

HADİSLERLE KUR'AN-I KERÎM TEFSÎRİ

İbn Kesîr

7

Çevirenler

Prof. Dr. BEKİR KARLIĞA
Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Prof. Dr. BEDREDDİN ÇETİNER
Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

ÇAĞRI YAYINLARI
Divanyolu Cad. Işık Sok. No: 10
34122 Sultanahmet - **İSTANBUL - TÜRKİYE**
Tel.: (212) 516 20 80 - 81 Fax: (212) 516 20 82
www.cagriyayinlari.com - www.cagri.com.tr
e-mail: cagri@cagriyayinlari.com
e-mail: cagri@cagri.com.tr

Çağrı Yayınları : 40
Kaynak Eserler : 4/7

Bu cildde yer alan İbn Kesîr Tefsîr'inin metni Bedrettin Çetiner tarafından tercüme edilmiş ve Bekir Karlığa tarafından mukâbele edilerek izâhlar eklenmiştir.

Baskı: Enes Matbaacılık
İstanbul, 2005

A'RÂF SÛRESİNİN DEVÂMI, ENFÂL ve TEVBE SÛRELERİ

İÇİNDEKİLER

A'RÂF SÛRESİNİN DEVÂMI

«Elest» Bezmi ... 3131
Âdem'in Soyundan Alınan Ahid ... 3152
Tevhîd Gerçeği ... 3158
Soluyan Köpek Örneği ... 3161
Esmâ-i Hüsnâ ... 3170
Göklerin ve Yerin Mülkü ... 3174
Düşünce ... 3175
Kıyâmetin Saati ... 3180
Tek Bir Nefis ... 3188
Allah'a Şirk Koşulan Şeylerin Durumu ... 3193
Câhillerden Sakın ... 3196
Bu Kur'an ... 3202
Kur'an Okunurken ... 3209
Rabbını Zikret ... 3215

ENFÂL SÛRESİ

Enfâl Sûresi ... 3219
Sûrenin İndiği Ortama Umûmî Bakış ... 3219
Ganîmetler ... 3228
Gerçek Mü'minler ... 3236
Allah'ın Vaadi ... 3244
Allah'ın Yardımı ... 3250
Kâfirlerin Kalbine Salınan Korku ... 3255
Düşmana Arkasını Dönenler ... 3261
Sen Atmadın ... 3265
Size Hayat Verecek Çağrı ... 3270
Fitneden Sakının ... 3273

Allah'a ve Rasûlüne İhânet Etmeyin ... 3277
Düzen Kuranlar ... 3281
Kur'an'a Eskilerin Masalı Diyenler ... 3285
Kur'an'a Efsâne Diyenler ... 3289
Allah'ın Dostları ... 3295
Pis ve Temiz Ayrımı ... 3299
Din Bütünüyle Allah'ın Oluncaya Kadar Savaş ... 3301
Ganîmetlerin Taksîmi ... 3307
Bilerek Yaşamak ve Ölmek ... 3314
Düşmanın Azlığı veya Çokluğu ... 3317
Çekişip Ayrılmayın ... 3319
Böbürlenenler Gibi Olmayın ... 3321
Firavun Hânedânının Gidişi Gibi ... 3328
Düşmanlara Karşı Güç Hazırlayın ... 3331
Barışa Yanaşırlarsa ... 3335
Bedir Savaşı ... 3361
Allah Size Yeter ... 3377
Esîrlere De Ki ... 3383
Îmân - Hicret - Cihâd ... 3388
Kâfirler Birbirlerinin Dostlarıdır ... 3390

TEVBE SÛRESİ

Tevbe Sûresi ... 3397
Tevbe Sûresinin Ana Mevzûu ... 3397
Tarihî Zemin ... 3398
Tebûk Seferi ... 3399
Allah'tan İhtâr ... 3404
Allah ve Rasûlü Müşriklerden Uzaktır ... 3407
Harâm Aylar Çıkınca ... 3419
Allah'ın Âyetlerini Az Bir Pahaya Değişenler ... 3425
Tarihin Işığında ... 3426
Allah'ın Mescidlerinin İmarı ... 3434
Îmân - Hicret - Cihâd ... 3437
Babalarınızı ve Kardeşlerinizi Bile ... 3440
Huneyn Günü ... 3441
Cizye Verinceye Kadar Savaş ... 3448
Hahamlarını ve Râhiblerini Rab Edinenler ... 3455
Müşrikler ve Kâfirler Hoşlanmasa da ... 3464

Altın ve Gümüş Yığanlar ... 3467
Ayların Sayısı ... 3485
Küfrü Artıran Nesî ... 3492
Hafîf ve Ağırlıklı Savaş ... 3502
Savaştan Kaçmak İçin İzin İsteyenler ... 3506
Zekâtın Verileceği Yerler ... 3515
Zekâta Tâbi Olan Mallar ... 3527
1) Gümüşün Nisâbı ... 3528
2) Altının Nisâbı ... 3529
3) Devenin Nisâbı ... 3530
4) Sığırın Nisâbı ... 3537
5) Koyunun Nisâbı ... 3538
6) Atların Zekâtı ... 3540
7) Toprak Mahsûllerinin Nisâbı ... 3541
8) Meyvelerin Zekâtı ... 3545
9) Sebzelerin Nisâbı ... 3546
Öşür ve Haraç Topraklarının Zekâtı ... 3549
10) Zînet Eşyâsının Zekâtı ... 3551
11) Defîne ve Mâdenlerin Zekâtı ... 3553
Temel İhtiyâçlar ... 3555
Münâfık Erkekler ve Kadınlar ... 3564
Mü'min Erkekler ve Kadınlar ... 3567
Ey Peygamber Kâfirlerle Cihâd Et ... 3571
— Ek — ... 3573
Allah'ın Lutfundan Cimrilik Edenler ... 3578
Mü'minlere Dil Uzatanlar ... 3581
Cihâddan Hoşlanmayıp Oturanlar ... 3585
Ma'zeret Beyân Edenler ... 3594
Bedevîler ... 3600
Muhâcir ve Ansârdan İlkler ... 3601
Onların Mallarından Zekât Al ... 3607
Zekât Fârizası ... 3621
Ferd Açısından Zekâtın Önemi ... 3636
Toplum Açısından Zekâtın Önemi ... 3643
Çalışın Bakalım ... 3650
Dırâr Mescidi ... 3652
Binâsını Allah Korkusu Üzerine Kuran İle Binâsını Bir Yar Kenarına Kuran Kimse ... 3659
Müşrikler İçin Mağfiret Dilemek ... 3680
Yeryüzü Kendilerine Dar Gelen Üç Kişi ... 3690

Bir Grup ta Dinde Derin Bilgi Sahibi Olmak İçin Savaşa Çıkmasın 3698
Kâfirler Sizde Sertlik Görsünler 3701
İslâm Doğduğu Zaman Dünya Milletlerinin Durumu 3717
Ve Büyük Değişim 3722

YEDİNCİ CİLDİN

SONU

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِن بَنِي آدَمَ مِن ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ ۖ قَالُوا بَلَىٰ ۛ شَهِدْنَا ۛ أَن تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَٰذَا غَافِلِينَ ﴿١٧٢﴾ أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ آبَاؤُنَا مِن قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِّن بَعْدِهِمْ ۖ أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ ﴿١٧٣﴾ وَكَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٧٤﴾

172 — Hani Rabbın; âdemoğullarının sulbünden soyunu çıkarmış ve kendilerini nefislerine şâhid tutmuş: Ben, sizin Rabbınız değil miyim? demişti. Onlar da demişlerdi ki: Evet, biz buna şâhidiz. Kıyâmet günü: Bizim bundan haberimiz yoktu, demeyesiniz.

173 — Veya daha önce sadece atalarımız şirk koşmuştu, biz ise, onların ardından gelen bir nesiliz, bizi bâtıl işleyenlerin yaptıkları yüzünden helâk eder misin? demeyesiniz.

174 — İşte Biz âyetleri böyle uzun uzadıya açıklarız. Belki dönerler diye.

«Elest» Bezmi

Allah Teâlâ; âdemoğullarının zürriyyetini, Allah'ın kendilerinin Rabbı ve mâliki olduğuna, O'ndan başka hiçbir ilâh bulunmadığına şâhid olarak sülâlelerinden kendilerini, çıkardığını haber veriyor. Nitekim Allah Teâlâ onları bu fıtrat üzere yaratmıştır. Başka bir âyette şöyle

buyurur : «Öyle ise sen yüzünü Hanîf (muvahhid) olarak dine, Allah'ın fıtratına çevir ki, Allah insanları bunun üzerine yaratmıştır.» (Rûm, 30).

Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Hüreyre (r.a.), den rivâyet edilen bir hadîste Allah Rasûlü şöyle buyurur : Her doğan fıtrat üzere doğar. —Başka bir rivâyette ise : Bu din üzere doğar— Ana babası onu yahûdîleştirir, hıristiyanlaştırır ve mecûsileştirir. Nitekim hayvan da tâm, bütün hayvan doğurur. Siz onda hiç bir organın eksikliğini hisseder misiniz? Müslim'in Sahîh'inde İyâz İbn Himâr'dan rivâyet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurur : Allah Teâlâ buyurur ki : Ben, kullarımı muvahhidler olarak yarattım. Şeytânlar gelip onları dinlerinden saptırarak uzaklaştırdı, onlara helâl kılınanları, kendilerine harâm kıldılar.

İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr —Allah ona rahmet eylesin— der ki : Bize Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ'nın... Sa'd oğullarından Esved İbn Serî'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber dört gazvede bulundum. Kavim, savaşanları öldürdükten sonra, zürriyyetlerini alıp (öldürmeye) başladılar. Bu durum. Allah Rasûlü (s.a.) ne ulaşınca, ona çok ağır geldi (öfkelendi) ve şöyle buyurdu : Bu kavimlere ne oluyor da zürriyyeti alıyorlar? Birisi : Ey Allah'ın elçisi, onlar müşriklerin çocukları değiller mi? diye sordu. Hz. Peygamber : Sizin en hayırlılarınız, müşriklerin çocuklarıdır. Dikkat edin, doğan her insan; fıtrat üzere doğar. Dilleninceye kadar fıtrat üzere devâm eder. Ana-babası onları yahûdîleştirir veya hıristivanlaştırır. Hasan der ki : Allah Teâlâ kitabında : «Hani, Rabbın âdemoğullarının sulbünden soyunu çıkarmış...» buyurmuştur.

Hadîsi İmâm Ahmed ayrıca İsmâîl İbn Uleyye kanalıyla... Hasan el-Basrî'den rivâyet etmiştir. Neseî ise Sünen'inde Hüşeym kanalıyla... Esved İbn Serî'den rivâyetle hadîsi tahrîc etmiş, fakat Hasan el-Basrî'nin sözleri ile o sırada bu âyeti okuduğunu zikretmemiştir.

Zürriyyetin Âdem (a.s.) in sulbünden alındığına, onların sağcılar ve solcular olarak ayrıldıklarına dâir birçok hadîs vârid olmuştur. Bu hadîslerden bazılarında, Allah'ın onların rabları olduğuna dâir kendi aleyhlerine şehâdetlerinin alındığı da zikredilmektedir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Haccâc'ın... Enes İbn Mâlik'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyetine göre; o, şöyle buyurmuştur : Kıyâmet günü, cehennemliklerden birine : Ne dersin, yeryüzünde senin bir şeyin olsaydı onu fidye olarak verir miydin? diye sorulur. O; evet, deyince, şöyle buyurulur : Ben bundan daha kolayını senden istedim. Âdem'in sulbünde iken; bana hiç bir şeyi ortak koşmayacağına dâir senden söz aldım. Sen ise, bana şirk koşmakta direttin. Hadîsi Buhârî

ve Müslim Sahîh'lerinde Şu'be'den rivâyetle tahric etmişlerdir. İmâm Ahmed der ki : Bize Hüseyn İbn Muhammed'in... İbn Abbâs'tan, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyetine göre; o, şöyle buyurmuştur : Allah Teâlâ Âdem'in sulbünden Nu'mân yani Arefe'de söz almıştır. Onun sulbünden yarattığı her zürriyyeti çıkarmış, önünde yaymış, saçmış, sonra onlarla yüzyüze konuşup : Ben sizin Rabbınız değil miyim? demişti. Onlar şöyle demiştiler : «Evet, biz buna şâhidiz. Kıyâmet günü: Bizim bundan haberimiz yoktu demeyesiniz» ... «Bizi, bâtıl işleyenlerin yaptıkları yüzünden helâk eder misin? demeyesiniz.»

Bu hadîsi Neseî Sünen'inin Kitâb'üt-Tefsîr bölümünde Muhammed İbn Abdurrahîm kanalıyla, Hüseyn İbn Muhammed el-Mervezî'den rivâyet etmiştir. Aynı hadîsi İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim de Hüseyn İbn Muhammed kanalıyla rivâyet ederler. Ancak İbn Ebu Hâtim, hadîsi mevkûf olarak rivâyet etmiştir. Hadîsi Müstedrek'inde Hüseyn İbn Muhammed ve başkaları kanalıyla... Gülsûm İbn Cebr'den rivâyetle tahrîc eden Hâkim; isnâdı sahîhtir, ancak Buhârî ve Müslim tahrîc etmemişlerdir. Müslim, Gülsûm İbn Cebr'i huccet kabul etmiştir, der.

Hadîsi Abdülvâris de, Gülsûm İbn Cebr kanalıyla... İbn Abbâs'tan mevkûf olarak rivâyet eder. Yine aynı hadîsi İsmâîl İbn Uleyye ve Vekî', Rabîa İbn Gülsûm'dan, o Cübeyr'den, o da babasından rivâyet etmişlerdir. Atâ İbn Sâib Habîb İbn Ebu Sâbit ve Ali İbn Bezîme de bunu Saîd İbn Cübeyr'den İbn Abbâs'ın sözü olarak rivâyet ederler. Avfî ve Ali İbn Ebu Talha da bunu, İbn Abbâs'tan rivâyet etmişlerdir. Bu, daha çok sâbittir. En doğrusunu Allah bilir.

İbn Cerîr der ki : Bize İbn Vekî'nin... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Teâlâ Âdem'in zürriyyetini onun sırtından zerreler şeklinde sudan bir dalga içindeyken çıkarmıştır. Yine İbn Cerîr der ki : Bize Ali İbn Sehl'in... Cüveybir'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Dahhâk İbn Müzâhim'in altı günlük bir çocuğu ölmüştü : Ey Câbir; oğlumu lahdine koyduğunda yüzünü aç ve bağını çöz. Muhakkak ki oğlum oturtulup sorulacak, dedi. Bana emrettiğini yaptım. Bitirince : Allah sana merhamet etsin. Oğluna ne sorulacak? Ona bunu kim soracak? dedim. Âdem'in sulbünde iken ikrâr etmiş olduğu mîsâktan sorulacak, dedi. Ben : Ey Ebu'l-Kâsım, Âdem'in sulbündeyken ikrâr etmiş olduğu mîsâk nedir? diye sordum. Şöyle cevab verdi : Bana İbn Abbâs'ın rivâyetine göre; Allah Teâlâ, Âdem'in sulbünü meshetmiş ve kıyâmet gününe kadar yaratacağı bütün insanları ondan çıkarıp; yalnız O'na ibâdet edeceklerine ve O'na hiç bir şeyle şirk koşmayacaklarına dâir kendilerinden söz almış, onların rızıklarını tekeffül etmiş ve sonra onları Âdem'in sulbüne iâde etmişti. O gün söz verenlerin hepsi doğmadıkça kıyâmet aslâ kopmayacaktır. Onlardan son mîsâka erişip

ona vefâ gösterenlere bu ilk mîsâk fayda verecek; son mîsâka erişip de vefâ göstermeyenlere ise ilk mîsâk fayda vermeyecektir. Son mîsâka kavuşmadan önce küçük olarak ölenler ise; ilk mîsâk üzere, fıtrat üzere ölmüştür. Bütün bu kanallar hadîsin İbn Abbâs'ta mevkûf olduğunu kuvvetlendirmektedir ki en doğrusunu Allah bilir.

İbn Cerîr der ki : Bize Abdurrahmân İbn el-Velîd'in... Abdullah İbn Amr'dan rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : «Hani, Rabbın âdemoğullarının sulbünden soyunu çıkarmış...» Onun sırtından, tarakla baştan (saç veya kıl) alındığı gibi alınmışlardır. Allah Teâlâ onlara : «Ben sizin Rabbınız değil miyim?» diye sormuş, onlar da evet, demişlerdi. Melekler ise şöyle demiştiler : «Evet, biz buna şâhidiz. Kıyâmet günü; bizim, bundan haberimiz yoktu, demeyesiniz.» Hadîsin isnâdında bulunan Ahmed İbn Ebu Taybe, Ebu Muhammed el-Cürcânî olup Kûms kadısıdır ve zâhidlerdendir. Neseî Sünen'inde onun hadîsini tahrîc etmiş, Ebu Hâtim er-Râzî, onun hadîsini yazdığını söylemiştir. İbn Adiyy ise onun, çoğunluğu garîb olan hadîsler rivâyet ettiğini söyler. Bu hadîsi Abdurrahmân İbn Mehdî, Süfyân es-Sevrî kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan onun sözü olarak rivâyet etmiştir. Bunu, Cerîr de Mansûr'dan rivâyet etmiştir ki bu; daha sıhhatlıdır. En doğrusunu Allah bilir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Revh'in... Ömer İbn Hattâb'dan rivâyetine göre; ona «Hani Rabbın, âdemoğullarının sulbünden soyunu çıkarmış ve kendilerini nefislerine şâhid tutmuş : Ben sizin Rabbınız değil miyim? demişti...» âyeti sorulmuş. Ömer İbn Hattâb şöyle demiş : Allah Rasûlü (s.a.) ne bu âyetin sorulduğunu işittim. Şöyle buyurdu : Allah Teâlâ Âdem (a.s.) i yarattı. Sonra sırtını sıvazlayıp ondan zürriyyetini çıkardı ve şöyle buyurdu : Şunları cennet için yarattım Cennet ehlinin amelini işleyecekler. Sonra Âdem'in sırtını sıvazlamış ve ondan zürriyyetini çıkarıp şöyle buyurmuştur : Bunları cehennem için yarattım. Cehennem ehlinin işlerini yapacaklar. Bir adam : Ey Allah'ın elçisi; o halde amel niye? diye sordu. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu : Allah Teâlâ kulu cennet için yarattığında, ona cennet ehlinin işlerini (amellerini) yaptırır. Ve nihâyet cennet ehlinin amellerinden bir amel üzere ölür de onu bununla cennete koyar. Kulu, cehennem için yaratmışsa; ona da cehennem ehlinin amelini yaptırır. Nihâyet cehennem ehlinin amellerinden bir amel üzere ölür de bununla onu cehenneme koyar. Hadîsi, bu şekliyle Ebu Dâvûd, Ka'nebî'den; Neseî, Kuteybe'den; Tirmizî, İshâk İbn Mûsâ'dan; İbn Ebu Hâtim, Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ'dan; İbn Cerîr de Revh İbn Ubâde ve Saîd İbn Abdülhamîd İbn Ca'fer'den rivâyet etmişlerdir. Hadîsi, İbn Hibbân Sahîh'inde Mus'ab ez-Zübeyrî'den rivâyetle tahrîc etmiş ve bunların hepsi ha-

dîsi İmâm Mâlik İbn Enes'den rivâyet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen olduğunu, Müslim İbn Yessâr'ın Ömer'den hadîs işitmediğini söylemiştir. Ebu Hâtim ve Ebu Zür'a da böyle söylerler. İbn Ebu Hâtim ikisinin arasında Nuaym İbn Rabîa olduğunu ilâve eder. İbn Ebu Hâtim'in bu söylediğini Ebu Dâvûd Sünen'inde, Muhammed İbn Musaffâ kanalıyla Nuaym İbn Rabîa'dan rivâyet eder. O, şöyle demiştir : Ömer İbn Hattâb'ın yanındaydım. Ona «Hani Rabbın; âdemoğullarının sulbünden soyunu çıkarmıştı...» âyeti soruldu... sonra râvî, hadîsin devâmını zikreder. Hâfız Darekutnî der kî : Ebu Ferve er-Ruhâvî, Ömer İbn Ca'sem Yezîd İbn Sinân'a tâbi olmuştur. Onların sözü, Mâlik'in sözünden doğruya daha yakındır. En doğrusunu Allah bilir.

Ben de derim ki : İmâm Mâlik'in; Nuaym İbn Rabia'yı, durumunu bilmediği için kasden zikretmediği açıktır. O, sâdece bu hadîsi ile bilinmektedir. İmâm Mâlik, aynı şekilde hoşlanmadığı kimselerden bir topluluğun da ismini düşürmüştür (isnâdda zikretmemiştir). Bu sebeple birçok merfû' hadîsi mürsel, birçok mevsûl hadîsi de maktû' olarak rivâyet eder. En doğrusunu Allah bilir.

Bu âyetin tefsîrinde Tirmizî der ki : Bize Abd İbn Humeyd'in... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Allah Teâlâ Âdem'i yarattığında onun sırtını sıvazlamış ve kıyâmet gününe kadar Allah Teâlâ'nın onun zürriyyetinden yaratacağı her insan onun sırtından düşmüştür. Allah Teâlâ her insanın alnına nûrdan bir parlaklık koymuş, sonra onları Âdem'e göstermişti. Hz. Âdem : Ey Rabbım, kim bunlar? diye sormuş, bunlar, senin zürriyyetindir, buyurmuştu. Hz. Âdem onlardan birisini görmüş ve gözleri arasındaki nûr (parlaklık) onun hoşuna gitmişti. Ey Rabbım, bu kimdir? diye sormuş; bu, senin zürriyyetinden ümmetlerin sonuncusundan Dâvûd denilen bir adamdır, buyurmuştu. Hz. Âdem : Rabbım, ömrünü ne kadar kıldın? diye sormuş, altmış sene cevabını almıştı. Ey Rabbım, onun ömrünü benimkinden kırk sene alarak artır, demişti. Âdem'in ömrü sona erdiğinde ölüm meleği kendisine gelmiş ve Hz. Âdem : Benim ömrümden kırk sene kalmadı mı? diye sormuştu. Kendisine; sen, onu oğlun Dâvûd'a vermedin mi? diye sorulmuş ve Âdem bunu inkâr etmişti. İşte zürriyyeti de inkâr etmiş; Âdem unutmuş, zürriyyeti de unutmuştu. Âdem hatâ etmiş, zürriyyeti de hatâ işlemiştir. Sonra Tirmizî; hadîsin hasen, sahîh olduğunu söylemiştir. Hadîsi, başka bir kanalla Ebu Hüreyre, Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyet etmiştir. Hadîsi Hâkim de Müstedrek'inde Ebu Nuaym el-Fadl İbn Dekîn kanalıyla rivâyet etmiş, Müslim'in şartlarına göre bu hadîsin sahîh olduğunu, ancak Buhârî ile Müslim'in onu tahrîc etmediklerini söylemiştir.

Hadîsi, yukardakine benzer şekilde İbn Ebu Hâtim de Tefsîr'inde

Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.) den, o da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyet etmiştir. Ancak hadîsin, sonra onları Âdem'e göstermiş... kısmından sonrası bu rivâyette şöyledir: Sonra onları Âdem'e göstermiş ve: Ey Âdem, bunlar senin zürriyyetindir, buyurmuştu. Âdem bir de bakmış ki, onların içinde cüzzâmlılar, abraşlar, körler ve çeşitli hastalar var. Ey Rabbım, zürriyyetime bunu niçin yaptın? diye sormuş, Allah Teâlâ da: Nimetime şükredilsin diye, buyurmuştu. Âdem: Ey Rabbım, insanların nûrları en açık ve parlak olarak gördüğüm şu kimseler de kim? diye sormuş ve: Ey Âdem, bunlar senin zürriyyetinden peygamberlerdir, buyurulmuştur. Sonra râvî hadîsin kalan kısmında Dâvûd kıssasını yukarda geçtiği şekilde zikretmiştir.

Abdurrahmân İbn Katâde en-Nasri'nin babasından, onun Hişâm İbn Hâkim (r.a.) den rivâyetine göre; bir adam, Hz. Peygamber (s.a.) e: Ey Allah'ın elçisi, ameller yeni mi başlıyor, yoksa hüküm verilmiş midir? diye sormuş. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş: Muhakkak ki Allah Teâlâ Âdem'in zürriyyetini onların sırtlarından (sulblerinden) çıkarmış ve sonra onları kendilerine şâhid tutmuş, sonra da onları yayarak: Şunlar cennette, şunlar da cehennemde, buyurmuştur. Cennet ehline cennetliklerin ameli; cehennem ehline de cehennemliklerin ameli kolaylaştırılmıştır. Hadîsi İbn Cerîr ve İbn Merdûyeh muhtelif kanallardan rivâyet etmişlerdir.

Ca'fer İbn Zübeyr —ki bu râvî zayıftır— in Kâsım'dan, onun da Ebu Ümâme'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah Teâlâ, yaratıkları yaratıp hüküm verdiğinde; ashâb-ı yemîn'i (sağcıları) sağına, ashâb-ı şimâli (solcuları) de soluna almış ve: Ey ashâb-ı yemîn (sağcılar), buyurmuştu. Onlar: Buyur, Lebbeyk ve Saideyk, demişler. Allah Teâlâ: Ey ashâb-ı şimâl, diye seslenmiş, onlar: Buyur, Lebbeyk ve Sa'deyk, demişler. Ben sizin Rabbınız değil miyim? diye sormuş onlar; evet, demişlerdi. Sonra Allah Teâlâ onları birbirine karıştırmış, içlerinden birisi: Ey Rabbım, niçin onları birbirine karıştırdın? diye sormuş. Allah Teâlâ da: Onların bundan başka amelleri vardır ve onlar, bunları yapacaklardır. Kıyâmet günü: Muhakkak ki biz bundan habersizdik, dememeleri için, buyurmuş ve sonra onları Âdem'in sulbüne geri döndürmüştür. Hadîsi İbn Merdûyeh rivâyet etmiştir.

Ebu Ca'fer er-Râzî'nin Rebî' İbn Enes'den, onun Ebu'l-Âliye'den, onun da Übeyy İbn Kâ'b'dan rivâyetine göre; o, «Hani Rabbın âdemoğullarının sulbünden soyunu çıkarmış...» âyeti ile bundan sonraki âyet hakkında şöyle demiştir: Allah Teâlâ, kıyâmet gününe kadar ondan olacakların bütününü o gün huzûrunda toplamış, önce onları rûh ha-

line getirmiş, sonra onlara şekil vermiş, sonra da onları kendilerine şâhid tutarak : Ben sizin Rabbınız değil miyim? diye sormuş, onlar da; evet, diye cevab vermişlerdi. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştu : Kıyâmet günü : «Biz bunu bilmedik.» dememeniz için yedi göğü ve yedi arzı size şâhid tutuyorum ve babanız Âdem'i size şâhid kılıyorum. Hiç bir şeyi Bana ortak koşmayın. Muhakkak Ben, size ahdimi ve mîsâkımı hatırlatacak elçiler göndereceğim, kitablarımı size indireceğim. Onlar da : Senin, bizim Rabbımız ve ilâhımız olduğuna şehâdet ederiz. Bizim için Senden başka Rab, Senden başka ilâh yoktur, deyip o gün Allah'a itâat ettiklerini ikrâr etmişlerdi. Bu durum ataları Âdem'e yükseltildi ve Âdem onlara baktı. İçlerinde zengin ve fakîr, güzel yüzlü ve böyle olmayanları gördü de : Ey Rabbım, kullarını eşit kılsaydın, dedi. Allah Teâlâ : Muhakkak ben, şükredilmemi istedim, sevdim, buyurdu. Âdem, onların içinde peygamberleri lambalar misâli parlak gördü. Üzerlerinde nûr vardı. Onlardan özel olarak risâlet ve nübüvvet mîsâkı da alınmıştı. İşte bu; Allah Teâlâ'nın : «Hani Biz, peygamberlerden söz almıştık.» (Ahzâb, 7), «Öyle ise sen yüzünü Hanîf (muvahhid) olarak dine, Allah'ın fıtratına çevir.» (Rûm, 30) kavlinin ifâdesidir. Bu sebeple Allah Teâlâ : «İşte bu, ilk uyarıcılar gibi bir uyarıcıdır.» (Necm,56), «Onların çoğunda Biz, ahde vefâ görmedik.» (A'râf, 102) buyurmuştur. Hadîsi babasının Müsned'inde Abdullah İbn Ahmed, İbn Ebu Hâtim, İbn Cerîr ve İbn Merdûyeh, Ebu Ca'fer er-Râzî'den rivâyet etmişlerdir. Bu hadîse uygun ifâdelerle Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Hasan, Katâde, Süddî ve selef âlimlerinden bir çoğundan rivâyetler vardır. Bütün bu hadîsleri vererek uzatmamak için sâdece bu hadîsi zikretmekle yetiniyoruz. Ancak Allah'tan yardım dileriz.

Bütün bu hadîslerin delâletine göre; Allah Teâlâ, Âdem'in zürriyetini onun sulbünden çıkarmış, cennet ve cehennemlikleri ayırmıştır. Allah Teâlâ'nın onların rabbı olduğuna dâir kendilerini şâhid tutmasına gelince; bu, sâdece Gülsûm İbn Cebr'in Saîd İbn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs'tan rivâyet ettiği hadîs ile Abdullah İbn Amr hadîsinde geçmektedir. Daha önce açıkladığımız gibi bu iki hadîs de, merfû' olmayıp mevkûfturlar. Buradan hareketle selef ve haleften bazıları şöyle demişlerdir : Bu şâhid tutmadan maksad; Allah'ın onları tevhîd üzere yaratmış olmasıdır. Nitekim Ebu Hüreyre, İyâz İbn Himâr el-Mücâşiî hadîslerinde ve Hasan el-Basrî'nin Esved İbn Serî'den rivâyetinde bu husûs geçmişti. Hasan el-Basrî âyeti bununla tefsîr etmiştir. Onlar diyorlar ki : Bu sebeple bil ki Allah Teâlâ : «Hani, âdemoğullarının sulbünden soyunu çıkarmış...» buyurmuş da «Âdem'in sulbünden buyurmamıştır.» Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır : «Sizi verdikleriyle denemek için, yeryüzünde halîfeler yapan O'dur.» (En'âm, 165),

«Sizi yeryüzünün halîfeleri kılan...» (Neml, 62), «Nitekim sizi de, başka bir kavmin soyundan getirmiştir.» (En'âm, 133).

«Kendilerini nefislerine şâhid tutmuş: Ben sizin Rabbınız değil miyim? demişti. Onlar da; evet, demişlerdi.» Onları buna şâhidler olarak, halleri ve sözleri ile Allah'ın rubûbiyyetini ikrâr eder oldukları halde yaratmıştır. Şâhidlik bazan sözle olur. Nitekim Allah Teâlâ bir âyette: «Derler ki: Ey Rabbımız, kendi hakkımızda şâhidiz.» (En'âm, 130) buyurmuştur. Bazan da hâl ile olur ki, Allah Teâlâ bir âyette şöyle buyurur: «Müşriklerin kendi küfürlerine kendileri şâhid iken Allah'ın mescidlerini ta'mîr etme hakları yoktur.» (Tevbe, 17). Yani onların halleri buna şâhiddir. Değilse onlar, bunu söylememektedirler. Nitekim başka bir âyette: «Doğrusu, kendisi de buna hakkıyla şâhiddir.» (Âdiyât, 7) buyurmaktadır. Nitekim istemek bazan sözle, bazan da hal ile olur. Bu kabîlden olarak Allah Teâlâ bir âyette: «O, size istediğiniz şeylerin hepsinden verdi.» (İbrâhîm, 34) buyurmaktadır. Onlar derler ki: Bu ifâdeden bunun kasdedilmiş olduğuna delâlet eden şeylerden biri de; bu şâhid tutmanın, şirk koşma husûsunda onların aleyhinde huccet kılınmasıdır. Eğer söyleyenlerin iddiâ ettiği gibi, şâhid tutulma vukû bulmuş olsaydı; onlardan her birinin, aleyhine huccet olması için onu hatırlaması gerekirdi. Rasûlün bunu haber vermiş olması, onun, varlığı için yeterlidir, denilirse, buna cevabımız şöyledir: Müşriklerden yalanlayanlar, rasûllerin bütün getirdiklerini yalanlamaktadırlar. Bu bile onların aleyhine başlıbaşına bir huccet kılınmıştır. Bu da delâlet ediyor ki; onlar, tevhîdi ikrârdan ibâret olan fıtrat üzere yaratılmışlardır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: «Kıyâmet günü: Bizim bundan (tevhîdden) haberimiz yoktu, demeyesiniz. Veya: Daha önce sâdece atalarımız şirk koşmuştu, demeyesiniz.»

İZÂHI

Âyet-i kerîme'de birkaç mesele vardır:

Birinci Mesele: Önce şu bilinmelidir ki; Yüce Allah (bundan önceki âyetlerde) Mûsâ (a.s.) yı ve onunla ilgili meseleleri detaylarıyla bizlere anlattıktan sonra, (şimdi) bu âyetlerle de bütün mükelleflere huccet (delil) olacak bir olayı anlatmaya başlamıştır. Bu âyet, iki tarzda tefsîr edilmiştir.

Birinci tarz: Rivâyet tefsîrcilerinin tarzıdır. Buna göre; Müslim İbn Yessâr el-Cühenî, Hz. Ömer'in (r.a.) kendisine bu âyetin mânâsı sorulduğunda şöyle dediğini nakletmektedir: Rasûlullah (s.a.) ın şöyle buyurduğunu işittim: Allah Teâlâ Âdem'i yarattı, sonra, onun belini

sıvazlayıp ondan bir nesil çıkardı ve; bunları cennetlik yarattım. Bunlar, kendilerini cennete götürecek ameli işleyecekler, buyurdu. Sonra, bir kez daha sıvazladı; bunları cehennemlik yarattım. Bunlar da cehenneme götürecek ameli işleyecekler, buyurdu. Bunun üzerine, adamlardan (sahâbeden) biri; ya Rasûlullah, (hal böyle ise) niçin amel işliyoruz? deyince Rasûlullah (s.a.) şu cevâbı verdi : Allah bir kulu cennetlik yaratınca; onun, cennet ehlinin ameli ile amel etmesini ister, tâ ki (bu adam) böyle bir amel ile ölsün ve cennete girsin. Yüce Allah, kulu cehennemlik yaratınca da; onun cehennemlik amel işlemesini ister, tâ ki, böyle bir amelle ölsün ve cehenneme girsin. Ebu Hüreyre (r.a.) de, Hz Peygamber (s.a.) in şöyle buyurduğunu rivâyet eder : Allah Âdem'i yarattığında onun belini sıvazladı. O zaman Âdem'in neslinden kıyâmete kadar gelecek her bir şahıs düştü. Mukâtil de şöyle demektedir : Allah, Âdem'in belinin sağ tarafını sıvazladı. Oradan (havadaki) toz şeklinde hareket eden beyaz bir nesil çıktı. Sonra, belinin sol tarafını sıvazladı. Oradan da toz şeklinde siyah bir nesil çıktı. Bundan sonra : Ey Âdem, işte bunlar senin neslindir, buyurdu.

Sonra Allah Teâlâ : «Ben, sizin Rabbınız değil miyim? dedi. Onlar : Evet, (Bizim Rabbımızsın) dediler» buyurmuştur. Yani, beyâzlara : Bunlar, Benim rahmetimle cennete girerler. Onlar sağda olanlardır, dedi. Siyahlara ise : Bunlar da cehennemliktir. Bunlara acımam. Onlar solda olanlar, kötülük sâhibi olanlardır, demektir. Bunun üzerine Allah, onları topluca Âdem'in sulbüne iâde etmiştir. Kabir ehli (ölmüş insanlar), bu söz verenlerin tümü erkeklerin sulbünden, kadınların rahiminden çıkıncaya dek hapistedirler. Nitekim Yüce Allah, ilk sözünü bozanlar hakkında «Biz, onların çoğunda herhangi bir sözünde durma bulmadık.» buyurmaktadır. Buraya kadar zikrettiklerimiz Saîd İbn Müseyyeb, Saîd İbn Cübeyr, Dahhâk, İkrime ve Kelbî gibi ilk müfessirlerden çoğunun ileri sürdüğü bir tefsîr tarzıdır. Bu meyânda İbn Abbâs (r.a.) da şöyle bir rivâyette bulunur : Allah, Âdem'e neslinden nûrlu bir topluluk gösterir. Bunun üzerine Âdem : Bunlar kimlerdir, ya Rabbi? der. Allah : Peygamberlerdir, diye cevâb verir. Âdem bunların içinde en çok nûrlu olan birini görür ve; bu kimdir? diye sorar. Allah; Dâvûd'dur, buyurunca, Âdem : Onun ömrü kaç senedir, ya Rabbi? der. Allah; yetmiş senedir, buyurur. Bunun üzerine Âdem; bu azdır, ben ona kendi ömrümden kırk sene bağışlıyorum, diye cevab verir. Âdem'in ömrü bin sene idi. Dokuzyüz altmış yaşında iken ölüm meleği rûhunu almak için yanına gelmiş, onu almak istemişti. Bunu gören Âdem, henüz kırk yılının olduğunu söylemiş, ölüm meleği de o kadarını oğlu Dâvûd'a bağışladığını hatırlatmıştı. Âdem de ömründen hiç bir mikdarını kimseye hîbe etmediğini iddiâ etmişti. İşte o zaman her bir nefsin

ömrünün ne kadar olduğu (eceli) yazıldı. Mu'tezile bu âyetin bu şekilde tefsîrinin câiz olmadığını söyler ve böyle bir tefsîrin yanlış olduğuna dâir bir kaç delil ileri sürer :

Birinci delil : Bu âyetin mânâsı şöyledir : Rabbın Âdem'in soyunu sulbünden aldığı zaman, tarzındadır. Bu mânâya göre Allah Teâlâ; Âdem'in belinden herhangi bir şey aldığını söylememektedir.

İkinci delil : Eğer âyetin mânâsı; Allah'ın Âdem'in sulbünden herhangi bir soy aldığı şeklinde olsaydı, «Onların bellerinden» ibâresi bulunmaması gerekirdi. Ve «onun belinden» buyururdu. Çünkü Âdem'in bir tek beli bulunmaktaydı. Yine âyette «(onların) zürriyetlerinden» buyurulmaktadır. Eğer bunda murâd, Hz. Âdem olsaydı «onun zürriyeti» denirdi.

Üçüncü delil : Allah Teâlâ onların «Daha önce babalarımız Allah'a ortak koştu ne yapalım?» dediklerini açıklamaktadır. Bu sözü, Âdem (a.s.) in çocuklarının söylemiş olması mümkün değildir. Çünkü, Âdem (a.s.) müşrik değildi.

Dördüncü delil : Ancak akıllı varlıklardan söz alınabilir. Eğer Allah bu sözü o zerrelerden (toz halindeki küçük nesnelerden) almış olsaydı akıllı olmaları gerekirdi. Akıllı oldukları halde bu sözü vermiş olsalardı, şu anda henüz dünyaya gelmeden önce böyle bir söz verdiklerini hatırlarlardı. Çünkü akıllı bir insan, mühim ve büyük bir olayı yaşadıktan sonra onu ne az ne çok hatırlamayacak tarzda unutmuştur. Bu delil aynı zamanda tenâsuh inanışını da çürütmektedir. Çünkü biz diyoruz ki : Eğer ruhlarımız, bu bedenlerden önce başka bedenlerde bulunmuş olsaydı, bunu hatırlamamız gerekirdi. Böyle bir şeyi hatırlamadığımıza göre, tenâsuha inanmak bâtıl olur. Tenâsuh konusunda bu delile dayandığımıza göre ve bu delil aynı zamanda konumuz için de delil olduğuna göre, bu delile göre hükmetmek gerekmektedir. Söz verme zamanında biz o sözü vermişiz. Ama şu zamanda ondan herhangi bir şey hatırlamıyoruz, denilebilirse; biz, şimdi hiç bir şey hatırlamasak da bu bedenden önce bir başka bedendeymişiz denmesi niçin câiz olmasın? Bu iki görüş arasında pek bir fark yoktur. Biri doğru ise diğeri de doğru olmalıdır.

Beşinci delil : Allah'ın Âdem'in neslinden yarattığı bütün mahlûkât kalabalık bir topluluktur. O zerrelerin oluşturduğu topluluk, hacim ve mikdâr bakımından büyük bir meblağdır. Hz. Âdem'in sulbü o küçüklüğü ile bu yekûnu içine alamaz.

Altıncı delil : Hayat, akıl ve anlama için bünyenin olması şarttır. Aksi halde havada uçuşan tozların akıllı, anlayan, karmaşık ilimlerde birçok eserler sâhibi olmalarını düşünmek doğru olurdu. Bu kapıyı açmak ise birçok câhillikleri kabullenmeye sebep olur. Hayat için bünye

şart olduğuna göre, bu zerrelerden her bir bünyenin, kan ve etten doğan bir gücü olmadıkça, bilen, anlayan ve akleden varlıklar olması mümkün değildir. Âdem'in yaratılışından kıyâmete kadar vücûda gelen bu şartları hâvî insanlar bu dünyaya sığmadığı halde, bunların topluca onun sulbüne bir defada topluca girdiklerini söylemek nasıl mümkün olabilir?

Yedinci delil : Allah onlardan bu sözü aldığı o vakitte ya onlara bir huccet olması için veya dünyaya geldikleri zaman huccet olması için almıştır. Birinci şık bâtıldır. Çünkü öyle bir söz vermekle onların sevâb, cezâ, övme ve yermeyi hak etmeyecekleri konusunda icmâ' vardır. Bu dünyaya girdikleri zaman kendilerini bağlayıcı bir huccet olması da mümkün değildir. Çünkü onlar, böyle bir söz vermeyi burada hatırlamıyorlar. Nerde kaldı ki bu söz verme, aleyhlerine bir huccet olsun?

Sekizinci delil : Kâ'bî şöyle diyor : O zerrelerin durumu, anlama ve bilme konusunda çocuklardan daha ileri seviyede değildir. Çocuklara herhangi bir yükümlülük yüklemek vâki' olmadığına göre, böyle bir durumu onlara yöneltmek nasıl mümkün olur?

Zeccâc buna şöyle cevâb vermektedir : «Bir karınca, ey karıncalar... dedi» âyetinde olduğu gibi, Allah karıncaya nasıl akıl veriyorsa, «Biz, dağları Dâvûd'la birlikte müsahhar kıldık ki onlar tesbîh ederler» âyetinde dağa anlama verdiği gibi, deveye akıl verip onun da peygambere secde ettiği, hurmaya akıl verip onun da çağrıldığı zaman duyup emre uyduğu gibi, bunlara da vermiştir.

Dokuzuncu delil : O zerreler o zamanda ya tâm bir akıl ve kudret sâhibiydiler veya değildiler. Eğer birinci durumda idiyseler, şüphe yok ki mükellef idiler. Onların mükellef olarak kalmaları ancak Allah'ı istidlâl ile bilmeleri halinde mümkün olabilir. Böyle olmaları halinde o zamanki durumları bu dünyadakinden ayrılamazdı. Eğer bu dünyada yükümlü olmak, olmayanın olmuş olmasına bağlı ise, o söz verme zamanında yükümlü olmak için de bir başka söz alıp vermenin daha önce olmasına bağlı olurdu. Bu gidiş bir teselsülü gerektirir ki bu, muhâldir. İkinci duruma göre ki onlar, o söz alıp verme zamanında tâm bir akıl ve güç sâhibi değildiler, demektir, onlara böyle bir hitâb ve yükümlülük yöneltmek imkânsızdır.

Onuncu delil : «İnsan neden yaratıldığına bir baksın. Dışa atılan koyu bir sudan yaratıldı» meâlinde bir âyet vardır. Eğer bu zerreler, tâm olarak akıllı ve anlayan varlıklar olsaydılar bu atılan sudan önce mevcûd olmaları gerekirdi. İnsan dışarı atılan sudan yaratılmış olmaz. Bu ise nassı reddetmek olur.

Eğer denilirse ki : Niçin Allah onları söz alma zamanında akıllı ve idrâkli olarak yaratıp sonra bunları geri almış, daha sonra da ana rahminde bir daha yaratmış ve bu hayata çıkarmış demek câiz olmasın?

Bu bâtıldır, deriz. Durum böyle olsaydı; insanı menîden yaratma bir ilk yaratma olmayıp yeniden yaratma olurdu. Halbuki müslümanlar, insanın menîden yaratılmasının bir ilk yaratma olduğunda icmâ' halindedirler. O halde sizin söylediğiniz söz de bâtıldır.

Onbirinci delil : Bu zerrelere bu insanların ya aynıdır veya başkasıdır, diyeceğiz. İkinci görüşün bâtıl olduğunu herkes kabul etmektedir. Birinci görüş kalıyor. Buna göre, bu insanlar ya ne bir menî, ne bir kan pıhtısı ve ne de et parçası olmadıkları halde öyle akıllı, anlayan, güç yetiren halleriyle kalmışlar veya kalmamışlardır, diyeceğiz. Birinci görüş aklen bâtıldır. İkinci görüş, bizi insan dört kez hayat sâhibi olmuştur demeye mecbûr eder :

a) Söz alıp verme anında,
b) Dünyada,
c) Mezârda,
d) Âhirette.

Bu görüş aynı zamanda bir insanın üç kez de öldüğünü kabul etmeye mecbûr eder :

a) Söz alıp verme anında bulunan hayattan sonra,
b) Dünyadaki ölüm,
c) Mezârdaki ölüm.

Bu ifâde, Kur'an'da «Ya Rabbi, bizi iki kez öldürdün, iki kez de dirilttin» âyetinde geçen sayıya muhâliftir.

Onikinci delil : «Şüphesiz Biz insanı çamurdan yarattık» meâlinde bir âyet vardır. Eğer bu zerreleri kabul etmek doğru bir şey olsaydı; o zaman bu zerrelerin insan olması gerekirdi. Çünkü o kendisi mükellef ve muhâtab, ödüllendirilen ve cezâlandırılandır. Oysa bu, yanlış bir şeydir. Çünkü bu zerreler menî, kan pıhtısı ve et parçasından yaratılmamıştır. Halbuki Kur'an; insanın, menî ve kan pıhtısından yaratıldığını göstermektedir. Bütün bunlar, bu görüşün zayıf olduğunu açıklamaktadır.

Bu âyetin ikinci açıklaması, akılcılar tarafından yapılmıştır. Bu grup, âyeti şöyle tefsîr etmektedirler : Allah Teâlâ, Âdem'in nesli olan zerreleri Âdem'in sulbünden çıkarmıştır. Bunlara göre bu çıkarma işlemi, şöyle olmuştur : Onlar, menî halinde idiler. Allah, onları annelerin rahmine çıkarmış, kan pıhtısı haline getirmiş, sonra et parçası ve daha sonra da düzgün bir insan tâm bir yaratık haline getirmiştir. Bundan sonra da onları kendileri hakkında şâhidliğe çağırmıştır. Çünkü onların şahıslarına; bir takım vahdâniyet delilleri, yaratılış hârikaları koymuştur. Bu şâhidliğe çağırma ile, sözlü bir durum olmasa bile, «evet ya Rabbi» demiş oldular. Bu hal «ona ve yere isteyerek veya istemeyerek geliniz, dedi. Onlar da isteyerek geldik, dediler» âyeti ile «Bi-

zim bir şey hakkında emrimiz, ona sadece «ol» dememizdir. O da oluverir.» âyetine benzemektedir. Bu nevi îcâz ve istiâreler meşhûrdur. O halde âyeti bu şekilde anlamak lâzımdır.

Bu iki yaklaşımda söylenenler bunlardır. İkinci yaklaşımı reddetmek de mümkün değildir, şüphesiz. Bu yaklaşımın doğru olmasını farzetmek, birincinin sıhhatına mâni olmaz.

Siz bu yaklaşımlardan hangisini tercîh ediyorsunuz? denebilir.

Buna cevabımız şöyledir: Burada iki mesele vardır: Birincisi: Zerrelerden söz alındığını iddiâ etmek doğru mudur? İkincisi: Eğer doğru ise bu açıklamayı, bu âyetin lafızlarının tefsîri sayabilir miyiz?

Birinci meseleyi inkâr edenler, yukarıda zikrettiğimiz aklî delillere dayanmaktadırlar. Bunların delillerini gâyet muknî' bir şekilde çürütebiliriz.

Evvelâ: Diyorlar ki, söz alma hâdisesi doğru olsaydı, şimdi onu hatırlamamız gerekirdi.

Biz de şöyle diyoruz: Geçmişte olanları bilmeyi Allah yaratır. Çünkü bu ilimler, aklî ve zarûrî ilimlerdir. Onun için bunların yaratıcısı Allah'tır. O halde Allah onları yaratabilir.

Onlar şöyle diyebilirler: Bunu mümkün gördüğünüze göre her ne kadar şimdi hatırlamıyorsak da, bu bedenlerden önce tenâsuh tarzında başka bedenlerde bulunduğumuzu da kabul edin.

Buna da şöyle diyoruz: İki konu arasındaki fark açıktır. Çünkü, normal olarak bir başka bedende bulunup yıllarca içinde yaşadıktan sonra, onu unutmak imkânsızdır. Söz alma ise hızlı olan bir anda vâki' olmuştur. Bunu unutmak muhâl değildir. Bir insan bir işi yıllarca yaparsa, çoğu kez onu unutması muhâl olur. Fakat bir işi bir an yaparsa onu unutabilir. İşte iki konunun farkı bunun gibidir.

İkinci olarak: Onlar, o zerrelerin eksiksiz olarak Âdem'in belinde toplanması imkânsızdır, diyorlar. Bize göre, bünye hayat için şart değildir. Bir zerre, hayat ve aklın kendisinde meydana gelmesine elverişlidir. Bu zerrelere atom dediğimiz zaman, Âdem'in beline onlar niçin sığmasın? Fakat bu cevab, ancak insanı bir atom kabul ettiğimiz takdîrde doğru olur. Ama, insan; nefs-i nâtıkadır, yer kaplamayan bir cevherdir, yer kaplayan bir şeyde de bulunmamaktadır, dersek bu takdîrde soru kalkar.

Üçüncü olarak: Söz almanın gâyesinin, o zaman veya bu dünya hayatında bir huccet olması meselesi.

Biz buna cevaben şöyle diyoruz: Allah dilediğini yapar ve hükmeder. Yine Allah onlara âhirette bu söz almayı hatırlatır, diyenler de vardır.

İkinci mesele: Allah, o zerrelerden söz almıştır, denildiği takdîrde

bu tefsîri, âyetin lafızlarının tefsîri saymak mümkün olur mu? diyorlar. Biz diyoruz ki : Bizim âyete yaklaşım tarzımız, buna cevab teşkîl etmektedir. Çünkü biz açıkladık ki, Rabbın, âdemoğullarının bellerinden aldığı zaman mânâsınadır. Yine, eğer o zerreler Âdem'in belinden alınmış olsaydı, «Onun belinden neslini» derdi, «Onların bellerinden nesillerini» demezdi. Onlar, Rasûlullah (a.s.) ın bu âyeti kendileri gibi tefsîr ettiğine dâir sahîh rivâyet olduğunu iddiâ ediyorlar. Biz diyoruz ki : Âyetin zâhiri Allah Teâlâ'nın, zerreleri Âdem'in oğullarının bellerinden çıkardığına delâlet ediyor. Bu da Allah'ın falan kimseden falanın, ondan ötekinin doğacağını bildiğine, hayata girişlerini bildiği bu sıra üzerine onların çıkardığına, herbirini bir diğerinden ayırdığına hamledilir. Ancak, Allah'ın o zerreleri Âdem'in sulbünden çıkarması ile ilgili olarak âyetin lafzında, bunun doğru veya yanlış olduğuna dâir bir delil yoktur. Sadece hadîs buna delâlet etmektedir. Buna göre; zerrelerin, Âdem'in oğullarının bellerinden çıkarılmış olması Kur'an ile, Âdem'in belinden çıkarılması ise hadîs ile sâbit olmuştur. O halde iki mesele arasında bir tezâd bulunmamaktadır. Binâenaleyh, iki mesele de alınmalıdır. Âyetin ve hadîsin mümkün olduğu nisbette korunması bunu gerektirmektedir. Burada söylenecek son söz budur. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XV, 46 - 52).

İbn el-Kayyim el-Cevzî, er-Rûh isimli kitâbında, rûhların bedenlerden önce yaratıldığı konusunu açıklarken bu mevzûu enine boyuna açıklığa kavuşturmuştur. Bu konuda merfû' ve mevkûf hadîsler bunların râvî zincirinde ileri sürülen cerh ve ta'dîlleri de zikreden müellif şöyle demektedir :

Burada dört nükte vardır :

1) Cenâb-ı Allah insanların sûret (biçim) ve emsâllerini (örnek, benzer) çıkarmış, mutluluğu elde etmiş ve mutsuz olmuş bulunanları, sıhhatli ve sıhhatsiz olanları belirlemiştir.

2) Allah Teâlâ o zaman onlara delil göstermiş, onları rubûbiyyetine şâhid yapmış, melekleri de bunların yaptığı şâhidliğe şâhid göstermiştir.

3) Bu, Allah'ın «Hani Rabbın âdemoğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini almıştı...» âyetinin tefsîridir.

4) Cenâb-ı Allah rûhları yarattıktan sonra onların tümünü belirlemiştir. Onlar bedenlerine gönderildiği zaman yenilenirler.

Birinci nükte : Bu konuda rivâyetler merfû' ve mevkûf olarak birbirini desteklemektedir. İkinci nükte : Bunu ileri süren tefsîrciler âyetin tefsîri zannetmişlerdir. Bu rivâyet tefsîrcilerinden cumhûr'un görüşüdür. Ebu İshâk şöyle demektedir : Cenâb-ı Allah çıkardığı o zerrelerin örneklerine kendisiyle akıl erdirebilecekleri bir

anlayış vermiş olabilir. Nitekim Cenâb-ı Allah «bir karınca; ey karıncalar, evlerinize girin, dedi» buyurmaktadır. Yüce Allah Dâvûd'a dağları musahhar kılmıştır. Dağlar ve kuşlar, onunla birlikte Allah'ı tesbîh etmiştir. İbn el-Enbarî de şöyle der : Bu âyetin tefsîrinde hadîs ehlinin ve ileri gelen ulemânın görüşü şudur : Allah Teâlâ Âdem'in neslini, onun ve neslinin sulbünden zerreler şeklinde çıkarmış, kendisinin onların yaratıcısı ve onların da yaratılmış olduklarına dâir onlardan söz almış, onlar da bunu kabul etmişlerdir. Bu olay kendisine hitâb ettiği zaman dağa, secde ettiği zaman deveye, çağrıldığında duyup gelen hurma ağacına akıl verdiği gibi, bu zerrelere kendilerine sunulanı anlayacak akıl verilmesinden sonra olmuştur.

Cürcânî ise şöyle demektedir : Bu âyetle Hz. Peygamber'in «Allah, Âdem'in belini sıvazlayıp ondan neslini çıkardı.» meâlindeki hadîsi arasında bir tezâd yoktur. Çünkü Cenâb-ı Allah'ın onları Âdem'in belinden alması; onun neslinin, belinden olması demektir. Çünkü Âdem'in zürriyeti neslinin zürriyetidir. «Kıyâmet günü biz bundan habersizdik, demesinler diye» âyeti kendilerinden alınan söze işârettir. İnsanlar, böyle bir şey dediklerinde; melekler, onlardan alınan söze şâhidlik edeceklerdir. Burada Allah'ın meleklere şâhid olun, dediği ve onların da şâhid olduk diye cevab verdikleri şeklindeki rivâyete dayanan tefsîr tarzı için de bir delil vardır. Bazı ilim erbâbı şöyle iddiâ etmektedirler : Söz bedenlerden değil, sâdece rûhlardan alınmıştır. Rûhlar idrâk eden, anlayan, sevâb ve ikâba muhâtab olan şeydir. Bedenler ölüdür, idrâk etmez, anlamazlar. İshâk İbn Râhûyeh böyle der. İshâk, Ebu Hüreyre'nin; ilim erbâbı, rûhların bedenlerden önce olduğu, ve Allah'ın onları konuşturup şâhid kıldığı hususunda ittifâk etmişlerdir, diye rivâyet ettiğini söylerdi. Cürcânî şöyle diyor : Onlar bu görüşlerine; «Allah yolunda öldürülmüş olanları ölü sanmayın. Onlar diridirler.» âyetini delil getirmektedirler. Bedenler çürümüş ve dünyaya yayılmış olduğu halde rûhlar rızıklanır, sevinir, tat ve acı duyar, üzülür, tanır ve inkâr ederler. Bunun bir benzerini uykuda görülen rü'yâda da müşâhade ederiz. İnsan sabahleyin uyandığında bedeninin hissetmeyip rûhunun duyduğu üzüntünün, acının sevincin izini kendinde bulabilir.

Bu bölümün faydası kısaca şudur : Her nefisten almış olduğu sözle onlara delil göstermiştir. Nefis, rüşde ermiş olsun veya olmasın. Rüşde erenlere ayrıca insanın kendinde, kâinâtta bulunan işâret ve delillerle, peygamberler ve mev'izalarla da huccet koymuştur. Fakat Cenâb-ı Allah insanları ancak onlara verdiği huccet, güç ve delil oranında kendisine itâatla mükellef kılar. Yüce Allah emir ve nehye ulaşan, rüşde ermiş nefislere nasıl muâmele edeceğini açıklamış olmasına rağmen, rüşde ermemiş olanlar için ne takdîr ettiğinin bilgisini bizden sakla-

mıştır. Sâdece biz bilmekteyiz ki, Allah adâletlidir, hükümde haksızlık etmez; hikmet sâhibidir, muâmelesinde farklılık olmaz. O, güçlüdür, yaptığından sorumlu olmaz. Yaratma ve emir O'nundur.

Âyetin bu şekilde tefsîr edilmesine karşı çıkanlar «Hani Rabbın Âdem'in neslinden, onların zürriyetlerini almıştı.» âyetini şu şekilde açıklamışlardır: Yani yoktan varettikten sonra, babalarının sulbünden sperma yaptı ve dünyaya çıkardı. Yaratıcılarının Allah olduğunu bilmelerini sağlayan delillerle âyetleriyle onların Rabbının kendisi olduğuna kendilerini şâhid kıldı, demektir. Zîrâ her insanda Allah'ın Yaratıcı ve hükmünün geçerli olduğuna delâlet eden ilâhî san'at rehberi vardır. İnsanlar bunu bildiğine; gördükleri, müşâhede ettikleri herşey onları bunu tasdîke çağırdığına göre, kendileri bunun doğru olduğuna dâir şâhid olmuşlardır. Nitekim bir başka yerde «Kendi aleyhlerine küfürle şâhid olurlar.» buyurmuştur. Yani onlar biz kâfiriz demeseler de şâhid durumundadırlar, demektir. Meselâ organlarım buna şâhiddir, denir. Bununla; ben onu biliyorum. Eğer mümkün olsaydı, organlarım buna şâhidlik ederdi, demek istenir. Allah'ın bildirmesi ve açıklaması da böyledir. «Allah kendisinden başka ilâh olmadığına şâhidlik etti.» Yâni bildirdi ve açıkladı, demektir. Bu durum hâkimin ve başkalarının yanında şâhidlik eden kimsenin şâhidliğine benzemektedir. Bunlar İbn el-Enbarî'nin sözleridir. Bu görüşü biraz daha açıklayan Cürcânî şöyle bir izâha yönelmektedir: Allah Teâlâ, mahlûkâtı yaratıp ta olmuş ve olacak olan her şeye bilgisi nüfûz ettiği zaman, demektir. Bu, Arap gramerinde bulunan ve; bir kimsenin henüz meydana gelmeyen, olması beklenen bir şeyi, onun olacağını bildiği için meydana gelmiş, olmuş gibi ifâde ettiği mecâz tekniğine dayanmaktadır. Yüce Allah Kur'an'da birçok yerde «Cehennemlikler seslendi..., Cennetlikler seslendi..., A'râftakiler seslendi...» buyurmuştur. İşte «Rabbın aldığı zaman» kavli de «alacağı zaman» mânâsınadır. «Onları kendileri hakkında şâhid kıldı.» ifâdesi de kılar mânâsınadır. Yani Allah onları kendilerine vermiş olduğu akıl sâyesinde şâhid yapar, bununla mükâfât ve cezâ gerekli olur, demektir. Doğup, rüşde eren, zarar ve yararı bilen, mükâfât ve cezâyı anlayan herkes bilir ki; Allah Teâlâ, Zâtının birliği konusunda Allah'ın ona lutfetmiş olduğu akıl ile kendisinin sonradan meydana geldiğine, kendi kendini yaratmasının mümkün olmadığına, binâenaleyh kendisi gibi beşer olmayan, başka bir yaratıcının bulunması gerektiğine delâlet eden delilleri göstermesi nedeniyle insandan söz almış gibidir. Bu dereceye ulaşan ve anlayışında bir eksiklik bulunmayan insan; başını semâya kaldırıp da yaratıcısının kendinden yücelerde olduğunu bildiği için yukarıya parmağıyla işâret ettiği, anlama ve anlatma yetisine sahip olan akıl da zikrettiğimiz şe-

kilde bizi bilgiye götürdüğü zaman... İşte bu dereceye ulaşmış olan her insan; kendisinden söz alınmış demektir. Çünkü kendisinde söz alınmaya dayanak olan sebep ve deliller onda bulunmaktadır. Bu kimse için; ikrâr etmiştir, müslüman olmuştur, denebilir. Nitekim Yüce Allah «Göklerde ve yerde olanlar isteyerek ve istemeyerek Allah'a secde eder.» buyurmuştur. Bu görüşü ileri sürenler şu hadîsle istidlâl etmektedirler: Sorumluluk üç kişiden kalkmıştır: Rüşde erinceye kadar çocuktan, iyileşinceye kadar deliden, uyanıncaya kadar uyuyan kimseden.

Cenâb-ı Allah «Biz emâneti yere ve göklere arzettik. Onlar onu yüklenmekten kaçındılar ve ondan korktular.» buyurduktan sonra «onu insan yüklendi» buyurmuştur. Burada «emânet» and ve söz verme demektir. Yer ve göklerin emâneti yüklenmekten çekinmesi, kendisiyle anlama ve anlatma yetisine sahip olunan akıldan uzak olmasıdır. İnsanın onu yüklenmesi de, onda aklî imkânın bulunmasıdır... Bu görüşü ileri sürenler «Kıyâmet gününde; biz, bundan habersizdik, demeyesiniz diye...», yahut «Daha önce babalarımız Allah'a ortak koştu, biz de onlardan sonra gelen bir nesildik demeyesiniz diye» âyetini bu tarz açıklamaya delil göstermektedirler. Çünkü Yüce Allah kıyâmet gününde «Biz bundan habersizdik» dememeleri için onlardan söz almak istediğini bildirmiştir. Burada habersiz olma iki şeyden biri olmalıdır: Ya kıyâmet gününden habersiz olmak veya söz almadan habersiz olmak. Yüce Allah Kur'an'da kıyâmet günündeki diriliş ve hesâbı bildiklerine dâir onlardan söz aldığını zikretmemiş, sâdece onu bildiklerini beyân etmiştir. Söz alma meselesine gelince, şâyet bazılarının söylediği gibi çocuklar ve düşük olarak ölenlerden söz alınmış ise kendilerinden söz alındıktan sonra habersiz olduklarını söyleyip inkâr edecek duruma henüz gelmemişlerdir. Öyleyse bunlar bu durumdan habersiz olacaklardır. Cenâb-ı Allah onları kendilerinden sudûr etmeyen bir şeyden dolayı muâheze etmez. Câiz ve vâki' olmayan bir şeyi zikretmek ise câiz değildir. «Bizden önce babalarımız ortak koştu. Biz de onlardan sonra gelen bir nesildik.» âyetinde geçen şirk; ya kendilerinden veya babalarından sudûr etmiştir. Eğer onlardan sudûr etmiş ise bu şirk ancak bülûğdan ve aleyhlerinde huccet sâbit olduktan sonradır. Çünkü çocuktan ne şirk, ne de bir başka günâh sudûr eder. Eğer başkasından sudûr etmiş ise, Kur'an'da vârid olduğuna ve icmâ'da yeraldığına göre bir kimse başkasının günâhı ile suçlanamaz. Bu durum, Rasûlullah'ın: Allah Âdem'in sırtını sıvazladı. Ondan neslini çıkarıp kendileri hakkında söz aldı, meâlindeki hadîsine de muhâlif değildir. Çünkü Rasûlullah Allah'ın yaptığını yapmış, aynı sîgayı kullanmıştır. Müstakbel yerine mâzî sîgasını koymuştur. Bu, şu âyetteki ifâdeye benzer:

«Hani Allah peygamberlerinden size kitap ve hikmet verdikten sonra nezdinizdekileri tasdîk eden bir peygamber geldiğinde ona mutlakâ inanıp yardım edeceksiniz diye söz almıştı.» Burada peygamberlere indirilen kitap ve hikmet, ümmetlerden alınan söz gibi kabul edilmiştir. Sonra nezdindekileri tasdîk eden bir peygamber geldiğinde ona mutlakâ inanıp yardım edeceksiniz, diye söz almış ve «kabul ettiniz mi? dediğinde kabul ettik cevâbını vermişler. Bunun üzerine Allah o halde şâhid olun; ben de sizinle birlikte şâhidlik edenlerdenim, buyurmuştu.»

Yüce Allah burada peygamberlerine indirilen kitabın ümmetlere ulaşmasını onlar üzerine bir huccet, sanki onlardan alınmış bir söz gibi saymış, onu bilmelerini bir ikrâr kabul etmiştir.

Yine «Allah'ın size olan nimetini ve; duyduk, kabul ettik, dediğiniz zaman sizi bununla bağladığı sözü hatırlayın» âyeti de bunun gibidir. Onlardan alınan bu söz, kendilerine peygamber gönderilip te inanmaları ve tasdîk etmelerinden sonra olmuştur. «Onlar ki Allah'a verdikleri sözü tutar, andlaşmalarını bozmazlar.», «Ey âdemoğulları şeytâna tapmayın. Çünkü o, sizin apaçık bir düşmanınızdır. Sâdece Bana ibâdet ediniz. Çünkü dosdoğru yol budur demedim mi?», «Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki, Ben de size va'dettiklerimi vereyim.», «Allah, kendilerine kitab verilenlerden; onu mutlakâ insanlara açıklayacaksınız; gizlemeyeceksiniz, diyerek söz almıştı» âyetleri de böyledir. Bu, peygamber gönderildikten sonra onlardan alınan bir sözdür. Nitekim onlar, ümmetlerini sakındırdıktan sonra da ümmetlerinden söz almıştır. Şu da Allah'ın bozana la'net edip cezâlandırdığı sözdür. «Sözlerini bozduklarından dolayı onları la'netledik ve kalblerini katılaştırdık.» Yüce Allah aldığı sözü bozdukları için onları peygamberleri lisânıyla cezâlandırmıştır. Allah Teâlâ bunu şu âyette açıkça belirtmektedir : «Ey İsrâiloğulları, bir zamanlar (Tevrât ile amel edeceğinize dâir) sizden sağlam bir söz almış, Tûr'u üzerinize kaldırmış, size verdiğimizi kuvvetle tutun onda bulunanları hatırlayın, umulur ki, korunursunuz (demiştik).» Bu âyet ve Medîne'de inen başka bir sûredeki benzeri bir âyet ehl-i kitab'dan söz alındığını hatırlatıyor ki bu, onlardan peygamberlerine îmân etmeleri konusunda alınmış olan bir sözdür. A'râf âyeti Mekke'de inmiş olan sûrede yeraldığına göre, burada şirkin bâtıl olduğuna, Allah'ın varlığı ve birliğine îmân eden bütün mükelleflerden alınan umûmî şâhidlik ve söz zikredilmiştir. Bu, aleyhlerinde delil ileri sürülebilecek, özür kalkacak, cezâ söz konusu olacak bir sözdür. Hal böyle olunca onu hatırlamaları, bilmeleri şarttır. Cenâb-ı Allah; Allah'ın varlığına, onların rabbı olduğuna, kendilerinin de O'nun mahlûku olduğuna dâir onlara îmân kâbiliyeti vermiştir. Sonra Allah yaratılışlarında mevcûd olan gerçeği onlara hatırlatmaları, Allah'ın hakkını, emir ve

yasaklarını mükâfât ve cezâlarını onlara bildirmeleri için peygamberler gönderir. Âyet buna bir kaç noktadan delâlet etmektedir :

1) Yüce Allah «Rabbın Âdem'in sulbünden aldı» demiş, Âdem veya Âdem'in neslinden dememiştir.

2) «Onların bellerinden» demiş, «belinden» dememiştir.

3) «Nesillerini» demiş, «neslini» dememiştir.

4) Onları kendileri hakkında şâhid kıldı, demiştir. Şâhidin tanık olduğu şeyi hatırlaması gerekir. İnsan, o şâhidliğini ancak bu dünyaya geldikten sonra hatırlar, daha önce hatırlayamaz.

5) Allah Teâlâ bu şâhidliğin huccet ve kıyâmet günü «biz bundan habersizdik» dememeleri için olduğunu açıklamıştır. Onlara karşı huccet, peygamberler ve fıtratlarıdır.

6) Hatırlatma, kıyâmet günü biz bundan habersizdik dememeleri için olmaktadır. Onlar, Âdem'in sulbünden çıkarıldıklarından, o zamanki şâhidliklerinden habersizdirler. Bunu hiç biri hatırlamaz.

7) Yüce Allah «Veya (ne yapalım) babalarımız Allah'a ortak koştu. Biz ise onlardan sonra gelen nesil idik demeyesiniz diye.» buyurmuş; burada iki hikmet zikretmiştir : a) Habersiz olduklarını iddiâ etmemeleri, b) Taklîdi iddiâ etmemeleri. Çünkü habersiz olanın şuûru olmaz. Mukallid ise başkasına uyar.

8) «İnkâr edenlerin yaptığı işle bizi helâk mi edeceksin?» Yani şirk ve inkârlarından dolayı onları cezâlandıracak olsa onlar bunu söylerler demektir. Yüce Allah onları, peygamberlerine muhâlefet ettiklerinden, onları yalanladıklarından dolayı helâk etmiştir. Eğer Allah onları şirk konusunda babalarını taklîd etmelerinden dolayı, peygamber göndermeksizin ve bir huccet göstermeksizin helâk etseydi, inkâr edenlerin yaptığı ile onları helâk etmiş, yahut yaptıkları işin bâtıl olduğundan haberleri bulunmadığı halde cezâlandırmış olurdu. Oysa yüce Allah, bir memleketi zulmünden dolayı halkı habersiz iken yok etmeyeceğini, onları ancak sakındırdıktan sonra helâk edeceğini beyân etmiştir.

9) Yüce Allah, onların her birini kendisinin onların rabbı ve yaratıcısı olduğuna dâir nefislerine karşı şâhid yapmış bunu kitabında bir çok yerde onlara hatırlatmıştır. «Onlara yer ve gökleri kim yarattı? diye sorsan, Allah, diyeceklerdir. Nasıl (Allah'ın birliğinden) sapıyorlar?» Yani, Allah'ın kendilerinin rabbı ve yaratıcısı olduğunu itirâf ettikten sonra Allah'ın birliğinden nasıl sapıyorlar? demektir. Bu nevi ifâdeler Kur'anda çoktur. Allah'ın onları, kendileri hakkında şâhid kıldığı ve peygamberleriyle hatırlattığı huccet işte budur. «Yer ve göklerin Yaratıcısı Allah hakkında şüphe mi vardır?» Allah onlara bu itirâf ve bilgiyi peygamberlerinin lisânıyla hatırlatmakta, onları kendisinin îcâd

ettiğine dâir ikrârları bulunduğunu onlara huccet getirdiğini zikretmemektedir.

10) Allah Teâlâ bunu bir âyet (ibret) kılmıştır. Âyet : Gösterdiği şey kendisinden ayrı düşünülmeyecek şekilde gösterdiği şeyi açıklayan ve açık olan işârettir. Bu, Allah'ın âyetlerinin şânıdır. Onlar; belli bir şeyi gösteren belli deliller ve işâretlerdir ki onu bilmeyi gerektirir. Yüce Allah «Böylece biz âyetleri açıklarız.» Yani bu tafsîl ve açıklama gibi biz âyetleri açıklarız. «Ola ki onlar (şirkten tevhîde, küfürden îmâna) dönerler.» buyurmuştur. Bunlar, Allah'ın kitabında mahlûkâtının nevileri için açıkladığı deliller, âyetlerdir. Bunlar dış ve iç deliller, nefislerinde, yaratılışlarında bulunan deliller, çevrede bulunan, Allah'ın yarattığı ve varlığına, birliğine, peygamberlerinin doğruluğuna, âhiret ve kıyâmete delâlet eden delillerdir. Bu delillerin en açığı; kişinin kendinde müşâhede ettiği, Allah'ın onun rabbı, yaratıcısı, kendisinin de O'nun kulu, mahlûku, sonradan var ettiği eseri olduğu, var eden biri olmadan meydana gelmesinin, ya da kendi kendini var etmesinin muhâl olduğu, kendini var eden bir varedicinin bulunması gerektiği delilidir. Bu ikrâr ve müşâhede, insanın yaratılışında vardır, sonradan kazanılma değildir. Bu âyet, Rasûlullah'ın «Her doğan fıtrat üzere doğar.» hadîsine ve «(Resûlüm!) sen yüzünü «hanîf» olarak dine, Allah insanları hangi «fıtrat» üzere yaratmış ise o fıtrata çevir. Allah'ın yaratışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur; fakat insanların çoğu bilmezler.» âyetine uygundur. Müfessirlerden bir kısmı —Zâmahşerî gibi— sâdece bu görüşü zikretmektedirler. Bir kısmı da yalnız birinci görüşü zikretmektedirler. İbn el-Cevzî, Vâhidî, Mâverdî ve başkaları da her iki görüşü zikretmektedirler. Hüseyn İbn Yahyâ el-Cürcânî şöyle demektedir : Bu bölüm; Hz. Peygamber'den rivâyet edilen «Allah Âdem'in belini sıvazladı, ondan neslini çıkarıp söz aldıktan sonra tekrâr oraya iâde etti.» meâlindeki hadîse itirâz ederek ileri sürülen te'vîle şöylece karşı çıkanlar hakkındadır : Şâyet söz alma; bülûğ ve olgunluktan sonra ise tekrâr bele iâde edilme mümkün olmayacağından muhâldir. Bu kimseye şöyle cevab verilir : Buradaki «iâde etti» demek, «eder» demektir. Nitekim «Rabbın aldı» sözünün mânâsı da «alır» tarzındadır. Buna göre hadîsin buradaki mânâsı : Sonra onların ölmesiyle onları onun beline iâde eder, tarzında olur. Çünkü, insan öldüğü zaman defin için toprağa iâde edilir. Âdem de topraktan yaratılmış ve oraya iâde edilmiştir. Toprağa iâde edilen insan, Âdem'e ve onun beline iâde edilmiş demektir. Bu hadîsi zâhirine göre anladığımız zaman âyetle hadîsin arasında farklılık olacaktır. Meğer ki bizim te'vîl ettiğimiz gibi anlaşılmış olsun. Çünkü Allah Teâlâ «Rabbın Âdem'in neslinden, onların bellerinden soylarını çıkardı,» buyururken Âdem'in ken-

disini zikretmemiştir. Burada Âdem, sâdece neslinin onun çocukları olduğunu bildirmek için zikredilmiştir. Hadîsde ise onun belinin sıvazlandığından bahsedilmektedir. Âyette ve hadîste geçen olayı ancak bizim yaptığımız te'vîl ile uzlaştırabiliriz. Cürcânî: Ben diyorum ki; biz âyette geçen olayda, selef-i sâlihînden olan ehl-i ilmin görüşlerine meyleriz, kabul ederiz. Doğruya götüren ise Allah'tır, diyor. Ehl-i sünnet'ten bazı ilim erbâbı yukarıdaki itirâza cevab sadedinde muhtemel ve arap grameri ile âyetin nazmını birleştiren bir mânâ zikretmiştir. Şöyle ki: «Rabbın âdemoğullarından aldı.» cümlesinin cevabı «evet dediler» dir. Burada cümle biter. Sonra bir başka cümle başlamaktadır. Yüce Allah müşriklerin kıyâmet günü ne diyeceklerinden söz etmekte, «şâhid olduk» diyeceklerini belirtmektedir. Yani Allah Teâlâ diyor ki, «biz sizin kıyâmet günü onların hesâb, münâkaşa, küfürle muâheze olunacaklarından habersizdik» diyeceğinize şâhid oluruz, demektir. Yüce Allah bu birinci habere bir başka haber ekleyerek şöyle demektedir: Ve şuna da şâhidlik ederiz: Siz kıyâmet günü (ne yapalım) babalarımız Allah'a daha önce şirk koştu. Biz ise onlardan sonra gelen nesil idik. Yani, onlar şirk koştular. Biz henüz çocuk iken bizi de şirke sürüklediler. Biz de onlara uyduk, yollarından gittik. Bizim bir günâhımız yoktur. Bu konuda günâh onlarındır. «Biz babalarımızı bir yol üzere bulduk. Ve onların izinden gittik, dediler», «Bâtıl yolda gidenlerin yaptığından dolayı bizi helâk mi edeceksin?» yani onların bizi şirke itmesinden dolayı, demektir. O halde birinci olay bütün mahlûkâttan söz alındığını bildirmekte, ikinci ifâde ise müşriklerin kıyâmet günü ma'zûr sayılmaları için söyleyecekleri sözü bildirmektedir. Kur'an ve hadîsdeki ifâdelerin lâfız bakımından farklı olduğunu, aralarında çelişki bulunduğunu ileri süren itirâzcıya şöyle cevab verilebilir: Rasûlullah'tan rivâyet edilen «Allah Âdem'in belini sıvazladı.» meâlindeki haber, Kur'an'da sâdece bir bölümü anlatılan habere bir ilâve anlamına gelir. Eğer peygamber bu ilâveyi söylememiş olsaydı —Allah'ın söz aldığı o zamanda olan bir şeyi kitabına almaması ihtimâli yoktur.— o zaman bir farklılık olmazdı, fâideyi artırmış olurdu. Lâfızlar böyledir; kendileri farklı olup da aynı şeye yöneldikleri zaman, bu bir çelişki ifâde etmez. Nitekim Yüce Allah Kur'an'da Âdem'in yaratılışından bahsederken, bir defasında onu topraktan, bir defasında balçıktan, bir defasında da yapışkan çamurdan, bir başka yerde ise çömlek gibi kuru çamurdan yarattığını söylemiştir. Bu lâfızlar değişik olduğu gibi mânâlar da değişiktir. Çünkü ne çömlek yapışkan çamurdur, ne de yapışkan çamur topraktır. Ancak bunların aslı bir şeydir; toprak. Buradaki âyet ile Hz. Muhammed'in «Allah Âdem'in belini sıvazladı ve ondan neslini çıkardı.» hadîsi aynı mânâya gelmektedir. Sâdece Rasûlullah «Âdem'in be-

lini sıvazladı» cümlesini ilâve etmiştir. Allah'ın Âdem'in belini sıvazlaması, ondan onun neslini çıkarması, onun neslinin belini sıvazlaması ve onların bellerinden nesillerini çıkarması demektir. Nitekim Allah Teâlâ da bunu zikretmiştir. Biz biliyoruz ki, Âdem'in bütün nesli onun belinden değildi. Fakat ilk kuşak onun belinden, ikinciler bundan, üçüncüler de ikincilerden olduğu için bütün nesil Âdem'e nisbet edilebilir. Çünkü onlar onun fer'i, o da onların aslıdır. (Reşîd Rızâ, Tefsîr el-Menâr, IX, 367 - 374).

Âdem'in Soyundan Alınan Ahid

Ey Rasûl-i Kibriyâ! O vakti de ihtâr et ki Rabbın, Benî Âdem'den şimdikilerden tut da nesilden nesle Âdem'e varıncaya kadar âdemoğullarının sâhib-i zürriyet olanlarından müteselsilen her birinin bellerinden zürriyetlerini aldı, yani kudret eliyle seçip ayırdı, vücûda çıkardı ve onları kendilerine karşı şâhid yaptı, kendilerini duymayan o şuûrsuz zürriyyetlere (انا) ve (وراءانا) şuûrunun bilfiil mebde'ini verdi: Her birine şühûd ve şehâdet fıtratını, kendi nefsinde hakkın te'sîrini duymak ve duyurmak, i'tirâf ve şehâdet etmek hilkatini, insanlık rûhunu verip hepsini vahdâniyyet ve rubûbiyyetine şâhid kıldı da, kılarken Rabbınız değil miyim? dedi. Üzerinizde dilediğim gibi tasarruf eden ve etmek hakkı olan yegâne mâlikiniz ve mutlak terbiye ediciniz, hâkiminiz olduğuma şâhidsiniz, şehâdet edeceksiniz değil mi? diye nefsî hitâbı ile emânetini yükleyip rubûbiyyetini takrîr etti. Hepsi de belâ dediler, evet Rabbımızsın şâhidiz, diye terbiye ve emâneti kabul ve şehâdeti taahhüd eylediler. Hâsılı hiç bir şey değil iken, âlemlerin Rabbının rubûbiyyet hükmü ve yayılma kanunu altında yaratıp terbiye etmesiyle, şuûrsuz zerreler halinde vücûda çıkarılıp bütün zevkleriyle şuûrlu bir insan fıtratına girdiler, bir insan şahsiyyetini aldılar, hiç bir muhâlefette bulunmadılar, o vakit onlarda küfür, inâd yoktu, ağyârdan hiç bir şey tanımıyorlardı. Hiç bir şey değil iken bir zürriyyet halinde soyundan alınıp anne rahminde aşılanıp birleşmeye atılan ve mutlak (انا) ve (وماوراءانا) nisbeti içinde zarûrî bir işhâd u şühûd, bir te'sîr, teessür sonucu olan bir şuûr fıtratına girip mükemmel bir akıl idrâk, bir fehm, tefhîm bir irâde ve ihtiyâr hayatının inkişâfına doğru giden bütün mevcûdiyyet ve fâiliyyetlerinde ancak O'nun emrine, kanununa uyuyor ve ancak O'ndan yardım ve destek alıyorlar. Ve îcâbında bunu böyle söylemeyi deruhde ediyorlardı. İşte o Âdem'in ilk evlâdından i'tibâren herkes, Rabbının verdiği ve emrettiği insan fıtratını, vücûda şühûdu alıp kabul etmekle Rabbı ve kendisi arasında böyle bir îcâb ve kabûlün sonucu olan bir fıtrî akid altına girmiş ve kendi nef-

sinde Rabbına şehâdet ve ubûdiyyeti taahhüd etmiştir ki bu mukâvele ve bu fıtrî sözleşme beşerin dinî mebde'i, hukûkî mebde'i, medenî ve içtimâî mebde'idir. Bir çok müfessir demişlerdir ki : Buradaki bu ahz işhâd ve mukâvele, temsîlî mânâdadır. Allah Teâlâ'nın bütün insanları fıtratlarının başlangıcında tevhîd ve İslâm'a delâlet için dikilmiş âfakî, enfûsî rubûbiyyet delilleri ile istidlâl ve İslâm'a müstaidd olarak halketmiş olduğunu, bir temsîlî istiâre yoluyla tasvîrdir. Şöyle ki : Allah Teâlâ'nın beşer rûhlarına akıl ve basîreti bir tabîat yapması ve bunlar için âfâk ve enfüste bir takım deliller yükseltmesi ve bu sûretle onları mükemmel olarak techîz ve temkin edip rubûbiyyetini ma'rifete tevcîh eylemesi, diğer taraftan onların da bu tabîatlarla mütecehhiz ve kâmil imkân ile imkânlı ve ma'rifete müteveccih olmaları, hepsi Allah Teâlâ'nın onları emir ve hitâb tarîkıyla i'tirâfa sevk, onların da tereddütsüz icâbete koşmuş olması sûretine teşbîh olunarak istiâre yoluyla bu sûretle tasvîr kılınmıştır. Nitekim (فقال لها وللارض ائتيا طوعا او كرها قالتا اتينا طائعين) de emr ve icâbet böyle temsîlî olduğu gibi, bunda da ma'rûf mânâsı ile bir işhâd ve suâl ile cevâb, hakîkî mânâsıyla bir mukâvele düşünmek lâzım değildir. Sanki öyle denilmiş ve öyle cevâb verilmiş de bir mukâvele yapılmış gibi hukûkî kıymeti hâiz olması lâzım gelen güçlü bir fıtrat yaratılışı vardır. Yani bu akid, emrî, kavlî, kelâmî mâhiyyette bir sözleşme değil, bir bilgi gücünün oluşup meydana gelişi mânâsına bir fi'lî akid demektir. Kelâmullah'ta bu gibi temsîllerin bulunduğu kesin olduğu gibi bu mânâ, ekseriyyetin anlayış ve mizâcına da muvâfıktır. Ve kelâmcıların çoğunluğu da bunun üzerinde yürümüşlerdir. Fakat dikkat edilirse burada daha başka bir nokta vardır. Asıl mes'ele, insanların yalnız âfakî ve enfüsî delillerden istidlâl ile Allah'ın bilgisine ulaşmak kuvve ve isti'dâdı değil, insan hilkatinin bilfiil bu delillerden biri olması, her insanın nev'î ve ferdî fıtratı ile vahdâniyyet ve rubûbiyyete şehâdet ve delâleti henüz edâ etmemiş olsa bile Rabbının takrîriyle tahammül ve deruhde etmiş, üzerine almış bir şâhid bulunması diğer bir deyişle insanlar için Allah'ı bilmek, Rablığını birlemek hakka inkıyâd ve İslâm meselesi; sâde istidlâl ile kazanılacak sırf nazarî bir bilgi olmayıp kendi fıtratında yeretmiş bir tabîat, nefsi görmek denilen kendini duymak, bizzarûre ve genellikle kendinin kendi olduğunu tanımak bedîhî şuûru ile beraber kendinde gerçekleşmiş bir bedîhî bilgidir. Şu kadar ki kendi şuûruna varmak gibi sarîh ve belirgin değil, onun altında saklı bir gizli bedîhîliktir ki sarîh şuûr ile duyulması dikkat etmeye veya bir tenbîh ve ihtâra dayalıdır. Zîrâ insanın böyle zımnen duymuş bulunup ta farkında olmadığı bir takım şuûr mazmûnları vardır ki, bir veya mükerrer ihtârlar sâyesinde uyanır

duyar. Ve işte Allah bilgisi de, mutlak (سوای انا) şuûru gibi böyle şuhûdî, rûhun yapısı içinde yeretmiş bir tabiattır. Bilâhare bu şehâdeti edâ ve ifâ etmeyen, uyarı ve ihtârlara rağmen inkâr ve küfürde ısrâr edenler, ya vicdânına karşı inâd eden veya fıtratı bozulmuş kendilerinde bu garîze kalmamış olan, yani kavlen veya fi'len ahdini bozup ve nefislerini ziyân eden mahrûmlardır. Nitekim Fransız filozofu Auguste Comte insan üç hal geçirir : İlk fıtratında ilâhî, sonra metafizik, sonra tabiî olur, dediği zaman evvelâ bu fıtratı i'tirâf, sonra da kendinde o fıtratın bozulmuş ve bozukluğun takarrür etmiş olduğunu ilân eylemiştir ki bu onun bütün insanlığı görmesinde değil, yalnız kendindeki fıtrat değişikliğini görerek sâir insanları da haksız yere kendine kıyâs etmesindendir. Halbuki terakkî ve tekâmül, fıtratın bozulmasında değil, inkişâfındadır. Fıtratın bozulması (فخلف من بعدهم خلف) medlûlünce bir tereddîdir. Şimdi mesele, ma'rifetullah'ın öyle bir fıtrî ma'rifet ve insanın buna şehâdeti edâ etmiş bir fıtrî şâhid olması cihetinden mülâhaza edilince; bu sözleşmenin, sırf tekvînî bir mâhiyette olmayıp onunla beraber emrî ve kelâmî bir haysiyyeti de hâiz olduğunda şüphe edilmemek lâzım gelir. Zîrâ mesele yalnız vücudî değil, aynı zamanda şuhûdîdir, şuûr ile de alâkadardır. Yalnız tekvînî olsa idi bil'âhare bu şehâdeti edâ etmeyen kimse bulunmamak îcâb ederdi. Ve şuhûdî nefis mevzûu bahsolan herhangi bir şuûr vâkıası ise her halde lafzî kelâm ile değilse de nefsî kelâm ile alâkadâr olmaktan uzak olmaz. Çünkü rûh, Rabbın bir emri olduğundan bütün rûhî vâkıalar ve şuûrî hâdiseler, vâkıa-i emriyye olarak mülâhaza edilmek lâzım gelir. Her şuûrda bir rûhânî teblîğ vardır ki kelâmın da künhü odur. Şuûr ile alâkadâr olmayan tekvînlerde bu teblîğ yoktur, bunun için bir rûhun, bir şuûr gücünün tekvîni, aynı zamanda onu kendisine teblîğ etmeyi, yani söylemeyi tazammun eder. Şu halde bu sözleşme, tekvînî olmakla beraber rûhî ve kelâmî yönü de hâiz olduğundan buna mukâvele demek de bir hakîkat olur. Ancak bu hitâb, lâfzî kelâm ile değil, melâikeye olan teblîğ gibi nefsî kelâm ile bir teblîğ telakkî edilmelidir. Alma: bir tekvîn, işhâd rûhun üfürülmesi ile bir tekvîn ve teblîğ (الست بربكم) hitâbı (وراء انا) den bir takrîr, buna karşı (بلى) de bu tekvîn, işhâd ve takrîre mutlak bir nefsî bağlılık ile gönüllü olarak gereğini ve taahhüddür. Her insanın, insanlığının esâsını teşkîl eden «ben» ve «ben değil» duygusunun içinde bu taahhüd mündericdir. (الست بربكم) hitâbının başında (وقلنا) yâhud (قائلا) müteallakının tasrîh edilmeyip de mukadder bırakılması bunun bir nefsî kelâm olduğuna işâret demektir. Sonra ma'lûmdur ki, şer'î ve hukûkî mânâ ile bir akid ve mukâvelenin hakîkati; bir îcâb ile bir kabul arasındaki irtibâttır. Ve bu

îcâb ile kabulün her halde lafzî kelâm olması şart da değildir. Asıl akid, iki nefsin bir maksadda birleşmesidir. İki taraftan rızâya, yani i'tirazı terke delâlet efen fiil ile de îcâb ve kabul olabilir. Yerinde taatı ile de bir akid olabilir. Binâenaleyh bu sözleşme, sırf akıl ve istidlâl gücünün tekvînî dahi olsa şer'an ve hukûkan yine taat kabîlinden hakîkî bir akid ve sözleşmedir. Ancak bu i'tibâr ile mukâvele adının verilmesi temsîlî ve mecâzî olur. Fakat izâh ettiğimiz mânâ ile bu tekvînin bir rûhî tekvîn olması ve bir nefsî kelâm cihetini de mutezammın bulunması i'tibâriyle buna mukâvele denilmesi dahi hakîkat olur. Ve nitekim eski müfessirler de bunu bir temsîl değil, bir hakîkat olarak rivâyet ve izâh eylemişlerdir. Binâenaleyh (الست بربكم قالوا بلى) mazmûnu sâde bir temsîl değil, bir tahkîktır.

Gelelim bu mîsâkın ne vakit vâki' olduğuna : Bu husûsta üç kavil vardır :

1 — Bir çokları zürriyyetin babanın sulbündeki ilk tekvîninde ve daha ana rahmine tevdî edilmeden önce vâki' olduğuna kâil olmuşlardır ki bunlar âyetteki işhâd ve hitâbın da zamanını alma zamanı olarak kabul etmiş ve almanın mânâsı da zürriyyetin sulbden rahme çıkarılması değil, sulbden vücûda çıkarılması demek olduğuna zâhib olmuşlardır. Filvâki' zürriyyet; nesil ve evlâda dahi denilirse de, bunun asıl mânâsı gâyet küçük karınca demek olan «zerr» den veya saçılmak mânâsına «zürur» dan alınarak beşer suyundaki zerre biçimindeki canlılardır. Bunun hem müfredine hem cem'ine itlâk olunur. Şu halde bunlara göre bu işhâd ve «elest» hitâbı, babanın sulbünden çıkan zerre biçimindeki canlılar ilk çıktığı sırada yapılmıştır. Bu ise bu zürriyyetin bütün insanî mâhiyyeti hâiz bir nefis, yani yalnız büyümeğe nâmzed bir insancık olduğunu kabul ile mümkün olabilir. Lâkin bu, bizim nazarımızda sâbit değildir. Ve hattâ (ثم انشأناه خلقا آخر) gibi Kur'an nasslarına da zâhiren muhâliftir. Zerre biçimindeki canlılar bilfiil değil, bilkuvve bir insancık, telkîh ile bir insan olmağa nâmzed bir canlı ve belki henüz canlı hayat haline de gelmemiş nebatî hayat organizmasına sâhib bir tohumcuktur ki bundan insan halk olunacaktır. Buna henüz insanî rûh nefholunmamıştır. O halde bunların nefislerine işhâdı ve hitâba icâbetleri bir uzak gücü temsîlden başka bir mânâ ifâde etmez. Bu meyânda bazıları daha ileri gitmiş ve demiştir ki; zürriyyetler üzerindeki bu sözleşme babalarının değil, tâ Âdem'in sulbünden çıkarıldıkları zaman yapılmıştır. Çünkü bu mânâda rivâyet olunmuş bazı hadîsler vardır. (...)

2 — İbn Atıyye'nin beyânı veçhile bazıları da bu sözleşme ve taahhüdün zamanının, bülûğ zamanı olduğuna kâil olmuşlardır. Zîrâ bir

zürriyyetin nefsine tamâmen şâhid olması, kendisinden zürriyyet çıkmağa başladığını gördüğü bülûğ zamanında vâki' olur. Ve ancak o zaman bilgiye tâm yeteneği olur. Âyette ise alma ve şâhid kılma buyrulmuştur. Bu sûrette bâliğ olmayanların henüz taahhüdü yok demektir. Ve âyetten bu mânâyı anlamak için iki vecih mümkündür. Birisi (واشهدهم على انفسهم) zâmirleri zürriyyete ircâ' olunmakla beraber zürriyyete yetişkin çocuk almaya mükemmel seçme mânâsı vermek ve bu sûretle alma ve şâhid kılma zamanını birleştirmek veya alma zamanıyla şâhid kılma zamanını ayırıp sözleşmenin başlangıcı alma vaktinden, şâhid kılma vaktine kadar devâm eden bir müddet zarfında başlamış ve şâhid kılma vakti olan bülûğ zamanında (بلى) taahhüdüyle tamâm olmuş diye anlamak. İkincisi bu zamirleri zürriyyete değil, Benî Âdem'e ircâ' etmektir ki bu sûrette âyetin mânâsı «Benî Âdemden her biri, sulblerinden zürriyyetlerinin çıkmağa başladığı ve bu sûretle nefislerini duyup kendilerine karşı kendi mâhiyyet ve hakîkatlerine ve Allah'ın nimet ve terbiyesine şâhid oldukları sırada, bu bülûğlariyle (بلى) diye Allah'ın terbiye nimetini kabul, rububiyyetine inkıyâd ve Rabbânî vahdâniyyeti tasdîk ile ma'rifetullahı ve ubûdiyyeti taahhüd ettiler. Bülûğ hükmü gelince bâliğ olmayız, bu zevki duymayız demediler.» demek olur. Bu, güzel bir mânâdır. Fakat bülûğ zamanı bu sözleşmenin akdi taahhüd zamanı değil, icrâ edilmesinin gerektiği zaman olduğunu da unutmamak lâzım gelir.

3 — Müfessirlerin ekseriyyeti ve ulemâ bu sözleşmenin başlangıcı; zürriyyetin babanın sulbünden çıkıp annenin rahmine düşmesiyle başlamış ve orada aleka, mudga, ızâm ve et kisvesi terbiye ve tesviyeleriyle yaratılışı belirip (ثم انشأناه خلقا آخر) uyarınca rûh üflenerek insan şekline girdiği zaman (بلى) taahhüdünün vukûıyle tamâmlanmış olduğunu ve bülûğ zamanı bu taahhüdünün icrâsının gerektiği yani teklif ve vazîfenin başlangıç zamanı bulunduğunu beyân eylemişlerdir. Usûl-i fıkıhta beyân olunduğu üzere; her ferdin insânî şahsiyyeti, hukûkî ehliyyeti bu sözleşme ile bu taahhüd zamanından başlar ve bülûğuna kadar tekemmül eder. Bülûğdan i'tibâren de vazîfe gereği ve teklîf teveccüh eyler ve bunun ilk hukûkî eseri hayat hakkıdır. Bu andan i'tibâren ebeveynine ve beşer cemiyyetine, onun hayat hakkını gözetmek bir vazîfe olur. Ve bunun içindir ki çocuk düşürmek bir suçtur. Ve yaratılışı belirmiş bir cenînin düşürülmesinden dolayı gurre lâzım gelir. Ve cenîne irs ve vasiyyet, sahîh olduğu gibi, bir cenînin bülûğuna kadar lehine olan tasarruflar mu'teber sayılır. Bundan evvel ise zürriyyetin, insânî şahsiyyeti ve hukûkî şahsiyyeti mukarrer değildir. Ancak

babanın sulbünde zuhûrundan i'tibâren bir hukûkî şüphe vardır. Meselâ azl, dinen mekrûhtur. Şimdi âyetin mutazammın olduğu bazı îmâ'-larla meâlini şöyle mülâhaza etmeliyiz. (على انفسهم) (واشهدهم) zamirleri zürriyyete râci' olmakla beraber babaları olan Beni Âdeme veya hepsine de rücûu ihtimâli ve (الست بربكم) takrîrî istifhâmının anlattığı minnet mânâsı ve siyâk, sibâk dolayısıyle bu ihtâr şu mânâları hatırlatmaktadır : Ma'lûm ya insan, insan olmadan evvel kendini duymazken, sonradan duyar olur «ben benim» der. İşte bunu diyebilmek, onu ona veren Rabbına gizli bir duygu ve bağlılığı ve kendine karşı ona şehâdet etmek taahhüdünü tazammun eder. Ve insanın bütün güçleriyle kendini ve mâhiyyetini müşâhede ettiği zaman da bülûğundan başlar. Benî Âdem'den bir babanın sulbünden bir zürriyyetin alındığı anda Rabbının bu fi'line öyle bir bağlılık zevki boyun eğme ve hükm-i rubûbiyyete öyle bir i'tirâf ve şehâdeti vardır ki bu anda bütün heyecânıyla kendini duyarken âdetâ kendinden geçer de Rabbının zevk ve nimetine dalar. Kendinin babanın sulbündeki halini kendine ihtâr eden bu anda o babanın nefsinde Rabbının (الست بربكم) hitâb-ı izzetine «belâ» demekten başka hâkim bir hissi yoktur. Ve her insan, bülûğ anında bu zevk ve heyecânı müşâhede eder. Bunu müşâhede edebilmesi de, önceden Rabbının emrine boyun eğip insanlık rûhunu almasının netîcesidir. Şimdi buradaki bu zevk ve neşve de hakîkatte ondan alınan zürriyyet dolayısıyla kendini hatırlayıp Rabbına taahhüdünü îfâ etmesi içindir. O zürriyyetin babanın sulbünde ilâhî yaratış ile belirlenip zerre biçimindeki bir nefis mevcûdiyyetiyle ve Rabbânî sevk altında birleşme ve aşılama şevkıyle anne rahmine geçmek için harekete getirilmesi yüzündendir. Her insan böyle bir zürriyyet iken Rabbının terbiyesine boyun eğerek anne rahminde, mukadder rızıklarıyla beslenip tedrîcen aleka ve mudga merhalelerinden geçerek kemikleri lahim kisvesi giymiş bir tasvîr seviyyesine gelmiş ve sonra da, (ثم أنشأناه خلقاً آخر) mânâsı gereğince sırf bir Rabbânî emir olan rûhun üfürülmesiyle önceki doğuşun gâyesi olan diğer bir doğuşa girmiş ve o zaman kendini ve Rabbının hitâbını nefsinde duyup kendine karşı Rabbını i'tirâf ve O'nun vahdâniyyet ve rubûbiyyetine şehâdet vazîfesini taahhüd eden bir insanî şahsiyyet olmuş (الست بربكم) hitâbına «belâ» demiştir. Her insan, fıtrat şuûru ile böyle bir taahhüdün altındadır. Kendini görme ni'metinin vecîbesi, nefsin haddini bilmek ve hakka şehâdetle hükmüne inkıyâd eylemektir. Binâenaleyh kendini görmenin tekemmül ettiği bülûğdan i'tibâren Allah'a karşı bu şehâdet vecîbesi ve ubûdiyyetin îfâsı vazîfedir.» (Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, III, 2323 - 2333)

Tevhîd Gerçeği

Hadd-i zâtında tevhîd gerçeği, yalnız başına insanın fıtratında gizli değildir. İnsanla birlikte çevresini saran varlıklar dünyasının yapısında da bu gerçek yer alır. Zâten beşer fıtratı, çevresini saran varlıkların fıtratından sâdece bir parçadır. Onunla ilgili olup ayrı değildir. Kâinata hükmeden kanunlar bizzât insan fıtratına da hükmeder. Bu arada insanoğlu bu fıtrî kâbiliyetin ibretengîz te'sîrlerini ve akislerini kâinat kitabında görür ve bu gerçeği itirâf eder.

Gerçekten de varlıklar dünyasına hükmeden tevhîd kanunu gerek kâinatın şeklinde ve yapı itibârıyla uygunluğunda, gerekse kâinatın parçaları arasındaki muvâfakatta, hareketin intizâmında, kanunların sürekliliğinde ve devâmlı olarak bu kanunların kâinata hükmedişinde te'sîrleri apaçık görülür. Son olarak da insan bilgisinin ulaşabildiği pek az bir ilim mu'tâsına göre kâinattaki atomların meydana geldiği ana cevherin birliğinde bu tevhîd kanunu te'sîrini gösterir. Nitekim atomun parçalanıp proton ve nötronlarının ayrılması ile kâinatta bulunan bütün maddelerin netîce itibâriyle ışıkdan ibâret olduğu son ilmî keşifler meyânındadır.

Gün be gün insanlar bu kâinatın tabîatına ve bu kâinata hükmünü geçiren kanunların mâhiyetinin birliğine dâir bir takım vahdet kanunlarının bazı noktalarını keşfediyorlar. Şu kadar var ki bu kanunlar, kat'î bir otomatizm şeklinde değildir. Her şey Allah'ın engin takdîriyle sürekli olarak meydana gelmekte ve O'nun hudûdsuz meşiyyetine uygun olarak yenilenmektedir. Yalnız biz, beşerin tahmînlere dayanan bilgisinin meydana çıkardığı keşiflere tamâmen güveniyor değiliz. Zîrâ beşerî vâsıtalarla elde edilmiş olduğundan dolayı bu bilgiler hiç bir zaman yakînî bir hüküm ifâde etmezler. Bu kanunu belirtirken o tahmînlere dayalı bilgilere aslâ itimâd etmiyoruz. Sâdece mücerred bir uygunluk dolayısıyla onu da yanı sıra zikrediyoruz. Bizim ne türlü olursa olsun her hangi bir kâinat gerçeği ile ilgili hükümlerimizde ilk dayandığımız, bilgi sâhibi Yaradanın yaratıkları ile ilgili konularda tahrîr etmiş olduğu ma'lûmattır. Kur'an-ı Kerîm şüpheye mahal bırakmadan bu kâinata hükmeden kanunların vahdet kanunları olduğunu ve bunları da bir tek Yaradanın kendi meşiyyetine göre yarattığını açıkça bildirmektedir. Ayrıca Kur'an bu kâinatın, Rabbının emrine kulluk ettiğini, vahdâniyetini kabullendiğini, Allah'ın bilip de bize bildirdiğinden fazla bizim bilmediğimiz sâdece nizâm ve intizâmında seyir ve uygunluğunda eserlerini müşâhede ettiğimiz keyfiyyet dâhilinde O'na kulluk vazîfesini îfâ ettiğini şüpheye mahal bırakmayacak şekilde beyân etmektedir...

Allah'ın engin meşiyyetine uygun olarak bir takdîr dâhilinde devâmlı yenilenen ve sürekli olarak cereyân eden bütünüyle kâinata hâkim bu kanun, bu kâinatın bir parçası olması sıfatıyla insanın bünyesinde de seyrini devâm ettirmektedir. İnsan fıtratında istikrârlı olarak yer etmektedir. Onu hissen anlayabilmek için akılla ilgili bir duyguya ihtiyâç yoktur. Bu kanun, fıtrat yoluyla idrâk edilmektedir. Fıtratın temelinde yerleşmiş bulunmaktadır. İnsan fıtratı bizzât onu anlar, herhangi bir bozukluk ve sapıklığa dûçâr olmamışsa ona uygun olarak hareketlerini tanzîm eder. Aksi takdîrde bizzât onu idrâk etmekten de uzaklaşır, fıtratın içinde mevcûd olan dâhilî kanunlara uygun olarak yürüyeceğine, hareketlerini gelip geçici arzuların ve heveslerin akışına bırakır.

Bizzât bu kanun bile insanın fıtratı ile Yaradanı arasında akdedilmiş olan bir anlaşmayı ifâde eder. Bu anlaşma, insanın benliğine tevdî' edilmiştir. İlk doğuşundan beri insanın canlı her hücresine bu anlaşmanın şartları emânet edilmiştir. Zâten bu anlaşma, peygamberlerden ve peygamberlik müessesesinden çok eskilere gider. Ve bu anlaşma gereğince insan bünyesinde mevcûd olan her hücre yegâne irâde sâhibi, yalnız başına âlemlerin Rabbı olan Allah'ın rubûbiyetine şehâdet eder. Varlıklara hükmeden ve onları tasarrufu altına alan Allah'ın rubûbiyetine... Gerek lisân-ı hal ile olsun, gerekse lisân-ı kâl ile olsun, fıtratın verdiği ahid ve şehâdetten sonra başka bir huccete luzûm yoktur. Bir ferdin kalkıp da Allah'ın insanı tevhîd akîdesine götüren kitabından haberdâr olmadığını söylemesi ve bu tevhîde davet eden risâletleri bilmediğini iddiâ etmesi hiçbir mesnede dayanmaz. «Ben bu varlıklar âlemine çıkınca atalarımın şirke taptıklarını gördüm, binâenaleyh benim önümde tevhîd akîdesini bilmek için hiçbir vâsıta yoktur, atalarım dalâlete düştükleri için ben de dalâlete düştüm, dolayısıyla asıl mes'ûller onlardır, benim hiçbir sorumluluğum yoktur» demesi hiç bir mânâ ifâde etmez. Bunun içindir ki o şehâdet ifâdesini ta'kîben bu hüküm geliyor :

«Bu; onların kıyamet günü : Bizim ikrârdan haberimiz yoktur yahut bizden evvel analarımız, babalarımız Allah'a ortak koşmuşlar, biz ise onlardan sonra gelen zürriyetiz, o halde bizi bâtıl işleyen ve haksızlık edenler uğruna helâk mi edeceksin? dememeleri içindir»...

Şu kadar var ki Allah Teâlâ kullarına merhametinden dolayı... Kullarının sapıtıldığı takdîrde sapıtacak kâbiliyette olduklarını, kendi fıtratlarının her zaman için saptırıcı faktörlerle ma'rûz kalacağını bildiğinden ötürü —nitekim Rasûlullah (s.a.) beşer bünyesindeki zaaf noktalarına dayanan cinlerden ve insanlardan şeytânların yaptıklarını

zikretmiştir— evet kullarına merhametinden dolayı onları bu fıtrî ahde göre hesâba çekmemeyi takdîr etmiş, kendilerine verdiği akıl ölçüsü ile temyîz kâbiliyetine sâhib olmalarına rağmen buna dayanarak peygamberler göndermeden, âyetlerini açıklattırmadan onları hesâba çekmeyi irâde buyurmamıştır. Peygamberlerin onların fıtratını her türlü sapıklıklardan, atâletten ve inhirâflardan kurtarmasını, akıllarını arzu ve heveslerin baskısından, zaaf ve şehvetlerin elinden kurtarmalarını irâde buyurmuştur. Eğer Hak Teâlâ insanların fıtrî duygularının ve akıllarının yalnız başına insanlara doğru yolu göstereceğini, peygamberlere ve peygamberlik müessesine ihtiyâç hissetmeyeceklerini, âyetlerin anlatılmasına ve açıklanmasına luzûm olmadan da doğru yolu bulmanın mümkün olacağını bilseydi onları böylece hesâba çeker, muâheze ederdi. Şu kadar var ki Hak Teâlâ, ilm-i sübhânî'siyle kullarına acıyor ve onlar için ana huccet olarak risâlet müessesesini gönderiyor :

«Belki doğru yola dönerler diye âyetleri böylece uzun uzadıya açıklıyoruz.»...

Belki onlar, böylece fıtratlarının îcâb ettirdiği noktaya dönerler, Allah'a verdikleri ahde sarılırlar ve hakkın kendi bünyelerine tevdî' ettiği idrâk ve basîret duygularına dönerler diye... Hadd-i zâtında bu gizli noktalara dönmek gönüllerde tevhîd gerçeğinin canlanması, kalbleri biricik Yaradanına döndürmesi, Hakk'ın yarattığı tevhîd akîdesine ve gerçek fıtrata dönmek için kâfîdir... Sonra da Allah Teâlâ kullarına acımış ve onlara âyetlerini açıklayan hatırlatıcı ve korkutucu peygamberler göndermiştir. (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il - Kur'an, VI, 311 - 314).

———oOo———

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانسَلَخَ مِنْهَا فَأَتْبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ
الْغَاوِينَ ﴿١٧٥﴾ وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَٰكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ ۚ
فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ ۚ إِن تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَث أَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَث ۚ ذَّٰلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ
كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا ۚ فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٧٦﴾ سَاءَ مَثَلًا الْقَوْمُ الَّذِينَ
كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَأَنفُسَهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿١٧٧﴾

175 — Onlara âyetlerimizi verdiğimiz halde, onlardan sıyrılan ve şeytânın arkasına taktığı ve sonunda azgınlardan olan o kimsenin haberini anlat.

176 — Dileseydik onu, bununla yükseltirdik. Fakat o; yere saplandı ve hevesine uydu. Artık onun hali; o köpeğin hali gibidir ki, üstüne varsan da dilini sarkıtıp solur, kendi haline bıraksan da dilini sarkıtıp solur. İşte âyetlerimizi yalanlayan kavmin hali böyledir. Sen kıssayı anlat, belki düşünürler.

177 — Âyetlerimizi yalanlayarak kendilerine zulmeden kavmin misâli ne kötüdür.

Soluyan Köpek Örneği

Abdürrezzâk'ın Süfyân es-Sevrî kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd' (r.a.) dan rivâyetine göre; «Onlara; âyetlerimizi verdiğimiz halde onlardan sıyrılan... kimsenin haberini anlat.» âyeti hakkında o, şöyle demiştir : Bu, İsrâiloğullarından Bel'âm İbn Bâûr denilen birisidir. Şu'be ve birçokları da Mansûr'dan bunu rivâyet etmişlerdir. Saîd İbn Ebu Arûbe'nin Katâde'den, onun İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; bu kişi, Sayfî İbn er-Râhib'dir. Katâde, Kâ'b'ın şöyle dediğini nakleder : Belkâ ahâlisinden birisiydi. Allah'ın en yüce ismini bilirdi ve zorbalarla birlikte Beyt-i Makdîs'de otururdu. Avfî ise İbn Abbâs'tan şöyle rivâyet etmiştir : O, Yemen halkından birisidir. Ona Bel'âm denilirdi. Allah Teâlâ ona âyetlerini vermişti de o bunları terketmişti.

Mâlik İbn Dînâr der ki : O, İsrâiloğullarının bilginlerinden olup duâsı makbûl olanlardan (duâsına icâbet olunanlardan) idi. Sıkıntılı durumlarda onu öne geçirirlerdi. Allah'ın peygamberi Mûsâ, Allah'a davet etmek üzere onu Medyen kralına göndermişti. Kral ona arâzî vermiş ve o da kralın dinine uyarak Mûsâ (a.s.) nın dinini terketmişti. Süfyân İbn Uyeyne'nin Husayn kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; bu kişi Bel'âmdır. Sakîf, onun Ümeyye İbn Ebu Salt olduğunu söyler. Şu'be'nin Ya'lâ İbn Atâ kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan «Onlara, âyetlerimizi verdiğimiz halde, onlardan sıyrılan... kimsenin haberini anlat.» âyeti hakkında şöyle demiştir : O, arkadaşınız Ümeyye İbn Salt'tır.

Bu hadîs, başka bir kanaldan Abdullah İbn Amr'a varan sahîh bir senedle rivâyet edilmiştir. Sanki o, bununla Ümeyye İbn Ebu Salt'ın ona benzediğini kasdetmektedir. Çünkü Ümeyye, geçmiş şerîatlere dâir

birçok bilgilere sâhibti, fakat bu ilminden istifâde edememişti. O, Allah Rasûlü (s.a.) nün zamanına yetişmiş işâretleri, âyetleri ve mucizeleri ona ulaşmış ve her basîret sâhibine açıkça görünmüşken Hz. Peygambere tâbi olmamış; müşriklerin sevgisine, onlara yardıma ve onları övmeye yönelmiş, belîğ bir mersiye ile müşriklerin Bedr'e katılanlarına mersiyeler düzmüştür. Bir hadîste belirtildiğine göre o; dili îmân ettiği halde kalbi îmân etmeyenlerdendir. Onun rabbânî şiirleri, hikmetleri ve fesâhati vardır. Fakat Allah Teâlâ onun kalbini İslâm'a açmamıştır.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, «Onlara; âyetlerimizi verdiğimiz halde onlardan sıyrılan... kimsenin haberini anlat.» âyeti hakkında şöyle demiştir : O, öyle bir adamdır ki kendisine, kabul edilecek üç duâ verilmişti. Onun bir karısı ve bir çocuğu vardı. Kadın : Üç duâdan birini benim için yap.» demiş ve o : Biri senindir, dilediğin nedir? diye sormuştu. Kadın : Allah'ın İsrâiloğulları içinde beni en güzel kadın kılması için duâ et, demiş ve o da Allah'a duâ etmişti. Allah Teâlâ onu, İsrâiloğulları içinde en güzel kadın kılmıştı. Kadın, güzellikte kendisinin benzerinin olmadığını görünce; ondan yüz çevirmiş ve başka bir şey istemişti. Bunun üzerine adam, onun bir köpek olmasına duâ etmiş ve kadın köpek olmuştu. Böylece iki duâsı boşa gitmiş oldu. Oğulları gelerek : Bu durumda bize karâr ve rahat yok. Annemiz köpek oldu. İnsanlar bizi bununla ayıplıyorlar. Allah'a duâ et ki onu eski haline çevirsin, dediler ve o Allah'a duâ etti de kadın eski haline döndü. Böylece üç duâsı da boşa gitmiş oldu ve ona «Besûs» adı verildi. Bu hadîs garîbdir.

Bu âyet-i kerîme'nin meşhûr olan nüzûl sebebine gelince; o, İsrâiloğulları zamanında eskilerden bir adamdı. Nitekim İbn Mes'ûd ve seleften başkaları böyle söylemişlerdir. İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha onun zorbaların şehrinden Bel'âm adında Allah'ın ism-i A'zâm'ını bilen birisi olduğunu söyler. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem ve selef âlimlerinden başkaları şöyle derler : Duâsı kabul olunurdu. Alah'tan ne istemişse; Allah kendisine onu vermiştir. Ona, peygamberlik verilmişti de bundan sıyrılıp çıkmıştı, diyenlerin sözü ise; görüşlerin en garîbi, hattâ en uzak ve en hatâlı olanıdır. İbn Cerîr, bunu bazı kimselerden rivâyet etmişse de sahîh değildir.

İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha der ki : Hz. Mûsâ ve yanındakiler; zorbaların bulunduğu yere indiklerinde, Bel'am'ın amcaoğulları ve kavmi kendisine gelerek : Muhakkak ki Mûsâ sert bir adamdır. Yanında kalabalık bir ordu vardı. Eğer o bize gâlib gelirse; mahvoluruz. Allah'a duâ et de Mûsâ ve yanındakileri bizden geri çevirsin, dediler. O : Eğer ben Mûsâ ve yanındakileri geri çevirmesi için Allah'a duâ edersem; dünyam ve âhiretim gider, dedi. Onlar; bu isteklerinde

devâm edince; o da Hz. Mûsâ ve yanındakilere bedduâ etti ve Allah Teâlâ da ona verdiklerini çekip aldı. İşte Allah Teâlâ'nın : «Onlardan sıyrılan ve şeytânın arkasına taktığı...» kavlinin anlamı budur.

Süddî der ki : Allah Teâlâ'nın «Orası onlara kırk yıl harâm edildi.» (Mâide, 26) buyurduğu, kırk sene sona erdiğinde; Allah Teâlâ Yûşa' İbn Nûn'u peygamber olarak gönderdi. O, İsrâiloğullarını çağırıp onlara peygamber olduğunu, zorbalarla savaşı kendisine emrettiğini haber verdi. Ona bîat edip kendisini doğruladılar. İsrâiloğullarından Bel'am denilen bir adam —âlim birisiydi, Allah'ın gizli olan ism-i A'zam'ını biliyordu ve küfretmişti— ayrılıp zorbaların yanına vardı ve onlara : İsrâiloğullarından korkmayınız. Onlarla savaşmak üzere çıktığınız zaman; ben, onlara öyle bir bedduâ edeceğim ki helâk olacaklar, dedi. Onların yanında, dünyalıktan ne dilerse kendisine verildi. Ancak kadınlara yaklaşamıyordu. Zîrâ onları büyük görüyordu. Bu sebeple kendisinin olan bir dişi merkeble münâsebette bulunurdu. İşte Allah'ın : «Onlardan sıyrılan...» buyurduğu kimse budur.

«Şeytânın arkasına taktığı...» Şeytân; ona galebe çalmıştı. Şeytân; ona ne emrederse hemen uyuyor ve itâat ediyordu. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Ve sonunda azgınlardan (şaşkınlardan ve helâk olanlardan) oldu.» buyurmaktadır. Bu âyeti tefsîr sadedinde, Hâfız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî'nin Müsned'inde şöyle bir hadîs zikredilir : Bize Muhammed İbn Merzûk'un... Huzeyfe İbn el-Yemmân (r.a.) dan rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu : Sizin için en çok endîşe ettiğim kişi; Kur'an'ı okuyan, Kur'an'ın güzelliği üzerinde görülen ve İslâm'ın yardımcısı olan, fakat Allah'ın dilediği zaman bundan uzaklaşan ve onu arkasına atan, komşusunun üzerine kılıçla yürüyüp onu şirk ile ithâm eden kişidir. Ben : Ey Allah'ın peygamberi, bu ikiden hangisi şirke daha lâyıktır; atılan mı yoksa atan mı? diye sordum. Bilakis, atan, buyurdu. Bu hadîsin isnâdı ceyyid olup râvîler içindeki Salt İbn Behrâm (veya Mihrân) Kûfe'lilerin güvenilir râvîlerindendir. Mürcie'den olmak dışında başka bir şeyle ithâm edilmemiştir. İmâm Ahmed İbn Hanbel, Yahyâ İbn Maîn ve başkaları; onu, güvenilir kabul etmişlerdir.

«Dileseydik, bununla onu yükseltirdik. Fakat o, yere saplandı ve hevesine uydu.» âyetinde Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Dileseydik onu (vermiş olduğumuz âyetlerle dünya pisliklerinden kurtarırdık.) yüceltirdik. Fakat o, yere saplandı. (Dünyanın zînetine ve güzelliğine meyletti. Onun lezzet ve nimetlerine yöneldi. Dünya, akıl ve basîret sâhipleri dışında başkalarını nasıl aldatmışsa, onu da aldattı.)»

Ebu Zâhiriyye Hudeyr İbn Küreyb el-Hadramî «Fakat o, yere saplandı.» âyeti hakkında şöyle der : Şeytân, ona Enyâs (Dimaşk nehirle-

rinden birisidir) köprüsüne bir ok atımı mesâfede görünmüş ve bir dişi merkebe Allah için duâ etmişti. Bel'am da şeytâna secde etmişti. Abdurrahmân İbn Cübeyr İbn Nefîr ve birçokları da böyle söylemişlerdir.

Bu adamla ilgili olarak İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr --Allah ona rahmet eylesin-- der ki : Bize Muhammed İbn Abd'ül-A'lâ'nın Mu'temir'den, onun babasından rivâyetine göre ona; «Onlara; âyetlerimizi verdiğimiz... kimsenin haberini anlat.» âyeti sorulmuş ve o Seyyâr'dan şöyle rivâyet etmiştir : Bu kişi, Bel'am denilen birisiydi. Kendisine peygamberlik verilmişti ve duâsı makbûl idi. Mûsâ (a.s.) İsrâiloğulları içinde Bel'am'ın bulunduğu yere —veya Şam'a— yöneldi. İnsanlar ondan müdhiş bir şekilde korktular ve Bel'am'a gelerek : Şu adam ve ordusuna karşı Allah'a duâ et, dediler. O : Rabbım ile istişâreden sonra, dedi. Onlara bedduâ etmek husûsunda istişârede bulundu da kendisine : Onlara bedduâ etme, onlar benim kullarımdır, içlerinde peygamberim var, buyuruldu. Kavmine : Onlara bedduâ husûsunda Rabbımla istişâre ettim ve bundan men'olundum, dedi. Ona hediyyeler verdiler, o da kabul etti. Sonra tekrâr kendisine gelerek : Onlara bedduâ et, dediler. İstişâre edeyim de öyle, dedi. İstişârede bulundu ve kendisine bir şey gösterilmedi. İstişârede bulundum ve bana bir şey gösterilmedi, dedi. Eğer Rabbın, onlara bedduâ etmeni istemeseydi birinci seferde olduğu gibi seni bundan men'ederdi, dediler. Bunun üzerine Hz. Mûsâ ve yanındakilere bedduâ etmeye başladı. Onlara bedduâ ettiği zaman; dilinden kavmine bedduâ döküldü. Kavmine fetih nasîb olması için duâ etmek istediğinde; Mûsâ ve ordusuna fethin nasîb olması için —veya buna benzer bir şekilde— duâ etti. Sana ne oluyor, görüyoruz ki; sâdece bize bedduâ ediyorsun? dediler. Dilimden sadece bunlar dökülüyor. Ona bedduâ etseydim bana icâbet olunmayacaktı. Fakat size bir iş göstereyim. Belki onların helâki bunda olur : Allah Teâlâ zinâya kızar, öfkelenir. Eğer onlar, zinâ işlerlerse helâk olurlar. Böylece Allah'ın onları helâk edeceğini umarım. Kadınları çıkarın, onları karşılasınlar. Onlar yolcu bir kavimdir. Belki zinâ ederler de helâk olunurlar, dedi ve böyle yaptılar. Kadınlarını çıkardılar da onları karşıladılar. Kralın bir kızı vardı. Onun güzelliği hakkında —Allah bilir ya— çok şeyler zikredilmiştir. Babası —veya Bel'am— : Kendini sadece Mûsâ'ya teslîm edeceksin, dedi. Onlar, zinâya düştüler. İsrâiloğulları oymaklarından birinin başkanı geldi ve o kızı kendisi için istedi. Kız : Ben kendimi ancak Mûsâ'ya teslîm ederim, dedi. Oymak başkanı : Benim derecem şöyledir, durumum şöyledir, dedi. Kız, babasına danışmak üzere giti. Babası ona : Kendini ona ver, dedi. O, ikisinin üzerine Harûn oğullarından bir adam geldi. Yanında mızrağı vardı. İkisine mızrağıyla

vurdu ve Allah da ona öyle bir kuvvet verdi ki; ikisini birden mızrağına geçirdi ve mızrağı üzerinde kaldırdı da insanlar onları gördüler. Allah Teâlâ onlara tâûnu musallat etti ve onlardan yetmişbin kişi öldü. Ebu Mu'temir der ki : Bana Seyyâr'ın naklettiğine göre; Bel'am bir dişi merkebe binmiş ve nihâyet el-Alûlî —veya el-Alûlî'den bir yola— gelmiş, hayvana vurmaya başlamış ve o ilerlememiş. Ona karşı dikilmiş ve : Bana niçin vuruyorsun? Önündekini görmüyor musun? demiş. Bir de bakmış ki şeytân önündedir. İnmiş ve ona secde etmiş. Allah Teâlâ : «Onlara; âyetlerimizi verdiğimiz halde onlardan sıyrılan... o kimsenin haberini anlat... Sen kıssayı anlat; belki düşünürler.» buyurmuştur. Ebu Mu'temir der ki : Bunu bana Seyyâr nakletti. Bilmiyorum, belki de başkasının sözünden bir şeyler onun arasına katışmıştır. Ben de derim ki : O, Bel'âm —Bel'am da denilir— İbn Bâûrâ'dır. İbn Eber olduğu da söylenir. Onun İbn Bâûr İbn Şehûm İbn Kûşem İbn Mâb İbn Lût İbn Hârân —İbn Harân— olduğu da söylenir. İbn Âzer olduğu da söylenmiştir. Belkâ köylerinden birinde otururmuş. İbn Asâkir der ki : O, Allah'ın ism-i A'zam'ını bilirmiş. Dininden çıkmıştı. Onun Kur'an'da zikri geçmektedir. Sonra İbn Asâkir bizim burada zikretmiş olduğumuza benzer ibr şekilde Vehb İbn Münebbih ve başkalarından rivâyetle onun kıssasını zikreder ki en doğrusunu Allah bilir.

Muhammed İbn İshâk İbn Yessâr, Sâlim Ebu Nadr'dan rivâyetle şöyle der : Mûsâ (a.s.) Şam arâzîsinden Ken'ân oğulları arâzîsine indiğinde; Bel'am'ın kavmi, Bel'am'ın yanına geldi ve : İsrâiloğullarından İmrân oğlu Mûsâ, bizi, memleketimizden çıkarmak, öldürmek ve buraya İsrâiloğullarını yerleştirmek üzere geldi. Biz, senin kavminiz. Bizim başka bir yerimiz yok. Sen duâsı makbûl olan birisin. Çık, onlara karşı Allah'a duâ et, dediler. Yazıklar olsun size. O Allah'ın peygamberidir. Yanında melekler ve inananlar var. Nasıl gidip onlara bedduâ ederim. Allah benim bildiklerimi bilip dururken, dedi. Kendisine : Bizim (başka) bir yerimiz yok, dediler. Ve bu sözlerinde devâm ederek ona yalvardılar, yumuşattılar, nihâyet kandırdılar. O da kanıp İsrâiloğulları askerini görebileceği bir dağa doğru gitmek üzere merkebine bindi. Bu Husbân dağıdır. Dağ üzerinde çok gitmeden merkebi çöktü. Merkeb'den inip ona vurdu ve hızlandırıp tekrâr bindi. Çok yürümeden hayvan tekrâr çöktü. Ona vurup tekrâr hızlandırdığında Allah Teâlâ merkebe izin verdi de ona karşı bir huccet olmak üzere; onunla konuştu ve : Yazıklar olsun sana, ey Bel'am, nereye gidiyorsun? Benim yüzümü çeviren önümdeki melekleri görmüyor musun? Allah'ın peygamberi ve inananlara bedduâ etmek üzere onlara karşı mı gidiyorsun? dedi. Fakat o, merkebe vurmaya devâm etti de Allah Teâlâ onun yolunu serbest bıraktı ve yürüdü. Husbân dağının tepesine çıktığında Mûsâ ve İsrâiloğul-

ları askerinin tepesine bedduâ etmeye başladı. Onlara hangi kötülükle bedduâ etmişse; dili kavmine çevrildi. Kavmi için ne hayır duâ etmişse, dili İsrâiloğullarına çevrildi. Kavmi ona : Ey Bel'am, ne yaptığını biliyor musun? Sen, ancak onlara duâ, bize bedduâ ediyorsun, dediler. Bu, benim sahip olmadığım bir şeydir. Bu, Allah'ın üzerine galebe çaldığı bir şeydir, dedi ve dili dışarı sarkıp göğsüne düştü. Bunun üzerine onlara : İşte şimdi dünya ve âhiret benden gitmiştir. Ancak hîle ve hud'a kalmıştır. Şimdi size bir düzen ve hîle göstereceğim : Kadınları güzelleştirin. Onlara eşyâlar verin. Sonra askere gönderin. Bunları asker içinde satsınlar. Onlara emredin. Hiç bir kadın, kendisini isteyen birisinden kendini geri çekmesin. Eğer onlardan bir tek adam zinâ ederse; onların işi, sizin lehinize bitirilmiştir, dedi. Böylece yaptılar. Kadınlar asker içine girdiğinde Ken'ân'lılardan İsmi Kesbâ Bint Sûr —bu, sûr ümmetinin reîsi idi— adında bir kadın İsrâiloğullarının büyüklerinden ve Semân oymağının başkanı Zimrî İbn Şelûm İbn Ya'kûb İbn İshâk İbn İbrâhîm'e uğradı. Zimrî ona kalkıp güzelliği hoşuna gittiğinde elinden yakaladı ve onu götürüp Mûsâ (a.s.) nın huzûrunda durdu. Öyle sanıyorum ki; şimdi sen, bu, sana harâmdır, diyeceksin, dedi. Hz. Mûsâ : Evet, o, sana harâmdır. Ona yaklaşma, dedi. Sonra onu bir çadıra sokup onunla münâsebette bulundu. Allah Teâlâ İsrâiloğullarının arasına tâûn gönderdi. Hz. Mûsâ'nın işlerinin sâhibi (idârecisi) Finhâs İbn el-İzâr İbn Hârûn olup, Zimrî İbn Şelûm bu işi yaptığında orada değildi. Tâûn İsrâiloğulları arasında dolanırken geldi ve durumu öğrenip harbesini aldı. Harbesi bütünüyle demirdendi. İkisi yatarlarken çadıra girdi ve ikisini de harbesine geçirip onları harbesiyle göğe kaldırıp çıktı. Harbeyi koluyla tutmuş dirseğini böğrüne dayamıştı. Harbe yanağına dayanmıştı. Sakalı henüz yeni çıkıyordu. Ey Allah'ım, sana isyân edene işte biz, böyle yaparız, dedi de tâûn kaldırıldı. Zimrî'nin kadınla zinâ etmesi ile Finhâs'ın onu öldürmesi arasında İsrâiloğullarından tâûn nedeniyle ölenler sayıldı. Günün bir kısmında ölenlerin yetmişbin —azaltanlar yirmibin derler— kişi olduğu görüldü. Bu sebeple İsrâiloğulları, kestikleri her hayvanın karnını, kolunu ve yanağını Finhâs oğullarına verirler. Çünkü o, Harbeyi böğrüne dayandırmış, onu kolu ile yakalamış ve yanağına dayamıştır. Bütün mallarının ilk ve en güzellerini de onlara verirler. Zîrâ Finhâs, babası İzâr'ın ilk çocuğuydu. Bel'am İbn Bâûrâ hakkında Allah Teâlâ : «Onlara; âyetlerimizi verdiğimiz halde onlardan sıyrılan... o kimsenin haberini anlat... sen kıssayı anlat; belki düşünürler.» âyetlerini indirmiştir.

«Artık onun hali; o köpeğin hali gibidir ki; üstüne varsan da dilini sarkıtıp solur, kendi haline bıraksan da dilini sarkıtıp solur.» âyetinin anlamında müfessirler ihtilâf etmişlerdir. İbn İshâk'ın Sâlim İbn Ebu

Nadr'dan rivâyetine göre; Bel'am'ın dili göğsüne sarkmıştır. Bu ifâde ile; onun üstüne varıldığında veya kendi haline bırakıldığında dilini sarkıtıp soluyuşuyla köpeğe benzetilmektedir. Âyetin anlamının şöyle olduğu da söylenmiştir : Onun dalâlette devâm edip îmâna davetten istifâde etmemiş olmasıyla köpeğin dilini sarkıtıp soluması durumu aynıdır. Üstüne yürüsen de, kendi haline bıraksan da her iki halde o dilini sarkıtıp solur. Bel'am da böyledir. Öğüt ve îmâna çağırmaktan veya duâdan istifâde etmez. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Şüphesiz ki, kâfirleri uyarsan da uyarmasan da birdir, inanmazlar.» (Bakara, 6), «Onlar için ister mağfiret dile, ister mağfiret dileme. Onlar için yetmiş defa mağfiret dilesen de Allah onları bağışlamayacaktır.» (Tevbe, 80). Şöyle de denilmiştir : Kâfirin ve münâfıkın kalbi; şapıtmıştır, zayıftır, içinde hidâyet yoktur. Çalkantılar içindedir. Âyette münâfıkın durumu, bu şekilde anlatılmıştır. Bu görüşün benzeri, Hasan el-Basrî ve başkalarından nakledilmiştir.

«Sen kıssayı anlat; belki düşünürler.» âyetinde Allah Teâlâ peygamberi Muhammed (s.a.) e şöyle buyuruyor : Sen onlara kıssayı anlat. Belki onlar Bel'am'ın halini bilen, Allah'ın kendisine öğrettiği ism-i A'zam ile bir şey istediğinde kendisine verilen ve onunla duâ ettiğinde duâsına icâbet edilirken bunu Rabbına itâatın dışında kullanmış olması; Rahmân'ın taraftârları aleyhine, îmânlı halka, o zamanda Allah'ın kulu, elçisi, Kelîmi İmrân Oğlu Mûsâ'ya tâbi olanlara bedduâ etmiş olması sebebiyle, Allah'ın onu saptırması ve rahmetinden uzaklaştırması husûsunda cereyân edenleri bilen İsrâiloğulları gibi düşünürler. Böylece onlar gibi olmaktan sakınırlar. Allah Teâlâ muhakkak ki onlara ilim vermiş, diğer araplardan onları ayırmış, üstün kılmış, Muhammed (s.a.) in sıfatını onlara vermiştir. Çocuklarını bilip tanıdıkları gibi onun sıfatlarını bilirler. Ona tâbi ve yardımcı olmaya insanların en lâyıkı onlardır. Nitekim peygamberleri bunları kendilerine haber vermiş ve emretmiştir. Bu sebepledir ki onlardan kim kitabında ona muhâlefet eder ve gizleyerek Allah'ın kullarına onu bildirmezse; Allah Teâlâ âhiretteki horluğa ilâveten dünyada da onun başına zillet ve horluk getirir.

«Âyetlerimizi yalanlayarak kendilerine zulmeden kavmin misâli kötüdür.» âyetinde Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : Âyetlerimizi yalanlayan kavmin misâli ne kötüdür. Yiyecek ve şehvetini giderecek şeyleri elde etmekten başka bir düşüncesi olmayan köpeklere benzetilmiş olmaları, onlar için ne kadar kötüdür. İşte kim, ilim ve hidâyet sâhâsından çıkar, nefsinin arzusuna yönelir ve şehvetlerine tâbi olursa; o, köpeğe benzer. Onun hali ne kadar kötüdür. Bu sebepledir ki Buhârî'nin Sahîh'inde zikredilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş-

tur : Bizim için kötü örnek yoktur. Hîbesinden dönen, kusmuğundan dönen köpek gibidir. Onlara Allah zulmetmemiştir. Bilakis hidâyete tâbi olmakla, Mevlâ'ya itâattan yüz çevirip imtihân yurduna meyletmeleri, lezzetleri elde etmeye ve arzularına boyun eğmeye yönelmeleri ile bizzât kendileri kendilerine zulmetmişlerdir.

مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ ۖ وَمَنْ يُضْلِلْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٧٨﴾

178 — Allah; kimi hidâyete erdirirse; odur hidâyete eren. Kimi de saptırırsa; işte onlardır hüsrâna uğrayanların kendileri.

Allah Teâlâ buyuruyor ki : Allah kimi hidâyete erdirmişse; onu saptıracak yoktur. Kimi de saptırmışsa; muhakkak ki o, hüsrândadır, dalâlettedir ve kaybetmiştir. Allah'ın dilediği olur, dilemediği olmaz. Bu mânâ İbn Mes'ûd'dan rivâyet edilen şu hadîste geçmektedir : Hamd, Allah'a mahsûstur. O'na hamdederiz, O'ndan yardım dileriz, O'ndan hidâyet isteriz, O'ndan bağışlanma dileriz, nefislerimizin kötülüklerinden ve kötü amellerimizden Allah'a sığınırız. Allah; kimi hidâyete eriştirse, onu dalâlete götürecek kimse yoktur. Allah'tan başka ilâh olmadığına, O'nun yegâne ilâh olduğuna, ortağı olmadığına şehâdet ederim. Ve yine şehâdet ederim ki, Muhammed, O'nun kulu ve elçisidir. Hadîsin tamâmını İmâm Ahmed, Sünen sâhipleri ve başkaları rivâyet etmişlerdir.

وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ ۖ لَهُمْ قُلُوبٌ لَّا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَّا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَّا يَسْمَعُونَ بِهَا ۚ أُولَٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٧٩﴾

179 — Andolsun ki; Biz, cinn ve insanlardan birçoğunu cehennem için yarattık. Onların kalbleri vardır; anlamazlar, gözleri vardır; görmezler, kulakları vardır; duymazlar. Onlar hayvanlar gibidirler, hattâ daha da sapıktırlar. İşte onlar, gâfillerin ta kendileridir.

Allah Teâlâ buyuruyor ki : Andolsun ki Biz, cinn ve insanlardan bir çoğunu; cehennem için (hazırladık) yarattık. (Cehennem ehlinin

amelini işleyeceklerdir.). Allah Teâlâ yaratıkları yaratmak istediğinde; onlar, olmadan önce ne yapacaklarını bildi ve bunu gökleri ve yeri yaratmazdan ellibin sene önce katındaki kitabda yazdı. Müslim'in Sahîh'inde Abdullah İbn Amr'dan rivâyetle zikredilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Allah Teâlâ, Arş'ı su üzerindeyken, gökleri ve yeri yaratmazdan ellibin sene önce yarattıklarının kaderlerini takdîr etmiştir. Yine Müslim'in Sahîh'inde Âişe Bint Talha'nın teyzesi, mü'minlerin annesi Hz. Âişe (R. Anhâ) den rivâyet edilen bir hadîste Hz. Âişe şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) ansârdan bir çocuğun cenâzesine çağırılmıştı. Ben : Ey Allah'ın elçisi, ne mutlu ona. Cennet serçelerinden bir serçe. Kötülük işlememiş ve kötülüğe erişmemiş, dedim. Bundan başka mı olacak ey Âişe? Allah Teâlâ cenneti yarattı ve babalarının sulblerinde iken ona ehil olanları yarattı. Cehennemi yarattı. Ve babalarının sulblerinde iken ona ehil olanları da yarattı, buyurdu. Buhârî ve Müslim'de İbn Mes'ûd'dan rivâyet edilen bir hadîste şöyle buyurulur : Sonra ona bir melek gönderilir de şu dört kelimeyi yazması emrolunur : Rızkı, eceli, ameli, mutlu ya da mutsuz (şakî) olduğu. Daha önce de geçtiği üzere Allah Teâlâ Âdem'in soyunu onun sulbünden çıkarıp onları sağcılar ve solcular (ashâb-ı yemîn ve ashâb-ı şimâl) olarak iki gruba ayırdığında : Şunlar cennet içindir, aldırmam. Şunlar da cehennem içindir, aldırmam, buyurmuştur. Bu husûsta hadîsler çoktur. Kader meselesi önemli bir konu olduğu için burası onun genişçe anlatılacağı bir yer değildir.

Allah Teâlâ : «Onların kalbleri vardır; anlamazlar, gözleri vardır; görmezler, kulakları vardır; duymazlar.» buyurur ki, onlar Allah Teâlâ'nın yaratmış olduğu bu organlarından hiçbir şekilde yararlanmazlar. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Ve kendilerine kulaklar, gözler ve kalbler vermiştik. Ne var ki kulakları, gözleri ve kalbleri onlara bir fayda sağlamadı. Çünkü onlar, Allah'ın âyetlerini bile bile inkâr ediyorlardı.» (Ahkâf, 26), «Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Onlar artık dönmezler.» (Bakara, 18). Bu, münâfıklar hakkındadır. Kâfirler hakkında ise şöyle buyurur : «Onlar; sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler, akledemezler.» (Bakara, 171). Onlar, aslında hidâyete karşı kör, sağır ve dilsizdirler. «Şâyet Allah, onlarda bir hayır görseydi; onlara işittirirdi. Eğer işittirmiş olsaydı; yine de yüz çevirenler olarak arkalarını dönerlerdi.» (Enfâl, 23), «Ne var ki, yalnız gözler kör olmaz, göğüslerde olan kalbler de körleşir.» (Hacc, 46), «Rahmân'ı anmaya göz yumana; yanından ayrılmayacak bir şeytânı arkadaş veririz. Şüphesiz ki onlar, bunları yoldan çıkarırlar. Bunlar da doğru yolda olduklarını sanırlar.» (Zuhruf, 36 - 37).

«Onlar, hayvanlar gibidirler.» Hakkı işitmeyen, görmeyen, hidâyeti

görmeyen bu kimseler; bu duyularıyla sâdece dünya hayatının dış görünüşünden maîşetini te'mîn etmede yararlanan salıverilmiş hayvanlar gibidirler. Nitekim başka bir âyette Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Küfredenleri çağıranın misâli; bağırıp çağırmadan başka bir şey duymayan (hayvanlar) a haykıranınki gibidir.» (Bakara, 171). Onların îmâna çağrılmalarındaki halleri; çobanı çağırdığında sâdece sesini işiten ve fakat ne dediğini anlamayan hayvanların hali gibidir. Bu sebepledir ki bunlar hakkında, «Hattâ onlardan daha sapıktırlar.» buyurulmuştur. Zîrâ hayvan, sözünü anlamasa bile —böylelerinin hilâfına— çobanın sürdüğü yere giderler. Zîrâ hayvanlar —kâfirin hilâfına— ya tabîatları veya Allah'ın onları insanların emrine vermiş olmasıyla ne için yaratıldıklarını bilirler. Kâfir ise; Allah'a ibâdet ve tevhîd için yaratılmış olduğu halde, küfre düşüp Allah'a şirk koşmuştur. Bu sebeple kim Allah'a itâat ederse; âhirette benzeri meleklerden daha şerefli olur. Küfredenlerden de hayvanlar daha iyidir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, «Onlar hayvanlar gibidirler, hattâ daha da sapıktırlar. İşte onlar, gâfillerin ta kendileridir.» buyurmuştur.

وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٨٠﴾

180 — En güzel isimler Allah'ındır. Öyleyse O'na bunlarla duâ edin. O'nun isimleri konusunda eğriliğe sapanları bırakın. Onlar, yaptıklarının cezâlarını göreceklerdir.

Esmâ-i Hüsnâ

Ebu Hüreyre (r.a.) den rivâyet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurur :

لِلَّهِ تِسْعَةٌ وَتِسْعُونَ اسْمًا مِائَةٌ إِلَّا وَاحِدًا لَا يَحْفَظُهَا أَحَدٌ إِلَّا دَخَلَ الْجَنَّةَ وَهُوَ وِتْرٌ يُحِبُّ الْوِتْرَ

Muhakkak Allah Teâlâ'nın doksandokuz ismi vardır. Kim, onları ezberlerse; cennete girer. O, tekdir, teki sever. Hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla... A'rac'dan rivâyetle tahrîc etmişlerdir. Hadîsi Buhârî, Ebu Yemmân kanalıyla... Ebu Zinâd'dan rivâyet eder. Tirmizî de Cûzcânî kanalıyla ve kendi isnâdı ile... Şuayb'dan rivâyetle hadîsin benzerini tahrîc etmiştir. Onda «Teki sever.» kısmından sonra şu fazlalık vardır : O, Allah'tır, O'ndan başka ilâh olma-

yandır. Rahmân, Rahîm, Melik, Kuddûs, Selâm, Mü'min, Müheymin, Azîz, Cebbâr, Mütekebbir, Hâlık, Bârî, Musavvir, Ğaffâr, Kahhâr, Vahhâb, Rezzâk, Fettâh, Alîm, Kâbız, Bâsıt, Hafid, Râfi', Muizz, Müzill, Semî', Basîr, Hakem, Adl, Latîf, Habîr, Halîl, Azîm, Ğafûr, Şekûr, Alîyy, Kebîr, Hafîz, Mukît, Hasîb, Celîl, Kerîm, Rakîb, Mücîb, Vâsi', Hakîm, Vedûd, Mecîd, Bâıs, Şehîd, Hakk, Vekîl, Kaviyy, Metîn, Velî, Hamîd, Muhsî, Mübdî, Muîd, Muhyî, Mümît, Hayy, Kayyûm, Vâcid, Mâcid, Vâhid, Ahad, Ferd, Samed, Kâdir, Muktedir, Mukaddem, Muahhar, Evvel, Âhir, Zâhir, Bâtın, Vâlî, Müteâlî, Birr, Tevvâb, Müntakim, Afüvv, Raûf, Mâlik, Melîk, Celâl ve İkrâm sâhibi, Muksit, Câmi', Ğanî, Muğnî, Mâni, Dârr, Nâfi', Nûr, Hâdî, Bedî, Bâkî, Vâris, Reşîd, Sabûr. Sonra Tirmizî, hadîsin garîb olduğunu söylemiştir. Hadîs, başka bir kanaldan olmak üzere Ebu Hüreyre'den rivâyet edilmiştir. Bu hadîs dışında diğer rivâyetlerin çoğunda isimlerin zikredildiğini bilmiyoruz. Hadîsi, İbn Hibbân Sahîh'inde Safvân kanalıyla rivâyet etmiştir. İbn Mâce ise Sünen'inde başka tarîkten Mûsâ İbn Ukbe kanalıyla... Ebu Hüreyre'den merfû' olarak hadîsi rivâyet etmiş, eksik ve fazlasıyla isimleri yukarda geçtiği şekilde zikretmiştir. Hâfızlardan bir cemâatın belirttiğine göre; isimlerin bu hadîste zikredilmesi, idrâc kabîlindendir. (Bu hadîs müdrecdir.) Velid İbn Müslim ve Abdülmelik İbn Muhammed es-San'ânî'nin Züheyr İbn Muhammed'den rivâyetlerine göre; ona, ilim ehlinden birçoklarının şöyle dediği ulaşmış : Onlar, bu isimleri Kur'an'dan toplamışlardır. Nitekim Ca'fer İbn Muhammed, Süfyân İbn Uyeyne ve Ebu Zeyd el-Lüğavî'den rivâyetle böyle bir hadîs vârid olmuştur. En doğrusunu Allah bilir..

Sonra bil ki : Esmâ-i Hüsnâ İmâm Ahmed'in Müsned'inde rivâyet ettiği şu hadîsin de delâletiyle sâdece doksandokuza hasredilmiş değildir : Yezîd İbn Hârûn'un... Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.) kanalıyla Allah Rasûlü (s.a.) nden rivâyetine göre; o, şöyle buyurmuştur : Birisine bir üzüntü isâbet ettiğinde; ey Allah'ım, ben senin kulunum. Kulunun oğluyum. Câriyenin oğluyum. Alnım (kaderim) elindedir. Senin hükmüne göre cereyân etmektedir. Benim hakkımda Senin hükmün adâletlidir. Kendini isimlendirdiğin veya yaratıklarından birine bildirdiğin veya kitabında indirdiğin veya katında gayb ilmnde kalmasını tercîh ettiğin ismin hürmetine Kur'an'ı kalbimin bahârı, neşesi, göğsümün nûru, hüznümün gidericisi, üzüntümün yokedicisi kılmanı diliyorum, derse; Allah Teâlâ onun hüznünü, üzüntüsünü giderir ve onun yerine ferâhlık verir. Ey Allah'ın elçisi, onu öğrenmeyelim mi? denildi de : Evet, onu işiten herkesin öğrenmesi gerekir, buyurdu. Hadîsin bir benzerini İbn Ebu Hâtim, İbn Hibbân el-Arabî —Mâlikî âlimlerindendir— «el-Ahvezîfî Şerh'it-Tirmizî» isimli kitâbında, bazılarının kitab ve sünnetten

Allah'ın isimlerinden bin ismi topladıklarını zikreder ki en doğrusunu Allah bilir.

Avfî «O'nun isimleri konusunda eğriliğe sapanları bırakın.» âyeti hakkında İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet eder : Allah'ın isimleri içinde eğriliğe sapanlar; Lât'a duâ etmek sûretiyle inkâr edenlerdir. İbn Cüreyc, «O'nun isimleri konusunda eğriliğe sapanları bırakın.» âyeti hakkında Mücâhid'in şöyle dediğini nakleder : Onlar, Lât kelimesinin Allah'tan; Uzzâ kelimesinin de Azîz'den türetildiğini ileri sürmüşlerdi. Katâde «Eğriliğe sapanların» şirk koşanların yalanlaması olduğunu söylemiştir. Arap dilinde ilhâd kelimesi; adâletten (orta yoldan) ayrılmak, meyletmek, zulmetmek ve sapmak anlamlarına gelir. Kabirdeki lahd'e de kazılma yönünden kıbleye doğru saptığı için bu isim verilmiştir.

وَمِمَّنْ خَلَقْنَآ أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِۦ يَعْدِلُونَ ﴿١٨١﴾

181 — Yarattıklarımızdan öyle bir ümmet vardır ki; onlar hakkı gösterirler ve onunla adâleti uygularlar.

Allah Teâlâ buyuruyor ki : «Yarattığımız (ümmetlerden) öyle bir ümmet vardır ki; onlar (söz ve amel ile hak üzere kâim olup) hakkı gösterirler (hakkı söylerler, ona çağırırlar) ve onunla hükmederler.» Hadîslerde belirtildiği üzere, âyette zikredilen ümmet; Muhammed ümmetidir. Bu âyetin tefsîrinde Katâde'den rivâyetle Saîd derki : Bize ulaştığına göre; Allah'ın peygamberi (s.a.) bu âyeti okuduğu zaman : Bu, sizin içindir. Bir benzeri, sizden önceki kavme verilmiştir : «Mûsâ kavminden de bir topluluk vardır ki halkı irşâd ederler ve onunla hükmederler.» (A'râf, 159) buyurmuştur. Ebu Ca'fer er-Râzî, «Yarattıklarımızdan öyle bir ümmet vardır ki; onlar, hakkı gösterirler ve onunla adâleti uygularlar.» âyeti hakkında Rebî' İbn Enes'in şöyle dediğini rivâyet eder : Allah Rasûlü (s.a.) : Meryem Oğlu Îsâ ininceye kadar muhakkak benim ümmetimden hak üzere kâim olan bir kavim bulunacaktır, buyurmuştur.

Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Muâviye İbn Ebu Süfyân'dan rivâyet edildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur :

لَا تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي ظَاهِرِينَ عَلَى الْحَقِّ . لَا يَضُرُّهُمْ مَنْ خَذَلَهُمْ حَتَّى يَأْتِيَ أَمْرُ اللهِ

Allah'ın emri gelinceye kadar, ümmetimden hakka yardım eden bir grup mutlakâ bulunacaktır. Onlardan ayrılanlar ve onlara muhâ-

lefet edenler, onlara zarar vermez. Başka bir rivâyette bunların Şam'da olacakları kaydedilmiştir.

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٢﴾ وَأُمْلِي لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ ﴿١٨٣﴾

182 — Âyetlerimizi yalanlayanlara gelince; Biz, onları bilmeyecekleri noktadan derece derece helâke yaklaştırırız.

183 — Ben, onlara mühlet veririm. Muhakkak ki Benim düzenim çetindir.

Allah Teâlâ : «Âyetlerimizi yalanlayanlara gelince; Biz, onları bilmeyecekleri noktadan derece derece helâke yaklaştırırız.» buyuruyor. Onlara dünyada rızık ve geçim yollarını açar. İçinde bulundukları duruma aldanır ve kendilerinin bir şey üzere olduklarını sanırlar. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette : «Onlar, kendilerine hatırlatılan şeyleri unutunca; Biz de, kendilerine herşeyin kapılarını açtık. Nihâyet, kendilerine verilen o şeyler yüzünden sevinince, onları yakaladık ve bütün ümitlerinden mahrûm kaldılar. Ve böylece zulmedenler gürûhunun kökü kesilmişti. Hamd, âlemlerin Rabbı olan Allah'a mahsûstur.» (En'âm, 44 - 45) buyururken burada da : «Ben, onlara mühlet veririm. (İçinde bulundukları durumu onlara uzatırım.) Muhakkak ki Benim düzenim (sağlamdır) çetindir.» buyurmuştur.

أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِمْ مِنْ جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿١٨٤﴾

184 — Düşünmüyorlar mı ki, arkadaşlarında hiç bir delilik yoktur. O, ancak apaçık bir uyarıcıdır.

Allah Teâlâ buyuruyor ki : «(Şu âyetlerimizi yalanlayanlar) düşünmüyorlar mı ki, arkadaşlarında (Muhammed (s.a.) de) hiç bir delilik yoktur. (Bilakis o, Allah'ın gerçek elçisidir, hakka çağırır.) O, ancak apaçık bir uyarıcıdır.» Kalbi ve aklı olup ta akledip anlayacak herkes için bu, son derece açıktır. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle buyurur : «Sizin arkadaşınız aslâ deli değildir.» (Tekvîr, 22), «De ki : Ben, size ancak Allah için ikişer ikişer ve teker teker kalkmanızı, sonra da arkadaşınızda bir delilik olmadığını iyice düşün (üp bilme-

nizi) öğütlerim. O, ancak şiddetli bir azâb öncesinde sizin için bir uyarıcıdır.» (Sebe, 46). Allah Teâlâ şöyle diyor : Sizden taassub ve inâddan uzak, Allah'ın huzûrunda hâlisâne durmanızı istiyorum. «İkişer ve birer» toplu halde ve dağınık, teker teker olarak «Sonra düşünün» Allah'tan size risâleti getiren şu kişide delilik var mıdır, yok mudur? Şâyet siz, bunu yaparsanız onun gerçek ve doğru bir elçi olduğunu açıkça anlarsınız.

Katâde İbn Diâme der ki : Bana zikredildiğine göre, Allah'ın peygamberi (s.a.) Safâ tepesinin üzerinde idi. Kabîle kabîle seslenerek : Ey falân oğulları, ey falân oğulları, diye Kureyş'lileri çağırmaya başladı ve onları Allah'ın azâb ve musîbetlerinden sakındırdı. Onlardan birisi : Sizin bu arkadaşınız delidir. Bırakın sabaha kadar bağırıp dursun; dedi ve bunun üzerine : «Düşünmüyorlar mı ki, arkadaşlarında hiç bir delilik yoktur. O, ancak apaçık bir uyarıcıdır.» âyeti nâzil oldu.

أَوَلَمْ يَنظُرُوا۟ فِى مَلَكُوتِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ ٱللَّهُ مِن شَىْءٍ وَأَنْ عَسَىٰٓ أَن يَكُونَ قَدِ ٱقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ ۖ فَبِأَىِّ حَدِيثٍۭ بَعْدَهُۥ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٥﴾

185 — Onlar; göklerin melekûtuna, Allah'ın yarattığı herhangi bir şeye ve ecellerinin yaklaşmış olması ihtimâline hiç bakmazlar mı? Bundan sonra artık hangi söze inanacaklar?

Göklerin ve Yerin Mülkü

Allah Teâlâ buyuruyor ki : Âyetlerimizi yalanlayan şu kimseler; Allah'ın gökler ve yerdeki hükümrânlık ve saltanatına, onlardaki yarattıklarına bakıp bunları düşünüp ibret almazlar mı? Bakıp ibret alsalardı; bunların, eşi benzeri olmayan Allah'a âit olduğunu, ibâdetin ve hâlis dinin ancak kendisine yaraşacağı bir Zâtın fiili sonucu olduğunu bilirler, O'na îmân ederler ve O'nun elçisini doğrularlardı, O'na itâata dönerler, koştukları eşlerden ve putlardan ayrılırlar, ecellerinin yaklaşmış olmasından, küfür üzere helâk olmalarından, Allah'ın azâbına ve elîm cezâsına çarpılmaktan korkarlardı.

«Bundan sonra artık hangi söze inanacaklar?» Muhammed (s.a.) in Allah katından getirmiş olduğu bu sözü doğrulamadılarsa; artık Hz. Muhammed'in Allah katından kitabının âyetleriyle getirmiş olduğu

korkutma ve sakındırmadan sonra bunlar hangi korkutmadan, hangi sakındırmadan çekinip tasdik edeceklerdir?

İmâm Ahmed'in Hasan İbn Mûsâ, Affân İbn Müslim ve Abdüssamed İbn Abdülvâris kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Mi'râc gecesi yedinci göğe ulaştığımda; üstüme baktım ve bir de gördüm ki şimşekler ve yıldırımlar var. Bir kavme vardım. Karınları evler gibiydi, ey Cibrîl, bunlar kim? diye sordum. Bunlar, faiz yiyenlerdir, dedi. Dünya semâsına indiğimde alt tarafıma baktım ve toz duman, sesler gördüm. Bu nedir, ey Cibrîl? diye sordum. Bunlar, şeytânlardır. Allah'ın göklerinin ve yerinin melekûtunu düşünmesinler diye âdemoğullarının gözlerini saptırıyorlar. Şâyet bunlar olmasaydı, şaşılacak şeyler görürlerdi, diye cevab verdi. Hadîsin râvîleri içindeki Zeyd İbn Cüd'ân, bazı münker hadîsler rivâyet etmiştir.

İZÂHI

Düşünce

Gerçekten de Kur'an-ı Kerîm bu korkunç tehdîdiyle Mekke'de Allah'ın âyetlerini yalanlayan bir topluluğa hitâb ediyordu. Şu kadar var ki Kur'an'ın hükmü devâmlı olarak belirli bir hâdiseye bağlı olmaktan son derece uzaktır. Onların İslâm ıstılâhına uygun olarak adlandırdıkları İslâm ümmetine karşı tutumları ve bunun karşısındaki Allah'ın mühlet verme, yavaş yavaş felâkete götürme ve çetin düzeni ile ilgili va'd-i Rabbânî'si yer alıyordu. Daha sonra bu tehdîdi müteâkiben onların kalplerini, gözlerini ve kulaklarını iyice kullanmaya çağırıyor, cehennemin yakacağı olmaktan kurtulmalarını, gaflete düşmemelerini belirtiyordu. Önce onları, kendilerine hak yolu gösteren ve hakka çağıran Rasûlleri konusunda düşünmeye davet ediyordu. Göklerin ve yerin mülküne bakmaya ve bu mülke serpiştirilmiş bulunan ilâhî âyetleri gözetlemeye davet etmişti. Ayrıca vaktin yaklaştığı ve bilinmeyen ecel müddetinin gelip çattığı, kendilerinin ise hâlâ gaflet içerisinde yüzdüklerini belirterek uyanmalarını bildirmiştir.

(.....)

Aslında Kur'an dalgınken sarsıyor onları. Gafletteyken uyarıyor. Kum yığınlarının altında ezilen akıl ve duygularını, fıtratlarını kurtarıyor. Doğrudan doğruya, bütünüyle beşerî bünyelerine hitâb ediyor. Her türlü alıcı verici cihâzlarına sesleniyor. Onları sâdece soğuk zihnî

bir münâkaşaya daldırmıyor. Aksine bünyelerini sarsıyor ve tâ derinlerden silkeliyor :

«Düşünmüyorlar mı, ki arkadaşları olan peygamberde deliliğin eseri yoktur o, ilerdeki tehlikeyi apaçık haber veren bir kimsedir»...

Kureyş'ten bir topluluk, Hz. Peygambere karşı giriştikleri propaganda savaşında halkı aldatıyorlar ve Muhammed (s.a.) de delilik eseri bulunduğunu, binâenaleyh bu tuhaf sözleri söylediğini, alelâde insanların üslûbunu hiç de anlamadıkları bu yabancı şeyleri anlattığını söylüyorlardı.

Gerçekten bu Kureyş'li topluluk kendilerinin yalan söylediklerini de biliyorlardı. Üst üste katlanan rivâyetler onların Rasûlullah (s.a.) konusundaki gerçek durumu bildirdiklerini, kendilerini Kur'an dinlemekten alıkoymak için zor be zor tuttuklarını, son derece derin şekilde Kur'an'ın te'sîrine kapıldıklarını anlatmaktadır. Ahnes bin Şureyk, Harb oğlu Ebu Süfyân, Hişâm oğlu Amr (Ebu Cehil) gibi Kureyş'in ileri gelenlerinin üç gece üst üste gizlice Kur'an dinlemeye gittikleri ve o Kur'an'da kendilerince bilinen bir şey bulamadıkları, câzibesine kapıldıkları meşhûr bir kıssadır. Utbe bin Rabîa'nın Fussilet sûresini peygamberden dinleyip de onun insanın bünyesini etkileyen te'sîrleri karşısında sarsıldığı da mâlûm bir kıssadır. Buna benzer bir kıssada da hac mevsiminden önce Kureyş'lilerin gelen yabancılara Hz. Peygamber ve Kur'an hakkında söylemek için hazırladıkları gizli plan da meşhûrdur. Nitekim Velîd bin Muğîre'nin gelen müsâfirlere Kur'an-ı Kerîm'in müessir bir büyü olduğunu söylediği de daha önce anlatılmıştı. Bütün bu rivâyetler gösteriyor ki onlar, bu konunun gerçek durumundan câhil değillerdi. Bilakis büyüklenmeye kapılmışlardı.

(لا اله الا الله محمد رسول الله) Allah'tan başka ilâh yoktur, Muhammed Allah'ın Rasûlüdür kelimesinin saltanatlarını kökten tehdîd ettiğini, kulların kullara kul olmasını temelden silip atarak, kulların Allah'tan başkasına kulluğunu önlediğini biliyor ve kendi saltanatlarından korkuyorlardı. Kelime-i şehâdet'in, insanlar tarafından yapılmış olan bilumûm putları yıkmayı hedef aldığını gâyet iyi anlıyorlardı.

İşte bunun içindir ki bu Kur'an-ı Mübîn'in herkesi hayrete düşüren eşsizliğini ve alışılagelen beşer sözlerinden farklılığını istismâr ediyor, kendilerinden önce geçen, gaybdan haber veren ve delilikle ilgisi bulunan kimselerle bu fevkalâde üstün sözler arasında bir ilgi kurmaya çalışıyorlardı. Bir takım delilerin saçma sapan sözlerini kendi isteklerine göre yorumlayan kimselerin kelime ve rumuzlarla konuşmalarını bilinmeyen âlemlerden gelen haberler olarak kabul edenlerin bu duygusunu istismâr ediyorlardı... Onlar bu eski alışkanlıklarını kö-

tüye kullanarak, Hz. Muhammed (s.a.) in söylediklerinin delilik eseri ve kendisinin de deli olduğundan ötürü böyle tuhaf ve garîb sözler söylediğini yayıyorlardı.

Kur'an-ı Kerîm, daha önce tanıdıkları ve bildikleri arkadaşları konusunda onları düşünmeye çağırıyor. Daha evvel arkadaşlarından anormal hiç bir şey görmemişlerdi. Aksine onun emînliğine, doğruluğuna ve hikmet sâhibi birisi olduğuna şehâdet etmişlerdi, Hacer-i Esved'i yerine yerleştirme konusunda onu hakem kabul etmişler ve O'nun verdiği hükme rızâ göstererek bu hakîmâne hükümle aralarında çıkması mümkün olan bir fitneden kurtulmuşlardı. Her türlü emânetlerini onun yanına bırakmışlar ve bu emânetlik vazîfesi onun hicretine kadar devâm etmişti. Hicret esnâsında o, bu emânetleri amcazâdesi Ali (k.v.) ye teslîm etmişti.

İşte Kur'an, onları arkadaşlarının bilinen bu mâzilerini, kendileri tarafından görülen durumunu düşünmeye ve dikkate almaya çağırıyordu onları... Bütün bunlar, bir delilik eseri miydi?... Bu bir mecnûnun mu sözüydü?... Bir deli bu hareketleri yapabilir miydi?... Hayır aslâ :

«Arkadaşlarında delilik eseri yoktur. O ilerdeki tehlikeyi apaçık haber veren bir kimsedir»...

O'nun ne aklında ne de sözlerinde bir karışıklık vardır. O, sâdece tehlikeyi bildiren apaçık ve fasîh olarak anlatan bir uyarıcıdır. O'nun sözü, delilerin sözüne karışmaz. O'nun durumuyla delilerin durumu arasında hiçbir benzerlik yoktur...

Sonra...

Göklerin ve yerin hükümrânlığını, Allah'ın yarattığı her şeyi ve ecellerinin yaklaşmış olması ihtimâlini düşünmüyorlar mı?...

Bir başka sarsış bu... Hayretlerle dolu kâinat karşısında bir sarsma... Açık bir gönül ve gören bir göz ile bu ulu ve dehşetengîz kâinat mülküne bakmak; insan fıtratının üzerine yığılan kum yığınlarından kurtulması ve özünde gizli bulunan hakîkatı idrâk etmek üzere beşer bünyesinin açıklığa kavuşması, tek bir Yaratıcının kudretine delâlet eden i'câz ve ibdâ' eseri sahneleri görmesi için tek başına yeter, artar bile... Allah'ın yarattığı her şeye nazar —göklerin ve yerin mülkünde nice şeyler vardır— kalbi dehşete düşürmek, kişiyi hayretten hayrete sevketmek ve aklı bütün bunların ana kaynağını araştırmaya sevketmek; bir kasda mebnî engin bir nizâm içerisinde çalışan bu mahlûkâtı yoktan vareden irâdeyi araştırmak için kâfîdir...

Bu yaratıklar, niçin bugün olduğu tarzda olmuştur da, sayılmakla bitmeyecek ihtimâller dâhilinde olan başka bir yaratılış şekline sâhib

olmamıştır? Niçin bu yolda yürümüştür de imkân dâhilinde olan başka yollardan birisinde gelişmemiştir. Kimdir onu bu istikâmette yürüten?... Kimdir onu olduğu şekilde tutan?... Kâinatın tabîatında cereyân eden bu vahdetin sırrı nedir?... Eğer bu tek bir irâdenin sürekli şekilde cereyân ettiği tek bir kanunundan zuhûr etmişse. Nedir onu meydana getiren?... Muhakkak ki canlı organizma. Hayır, hayır hattâ canlı bir hücre. İnsanı hayretten hayrete sevkeden fevkalâde bir mucizedir... Onun varlığı... Terkîbi ve hareketleri... Her an kendi asıl varlığını muhâfaza etmekle birlikte içerisinde cereyân eden devâmlı değişme ameliyeleri... Kendiliğinden neslini yenilemek üzere baş vurulan çâreler... Kendi vazîfesini bilmesi ve bu vazîfenin kendinden meydana gelen nesiller boyu uzaması... Kimdir o, bu canlı protoplazmaya bakar da sonra zihni —hayır fıtratı ve vicdânı— bu kâinatın ilâhsız olarak meydana geldiğini ve kâinatta Allah'tan başka ilâhların bulunduğunu iddiâ edebilecek ahmak?...

Evlenme ve tenâsül yoluyla uzanan bir hayat çizgisi bile, her kalbe ve kafaya tek bir Yaratıcının idâre ve kudretini haykıran birer şâhid durumundadır. Yoksa kimdir o ki hayatı garantilemek üzere erkek ve dişi sayısını devâmlı olarak bir ölçü dâhilinde tutar ve böylece çiftleşme ameliyesi muayyen miktarlarda seyrine devâm eder? Niçin bir zaman gelmiyor ki, doğan canlılar hep erkek olmuyor veya hep dişi?... Eğer böyle birşey olacak olsa insan nesli sâdece bir asırda yok olur gider... Şu halde kimdir bu denge terazisini ve tekerleğini nesiller boyu devâmlı ve mütenâsib şekilde tutan?...

Hiç şüphesiz ki denge, göklerin ve yerin varlığındaki temel projede mevcûddur. Tek başına bu canlı mucizesinde değil. Kâinatın her yanında... Bir atomun yapısında denge unsuru planlanmış olduğu gibi bir galaksinin (kehkeşân) yapısında da planlanmıştır. Aynı denge, canlılar arasında muhâfaza edildiği gibi bütün eşyâ arasında da sağlanmıştır... Eğer bu denge, bir kıl payı sarsılacak olsa o anda kâinat kökten yıkılır... Kimdir öyleyse göklerde ve yerlerdeki bu büyük denge tekerleğini tutan?... Bu Kur'an'la ilk defa muhâtab olan yarımada arabına gelince; onlar, bilgileri ile bu göklerde ve yerlerdeki Allah'ın yarattığı eşyâdaki eşsiz dengeyi ve uygunluğu ne anlayacak, ne de kavrayacak durumdaydılar... Şu kadar var ki insan fıtratı, bizzât derinliğinde kâinatla uyuşur ve konuşulmayan bir dille onunla ancak fıtratının derinliğinde anlaşır. Yeter ki insan; açık bir kalble, gören bir gözle bu kâinata bir kerre baksın. Onun duygu ve ilhâmlarını, doğruyu gösterecek ve hakîkatı belirtecek tarzda alır ve değerlendirir.

Nitekim insanoğlu bu varlığın ilhâmlarını hissinde kavrarken bizzât fıtratı ile bu varlığın bir yaradanı olmasını bulmuş ve hiç bir za-

man bu gerçek insanın hissinden uzak kalmamıştır. Şu kadar var ki bu gerçek Yaratıcının sıfatlarının hudûdu konusunda hatâlara düşmüş, nihâyet gelen risâlet müesseseleri onları sağlam bir görüşe ulaştırmıştır. Ancak modern Allahsızlara gelince ki bunlar «bilimsel sosyalizmin» taraftârıdırlar. Onlar fıtratları bozulmuş, şekil değiştirmiş varlıklardır. Aslında onlar, Allah'ın varlığını inkâr ederken kendi varlıklarını inkâr etmektedirler. Rûhlarında şiddetle hissettikleri gerçekleri görmemek için direnmektedirler. O îmânsızlardan birisi fezâya çıktığı zaman oradaki son derece üstün manzarayı görünce —fezâda asılı duran yuvarlak dünya manzarasını— fıtratı yerinden hopluyor ve içinden gelen duyguyu haykırıyor : «Kimdir bu fezâyı böyle boşlukta tutan?» diye bağırıyor. Fakat dünyaya inince, devletin korkusunu ve baskısını hatırlıyor ve fezâlarda dolaştığını ama Allah'ı bulamadığını söylüyor. Fıtratının özünden gelen şiddetli duygu ve haykırmaları vicdânının derinliklerinde hapsediyor.

İnsana bu Kur'an'la hitâb etme şerefini bahşeden Allah; aynı zamanda insanı yaratan ve insanoğlunun fıtratını en iyi bilendir de.

İşte son olarak onların kalblerine bir ölüm temâsıyla dokunuyor. Belki yakın bir zamanda bilinmeyen gayb âleminde kendilerini de kucaklar ve bağrına basar. Halbuki onlar hâlâ bundan gaflet içindeler :

«Ve ecellerinin yaklaşmış olması ihtimâlini düşünmüyorlar mı?»...

Kim bilir belki de ecelleri yaklaşmıştır. Belki de onları gaflet anındayken yakalayacaktır. Bilmez onlar Allah'ın perdelerle örtülü gayb âlemini. Ve bilmiyorlar ki onlar her zaman Allah'ın kabzası içerisindeler. Bir türlü çıkıp kurtulamazlar oradan. (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, VI, 332 - 337).

مَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ وَيَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٨٦﴾

186 — Kimi Allah saptırırsa; onu doğru yola götürecek yoktur. O, bunları taşkınlıkları içinde serserî bir halde bırakır.

Allah Teâlâ buyuruyor ki : Kimin hakkında dalâlet yazılmışsa onu hiç kimse hidâyete eriştiremez. O kimse kendi nefsine baksa bile, bu ona hiçbir fayda vermez. Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Kimin de Allah fitneye düşmesini isterse; onun için senin Allah'a

karşı hiçbir şeye gücün yetmez.» (Mâide, 41), «Göklerde ve yerde neler var bir bakın, der. Fakat bunca âyetler ve ihtârlar, inanmayanlar gürûhuna fayda vermez.» (Yûnus, 101).

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَىٰهَا ۖ قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِندَ رَبِّي ۖ لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا إِلَّا هُوَ ۚ ثَقُلَتْ
فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ لَا تَأْتِيكُمْ إِلَّا بَغْتَةً ۗ يَسْـَٔلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا ۖ قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِندَ اللَّهِ
وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٧﴾

187 — Sana kıyâmetin ne zaman gelip çatacağını soruyorlar. De ki: Onun bilgisi, ancak Rabbımın katındadır. Onun vaktini kendisinden başkası açıklayamaz. Onun ağırlığını gökler de, yer de kaldıramaz. O size ansızın gelir. Sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. De ki: Onun bilgisi ancak Allah katındadır. Fakat insanların çoğu bilmezler.

Kıyâmetin Saati

Allah Teâlâ: «Sana kıyâmeti soruyorlar» buyuruyor ki başka bir âyette de: «İnsanlar sana kıyâmetten sorarlar...» (Ahzâb, 63) buyurmuştur. Bu âyetin Kureyş hakkında, başka bir rivâyette ise yahûdîlerden bir grup hakkında nâzil olduğu söylenmiştir. Birincisi doğruya daha yakın görünmektedir. Zirâ âyet, Mekke'de nâzil olmuştur. Onlar vukû bulmasını uzak görerek ve varlığını yalanlayarak kıyâmetin vaktini soruyorlardı. Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur: «ve: Doğru sözlüyseniz bu tehdîd ne zaman? derler.» (Enbiyâ, 30), «O'na inanmayanlar, çabucak gelmesini isterler. Îmân edenler ise, ondan korku ile titrerler. Ve O'nun hak olduğunu bilirler. İyi bilin ki; kıyâmet günü hakkında tartışanlar, derin bir sapıklık içindedirler.» (Şûrâ, 18).

İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha «Kıyâmetin ne zaman gelip çatacağını soruyorlar.» âyetindeki (مرسيها) kelimesini şöyle açıklar: Kıyâmet ne zaman kopacak? Kıyâmet vaktinin başlangıcı olan dünya süresinin sonu ne zamandır?

«De ki: Onun bilgisi ancak Rabbımın katındadır. Onun vaktini kendisinden başkası açıklayamaz.» âyetinde Allah Teâlâ peygamberi

(s.a.) ne kıyâmet vakti kendisine sorulduğu zaman; onun ilmini Allah'a havâle etmesini emrediyor. Muhakkak ki onun vaktini belirtecek olan ancak O'dur. Onun durumunu açıkça ancak O bilir. Bunu sâdece O bilirken, onun vaktini tâyîn nasıl mümkün olur? Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Onun ağırlığını gökler de, yer de kaldıramaz.» buyurmuştur. Abdürrezzâk'ın Ma'mer'den, onun da Katâde'den rivâyetine göre; o. «Onun ağırlığını gökler de, yer de kaldıramaz.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Onun ilmi, gökler ve yer halkına ağır gelmiştir. Onlar bilemezler. Ma'mer, Hasan'ın şöyle dediğini nakleder : Kıyâmet (veya kıyâmetin ilmi), gökler ve yer halkına ağır gelir. Dahhâk'ın İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, «Onun ağırlığını gökler de yer de kaldıramaz.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Hiçbir yaratık yoktur ki, kıyâmet gününün zararı kendisine erişmesin. İbn Cüreyc, «Onun ağırlığını gökler de, yer de kaldıramaz.» âyeti hakkında şöyle der : O geldiği zaman; gök yarılır, yıldızlar saçılır, güneş katlanıp dürülür, dağlar yürütülür ve Allah Teâlâ'nın buyurdukları meydana gelir. İşte onun ağırlığı, budur. İbn Cerîr —Allah ona rahmet eylesin— e göre burada maksad; kıyâmet vaktini bilmenin, gökler ve yer halkına ağır geleceğidir. Katâde de böyle söylemiştir. Bu, onların söylediği gibidir. Nitekim Allah Teâlâ : «O size ansızın gelir.» buyurmuştur. Ağır olması; göklerle yer halkının üzerine gelmesine mâni değildir. En doğrusunu Allah bilir. Süddî der ki : «Onun ağırlığını gökler de, yer de taşıyamaz.» âyetinde şöyle buyuruluyor : O, gökler ve yer arasında gizlenmiştir. Koptuğu zaman dahi onun kopmasını ne bir mukarreb melek ve ne de gönderilmiş bir peygamber bilmez.

«O, size ansızın gelir.» Kıyâmet onların başına ansızın, onlar habersizken ve gaflet içindeyken kopar. «O, size ansızın gelir.» âyeti hakkında Katâde der ki : Allah Teâlâ, onun size ansızın gelmesine hükmetmiştir. Bize anlatıldığına göre; Allah'ın peygamberi (s.a.) şöyle buyurmuştur : Kişi havuzunu tâmîr ederken, kişi hayvanlarını sularken, kişi çarşıda malını satar terazisini indirip kaldırırken kıyâmet insanları sarsar ve yakalayıverir.

Buhârî der ki : Bize Ebu Yemmân'ın... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur :

لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا فَإِذَا طَلَعَتْ فَرَآهَا النَّاسُ آمَنُوا أَجْمَعُونَ فَذٰلِكَ حِينَ لَا يَنْفَعُ نَفْساً
إِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْراً وَلَتَقُومَنَّ السَّاعَةُ وَقَدْ نَشَرَ الرَّجُلَانِ ثَوْبَيْهِمَا بَيْنَهُمَا
فَلَا يَتَبَايَعَانِهِ وَلَا يَطْوِيَانِهِ وَلَتَقُومَنَّ السَّاعَةُ وَقَدِ انْصَرَفَ الرَّجُلُ بِلَبَنِ لِقْحَتِهِ فَلَا يَطْعَمُهُ وَلَتَقُومَنَّ السَّاعَةُ وَهُوَ

يَلِيطُ حَوْضَهُ فَلَا يَسْقِي فِيهِ وَلَتَقُومَنَّ السَّاعَةُ وَقَدْ رَفَعَ أُكْلَتَهُ إِلَى فِيهِ فَلَا يَطْعَمُهَا

Güneş batıdan doğmadıkça kıyâmet kopmaz. Güneş batıdan doğup da insanlar onu gördüklerinde, toptan îmân ederler. İşte o zaman; şâyet kişi, önceden îmân etmemiş veya imânından bir hayır kazanmamışsa, kişiye îmânının fayda vermeyeceği zamandır. İki kişi elbiselerini aralarında açmışlar henüz satamamışlar ve düremememişlerken kıyâmet kopacaktır. Kişi, devesinin sütünü sağıp ayrılmışken onu yiyemeden (içemeden) kıyâmet kopacaktır. Kişi, yiyeceğini ağzına almış fakat henüz yiyememişken kıyâmet kopacaktır. Müslim Sahîh'inde der ki : Bize Züheyr İbn Harb'ın... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre —Ebu Hüreyre hadîsi Allah Rasûlü'ne ulaştırmıştır.— Allah Rasûlü (s.a.) söyle buyurmuştur : Kişi, yeni doğurmuş devesini sağmış ve fakat kabı ağzına (içmek üzere) ulaştırmamışken kıyâmet kopacaktır. Kişi, havuzunu sıvamış daha oradan ayrılmamışken kıyâmet kopacaktır.

«Sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar.» âyetinin anlamında müfessirler ihtilâf etmişlerdir. Bu âyetin mânâsının —Avfî'nin İbn Abbâs'tan rivâyet ettiği gibi— şöyle olduğu söylenmiştir : Sen, onu biliyormuşsun gibi, sana soruyorlar. Sanki seninle onlar arasında bir dostluk varmış gibi, sanki sen, onların bir arkadaşı imişsin gibi bunu sana soruyorlar. İbn Abbâs der ki : İnsanlar, Hz. Muhammed (s.a.) e kıyâmeti sorduklarında; öyle bir şekilde sormuşlardı ki; sanki Hz. Muhammed'in kendileriyle alay ettiğini sanıyorlardı. Allah Teâlâ da ona; kıyâmetin ilminin ancak kendi katında olduğunu, kendi ilminde kalmasını tercîh ettiğini, ne bir mukarreb meleği ve ne de bir rasûlü ona muttali kılmadığını o vahyetti, bildirdi.

Katâde der ki : Kureyş, Hz. Muhammed (s.a.) e : Seninle aramızda akrabâlık var. Kıyâmetin ne zaman olacağını bize gizlice söyler misin? dediler de bunun üzerine Allah Teâlâ : «Sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar.» buyurdu. Mücâhid, İkrime, Ebu Mâlik ve Süddî'den de böyle rivâyet edilmiştir. Görüşlerden birisi budur. İbn Ebu Necîh ve başkaları kanalıyla Mücâhid'den gelen rivâyetlerin sahîh olanında ise o : Sen onu o kadar çok sordun ki; sonunda onun vaktini öğrenmişsin gibi sana soruyorlar, diye açıklamıştır. Aynı şekilde Dahhâk da «Sanki sen onu biliyormuşsun gibi, sana soruyorlar.» âyeti hakkında İbn Abbâs'tan rivâyet eder ki şöyle buyurulmuştur : Sanki sen onu biliyormuşsun gibi. Halbuki sen onu bilmiyorsun. De ki : «Onun bilgisi, ancak Allah katındadır.» Ma'mer bazılarından rivâyetle; âyetin bu kısmının, «Sanki sen onu biliyormuşsun gibi.» anlamında olduğunu söylemiştir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem : Sanki sen onu biliyor-

muşsun gibi. Halbuki Allah Teâlâ onun ilmini yaratıklarından gizlemiştir, demiş ve : «Onun bilgisi, ancak Allah katındadır.» (Lukmân, 34) âyetini okumuştur. Bu görüş; anlam itibâriyle birinciden daha çok tercîhe şâyândır. En doğrusunu Allah bilir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «De ki : Onun bilgisi, ancak Allah katındadır. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler.» buyurmuştur.

Yine bu sebepledir ki Cibrîl (a.s.), bir bedevî şeklinde insanlara dinini öğretmek üzere geldiğinde; Allah Rasûlü (s.a.) nün huzûrunda sorup öğrenmek üzere oturmuş. Ona önce İslâm'ı, sonra îmânı, sonra ihsânı sormuş ve nihâyet : Kıyâmet ne zamandır? demişti. Allah Rasûlü (s.a.) ona : Bu husûsta sorulan; sorandan daha bilgili değildir, demişti. Onu ben senden daha iyi bilen değilim. Hiç kimse bu konuda kimseden daha bilgili değildir. Hz. Peygamber sonra : «Kıyâmetin bilgisi, ancak Allah'ın katındadır.» (Lukmân, 34) âyetini tilâvet buyurmuştur.

Bir rivâyete göre ise; Cibril, kıyâmetin şartlarını sormuş ve Hz. Peygamber ona kıyâmetin şartlarını açıkladıktan sonra, sâdece —Allah'ın bildiği— beş şeyden bahsetmiş ve bu âyeti okumuştur. Bütün bunlarda Cibrîl her cevabtan sonra; doğru söyledin, demiş ve hem soran ve hem de doğrulayan bu kişi sahâbenin garîbine gitmişti.. Sonra o kalkıp gittiğinde Allah Rasûlü (s.a.) : Bu Cibrîl'dir, size dininizi öğretmek üzere gelmiştir, buyurmuştur. Bu hadîsin muhtelif tarîklerini, sahîh, hasen ve müsned hadîslerden lafızlarını Sahîh-i Buhârî Şerhi'nin başında zikrettik. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.

Bedevînin birisi, gür bir sesle : Ey Muhammed, diye bağırdığında Allah Rasûlü (s.a.) ona onun sesine benzer bir şekilde; ha? diye seslenmişti. Bedevî : Ey Muhammed, kıyâmet ne zamandır? diye sormuş, Allah Rasûlü (s.a.) ona : Yazıklar olsun sana, kıyâmet mutlakâ gelecektir. Sen ona ne hazırladın? buyurmuş, o : Ben ona çokça namaz ve oruç hazırladım. Fakat Allah'ı ve Rasûlünü seviyorum, demişti. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) ona : Kişi, sevdiği ile beraberdir, buyurmuştu. Müslümanlar bu hadîse sevindikleri kadar hiçbir şeye sevinmemişlerdi. Buhârî, Müslim ve başka eserlerde sahâbeden bir cemâattan rivâyetle bu hadîsin müteaddid tarîkleri vardır. Bu hadîslerde Allah Rasûlü :

اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ

Kişi; sevdiği ile beraberdir, buyurmuştur.

İtkân sâhibi hâfızlardan bir çoğuna göre, bu hadîs mütevâtirdir. Bu hadîs delâlet ediyor ki, Allah Rasûlü (s.a.) insanların bilmeleri ge-

rekli olmayan bir şey kendisine sorulduğunda, onların hakkında daha önemli olana irşâd buyurmuştur. Nitekim burada, her ne kadar vaktini kesin olarak bilmiyorlarsa da kıyâmetin gelmesinden önce ona hazırlanmayı irşâd buyurmuştur. Bu sebepledir ki Sahîh'inde Müslim şöyle der : Bize Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe ve Ebu Küreyb'in... Âişe (R. Anhâ) den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir :

كَانَ الْأَعْرَابُ إِذَا قَدِمُوا عَلَىٰ رَسُولِ اللهِ ﷺ سَأَلُوهُ عَنِ السَّاعَةِ : مَتَىٰ السَّاعَةُ ؟ فَنَظَرَ إِلَىٰ أَحْدَثِ إِنْسَانٍ مِنْهُمْ فَقَالَ إِنْ يَعِشْ هٰذَا ، لَمْ يُدْرِكْهُ الْهَرَمُ ، قَامَتْ عَلَيْكُمْ سَاعَتُكُمْ

Bedevîler Allah Rasûlü (s.a.) ne geldiklerinde ona kıyâmeti sorarak : Kıyâmet ne zamandır? demişlerdi. Hz. Peygamber onlardan en genç olanına bakmış ve : Eğer şu yaşarsa, ona ihtiyârlık ulaşmazdan evvel kıyâmetiniz kopacaktır, buyurmuştu ki; bununla, onları âhiret yurdunun berzahına kavuşmaya götürecek ölümlerini kasdetmiştir.

Sonra Müslim der ki : Bize Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe'nin... Enes'den rivâyetine göre :

أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ رَسُولَ اللهِ ﷺ : مَتَىٰ تَقُومُ السَّاعَةُ ؟ وَعِنْدَهُ غُلَامٌ مِنَ الْأَنْصَارِ ، يُقَالُ لَهُ مُحَمَّدٌ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِنْ يَعِشْ هٰذَا الْغُلَامُ ، فَعَسَىٰ أَنْ لَا يُدْرِكَهُ الْهَرَمُ ، حَتَّىٰ تَقُومَ السَّاعَةُ

Bir adam, Allah Rasûlü (s.a.) ne kıyâmeti sordu. Yanında ansârdan Muhammed denilen bir çocuk vardı. Allah Rasûlü (s.a.) : Eğer bu çocuk yaşarsa, umulur ki ihtiyârlık buna ulaşmadan kıyâmet kopar, buyurdular. Hadîsi, sâdece Müslim tahrîc etmiştir.

Yine Müslim'in Haccâc İbn Şâir kanalıyla... Enes İbn Mâlik (r.a.) den rivâyetine göre :

أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ : مَتَىٰ تَقُومُ السَّاعَةُ ؟ قَالَ فَسَكَتَ رَسُولُ اللهِ ﷺ هُنَيْهَةً . ثُمَّ نَظَرَ إِلَىٰ غُلَامٍ بَيْنَ يَدَيْهِ مِنْ أَزْدِ شَنُوءَةَ . فَقَالَ إِنْ عُمِّرَ هٰذَا ، لَمْ يُدْرِكْهُ الْهَرَمُ حَتَّىٰ تَقُومَ السَّاعَةُ قَالَ : قَالَ أَنَسٌ : ذَاكَ الْغُلَامُ مِنْ أَتْرَابِي يَوْمَئِذٍ .

Bir adam, Hz. Peygamber (s.a.) e : Kıyâmet ne zamandır? diye sordu. Allah Rasûlü (s.a.) kısa bir süre sustu, sonra önündeki Ezd Şenûe kabîlesinden bir çocuğa bakarak : Eğer şu yaşarsa ihtiyârlık erişmeden kıyâmet kopar, buyurdu. Enes, o çocuğun kendi akrânlarından

olduğunu söyler. Yine Müslim'in, Hârûn İbn Abdullah kanalıyla... Enes'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Muğîre İbn Şu'be'nin çocuğu (veya kölesi) Rasûlullah ile karşılaştı. Rasûlullah buyurdu ki : İşte şu geciktirilirse ona ihtiyârlık ulaşmadan kıyâmet kopar. Buhârî'nin Sahîh'inin Edeb kitâbında Amr İbn Âsım kanalıyla... Enes'den rivâyete göre; çöl halkından birisi : Ey Allah'ın elçisi, kıyâmet ne zaman? diye sordu. Râvî hadîsi zikretti. Sonunda şöyle dedi : Muğîre İbn Şu'be'nin bir kölesi uğradı... Ve hadîsin tamâmını zikretti. Bu rivâyetlerde mutlak olarak zikredilen «Kıyâmetin kopması», Hz. Âişe (R. Anhâ) hadîsinde zikredilen «Kıyâmetiniz» kaydına hamledilmelidir.

أَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ ؛ أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِاللهِ يَقُولُ : سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ، قَبْلَ أَنْ يَمُوتَ بِشَهْرٍ تَسْأَلُونِي عَنِ السَّاعَةِ ؟ وَإِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللهِ . وَأُقْسِمُ بِاللهِ ! مَا عَلَى الْأَرْضِ مِنْ نَفْسٍ مَنْفُوسَةٍ تَأْتِي عَلَيْهَا مِائَةُ سَنَةٍ

İbn Cüreyc'in Ebu Zübeyr'den rivâyetine göre; o, Câbir İbn Abdullah'ı şöyle derken işitmiş : Allah Rasûlü (s.a.) nün vefâtından bir ay önce onun şöyle buyurduğunu işittim : Bana kıyâmeti soruyorsunuz. Onun bilgisi, ancak Allah katındadır. Allah'a yemîn ederim ki; bu gün, yeryüzünde nefes alan hiç bir canlının üzerine yüz sene gelmeyecektir. Hadîsi Müslim rivâyet etmiştir. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde İbn Ömer'den bu hadîsin bir benzeri rivâyet edilir. İbn Ömer : Allah Rasûlü (s.a.) bununla sâdece bu neslin kesileceğini, sona ereceğini kasdetmiştir, der.

İmâm Ahmed der ki : Bize Hüşeym'in... İbn Mes'ûd (r.a.) dan onun da Allah Rasûlü (s.a.) nden rivâyetine göre; Rasûlullah şöyle buyurmuştur : Mi'râca çıkarıldığım gece, İbrâhîm, Mûsâ ve Îsâ'ya rastladım. Kıyâmetin durumunu müzâkere ediyorlardı. Onun durumunu, İbrâhîm (a.s.) e havâle ettiler. O; bu husûsta benim bir bilgim yok, dedi. Durumu Mûsâ'ya havâle ettiler. O; bu husûsta benim bir bilgim yok, dedi. Durumu Îsâ'ya havâle ettiler. O, şöyle dedi : Onun zamanını Allah'tan başka hiç kimse bilmez. Rabbımın bana ahdine göre; muhakkak Deccâl çıkacaktır. Benim yanımda iki değnek (dal) olacak. Beni gördüğü zaman, kurşunun eridiği gibi eriyecek. Beni gördüğü zaman, Allah Teâlâ onu helâk edecek. O kadar ki taş ve ağaç : Ey müslüman; arkamda bir kâfir var, gel, onu öldür, diyecek. Allah Teâlâ onları helâk edecek. Sonra insanlar, ülkelerine ve vatanlarına

dönecekler. İşte o sırada Ye'cûc ve Me'cûc çıkacak. Onlar yüksek yerlerden sür'atle inecekler ve onların ülkelerini çiğneyecekler. Neye uğrarlarsa helâk edecek, uğradıkları her suyu içecekler. Sonra insanlar bana mürâcaatla onları şikâyet edecekler. Ben; Allah Teâlâ'ya onlar hakkında bedduâ edeceğim. Allah onları helâk edip öldürecek. Nihâyet yeryüzü, onların pis kokularından kokuşacak da, Allah Teâlâ bir yağmur indirecek ve yağmur onların cesedlerini sürükleyip götürecek, nihâyet denize atacak.

İmâm Ahmed'in rivâyetine göre; Yezîd İbn Hârûn şöyle der : Sonra dağlar kökünden sökülecek, yeryüzü derinin gerilip uzatıldığı gibi uzatılacak. Sonra İmâm Ahmed, tekrâr Hüşeym'in hadîsine döner ve der ki : Rabbımın bana ahdine göre; bunlar olduğunda kıyâmet günü, tamâmlanmış ve âilesi gece mi yoksa gündüz mü birden bire doğuruverecek diye bekledikleri hâmile bir kadın gibi olacak. Hadîsin bir benzerini İbn Mâce de Bündâr kanalıyla ve kendi senediyle... Avvâm İbn Havşeb'den rivâyet etmiştir.

İşte Ülü'l-Azm peygamberlerin büyükleri; onların katında bile kıyâmetin vaktine dâir bilgi kesin olarak mevcûd değil. Onlar dahi durumu Îsâ (a.s.) nın ahkâmının uygulayıcısı olarak inecek, Mesîh Deccâl'i öldürecek, Allah Teâlâ onun duâsı bereketiyle Ye'cûc'u helâk edecektir. O da Allah Teâlâ'nın kendisine bildirdiklerini haber vermiştir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Yahyâ İbn Ebu Bükeyr'in... Huzeyfe'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) ne kıyâmet soruldu da şöyle buyurdu : Onun bilgisi Rabbımın katındadır. Onun vaktini yine ancak O belirtir. Fakat size onun alâmetlerini ve hemen önce olacak şeyleri haber vereceğim : Onun hemen öncesinde fitne ve harâc olacaktır. Ey Allah'ın elçisi, fitneyi bildik. Fakat harâc nedir? diye sordular. Habeş dilinde katl (öldürme) dir. İnsanlar arasına birbirlerini bilmemezlik konulacak da neredeyse kimse kimseyi tanımayacak. Hadîsi, bu kanaldan Kütüb-i Sitte sâhiplerinden hiçbirisi rivâyet etmemiştir.

Vekî' der ki : Bize İbn Ebu Hâlid'in Târık İbn Şihâb'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) kıyâmetin durumunu zikretmeye devâm ediyordu ki «Sana kıyâmetin ne zaman gelip çatacağını soruyorlar...» âyeti nâzil oldu. Hadîsi Neseî, Îsâ İbn Yûnus'dan, o ise İsmâîl İbn Ebu Hâlid'den rivâyet etmiştir. İsnâdı ceyyid ve kuvvetlidir. Ümmî peygamber, rasûllerin efendisi ve sonuncusu (Allah'ın salâtı ve selâmı onun üzerine olsun) rahmet peygamberi, tevbe peygamberi, savaş ve mücâdele peygamberi, Âkıb, Mukaffâ (diğer bütün peygamberlerin sonuncusu olarak gelmiş ve seçilmiş), bütün insanların ayakları altında toplanacağı peygamber olan ve Buhârî'nin Sahîh'inde

zikredildiği Enes ile Sehl İbn Sa'd (R. Anhümâ) dan rivâyete göre : Kıyâmet, şu ikisi gibi iken ben gönderildim, buyurup işâret parmağı ile yanındaki parmağını yanyana getiren Allah Rasûlü'ne dahi Allah Teâlâ kıyâmetin vakti kendisine sorulduğu zaman onun bilgisini Allah'a havâle etmesini emretmiş ve : «De ki : Onun bilgisi, ancak Allah katındadır. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler.» buyurmuştur.

قُلْ لَآ أَمْلِكُ لِنَفْسِى نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَآءَ ٱللَّهُ ۚ وَلَوْ كُنتُ أَعْلَمُ ٱلْغَيْبَ لَٱسْتَكْثَرْتُ مِنَ ٱلْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِىَ ٱلسُّوٓءُ ۚ إِنْ أَنَا۠ إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٨﴾

188 — De ki: Ben kendime Allah'ın dilediğinden başka ne fayda verebilirim, ne de zarar. Eğer ben, gaybı bileydim, daha çok hayır yapmak isterdim. Ve bana hiç bir fenâlık da dokunmazdı. Ben, sâdece îmân eden bir kavme uyarıcı ve müjdeciyim.

Allah Teâlâ : «Eğer ben, gaybı bileydim daha çok hayır yapmak isterdim.» buyuruyor ki Abdürrezzâk, Sevrî kanalıyla bu âyet hakkında Mücâhid'in şöyle dediğini nakleder : Şâyet ne zaman öleceğimi bilseydim, muhakkak sâlih ameller işlerdim. Bunu Mücâhid'den İbn Ebu Necîh de rivâyet etmiştir. Aynı açıklamayı İbn Cüreyc de getirir. Ancak bu, şüphelidir. Zîrâ Allah Rasûlü (s.a.) nün ameli, devâmlı idi. Bir rivâyette ise : Bir amel işlediğinde ona devâm ederdi, denir. Onun amellerinin hepsi, aynı minvâl üzereydi. Sanki o, bütün hallerinde Allah'ı görür gibiydi. Elbette başkalarını ölüme hazırlanmaya irşâd buyurma maksadına ma'tûf olanlar müstesnâdır ki burada da durum böyledir. En doğrusunu Allah bilir. Bu husûsta sözlerin en güzeli; Dahhâk'ın, İbn Abbâs'tan rivâyet ettiği şu sözdür. Bir şey satın aldığımda ne kazanacağımı bilir, sadece kazancım olan şeyi satardım. Bana hiç bir kötülük dokunmazdı ve bana fakîrlik de gelmezdi.

İbn Cerîr; diğerlerinin, bu âyetin anlamı hakkında şöyle dediklerini nakleder : Şâyet gaybı bilseydim, kıtlık senesi için bolluk senesinde hazırlık yapar, pahalıyı, ucuzu bilir ve ucuzdan onun için hazırlık yapardım. Sonra Allah Teâlâ onun, ancak Allah'ın azâbından uyarıcı ve mü'minlere cenneti müjdeleyici olduğunu haber vermiştir. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurulur : «İşte Biz bunu (Kur'an'ı) müttakî-

lere müjdeleyesin ve inâdçı kavmi uyarasın diye senin dilinle indirerek kolaylaştırdık.» (Meryem, 97).

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّاهَا حَمَلَتْ
حَمْلًا خَفِيفًا فَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا أَثْقَلَتْ دَعَوَا اللَّهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ آتَيْتَنَا صَالِحًا لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ
﴿١٨٩﴾ فَلَمَّا آتَاهُمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا آتَاهُمَا فَتَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٩٠﴾

189 — O'dur, sizi bir nefisten yaratan ve ondan da gönlünün ısınacağı eşini vareden. Eşini örtüp bürüyünce; o, hafîf bir yük yüklendi ve onunla bir müddet gider gelirdi. Nihâyet ağırlaşınca karı koca Rabları olan Allah'a: Eğer bize sâlih bir çocuk verirsen; andolsun ki şükredenlerden oluruz, diye duâ ettiler.

190 — Allah onlara sâlih bir çocuk verince; kendilerine verdiği şey hakkında Allah'a ortaklar koştular. Allah, onların ortak koştukları şeyden münezzehtir.

Tek Bir Nefis

Allah Teâlâ burada, bütün insanları ve eşi Havvâ'yı Âdem (a.s.) den yarattığını sonra insanların o ikisinden çoğalıp yayıldığını haber veriyor. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyurur : «Ey insanlar; doğrusu Biz, sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışasınız diye milletlere ve kabîlelere ayırdık. Gerçekten, Allah katında en değerliniz; O'ndan en çok korkanınızdır.» (Hucurât, 13), «Ey insanlar; sizi bir tek nefisten yaratan, ondan eşini vareden ve ikinizden birçok erkek ve kadın üreten Rabbınızdan korkun...» (Nisâ, 1).

Bu âyet-i kerîme'de «Ondan da gönlünün ısınacağı (ve kendisinde huzûr bulacağı) eşini vareden.» buyururken, başka bir âyette şöyle buyurmuştur : «Kendileri ile huzûra kavuşacağınız kendi nefislerinizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun âyetlerindendir.» (Rûm, 21). Karı-koca arasındaki sevgiden daha büyük bir sevgi ve ülfet, başka hiç bir çift arasında yoktur. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ sihirbâzın, hîlesi ile karı-koca arasını ayırmaya tevessül edebileceğini zikretmiştir.

«Eşini örtüp bürüyünce (onunla münâsebette bulununca) o, ha-

fîf bir yük yüklendi.» Bu, hamileliğin başlangıcıdır. Kadın bunda bir acı hissetmez. O ancak bir nutfe, sonra bir kan pıhtısı, sonra da bir çiğnem etdir.

«Onunla bir müddet gider gelirdi.» âyeti hakkında Mücâhid : Onu taşımaya devâm etti, demiştir. Bu görüşün benzeri Hasan, İbrâhîm en-Nehaî ve Süddî'den de rivâyet edilmiştir. Meymûn İbn Mihrân ise babasından rivâyetle : Onu hafîf bulurdu, demiştir. Eyyûb der ki : Böyle su olarak devâm etti. Onunla kalktı ve oturdu. İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfî der ki : Böylece devâm etti de, hâmile olup olmadığını anlayamamaktan şikâyet etti.

«Nihâyet ağırlaşınca» yani hâmileliği sebebiyle ağırlaşınca. Süddî der ki : Karnında çocuk büyüyünce. Karı-koca Rabları olan Allah'a : Eğer bize sâlih bir çocuk verirsen, diye duâ ettiler. Âyetin tefsîrinde, İbn Abbâs'tan rivâyetle Dahhâk : Bunun bir hayvan olmasından korktular, demiştir. Ebu Buhterî ve Ebu Mâlîk de : Onun bir insan olmayacağından korktular, demiştir. Hasan el-Basrî ise : Eğer bize bir çocuk verirsen, şeklinde açıklamıştır.

«Andolsun ki, şükredenlerden oluruz.» «Allah onlara sâlih bir çocuk verince; kendilerine verdiği şey hakkında Allah'a ortaklar koştular. Allah onların ortak koştukları şeyden münezzehtir.» âyetinde, müfessirler bir çok eser ve hadîs zikretmişlerdir. Biz de bunları zikredip içindekileri açıklayacak ve bu husûstaki sahîh görüşü peşinden getireceğiz Allah dilerse; ki güvenimiz O'nadır.

İmâm Ahmed Müsned'inde der ki : Bize Abdüssamed'in... Semüre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyetine göre; Rasûlullah şöyle buyurmuştur : Havvâ doğurduğunda İblîs yaklaştı. Onun çocuğu yaşamıyordu. Çocuğuna Abdülhâris adını koy. Göreceksin yaşayacak, dedi. Havvâ, çocuğuna Abdülhâris adını koydu ve çocuk yaşadı. Bu, şeytânın telkîni ve emri ile oldu. Hadîsi bu şekliyle İbn Cerîr de, Muhammed İbn Beşşâr ve Bündâr kanalıyla Abdüssamed İbn Abdülvâris'den rivâyet etmiştir. Hadîsi bu âyetin tefsîrinde Tirmizî, Muhammed İbn Müsennâ'dan, o da Abdüssamed'den rivâyet etmiştir. Tirmizî der ki : Bu; hasen, garîb bir hadîstir. Sâdece Ömer İbn İbrâhîm'den rivâyetle biliyoruz. Bazıları hadîsi Abdüssamed'den rivâyet etmişler ve Hz. Peygamber'e ulaştırmamışlardır. (Rivâyetleri merfû' değildir.) Hadîsi Müstedrek'inde Abdüssamed'den merfû' olarak rivâyet eden Hâkim; isnâdı sahîhtir, ancak Buhârî ve Müslim tahrîc etmemişlerdir, der. İmâm Ebu Muhammed İbn Ebu Hâkim de hadîsi tefsîrinde Ebu Zür'a er-Râzî kanalıyla... Ömer İbn İbrâhîm'den merfû' olarak rivâyet etmiştir. Aynı şekilde Hâfız Ebu Bekr İbn Merdûyeh, tefsîrinde bu hadîsi

Şâz İbn Feyyâz kanalıyla Ömer İbn İbrâhîm'den merfû' olarak rivâyet etmiştir.

Ben de derim ki : Hadîsin isnâdında yeralan Şâz, Hilâl'dir. Şâz, lâkabıdır. Netîce olarak bu hadîs üç yönden illetlidir :

1 — Hadîsin râvîsi Ömer İbn İbrâhîm Basra'lıdır. İbn Maîn, onun güvenilir olduğunu söyler. Ebu Hâkim er-Râzî ise huccet değildir, demiştir. Fakat hadîsi İbn Merdûyeh, Mu'temer kanalıyla... Semüre'den merfû' olarak rivâyet etmiştir. En doğrusunu Allah bilir.

2 — Hadîs, Semüre'nin sözü olarak rivâyet edilmiştir. Merfû' olarak değil. Nitekim İbn Cerîr der ki : Bize İbn Abd'ül-A'lâ'nın... Semüre İbn Cündeb'den rivâyetine göre o : Âdemoğluna Abdülhâris adını koydu, demiştir.

3 — Bizzât Hasan bu âyeti başka bir şekilde tefsîr etmiştir. Şâyet bu hadîs onun yanında Semüre'den merfû' olarak mevcûd olsaydı, başka bir tefsîre yönelmezdi.

İbn Cerîr der ki : Bize İbn Vekî'nin... Hasan'dan rivâyetine göre; o, «Kendilerine verdiği şey hakkında Allah'a ortaklar koştular.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Bu, bazı din sâhipleri hakkında olup Âdem hakkında değildir.

Yine İbn Cerîr der ki : Bize Muhammed İbn Abd'ül-A'lâ'nın... Hasan'dan rivâyetine göre; o, «Kendilerine verdiği şey hakkında Allah'a ortaklar koştular.» âyetini kasdederek : Bununla Âdem'in soyu ve ondan sonra onlardan şirk koşanlar kasdedilmiştir, demiştir. Yine İbn Cerîr'in Bişr kanalıyla... Katâde'den rivâyetine göre; Hasan şöyle dermiş : Onlar, yahûdî ve hıristiyanlardır. Allah onlara çocuklar vermiş, onlar da yahûdîleştirmiş ve hıristiyanlaştırmışlardır. Bütün bunlar, Hasan'ın âyeti bu şekilde tefsîr ettiğine dâir sıhhatli isnâdlardır. Bu, tefsîrlerin (açıklamaların) en güzeli ve âyetin hamledildiği mânâların en uygunudur. Bütün bunlar, sana gösteriyor ki; yukardaki hadîs sahabe üzerinde mevkûftur, ve onu kitab ehlinin, Kâ'b, Vehb İbn Münebbih ve başkaları gibi îmân etmiş olanlarından almış olması muhtemeldir. Nitekim ilerde açıklaması gelecektir. Şu kadar var ki biz, hadîsin merfû' olması ukdesinden kurtulmuş oluyoruz. En doğrusunu Allah bilir.

Bu husûsta vârid olan eserlere gelince : Muhammed İbn İshâk İbn Yessâr'ın Dâvûd İbn Husayn kanalıyla... İbn Abbas'tân rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Havvâ, Âdem (a.s.) için çocuklar doğurmuş ve onları Allah'ın kulu sayarak Abdullah, Ubeydullah ve benzeri isimler koymuştu. Fakat onlara ölüm isâbet etmiş ve ölmüşlerdi. İblîs, Havvâ ile Âdem'e gelmiş ve : Şâyet siz, vermiş olduğunuz isimlerden başka bir isim koyarsanız, muhakkak yaşar, demişti. Havvâ, bir erkek çocuk do-

ğurmuş adını da Abdülhâris koymuşlardı. İşte bu husûsta Allah Teâlâ: «O'dur, sizi bir tek nefisten yaratan... Kendilerine verdiği şey hakkında Allah'a ortaklar koştular...» âyetlerini indirdi.

İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfî der ki : Allah Teâlâ'nın : «O'dur, sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da gönlünün ısınacağı eşini vareden. Eşini örtüp bürüyünce; o, hafîf bir yük yüklendi ve onunla bir müddet gider gelirdi.» âyeti Âdem hakkındadır. Havvâ, hamile kalıp kalmadığından şüphe etmişti. «Nihâyet ağırlaşınca karı-koca Rabları olan Allah'a : Eğer bize düzgün bir çocuk verirsen; andolsun ki şükredenlerden oluruz.» diye duâ ettiler. Şeytân ikisine gelip : Sizin için ne doğacak bilir misiniz? Ya da; sizin yavrunuzun hayvan olup olmayacağını biliyor musunuz? diye sordu, bâtılı onlara süsledi. Muhakkak o apaçık bir saptırıcı, dalâlete düşürücüdür. Bundan önce Havvâ, iki çocuk doğurmuş ve ikisi de ölmüştü. Şeytân onlara : Eğer siz, ona benim adımı koymazsanız eksiksiz ve düzgün olarak doğmaz, önceki ikisinin öldüğü gibi o da ölür, dedi. Bunun üzerine çocuklarına Abdülhârîs adını koydular. İşte Allah Teâlâ'nın : «Allah onlara düzgün bir çocuk verince; kendilerine verdiği şey hakkında Allah'a ortaklar koştular.» kavli ile kasdedilmiş olan husûs budur.

Abdullah İbn el-Mübârek'in Şerîk kanalıyla... «Allah onlara düzgün bir çocuk verince; kendilerine verdiği şey hakkında Allah'a ortaklar koştular.» âyeti hakkında, İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle der : Allah Teâlâ buyurur ki : «O'dur, sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da gönlünün ısınacağı eşini vareden. (Âdem) eşini örtüp bürüyünce; o, hafîf bir yük yüklendi.» İblîs —Allah ona la'net etsin— ikisine gelip : Muhakak ben, sizi cennetten çıkaran arkadaşınızım. Ya bana itâat edersiniz, ya da boynuzumu şöyle şöyle yaparım. Senin karnını yarar ve (içindekini, hâmile kaldığın şeyi) çıkarırım. Şöyle yaparım, böyle yaparım, deyip onları korkuttu ve şöyle devâm etti : Ona Abdülhâris adını koyun. Âdem ve Havvâ, ona itâat etmemekte direttiler de çocuk ölü olarak doğdu. Sonra Havvâ, ikinci kere hamile kaldı. Şeytân yine ikisine gelip : Ben şöyle şöyle yapan arkadaşınızım. Ya şöyle yaparsınız ya da ben şöyle şöyle yaparım, deyip onları korkuttu. Yine ona itâat etmemekte direndiler ve çocuk ölü olarak doğdu. Sonra Havvâ üçüncü defa hâmile kaldı ve yine şeytân ikisine gelip onlara daha önce söylediklerini söyledi. Bu sefer onları çocuk sevgisi kaplayıp (çocuk sevgisi gâlib gelip) ona Abdülhâris adını koydular. İşte Allah Teâlâ'nın : «Kendilerine verdiği şey hakkında Allah'a ortaklar koştular» sözünün maksadı budur. Bu eseri İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir.

Bu hadîsi İbn Abbâs'tan; onun arkadaşlarından Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr ve İkrime gibi bir grup ile ikinci tabakadan Katâde, Süddî, Se-

lef'ten birçoğu ve haleften bir grup ve müteahhir müfessirlerden çokluk itibâriyle sayılamayacak bir cemâat rivâyet etmiştir. En doğrusunu Allah bilir ya bu rivâyet ehlinden alınmış gibidir. Übeyy İbn Kâ'b'ın rivâyetine göre; İbn Abbâs şöyle demiştir : Havvâ böyle yapmadı da çocuğu doğurdu ve çocuk öldü. Sonra yine hâmile kaldı ve şeytân bir önceki söylediğinin aynını söyledi. Havvâ bunu yapmadı. Sonra üçüncü kere hâmile kaldı ve şeytân kendisine gelip : Ya bana itâat edersin, çocuğun kurtulur; ya da o hayvan olur, dedi. Böylece ikisini korkuttu da ona itâat ettiler.

Bu ifâdelerin, ehl-i kitab'ın haberlerinden olduğu —en doğrusunu Allah bilir— açıkça görülmektedir. Allah Rasûlü (s.a.) nden rivâyet edilen sahîh bir hadîste o : Kitab ehli bize bir şey rivâyet ettiklerinde onları ne doğrulayınız, ne de yalanlayınız, buyurmuştur. Onların haberleri, üç kısımdır : Bir kısmı var ki Allah'ın kitabından ve Rasûlünün sünnetinden olan bir delilin delâletiyle onun sahîh olduğunu biliriz. Bir kısım da var ki kitab ve sünnetten onun hilâfına delil olmakla yalan olduğunu biliriz. Üçüncü bir kısım vardır ki; onlardan bahsedilmemiştir. İşte Allah Rasûlü (s.a.) nün : İsrâiloğullarından rivâyet ediniz. Bir beis yok, buyurmak sûretiyle rivâyetine izin verdiği kısım budur. Onları ne doğrulayınız, ne de yalanlayınız, hadîsiyle doğrulanmayacak ve yalanlanmayacak olan kısım da budur. İşte bu eser, ikinci veya üçüncü kısımdan olup bunda şüphe vardır. Bunları eğer bir sahâbî veya tâbiî rivâyet ediyorsa; onun, üçüncü kısımdan olduğuna inanıyor demektir. Bize gelince; biz bu konuda Hasan el-Basrî —Allah ona rahmet eylesin— nin mezhebi üzereyiz. O da şudur : Âyetteki bu ifâdelerden maksad, Âdem ve Havvâ değildir. Bunlardan maksad; ancak onun soyundan olan müşriklerdir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Onların ortak koştukları şeyden Allah münezzehtir.» buyurmuştur.

أَيُشْرِكُونَ مَا لَا يَخْلُقُ شَيْـًٔا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿١٩١﴾ وَلَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا وَلَا أَنفُسَهُمْ
يَنصُرُونَ ﴿١٩٢﴾ وَإِن تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ لَا يَتَّبِعُوكُمْ ۖ سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنتُمْ صَامِتُونَ
﴿١٩٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ عِبَادٌ أَمْثَالُكُمْ ۖ فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا لَكُمْ إِن كُنتُمْ
صَادِقِينَ ﴿١٩٤﴾ أَلَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ أَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَا
أَمْ لَهُمْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا ۗ قُلِ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ كِيدُونِ فَلَا تُنظِرُونِ ﴿١٩٥﴾ إِنَّ وَلِيِّيَ اللَّهُ

الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ ﴿١٩٦﴾ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ
نَصْرَكُمْ وَلَا أَنفُسَهُمْ يَنصُرُونَ ﴿١٩٧﴾ وَإِن تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ لَا يَسْمَعُوا وَتَرَاهُمْ
يَنظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٩٨﴾

191 — Kendileri —yaratılmışken— bir şey yaratamayan şeyleri mi ortak koşuyorlar?

192 — Halbuki bunlar ne onlara yardım edebilir, ne de kendilerine bir yardımları olabilir.

193 — Onları doğru yola çağırsanız da, size uymazlar. Çağırmanız da, susmanız da onlar için birdir.

194 — Allah'tan başka taptıklarınız da sizin gibi kullardır. Eğer sâdıklardan iseniz; haydi onları çağırın da size karşılık versinler.

195 — Onların ayakları var mıdır ki onunla yürüsünler? Elleri var mıdır ki onunla tutsunlar? Gözleri var mıdır ki onunla görsünler? Kulakları var mıdır ki onunla işitsinler? De ki : Çağırın ortaklarınızı da, elinizden gelirse, bana tuzak kurun ve göz açtırmayın.

196 — Muhakkak ki benim dostum, kitabı indirmiş olan Allah'tır. Ve O, sâlihleri dost edinir.

197 — O'nu bırakıp taptıklarınız ise, size yardım edemedikleri gibi kendilerine de yardım edemezler.

198 — Onları hidâyete çağırsanız, duymazlar bile. Onları sana bakar görürsün, ama görmezler ki.

Allah'a Şirk Koşulan Şeylerin Durumu

Allah Teâlâ; burada müşrikleri ayıplamakta ve yermektedir. Onlar, Allah ile beraber O'nun dışında eşlere, putlara tapmışlardır. Halbuki bunlar; Allah'ın yaratıklarıdır, yetiştirilmişlerdir, yapılmışlardır. Hiç bir şeye sâhip değillerdir, ne zarar ne de fayda verebilirler, kendilerine tapanlara yardım edemezler. Bilakis onlar, cansızdırlar hareket edemezler, işitemezler ve göremezler. Onlara tapanlar; kulakları, gözleri, güçleri ve kuvvetleri ile onlardan daha mükemmeldirler. Bu sebepledir

ki : «Kendileri —yaratılmışken— bir şey yaratamayan şeyleri mi ortak koşuyorlar?» Tapınılan şeylerden bir şey yaratmayan ve buna güç yetiremeyen şey ile mi O'na şirk koşuyorsunuz? buyurmuştur. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette : «Ey insanlar; size bir misâl verilmektedir. Şimdi onu dinleyin : Şüphesiz ki sizin; Allah'ı bırakıp ta taptıklarınız bir araya gelseler, bir sinek bile yaratamazlar. Ama sinek onlardan bir şey kapsa, onu kurtaramazlar. İsteyen de âciz, istenen de. Onlar Allah'ı gereği gibi takdîr edemediler. Muhakkak ki Allah; Kuvvetlidir, Güçlüdür.» (Hacc, 73 - 74) buyurmak sûretiyle, onların ilâhlarının hepsi toplanmış olsalar da, bir sineği bile yaratmaya güçlerinin yetmeyeceğini haber vermiştir. Bilakis şâyet sinek onların yiyeceklerinden küçük bir şey alıp uçsa, bunu ondan kurtarmaya da güçleri yetmez. Sıfatı ve hali böyle olana nasıl olur da rızık versin ve yardım istensin diye ibâdet edilebilir? Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Kendileri —yaratılmışken— bir şey yaratamayan şeyler...» buyurmuştur. Bilakis onlar yaratılmışlar, yapılmışlardır. Nitekim İbrâhîm Halîl de : «Yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz?» (Saffât, 95) demişti.

«Halbuki bunlar ne onlara (kendilerine ibâdet edenlere) yardım edebilir, ne de (kendilerine bir kötülük yapmak isteyenlere karşı) kendilerine bir yardımları olabilir.» Nitekim İbrâhîm Halîl (a.s.) kavminin putlarını kırmış, onlara ağır hakâretler etmişti. Allah Teâlâ : «Nihâyet üzerlerine yürüyüp sağıyla vurdu.» (Saffât, 93) âyetinde bunu haber vermektedir. Başka bir âyette de şöyle buyurur : «Hepsini paramparça edip içlerinden büyüğünü ona baş vursunlar diye sağlam bıraktı.» (Enbiyâ, 58). Allah Rasûlü (s.a.) Medîne'ye geldiğinde, genç bir müslüman olan Muâz İbn Amd İbn Cemûh ve Mûâz İbn Cebel (r.a.) geceleyin müşriklerin putlarını gizlice alır, onları kırar, telef eder, kavimleri bununla ibret alsın ve kendi kendilerine dönerek düşünsünler diye onları dul kadınlara yakacak olarak verirlerdi. Kavminin seçkinlerinden olan Amr İbn Cemûh'un bir putu vardı. Ona tapınır ve onu temizlerdi. Onlar, geceleyin o putu tepesi üstüne çevirir, pisliğe bularlardı. Amr İbn Cemûh gelir ona yapılanı görür, yıkayıp temizler ve yanına bir kılıç koyarak : Şundan yardım al, şununla yardımlaş, derdi. Onlar tekrâr yaptıklarına dönerler. O da aynı şekilde yapardı. Nihâyet bir gün onu aldılar. Ölü bir köpek eniği ile birlikte bir ipin ucuna bağlayıp bir kuyuya sallandırdılar. Amr İbn Cemûh gelip bunu görünce baktı, anladı ki üzerinde olduğu din bâtıldır, şöyle dedi : Allah'a yemîn olsun ki sen, ta'zîm edilen bir ilâh olsaydın; elbette bir köpekle birlikte bir ipte beraber asılı olmazdın. Sonra müslüman oldu, hem de ne güzel müslüman. Uhud günü de şehîd edildi. Allah ondan râzı olsun ve onu hoşnûd eylesin. Firdevs cennetini onun durağı kılsın.

«Onları doğru yola çağırsanız da; size uymazlar...» Bu putlar, kendilerine duâ edenin duâsını işitmezler. Onların yanında onlara duâ eden ile onu atan birdir, eşittir. Nitekim İbrâhîm (a.s.) : «Babacığım; işitmeyen görmeyen ve sana bir faydası olmayan şeylere niçin tapıyorsun?» (Meryem, 42) demişti. Sonra Allah Teâlâ onların (putların) kendilerine ibâdet edenler gibi kullar olduklarını, onlar gibi yaratılmış olduklarını zikreder. Bilakis insanlar, onlardan daha kâmildirler. Çünkü onlar işitir, görür, elleriyle tutar yakalarlar. Halbuki onlar, bunlardan hiç birini yapmazlar.

«Çağırın ortaklarınızı...» Bana karşı onlardan yardım isteyin, beni bir göz açıp kapayacak kadar bile geri bırakmayın, bütün gücünüzü kullanın. «Elinizden gelirse; bana tuzak kurun ve göz açtırmayın. Muhakkak ki benim dostum kitabı indirmiş olan Allah'tır ve O, sâlihleri dost edinir.» Allah bana yeter. O benim yardımcımdır. Ben, O'na dayanırım ve O'na ilticâ ederim. Dünyada ve âhirette O'dur benim dostum. O, benden sonraki her sâlih kişinin dostudur. Bu, Hûd (a.s.) un kavmi kendisine : «İlâhlarımızdan biri seni fenâ çarpmış.» dediklerinde onlara söyledikleri gibidir ki; o şöyle demiştir : «Doğrusu ben, Allah'ı şâhid tutuyorum, siz de şâhid olun ki, sizin Allah'tan başka şirk koştuğunuz şeylerden ben uzağım. Hepiniz birlikte tuzak kurun bana, sonra da hiç müsâade etmeyin. Ben sâdece benim de, sizin de Rabbınız olan Allah'a dayanıp güvendim. Yürüyen hiç bir canlı yoktur ki; O, alnından tutmasın. Elbette doğru yoldadır senin Rabbın.» (Hûd, 54 - 56). İbrâhîm Halîl de şöyle demişti : «Neye tapmış olduğunuzu görüyor musunuz? Siz ve geçmiş atalarınız. Doğrusu onlar düşmanımdır. Ancak âlemlerin Rabbı müstesnâ ki O, yaratmıştır beni. Ve beni doğru yola O eriştirir...» (Şuarâ, 75 - 78). «Hz. İbrâhîm (a.s.) babasına ve kavmine de şöyle demişti : Şüphesiz ben, sizin taptığınız şeylerden uzağım. Beni yaratan müstesnâ şüphesiz ki O, beni hidâyete iletecektir. Ve onu, ardından îmân edeceklere devâmlı kalacak bir mîrâs olarak bırakın. Belki artık doğru yola dönerler.» (Zuhruf, 26 - 28).

Allah Teâlâ'nın : «Onu bırakıp ta taptıklarınız ise...» âyeti, daha önce geçen kısmı te'kîd içindir. Ancak bu, hitâb sîgası iledir. Orada ise gayb (üçüncü şahıs) sîgası ile idi. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Size yardım edemedikleri gibi, kendilerine de yardım edemezler.» buyurmuştur.

Allah Teâlâ'nın : «Onları hidâyete çağırsanız; duymazlar bile. Onları sana bakar görürsün, ama görmezler ki.» âyeti : «Onları çağırsanız, çağırmanızı işitmezler.» (Fâtır, 14) âyeti gibidir. Allah Teâlâ : «Onları sana bakar görürsün, ama görmezler ki.» âyetinde, «Onlar sana bakar.» buyurmuştur ki; onlar cansız oldukları halde, bakıyormuş gibi tasvîr

edilmiş, resmedilmiş gözlerle seni karşılar, sana bakarlar. Bu sebepledir ki onlara, akıllılara davranıldığı gibi davranmıştır. Zîrâ onlar, insan gibi tasvîr edilmiş resimlerdir. Böylece «Onları sana bakar görürsün.» âyetinde, onlar hakkında aklı olanlar (akıl sâhipleri) hakkında kullanılan zamîr kullanılmıştır. Süddî, burada müşriklerin kasdedildiğini söyler ki; Mücâhid'den de bu görüşün benzeri rivâyet edilmiştir. Ancak birinci görüş daha evlâ olup İbn Cerîr bunu tercîh etmiştir. Katâde'nin kavlî de böyledir.

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ﴿١٩٩﴾ وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ
فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٠٠﴾

199 — Sen; affı tut, ma'rûfu emret ve câhillerden yüzçevir.

200 — Şeytân seni dürtecek olursa; hemen Allah'a sığın. Çünkü O, gerçekten Semî'dir, Alîm'dir.

Câhillerden Sakın

«Sen; affı tut.» âyeti hakkında İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha der ki : Burada şu anlam kasdediliyor : Onların mallarından sana getirdiklerini ve istemeden sana geleni al. Bu hüküm Berâe sûresinde sadakaların (zekâtın) farzları ve açıklamaları inzâl olunmazdan önce idi. Bu açıklama Süddî'nindir. İbn Abbâs'tan rivâyetle Dahhâk «Sen; affı tut.» âyetini; fazlasını infâk et, şeklinde tefsîr etmiştir. Saîd İbn Cübeyr ise İbn Abbâs'tan onun «Sen, af yolunu tut.» âyetinde (العفو) kelimesinin (الفضل) fazlalık anlamına olduğunu söylemiştir.

«Sen; affı tut.» âyeti hakkında Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem şöyle der : Allah Teâlâ, peygamberine müşrikleri on sene af ve müsâmaha ile karşılamasını emretti. Bilâhare onlara sert davranmayı emretmiştir. İbn Cerîr bu görüşü tercîh eder. Birçoklarının «Sen; affı tut.» âyeti hakkında Mücâhid'den rivâyetlerine göre; o, şöyle demiştir : İnsanların huy ve amellerini fazla araştırmaksızın sen, af yolunu tut. Hişâm İbn Arûbe'nin babasından rivâyetine göre; Allah Teâlâ, elçisi (s.a.) ne insanların huylarında af yolunu tutmasını emretmiştir. Başka bir rivâyette ise o, şöyle demiştir : Onların huylarından sana yumuşak geleni al.

Buhârî'nin Sahîh'inde Hişâm kanalıyla... Abdullah İbn Zübeyr'-den rivâyete göre; o, şöyle demiştir : Allah Teâlâ «sen» insanların huylarında, «affı tut.» âyetini indirmiştir. Başka bir rivâyette hadîsin isnâdı Hişâm kanalıyla... İbn Ömer'den; diğer bir rivâyette ise Hişâm kanalıyla... Âişe'den şeklindedir. Bu rivâyetlere göre; İbn Ömer ve Âişe de bunun bir benzerini söylemişlerdir. En doğrusunu Allah bilir. Saîd İbn Mansûr'un Ebu Muâviye kanalıyla... İbn Zübeyr'den rivâyetine göre; o : «Sen, affı tut.» âyeti hakkında : Allah'a yemîn olsun ki, insanların huylarında onlarla birlikte olduğum sürece onların huylarında af yolunu tutacağım, demiştir. Bu, görüşlerin en meşhûru olup İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim'in birlikte rivâyet ettikleri şu hadîs de buna şehâdet etmektedir : Bize Yûnus'un... Ümeyy (İbn Rabîa el-Murâdî es-Sayrafî) den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Teâlâ peygamberi (s.a.) ne : «Sen, affı tut, ma'rûfu emret ve câhillerden yüzçevir.» âyetini indirdiğinde Allah Rasûlü (s.a.) : Ey Cibrîl, bu nedir? diye sordu. O şöyle dedi : Allah Teâlâ, sana haksızlık edeni bağışlamanı, seni mahrûm edene vermeni ve sana gelip gitmeyi kesenlere gitmeni emretmektedir. Hadîsi İbn Ebu Hâtim kitâbet yoluyla, Ebu Yezîd el-Karâtîsî vâsıtasıyla... Şa'bî'den rivâyet etmiştir. Ancak her hâlükârda bu hadîs mürseldir. Muhtelif kanallardan bu hadîse şâhid olacak bir hadîs rivâyet edilmiştir. Hadîs Câbir ve Kays İbn Sa'd İbn Ubâde'den merfû' olarak rivâyet edilmiş olup her iki hadîsi de İbn Merdûyeh müsned olarak zikreder.

İmâm Ahmed der ki : Bize Ebu Muğîre'nin... Ukbe İbn Âmir (r.a.) den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) ne kavuştum, söze ilk ben başlayıp elini tuttum ve : Ey Allah'ın elçisi, bana amellerin en fazîletlisini haber ver, dedim. Şöyle buyurdu : Ey Ukbe, sana gelip gitmeyi kesene git, seni mahrûm edene ver, sana haksızlık edenden yüz çevir. Hadîsin bir benzerini Tirmizî de, Ubeydullah İbn Zahr kanalıyla Ali İbn Yezîd'den rivâyet etmiş ve hasen olduğunu söylemiştir. Ben derim ki : Ali İbn Yezîd ve Şeyhi Kâsım Ebu Abdurrahmân zayıftırlar.

Buhârî der ki : «Sen, affı tut, ma'rûfu emret ve câhillerden yüzçevir.» âyetindeki (العرف) kelimesi, ma'rûf anlamındadır. Bize Ebu Yemmân'ın... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle anlatmıştır : Uyeyne İbn Hasan İbn Huzeyfe geldi ve kardeşi oğlu Hürr İbn Kays —Hz. Ömer'in kendine yakın arkadaş edindiklerinden idi— ın yanına müsâfir oldu. Genç olsun, orta yaşlı olsun Kurrâ, Ömer'in meclis arkadaşları idiler. Uyeyne, kardeşi oğluna : Ey kardeşim oğlu, senin emîr yanında bir merteben var. Bana onun yanına girmek üzere izin iste,

dedi. İbn Abbâs şöyle devâm ediyor : Hürr, Uyeyne için izin istedi, Ömer ona izin verdi. Ömer'in yanına girdiğinde : Ey, Hattâb'ın oğlu, Allah'a yemîn olsun ki, sen bize çok vermiyor ve aramızda adâletle hükmetmiyorsun, dedi. Ömer, o kadar öfkelendi ki; az kalsın ona bir kötülük yapacaktı. Hürr kendisine : Ey mü'minlerin emîri, Allah Teâlâ peygamberi (s.a.) ne : «Sen, affı tut, ma'rûfu emret ve câhillerden yüzçevir.» buyurmuştur. Bu ise, câhillerdendir, dedi. Allah'a yemîn olsun ki; Hürr kendisine bu âyeti okuduğunda Ömer niyyetinden vazgeçti. Zîrâ o, Allah'ın kitabına karşı teennî sâhibi idi. Hadîsi sâdece Buhârî tahrîc etmiştir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ'nın kırâet yoluyla... Abdullah İbn Nâfi'den rivâyetine göre; Sâlim İbn Abdullah İbn Ömer Şam ahâlîsinin içinde çan bulunan bir kervanına uğramış ve : Muhakkak bu, yasaklanmıştır, demişti. Onlar : Biz bunu senden daha iyi biliriz. Mekrûh olan, ancak büyük çıngırak çanıdır. Ama bunun gibisinde bir beis yoktur, dediler de Sâlim sustu ve : «Câhillerden yüzçevir.» dedi.

Buhârî'nin; örf kelimesi, ma'rûf anlamınadır sözünü, Urve İbn Zübeyr, Süddî, Katâde, İbn Cerîr ve bir çokları açıkça belirtmislerdir. İbn Cerîr'in naklettiğine göre; şöyle denilirmiş : (أوليته عرفا . وعارفا . وعارفة) Örf, ârif ve ârife kelimeleri hep ma'rûf anlamındadır. İbn Cerîr şöyle devâm eder : Allah Teâlâ peygamberi (s.a.) ne, kullarına ma'rûfu emretmesini buyurmuştur ki; bunun içine bütün taâtlar girer. Ona câhillerden yüzçevirmesini de emretmiştir. Bu, her ne kadar peygamberi (s.a.) ne bir emir ise de zulmedip haddi aşmaları ihtimâline binâen yaratıklarını terbiyeden ibârettir. Değilse bu, Allah'ın haklarından vâcib olan bir hakkı bilmeyenden yüzçevirme; Allah'a küfreden ve O'nun birliğini bilmeyeni bağışlama değildir. Zîrâ onlar, müslümanlara düşmandırlar.

Saîd İbn Ebu Arûbe, «Sen, affı tut, ma'rûfu emret ve câhillerden yüz çevir.» âyeti hakkında Katâde'nin şöyle dediğini nakleder : Bu, Allah'ın peygamberi (s.a.) ne emrettiği ve irşâd buyurduğu huylardır.

Âlimlerden birisi şöylé der : İnsanlar iki kısımdır : Bir kısım, iyilik edenlerdir. Onların ihsânından sana geleni al. Ona gücünün yeteceğinden fazlasını ve onu sıkıştıracak olanı yükleme. İkinci kısım, kötülük sâhipleridir. Onlara ma'rûfu emret. Eğer sapıklık üzere devâm eder, sana karşı gelir ve bilgisizlikte ısrâr ederlerse, ondan yüzçevir. Belki bu, onun hîlesini geri çevirir. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle buyurur : «Sen, kötülüğü en güzelle def'et. Onların nitelendirmekte olduklarını Biz çok daha iyi biliriz. Ve de ki : Rabbım; şeytânların kışkırtmalarından sana sığınırım. Rabbım, onların huzûrunda bulunma-

larından sana sığınırım.» (Mü'minûn, 96 - 98), «İyilikle kötülük bir olmaz. Sen, fenâlığı en iyi şekilde sav. O zaman göreceksin ki; seninle arasında düşmanlık bulunan kişi, yakın bir dost gibi oluvermiştir. Bu, ancak sabredenlere vergidir. Ve bu, ancak o büyük hazzı tadanlara vergidir. Şeytân seni bir vesvese ile dürtecek olursa; Allah'a sığın. Doğrusu O, Semî', Alîm olanın kendisidir.» (Fussilet, 34 - 36). Bu sûrede ise: «Şeytân seni dürtecek olursa; hemen Allah'a sığın. Çünkü O, gerçekten Semî'dir, Alîmdir.» buyuruyor. Bu üç âyet; A'râf, Mü'minûn ve Secde sûrelerinde bulunmaktadır, dördüncüsü yoktur. Allah Teâlâ bunlarda insanlardan âsî olanlara ma'rûf ile, en güzel olanıyla muâmelede bulunma yolunu gösteriyor. Allah'ın izni ile bunlar kişiyi içinde bulunduğu temerrüd ve isyândan alıkoyacaktır. Bu sebepledir ki : «O zaman göreceksin ki; seninle arasında düşmanlık bulunan kişi yakın bir dost gibi oluvermiştir.» (Fussilet, 34) buyurmuştur. Sonra Allah Teâlâ, cin şeytânlarından kendisine sığınılma yolunu gösteriyor. Zîrâ onun kötülüğünü senden bir insan engelleyemez. Muhakkak ki o, senin helâkini ve bütünüyle yok olmanı istemektedir. Zîrâ o, senin için ve senden önceki ataların için apaçık bir düşmandır.

İbn Cerîr : «Şeytân seni dürtecek olursa...» âyetinin tefsîrinde der ki : Şeytândan, senin câhillerden yüz çevirmeni engelleyecek ve seni onlara karşılık vermeye sevkedecek bir öfke gelirse «Hemen Allah'a sığın.» Onun dürtmesinden hemen Allah'a sığınıp O'na iltică et. «Çünkü O, gerçekten Semî'dir.» Çünkü Allah; şeytânın dürtmesinden dolayı senin kendisine sığındığını, câhilin sana karşı bilgisizliğini, onun dürtmesinden dolayı kendisine olan ilticâyı, yaratıkların diğer sözlerini en iyi işitendir. O'na hiç bir şey gizli kalmaz. Şeytânın dürtmesinin senden neleri alıp götürdüğünü ve yaratıklarının diğer işlerini en iyi bilendir.

Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem der ki : «Sen, affı tut, ma'rûfu emret ve cahillerden yüzçevir.» âyeti nâzil olduğunda; Allah Rasûlü (s.a.) : Ey Rabbım; öfke halinde nasıl davranalım? dedi de Allah Teâlâ: «Şeytân seni dürtecek olursa; hemen Allah'a sığın. Çünkü O, gerçekten Semî'dir, Alîm'dir.» âyetini indirdi.

Ben de derim ki : İstiâze'nin başında da geçen bir hadîste şöyle anlatılır : İki kişi Hz. Peygamber (s.a.) in huzûrunda birbirlerine sövmüşler ve biri diğerine o kadar kızmış ki burun delikleri öfkeyle açılıp kapanmaya başlamış. Allah Rasûlü (s.a.) : Ben öyle bir kelime biliyorum ki; şâyet onu söyleseydi kızgınlığı mutlakâ giderdi : «Mel'ûn şeytândan Allah'a sığınırım.» buyurdu. Bu kelime o kişiye söylendi de : Ben, deli değilim. (Bende bir delilik yoktur), dedi. Âyette geçen (النزغ) kelimesi fesâd anlamınadır. Bu fesâd; ister bir öfke ile, ister

başka bir sebeple meydana gelmiş olsun farketmez. Allah Teâlâ bir âyette : «Kullarıma de; en güzel olanı söylesinler. Doğrusu, şeytân aralarını açmak ister...» (İsrâ, 53) buyuruyor. Âyetteki (العياذ) kelimesi kötülükten sığınmadır. (الملاذ) kelimesi ise, hayır istemede (Allah'a) sığınma anlamında kullanılır.

Biz, bu tefsîrin başında istiâze ile ilgili hadîsleri vermiştik. Burada tekrârına gerek görmüyoruz.

إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ ﴿٢٠١﴾ وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ ﴿٢٠٢﴾

201 — Muhakkak ki takvâya erenler; onlar şeytân tarafından bir vesveseye uğrayınca, iyice düşünürler. Bir de bakarsın ki (gerçeği) görürler.

202 — Kardeşleri ise onları azgınlığa sürüklerler. Sonra da (yakalarını) bırakmazlar.

Allah Teâlâ burada emrettiklerine itâat eden, yasakladıklarını terkeden müttakî kullarını zikrediyor. Onlar : «Şeytân tarafından bir vesveseye uğrayınca, iyice düşünürler.» Âyette geçen (طيف) kelimesini diğerleri (طائف) şeklinde okumuşlardır ki bu husûsta bir de hadîs vârid olmuştur. Her ikisinin de meşhûr kırâet olup aynı anlamda olduğu da, aralarında fark bulunduğu da söylenmiştir. Bazıları bu kelimeyi öfke ile, bazıları da günâha niyyet ile, diğer bazıları da günâh işlemekle tefsîr etmişlerdir. İşte bu müttakî kişiler, şeytân tarafından bir vesveseye uğratıldıklarında : «(Allah'ın, azâbını, bol sevâbını, va'dini, tehdîdini) düşünürler.» Tevbe eder, Allah'a ilticâ eder ve kısa yoldan O'na dönerler de «Bir de bakarsın ki (gerçeği) görürler.» Doğru yola girerler ve içinde bulundukları durumdan uzaklaşırlar.

Burada Hâfız Ebu Bekr İbn Merdûyeh'in zikrettiği bir hadîsi verelim : O der ki : Muhammed İbn Amr'ın... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Kendisinde delilik (cinnet) olan bir kadın, Hz. Peygamber (s.a.) e geldi ve : Ey Allah'ın elçisi; Allah'a duâ et de bana şifâ versin, dedi. Hz. Peygamber : Dilersen Allah'a duâ edeyim sana şifâ versin, dilersen sabret ve senin hakkında hesâb görmesin, buyurdu. Bunun üzerine kadın : Bilakis sabrederim de üzerime he-

sâb olmasın, dedi. Bu hadîsi, Sünen sâhiplerinden bir çoğu rivâyet etmişlerdir. Onlarda yeralan hadîsin ifâdeleri şöyledir : Kadın : Ey Allah'ın elçisi; ben sar'aya tutuluyorum, rüsvây oluyorum. Allah'a duâ et de bana şifâ versin, dedi. Hz. Peygamber : Dilersen Allah'a duâ edeyim sana şifâ versin. Dilersen sabret, cennet senin olsun, buyurdu. Bunun üzerine kadın : Bilâkis sabredeyim de cennet benim olsun. Fakat Allah'a duâ et de ben rüsvây olmayayım, (üstüm başım açılmasın.) dedi. Hz. Peygamber ona duâ etti de artık üstü başı açılmaz oldu. Hadîsi Hâkim de Müstedrek'inde tahrîc etmiş, Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahîh olduğunu, ancak Buhârî ile Müslim'in tahrîc etmediklerini söylemiştir.

Hâfız İbn Asâkir; tarihinde Amr İbn Câmi'nin hal tercümesinde anlatır ki; bir genç, mescidde çokça ibâdet ederdi. Bir kadın ona âşık olup kendine davet etti. Kadın ısrâr edince sonunda genç, onunla birlikte eve gireyazdı. Ve : «Muhakkak ki, takvâya erenler; onlar şeytân tarafından bir vesveseye uğrayınca, iyice düşünürler. Bir de bakarsın ki (gerçeği) görürler.» âyetini hatırladı ve bayılıp düştü. Sonra ayıldı ve tekrâr bayılarak öldü. Ömer gelip babasına ta'ziyede bulundu. Geceleyin defnedilmişti. Ömer gidip yanındakilerle birlikte kabri üzerinde namaz kıldı sonra ona : Ey genç; «Rabbının huzûrunda durmaktan korkan kimseye iki cennet vardır.» (Rahmân, 46) diye nidâ etti. Genç, kabrin içinden ona şöyle cevab verdi : Ey Ömer; Rabbım cennette o ikisini bana iki kere verdi. «Muhakkak ki saçıp savuranlar, şeytânlarla kardeş olmuşlardır.» (İsrâ, 27) âyetinde de işâret buyurulduğu üzere «Onların (insanlardan olan şeytân) kardeşleri (onlara tâbi olanlar, onlara kulak verip dinleyenler, onların emirlerini kabul edenler) ise onları azgınlığa sürüklerler. (Şeytânlar onlara günâhlar için yardım edip günâhları onlara kolaylaştırıp süslerler.)» İbn Kesîr âyette geçen (يَمُدُّونَهُمْ) kelimesinin kökünün; fazlalık, fazlalaştırma, arttırma anlamında olduğunu söyler. Buna göre anlam şöyle oluyor : Onların azgınlıklarını, yani bilgisizlik ve beyinsizliklerini artırırlar.

«Sonra da (yakalarını) bırakmazlar.» Şeytânlar yardım eder. İnsanlar, bunları yapmalarında aslâ kusûr etmezler. Nitekim Ali İbn Ebu Talha, «Kardeşleri ise onları azgınlığa sürüklerler, sonra da (yakalarını) bırakmazlar.» âyeti hakkında İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder : Ne insanlar işlemekte oldukları kötülüklerde kusûr eder, geri durur ve ne de şeytânlar onları bundan alıkoyar. Avfî'nin İbn Abbâs'tan rivâyet ettiğine göre; o, «Kardeşleri ise onları azgınlığa sürüklerler, sonra da (yakalarını) bırakmazlar.» âyetinde kasdedilenlerin, cinler olduğunu söylemiştir. Onlar, insanlardan olan dostlarına fısıldarlar

«Sonra da (yakalarını) bırakmazlar.» Böyle yapmaktan bıkıp usanmazlar. Süddî ve diğerleri de böyle demişlerdir. Şeytânlar, insanlardan olan dostlarına yardımcı olur, kötülükte onlara destek olmaktan aslâ usanmazlar. Zîrâ bu; onların seciyesi, tabîatıdır. Bunda aslâ zaaf göstermez ve ara vermezler. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette: «Bilmiyor musun ki, kâfirlerin üzerine onları kışkırtan şeytânlar gönderdik.» (Meryem, 84) buyurmuştur. İbn Abbâs ve başkaları ise burayı şöyle anlamaktadırlar: Onları ma'siyetlere sürüklerler.

وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِم بِآيَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا قُلْ إِنَّمَا أَتَّبِعُ مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ مِن رَّبِّي هَٰذَا بَصَائِرُ مِن رَّبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠٣﴾

203 — Onlara bir âyet getirmediğin zaman, derler ki: Sen, bir tane yapsaydın ya? De ki: Ben, ancak Rabbımdan bana vahyolunana uyarım. Bu, Rabbımızdan gözleri açacak delillerdir. İmân eden bir kavim için hidâyet ve rahmettir.

Bu Kur'an

«Sen, bir tane yapsaydın ya?» âyeti hakkında İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha der ki: Bir tane olsaydın ya? Başka bir seferinde ise: Bir tane yapsaydın ya? demiştir.

İbn Cerîr der ki: Abdullah İbn Kesîr'den, onun da Mücâhid'den rivâyetine göre; o, «Onlara bir âyet getirmediğin zaman, derler ki: Sen, bir tane yapsaydın ya?» âyeti hakkında şöyle demiştir: İrticâlen, düşünmeden ve hazırlanmadan bir tane yapsaydın ya? Onlar dediler ki: Sen, onu kendinden çıkarsan ya. Katâde, Süddî ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem de böyle söylemiş olup İbn Cerîr bu görüşü tercîh etmiştir. Avfî ise İbn Abbâs'tan buranın anlamını: Allah Teâlâ'dan bir tane alsaydın ya? şeklinde rivâyet etmiştir. Dahhâk da burayı şöyle anlamaktadır: Sen, bir tane alıp gökten getirseydin ya?

«Onlara bir âyet getirmediğin zaman...» âyetindeki (الآية) kelimesi, mucize ve hârikulâde şey anlamındadır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette: «Dilersek, onlara gökten bir âyet indiririz de ona boyunları eğik kalır.» (Şuarâ, 4) buyurmuştur. Onlar, Rasûlullah (s.a.) a: Bizim görmemiz ve inanmamız için âyetler (mucizeler) istemede ken-

dini zorlasan, yorsan ya? diyorlardı. Allah Teâlâ da ona şöyle buyurmuştur : «De ki : Ben, ancak Rabbımdan bana vahyolunana uyarım.» Ben, Allah Teâlâ'dan istemem. Ben, ancak O'nun bana emrettiğine tâbi olur, O'nun bana vahyettiğine itâat ederim. Eğer bir âyet (mucize) gönderirse, onu kabul ederim. Eğer vermez ise ben, kendiliğimden başlayıp istemem. Ancak Allah'ın bu husûsta bana izin vermesi müstesnâdır. Muhakkak O, Hakîm'dir, Alîm'dir.

Sonra onlara bildiriyor ki; muhakkak bu Kur'an; mucizelerin en büyüğü, delâletlerin en açığı, huccet ve beyyinelerin en doğrusudur. Şöyle buyurur : «Bu, Rabbınızdan gözleri açacak delillerdir. Îmân eden bir kavim için hidâyettir ve rahmettir.»

İZÂHI

Onları azgınlığa sürükleyen kardeşlerine gelince, bunlar cinlerden şeytânlardır. Bu arada insanlardan şeytânlar da olabilirler. Bunlar onların dalâletlerini artırıyor hiç peşlerini bırakmadan, me'yûs olmadan ve durmadan onları sapıklığa götürüyorlardı. İşte bunun için de ahmaklaşıyor, câhilleşiyor, ve gittikleri yolda devâm ediyorlardı.

Müşriklerden bir kısmı, Rasûlullah (s.a.) dan hârika taleb etmekten geri durmuyorlardı. İşte burada âyet-i kerîme'nin seyri onların risâlet gerçeği ve Rasûllerin tabîatı konusundaki cehâletlerine delâlet eden bazı sözlerini hikâye ediyor :

«Onlar, bir âyet getirmediğin zaman : Sen bir tane yapsaydın ya derler»...

Yani, sen Rabbına ısrâr etseydin de, bir âyet indirseydi ya derler... Veya sen de bir peygamber değil misin? Kendin bir âyet yapsaydın ya derler... Gerçekten de onlar, Rasûllerin Tabîatını ve vazîfesini anlamıyorlardı. Bunu anlamadıkları gibi bir peygamberin Rabbı ile olan edeb tavrını da bilmiyorlardı. Peygamber, Rabbının verdiği şeyleri alır ve Rabbının huzûrunda kendisi birşey açıklamaz, birşey istemez. Ayrıca kendiliğinden birşey de getirmez. Sâdece Allah emreder, O da açıklar :

«De ki : Ben ancak bana vahyolunana uyarım»...

Ben, kendiliğimden birşey îcâd etmem, birşey ortaya çıkarmam. Rabbımın bana vahyettiğinden başka, hiç bir şey gelmez elimden. Ve ben, sâdece Rabbımın bana emrettiklerini getiririm. Câhiliyet devrinde peygamber deyince arapların zihnine gaybdan haber veren sahte şekiller geliyordu. Hem onlar ne risâletin mâhiyeti ile ilgili, ne de peygamberlerin tabîatı ile alâkalı hiç bir bilgi ve görgüye sâhip değillerdi. İşte

bunun için Rasûlullah (s.a.) getirmiş olduğu bu Kur'an'da bulunan hakîkatları ve onların bilmeyerek istedikleri maddî hârikalar konusundaki gerçekleri açıklamakla emrolunuyor. İşte gâfil bulundukları hidâyet kaynağı gözlerinin önünde :

«Bu Kitab îmân edecek bir kavim için Rabbınız tarafından basîretleri açacak deliller, hidâyet ve rahmettir»...

Gerçekten de bu Kur'an, basîretleri açacak işâretlerle doludur. Coşan bir rahmet kaynağıdır. Fakat bu; inananlar ve bu engin hayırdan faydalananlar içindir. Daha önce beşeriyetin çocukluk devrelerinde, mahallî risâletlerde, âlem şümûl olmayan peygamberliklerde... Zaman ve mekânın hudûdunu aşmayan, sâdece görenlerin dışında başkalarının muhâtab olmadığı, kendilerinden sonra gelen nesillere hitâb etmeyen... Müşâhede eden kavimlerin ötesinde başkalarına ulaşmayacak peygamberlerin gösterdiği maddî hârikalar cinsinden hârikalar istiyordu o devrin Arapları... Gerçekten de maddî hârika cinsinden hiç bir şeyin eşine benzemediği bu fevkalâde üstün i'câz ve belâgat örneği Kur'an, nereden bakılırsa bakılsın insanların —hangi zaman ve mekân içerisinde bulunursa bulunsunlar— istedikleri mucizeler ne geçmişte, ne de zamanın sonuna kadar gelecekte bu üstün mucizenin sınırına ulaşamazlar.

İfâde yönünden bu böyle. Öyle sanıyorum ki câhiliyet devri Araplarına kıyâsla onun en açık yanı —çünkü onlar diğer milletlere nisbetle edebî üslûb bakımından son derece gelişmiş ve kendi pazarlarında bununla övünmeleri ile ün kazanmışlardır— işte bu tarafıdır. Bu edebî mucize yönü olmuştur. Ve bugün de hâlâ o hiç bir beşerin boy ölçüşemeyeceği bir mucize olarak durmaktadır. Allah Teâlâ, o gün bununla meydan okumuştur Araplara. Ve bu meydan okuma hâlen de sürüp gitmektedir. İnsanlar arasında ifâde gücüne sâhib kimseler, üslûb bakımından beşer tâkâtının nereye kadar ulaşacağını anlayanlar, bu Kur'an'ın en büyük mucize, mucizelerin mucizesi olduğunu görür ve farkederler... İster bu dine inansınlar, ister inanmasınlar bu üstün üslûb kudretini kavrarlar... Binâenaleyh bu tarafıyla meydan okuma karşısında mü'minlerin ve mülhidlerin müsâvî olduğu temel bir prensib olarak ayakta durmaktadır. Nasıl ki câhiliyet devrinin Kureyş uluları bu Kur'an'da daha önce hiç bir yerde farkına varmadıkları şeyleri görüp buluyor idiyseler, bugün de ve yarın da sevmeyen, düşman olan, îmânsız her câhiliyet yolcusu, bu ilk câhiliyet erbâbının sevmediği ve karşı geldiği halde duymuş olduğu duyguların aynısını duyar.

Ve bütün bunların gerisinde o Kitab, eşsiz bir mucize esrârını hâlâ korumaktadır. İnsan fıtratı; ne zaman o gerçekten ayrılmak isterse, gönüllere perdeler çekilse, fıtratın üzerine ağır kum yığınları yığılsa

onun fıtrat üzerindeki hâkimiyeti yine devâm eder, onlar bu Kur'an'ı dinlerken, bu hâkimiyetin altında iken zaman zaman gönülleri canlanır, rûhlarında silkinme emâreleri görülür.

Söz söyleyen insanlar pek çoktur. Bazı kimseler birçok sistemlerin, ekollerin ve fikir akımlarının temel prensiblerini ihtivâ eden sözler söylerler. Ama bu Kur'an, söylediği şeylerin insan fıtratında ve gönlünde yaptığı te'sîrler bakımından bütün sözlerden ayrı ve eşsizdir. En üstün ve kahredici güç, bu Kur'an-ı Kerîm'indir her zaman. Nitekim Kureyş ulûları da kendilerinin peşinde gidenlere o Kur'an'ı dinlemeyin, bir kenara atın onu, belki sizi mağlûb eder diyerek nefislerindeki bir gerçeği gizli de olsa açığa vurmuş oluyorlardı. Çünkü onlar biliyorlardı ki bu Kur'an'ın rûhlara değmesi ve temâs etmesi ile karşı koyması mümkün olmayan te'sîrler icrâ ettiği bir vâkıaydı. Bugünün câhiliyet liderleri de hâlâ yazdıkları yazılarla, kitaplarla gönülleri bu Kur'an'dan çevirmeye çalışıyorlar. Ama bütün bunlara rağmen Kur'an, yine üstünlüğünü sürdürüyor. Bir âyet veya birkaç âyetin beşer kelâmı arasında yer alışı birdenbire onu diğer sözlerden ayırıyor, te'sîri bakımından eşsiz bir kudrete sâhib olduğu hemen beliriyor. İşitenlerin içinde derûnî bir his istîlâsını te'mîn ediyor. Ve söyleyenlerin, üzerinde dikkatle ve yorularak söyledikleri diğer beşer sözlerinden tamâmen ayrılıyor.

Bundan sonra geriye bu Kur'an'ın maddesi ve mevzûu kalıyor. Kur'an'ın gölgesinde bu Kur'an'ın maddesi ve mevzûu ile alâkalı söylenecek söz, üç beş sayfanın ötesine geçemez. Halbuki söylenmesi gereken bitmez tükenmez sözler vardır. Ne var ki bu sayfalara sığmaz o.

Hem birkaç sayfa içerisinde ne söylenebilir ki?...

Bu Kur'an'ın mevcûdâtın gerçekleriyle beşer varlığına hitâb ediş tarzı, kendisine hâs hayretleri mûcib bir metoddur. O, beşer bünyesini bir bütün olarak ele alır. Ve bir mevzûda hitâb etmedik hiç bir noktasını bırakmaz. Girmediği hiç bir pencere, hiç bir delik koymaz. İnsan aklından geçen her duyguya cevâb verir. Her seslenişe karşılık verir...

Bu, Kur'an'a hâs hayretengiz bir metoddur. Kur'an kâinatla ilgili problemleri ele alır, insan fıtratının, kalbinin ve aklının mutlak şekilde teslîm olacağı ölçüleri açıklar. Ve akıl, bu canlı karşılığa ve açık görüşe karşı kendisini teslîm eder. Bunun yanı sıra Kur'an'ın vermiş olduğu bu karşılıklar, insan fıtratının bütün ihtiyâçlarına uygun düşer. Fıtratın gizli kalmış enerji noktalarını uyarır. Ve ona sağlam bir görüş açısı verir.

Hayretlerle doludur bu Kur'an'ın metodu. O insan fıtratının elinden tutar, adım adım ilerletir, merhale merhale yürütür —yumuşaklıkla, kolaylıkla, bunun yanı sıra da canlılık ve harâretle, aydınlık ve

parlaklıkla— insanı zirvelere doğru yükselen, en üstün ufuklara kadar çıkaran merdivende basamak basamak yükseltir. Görüş ve bilgi, heyecân ve icâbet, keyfiyet ve istikâmet, yakîn ve güven, rahat ve emniyet içerisinde küçük büyük bütün mevcûdâtı gerçeklerine doğru ilerletir.

Hayretlerle doludur bu Kur'an'ın metodu. O insan fıtratına öyle bir noktada dokunur ki, hiç bir beşer bu noktaya dokunulması gerektiğini hesâb edemez. Bu noktanın bir kabullenme çizgisi olduğunu farketmez bile. Bir de bakarsınız ki fıtrat canlanmış, silkinmiş, sese kulak vermiş ve hemen peşinde gidiyor. Bunun sebebi de bu Kur'an'ı indirenin yarattıklarını en iyi bilen ve yaratıklarına şah damarlarından daha yakın olan yaradanın olmasıdır.

Bu sâdece metod... Ya bu metod içerisinde anlatmaya çalıştığı bu maddelerin kendisi... Burada sözün ufkuna ulaşamayacağı büyük enginlik geliyor : «De ki : Rabbımın kelimelerini yazmak için denizler mürekkeb olsaydı, Rabbımın kelimeleri bitmeden evvel onlar tükenirdi. Birkaç kere daha mürekkeb haline getirseydik, yine de âciz kalırdık... Şâyet yeryüzünde bulunan ağaçların hepsi kalem olsaydı, denizler de mürekkeb olsaydı ve arkasından da yedi deniz daha gelseydi, Allah'ın kelimeleri yine de tükenmezdi»...

Bu satırları yazan —Allah'a binlerce hamd ve şükür olsun ki— yirmi beş sene gibi zamânını bu kitâbı okumak, şuûrluca düşünmek ve onun sohbetine yaklaşmakla geçirdi. Zaman zaman insan kültürünün mahsûlü durumunda olan muhtelif bilgi kaynaklarına ve temel prensiblere göz attı. Ne var ki hiç birisinde bu Kur'an'daki engin ufuklardan bir eser ve çırpınış örneği görmedi... Gördüğü tek şey... Bu Kur'an' daki son derece engin ve ardı arası kesilmeyen sonsuz feyizler ve bunun yanında da yer alan bir takım kokmuş gölcükler, küçük su yığınları ve ufûnetli havuzlar...

Bu varlıklar âlemine, onun mâhiyeti ve tabîatına, muhtelif yönlerine, aslına ve neş'etine, bunların gerisinde bulunan gizli sırlara, kapalı ve görünmeyen noktalara, kâinatın içerisinde sakladığı canlı varlıklara, cansız eşyâya hâsıl-ı kelâm beşerin «felsefe» adını verdiği konuların hepsine dikkatlice göz atan bir kişi...

Küllî mânâda insana bir bakış... İnsanın rûhuna, aslına, doğuşuna, gizli enerji noktalarına, çalışma sâhalarına, yapısındaki terkîbe, heyecânlarına ve arzularına, gizli açık hallerine topluca bir göz atış... Psikoloji, pedagoji, sosyoloji ve biyoloji ilimlerinin muhtelif yönlerine el attığı, dinlerin ve inançların çeşitli taraflarını açıkladıkları insan denklemine bir bakış... İnsan hayatının nizâmına ve pratik hareket noktalarına, birleşme ve ayrılma sâhalarına, değişen ihtiyâçlarına ve

bu ihtiyâçların tanzîm edilmesine... İktisâdî, siyâsî ve sosyal nazariyelerin, ekollerin göz attığı sâhalarına umûmî mânâda bir nazar...

Evet, bütün bu konularda Kur'an'a dikkatlice göz atan ve etüd eden bir insan o kadar geniş hükümlerle, âyet yığınlarıyla karşılaşır ki bu çokluk ve bolluk karşısında hayretten hayrete düşer. Bunun da üstünde bunca bolluğa rağmen muhtevâsındaki asâlet, doğruluk, derinlik, ihâta kudreti ve nefâset karşısında eli ağzında kalır.

Bu temel mevzûlar karşısında bir kerre olsun ben içimde, Kur'an'ın dışında başka konulara ve kaynaklara baş vurmak ihtiyâcını hissetmedim. Sâdece bu Kur'an'ın bir eseri durumunda olan Rasûlullah (s.a.) ın mübârek sözleri, hadîs-i şerîf'leri hâriç. Bilakis araştırıcı kimsenin bu Kur'an-ı Kerîm'de bulduğu fevkalâde gerçekler karşısında, başkalarının sözü doğru da olsa çok basit ve gülünç kalıyor. Gerçekten bu husûsları söyleyen kişi fiilen onlarla haşir neşir olmuş, bu konulardaki araştırma ve incelemeleri esnâsında gördüğü ihtiyâçların ışığı altında uzun müddet eşlik etmiş bir insandır.

Yoksa ben bu kitaba medhiye yazacak durumda değilim... Kim oluyorum ben ki, onu övebileyim? Kim oluyor ki bu insanlar kendi övgü kâbiliyetleri ile Allah'ın kitabına birşey ekleyebilsinler... Aslında bu kitab bir beşer neslinin, ama eşsiz bir neslin oluşunu ve yönelişini, terbiye ve bilgi kaynaklarını sağlayan en büyük kaynaktır. Ve bu nesil ne eskiden, ne de yeni beşer tarihi boyunca bir daha tekerrür etmedi. Evet, beşeriyet tarihinde o uzun ve geniş sarsıntıları meydana getiren, eşine rastlanmayan ve şu ana kadar gerçek mânâda incelenmemiş, etüd edilememiş olan sahâbe-i kirâm neslini yetiştirmişti.

Aslında Allah'ın irâde ve takdîriyle beşer dünyasında bu mücessem mucizeyi ortaya çıkaran yegâne kaynak bu Kitab idi. Ve bu mucize karşısında diğer peygamberlerin getirdikleri hârikalar ve bütün mucizeler gâyet cılız kalır. Çünkü bu mucize bizzât vukû bulan, gözle görülebilen bir mucizedir. Çünkü bu nesil beşer tarihinin eşsiz mucizelerinden ortaya çıkan, benzeri bulunmayan eşsiz bir nesildi...

İlk defa o nesilden meydana gelmiş olan ve bin senelik bir tarih şeridinde Allah'ın getirdiği Kitab'a göre hükmeden, temel kâide ve ölçülerini, prensib ve hareketlerini bu esâslara göre tanzîm eden ve o ilk neslin bir devâmı mâhiyetinde olan nesillerden müteşekkil cemiyet... Evet, işte bu cemiyet de beşer tarihinde eşine rastlanmayan bir başka mucize idi... Ondan kat kat üstün maddî imkânlara sâhib olmuş, madde âlemindeki beşerî tecrübeleri değerlendirerek ilerletmesi yüzünden onu çok gerilerde bırakmış olan diğer beşerî topluluklarla mukâyese yapıldığı takdîrde bu maddî ilerlemeye rağmen insanlık medeniyeti yönünden hiç birisi onunla boy ölçüşecek durumda değildir.

Gerçekten de bugün insanlar, modern câhiliyet mekanizmasında kendi şahsî ve içtimâî ihtiyâçlarının çârelerini bu Kur'an'ın dışındaki noktalarda aramaktadırlar. Nitekim klasik Arap câhiliyetine mensûb insanlar da bu Kur'an'ın dışında hârikalar peşinde koşuşuyorlardı. Şu kadar var ki onların gülünç ve basit câhiliyetleri yanı sıra şahsî menfaatları ve arzuları da bu hayretleri mûcib kitabtaki dehşetengiz kâinatla ilgili hârikaları görecek güçte değildi. Ama modern câhiliyetin insanları ile bu Kur'an'ın arasına gerilen engel; Allah'ın yardımıyla madde âlemindeki bir takım keşiflerin sağladığı ilim gurûru ve beşer hayatını nizâma sokan birbiri içine girmiş teşkîlât ve sistemler mekanizmasının şımarıklığı ve insanlığın bu noktalardaki hızla ilerlemeleridir. Ne var ki, bu gelişmeler hayatın gelişmesi ile tecrübelerin artması, ihtiyâçların yenilenerek girift bir şekil alması karşısında tabiî bir durumdur. Bütün bunların yanı sıra da modern câhiliyetin insanı ile bu Kur'an'ın arasına gerilen en büyük engel; ondört asırdır bir sâniye bile durup dinlenme bilmeyen Yahûdî ve Hıristiyan hîlesi, bu dine ve bu Kitab'a karşı açtıkları harb ve Müslümanları bu dinden uzaklaştırmak ve doğrudan doğruya Kur'an'ın prensiblerinden uzak kılmak isteğidir. Yahûdî ve Hıristiyanlar uzun tecrübelerinden sonra bu din erbâbını bu mübârek Kitab'a sarıldıkları müdetçe yenemeyeceklerini, mağlûb edemeyeceklerini anlayınca bu yola başvurmuşlardır. Kur'an'a sarılırken ilk Kur'an neslinin sarılışı gibi sarılışı kasdediyoruz. Yoksa hayâtî prensiblerden uzak, sırf mûsikî ve teganni duygularını tatmîn etmek için sarılmayı kasdedmiyoruz... Aslında bu, isrârla yürütülen iğrenç ve çirkin bir hîlenin ifâdesidir. Ve bu hîlenin en son meyvesi ise bugün kendilerine Müslüman adını veren insanların yaşadıkları içtimâî hayat şeklidir. Halbuki hayatlarında bu dinin emirlerini ve hükümlerini tatbîk etmeden Müslüman olamazlar. Bu dinin eserlerini silmek, bu Kur'an'ın dışında bir Kur'an araştırması te'mîn etmek ve o şekli Kur'an'a göre hayatı tanzîm ederek bütün ihtilâfları ve bütün çalışmaları o noktaya havâle etmek, ilk Müslümanların yaptığı gibi bütün bu konularda her şeyi Allah'ın kitâbına döndürmek çabaları da bunun dışında değildir.

Gerçek odur ki bugün Kur'an ehli bu Kur'an'ı hiç bilmemektedirler. Çünkü onlar sâdece güzel sesle okunan, terennüm edilen, duâ ve tesbîhlerden ibâret saymaktadırlar onu. Bu durumu da asırlardır yapılan hîle ve oyunlar, câhil bırakılan insanlar, gurûra sevkedilen bilgi sâhibleri, fikir ve gönüllere zerkedilen yaygın anarşi, iğrenç ve uğursuz bir hayat te'mîn etmiştir. Klasik câhiliyet erbâbı nasıl ki maddî hârikalar taleb ederek kitleleri bu Kur'and'an yüz çevirmeye teşvîk ediyor idiyseler, modern câhiliyet erbâbı da çeşitli reklam ve propaganda sâ-

yesinde kendi uydurmaları yeni bir Kur'an anlayışıyla kitleleri gerçek Kur'an'a inmekten men'ediyorlar. Ve işte o gerçek Kur'an ki Halîm, Habîr olan Allah onun hakkında şöyle buyuruyor :

«Bu Kitab, îmân edecek bir kavim için Rabbınız tarafından basîretleri açacak deliller, hidâyet ve rahmettir»...

Basîretleri açacak, aydınlatacak, doğru yolu gösterecek bir hidâyet kaynağıdır. Ve «inananlar için» rahmet ve feyiz kaynağıdır. İşte bu mübârek Kitab'da onun için her şeyi bulur arayanlar... (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il - Kur'an, VI, 367 - 374).

———oOo———

وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٢٠٤﴾

204 — Kur'an okunduğu zaman ona derhâl kulak verin ve susun ki, merhamet olunasınız.

Kur'an Okunurken

Allah Teâlâ Kur'an'ın insanlar için onların gözlerini açacak deliller, hidâyet ve rahmet olduğunu zikrettikten sonra Kureyş müşriklerinin : «Bu Kur'an'ı dinlemeyin, okunurken gürültü yapın.» (Fussilet, 26) derken yaptıkları gibi değil de, bir ta'zîm ve ihtirâm olmak üzere okunması esnâsında susmayı emretmiştir. Bu emir, imâmın açıktan okuduğu farz namazlarda daha kuvvetlidir. Nitekim Müslim'in Sahîh'inde Ebu Mûsâ el-Eş'arî (r.a.) den rivâyet ettiği bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) : İmâm, ancak kendisine uyulması içindir. Tekbîr aldığında susunuz, okuduğu zaman susunuz, buyurmuştur. Sünen sâhipleri bu hadîsi Ebu Hüreyre'den rivâyet ederler. Müslim İbn el-Haccâc hadîsi (Ebu Hüreyre hadîsini) sahîh kabul etmiş fakat kitabında tahrîc etmemiştir. İbrâhîm İbn Müslim el-Hicrî'nin Ebu İyâz'dan, onun da Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Namazda konuşurlardı. «Kur'an okunduğu zaman ona derhâl kulak verin...» ve diğer âyet nâzil oldu da susmakla emrolundular.

İbn Cerîr der ki : Bize Ebu Küreyb'in... İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Birbirimize namazda iken; falancaya selâm, falancaya selâm, diye selâm verirdik. Bunun üzerine : «Kur'an okunduğu zaman ona derhâl kulak verin ve susun ki merhamet olunasınız.» âyeti geldi. Yine İbn Cerîr'in Ebu Küreyb kanalıyla... Beşîr İbn Câbir'den

rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : İbn Mes'ûd namaz kıldı ve bazılarının imâmla beraber okuduklarını işitti. (Namazını bitirip) ayrıldığında şöyle dedi : Anlamanızın zamanı gelmedi mi? Akletmenizin zamanı gelmedi mi? Emredildiğiniz üzere «Kur'an okunduğu zaman ona derhâl kulak verin ve susun.» Yine İbn Cerîr'in Ebu Sâib kanalıyla... Zührî'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Bu âyet, ansârdan bir genç hakkında nâzil oldu. Allah Rasûlü (s.a.) ne zaman bir şey okursa o da okurdu. Bunun üzerine : «Kur'an okunduğu zaman ona derhâl kulak verin ve susun.» âyeti nâzil oldu. İmâm Ahmed ve Sünen sâhiplerinin Zührî kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyetlerinde, Allah Rasûlü (s.a.) cehren okuduğu bir namazı bitirmiş ve : Biraz önce benimle beraber sizden birisi okudu mu? buyurmuştu. Bir adam : Evet ey Allah'ın elçisi, dedi. Allah Rasûlü : Ben diyorum, bana ne oluyor ki ben Kur'an okurken bir başkası bana okuma ile gâlib geliyor? (Bana ne oluyor ki Kur'an okumama müdâhele ediliyor?) buyurdu da insanlar Allah Rasûlü (s.a.) nün cehren okuduğu namazlarda onunla birlikte okumaktan vazgeçtiler. Tirmizî hadîsin hasen olduğunu söylerken Ebu Hâtim er-Râzî sahîh olduğunu söylemiştir. Abdullah İbn el-Mübârek'in Yûnus'dan, onun da Zührî'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : İmâmın cehren okuduğu (namazlarda) imâmın arkasındaki okumaz. Sesini onlara işittirmese dahi imâmın okuması onlara yeter. Fakat onlar imâmın cehren okumadıklarında kendi kendilerine gizlice okurlar. İmâmın arkasında olan hiç kimsenin imâmın cehren okuduğu namazda onunla birlikte —ne açıkça ve ne de içinden— okuması doğru değildir. Allah Teâlâ : «Kur'an okunduğu zaman, ona derhâl kulak verin ve susun ki, merhamet olunasınız.» buyurmuştur. Ben de derim ki : Bu, âlimlerden bir grubun mezhebidir ki kırâetin cehrî olduğu namazda imâmın cehren okuduklarında imâma uyan kişinin ne Fâtiha'yı ve ne de başka âyeti okuması vâcib değildir. Bu İmâm Şâfiî'nin iki görüşünden birisidir. İmâm Mâlik'in mezhebi de böyledir. Ahmed İbn Hanbel'den de daha önce serdettiğimiz delillerden dolayı böyle bir rivâyet nakledilmiştir. İmâm Şâfiî yeni kavlinde der ki : İmâmın sustuğu sıralarda sâdece Fâtiha'yı okur. Bu, sahâbe, tâbiîn ve onlardan sonrakilerden bir grubun kavlidir. Ebu Hanîfe ve Ahmed İbn Hanbel der ki : Ne açık ve ne de gizli okunan namazda imâma uyan kimseye kırâet vâcib değildir. Bunda delilleri : Kimin imâmı varsa imâmın kırâeti onun için kıraettir, hadîsidir. İmâm Ahmed bu hadîsi Müsned'inde Câbir'den merfû' olarak rivâyet etmiştir. Bu hadîs İmâm Mâlik'in Muvatta'ında, Vehb İbn Keysân'dan rivâyetle Câbir üzerinde mevkûftur. Bu, daha sıhhatlidir. Bu konu başka yerde daha genişçe anlatılmıştır. İmâm Ebu Abdullah el-Buhârî bu konuya başlı başına bir eser tahsîs etmiş ve bu eserinde imâ-

ma tâbi olan kimseye gizli, açık okunan namazlarda kırâetin vâcib olduğu görüşünü tercîh etmiştir. En doğrusunu Allah bilir.

Ali İbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; «Kur'an okunduğu zaman ona derhâl kulak verin ve susun.» emri, farz namazlardadır. Bu açıklama, Abdullah İbn Muğaffel'den de rivâyet edilmiştir. İbn Cerîr der ki : Bize Humeyd İbn Mes'ade'nin... Talha İbn Ubeydullah İbn Küreyz (veya Kerîz) den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Bir vâiz va'zederken; Ubeyd İbn Umeyr ve Atâ İbn Ebu Rebâh'ın konuştuklarını gördüm ve : Zikri dinlemez misiniz, va'dedilenin size vâcib olmasını istemez misiniz? dedim. Bana baktılar, sonra konuşmalarına döndüler. Ben, sözümü tekrârladım. Bana baktılar ve sözlerine döndüler. Ben, üçüncü kere sözümü tekrârladım. Bana baktılar ve : O ancak namazdadır. «Kur'an okunduğu zaman ona derhâl kulak verin ve susun.» dediler.

Süfyân es-Sevrî'nin Ebu Hâşim İsmâîl İbn Kesîr'den, onun da Mücâhid'den rivâyetine göre; o, «Kur'an okunduğu zaman ona derhâl kulak verin ve susun.» âyeti hakkında : Bu, namazdadır, demiştir. Aynı şekilde birçokları bunu Mücâhid'den rivâyet etmişlerdir. Abdürrezzâk'ın Sevrî'den, onun Leys'den, onun da Mücâhid'den rivâyetine göre; o : Kişi namaz dışında okurken konuşulmasında bir beis yoktur, demiştir. Saîd İbn Cübeyr, Dahhâk, İbrâhîm en-Nehaî, Katâde, Şa'bî, Süddî ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem'in de söylediklerine göre; burada kasdedilen susma, namazdadır. Şu'be'nin Mansûr'dan, onun da İbrâhîm İbn Ebu Hurre'den rivâyetine göre; o, Mücâhid'i bu âyet hakkında şöyle derken işitmiş : «Kur'an okunduğu zaman ona derhâl kulak verin ve susun.» Bu, cum'a günü namaz ve hutbededir. İbn Cüreyc de Atâ'dan bunun bir benzerini rivâyet etmiştir. Hüşeym'in Rebî İbn Subeyh'den, onun da Hasan'dan rivâyetine göre; o : Bu, namazda ve zikir (hutbe) sırasındadır, demiştir. İbn Mübârek'in Bakiyye kanalıyla... Saîd İbn Cübeyr'den rivâyetine göre; o, «Kur'an okunduğu zaman ona derhâl kulak verin ve susun.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Susmak kurbân, ramazân ve cum'a günleri ve imâmın cehren okuduğu namazlardadır, İbn Cerîr de burada maksadın, imâmın arkasında ve hutbe halinde olduğu görüşünü tercîh etmiştir. Abdürrezzâk'ın Sevrî kanalıyla... Mücâhid'den rivâyetine göre; o, imâm bir korku âyetine veya bir rahmet âyetine rastladığında arkasında olanlardan birinin herhangi bir şey söylemesini hoş karşılamaz ve : «Susunuz.» dermiş. Mübârek İbn Fudâle de Hasan'dan rivâyetle : Kur'an'a (Kur'an okunan bir yere) oturduğun zaman Kur'an için sus, demiştir. İmâm Ahmed der ki : Bize Hâşim oğullarının kölesi Ebu Saîd'in... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) : Kim, Allah'ın kitabından bir âyete

kulak verir (dinler) se onun için kat kat sevâb yazılır. Kim onu (Allah'ın kitabından bir âyeti) okursa, kıyâmet günü kendisi için bir nûr olur, buyurmuştur. Hadîsi sâdece İmâm Ahmed —Allah ona rahmet eylesin— rivâyet etmiştir.

İZÂHI

Bu âyette birkaç mesele vardır :

(.....)

İkinci Mesele : «Ona derhâl kulak verin ve susun.» cümlesi, bir emirdir. Emrin, açık ve ilk ifâde ettiği mânâ vücûb olduğuna göre; bu âyet, Kur'an okunduğunda susup dinlemenin vâcib olmasını gerektirir. Bu noktada ulemâ bir kaç görüş ileri sürmektedirler.

Birinci görüş : Bu görüşün sâhibi olan Hasan ve zâhir ehli şöyle demektedirler : Biz bu âyeti umûmî mânâsı ile anlarız. Binâenaleyh, herhangi bir yerde Kur'an okunduğunu duyana —kim olursa olsun— onu dinlemek ve susmak vâcib olur. Bu görüşe göre, yoldan geçenlerin ve çocuklara Kur'an öğretenin de dinlemesi, susması gerekir.

İkinci görüş : Buna göre bu âyet, namazda konuşmanın harâm olduğunu beyân etmek için nâzil olmuştur. Bu meyânda Ebu Hüreyre (r.a.) şöyle demektedir : Sahâbe-i kirâm namazda konuşurlardı. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu; susmakla emrolundular. Katâde (r.a.) ise; cemâat namazda iken yetişen kimse kaç rek'at kıldıklarını, ne kadar kaldığını sorardı. Namazdakiler de buna cevap verirler, konuşurlardı. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu, demektedir.

Üçüncü görüş : Buna göre âyet, imâmın arkasında yüksek sesle okumanın bırakılması için nâzil olmuştur. İbn Abbâs (r.a.) şöyle demektedir : Rasûlullah (s.a.) farz namazda Kur'an okuyordu. Arkasındaki ashâbı da seslerini yükselterek okudular ve onu yanılttılar. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu. Ebu Hanîfe ve ashâbı bu görüştedirler.

Dördüncü görüş : Saîd İbn Cübeyr, Mücâhid ve Atâ'nın görüşü olup Şâfiî'den de naklolunan bu görüşe göre âyet, hutbede susmak için nâzil olmuştur. Ancak birçok âlim, bu görüşü yadırgamış, böyle geniş kapsamlı bir lafzı bir tek konuya hasretmek nasıl câiz olur? demişlerdir. Ben, bu görüşün son derece isâbetsiz olduğuna kâniim. Çünkü (âyetteki) «iza» kelimesi irtibâtı ifâde eder, tekrârı ifâde etmez...

Bu noktada diyoruz ki : «Kur'an okunduğu zaman ona derhâl kulak verin ve susun.» âyeti susmanın vücûbundan başka bir şey ifâde etmez. Hutbede iken Kur'an okunduğunda dinlemenin vâcib olduğunu kabul ettiğimizde, âyetin lâfzının gereğine uymuş oluruz. Artık lâfzın

bundan başka mânâsı da kalmaz. Âyet, umûm ifâde ediyor. Bu doğrudur. Fakat biz, âyetin bütün olarak ifâde ettiği mânâ ile hükmediyoruz. Nitekim Şâfiî; imâm sustuğunda cemâat Fâtiha'yı okur, demektedir.

Ancak şöyle bir suâl sorulabilir : İmâmın susmasının hükmü ya vücûb ifâde eder veya cevâz. Birinci şık icmâ' ile bâtıldır. İkincisi ise susmamasının câiz olmasını gerektirir. İmâmın susmaması halinde cemâattan olan kimsenin, imâmla birlikte okuması gerekir. Bu ise imâm okurken dinlememeye ve susmamaya sebep olur. Bu durum nassın hilâfınadır. Ayrıca, bu sükûtun belli bir sınırı, miktarı yoktur. Cemâat için durma muhtelif ağırlık ve hafiflikte olmaktadır. İmâmın susması süresinde cemâatın Fâtiha'yı okuyup tamâmlaması mümkün olmayabilir. Bu durumda yine aynı mahzûr doğar. Kezâ imâm olan kimse, cemâat Fâtiha'yı okumayı bitirsin diye okumadan kalabilir. Bu durumda imâm olan; cemâat, cemâat olan ise; imâm durumuna gelir. Çünkü imâm olan kimse, bu susmasında cemâata uymuş gibi olur. Bu ise câiz değildir...

Yine şöyle de denebilir : Allah, dinlemeyi emretmiştir. Cemâatla namazda cemâat olan kimsenin, imâmın arkasında Fâtiha'yı okuma ile meşgûl olması, onun dinlemesine mâni olur. Çünkü duymak başka, dinlemek başka bir şeydir. Dinlemek, kişinin duyduğu sözü tâm mânâsı ile kavramasından ibârettir. Allah Teâlâ, Hz. Mûsâ (a.s.) ya : «Ben seni seçtim. Vahyolunanı dinle.» buyurmuştur. Buradaki istimâ' lafzı aynı mânâyadır. Bunlardan da anlamaktayız ki; dinlemeyi emretmek, okumanın yasak olduğunu ifâde eder.

Üçüncü Mesele : Fıkıh âlimleri Kur'an'ın umûmunu haber-i vâhid ile tahsîs etmenin câiz olduğunda ittifâk etmişlerdir. «Kur'an okunduğu zaman ona derhâl kulak verin ve susun.» âyetinin umûm mânâsının imâm okurken cemâatın susmasının vâcib olduğunu gerektirdiğini farzedelim. Ancak «Fâtiha'yı okumayanın namazı olmaz.», «Fâtiha'sız namaz olmaz.» hadîsleri, bu âyetin umûmundan daha özeldir. Kur'an'ın umûmunu haber-i vâhid ile tahsîs etmek de sâbit olduğuna göre; bu âyetin umûm mânâsını, bu hadîsle tahsîs yoluna gitmek gerekir. (...)

Dördüncü Mesele : Bu, Mâlik'in ve Şâfiî'nin eski görüşüdür. Buna göre, nass uyarınca cemâatın cehrî namazlarda Fâtiha'yı okuması câiz değildir. Gizli okunan namazlarda ise vâcibtir. Çünkü âyet, böyle bir namazda okumanın yasak olduğuna delâlet etmez.

Âyet-i Kerîme'nin bir beşinci tefsîr tarzı vardır ki buna göre; «Kur'an okunduğu zaman ona derhâl kulak verin ve susun» âyeti, İslâm'ı tebliğin ilk zamanlarında kâfirlere hitâben emir buyurulmuş olup müslümanlara şâmil değildir. Bu münâsib ve uygun görüşün izâhı şöy-

ledir : Bundan önceki âyetlerde Allah Teâlâ, özel mucize ve deliller isteyen birtakım kâfirlerden bahsetti. Peygamber onlara bunu getirmeyince, «Onu yapsaydın ya?» dediklerinde; Allah peygamberine, onlara cevâben Rabbına karşı gelemeyeceğini, vahyi beklemekten başka yapacağı bir şey olmadığını söylemesini emretmiştir. Sonra Allah Teâlâ, peygamberin nübüvvetinin sıhhatı için şart koşulan mucizeleri getirmeyiş sebebini açıklıyor, Kur'an'ın bu konuda tâm ve kat'î bir mucize olduğunu beyân ediyor. Şimdi biz, «Kur'an okunduğu zaman ona derhâl kulak verin ve susun» âyetinden murâd; cemâatın imâm arkasında okumasıdır, dersek bu âyetin mâkabli ile olan bağı kalmaz, nazım bozulur. Ki bu da Allah'ın kelâmına lâyık olmaz. Bu âyetten başka bir mânâ murâd edilmiş olmalıdır. Bunu şöyle izâh edelim : Cenâb-ı Allah Kur'an'ın; rahmet ve hidâyet olduğunu, mucizeliği ile peygamberin nübüvvetinin doğruluğuna delâlet ettiğini beyân etmişti. Bu, ancak husûsî bir şartla olabilir. Bu şart (yol) da şudur : Hz. Peygamber (s.a.) kâfirlere Kur'an'ı okuyunca onlar bunu dinleyecekler ve susacaklar ki, onun fesâhatını görsün, ondaki birçok ilmi kavrasınlar. Ancak bu yolla, onun bir mucize olduğunu görürler. Görülüyor ki, âyeti böyle bir düşünce ile tefsîr edersek nazım ve tertîb düzelmektedir. İmâmın arkasında cemâatın okumasını men' biçiminde aldığımızda; bunlar bozuluyor. O halde, bu âyeti birinci mânâda anlamak daha doğru olur. Bu durumda «Kur'an okunduğu zaman ona derhâl kulak verin.» âyeti, Kur'an okunduğu sırada; onun, peygamberin nübüvvetinin doğru olduğuna delil olduğunu göstermek sadedinde kâfirlere hitâben söylenmiştir. Burada âyeti başka tarzda anlayanların tüm görüşleri de çürütülmüş oluyor. Bu âyeti bizim gibi anlamanın daha doğru olduğunu, birkaç nokta daha kuvvetlendirmektedir.

Birinci nokta : Cenâb-ı Allah, daha önce kâfirlerin «Bu Kur'an'ı dinlemeyin. Gürültü çıkarın ki gâlib olasınız.» dediklerini anlatmıştı. Burada ise Kur'an'da bulunan birçok noktaları anlamaları için onu dinlemelerini, susmalarını emretmiştir ki bu uygun bir durumdur.

İkinci nokta : Cenâb-ı Allah bu âyetten önce, Kur'an'ın; mü'minler için bir rahmet olduğunu kesinlikle fermân buyurmuştur.

Sonra da «Kur'an okunduğu zaman ona derhâl kulak verin ve susun ki rahmet olunasınız.» buyurmaktadır. Eğer muhâtablar mü'minler olsaydı, «umulur ki rahmet olunasınız.» buyurmazdı. Çünkü daha önce, onun mü'minlere rahmet olduğunu kesinlikle ilân ettikten sonra, herhangi bir ara vermeden böyle ihtimâlli bir duruma temâs etmezdi. Fakat, «Ona derhâl kulak verin ve susun.» emrinin muhâtabı kâfirlerdir, dediğimiz zaman mânâ düzelmektedir. Yani onu dinleyiniz ve susunuz. Umulur ki ondaki i'câz delillerine vâkıf olursunuz, peygambere

îmân edersiniz de rahmete erersiniz. Bu da gösteriyor ki âyeti bizim anladığımız gibi anlamak daha güzeldir. Buradaki hitâb mü'minleri içine almaz. Âyetin muhâtabı, vahyin tebliğinin ilk zamanlarındaki kâfirlerdir. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XV, 102 - 105).

———oOo———

وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ ﴿٢٠٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ ﴿٢٠٦﴾

205 — Rabbını; içinden yalvararak ve korkarak, yüksek olmayan bir sesle sabah akşam zikret. Ve gâfillerden olma.

206 — Muhakkak ki Rabbının katındakiler, O'na kulluk etmekten aslâ büyüklenmezler. O'nu tesbîh ederler ve yalnız O'na secde ederler.

Rabbını Zikret

Allah Teâlâ günün başında ve sonunda : «Güneşin doğuşundan evvel ve batışından önce Rabbını hamd ile tesbîh et.» (Kâf, 39) âyeti ile ibâdeti emrettiği gibi, burada da bu vakitlerde kendisini zikretmeyi emretmektedir. Bu, İsrâ (Mi'râc) gecesi beş vakit namaz fârz kılınmadan önceydi. Bu âyet, Mekke'de nâzil olmuştur.

Allah Teâlâ : «İçinden yalvararak ve korkarak...» buyuruyor ki Rabbını içinden korkarak ve ümid ederek açık olmayan bir sesle zikret. Bu sebepledir ki : «Yüksek olmayan bir sesle.» buyurmuştur. Yüksek sesle ve cehren olmayan zikir, müstehabtır. Bu sebepledir ki Allah Rasûlü (s.a.) ne : Rabbımız yakın mıdır ki fısıldayalım; yoksa uzak mıdır ki ona bağıralım? diye sorduklarında; Allah Teâlâ : «Kullarım sana Beni sorarsa, şüphesiz ki, Ben çok yakınım. Bana duâ edince Ben, o duâ edenin duâsına karşılık veririm.» (Bakara, 186) âyetini indirmiştir. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Mûsâ el-Eş'arî'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : İnsanlar, seferlerden birinde yüksek sesle duâ ettiler de Hz. Peygamber (s.a.) onlara :

أَيُّهَا النَّاسُ ارْبَعُوا عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ فَإِنَّكُمْ لَا تَدْعُونَ أَصَمَّ وَلَا غَائِبًا وَلَٰكِنْ تَدْعُونَ سَمِيعًا بَصِيرًا

Ey insanlar; kendinize acıyın Siz sağıra veya ğâib'e duâ etmiyorsunuz. Sizin kendisine duâ ettiğiniz; en iyi işiten, en iyi görendir, buyurdu. Bu âyetten maksadın, «Namazında sesini yükseltme de, gizleme de. İkisi arasında bir yol bul.» (İsrâ, 110) âyetindeki gibi olması da mümkündür. Müşrikler Kur'an'ı işittiklerinde ona, onu indirene ve onu getirene söverlerdi. Allah Teâlâ da müşrikler bunu yapamasınlar diye cehren okunmamasını emretti. Ancak kişi, arkadaşlarına işittirmeyecek kadar da gizlice okumasın. Açıkla gizli arasında bir yol tutsun. Nitekim bu âyet-i kerîme'de de : «Yüksek olmayan bir sesle sabah akşam zikret ve gâfillerden olma.» buyurmuştur. İbn Cerîr ve ondan önce Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem bu âyetten maksadın şöyle olduğunu iddiâ etmişlerdir : Kur'an dinleyen kişi; Kur'an'ı dinlerken bu şekilde (alçak sesle, içinden) zikirle emredilmiştir. Ancak bu yorum, âyette emredilen susmaya münâfîdir. Sonra burada maksad; susmanın —daha önce geçtiği üzere— namazda veya namaz ve hutbede olmasıdır. Yine ma'lûmdur ki o esnâda susmak, gerek cehren ve gerekse sırren olsun dil ile zikirden daha fazîletlidir. İbn Cerîr ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem'in söylediklerine tâbi olunmamıştır. Bilakis burada maksad ğâfillerden olmamaları için kulları sabah akşam çokça zikre teşvîktir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, gece ve gündüz hiç fütûr getirmeden Allah'ı tesbîh eden melekleri övmüş ve : «Muhakkak ki Rabbının katındakiler; O'na kulluk etmekten aslâ büyüklenmezler...» buyurmuştur. Allah Teâlâ'nın melekleri bu sıfatla zikretmiş olması, ancak tâat ve ibâdetlerinin çokluğunda onlara benzemeye çalışılması içindir. Yine bu sebepledir ki meleklerin Allah'a secdeleri zikredildiğinde burada secde konulmuş, meşrû' olmuştur. Nitekim bir hadîste şöyle buyurulur : Meleklerin Rabları katında saf tuttukları gibi saf tutmaz mısınız? Onlar, ilk safları tamâmlar ve safları sıklaştırırlar. İcmâ' ile bu âyet, hem okuyana ve hem de dinleyene secdenin vâcib olduğu Kur'an'daki secdelerin ilkidir. İbn Mâce'nin Ebu Derdâ'dan, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyetine göre o, bu âyeti Kur'an'ın secdeleri içinde saymıştır.

Hamd ve minnet, Allah'a mahsûstur.

A'RÂF SÛRESİNİN SONU

ENFÂL SÛRESİ

ENFÂL SÛRESİ

Enfâl Sûresi Medîne'de nâzil olmuştur. 76 âyettir. Kelimelerinin sayısı 1631, harflerinin sayısı ise 5294'dür. En doğrusunu Allah bilir.

Sûrenin İndiği Ortama Umûmî Bakış

Bu sûre, İslâm ile küfür arasındaki ilk muhârebe olan Bedir harbinden sonra H. 2. yılda nâzil olmuştur. Savaşın detaylı ve umumi bir tahlilini ihtiva ettiği gibi, büyük bir ihtimalle Enfal sûresinin bir kerede ve aynı anda vahyedildiği de anlaşılmaktadır. Fakat, bu harbin sonucu olarak ortaya çıkan problemler ile ilgili bazı âyetlerin, daha sonraki bir zamanda ve bölüm bölüm vahyedilmiş olması da mümkündür. Ancak, sûre bütün olarak ele alındığında, bir araya getirilmiş risâleler topluluğu olduğu zannını uyandıracak hiç bir emâreye rastlanamaz.

Sûre'nin tetkikine geçmeden önce, Bedir harbine yol açan olayları mütalâa etmek yerinde olur.

İlk on yıllık sürede, ya da risâletin Mekke döneminde; «İslâm çağrısı», güç ve kudretini isbât etti. Bu durum, şu iki büyük gerçeğin sonucudur. Birincisi; şahsî erdemleri zirvesine ulaşan Hz. peygamber, kendi misyonunu büyük bir hikmet, âlîcenâblık ve basîret ile yerine getiriyordu. Yüce Peygamber, hareketi başarılı bir sonuca ulaştırmak için tüm idrâkini teksîf ettiğini tavırları ile göstererek, bu yolda tehlikenin ve işkencenin her türlüsünü göğüslemeye hazır olduğunu ortaya koyuyordu. İkincisi; «İslâm çağrısı» o kadar cezbediciydi ki, insanların akıllarını ve gönüllerini karşı konulamaz bir şekilde kendine çe-

kiyordu. Câhiliyyet, hurâfe ve haksızlığın tüm engelleri İslâm'ın gelişimini önlemede başarısız kaldılar. Bundan dolayıdır ki; başlangıç döneminde «İslâmın çağrısı» nı hakîr gören «Cahiliyye» yolunun mensûbları, Peygamber (s.a.) in Mekke'de ikâmetinin son döneminde İslâm'ı oldukça ciddî bir tehdîd olarak kabul etmeye ve bütün güçleri ile baskılarını artırmaya başladılar. Fakat yukarıda anlatılan gücüne rağmen, İslâmî hareket henüz kendisini başarıya ulaştıracak belirli faktörlere sahip değildi.

İlk olarak; «İslâmî hareket»; henüz sadece dâvâsının doğruluğuna inanmakla kalmayıp aynı zamanda tüm enerjilerini ve İslâm nizamının te'sîsi —başarısı— uğruna cansiperâne gayretlerini ortaya koymaya hazır, İslâm prensiplerine yürekten bağlı, yeterli sayıda mü'mini (bağlısını) etrafında toplayamamıştı. Öyle ki; mü'minler en yakın akrabâları bile olsalar tüm kâfir dünyaya karşı savaşlarında canlarını fedâ etmeye hazırdılar. İslâm'ın bağlılarının, Mekke'li Kureyşlilerin elinde en şiddetli eziyetlere sabırla tahammül ettikleri ve imânlarını sadakat ile İslâm'a olan bağlılıklarında mükemmel bir örnek oluşturdukları açık bir gerçektir. Ancak, bu dönemde ideallerinden değerli hiçbir şey tanımayan ve bu idealler uğrunda hayatını fedâ etmeye dahi hazır böyle bir «bağlılar topluluğu» oluşturmakta, İslâm'ın başarısını gösterecek ileri tecrübe ve adımların da gerekli olduğu ortadadır.

İkincisi; her ne kadar İslâm'ın sesi ülkenin her tarafına yayılmış olsa da, mesajın etkileri yeni yeni yaygınlık kazanmaya başlamış ve elde edilen gücü sağa sola dağıtmak zorunda kalınmıştı. Yani; «cahiliyye» nin eski kurumlaşmış hâkimiyeti ile nihâî çatışma için gerekli etkin kuvvet henüz bir araya getirilmemişti. Üçüncü olarak; İslâm'ın kendi ülkesi yoktu ve İslâm'ın gücünü pekiştirerek ileri aksiyonlarına temel teşkîl edecek özgün teşkîlâtı hiçbir yerde kurulmamıştı. Ülkenin her tarafına dağıtılmış ve inkârcılar arasında yabancılar gibi yaşayan müslümanların kana susamış düşmanları onları kendi topraklarından da çıkarmak istiyorlardı.

Dördüncüsü; Müslümanlar İslâm'a dayalı hayat sisteminin kutsallığını pratik olarak gösterme imkanına henüz sahip değillerdi. Daha ne İslâmî kültür oluşmuş, ne de sosyal, ekonomik ya da politik sistem olarak İslâm ortaya çıkmıştı. Ayrıca, müslümanlara rehberlik edecek savaş ve barış kuralları da konulmamıştı. Bunun için, müslümanlar küllî hayat sistemlerini üzerine inşâya niyetlendikleri sözkonusu dinî prensibleri alenen ortaya koyamadılar. Diğer yandan, müslümanlar topluluk olarak «İslâm çağrısı» nın açıkça ilânı eylemine hâlisâne katılacalkarını isbât eden imtihânın mihenk taşları ile henüz sınanmamışlardı.

Allah, tüm bu noksanlıklarını giderme imkânını bahşetti.

Peygamber'in Mekke'de ikâmetinin son dört yılında İslâm'ın sesi Yesrib (Medîne) de daha etkin bir şekilde yükseliyor ve Medîne halkı diğer arap kabilelerine oranla içtenlikle «çağrı» yı kabul ediyorlardı. Böylece, risâletin onikinci senesi hacc mevsiminde Medîne'li yetmişbeş kişilik bir heyet gecenin karanlığında Hz. Peygamber ile buluştular. Bu insanlar sadece İslâm'ı kabul etmekle kalmıyorlar, Peygamber'e ve bağlılarına barış içinde yaşayacakları bir vatan da teklif ediyorlardı. Bu, Allah tarafından hazırlanmış, yeni bir devir açacak önemli bir imkân olduğu için Peygamber bu teklîfin ehemmiyetini dikkate aldı.

Bu teklîfin önemi; Medîne halkı için son derece açıktı ve bu sıradan bir «mültecîler gurubuna» yapılan teklîf değil, Allah'ın elçisinin kendilerine lider ve hâkim olmasını sağlayacak bir davetti. Bunun gibi; Medîne'liler, müslüman mültecîleri sadece katliâmlardan kurtarıp yeni bir yurt teklîf etmediklerinin, aynı zamanda ülkenin dört bir tarafına dağılmış müslümanları bir araya getirerek kendileri ile birlikte organize bir cemaat oluşturduklarının farkında idiler. Böylece halkının bu teklîfi Yesrib'i «İslâm Ülkesi» haline getirdi. Onların davetlerini Hz. Peygamber kabul etmekle Yesrib'i Arabistan'daki ilk «İslâm Şehri» yaptı.

Medîne halkı bu davetin netîcelerinin ne olacağının tamâmen farkında idiler. Gerçekte, bu tüm Arabistan'a karşı bir savaş ilânı ve sosyal, ekonomik boykota da davetiye idi. Medîne'li ansâr Peygamber'e Akabe'de bîat ettiklerinde bunun sonuçlarını iyi biliyorlardı.

Bîat'ın ilânı sırasında heyette bulunan en genç Medîne'li delege Es'ad bin Zurâre ayağa kalktı ve şunları söyledi : Ey Yesrib ahâlîsi; bir an beni dinleyin ve bu bîatınızın tüm etkilerini dikkatlice gözden geçirin. Biz Peygamber'e gelmekle, ona sadece Allah'ın elçisi olarak itibâr etmekle, bütün Arabistan'ın düşmanlığını davet ettiğimizi bilmek zorundayız. Onu Medîne'ye götürmek için aldığımızda, bize saldırılacağını ve çocuklarımızın kılıçtan geçirileceğini unutmayın. Bunun için, eğer yüreklerinizde bu âkibeti göğüsleyebilecek cesâretiniz varsa durmayın, Peygamber'e bîatınızı ilân edin ve Allah onun mükâfâtını size verecektir. Fakat kendi canınızı, Peygamber'den ve onun dâvâsından çok seviyorsanız, bu işi bırakın ve açıkça özrünüzü beyân edin. Bu ana mahsûs olmak üzere Allah ma'zeretinizi kabul etsin.

Heyetin diğer bir üyesi Abbâs bin Ubâde İbn Nedle aynı şeyin üzerinde durarak şöyle dedi : Şu insana bîatınızı ilân etmenizin netîcelerinin ne olacağını biliyor musunuz? (Topluluktan, «evet biliyoruz» sesleri yükseldi.) Siz O'na bîatınızı ilân etmekle tüm dünyaya savaşta meydan okuyorsunuz. Hayatınız ve mülkiyetiniz ile ilgili her türlü ciddî

tehlike ihtimâl dâhilidir. Onun için, iyice düşünün. Eğer, düşmanlarınızla karşılaştığınızda ortaya çıkacak bir takım gizli düşünce ve duygularınız varsa; Peygamber'i şimdiden yalnız bırakmak daha iyidir. Çünkü böylesi bir ilişki size bu dünya'da da, öte dünya'da da utanç verecek ve yüzkarası olacaktır. Yok eğer, bu davetin netîcesi olarak ortaya çıkabilecek her türlü sonucu karşılamaya kesinlikle emîn ve hazırsanız, o halde en iyi yol Peygambere bîat husûsunda antlaşmanızdır. Allah'ın izniyle bu, öte dünyanız için hayırlı olacağı gibi bu dünyanız için de hayırlıdır.

Heyetin bütün üyeleri; canlarımızı dahi tehlikeye atmaya hazırız. Ve tüm soylu, hısım akrabâmız, Rasûlullah'ın uğruna fedâ olsun, diyerek bir ağızdan bağırdılar.

Daha sonra, «İkinci Akabe bîatı» antlaşması olarak bilinen meşhûr antlaşma yerine getirildi.

Diğer tarafta, Mekke ahâlîsi de kendi açılarından bu bîat antlaşmasının ne tür sonuçlar doğuracağını gayet iyi anlıyorlardı. Yakından tanıdıkları, üstün bir kişiliğe ve olağanüstü niteliklere sahip Muhammed (s.a.), bu bîat ile birlikte çok güçlü bir dayanak kazanıyordu. Bu antlaşma büyük bir sadâkat, karârlılık ve metânet ile peygambere bağlı olan mü'minlerin, O'nun yüce liderliği ve rehberliği altında disiplinli bir cemâat haline gelmelerine yardım edecekti. Ve biliyorlardı ki; bu bîat onların eski hayat düzenlerinin ölüm fermânı demekti. Aynı zamanda geçimlerinin temel kaynağı olan ticâretlerinde de Medîne'nin stratejik öneminin farkındaydılar.

Medîne'nin coğrafî konumu, müslümanların Yemen, Sûriye ticâret yolunda ilerleyen kervanlara kolaylıkla hücûm etmelerini ve böylece Mekke'lilerin ve diğer putperest kabîlelerin ekonomik yollarını etkin bir şekilde kesmelerini sağlayabilecek üstünlüğe sahipti. Tâif ve diğer bölgeleri hesâba katmaksızın, Mekke halkının senede yaklaşık 200.000 dînarlık ticâreti bu yoldan sağlanıyordu.

Akabe bîatı antlaşmasının sonuçlarının ne olacağının tamâmen farkında olan Kureyş'liler, aynı gece antlaşmayı haber aldıklarında gerçekten altüst oldular. İlk olarak, Medîne halkını kendi taraflarına çekmeye çalıştılar. Fakat müslümanların küçük gruplar halinde Medîne'ye göç ettiklerini görünce; sonradan Hz. Peygamberin de hicret edeceğini tahmîn ettiler. Bu tehlikeyi önlemek için de kesin bir ölçü koymaya karar verdiler.

Peygamberin hicretinden birkaç gün önce, Kureyşliler meseleyi müzâkere etmek için bir konsey topladılar. Uzun tartışmalar sonucu, Benu Hâşim sülâlesi hâriç Kureyş'in tüm sülâlelerinden birer kişinin Hz. Peygamberin hayatına son vermek için seçilmesini kararlaştırdı-

lar. Bu, peygamberin sülâlesinin yalnız başlarına diğer Kureyş sülâlesi ile savaşmalarını güçleştirmek içindi. Böylece, Hâşimoğulları onlardan intikâm almak yerine, Rasulullah'ın kâtilinin «kan bedeli» ni kabul etmek zorunda kalacaklardı. Fakat Allah'ın lütfuyla, cinâyet plânları Rasûlullah'ın şâyân-ı takdîr metâneti ve Allah'a tâm teslîmiyeti ile başarısızlığa uğradı ve Peygamber Medîne'ye sağ sâlim ulaştı. Peygamberin hicretini önleyemediklerinde; Medîne'ye ulaştığından beri Hz. Peygambere karşı hoşnutsuzluk beslemeye başlamış olan Abdullah İbn Ubeyy'i kullanmak fikri akıllarına geldi. O, Medîne'nin etkili liderlerinden biri idi ve halk onu reîs olarak kabul ediyordu.

Evs ve Hazrec kabîlelerinin büyük bir çoğunluğunun müslüman olmaya başlamasından ve Hz. Peygamberi liderleri, rehberleri ve hâkimleri olarak kabul etmelerinden beri, İbn Ubeyy'in tüm liderlik ümidleri sona eriyordu. Bunun için, Kureyşliler O'na şunları yazdılar : Bizim düşmanımıza barınak vermenize karşılık, size plânlı bir şekilde O'nunla savaşmanızı ya da şehrinizden sürgün etmenizi söyleriz. Aksi takdîrde tanrı'nın adına kılıçlarımızla şehrinize gelir erkeklerinizi öldürür, dişilerinizi de câriye yaparız. Bu mektûb hasedinin şiddetini artırdı ve onu kaybettiği liderliğini yeniden kazanması gereğine iyice meylettirdi. Fakat Hz. Peygamber basîretle tüm tedbîrlerini zamanında almış ve bu şeytânî hesâbları bozmuştu.

Kureyşliler, tehdîdlerini sürdürmek için başka bir imkâna daha sahiptiler. Medîne'nin diğer reîsi Sa'd İbn Muâz, «Umre» için Mekke'ye geldiğinde Ebu Cehil Kâbe'nin yakın duvarları önünde onun yolunu keserek şunları söyledi : Bizim dinimizden irtidâd edenlere yardım ettiğiniz ve onlara barınaklık ettiğiniz sürece barış içerisinde «umre» nizi yerine getireceğinizi mi sanıyorsunuz? Sen, Umeyye İbn Halef'i müsâfir etmemiş miydin? Buradan canlı olarak geri dönemeyeceksin. Sa'd şu şekilde cevâbladı bu sözleri : Allah'a yemîn olsun ki; eğer beni Umre'den alakoyarsanız, size daha kötüsü ile misilleme yaparım ve kervanlarınızın yolunu Medîne civârında keserim. Bu ârizî olay, Mekke'lilerin Hacc için Kâbe'ye gelecek müslümanları önleyeceklerini ve Medîne halkının da Suriye'ye giden ticâret yoluna saldırılar ile İslâm düşmanlarına misilleme yapacaklarını ilân etmelerine vesîle oldu. Gerçekte müslümanlar için, bu önemli yolu ellerinde tutmaktan ve böylece Kureyş ile söz konusu ticâret yoluna hayâtî bağımlılıkları olan diğer kabîleleri baskı altında tutup, müslümanlara karşı takındıkları düşmanca ve muhâlif tutumlarını yeniden gözden geçirmek zorunda bırakmaktan başka alternatif yoktu. Bundan dolayıdır ki Hz. Peygamber, bu meseleye en büyük önemi atfetmiştir. Yeni kurulan İslâm toplumunun organizasyonu için temel düzenlemeleri ve aynı şehirde ikâmet ettik-

leri yahûdî komşuları ile barış kurallarını ortaya koyar koymaz, Sûriye ticâret yolu ile ilgili şu iki politikayı tesbît etti :

Birincisi, Kızıldeniz ile Sûriye yolu arasında yaşayan kabîlelerle müzâkerelere girerek, onlarla bir ittifâk kurmaya ya da en azından müslümanlarla karşılıklı saldırmazlık anlaşmaları yapmalarını sağlamaya çalıştı. Bunda da başarılı oldu. Deniz kıyısına yakın dağ yolunu elinde bulunduran, çok önemli kabîlelerden biri olan, «Cüheyne» kabîlesi ile sınır anlaşmasını gerçekleştirdi. Daha sonra, Yanbû' yakınlarında yaşayan Benû Damra ile hicretin ilk yılı sonlarında «savunma ittifakı anlaşması» imzaladı. H. 2. yılda Benu Damra kabîlesinin komşuları ve müttefiki olan Benu Mûdlic kabîlesi de bu ittifâka katıldı. Sonraları, müslümanlar tarafından gerçekleştirilen yoğun teblîğ çabaları sonucu söz konusu bu insanların hemen büyük bir çoğunluğu dinlerini değiştirerek İslâm'ı kabul etmişlerdir.

İkinci olarak, Sûriye ticâret yoluna Kureyş'i uyarıcı küçük müfrezeleri gönderdi. Ve bunlardan bir kısmına bizzât peygamber, kendisi de iştirâk etti. Hicretin birinci yılı süresince, Hamza'nın, Ubeyde İbn Hâris'in, Sa'd İbn Ebu Vakkâs ve bizzât Hz. Peygamber'in komutası altında gerçekleştirilen el-Ebva' seferi olmak üzere dört ayrı sefere çıkıldı. 2. H. yılın ilk ayında aynı yola iki yeni hucûm (akın) daha yapıldı. Bunlar, Buvat ve Zeval Uşeyre akınları olarak bilinir. Bu akınlarda iki husûs dikkate değerdir. İlki; bu akınların hiç birisinde ne kan akıtıldı, ne de kervanlar yağmalandı. Bu da gösterir ki, rüzgârı Kureyş'e doğru esen bu yolda müslümanların gerçek güçlerini onlara göstermek, bu akınların temel nedeni idi. İkincisi; yine bu akınların hiç birinde Medîne halkından birtek kişi yoktu. Müfrezelerin tüm elemanları Mekke'li muhâcirlerden oluşmuş ve böylece muhtemel bir çatışmanın Kureyş'liler arasında kalıp diğer kabîlelere yayılma ihtimâlinin önlenmesi sağlanmıştı. Oysa, Kureyş'liler diğer kabîleleri de çatışmanın içine çekmeye çalışıyorlardı. Kureyşliler Medîne'ye doğru müfrezeler gönderdiklerinde halkı yağmalamakta tereddüd etmiyorlardı. Meselâ; Kurz bin Câbir el-Fihrî komutasındaki hücûmları sırasında şehrin oldukça yakınında Medîne halkının davarlarını yağmalamaları gerçek niyetlerinin ne olduğunu göstermişti.

H. 2. yılın Şa'bân ayında (Şubat ya da Mart 623'de) sadece 30 ya da 40 muhâfız ile korunan büyük bir Kureyş ticârî kervanı Sûriye'den dönüş yollarında, Medîne'den kolaylıkla saldırılabilecek mesâfedeki topraklardan geçiyorlardı. Kervanın binlerce sterling değerinde kıymetli malları taşıması ve korunmasının yetersiz olması, kervanın sorumlusu Ebu Süfyân'ı geçmiş olaylardan dolayı müslümanların saldırısından korkutuyordu. Bundan dolayı, tehlikeli bölgelere girer girmez, acele bir

yardım talebinde bulunmak üzere süvârîlerinden birini Mekke'ye yolladı. Süvârî Mekke'ye vardığında, eski bir arap geleneğine başvurarak, devesinin kulaklarını yırttı, burnunu kesti ve semerini tersine çevirdi. Daha sonra üstündeki gömleğini arkasından ve önünden parçalayarak bağırabildiği en yüksek sesle ağlamaya başladı. Ey Kureyş halkı! Ebu Süfyân'ın liderliğinde Sûriye'den dönmekte olan kervanlarınızı peşinden takîb etmekte olan Muhammed ve bağlılarından korumak için yollara düşün. Aksi takdîrde, mallarınıza kavuşacağınızı hiç sanmam. Koşun. Yardıma koşun! diye haykırıyordu. Bu olay tüm Mekke'nin büyük bir tahrîke ve kızgınlığa düşmesine ve Mekke'li büyük liderlerin savaşa hazır hale gelmesine neden oldu. 600 silahlı savaşçıdan ve 100 kişilik süvari alayından oluşan bir ordu büyük bir ihtişâm ve gösteri ile savaş için yola çıktı. Kureyş'liler sadece kervanlarını korumaya değil, her şeyden önce Medîne'de gün geçtikçe kuvvetlerini pekiştiren müslümanların yeni tehdîdlerine bir son vermeye niyet etmişlerdi. Bu yükselen gücü kırmak ve Sûriye yolu etrâfındaki kabîleleri korkutup hareketten menederek ticâretlerinin geleceği için bu yolu tamâmıyla emîn hale getirmek istiyorlardı.

Hâdiselerin gelişimi ile ilgili ma'lûmâtı dâimâ en iyi şekilde ta'kîb eden Hz. Peygamber artık nihâî karâr saatinin geldiğini ve şimdi ileri adımlar atmanın tâm zamanı olduğunu hissediyordu. Aksi takdîrde, İslâmî hareket tamâmen ölecek ve bir daha yeniden ayağa kaldırma imkânı olmayacaktı. Kureyş'in, Medîne'yi işgâl etmesi halinde, karârsız olanlar tamâmen müslümanlara karşı çıkacaklardı. Muhâcirlerin iki yıldan az Medîne'deki ikâmetleri süresince, kendi iktisâdî hayatlarını daha düzene koymamış olmaları, ansârın sınanmamış olması ve yahûdî komşularının muhâlif olmaları gibi nedenlerle İslâm toplumunun içinde bulunduğu durum henüz zayıftı. Ayrıca Medîne'de dahi kuvvetli bir münâfık ve müşrik gurubu mevcûddu. Tüm yukarıdaki sebeplerin yanında, çevre kabîleler Kureyş'ten korkuyorlardı ve onlarla dinî bir yakınlık içerisinde idiler. Bundan ötürü, Hz. Peygamber muhtemel bir Kureyş işgâlinin sonrasında gelişecek şartların müslümanlar için hiç de uygun olmayacağını sezinliyordu.

Kureyş'lilerin Medîne'yi işgâl etmeyip sadece bir güç gösterisi yaparak kervanlarının emniyet içinde seyretmesini sağlamaya çalışmaları da ikinci bir ihtimâldi. Böyle olsa dahi, müslümanların müdâhale etmeyip hareketsiz kalmaları itibârlarını ciddî şekilde etkilerdi. Gerçekten, çatışmada böylesi bir zayıf kalış diğer arapları da cesâretlendirir ve müslümanların durumunu oldukça emniyetsiz hale getirir, çevre Arap kabileleri Kureyş'i örnek olarak müslümanlara karşı saldırılara başlarlar, Medîne'nin yahûdî, münâfık ve müşrikleri açıkça baş kaldı-

rırlardı. Bu durum sadece müslümanların hayatlarının, mallarının, şereflerinin emniyetini tehlikeye atmakla kalmaz, artık bu bölgede yaşamalarını da zora sokardı. Müslümanlar düşmana korku salamazlarsa hayatlarını, mallarını ve şereflerini onların şerrinden emîn tutamazlardı. Meselenin dikkatli bir tahlîli Hz. Peygamberin nihâî adım için plânlar yapmasına ve bir araya getirebileceği küçük bir güçle dahi olsa harbe girme kârârı almasına yol açtı. Ancak ve sadece bu şekilde İslâm toplumu haklarının bâkî kalacağını gösterebilirdi, ya da yokluğa mahkûm olurlardı.

Karâr aşamasına geldiğinde, muhâcir ve ansârı biraraya toplayarak öncelikle içinde bulundukları durumu teferruâtı ile izâh etti. Ve şunları söyledi : Allah size yüzyüze geleceğiniz iki tercîhten birini va'dediyor : Kuzeyden gelen ticâret kervanını ya da güneyden ilerlemekte olan Kureyş ordularını. Şimdi söyleyin, bu ikisinden hangisine doğru hareket etmeyi istersiniz? Topluluğun büyük bir çoğunluğu kervana hücûm etmek istediklerini bildirdiler. Fakat Hz. Peygamber onlarla aynı görüşte değildi ve sorusunu tekrârladı. Bunun üzerine muhâcirlerden Mikdad İbn Amr ayağa kalkarak, şöyle dedi : Ey Allah'ın Rasûlü, lütfen Rabbının sana emrettiği tarafa yönel. Nereye gidersen biz senin arkandan geliriz. İsrâiloğullarının Hz. Mûsâ'ya : «Git, sen ve Rabbın birlikte savaşın. Biz burada bekleriz» dedikleri gibi demeyiz. Onların tâm tersine; git, sen ve Rabbın birlikte savaşın. Biz de son nefesimize kadar senin yanında savaşacağız, deriz. Bunun üzerine Rasûlullah karârını ilân etmeksizin, şimdiye kadar henüz İslâmî mücâdelenin herhangi bir kısmına iştirâk etmemiş olan ansâr'dan bir cevâb gelmesini bekledi. Bu onlar için, İslâm uğruna savaşacaklarına dâir verdikleri sözlerini yerine getirmeye hazır olduklarını göstermeleri için ilk fırsat olduğundan, Hz. Peygamber doğrudan doğruya onlara hitâb etmeden sorusunu tekrârladı. Bu sefer, ansâr'dan Sa'd İbn Muâz ayağa kalkarak : Efendim, soruyu bize yönelttiğiniz anlaşılmıştır, deyince, Peygamber tasdîk etti ve bunun üzerine ansâr şunları haykırdılar : Sana inanırız, senin getirdiğin mesajın doğruluğunu tasdîk eder ve seni dinleyip itâat edeceğimiz husûsunda verdiğimiz mukaddes yemînimizi tekrârlarız. Sen denizlere doğru yürüsen de seninle beraber dalgalarına girmeye hazır olduğumuz «hidâyet» yolu üzere, seni gönderen Allah'ın adına kılıçlarımızı kuşanırız. Sen bizi harbe hemen yarın soksan da, hiçbirimizin savaşa girmekte tereddüd ederek senin arkanda kalmayacağımızdan, ya da seni yalnız bırakmayacağımızdan emîn olmalısın. Muhkem bir şekilde savaşa devâm edecek ve savaşta canlarımızı fedâ edeceğiz. Ümid ederiz ki, Allah'ın izniyle bizim davranışlarımız kalbine sevinç verecektir. Evet, Allah'ın korumasına güvenerek bizi muhârebeye sok.

Bu konuşmalardan sonra artık ticâret kervanlarına doğru değil de Kureyş ordularına karşı harekete geçilmesine karâr verilmişti. Fakat altı çizilerek ifâde edilmeli ki; bu karâr son derece elverişsiz şartlar içinde alınmıştı. Savaşa katılacakların sayısı, 86'sı muhâcir, 61'i Evs ve 170'i Hazrec kabîlelerinden olmak üzere toplam 300'den biraz fazlaydı. Ayrıca bu küçük ordu kötü silâhlanmış ve eksik araç gereçle donanmıştı. Aralarında sadece ikisinin binecek atı, tamâmı 70 kişinin de üçer dörder binecekleri develeri vardı. Ayrıca, silâh bakımından da oldukça yetersiz idiler; sadece 60 tanesi silâhlıydı. Bununla beraber, bu muhârebeye katılanların büyük çoğunluğunu teşkîl eden İslâm'ın başarısı uğruna canlarını fedâ etmeye hazırlanmış olanların dışında, çok az bir kısmı da ölüm canavarlarının önüne gitmekte olduklarının korkusunu taşıyorlardı. Yani, olayları dâimâ bencil bakış açılarından gören insanlar da vardı. İslâm'ı kabul etmiş olmalarına rağmen, imânlarını mal ve canlarından fedâkârlıkta bulunmalarını taleb ettiğinin farkına varamadılar. Bedr'in rasyonel (akılcı) olmayan din gayretlerinin teşvîk ettiği çılgınca bir hucûm hareketi olduğunun bilincinde değillerdi. Fakat peygamber ve ideal mü'minler canları tehlikeye atmanın gerektiği hayatî anların ehemmiyetini (mecburiyetini) çok iyi idrâk etmişlerdi. Bunun için Kureyş ordularının gelmekte olduğu Güneybatıya doğru harekete geçtiler. Bu; daha başlangıçta müslümanların hedefinin ticâret kervanlarını yağmalamak değil, Kureyş ordularına karşı savaşmak olduğunun açık bir delilidir. Eğer ticâret kervanlarını yağmalamak isteselerdi Kuzeybatı'ya değil Güneybatı'ya doğru hareket ederlerdi.

İki hizib (îmân ve küfür hizipleri) Bedr muhârebesine Ramazân ayının 17. günü tutuştular. İki ordu karşı karşıya geldiğinde Hz. Peygamber Kureyş ordusunun kendilerinin üç katı ve çok daha mükemmel silâh donatımına sahip olduğunun farkına vararak, büyük bir huşû ile ellerini kaldırıp şu eşsiz duâsı ile Rabbına niyâz etti : Ey Allah'ım; bütün silâhları ile Kureyş işte burada. Senin elçinin mağlûbiyetini hazırlamak için geldiler. Ey Allah'ım, şimdi bana va'dettiğin yardımını gönder. Ey Allah'ım, eğer senin hizmetkârların olan bu küçük ordu yok edilirse, artık ondan sonra yeryüzünde sana kulluk edecek hiç kimse kalmayacaktır.

Bu muhârebede en ağır imtihânı yakın akrabâlarına karşı savaşmak ve babalarına, oğullarına, amcalarına, dayılarına ve kardeşlerine kılıç çekmek zorunda kalan Mekke'li muhâcirler vermişlerdi. Böylesi zor bir imtihânı da ancak Hakk'ı şeksiz şüphesiz kabul edip bâtıl ile tüm İlişkilerini kesen insanlar başarılı olabilirdi. Diğer yandan, ansâr'ın geçirdiği imtihân da bundan aşağı değildi. Şimdiye kadar onla-

rın arzularının hilâfına müslümanlara barınak te'mîn etmekle Kureyş ve müttefiklerinden iyice kopuyorlardı. Ama şimdi, onlara karşı ilk savaşlarını veriyorlar ve aralarında devâm edecek uzun ve acı savaşların tohumlarını atıyorlardı. Bu, birkaç bin nüfuslu küçük bir kasabanın tüm Arabistan ile savaşmayı göze alması anlamında oldukça güç bir imtihândı. Bunun, uğruna tüm şahsî menfaatlarını fedâ etmeye hazır şekilde İslâm'ın hakîkatına inanmış böylesi insanların atabileceği yiğitçe bir adım olduğu âşikârdır.

Allah, muhâcir ve ansâr'ın kâmil imânlarından kaynaklanan fedâkârlıklarını kabul ederek onları yardım ile mükâfâtlandırdı. Güçlü, oldukça iyi donatılmış Kureyş ordusu, yarımyamalak donanıma sahip İslâm'ın bu «Musteza'flar ordusu» karşısında hezîmete uğradı. 70 tane adamları öldü, yetmiş tanesi esîr alındı ve silâhları ile araç-gereçleri savaş ganîmeti olarak müslümanların eline geçti. En iyi savaşçıları olan ve onlara İslâm düşmanlığında öncülük eden en iyi liderleri bu savaşta öldüler. Bu kat'i zaferin, İslâm'ın gücünü tahmîn edilen noktalara ulaştırdığında şüphe yoktur. Batılı bir araştırmacı, Bedir muhârebesinden önce İslâm'ın sadece bir din ve devlet olduğunu, ancak Bedir'den sonra devlet dini, ve bundan başka, bizâtihi kendisinin devlet haline geldiğini söyler. (Mevdûdî, Tefhîm el-Kur'an = The Meaning of the Qur'an; II, 289 - 306).

———oOo———

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْأَنفَالِ ۖ قُلِ الْأَنفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ ۖ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ ۖ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١﴾

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Sana ganîmetlerden sorarlar. De ki: Ganîmetler, Allah'ın ve Rasûlünündür. Şu halde eğer mü'minler iseniz Allah'tan korkun, aranızı düzeltin, Allah'a ve peygamberine itâat edin.

Ganîmetler

Buhârî der ki: İbn Abbâs (الأنفال) kelimesinin ganîmetler olduğunu söyledi. Bize Muhammed İbn Abdürrahîm'in... Saîd İbn Cübeyr'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: İbn Abbâs'a Enfâl Sûre-

sini sordum da : Bedir hakkında nâzil oldu, dedi. Buhârî'nin İbn Abbâs'tan muallâk olarak rivâyet etmiş olduğu hadîsi, Ali İbn Ebu Talha da ondan (İbn Abbâs'tan) rivâyet eder ki o, Enfâl'in ganîmetler olduğunu söylemiştir. Ganîmetler sırf Allah Rasûlü (s.a.) ne âit olup ondan kimseye hiç bir şey yoktur. Mücâhid, İkrime, Atâ, Dahhâk, Katâde, Atâ el-Horasânî, Mukâtil İbn Hayyân, Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem ve birçokları; Enfâl'in ganîmetler olduğunu söylemişlerdir. Kelbî de Ebu Sâlih kanalıyla İbn Abbâs'tan rivâyet eder ki o, Enfâl'in ganîmetler olduğunu söylemiştir. (...)

İbn Cerîr der ki : Bana Yûnus... el-Kâsım İbn Muhammed'den rivâyet etti ki o, şöyle demiştir : Birisinin İbn Abbâs'a Enfâl'i sorduğunu işittim. İbn Abbâs (r.a.) : Kısrak ganîmetten, (öldürülenin üzerinde çıkan) eşyâsı ganîmettendir, dedi. Adam sorusuna döndü de İbn Abbâs yine böyle söyledi. Sonra adam : Allah'ın kitâbında zikretmiş olduğu Enfâl nedir? dedi. —Kâsım der ki : Adam İbn Abbâs'a sormaya o kadar devâm etti ki az kaldı onu sıkıntıya sokacaktı— İbn Abbâs dedi ki : Bunun benzeri nedir bilir misiniz? Aynen Ömer İbn Hattâb'ın vurmuş (dövmüş) olduğu Sabîğ gibidir.

Abdürrezzâk der ki : Bize Ma'mer... el-Kâsım Muhammed'den rivâyet etti ki İbn Abbâs şöyle demiş : Ömer İbn Hattâb (r.a.) a bir şey sorulduğu zaman : Ben, sana emretmiyorum ve sana (herhangi bir şeyi) yasaklamıyorum, derdi. Sonra İbn Abbâs dedi ki : Allah'a yemîn olsun ki Allah peygamberi (s.a.) ni ancak men'edici, emredici, helâl ve harâm kılıcı olarak göndermiştir. Kâsım der ki : İbn Abbâs'a Enfâl'i soran birisi, onun başına musallat oldu. İbn Abbâs : Birisi (cihâdda düşman olan taraftan) birinin kısrağını ve silâhını ganîmet olarak alırdı, dedi. Adam İbn Abbâs'a sorusunu tekrârladı ve İbn Abbâs yine aynı cevabı verdi. Adam ona sorusunu yine tekrârladı ve nihâyet kızdırdı da İbn Abbâs şöyle dedi : Bilir misiniz bunun benzeri nedir? Ömer İbn Hattâb'ın dövdüğü Sabîğ gibidir bu. Ömer sonunda ona öyle bir vurdu ki kanlar topuklarına —veya ayaklarına— aktı. Adam dedi ki : Sana gelince; Allah, Ömer için senden intikâm almıştır. İbn Abbâs'a varan sahîh bir isnâdla belirtildiğine göre; İbn Abbâs, âyetteki Nefl kelimesini; devlet başkanının, ganîmetin aslı taksîm edildikten sonra bazı kimselere harbde öldürülenin üzerinden çıkan eşyâ ve diğer şeylerden fazlaca verdiği ile, şeklinde tefsîr etmiştir. Nefl kelimesi lâfzından fakîhlerden birçoğunun aklına gelen de bu anlam olmuştur. En doğrusunu Allah bilir.

Mücâhid'den rivâyetle İbn Ebu Necîh der ki : Onlar Allah Rasûlü (s.a.) ne beşte dörtten (beşte dördün taksîm edilmesinden) sonraki beşte biri sordular da «Sana ganîmetlerden sorarlar...» âyeti nâzil oldu.

İbn Mes'ûd ve Mesrûk : Savaş günü Nefl yoktur. Nefl, ancak saflar karşı karşıya gelmezden öncedir. (Yani nefl savaşsız olarak elde edilendir). demişlerdir. İbn Mes'ûd ve Mesrûk'un bu açıklamalarını İbn Ebu Hâtim onlardan rivâyet eder. İbn Mübârek ve birçoklarının Abdülmelik İbn Ebu Süleymân'dan, onun Atâ İbn Ebu Rebâh'tan rivâyetine göre o, «Sana ganîmetlerden sorarlar...» âyeti hakkında şöyle demiştir : Savaşsız olarak müşriklerden müslümanlara kaçan hayvan veya köle veya câriye veya eşyâ husûsunda sana soruyorlar. Bunlar Hz. Peygamber (s.a.) e âit ganîmet olup onlar hakkında dilediğini yapar. Bu açıklamaya göre Atâ İbn Ebu Rebâh, enfâl'i fey' ile tefsîr etmiş oluyor. Fey'; kâfirlerden savaşsız olarak alınan şeydir. İbn Cerîr der ki : Başkaları buradaki ganîmetleri, seriyyelerin ganîmetleri olarak kabul etmişlerdir. Bana Hâris... Ali İbn Sâlih'ten rivâyet etti ki o, şöyle demiştir : Bana ulaştığına göre «Sana ganîmetlerden sorarlar...» âyetinde kasdedilen, seriyyelerdir. Burada kasdedilen devlet başkanının bazı seriyyelere, ordunun geri kalanlarıyla birlikte onlara pay olarak ayırdıklarından fazla olarak verdiğidir. Şa'bî bunu açıkça belirtmiş ve İbn Cerîr bunun, bölüştürmenin üzerine yapılan fazlalıklar olduğu görüşünü tercîh etmiştir. Bu âyetin nüzûl sebebi hakkında vârid olan ve İmâm Ahmed'in rivâyet ettiği şu hadîs de bu görüşü destekler mâhiyettedir : İmâm Ahmed der ki : Bize Ebu Muâviye... Sa'd İbn Ebu Vakkâs'dan rivâyet etti ki o, şöyle anlatıyor : Bedir günü olduğunda kardeşim Ümeyr öldürülmüş ve ben Saîd İbn Âs'ı öldürüp kılıcını almıştım. Kılıcının ismi Zû el-Ketîfe idi. Bu kılıcı Hz. Peygamber (s.a.) e getirdim : Git ve onu toplanan (ganîmetlerin) içine at, buyurdu. Döndüm, ancak içimde kardeşimin öldürülmesi ve öldürdüğüm Saîd İbn el-Âs'dan almış olduklarımın benden alınmasından ötürü ancak Allah'ın bildiği duygular vardı. Allah Rasûlü (s.a.) nün yanından azıcık ayrılmıştım ki Enfâl Sûresi nâzil oldu. Allah Rasûlü (s.a.) bana : Git ve kılıcını al, buyurdu. Yine İmâm Ahmed der ki : Bize Esved İbn Âmir... Sa'd İbn Mâlik'den rivâyet eder ki o, şöyle anlatıyor : O : Ey Allah'ın elçisi, bugün Allah müşriklerden intikâmını almak sûretiyle benim kinimi giderdi. Şu kılıcı bana ver, demişti. Hz. Peygamber : Bu kılıç ne senindir, ne de benimdir. Onu koy, buyurdu. Anlatmaya şöyle devâm eder : Kılıcı koydum, sonra döndüm ve : Belki de bu kılıcı, bugün benim başıma gelenlerin başına gelmediği birisine verecek, dedim. Arkamdan birisi beni çağırdı. Ben : Allah benim hakımda bir şey mi indirdi? dedim. Kılıcı benden istemiştin. O bana âit değildi, ama Allah Rasûlü onu bana verdi. İşte kılıç senindir, dedi. Allah Teâlâ : «Sana ganîmetlerden sorarlar. De ki : Ganîmetler Allah'ın ve Rasûlünündür.» âyetini indirdi. Hadîsi Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Neseî muhtelif kanal-

lardan olmak üzere Übeyy İbn İyâs'dan rivâyet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu söyler. Hadîsi Ebu Dâvûd et-Tayâlisî de şöyle rivâyet eder : Bize Şu'be'nin... Mus'ab İbn Sa'd'dan rivâyetine göre; o, Sa'd'ın şöyle dediğini naklediyor : Benim hakkında dört âyet nâzil oldu : Bedir günü bir kılıç elde etmiştim. Hz. Peygamber (s.a.) e geldim ve : Onu bana (fazla olarak) ver, dedim. İki kere : Onu aldığın yere koy, buyurdu. İsteğimi tekrârladım da Hz. Peygamber : Onu aldığın yere koy, buyurdu. Bunun üzerine : «Sana ganîmetlerden sorarlar...» âyeti nâzil oldu. Hadîsin tamâmı şu âyetlerin nüzûl sebeblerinde yeralmaktadır : «Biz insana anne ve babasına iyi davranmasını tavsiye ettik.» (Ankebût, 8), «Ey îmân edenler; içki, kumar, putlar ve fal okları ancak şeytân işi pisliklerdir...» (Mâide, 90) ve Vasiyyet âyeti (Lukmân, 15). Hadîsi, Müslim de Sahîh'inde Şu'be kanalıyla rivâyet etmiştir.

Muhammed İbn İshâk der ki : Bana Abdullah İbn Ebu Bekr... Ebu Üseyd Mâlik İbn Rabîa'dan rivâyet etti ki o, şöyle dermiş : Bedir günü İbn Âiz'in kılıcını ele geçirdim. Kılıca el-Merzübân denilirdi. Allah Rasûlü (s.a.), insanlara ellerindeki ganîmetleri geri vermelerini emrettiğinde, ona ilerledim ve kılıcı ganîmetlerin içine bıraktım. Allah Rasûlü (s.a.) kendisinden birşey isteyeni geri çevirmezdi. Kılıcı, Erkam İbn Ebu'l-Erkam el-Mahzûmî gördü ve Allah Rasûlünden istedi de Hz. Peygamber kılıcı ona verdi. İbn Cerîr, hadîsi başka bir kanaldan rivâyet etmiştir.

Bu âyetin nüzûlü hakkında diğer bir sebep : İmâm Ahmed der ki : Bize Muhammed İbn Seleme... Ebu Ümâme'den rivâyet etti ki o, şöyle anlatıyor : Ubâde'ye Enfâl'i sordum da : Biz, Bedir ashâbı hakkında nâzil oldu. Biz, ganîmetler konusunda ihtilâfa düşmüştük ve ahlâkımız bozulmuştu. Allah Teâlâ da onları bizim elimizden aldı ve Allah Rasûlü (s.a.) ne hâs kıldı. Allah Rasûlü (s.a.) de onları müslümanlar arasında eşit olarak bölüştürdü. Yine İmâm Ahmed der ki : Bize Muâviye İbn Amr... Ubâde İbn es-Sâmit'den rivâyet etti ki o, şöyle anlatıyor : Hz. Peygamber (s.a.) ile birlikte çıktık. Onunla birlikte Bedir'de bulundum. İnsanlar (Müslüman ve müşrik orduları) karşılaştılar, Allah düşmanları hezîmete uğrattı. Bir grup onların peşlerinden gitti, hezîmete uğrattı ve onları öldürdü. Bir grup ordugâha kapandı, orda olanları topladı. Bir grup da, düşmanın Allah Rasûlü (s.a.) ne ansızın saldırıp bir zarar vermemesi için onun etrafını çevirdi. Gece olup ta, insanlar bir araya gelip birbirlerine döndüklerinde ganîmetleri toplamış olanlar : Bunları biz topladık. Kimsenin bunda payı yoktur, dediler. Düşmanı ta'kîb için çıkmış olanlar : Siz ona bizden daha lâyık değilsiniz. Biz, düşmanı ondan uzaklaştırdık ve onları hezîmete uğrattık,

dediler. Hz. Peygamber (s.a.) in etrafını çevirmiş olanlar ise : Sizler, ona bizden daha müstehak değilsiniz. Biz, Allah Rasûlü (s.a.) nün etrafını çevirdik ve düşmanın ona ansızın hücûm edip bir zarar vermesinden korkarak bunu engelledik ve bu, bizi (ganîmet toplamaktan) alıkoydu, meşgûl etti, dediler de «Sana ganîmetlerden sorarlar. De ki : Ganîmetler, Allah'ın ve Rasûlünündür. Şu halde, eğer mü'minler iseniz Allah'tan korkun, aranızı düzeltin.» âyeti nâzil oldu. Allah Rasûlü (s.a.) bunları, müslümanlar arasında bölüştürdü. Allah Rasûlü (s.a.) düşman topraklarında savaştığı zaman ganîmetin dörtte birini dağıtırdı. Döndüğü zaman, bütün insanlar da dönmüş olur ve üçte biri dağıtırdı. Hz. Peygamber ganîmetlerden hoşlanmaz ve : Mü'minlerin güçlüleri zayıflarına geri versin, buyururdu. Hadîsi Tirmizî ve İbn Mâce, Süfyân es-Sevrî kanalıyla Abdurrahmân İbn Hâris'den rivâyet etmişlerdir. Tirmizî, hadîsin hasen olduğunu söyler. İbn Hibbân Sahîh'inde, Hâkim de Müstedrek'inde bu hadîsi Abdurrahmân İbn Hâris kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Hâkim, hadîsin isnâdının Müslim'in şartlarına göre sahîh olduğunu, Buhârî ve Müslim'in tahrîc etmediklerini söyler. Ebu Dâvûd, Neseî, İbn Cerîr, İbn Merdûyeh —hadîsin lafzı İbn Merdûyeh'indir—, İbn Hibbân ve Hâkim'in; muhtelif kanallardan olmak üzere Dâvûd İbn Ebu Hind'den, onun İkrime'den, onun da İbn Abbâs'dan rivâyetine göre o, şöyle anlatmıştır : Allah Rasûlü (s.a.) Bedir günü olduğunda : Kim şöyle şöyle yaparsa, şu şu onundur, buyurmuştu. Gençler bunun üzerine koşuştular (hücûma kalktılar) ve ihtiyarlar sancakların altında kaldı. Ganîmetler alındığı zaman bu gençler, kendileri için va'dedilenleri istemek üzere geldiler. İhtiyarlar : Ganîmetlerden bizi mahrûm edip onları sâdece kendinize mahsûs kılmayın. Muhakkak ki sizi destekleyiciler idik. Şâyet hezîmete uğramış olsaydınız bize dönecektiniz, dediler. (Aralarında) çekiştiler de Allah Teâlâ : «Eğer mü'minler iseniz Allah'a ve peygamberine itâat edin.» kısmına kadar «Sana ganîmetlerden sorarlar.» âyetini indirdi. Sevrî'nin, Kelbî kanalıyla... İbn Abbâs'dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatmıştır : Bedir günü olduğunda Allah Rasûlü (s.a.) : Kim, (müşriklerden) birini öldürürse ona şu şu var. Kim, bir esîr getirirse ona şu şu var, buyurmuştu. Ebu Yüsür iki esîr getirdi ve : Ey Allah'ın elçisi, sen bize va'detmiştin, dedi. Sa'd İbn Ubâde kalktı ve : Ey Allah'ın elçisi, eğer bunlara verirsen ashâbına hiç bir şey kalmaz. Bizi bundan, ne mükâfâta karşı uzak durmamız ve ne de düşmandan korkumuz engellemiş değildir. Biz burada, ancak seni muhâfaza için kaldık. Arkandan düşmanların gelmesinden korkuyorduk, dedi. Onlar (aralarında) çekiştiler de, «Sana ganîmetlerden sorarlar. De ki : Ganîmetler, Allah'ın ve Rasûlünündür.» âyeti ile «Bilin ki, ganîmet olarak aldığınız şeyle-

rin beşte biri Allah'a, Rasûlüne, yakınlarına... âittir.» (Enfâl, 41) âyetleri nâzil oldu.

İmâm Ebu Ubeyd Kâsım İbn Sellâm —Allah ona rahmet eylesin— (kısaca el-Emvâl diye bilinen ve) «Şer'î Mallar Sarf Yerleri ve Yönlerini Beyân» adlı kitâbında der ki : Enfâl, ganîmetler; müslümanların, harb ehlinin mallarından ele geçirdikleri her şeydir. İlk ganîmetler, Hz. Peygamber (s.a.) e âit idi. Allah Teâlâ : «Sana ganîmetlerden sorarlar. De ki : Ganîmetler, Allah'ın ve Rasûlünündür.» buyurur. Hz. Peygamber (s.a.) Bedir günü, ganîmetleri Sa'd hadîsinde bize anlatılanlara göre, beşe bölmeksizin Allah'ın dilediklerine bölüştürmüştür. Sonra ganîmetlerin beşe bölünmesine dâir âyet nâzil oldu ve birinci uygulamayı kaldırdı. Ben de derim ki : Ali İbn Ebu Talha da, bu görüşün aynını İbn Abbâs'dan rivâyet etmiştir. Mücâhid, İkrime ve Süddî de böyle fetvâ vermişlerdir. İbn Zeyd ise : Bu, âyet mensûh olmayıp muhkemdir, demiştir.

Ebu Ubeyd der ki : Bu konuda eserler (hadîsler) vardır... Enfâl'in aslı, ganîmetler toplamaktır. Şu kadar var ki ganîmetlerin beşte biri, Kur'an'da beyân edildiği ve sünnette icrâsını bulduğu üzere sâhiplerine mahsûstur. Enfâl kelimesinin Arab dilinde anlamı : Birinin üzerine vâcib olmaksızın fazl-u ihsânından olarak yapmış olduğu her bir iyiliktir. Allah'ın mü'minlere, düşmanlarının mallarından helâl kılmış olduğu ganîmet de böyledir. Onlardan önceki ümmetlere ganîmetler harâm kılındıktan sonra Allah Teâlâ lutf u kereminden ve ihsânından olarak ganîmetleri inananlara hâs kılmıştır. Allah Teâlâ bu ümmete ganîmetleri helâl kılmıştır. İşte ganîmetin aslı budur.

Ben de derim ki : Bunun Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerindeki şâhidi Câbir'den rivâyet edilen Allah Rasûlü (s.a.) nün şu sözüdür : Benden önce hiç kimseye verilmemiş olan beş şey bana verildi. Ve Câbir hadîsin devâmını zikretti de sonunda Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu : Benden önce kimseye helâl kılınmamışken ganîmetler bana helâl kılındı. Ve râvî hadîsin tamâmını zikretti.

Sonra Ebu Ubeyd der ki : Bu sebepledir ki devlet başkanının savaşanlara vermiş olduğuna «nefl» denmiştir. Bu, devlet başkanının ordunun bir kısmı dışında diğer bazılarına payları dışında bir şeyleri fazladan vermesidir. Devlet başkanı, bunu onlara îmân zenginlikleri ve düşmana verdikleri zarar ölçüsünde verir. Devlet başkanının, fazladan vermiş olduğu bu ganîmetlerde, dört yol vardır ki; her birerinin, diğerinden farklı bir yeri vardır. Birincisi : İçinde beşte bir olmayan ganîmetten vermesidir ki bu, öldürülen kimselerin üzerinden alınan eşyâlardır. İkincisi : Ganîmetten beşte birin çıkarılmasından sonra devlet başkanının fazladan verdiği şeylerdedir. Başkan, dâr-ı harb'e seriyye-

ler gönderir de onlar ganîmet getirirler. Beşte bir çıkarıldıktan sonra, onların getirdiklerinin dörtte biri veya üçte biri seriyye'ye âit olur. Üçüncüsü ise; bizzât başkanın beşte birden vermesidir. Önce bütün ganîmet bir araya toplanır, sonra beşe bölünür. Bu beşte bir, devlet başkanın eline geçtikten sonra başkan lüzûm gördüğü ölçüde fazladan olarak ondan verir. Dördüncüsü ise; ondan hiç bir şekilde beşte bir ayrılmazdan önce, başkanın ganîmetin tamâmından vermesidir. Devlet başkanı kılavuzlara, hayvanların çobanlarına ve onları sürenlere bundan verir. Bütün bu konularda ihtilâf vardır.

Rebî'nin rivâyetine göre Şâfiî der ki : Enfâl; öldürülen (müşrikler ve düşmanların) üzerinden alınan eşyâlar dışında beşte birden önce esâs ganîmetten hiç bir şey çıkarılmamasıdır.

Ebu Ubeyd der ki : Ganîmetin ikinci şekli, onlara âit olanın dışında kendilerine fazladan verilen şeydir. Bu, Hz. Peygamber (s.a.) e âit olan beşte birdendir. Her ganîmetin beşte birinin beşte biri Allah Rasûlü'nündür. Devlet başkanının ictihâdda bulunması gerekir : Şâyet düşman çok ve güçlü; karşılarında olan müslümanlar az iseler Hz. Peygamber (s.a.) in sünnetine uyarak ganîmetten fazladan verir. Şâyet durum böyle değilse fazladan vermez.

Ganîmetin üçüncü şekli şudur : Devlet başkanı bir seriyye veya bir ordu gönderdiği zaman düşmanla karşılaşmazdan önce onlara der ki : Kim, bir ganîmet alırsa beşte birden sonra kalanı onundur. İşte bu, İmâmın şartı üzere onlarındır. Zîrâ onlar, bunun üzerine gazâya çıkmışlar, onunla savaşa râzı olmuşlardır. Ebu Ubeyd'in sözü burada bitiyor.

Ancak Ebu Ubeyd'in Bedir ganîmetleri beşe bölünmedi, sözü şüphelidir. Hz. Ali İbn Ebu Tâlib'in Bedir günü beşte birden hissesine düşen iki yaşlı deve hakkındaki hadîsi de bunu reddetmektedir. Nitekim Kitâb'üs-Sîre'de bunu yeterli bir şekilde açıkladık. Hamd Allah'adır.

Allah Teâlâ buyurur ki : «Allah'tan korkun, aranızı düzeltin.» İşlerinizde Allah'tan korkun, aranızda olan husûslarda aralarınızı düzeltin, birbirinize haksızlık etmeyin, hasımlaşmayın ve tartışmayın. Allah'ın size vermiş olduğu hidâyet ve ilim, kendisi sebebiyle hasımlaşmakta olduğunuz şeylerden daha hayırlıdır. «Allah'a ve Allah'ın murâd buyurduğu şekilde aranızdaki bölüştürmesinde Peygamberine itâat edin.» Zîrâ Allah'ın kendisine emretmiş olduğu adâlet ve insâf üzere o bölüştürmüştür.

İbn Abbâs der ki : Bu, Allah'tan korkmaları ve aralarını düzeltmeleri için Allah'ın mü'minleri bir sıkıştırmasıdır. Mücâhid de böyle söylemiştir. Süddî ise der ki : Allah'tan korkun ve aranızı düzeltin. Birbirinize sövmeyin. Burada Hâfız Ebu Ya'lâ Ahmed İbn Ali İbn Müsennâ

el-Mavsılî —Allah ona rahmet eylesin— nin Müsned'inde vermiş olduğu bir hadîsi zikredelim : O diyor ki : Bize Mücâhid İbn Mûsâ... Enes (r.a.) den rivâyet etti ki o, şöyle anlatıyor : Allah Rasûlü (s.a.) otururken bir de baktık ki ön dişleri görülecek kadar güldü. Ömer : Anam babam sana fedâ olsun ey Allah'ın elçisi, seni güldüren nedir? diye sordu da, O şöyle buyurdu : Ümmetimden iki kişi Rab Teâlâ'nın huzûrunda diz çöktüler. Birisi : Ey Rabbım, bana yapılan haksızlığı kardeşimden benim için al, dedi. Allah Teâlâ : Kardeşine ona yaptığın haksızlığı ver, buyurdu. O : Ey Rabbım, iyiliklerimden hiç bir şey kalmadı, dedi. Karşısındaki : Rabbım, benim günâhlarımdan alsın, benim yerime yüklensin, dedi. Enes der ki : Allah Rasûlü (s.a.) nün ağlamaktan gözleri coştu sonra şöyle buyurdu : İşte bu, büyük bir gündür. İnsanlar, günâhlarını kendileri yerine yüklenecek bir kimseye muhtâçtırlar o gün. Allah Teâlâ isteyene : Gözünü kaldır, cennetlere bak. buyurur. O, başını kaldırır ve : Ey Rabbım, gümüşten şehirler, incilerle süslenmiş altından köşkler görüyorum. Hangi peygamber için bunlar, hangi sıddîk için bunlar, hangi şehîd için bunlar? der. Allah Teâlâ : Ücretini veren içindir bu, buyurur. Kul : Ey Rabbım, kim buna sâhiptir? diye sorar da Allah Teâlâ : Sen sâhipsin, buyurur. Kul : Nedir Rabbım? der de : Kardeşini bağışlarsın, buyurur. Kul : Ey Rabbım, muhakkak ki ben onu bağışladım, der. Allah Teâlâ : Kardeşinin elini tut ve onu cennete girdir, buyurur. Sonra Allah Rasûlü şöyle buyurdu : Allah'tan korkun ve aranızı düzeltin. Muhakkak ki Allah Teâlâ kıyâmet günü inananların arasını düzeltecektir.

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ
رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٢﴾ الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ﴿٣﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ
الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَّهُمْ دَرَجَاتٌ عِندَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٤﴾

2 — Mü'minler ancak onlardır ki; Allah anıldığı zaman kalbleri ürperir, Allah'ın âyetleri kendilerine okunduğu zaman îmânları artar ve Rablarına tevekkül ederler.

3 — Onlar ki; namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimizden de infâk ederler.

4 — İşte onlar; inanmışların ta kendileridir. Onlara Rab'larının katından dereceler, mağfiret ve cömertçe verilmiş rızıklar vardır.

Gerçek Mü'minler

Ali İbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'dan rivâyetine göre o, «Mü'minler ancak onlardır ki; Allah anıldığı zaman kalbleri ürperir.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Allah'ın farzlarının yerine getirilmesi sırasında Allah'ı zikretmekten münâfıkların kalblerine hiç bir şey girmez. Onlar, Allah'ın hiç bir âyetine îmân etmezler, tevekkül etmezler, yanlarında kimse olmadığı zaman, yalnız iken namaz kılmazlar, mallarının zekâtını vermezler. Allah Teâlâ, onların mü'minler olmadıklarını haber verip sonra gerçek mü'minleri şöyle niteler : «Mü'minler, ancak onlardır ki; Allah anıldığı zaman kalbleri ürperir, (Allah'ın farzlarını yerine getirirler.) Allah'ın âyetleri kendilerine okunduğu zaman îmânları (tasdîkları) artar ve Rablarına tevekkül ederler.» O'ndan başkasından hiç bir şey ummazlar. Mücâhid, âyetteki (وجلت) kelimesini «Korkarlar.» şeklinde açıklamıştır. Süddî ve birçokları da böyle söyler. Allah anıldığı zaman kalbleri ürperen, yani korkan, Allah'ın emirlerini yapan, yasaklarını terkedenler; işte bunlar, gerçek mü'minlerdir ve gerçek mü'minin sıfatı budur. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle buyurur : «Onlar ki, fenâ bir şey yaptıklarında veya kendilerine zulmettiklerinde Allah'ı anarlar ve hemen günâhlarının bağışlanmasını dilerler. Günâhları, Allah'tan başka kim bağışlar? Hem onlar, yaptıklarında bile bile ısrâr da etmezler.» (Âl-i İmrân, 135), «Kim de Rabbının makâmından korkup ta nefsini kötü heveslerden alıkoyduysa, şüphesiz ki onun varacağı yer cennettir.» (Nâziât, 40 - 41). Bu sebepledir ki Süfyân es-Sevrî, «Mü'minler ancak onlardır ki; Allah anıldığı zaman kalbleri ürperir.» âyeti hakkında Süddî'nin şöyle dediğini işitmiş : O, öyle bir kişidir ki haksızlık etmek ister —veya bir günâha niyetlenir demiştir— kendisine Allah'tan kork denilir de kalbi ürperir, titrer. Yine Sevrî'nin Abdullah İbn Osmân kanalıyla... Ümmü Derdâ'dan rivâyetinde o, «Mü'minler ancak onlardır ki; Allah anıldığı zaman kalbleri ürperir.» âyeti hakkında : Kalbdeki korku, kuru hurma dalını tutuşturup yakmak gibidir. Sen onun ürpertisini hissetmez misin? demişti. Karşısındaki : Evet, hissederim, dedi. Ümmü Derdâ : İşte bu hissi duyduğun zaman, Allah'a duâ et. Zîrâ duâ bunu giderir, dedi.

Allah Teâlâ'nın : «Allah'ın âyetleri kendilerine okunduğu zaman îmânları artar.» sözü, şu âyeti gibidir : «Bir sûre indirilince onlardan kimi; bu, hanginizin îmânını artırdı? der. Îmân etmiş olanlara gelince, onların îmânını artırmıştır. Ve onlar birbirleriyle müjdeleşirler.» (Tevbe, 124) Buhârî ve başka imâmlar, îmânın kalblerde derece derece ve birbirinden farklı olduğuna, îmânın fazlalık kabul edeceğine bu ve benzeri âyetleri delil getirmişlerdir. Nitekim ümmetin cumhûrunun

mezhebi de budur. Hatta Şâfiî, Ahmed İbn Hanbel ve Ebu Ubeyd gibi imâmlardan birçoğu bu husûsta icmâ' ile nakletmişlerdir. Nitekim biz, bu konuyu Buhârî şerhinin başında genişçe açıklamıştık. Hamd ve nimet Allah'adır.

«Ve Rablarına tevekkül ederler.» Allah'ın dışında hiç kimseden bir şey ummazlar. Ancak O'na yönelirler, ancak O'nun katına sığınırlar. İhtiyâçlarını ancak O'ndan isterler ve ancak O'na rağbet ederler. Bilirler ki Allah'ın dilediği olur, dilemediği şey olmaz. Mülkünde yegâne tasarruf sâhibidir. Tekdir, ortağı yoktur. Hükmünü geciktirebilecek kimse de yoktur. O, hesâbı çabuk olandır. Bu sebepledir ki Saîd İbn Cübeyr : Allah'a tevekkül îmânın aslıdır, temelidir, demiştir. Allah Teâlâ, «Onlar ki, namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimizden de infâk ederler.» âyeti ile, onların inançlarını zikrettikten sonra amellerine işâret eder. Namazı kılmak bu amellerdendir ve Allah Teâlâ'nın hakkıdır. O, bütünüyle her çeşit hayrı içine almaktadır. Katâde der ki : Namazın dosdoğru kılınması; onun vakitlerine, abdestine, rükû' ve secdelerine riâyetle muhâfazadır. Mukâtil İbn Hayyân; namazın dosdoğru kılınması; vakitlerine, onda temizliğin mükemmel olmasına, rükû' ve secdesinin tamâm olmasına, onda Kur'an okumaya, teşehhüde, Hz. Peygamber (s.a.) üzerine salât u selâm getirmeye riâyettir, der. İşte namazın dosdoğru kılınması budur. Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiğinden infâk etmeleri de zekât vergisini, vâcib ve müstehabı ile kullarının diğer haklarını içine almaktadır. Bütün yaratıklar Allah'a muhtâçtırlar. Onların Allah'a en sevgili olanları, O'nun yaratıklarına en faydalı olanlarıdır. Katâde «Kendilerine rızık olarak verdiğimizden de infâk ederler.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Allah'ın size verdiklerinden infâk ediniz. Ey Âdemoğlu, bu mallar senin kendisinden hemen ayrılacağın âriyet ve emânetlerden başka bir şey değildir. Allah Teâlâ : «İşte onlar; inanmışların ta kendileridir.» buyurur ki; bu sıfatları taşıyanlar, gerçek mü'minlerdir. Hâfız Ebu el-Kâsım et-Taberânî der ki : Bize Muhammed İbn Abdullah el-Hadramî... Hâris İbn Mâlik el-Ansârî'den rivâyet etti ki o, Allah Rasûlü (s.a.) ne uğramış ve Hz. Peygamber ona : Ey Hâris nasıl sabahladın? diye sormuş. Hâris : Gerçek mü'min olarak sabahladım, demiş. Hz. Peygamber : Ne söylediğine iyi bak. Herşeyin bir hakîkati vardır. Senin îmânının hakîkati (gerçeği) nedir? buyurmuş da o : Nefsimi dünyadan alıkoydum. Gecemi uykusuz, gündüzümü susuz geçirdim. Sanki ben, apaçık Rabbımın arş'ına bakar gibiyim. Ve sanki ben, birbirlerini ziyâret eden cennet ehline bakar gibiyim. Sanki ben, acıdan feryâdlar koparan cehennem ehline bakar gibiyim, demiş. Allah Rasûlü (s.a.) üç kere : Ey Hâris, bildin, iyice sarıl, buyurmuş.

«İşte onlar; inanmışların ta kendileridir.» âyeti hakkında Amr İbn Mürre der ki : Kur'an ancak Arap lisânı ile indirilmiştir. Sen : Falanca gerçekten efendidir, dersin. Kavim içinde efendiler vardır. Kavim içinde ticâret erbâbı vardır ve sen : Falanca gerçekten tâcirdir, dersin. Kavim içinde şâirler varken sen : Falanca gerçekten şâirdir, dersin.

«Onlara Rablarının katında, cennette dereceler, makâmlar, evler vardır.» Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmaktadır : «Onlar Allah katında derece derecedir. Allah yaptıklarını görmektedir.» (Âl-i İmrân, 163). «Onlara Rablarının katında mağfiret vardır.» Onların günâhlarını bağışlar ve iyiliklerinin karşılığını verir. Dahhâk, «Onlara Rab'larının katında dereceler vardır.» âyeti hakıknda der ki : Cennet halkı biribirlerinden yüksektedir. Üstte olan, kendisinden aşağıda olandan üstün olduğunu görür. Daha aşağıda olan ise kimsenin kendisinden üstün tutulduğunu görmez. Bu sebepledir ki Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerindeki bir hadîste, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Şüphesiz İlliyyûn cennetleri halkını, onlardan daha aşağı olanlar gök ufuklarından bir ufukta batan bir yıldızı gördüğünüz gibi görürler. Ey Allah'ın elçisi, bunlar peygamberlerin dereceleri olup başkaları ulaşmayacak mı? diye sordular da şöyle buyurdu : Evet, nefsim kudret elinde olan (Allah'a) yemîn olsun ki Allah'a îmân eden ve Rasûlleri tasdîk eden erkekler (kimseler) erişecektir. İmâm Ahmed ve Sünen sâhiplerinin, Atiyye kanalıyla Ebu Saîd'den rivâyet ettikleri başka bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Şüphesiz ki cennet halkı, yüce derecelerin sâhiplerini sizin gök ufkunda batan yıldızı gördüğünüz gibi göreceklerdir. Ebubekir ve Ömer onlardandır ve hattâ onlardan da üstündürler.

İZÂHI

Burada birkaç mesele vardır :

Birinci mesele : Tasdîkten ibâret olan îmânın artması konusunda iki görüş bulunmaktadır :

Birinci görüş : Vâhidî'nin naklettiğine göre, bu ulemânın çoğunluğunun görüşüdür. Buna göre, kimin îmânına dayanak yaptığı delili daha çok ve kuvvetli ise, onun îmânı daha ziyâdedir. Çünkü deliller çok ve kuvvetli oldukça, şüphe kalkar ve yakîn kuvvet kazanır. Peygamber (a.s.) de : Ebubekir'in îmânı tartılsaydı, dünyadaki mü'minlerin îmânından ağır gelirdi, buyurarak buna işâret etmektedir.

Şöyle de denebilir : Îmânın artmasından murâd, delilin ya kuvvetli olması veya çok olması demektir. Bir delilin kuvvetli olması yan-

lıştır. Çünkü her bir delil, mutlakâ bir takım hükümlerden oluşur. Bu hükümler de, ya zıddına ihtimâl bırakmayan bir kesinlikte olur veya olmaz. Eğer bütün hükümler, zıddını dışta bırakan bir kesinlikte ise; bu gibi delillerin birinin diğerinden daha güçlü olması muhâldir. Çünkü böyle bir kesinlik, farklılığı kabul etmez. Ancak bütün hükümlerde veya bir kısmında böyle zıddını dışarda bırakan kesinlik özelliği olmazsa; böyle bir önerme delil olmaz, emmâre olur. Bundan çıkan sonuç ilim değil, zan ifâde eder. O halde kuvvet bakımından delillerde bir farklılık olması muhâldir. Delillerin çokluğu bakımından farklılığın olması da muhâldir. Çünkü bir delil sebebi ile elde edilen kesinlik, eğer bu delil zıddını dışarda bıracak tarzda ise birçok delilin biraraya gelmesi halinde daha kuvvetli olamaz. Eğer bu delil, zıddını dışarda bırakmıyorsa; zâten delil olmaz, emmâre olur. Ve sonuç ilim değil, zan ifâde eder. O halde bu te'vîl zayıftır.

Şöyle demek de mümkündür : İmânın artmasından maksad, onun devâm edip etmemesidir. Çünkü istidlâl yapan bazı kimseler, delillerini ve onun delâlet ettiği şeyi ancak bir an zihinlerinde tutabilirler. Bazıları da bu durumu devâm ettirirler. İki nokta arasında değişik durumlar, farklı mertebeler vardır. İşte artmak, bu demektir.

İkinci görüş : Rasûlullah'ın (s.a.) zamanında yükümlülükler, peyderpey geliyordu. Sahâbe-i kirâm, Allah katından gelip okunan her emri tasdîk ediyorlardı. Yeni bir yükümlülük vâki' oluşunda tasdîk ve ikrârları artardı. Ma'lûmdur ki, bir insanı iki meselede tasdîk eden kimsenin bu zâtî tasdîki, o insanı bir meselede tasdîk eden kimsenin tasdîkinden daha çoktur. «Onlara Allah'ın âyetleri okunduğu zaman îmânları artar.» âyetinin mânâsı şudur : Onlar, her yeni bir âyet işittiklerinde yeni bir ikrâr getirirlerdi. Bu da îmân ve tasdîkde bir artma demektir. Bu âyetin tefsîrinde, üçüncü bir görüş daha göze çarpmaktadır. Buna göre : Allah'ın hikmet ve kudretinin üstünlüğü ancak bunların, O'nun yarattıklarında eserleri vâsıtasıyla bilinebilir. Bu, kıyısı olmayan bir deniz gibidir. İnsan aklı, Allah'ın bir mahlûkundaki hikmet eserlerine vâkıf olur. Sonra bundan bir başkasına geçer. Her geçiş daha yüce, şerefli ve mükemmel bir noktaya geçme demektir. Bu mertebelerin sonu olmadığına göre; tecellî, keşf ve ma'rifetin de sınırı olmaması îcâb eder.

İkinci Mesele : Ulemâ, îmânın artıp eksilmesi konusunda farklı görüşlere sâhiptirler. Îmân; itikâd, ikrâr ve amelden oluşur, diyenler bu âyetle iki noktadan istidlâl etmektedirler : Birinci nokta : «Onların îmânı artar.» cümlesi, îmânın artabileceğine delâlet etmektedir. Bu durumda eğer îmân, sâdece ma'rifet ve ikrârdan ibâret olsaydı, artmayı kabul etmezdi.

İkinci Nokta : Cenâb-ı Allah bu beş vasfı zikretti. Sonra bunlarla mevsûf olanlar için «Gerçek mü'minler onlardır.» buyurdu. Bu da gösteriyor ki bu özelliklerin hepsi de, îmânın mânâsına girmektedir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.), Ebu Hüreyre (r.a.) nin rivâyet ettiği bir hadîsinde şöyle buyuruyor : Îmân, yetmiş küsûr şu'bedir. Bu şu'belerin en yükseği, Allah'tan başka herhangi bir ilâh olmadığına şâhidlik etmek, en aşağısı da yoldaki rahatsızlık veren şeyleri oradan uzaklaştırmaktır. Utanmak da îmânın bir şu'besidir. Bu âyetle; îmânın üç rüknün toplamından oluştuğuna delil getirmektedirler. Diyorlar ki; çünkü âyet, îmânın artmayı kabul ettiğine sarâhatle delâlet etmektedir. Ma'rifet ve ikrâr, farklılık kabul etmediğine göre, îmânın; itikâd, ikrâr ve amelin toplamından ibâret olması gerekir. Binâenaleyh amelde değişiklik (farklılık) olması, îmânda değişiklik (artma, eksilme) olmasına sebep olmaktadır. Ancak, bunların bu istidlâlleri zayıftır. Zîrâ yukarıda açıkladığımız gibi, îmânın artması ve eksilmesi, itikâd ve ikrârın devâm edip etmemesi itibâriyle olmaktadır. Bu mesele, îmânın artıp eksilmesi için kâfîdir.

Üçüncü Mesele : «Onlara Allah'ın âyetleri okunduğu zaman îmânları artar.» âyetinin zâhir mânâsı; îmânın artmasında bu âyetlerin etkili olduğunu akla getiriyorsa da gerçek böyle değildir. Çünkü o âyetlerin kendileri, bu artmayı gerektirmez. Öyleyse bu etkiyi yapan yalnız o âyetleri dinlemektir. Yahut da ancak o âyetleri bilmek, ma'rifet ve tasdîkte artma olayını meydana getirmektedir.

Mü'minlerin üçüncü sıfatı : «O ve onlar Rablarına tevekkül ederler.» Mü'minlerin husûsiyetleri; va'd ve va'dinde doğru, güvenilir olmak, Allah ve Rasûlü doğru söyler demek, münâfıkların dediği gibi «Allah ve Rasûlü bize ancak bir aldanma va'detti.» dememektir. Şunu da belirtelim ki bu söz, bir hasr ifâde eder. Yani, onlar, sâdece Allah'a tevekkül ederler, demektir. Bu hal yüce bir mertebe, şerefli bir makâmdır. Bu makâma eren insan, bütün meselelerde yalnız Allah'a tevekkül eder.

Şu da bilinmelidir ki : Bu üç sıfat, en iyi şekilde sıralanmış dereceye konmuştur. Öyle ki, birinci basamakta : Allah'ın ikâbından korkmak, ikincide : Allah'ın teklîflerine boyun eğmek, üçüncüde ise : Allah'tan başkasından tamâmen uzaklaşmak O'nun lutfuna tamâmıyla itimâd edip mâsivâsından hiç bir şey beklememek, bulunmaktadır.

Mü'minlerin dördüncü ve beşinci sıfatı : «Onlar namaz kılar ve kendilerine verdiğimiz rızkın bir kısmını infâk ederler.» âyetiyle belirtilmektedir. Bundan önce geçen üç derece, kalb ve bâtınla ilgili olan hallerdir. Cenâb-ı Allah o tür derecelerden açıkta görülebilen hallere geçmiştir. Zâhiren görülebilen ibâdetlerin başı, nefsi namaza koştur-

mak ve Allah'ın râzı olduğu tarzda infâk etmektir. Bunun içine zekât, sadakalar, namaz, cihâd için infâk, câmîlere ve köprülere harcama da girmektedir. Mu'tezile şöyle diyor : Allah Teâlâ, kendisine verdiği rızıktan infâk eden kulunu övmektedir. Harâm olan bir maldan infâk etmenin câiz olmadığına ulemâ ittifâk etmiştir. Bu durum, harâm olan bir malın rızık olmadığına delâlet eder.

Allah Teâlâ bu beş sıfatı zikredince bu meyânda, bunlarla mevsûf olanların üç durumu olduğunu ilân etti : Birincisi : «Onlar, gerçekten mü'mindirler.» buyurmasıdır. Bu noktada bir kaç mesele vardır :

Birinci Mesele : «Gerçekten» kelimesi ne ile ilgilidir? Buna iki türlü cevab verilmiştir :

a) «Onlar gerçekten mü'mindirler» sözü ile cevab verilmiştir. Buna göre âyetin mânâsı, «Onlar hakîkaten mü'minlerdirler» tarzındadır.

b) «Onlar mü'minlerdir.» noktasında cümle bitmiştir. «Gerçekten, onlar için dereceler vardır.» diyerek ikinci bir cümle başlamaktadır.

(.....)

Üçüncü Mesele : Bir kimsenin «Ben mü'minim» demesinin câiz olduğunda ittifâk edilmişse de «Ben gerçekten mü'minim» demesinin câiz olup olmadığında ihtilâf vardır. Şâfiî'nin taraftârları; evlâ olan, kişinin; ben inşâallah mü'minim demesi, gerçekten mü'minim demememesidir, derken; Ebu Hanîfe'nin taraftârları da: Evlâ olan, kişinin; ben gerçekten mü'minim demesi, inşâallah mü'minimdir demememesidir, demişlerdir. Ben inşâallah mü'minim, demenin daha doğru olduğunu söyleyenler bunun için iki husûsu göz önünde bulundurmaktadırlar :

a) Îmânın elde edilmiş olmasından şüphe edilmesi nedeniyle bu sözün söylenmesi.

b) Bunun tâm tersi. Yani îmânın elde edilmiş olmasından şüphe edilmeksizin bu sözün söylenmesi. Birinciyi şöyle açıklayalım : Şâfiî'ye göre; îmân; itikâd, ikrâr ve amelin toplamından ibârettir. Bir kimsenin güzel amelleri işlemesinin kesinliği şüpheli bir durumdur. Bir şeyin parçasında vâki' olan şüphe, onun oluşturduğu bütünde de şüpheyi gerektirir. Bir insan; her ne kadar itikâd ve ikrârın varlığında kesin bir inanca sahip ise de, amel konusunda şüphe içinde olduğu için imânında da şüphede olması gerekir. Ebu Hanîfe'ye göre; îmân; itikâd ve ikrârın adıdır. Amel ise îmânın dışında bir şeydir. İşte Ebu Hânife böyle telakkî ettiği için, ona göre amelde vâki' olan şüpheden dolayı îmândan da şüphe etmek gerekmez. Demek ki îmânı; itikâd, ikrâr ve amelin üçünün toplamı sayanlara göre; îmânda şüphe edilmesi gerekirken, ameli îmânın dışında tutanlara göre böyle bir şüphe doğru olmamaktadır. Görülüyor ki bu noktadaki ihtilâf, sâdece lafızdaki bir ihtilâftır.

Ben inşâallah mü'minim, demenin şüpheden kaynaklanmadığını belirten ikinci noktaya gelince; bu husûsta birkaç vecih vardır :

Birincisi : Bir insanın mü'min olması; onun en üstün sıfatıdır. Kişi; «ben mü'minim» dediği zaman, sanki kendini en ileri bir seviyede medhetmiş oluyor. Bunun içindir ki, nefsini kırmak ve kendini beğenme duygusunu gidermek için mü'minin «inşâallah» demesi gerekir. Bir rivâyete göre Ebu Hanîfe, Katâde'ye; niçin îmânında istisnâ yapıyorsun? diye sormuş, Hz. İbrâhîm (a.s.) in «âhiret gününde günâhımı bağışlamasını umduğum» sözüne uymak için demesi üzerine; «Allah : Îmân etmedin mi? deyince, o : Evet ettim, dedi.» sözünde Hz. İbrâhîm'e uysaydın daha iyi olmaz mıydı? demiş. Ben diyorum ki : Katâde bunun üzerine şöyle cevab verebilirdi : O zât; «evet, ettim» dedikten sonra, «fakat kalbim mutmain olsun diye» karşılık vermiş ve kalbindeki itmi'nânın artmasını istemiştir. Bu da, inşâallah demenin şart olduğuna delâlet eder.

İkincisi : Cenâb-ı Allah bu âyette bir insanın ancak beş sıfatla muttasıf olduğu zaman mü'min olacağını zikretmiştir. Bu sıfatlar Allah'tan korkmak, dinde ihlâs üzere olmak, Allah'a tevekkül etmek, Allah rızâsı için namaz kılmak, oruç tutmak. Âyetin başında mü'minler; ancak (şöyle şöyle) yapanlardır, buyurarak hasr ifâde eden bir üslûbla başlamış, sonunda yine aynı mânâyı ifâde eden «gerçek mü'minler de bunlardır» açıklamasını yapmıştır. Bu âyet, bu mânâyı ifâde ettiğine göre ve insan da, bu sıfatları taşıdığı husûsunda şahsı için kesin hüküm veremeyeceğine göre; şüphe yok ki evlâ olan mü'minin «inşâallah» demesidir. Rivâyete göre birisi Hasan'a «Sen mü'min misin?» demiş. O da : Îmân iki türlüdür. Eğer Allah'a, meleklerine, kitablarına, peygamberlerine ve âhiret gününe îmândan soruyorsan ben mü'minim. Ama «Mü'minler ancak onlardır ki, Allah anıldığı zaman onların kalpleri titrer» meâlindeki âyetten soruyorsan, bilmiyorum, ben onlardan mıyım, değil miyim? demiş.

Üçüncüsü : Kur'an-ı Kerîm, mü'min olan herkesin cennet ehli olduğunu belirtmektedir. Binâenaleyh, bir kimsenin mü'min olduğuna kesinlikle hükmetmek; onun, cennet ehli olduğuna kesin olarak hükmetmeyi gerektirir. Buna imkân olmadığına göre, ona da imkân yoktur. Sevrî'nin şöyle dediği rivâyet edilir : Bir kimse «Ben hakîkaten mü'minim» der de cennetlik olduğuna şehâdet etmezse, âyetin sâdece yarısına îmân etmiş olur. Yani bir insanın cennet ehli olduğunu kesin olarak bilmemize imkân olmadığı gibi, mü'min olduğunu kesin olarak bilmemize de yoktur.

Dördüncüsü : Îmân kalble tasdîk ve ma'rifetten ibârettir. Bu itibârla ancak bu tasdîk ve ma'rifet insanın kalbinde ve zihninde bulun-

duğu zaman, hakîkaten mü'min olur. Bu durumun dışında olduğu zaman, o, ancak Allah'ın hükmü hasebiyle mü'min olur. Yoksa, hadd-i zâtında mü'min olmaz.

Bu duruma göre «inşâallah» demekle îmânın müsemmâsıyla devâm etmesini istemek, hiç bir zaman ondan gâfil olmaksızın, onun mânâsını sürekli kalbte taşımak murâd edilmiş oluyor.

Beşincisi : Ölümü göz önünde bulunduranlar şöyle diyorlar : Bir kimsenin şu anda mü'min olmasının şartı, îmân üzere ölmesidir. Îmânın bu şartı, ancak ölüm anında tahakkuk etmektedir, dolayısıyla meçhûldür. Bilinmeyen bir şeye bağlı olan bir şey de mechûldür. Bunun içindir ki, «Ben inşâallah mü'minim» demek daha uygundur.

Altıncısı : Bu istisnâyı hâtimeye, sona bağlayarak yapmaktır. Çünkü insan her ne kadar şu anda mü'min ise de, sonunda îmânının kalmadığını farzetsek, onun şu andaki îmânının varlığı ile yokluğu bir olur, ondan bir fayda görmez. Îmânda istisnâ, bu durum göz önünde bulundurularak yapılır.

Yedincisi : Bu sözün söylenmesi, kesin inancın oluşuna mâni değildir. Cenâb-ı Allah «Siz inşâallah Mescid-i Harâm'a gireceksiniz.» buyuruyor. Oysa Allah Teâlâ bu konuda şek ve şüphe etmiş olmaktan münezzehtir. O halde kullarına bu mânâyı öğretmek için böyle buyurmuştur. Öyle ise evlâ olan, kendi bereketiyle îmânın devâm etmesi için, işleri Allah'a havâle etmeyi gösteren bu ifâdeyi söylemektir.

Sekizincisi : Selef'ten bir kısım kimselerin, bu kelimeyi söylediklerini görüyoruz. Bunları destekleyen «gerçek mü'minler onlardır» âyeti vardır. Bu ifâde, mü'min olan ve olmayan toplulukların bulunacağına delâlet ediyor. O halde mü'min, «inşâallah» demelidir. Ki, onun bereketiyle Allah kendisini birinci zümreden eylesin. Bu ifâdeyi kullanmanın câiz olmadığını söyleyenlerin de bir kaç delili vardır :

1) Hareket eden bir kimse, «Ben hareket ediyorum.» der, «İnşâallah hareket ediyorum» diyemez. Oturan, ayakta duran insanlar da böyledir. Bu ifâde için de durum aynıdır. Mü'minin, mü'min olması gerekir. O, «Ben inşâallah mü'minim» diyemez. Bir insan istikbâlde hareket etmekten çıkabilir. Fakat bu, onun şu anda, hareket halinde iken kendisine «hareket ediyor» diye hükmetmemize mâni değildir. Tıpkı bunun gibi, gelecekte îmânın yok olması, kişinin şu anda mü'min olmasına mâni değildir.

2) Cenâb-ı Allah bunların, gerçekten mü'min olduklarına hükmetmiş, «Gerçek mü'minler onlardır» buyurmuştur. «İnşâallah» sözü Allah'ın, var olduğuna kesin olarak hükmettiği bir şeyde şüpheyi gerektirir ki, bu câiz değildir.

Birinci noktaya cevab : Bir insanın hareket etme sıfatı ile mü'min olma sıfatı arasında yukarıda zikrettiğimiz birçok husûstan kaynaklanan farklar vardır. Böyle farklı iki şeyi aynı kefeye koymak mümkün değildir.

İkinci noktaya cevab : Allah Teâlâ, geçen sıfatlarla mevsûf olanları gerçek mü'minler olarak nitelemiştir. Bu şartlar devâmlı şüphelidir. Şart şüpheli olunca, ona bağlı olan şey de şüpheli olur. İşte bu bizim görüşümüzün özünü te'yîd etmektedir. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XV, 118 - 123).

———oOo———

كَمَآ أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنۢ بَيْتِكَ بِٱلْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ لَكَٰرِهُونَ ﴿٥﴾ يُجَٰدِلُونَكَ فِى ٱلْحَقِّ بَعْدَمَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى ٱلْمَوْتِ وَهُمْ يَنظُرُونَ ﴿٦﴾ وَإِذْ يَعِدُكُمُ ٱللَّهُ إِحْدَى ٱلطَّآئِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ ٱلشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ ٱللَّهُ أَن يُحِقَّ ٱلْحَقَّ بِكَلِمَٰتِهِۦ وَيَقْطَعَ دَابِرَ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٧﴾ لِيُحِقَّ ٱلْحَقَّ وَيُبْطِلَ ٱلْبَٰطِلَ وَلَوْ كَرِهَ ٱلْمُجْرِمُونَ ﴿٨﴾

5 — Nitekim Rabbın seni evinden hak uğruna çıkarmıştı. Halbuki mü'minlerden bir zümre bundan hoşlanmamışlardı.

6 — Hak apaçık meydana çıktıktan sonra bile, sanki göz göre göre ölüme sürükleniyorlarmış gibi seninle mücâdele ediyorlardı.

7 — Hani, Allah iki tâifeden birini size va'dediyordu. Siz ise kuvveti bulunmayanın sizin olmasını arzu ediyordunuz. Allah ta istiyordu ki; sözleriyle hakkı gerçekleştirsin ve kâfirlerin kökünü kessin.

8 — Ta ki suçlular istemese de, hakkı gerçekleştirsin ve bâtılı ibtâl etsin.

Allah'ın Vaadi

İmâm Ebu Ca'fer et-Taberî der ki : «Nitekim Rabbın seni evinden hak uğruna çıkarmıştı.» âyetinin başındaki benzetme edatı olan kâf harfinin burada gelmesini gerektiren sebep hakkında müfessirler

ihtilâf etmiştir. Bazıları der ki : İnananlar için uygun olması husûsunda bu, onların Rablarından korkmalarına, aralarını düzeltmelerine, Allah'a ve Rasûlüne itâatlarına benzetilmiştir. Bu açıklamanın bir benzeri, sonra İkrime'den de rivâyet edilmiştir. Bu açıklamaya göre, Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : Nasıl ki siz ganîmetler konusunda ayrılığa düştünüz, çekişip cimrileştiniz de Allah onları sizden aldı; Allah'ın ve Rasûlü (s.a.) nün paylaştırmasına verdi ve o da adâletle, eşitlikle onları bölüştürdü. İşte bu, sizin için en uygun olanı idi. Aynı şekilde siz; dînlerine yardım için, kervanlarını korumak için çıkan güçlü kuvvetli grupla savaşmayı, düşmanlarınıza karşı çıkmayı hoş görmemiştiniz. Sizin savaştan hoşlanmamanızın netîcesi, Allah sizin için savaşı takdîr buyurdu, ta'yîn edilmemiş bir vakitte sizi rüşde, hidâyete ulaştırmak, size zaferi ve fethi nasîb buyurmak üzere Allah düşmanınızla sizi bir araya getiriverdi. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmaktadır : «Hoşunuza gitmez ama cihâd üzerinize farz kılındı. Bir şey hoşunuza gitmediği halde sizin için hayırlı olabilir. Bir şey de hoşunuza gittiği halde sizin için kötü olabilir. Allah bilir, siz bilmezsiniz.» (Bakara, 216).

İbn Cerîr'in naklettiğine göre diğerleri şöyle söylüyor : Bu âyetin mânâsı şudur : Nasıl Rabbın seni mü'minlerden bir grubun istememesine rağmen evinden hak uğruna çıkarmışsa aynı şekilde onlar savaştan da hoşlanmıyorlardı. Kendileri için hak apaçık meydana çıktıktan sonra bile seninle mücâdele ediyorlardı. Sonra İbn Cerîr, bu görüşün bir benzerini Mücâhid'den rivâyet etmiştir ki buna göre Mücâhid şöyle demiştir : Rabbın seni evinden nasıl hak uğruna çıkarmışsa onlar aynı şekilde hak husûsunda seninle mücâdele ediyorlardı. Süddî der ki : Allah Teâlâ Hz. Peygamber (s.a.) in Bedir'e çıkışı ve onların (mü'minlerden bir zümrenin) onunla mücâdele etmeleri husûsunda : «Nitekim Rabbın seni evinden hak uğruna çıkarmıştı. Halbuki mü'minlerden bir zümre, müşriklerle karşılaşmak üzere çıkmandan hoşlanmamışlardı. Hak apaçık meydana çıktıktan sonra bile seninle mücâdele ediyorlardı.» âyetini indirmiştir.

Bazıları da şöyle diyor : Mücâdele ederek sana ganîmetleri soruyorlar. Nitekim onlar, Bedir günü de seninle mücâdele etmişler ve : «Bizi kervan için çıkardın. Şâyet savaşı daha önceden haber vermiş olsaydın; biz, savaş için hazırlanırdık, demiştiler.»

Ben de derim ki : Allah Rasûlü (s.a.) Şam'dan Ebu Süfyân kervanının döndüğü haberi kendisine ulaşınca, onun peşine düşmek için Medîne'den çıkmıştı. Orada (kervanda) Kureyş'e âit bol miktarda mal vardı. Allah Rasûlü (s.a.) müslümanlardan sür'atli hareket edenleri harekete geçirerek üçyüz on küsûr kişiyle çıkmıştı. Bedir yolu üzerin-

den sâhile doğru kervanın peşine düşmüş; Ebu Süfyân, Allah Rasûlü (s.a.) nün kendi peşine düştüğünü bilir bilmez Damdam İbn Amr'ı Mekke'ye uyarıcı (yardım isteyici) olarak göndermişti. Mekke'liler dokuzyüz veya bin silâhlı kişiyle hazırlanmış ve yola çıkmışlardı. Ebu Süfyân ise deniz sâhilini ta'kîb ederek sağdan yürümüş ve kurtulmuştu. Mekke'liler gelmişler ve Bedir suyuna ulaşmıştılar. Allah Teâlâ, birbirlerinden habersiz olarak müslümanlarla kâfirleri bir araya getirivermişti. Zîrâ O, müslümanların kelimesini yüceltmeyi, düşmanlara karşı onları muzaffer kılmayı, hak ile bâtılın arasını ayırmayı murâd etmiştir. Nitekim bunun açıklaması ilerde gelecektir. Allah Rasûlü (s.a.) ne Mekke'lilerin çıkışı haberi geldiğinde, Allah Teâlâ ona vahyederek iki gruptan birini va'detmişti : Ya kervan, ya da müslümanlarla savaşmak üzere gelen Mekke'li gürûh. Müslümanlardan bir çoğu, kervan tarafına gitmeyi istemişti. Çünkü bunda savaşsız kazanç vardı. Nitekim Allah Teâlâ, bunu şöyle beyân buyurur : «Siz ise kuvveti bulunmayanın sizin olmasını arzu ediyordunuz. Allah ta istiyordu ki; sözleriyle hakkı gerçekleştirsin ve kâfirlerin kökünü kessin.»

Hâfız Ebu Bekr İbn Merdûyeh Tefsîr'inde der ki : Bize Süleymân İbn Ahmed et-Taberânî... Ebu Eyyûb el-Ensârî'den rivâyet ediyor ki; o, şöyle anlatıyor : Biz Medine'de iken Allah Rasûlü (s.a.) : Bana haber verildi ki Ebu Süfyân'ın kervanı gelmektedir. Bu kervana karşı çıkar mısınız? Olur ki Allah onu bize ganîmet olarak verir, buyurmuştu. Biz evet dedik, o çıktı, biz de çıktık. Bir veya iki gün yürüdüğümüzde bize : Kavimle savaş hakkında ne düşünürsünüz? Muhakkak onlar sizin çıkışınızı haber almışlardır, buyurdu. Biz : Hayır, Allah'a yemîn olsun ki düşmanla savaş için bizim gücümüz yoktur. Biz, ancak kervanı kasdetmiştik, dedik. Sonra Allah Rasûlü : Kavimle savaş hakkında ne düşünürsünüz? buyurdu. Biz, aynısını söyledik. Mikdâd İbn Amr : Ey Allah'ın elçisi, muhakkak biz Mûsâ'nın kavminin ona : «Git, sen ve Rabbın savaşın. Biz, burada oturanlardanız.» dediği gibi demeyeceğiz sana, dedi. Râvî devâmla şöyle anlatır : Biz Ansâr topluluğu, keşke Mikdâd'ın söylediği gibi söyleseydik de bizim büyük bir malımız olmasaydı; bizim için daha sevimli olurdu, diye temennî ettik. Allah Teâlâ da elçisine : «Nitekim Rabbın seni evinden hak uğruna çıkarmıştı. Halbuki mü'minlerden bir zümre bundan hoşlanmamışlardı.» âyetini indirdi. Ve râvî hadîsin tamâmını zikretmiştir. Hadîsin bir benzerini, İbn Ebu Hâtim de İbn Lehîa'dan rivâyet etmiştir. Yine İbn Merdûyeh, Muhammed İbn Amr İbn Alkame İbn Vakkâs el-Leysî'den, o babasından, o da dedesinden rivâyet ediyor ki o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) Bedir'e doğru yola çıktı. Revhâ'da iken insanlara hitâb buyurdu ve : Nasıl düşünürsünüz? diye sordu. Ebubekir : Ey Allah'ın elçisi, bize ulaştığına

göre onlar şu şu yerdedirler, dedi. Hz. Peygamber sonra insanlara tekrâr hitâb etti ve : Nasıl düşünürsünüz? diye sordu. Ömer, Ebubekir'in dediği gibi diye karşılık verdi. Allah Rasûlü sonra insanlara hitâb etti ve : Nasıl düşünürsünüz? diye sordu. Sa'd İbn Muâz : Ey Allah'ın elçisi, bizi mi kasdediyorsun? Sana ikrâm eden, sana kitâbı indirene yemîn olsun ki senin girdiğin yol hakkında benim hiç bir bilgim yok. Şâyet sen yürüsen ve Zûyemen mevkiinden Berku'l-Ğamâd'a varmış dahi olsan (ki bu yer, Mekke'nin arka kısmında ve sâhili ta'kîb eden yerde Mekke'ye beş gece mesâfededir) yine de mutlakâ seninle birlikte yürürüz, Mûsâ'ya : «Git, sen ve Rabbın savaşın. Biz, burada oturanlardanız.» diyenler gibi olmayacağız. Aksine : «Sen ve Rabbın git, savaşın, muhakkak biz sizinle birlikte sana tâbi olacağız.» deriz. Belki sen bir iş için çıkmıştın da Allah sana bir başkasını vahyetmiştir. Allah'ın sana gösterdiğine bak. Ona yürü. Dilediğinin ipini bağla, dilediğinin ipini kes. Dilediğini düşman kabul et, dilediğinle anlaş. Malımızdan dilediğini al, dedi. İşte Sa'd'ın bu sözü üzerine : «Nitekim Rabbın seni evinden hak uğruna çıkarmıştı. Halbuki mü'minlerden bir zümre bundan hoşlanmamışlardı...» âyetleri indi.

İbn Abbâs'dan rivâyetle Avfî der ki : Bedir günü Hz. Peygamber (s.a.) düşmanla karşılaşma konusunda müşâvere edip Sa'd İbn Ubâde söylediklerini söylediğinde; Allah Rasûlü, insanlara savaşa hazırlanmalarını emretti. Onlara kuvvetli olmalarını da emretti. (Kuvvetli olan tarafa yürümelerini emretti). Îmân ehli bundan hoşlanmadılar da Allah Teâlâ : «Nitekim Rabbın seni evinden hak uğruna çıkarmıştı. Halbuki mü'minlerden bir zümre bundan hoşlanmamışlardı. Hak apaçık meydana çıktıktan sonra bile, sanki göz göre göre ölüme sürükleniyorlarmış gibi seninle mücâdele ediyorlardı.» âyetini indirdi.

Mücâhid der ki : Seninle gerçek konusunda yani savaş husûsunda mücâdele ediyorlardı. Muhammed İbn İshâk da şöyle diyor : Seninle gerçek konusunda mücâdele ediyorlardı. Müşriklerle karşılaşmayı istemiyorlardı ve kendilerine söylendiği zaman Kureyş'in yürüyüşünü kabul etmek istememişlerdi. Süddî der ki : «Hak apaçık meydana çıktıktan sonra bile, seninle mücâdele ediyorlardı.» Yani senin ancak Allah'ın sana emrettiğini yapacağın kendilerine apaçık belli olduktan sonra seninle mücâdele ediyorlardı.

İbn Cerîr'in naklettiğine göre; diğer bazıları da, burada müşriklerin kasdedildiğini söylemişlerdir. İbn Cerîr der ki : Bana Yûnus'un... İbn Zeyd'den «Hak apaçık meydana çıktıktan sonra bile, sanki göz göre göre ölüme sürükleniyorlarmış gibi seninle mücâdele ediyorlardı.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Bunlar, müşriklerdir. Allah Rasûlü (s.a.) ile gerçek konusunda mücâdele etmişlerdir. İslâm'a çağırıldıkları

zaman sanki onlar göz göre göre ölüme sürükleniyorlarmış gibiydiler. İbn Zeyd der ki : Bu, diğerlerinin sıfatlarından değildir. Bu, küfür ehli için olan yepyeni bir sıfattır. Sonra İbn Cerîr şöyle der : İbn Zeyd'in bu sözünün bir anlamı yoktur. Zîrâ «Seninle gerçek konusunda mücâdele ediyorlardı.» kavli, îmân ehlinden bahsetmektedir. Onu ta'kîb eden kısım da yine onlardan haber verir. O halde doğru olan; İbn Abbâs ve İbn İshâk'ın sözüdür ki bu, mü'minlerden haber vermektedir. İbn Cerîr'in desteklemiş olduğu bu söz, gerçek olan sözdür. Sözün akışı da zâten buna delâlet etmektedir. En doğrusunu Allah bilir.

İmâm Ahmed —Allah ona rahmet eylesin— der ki : Bize Yahyâ İbn Ebu Bükeyr ve Abdürrezzâk... İbn Abbâs'dan rivâyet ederler ki o, şöyle demiş ir : Bedir işini bitirdiğinde Allah Rasûlü (s.a.) ne : Artık kervanın peşine düş. Zîrâ onun önünde bir engel yok, denilmişti. —Abdürrezzâk'ın rivâyetinde bağları içinde esîr olan— Abbâs İbn Abdülmuttalib şöyle seslendi : Bu, senin için doğru olmaz. Hz. Peygamber (s.a.) : O da niçin? diye sordu da o şöyle dedi : Zîrâ Allah Teâlâ, sana iki gruptan ancak birini va'detmişti ki va'dettiğini sana vermiştir, dedi. Hadîsin isnâdı ceyyid olup başkaları tahrîc etmemişlerdir.

Allah Teâlâ buyurur ki : «Siz ise kuvveti bulunmayanın sizin olmasını arzu ediyordunuz.» Yani onlar gücü kuvveti olmayan, savaş olmayacak grubu istiyorlardı ki kendilerinin olsun. Bu, kervandır. «Allah da istiyordu ki; sözleriyle hakkı gerçekleştirsin.» Allah Teâlâ, güç kuvvet sâhibi ve savaşabilecek olan grubu sizinle bir araya getirmeyi murâd ediyordu. Zîrâ O, sizi onlara muzaffer kılacak, onlara karşı size yardım edecek, dinini gâlib kılacak, İslâm kelimesini yüceltecek, İslâm'ı diğer dinlere gâlib kılacaktı. O, işlerin netîcelerini en iyi bilendir. Sizi en güzel şekilde idare eden de O'dur. Her ne kadar kulları, kendilerine zâhir olana göre bunun tersini sevip istiyorlarsa bile. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurur : «Hoşunuza gitmediği halde cihâd üzerinize farz kılınmıştır. Bir şey hoşunuza gitmediği halde sizin için hayırlı olabilir. Bir şey de hoşunuza gittiği halde sizin için kötü olabilir...» (Bakara, 216).

Muhammed İbn İshâk —Allah ona rahmet eylesin— der ki : Bana Muhammed İbn Müslim ez-Zührî, Âsım İbn Ömer İbn Katâde, Abdullah İbn Ebu Bekr ve Yezîd İbn Rûmân... Abdullah İbn Abbâs'dan —Bunlardan her biri hadîsin bir kısmını bana rivâyet ettiler de onların hadîsleri Bedir hadîsinden şu vereceğim hadîste birleştiler— rivâyet ettiler ki onlar şöyle diyorlar : Allah Rasûlü (s.a.) Ebu Süfyân'ın Şam'dan gelmekte olduğunu işitince müslümanları ona doğru yürümeye çağırdı. Ve : İşte Kureyş kervanı. Onda onların malları var. Ona doğru çıkın. Olur ki Allah Teâlâ onu size ganîmet olarak verir, buyur-

du. İnsanlar bu çağrıya uydular. Bir kısmı hafîf silâhlandı, bir kısmı da ağır silâhlandı. Onlar, Allah Rasûlünün harbe tutuşacağını sanmamışlardı. Ebu Süfyân, Hicâz'a yaklaştığı zaman haber toplamak üzere gruplar çıkarmıştı. İnsanların (müslümanların) durumundan korkarak rastladığı atlılara da soruyordu. Nihâyet gruplardan birinden; Muhammed ve ashâbı senin, ve kervanın için yola çıktı, haberini yakaladı, o zaman korktu ve Damdam İbn Amr el-Ğıfârî'yi kirâlayarak Mekke halkına gönderdi. Ona Kureyş'e varıp mallarını (korumak üzere) grup halinde çıkarmasını emretti. Onlara Muhammed'in, ashâbı ile birlikte kervanın önünü kestiğini haber verecekti, Damdam İbn Amr sür'atle Mekke'ye doğru yola çıktı. Allah Rasûlü (s.a.) ashâbı içinden çıkıp Zefrân denilen vâdîye ulaştı. Vâdîden çıktı ve vâdînin bir kısmında iken indi (konakladı). Kureyş'in, kervanını korumak üzere yola çıktığı haberi kendisine geldi de Allah Rasûlü (s.a.) insanlarla (ashâbı ile) istişâre edip onlara Kureyş'in (gelmekte olduğunu) haber verdi. Ebubekir (r.a.) kalkıp güzel konuştu. Sonra Ömer kalktı ve güzel konuştu. Sonra Mikdâd İbn Amr kalktı ve : Ey Allah'ın elçisi, Allah'ın emrettiği şeye yürü. Biz seninle beraberiz. Allah'a yemîn olsun ki İsrâiloğullarının Mûsâ'ya : «Git, sen ve Rabbın savaşın. Biz, burada oturanlardanız.» (Mâide, 24) dedikleri gibi sana söylemeyeceğiz. Fakat : «Sen ve Rabbın git, savaşın; muhakkak ki ikinizle beraber biz de savaşacağız.» diyeceğiz. Seni hak ile gönderene yemîn olsun ki bizi —Habeş'lilerin şehrini kasdederek— Berku'l-Ğamâd'a yürütsen bile seninle beraber ona ulaşman için önünde savaşırız, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) ona hayır söyledi, hayır duâlar etti ve sonra da : Ey insanlar, bana yol gösterin, buyurdu. Bununla, ancak Ansâr'ı kasdediyordu. Zîrâ ashâbının çoğunluğu onlardı. Onlar, kendisine Akabe'de biât ettikleri zaman : Ey Allah'ın elçisi, sen bizim yurdumuza ulaşıncaya kadar biz sana bağlı olmaktan uzağız. Bize ulaştığın zaman sen bizim zimmetimiz altındasın. Çocuklarımızı ve kadınlarımızı neden koruyorsak seni de ondan koruruz, demişlerdi. Allah Rasûlü (s.a.) Ansâr'ın sâdece Medîne'de kendilerine saldıracak düşmanından kendisini korumayı düşünmelerinden korkuyordu. Ayrıca, onları ülkelerinden çıkarıp, bir düşmana karşı yürütme hakkının olmadığını düşünüyordu. Allah Rasûlü (s.a.) bu sözü söylediği zaman Sa'd İbn Muâz : Ey Allah'ın elçisi, Allah'a yemîn olsun ki sen bizi kasdediyor gibisin, demişti. Hz. Peygamber; evet, buyurunca Sa'd : Muhakkak biz sana îmân etmiş, seni doğrulamış, senin getirdiğinin hak olduğuna şehâdet etmiş, bunun üzerine sana işitip itâat edeceğimize dâir söz ve ahidlerimizi vermişiz. Ey Allah'ın elçisi, dilediğine doğru yürü. Seni hak ile gönderene yemîn olsun ki bize şu denizi gösterip dalsan biz de seninle beraber dalarız, bizden bir tek kişi bile arkada

kalmaz. Biz, bizi yarın düşmanla karşılaştırmandan hoşlanmayacak değiliz. Muhakkak biz harbde sabırlılar, düşmanla karşılaşma esnâsında da sâdıklarızdır. Umulur ki Allah Teâlâ, senin gözünü aydın edecek şeyi sana gösterecektir. Bizi Allah'ın bereketiyle yürüt, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) Sa'd'ın sözüne sevindi, bu onu sevindirdi, sonra : Allah'ın bereketi üzere yürüyün, müjdeler olsun size. Muhakkak ki Allah, bana iki gruptan birini va'detmiştir. Allah'a yemîn olsun ki şu anda, kavmin (öldürülmüş olarak) yıkılacakları yerlere bakar gibiyim, buyurdu. Hadîsin bir benzeri, İbn Abbâs'dan Avfî tarafından da rivâyet edilmiştir. Süddî, Katâde, Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem ile Selef ve Halef âlimlerinden birçoğu da böyle söylemişlerdir. Muhammed İbn İshâk'ın sözleriyle yetinerek onların sözlerini özetlemiş olduk.

إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِأَلْفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ ﴿٩﴾ وَمَا جَعَلَهُ
اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾

9 — Hani siz, Rabbınızdan imdâd istiyordunuz da: Birbiri ardında bin melekle size imdâd ederim, diyerek duânıza icâbet etmişti.

10 — Allah bunu, size sırf bir müjde olsun ve kalbleriniz yatışsın diye yapmıştır. Yardım, ancak Allah katındandır. Muhakkak ki Allah, Azîz'dir, Hakîm'dir.

Allah'ın Yardımı

İmâm Ahmed der ki : Bize Ebu Nûh Kurâd... Ömer İbn Hattâb (r.a.) dan rivâyet etti ki o, şöyle anlatmış : Bedir günü olunca Hz. Peygamber (s.a.) ashâbına baktı. Onlar üçyüz küsûr kişiydiler. Müşriklere baktı. Onlar bin ve daha fazla idiler. Hz. Peygamber (s.a.) kıbleye yöneldi, sonra kollarını uzattı. Üzerinde ridâsı ve izârı vardı. Sonra şöyle duâ etti : Ey Allah'ım, va'dettiğin nerede? Ey Allah'ım, bana va'dettiğini yerine getir. Ey Allah'ım, eğer İslâm ehlinden şu topluluğu helâk edecek olursan, yeryüzünde bir daha sana aslâ ibâdet edilmez. Ömer devâmla şöyle anlatır : Rabbından o kadar imdâd istedi ve duâ etmeye devâm etti ki sırtından ridâsı düştü. Ebubekir geldi, ridâsını aldı ve ona giydirdi. Sonra arkasından ona yapıştı ve : Ey Allah'ın elçisi, Rabbına olan yalvarman sana yeter. Muhakkak ki O, sana va'dettiğini yerine getirecektir, dedi. Allah Teâlâ : «Hani siz, Rabbınızdan

imdât istiyordunuz da : Birbiri ardında bin melekle size imdâd ederim, diyerek duânıza icâbet etmişti.» âyetini indirdi. O gün olup ta karşılaştıklarında Allah Teâlâ müşrikleri hezîmete uğrattı. Onlardan yetmiş kişi öldürüldü, yetmiş kişi de esîr edildi. Allah Rasûlü (s.a.) Ebubekir, Ali ve Ömer ile istişâre etti. Ebubekir : Ey Allah'ın elçisi, bunlar amca, aşiret ve kardeş oğullarıdır. Onlardan fidye alman görüşündeyim. Onlardan aldıklarımız, kâfirlere karşı bizim için bir güç olur. Belki de Allah onlara hidâyet bahşeder de bizim için destek olurlar, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) : Ey Hattâb oğlu, sen ne düşünürsün? diye sordu. Hz. Ömer : Allah'a yemîn olsun ki ben, Ebubekir'in görüşünde değilim. Fakat ben, öyle düşünüyorum ki falancayı —Ömer'in bir yakını idi— bana ver de boynunu vurayım. Ali'ye Ukayl'ı ver boynunu vursun. Hamza'ya falanı —kardeşini— ver boynunu vursun. Tâ ki Allah Teâlâ, müşrikler için kalblerimizde bir yumuşaklık olmadığını bilsin. Bunlar; onların ileri gelenleri, imâmları ve kumandanlarıdır. Allah Rasûlü (s.a.) Ebubekir'in söylediğine kulak verdi, benim söylediğime kulak vermedi. Onlardan fidye aldı. Ertesi gün olduğunda, —Ömer der ki :— Hz. Peygamber (s.a.) e ve Ebubekir'e vardım. Ağlıyorlardı. Ey Alalh'ın elçisi, seni ve arkadaşını ağlatan nedir? Şâyet içimde ağlama hissi duyarsam ağlarım. Ağlama hissi duymazsam sizin ağlamanız karşısında ağlar görünürüm, dedim. Hz. Peygamber (s.a.) : Fidye almaları yüzünden arkadaşlarının başına gelen şey için (ağlıyorum). Sizin azâbınız bana şu ağaçtan —Yakın bir ağacı kasdediyor— daha yakın olarak arzolundu, buyurdu. Allah Teâlâ : «Eğer daha önceden Allah'ın geçmiş bir hükmü olmasaydı, aldıklarınızdan dolayı size büyük bir azâb dokunurdu.» kısmına kadar olmak üzere : «Hiç bir peygambere yeryüzünde savaşırken zaferler kazanıncaya kadar esîrler alması yaraşmaz.» (Enfâl, 67 - 68) âyetini indirdi. Sonra onlara ganîmeti helâl kıldı. Bir sonraki sene Uhud günü olduğunda, Bedir günü fidye almak sûretiyle yapmış olduklarından dolayı cezâlandırıldılar, onlardan yetmişi öldürüldü, Hz. Peygamber (s.a.) in ashâbı Allah Rasûlü (s.a.) nün yanından kaçtı, öndişleri kırıldı, başındaki miğferi parçalandı ve kanı yüzüne aktı. Allah Teâlâ : «Onları iki misline uğrattığınız bir musîbete kendiniz uğrayınca : Bu nereden? dediniz. De ki : O, kendinizdendir. Doğrusu, Allah herşeye Kâdir'dir.» (Âl-i İmrân, 165) âyetini indirdi. Hadîsi Müslim, Ebu Dâvûd, Tirmizî, İbn Cerîr ve İbn Merdûyeh muhtelif kanallardan olmak üzere İkrime İbn Ammâr'dan rivâyet etmişler; Ali İbn el-Medînî ve Tirmizî hadîsin sahîh olduğunu belirterek : Hadîsi, sâdece İkrime İbn Ammâr el-Yemânî kanalından biliyoruz, demişlerdir. Ali İbn Ebu Talha ve Avfî'nin İbn Abbâs'tan rivâyetlerine göre bu âyet-i kerîme yani : «Hani siz, Rabbınızdan imdâd istiyordunuz da...» âyet-i

kerîme'si Hz. Peygamber (s.a.) in duâsı hakkındadır. Yezîd İbn Yüsey', Süddî ve İbn Cüreyc de böyle söylemişlerdir. Ebu Bekr İbn Ayyâş'ın Ebu Husayn'dan, onun da Ebu Sâlih'ten rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Bedir günü olduğunda Hz. Peygamber (s.a.) şiddetle Rabbından imdâd istemeye, duâ etmeye başladı. Ömer İbn Hattâb (r.a.) ona gelip : Ey Allah'ın elçisi, imdâd istemeni azalt. Allah'a yemîn olsun ki Allah sana olan va'dine mutlakâ vefâ gösterecektir, dedi.

Buhârî, Kitâb el-Meğâzî'nin «Hani siz, Rabbınızdan imdâd istiyordunuz da duânıza icâbet etmişti.» âyeti bâbında der ki : Bize Ebu Nuaym... İbn Mes'ûd'dan rivâyet etti ki o, şöyle demiştir : Mikdâd İbn Esved'in öyle bir yerde hazır bulunduğunu öğrendim ki orada onun arkadaşı olmam, ona denk tutulabilecek herşeyden bana daha sevimli olurdu. Hz. Peygamber (s.a.) müşriklere karşı (savaşmaya) çağırırken ona gelmiş ve : Mûsâ kavminin Mûsâ'ya : «Git, sen ve Rabbın savaşın.» dediği gibi demeyeceğiz. Fakat senin sağında, solunda, önünde ve arkanda savaşacağız, demişti. Gördüm ki Hz. Peygamber (s.a.) in yüzü aydınlandı ve onun sözü, Allah Rasûlü'nü sevindirdi. Yine Buhârî der ki : Bize Muhammed İbn Abdullah İbn Havşeb... İbn Abbâs'tan rivâyet etti ki Allah Rasûlü (s.a.) Bedir günü şöyle duâ etmişti : Ey Allah'ım, ahdin (sözün) ve va'din aşkına... Ey Allah'ım, Sen istersen elbet Sana ibâdet edenler bulunmayabilir. Ebubekir Allah Rasûlü'nün elini tutmuş ve : Bu sana yeter demişti. Allah Rasûlü : «Topluluk yakında dağıtılacak ve onlar arkalarını dönüp kaçacaklar.» (Kamer, 45) buyurarak çıkmıştı. Hadîsi Neseî de, Bündâr kanalıyla... Abdülmecîd es-Sekafî'den rivâyet etmiştir.

Allah Teâlâ : «Birbiri ardında bin melekle size imdâd ederim.» buyurur ki Hârûn İbn Antere'nin İbn Abbâs'tan rivâyetinde o, (مردفين) kelimesini «peşpeşe gelen.» şeklinde açıklamıştır. Bu kelimenin «Size imdâd olarak.» anlamında olması da muhtemeldir. Nitekim Avfî, İbn Abbâs'ın bu kelimeyi «imdâd olarak.» şeklinde açıkladığını söyler. Mücâhid, Kârî İbn Kesîr ve İbn Zeyd de kelimeyi böyle açıklamışlardır. Ebu Küdeyne'nin Kâbûs kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, «Birbiri ardında bin melekle size imdâd ederim.» âyeti hakkında : Her bir meleğin ardında bir melekle, demiştir. Yine aynı isnâdla İbn Abbâs'tan rivâyete göre o : Biri bir diğerinin hemen peşinden, demiştir. Ebu Zabyân, Dahhâk ve Katâde de böyle açıklamışlardır.

İbn Cerîr der ki : Bana Müsennâ... Ali (r.a.) den rivâyet etti ki o, şöyle demiştir : Cibrîl bin melek içinde Hz. Peygamber (s.a.) in sağından indi. Ebubekir de oradaydı. Mîkâîl ise bin melek içinde Hz. Peygamber (s.a.) in solundan indi. Ben, Hz. Peygamber (ve ordunun) sol kanadında idim. Şâyet isnâdı sahîh ise bu, bin meleğin bir misli

ile ta'kîb edilmiş olmasını (bin meleği ikinci bir bin meleğin ta'kîb etmesini) gerektirir. Bu sebepledir ki bazıları, âyetteki (مردفين) kelimesini dâl harfinin fethası ile okumuşlardır. En doğrusunu Allah bilir. Meşhûr olan ise Ali İbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'tan rivâyet ettiği onun şu sözüdür : Allah Teâlâ Peygamberi (s.a.) ne ve mü'minlere bin melekle yardım etmiştir. (Bin meleği onlara imdâd olarak göndermiştir). Cibrîl beşyüz melek içinde ordunun bir kanadında, Mîkâîl de beşyüz melekle ordunun öbür kanadında idi. İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr ve Müslim, İkrime İbn Ammâr kanalıyla... Hz. Ömer'den biraz önce geçen hadîsi rivâyet etmişlerdir. Sonra Ebu Zümeyl der ki : Bana İbn Abbâs rivâyet edip şöyle dedi : Müslümanlardan birisi önündeki müşriklerden birinin peşinden koşarken birden üzerinde bir kamçı ve bir atlı sesi işitti. Atlı : Ey Hayzûm, durma ilerle, ileri atıl, diyordu. Bir de önündeki müşrike baktı ki, upuzun yere yıkılıp serilmiş. Ona baktı ve gördü ki burnu ezilmiş, kamçı vuruşu gibi yüzü yarılmış, Ansâr'dan olan bu zât, Allah Rasûlü (s.a.) ne gelip olayı haber vermiş de Rasûlullah şöyle buyurmuş : Doğru söyledin. O, üçüncü semânın imdâdındandır. O gün onlar, yetmişini öldürdüler ve yetmişini de esîr ettiler. Buhârî «Meleklerin Bedir'de hazır bulunması.» bâbında der ki : Bize İshâk İbn İbrâhîm... Rifâa İbn Râfi' ez-Zürakî'den rivâyet etti ki —Bu zât Bedir ehlindendir— o, şöyle demiştir : Cibrîl Hz. Peygamber (s.a.) e geldi ve : İçinizde Bedir ehlini nasıl sayarsınız? diye sordu. Allah Rasûlü: Müslümanların en üstünlerinden veya benzeri bir kelime söyledi de Cibrîl : Meleklerden Bedir'de hazır bulunanlar da böylecedir, dedi. Hadîsi, sâdece Buhârî tahrîc etmiştir. Taberânî, el-Mu'cem'ül-Kebîr'inde bunu Râfi' İbn Hadîc hadîsinden rivâyet etmişse de bu hatâdır. Doğru olan, Buhârî'nin rivâyetidir. En doğrusunu Allah bilir. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde rivâyet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) Hâtıb İbn Ebu Beltea'nın öldürülmesi konusunda müşâvere ettiğinde Ömer'e :

إِنَّهُ قَدْ شَهِدَ بَدْراً وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ اللهَ اطَّلَعَ عَلَى مَنْ شَهِدَ بَدْراً قَالَ اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ .

Muhakkak o Bedir'de hazır bulunmuştur. Nereden biliyorsun; belki de Allah Teâlâ Bedir'de hazır bulunanlara muttali' olmuş ve : «Ne dilerseniz yapınız, muhakkak sizi bağışladım.» buyurmuştur, demişti.

Allah Teâlâ buyurur ki : «Allah size sırf bir müjde olsun ve kalbleriniz yatışsın diye melekleri göndermiş ve onların gönderildiğini size bildirmiştir.» Değilse Allah Teâlâ, bunlarsız da düşmanlarınıza karşı size yardım etmeye Kâdir'dir. Bu sebepledir ki : «Yardım, ancak Allah katındandır.» buyurmuştur. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyurur : «Küfredenlerle karşılaştığınızda boyunlarını vurun. Nihâyet onları sin-

dirince bağı sıkı tutun. Sonra onları, ya karşılıklı veya fidye mukâbili salıverin. Harb ağırlıklarını bırakıncaya kadar, bu böyledir. Eğer Allah dileseydi, onlardan intikâm alırdı. Fakat kiminizi kiminizle denemek ister. Allah yolunda öldürülenlere gelince; Allah onların amellerini aslâ boşa çıkarmaz. Onları hidâyete eriştirecek ve durumlarını düzeltecektir. Onları kendilerine tanıttığı cennete koyacaktır.» (Muhammed, 4-6), «Hem o günleri Biz, insanlar arasında döndürür dururuz. Bu; Allah'ın îmân edenleri belirtmesi ve içinizden şâhidler edinmesi içindir. Allah, zâlimleri sevmez. Bu; Allah'ın îmân edenleri seçmesi, kâfirleri mahvetmesi içindir.» (Âl-i İmrân, 140 - 141). Bunlar öyle hikmetlerdir ki Allah Teâlâ, Allah için kâfirlerle cihâdı mü'minlere farz kılmıştır. Allah Teâlâ, daha önce geçmiş ümmetlerden, peygamberleri yalanlayanların tamâmını kapsayan musîbetlerle cezâlandırmıştır. Nitekim Nûh kavmini tûfân ile, Âd kavmini Batı rüzgârı ile, Semûd'u çığlık ile, Lût kavmini yere batırma, tersine çevirme ve siccîl taşıyla, Şuayb'ın kavmini gölgelik günü azâbı ile helâk buyurmuştur. Allah Teâlâ Mûsâ'yı peygamber olarak gönderip düşmanı olan Firavun ve kavmini denizde boğarak helâk edip sonra da Mûsâ'ya Tevrât'ı inzâl buyurduğunda, Tevrât'ta kâfirlerle savaşı farz kılmıştır. Ondan sonraki kalan şerîatlarda hüküm bu şekilde devâm edegelmiştir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette : «Andolsun ki Biz, önceki nesilleri yok ettikten sonra Mûsâ'ya insanlar için basîretler, hidâyet ve rahmet olmak üzere o kitâbı verdik.» (Kasas, 43) buyurur. Mü'minlerin kâfirleri öldürmesi; kâfirler için en şiddetli küçültme ve hakâret, inananların gönülleri için ise en çok ferâhlatan, şifâ veren bir durumdur. Nitekim Allah Teâlâ bu ümmetten inananlara : «Onlarla savaşın ki, Allah sizin ellerinizle onları azâblandırsın, rüsvây etsin ve sizi onlara karşı üstün kılsın ve mü'minler topluluğunun göğüslerini ferâhlatsın.» (Tevbe, 14) buyurmuştur. Bu sebepledir ki Kureyş büyüklerinin, hakâret gözleriyle kendilerine baktıkları düşmanları elleriyle öldürülmeleri onlar için en incitici, îmân taraftârlarının gönüllerini de aynı derecede ferâhlatıcı olmuştur. Meselâ Ebu Cehl'in savaş alanında, harbin ortasında öldürülmesi; onun için yatağında bir felâketle veya bir yıldırımla veya benzeri bir şeyle ölmesinden çok daha şiddetli, alçaltıcı bir durumdur. Nitekim Ebu Leheb —Allah ona la'net etsin— de kızılçıbanı ile ölmüştür. Akrabâlarından hiç kimse ona yaklaşamamış, uzaktan su atmak sûretiyle onu yıkamışlar, onu terk etmişler ve nihâyet defnetmişlerdir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Muhakkak ki Allah, Azîz'dir.» buyurmuştur. İzzet Allah için, Rasûlü için, dünya ve âhirette inananlar içindir. Nitekim başka bir âyette şöyle buyrulur : «Şüphesiz ki Biz, peygamberlerimize ve îmân etmiş olanlara hem dünya hayatında hem de şâhidlerin şehâdet ede-

cekleri günde mutlakâ yardım ederiz.» (Ğâfir, 51). Allah Teâlâ : «Hakîm'dir.» kendi gücü ve kuvveti ile kâfirleri helâk etmeye, yok etmeye kâdir olmakla birlikte kâfirlerle savaşı farz kılmasında elbette hikmet sâhibidir. Münezzehtir ve yücedir O.

إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِّنْهُ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُم مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً لِّيُطَهِّرَكُم بِهِ وَيُذْهِبَ عَنكُمْ
رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَىٰ قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ ﴿١١﴾ إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ
أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا ۚ سَأُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ فَاضْرِبُوا فَوْقَ
الْأَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ ﴿١٢﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۚ وَمَن
يُشَاقِقِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٣﴾ ذَٰلِكُمْ فَذُوقُوهُ وَأَنَّ لِلْكَافِرِينَ
عَذَابَ النَّارِ ﴿١٤﴾

11 — Hani O, size kendi katından bir emniyet olmak üzere sizi hafif bir uykuya daldırıyordu. Sizi tertemiz yapmak, sizden şeytânın pisliğini gidermek, kalblerinizi pekiştirmek ve ayaklarınıza sebât vermek için gökten üstünüze bir su indiriyordu.

12 — Hani Rabbın meleklere : Ben sizinleyim, haydi îmân edenlere sebât verin, diye vahyetmişti. Ben, küfretmiş olanların kalblerine korku salacağım. Artık siz de vurun boyunlarının üstüne, vurun tüm parmaklarına.

13 — Bunun sebebi; Allah'a ve peygamberine karşı koymalarıdır. Her kim ki, Allah'a ve peygamberine karşı koyarsa; muhakkak Allah, cezâsı çetin olandır.

14 — İşte bunu tadın. Muhakkak ki kâfirlere bir de ateş azâbı vardır.

Kâfirlerin Kalbine Salınan Korku

Allah Teâlâ burada mü'minlere vermiş olduğu nimeti hatırlatıyor. Düşmanların sayısının çokluğu ve kendi sayılarının azlığından onlarda meydana gelmiş olan korkudan bir emniyyet olmak üzere Allah Teâlâ

onlara hafîf bir uyku vermişti. Nitekim Uhud günü de onlara böylece yapmıştı. Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Sonra o üzüntünün ardından üzerinize öyle bir emniyet ve öyle bir uyku indirdi ki, içinizden bir kısmını bürüyordu. Bir kısmı da canları sevdâsına düşmüştü.» (Âl-i İmrân, 154). Ebu Talha der ki : Uhud günü, kendisine uyuklama ârız olanlardan idim. Kılıç elimden defalarca düşmüştü. Kılıç düşüyor ben alıyordum, o düşüyor ben alıyordum. Mü'minlere baktım ki kalkanları altında kıpırdanıyorlar. Hâfız Ebu Ya'lâ'nın Züheyr kanalıyla... Hz. Ali (r.a.) den rivâyet ettiğine göre; o, şöyle anlatmış : İçimizde Bedir günü Mikdâd dışında binitli yoktu. Bir de kendimize baktım ki Allah Rasûlü (s.a.) dışında uyumayanımız yoktu. O, bir ağaç altında namaz kılıyor, ağlıyordu. Bu, sabaha kadar böylece devâm etti. Süfyân es-Sevrî'nin Âsım kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.) dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Savaşta uyuklama, Allah'tan bir emniyyettir. Namazda uyuklama ise şeytândandır. Katâde; uyuklamanın başta, uykunun da kalbde olduğunu söyler. Ben de derim ki : Uhud günü müslümanlara isâbet eden uyuklama durumu, gerçekten meşhûrdur. Bedir gününe gelince; bu âyet-i kerîme, Bedir kıssası hakkındadır ve bunun Bedir'de de meydana geldiğine delâlet etmektedir. Sanki bu, Allah'ın yardımıyla kalbleri emniyyet içinde ve sükûn içinde olsun diye, zorluk ve sıkıntı anında mü'minler için bir seciyye olmuş gibidir. Bu, Allah'ın onlara bir fazlı, bir rahmeti ve nimetidir. Nitekim Allah Teâlâ bir âyette : «Şüphesiz ki güçlükle beraber bir kolaylık vardır. Gerçekten güçlükle beraber bir kolaylık vardır.» (İnşirâh, 5 - 6) buyurur. Sahîh bir hadîste rivâyet edildiğine göre, Bedir günü Allah Rasûlü (s.a.) gölgelikte Sıddîk (r.a.) ile beraber iken ve ikisi de duâ ederlerken Allah Rasûlü (s.a.) nü hafîf bir uyuklama hali kaplamıştı. Sonra tebessüm ederek uyanmış ve : Müjde ey Ebubekir, bu Cibrîl'dir, ön dişleri toz içinde, buyurmuştu. Daha sonra Allah Teâlâ'nın : «Topluluk yakında dağıtılacak ve onlar, arkalarını dönüp kaçacaklar.» (Kamer, 45) sözünü okuyarak gölgeliğin kapısından çıkmıştı.

Allah Teâlâ : «Gökten üstünüze bir su indiriyordu.» buyurur ki Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder : Hz. Peygamber (s.a.) Bedir'e doğru yürürken konakladı. Müslümanlarla su arasında oynak bir kumluk vardı. Müslümanlara şiddetli bir zaaf hâkim olmuştu. Şeytân, onların kalblerine bir kin koymuş, aralarına şöyle bir vesvese vermişti : Sizler içinizde Allah Rasûlü var ve kendinizi Allah'ın dostları sanıyorsunuz. Halbuki müşrikler, suya sizden önce vardılar. Siz cünüb olarak namaz kılıyorsunuz. Allah Teâlâ, onlara bol yağmur yağdırdı da müslümanlar içtiler ve temizlendiler. Allah Teâlâ, şeytânın pisliğini onlardan giderdi ve yağmur değer değmez kumlar kurudu, üze-

rinden insanlar ve hayvanlar yürüdüler de kavme (müşriklere) doğru ilerlediler. Allah Teâlâ, Peygamberine ve inananlara bin meleği imdâd olarak gönderdi. Cibrîl beşyüzü ile ordunun bir kanadında, Mîkâîl beşyüzü içinde öbür kanadında idiler. İbn Abbâs'dan rivâyetle Avfî der ki : Kureyş müşrikleri, kervana yardım etmek ve onu korumak üzere savaşmak için çıktıklarında, Bedir günü su başında konakladılar ve mü'minlere karşı orayı ele geçirdiler. Mü'minler, susuz kaldılar ve cünüb olarak temizlenmeden namaz kılmaya başladılar da bu, gönüllerinde vesveseye sebep oldu. Allah Teâlâ gökten su indirdi ve vâdî aktı, inananlar içtiler, su kablarını doldurdular, binitlerini suladılar, cünüblükten guslettiler ve Allah Teâlâ, bunu onlar için bir temizlik ve ayakların sebâtı kıldı. Müşrikler topluluğu ile aralarında bir kumluk vardı. Allah Teâlâ, o kumluk üzerine yağmur gönderdi, yağmur orayı dövdü de sağlamlaştı ve ayaklar o kumsal üzerinde sebât etti. Bu açıklamanın bir benzeri Katâde, Dahhâk ve Süddî'den de rivâyet edilmiştir. Saîd İbn el-Müseyyeb, Şa'bî, Zührî ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem'den rivâyete göre ise, Bedir günü onlara bir yağmur çisentisi isâbet etmiştir.

Bilinen odur ki Allah Rasûlü (s.a.) Bedir'e doğru yürüdüğünde, oradaki en yakın suyun yani bulduğu ilk suyun başına konaklamıştı. Habbâb İbn Münzir, Allah Rasûlü'ne yaklaşıp : Ey Allah'ın elçisi, bu konak yeri Allah'ın seni indirdiği, konaklattığı ve bizim geçme hakkımız olmayan bir yer mi yoksa harb ve harb hîlesi için indiğin bir yer mi? diye sormuş, Allah Rasûlü : Bilakis harb ve hîle için indiğim bir yerdir, buyurmuştur. Habbâb : Ey Allah'ın elçisi, burası (uygun) bir konak değildir. Bizi yürüt, tâ ki müşrikleri ta'kîb eden yerdeki en yakın su başına inelim, onun dışındaki kuyuları kapatalım, havuzlara su çekelim. Bizim suyumuz olsun, onların ise olmasın, demişti. Allah Rasûlü (s.a.) yürüdü ve öylece yaptı. Ümevî'nin Meğâzî'sinde belirtildiğine göre; Habbâb bu sözü söylediğinde, gökten bir melek inmiş. Cibrîl, Allah Rasûlü (s.a.) nün yanında oturuyormuş. Bu melek : Ey Muhammed, Rabbın sana selâm söylüyor ve sana buyuruyor ki : Uygun olan görüş, Habbâb İbn Münzir'in işâret etmiş olduğu görüştür, demiş. Allah Rasûlü Cibrîl'e dönüp : Bunu tanır mısın? diye sormuş. Cibrîl, meleğe bakmış ve : Ben bütün melekleri tanır değilim. Kesin olan şu ki o bir melektir, şeytân değildir, demişti. Bu bâbda rivâyet edilenlerin en güzeli; el-Meğâzî sâhibi Muhammed İbn İshâk İbn Yessâr —Allah ona rahmet eylesin— ın Yezîd İbn Rûmân'dan, onun da Urve İbn Zübeyr' den rivâyet etmiş olduğu şu haberdir : Urve İbn Zübeyr der ki : Allah Teâlâ gökten yağmur gönderdi. Vâdî oynak kumsaldı. Allah Rasûlü (s.a.) ve ashâbı için yeri sertleştirecek, yürümelerini engellemeyecek

bir yağmur; onlar için yağarken, Kureyş için öyle bir yağmur yağdı ki; o yağmur içinde yerlerinden ayrılmaya güç yetiremediler. Mücâhid der ki : Allah Teâlâ onlara hafîf uykudan önce yağmur indirdi. Yağmur ile tozu sindirdi ve yeri sertleştirdi. Böylece onların gönülleri hoş oldu ve ayakları sebât etti.

İbn Cerîr der ki : Bize Hârûn İbn İshâk... Hz. Ali (r.a.) den rivâyet etti ki o, şöyle anlatıyor : Bedir savaşının olduğu gecenin sabahında bize hafîf bir yağmur çisentisi geldi. Yağmurdan korunmak üzere ağaçların ve kalkanların altına girdik. Geceleyin Allah Rasûlü (s.a.) Rabbına : Ey Allah'ım, eğer şu topluluğu helâk buyurursan yeryüzünde Sana bir daha ibâdet olunmaz, diye duâ etti. Şafak söktüğünde : Ey Allah'ın kulları namaza, diye seslendi. İnsanlar, ağaçların ve kalkanların altından geldiler ve Allah Rasûlü bize namaz kıldırıp savaşa teşvîk buyurdu.

Allah Teâlâ : «Sizi küçük ve büyük pisliklerden kurtarıp tertemiz yapmak için...» buyurur ki; bu, dış temizliğidir. «Sizden şeytânın pisliğini, vesvese ve kötü düşüncelerini gidermek...» buyurur ki bu da iç temizliğidir. Nitekim Allah Teâlâ, cennet ehli hakkında : «Üzerlerinde ince yeşil ipekli, parlak atlastan elbiseler vardır. Gümüşten bileziklerle süslenmişlerdir.» buyuruyor ki bu, iç süsüdür. «Rabları onlara tertemiz bir içecek içirmiştir.» (İnsan, 21) buyuruyor ki bu, içlerindeki kin, hased ve düşmanlıkları temizleyicidir. Bu ise için süslenmesi ve temizliğidir.

Yine Allah Teâlâ : «Sabır ve düşmanlarla vuruşmaya atılmakla kalblerinizi pekiştirmek için...» buyurur ki bu, iç cesâretidir. «Ayaklarınıza sebât vermek için.» buyurur ve bu da dış cesâretidir. En doğrusunu Allah bilir. Allah Teâlâ : «Hani, Rabbın meleklere : Ben sizinleyim, haydi îmân edenlere sebât verin, diye vahyetmişti.» buyurur ki bu, Allah Teâlâ'nın insanlara izhâr ettiği gizli bir nimettir ki bu yüzden O'na şükretsinler. Allah Teâlâ zâtı ve melekleri vâsıtasıyla gönderdiği vahyi ile peygamberine, dinine ve taraftârları olan inananlara yardım için indirmiş olduğu meleklere inananlara sebât vermelerini vahyetmiştir.

İbn İshâk âyetteki (ثبتوا) kelimesini «Onlara yardım edin.» şeklinde, bir başkası : «onlarla savaşın.» şeklinde açıklamıştır. Bu kelimenin anlamının : «Onların sayılarını çoğaltın.» şeklinde olduğu da söylenmiştir. Denilir ki : Melek, Hz. Peygamber (s.a.) in ashâbından birine gelir ve : Müşriklerin : «Allah'a yemîn olsun ki eğer bizim üzerimize hücûm edecek olurlarsa biz bozguna uğrarız, dediklerini işittim.» der, müslümanlar da bunu birbirlerine haber verirler ve gönülleri kuv-

vetlenirdi. Bu açıklamayı İbn Cerîr rivâyet etmiş olup lâfız aynen ona âittir.

Allah Teâlâ buyuruyor ki : Ben, küfretmiş olanların kalblerine korku salacağım. Siz müslümanlara sebât verin, size olan emrim ile düşmanlarına karşı onların gönüllerini güçlü tutun. Ben emirlerime karşı gelen, peygamberimi yalanlayanlara korku, zillet ve alçaklık vereceğim. Artık siz de vurun boyunlarının üstüne, vurun tüm parmaklarına, onların kafalarına vurun ve yarın. Boyunlarına vurun ve koparın. Onların ellerini ve ayaklarını kesin, koparın. Müfessirler, âyetteki «Boyunların üstü» kısmının anlamında ihtilâf etmişlerdir. İkrime'nin söylediğine göre buranın anlamı : Onların başlarına vurun, şeklindedir. Buranın anlamının : Boğazları, boyunları üzerine vurun, şeklinde olduğu söylenmiştir ki âyetteki (الاعناق) kelimesi, boyun anlamınadır. Dahhâk ve Atiyye el-Avfî böyle derler. Allah Teâlâ başka bir âyette mü'minlere : «Küfredenlerle karşılaştığınızda boyunlarını vurun. Nihâyet onları sindirince bağı sıkı tutun...» (Muhammed, 4) buyurur ki Allah Teâlâ'nın inananlara göstermiş olduğu bu yol da, Dahhâk ve Atiyye tarafından verilen anlama şehâdet etmekte, onu güçlendirmektedir. Vekî'nin Mes'ûdî'den, onun da Kâsım'dan rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) : Muhakkak ben, Allah'ın azâbı ile azâblandırmak üzere gönderilmedim. Ben, boyunlara vurmak ve bağı sıkıca bağlamak, esîr almakla gönderildim, buyurmuştur. İbn Cerîr bunun boyun vurma ve kafa yarmaya delâlet ettiği görüşünü tercîh etmiştir. Ben de derim ki : Ümevî'nin Meğâzî'sinde belirtildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.), Bedir günü öldürülenlerin yanından geçerken : «Biz kafaları yararız...» beytini okumaya başlamış ve Ebubekir : Bize karşı güçlü kimselerin kafalarını yararız. Muhakkak ki onlar, en isyânkâr ve en zâlimlerdi, demiştir. Allah Rasûlü (s.a.) beytin başlangıcını söylemiş, Ebubekir (r.a.) beytin kalan kısmını inşâd etmiştir. Zîrâ Allah Rasûlü güzel şiir okuyamazdı, elbette bu ona yaraşır da değildi ki Allah Teâlâ onun hakkında : «Biz ona (peygambere) şiir öğretmedik. Zâten ona gerekmezdi de...» (Yâsîn, 69) buyurmuştur. Rebî' İbn Enes der ki : Boyunlarının üzerine vurulmuş olması, parmakları üzerinde ateşle yakılmış gibi dağlama işâreti olması ile insanlar, meleklerin öldürüldüklerini kendi öldürdüklerinden ayırd edebiliyorlardı.

Allah Teâlâ : «Vurun tüm parmaklarına.» buyuruyor ki İbn Cerîr buranın anlamını şöyle açıklar : Ey inananlar, düşmanlarınızın parmak uçlarına, el ve ayak uçlarından her bir mafsala vurun. (...) Ali İbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'dan rivâyetine göre «Vurun tüm parmaklarına.» âyetindeki parmaklardan, uçlar kasdedilmektedir. Dahhâk ve İbn Cü-

reyc de böyle söyler. Süddî de kelimeyi aynı şekilde açıklarken, buranın anlamının : Her bir mafsal, olduğu da söylenir. İkrime, Atiyye el-Avfî ve kendisinden gelen rivâyetlerin birinde Dahhâk bu kelimeyi : Her bir mafsal, diye açıklamıştır. «Vurun tüm parmaklarına.» âyeti hakkında Evzaî der ki : Onun yüzüne ve gözüne vur, ona ateşten bir yalım at. Eğer ateş yalımı onu yakalarsa, onun tamâmı sana harâm olmuştur. İbn Abbâs'dan rivâyetle Avfî, Bedir kıssasını zikreder ve sonunda şöyle der : Ebu Cehil : Onları normal bir öldürme ile öldürmeyin. Öyle bir yakalayın ki sizin dininize ta'nedip, Lât ve Uzzâ'dan yüz çevirmelerinin âkıbetinin ne olacağını bilseniz ve görseniz. Bunun üzerine Allah Teâlâ meleklere : «Ben sizinleyim, haydi îmân edenlere sebât verin.» diye vahyetmişti. «Ben, küfretmiş olanların kalblerine korku salacağım. Artık siz de vurun boyunlarının üstüne, vurun tüm parmaklarına.» Ebu Cehil —Allah ona la'net etsin— altmışdokuz kişi içinde öldürüldü. Ukbe İbn Ebu Muayt esîr edilip bağlanarak öldürüldü. Böylece ölülerin sayısı yetmişe bâliğ oldu. Bunun içindir ki Allah Teâlâ: «Bunun sebebi; Allah'a ve peygamberine karşı koymalarıdır.» buyurur. Onlar, Allah'a ve Rasûlüne muhâlefetle bir tarafa yürümüşler; şerîatı, Allah'ın şerîatına îmânı ve tâbi olmayı öbür tarafta bırakmışlardır. Âyetteki (يشاقق) kelimesi; sopayı ikiye ayırma, anlamındaki mastardan türetilmiştir. «Her kim ki, Allah'a ve peygamberine karşı koyarsa; muhakkak Allah, cezâsı çetin olandır.» O, kendisine zıt giden, düşmanlık edene Gâlib'dir, O'nu arayıp bulandır. Hiç bir şey O'nu geçemez. Öfkesi karşısında hiç bir şey duramaz. Mukaddestir, yücedir, O'ndan başka tanrı, O'nun dışında Rab yoktur. «İşte bunu tadın. Muhakkak ki, kâfirlere bir de ateş azâbı vardır.» âyeti kâfirlere hitâb etmektedir. Yani : Dünyada bu azâb ve cezâyı tadın. Ayrıca bilin ki âhirette kâfirlere bir de cehennem azâbı vardır.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا لَقِيتُمُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوهُمُ ٱلْأَدْبَٰرَ ﴿١٥﴾ وَمَن يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُۥٓ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِّقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَىٰ فِئَةٍ فَقَدْ بَآءَ بِغَضَبٍ مِّنَ ٱللَّهِ وَمَأْوَىٰهُ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿١٦﴾

15 — Ey îmân edenler; toplu halde kâfirlerle karşılaştığınız zaman, onlara arkalarınızı dönmeyin.

16 — Tekrâr savaşmak için bir tarafa çekilme veya

bir başka topluluğa katılma dışında her kim, o gün (düşmanına) arkasını dönerse; muhakkak ki o, Allah katından bir gazaba uğramıştır. Onun yurdu cehennemdir ve o, ne kötü bir sonuçtur.

Düşmana Arkasını Dönenler

Allah Teâlâ savaştan kaçma üzerine bunu yapan kimseleri ateşle tehdîd buyurarak : «Ey îmân edenler; toplu halde kâfirlerle karşılaştığınız, (onlara yaklaştığınız) zaman, onlara arkalarınızı dönmeyin. (Kaçmayın, arkadaşlarınızı bırakmayın.) Tekrâr savaşmak için bir tarafa çekilme dışında o gün her kim düşmanına arkasını dönerse...» buyurur. Yani kendisinden korktuğunu gösterip peşine düşmesini sağlamak üzere bir hîle olarak gûyâ kahramanlığı önünden kaçıp firâr etme, sonra üzerine tekrâr hücûm edip onu öldürme durumu müstesnâdır ki bunda bir beis yoktur. Saîd İbn Cübeyr ve Süddî, âyeti böyle tefsîr etmişlerdir. Dahhâk der ki : Bu, düşmanın bir açığını görüp te ele geçirmek üzere arkadaşlarından öne çıkmaktır, der.

«Veya bir başka topluluğa katılma dışında...» Bir yerden kaçar ve müslümanlardan diğer bir topluluğa katılarak onlara yardım eder ve onlar da kendisine yardımcı olurlarsa bu, onun için câizdir. Hattâ bir seriyyede olsa da oradan ayrılıp emîrine (kumandanına) veya büyük imâma gitse bu dahi bu ruhsatın içine dâhildir. İmâm Ahmed der ki : Bize Hasan... Abdullah İbn Ömer (r.a.) den rivâyet etti ki o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) nün göndermiş olduğu seriyyelerden birinde idim. İnsanlar hezîmete uğradılar ben de hezîmete uğrayanlar içinde idim. Biz : Savaştan kaçtık ve Allah'ın gazabı ile döndük, ne yapacağız, dedik. Sonra : Medîne'ye girsek de gecelesek nasıl olur? dedik. Daha sonra : Kendimizi Allah Rasûlü (s.a.) ne arzetsek. Şâyet bizim için tevbe varsa ne âlâ, değilse gitsek, dedik. Sabah namazından önce Allah Rasûlü (s.a.) ne geldik, çıktı ve : O topluluk kimdir? diye sordu. Biz : Biz, kaçanlarız, dedik. Hayır, aksine siz yardımını istemek üzere imâmınıza dönenlersiniz ve ben, sizin (dönüp katılacağınız) topluluğunuzum. Ben müslümanların (dönüp katılacakları) topluluğum, buyurdu. Yanına vardık ve elini öptük. Hadîsi Ebu Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce bu şekli ile ve muhtelif kanallardan olmak üzere Yezîd İbn Ebu Ziyâd'dan rivâyet etmişlerdir. Tirmizî : Hasendir, sâdece onun (Yezîd İbn Ebu Ziyâd'ın) hadîsinden bilmekteyiz, demiştir. Hadîsi, ayrıca İbn Ebu Hâtim de Yezîd İbn Ebu Ziyâd'dan rivâyet etmiştir. Ancak İbn Ebu Hâtim rivâyetinin sonunda şu fazlalık vardır : Ve Allah Rasûlü (s.a.) : «Veya bir başka topluluğa katılma dışında...» âyetini okudu.

İlim ehli, İbn Ömer hadîsinde geçen (العكارون) kelimesini : Meyledenler, şeklinde açıklamışlardır. Aynı şekilde Ömer İbn Hattâb (r.a.) da, mecûsî ordusunun çokluğundan İran arâzîsinde bir köprü üzerinde öldürüldüğü zaman Ebu Ubeyd hakkında : Şâyet bana dönüp gelseydi, ben onun için (katılacağı) topluluk olurdum, demiştir. Muhammed İbn Sîrîn de, Hz. Ömer'den bu şekilde rivâyet etmiştir. Ebu Osmân en-Nehdî'nin Ömer'den rivâyetinde ise : Ebu Ubeyd öldürüldüğünde Ömer : Ey insanlar, ben (sizin katılacağınız) topluluğum, demiştir, denilir. Mücâhid'in rivâyetinde ise Ömer : Ben, her bir müslümanın (katılacağı) topluluğum, demiştir.Abdülmelik İbn Umeyr'in Ömer'den rivâyetine göre o : Ey insanlar, bu âyet sizi aldatmasın. Bu, ancak Bedir günü olmuştur. Ben, her bir müslümanın (katılacağı) topluluğum, demiştir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babam ...Nâfi'den rivâyet eder ki o, İbn Ömer'e sorup : Muhakkak biz, düşmanla savaş anında sebât edemeyen bir kavmiz. «Fie» nin kim olduğunu da bilmiyoruz. İmâmımız mı, yoksa askerimiz mi? demiş de İbn Ömer şöyle cevab vermiş : Muhakkak ki (ثبة) Allah Rasûlü (s.a.) dür. Ben : Muhakkak ki Allah : «Ey iman edenler; toplu halde kâfirlerle karşılaştığınız zaman...» buyuruyor, dedim de İbn Ömer : Bu âyet, Bedir günü hakkında nâzil olmuştur, ne ondan öncesi, ne de sonrası için, dedi.

Dahhâk, âyetteki (مُتَحَيِّزاً) kelimesini; Hz. Peygamber ve ashâbına kaçan, şeklinde açıklayıp : Bu günde emîrine veya arkadaşlarına kaçan böyledir, demiştir. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Hüreyre (r.a.) den rivâyet ettikleri bir hadîse istinâden şâyet kaçma bu sebeplerden biri yüzünden değilse muhakkak harâmdır ve büyük günâhlardan birisidir. Bu hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmaktadır : Helâk edici yedi şeyden sakınınız. Ey Allah'ın elçisi, bunlar nelerdir? denildi de şöyle buyurdu : Allah'a şirk koşmak, sihir, hak ile olmanın dışında Allah'ın harâm kılmış olduğu bir nefsi öldürmek, faiz yemek, yetîm malı yemek, savaş günü kaçmak, bir şeyden habersiz ve evli mü'min kadınlara (zinâ) iftirâsı atmak. Bu hadîsin muhtelif yönlerden şahîdleri vardır. Yine bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Muhakkak ki o, Allah katında bir gazaba uğramıştır. Allah'a döndüğü günde varacağı yeri, yurdu cehennemdir ve o, ne kötü bir sonuçtur.» buyurmuştur.

İmâm Ahmed der ki : Bize Zekeriyyâ İbn Adiyy... İbn el-Hasâsiyye Beşîr İbn Ma'bed'den rivâyet etti ki o, şöyle demiştir : Bîat etmek üzere Hz. Peygamber (s.a.) e vardım. Bana şu şartları koştu : Allah'tan başka tanrı olmadığına, Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehâdet etmem, namazı kılmam, zekâtı vermem, İslâm'ın haccı ile hac-

cetmem, Ramazân ayında oruç tutmam, Allah yolunda cihâd etmem. Ben : Ey Allah'ın elçisi Allah'a yemîn olsun ki ben bunlardan ikisine güç yetiremem : Bunlardan birisi cihâddır —Onlar (savaşta düşmanına) arkasını dönenin Allah'ın gazabına uğramış olacağını sanıyor, buna inanıyorlardı. Ben, bu durumla karşılaştığımda içimin titreyeceğinden ve ölümü istemeyeceğimden korkuyordum.— İkincisi de sadakadır. (Zekâtı vermektir.) Allah'a yemîn olsun ki benim azıcık bir koyunum ve on devemden başka bir şeyim yok. Bunlar da âilemin sürüsü ve binitidir, dedim. Allah Rasûlü (s.a.) elini kapadı, sonra salladı ve : Cihâd yok, sadaka da yok, o halde cennete ne ile gireceksin? buyurdu. Ben : Ey Allah'ın elçisi, sana bîat ediyorum, dedim ve bütün bunlar üzerine ona bîat ettim. Hadîs, bu yönden rivâyetinde garîb olup Kütüb-i Sitte'de tahrîc edilmemiştir. Hâfız Ebu el-Kâsım et-Taberânî der ki : Bize Ahmed İbn Muhammed İbn Yahyâ İbn Hamza... Sevbân'dan, o da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyet etti ki şöyle buyurmuştur : Üç şey vardır ki, onlarla birlikte amelin hiç bir faydası yoktur : Allah'a şirk koşmak, ana-babaya âsî olmak ve savaştan kaçmak. Bu hadîs te gerçekten garîb bir hadîstir. Yine Taberânî der ki : Bize Abbâs İbn Fadl el-Askâtî... Bilâl İbn Yesâr İbn Zeyd —Ki bu zât, Allah Rasûlü (s.a.) nün kölesidir— den rivâyet etti ki o babasını, dedesinden şöyle rivâyet ederken işitmiş : Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki : Kim; kendisinden başka tanrı olmayan Allah'a istiğfâr ederim, O'na tevbe ederim, derse savaştan kaçmış dahi olsa Allah onu bağışlar, Hadîsi Ebu Dâvûd, Mûsâ İbn İsmâîl'den rivâyet etmiş, Tirmizî, hadîsi Buhârî'den, o da Mûsâ İbn İsmâîl'den rivâyetle tahrîc etmiştir. Tirmizî : Hadîs garîbdir ve sâdece bu kanaldan rivâyetini biliyoruz, demiştir. Ben de derim ki : Hz. Peygamber (s.a.) in kölesi Zeyd'in hadîsini ondan başkası bilmemektedir.

Bazıları da, savaştan kaçmanın Sahâbe'ye harâm olduğu görüşündedir. Zîrâ cihâd, onlar hakkında bir farz-ı ayın idi. Sâdece Ansâr'a hâs olduğu da söylenmiştir. Zîrâ onlar, sevinilecek ve hoşlanılmayacak durumlarda işitme (dinleme) ve itâat etme şartıyla Hz. Peygamber'e bîat etmişlerdir. Bu âyetten maksadın, sâdece Bedir ehli olduğu da söylenmiştir ki bu görüş Ömer, İbn Ömer, İbn Abbâs, Ebu Hüreyre, Ebu Saîd Ebu Nadra, İbn Ömer'in kölesi Nâfi', Saîd İbn Cübeyr, Hasan el-Basrî, İkrime, Katâde, Dahhâk ve başkalarından rivâyet edilmiştir. Onların bu konudaki delilleri şudur : O zamanda onların topluluğundan başka dönüp sığınabilecekleri güç ve kuvvet sâhibi başka bir topluluk yoktu. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) de : Ey Allah'ım, eğer bu topluluğu helâk buyurursan (artık bundan sonra) yeryüzünde sana ibâdet olunmaz, diye duâ etmişti. Yine bu sebepledir ki Abdullah

İbn Mübârek, Mübârek İbn Fudâle kanalıyla Hasan'dan «O gün her kim düşmanına arkasını dönerse...» âyeti hakkında şöyle demiştir: Bu, Bedir günüdür. Bu gün ise kim bir gruba veya bir şehre dönse, yönelse —Öyle sanıyorum ki sonunda şöyle dedi:— Onun için bir beis yoktur.

Yine İbn el-Mübârek'in İbn Lehîa'dan, onun da Yezîd İbn Ebu Hubeyb'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Bedir günü (savaştan) kaçanlara Allah ateşi vâcib kılmış ve: «Tekrâr savaşmak için bir tarafa çekilme veya bir başka topluluğa katılma dışında her kim, o gün düşmanına arkasını dönerse; muhakkak ki o, Allah katından bir gazaba uğramıştır.» buyurmuştur. Bundan sonra Uhud günü olduğunda: «İki topluluğun karşılaştığı gün, içinizden geri dönenleri... Şeytân yoldan çıkarmak istemişti. Bununla beraber Allah onları bağışladı...» (Âl-i İmrân, 155) buyurmuştur. Bundan yedi sene sonraki Huneyn günü olduğunda ise: «Sonra gerisin geri dönüp gitmiştiniz... Sonra Allah bunun ardından dilediğinin tevbesini kabul eder...» (Tevbe, 25, 27) buyurmuştur. Ebu Dâvûd ve Neseî'nin Sünen'inde, Hâkim'in Müstedrek'inde, İbn Cerîr ve İbn Merdûyeh'in Tefsîr'inde Dâvûd İbn Ebu Hind kanalıyla... Ebu Saîd'den rivâyet edildiğine göre; o, «O gün her kim, düşmanına arkasını dönerse...» âyet-i kerîme'si ancak Bedir ehli hakkında nâzil olmuştur, demiştir. Fakat âyetin nüzûl sebebi her ne kadar Bedir ehli ise de bütün bunlar savaştan kaçmanın Bedir ehli dışındakilere harâm olmamasını gerektirmez. Nitekim biraz önce geçen ve savaştan kaçmanın helâk edici günâhlardan olduğuna dâir Ebu Hüreyre hadîsi de buna delâlet etmektedir. Ayrıca Cumhûr'un mezhebi de budur. En doğrusunu Allah bilir.

فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ ۚ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ ۚ وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ
مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا ۚ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٧﴾ ذَٰلِكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ مُوهِنُ كَيْدِ الْكَافِرِينَ ﴿١٨﴾

17 — Siz öldürmediniz onları, fakat Allah öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın, ancak Allah attı. Mü'minleri kendinden güzel bir imtihânla denemek içindi. Muhakkak ki Allah, Semî'dir, Alîm'dir.

18 — İşte bu, böyledir. Muhakkak ki Allah kâfirlerin düzenini zayıflatıcıdır.

Sen Atmadın

Allah Teâlâ kulların fiillerinin yaratıcısı olduğunu, onlardan sâdır olan her bir hayırdan dolayı hamd edilen olduğunu beyân buyurur. Zîrâ onları, bütün bunlara muvaffak kılan ve onlara yardım eden O'dur. Bu sebepledir ki : «Siz öldürmediniz onları, fakat Allah öldürdü.» buyurmaktadır. Düşmanlarınızın sayısının çokluğu ve sizin sayınızın azlığına rağmen düşmanlarınızı siz kendi güç ve kuvvetinizle öldürmüş değilsiniz. Bilakis onlara karşı sizi muzaffer kılan, Allah'tır. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Andolsun ki siz düşkün bir durumda iken Bedir'de Allah size kat'î bir zafer vermişti.» (Âl-i İmrân, 123), «Andolsun ki, Allah size bir çok yerlerde ve Huneyn gününde yardım etmiştir. Hani çokluğunuz sizi böbürlendirmişti de size bir faydası olmamıştı. Yeryüzü genişliğine rağmen size dar gelmişti. Sonra gerisin geri dönüp gitmiştiniz.» (Tevbe, 25). Böylece Allah Teâlâ zaferlerin sayı çokluğuyla, zırh ve silah kuşanmayla, hazırlıklarla olmadığını, zafer ve yardımın, ancak Allah katından olduğunu bildiriyor. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyurur : «Nice az topluluk, Allah'ın izniyle pek çok topluluğu yenmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir.» (Bakara, 249).

Sonra Allah Teâlâ peygamberi (s.a.) ne Bedir günü müşriklerin yüzlerine atmış olduğu bir avuç toprağın durumunu beyân buyurur. Hz. Peygamber Allah'a duâ, tazarru ve niyâzda bulunduktan sonra gölgelikten çıkarken bir avuç toprak almış ve müşriklere doğru bunu atarak : Yüzleri çirkin olsun, buyurmuş; sonra ashâbına hemen peşinden hamle etmelerini emretmiş, onlar da böyle yapmışlardı. Allah Teâlâ, bu küçük çakılları müşriklerin gözlerine ulaştırmış, onlardan bu çakılların ulaştığı hiç kimse kalmamış ki kendi kendisiyle meşgûl olmamış olsun. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Attığın zaman da sen atmadın, ancak Allah attı.» buyurmuştur. Yani bunu onlara ulaştıran ve onları bununla meşgûl edip susturan sen değilsin.

İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha der ki : Bedir günü Allah Rasûlü (s.a.) ellerini kaldırdı ve : Ey Rabbım, eğer şu topluluğu helâk edecek olursan bir daha aslâ yeryüzünde Sana ibâdet edilmeyecektir, diye duâ etmişti. Cibrîl ona : Bir avuç toprak al ve bunu onların yüzlerine at, dedi. Hz. Peygamber, bir avuç toprak alarak bunu onların yüzlerine attı. Müşriklerden hiç kimse kalmadı ki gözlerine, burun deliklerine ve ağzına bu bir avuç topraktan isâbet etmiş olmasın. Arkalarını dönüp kaçtılar.

Süddî der ki : Allah Rasûlü (s.a.) Bedir günü Hz. Ali (r.a.) ye : Yerden bana çakıl ver, buyurdu. Hz. Ali, üzerinde toprak olan çakılları

ona verdi de Hz. Peygamber bunu müşriklerin yüzlerine attı. Gözlerine bu topraktan bir parça girmedik hiç bir müşrik kalmadı. Sonra mü'minler peşlerine düştüler, onları ya öldürdüler ya da esîr ettiler. Allah Teâlâ : «Siz öldürmediniz onları, fakat Allah öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın, ancak Allah attı.» âyetini indirdi. Ebu Ma'şer el-Medenî'nin Muhammed İbn Kays ve Muhammed İbn Kâ'b el-Kurâzî'den rivâyetine göre; onlar, şöyle demişlerdir : Kavim birbirlerine yaklaştığında, Allah Rasûlü (s.a.) bir avuç toprak alıp bunu kavmin (müşriklerin) yüzlerine attı ve : Yüzleri çirkinleşsin, buyurdu. Onların hepsinin gözlerine girdi ve Allah Rasûlü (s.a.) nün ashâbı ilerleyip onları öldürdü ve esîr etti. Onların hezîmete uğramaları, Allah Rasûlü (s.a.) nün bu atmasındandır. Allah Teâlâ da : «Attığın zaman da sen atmadın, ancak Allah attı.» âyetini indirdi. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem : «Attığın zaman da sen atmadın, ancak Allah attı.» âyeti hakkında der ki : Bu, Bedir günüdür. Allah Rasûlü (s.a.) üç avuç (toprak, çakıl taşı) aldı ve bir avucunu müşriklerin sağ cenâhına, bir avucunu sol cenâhına, bir avucunu da ortalarına attı ve : Yüzleri çirkinleşsin, buyurdu da hezîmete uğradılar. Her ne kadar bu, Huneyn gününde vâki' olmuşsa bile Urve İbn Zübeyr, Mücâhid, İkrime, Katâde ve İmâmlardan birçoğundan rivâyete göre; bu, Hz. Peygamber (s.a.) in Bedir günü (müşriklerin yüzlerine toprak) atması hakkında nâzil olmuştur.

Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki : Bize Ahmed İbn Mansûr... Hakîm İbn Hizâm'dan rivâyet etti ki o, şöyle anlatmış : Bedir günü olduğunda gökten gelen bir ses işittik. Sanki bir taşın içine düşen çakıl taşları sesi gibiydi. Allah Rasûlü (s.a.) bunu (çakıl atmayı) yapmış ve biz hezîmete uğramıştık. Hadîs bu yönden rivâyetinde garîbtir. Burada gerçekten garîb olan diğer iki görüş daha vardır ki birincisi şöyledir :

İbn Cerîr der ki : Bana Muhammed İbn Avf et-Tâî... Abdurrahmân İbn Zübeyr'den rivâyet etti ki Allah Rasûlü (s.a.) Hayber'de İbn Ebu Hakîk'ın öldürüldüğü gün bir yay istedi. Ona uzun bir yay getirildi de : Bana başka bir yay getirin, buyurdu. Sert bir yay getirdiler. Hz. Peygamber (s.a.) kaleye (bu yay ile bir ok) attı da ok gidip alçaldı, indi ve sonunda İbn Ebu Hakîk'ı yatağında iken öldürdü. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Attığın zaman da sen atmadın, ancak Allah attı.» âyetini indirdi. Bu, garîbdir. Ancak isnâdı, Abdurrahmân İbn Zübeyr İbn Nüfeyr'e varıncaya kadar kuvvetlidir. Herhalde durum ona karışmış olmalıdır veya o âyetin, bütün bunları içine aldığını kasdetmek istemiştir. Yoksa Enfâl Sûresindeki âyetin akışı, şüphesiz Bedir kıssası hakkındadır. Bu ise, âlimlere gizli olmayan bir husûstur. En doğrusunu Allah bilir.

İkincisine gelince; yine İbn Cerîr ile Müstedrek'inde Hâkim, Saîd İbn Müseyyeb ve Zührî'ye varan sahîh bir isnâdla rivâyet ediyorlar ki şöyle demişlerdir : Allah Rasûlü (s.a.) Uhud günü Übeyy İbn Halef'e o zırhları içinde iken bir harbe atmıştı. Harbe onun boyun kemiğini kırmış, atı üzerinde defalarca sağa sola yalpalamış ve nihâyet günler sonra ölümü bundan olmuştur. Bununla Berzâh'taki ve âhirettеki azâbıyla beraber ağır bir azâba katlanmıştı. İki İmâmdan nakledilen bu görüş gerçekten garîbdir. Herhalde onlar bununla âyetin, hepsini içine aldığını kasdetmiş olsalar gerekir. Daha önce de geçtiği üzere âyetin, bu olaylar hakkında nâzil olduğunu kasdetmemişlerdir. En doğrusunu Allah bilir.

Muhammed İbn İshâk der ki : Bana Muhammed İbn Ca'fer İbn Zübeyr'in, Urve İbn ez-Zübeyr'den rivâyetinde o, «Mü'minleri kendinden güzel bir imtihânla denemek içindi.» âyeti hakkında der ki : Düşmanlarının çokluğu ve kendi sayılarının azlığına rağmen düşmanlarına karşı Allah'ın onları gâlib kılması, onlar üzerine olan nimetlerindendir. Allah bunu onlara böylece bildirmektedir ki Allah'ın hakkını bilip tanısınlar ve nimetlerine şükretsinler. İbn Cerîr de âyeti bu şekilde tefsîr etmiştir. Bir hadîste : Allah Teâlâ bizi güzel bir imtihânla imtihân etmiştir, buyurulur.

Allah Teâlâ buyurur ki : «Muhakkak ki Allah duâyı işitendir, kimin yardıma ve gâlibiyyete müstehak olduğunu en iyi bilendir.», «İşte bu böyledir. Muhakkak ki Allah, kâfirlerin düzenini zayıflatır.» âyeti, meydana gelen yardım ve zaferle birlikte diğer bir müjdedir. Muhakkak ki Allah Teâlâ onlara ilerde kâfirlerin düzenini zayıflatacağını, onların işlerini hor ve hakîr edeceğini, onların olan her şeyin helâk ve yok olacağını bildirmektedir. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.

إِن تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَاءَكُمُ الْفَتْحُ ۖ وَإِن تَنتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ وَإِن تَعُودُوا نَعُدْ ۚ وَلَن تُغْنِيَ
عَنكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْئًا وَلَوْ كَثُرَتْ ۙ وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٩﴾

19 — Eğer, fetih istiyor idiyseniz, işte size fetih gelmiştir. Eğer vazgeçerseniz bu, sizin için daha hayırlıdır. Yok tekrâr dönerseniz biz de döneriz. Topluluğunuz çok da olsa hiç bir şeye yaramaz. Çünkü muhakkak Allah mü'minlerle beraberdir.

Allah Teâlâ kâfirlere hitâben buyurur ki : «Eğer fetih istiyor idiyseniz,» eğer Allah'tan yardım ve fetih istiyor, düşmanlarınız olan mü'minlerle aranızı ayıracak hükmü ondan istiyor idiyseniz «muhakkak istediğiniz size gelmiştir.» Muhammed İbn İshâk ve başkalarının Zührî'den, onun da Abdullah İbn Sa'lebe İbn Sağîr'den rivâyetine göre; Bedir günü Ebu Cehil : Ey Allah'ım, o (Muhammed) akrabâlığı en çok kesenimiz ve bilmediğimizi bize getirendir. Sabahleyin onu helâk et, demişti. İşte bu, onun tarafından bir fetih isteği idi. Bunun üzerine âyetin sonuna kadar olmak üzere : «Eğer siz fetih istiyor idiyseniz; işte fetih size gelmiştir.» âyeti nâzil oldu. İmâm Ahmed der ki : Bize Yezîd İbn Hârûn... Abdullah İbn Sa'lebe'den rivâyet etti ki kavim (mü'minlerle müşrikler) karşılaştıklarında Ebu Cehil : O, akrâbalığı en çok kesenimiz ve bilmediğimizi bize getirendir. Sabahleyin onu helâk et, diye duâ etmişti de fetih isteyen o oldu. Hadîsi Neseî tefs'r bâbında Sâlih İbn Keysân kanalıyla Zührî'den tahrîc etmiştir. Hâkim ise Müstedrek'inde hadîsi Zührî kanalıyla rivâyet etmiş ve : Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahîhtir, ancak tahrîc etmemişlerdir, demiştir. Bu, İbn Abbâs, Mücâhid, Dahhâk, Katâde, Yezîd İbn Rûmân ve birçoklarından da rivâyet edilmiştir. Süddî der ki : Müşrikler, Mekke'den Bedir'e doğru çıktıklarında Kâbe'nin örtülerine yapışmışlar, Allah'tan yardım dilemişler ve : Ey Allah'ım, iki ordudan en üstün olanına, iki gruptan en şerefli olanına ve iki kabîleden en hayırlı olanına yardım et, demişlerdi. Allah Teâlâ da : «Eğer siz fetih istiyor idiyseniz; işte fetih size gelmiştir.» âyetinde : Sizin söylediğinize muhakkak yardım ettim ki o da Muhammed (s.a.) dir, buyurur. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem : Bu, Allah Teâlâ'nın müşriklerden haber verdiği : «Hani demişlerdi ki : Allah'ımız eğer bu, gerçekten Senin katından ise bize gökten taş yağdır...» âyetidir, der.

Allah Teâlâ buyurur ki : «Eğer (içinde bulunduğunuz Allah'ı inkâr ve elçisini yalanlamadan) vazgeçerseniz bu, sizin için (dünyada ve âhirette) daha hayırlıdır. Yok tekrâr dönerseniz biz de döneriz.» Başka bir âyette : «Eğer dönerseniz biz de döneriz.» (İsrâ, 8) buyurulur ki bunun anlamı şudur : Eğer siz, içinde bulunduğunuz küfür ve sapıklığa dönecek olursanız biz de bu olayın benzerine döneriz. Süddî der ki : Eğer tekrâr fetih istemeye dönerseniz biz de Muhammed için fethe, ona yardıma ve düşmanlarına karşı onu muzaffer kılmaya döneriz. Ancak birinci açıklama daha kuvvetlidir.

«Topluluğunuz çok da olsa hiçbir şeye yaramaz.» Toplayabileceğiniz kadar topluluklar toplasanız dahi Allah kiminle beraberse ona galib gelecek yoktur. Muhakkak ki Allah mü'minlerle beraberdir. Onlar peygamberin taraftârlarıdır, Muhammed Mustafâ'nın tarafıdır.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَلَا تَوَلَّوْا۟ عَنْهُ وَأَنتُمْ تَسْمَعُونَ ﴿٢٠﴾ وَلَا تَكُونُوا۟
كَٱلَّذِينَ قَالُوا۟ سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿٢١﴾ إِنَّ شَرَّ ٱلدَّوَآبِّ عِندَ ٱللَّهِ ٱلصُّمُّ ٱلْبُكْمُ
ٱلَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٢٢﴾ وَلَوْ عَلِمَ ٱللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَّأَسْمَعَهُمْ وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوا۟ وَّهُم
مُّعْرِضُونَ ﴿٢٣﴾

20 — Ey îmân edenler; Allah'a ve Rasûlüne itâat edin. Dinleyip dururken ondan yüz çevirmeyin.

21 — Hem dinlemedikleri halde; dinledik; diyenler gibi olmayın.

22 — Allah katında canlıların en kötüsü; akletmeyen sağır ve dilsizlerdir.

23 — Şâyet Allah onlarda bir hayır görseydi; onlara işittirirdi. Eğer işittirmiş olsaydı; yine de yüz çevirenler olarak arkalarını dönerlerdi.

Allah Teâlâ mü'min kullarına, Allah'a ve Rasûlüne itâati emrediyor, Kendisine muhâlefetten, Zâtını inkâr eden, Kendisine karşı inâdlaşanlara benzemekten onları men'ediyor. Bu sebepledir ki : Allah'ın sizi neye çağırdığını bildikten sonra, dinleyip dururken O'ndan yüz çevirmeyin. O'na itâatı, emirlerine sarılmayı ve yasaklarını terketmeyi bırakmayın, buyuruyor. «Hem dinlemedikleri halde; dinledik, diyenler gibi olmayın.» âyetinde, müşriklerin kasdedildiği söylenmiştir. İbn Cerîr bu görüşü tercîh eder. İbn İshâk ise : Bunlar münâfıklardır. Dinleyip ve icâbet eder olmadıkları halde; münâfıklar, dinler ve icâbet eder olduklarını izhâr ederler, der. Sonra Allah Teâlâ, âdemoğullarından bu çeşidin yaradılış ve huyca en kötüler olduğunu haber verir ve buyurur ki : «Allah katında canlıların en kötüsü; akletmeyen, (anlamayan, hakkı işitmekten) sağır ve dilsizlerdir.» Bunlar, yaratıkların en kötüleridir. Zîrâ onların dışındaki her canlı, yaratıldıkları şey husûsunda Allah'a itâat edicidir. Bunlar ise ibâdet için yaratıldıkları halde Allah'ı inkâr etmişlerdir. Bu sebepledir ki : «Küfredenleri (hakkıyla) çağıranın misâli; bağırıp çağırmadan başka bir şey duymayan (hayvanlar) a haykıranınki gibidir.» (Bakara, 171) âyetinde hayvanlara benzetilmişlerdir. Başka bir âyette de yine onlar hakkında : «Onlar hay-

vanlar gibidirler, hattâ daha da sapıktırlar. İşte onlar, gâfillerin ta kendileridir.» (A'râf, 179) buyurulmuştur. Bu zikredilenlerden maksadın, Kureyş'den Abdüddâr oğullarından bir grup olduğu da söylenmiştir. Bu görüş İbn Abbâs ve Mücâhid'den rivâyet edilmiş olup İbn Cerîr bu görüşü tercîh eder. Muhammed İbn İshâk ise; bunlar, münâfıklardır, der. Ben de derim ki : Bu konuda müşriklerle münâfıklar arasında farklılık yoktur. Zîrâ onların her birisinden, sıhhatli bir anlayış ve sâlih amellere yönelme sökülüp alınmıştır.

Sonra Allah Teâlâ; onların anlayışları olduğu farz edilse bile bu anlayışın sıhhatli olmadığını haber vererek : «Şâyet Allah, onlarda bir hayır görseydi onlara işittirirdi, onları anlayışlı kılardı.» buyurur. Sözün takdîri şöyle olacaktır : Fakat onlarda hayır yoktur ve onlara anlayış vermemiştir. Zîrâ Allah biliyor ki şâyet onlara işittirmiş, anlayış vermiş olsaydı yine de anladıktan sonra inâdlarından yüz çevirenler olarak arkalarını dönerlerdi.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱسْتَجِيبُواْ لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ ۖ وَٱعْلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ
يَحُولُ بَيْنَ ٱلْمَرْءِ وَقَلْبِهِۦ وَأَنَّهُۥٓ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٤﴾

24 — Ey îmân edenler; sizi hayat verecek şeylere çağırdığı zaman; Allah'a ve Rasûlüne icâbet edin. Hem bilin ki; Allah şüphesiz kişi ile kalbi arasına girer. Ve muhakkak O'na dönüp toplanacaksınız.

Size Hayat Verecek Çağrı

Buhârî der ki : Ey îmân edenler, sizi hayat verecek şeylere, sizi ıslâh edecek, sizi düzeltecek, sizin menfaatınıza olacak şeylere çağırdığı zaman Allah'a ve Rasûlüne icâbet edin. Bize İshâk... Ebu Saîd İbn Muallâ'dan rivâyet etti ki o, şöyle anlatmış: «Ben namaz kılıyordum. Allah Rasûlü (s.a.) bana uğrayıp beni çağırdı da namaz kılıncaya kadar ona gitmedim. Sonra yanına vardım. Bana gelmeni engelleyen nedir? Allah Teâlâ : «Ey îmân edenler, sizi hayat verecek şeylere çağırdığı zaman; Allah'a ve Rasûlüne icâbet edin buyurmuyor mu?» buyurdu ve sonra : Çıkmadan önce sana Kur'an'daki en büyük sûreyi bildireceğim, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) çıkmak üzere gitti de ona (söylediğini) hatırlattım. Muâz der ki : Bize Şu'be... Hz. Peygamber (s.a.) in ashâbından birisi olan Ebu Saîd'den bunu işitmiş de o demiş ki : O,

Seb'el-Mesânî diye adlandırılan «Hamd, âlemlerin Rabbı Allah'a mahsûstur.» Fâtiha sûresidir. Buhârî'nin lâfzı harfi harfine böyledir. Bu hadîs, daha önce Fâtiha sûresi tefsîrinin başında geçmişti ki rivâyet zinciri de orada verilmiştir.

Mücâhid «Hayat verecek şeylere...» âyeti hakkında bunların; «Hak, gerçek» olduğunu söyler. Katâde ise; bunun, Kur'an olduğunu söyler. «Onda kurtuluş, takvâ ve hayat vardır, der. Süddî de der ki : Küfürle ölümlerinden sonra onların diriltilmeleri İslâm'dadır. Muhammed İbn İshâk'ın Muhammed İbn Ca'fer İbn Zübeyr'den, onun da Urve İbn Zübeyr'den rivâyetine göre, «Ey îmân edenler, sizi hayat verecek şeylere çağırdığı zaman; Allah'a ve Rasûlüne icâbet edin.» âyeti hakkında o, şöyle demiştir: Allah'ın zilletten sonra sizi azîz kıldığı, zayıflıktan sonra kendisiyle sizi güçlendirdiği, size kahr u galebe çalmalarından sonra düşmanlarınızı sizden men'ettiği harbe çağırdığı zaman icâbet edin.

«Hem bilin ki; Allah şüphesiz kişi ile kalbi arasına girer.» âyeti hakkında İbn Abbâs der ki : Allah mü'min ile küfür arasına, kâfir ile îmân arasına girer, engel olur. İbn Abbâs'ın bu sözünü Hâkim, Müstedrek'inde mevkûf olarak rivâyet etmiş ve : Sahîhtir, ancak Buhârî ve Müslim tahrîc etmemişlerdir, demiştir. Hadîsi, İbn Merdûyeh başka bir kanaldan merfû' olarak rivâyet etmişse de, isnâdı zayıf olduğu için sahîh değildir. En sıhhatli olanı, mevkûf şekildeki rivâyetidir. Mücâhid, Saîd, İkrime, Dahhâk, Ebu Sâlih, Atiyye, Mukâtil İbn Hayyân ve Süddî de böyle söylemişlerdir. Kendisinden gelen rivâyetlerden birinde ise Mücâhid, «Allah şüphesiz kişi ile kalbi arasına girer.» âyeti hakkında : Nihâyet onu aklı ermez halde bırakır, demiştir. Süddî der ki : İnsanla kalbi arasına girer de O'nun izni olmaksızın ne îmân edebilir ne de kâfir olabilir. Katâde bu âyetin, «Biz ona şah damarından daha yakınız.» (Kâf, 16) âyeti gibi olduğunu söyler. Bu âyete uygun düşecek hadîsler, Allah Rasûlü (s.a.) nden vârid olmuştur. Şöyleki :

İmâm Ahmed der ki : Bize Ebu Muâviye... Enes İbn Mâlik (r.a.) den rivâyet etti ki Hz. Peygamber (s.a.) çokça : Ey kalbleri çeviren, kalbimi dinin üzere sâbit kıl, derdi. Biz : Ey Allah'ın elçisi, biz sana ve senin getirdiğine îmân ettik. Bizim hakkımızda korkuyor musun? dedik de : Evet, muhakkak ki kalbler Allah'ın parmaklarından iki parmak arasındadır, onları çevirir, buyurdu. Tirmizî de hadîsi Kitâb'ül-Kader'de Câmia kanalıyla... Enes'den rivâyet etmiş ve hasendir demiştir. Yine Tirmizî, birçoklarından A'meş kanalıyla... Câbir'den hadîsi rivâyet eder ki Ebu Süfyân kanalıyla Enes'den rivâyet edilen hâdis en sıhhatli olanıdır.

Abd İbn Humeyd Müsned'inde der ki : Bize Abdülmelik İbn Amr... Bilâl (r.a.) den rivâyet etti ki Hz. Peygamber (s.a.) şöyle duâ buyururdu:

Ey kalbleri çeviren, kalbimi dinin üzerine sâbit kıl. Bu hadîsin isnâdı kuvvetli olmakla beraber kopukluk vardır. Bununla birlikte Sünen sâhiplerinin şartlarına uygundur ve fakat Sünen sâhipleri, bu hadîsi tahrîc etmemişlerdir. İmâm Ahmed der ki: Bize Velîd İbn Müslim... Sem'ân el-Kilâbî (r.a.) den rivâyet etti ki o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş: Âlemlerin Rabbı olan Rahmân'ın parmaklarından iki parmağı arasında olmayan hiç bir kalb yoktur. Onu doğrultmak istediği zaman doğrultur; kaydırmak, saptırmak istediği zaman saptırır. Allah Rasûlü şöyle duâ buyurdu: Ey kalbleri çeviren, kalblerimizi dinin üzere sâbit kıl. Ayrıca şöyle buyurmuştur: Terazi; Rahmân'ın elindedir, onu alçaltır, yükseltir. Neseî ve İbn Mâce de, Abdurrahmân İbn Yezîd İbn Câbir'den hadîsin bir benzerini zikretmişlerdir. İmâm Ahmed der ki: Bize Yûnus... Âişe'den rivâyet etti ki o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) nün duâ buyurduğu duâlardan birisi: Ey kalbleri çeviren, kalbimi dinin üzere sâbit kıl, duâsıdır. Ben: Ey Allah'ın elçisi, bu duâyı çok tekrârlıyorsun, dedim de: Muhakkak ki insanın kalbi, Allah'ın parmaklarından iki parmak arasındadır. Dilediği zaman onu kaydırır, dilediği zaman doğrultur, buyurdu.

İmâm Ahmed der ki: Bize Hâşim... Ümmü Seleme'den rivâyet etti ki Allah Rasûlü (s.a.) duâsında çokça: Ey Allah'ım, ey kalbleri çeviren, kalbimi dinin üzere sâbit kıl, derdi. Ben: Ey Allah'ın elçisi, kalbler çevrilir mi? dedim de: Evet, Allah'ın âdemoğullarından yaratmış olduğu hiç bir insan yoktur ki; kalbi, Allah Teâlâ'nın parmaklarından iki parmak arasında olmasın. Eğer Allah dilerse onu doğrultur, dilerse saptırır. Rabbımız Allah'tan bizi hidâyete erdirdikten sonra kalblerimizi eğriltmemesini dileriz. Katından bize rahmet vermesini isteriz. Muhakkak O Vehhâb'dır, buyurdu. Ben: Ey Allah'ın elçisi, kendisiyle nefsime duâ edeceğim bir duâyı bana öğretmez misin? dedim de; evet, öğretirim: De ki: Ey Allah'ım, Peygamber Muhammed'in Rabbı, günâhımı bana bağışla, kalbimin kinini gider, beni yaşattığın sürece fitnelerin saptırıcılarından (dalâlete düşürücü fitnelerden) beni koru, de, buyurdu.

İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Abdurrahmân... Abdullah İbn Amr'dan rivâyet etti ki o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş: Muhakkak ki âdemoğullarının kalbleri bir tek kalb gibi Rahmân'ın parmaklarından iki parmak arasındadır, dilediği şekilde onları çevirir. Sonra Allah Rasûlü (s.a.): Ey Allah'ım, ey kalbleri çeviren, kalblerimizi Senin itâatına çevir, diye duâ buyurdu. Hadîsi tahrîcde Müslim, Buhârî'den ayrılır ve tek kalır. Ayrıca Müslim Neseî ile birlikte hadîsi Hayve İbn Şüreyh el-Mısrî'den rivâyet etmiştir.

وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢٥﴾

25 — Bir de fitneden sakının ki; içinizden yalnız zulmedenlere erişmekle kalmaz. Hem bilin ki muhakkak Allah azâbı şiddetli olandır.

Fitneden Sakının

Allah Teâlâ inanan kullarını sâdece günâh işleyenlere, günâhkârlara hâs olmayacak, kötülük işleyenlere ve başkalarına şâmil olacak bir fitneden, bir deneme ve imtihândan sakındırıyor ki, o geldiği zaman aslâ def'edilemez ve kaldırılamaz. İmâm Ahmed der ki : Bize Hâşim oğulları kölesi Ebu Saîd... Mutarrif'den rivâyet etti ki o, şöyle demiştir : Biz Zübeyr'e : Ey Ebu Abdullah, size ne oldu? Öldürülen halîfeyi zâyi' ettiniz, sonra kanını istemeye geldiniz, dedik de Zübeyr (r.a.) : Biz; Allah Rasûlü (s.a.), Ebubekir, Ömer ve Osmân (r.a.) zamanında «Bir de fitneden sakının ki; içinizden yalnız zulmedenlere erişmekle kalmaz.» âyetini okur ve fakat kendimizin bu âyetin hükmü altına gireceğimizi hiç sanmazdık. Sonunda bizden olanlar oldu, dedi. Hadîsi Bezzâr, Mutarrif'ten, o da Zübeyr'den rivâyet etmiştir. Bezzâr der ki : Mutarrif'in Zübeyr'den bundan başka bir hadîs rivâyet ettiğini bilmiyoruz. Bu hadîsin bir benzerini Neseî de, Cerîr İbn Hâzim kanalıyla... Zübeyr'den rivâyet eder. İbn Cerîr rivâyet ediyor : Bana Hâris... Hasan'dan rivâyet etti ki Zübeyr : «Bir de fitneden sakının ki; içinizden yalnız zulmedenlere erişmekle kalmaz.» âyetini kasdederek : Biz, Allah Rasûlü (s.a.) ile beraberken bununla korkutulmuş ve fakat bu âyetin bize mahsûs olduğunu sanmamıştık, dedi. Hadîsi Humeyd, Hasan'dan, o da Zübeyr (r.a.) den aynı şekilde rivâyet etmiştir. Dâvûd İbn Ebu Hind, bu âyet hakkında Hasan'dan rivâyetle der ki : Bu âyet; Hz. Ali, Hz. Osmân, Talha ve Zübeyr —Allah hepsinden hoşnûd olsun— hakkında nâzil olmuştur.

Süfyân es-Sevrî, Salt İbn Dînâr'dan, o Ukbe İbn Sahbân'dan rivâyet ediyor ki o, Zübeyr'i şöyle derken işitmiş : Ben, uzun süre «Bir de fitneden sakının ki; içinizden yalnız zulmedenlere erişmekle kalmaz. Hem bilin ki muhakkak Allah azâbı şiddetli olandır.» âyetini okudum ve fakat bu âyette kasdedilenlerin biz olduğunu ve bizim bunun ehli olduğumuzu sanmamıştım. Bu haber, başka şekillerde de Zübeyr İbn Avvâm'dan rivâyet edilmiştir.

Süddî : Özellikle Bedir ehli hakkında nâzil olmuştur. Cemel vak'ası günü musîbete dûçar kaldılar, birbirlerini öldürdüler, der. İbn Abbâs'-

tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha ise «Bir de fitneden sakının ki; içinizden yalnız zulmedenlere erişmekle kalmaz.» âyetinde, özellikle Hz. Peygamber (s.a.) in ashâbının kasdedildiğini söylemiştir. Bu âyetin tefsîrinde yine İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha der ki : Allah Teâlâ mü'minlere, aralarında ona karşı susmak sûretiyle münkeri kabullenmemelerini emreder. Eğer münkeri kabullenecek olurlarsa Allah Teâlâ hepsine birden azâb eder. Bu, gerçekten güzel bir açıklamadır. Bu sebepledir ki Mücâhid, «Bir de fitneden sakının ki; içinizden yalnız zulmedenlere erişmekle kalmaz.» âyeti hakkında : Bu dahi sizin içindir, demiştir. Dahhâk, Yezîd İbn Ebu Habîb ve birçokları da böyle söyler. İbn Mes'ûd der ki : Sizden fitne içine düşmeyen hiç kimse yoktur. Allah Teâlâ : «Mallarınız da, çocuklarınız da ancak birer imtihândır.» (Enfâl, 28) buyurmaktadır. Sizden herhangi bir kimse eğer Allah'a sığınacak ise; o, sapıklığa düşürücü fitnelerden (imtihânlardan) Allah'a sığınsın. İbn Mes'ûd'un bu sözünü İbn Cerîr rivâyet etmiştir. Burada her ne kadar hitâb Sahâbe'ye ise de bu sakındırmanın Sahâbe ve başkalarını içine aldığı, herkes hakkında umûmî olduğu sözü sahîhtir. Fitnelerden sakındırma konusunda vârid olan hadîsler de buna delâlet etmektedir. Bu mesele için bu konuların açıklanacağı müstakil bir kitabımız vardır. Nitekim imâmlar da böyle yapmışlar ve bu konuya tahsîs ettikleri eserler meydana getirmişlerdir. Bu husûsta zikredilenlerin en önemlilerinden birisi, İmâm Ahmed'in rivâyet etmiş olduğu şu hadîstir : İmâm Ahmed der ki : Bize Ahmed İbn Haccâc... Adiyy İbn Umeyra'dan rivâyet etti ki o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş : Muhakkak ki Allah Teâlâ, havâss'ın işledikleri ile umûma azâb etmez. Ne zaman ki avâm, aralarında yasaklananların işlendiğini görüp bunu men'etmeye güç yetirdikleri halde men'etmezlerse; işte o zaman Allah Teâlâ, hem havâss'a hem de avâma azâb eder. Hadîsin isnâdında mübhem (ismi verilmeyen) bir râvî vardır ve Kütüb-i Sitte ashâbı hadîsi Kütüb-i Sitte'de tahrîc etmemişlerdir. En doğrusunu Allah bilir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Süleymân Hâşimî... Huzeyfe İbn Yemmân'dan rivâyet etti ki Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki ya iyiliği emreder, kötülüklerden men'edersiniz; ya da Allah Teâlâ katından size öyle bir azâb gönderir ki sonra ona duâ edersiniz de sizin duânıza icâbet etmez. İmâm Ahmed hadîsi Ebu Saîd'den, o da İsmâîl İbn Ca'fer'den rivâyet etmiştir. Bu rivâyette hadîsin son kısmı şöyledir : Ya da Allah Teâlâ sizin üzerinize öyle bir kavim gönderir ki sonra ona duâ edersiniz, fakat duânıza icâbet etmez. Yine İmâm Ahmed der ki : Bize Abdullah İbn Nümeyr... Ebu Rukâd'dan rivâyet etti ki, o şöyle anlatmıştır : Kölemle beraber çıkmıştım, Huzeyfe'nin yanına uğradık. O, şöyle diyordu :

Allah Rasûlü (s.a.) nün zamanında birisi (şu) kelimeyi konuşmuş olsaydı münâfık olurdu. Ben, sizden birisinden bu kelimeyi bir oturuşta dört kere işitiyorum. Siz ya iyiliği emreder, kötülüklerden men'eder, hayra teşvîk edersiniz ya da Allah Teâlâ topunuzu bir azâb ile kökünden kazır. Veya sizin üzerinize şerlilerinizi emîr yapar, sonra hayırlılarınız duâ eder de onların duâsına icâbet olunmaz. Yine İmâm Ahmed, Yahyâ İbn Saîd kanalıyla... Nu'mân İbn Beşîr (r.a.) den rivâyet ediyor ki, o bir hutbesinde iki parmağı ile iki kulaklarına işâretle şöyle demiş :

مَثَلُ الْقَائِمِ عَلَىٰ حُدُودِ اللهِ وَالْوَاقِعِ فِيهَا كَمَثَلِ قَوْمٍ اسْتَهَمُوا عَلَىٰ سَفِينَةٍ فَأَصَابَ بَعْضُهُمْ أَعْلاهَا وَبَعْضُهُمْ أَسْفَلَهَا فَكَانَ الَّذِينَ فِي أَسْفَلِهَا إِذَا اسْتَقَوْا مِنَ الْمَاءِ مَرُّوا عَلَىٰ مَنْ فَوْقَهُمْ فَقَالُوا لَوْ أَنَّا خَرَقْنَا فِي نَصِيبِنَا خَرْقًا وَلَمْ نُؤْذِ مَنْ فَوْقَنَا فَإِنْ يَتْرُكُوهُمْ وَمَا أَرَادُوا هَلَكُوا جَمِيعًا وَإِنْ أَخَذُوا عَلَىٰ أَيْدِيهِمْ نَجَوْا وَنَجَوْا جَمِيعًا

Allah'ın yasaklarında duran (yasaklarına riâyet eden ile) onların içine düşen kimselerin misâli, bir gemiye (binmek üzere) yönelmiş olan bir kavmin misâli gibidir. Onlardan bazısı; geminin alt tarafına, düşmüş, diğer kısmı ise; üst tarafına düşmüştür. Altta olanlar su almak istedikleri zaman üsttekilerin arasından geçerlerdi. Bunun üzerine dediler ki : Kendi payımızda bir delik açsak da oradan su alsak ve üstümüzde olanlara eziyyet vermesek. Eğer (üsttekiler) onları, işleriyle baş başa bırakırlarsa, toptan helâk olurlar. Ellerinden tutarlar (men'ederlerse) toptan kurtulurlar. Hadîsin tahrîcinde Buhârî, Müslim'den ayrılmış tek kalmıştır. Buhârî hadîsi «eş-Şerîke» ve «eş-Şehâdât» bölümlerinde rivâyet etmiştir. Tirmizî ise hadîsi, buradakinden başka bir şekli ile Kitâb'ül-Fiten'de Süleymân İbn Mihrân el-A'meş'den, o da Âmir İbn Şerâhîl eş-Şa'bî'den rivâyet etmiştir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Hüseyn... Hz. Peygamber (s.a.) in hanımı Ümmü Seleme'den rivâyet etti ki o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş : Ümmetim içinde kötülükler ortaya çıktığı (açık olduğu) zaman Allah Teâlâ katından hepsine birden azâb eder. Ben : Ey Allah'ın elçisi, onların içinde sâlih insanlar yok mudur? dedim de o : Evet vardır, buyurdu. Ümmü Seleme : O halde onlara bunu nasıl yapar? demiş, Rasûlullah (s.a.) da şöyle buyurmuş : İnsanların başına gelen onların da başına gelir, sonra Allah'tan bir bağışlanma ve hoşnûdluğa ulaşırlar.

İmâm Ahmed der ki : Bize Haccâc İbn Muhammed... el-Münzir İbn Cerîr'den, o da babasından rivâyet etti ki Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş : İçlerinde günâh işleyenlerden daha güçlü ve kötülükleri

men'etmeye kâdir kimseler olup ta kötülükleri değiştirmeyen, günâhları işleyen hiç bir kavim yoktur ki Allah Teâlâ onların topuna birden azâb etmesin —veya onların hepsine birden azâb isâbet etmesin— Hadîsi Ebu Dâvûd, Müsedded kanalıyla... Ebu İshâk'tan rivâyet etmiştir. Yine İmâm Ahmed der ki : Bize Muhammed İbn Ca'fer... Ubeydullah İbn Cerîr'den, o da babasından rivâyet etti ki Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : İçlerinde günâhlar işlenen, günâh işleyenlerden daha güçlü ve daha çok olup ta bunları değiştirmeyen hiç bir kavim yoktur ki Allah onların hepsine birden azâb etmesin. İmâm Ahmed hadîsi ayrıca Vekî' kanalıyla... Ebu İshâk es-Sübey'î'den de rivâyet etmiştir. İbn Mâce ise hadîsi Ali İbn Muhammed'den, o da Vekî'den rivâyetle tahrîc etmiştir. İmâm Ahmed der ki : Bize Süfyân... Hz. Âişe'den rivâyet etti ki Hz. Peygamber (s.a.) : Yeryüzünde kötülük zâhir olduğu zaman Allah Teâlâ yeryüzü ehline baskınını indirir, buyurmuş. Hz. Âişe : İçlerinde Allah'a itâat edenler varken mi? demiş te Allah Rasûlü : Evet, sonra Allah'ın rahmetine kavuşurlar, buyurmuş.

وَاذْكُرُوٓا۟ إِذْ أَنتُمْ قَلِيلٌ مُّسْتَضْعَفُونَ فِى ٱلْأَرْضِ تَخَافُونَ أَن يَتَخَطَّفَكُمُ ٱلنَّاسُ فَـَٔاوَىٰكُمْ وَأَيَّدَكُم بِنَصْرِهِۦ وَرَزَقَكُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٢٦﴾

26 — Hatırlayın ki bir zamanlar siz yeryüzünde azlıktınız, zayıf sayılırdınız. İnsanların sizi tutup kapmasından korkuyordunuz. Size ev bark verdi, yardımıyla destekledi ve temiz şeylerden rızıklandırdı. Tâ ki şükredesiniz.

Allah Teâlâ, inanan kullarına nimetlerini ve onlara olan ihsânını beyân buyuruyor. Onlar azlıktılar, onları çoğalttı. Zayıf sayılırdılar, korkuyordular; onları güçlendirdi ve onlara yardım etti. Fakîr, muhtâç idiler de onlara temiz şeylerden rızık verdi, onları çoğalttı, Allah'a itâat ettiler, onlara emrettiklerinin tamâmına sarıldılar. Bu, mü'minlerin Mekke'de kaldıkları zamandaki halidir. Orada azlıktılar, korkuyorlardı ve zor durumdaydılar. Allah'ın diğer ülkelerinden müşriği, mecûsîsi ve rumu ile insanların, kendilerini tutup kapmasından korkuyorlardı. Azlıkları ve kuvvetsizlikleri sebebiyle onların hepsi kendilerine düşman idi. Medîne'ye hicretlerine izin verilinceye kadar, durumları böyle kalmakta devâm etti. Nihâyet Allah Teâlâ onları Medîne'ye sığındırdı, Medîne halkını onlar için hazırladı, onlar da kendilerini sığındırdılar, Bedir günü ve başka günlerde onlara yardım ettiler,

malları ile desteklediler, Allah'a ve Rasûlüne itâat yolunda canlarını fedâ ettiler.

Katâde İbn Diâme es-Sedûsî —Allah ona rahmet eylesin— «Hatırlayın ki, bir zamanlar siz yeryüzünde azlıktınız.» âyeti hakkında der ki : Arapların bu kabîlesi; insanların en zelîli, hayat bakımından en mutsuzu, karınları en aç olanı, derileri en çıplak olanı, sapıklıkları en açık olanı idiler. Bir taşın başında İran ve Rum arslanları arasında bağlı, mahkûm durumdaydılar. Allah'a yemîn olsun ki o gün için ülkelerinde, insanların kendilerini çekemeyecekleri hiç bir şeyleri yoktu. Onlardan yaşayan mutsuz olarak yaşar, ölenleri ise ateşte yakılır yok edilirdi. Yenilirler, yemezlerdi. Allah'a yemîn olsun ki o gün için yeryüzünde konakları bakımından onlardan daha kötü hiç bir kabîle bilmiyoruz. Nihâyet Allah Teâlâ İslâm'ı getirdi, İslâm'ı ülkelerde yerleştirdi, onunla rızkı genişletti, İslâm ile onları insanların boyunlarında hâkim krallar yaptı. Allah Teâlâ İslâm ile onlara gördüklerinizi verdi. O halde Allah'ın nimetlerine şükrediniz. Muhakkak ki Rabbınız nimet vericidir, şükrü sever. Şükredenler muhakkak ki Allah'tan artırmaya (artırılmaya) lâyık olanlardır.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَخُونُوا۟ ٱللَّهَ وَٱلرَّسُولَ وَتَخُونُوٓا۟ أَمَٰنَٰتِكُمْ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٧﴾
وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّمَآ أَمْوَٰلُكُمْ وَأَوْلَٰدُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ ٱللَّهَ عِندَهُۥٓ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٢٨﴾

27 — Ey îmân edenler; Allah'a ve peygamberine ihânet etmeyin. Bile bile kendi emânetlerinize hıyânet etmiş olursunuz.

28 — Hem bilin ki; mallarınız da, çocuklarınız da ancak birer imtihândır. Ve Allah katında büyük mükâfât vardır.

Allah'a ve Rasûlüne İhanet Etmeyin

Abdullah İbn Ebu Katâde ve Zührî derler ki : Bu âyet, Ebu Lübâbe İbn Abd'ül-Münzir hakkında nâzil olmuştur. Allah Rasûlü (s.a.) onu, Allah Rasûlü (s.a.) nün hükmüne râzı olmaları için Kurayza oğullarına göndermişti. Kurayza oğulları, bu konuda onunla istişârede bulundular da onlara şöyle bir işâret yaptı —eliyle boynuna işâret etti— bununla (Allah Rasûlü'nün hükmünün) boğazlama olacağını kasdet-

mişti. Sonra Ebu Lübâbe'nin aklı başına geldi ve Allah'a, Rasûlü'ne ihânet etmiş olduğunu anladı. Ölünceye veya Allah tevbesini kabul edinceye kadar hiçbir zevk tatmayacağına yemîn etti. Medîne mescidine geldi, kendini mesciddeki direklerden birine bağladı, bu şekilde dokuz gün kaldı. Nihâyet tâkatsizlikten bayıldı, düştü. Sonunda Allah Teâlâ, onun tevbesini kabul ettiğini Rasûlüne bildirdi. İnsanlar Allah'ın tevbesini kabul ettiği müjdesini bildirmek üzere gelip onu direkten çözmek istediler. Allah Rasûlü (s.a.) gelip bizzât eliyle onu çözmedikçe kimsenin kendisini direkten çözmemesine yemîn etti. Hz. Peygamber (gelip onu elleriyle) çözdü. Ebu Lübâbe : Ey Allah'ın elçisi, muhakkak ben (Allah tevbemi kabul buyurursa) bütün malımı sadaka olarak vermeyi adamıştım, dedi de Hz. Peygamber : Üçte birini sadaka olarak vermen sana yeter, buyurdu.

İbn Cerîr der ki : Bana Hâris... Muğîre İbn Şu'be'den rivâyet etti ki o, şöyle demiştir : «Ey îmân edenler; Allah'a ve peygamberine ihânet etmeyin.» âyeti, Hz. Osmân (r.a.) ın öldürülmesi hakkında nâzil olmuştur. (1)

Yine İbn Cerîr der ki : Bize Kâsım İbn Bişr İbn Ma'rûf... Câbir İbn Abdullah'tan rivâyet etti ki Ebu Süfyân Mekke'den çıkmıştı. Cibrîl, Allah Rasûlü (s.a.) ne gelip : Muhakkak Ebu Süfyân falan falan yerdedir, demişti. Hz. Muhammed (s.a.) de ashâbına : Muhakkak Ebu Süfyân falan falan yerdedir. Ona karşı çıkınız ve (bu durumu) gizleyiniz, buyurdu. Münâfıklardan birisi Ebu Süfyân'a : Muhakkak ki Muhammed size kasdederek çıkıyor, tedbîrinizi alın, diye yazdı da Allah Teâlâ : «Ey îmân edenler; Allah'a ve peygamberine ihânet etmeyin. Bile bile kendi emânetlerinize hiyânet etmiş olursunuz.» âyetini indirdi. Bu, gerçekten garîb bir hadîstir. İsnâdı ve siyâkı şüphelidir.

Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Hâtıb İbn Ebî Beltea hâdisesi şöyle anlatılıyor : Fetih senesi Hâtıb İbn Ebî Beltea Kureyş'e Allah Rasûlü (s.a.) nün onlara doğru yürüyeceğini bildiren bir mektup yazmıştı. Allah Teâlâ, Rasûlünü buna muttali' kıldı da Hz. Peygamber mektubun peşinden birini gönderip geri getirtti. Hâtıb'ı huzûruna alıp yaptığını ikrâr ettirdi. Ömer İbn Hattâb kalkıp : Ey Allah'ın elçisi, onun boynunu vurmayayım mı? Muhakkak ki o; Allah'a, Rasûlüne ve mü'minlere ihânet etmiştir, dedi de Allah Rasûlü : Onu bırak. Muhak-

(1) Hz. Osmân'ın öldürülmesi Kur'an'ın nüzûlünün tamâmlanmasından ve Hz. Peygamber (s.a.) in ölümünden uzun bir zaman sonra vukû bulmuştur. Muğîre İbn Şu'be (r.a.) herhalde bu âyetin Hz. Osmân'ın öldürülmesi gibi büyük bir hâdiseye mutâbık olduğunu kasdetmiş olsa gerektir. Zîrâ onun öldürülmesi; Allah'a ve Rasûlüne, emânete bir hıyânettir. Hıyânet etmiş oldukları emânet ona bîat etmiş olmalarıdır. (Arapça neşri hazırlayanlar)

kak o, Bedir'de bulunmuştur. Nerden biliyorsun; belki Allah Teâlâ Bedir ehline muttali' olmuş ve : «Dilediğinizi işleyiniz, muhakkak sizi bağışladım.» buyurmuştur, dedi.

Ben de derim ki : Özel bir sebep üzerine vârid olduğu her ne kadar sahîh ise de bu âyetin umûmî olması da doğrudur. Âlimlerin cumhûr'u katında sebebin husûsîliği değil de lafzın umûmî oluşu alınıp kabul edilir. Hiyânet küçük, büyük, işleyen üzerinde kalan ve başkalarına geçen günâhlar hakkında umûmîdir.

İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha «Bile bile kendi emânetlerinize hiyânet etmiş olursunuz.» âyeti hakkında der ki : Emânet; Allah'ın kullarına farz kılmış olduğu amellerdir. Allah Teâlâ buyurur ki : «Hiyânet etmeyin, onları bozmayın.» Bir rivâyette de Ali İbn Ebu Talha «Allah'a ve peygamberine ihânet etmeyin.» âyetinde şöyle buyurulduğunu söyler : Allah Rasûlü'nün sünnetini terk etmek ve günâhları işlemek sûretiyle. Muhammed İbn İshâk der ki : Bana Muhammed İbn Ca'fer İbn Zübeyr, bu âyet hakkında Urve İbn Zübeyr'den rivâyet etti ki buranın anlamı şudur : Allah'a sizden kendisi ile hoşnûd olacağı hakkı izhâr edip te gizlice ona muhâlif şeyler yapmayınız. Muhakkak ki bu, emânetlerinizin helâki ve kendinize hiyânettir. Süddî der ki : Allah'a ve Rasûlüne ihânet ettikleri zaman, muhakkak emânetlerine hiyânet etmiş olurlar. Yine Süddî şöyle diyor : Hz. Peygamber (s.a.) den bir söz işitir ve bunu yayarlardı da sonunda bu, müşriklere ulaştırdı. Abdurrahmân İbn Zeyd der ki : Münâfıkların yapmış oldukları gibi Allah'a ve Rasûlüne ihânet etmenizden sizi men'etmiştir.

Allah Teâlâ : «Hem bilin ki; mallarınız da, çocuklarınız da ancak birer imtihândır.» buyurur ki bunlar, Allah'tan sizin için bir imtihân, bir denemedir. Zîrâ bunları size, bu nimetler üzerine ona şükredip, bunlar husûsunda Allah'a itâat mı edeceksiniz yoksa bunlarla Allah'ı bırakıp onlarla mı meşgûl olacaksınız, diye vermiştir. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyurur : «Doğrusu; mallarınız ve çocuklarınız, sizin için bir imtihândır. Büyük mükâfât ise Allah katındadır.» (Teğâbün, 15), «Bir imtihân olarak size iyilik ve kötülük veririz.» (Enbiyâ, 35), «Ey îmân edenler; mallarınız ve çocuklarınız, sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın. Kim bunu yaparsa; işte onlar, hüsrâna uğrayanların ta kendileridir.» (Münâfikûn, 9), «Ey îmân etmiş olanlar; eşlerinizin, çocuklarınızın içinde size düşmanlık edenler de vardır. Onlardan sakının.» (Teğâbün, 14).

«Ve Allah katında büyük mükâfât vardır.» Allah'ın sevâbı, ihsânları, cennetleri sizin için mallardan ve çocuklardan daha hayırlıdır. Zîrâ onlardan düşman da çıkabilir. Birçoğu zâten size hiç bir fayda vermez. Allah Teâlâ yegâne tasarruf sâhibi, dünya ve âhiretin mâlikidir.

Kıyâmet günü çok sevâb O'nun katındadır. Bir eserde (hadîste) Allah Teâlâ şöyle buyurur : Ey âdemoğlu, Beni iste ki Beni bulasın. Beni bulduğun takdîrde her şeyi bulmuş olursun. Eğer seni bırakır geçersem her şeyi kaçırmış olursun. Ben sana her şeyden daha sevgiliyim. Allah Rasûlü (s.a.) nden rivâyet edilen sahîh bir hadîste şöyle buyrulur :

ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ وَجَدَ بِهِنَّ حَلَاوَةَ الْإِيمَانِ مَنْ كَانَ اللهُ وَرَسُولُهُ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا وَأَنْ يُحِبَّ الْمَرْءَ لَا يُحِبُّهُ إِلَّا لِلهِ وَأَنْ يَكْرَهَ أَنْ يَعُودَ فِي الْكُفْرِ بَعْدَ أَنْ أَنْقَذَهُ اللهُ مِنْهُ كَمَا يَكْرَهُ أَنْ يُقْذَفَ فِي النَّارِ

Üç şey vardır ki bunlar kimde olursa bunlarla îmânın tadını bulmuş olur : Allah ve Rasûlünün kendisine bu ikisi dışındaki her şeyden daha sevgili olduğu kişi. Birisini ancak Allah için seven kişi. Allah Teâlâ kendisini küfürden kurtardıktan sonra ateşe atılmak kendisine küfre dönmekten daha sevimli olan kişi. Hattâ Allah Rasûlünün sevgisi çocuklar, mallar ve nefislerin sevgisinden daha öncedir. Nitekim sahîh bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : «Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki ben kendisine nefsinden, âilesinden, malından ve bütün insanlardan daha sevgili olmadıkça sizden birisi hakkıyla îmân etmiş olmaz.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تَتَّقُوا اللهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٢٩﴾

29 — Ey îmân edenler; Allah'tan korkarsanız O, size iyi ile kötüyü ayırd edecek güç verir. Suçlarınızı örter ve sizi bağışlar. Allah büyük lutuf sâhibidir.

İbn Abbâs, Süddî, Mücâhid, İkrime, Dahhâk, Katâde ve Mukâtil İbn Hayyân; âyetteki «Furkân» kelimesini, «çıkış yeri» olarak açıklamışlardır. Mücâhid «Dünyada ve âhirette.» fazlalığını getirir. İbn Abbâs'tan gelen bir rivâyette ise bu kelime «kurtuluş» olarak, yine ondan gelen başka bir rivâyette de «yardım» olarak açıklanmıştır. Muhammed İbn İshâk bu kelimeyi : «Hak ile bâtıl arasını ayırmak,» şeklinde açıklar. İbn İshâk'ın bu açıklaması, kendinden önce geçenlerden daha umûmîdir. Hepsini de içine almaktadır. Zîrâ her kim, Allah'ın emirlerini işlemek, yasaklarını terk etmek sûretiyle Allah'tan korkarsa; hakkı bâtıldan ayırma bilgisine sâhip olmuş olur. Bu da dünya işlerinden kurtu-

luşa, bir çıkış yeri bulmaya ve yardıma sebeptir. Ayrıca kıyâmet günü mutlu olmasına, günâhlarının bağışlanmasına ve günâhlarının insanlardan gizlenmesine sebeptir. Bunun yanında Allah'ın bol sevâbına nâil olmasına da bir sebep teşkîl eder. Nitekim Allah Teâlâ, başka bir âyette şöyle buyurmaktadır : «Ey îmân edenler, Allah'tan korkun ve peygamberine inanın ki, size rahmetini iki kat versin ve size ışığında yürüyeceğiniz nûr lutfetsin. Ve sizi bağışlasın. Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.» (Hadîd, 28).

وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ ۚ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ ۖ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ ﴿٣٠﴾

30 — Hani küfredenler; seni tutup bağlamak, yahut öldürmek veya çıkarmak için düzen kuruyorlardı. Onlar düzen kurarlarken Allah da düzenlerine mukâbele ediyordu. Allah, düzen kuranlara mukâbele edenlerin en hayırlısıdır.

Düzen Kuranlar

İbn Abbâs, Mücâhid ve Katâde âyetteki (يثبتوك) kelimesini bağlamakla açıklarlar. Atâ ve İbn Zeyd ise hapsetmekle tefsîr etmişlerdir. Süddî; bu fiilin kökünün, hapsetme ve bağlama anlamında olduğunu söyler. Süddî'nin sözü, diğerlerinin söylediklerini de içine almaktadır ve diğer kavilleri bir araya toplamıştır. Buna göre bu kelime, çoğu kere bir başkasına kötülük yapmak isteyenin işi hakkında kullanılır.

Süneyd'in Haccâc'dan, onun İbn Cüreyc'den rivâyetine göre Atâ der ki : Ubeyd İbn Umeyr'in şöyle dediğini işittim : Hz. Peygamber (s.a.) i tutup bağlamak veya öldürmek veya onu çıkarmak üzere düzen kurduklarında, amcası Ebu Tâlib Hz. Peygamber'e : Senin hakkında ne düzen kurduklarını biliyor musun? diye sormuş, Hz. Peygamber : Beni büyülemek veya öldürmek veya çıkarmak istiyorlar, demişti. Ebu Tâlib : Sana bunu kim haber verdi? diye sordu da Allah Rasûlü : «Rabbım» diye cevab verdi. Ebu Tâlib : Senin Rabbın ne güzel Rab'dır. O'na hayır tavsiye et, dedi de Allah Rasûlü : Ben mi O'na hayır tavsiye edeceğim? Aksine O bana hayır tavsiye eder, buyurdu. Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki : Bana Muhammed İbn İsmâîl el-Basrî... Muttalib İbn Ebu Ve-

dâa'dan rivâyet etti ki Ebu Tâlib, Allah Rasûlü (s.a.) ne : Kavmin senin hakkında ne düzen kuruyor? diye sormuştu. Allah Rasûlü : Beni büyülemek veya öldürmek veya çıkarmak istiyorlar, dedi. Ebu Tâlib : Bunu sana kim haber verdi? diye sordu da Allah Rasûlü : Rabbım, diye cevab verdi. Ebu Tâlib : Senin Rabbın ne güzel Rab. O'na hayır tavsiye et, dedi de Hz. Peygamber : Ben mi O'na tavsiye edeceğim? Bilakis O bana tavsiye eder, dedi. Bunun üzerine : «Hani küfredenler; seni tutup bağlamak, yahut öldürmek veya çıkarmak için düzen kuruyorlardı...» âyeti nâzil oldu.

Bu hadîste Ebu Tâlib'in zikredilmesi gerçekten garîb, hattâ münkerdir. Zîrâ âyet, Medîne'de nâzil olmuştur. Hz. Peygamber'in tutulup bağlanması veya sürgün edilmesi veya öldürülmesine dâir Kureyş'in bir araya toplanıp mücâdele etmesi ve düzen kurması olayı ise hicret gecesinde vukû bulmuştur. Bu olay, Ebu Tâlib'in ölümünden yaklaşık üç sene sonra meydana gelmiştir ki Kureyş'liler Hz. Peygamberi koruyan, ona yardım eden ve yükümlülüklerini taşıyan amcası Ebu Tâlib'in ölümünden sonra ona karşı cür'et kazanmışlar, güç kuvvet bulmuştular. Meğâzî sâhibi İmâm Muhammed İbn İshâk İbn Yessâr'ın rivâyet etmiş olduğu şu hadîs te söylediklerimizin sıhhatine delildir : Muhammed İbn İshâk der ki : Abdullah İbn Ebu Necîh kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyete göre; her kabîlenin eşrâfından meydana gelen Kureyş'ten bir grup, Dâr'ün-Nedve'ye girmek üzere toplanmışlardı. İblîs yaşlı bir ihtiyar sûretinde karşılarına çıktı. Onu gördüklerinde sen kimsin? diye sordular. Necid'den bir ihtiyar, toplanacağınızı işittim de sizinle beraber olmak istedim, benim görüş ve nasîhatımdan mahrûm kalmayasınız arzu ettim. dedi. Onlar : Evet gir, dediler de onlarla beraber girdi. Şu adamın işi hakkında çâre düşününüz. Allah'a yemîn olsun ki onun işinin, sizinkine gâlib gelmesi yakındır, dedi. Onlardan birisi : Onu bağlayıp hapsedin, sonra olayları akışına bırakıp bekleyin. Tâ ki kendisinden önceki Züheyr ve Nâbiğa gibi şâirlerin helâk olduğu gibi helâk oluncaya kadar. O, ancak onlardan birisi gibidir, dedi. Allah düşmanı Necid'li ihtiyar bağırdı ve : Allah'a yemîn olsun ki bu, sizin için doğru bir görüş değildir. Allah'a yemîn olsun ki Rabbı onu mutlakâ hapsedildiği yerden ashâbına çıkarır. Çok geçmez onun üzerine üşüşürler, onu sizin ellerinizden alırlar ve size karşı onu korurlar. Sizi ülkelerinizden çıkarmalarından emîn olmam, dedi. Ayrıca : Bundan başka bir çâre düşünün, diye ilâve etti. Onlardan birisi : Onu aranızdan çıkarın ki rahata eresiniz. Çıkıp gittiği, eziyyeti sizden uzaklaştığı ve siz rahata erdiğiniz, işi bir başkası içinde olduğu zaman yapacağı şeyler ve nerede yapacağı size hiç bir zarar vermez, dedi. Necid'li ihtiyar : Allah'a yemîn olsun ki bu, sizin için doğru bir görüş değildir. Onun dilinin tatlılığını, hoşlu-

luğunu, ondan işitilen sözlerin kalbleri nasıl yakalayıverdiğini görmez misiniz? Allah'a yemîn olsun ki eğer siz böyle yaparsanız; sonra da o, durumunu araplara arzederse onlar sizin aleyhinize toplanır, sizin üzerinize gelir, sonunda sizi ülkelerinizden çıkarır ve eşrâfınızı öldürür, dedi. Onlar : Allah'a yemîn olsun ki doğru söyledi. Bundan başka bir kapıya bakın (Başka bir çâre düşünün), dediler. Ebu Cehil —Allah ona la'net eylesin— dedi ki : Allah'a yemîn olsun ki size bir görüş bildireceğim; ondan sonra bir başkasına ihtiyâç duymayacaksınız. Başka bir çârenin olduğunu da görmüyorum. Onlar : O nedir? dediler de şöyle açıkladı : Her kabîleden güçlü, kuvvetli, şerefli ve kerem sâhibi bir köle alalım. Sonra onlardan her bir kölenin eline keskin bir kılıç verilsin. Bir tek kişinin vurması gibi ona vursunlar. Onu öldürdükleri zaman kanı kabîlelere dağılmış olur. Hâşim oğullarından bu kabîlenin, bütün Kureyş'le harb etmeye güç yetireceğini sanmıyorum. Onlar bunu gördüklerinde mecbûren diyeti kabul edecekler, biz rahata ereceğiz ve onun eziyyeti bizden kesilmiş olacak. Necid'li ihtiyar : Allah'a yemîn olsun ki işte doğru görüş bu. Doğru görüş bu gencin söylediğidir, bir başka doğru görüş görmüyorum, dedi. Bu fikirde ittifâk etmiş olarak dağıldılar. Cibrîl, Hz. Peygamber (s.a.) e gelip daha önce yatmakta olduğu yatağında yatmamasını ona emretti ve kavmin hîlesini ona haber verdi. Allah Rasûlü (s.a.) o gece evinde yatmadı. Allah Teâlâ işte o zaman çıkışına izin verdi. Medîne'ye gelişinden sonra da, ona Enfâl sûresini indirerek kendisi üzerine olan nimetlerini ve katındaki imtihânı zikretti de şöyle buyurdu : «Hani küfredenler; seni tutup bağlamak, yahut öldürmek veya çıkarmak için düzen kuruyorlardı. Onlar düzen kurarlarken Allah da düzenlerine mukâbele ediyordu. Allah, düzen kuranlara mukâbele edenlerin en hayırlısıdır.» Ayrıca onların; kendisinden önceki şâirlerin helâk olduğu gibi helâk oluncaya kadar olayların gidişatını bekleyip gözetleyelim, sözleri hakkında : «Yoksa onlar : Şâirdir, zamanın onun aleyhine dönmesini gözlüyoruz mu derler?» (Tûr, 30) âyetini indirdi. İşte bu güne «Yevm'üz-Zahme» adı verilir ki, o günde Allah Rasûlü (s.a.) ne karşı yapmayı karârlaştırdıkları görüşte ittifâk etmiştiler. Bu hadîsin benzeri Süddî'den de rivâyet edilmiştir. Ayrıca Allah Teâlâ, onların Hz. Peygamberi çıkarmak istemeleri hakkında şu âyeti indirmiştir : «Seni memleketten çıkarmak için zorladılar. O zaman senin arkandan onlar da ancak çok az kalabilirler.» (İsrâ, 76). Bu açıklamaları Avfî de İbn Abbâs'tan rivâyet eder. Ayrıca bu açıklamaların benzeri Mücâhid, Urve İbn Zübeyr, Mûsa İbn Ukbe, Katâde, Mıksem ve birçoklarından rivâyet edilmiştir.

İbn İshâk'tan rivâyetle Yûnus İbn Bükeyr der ki : Allah Rasûlü (s.a.) Allah'ın emrini bekleyerek duruyordu. Nihâyet Kureyş toplanıp

onun hakkında düzen kurup ona yapmak istediklerini karârlaştırdıklarında; Cibrîl, Hz Peygamber'e gelip daha önce yatmakta olduğu yerinde yatmamasını bildirdi. Allah Rasûlü (s.a.) Ali İbn Ebu Tâlib'i çağırıp yatağında yatmasını, kendisine âit yeşil bir bürdeyi örtünmesini emretti. O da aynen yaptı. Sonra Allah Rasûlü (s.a.), kavim (müşrikler) kapısında dururlarken onların üzerine çıktı. Yanında toprak dolu bir çanak vardı. Toprağı onların başlarına saçmaya başladı. Allah Teâlâ, onların gözlerini Peygamberi Muhammed (s.a.) den alıkoydu. O, şu âyetleri okuyordu : «Yâ sîn, Kur'ân-ı Hakîm'e andolsun ki... gözlerini perdelemişizdir. Bu yüzden artık görmezler.» (Yâsîn, 1, 9). Hâfız Ebu Bekr el-Beyhakî bu hadîsi te'yîd eder mâhiyette İkrime'den de rivâyet olduğunu söyler.

İbn Hibbân Sahîh'inde, Hâkim Müstedrek'inde, Abdullah İbn Osmân İbn Hüşeym kanalıyla... İbn Abbâs'dan rivâyet eder ki o, şöyle anlatmış : Fatma Allah Rasûlü (s.a.) nün yanına ağlayarak girdi ve Hz. Peygamber : Ey kızcağızım, niçin ağlıyorsun? diye sordu da o : Ey babacığım, niçin ağlamayayım ki; Kureyş'ten şu topluluk Hicr'de Lât, Uzzâ ve diğer üçüncüsü Menât üzerine yemînle karârlaştırıyorlar ki şâyet seni görecek olurlarsa senin üzerine yürüyüp öldürecekler. Senin kanından payına düşenin bilineceği hiç kimse, onlar içinden belli olmayacak, dedi. Hz. Peygamber : Ey kızcağızım, bana abdest suyu getir, buyurdu. Abdest aldı, sonra mescide çıktı. Onu gördükleri zaman : İşte bu odur, dediler ve başlarını önlerine eğdiler, çeneleri önlerine düştü. Gözlerini kaldırmadılar. Allah Rasûlü (s.a.) bir avuç toprak aldı ve onlara atarak : Yüzleri çirkinleşsin, diye duâ buyurdu. Attığı çakıllardan hangisine bir çakıl isâbet etmişse, Bedir günü kâfir olarak öldürüldü. Hâkim der ki : Müslim'in şartlarına göre sahîhtir. Buhârî ve Müslim tahrîc etmemişlerdir. Bu hadîsin bir illeti olduğunu da bilmiyoruz.

İmâm Ahmed der ki : Bize Abdürrezzâk... İbn Abbâs'tan rivâyet etti ki o, «Hani küfredenler; seni tutup bağlamak için düzen kuruyorlardı.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Bir gece Kureyş, Mekke'de müşâvere ettiler. Onlardan birisi : Sabah olunca onu tutup bağlayın, dedi. Tutup bağlayacakları, Hz. Peygamber (s.a.) idi. Birisi : Hayır, onu öldürün, derken; bir diğeri : Aksine onu çıkarın, demişti. Allah Teâlâ, peygamberini buna muttali' kıldı. Hz. Ali (r.a.) Allah Rasûlü'nün yatağında geceledi. Allah Rasûlü (s.a.) çıktı ve mağaraya ulaştı. Müşrikler Hz. Ali'yi muhâsara etmiş olarak ve onu Hz. Peygamber (s.a.) sanarak gecelediler. Sabaha çıktıklarında, onun üzerine hücûm ettiler. Ali'yi gördüklerinde Allah Teâlâ onların düzenlerini tersine çevirdi. Onlar : Arkadaşın nerede? dediler de o : Bilmiyorum, dedi. Peşine düştüler. Dağa

ulaştıklarında şaşırıp kaldılar. Dağa çıktılar ve mağaraya uğradılar. Gördüler ki kapısında örümcek ağı var. Şâyet buraya girmiş olsaydı kapısında örümcek ağı olmazdı, dediler. Allah Rasûlü (s.a.) orada üç gece kaldı. Muhammed İbn İshâk, Muhammed İbn Ca'fer İbn Zübeyr'den, o da Urve İbn Zübeyr'den «Onlar düzen kurarlarken, Allah da düzenlerine mukâbele ediyordu. Allah, düzen kuranlara mukâbele edenlerin en hayırlısıdır.» âyeti hakkında der ki : Buranın anlamı şudur : Onların düzenlerine karşı sapa sağlam düzenimi kurdum da seni onlardan kurtardım.

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَٰذَا إِنْ هَٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ
الْأَوَّلِينَ ﴿٣١﴾ وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً
مِنَ السَّمَاءِ أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣٢﴾ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ
مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿٣٣﴾

31 — Âyetlerimiz onlara okunduğu zaman : İşittik, istersek biz de bunun benzerini söyleriz. Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir, demişlerdi.

32 — Hani demişlerdi ki : Ey Allah'ımız; eğer bu, gerçekten Senin katından ise bize gökten taş yağdır, yahut acıklı bir azâb getir.

33 — Halbuki sen içlerinde iken, Allah onlara azâb etmez. Onlar istiğfâr ederken de Allah yine onları azâblandıracak değildir.

Kur'an'a Eskilerin Masalı Diyenler

Allah Teâlâ Kureyş'in küfrünü, azgınlığını, inâdlaşmalarını, âyetleri işittikleri zamandaki bâtıl iddiâlarını haber veriyor. Onlar, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğu ve bunları işittikleri zaman : «İşittik, istersek biz de bunun benzerini söyleriz.» diyorlardı. Ancak bu, onların yapamayacakları bir sözdür. Zîrâ defalarca onun sûreleri gibi bir sûre getirmeye kalkışmışlar ancak buna hiç bir şekilde yol bulamamışlardır. Onlar, bu sözleriyle kendilerini ve bâtıllarında kendilerine tâbi olanları kandırmış oluyorlar. Bunu söyleyenin Nadr İbn Hâris —Allah ona la'net

etsin— olduğu da söylenmiştir. Saîd İbn Cübeyr, Süddî, İbn Cüreyc ve başkaları bunu belirtmişlerdir. Nadr İbn Hâris İran ülkelerine gitmiş, onların kralları Rüstem ve İsfendiyar'ın haberlerini öğrenmişti. Geldiği zaman Allah Rasûlü (s.a.) nün Allah tarafından gönderilmiş olduğunu, insanlara Kur'an okuduğunu görmüştü. Allah Rasûlü (s.a.) bir toplantıdan kalktığı zaman Nadr da orada oturur ve İran krallarının haberlerini rivâyet eder sonra da : Allah için söyleyin, benim mi yoksa Muhammed'in mi kıssası daha güzel? derdi. Bedir günü Allah Teâlâ mü'minlere onu yakalama fırsatı verip te esîrler arasına düştüğünde; Allah Rasûlü (s.a.), önünde bağlı olarak boynunun vurulmasını emretti de öyle yapıldı. Hamd Allah'a mahsûstur. Onu Mikdâd İbn Esved (r.a.) esîr etmişti. Nitekim İbn Cerîr olayı anlatır ve der ki : Bize Muhammed İbn Beşşâr... Saîd İbn Cübeyr'den rivâyet etti ki o, şöyle anlatmış : Hz. Peygamber (s.a.) Bedir günü Ukbe İbn Ebu Muayt, Tuayme İbn Adiyy ve Nadr İbn Hâris'i elleri bağlı olarak öldürttü. Nadr'ı esîr eden Mikdâd idi. Hz. Peygamber Nadr'ın öldürülmesini emrettiğinde Mikdâd : Ey Allah'ın elçisi, o benim esîrim, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) : O, Allah'ın kitâbı hakkında söylediği şeyleri söylerdi, buyurdu ve öldürülmesini emretti. Mikdâd : Ey Allah'ın elçisi, o benim esîrim, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) : Ey Allah'ım, Mikdâd'ı lutfundan zengin kıl, diye duâ etti de Mikdâd : İşte benim istediğim bu idi, dedi. Râvî şöyle devâm eder : İşte onun hakkında : «Âyetlerimiz onlara okunduğu zaman : İşittik, istersek biz de bunun benzerini söyleriz. Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir, demişlerdi.» âyeti nâzil oldu. Hadîsi, Hüşeym de Ebu Bişr Ca'fer İbn Ebu Vahşiyye kanalıyla Saîd İbn Cübeyr'den rivâyet etmiştir. Ancak o, Tuayme yerine Mut'ım İbn Adiyy demiştir ki bu yanlıştır. Zîrâ Mut'ım İbn Adiyy, Bedir günü hayatta değildi. Bu sebepledir ki Allah Rasûlü (s.a.) o gün : Şâyet Mut'ım hayatta olsaydı, sonra da benden şu kokmuşlar hakkında bir istekte bulunsaydı onları kendisine hibe ederdim, demiş ve kokmuşlarla esîrleri kasdetmiştir. Zîrâ Mut'ım, Allah Rasûlü (s.a.) Tâif'den döndüğü günde onu korumuş, kurtarmıştı. Onlar : «Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir.» derken, eskilerin kitablarını kasdediyorlar ve Allah Rasûlü'nün onlardan iktibâsta bulunduğunu, onlardan öğrenip bunları insanlara okuduğunu kasdediyorlardı. Bu da mahzâ yalandır. Nitekim Allah Teâlâ, başka bir âyette onlar hakkında şöyle buyurur : «Öncekilerin masallarıdır. Başkalarına yazdırıp sabah akşam kendisine okunmaktadır, dediler. De ki : Onu (Kur'an'ı) göklerin ve yerin sırrını bilen indirmiştir. Şüphesiz ki O, Gafûr ve Rahîm olandır.» (Furkan, 5 - 6). Allah Teâlâ, kendine tevbe edip dönenin tevbesini kabul eder ve onu bağışlar.

«Hani demişlerdi ki : Allah'ımız, eğer bu gerçekten Senin katından

ise bize gökten taş yağdır, yahut acıklı bir azâb getir.» bu da onların bilgisizliklerinin, azgınlıklarının, inâdlarının ve yalanlamalarındaki şiddetin çokluğundandır. Yerildikleri, ayıplandıkları husûslardan birisidir aynı zamanda. Halbuki onlara yaraşan : «Ey Allah'ımız, eğer bu gerçekten Senin katından ise bizi ona ilet, ona tâbi olmaya bizi muvaffak kıl.» demeleriydi. Halbuki onlar; kendileri için bir fetih istemişler, azâbı çarçabuk, hemen istemişlerdir. Onlar, fetih ve hidâyet yerine azâbı öne almışlardır. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyrulur : «Senden azâbı çarçabuk isterler. Eğer belirtilmiş bir süre olmasaydı, azâb onlara hemen gelirdi. Ama yine de onlar farkına varmadan başlarına ansızın gelecektir.» (Ankebût, 53), «Ve dediler ki : Rabbımız, hesap gününden önce bizim payımızı çabuk ver.» (Sâd, 16), «İsteyen birisi inecek azâbı istedi. O, kâfirler içindir ve onu önleyecek yoktur.» (Meâric, 1 - 2). Geçmiş ümmetlerin bilgisizleri de böyle söylemişlerdi. Nitekim Şuayb'ın kavmi ona : «Eğer sâdıklardan isen bize gökten bir parça indir.» (Şuarâ, 187) derken bunlar da : «Allah'ımız, eğer bu gerçekten Senin katından ise bize gökten taş yağdır. Yahut acıklı bir azâb getir.» demiştiler. Şu'be'nin Abdülhamîd'den, onun da Enes İbn Mâlik'den rivâyet ettiğine göre, «Allah'ımız eğer bu gerçekten Senin katından ise bize gökten taş yağdır, yahut acıklı bir azâb getir.» diyen, Ebu Cehil İbn Hişâm'dır. Bunun üzerine : «Halbuki sen içlerinde iken Allah onlara azâb etmez. Onlar istiğfâr ederken de Allah yine onları azâblandıracak değildir.» âyeti nâzil olmuştur. Hadîsi Buhârî de Ahmed ve Muhammed İbn Nadr kanalıyla... Şu'be'den rivâyet etmiştir. Buhârî'nin rivâyette bulunduğu Ahmed; Ahmed İbn Nadr İbn Abdülvehhâb'dır. Bunu Hâkim Ebu Ahmed ve Hâkim Ebu Abdullah en-Neysabûrî belirtmektedirler. En doğrusunu Allah bilir.

A'meş birisinden, o Saîd İbn Cübeyr'den, o da İbn Abbâs'tan «Hani demişlerdi ki : Allah'ımız, eğer bu gerçekten Senin katından ise bize gökten taş yağdır, yahut acıklı bir azâb getir.» âyeti hakkında şöyle demiştir : O, Nadr İbn Hâris İbn Kelede'dir. Allah Teâlâ : «İsteyen birisi inecek azâbı istedi. O, kâfirler içindir ve onu önleyecek yoktur.» (Meâric, 1 - 2) âyetlerini indirmiştir. Mücâhid, Atâ, Saîd İbn Cübeyr ve Süddî de bunu söyleyenin Nadr İbn Hâris olduğunu söylemişlerdir. Atâ ilâve eder ve şöyle der : Allah Teâlâ buyurdu ki : «Ve dediler ki : Rabbımız, hesap gününden önce bizim payımızı çabuk ver.» (Sâd, 16), «Andolsun ki siz; ilk defa yarattığımız gibi, yapayalnız ve teker teker huzûrumuza geldiniz.» (En'âm, 94), «İsteyen birisi inecek azâbı istedi. O, kâfirler içindir.» (Meâric, 1 - 2). Atâ der ki : Onun hakkında Allah Teâlâ kitâbında on küsûr âyet indirmiştir.

İbn Merdûyeh der ki : Bize Muhammed İbn İbrâhîm'in... İbn Bü-

reyde'den onun da babasından rivâyetinde o, şöyle demiş : Uhud günü Amr İbn el-Âs'ın bir kısrak üzerinde durduğunu ve : Ey Allah'ım, eğer Muhammed'in söylediği gerçek ise beni ve kısrağımı yere batır, dediğini gördüm.

«Allah'ımız, eğer bu, gerçekten Senin katından ise bize gökten taş yağdır...» âyeti hakkında Kâtâde der ki : Bunu bu ümmetin beyinsiz ve bilgisizleri söylemiştir. Allah Teâlâ da bu ümmetin beyinsiz ve bilgisizlerine rahmeti, ihsânı ile karşılık vermiştir.

Allah Teâlâ : «Halbuki sen içlerinde iken Allah onlara azâb etmez, onlar istiğfâr ederken de Allah yine onları azâblandıracak değildir.» buyurur ki İbn Ebu Hâtim şöyle diyor : Bize babam... İbn Abbâs'tan rivâyet etti ki o, şöyle anlatmış : Müşrikler Beyt (Kâ'be) i tavâf eder ve : Buyur, ey Allah'ımız buyur, buyur, senin ortağın yok, derlerdi. Hz. Peygamber (s.a.) de : Bu size yeter, bu size yeter, derdi. Onlar : Senin olan, kendisine ve sâhib olduklarına sâhib olduğun ortağın dışında senin ortağın yok, derler ve ilâve ederlerdi : Bizi bağışla, bizi bağışla. Allah Teâlâ da : «Halbuki sen içlerinde iken Allah onlara azâb etmez. Onlar istiğfâr ederken de Allah yine onları azâblandıracak değildir.» âyetini indirdi. İbn Abbâs der ki : Onların hakkında iki emân vardı : Birisi Hz. Peygamber (s.a.), diğeri de istiğfâr. Hz. Peygamber (s.a.) gitti ve istiğfâr kaldı.

İbn Cerîr der ki : Bana Hâris... Yezîd İbn Rûmân ve Muhammed İbn Kays'dan rivâyet etti ki onlar, şöyle demişlerdir : Kureyş birbirlerine : «Allah içimizden Muhammed'e ikrâmda bulundu. Ey Allah'ımız, eğer bu, gerçekten Senin katından ise bize gökten taş yağdır, yahut acıklı bir azâb getir.» demiştiler. Akşam olunca söylediklerine pişmân olup : Ey Allah'ımız bizi bağışla, dediler de Allah Teâlâ : «Ama onların çoğu bilmezler» âyetine kadar olmak üzere : «Onlar istiğfâr ederken de Allah yine onları azâblandıracak değildir.» âyetlerini indirdi. İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha, «Halbuki sen içlerinde iken Allah onlara azâb etmez.» âyetinde şöyle buyurulduğunu belirtir : Allah Teâlâ, içlerinden çıkarmadıkça, aralarında peygamberleri varken hiçbir kavme azâb etmez. Sonra Allah Teâlâ : «Onlar istiğfâr ederken de Allah yine onları azâblandıracak değildir.» buyurur ki burada Mekke halkı kasdedilmektedir. Daha önce Allah Teâlâ'dan îmâna girmelerine dâir —ki bu istiğfârdır— söz geçmiş olanlar varken Allah onlara azâb edecek değildir. Bu açıklamanın bir benzeri Mücâhid, İkrime, Atiyye el-Avfî, Saîd İbn Cübeyr ve Süddî'den de rivâyet edilmiştir. Dahhâk ve Ebu Mâlik ise «Onlar istiğfâr ederken de Allah yine onları azâblandıracak değildir.» âyetinde Mekke'de olan mü'minlerin kasdedildiğini söylerler. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Babam'ın... İbn Abbâs'tan rivâ-

yetinde o, şöyle demiş : Muhakkak ki Allah Teâlâ, bu ümmet hakkında iki emân vermiştir. Bu iki emân, aralarında olduğu sürece azâb musîbetlerinden kurtulmuş ve ma'sûm kalmakta devâm ederler. Emânın birini Allah Teâlâ kendine almıştır. Diğeri ise içinizde kalmıştır. Bu, Allah Teâlâ'nın : «Halbuki sen içlerinde iken, Allah onlara azâb etmez. Onlar istiğfâr ederken de Allah yine onları azâblandıracak değildir.» sözüdür. Ebu Sâlih Abdülğaffâr kendisine bu hadîsi arkadaşlarından birinin... İbn Abbâs'tan rivâyet ettiğini söyler. Bu hadîsin bir benzerini İbn Merdûyeh ve İbn Cerîr de Ebu Mûsâ el-Eş'arî'den rivâyet ederler. Aynı şekilde Katâde ve Ebu'l-Alâ en-Nahvî el-Mukrî'den de rivâyet edilmiştir.

Tirmizî der ki : Bize Süfyân İbn Vekî'nin... Ebu Bürde İbn Ebu Mûsâ'dan, onun da babasından rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.), şöyle buyurmuştur : Allah Teâlâ, ümmetim için bana iki emân indirdi : «Halbuki sen içlerinde iken, Allah onlara azâb etmez. Onlar istiğfâr ederken de Allah yine onları azâblandıracak değildir.» Ben geçip gittiğim zaman, kıyâmet gününe kadar onların içinde istiğfârı bıraktım. İmâm Ahmed ve Hâkim'in Müsned'lerinde ve Hâkim'in Müstedrek'inde rivâyet etmiş oldukları şu hadîs de buna şehâdet etmektedir : Abdullah İbn Vehb kanalıyla... Ebu Saîd'den rivâyet edilir ki Allah Rasûlü (s.a.), şöyle buyurmuştur : Muhakkak şeytân : Ey Rabbım izzetine yemîn olsun ki rûhları cesedlerinde olduğu sürece kullarını azdıracağım, dedi. Rab Teâlâ da şöyle buyurdu : İzzetim ve celâl'ime yemîn olsun ki Bana istiğfâr ettikleri sürece, onları bağışlamaya devâm edeceğim. Hâkim; isnâdının sahîh olduğunu, Buhârî ve Müslim'in tahrîc etmediklerini de kaydeder. İmâm Ahmed der ki : Bize Muâviye İbn Amr... Fudâle İbn Ubeyd'den, o da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyet etti ki şöyle buyurmuş : Allah Teâlâ'ya istiğfârda bulunduğu sürece kul, Allah'ın azâbından emîndir.

İZÂHI

Kur'ana Efsâne Diyenler

Kur'an-ı Kerîm'in birçok yerlerinde müşriklerin Kur'an'a dâir sözleri hikâye edilmiştir. Yer yer ona «eskilerin masallarından başka birşey değildir» demişler, bazen de «eskilerin yazdıkları bir efsânedir ona yazdırılıyor» demişlerdir.

Aslında bu sözler, müşriklerin Kur'an'a karşı dikilmek için uydurmak zorunda kaldıkları birçok manevralardan bir tanesidir. Halbuki

Kur'an, insanın fıtratına hitâb ediyordu. Hem de beşer fıtratının derinliklerinde hissettiği hak nâmına sesleniyordu. Böylece insan fıtratı sarsılıyor ve onu dinlemeye başlıyordu. Aslında Kur'an, gönüllere kahredici gücüyle sesleniyor ve bir anda onu titreterek te'sîri altına alıyor ve bir daha bırakmıyordu. İşte buradan geliyordu Kureyş'li müşriklerin bu gibi manevralara baş vurmaları... Gerçi kendileri de bu yaptıkları şeylerin bir oyun olduğunu biliyorlardı. Biliyorlardı ama Kur'an-ı Kerîm'de geçmiş milletlerin mitolojilerine benzer masallar aramaya çalışıyorlardı. Böylece arap topluluklarını Kur'an'dan soğutacaklardı. Ve bunun için baş vuruyorlardı bu nevi manevralara. Maksadları, kulların kullara kulluğu durumunu muhâfaza etmekti.

Gerçi Kureyş'ten bir topluluk bu davetin tabîatını biliyordu. Çünkü kendi dillerini ve lehçelerini gâyet iyi biliyorlardı. Kelime-i şehâdet'in asıl mânâsının doğrudan doğruya bütün beşer güçlerine karşı bir direnme anlamına geldiğini; bilcümle kulların hâkimiyyetine karşı çıkmanın ilânı demek olduğunu; kulların, kullara kulluğuna son verip Allah'ın ulûhiyyetine ve hâkimiyyetine koşmak mânâsına geldiğini gâyet iyi anlıyorlardı. Sonra bu ubûdiyyet konusunda başvurulacak yegâne kaynağın, Allah'ın Rasûlü Muhammed Mustafâ (s.a.) olduğunu O'nun dışında, tanrılar adına veya Allah adına kimsenin söz konuşma yetkisinin kalmayacağını gâyet iyi tahmîn ediyorlardı. Ayrıca kelime-i şehâdet getirenlerin; Kureyş'in hâkimiyetine, liderliğine ve saltanatına karşı geldiklerini ve Muhammed Mustafâ (s.a.) nın liderliğinde yeni bir birlik halinde toplandıklarını, yalnız O'nun kumanda ve liderliğine boyun eğdiklerini, akrabâ, âile, aşîret, kabîle ve şeyhlerin ve diğer her türlü câhiliyet kumandasının bağlılığından kurtulup yalnız ve yalnız bu yeni kumanda mevkiine bağlandıklarını ve bu mübârek kumandanın yönettiği İslâm birliklerine katıldıklarını fiilen görüyorlardı.

İşte «Lâilâheillâllâh Muhammed'ün Rasûlullah» kelimesinin ifâde ettiği mânâ bu idi. Ve bizzât bunu görüyordu, Kureyş'li bir topluluk. Bunun kendi varlıkları için, içinde yaşadıkları sosyal, siyasî ve ekonomik durum için ve kendi güçlerinin dayandığı bâtıl inançlar için ne büyük tehlike teşkîl ettiğini hissediyorlardı.

Hem o sıralarda, daha kelime-i şehâdet'in mânâsı bugünkü gibi bir takım kendilerinin müslüman olduğunu sanarak bu mübârek kelimeyi sâdece dilleriyle tekrârlayıp, bir takım farîzaları yerine getirerek ibâdet vazîfesini görüp te müslümanlıklarının tamâm olduğunu zannedenlerinki gibi başıboş, gülünç ve basit tarzda değildi. Yeryüzünde ve insanların hayatında Allah'ın Ulûhiyyetine yer yokken, hâkimiyetinden söz edilmezken, çeşitli câhiliyet sistemleri ve prensibleri cemiyetlerin hayatına hükmederek işlerini ayarlarken mücerred sözlerle ve hare-

ketlerle müslüman olduklarını sananların tekrârladığı şekilde basit ve gülünç değildi...

Hakîkaten de Mekke'de o gün İslâm'ın ne bir devleti, ne de bir şerîatı vardı... Ama kelime-i şehâdet getirerek müslüman olanlar, o andan itibâren kendilerini Hz. Muhammed (s.a.) in kumandasına teslîm ediyorlardı. Ve kelime-i şehâdeti getirir getirmez, yalnız ve yalnız İslâm birliğinin dostluğuna adıyorlardı. Bunun yanı sıra da her türlü câhiliyet kumandasından sıyrılıyor, ona karşı diretiyor, âile, aşîret, akrabâ, kabîle ve câhiliyet kumandasını bu ağızlardan çıkan iki cümle ile birlikte kökünden sıyırıp atıyorlardı... Yoksa mesele bugünkü gibi boşuboşuna söylenen, önemsiz, gülünç sözlerden ibâret değildi. Ve işte hakîkatı itibâriyle İslâm'ın üzerine kâim olduğu bir gerçeğin tercümânı durumunda olan pratik bir vâkıaya delâlet etmesi kelime-i şehâdete bir enerji potansiyeli kazandırıyordu...

Zâten Kureyş'lilerin İslâm'a savaş açmaları ve Kur'an'a harp ilân etmeleri ile ortaya çıkan hoşnûdsuzlukları da buradan geliyordu. Hadd-i zâtında daha önce kendilerine Hanîf adı verilen ve müşriklerin akîde ve ibâdetlerinden ayrı olarak bir inanç ve ibâdet şekline bağlı olan, bir tek Allah'a inanarak ibâdet eden ve putlara tapınmaktan kaçınan kimselerin durumu onları hiç mi hiç rahatsız etmemişti... Bu noktaya kadar câhiliyet ehlini ve câhiliyet putlarını hiç bir şey kuşkulandırmıyordu. Ve câhiliyet ehli bu husûslara önem vermiyordu. Çünkü bu gibi haller, câhiliyet putları için müsbet bir inançtan ve ibâdetten çok daha az tehlikelidir. Ama bugün müslüman olduklarını sanan ve İslâm'ın ne olduğunu gerçek mânâda bilmeyen, hayırsever, müsâmahakâr ve safdil kimselerin sandığı gibi İslâm hiç bir zaman için bu değildir. Gerçek mânâda İslâm, kelime-i şehâdet lâfızlarına eş olarak başlayan hareketin adıdır... İslâm; câhiliyet cemiyetinin düşünce ve değer ölçülerinden, kumanda ve hâkimiyetinden, sistem ve prensiblerinden sıyrılarak İslâm davetine bağlanmak ve İslâm'ı bizzât pratik hayatta tahakkuk ettirmek isteyen müslüman topluluğa bağlanmaktır. Ve işte Kureyş'li toplulukların uykularını kaçıran asıl nokta da burasıydı. Bunun için karşı koyuyorlardı çeşitli ifâdelerle İslâm'a... Ve bunun için takınıyorlardı bu üslûbu... Kur'an-ı Kerîm'in eskilerin bir masalı olduğunu bunun için iddiâ ediyorlardı. Ve bu yüzden, isterlerse kendilerinin de aynı şeyleri söyleyeceğini tekrârlıyorlardı. Halbuki Kur'an-ı Kerîm, bütün bu noktalarda defalarca onlara meydan okumuştu. Kaç kere... Ve her defasında âciz kalmışlar, pes demişlerdi...

Âyet-i kerîme'nin metninde geçen (اساطير) kelimesinin müfredi (اسطورة) kelimesidir. Ve bu, genellikle hurâfeye dayalı düşün-

ce sistemlerinde görülen, tanrılara âit eskilerin masallarına ve hârikavî kahramanlıklarına dâir hayâl ve hurâfenın büyük rol oynadığı hâdiselerle ilgili karmakarışık efsâne ve mitolojik masallar için kullanılır.

Kureyş'liler de, Kur'an'da geçmişlerin kıssalarına dâir hârika ve mucizelerle ilgili, Allah'ın yalancılara gönderdiği musîbetler ve mü'minlerin kurtuluşları ile alâkalı kıssalara dayanarak bu ifâdeyi kullanıyorlardı. Kur'an-ı Mübîn'deki çeşitli mevzûlara daîr kıssaları ele alarak gâfil ve aldatılmış topluluklara sesleniyor ve bunun «Hz. Muhammed (s.a.) tarafından yazılmış ve eskilerin masalından başka bir şey olmadığını ve onun gelip kendilerine okuduğunu bunun da Allah tarafından gelmiş bir vahiy olduğunu sandığını» söylüyorlardı... Ve aynı şekilde Hâris oğlu Nadr da geliyor, Rasûlullah'ın meclisine oturuyor, peygamber gittikten sonra ayağa kalkıyor ve peygamberin bulunduğu meclise yakın bir topluluğun yanına geliyor ve İran'a yaptığı seyahatten öğrenmiş olduğu İran efsânelerini anlatmaya başlıyordu. Ve gûyâ orada bulunanlara şunu demek istiyordu : «İşte görüyorsunuz ya bunlar da Muhammed (s.a.) in size anlattıkları cinsinden şeyler... Ben de aynı şeyleri söylüyorum ama, O'nun iddiâ ettiği gibi ne peygamberliği, ne de bana vahyin geldiğini iddiâ ediyorum. Bunlar, o masallar cinsinden bir masal olmaktan öte bir şey değil...»

Tabiî olarak bu karışıklığın, o günkü câhiliyet vasatında yaşayan insan toplulukları arasında büyük te'sîrler icrâ ettiğini de değerlendirmemiz gerekir. Bilhâssa ilk zamanlarda, bu efsâneler ve masallarla Kur'an-ı Kerîm arasındaki kesin farklılıkların açıklık kazanmadığı devrelerde ne kadar müessir olacağını göz önünde bulundurmak îcâb eder. Ancak bu değerlendirmeden sonra niçin Rasûlullah'ın görevlendirdiği bir münâdînin Bedir'de savaştan önce Hâris oğlu Nadr'ın öldürülmesini haykırdığını anlamış oluyoruz. Ve niçin onunla birlikte esîr edilmiş olan birkaç kişinin hemen öldürülmesini diğerleri gibi fidye vererek kurtulmalarına müsâade etmeyişini anlamış oluruz.

Şu kadar var ki netîce itibâriyle Mekke'de ortaya çıkan durum; bu üslûbun ve yalanların uzun müddet yaşamamış olduğunu, bu tip manevraların kısa zamanda açığa çıkmış olduğunu ve en sonunda Allah nezdinden gelen yüce Kur'an'ın ezici bir hâkimiyet kazandığını gösterir. İnsan fıtratına çabucak uyan ve derin te'sîrler icrâ eden Kur'an mantığının, bütünüyle bu üslûb ve manevraları silip süpürdüğü ve karşısında hiç bir şeyi durdurmadığını gösteriyor. Ki en sonunda Kureyş'liler rezîl olarak ve utanarak «Bu Kur'an'a kulak asmayın ve dinlemeyin onu. Belki sizi de alteder.»... demek zorunda kalmışlardı. Bu Ebu Süfyân gibi, Ebu Cehil ve Ahnes İbn Şüreyk gibi Kureyş uluları da bizzât birbirlerini aldatarak gizlice Kur'an sesi dinlemek üzere gece-

leri gidiyorlardı. Ve ertesi gece kendilerini sürükleyen ayaklarına hâkim olamıyorlar, öbürlerine bildirmeden gizlice Kur'an dinlemeye koşuyorlardı. Nihâyet birbirlerine söz vermişler ve ahdetmişlerdi bir daha gelmemek üzere... Kalabalıklardan korkuyorlardı. Sonra onlar da gelirlerdi de bu Kur'an'ı dinler ve bu dine aldanırlar diye...

Ne var ki Hâris oğlu Nadr'ın insanları Kur'an'dan alıkoymak ve aldatmak için baş vurduğu oyunlar, en son oyunlar değildi ve aslâ olmayacaktır da... Aynı oyunlar muhtelif şekilde tekerrür etti ve yine tekrârlanacaktır da... Her zaman bu dinin düşmanları, en son kurtuluş çâresi olarak insanları bu Kur'an'ı dinlemekten alıkoymayı düşünmüşlerdir. Bunu da yapamayınca Kur'an'ı güzel nağmelerle hâfızlar tarafından okunan, güzel seslerle kırâet edilen ve dinleyenleri mest eden bir duâ kitabı haline getirmişler, insanların ceplerine koydukları, göğüslerinde sakladıkları ve yastıklarının altında muhâfaza ettikleri muskalar, duâlar haline getirmişlerdir. Ve zavallı müslümanları bunu yaparken de müslüman olduklarına inandırmışlar ve bu Kur'an'ın, Din-i Mübîn'in hakkını yerine getirerek gönül huzûruna kavuştuklarını zannetmişlerdir...

Artık Kur'an, insanların hayatında bir yönetim kaynağı değil... Bu dinin düşmanları, onun yerine hayat ve günlük meselelerle ilgili yönetim kaynakları uydurmuşlar... Ve artık müslümanlar; düşünce ve görüş prensiblerini bu kaynaklardan alıyorlar, kanun ve nizâmlarını, değer ve ölçülerini o uydurma kaynaklara göre ayarlıyorlar. Sonra da zavallı müslümanlara deniliyor ki : «Şüphesiz bu din muhteremdir. Bu Kur'an korunacaktır, işte görüyorsunuz ya sabah akşam her yerde serbestçe okunuyor, hâfızlar güzel sesleriyle kırâet ediyorlar. Câmilerde yüksek sesle Kur'an tilâvet ediliyor... Bütün bunlardan sonra siz daha ne istiyorsunuz. Bu kırâet ve tilâvetlerin ötesinde başka arzularınız da mı var?...» Düşünce ve anlayışınıza gelince, nizâm ve prensiblere, hüküm ve sistemlere, değer ve ölçülerinize gelince başka başka kaynaklar var, oraya baş vurmanız gerekir. Siz, o kaynaklara baş vurmak zorundasınız...

Hakîkati itibâriyle bu da Hâris oğlu Nadr'ın manevrası gibi bir manevra... Ama daha mütekâmil ve daha girift şekilde... Zamanın gelişmesine ve hayatın çapraşıklığına denk bir manevra... Ne var ki şekli itibâriyle tarih boyunca bu din düşmanlarından ve asırlar boyu Kur'an'ı sevmeyenlerden gelen manevraların bir başka şekli...

Şu kadar var ki en çok hayreti mûcib olan husûs, bu Kur'an'ın durumudur. Bunca hîlelere, oyunlara, gelişen plânlara, terakkî eden düzenlere rağmen o hâlâ üstünlüğünü muhâfaza etmekte ve hepsine karşı koymaktadır... Şüphesiz bu kitabta insanı hayretlere sevk eden özellik-

ler var, kahredici üstünlüklere sâhip, yeryüzündeki bütün câhiliyet putlarının, hîlebâz şeytânların, yahûdîlerin, haçlıların ve yeryüzünün her bölgesinde yerleşmiş olan siyonist ve misyoner propagandacıların hîlesine karşı insan fıtratını alteden ve kendisine bağlayan bir özelliğe sâhip...

Gerçekten de bu kitab, yeryüzündeki bütün düşmanlarının boyunlarını bükecek güçte. Yeryüzünde yaşayan bütün düşmanlarının, ona karşı bütün dünya radyo istasyonlarının ve stüdyolarının el birliği ederek ateş püskürdükleri yahûdîlerin, haçlıların ve onların satılmış gizli uşaklarının müslüman adı altındaki kuklalarının her türlü yayınlarına rağmen o hâlâ üstünlüğünü muhâfaza etmektedir.

Ne acı bir gerçektir ki onlar, bu Kur'an'ı müslüman insanların rûhunda mücerred nağme ve kırâet haline getirdikten sonra sâde duâ ve muska haline döndürdükten sonra da ve bunu başarmalarına rağmen yine de aleyhteki yayınlarına devâm etmektedirler. Kur'an hâtırasını insanların zihninden bile uzaklaştırmış olmalarına rağmen bu hareketlerine devâm etmektedirler. Müslümanların potasında Kur'an'ın bir hayat kaynağı ve potansiyeli olacağını bütünüyle silip attıktan sonra... Her türlü meselede Kur'an'dan başka yönetim kaynakları oturttuktan sonra da... Ne var ki bu kitab, bunca hîlelerin gerisinde hâlâ gücünü gösteriyor, faâliyetini yürütüyor, fonksiyonunu icrâ ediyor ve edecektir de... Ve hâlâ yeryüzünün muhtelif bölgelerinde bu Kur'an'ın ciddiyetine uygun birlikler ve topluluklar halinde hareket eden ve yalnız Kur'an'a bağlanan, hareket kaynağı olarak Kur'an'dan beslenen bir müslüman kitle mevcûdtur ve Allah'ın mukadder olan zafer ve temkînini beklemektedir... Bu kitle oyunların, baskıların, öldürmelerin, sindirmelerin gerisinde hâlâ varlığını sürdürmektedir. Ve bir kerre daha mutlakâ olması gereken şeyler olacaktır... (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, VI, 530 - 536).

——— oOo ———

وَمَا لَهُمْ أَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَا كَانُوا أَوْلِيَاءَهُ ۚ
إِنْ أَوْلِيَاؤُهُ إِلَّا الْمُتَّقُونَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾ وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ
عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصْدِيَةً ۚ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٥﴾

34 — Allah onlara, niçin azâb etmesin ki; onlar, kendileri ona ehil olmadıkları halde (insanları) Mescid-i Harâm'dan men'edip duranlardır. Hem O'nun dostu değillerdir. O'nun dostları ancak müttakîlerdir, ama onların çoğu bilmezler.

35 — Onların Beyt'in yanındaki duâları; sadece ıslık çalmak veya el çırpmaktan başka bir şey değildir. Öyleyse devamedegelmekte olduğunuz küfürden dolayı tadın azâbı.

Allah'ın Dostları

Allah Teâlâ, onların azâb edilmeye lâyık olduklarını haber veriyor. Fakat Allah Rasûlü (s.a.) nün aralarında kalmasının bereketi ile onlara azâbı indirmemiştir. Bu sebepledir ki Allah Rasûlü (s.a.) aralarından çıktığı zaman Bedir günü baskınını onlara indirmiş, ileri gelenleri öldürülmüş, seçkinleri esîr edilmişti. Allah Teâlâ onlara şirk ve fesâdla karışık olarak işlemiş oldukları günâhlarından bağışlanma istemelerini öğütlüyor. Katâde, Süddî ve başkaları diyor ki : Kavim, (yani Kureyş) istiğfâr ediyor değildiler. Şâyet istiğfâr etmiş olsalardı azâba dûçâr kalmazlardı. Bu görüşü, İbn Cerîr de tercîh etmiştir. Şâyet aralarında zayıf görülen ve istiğfâr eden mü'minler olmamış olsaydı; Allah Teâlâ, geri çevrilmeyecek baskınını onlar üzerine indirirdi. Fakat Allah'ın baskını, onlar sebebiyle onlardan çevrilmiştir. Nitekim Allah Teâlâ Hudeybiye günü hakkında şöyle buyurur : «Onlar, küfredenlerdir. Sizi Mescid-i Harâm'ı ziyâretten ve bekletilmekte olan kurbânlıkları da mahalline ulaşmaktan men'edenlerdir. Eğer orada henüz bilmediğiniz mü'min erkeklerle, mü'min kadınları bilmeyerek ezmek sûretiyle üzüntüye kapılmanız ihtimâli olmasaydı, Allah savaşı önlemezdi. Allah, dilediklerine rahmet etmek için böyle yapmıştır. Eğer onlar birbirinden ayrılmış olsalardı, o küfredenleri elîm bir azâba uğratırdı.» (Feth, 25).

İbn Cerîr der ki : Bize İbn Humeyd'in... İbn Ebzâ'dan rivâyetinde o, şöyle demiştir : Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'de iken Allah Teâlâ : «Halbuki sen içlerinde iken Allah onlara azâb etmez.» âyetini indirdi. Hz. Peygamber (s.a.) Medîne'ye çıktı da Allah Teâlâ : «Onlar istiğfâr ederken de Allah yine onları azâblandıracak değildir.» âyetini indirdi. Bu kalanlar mü'minlerden idi ki orada kalmışlar ve orada —yani Mekke'de— istiğfâr etmişlerdir. Onlar da (Mekke'den) çıktıklarında Allah Teâlâ : «Allah onlara niçin azâb etmesin ki; onlar, kendileri ehil olma-

dıkları halde insanları Mescid-i Harâm'dan men'edip duranlardır. Hem O'nun dostu değillerdir.» âyetini indirerek Mekke'nin fethine izin verdi. İşte onlara va'detmiş olduğu azâb budur. Bu açıklamanın bir benzeri İbn Abbâs, Ebu Mâlik, Dahhâk ve birçoklarından da rivâyet edilmiştir. Bu âyetin «Onlar istiğfâr ederken de Allah yine onları azâblandıracak değildir.» âyetini neshettiği (hükmünü kaldırdığı) de söylenmiştir. Buna göre burada maksad onların bizzât kendilerinin istiğfâr etmeleridir.

İbn Cerîr der ki : Bize İbn Humeyd'in... İkrime ve Hasan el-Basrî'den rivâyetinde onlar, şöyle demişlerdir : Allah Teâlâ Enfâl Sûresinde : «Halbuki sen içlerinde iken Allah onlara azâb etmez. Onlar istiğfâr ederken de Allah yine onları azâblandıracak değildir.» buyurmuştur. Bunu ta'kîb eden «Öyleyse devâmedegelmekte olduğunuz küfürden dolayı tadın azâbı.» kısmına gelinceye kadar «Allah onlara niçin azâb etmesin ki...» âyeti neshetmiştir ve böylece Mekke'de öldürülmüşler (Mekke'de onlarla savaşılmış) ve orada kendilerine açlık ve zarar isâbet etmiştir. İbn Ebu Hâtim de bu hadîsi Ebu Tümeyle Yahyâ İbn Vâdıh'dan rivâyet etmiştir. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Hasan İbn Muhammed İbn es-Sabah... İbn Abbâs'tan rivâyet eder ki o, şöyle demiştir : Allah Teâlâ önce : «Onlar istiğfâr ederken de Allah yine onları azâblandıracak değildir.» buyurmuş, sonra şirk ehlini bundan istisnâ ederek : «Allah onlara niçin azâb etmesin ki; onlar, kendileri ona ehil olmadıkları halde insanları Mescid-i Harâm'dan men'edip duranlardır.» buyurmuştur.

«Allah onlara niçin azâb etmesin ki; onlar, kendileri ona ehil olmadıkları halde insanları Mescid-i Harâm'dan men'edip duranlardır. Hem O'nun dostu değillerdir. O'nun dostları ancak müttakîlerdir. Ama onların çoğu bilmezler.» Onlar, Mekke'de bulunan Mescid-i Harâm'dan insanları men'edip dururlarken Allah onlara nasıl azâb etmesin? Onlar ki; Allah'ın dostu olan mü'minleri Mescid-i Harâm'ın yanında namaz kılmaktan ve onu tavâf etmekten men'etmektedirler. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Hem O'nun dostu değillerdir.» buyurmuştur. Onlar, Mescid-i Harâm'ın ehli değildirler. Ona ehil olan; Hz. Peygamber (s.a.) ve onun ashâbıdır ancak. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Müşriklerin, kendi küfürlerine kendileri şâhid iken, Allah'ın mescidlerini ta'mîr etme hakları yoktur. İşte onların bütün yaptıkları boşa gitmiştir. Ve onlar, ateşte ebedî kalıcıdırlar. Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve âhiret gününe îmân eden, namaz kılan, zekât veren ve Allah'tan başka kimseden korkmayanlar ta'mîr ederler. İşte belki bunlar, hidâyete erenlerden olabilirler.» (Tevbe, 17 - 18), «İnsanları Allah yolundan alıkoymak ve O'nu inkâr etmek, Mescid-i Ha-

râm'a gitmelerine engel olmak, onun ehlini oradan çıkarmak, Allah katında daha büyük günâhtır.» (Bakara, 217).

Hâfız Ebu Bekr İbn Merdûyeh bu âyetin tefsîrinde der ki : Bize Süleymân İbn Ahmed et-Taberânî'nin... Enes İbn Mâlik'ten rivâyetinde o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) ne : Senin dostun kimdir? diye sorulmuştu. Her müttakî olan, buyurdu ve : «O'nun dostları ancak müttakîlerdir.» âyetini okudu. Hâkim Müstedrek'inde der ki : Bize Ebu Bekr eş-Şâfiî... İsmâîl İbn Ubeyd İbn Rifâa'dan, o babasından, o da dedesinden rivâyet etti ki dedesi şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) Kureyş'i topladı ve : İçinizde sizden olmayan var mı? diye sordu. Onlar : İçimizde kızkardeşimizin oğlu, dostumuz ve efendilerimiz vardır, dediler. Allah Rasûlü (s.a.) : Dostumuz bizdendir, kızkardeşimizin oğlu bizdendir, efendimiz bizdendir. Sizden benim dostlarım ancak müttakîlerdir, buyurdu. Hâkim, bu hadîsin sahîh olduğunu ve Buhârî ile Müslim'in tahrîc etmediklerini de ekler. «O'nun dostları ancak müttakîlerdir.» âyeti hakkında Urve, Süddî ve Muhammed İbn İshâk derler ki : Onlar Muhammed (s.a.) ve ashâbı (r.a.) dır. Mücâhid ise : Onlar, kim olursa ve nerede olursa olsunlar cihâd edenlerdir, der.

Sonra Allah Teâlâ onların Mescid-i Harâm yanında ne yapagelmekte olduklarını zikreder ve : «Onların Beyt'in yanındaki duâları; sâdece ıslık çalmak veya el çırpmaktan başka bir şey değildir.» buyurur. Abdullah İbn Ömer, İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Ebu Recâ el-Utâridî, Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî, Hucr İbn Anbes, Nübayt İbn Şurayt, Katâde ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem âyetteki (المكاء) kelimesinin ıslık çalma anlamında olduğunu söylerler. Mücâhid; onlar parmaklarını ağızlarına sokarlardı, diye ekler. Süddî bu kelimenin : Hicâz arâzîsinde olan ve Mükkâ denilen beyâz bir kuş gibi ıslık çalma, anlamında olduğunu (التصدية) kelimesinin ise; el çırpma, alkış tutma anlamında olduğunu söyler. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ebu Hallâd Süleymân İbn Hallâd'ın... İbn Abbâs'tan rivâyetinde o, «Onların Beyt'in yanındaki duâları; sâdece ıslık çalmak veya el çırpmaktan başka bir şey değildir.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Kureyş Kâ'beyi çıplak olarak tavâf eder, ıslık çalar ve el çırparlardı. Mükâ; ıslık çalmaktır. Bununla ancak kuşun ses çıkarmasına ve kanat çırpmasına benzetmiş oluyorlardı. Ali İbn Ebu Talha ve Avfî de İbn Abbâs'tan böyle rivâyet ederler. Aynı açıklama İbn Ömer, Mücâhid, Muhammed İbn Kâ'b, Ebu Seleme İbn Abdurrahmân, Dahhâk, Katâde, Atıyye el-Avfî, Hucr İbn Anbes ve İbn Ebzâ'dan da rivâyet edilmiştir. İbn Cerîr der ki : Bize İbn Beşşâr... İbn Ömer'den rivâyet etti ki o, «Onların Beyt'in yanındaki duâları; sâdece ıslık çalmak veya el çırp-

maktan başka bir şey değildir.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Âyetteki (مكاء) kelimesi ıslık çalmaktır. (تصدية) ise el çırpmak, alkış tutmaktır. Kurra der ki : Atıyye bize İbn Ömer'in nasıl yaptığını şöyle nakletti : İbn Ömer ıslık çaldı, yanağını yere doğru eğdi ve iki eliyle alkış tuttu. Yine İbn Ömer'den rivâyet edildiğine göre o, şöyle demiştir : Onlar yanaklarını yere koyarlar, el çırparlar ve ıslık çalarlardı. İbn Ömer'in bu sözünü İbn Ebu Hâtim Tefsîr'inde kendi isnâdı ile İbn Ömer'den rivâyet etmiştir. İkrime : Onlar Beyt'i soldan tavâf ederlerdi, demiştir. Mücâhid der ki : Onlar bunu Allah Rasûlü (s.a.) nün namazını karıştırmak için yaparlardı. Zührî de bu davranışlarıyla mü'minlerle alay ettiklerini söyler. Saîd İbn Cübeyr ve Abdurrahman İbn Zeyd' den rivâyet edildiğine göre (تصدية) onların insanları Allah'ın yolundan alakoymaları, men etmeleridir.

«Öyleyse devâmedegelmekte olduğunuz küfürden dolayı tadın azâbı.» âyeti hakkında Dahhâk, İbn Cüreyc ve Muhammed İbn İshâk der ki : Bu, Bedir günü onların başına gelen öldürülme ve esîr edilmedir. İbn Cerîr bu açıklamayı tercîh etmiş, başkası bu görüşü rivâyet etmemiştir. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babam'ın... Mücâhid'den rivâyetinde o, şöyle demiştir : İkrâr ehlinin azâbı kılıçla, yalanlayanların azâbı ise sayha (çığlık) ve zelzele iledir.

إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ يُنفِقُونَ أَمْوَٰلَهُمْ لِيَصُدُّوا۟ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ ۚ فَسَيُنفِقُونَهَا ثُمَّ
تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ ۗ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ إِلَىٰ جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ ﴿٣٦﴾
لِيَمِيزَ ٱللَّهُ ٱلْخَبِيثَ مِنَ ٱلطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ ٱلْخَبِيثَ بَعْضَهُۥ عَلَىٰ بَعْضٍ فَيَرْكُمَهُۥ جَمِيعًا
فَيَجْعَلَهُۥ فِى جَهَنَّمَ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْخَٰسِرُونَ ﴿٣٧﴾

36 — Doğrusu küfredenler; mallarını, Allah yolundan alıkoymak için harcarlar. Daha harcayacaklar, sonra da içleri yanacak, sonra da mağlûb olacaklardır. Küfredenler cehenneme toplanacaklardır.

37 — Allah, murdarı temizden ayırd etsin ve murdârı birbiri üstüne koyup topunu birden yığsın da, cehenneme atsın diye. İşte onlar, hüsrâna uğrayanların ta kendileridir.

Pis ve Temiz Ayrımı

Muhammed İbn İshâk der ki : Bana Zührî, Muhammed İbn Yahyâ İbn Hibbân, Âsım İbn Ömer İbn Katâde ve Husayn İbn Abdurrahmân İbn Amr İbn Sa'd İbn Muâz'dan rivâyet etti ki onlar şöyle anlatmışlar : Kureyş, Bedir günü hezîmete uğrayıp ta kalıntıları Mekke'ye döndüklerinde, bu arada Ebu Süfyân da kervanı ile döndüğünde Abdullah İbn Ebu Rabîa, İkrime İbn Ebu Cehil ve Safvân İbn Ümeyye Bedir'de Kureyş'ten babaları, oğulları ve kardeşleri öldürülmüş olan kimseler içinde geldiler ve Ebu Süfyân İbn Harb ile bu kervanda ticâret malı olan Kureyşlilerle konuşarak : Ey Kureyş cemâatı, Muhammed sizden hıncını almış, seçkinlerinizi öldürmüştür. Bu mal ile onunla harb etmemiz için bize yardımcı olun. Olur ki bizden öldürülenlerin intikâmını ondan alırız, dediler. Onlar da öylece yaptı. İbn Abbâs'tan da nakledildiği üzere, onlar hakkında Allah Teâlâ : «Küfredenler, cehenneme toplanacaklardır.» kısmına kadar olmak üzere «Doğrusu küfredenler; mallarını, insanları Allah yolundan alıkoymak için harcarlar.» âyetini indirdi. Mücâhid Saîd İbn Cübeyr, Hakem İbn Uteybe, Katâde, Süddî ve İbn Ebzâ'dan da rivâyet edildiğine göre bu âyet, Ebu Süfyân ve Uhud'da Allah Rasûlü (s.a.) ile savaş için malları harcaması hakkında nâzil olmuştur. Dahhâk, âyetin Bedir ehli hakkında nâzil olduğunu söyler. Her ne kadar nüzûl sebebi husûsî olsa bile her hâlükârda âyet umûmîdir. Allah Teâlâ kâfirlerin, mallarını hak yola tâbi olmaktan insanları alıkoymak için harcayacaklarını haber vermektedir. Onlar böyle yapacaklar, sonra malları gidecek, hiç bir fayda sağlamayacağı cihetle içleri yanacak, pişman olacaklardır. Zîrâ onlar; Allah'ın nûrunu söndürmek, kendi sözlerini Hakk'ın sözüne üstün kılmak istemişlerdir. Halbuki kâfirler hoşlanmasa dahi Allah nûrunu tamâmlayacak, dinine yardım edecek, sözünü ilân edecek, dinini her din üzere gâlib getirecektir. İşte bu; onların, dünyadaki rüsvâylığıdır. Âhirette ise cehennem azâbı onlarındır. Onlardan kim yaşarsa; kendisini üzecek şeyleri gözleriyle görecek, kulağıyla işitecektir. Onlardan öldürülen veya ölenler ise ebedî rüsvâylığa, ebedî azâba dûçâr kalacaktır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Daha da harcayacaklar, sonra da içleri yanacak, sonra da mağlûb olacaklardır. Küfredenler cehenneme toplanacaklardır.» buyurmuştur.

Allah Teâlâ : «Allah, murdârı temizden ayırd etsin diye...» buyurur ki İbn Abbâs'tan rivâyetle bu âyet hakkında Ali İbn Ebu Talha ; Mutluları mutsuzlardan ayırsın diye, demiştir. Süddî ise : Mü'mini kâfirden ayırd etsin için, demiştir. Bu ayırd etmenin, âhirette olması

muhtemeldir. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır: «Sonra puta tapanlara: Siz ve putlarınız yerlerinize, deyip onları birbirinden ayırırız.» (Yûnus, 28), «Kıyâmetin kopacağı gün; işte o gün (inananlar ve inanmayanlar) birbirinden ayrılırlar.» (Rûm, 14), «Ki o gün insanlar, bölük bölük ayrılacaklardır.» (Rûm, 43), «Ayrılın bugün ey suçlular.» (Yâsin, 59).

Bu ayırd etmenin, onların amellerini mü'minlere ızhâr etmesi sûretiyle dünyada olması da muhtemeldir. Bu durumda fiilin başında bulunan lâm, Allah'ın kâfirlerin Allah yolundan alıkoymakta harcayacakları mal vermesinin sebebini bildirmektedir. Yani Allah Teâlâ, ancak bunun için onlara bu gücü vermektedir ki Allah murdârı temizden ayırd etsin, Allah'ın düşmanı kâfirlerle savaşmak sûretiyle kim itâat edecek, kim de bundan yüz çevirmek sûretiyle O'na âsî gelecek. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır: «İki ordu karşılaştığı gün size gelen musîbet Allah'ın emriyleydi. Bu; mü'minleri belirtmek içindi. Bir de münâfıklık edenleri açığa vurmak içindi. Kendilerine: Gelin, Allah yolunda savaşın veya savunun, dendiği zaman: Şâyet savaşmayı bilseydik peşinizden gelirdik, dediler.» (Âl-i İmrân, 166 - 167), «Allah, mü'minleri oldukları halde bırakacak değildir. Nihâyet murdârı temizden ayıracaktır. Allah size gaybı da bildirecek değildir.» (Âl-i İmrân, 179), «Yoksa Allah içinizden cihâd edenleri ve sabredenleri belirtmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız?» (Âl-i İmrân, 142) bu âyetlerin benzeri Berâe Sûresinde de vardır. (Bknz. Tevbe, 16). Buna göre âyetin mânâsı şöyle olacaktır: Sizinle savaşan kâfirlerle sizi imtihân etmemiz, bu husûsta onlara mallarını harcama imkânı vermemiz ancak Allah murdârı temizden ayırd etsin, murdârı birbiri üstüne koyup, hepsini birden toplayıp, topunu birden yığsın da cehenneme atsın içindir. İşte onlardır, dünyada ve âhirette hüsrâna uğrayanlar.

قُلْ لِّلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ إِن يَنتَهُوا۟ يُغْفَرْ لَهُم مَّا قَدْ سَلَفَ ۖ وَإِن يَعُودُوا۟ فَقَدْ مَضَتْ
سُنَّتُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٣٨﴾ وَقَٰتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ ٱلدِّينُ كُلُّهُۥ لِلَّهِ ۚ فَإِنِ ٱنتَهَوْا۟
فَإِنَّ ٱللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣٩﴾ وَإِن تَوَلَّوْا۟ فَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ مَوْلَىٰكُمْ ۚ نِعْمَ
ٱلْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ ٱلنَّصِيرُ ﴿٤٠﴾

38 — Küfredenlere söyle: Vazgeçerlerse, geçmiş kendilerine bağışlanacaktır. Tekrâr başlarlarsa, evvelkilerin hükmü muhakkak devâm etmiş olacaktır.

39 — Fitne kalmayıp din de yalnız Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın. Eğer vazgeçerlerse; muhakkak ki Allah, yaptıklarını görendir.

40 — Eğer yüz çevirirlerse; o takdîrde bilin ki Allah, sizin Mevlânızdır. Ne güzel Mevlâ, ne güzel yardımcıdır O.

Din Bütünüyle Allah'ın Oluncaya Kadar Savaş

Allah Teâlâ peygamberi Muhammed (s.a.) e hitâben buyurur ki : Küfredenlere söyle, eğer içinde bulundukları küfür, düşmanlık ve inâddan vazgeçerler ve İslâm'a, Allah'a itâata ve Allah'a dönüp bağlanmaya girerlerse geçmiş küfürleri, günâhları ve hatâları kendilerine bağışlanacaktır. Nitekim Ebu Vâil kanalıyla İbn Mes'ûd'dan rivâyet edilen sahîh bir hadîste, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Kim, İslâm'da güzel davranırsa câhiliyet devrinde işlemiş oldukları ile muâhaze edilmez. Kim de İslâm'da kötü davranırsa, ilkiyle ve sonuncusu ile muâhaze olunur. Yine sahîh bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) :

اَلاِسْلَامُ يَجُبُّ مَا قَبْلَهُ وَالتَّوْبَةُ تَجُبُّ مَا كَانَ قَبْلَهَا

İslâm kendinden öncekini siler, yok eder. Tevbe de kendinden önce olanı siler, buyurmuştur.

«Tekrâr başlarlar,» içinde bulundukları durumda devâm ederlerse, evvelkilerin hükmü muhakkak devâm etmiş olacaktır. Daha öncekiler hakkında, yalanlayıp inâdlarında devâm ettiklerinde bizim onları hemen azâblandırmamız, cezâlandırmamız hükmü devâm etmiş olacaktır. Mücâhid, «Tekrâr başlarlarsa evvelkilerin hükmü muhakkak devâm etmiş olacaktır.» âyeti hakkında der ki : Bedir günü Kureyş hakkında ve onlar dışındaki ümmetler hakkında evvelkilerin hükmü muhakkak devâm etmiş olacaktır. Süddî ve Muhammed İbn İshâk da : Bedir günü evvelkilerin hükmü muhakkak devâm etmiş olacaktır, demişlerdir.

Allah Teâlâ : «Fitne kalmayıp din de yalnız Allah için oluncaya

kadar onlarla savaşın.» buyurur. Buhârî der ki : Bize Hasan İbn Abdülazîz,.. Nâfi'den, o da İbn Ömer'den rivâyet ediyor :

اَنَّ رَجُلاً جَاءَهُ فَقَالَ يَا اَبَا عَبْدِ الرَّحْمٰنِ اَلاَ تَسْمَعُ مَا ذَكَرَ اللّٰهُ فِي كِتَابِهِ وَاِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ اقْتَتَلُوا اِلٰى آخِرِ الْآيَةِ فَمَا يَمْنَعُكَ اَنْ لاَ تُقَاتِلَ كَمَا ذَكَرَ اللّٰهُ فِي كِتَابِهِ فَقَالَ يَا ابْنَ اَخِي اَعْتَرُّ بِهٰذِهِ الْآيَةِ وَلاَ اُقَاتِلُ اَحَبُّ اِلَيَّ مِنْ اَنْ اَعْتَرَّ بِهٰذِهِ الْآيَةِ الَّتِي يَقُولُ اللّٰهُ تَعَالٰى وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِناً مُتَعَمِّداً اِلٰى آخِرِهَا قَالَ فَاِنَّ اللّٰهَ يَقُولُ وَقَاتِلُوهُمْ حَتّٰى لاَ تَكُونَ فِتْنَةٌ قَالَ ابْنُ عُمَرَ قَدْ فَعَلْنَا عَلٰى عَهْدِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِذْ كَانَ الْاِسْلاَمُ قَلِيلاً فَكَانَ الرَّجُلُ يُفْتَنُ فِي دِينِهِ اِمَّا يَقْتُلُوهُ وَ اِمَّا يُوثِقُوهُ حَتّٰى كَثُرَ الْاِسْلاَمُ فَلَمْ تَكُنْ فِتْنَةٌ فَلَمَّا رَاٰى اَنَّهُ لاَ يُوَافِقُهُ فِيمَا يُرِيدُ قَالَ فَمَا قَوْلُكَ فِي عَلِيٍّ وَعُثْمَانَ قَالَ ابْنُ عُمَرَ مَا قَوْلِي فِي عَلِيٍّ وَعُثْمَانَ اَمَّا عُثْمَانُ فَكَانَ اللّٰهُ قَدْ عَفَا عَنْهُ فَكَرِهْتُمْ اَنْ تَعْفُوا عَنْهُ وَاَمَّا عَلِيٌّ فَابْنُ عَمِّ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَخَتَنُهُ وَاَشَارَ بِيَدِهِ وَهٰذِهِ اِبْنَتُهُ اَوْ بِنْتُهُ حَيْثُ تَرَوْنَ

Bir adam İbn Ömer'e gelmiş ve : Ey Ebu Abdurrahmân, Allah Teâlâ'nın : «Eğer mü'minlerden iki tâife birbirleriyle döğüşürlerse...» (Hucurât, 9) buyurduğunu işitmiyor musun? Allah Teâlâ'nın kitâbında zikrettiği üzere, seni savaşmaktan alıkoyan nedir? demişti. İbn Ömer : Ey kardeşim oğlu, bu âyete (bağlanıp) yanılmam ve savaşmamam Allah Teâlâ'nın : «Kim de, bir mü'mini kasden öldürürse onun cezâsı... cehennemdir...» (Nisâ, 93) buyurduğu âyeti (ne bağlanıp) yanılmamdan daha sevimlidir, dedi. O kişi : Allah Teâlâ : «Fitne kalmayıp din de yalnız Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın.» buyuruyor, dedi de İbn Ömer : Biz Allah Rasûlü (s.a.) nün zamanında bunu yaptık. O zamanda müslümanlar azınlıkta idiler. Kişi, dini hakkında fitneye düşerdi. Ya onu öldürecekler ya da tutup bağlayacaklardı. Nihâyet İslâm çoğaldı ve artık fitne kalmadı. O adam, İbn Ömer'in istediğinde kendisine muvâfakat etmeyeceğini görünce : Ali ve Osmân hakkında sözün ne olacak? diye sordu. İbn Ömer : Ali ve Osmân hakkında ne diyeyim? O Osmân ki Allah onu bağışlamış ve fakat siz onu bağışlamayı hoş görmemişsiniz. Ali'ye gelince; o, Allah Rasûlü'nün amcasının oğlu ve dâmâdıdır. —İbn Ömer, eliyle işâret etti ve dedi ki :— bu da kızıdır ki siz görüyorsunuz, dedi.

Yine Buhârî der ki : Bize Ahmed İbn Yûnus... Saîd İbn Cübeyr'den rivâyet eder ki o, şöyle anlatmış : İbn Ömer (r.a.) bizim yanımıza çıktı. Bir adam : Fitne savaşı hakkında görüşün nedir (nasıldır)? dedi. İbn Ömer : Fitne nedir bilir misin? Muhammed (s.a.) müşriklerle savaşırdı. Onlar oradayken üzerlerine girmek fitne idi. Sizin hüküm-

rânlık üzere (hükümrânlığı elde etmek üzere) savaşınız gibi değildi o, dedi. Bu hadîslerin siyâkı Buhârî —Allah ona rahmet eylesin— nindir.

Ubeydullah'ın Nâfi'den, onun da İbn Ömer'den rivâyetine göre İbn ez-Zübeyr'in fitnesinde iki kişi ona gelmiş ve : İnsanlar muhakkak ki gördüğün şeyleri yaptılar. Sen, Ömer İbn Hattâb'ın oğlusun. Sen, Allah Rasûlü (s.a.) nün arkadaşısın. Seni çıkmaktan alıkoyan nedir? demiştiler. İbn Ömer : Allah'ın müslüman kardeşimin kanını bana harâm etmiş olması beni alıkoyuyor, dedi. Onlar : Allah Teâlâ : «Fitne kalmayıp din de yalnız Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın.» buyurmadı mı? dediler de şöyle dedi : Muhakkak biz, fitne kalmayıncaya ve din yalnız Allah için oluncaya kadar savaştık. Siz ise fitne olsun ve din Allah'tan başkasına olsun için savaşmak istiyorsunuz. Hammâd İbn Seleme de Ali İbn Zeyd'den, o ise Eyyûb İbn Abdullah el-Lahmî'den rivâyet eder ki o, şöyle anlatmış : Abdullah İbn Ömer (r.a.) in yanında idim. Ona birisi geldi ve : Muhakkak Allah Teâlâ : «Fitne kalmayıp din de yalnız Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın.» buyuruyor, dedi. İbn Ömer : Ben ve ashâbım, din yalnız Allah için oluncaya kadar savaştık. Şirk bitti ve fitne kalmadı. Fakat sen ve ashâbın, fitne olsun ve din Allah'tan başkasına olsun diye savaşıyorsunuz, dedi. Bu hadîslerin ikisini de İbn Merdûyeh rivâyet etmiştir. Ebu Avâne, A'meş'den, o İbrâhîm et-Teymî'den, o da babasından rivâyet etti ki Zû el-Battayn Üsâme İbn Zeyd demiş ki : Allah'tan başka ilâh yoktur diyen bir kimse ile asla savaşmam. Sa'd İbn Mâlik de : Allah'a yemîn olsun ki ben de Allah'tan başka ilâh yoktur diyen birisiyle aslâ savaşmam, demiş. Birisi : Allah Teâlâ : «Fitne kalmayıp din de yalnız Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın.» buyurmadı mı? diye sormuş ta onlar : Muhakkak biz, fitne kalmayıncaya ve din de yalnız Allah için oluncaya kadar savaştık, demişler. Bu hadîsi de İbn Merdûyeh rivâyet eder. İbn Abbâs'tan rivâyetle Dahhâk, âyetteki fitneyi şirk ile tefsîr eder. Ebu'l-Âliye, Mücâhid, Hasan, Katâde, Rebî' İbn Enes, Süddî, Mukâtil İbn Hayyân ve Zeyd İbn Eslem de böyle söylemiştir. Muhammed İbn İshâk der ki : Bana Zührî'den, ona da Urve İbn Zübeyr ve diğer âlimlerimizden ulaştığına göre «Fitne kalmayıncaya kadar...» âyeti : Müslüman dininde fitneye düşmeyinceye kadar,anlamındadır. İbn Abbâs'tan rivâyetle Dahhâk, «Din de yalnız Allah için oluncaya kadar.» âyeti hakkında : Tevhîd, sâdece Allah için hâlis oluncaya kadar, demiştir. Hasan, Katâde ve İbn Cüreyc de, dinin yalnız Allah için olmasını : Allah'tan başka ilâh yoktur, denilmesi ile tefsîr etmişlerdir. Muhammed İbn İshâk der ki : Tevhîd, yegâne Allah için hâlis oluncaya, içinde şirk kalmayıncaya ve Allah'ın dışındaki eşlerden sıyrılınıp çıkılıncaya kadar, der. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem, «Din de yalnız Allah için olun-

caya kadar.» âyetini : Sizin dininizle beraber küfür kalmayıncaya kadar, şeklinde açıklar. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerindeki Allah Rasûlü (s.a.) nün şu sözü de buna şehâdet etmektedir : İnsanlar; Allah'tan başka tanrı yoktur, deyinceye kadar onlarla savaşmakla emrolundum. Bu kelimeyi söyledikleri zaman, bir hak karşılığı olma dışında kanlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. Hesapları ise Allah'a âittir. Yine Buhârî ve Müslim'in Sahî'lerinde Ebu Mûsâ el-Eş'arî'den rivâyete göre o, şöyle demiştir :

سُئِلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : عَنِ الرَّجُلِ يُقَاتِلُ شَجَاعَةً ، وَيُقَاتِلُ حَمِيَّةً ، وَيُقَاتِلُ رِيَاءً ، أَيُّ ذَلِكَ فِي سَبِيلِ اللهِ ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مَنْ قَاتَلَ لِتَكُونَ كَلِمَةُ اللهِ هِيَ الْعُلْيَا ، فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللهِ

Allah Rasûlü (s.a.) ne kahramanlığından, hamiyyetinden ve riyâ ile savaşan kişilerden hangisinin Allah yolunda olduğu sorulmuştu. Şöyle buyurdu : Kim ki Allah'ın kelimesi en yüce olsun diye savaşırsa; işte o, Allah yolundadır.

Allah Teâlâ buyuruyor ki : «Şâyet içinde bulundukları küfür yüzünden şizinle savaşmayı bırakır, bundan vazgeçerlerse siz içlerinde olanları bilmemekle birlikte muhakkak Allah onların yaptıklarını görendir.» Nitekim başka âyetlerde şöyle buyrulur : «Eğer tevbe ederler, namaz kılar ve zekât verirlerse yollarını serbest bırakın. Muhakkak ki Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.» (Tevbe, 5), «Artık dinde kardeşlerinizdir onlar.» (Tevbe, 11), «Fitne kalmayıp din de yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Vazgeçrlerse; artık zâlimlerden başkasına düşmanlık yoktur.» (Bakara, 193). Sahîh bir hadîste belirtildiğine göre; Üsâme, bir adamın tepesine kılıcıyla dikilmiş ve o : «Allah'tan başka tanrı yoktur.» dediği halde, ona vurup öldürmüştü. Bu, Allah Rasûlü (s.a.) ne anlatılınca Hz. Peygamber Üsâme'ye : Allah'tan başka ilâh yoktur, dedikten sonra mı onu öldürdün. Kıyâmet günü (onun söylemiş olduğu) Allah'tan başka ilâh yoktur sözü ile durumun ne olacak? buyurmuştu. Üsâme : Ey Allah'ın elçisi, o bunu ancak korunmak için söylemişti, demesine rağmen Allah Rasûlü : Kalbini yardın mı? diye cevab vermiş ve ona defalarca : Kıyâmet günü seni bu «Allah'tan başka ilâh yoktur.» sözünden kim kurtaracak? demişti. Üsâme der ki : Nihâyet keşke o güne kadar müslüman olmamış olsaydım, diye temennî ettim.

Allah Teâlâ buyurur ki : «Eğer yüz çevirirlerse; o takdirde bilin ki Allah, sizin Mevlânızdır. Ne güzel Mevlâ, ne güzel yardımcıdır O.» Eğer size muhâlefete ve sizinle savaşmaya devâm ederlerse; bilin ki Allah, sizin Mevlânızdır. Sizin efendinizdir. Düşmanlarınıza karşı size yar-

dımcıdır. Ne güzel Mevlâdır ve ne güzel yardımcıdır O. Muhammed İbn Cerîr der ki : Bana Abdülvâris İbn Abdüssamed... Urve'den rivâyet etti ki Abdülmelik İbn Mervân Urve'ye bir mektup yazmış ve ondan bazı şeyler sormuştu. Urve ona şöyle yazdı : Selâm senin üzerine. Kendisinden başka tanrı olmayan Allah'a hamd ederim. Bundan sonra; sen bana mektup yazıp Allah Rasûlü (s.a.) nün Mekke'den çıkışını sormuşsun. Sana bunu haber vereceğim. Güç ve kuvvet, ancak Allah iledir. Allah Rasûlü (s.a.) nün Mekke'den çıkışının durumu şudur : Muhakkak Allah, ona peygamberlik vermişti. O ne güzel Peygamber, ne güzel efendi, ne güzel komşudur. Allah onu hayırla mükâfâtlandırsın ve onun yüzünü cennette bize tanıtsın. Bizi, onun dini üzere yaşatsın, onun dini üzere öldürsün, onun dini üzere haşretsin. Allah Rasûlü; kavmini, Allah'ın kendisine göndermiş olduğu, kendisine indirmiş olduğu hidâyet ve nûra çağırdığı zaman ondan uzak durmamışlardı. Hattâ neredeyse onu dinleyeceklerdi. Tâ ki onların putlarını zikredinceye kadar. Ve mal mülk sâhibi Kureyş'ten bir takım kimseler Tâif'den gelinceye kadar. İnsanlar bunu Allah Rasûlü (s.a.) için hoş karşılamadılar ve ona karşı şiddet kullanmaya kalktılar. Onun söylediklerinden hoşlanmadılar ve kendilerine itâat edenleri ona karşı kışkırttılar. Böylece bütün insanlar, ondan yüz çevirdi ve Allah'ın korudukları dışında onu terkettiler. Bunlar ise azlıktı. Allah'ın takdîr buyurduğu kadar bu durumda kaldı. Sonra onların ileri gelenleri; çocuklarından, kardeşlerinden ve kabîlelerinden Allah'ın dinine tâbi olanları bundan vazgeçirmek üzere düzen kurdular. Bu, sarsıntısı şiddetli bir fitne oldu. Bununla fitneye düşenler düştüler. Allah Teâlâ, onlardan dilediklerini fitneye düşmekten korudu. Müslümanlara bunlar yapıldığında; Allah Rasûlü (s.a.), onlara Habeş ülkesine gitmelerini emretti. Habeşistan'da kendisine Necâşî denilen sâlih bir kral vardı. Onun ülkesinde kimseye haksızlık edilmez ve bununla birlikte ona senâda bulunulur, o övülürdü. Habeş ülkesi Kureyş'in ticâret yaptığı bir yerdi. Orada tüccarları barınırdı. Bol rızık, emniyet ve güzel pazar bulurlardı. Allah Rasûlü (s.a.) onlara buraya gitmelerini emretti de, Allah Rasûlü'nün fitneye düşmelerinden korktuğu ve Mekke'de sıkıştırılanların tamâmı Habeş ülkesine gitti. Allah Rasûlü (s.a.) bu durumda Mekke'den ayrılmadı ve müslüman olanlara şiddetle davranıldığı seneler boyu burada kaldı. Sonra İslâm Mekke'de yayıldı ve Mekke'lilerin eşrâfından, müslümanlara kötülük yapılmasını engelelyecek olanlarından bir takım kimseler İslâm'a girdi. Müşrikler bunu görünce, Allah Rasûlü (s.a.) ve ashâbına karşı işkenceyi azalttılar. İşte ilk fitne; Allah Rasûlü (s.a.) nün ashâbından fitne korkusuyla Habeş ülkesine doğru çıkanları Mekke'den çıkaran fitne olmuştur. Bunlar, içinde bulundukları fitne ve

sarsıntılardan kurtulmak için oraya çıkmışlardı. Müşrikler işkenceyi hafîfletip te onlardan bazıları İslâm'a girip müşriklerin onlara karşı işkenceyi azaltmaları konuşulduğu zman; bu, Allah Rasûlü (s.a.) nün Habeşistan ülkesindeki ashâbına ulaştı. Onlara ulaşan haber: Onlardan Mekke'de olanlara karşı işkence azalmıştır ve onlar fitneye düşmeyeceklerdir, şeklinde idi. Böylece Mekke'ye geri döndüler ve neredeyse emniyyette olacaklardı. Böylece arttılar, çoğalmaya başladılar. Ayrıca Medîne'de Ansâr'dan birçok kimse İslâm'a girdi. İslâm Medîne'de yayıldı ve Medîne halkı Mekke'de Allah Rasûlü (s.a.) ne gelmeye başladılar. Kureyş bunu görünce, onları dinlerinden döndürmek için düzen kurdular ve şiddetle davranmaya başladılar. Onları yakaladılar ve onları dinlerinden döndürmeye çalıştılar. Onlara şiddetli bir sıkıntı isâbet etti. İşte son fitne budur. Böylece iki fitne meydana geldi: Onlardan Habeş ülkesine çıkanları çıkaran fitne. Onlara Hz. Peygamber (s.a.) bunu emretmiş ve Habeş ülkesine çıkmalarına izin vermişti. İkinci fitne ise şudur: Habeş ülkesine gidenler dönmüşler ve Medîne halkından onlara birtakım kimselerin geldiğini görmüştüler. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) ne Medîne'den müslüman olanların reîsleri durumunda olan yetmiş kişi geldi ki bunlar, oranın eşrâfı idiler. Hacda Allah Rasûlü ile buluştular ve Akabe'de ona bîat ederek kendilerinin ondan, onun da kendilerinden olduğuna dâir söz verdiler. Ayrıca gerek ashâbından gelecek kimseleri ve gerekse gelecek olursa kendisini; nefislerini nelerden koruyorlarsa koruyacaklarına dâir söz verdiler. İşte o zaman onlara karşı Kureyş'in baskısı arttı. Allah Rasûlü (s.a.) ashâbına Medîne'ye çıkmalarını emretti. İşte Allah Rasûlü (s.a.) nün ashâbını çıkardığı ve kendisinin de çıktığı son fitne budur. Allah Teâlâ'nın hakkında: «Fitne kalmayıp din de yalnız Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın.» âyetini indirdiği fitne de budur.

Ayrıca Muhammed İbn Cerîr, Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ kanalıyla... Urve İbn Zübeyr'den rivâyet eder ki Velîd İbn Abdülmelik İbn Mervân kendisine bir mektup yazmış ve o da bu cevabı vermiş. Ve râvî yukardaki haberin bir benzerini rivâyet etmiştir. Bunun isnâdı Urve --Allah ona rahmet eylesin— ye varıncaya kadar sahîhtir.

وَاعْلَمُوٓا۟ أَنَّمَا غَنِمْتُم مِّن شَىْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُۥ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِى ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْيَتَٰمَىٰ
وَٱلْمَسَٰكِينِ وَٱبْنِ ٱلسَّبِيلِ إِن كُنتُمْ ءَامَنتُم بِٱللَّهِ وَمَآ أَنزَلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ ٱلْفُرْقَانِ
يَوْمَ ٱلْتَقَى ٱلْجَمْعَانِ ۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤١﴾

41 — Eğer Allah'a ve hakkı bâtıldan ayıran günde, iki topluluğun karşılaştığı o günde kulumuza indirdiğimize inanıyorsanız; bilin ki ele geçirdiğiniz ganîmetin beşte biri Allah'ın, peygamberin ve yakınlarının, yetîmlerin, düşkünlerin ve yolcularındır. Allah, her şeye gücü yetendir.

Ganîmetlerin Taksîmi

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'de, daha önce geçen ümmetler arasında sâdece bu şerefli ümmete mahsûs olarak koyduğu ganîmetlerin helâl kılınması konusunu genişçe anlatıyor. Ganîmet; kâfirlerden, harp yoluyla alınan maldır. Fey' ise bunun dışında yine kâfirlerden alınan mallardır. Alınması konusunda anlaşma yapılan mallar, vâris bırakmadan ölenlerin malları, cizye, harâç ve benzeri alınan mallar da fey'e girer. Bu görüş, halef ve selef âlimlerinden bir grup ile İmâm Şâfiî'nin görüşüdür.

Âlimlerden bazılarına göre ise Fey'; ganîmet ismi verilen şeylere denir. Ganîmet de Fey' ismi verilen mallar hakkında isim olarak kullanılabilir. Bunun içindir ki Katâde; bu âyetin, «Kasabalar halkının mallarından Allah'ın, Peygamberine verdiği fey' (ganîmet)i, Allah, Peygamber, (peygamberlere) akrabâlığı olanlar, yetîmler, yoksullar ve yolda kalanlar içindir.» (Haşr, 7) âyetini neshettiği görüşünde olup şöyle demektedir : Enfâl sûresindeki bu âyet, diğerini neshetmiş olup ganîmetlerin beşte dördü mücâhidler, beşte biri ise âyette zikredilenlere tahsis edilmiştir. Ancak Katâde'nin söylediği, uzak bir ihtimâldir. Çünkü Enfâl sûresindeki bu âyet, Bedir savaşından sonra; diğeri ise Nadîr Oğulları hakkında nâzil olmuştur. Siyer ve Tarih âlimleri arasında Nadîr oğulları olayının Bedir'den sonra olduğu konusunda hiç bir ihtilâf yoktur. Bu konuda hiçbir şüphe mevcûd değildir. Fey' ve ganîmetin arasını ayıranlar ise şöyle demektedirler : Haşr sûresindeki âyet fey' malları hakkında, Enfâl sûresindeki bu âyet ise ganîmetler hakkında nâzil olmuştur. Ganîmetler ve Fey'in durumu imâmın görüşüne bırakılmıştır, diyenler ise şöyle demektedirler : İmâmın muvâfık gördüğü durumlarda, Haşr sûresindeki âyet ile ganîmetlerin beşe bölünmesi konusu arasında herhangi bir zıtlık mevzûubahs değildir. En doğrusunu Allah bilir.

Allah Teâlâ : «Bilin ki, ele geçirdiğiniz ganîmetlerin beşte biri Allah'a... âittir.» buyurmaktadır. İğneden ipliğe kadar, az ve çok her şeyin beşe bölünmesi gerektiğini bu âyet kesinlikle bildirmek-

tedir. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyrulur : «Kim, böyle hâinlik ederse; kıyâmet günü hâinlik ettiği şey ile gelir. Sonra herkese kazandığı ödenir. Ve onlara zulmedilmez.» (Âl-i İmrân, 161).

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'de : «Bilin ki ele geçirdiğiniz ganîmetlerin beşte biri Allah'a, peygamber'e... âittir.» buyurmaktadır. Burada müfessirler ihtilâf etmiş olup bir kısmı : Beşte birde Allah'ın payı vardır. Bu pay Kâ'be'ye konulur, demişlerdir. Ebu Ca'fer er-Râzî şöyle diyor : Rebî'den, o da Ebu'l-Âliye'den nakleder ki o, şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) a ganîmet getirildiğinde onu beşe bölerdi. Beşte dördü o olayda hazır bulunanların olurdu. Sonra beşte birini alır, elini üzerine koyar, avucunun kapladığı kadarını alarak Kâ'be için ayırırdı. Bu Allah'ın payıdır. Sonra kalanı beş bölüme ayırırdı. (Bunlardan) bir pay Rasûlullah'ın, bir pay yakın akrabâların, bir pay yetîmlerin, olurdu.

Diğer bazı müfessirler de şöyle diyorlar : Burada Allah'ın zikredilmesi, sözün başında teberrükendir. Bir pay Rasûlullah (s.a.) ındır. İbn Abbâs'tan rivâyetle Dahhâk şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) bir askerî birlik gönderip te onlar ganîmet aldıklarında; ganîmeti beşe böler, beşte birini (âyette zikredilen) beş gruba verirdi. Böyle söyledikten sonra İbn Abbâs : «Bilin ki ele geçirdiğiniz ganîmetlerin beşte biri Allah'a ve peygambere âittir.» âyetini okurdu. «Beşte biri Allah'a... âittir.» kısmına gelince, burası sözün anahtarıdır. Göklerde ve yerde olanların hepsi Allah'ındır. Böylece Allah'ın payı ile Rasûlullah (s.a.) ın payı bir kılınmıştır.

İbrâhîm en-Nehaî, Hasan İbn Muhammed İbn el-Hanefiyye, Hasan el-Basrî, Şa'bî, Atâ İbn Ebu Rebâh, Abdullah İbn Büreyde, Katâde, Muğire ve daha bir çokları Allah'ın payı ile Rasûlünün payının bir olduğunu söylemişlerdir. Hâfız Ebu Bekr el-Beyhakî'nin sahîh bir isnâd ile Abdullah İbn Şakîk'ten, onun da bir adamdan rivâyet ettiği şu hadîs, bu görüşü kuvvetlendirmektedir. Şöyleki : O kişi şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) vâdî el-Kurâ'da bir ata bakıp onu gözden geçirirken yanına vardım ve : Ey Allah'ın Rasûlü, ganîmet hakkında ne dersin? diye sordum. O : Beşte biri Allah ve Rasûlü'nün beşte dördü de ordunundur, buyurdular. Bu husûsta kimse kimseden üstün (ve daha fazla hak sâhibi olan) değil midir? diye sordum. Hayır, (sana saplanmış olan ve) senin çıkarmış olduğun bir ok bile olsa, sen müslüman kardeşinden ona daha fazla hak sâhibi değilsindir, buyurdular.

İbn Cerîr der ki : Bize İmrân İbn Mûsâ'nın... Hasan'dan rivâyetine göre o, şöyle demiş : Ebubekir, malının beşte birini vasiyyet etti ve : Allah'ın kendisi için râzı ve hoşnûd olduğuna, ben kendi malımdan niçin râzı olmayayım, dedi.

Sonra bu görüşte olanlar da kendi aralarında ihtilâf etmişlerdir.

Ali İbn Ebu Talha'nın rivâyetine göre, İbn Abbâs şöyle demiştir : Ganîmet beşe bölünürdü : Bunun dört parçası savaşanlar arasında taksîm edilirken, kalan beşte bir de dörde bölünürdü : Dörtte biri Allah, Rasûlü ve Hz. Peygamber (s.a.) in yakınları içindi. Allah ve Rasûlü için olan kısmı; Allah Rasûlü (s.a.) nün yakınlarına âit olup, Hz. Peygamber (s.a.) beşte birden hiç bir şey almazdı. İkinci dörtte bir yetîmlere, üçüncü dörtte bir yoksullara, dördüncü dörtte bir de yolculara âit idi.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... Abdullah İbn Büreyde'den rivâyetine göre; o, «Bilin ki ganîmet olarak aldığınız şeylerin beşte biri Allah'a, Rasûlüne... âittir.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Allah için olan Peygamberine, Rasûlüne âit olan da onun zevcelerinedir.

Abdülmelik İbn Ebu Süleymân, Atâ İbn Ebu Rebâh'ın şöyle dediğini nakleder : Allah'ın ve Rasûlünün beşte biri aynıdır. Allah Rasûlü onu alır ve onda dilediği gibi tasarrufta bulunurdu. Bu umûmî ve daha şümûllüdür. Allah Rasûlü (s.a.) Allah'ın ganîmet malına ve beşte bir taksîmine hiyâneti yasakladığını bildirdiği kıssayı İmâm Ahmed, Ebu Dâvûd ve Neseî, Amr İbn Şuayb kanalıyla... rivâyet etmişlerdir.

Ebu Dâvûd ve Neseî'nin Amr İbn Abse'den rivâyetlerine göre; Allah Rasûlü (s.a.), ganîmetten bir deveye doğru onlara namaz kıldırmış, selâm verince o deveden bir kıl alarak : Beşte bir dışında ganîmetlerinizden şunun bir misli bile bana helâl değildir. Beşte bir de zâten size döndürülecektir, buyurmuşlardır.

Hz. Peygamber (s.a.) ganîmetten kendisine bir köle ya da câriye, bir at veya bir kılıç, ya da bunlara benzer bir şey seçerdi ve buna hakkı da vardı. Nitekim bunu Muhammed İbn Sîrîn ve Âmir eş-Şa'bî açıkça belirtmişler, âlimlerin çoğunluğu da bu konuda onlara uymuştur.

İmâm Ahmed ve Tirmizî —Tirmizî; hadîs hasendir, der.— nin İbn Abbâs'tan rivâyetlerine göre; Allah Rasûlü (s.a.), Bedir günü Zülfekâr isimli kılıcını payından fazla olarak seçmişti. Uhud günü hakkında rüyâ gördükleri kılıç budur.

Âişe (R. Anhâ) den rivâyete göre; o, şöyle demiştir : Safiyye, Hz. Peygamber'in Hayber ganîmetinden kendisine seçtiklerindendir. Hadîsi, Sünen'inde Ebu Dâvûd rivâyet etmiştir.

Yine Ebu Dâvûd'un kendi isnâdı ile ve Neseî'nin Yezîd İbn Abdullah'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Biz, Mirbed'de iken yanında bir deri parçası olan birisi girdi. O deri parçasını okuduk. Şöyle yazılı idi : Allah Rasûlü Muhammed'den Züheyr İbn Ukkayşoğullarına : Siz, Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet eder, namazı kılar, zekâtı verir, ganîmetten beşte biri,

peygamberin payını ve ordu kumandanının payını verirseniz; sizler, Allah ve Rasûlünün emânı altındasınız, diye cevab verdi.

Bütün bu hadîsler, bunun sâbit ve mukarrer olduğuna delâlet etmektedir. Bunun içindir ki âlimlerden bir çoğu, bunu Allah Rasûlü (s.a.) ne âit kabul etmişlerdir.

Diğerleri ise şöyle derler : Ganîmet malında tasarrufta bulunduğu gibi imâm (devlet başkanı) beşte biri müslümanların faydası olan işlerde kullanır.

İmâm Allâme İbn Teymiyye —Allah ona rahmet eylesin.— Bu, Mâlik ve seleften çoğunun görüşüdür, der ki; bu, görüşlerin en sıhhatlı olanıdır. Bu sâbit olup bilindikten sonra Allah Rasûlü (s.a.) nün almış olduğu beşte birin kendisinden sonra ne yapılacağı konusunda ihtilâf edilmiştir. Bazıları : Ondan sonra halîfe olana âittir, demiştir ki; bu, Ebubekir, Ali ve Katâde'den bir cemâat tarafından rivâyet edilmiştir. Bu husûsta bir de merfû' hadîs vardır. Bazıları : Müslümanların menfaatına olan işlere sarfedilir, derken; diğer bazıları : Bilakis akrabâlar, yetîmler, yoksullar ve yolculardan ibâret olan diğer sarf yerlerine verilir, demişlerdir. İbn Cerîr bu görüşü tercîh etmiştir. Diğer bazıları : Hz. Peygamber (s.a.) in ve akrabâlarının payı; yetîmlere, yoksullara ve yolculara verilir, demişlerdir ki; İbn Cerîr, bu görüşün Irak ahâlîsinden bir cemâata âit olduğunu söyler.

Beşte birin bütününün akrabâlara âit olduğu da söylenmiştir. Nitekim İbn Cerîr şöyle rivâyet eder : Bize Hâris'in... Minhâl İbn Amr'dan rivâyet ettiğine göre; o, Abdullah İbn Muhammed İbn Ali ve Ali İbn Hüseyn'e beşte biri sormuş da onlar : O, bizimdir, demişler. Ali'ye : Muhakkak ki Allah Teâlâ : «Yetîmlere, yoksullara ve yolculara âittir.» buyuruyor, demiş. Onlar da : Bizim yetîmlerimiz ve bizim yoksullarımıza, demişler.

Süfyân es-Sevrî, Ebu Nuaym ve Ebu Üsâme, Kays İbn Müslim'den rivâyet ediyorlar ki o, şöyle demiş : Hasan İbn Muhammed İbn el-Hanefiyye —Allah ona rahmet eylesin— ye «Bilin ki ganîmet olarak aldığınız şeylerin beşte biri Allah'a, Rasûlüne... âittir.» âyetini sordum. Bu; sözün anahtarıdır. Zîrâ dünya da âhiret de Allah'ındır, demiş.

Allah Rasûlü (s.a.) nün vefâtından sonra bu iki pay hakkında insanlar ihtilâf etmişler; bazıları Hz. Peygamber (s.a.) in payı kendisinden sonraki halîfeye âittir, demişler, diğer bazıları ise : Akrabâların payı halîfenin akrabâlarına âittir, demişlerdir. Netîce olarak görüşleri, bu iki payın Allah yolunda at besleme ve hazırlığa tahsîsi üzerinde birleşmiştir. Ebubekir ve Ömer (R. Anhüma) in halîfeliklerinde bu iki pay böyle kullanılmıştır.

İbrahîm'den naklen A'meş der ki : Ebubekir ve Ömer, Hz. Peygam-

ber (s.a.) in payını at ve silâh hazırlamada kullanırlardı. İbrâhîm'e : Ali bu husûsta ne derdi? diye sordum. Bu husûsta onların en şiddetlisi (Buna en fazla önem verenleri) Ali idi, diye cevab verdi. Bu, âlimlerden bir çoğunun görüşüdür.

Akrabâların payına gelince : Bu, Hâşim oğulları ile Muttalib oğullarına harcanır. Zîrâ Muttalib oğulları câhiliyye devrinde Hâşim oğullarına yardım etmişler ve onlarla birlikte; müslüman olanlar Allah ve Rasûlüne itâat ettikleri için, kâfir olanlar ise kabîle şerefini koruyup Allah Rasûlü'nün amcası Ebu Tâlib'e itâat ettikleri için Allah Rasûlünü savunmuşlar ve onu sevip kendisine düşman olanlara kızdıklarından dolayı, peygamber âilesiyle birlikte muhâsaraya tâbi tutulmuşlardır. Abd Şems ve Nevfel oğullarına gelince; bunlar, her ne kadar onların amca oğulları iseler de bu konuda onlarla birlikte olmamışlar, onlardan ayrılarak muhârebe etmişler, Allah Rasûlü ile harbetmeleri için Kureyş'i alevlendirmişlerdi. Bunun içindir ki Ebu Tâlib, meşhûr Kasîde el-Lâmiyye'sinde onları çok yakın akrabâ olmalarına rağmen başkalarından daha şiddetli bir şekilde kötülemiştir.

Cübeyr İbn Mut'im İbn Adiyy der ki : Ben ve Osmân İbn Affân —İbn Ebu Âs İbn Ümeyye İbn Abdşems'i kasdediyor— Allah Rasûlü (s.a.) ne yürüyüp gittik. Ve : Ey Allah'ın Rasûlü, Hayber ganîmetinin beşte birinden Muttalib Oğulları'na verdin de bizi bıraktın. Biz ve onlar sana karşı aynı derecedeyiz, dedik. Sâdece Hâşim ve Muttalib oğulları aynı şeydir, buyurdular. Hadîsi Müslim rivâyet etmiştir. Bu hadîsin bazı rivâyetlerinde : «Onlar, ne câhiliyyetde ve ne de İslâm'da bizden ayrılmadılar.» kısmı da vardır. Onların Hâşim ve Muttalib oğulları olduğuna dâir görüş, Cumhûr-ı ulemânın görüşüdür. İbn Cerîr der ki : Diğerleri şöyle demiştir : Onlar, Hâşim oğullarıdır. Sonra İbn Cerîr, Husayf'dan, Mücâhid'in şöyle dediğini rivâyet eder : Allah Teâlâ Hâşim oğullarından fakîrlerin bulunduğunu bildi de zekât yerine beşte biri onlara tahsîs etti.

Yine ondan gelen rivâyetlerden birisinde şöyle demiştir : «Onlar, kendileri için zekâtın helâl olmadığı Allah Rasûlü (s.a.) nün akrabâlarıdır. İbn Cerîr, bu görüşün bir benzerini Ali İbn Hüseyn'den de rivâyet etmiştir.

İbn Cerîr der ki : Diğer bazıları ise : Bilakis onlar bütünü ile Kureyş'tir, demişlerdir. Bize Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ'nın... Saîd el-Makburî'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Akrabâlardan sormak üzere Necde İbn Üveymir el-Harûrî, Abdullah İbn Abbâs'a bir mektup yazdı. İbn Abbâs ona cevâben şöyle yazdı : Biz : Muhakkak ki onlar biziz, derdik. Kavmimiz bunu kabul etmez ve : Bütünü ile Kureyş, akrabâlardır, derlerdi.

«Kavmimiz bunu kabul etmezdi.» kısmına kadar olanı Müslim'in

Sahîh'inde, Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Neseî de Yezîd İbn Hermuz'den rivâyetle Saîd el-Makburî'den nakledilmektedir. Bundan sonraki kısmı ise, Ebu Ma'şer Necîh İbn Abdurrahmân el-Medenî'nin rivâyetinde tek kaldığı hadîslerdendir. O ise zayıftır.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular : Sizleri ellerin kirinden sakındırırım. (Ellerin kirini sizin için hoş görmem.) Zîrâ size yetecek ve sizi müstağnî kılacak beşte birin beşte biri sizin içindir. Bu hadîsin isnâdı hasen olup, Ebu Hâtim, İbrâhîm İbn Mehdî'nin güvenilir olduğunu söylemiştir. Yahyâ İbn Maîn ise onun, münker hadîsler rivâyet ettiğini söyler. En doğrusunu Allah bilir.

Allah Teâlâ : «Yetîmlere... âittir.» buyuruyor ki müslümanların yetimleri kasdedilmektedir. Ancak âlimler, «Fakîr yetimlere mi mahsûstur; zengin ve fakîr yetîmleri de içine alır mı?» husûsunda ihtilâf etmişlerdir. Bu konuda iki görüş vardır.

«Yoksullara... âittir.» buyurulmaktadır ki; bunlar, eksiklerini ve düşkünlüklerini giderecek şey bulamayan ihtiyâç sâhipleridir.

«Yolculara... âittir.» buyurulmaktadır ki; bu, yolcu veya namazın kısaltılacağı bir mesâfeye yolculuk yapmak isteyen ve yolculuğunda harcayacak şeyi bulunmayan kimsedir. Bu konunun açıklaması, Berâe sûresinde zekât âyetinde gelecektir. Şâyet Allah dilerse ki, güvenimiz ve tevekkülümüz O'nadır.

Allah Teâlâ : «Eğer Allah'a ve... Kulumuza indirdiğimiz âyetlere inanmışsanız...» buyurur. Şâyet Allah'a, âhiret gününe ve Allah'ın, elçisine indirdiklerine inanmışsanız ganîmetlerde size farz kılmış olduğumuz beşte bir emrine uyunuz. Buhârî ve Müslim'de Abdülkays elçileri hadîsinde Abdullah İbn Abbâs'tan rivâyete göre Allah Rasûlü onlara : Size dört şeyi emreder ve dört şeyi yasaklarım : Size Allah'a îmânı emrediyorum... buyurduktan sonra : Allah'a îmân nedir? biliyor musunuz? Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet etmek, namazı kılmak, zekâtı vermek ve ganîmetten beşte birini vermenizdir, buyurarak beşte biri vermeyi îmânın cümlesinden (bütününden) saymıştır. Buhârî, Sahîh'inde «Kitâb'ül-Îmân» bölümünde buna «beşte biri vermenin îmândan olduğu bâbı» diye müstakil bir bâb ayırmış, sonra burada yukarıdaki İbn Abbâs hadîsini serdetmiştir. «Şerh'ül-Buhârî» isimli eserde bu konuya genişçe yer verdik. Hamd ve minnet Allah'adır.

Mukâtil İbn Hayyân, «Hâkkı bâtıldan ayıran günde... kulumuza indirdiğimiz âyetlere...» âyetinde «Paylaşma (ganîmetin taksîm edilmesi) günü» nün kasdedildiğini söylemiştir. Allah Teâlâ «Ve hakkı bâtıldan ayıran günde, o iki topluluğun karşılaştığı o günde kulumuza in-

dirdiğimiz...» âyetinde Bedir'de hak ile bâtılın arasını ayırmak sûretiyle yaratıklarına olan nimet ve ihsânına dikkati çekmektedir. Bu güne «Furkân» ismi verilmiştir. Zîrâ Allah Teâlâ, o günde îmân kelimesini bâtıldan yüce kılmış, dinini muzaffer kılmış, peygamberine ve taraftârlarına yardım etmiştir.

İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha ve Avfî : Ayrılma günü, Bedir günüdür. O günde Allah Teâlâ, hak ile bâtılın arasını ayırmıştır, demişlerdir. Bu hadîs, Hâkim tarafından rivâyet edilmiştir. Mücâhid, Miksen, Ubeydullah İbn Abdullah, Dahhâk, Katâde, Mukâtil İbn Hayyân ve bir çokları; bu günün, Bedir günü olduğunu söylemişlerdir.

Abdürrezzâk der ki : Ma'mer'den... Urve İbn ez-Zübeyr'den rivâyete göre o, «Ayrılma günü...» âyeti hakkında şöyle demiştir : Allah Teâlâ'nın hak ile bâtıl arasını ayırdığı gün olup, o da Bedir günüdür. Bu, Allah Rasûlü (s.a.) nün hazır bulunduğu ilk savaştır. Müşriklerin başı Utbe İbn Rabîa idi. Ramazân'dan ondokuz veya onyedi gün geçmişti ki bir cum'a günü karşılaştılar. O günde Allah Rasûlü (s.a.) nün ashâbı üçyüzon küsûr kişiydi. Müşrikler ise bin ile dokuzyüz kişi arasındaydı. Allah Teâlâ, müşrikleri bozguna uğrattı. Onlardan yetmişden fazlası öldürüldü ve bir o kadarı da esîr edildi.

(.....)

İbn Cerîr der ki : Bize İbn Humeyd'in... Hasan İbn Ali'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : «Ayrılma günü, o iki ordunun karşılaştığı gün.» Ramazân'ın onyedisidir. Hadîsin isnâdı ceyyid ve kuvvetlidir.

İbn Merdûyeh de, İbn Abdurrahmân Abdullah İbn Habîb'den, o da Ali'den rivâyet eder ki o, şöyle demiştir : Furkân gecesi, iki ordunun karşılaştığı gece sabahında cum'a gecesi olan Ramazân ayının onyedisidir.

Meğâzî ve siyer âlimlerine göre sahîh olan görüş budur.

Zamanında Mısır ülkesinin imâmı olan Yezîd İbn Ebu Habîb; Bedir günü, pazartesi günü idi, demişse de bu görüşünde ona uyan olmamıştır. Cumhûr'un görüşü onunkine tercîh edilmiştir. En doğrusunu Allah bilir.

إِذْ أَنتُم بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا وَهُم بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوَىٰ وَالرَّكْبُ أَسْفَلَ مِنكُمْ ۚ وَلَوْ تَوَاعَدتُّمْ لَاخْتَلَفْتُمْ فِي الْمِيعَادِ ۙ وَلَٰكِن لِّيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا لِّيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَن بَيِّنَةٍ وَيَحْيَىٰ مَنْ حَيَّ عَن بَيِّنَةٍ ۗ وَإِنَّ اللَّهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٤٢﴾

42 — Hani siz, o vakit vâdînin yakın kenarında idiniz, onlar da öte yamacında idiler. Kervan ise sizden daha aşağıda idi. Eğer bir yerde buluşmak üzere sözleşseydiniz muhakkak ki, vaktini ta'yînde ihtilâfa düşerdiniz. Fakat Allah işlenmesi gerekli olan emri yerine getirmek için yaptı. Tâ ki, helâk olan apaçık bir delilden dolayı helâk olsun, yaşayan da apaçık bir delilden dolayı yaşasın. Ve muhakkak ki, Allah Semî'dir, Alîm'dir.

Bilerek Yaşamak ve Ölmek

Allah Teâlâ, hak ile bâtılın ayrılma gününden bahsederek : «Hani siz, o vakit vâdînin yakın kenarında idiniz. (Siz vâdînin Medine yönünde yakın ve alt kenarında, tarafında idiniz.) Onlar da (müşriklerde) öte yamacında (Mekke yönündeki uzak yamacında inmiş, yerleşmiş) idiler. (Yanında ticâret malı olan, Ebu Süfyân'ın da içinde bulunduğu) kervan ise sizden daha aşağıda (deniz tarafında) idi. Eğer (siz ve müşrikler) bir yerde buluşmak üzere sözleşseydiniz muhakakk ki, vaktini ta'yînde ihtilâfa düşerdiniz.»

Muhammed İbn İshâk der ki : Bana Yahyâ İbn Abbâs İbn Abdullah İbn ez-Zübeyr'in bu âyet hakkında babasından rivâyetine göre, o şöyle demiştir : Şâyet bu, sizden ve onlardan bir yerde buluşmak üzere sözleşme yüzünden olsaydı, sonra da onların sayısının çokluğu, sizin sayınızın azlığı size ulaşsaydı onlara kavuşmazdınız. «Fakat Allah, işlenmesi gerekli olan emri yerine getirmek için yaptı.» Fakat Allah Teâlâ sizden bir müşâvere olmaksızın ve kendi katından bir lutfu olmak üzere İslâm ile ehlini üstün kılmak, şirk ve ehlini alçaltmak husûsundaki murâdını kudreti ile yerine getirmek için bunu yaptı.

Kâ'b İbn Mâlik hadîsinde o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) ve müslümanlar, sâdece Kureyş kervanını kasdederek çıkmışlardı. Nihâyet Allah Teâlâ onlarla düşmanlarını bir sözleşme olmaksızın bir araya getirdi. İbn Cerîr der ki : Bana Ya'kûb'un... Umeyr İbn İshâk'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Ebu Süfyân Şam'dan gelen bir kervan içinde ilerledi. Ebu Cehîl onu Allah Rasûlü (s.a.) ve ashâbına karşı korumak üzere çıktı. Bedirde karşılaştılar. Bunlar diğerlerini, diğerleri de bunları hissetmiyordu. Nihâyet sucuları karşılaştı ve insanlar karşılıklı vuruşmaya kalkıştı.

Muhammed İbn İshâk, es-Sîre'de der ki : Allah Rasûlü (s.a.) bu minvâl üzere ilerledi ve nihâyet es-Safrâ'ya yakın olduklarında Ebu Süfyân'a dâir haber toplamak üzere Cüheyne kabîlesinden Besbes İbn Amr ve Adiyy İbn Ebu Zağbâ'yı gönderdi. Onlar gidip Bedir'e vardılar.

Ve vâdîde bir tepeye develerini ıhtırarak (çöktürerek) kırbalarını suyla doldurmak istediler. Bu sırada münâkaşa eden iki câriye işittiler. Câriyelerden biri arkadaşına : Hakkımı yerine getir (hakkımı ver), diyor; öteki de : Kervan yarın veya yarından sonra gelecek ve ben senin hakkını ödeyeceğim, diyordu. Mecdiyy İbn Amr aralarına girip : Doğru söyledi, dedi. Besbes ve Adiyy bunu işitip develeri üzerine oturdular ve Allah Rasûlü (s.a.) ne gelerek durumu haber verdiler. Onlar döndüğü sırada Ebu Süfyân korkmuş olarak geldi. Kervanının önüne ilerleyip Mecdiyy İbn Amr'a : Bu su başında tanımadığın birini hissettin mi? diye sordu. O : Allah'a yemîn olsun ki hayır, sâdece şu tepeye develerini ıhtıran, kırbalarını suyla dolduran ve sonra giden iki binitli gördüm, diye cevab verdi. Ebu Süfyân, Besbes ve Adiyy'nin develerini ıhtırdıkları yere gelip develerinin terslerini aldı, ufaladı ve onlarda taneler bulup : Allah'a yemîn olsun ki bunlar Yesrib yemleridir, deyip sür'atlice döndü ve kervanının yönünü çevirip onu sâhile doğru götürdü. Nihâyet kervanını kurtardığını görünce, Kureyş'e haber gönderip : «Muhakkak ki Allah kervanınızı, mallarınızı ve adamlarınızı kurtarmıştır, geri dönünüz.» dedi. Ebu Cehil şöyle konuştu : Allah'a yemîn olsun ki Bedir'e varmadıkça geri dönmeyiz, yemek yiyeceğiz develerimizi boğazlayıp içki içeceğiz, câriyeler bize şarkılar söyleyecek, arap bizim bu yürüyüşümüzü işitecek ve bundan sonra devâmlı olarak bizden korkmaya devâm edecek. Ahmed İbn Şürayk : Ey Zühre oğulları topluluğu, muhakkak ki Allah sizin mallarınızı ve dostunuzu kurtarmıştır, dönünüz, dedi de ona itâatla Zühre oğulları döndüler. Böylece ne onlar ve ne de Adiyy oğulları (Bedir'de) hazır bulunmadılar.

Muhammed İbn İshâk der ki : Bana Yezîd İbn Rûmân'ın Urve İbn ez-Zübeyr'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) Bedir'e yaklaştığı sırada, haber toplamak üzere Ali İbn Ebu Tâlib, Sa'd İbn Ebu Vakkâs ve Zübeyr İbn el-Avvâm'ı ashâbından bir grup içinde gönderdi. Onlar, Kureyş'in sakalarından (sucularından) Saîd İbn el-Âs oğullarına âit bir köle ile Haccâc oğullarına âit bir köleyi yakalayarak Allah Rasûlü (s.a.) ne getirdiler. Onlar, Allah Rasûlü'nü namaz kılarken buldular. Hz. Peygamber (s.a.) in ashâbı onlara : Siz kimlerdensiniz? diye sormaya başladılar. Onlar da : Biz Kureyş'in sucularıyız, su getirmek için bizi gönderdiler, diye cevab verdiler. Kavim, onların söylediklerinden hoşlanmayıp Ebu Süfyân'ın taraftârlarından olabileceklerini sanarak dövmeye ve sıkıştırmaya başladılar. Bunun üzerine onlar : Biz Ebu Süfyân'ın taraftârlarıyız, dediler. Böylece müslümanlar onları bıraktılar. Allah Rasûlü iki rükû' ve iki secdeden sonra selâm verip : Size doğru söylediklerinde onları dövdünüz, yalan söylediklerinde ise bıraktınız. Doğru söylediler. Allah'a yemîn olsun ki o

ikisi Kureyş taraftârıdır. Bana Kureyş'ten haber veriniz, buyurdu. O ikisi : Kureyşliler, vâdinin yakın kenârında görmüş olduğunuz kum tepesinin ardında bulunuyorlar, dediler. Allah Rasûlü (s.a.) : Onlar, kaç kişidir? diye sordu. Çok, diye cevab verdiler. Sayıları nedir? sorusuna ise bilmiyoruz diye cevab verdiler. Hz. Peygamber : Her gün kaç deve kesiyorlar? diye sordu. Bir gün dokuz, bir gün on diye cevabladılar. Allah Rasûlü (s.a.) : Kureyşliler dokuzyüz ile bin arasıdır, buyurup sonra onlara : Kureyş eşrâfından içlerinde kimler var? diye sordular. Onlar : Utbe İbn Rabîa, Şeybe İbn Rabîa, Ebu'l-Buhterî İbn Hişâm, Hakîm İbn Hizâm, Nevfel İbn Huveylid, Hâris İbn Âmir İbn Nevfel, Tuayme İbn Adiyy İbn Nevfel, Nadr İbn Hâris, Zemea İbn el-Esved, Ebu Cehl İbn Hişâm, Ümeyye İbn Halef, Haccac'ın oğulları Nübeyh ve Münebbih, Süheyl İbn Amr ve Amır İbn Abd Vedd, diye cevabladılar. Allah Rasûlü (s.a.) insanlara doğru ilerleyip şöyle buyurdular : İşte Mekke, ciğer pârelerini size atmıştır.

Muhammed İbn İshâk —Allah ona rahmet eylesin— der ki : Bana Abdullah İbn Ebu Bekr İbn Hazm'ın haber verdiğine göre; insanlar, Bedir günü karşılaştıklarında Sa'd İbn Muâz, Allah Rasûlü (s.a.) ne şöyle demişti : Ey Allah'ın elçisi, içinde duracağın ve sana develeri ıhtıracağımız bir gölgelik yapmayalım mı? Biz düşmanla karşılaşırız. Eğer Allah Teâlâ bizi onlara gâlib kılar ve bizi üstün kılarsa; bu, istediğimiz şeydir. Eğer diğeri olursa develerine biner ve kavminizden arkamızdakilere iltihâk edersin. Allah'a yemîn olsun ki senin arkanda kalan kavim sana karşı sevgilerinde bizden daha şiddetlidirler. Şâyet senin harbe kavuşacağını bilselerdi aslâ senden arkada kalmazlardı. Mutlakâ sana arka çıkar, seni sever ve sana yardım ederlerdi. Allah Rasûlü (s.a.) onu hayırla övüp, ona hayır duada bulundu. Kendisine bir gölgelik binâ edildi. Allah Rasûlü (s.a.) ve Ebubekir orada idiler, beraberlerinde başka kimse yoktu.

İbn İshâk der ki : Sabah olunca Kureyş yerinden ayrıldı. Allah Rasûlü (s.a.) onların vâdîye girmiş oldukları tepeden aşağı doğru geldiklerini görünce şöyle duâ buyurdu : Ey Allah'ım, işte Krueyş, övünerek ve kibirlenerek sana düşmanlık edip elçini yalanlayarak gelmiştir. Allah'ım sabahleyin onları helâk eyle.

«Tâ ki, helâk olan apaçık bir delilden dolayı helâk olsun, yaşayan da apaçık bir delilden dolayı yaşasın.» âyeti hakkında Muhammed İbn İshâk der ki : Âyet ve ibretleri gördüğünden dolayı huccetten sonra küfreden küfretsin, aynı şekilde îmân eden de îmân etsin diye. Bu iyi bir yorumdur. Bunu biraz daha açıklarsak Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : Muhakkak ki sizi düşmanınızla birlikte bir yerde, sözleşmesiz olarak onlara karşı sizi muzaffer kılmak, hak helimesini bâtılın üzerine

çıkarmak, işin açık olması, huccetin kesin, bürhânların parlak olması için, hiç kimsenin bir huccet ve şüphesi kalmaması için toplamıştır. İşte o zaman : «Helâk olan helâk olsun.» Aleyhine delil ve huccetin bulunması sebebiyle durumunun bâtıl olduğunu görmekle birlikte bunda devâm eden, küfür içinde devâm etsin. Îmân, işte ancak o kalblerin hayatıdır. Allah Teâlâ : «Ölü iken dirilttiğimiz ve insanlar arasında yürüyebileceği bir nûr verdiğimiz kimse...» (En'âm, 122) buyurmaktadır. Hz. Âişe de ifk olayı hakkında şöyle demiştir : Benim hakkımda helâk olan helâk olmuştur. Yani bu husûsta yalan, bühtân ve iftirâdan ibâret sözlerini söylemiştir.

Allah Teâlâ buyurur ki : «Muhakkak ki Allah (sizin duânızı, yalvarmanızı ve yardım dilemenizi) işitici; (sizi ve sizin inâdçı kâfirler olan düşmanlarınıza karşı yardımı hak ettiğinizi) iyi bilendir.»

إِذْ يُرِيكَهُمُ اللَّهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلًا ۖ وَلَوْ أَرَاكَهُمْ كَثِيرًا لَّفَشِلْتُمْ وَلَتَنَازَعْتُمْ
فِي الْأَمْرِ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ سَلَّمَ ۗ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٤٣﴾ وَإِذْ يُرِيكُمُوهُمْ إِذِ الْتَقَيْتُمْ
فِي أَعْيُنِكُمْ قَلِيلًا وَيُقَلِّلُكُمْ فِي أَعْيُنِهِمْ لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا ۗ وَإِلَى اللَّهِ
تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٤٤﴾

43 — Hani Allah, uykunda onları sana az gösteriyordu. Eğer sana onları çok göstermiş olsaydı; elbette çekinecek ve iş hakkında çekişecektiniz. Fakat Allah sizi kurtardı. Muhakkak ki O, göğüslerde olanı bilendir.

44 — Hani, karşılaştığınız zaman Allah yapılmış bir emri yerine getireceğinden onları gözlerinizde az gösteriyor, sizi de onların gözünde azaltıyordu. Ve işler Allah'a döndürülür.

Düşmanın Azlığı veya Çokluğu

Mücâhid der ki : Allah Teâlâ ona uykusunda onları az göstermiş : Hz. Peygamber (s.a.) de ashâbına bunu haber vermişti. Böylece onların güvenleri artmıştı. İbn İshâk ve bir çokları böyle söylemiştir. İbn Cerîr'in bazılarından naklettiğine göre o, onları uyurken (kapadığı şu) gözüyle görmüştür.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... Hasan'dan rivâyetine göre

o : «Hani Allah, uykunda onları sana az gösteriyordu.» âyeti hakkında «Gözünle» demiştir. Bu söz garîbdir. Burada uyku açıkça belirtilmiş olup delilsiz bir te'vîle gitmeye ihtiyâç yoktur.

Allah Teâlâ buyurur ki : «Eğer sana onları çok göstermiş olsaydı, elbette (Onlardan korkup) çekinecek ve iş hakkında çekişecektiniz. Fakat Allah Teâlâ (Onları sana az göstermek sûretiyle bundan) sizi kurtardı. Muhakkak ki O, göğüslerde olanı (Kalblerin ihtivâ edip sakladıklarını) bilendir. (O, gözlerin hâinliğini ve göğüslerin gizlediklerini iyi bilir.)» Allah Teâlâ: «Hani, karşılaştığınız zaman... Allah onları gözlerinizde az gösteriyordu.» buyurur ki bu, Allah Teâlâ'nın onlara bir lutfudur. Zîrâ O, bizzât gözleriyle de onları kendilerine az göstermiş; böylece onlara karşı cesâretleri ve hırsları artmıştı : Ebu İshâk es-Sübey'î der ki : Ebu Ubeyde'den, onun da Abdullah İbn Mes'ûd'dan, (r.a.) rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Bedir günü bize o kadar az göründüler ki ben yanımdaki birisine : Ne dersin yetmiş kadar varlar mı? diye sordum. O : Hayır, bilakis yüz, diye cevab verdi. Nihâyet onlardan birisini tuttuk ve ona sorduk da bin kişiydik, dedi. Bu hadîsi İbn Ebu Hâtim ve İbn Cerîr rivâyet etmişlerdir.

Allah Teâlâ : «Sizi de onların gözünde azaltıyordu.» buyurur. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Süleymân İbn Harb'ın... İkrime'den rivâyetine göre o : «Hani, karşılaştığınız zaman Allah onları gözlerinizde az gösteriyor, sizi de onların gözünde azaltıyordu.» âyeti hakkında : Allah Teâlâ, onlardan bazısını diğer bazısı üzerine tahrîk etmiştir, demiş olup, bu hadîsin de isnâdı sahîhtir.

Muhammed İbn İshâk der ki : Bize Yahyâ İbn Abbâs İbn Abdullah İbn ez-Zübeyr'in babasından rivâyetine göre : Allah yapılmış bir emri yerine getireceğinden... âyeti hakkında şöyle demiştir : Allah'ın kendilerinden intikâmı murâd ettiklerinin musîbeti ve dostlarından nimeti üzerlerine tamâmlamayı murâd ettiklerine de nimet bahşeylemesi için aralarında harb vukû bulsun diye. Bunun anlamı şudur : Allah Teâlâ, her iki grubu birbirlerine karşı tahrîk buyurmuş, hırsı artsın diye birini diğeri gözünde az göstermiştir. Bu karşı karşıya gelmeleri anında olmuştur. Harb kızışıp Allah Teâlâ inananları peşpeşe gelen bin melekle destekleyince, kâfirler gürûhu îmân edenler grubunu kendilerinin iki misli görür olarak kalakaldı. Nitekim Allah Teâlâ, bu husûsta şöyle buyurmaktadır : «Karşılaşan iki topluluğun durumlarında sizin için ibret vardır. Biri Allah yolunda döğüşüyordu. Diğeri ise kâfirdi. Onlar, öbürlerinin kendilerinin iki katı olduklarını gözleriyle görüyorlardı. Allah dilediğini yardımıyla destekler. Görebilenler için bunda ibret vardır.» (Âl-i İmrân, 13). İşte iki âyetin arası bu şekilde bulunabilir. Onlardan her biri gerçektir, doğrudur. Hamd ve minnet Allah'adır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ
تُفْلِحُونَ ﴿٤٥﴾ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ
وَاصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٤٦﴾

45 — Ey îmân edenler; bir toplulukla karşılaşırsanız sebât edin ve Allah'ı çok zikredin ki felâha eresiniz.

46 — Allah'a ve Rasûlüne itâat edin. Birbirinizle çekişmeyin. Sonra korkuya kapılırsınız da za'fa düşersiniz ve rüzgârınız gider. Sabredin, muhakkak ki Allah, sabredenlerle beraberdir.

Çekişip Ayrılmayın

Bu, Allah Teâlâ'nın inanan kullarına düşmanla karşılaşma âdâbını ve düşmanla karşılaşma sırasında cesâret yolunu öğretmesinden ibârettir : «Ey îmân edenler; bir toplulukla karşılaşırsanız sebât edin.» Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Abdullah İbn Ebu Evfâ'dan rivâyet edildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.), düşmanla karşılaştıkları günlerinden birinde güneş (batıya doğru) meyledinceye kadar beklemiş, güneş meyledince aralarında kalkıp şöyle buyurmuştu :

يَا أَيُّهَا النَّاسُ لَا تَتَمَنَّوْا لِقَاءَ الْعَدُوِّ وَاسْأَلُوا اللَّهَ الْعَافِيَةَ فَإِذَا لَقِيتُمُوهُمْ فَاصْبِرُوا وَاعْلَمُوا أَنَّ الْجَنَّةَ
تَحْتَ ظِلَالِ السُّيُوفِ ثُمَّ قَامَ النَّبِيُّ ﷺ وَقَالَ اللَّهُمَّ مُنْزِلَ الْكِتَابِ وَمُجْرِيَ السَّحَابِ وَهَازِمَ
الْأَحْزَابِ . اهْزِمْهُمْ وَانْصُرْنَا عَلَيْهِمْ

Ey insanlar, düşmanla karşılaşmayı temennî etmeyiniz. Allah'tan âfiyet isteyiniz. Bir kere de onlarla karşılaşırsanız sabrediniz. Biliniz ki cennet, kılıçların gölgeleri altındadır. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) kalkıp şöyle duâ buyurdular : «Ey kitabı indiren, bulutları yürüten ve Ahzâb'ı hezîmete uğratan Allah'ım, onları hezîmete uğrat ve onlara karşı bize yardım et.» Abdürrezzâk'ın Süfyân es-Sevrî kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan rivâyetine göre Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur : Düşmanla karşılaşmayı temennî etmeyiniz ve Allah'tan âfiyet isteyiniz. Bir kere de onlarla karşılaşırsanız, dayanınız ve Allah'ı zikrediniz. Eğer onlar toplanıp gürültü yaparlarsa siz susunuz. Hâfız Ebu'l-Kâsım et-Taberânî

der ki : Bize İbrâhîm İbn Hâşim el-Beğavî'nin... Zeyd İbn Erkam'dan onun Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyetine göre; o, şöyle buyurmuştur : Muhakkak Allah Teâlâ, şu üç şey sırasında susmayı sever : Kur'an okunması, düşmana doğru ilerlenmesi ve cenâze sırasında. Merfû' bir hadîste Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Benim tâm ve mükemmel kulum, kılıcıyla vuruşurken Beni zikredendir.» Yani bu durum, onun Beni zikretmesinden, Bana duâ etmesinden ve Benden yardım dilemesinden aslâ alıkoyup meşgûl etmez. Saîd İbn Ebu Arûbe'nin Katâde'den rivâyetine göre o, bu âyet hakkında şöyle demiştir : Allah Teâlâ sizin bulunabileceğiniz en meşgûl halinizde —ki kılıçlarla vuruşma sırasıdır— zikredilmesini farz kılmıştır.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... Atâ'dan rivâyetine göre o : Düşmanın üzerine yürüme (düşmana doğru ilerleme) sırasında susmak ve zikir vacibtir, demiş ve bu âyeti okumuştu. Ben : Zikri açık olarak mı yapıyorlar? diye sordum; evet, diye cevapladı.

Yine İbn Ebu Hâtim der ki : Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ'ya... Kâ'b el-Ahbâr'dan okuma yoluyla rivâyet edildiğine göre; o, şöyle demiştir : Allah'a Kur'an okunup zikredilmesinden daha sevgili olan hiç bir şey yoktur. Böyle olmasaydı, insanlara namazı ve cihâdı emretmezdi. Görmüyor musunuz ki insanlara savaş sırasında zikri emretmiş ve : «Ey îmân edenler; bir toplulukla karşılaşırsanız sebât edin ve Allah'ı çok zikredin ki felâha eresiniz.» buyurmuştur...

Allah Teâlâ müslümanlara düşmanla savaş sırasında sebâtı, onların vuruşmalarına (hücûmlarına) sabrı, kaçmamalarını, geri dönmemelerini, korkak olmamalarını, bu halde Allah'ı zikretmelerini, O'nu unutmayıp bilakis O'ndan yardım dileyip O'na güvenmelerini, düşmanlarına karşı O'ndan yardım istemelerini, bu hallerinde Allah ve Rasûlüne itâat etmelerini emretmiştir. Onlar Allah'ın kendilerine emrettiklerine uymuş, yasakladıklarından geri durmuş, bozgun ve rüsvâylıklarına sebep olacak ihtilâftan kaçınmak üzere aralarındaki husûslarda çekişmemişlerdir.

Allah Teâlâ buyurur ki : «Rüzgârınız (kuvvet ve keskinliğiniz, içinde bulunmakta olduğunuz ikbâl hali) gider. Sabredin, muhakkak ki Allah sabredenlerle beraberdir.»

Cesâret, Allah'ın emrine uyma, Allah'ın kendilerini ulaştırdıklarına (onlara gösterdiği yola) imtisâl husûslarında sahâbe ne kendilerinden önceki ümmet ve nesillere ve ne de kendilerinden sonrakilerden hiç kimseye nâsib olmayacak bir meziyyete sâhiptiler. Onlar, Allah Rasûlü (s.a.) nün bereketi, onlara emrettiklerinde ona itâatları ile kısa bir sürede Rûm, İrân, Türk, Slav, Berber iklimlerin ordularına nisbetle sayılarının çok az olmasına rağmen kalbleri ve dünyanın doğusunda, ba-

tısında iklimleri fethetmişler, herkese galebe çalmışlar ve netîcede Allah'ın kelimesi yücelmiş, Allah'ın dini sâir dinlere gâlib gelmiş, İslâm ülkeleri otuz seneden daha az bir sürede dünyanın doğusuna ve batısına uzanmıştır. Allah, onlardan hoşnûd olsun ve hepsini hoşnûd kılsın. Bizi de onların zümresinde haşreylesin. Muhakkak O, Kerîm'dir. Vehhâb'dır.

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِن دِيَارِهِم بَطَرًا وَرِئَاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ ۚ وَاللَّهُ بِمَا
يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿٤٧﴾ وَإِذْ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ مِنَ
النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌ لَّكُمْ ۖ فَلَمَّا تَرَاءَتِ الْفِئَتَانِ نَكَصَ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِّنكُمْ إِنِّي
أَرَىٰ مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ ۚ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٤٨﴾ إِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ
فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ غَرَّ هَٰؤُلَاءِ دِينُهُمْ ۗ وَمَن يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٩﴾

47 — Hem yurdlarından böbürlenerek ve insanlara gösteriş yaparak çıkan ve Allah yolundan alıkoyanlar gibi olmayın. Allah, onların yaptıklarını çepeçevre kuşatandır.

48 — Hani şeytân, onlara yaptıklarını süslemiş ve demişti ki: Bugün insanlardan sizi yenecek yoktur. Ben de size muhakkak yardımcıyım. İki ordu karşılaşınca da, iki topuğu üstüne kaçarak: Benim sizinle alâkam yok, doğrusu sizin görmediklerinizi görüyorum, ben Allah'tan korkuyorum. Çünkü Allah azâbı şiddetli olandır, demişti.

49 — Hani münâfıklar, kalblerinde hastalık bulunanlar: Bunları, dinleri aldattı, diyorlardı. Halbuki kim Allah'a tevekkül ederse; muhakkak ki Allah, Azîz'dir, Hakîm'dir.

Böbürlenenler Gibi Olmayın

Allah Teâlâ, mü'minlere kendi yolunda cihâd için ihlâsı ve kendisini çokça zikretmeyi emrettikten sonra, ülkelerinden böbürlenerek, büyüklenerek çıkışlarında müşriklere benzemekten sakındırmıştı. Nitekim Ebu Cehl'e; kervan kurtuldu, geri dönün denildiğinde o; hayır, Bedir suyuna varıp develerimizi kesinceye, içki içinceye, câriyeler bize şarkı söyleyinceye, araplar orada bu gündeki durumunuzu ebedî olarak ko-

nuşuncaya kadar, geri dönmeyiz, demişti. Fakat bu durum, bütünüyle onların aleyhine dönmüştü. Onlar, Bedir suyuna vardıklarında sanki kızgın bir hamama atılmışlardı. Bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Allah, onların yaptıklarını çepeçevre kuşatandır.» buyurur. Onların, neyi niçin yaptıklarını iyi bilir de, buna karşılık onları en kötü cezâ ile cezâlandırır.

«Yurdlarından böbürlenerek ve insanlara gösteriş yaparak çıkanlar gibi olmayın.» âyeti hakkında İbn Abbâs, Mücâhid, Katâde, Dahhâk ve Süddî şöyle derler : Onlar, Bedir günü Allah Rasûlü (s.a.) ile çarpışan müşriklerdir. Muhammed İbn Kâ'b der ki : Kureyş, Mekke'den Bedir'e doğru yola çıktıklarında yanlarında şarkıcı câriyeler ve deflerle çıkmışlardı. Allah Teâlâ bunun üzerine : «Hem yurdlarından böbürlenerek ve insanlara gösteriş yaparak çıkan ve (İnsanları) Allah yolundan alıkoyanlar gibi olmayın. Allah, onların yaptıklarını çepeçevre kuşatandır.» âyetini indirdi.

Allah Teâlâ : «Hani şeytân, onlara yaptıklarını süslemiş ve demişti ki : Bugün insanlardan sizi yenecek yoktur. Ben de size muhakkak yardımcıyım.» buyurur ki şeytân —Allah ona la'net etsin— onlara, geldikleri işi ve yaptıklarını güzel göstermiş, o gün insanlardan kimsenin kendilerine gâlib gelemeyeceği hırsına kaptırmış, düşmanları Bekr oğullarının ülkelerini basmaları korkusunu onlardan gidererek : «Ben de size muhakkak yardımcıyım.» demişti. Şeytân onlara o bölgenin büyüğü, Müdlic oğullarının efendisi olan Sürâka İbn Mâlik şeklinde görünmüştü. Başka bir âyette ise Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Şeytân onlara va'dediyor, kuruntulara düşürüyor. Şeytânın kendilerine va'dettikleri, aldatmaktan başka bir şey değildir.» (Nisâ, 120). İbn Cüreyc, İbn Abbâs'ın bu âyet hakkında şöyle dediğini nakleder : Bedir günü olunca; İblîs, bayrağı ve ordularıyla müşrikelerle birlikte yürümüş onların kalblerine «Kimsenin onları mağlûb edemeyeceği, kendisinin onlara mutlakâ yardımcı olacağını» koymuştu. İnananlarla karşılaşan şeytân, meleklerin yardıma geldiğini görünce «İki topuğu üstüne dönüp kaçarak : Doğrusu sizin görmediklerinizi görüyorum...» demişti.

Ali İbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Bedir günü İblîs, şeytânlardan bir ordu içinde yanında sancağıyla Müdlic oğullarından bir adam sûretinde, Sürâka İbn Mâlik şeklinde gelmiş ve müşriklere : «Bugün insanlardan sizi yenecek yoktur. Ben de size muhakkak yardımcıyım.» demişti. Karşılıklı saf tuttuklarında; Allah Rasûlü (s.a.), bir avuç toprak alıp müşriklerin yüzlerine atmış onlar da arkalarını dönüp kaçmışlardı. Cibrîl (a.s.) İblîs'e geldi. İblîs onu görünce, eli müşriklerden bir adamın elindeyken elini çekmiş ve taraftârları ile birlikte arkalarını dönüp kaçmışlardı. O adam : Ey Sü-

râka sen kendinin bize mutlakâ yardımcı olduğunu sanıyordun ya, dedi. Bunun üzerine İblîs : «Doğrusu sizin görmediklerinizi görüyorum, ben Allah'tan korkuyorum. Çünkü Allah azâbı şiddetli olandır.» dedi. Bu, melekleri gördüğü zaman olmuştur.

Muhammed İbn İshâk der ki : Bana Kelbî'nin... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; İblîs, Kureyş ile birlikte Sürâka İbn Mâlik sûretinde çıkmıştı. Harb başlayıp melekleri görünce, topukları üzere geri dönmüş kaçmış ve : «Benim sizinle alâkam yok.» demişti. Hâris İbn Hişâm onu tutmaya teşebbüs edince yüzüne burnundan solumuş ve o da yere yıkılmıştı. İblîs'e : Yazık sana ey Sürâka, bu halde mi bizi yalnız bırakıyor ve bizden sıyrılıyorsun, denildiğinde : «Benim sizinle alâkam yok, doğrusu, sizin görmediklerinizi görüyorum. Ben, Allah'tan korkuyorum. Çünkü Allah azâbı şiddetli olandır, demişti.»

Muhammed İbn Ömer el-Vâkıdî der ki : Bana Ömer İbn Ukbe'nin... İbn Abbâs'tan naklettiğine göre o, şöyle demiştir : İnsanlar karşı karşıya durduklarında (saf tuttuklarında) Allah Rasûlü (s.a.) bir süre daldı, sonra birden açılarak, Cibrîl'in ordunun sağında meleklerden bir ordu ile, Mîkâîl'in soldan diğer bir ordu ile ve İsrâfîl'in de bin kişilik başka bir orduyla imdâda geldiğini askerlere müjdeledi. İblîs, Müdlic kabîlesinden Sürâka İbn Mâlik sûretine bürünmüş, müşrikleri idâre ediyor ve onlara o gün insanlardan hiç kimsenin üstün gelemeyeceğini haber veriyordu. Allah'ın düşmanı, melekleri görünce topukları üzerine geri dönüp kaçmış : «Benim sizinle ilgim yok, muhakkak ben sizin görmediğinizi görüyorum.» demişti. Kendisini Sürâka olarak gören Hâris İbn Hişâm, onu tutmaya yeltenince; onun sözünü duyan İblis, Hâris'in göğsüne vurmuş ve Hâris düşmüştü. Orada elbisesini kaldırıp : Ey Rabbım, bana va'dettiğin zaman budur, demişti. Taberânî bu hadîsi bu ifâdelere yakın ve daha geniş bir şekilde Rifâa İbn Râfi'den rivâyetle kaydeder. Biz bunu «es-Sîre»de anlattık.

Muhammed İbn İshâk der ki : Bana Yezîd İbn Rûmân'ın Urve İbn ez-Zübeyr'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Kureyş, yola çıkma husûsunda fikir birliğine varınca, Bekr oğulları ile aralarında olan harbi hatırlattım. Az kaldı geri döneceklerdi. Kinâne oğulları eşrâfından Sürâka İbn Mâlik İbn Cu'şum el-Müdlicî sûretinde İblîs onlara görünerek : Kinâne'nin sizin hoşlanmayacağınız bir şeyi size yapmayacağına dâir size te'mînât veririm, dedi ve hemen çıktılar. Yine Muhammed İbn İshâk der ki : Bana anlatıldığına göre; onlar, İblîs'i her menzilde Sürâka İbn Mâlik şeklinde görüyorlar ve bunu garipsemiyorlardı. Bedir günü olup iki ordu karşılaştığında onu geri dönüp giderken gören; Hâris İbn Hişâm —veya Umeyr İbn Vehb— olmuş ve şöyle demişti : Ey Sürâka nereye? Allah düşmanı kalkmış ve gitmişti. Râvî der ki : Onları getir-

miş ve (âkıbetlerine) teslîm etmişti. Allah düşmanı, Allah'ın ordularını ve Allah'ın onlarla Rasûlünü ve inananları kuvvetlendirdiğini görmüş topukları üzere geri dönüp kaçarak : «Benim sizinle alâkam yok, muhakkak ben sizin görmediğinizi görüyorum.» demişti. Allah düşmanı doğru söylemiştir. O; «Ben Allah'tan korkuyorum, çünkü Allah azâbı şiddetli olandır.» demişti. Süddî, Dehhâk, Hasan el-Basrî, Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî ve başkalarından —Allah onlara rahmet eylesin.— da böylece rivâyet edilmiştir.

Katâde der ki : Bana anlatıldığına göre İblîs, Cibrîl'in meleklerle birlikte indiğini görünce; meleklere güç yetiremeyeceğini anlamış ve : «Doğrusu sizin görmediklerinizi görüyorum, ben Allah'tan korkuyorum.» demişti ki Allah düşmanı bununla yalan söylemiştir. Allah'a yemîn olsun ki onun Allah'tan korkusu yoktur. Fakat o, güç ve kuvvetinin olmadığını anlamıştır. Allah düşmanının, kendisine itâat eden ve peşinden gidenlere âdeti budur. Hak ile bâtıl karşı karşıya geldiğinde; onları, en kötü bir durumda bırakmış ve o esnâda onlardan sıyrılıp gitmiştir. Ben de derim ki : Kendisine itâat edenlere kanun olarak Allah Teâlâ'nın şu sözleri kasdedilmektedir : «Hani insana : Küfret, deyip te küfredince; Rabbım Allah'tan korkarım.» diyen şeytânın durumu gibidir. (Haşr, 16), «İş olup bitince şeytân : Gerçekten Allah size sözün doğrusunu söylemişti. Ben de size söz verdim ama sonra caydım. Sizi zorlayacak hiç bir gücüm de yoktu, yalnız ben sizi çağırdım siz de geldiniz. O halde beni kınamayın, kendinizi kınayın. Artık ben sizi kurtaramam. Siz de beni kurtaramazsınız. Esâsen daha önce, beni Allah'a ortak koşmanızı kabul etmemiştim. Doğrusu zâlimlere can yakıcı bir azâb vardır, dedi.» (İbrâhîm, 22).

Yûnus İbn Bükeyr'in Muhammed İbn İshâk kanalıyla... Sâide oğullarından birisinden rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Gözleri kör olduktan sonra Ebu Üseyd (Esîd) Mâlik İbn Rabîa'nın şöyle dediğini işittim : Şimdi Bedir'de gözlerim açık olduğu halde sizinle birlikte olsaydım, hiç şüphe etmeden meleklerin çıktığı vâdiyi size haber verirdim. Melekler inip İblîs onları gördüğünde Allah Teâlâ meleklere şöyle vahyetmişti : Muhakkak ben sizlerle birlikteyim. İnananlara sebât veriniz. Meleklerin inananlara sebât verip desteklemeleri şöyle olmuştur : Melek birisine, onun tanıdığı bir kişi şeklinde gelir ve : Müjdeler olsun, onlar bir şey değildir, Allah sizinle beraberdir. Üzerlerine hücûm edin, derdi. İblîs melekleri görünce, topukları üzere dönüp kaçmış ve «Benim sizinle alâkam yok, doğrusu ben sizin görmediğinizi görüyorum.» demişti. O, Sürâka sûretinde idi. Ebu Cehil gelip ashâbını teşvîk ediyor ve : Sürâka'nın sizden ayrılması sizi korkutmasın. O, Muhammed ve ashâbı ile vaadleşmişti, demiş ve şöyle devâm etmişti : Lât ve Uzzâ'ya

yemîn olsun ki Muhammed ve ashâbını iplerle bağlamadıkça geri dönmeyeceğiz. Onları öldürmeyiniz, yakalayınız. Ebu Cehil —Allah ona la'net etsin— in bu sözü müslüman olduklarında sihirbâzlara Firavun'un şu sözü gibidir : «Doğrusu bu, halkı şehirden çıkarmanız için düzdüğünüz bir hîledir.» (A'râf, 123), «Doğrusu o, size büyü öğreten büyüğünüzdür.» (Tâhâ, 71). Bu, yalan ve iftirâdân ibâret olup, bu sebeple Ebu Cehil bu ümmetin firavunu olmuştur.

Mâlik İbn Enes'in İbrâhîm İbn Ebu Able'den, onun Talha İbn Ubeydullah İbn Kerîz'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.), şöyle buyurmuştur : İblîs, bu günde Arefe gününe nisbetle daha küçük, daha alçak, daha rezîl ve daha kindâr olarak görülmüştür. Zîrâ o; sâdece Bedir günü rahmetin, günâhların bağışlanmasının indiğini görmüştü. Ey Allah'ın elçisi, Bedir günü o ne gördü? diye sordular. Cibrîl'in melekleri (yerlerine) yerleştirdiğini görmüştü, buyurdular. Hadîs bu şekliyle mürseldir.

«Hani münâfıklar, kalblerinde hastalık bulunanlar : Bunları dinleri aldattı diyorlardı.» âyeti hakkında Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder : İki kavim birbirlerine yaklaştıklarında; Allah Teâlâ, müşriklerin gözlerinde müslümanları; müslümanların gözlerinde de müşrikleri az göstermiş ve müşrikler : «Bunları dinleri aldattı.» demişti. Bunu söylemelerinin sebebi, müslümanların kendi gözlerinde az görünmesi ve onların müslümanları bozguna uğratacaklarını sanarak bunda hiç şüphe etmemiş olmalarıdır. Allah Teâlâ ise şöyle buyurur : «Halbuki kim Allah'a tevekkül ederse muhakkak ki, Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.»

Katâde der ki : Onlar, mü'minlerden bir grubun Allah'ın emrine sarıldıklarını (namaza durduklarını) görmüşlerdi. Bize anlatıldığına göre; Allah'ın düşmanı Ebu Cehil, Muhammed ve ashâbına yukardan bakmış ve kasvetinden, büyüklenmesinden ötürü : Allah'a yemîn olsun ki bu günden sonra Allah'a ibâdet edemeyecekler, demişti. «Hani münâfıklar, kalblerinde hastalık bulunanlar... diyorlardı.» âyeti hakkında İbn Cüreyc der ki : Bunlar, münâfıklardan Mekke'de olanlardır. Bu sözlerini Bedir günü söylemişlerdir. Âmir eş-Şa'bî der ki : Mekke halkından bir grup, müslüman olduklarını söylemişler (İslâm kelimesini söylemişler) ve Bedir günü müşriklerle beraber çıkmışlardı. Müslümanların azlığını görünce de : «Bunları dinleri aldattı.» demişlerdi. Mücâhid, «Hani münâfıklar, kalblerinde hastalık bulunanlar : Bunları dinleri aldattı, diyorlardı.» âyeti hakkında şöyle der : Bunlar, Kureyş'ten bir gruptur : Ebu Kays İbn Velîd İbn el-Muğîre, Ebu Kays İbn Fâkih İbn Muğîre, Hâris İbn Zem'a İbn Esved İbn Muttalib, Ali İbn Ümeyye İbn Halef, Âs İbn Münebbih İbn Haccâc. Bunlar Kureyş ile şüphe içinde

olarak çıkmışlar ve şüpheleri onları bir kıyıda tutmuştu. Allah Rasûlü (s.a.) nün ashâbının azlıklarını görünce : «Bunları dinleri aldatmış.» demiş, azlığına rağmen başlarına gelecekler gelivermişti. Muhammed İbn İshâk İbn Yessâr da buna benzer sözler nakleder.

İbn Cerîr der ki : Bize Muhammed İbn Abd'ül-A'lâ'nın... Hasan'-dan rivâyetine göre o, bu âyet hakkında şöyle demiştir : Bunlar, Bedir günü (savaşta) vuruşmada bulunmayan bir kavimdir. Bunlara münâfıklar ismi verilir. Ma'mer'in rivâyetine göre bazıları şöyle demiştir : Bunlar, İslâm'ı kabullenmiş olan bir kavim idi. Mekke'de idiler. Bedir günü müşriklerle birlikte çıkmışlar ve müslümanların azlığını görünce : «Bunları dinleri aldatmış.» demişlerdi.

Allah Teâlâ buyurur ki : «Halbuki kim Allah'a tevekkül eder (O'na dayanır) se; muhakkak ki Allah Azîz'dir, (O'na iltică eden yenilmez. Allah Teâlâ; tarafı kuvvetli, sağlam, saltanatı büyük olandır. İşlerinde) Hakîm'dir. (İşleri, gerekli olan yerlerine koyar. Yardımı hak edene yardımda bulunur, terkedilmeye lâyık olanı da terkedip yalnız bırakır.)»

وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ يَتَوَفَّى ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَٰرَهُمْ وَذُوقُوا۟
عَذَابَ ٱلْحَرِيقِ ﴿٥٠﴾ ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ ٱللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّٰمٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿٥١﴾

50 — Bir görseydin sen; hani melekler, küfredenlerin canlarını alırken yüzlerine ve arkalarına vuruyorlar ve : Tadın yakıcı azâbı, diyorlardı.

51 — İşte bu, ellerinizin yaptığının karşılığıdır. Muhakkak ki Allah, kullarına aslâ zulmedici değildir.

Allah Teâlâ buyurur ki : Ey Muhammed, meleklerin kâfirlerin rûhlarını alma halini bir görseydin; o zaman büyük, korkunç, feci ve hoş olmayan bir durumu görmüş olacaktın. Zîrâ onlar, (melekler) onların yüzlerine ve arkalarına vuruyor ve : «Tadın yakıcı azâbı» diyorlardı. Mücâhid'den naklen İbn Cüreyc bunun Bedir günü olduğunu söyler. İbn Abbâs'tan naklen İbn Cüreyc der ki : Müşrikler müslümanlara doğru yürüdüklerinde; müslümanlar, onların yüzlerine kılıçla vuruyor; geri döndüklerinde ise melekler, onlara yetişip arkalarından vuruyorlardı.

(.....)

Süfyân es-Sevrî, Ebu Hâşim İsmâîl İbn Kesîr, Mücâhid, Şu'be, Ya'lâ İbn Müslim, Saîd İbn Cübeyr'den naklen Vekî', «Yüzlerine ve arkalarına vuruyorlardı.» âyeti hakkında şöyle der : Yani kıçlarına. Fakat

Allah Teâlâ bunu kinâye yollu söylemiştir. Gufre'nin kölesi Ömer de böyle söyler. Hasan el-Basrî'den rivâyete göre bir adam Allah Rasûlü'ne : Ben Ebu Cehil'in sırtında kayış gibi birşey gördüm, deyince; meleklerin darbesidir, buyurmuşlardır. İbn Cerîr'in rivâyet ettiği bu hadîs mürseldir.

Her ne kadar bu âyetin geliş sebebi Bedir olayı ise de bu, bütün kâfirler hakkında geneldir. Bu sebeple Allah Teâlâ Bedir ehli ile tahsîs buyurmamış ve : «Bir görseydin sen; hani melekler, küfredenlerin canlarını alırken yüzlerine ve arkalarına vuruyorlardı.» buyurmuştur. Bunun bir benzeri Muhammed sûresindedir. (Muhammed, 27). Daha önce de En'âm sûresindeki : «Bir görseydin, o zâlimler can çekişirlerken, melekler de ellerini uzatmış : Can verir... derken» (En'âm, 93) âyetinde aynı ifâdeler geçmişti. Melekler onlara ellerini uzatarak vuruyorlar ve nefisleri (rûhları) cesetlerden çıkmamakta direttiğinde zorla çıkmasını emrediyorlardı. Onların rûhları çıkmamakta diretiyordu, zîrâ melekler onlara azâbı ve Allah'ın öfkesini müjdeliyorlardı. Nitekim Berâ hadîsinde geçtiği üzere ölüm meleği, kâfirin ölümü sırasında ona hoş olmayan bir şekilde geliyor ve : Ey habîs rûh, çık, ateş kaynar su ve kapkara dumandan bir gölgeye, diyordu. Rûh, onun bedenine dağılıyor ve melekler onun cesedinden rûhu şişin (veya oltanın) ıslanmış yünden çıkması gibi çıkarmaya çalışıyorlardı. Rûhla birlikte damarlar ve sinirler de çıkıyordu. Bu sebebledir ki Allah Teâlâ, Meleklerin onlara «Tadın yakıcı azâbı» dediklerini haber vermektedir.

Allah Teâlâ : «İşte bu, ellerinizin yaptığının karşılığıdır.» buyurur ki; bu cezâ, dünya hayatınızda işlemiş olduğunuz kötü amelleriniz sebebiyledir. Onların karşılığında Allah size bu cezâyı vermiştir. «Muhakkak ki Allah, kullarına aslâ zulmedici değildir.» Yaratıklarından hiç kimseye zulmetmez. O, zulmetmeyen adâletli bir hâkimdir. Mübârek, yüce, mukaddes, münezzeh, Ganî ve Hamîd'dir. Müslim'in Sahîh'inde Ebu Zerr'den rivâyet edilen sahîh bir hadîste, Allah Rasûlünün diliyle Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur : Ey kullarım, işte sizin için saydığım amelleriniz; kim, hayır bulursa Allah'a hamdetsin. Kim, bundan başkasını bulursa sâdece kendini ayıplasın.

كَدَأْبِ ءَالِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ كَفَرُوا۟ بِـَٔايَـٰتِ ٱللَّهِ فَأَخَذَهُمُ ٱللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ قَوِىٌّ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴿٥٢﴾

52 — Firavun hânedânıyla onlardan öncekilerin gidişi gibi. Allah'ın âyetlerini yalanlamışlardı da, Allah on-

ları günâhlarından dolayı yakalamıştı. Muhakkak ki Allah, kuvvetlidir, azâbı şiddetli olandır.

Firavun Hânedânının Gidişi Gibi

Allah Teâlâ buyurur ki : Ey Muhammed, seninle gönderileni yalanlayan bu müşriklerin yaptıkları, onlardan önceki yalanlayan ümmetlerin yaptıkları gibidir. Onlara âdetimiz üzere davrandık. Yani Firavun hânedânı ve onlardan önceki Rasûlleri yalanlayan, Allah'ın âyetlerini inkâr eden kâfirlerden yalanlayıcılara ve benzerlerine âdet ve sünnetimiz ne ise aynını bunlara da yaptık. «Allah onları, günâhlarından dolayı (Azîz ve güçlü olanın yakalamasıyla) yakalamıştır. Muhakkak ki Allah, kuvvetlidir, azâbı şiddetli olandır.» Hiç bir şey O'na gâlib gelemez. Ve hiç bir şey O'ndan kaçamaz.

ذَٰلِكَ بِأَنَّ ٱللَّهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِّعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَىٰ قَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا۟ مَا بِأَنفُسِهِمْ ۙ وَأَنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٣﴾ كَدَأْبِ ءَالِ فِرْعَوْنَ وَٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِ رَبِّهِمْ فَأَهْلَكْنَٰهُم بِذُنُوبِهِمْ ۖ وَأَغْرَقْنَآ ءَالَ فِرْعَوْنَ ۚ وَكُلٌّ كَانُوا۟ ظَٰلِمِينَ ﴿٥٤﴾

53 — Bunun sebebi; bir topluluk kendi nefislerindekini değiştirmedikçe, Allah'ın onlara verdiği nimetini değiştirmeyeceğidir. Ve muhakkak ki Allah Semî'dir, Alîm'dir.

54 — Firavun hânedânıyla, onlardan öncekilerin gidişi gibi. Rablarının âyetlerini yalanlamışlardı da, Biz de günâhlarından dolayı onları helâk etmiş ve Firavun hânedânını suda boğmuştuk. Hepsi de zâlimlerdi.

Allah Teâlâ, adâletinin bütünlüğünden ve hükmündeki adâletinden haber vererek herhangi birine vermiş olduğu nimeti, ancak onun işleyeceği bir günâhtan dolayı değiştireceğini bildiriyor. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyurmaktadır : «Şüphesiz ki bir kavim kendini değiştirmedikçe Allah da onları değiştirmez. Ve Allah bir kavmin fenâlığını dileyince artık onun önüne geçilemez. Allah'tan başka onları koruyacak birisi de bulunamaz.» (Ra'd 11). Allah Teâlâ : «Firavun hânedânının gidişi gibi...» buyurur ki O'nun âyetlerini yalanladıklarında onlara ve

benzerlerine yaptığı gibi onları günâhları sebebiyle helâk etmiş, onlara vermiş olduğu cennetler (bahçeler), kaynaklar, ekinler, hazîneler, şerefli makâmlar ve içinde zevk ve sefâ sürmekte oldukları benzeri nimetleri kendilerinden soyup almıştır. Allah Teâlâ bununla, onlara zulmetmiş değildir. Aksine onlardır zâlimler.

إِنَّ شَرَّ الدَّوَآبِّ عِندَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٥٥﴾ الَّذِينَ عَاهَدتَّ مِنْهُمْ ثُمَّ
يَنقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ ﴿٥٦﴾ فَإِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ
بِهِم مَّنْ خَلْفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿٥٧﴾

55 — Allah katında yeryüzünde yürüyen canlıların en kötüsü; şüphesiz ki küfredenlerdir. Artık onlar inanmazlar.

56 — Onlar, kendileriyle anlaşma yaptığın kimselerdir. Sonra her defasında ahidlerini bozdular. Onlar sakınmazlar da.

57 — Bunun için eğer savaşta ele geçirirsen; onları dağıt ki arkalarında olanlar ibret alsınlar.

Allah Teâlâ, yeryüzünde hareket edenlerin (yürüyenlerin) en kötülerinin, kâfirler olduğunu haber veriyor. Onlar îmân etmezler. Ne zaman bir ahid yapsalar bozarlar. Ne zaman ahidlerini yemînlerle güçlendirseler yemînlerinden döner ve bozarlar. «Onlar sakınmazlar da.» İşlemiş oldukları hiç bir günâhta Allah'tan korkmazlar.

«Bunun için eğer savaşta (onlara gâlib gelir) ele geçirirsen onları dağıt.» İbn Abbâs, Hasan el-Basrî, Dahhâk, Süddî, Atâ el-Horasânî ve İbn Uyeyne'nin söylediklerine göre; âyetteki (فشرّد بهم) kelimesi, onları cezalandır anlamındadır. Yani onlara ağır cezâ olsun Arap ve başkalarından onların dışındaki düşmanlar korksun ve ibret alsınlar diye onlara katı davranarak öldür. «Umulur ki ibret alırlar.» Süddî der ki : Yemînlerinden döndüklerinde benzerinin kendilerine yapılmasından belki korkarlar.

وَإِمَّا تَخَافَنَّ مِن قَوْمٍ خِيَانَةً فَانبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَىٰ سَوَاءٍ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ ﴿٥٨﴾

58 — Eğer bir kavmin hiyanet etmesinden korkarsan; sen de onlara karşı aynı şekilde davran. Muhakkak ki Allah, hâinleri sevmez.

Allah Teâlâ peygamberi (s.a.) ne hitâben şöyle buyurur : «Eğer (kendileriyle ahid yaptığın) bir kavmin hiyânet etmesinden (seninle onların arasındaki anlaşma ve ahidleri bozmalarından) korkarsan; sen de onlara karşı (ahidlerinde) aynı şekilde davran.» Senin de ahidlerini bozduğunu onlara haber ver ki senin onlarla onların da seninle harp halinde olduğunu, eşit olarak seninle onların arasında ahid kalmadığını bilsinler. Bu husûsta sen de, onlar da eşittirler. «Muhakkak ki Allah Teâlâ hâinleri sevmez.» Bu, kâfirler hakkında dahi olsa Allah hâinliği aslâ sevmez.

İmâm Ahmed der ki : Bize Muhammed İbn Ca'fer'in... Selîm İbn Âmir'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Muâviye Rum arâzîsinde yürüyordu. Aralarında bir mühlet konulmuştu. Mühletin bitiminde onlarla harb etmek üzere onlara yaklaşmak istedi. Bir hayvan üzerinde bir ihtiyar gördüler. Şöyle diyordu : Allah büyüktür, Allah büyüktür. Vefakârlık var, zulüm yok. Allah Rasûlü (s.a.) : Bir kavimle arasında ahid olan, bağı çözmesin. Süre bitinceye kadar veya eşit olarak onlar dönünceye kadar bağlamasın da. Bu, Muâviye'ye ulaşınca geri döndü. Bir de gördüler ki bu ihtiyâr Amr İbn Abse (r.a.) imiş. Bu hadîsi Ebu Dâvûd et-Tayâlisî, Şu'be'den; Ebu Dâvûd, Tirmizî, Neseî ve Sahîh'inde İbn Hibbân değişik kanallardan olmak üzere Şu'be'den tahrîc etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu söylemiştir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Muhammed İbn Abdullah ez-Zübeyrî'nin... Süleymân el-Fârisî (r.a.) den rivâyetine göre o, bir kaleye —veya bir şehre— vardığında ashâbına şöyle demişti : Bırakınız, ben Allah Rasûlü (s.a.) nden gördüğüm şekilde onları davet edeyim. Ve şöyle dedi : Ben de ancak sizlerden birisiydim. Allah beni İslâm'a ulaştırdı. Müslüman olduğunuzda bizim lehimize olan sizin de lehinize, bizim aleyhimize olan sizin de aleyhinize olacak. Eğer yüzçevirir ve diretirseniz horlanmış olarak sizinle savaşırız. «Muhakkak ki Allah hâinleri sevmez.» Ve bunu üç gün yapıp dördüncü gün olunca; insanlar, oranın üzerine yürüyüp Allah'ın yardımı ile orayı fethettiler.

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا إِنَّهُمْ لَا يُعْجِزُونَ ﴿٥٩﴾ وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ

مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ
لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ
لَا تُظْلَمُونَ ﴿٦٠﴾

59 — Küfredenler; aslâ öne geçtiklerini ve bizi âciz bırakacaklarını sanmasınlar.

60 — Siz de onlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve bağlanıp beslenen atlar hazırlayın ki bununla Allah'ın düşmanı, sizin düşmanınız ve bunlardan başka sizin bilmeyip te Allah'ın bildiği diğerlerini korkutasınız. Allah yolunda ne harcarsanız, size ödenir ve siz aslâ zulmolunmazsınız.

Düşmanlara Karşı Güç Hazırlayın

Allah Teâlâ peygamberi (s.a.) ne hitâben şöyle buyurur: «(Ey Muhammed) küfredenler, aslâ öne geçtiklerini ve bizi âciz bırakacaklarını (bizim onlara güç yetiremeyeceğimizi) sanmasınlar.» Aksine onlar, bizim kudretimizin kahrı altında, dilememizin kabzasındadırlar. Aslâ bizi âciz bırakamazlar. Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır: «Yoksa kötülük yapanlar bizden kaçabileceklerini mi sanırlar? Ne kötü hüküm veriyorlar.» (Ankebût, 4), «Sakın o küfredenlerin bizi yeryüzünde âciz bırakacaklarını sanma. Onların varacağı yer cehennemdir. Ne kötü dönüş yeridir orası.» (Nûr, 57), «Küfredenlerin diyâr diyâr dönüp dolaşmaları sakın seni aldatmasın. Az bir geçim. Sonra varacakları yer cehennemdir. O ne kötü yataktır.» (Âl-i İmrân, 196 - 197).

Sonra Allah Teâlâ onlarla muhârebe için güç, imkân ve tâkat ölçüsünde harb âletleri hazırlamayı emredip «Siz de onlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve bağlanıp beslenen atlar hazırlayın.» buyurur. İmâm Ahmed der ki: Bize Hârûn İbn Ma'rûf'un... Ukbe İbn Âmir'den rivâyetine göre o, Allah Rasûlü (s.a.) nü minberde şöyle buyururken işitmiş: Siz de onlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet hazırlayın. Dikkat ediniz, kuvvet atmaktır, dikkat ediniz, kuvvet atmaktır. Hadîsi Müslim, Hârûn İbn Ma'rûf'tan; Ebu Dâvûd, Saîd İbn Mansûr'dan; İbn Mâce, Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ'dan üçü de Abdullah

İbn Vehb'den rivâyet etmişlerdir. Bu hadîsin Ukbe İbn Âmir'e varan diğer kanalları da vardır. Bunlardan biri de Tirmizî'nin Sâlih İbn Keysân kanalıyla olan rivâyetidir. İmâm Ahmed ve Sünen sâhiplerinin, Ukbe İbn Âmir'den rivâyet ettikleri bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Binîniz ve atınız; atmanız binmenizden daha hayırlıdır.

İmâm Mâlik der ki : Zeyd İbn Eslem kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivâyete göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : At, üç şey içindir : Birisine ecir ve mükâfâttır. Birisine örtüdür. Birisine ise (yük ve) günâhtır. Atın kendisine ecir ve mükâfât olduğu kişi, onu Allah yolunda bağlayandır. Atı bir otlağa —veya bir bahçeye— uzun bir iple bağlar. Onun bağlandığı ip otlaktan —veya bahçeden— isâbet eden, onun için iyiliklerdir. (Hasenâttır) Şâyet o ipini koparır bir veya iki cepheye çıkarsa onun izleri ve pislikleri onun için iyilikler olur. Bir nehre uğramış olsa ve o kişi onu ordan sulamak istememiş olmakla birlikte su içse bu, onun için iyilikler olur. İşte bu at, bu adam için ecir ve mükâfâttır. Bir adam da vardır ki atı başkalarına muhtâç olmamak ve iffet için bağlar. Onun boyun ve sırtındaki Allah'ın hakkını da unutmaz. İşte bu at, onun için bir örtüdür. Başka birisi daha vardır ki atı övünme, gösteriş ve düşmanlık için bağlayıp besler. İşte bu at da, onun için bir yük, bir günâhtır.

Allah Rasûlü (s.a.) ne eşeklerden soruldu da : Allah Teâlâ bu husûsta, şu tek ve toparlayıcı (genel) âyetten başkasını indirmedi : «Kim zerre kadar hayır yapmışsa, onu görür. Kim de zerre kadar kötülük yapmışsa onu görür.» (Zilzâl, 7 - 8) buyurdular. Hadîsi Buhârî —lafız onundur— ve Müslim, Mâlik kanalıyla rivâyet etmişlerdir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Haccâc'ın... Abdullah İbn Mes'ûd'dan onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyetine göre o, şöyle buyurmuştur : At, üçtür : Bir at Rahmân için, bir at şeytân için ve bir at da insan içindir. Rahmân'ın atı; Allah yolunda bağlanıp beslenendir. Onun yiyeceği, pisliği ve sidiği... (Allah Rasûlü, Allah'ın dilediği kadarıyla zikretti).) Şeytânın atı; kumar oynanan ve üzerine bahis tutuşulan (yarış) atıdır. İnsanın atı ise; kişinin, maîşet arayarak bağlayıp beslediğidir. Bu, onun için fakîrlikten (fakîrliğe karşı) bir örtüdür.

Âlimlerden bir çoğu; atmanın, ata binmekten daha üstüne olduğu görüşündedir. İmâm Mâlik ise ata binmenin, atmaktan daha üstün olduğunu söylemiştir. Bu hadîsin de delâletiyle cumhûr'un görüşü daha kuvvetlidir. En doğrusunu Allah bilir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Haccâc ve Hişâm'ın... İbn Şümâse'den rivâyetine göre Muâviye İbn Hudeyc, atının yanında duran Ebu Zerr'e rastlamış ve; bu atını neyle tedâvî ediyorsun? diye sormuş. Ebu Zerr : Öyle sanıyorum ki bu atın duâsı kabul olunmuş, diye cevab vermiş.

Muâviye'nin : Hayvanlardan bir hayvanın duâsı ne olur ki? sorusuna ise şöyle cevab vermiş : Nefsim kudret elinde olan (Allah'a) yemîn ederim ki her at, her seher duâ eder ve : Ey Allah'ım, sen beni kullarından birine verdin. Rızkımı onun elinde kıldın. Beni onun âilesinden, malından ve çocuğundan ona daha sevgili kıl, der.

Yine İmâm Ahmed der ki : Bize Yahyâ İbn Saîd'in... Ebu Zerr (r.a.) den rivâyetine göre Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur : Hiç bir arap atı yoktur ki her fecr vakti duâ etmesine izin verilip şu iki duâyı yapmasın : Ey Allah'ım, Sen beni âdemoğlundan verdiğine verdin. Beni, onun en sevdiği âilesi ve malından kıl. Veya : Ona en sevgili âilesi ve malı kıl. Hadîsi Neseî de Amr İbn Ali el-Fellâs'dan, o ise Yahyâ el-Kattân'dan rivâyet etmiştir.

Ebu'l-Kâsım et-Taberânî der ki : Bize Hüseyn İbn İshâk et-Tüsterî' nin... Hasan İbn Ebu'l-Hasan'dan rivâyetine göre o Sehl İnb Hanzaliyye'ye : Bize Allah Rasûlü (s.a.) nden işitmiş olduğun bir hadîs rivâyet et, demiş. O da şöyle demiş : Allah Rasûlü (s.a.) nü : Kıyâmete kadar atların alnında hayır yazılıdır. Sâhibi onun sebebiyle yardım olunmuştur. Kim, Allah yoluna bir at bağlar ve besler, nafakası onun üzerinde olursa elini sadaka ile uzatan gibidir ki onu elinde tutmaz, buyururken işittim.

At bağlanıp beslenmesinin fazîletine dâir birçok hadîs vârid olmuştur. Buhârî'nin Sahîh'inde Urve İbn Ebî el-Ca'd'dan rivâyet edildiğine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur :

اَلْخَيْلُ مَعْقُودٌ بِنَوَاصِيهَا الْخَيْرُ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ : اَلْأَجْرُ وَالْغَنِيمَةُ

Kıyâmet gününe kadar atların alnında hayır yazılıdır : O, ecir, mükâfât ve ganîmettir.

Allah Teâlâ : «Bununla (kâfirlerden) Allah'ın düşmanı, sizin düşmanınız ve bunlardan başka sizin bilmeyip te Allah'ın bildiği diğerlerini korkutasınız.» buyurur. Mücâhid burada «Diğerleri»nden Kurayza'nın; Süddî ise Fâris'in kasdedildiğini söyler. Süfyân es-Sevrî de İbn Yemân'dan rivâyetle bunların, evlerdeki şeytânlar olduğunu söyler. Bunun bir benzeri İbn Ebu Hâtim tarafından rivâyet edilen şu hadîste geçmektedir : Bize Ebu Utbe İbn Ahmed İbn Feric'in... Yezîd İbn Abdullah İbn Arîb'den, onun babasından, onun da dedesinden rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) : «Bunlardan başka sizin bilmeyip te Allah'ın bildiği diğerlerini.» âyeti hakkında şöyle buyurmuş : «Onlar, Cinlerdir.» Hadîsi Taberânî de İbrâhîm İbn Duhyem kanalıyla... Yezîd İbn Abdullah İbn Arîb'den rivâyet etmiştir. Onda şu fazlalık vardır : Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki : İçinde cins at bulunan bir ev, harap olmaz.

Ancak bu hadîs, münker olup ne isnâdı ve nede metni sıhhatli değildir. Mukâtil İbn Hayyân ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem; bunların, münâfıklar olduğunu söylemişlerdir ki yukardaki görüşlerin doğruya en yakını budur. Allah Teâlâ'nın şu sözü de buna şehâdet etmektedir : «Çevrenizdeki bedevîlerden münâfıklar vardır. Medîne halkından da. Ki onlar nifâk üzerinde diretirler. Siz bilmezsiniz onları, Biz biliriz...» (Tevbe, 101).

Allah Teâlâ : «Allah yolunda ne harcarsanız size ödenir ve siz aslâ zulmolunmazsınız.» buyurur ki cihâda ne harcarsanız muhakkak o size tâm ve mükemmel olarak ödenir. Ebu Dâvûd'un rivâyet ettiği bir hadîste şöyle buyurulur : Allah yolunda harcanan bir dirhemin sevâbı yediyüz kata kadar arttırılır. Bu hadîs daha önce : «Mallarını Allah yolunda infâk edenlerin durumu, her başağında yüz dâne olmak üzere yedi başak veren dânenin durumu gibidir. Allah, dilediğine kat kat verir. Ve Allah Vâsi'dir, Alîm'dir.» (Bakara, 261) âyetinde geçmişti.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ahmed İbn Kâsm İbn Atiyye'nin... İbn Abbâs'tan, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyetine göre o, sâdece müslümanlara sadaka verilmesini emrederdi. «Allah yolunda ne harcarsanız size ödenir.» âyeti nâzil olunca, bundan sonra hangi dinden olursa olsun isteyen herkese sadaka ile emrettiler. Bu hadîs de garîbdir.

وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦١﴾ وَإِنْ يُرِيدُوا
أَنْ يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللَّهُ هُوَ الَّذِي أَيَّدَكَ بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾ وَأَلَّفَ بَيْنَ
قُلُوبِهِمْ لَوْ أَنْفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَا أَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ أَلَّفَ بَيْنَهُمْ
إِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٣﴾

61 — Eğer barışa yanaşırlarsa; sen de yanaş ve Allah'a tevekkül et. Muhakkak ki Semî', Alîm, O'dur.

62 — Eğer seni aldatmak isterlerse; muhakkak ki Allah sana yeter. Seni ve mü'minleri yardımıyla destekleyen O'dur.

63 — Ve onların kalblerini birleştirmiştir. Eğer yeryüzünde bulunan her şeyi sarfetsen yinede onların kalb-

lerini birleştiremezdin. Fakat Allah birleştirdi onların arasını. Muhakkak ki Allah, Azîz'dir, Hakîm'dir.

Barışa Yanaşırlarsa

Allah Teâlâ buyurur ki : Bir kavmin hâinliğinden korktuğunda, eşit olarak onların ahidlerini boz. Eğer seninle harbetmeye ve seninle mücâdeleye devâm ederlerse sen de onlarla savaş. «Eğer barışa (meyledip) yanaşırlarsa; sen de yanaş (ve onlardan bunu kabul et)» Bu sebepledir ki müşrikler, Hudeybiye senesi Allah Rasûlü (s.a.) ile aralarındaki harbi dokuz sene bırakıp barış istediklerinde ileri sürmüş oldukları diğer şartlarla birlikte Allah Rasûlü (s.a.) bunu kabul etmişti.

Abdullah İbn İmâm Ahmed der ki : Bize Muhammed İbn Ebu Bekr el-Mukaddemî'nin... Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.) den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Muhakkak ki benden sonra bir ihtilâf —veya bir iş— olacaktır. Barış olmasına gücün yeterse bunu yap. Mücâhid, bu âyetin Kurayza oğulları hakkında nâzil olduğunu söylerse de şüphelidir. Zîrâ bu âyetin akışı, bütünüyle Bedir olayı hakkındadır. Nitekim âyette zikredilenler hep bunları içermektedir. Aynı şekilde İbn Abbâs, Mücâhid, Zeyd İbn Eslem, Atâ el-Horasânî, İkrime, Hasan ve Katâde bu âyetin, Tevbe sûresindeki : «Allah'a da, âhiret gününe de inanmayanlarla... savaşın.» (Tevbe, 29) âyeti ile —ki bu âyet, kılıç âyeti olarak bilinir.— mensûh olduğunu söylemişlerse de bu dahi şüphelidir. Zîrâ Tevbe sûresindeki âyet, imkân bulunduğu (güç yetirilebildiği) zaman onlarla savaşı emretmektedir. Ama düşman güçlü ve kalabalık olduğunda, bu âyet-i kerîme'nin de delâlet ettiği gibi onlarla barış câizdir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) Hudeybiye günü böyle yapmıştır. Dolayısıyla ne nesh, ne tahsîs ve ne de bir zıtlık sözkonusu değildir.

Allah Teâlâ buyurur ki : «(Onlarla barış yap) ve Allah'a tevekkül et (Allah sana yeter ve sana yardımcıdır. Şâyet güçlenip hazırlanmak üzere barışla bir hîle kasdediyorlarsa) muhakkak ki Allah sana yeter.»

Sonra Allah Teâlâ, muhâcir ve ansârdan inananlarla peygamberini desteklemek sûretiyle, peygamberine olan nimetini zikredip şöyle buyurur : «Seni ve mü'minleri yardımıyla destekleyen O'dur. Ve onların kalblerini (sana îmânda, sana itâatta, sana yardımda) birleştirmiştir. Eğer yeryüzünde bulunan her şeyi sarfetsen yine de (aralarındaki düşmanlık ve kinden dolayı) onların gönüllerini birleştiremezdin.» Ansâr'ın Evs ve Hazrec kabîleleri arasında câhiliye devrinde bir çok harpler ve kötülüğü devâm ettiren işler meydana gelmişti. Sonunda Allah Teâlâ, bütün bunları îmân nûru ile kesip atmıştır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Ve Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın.

Hani, siz düşman idiniz de O, kalblerinizin arasını uzlaştırdı da, O'nun nimeti sâyesinde kardeş oldunuz. Siz, bir ateş uçurumunun kenarında iken sizi oradan doğru yola erişiniz diye O kurtardı. Allah âyetlerini size işte böylece açıklar.» (Âl-i İmrân, 103). Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Fakat Allah birleştirdi onların arasını. Muhakkak ki Allah Azîz'dir (O'na tevekkül edenin ümîdi boşa çıkmaz. İşlerinde ve hükümlerinde) Hakîm'dir.» buyurur.

Hâfız Ebu Bekr el-Beyhakî der ki : Bize Ebu Abdullah el-Hâfız'ın... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Akrabâlık bağı kesilebilir. Nimet inkâr edilebilir. Ama kalblerin yakınlaşması gibisi görülmemiştir. Allah Teâlâ : «Eğer yeryüzünde bulunan her şeyi sarfetsen yine de onların gönüllerini birleştiremezdin.» buyurmuştur.

Beyhakî der ki : Bu sözün, İbn Abbâs'a mı yoksa ondan önceki râvîlerden birine mi âit olduğunu bilmiyorum.

Ebu İshak'ın Ebu Ahvas kanalıyla Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.) dan rivâyetine göre o, «Eğer yeryüzünde bulunan her şeyi sarfetsen, yine de onların gönülleerini birleştiremezdin.» âyeti hakkında şöyle demiş : Onlar, Allah için birbirlerini sevenlerdir. Bir rivâyette ise; bu âyet, Allah için birbirlerini sevenler hakkında nâzil olmuştur. Hadîsi Neseî ile Müstedrek'inde Hâkim rivâyet etmiş ve sahîhtir demiştir.

Abdürrezzâk der ki : Bize Ma'mer'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o : Akrabâlık kesilir, nimet inkâr edilir. Allah Teâlâ gönülleri yaklaştırdığında ise onları hiç bir şey ayıramaz, demiş ve «Eğer sen yeryüzünde bulunan her şeyi sarfetsen yine de onların gönüllerini birleştiremezdin.» ayetini okumuştur. İbn Abbâs'ın bu sözünü Hâkim de rivâyet etmiştir.

Ebu Amr el-Evzaî der ki : Bana Abde İbn Ebu Lübâbe'nin Mücâhid'den rivâyetine göre Abde şöyle demiş : Ben, Mücâhid'e kavuştum, elimi tuttu ve şöyle dedi : Allah için birbirlerini seven iki kişi; birbiriyle görüşüp biri arkadaşının elini tutup ona güldüğünde, ikisinin de hatâları ağaç yapraklarının döküldüğü gibi dökülür. Abde der ki : Ona : Bu çok kolaydır, dedim. Böyle söyleme, Allah Teâlâ : «Eğer yeryüzünde bulunan her şeyi sarfetsen yine de onların gönüllerini birleştiremezdin.» buyuruyor, dedi. Anladım ki o, benden daha anlayışlı ve bilgindir.

İbn Cerîr der ki : Bize Ebu Kureyb'in... Mücâhid'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir : İki müslüman karşılaşıp el sıkışma ile mi bağışlanırlar? diye sordum : Allah Teâlâ'nın : «Eğer sen yeryüzünde bulunan her şeyi sarfetsen yine de onların gönüllerini birleştiremezdin. Fakat Allah birleştirdi onların arasını.» buyurduğunu işitmedin mi? diye cevab verdi. Velîd, Mücâhid'e der ki «Sen benden daha bilginsin.» Bunu Talha da Mücâhid'den nakletmiştir.

İbn Avn, Umeyr İbn İshâk'ın şöyle dediğini rivâyet eder : İnsanlardan ilk kaldırılacak olanın, dostluk ve arkadaşlık olduğunu söylerdik.

Hâfız Ebu Kâsım Süleymân İbn Ahmed et-Taberânî —Allah ona rahmet eylesin —der ki : Bize Hüseyn İbn İshâk et-Tüsterî'nin... Selmân el-Fârisî'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Müslüman, müslüman kardeşine rastlayıp elini tuttuğunda günâhları fırtınalı bir günde kuru ağaçtan yaprakların döküldüğü gibi dökülür. Günâhları denizlerin köpükleri kadar olsa dahi bağışlanırlar.

İZÂHI

Bedir savaşının seyrini M. Hamîdullah şöyle anlatıyor :

Bedir, Kızıl Deniz sâhiline oldukça yakın bir yerdedir. Mühim ve büyük bir konak yeridir, kervanlar umûmiyetle buradan geçerler. Burası, Sûriye'ye, Mekke'ye ve Medîne'ye giden yolların birleştiği bir kavşak noktasıdır. Bu noktanın ehemmiyeti dolayısiyle, Hz. Peygamber (s.a.) gelmesi beklenen kervandan bir kaç saat evvel Bedr'e vardı.

Hz. Peygamber (s.a.) in buraya gelirken mu'tâd olandan başka tanınmayan ayrı bir yolu kullanmış olması mümkündür. Yolda mütemâdiyen keşif kıt'aları çıkarıyor (Taberî, 1299, 1303) ve bazan da bu vazîfeyi, bizzât îfâ ediyordu. Veyahut ta, Ashâbdan birkaç kişi ile birlikte ordudan ayrılıp vâdîler arasında, düşman hakkında ma'lûmât topluyordu. Bazan yeni bir haberle dönse bile, bazan hiç bir haber elde etmeksizin döndüğü vâkiydi. Bu çıkışlarından birinde o, Demre bedevîlerinden düşman hakkında bazı mühim haberler elde etti (İbn Kesîr, III; İbn Hişâm, 435; Taberî, 1302). Keşif kıt'aları, develere binmiş olarak Bedir civârındaki köylere varıncaya kadar nüfûz ediyorlar ve gâyelerini gizleyerek gûyâ buralardaki kuyulardan su içmek için durmuş gibi yapıyorlardı. Bir defasında, bu kuyulardan birinin başına gelmiş iki kızın, «kervanın, pek yakında geleceğini, artık onların hizmetinde bazı işlerde bulunup kendine olan borcunu ödemesine» dâir aralarındaki konuşmaları, tesâdüfen işittiler, bu kadarı kâfî idi. Derhâl ordugâha dönerek haberi bildirdiler. Hemen Bedir'de pusu kurup, kervan Bedir ovasına şimâldeki dar olan dağ geçidinden duhûl ettiği zaman, hücûma kalkmayı karârlaştırdılar.

Gördüğümüz gibi, kervan, bu seyâhati boyunca, Müslümanlar tarafından bıkıp usanmadan uzaktan ve yakından ta'kîb edilmiştir. Bu durumu, kervan idârecileri de öğrenmiş bulunuyorlardı. Hattâ, kendilerinden evvel; altı, yedi kervanın da böylece ta'kîb edildiklerini bilmekteydiler. Bilhassa, Müslümanların nüfûz ve te'sîr sâhaları olan bu böl-

gede, endîşe içinde idiler. Sırası gelmişken söyleyelim ki, İslâm'dan evvelki günlerde Gifâr kabîlesi, yağmayı itiyâd haline getirmiş olmasıyla ma'rûftu; hattâ bunu, hac mevsiminde harâm olduğu halde hacılara karşı da icrâ ederlerdi ve bunlar da Bedir civârında otururlardı. Genç yaşında Mekke'de İslamiyet'i kabul eden Ebu Zerr el-Gifârî, Hz. Peygamber (s.a.) tarafından bu havâlîde Müslümanlığı yaymak için vazîfelendirilmişti. Düşünülebilir ki, bu kabîleye mensûb olan bazı yeni Müslüman olmuş kimselerin enerjileri, bu sefer yeni dinin düşmanlarına, yani Kureyş kabîlesi kervanlarına karşı zarar vermek üzere yöneltilmiştir. Tabiî olarak gelen kervanın reîsi Ebu Süfyân dahi endîşeli ve müteyakkız idi. Bu yüzden Bedir - Huneyn sapağında bir durak verdi ve Bedir düzlüğünün mola için kalma veya geçip gitme bakımından emniyyetli olup olmadığını görmek üzere, bizzât kendisi keşfe çıktı.

Mevsimin en sıcak günleri olduğunu evvelce söylemiştik, bu yüzden, develerle geceleri seyâhat ediliyor, gündüzleri ise mola veriliyordu. Ebu Süfyân herhalde, sabahleyin çok erken Bedir'e varmış olmalıdır ve o sırada muhakkak ki, kuyu başında birçok yerli toplanmış birbirleriyle konuşuyorlardı. Ebu Süfyân, mühim bir şahsiyetti, ihtimâl ki onun gelişini işiten Cuheynîlerin başkanı Mecdi İbn Amr, çadırından çıkıp gelmiş ve ona hoş geldin, demek istemiştir (İbn Kesîr, III, 265). Mecdî, Yanbû yakınında yaşıyordu. Onun burada bulunuşu, buradan geçecek bu büyük kervana ne kadar ehemmiyet atfettiğini gösterir. Her nasılsa Bedir'in yerli halkı, Müslüman ordusu hakkında hiç bir şey bilmiyordu. Mecdî, kuyudan su almak üzere biraz evvel gelmiş olan iki develi Müslüman müstesnâ, hiç bir şey görmediğini ve bilmediğini söyledi. Ebu Süfyân, Müslüman süvârîlerin çıkıp geldikleri cihete acele koştu ve ayak izlerini ta'kîb ederek, henüz yeni pislenmiş bir yere geldi; eline bir parça alarak onu ezdi, parçaladı ve içinde hurma çekirdekleri görür görmez : «Aman Allah'ım, bura ahâlîsinin, develerine verdikleri yem bu olamayacağına göre, bunlar Medîne'lilere âit develerdir ve emînim ki bunlar, Muhammed (s.a.) in askerlerinin develeridir.» diye haykırdı. Buradan acele olarak kervanın beklediği yere döndü ve sür'atli bir hecin devesi ile Mekke'ye bir imdâd çağrısı gönderdi, kervanın yolunu değiştirdi, Bedir'e uğrama yerine, Kızıl Deniz sâhil yolundan yürüyüşüne devâm etti ve iki gece hiç duraklama yapmaksızın devâmlı yürüyüş yaptı ve böylece kervan, Müslümanların hücûmundan kurtulmuş oldu ve Mekke'ye vardı (İbn Hişâm, 437). Yoldayken, ikinci bir yardımcı ile, artık Mekke'lilerin yardımına ihtiyâcı kalmadığını bildirmişti.

Ebu Süfyân'ın gönderdiği ilk haberci, mu'tâd yollar hârici çıplak ve çorak tepeleri ta'kîben Mekke'ye varıp haberi bildirince; bu, infiâl

ve iğbirâra sebep oldu. Çünkü Mekke'de herhangi bir âile yoktu ki, bu kervanda bir malı olması sûretiyle yahut başka bir sebepten menfaatı olmuş olmasın. Durum çok acele idi; uzun uzun hazırlık yapmaya vakitleri yoktu; müttefiklerinin yardımlarını, hattâ Ehabişlerin yardımlarını bile bekleyemezlerdi (sonradan buna pişmân olmuşlardır). Bin kadar gönüllü ve yüz kadar da atlı süvârî ile Bedir'e doğru hemen yola koyuldular. Yolda, Ebu Süfyân'ın ikinci habercisi ile mülâkî olmalarına ve kervanın emniyet haberini ulaştırmasına rağmen, plânlarında bir değişiklik yapmadılar. Bu hal, kaçan kervanın ve Mekke'li kuvvetlerin aynı yol üzerinde olmadıklarını gösterir. Mekke'lilerin, hâlâ Bedir'e doğru yürüyüşleri, evvelden beri devâm eden Medîne'lilerin tehdîd ve tehlikelerine bir son vermek teşebbüsü olması muhtemeldir.

Mekke'li bu kuvvetlerin, Bedir'e ulaşabilmesi için bir haftalık bir zaman lâzım gelmektedir. Şimdi şu suâl sorulabilir : Hz. Peygamber (s.a.) kervanı kaçırdıktan sonra, niçin bu kadar müddet bekledi de kendi üssü ve müstahkem mevkii olan Medîne'ye avdet etmedi? Düşünülebilir ki bu seferinden bilistifâde, mahallî kabîleler ile temâs etmek ve mümkün ise dostluk muâhedeleri ve ittifâklar akdetmek istemiştir. Tabiî bu muâhedelerle kendi nüfûz ve te'sîr sâhası genişleyecek, Mekke'li kervanların Suriye'ye giderken ve gelirken geçtikleri yolları tamâmen kontrolü altına alabilecekti. Hicrî birinci yılda Cuheynîlerin bir kolu ile zâten evvelden ittifâk etmişti ve tarihî ma'lûmat gösteriyor ki hicretten sonra, ikinci yılda Benû Demre, Benû Müdlic, Benû Zur'a ve Benû Rab'a kabîleleri ile ittifâk muâhedeleri yaptı ki, bunlardan bazılarını, işte bu sırada akdetmiş olması muhtemeldir. Bütün bu kabîleler, Kızıl Deniz ile Bedir arasında oturmaktadırlar; işâret ettiğimiz gibi, bu havâlîden Mekke - Suriye yolu geçmektedir.

Şu ihtimâl dahi vâriddir : Hz. Peygamber (s.a.), kervanı çevirmek üzere ovanın şimâl geçidi civârında bir yerde ordugâhını kurmuştu ve muhtemeldir ki, sonradan dahi bu kesimde kalmıştı. Fakat, Mekke'lilerin büyük sayıda bir kuvvetle üzerlerine geldiğini haber alınca, onlara karşı koymağa karar verdi, kumandanlarından bazıları, arâzîyi çok müsâit buluyorlardı; onların tavsiyeleri üzerine, Hz. Peygamber (s.a.) cenûba hareket etti ve su ikmâl yeri olan kuyuyu zaptetti, gâyesi, düşmanı bundan mahrûm bırakmaktı (İbn Hişâm, 439).

Mekke'li Kureyşîler, mûsikî âletleri çalarak geldiler; onlar, muzaffer bir edâ taşıyorlardı. Müslümanlar ise her şeyden, hattâ ulaştırma imkânlarından bile mahrûm idiler. Bir deveyi iki veya üç kişi kullanıyordu. Maneviyat durumları ise şu hâdiseden kolaylıkla çıkarılabilir. Huzeyfet'ül-Yemân, adlı bir Yemen'li anlatıyor ki : «Benim Bedir muhârebesine iştirâk edemeyişime şu hâdise sebep olmuştur : Ben ve ba-

bam İslâm dinini kabul ettikten sonra, yolumuz Mekke'ye düştü. Bizi, Mekke'li Kureyşîler yakaladılar ve dediler ki; siz, Hz. Peygamber (s.a.) e ulaşmak istiyorsunuz, reddedip böyle bir arzumuz olmadığını, sâdece Medîne'ye gittiğimizi söyledik, onlar Medîne'ye gitmemize müsâade ettiler ve fakat Hz. Peygamber (s.a.) in safında harbe iştirâk etmeyeceğimize dâir bizden söz alıp yemîn ettirdiler, biz de Hz Peygamber (s.a.) e geldik, durumu izâh ettik, o da Medîne'ye gitmemizi ve onlara verdiğimiz sözü tutmamızı söyledikten sonra ilâve etti : Allah bize Kureyş'lilere karşı yardım edecektir.» (Kenz'ül-Ummâl, V, No : 5348).

Hz. Peygamber (s.a.) Bedir'e vâsıl olunca, subaylarından bazılarını da yanına alarak ovada keşfe çıktı ve onlara düşman ordusunun ne taraftan gâyet kolaylıkla imhâ edilebileceğini gösterdi (Taberî, 1288; İbn Hişâm, 435 ve müt.). Mucize göstermesini bir tarafa bırakacak olursak, görürüz ki Hz. Peygamber (s.a.), müteaddid düşman birliklerinin çeşitli cenâh ve mevkilerden kâbiliyet, isti'dâd ve iktidârlarını harpten evvel mütalâa etmiş, ihtimâlleri hesaplamış ve kendi müdâfaasını da bu tahmînlere göre ta'yîn ve tanzîm etmiştir. Tarihî ma'lûmat, Hz. Peygamber (s.a.) in düşman kuvvetleriyle birlikte gelmekte olan ma'ruf kumandanların kim olduklarını öğrenmek için husûsî bir gayret ve mesâi sarfettiğini göstermektedir (Taberî, 1304).

Meydan muhârebeleri, umûmiyetle sabah erken başladığından, Hz. Peygamber (s.a.) kuvvetlerini öyle bir yerde toplamıştı ki; düşman ilerlediği vakit, yükselen güneşin ışıkları kendi askerlerinin gözlerini aslâ kamaştırmayacaktı (Vâkıdî el-Meğâzî, 15 a).

Eski tarihçilerin, Bedir arâzîsinin yapısı ve vasıfları hakkında verdikleri ma'lûmat, umûmiyetle vâzıh değildir. Binüçyüz küsûr senenin geçmesiyle tabiî durumlarında bazı değişiklikler olması mümkündür (meselâ bu tarihçilerin bahsettikleri su mecrâları gibi). Mamafih, burada bugün bir nevi yeraltı su mecrâsı olan bir su kemeri vardır ki, akıntısı şehirden başlar, Ariş tepesine doğru gider ve oradan hurmalıklara doğru akar. Ariş camiinden takrîben dokuz metre mesâfede tedrîcen ufkîleşerek, nihâyet yer yüzüne çıkar. El-Ariş Camii, tepe üzerinde olduğu için bu su mecrâsından abdest almakta faydalanabilmek için tabîatiyle bazı kazı ameliyelerine ihtiyâç vardır. Muhtemeldir ki, düşmanın gelmesi üzerine Hz.Peygamber (s.a.), vâdînin el-Udvet'üd-Dünya tarafından hareket ederek, el-Ariş tepesine yakın bir yerde ordugâhını te'sîs etmiştir. Gâyesi, vâdînin el-Udvet'ül-Kusvâ tarafına, daha uzağa konaklamış olan düşmanın su ile alâkasını kesmekti; birçok büyük hendek kazılarak suyun akışı bu kanallara çevrildi. Bu sûretle, suyun sâdece düşman tarafına akması önlenmiş olmadı, aynı zamanda onu bir yerde biriktirerek, Müslümanların faydasına emre âmade tutmak da

mümkün oldu. Kaynaklar naklediyor ki, Hz. Peygamber (s.a.) Bedir harbi sırasında kırmızı bir çadırda kalmıştır (Kenz'ül-Ummâl, V, No. 5256).

Müslüman gönüllülerinin adedi üçyüz kadar vardı, ayrıca, iki (muhtemelen üç) atları vardı (İbn Sad', II/1, 6-7, 12-15; Taberî, 1298, 1304). Devriyeler tarafından esîr edilen düşman su nakliyecilerinden, Müslüman istihbâratının öğrendiğine göre, düşman bin veya dokuzyüz askerden müteşekkildi (İbn Sa'd, II/1, 9; Taberî, I, 1304). Bunlara ilâve olarak aynı tarihçi, yüz kadar atlı süvârînin mevcûdiyetini iddiâ etmektedir (İbn Sa'd, II/1, 15). İyi tertibât alınmaksızın ve yüksek sevkülceyş gösterilmeksizin bu gayr-i müsâvî mücâdelenin aleyhte pek kısa süreceği pek tabiîdir. Tirmizî'ye nazaran İslâm kuvvetlerinin arâzî üzerinde kol nizâmından harp nizâmına açılması işi, harbe takaddüm eden gece tamâmlanmış bulunuyordu. Sabahleyin çok erken Hz. Peygamber (s.a.), kendi küçük ordusunun muntazam sıra ve muayyen hatlarını dikkatle teftîş etti ve onların «Bir ok gibi» cevvâl ve kuvvetli olduklarını bir kere daha yakından gördü. Hz. Peygamber (s.a.) bu teftîş esnâsında, elinde bir âsâ taşıyor ve bununla, kendi hattının ilerisinde veya gerisinde kalmış gönüllülerin hakîkî yerlerini işâret ediyordu. (Taberî, 1319; İbn Hişâm, 444). Bu işi bitirdikten sonra, her mevzî için bir kumandan ta'yîn etti. Vâkıdî'ye nazaran (Meğâzî, varak 15 b) Hz. Ebubekir, sağ kanadın idâresine getirilmişti. Bu biraz şüphelidir, çünkü diğer bazı tarihçiler, Hz. Ebubekir'in harp boyunca Hz. Peygamber (s.a.) in yanında, yani gözetleme kulesinde kalmış olduğunu iddiâ etmektedirler. Hakîkaten Hz. Ali'ye isnâd edilen bir rivâyette, Hz. Peygamber (s.a.) in etrafında dâimî bir muhâfız kıt'ası mevcûddu. Çünkü, kendisi bu harpte bahadırlığı sebebiyle bazı ataklar yaptığından mutlakâ himâyeye muhtâç oluyordu. (Neseî'nin Sünen'inde kayıtlıdır). Müslüman kuvvetleri, üç esâs zümreye ayrılmıştı : 1. Mekke'li Muhâcirler, 2. Evsîler, 3. Hazrecîler. Bunlardan herbiri, açtıkları kendi sancakları altında toplanmışlardı (Taberî, 1297). Bugüne mahsûs üç ayrı parola dahi tesbît edilmişti. (Belâzurî, Ensâb, I, 293; İbn Kesîr, III, 274). Fakat bu üç ayrı kısmın sayıları birbirine müsâvî olmadığı gibi, ihtimâl bazı bölgelere başka kabîlelerden kuvvetler dahi yerleştirilmişti.

Mevzîleri ve harp hatlarını tanzîm ettikten sonra, Hz. Peygamber (s.a.) o günlerin Allahsız ve putperest câmiası içinde, tek Allah'a inananlar dünyasının bu en son kafilesini teşkîl eden adamlarına bazı mühim ta'lîmâtlarda da bulunmuştur. Kezâ Hz. Peygamber (s.a.), o günkü namazlarında, bizzât, «Ey Kâdir-i Mutlak Allah'ım; Sen mü'minlere yardım et! Şâyet onlar tamâmen mahvolacak olurlarsa Sana artık ileride ibâdet edecek kim kalır.» (İbn Hişâm, 444) şeklinde, bu durumu

belirten bir duâ etmiş ve netîcede bu medhiyeleri işiten gâyelerine sonsuz derecede bağlı Müslümanların heyecânları son haddini bulmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.) in orduya hitâbesi şudur : Hatlarınızı bırakıp ayrılmayınız, hiç bir yere kımıldamayıp yerlerinizde kalınız. Ben emir vermedikçe savaşa başlamayınız. Oklarınızı, düşman size yaklaşmadan kullanıp israf etmeyiniz, düşman kalkanını açtığı zaman okunuzu atınız. Düşman iyice yaklaşınca elinizle taş atınız. Daha da yaklaşırsa mızrak ve kargılarınızı kullanınız. Kılıç, en sonra, düşman ile göğüs göğüse gelindiği vakit kullanılacaktır. (İbn Hişâm, 443; Mişkât'ta zikredildiğine göre; Buhârî, Ebu Dâvûd v.s. de mukayyeddir). Her bir Müslüman, bulunduğu yere taş yığınakları yapmıştı; bunlar, o günün el bombaları olarak addolunabilir. Sâdece müdâfaa harbi yapacak olan Müslümanlar için bunlar çok elverişli ve işe yarar şeylerdi. Düşman ise, taarruz harbine giriştiğinden, isteseler bile, muhârebe hattından hücûma geçtiklerinde, beraberlerinde bir veya iki taştan fazlasını almalarına imkân yoktu.

Hz. Peygamber (s.a.) in ahlâkî ve bedîî meşhûr bir sözü vardır : Allah, her husûsta güzellik ve iyilikle hareket etmenizi emretmektedir. O halde, öldürürken bile en iyi ve en güzel tarzda öldürünüz. (Müslim, Sahîh, VI, 72). Hz. Peygamber (s.a.) in taraflardan birine kumanda ettiği bu ilk savaşta yukardaki mezkûr esâs emri ve tenbîhin ifâde edilmiş olması muhtemeldir. Öldürmenin zâlimane ve lüzûmsuz olanı sarâhaten men'edilmiştir. Meselâ, zarûret yokken kadınları, çocukları, fiilen savaşa iştirâk etmemiş ahçı, uşak ve benzeri kimseleri öldürmek gibi...

Kur'an, Bedir savaşı münâsebetiyle, çok câlib-i dikkat bir savaş usûlü vaz'etmiştir : «... ve onların her bir mafsalına vurunuz.» Bu tarz savaş, düşmanın kat'î bir ölüme sürüklenmesinden ziyâde onun uzun müddet rahatça savaşmasını önleyici bir te'sîr yapar; aynı zamanda göğüs göğüse yapılan çarpışmalarda, bu husûs harbin maksad ve gâyesine halel getirmeksizin mümkün olduğu kadar az kan dökülmesini te'mîn eder.

O zamanki Müslüman askerlerin biteviye elbiseleri (üniformaları) yoktu. Karşı tarafta Gayr-i müslimler arasında ise, kıyâfet birliğine daha da az rastlanıyordu. Bunun için Müslümanlar, kendi kardeşlerini, hasımlarından çarpışma esnâsında, evvelden tesbît ettikleri parolaları bağırmak sûretiyle tefrîk ediyorlardı. Vâkıdî'ye göre (Meğâzî, vr. 6 a), bu parola umûmiyetle «Yâ Mansûr amit» (yani Ya Allah öldür) idi. İbn Kesîr'e nazaran (III, 274), «Ahad, Ahad» (yani Allah birdir, Allah birdir) şeklinde olan parola diğerlerinden daha fazla kullanılmıştır. Diğer parolalar ise şunlardır : Süvârîler için «Ey Allahın süvârîsi»,

Mekke'li Muhacirler için; «Ey Benû Abdurrahmân», Hazrecîler için, «Ey Benû Abdullah» ve Evsîler için; «Ey Benû Ubeydullah». Asıl mühim olan, harbin en kızgın olduğu bir sırada muhâriplerin birbirlerini nasıl bulup tefrik ettiklerini, bulup çıkarmaktır. Mamaafih, evvelden beri Müslümanların biteviye kılık taşıdıklarına dâir bir temâyül mevcûddur. Kur'an'da Bedir savaşıyla ilgili âyetlerde «işâretli melekler» (Âl-i İmrân, 125) atıflar vardır. Bu âyeti tefsîr eden Taberî tefsîrinde, bu harp münâsebetiyle Hz. Peygamber (s.a.) in şu tenbîhte bulunduğunu söylüyor : Ey Müslümanlar, Allahın sizlere yardımcı olarak gönderdiği melekler işâretler taşımaktadırlar; o halde sizler de işâretler edinin. Ve müellif ilâve ediyor; «te'mîn edebilenler, derhâl başlık ve miğferleri üzerine yünden ibik şeklinde parçalar ilâve ettiler.» (Tefsîr'üt-Taberî Âl-i İmrân 125. âyetin tefsîri) ve (Kenz'ül-Ummâl, No. 5349, v.s.).

Düşmanın tertîb ve teşkîli hakkında fazla bir bilgiye sâhip değiliz. el-Vâkıdî'ye göre (Meğâzî, vr. 15 b) sağ ve sol olmak üzere iki cenâh halinde harp sâhasında toplanmışlardı. Aynı kaynağa göre; onlar, sâdece üç sancak taşıyorlardı. Tâm ilerledikleri sırada, bir müddet tevakkuf ettiler ve o zamanların âdeti veçhiyle, önce her iki taraftan birer ferdi döğüştürdüler. (İbn Hişâm, 443 ve müt.).

Hz. Peygamber (s.a.) harbe tekaddüm eden bütün bir geceyi, Allah'a ibâdet ve duâ ile geçirmişti. Şimdi, artık küçük ordusunun tertîb ve teşkîlinden memnûn ve emîn bir halde, «erkân-ı harbiyesi» ile birlikte harp meydanına hâkim ve bütün ovayı görüşü altında tutan tepeye çıktı. Burada onun emriyle bir tarassut kulübesi (yani Ariş) inşâ edilmişti. Bu yapı; aynı zamanda, bir yandan kızgın güneş ve diğer yandan da düşman tarafından gelebilecek olan serserî oklara karşı bir sığınak vazîfesini görecekti. Bu mevkide îcâb-ı halde, kullanılmak üzere, birkaç sür'atli hecin devesi bulundurulmaktaydı. (İbn Hişâm, 439-40). Muhakkak ki bu muhârebede idâre yerinde bulunan kumandanlar, kendi emri altındaki birliklere emirlerini bu develerle ulaştırmışlardır. Kezâ, bu sür'atli hayvanlar, harp hiç beklenmeyen bir tarzda sona ererse, yüksek kumanda hey'etinin ric'atini de kolaylıkla sağlayabilirdi. Esâsen bu tarassud kulesinden Medîne yolu tamâmen açık bir halde bulunuyordu. Taberî'ye göre (I, 1322), burada yani Ariş isimli mezkûr muhârebe idâre yerinde, seçme muhâfızlardan müteşekkil bir müfreze de vazîfelendirilmişti. İşte Ariş tepesi ismini bu tarassud kulesinin o zamanki isminden almaktadır.

Sonraki devirlerde, Hz. Peygamber (s.a.) in bu muhârebe idâre yeri, orada bir câmi inşâ edilmekle yâd edilmiştir. 1939 da ise, benim gördüğüm, tâm tepe üzerinde oldukça büyük bir câmi inşaatının mevcûdiyeti idi. İçinde, üç ayrı yere yazılmış, üç ayrı yazıya rastladım ki,

biri minberin üzerine isâbet eden duvarda, ikincisi mihrâbın üzerinde, üçüncüsü ise zeminde, mihrâba yakın bir taşın üzerinde bulunmaktaydı. Bu son yazının hal ve vaziyeti, bize burada, muhtemelen sonradan yapılmış bazı ta'mîr ve restorasyonlar hakkında ma'lûmât vermektedir. Duvarlar ise, çamurla sıvalı olduğundan, içinde tuğla olup olmadığını anlayamadım. Mamafih temeller taştan örülmüştür.

Minberin üzerindeki yazı Memlûk hânedanının Mısır'lı Türk subaylarından Hoşkadem'in ismini ihtivâ etmektedir. Her satırda, bir veya daha ziyâde imlâ hatâları bulunmaktadır. O halde, bu yazılar Arap olmayan, mezkûr aynı kimselerin elinden çıkmış olabilir. «Ahd Nebevî ki Meydan-ı Ceng» adlı eserimde, evvelce bunların tâm metinlerini vermiş olduğumdan, şimdi sâdece, tercümeleriyle iktifâ ediyorum.

Bismillâhirrahmânirrahîm.

Bu mukadds yerde, bu muhalli binâ etmeye teşebbüs eden.

Mısır devletinin subayı (onbaşı) ve devlet yapıları inşaatçısı Hoşkademdir.

Bu hayırlı yapının tamâmlanması, 906 yılının Rebî'ül-Evvel ayının yirmibirinci gününe isâbet etmektedir.

O halde, bu câmi Hicretin onuncu asrı iptidâlarından kalmadır. Mihrâbın üzerindeki diğer yazıya gelince; bu, tuğra üslûbunda yazılmıştır. Bunu çözmeye teşebbüs ettimse de mümkün olamadı, ışık da kâfî olmadığından resmini dahi çekemedim. Bu yazı, takrîben 20 cm. karelik bir mermer üzerine hâkkedilmiştir. Üçüncü yazı, küçük bir taş üzerine hâkkedilmiştir. İmlâ bakımından daha doğru ise de çok bozuk bir şekilde yazılmıştır. Bu son yazıda görülen «Kâne el-Ferag» lâfzının delâletiyle kitâbenin sonradan yapılan ta'mîrlere işâret ettiği anlaşılmaktadır.

Şehîd kabirleri, husûsî bir mezarlık içinde toplanmıştır. Osmanlı idâresi sırasında onun fevkalâde güzel bir yapı olmasını sağlayan mermer sütunlar ve elde işlenmiş nefis yazılarla tezyîn edilmişti. Şimdi ise, bu mahalde kırılmamış hiç bir taş ve mermer kalmamıştır; bu parçalar, orada burada sürüklenmektedir. Bütün bunlar, insanı müteessir eden bir manzara teşkîl etmektedir.

Buradaki rehberlerin de söylediği gibi, savaş bilhâssa bugünkü şehîdliğin bulunduğu mahalde en şiddetli bir şekilde cereyân etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.) in şu meşhûr hadîsine bakacak olursak, bu iddiâ nın doğru olması îcâb etmektedir. «Şehitleri, düşüp kaldıkları yere gömünüz.»

Harbin netîceleri gâyet iyi bilinmektedir. Bir kere, savaş birkaç saat içinde sona ermiş, ondört Müslüman asker şehîd düşmüştür. Fakat, bunlar hayatlarını kaybetmeden evvel en aşağı yetmiş düşman öldür-

müş ve bir o kadarını da esîr etmiş bulunmaktadır (İbn Hişâm, 506 - 513). Bu esîrlere misâl teşkîl edecek tarzda muâmele tatbîk edilmiş, az evvel bir harp cereyân etmesine rağmen Müslümanlar, bu esîrlere karşı lutufkâr davranmışlardır. Hz. Peygamber (s.a.), bu esîrleri, en emîn bir tarzda göz altında bulundurmak için, bunları kendi askerleri arasında taksîm etmiş ve onlara iyi davranmalarını askerlerine tenbîh etmiştir. (Buhârî, 56/42). Bu emir îcâbsız kalmadı: Bu esîrlerden elbisesi olmayanlara elbise te'mîn edildi. Müslümanlarla müsâvî sûrette iâşe edildi. Bazı Müslümanlar, bunlara ekmeklerini verip sâde hurma ile yetindiler; gâyeleri, sâdece verilen emirden dışarı çıkmamak ve bu emre itâat idi (Taberî, 1337; İbn Hişâm, 459 - 60). Kur'an'a göre (İnsan, 8 - 9) esîrlerin iâşesi esâsen meccânî yapılır.

İslâm'dan evvelki Arap Yarımadasında harp esîrlerine müteallik husûsî ve muayyen bir muâmele tarzı yoktu : Bazan öldürürler, bazan köle haline getirirler (bilhâssa kadın ve çocuklar), bazan fidye-i necât alınarak ve bazan hiç bir karşılık alınmaksızın serbest bırakılır ve nihâyet bazan da karşı tarafın elinde bulunan esîrlerle mübâdele edilirlerdi. Fidye-i necât usûlü Bedir savaşından evvel pek revâçta olan bir muâmele tarzı idi. Medîne'ye doğru bir iki günlük bir yürüyüşten sonra, İslâm arâzîsine girildiğinde, Hz. Peygamber (s.a.) bir meclis topladı ve bütün bu esîrleri öldürmeye hak veren birçok sebepler bulunmasına rağmen, fidye-i necât mukâbili hepsinin serbest bırakılmasına karâr verildi. Her bir esîre kıymet olarak dörtbin dirhem biçildi (İbn Hişâm, 462). Hz. Peygamber (s.a.) in akrabâları bile bundan muâf tutulmamışlardı. Hz. Peygamber (s.a.) in amcası Abbâs, ki çoktan bu muâfiyete hak kazanmıştı. Çünkü o, Mekke'de İslâm'ın gizli bir ajanı olarak hizmette bulunmuş ve oraya âit haberleri mütemâdiyen Hz. Peygamber (s.a.) e ulaştırmıştır. O bile, bu fidyeyi ödemiştir. Yine bir silâh tüccarı olan ve Hz. Peygamber (s.a.) in yeğeni Nevfel İbn el-Hâris İbn Abdülmuttalib'den fidye-i necât olarak bin aded mızrak ödemesi istendi (İbn Hacer, İsâbe, No. 8336). Diğer bir hadîsin naklettiğine göre, Arap menşe'li esîrler takrîben 1 kilo 134,5 gram ağırlığında gümüş vermekle mükellef tutulmuşlardır. Arap menşe'inden olmayan esîrler (siyâhîler) sâdece bunun yarısını vermeye mecbûr edildiler (Kenz'ül-Ummâl, V, No. 5367). Bütün bu hâdiseler arasında, şunu da öğrenmek, insana sürûr vermektedir : Hz. Peygamber (s.a.), esîrler arasında okuyup yazma bilenleri arayıp bulmuş ve onlara şâyet on Müslüman çocuğuna okuyup yazmayı öğretirlerse, bunun fidye-i necât olarak kabul edileceğini söylemişti (İbn Sa'd, II/1, 14-17; İbn Hanbel, I, 246). Esîrlerden bazıları, fakirlikleri sebebiyle, sâdece ilerdeki harplerde Müslümanlara karşı çıkmayacağına söz alınarak serbest bırakılmışlardı (Taberî, 1342-54; İbn

Hişâm, 471). Ganîmet çoktu (İbn Sa'd, II/1, 13). Bu yüzden esîrler, dört günlük Medîne yolunu yayan yürümeye bırakılmadılar.

Müslüman olsun, düşman olsun, bütün ölüler gömülmüş ve düşman ölülerine her türlü tecâvüz, parçalama hareketleri şiddetle yasak edilmişti.

Hz. Peygamber (s.a.) hemen Medîne'ye iki haberci göndermiş, biri «Âliye», diğeri «Sefîle»ye vararak bu muhteşem seferin haberini ulaştırmışlardır (İbn Hişâm, 457). Hakîkaten bunun gerçekleşmiş olması, birçok kimseler için inanılmayacak bir haber teşkîl ediyordu.

Biz, şimdi burada, muzaffer ordunun şehre girişini nakletmekle meşgûl olacak değiliz. Şenlik ve şölen muhakkak ki çok ağır başlı, o nisbette de muazzam olmuştur.

Hâdisenin milletlerarası tepkisi olmamış değildir. Rivâyet edilir ki, Müslümanların zafer hâvadisi; bazı seyyâhlar vâsıtasiyle Habeşistan kralı Necâşî'ye varınca, çok sevinmiştir. Onun, Hz. Peygamber (s.a.) le olan münâsebetleri, evvelce Habeşistan'a ilticâ etmiş ve orada İslâm Devletinin ve yeni İmâm'ın temsîlcileri olan Müslümanların tavr u hareketleri sebebiyle çok dostâne idi (İbn Kesîr, III, 307). Muhtemeldir ki bu rivâyet, eş-Şe'mî tarafından «Sîre» adlı eserinin Bedir bölümünde verilen ma'lûmatın bir kısmıdır: eş-Şe'mî naklediyor ki, Mekke'liler, Bedir mağlûbiyetinden sonra Habeşistan'a iki husûsî me'mûr göndererek, Necâşî'den memleketine ilticâ etmiş olan «Müslüman mücrimlerin» (!) iâdesini taleb ettiler. Bu teşebbüsü, muhtemelen Mekke'deki bir câsûsu vâsıtasıyle öğrenen Hz. Peygamber (s.a.) de buna mukâbil, Demre kabîlesinden, henüz müslüman olmamış olan Amr b. Uneyye'yi Kureyş'lilerin düşmanca bir hareketine karşı tedbîr-i ihtiyâtî olarak Habeşistan'a gönderdi. Şurası iyi biliniyor ki; Necâşî, Mekke'lilerin, Müslümanların iâdesine dâir olan taleblerini reddetmiştir. (İbn Hişâm, 716). (Muhammed Hamîdullah, Hz. Peygamberin Savaşları, 44-60).

Bedir Savaşını ve bu vesîle ile İslâmın cihâd mefkûresini Seyyid Kutub şöyle anlatıyor:

Rivâyete göre bu âyetler, Bedir günü hakkın bâtıldan ayrıldığı gün karşılaşan iki bölük hakkında nâzil olmuştur. Sâdece dünyada, yalnız yeryüzündeki insanlığın tarihinde değil, ebediyet tarihinde ve âhiret hayatında da hak ile bâtılı birbirinden ayıran bir gündür... Hakkın bu kadarlık şehâdeti o günün mâhiyetini ve yüceliğini düşünmek ve takdîr etmek için yeter, artar bile... Yalnız o günün önemine dâir bir miktar bilgi vermek vak'a ve hâdiseleri şartları ve netîceleri ile birlikte açıklamaya çalışmak istiyoruz...

Bu savaşın bütün ululuğu, ancak onun hakîkî derinliklerine indiğimiz ve bu noktalarını açıklamaya çalıştığımız zaman anlaşılabilir.

Bedir harbinin, mâhiyeti yönünden «İslâm'da Cihâd'ın» halkalarından bir halka olduğunu kabul ettiğimiz, cihâdın gâye ve hedefini, sebep ve âmillerini ortaya çıkardığımız zaman kavranabilir. Binâenaleyh İslâm'la Cihâd'ın tabîatını, sebep ve hedeflerini anlayabilmek için, daha önce bizzât bu dinin tabîatını bilmek zarûreti vardır...

İbn'ül-Kayyim el-Cevzî, «Zâd'ül-Meâd» adlı kıymetli eserinde «Bu bölüm Hz. Peygamberin bi'setinden Azîz ve Celîl olan Rabbına kavuşuncaya kadar münâfıklar ve kâfirler ile münâsebeti beyânındadır» adını verdiği kısımda İslâm'da Cihâd'ın merhalelerini şöyle özetler :

«Rabbı Tebâreke ve Teâlâ'nın, ona indirdiği ilk vahiy «Kendisini yaratan Rabbının adıyla okuma» sı idi. İşte nübüvvet, ilkin böyle başlamıştı. Kendisinin okumasını emretmişti önce ve daha teblîğ vazîfesini yüklememişti. Sonra gelen emirde «Ey örtüsüne bürünen, kalk ve korkut» diye buyruluyordu. Haber, «Oku» emriyle gelmişti. Risâlet ise, «Ey örtüsüne bürünen» fermânıyla gerçekleşmiş oluyordu. Sonra yakın akrabâlarını korkutması emredildi. Sonra da bütün kavmini ve arkasından o muhîtteki bütün Arabları korkutması emredildi... Nübüvvetin üzerinden şu kadar yıl geçti ki hâlâ davetini savaşa ve cizyeye baş vurmadan yürütüyordu. Hep sabır, direnme ve iyilikle hareket etmesi bildiriliyordu. Sonra hicret izni çıktı. Ve hicret ile birlikte savaş müsâadesi. Önce kendisiyle savaşanlara karşı savaş açmasına ve başkalarına savaş açmamasına izin verildi. En sonunda da bütünüyle din yalnız Allah için olana kadar müşriklerle savaşması emrolundu... Ve artık cihâd emrinin gelişiyle, kâfirler üç kısma ayrılmış oldu.

I — Barış ve anlaşma yapılanlar,
II — Harb edilenler,
III — Zimmîler.

Önce kendileriyle barış anlaşması yapılmış olanların anlaşmasının devâm etmesi belirtildi. Kendileri anlaşmaya sadâkat gösterdikleri müddetçe, barışın bozulmaması emredildi. Şâyet peygamber onların ihânetinden endîşe edecek olursa anlaşmalarını bozar ve onlara anlaşmayı bozduğunu bildirinceye kadar savaş ilân etmezdi. Anlaşmayı kendileri bozarlarsa o zaman savaş ilân edebilirdi. Tevbe sûresi nâzil olduğunda bu bölümler ile ilgili hükümler de nâzil oldu. Peygambere gelen emirde, cizye verinceye veya müslüman oluncaya kadar ehli kitâb ile savaşması bildirildi. Kâfirler ve münâfıklar ile savaşılıp onları ezmek gerektiği belirtildi. Peygamber kâfirler ile hem kılıçla, hem de okla savaştı. Münâfıklar ile de deliller serdederek ve konuşarak savaşması emrolundu. Mezkûr sûrede kâfirlerle yapılan anlaşmaların feshedilmesi de belirtildi.

Kuzey
Batı
Doğu
Güney
Vâdiye en yakın yer
(el-Udvet'üd-Dünya)
Müslüman Savaşçıların yolu
Medine'ye giden yol
Vadinin ağzı
İslâm orduları
Havuz
Sağlam kalan kuyu
Batıdaki dağ zincirl
(Ebu Süfyan'ın kervanının geçtiği yer)
Müslüman şehitliği
Müslümanların önceden kazdıkları kuyular
Müşrik Kureyş orduları
Müşriklerin cesetlerinin
gömüldüğü kuyu
Müşrik Savaşçıların yolu
Vâdiye en uzak yer
(el-Udvet'ül-Kusvâ)
Bedir Savaşı
Haritası

Böylece kendileriyle anlaşma yapılmış olanlar, üç kısma ayrılmış oluyordu.

I — Bir kısmının öldürülmesi emrolunmuştu ki, bunlar anlaşmalarını bozup, şartlarını yerine getirmeyenlerdi. Bu yüzden Hz. Peygamber de onlarla savaşmış ve onları mağlûb etmişti.

II — Bir kısmı ile de muvakkat anlaşmalar yapılmıştı ki bunlar anlaşmayı bozmamış ve şartlarına riâyet etmişlerdi. Bunların da anlaşma müddeti sona erinceye kadar anlaşmanın gereklerinin yapılması bildirilmişti.

III — Diğer bir kısmı ise ne anlaşma yapmışlardı, ne de savaş açmışlardı. Veya mutlak mânâda bir muâhede carî idi aralarında. Gelen emirde onlara da dört ay mühlet tanınması bildirildi. Dört ay son bulunca onlarla da savaşılabilirdi. Ama onlardan mutlak mânâdaki anlaşmayı çiğneyenler öldürüldü, hiç anlaşmamış olanlara da dört ay mühlet tanındı. Allah Teâlâ peygamberine; ahdine sadâkat gösterenlerin ahdi tamâmlanıncaya kadar anlaşmasını sürdürmesini bildirdi. Ancak bunların hepsi de Müslüman oldular ve bu müddet zarfında aralarında kâfir kalmadı. Zimmîlerden de cizye alındı. İşte böylece Tevbe sûresinin nüzûlünü müteâkiben kâfirler, üç gruba ayrılmış oldular. Kendileri ile savaşılanlar, anlaşma yapılmış olanlar ve zimmîler... Sonra anlaşma ve barış yapılmış olanlar da Müslüman olduğundan, geriye kendileriyle savaşılanlar ve zimmîler olmak üzere iki grup kaldı. Böylece yeryüzünde üç ayrı insan grubu teşekkül etmiş bulunuyordu :

I — İnanmış Müslümanlar,
II — Emân verilerek barış yapılmış olanlar,
III — Korku içerisinde bulunan karşı savaşçılar.

Hazreti Peygamberin münâfıklar ile olan sîretine gelince, münâfıklardan açıkça îmânını izhâr etmiş olanları kabul edip, gizli taraflarını Allah'a havâle etmesi emrolunmuştu. Onlara karşı ilim ve huccete dayalı bir cihâd metodu ta'kîb etmesi, meseleleri nefislerine hulûl edecek tarzda teblîğ ederek üstünlüğünü göstermesi belirtilmişti. Ama namazlarını kılması ve kabirlerine gitmesi yasaklanmıştı. Ve açıkça bildirilmişti ki onlar için Allah'tan istiğfâr dilese, aslâ affedilmeleri bahis mevzûu değildi... İşte peygamberin kâfirlerden ve münâfıklardan müteşekkil düşmanlarına karşı sîret-i seniyye'si böyle idi.»...

İslâm'da cihâdın merhalelerini anlatan bu güzel özetten, bu dinin hareket metodu ile ilgili çok derin ve köklü işâretler açığa çıkıyor ki

bunların üzerinde uzun müddet durup düşünmek gerekir. Ne var ki biz Gölgeler'de kısaca işâret edip geçmek zorundayız :

Birinci Özellik : Bu dinin metodundaki ciddiyet ve pratiklik. İslâm, beşeriyetin pratik hayatını göz önüne alan bir harekettir. İslâm, insanın pratik yaşayışındaki bütün ihtiyâçlarını karşılayacak kudrete mâliktir. O, maddî kuvvetlere sâhip sultaların dayanağı, pratik ve amelî nizâmların desteği olan câhiliyyet düşünce ve i'tikâdına karşı koyar. O yüzden pratik hayatın bütün îcâblarını tamâmen karşılar. İslâm; düşünce ve inançları düzeltmek için bu ihtiyâçları davet ve beyân prensibleriyle açıklar. Câhiliyyet sistemi üstüne oturan düzen ve sultaları yıkmak için de cihâd ve kuvvet prensibi kullanır. İslâm, öyle bir hareket sistemidir ki maddî sultaların karşısına tatlı dil ve beyânla boyun eğerek çıkmadığı gibi ferdlerin vicdânına karşı da maddî güçlerini seferber etmez, kuvvet kullanmaz. Kuvvet de, beyân gibi bu dinin ta'kîb ettiği metoddur. İslâm insanlığı kula kulluk etmekten kurtarıp Allah'a kulluk ettirmeğe çalışır.

İkinci Özellik : Hareketli ve pratik oluşudur. İslâm'ın bir takım kendisine mahsûs hareket merhaleleri ve devreleri, her devrenin de istek ve ihtiyâçlarını karşılayıcı bir takım vâsıta ve yolları vardır. Her merhaleyi bir sonraki merhale ta'kîb eder. İslâm, vâkıalara mücerred nazariyelerle cevab vermediği gibi, her merhaledeki ihtiyâç ve isteklere de aynı şekilde değişmeyen klişeleşmiş yollarla mukâbele etmez. Cihâd konusunda Kur'an'dan deliller göstererek bu dinin metodunu anlatmak isteyenler, bu özelliklere dikkat etmiyorlar. Bu sistemin ta'kîb ettiği merhalelerin tabîatını ve muhtelif nasların her merhale ile olan ayrı ayrı münâsebetlerini bilmiyorlar. Çok kere büyük hatâlara düşüp, İslâm'ın cihâd metodunu yanlış kılıklara sokuyorlar. Nassları nihâî kâide ve prensiblerin ihtimâli hâricinde olan şeylere hamlederek, Kur'an'ın her nassını (nihâî nass olmasa bile) bu dinin en son kâide ve prensibleriymiş gibi kabul ediyorlar. Adlarından başka birşeyleri Müslüman olmayan, İslâm'ı dış görünüşüyle anlayan, yabancı fikirlerin âklen ve rûhen te'sîri altında kalanlar İslâm'ın gûyâ savunmak için cihâd ettiğini, cihâdın bir müdâfaa harbi olduğunu ileri sürüyorlar. İslâm'daki cihâdı gerçek mânâsından çıkartmakla gûyâ İslâm'a iyilik yaptıklarını sanıyorlar! O yol!.. Bütün putları yeryüzünden yok etme yolu... İnsanları yalnız Allah'a kul etme yolu... İnsanları kula kulluktan kurtarıp, kulların Yaradanına kulluk etme yolu... İnsanlara zorla inancı kabul ettirme yolu değil... Ferdlere baskı yapan siyâsî diktaları devirip, vicdânlara tahakküm etmeden hürriyet içinde dilediği sistemi seçme yoludur...

Üçüncü Özellik : İslâm, ilk gününden beri —ister Peygamber'in yakın akrabâlarına, ister Kureyş kabîlesine, ister bütün Arab kabîlelerine, isterse bütün cihâna hitâbederken olsun— hep aynı metodla hitâbeder. Ve onlardan bir tek şey ister. O da kullara kulluktan kurtulup, yalnız Allah'a kul olmaktır. Sonra İslâm, bu biricik hedefine ulaşmak için belirli metodlar dahilinde, belirli merhaleler katederek ilerler. Önceki bahiste söylediğimiz gibi her merhalenin kendine hâs usûlleri vardır.

Dördüncü Özellik : «Zâd'ül - Meâd» dan aldığımız özette belirtildiği gibi Müslüman toplumla, Müslüman olmayan toplum arasındaki ilgileri belirten hükümler ve bu hükümlerin aslı olan yalnız Allah'a teslîm olma esâsı, bütün beşeriyetin yerine getirmesi ve boyun eğmesi gereken âlem şümûl esâs : Bu davetin önüne maddî güçler veya siyâsî sistemlerle karşı durulmaması esâsı... Ferdleri kendi hallerine bırakıp kendi irâdeleriyle diledikleri inancı seçmeleri esâsı... Ona hiç bir şekilde savaş veya mukâvemetle te'sîr etmeme esâsı... Kim bunlardan birisini yaparsa İslâm onunla öldürülünceye veya teslîm alıncaya kadar savaşır.

«İslâm'da Cihâd» konusunda eser yazan bir takım garb kültürü karşısında rûhen ve aklen hezîmete uğrayan batılı zihniyete sâhip kimseler, gûyâ İslâm'a yapılan «ithâmları» (!) def'etmek için İslâm'da Cihâd'ın; —eskiden anlattıkları gibi— olmadığını söylerler. İslâm'ın «Dinde zorlama yoktur» prensibiyle insanlarla din arasına giren, insanları insanlara kul eden, kulları, Allah'a kulluk etmekten alıkoyan maddî güçlere dayalı siyâsî sistemleri yıkma prensibini birbirine karıştırırlar. Bu her iki prensib de, birbirinden tamâmen ayrı ve birbirine benzemeyen başka başka şeylerdir. Onlarsa ikisini bir sanmaktadırlar. Bu bilgisizce birbirine karıştırmadan dolayı —her şeyden önce de batı kültürü karşısında aşırı hezîmetten dolayı— İslâm'da Cihâd'ı yalnız «savunma harbi» şeklinde göstermeye çalışırlar... Şurası muhakkaktır ki İslâm'daki cihâd'la bugünkü harbler arasında keyfiyet, sebeb ve sonuç bakımından hiç bir ilgi yoktur. İslâm'da cihâd'ın sebeblerini bizzât İslâm'ın kendi tabîatında, yeryüzünde yapacağı hareket devresinde, Allah'ın karârlaştırdığı yüce hedeflerinde aramak lâzımdır. Bu hedefler için Allah; bu peygamberleri bu risâlete gönderdiğini ve bu peygamberi peygamberlerin en sonuncusu, bu risâleti de risâletlerin tamâmlayıcısı kıldığını zikrediyor.

İslâm, umûmen insanlığın bir hürriyet fermânıdır. Yeryüzünde kula kulluk etmekten kurtulup bir tek Allah'a kulluk etme hürriyetinin fermânı. Hevây-ı nefse kulluk da, bir bakıma kula kulluktur. Bu da ancak yalnız Allah Teâlâ'nın ulûhiyyetini ve O'nun âlemlerin Rabbı olu-

şunu ilân ile olur. Allah'ın, âlemlerin Rabbı oluşunun ilânı demek : Bütün sûret ve şekilleriyle beşerin hâkim olduğu sistemlere karşı girişilen bir inkılâb, her ne suretle olursa olsun insanların hükümrân olduğu prensibleri tamâmen kökünden yıkmak demektir. Başka bir ta'bîrle : Ne şekilde olursa olsun beşerin ilâhlaştırıldığı sistemlere karşı girişilen karşı koyma hareketidir. Beşerin ilâhlaştırılması demek, bütün işlerin sonunda hükmü beşerin vermesi ve bütün sultanın insana verilmesi demektir.

Allah'ın, âlemlerin Rabbı oluşunun ilânı demek : Allah'ın gasbedilen saltanatını tekrâr Allah'a verip, gasbetmek isteyen zâlimleri kovmak demektir. İşte Allah'ın âlemlerin Rabbı oluşunun ilânı demek : Yeryüzünde beşerin hâkim olduğu ülkeyi yok edip Allah'ın hâkim olduğu ülkeyi inşâ etmek demektir. Bunu Kur'an'ın ta'biriyle ifâde etmeye çalışalım :

«Yerde ve gökte ilâh olan yalnız O'dur»...

«Hâkimiyet, yalnız Allah'ındır. Allah, kendisinden başkasına kulluk etmemenizi emretti... İşte en doğru din!...»

«De ki : Ey kitâb ehli (Yahûdî ve Hıristiyanlar) geliniz, bizimle sizin aranızda müsâvî bir kelimede (birleşelim). Allah'tan başkasına kulluk etmeyelim. O'na ortak koşmayalım. Allah'tan başka birbirimizi ilâh edinmeyelim. Eğer kabul ederseniz, sahiden biz Müslümanız, deyin!...»

Allah'ın yeryüzündeki ülkesi, ne yeryüzündeki bir takım a'yân ve eşrâf kitlesinin hâkim olduğu ülke demektir. —Ki, Avrupa'da kilise doğmalarının baskısı olduğu tarihlerde bu a'yân takımını din adamları teşkîl ediyordu.— Ne de ilâhlar adına konuşan kimselerin hâkim olduğu ülke demektir. Ki, «Teokrasi» denilen mukaddes ilâhî hükümlerde ilâhlar adına konuşan bir takım kimseler bulunuyordu.

Allah'ın ülkesi demek : Yeryüzünde Allah'ın Kitabı'nın hâkim olduğu ülke demektir.

Allah'ın ülkesi demek : Her şeyin Allah'ın Kitabı'nın îcâblarına göre yönetildiği ülke demektir.

Beşerin hâkim olduğu ülkeyi yıkıp, yeryüzünde Allah'ın ülkesini inşâ etmek, Allah'ın saltanatını gasbeden kulların elinden alıp bir tek Allah'a teslîm etmek... Evet, bütün bunlar, tek başına «teblîğ» ve «beyân» yoluyla yapılacak işler değildir. Çünkü insanların omuzuna binmiş ve tasallut etmiş olanlar, Allah'ın yeryüzündeki saltanatını gasbetmek isteyenler sâdece teblîğ ve beyânla ellerine geçirmiş oldukları bu sultalardan vaz geçmezler. Eğer böyle sâdece teblîğ ve beyânla ellerine geçirmiş oldukları bu sultalardan vazgeçecek olsalardı; peygamberler, Allah'ın dinini hâkim kılmak için bu kadar zorluk çekmezlerdi. Halbuki

peygamberler tarihi (Allah'ın salât ve selâmı onlara olsun) ve nesiller boyu bu dinin karşılaştığı engeller tamâmen bunun aksini gösteriyor.

Allah'ın birliğini ve âlemlerin Rabbı oluşunun ilânı ile yeryüzünde ilân edilen bu âlemşümûl hürriyet fermânı, alelusûl felsefî bir nazariyenin ilânı demek değildir. Bu fermân; pratik vâkıaları, müsbet ihtiyâçları karşılayan bir hareketin ilânıdır. Bu ilâhî fermân; ancak amelî bir sûretle beşerin hayatına hâkim olan ilâhî nizâmla kulları kullara kulluktan kurtarıp eşi olmayan bir tek Allah'a kulluk ettirerek tahakkuk eder.

Bu yüzdendir ki İslâm; insanların pratik ve zarûrî ihtiyâçlarını bütünüyle karşılamak için beyân prensibinin yanında hereket prensibini de kullanmayı ihmâl etmez.

İslâm'ın beyân prensibi inanç ve düşünce ihtiyâçlarını karşıladığı gibi, hareket prensibi de diğer maddî engellerin yok olmasını sağlar ki bu engellerin başında da birbirlerine bağlı ve bitişik olan inanç ve düşünce, ırk ve tabaka mefhûmu, sosyal ve iktisâdî âmiller üzerine oturan siyâsî sultalar bulunmaktadır. Beyân ve hareket prensibi, ikisi birlikte insanlığın her türlü pratik ve ameli ihtiyâçlarını en güzel şekilde karşılar. Yeryüzünde insanlığın hürriyeti hareketinin yayılması için elbette «beyân» ve «hareket» prensibinin birlikte kullanılması lâzımdır.

İslâm; sâdece Arab insanının hürriyetini sağlayan bir fermân değildir. Yalnız Arablara mahsûs bir din de değil. İslâm'ın konusu; bizzât «insan'ın kendisidir. İnsan cinsidir... İslâm'ın sâhası yeryüzüdür. Bütünüyle kâinat onun sâhasıdır. Allah Zülcelâl yalnız Arabların Rabbı değildir. Hattâ yalnız İslâm inancını kabul edenlerin de değil... Allah Zülcelâl bütün âlemlerin Rabbıdır. Bu dinse, bütün âlemleri gerçek sâhibine vermek ve onu başkalarına kulluk etmekten kurtarmak ister. İslâm nazarında en büyük kulluk, insanların yine insanlar tarafından uydurulan görüşlere boyun eğdirilmesidir... İşte bu, İslâm'ın yalnız Allah için yapılmasını emrettiği «Kulluğun» ta kendisidir. Ve her kim bu «Kullukta» Allah'tan başkasına yönelirse, her ne kadar Müslüman olduğunu iddiâ etse de Allah'ın dininden çıkar. Hz. Peygamber (s.a.) sistem ve hâkimiyet şeklinde başkalarına uymanın kulluk olduğunu, Yahûdî ve Hıristiyanların yalnız Allah'a ibâdet etmeleri emrolunduğu halde, sistemde başkalarına tâbi olmalarından dolayı «Müşrik» olduklarını hadîs-i şerîf'lerinde açıkça anlatıyor.

«Tirmizî, Adiyy İbn Hâtim'den rivâyeten naklediyor : Adiyy, câhiliyyet devrinde Hıristiyan olduğundan Peygamberimizin daveti ona da ulaşınca Şam'a kaçmıştı. Kız kardeşiyle kavminden bir topluluk esir edildiğinde Adiyy, Peygamberimize ricâ ederken kız kardeşinin serbest bıra-

kılmasını istedi. Kız kardeşi serbest bırakılıp onun yanına gidince İslâm'a rağbet ettiler. Ve Müslüman olmak için Medîne'ye geldiler. Efendimizin huzûru saâdetine girdiklerinde Adiyy'in boynunda gümüşten bir haç vardı. Peygamberimiz :

«Onlar din adamlarını, papazlarını Allah'tan başka ilâh edindiler...» âyet-i kerîme'sini okuyordu. Bundan sonrasını Adiyy'den dinleyelim :

Dedim ki : «Onlar din adamlarına kulluk etmiyorlar ki»... Efendimiz :

«Evet, onlar halka helâl şeyleri harâm, harâm şeyleri helâl kıldılar (yani kendiliklerinden hüküm koydular), halk ise onlara uydu. İşte bu uyuş, onlara halkın kulluk edişidir, dediler.»

Rasûlullah (s.a.) ın âyet-i kerîme'yi tefsîrinden de anlaşıldığı gibi, hüküm ve şerîat yönünden bir başkasına uyma insanı dinden çıkaran bir kulluk şeklidir. İşte insanların bir kısmının diğer bir kısmını tanrılaştırması budur... Ve bu dinin, gelişindeki ana hedefi de; bu husûsu ortadan silip kaldırmak ve «yeryüzünde» «insanın» hürriyetini ilân ederek, Allah'tan başkasına kul olmaktan kurtarmaktır...

İşte bunun içindir ki, mutlak şekilde İslâm'ın yeryüzüne yayılması ve bu âlemşümûl bildiriye aykırı olan «pratik» i değiştirmesi gerektir. Bunu yaparken de hem beyân, hem de teblîğ metodunu kullanır... İnsanları Allah'tan başkasına kul eden güçlere karşı gerekli darbeyi indirir... Hiç bir gücün taarruzuna medâr olmadan insanların hürriyet içerisinde istedikleri «inancı» seçmeleri ve diledikleri bildiriye kulak vermeleri için kendisini kollar. Sonra da fi'lî bir hürriyet atmosferi içinde —baskıcı güçleri bertaraf ettikten sonra— bu harekete müsâmaha edecek siyâsî, iktisâdî, içtimâî bir nizâmı yerleştirmek için bunlara baş vurur. Bu baskıcı güçler; gerek doğrudan doğruya siyâsî sultalar olsun, gerekse ırkçı ve sınıflar arası çatışmayı hedef alan bir sulta olsun farksızdır.

Elbette İslâm'ın maksadı insanları zorla kendi inancına girdirmek değildi ve hiç bir zaman da olmadı. Hem İslâm yalnız başına «akîde» den ibâret değil ki... İslâm, —daha önce de belirttiğimiz gibi— insanı kullara kulluktan kurtarmak için gelmiş âlemşümûl bir hürriyet fermânıdır... Dolayısıyla önce insanın insana kulluğu ve beşerin beşere hâkimiyyetini yıkmayı hedef alır... Ve ancak bundan sonra bilfiil ferdleri serbest bırakır. Kendi irâdeleri ile diledikleri akîdeyi seçmekte hürdürler. Tabiî bu, rûhları ve akılları beyân nûruyla aydınlatıldıktan ve üzerlerine binen sultalar kaldırıldıktan sonra mümkün olur. Fakat bu hürriyetin mânâsı, kendi arzu ve isteklerini tanrılaştırmaları demek de-

ğildir. Kendi istekleri ile kullara kulluk etmeleri mânâsına hiç gelmez. Allah'ı bırakıp ta birbirlerini ilâhlaştırmaları mânâsına da değildir... Aslında insanlara hükmeden nizâmın ana kâidesinin, tek başına Allah'a kulluk olması gerekir. Bu da ancak, yalnız başına Allah'tan almakla mümkün olur. Bundan sonra her ferd, bu nizâmın gölgesi altında dilediği inancı seçebilir ve böylece din tamâmen Allah için olur. Yani yeryüzünde bağlılık, kulluk ve ibâdet yalnız ve yalnız Allah için olur... Aslında din kelimesi, mefhûm itibâriyle akîde kelimesinden çok daha geniştir. Çünkü din, hayata hükmeden nizâm demektir. Ve İslâm'da din mefhûmu, akîde temellerine dayanır. Şu kadar var ki din, umûmiyeti itibâriyle akîdeden daha şümûllüdür. İslâm ülkesinde çeşitli toplumlar bulunabilir ve her toplum, kendi temel prensbilerine göre hareket eder. Her ne kadar İslâm akîdesini benimsemeseler de İslâm toplumunun hâkimiyeti altında hayatlarını sürdürebilirler...

Bu dinin tabîatını yukarda sunulan şekilde kavrayanlar, onunla birlikte İslâm'ın; beyân yoluyla cihâd prensibinin yanı sıra kılıç yoluyla cihâd prensibine de, İslâm hareketinin gelişmesi için mecbûr olduğunu kavrarlar... Ayrıca İslâm'ın sırf müdâfaa için (günümüzde savunma savaşı terimiyle ifâde edilen dar mânâda) bir savaş olmadığını anlarlar. Nitekim bugün hâkim olan baskı rejimlerinin ve hâin müsteşrik hücûmlarının ağırlığı altında ezilmiş olanlar, İslâm'da cihâd hareketinin, bir savunma savaşı olduğunu ileri sürmektedir. Aslında İslâm'da cihâd hareketi, insanların her türlü pratik ihtiyâcını karşılayıcı vâsıtalarla yenilenen metodlarla ve muayyen merhalelerle yeryüzünde insanlığın hürriyetini gerçekleştirmek için bir atılım ve indifâ hareketidir.

(.....)

Önce de belirttiğimiz gibi İslâm'ın doğrudan doğruya ferdlerin vicdânına hitâb edebilmesi için, ilâhî sistemin yayılmasını engelleyen maddî sulta, eski cemiyet nizâmı gibi mâniaları yıkmak ister. Önce ferdleri bu maddî zincirlerden kurtarır, sonra inanç seçme hürriyetini verir. Müsteşriklerin hîleli tuzaklarına kapılıp Müslümanların bugünkü halini görüp te cihâd sistemini, aslî kılığından çıkarıp, edebî oyunlarla onu muvaffak müdâfaa harbi şeklinde göstermeye çalışmayalım.

Gerçekten bu din, yalnız kendisine hücûm edenlere karşı savunma harbi yapmamıştır. Çünkü onun varlığı, sırf «Allah'ın, âlemlerin Rabbı oluşu» fermân-ı ilâhî'sini ilân edip yeryüzünde kulları, kullara kul olmaktan kurtarmak içindir. Ve bu varlık, câhiliyye kumandasına benzemeyen bir kumanda altında, düzenli bir hareketin mevcûdiyetiyle kendisini gösterir. Bu varlık hiç bir insana kayıdsız şartsız hâkimiyyet tanımayan, müstakil ve örnek bir topluluğun ortaya çıkışıyla kendisini

gösterir. Bu toplumda hâkim olan, yalnız Allah ve Allah'ın kitabıdır. Bu dinin mevcûdiyeti bunun için olunca elbette çevrede hâkim olan, kulların kullara kulluğu prensibine dayalı câhiliyye cemiyetlerini yok etmesi, onlarla mücâdele etmesi, kendi varlığını koruması için şarttır. Ve o zaman bu topluluk kendisini «savunacak» tır. İşte «Savunma» ile «Cihâd» arasındaki ilgi İslâm'ın doğuşuyla başlar.

İslâm; mevcûdiyetinin tabîatı îcâbı, insanları kullara kulluktan kurtarmak için her zaman önde gitmesi gerekir. Elbetteki İslâm, coğrafî sınırlar içine sıkıştırılamaz. Elbetteki İslâm, basit ırkçılık çerçevesine girdirilemez. O, insanları... İnsan cinsini şer, fesâd, Allah'tan başkasına kulluğun pençesine terkedemez...

İslâmı, bir kitlenin mezhebi, bir ırkın nizâmı, bir kişinin sistemi olmayıp, Allah'ın yeryüzüne indirdiği hayat prensibi olarak kabul edersek, neden çabucak cihâna yayılabildiğini anlarız. Bu yayılışa bundan başka sebeb aramak boştur. Davanın; Allah'ın ulûhiyyeti, kulların Allah'a kulluğu davası olduğunu unuttuğumuz zaman ancak başka deliller aramaya muhtâç oluruz ki İslâm'da cihâd'ın diğer hakikatları ortadayken hiç bir kişi başka deliller ileri sürmeye cür'et edemez.

İslâm'ın Allah'ın yeryüzündeki ulûhiyyetini ikrâr ettiren, bütün varlıkları bir tek Allah'a kul edip, kulları kullara kul olmaktan kurtaran ilâhî bir sistem yani Allah'ın sisteminin hâkim olduğu başka bir ta'bîrle; Allah'ın saltanatını temsîl eden sistemin hüküm fermâ olduğu bir cemiyet kalıbına dökülmüş sistem olarak değerlendirirsek, elbette o zaman ferdlerin vicdânına hitâbedebilmek için siyâsî, içtimâî bütün sultaları yıkmasının gerekli olduğunu kabul etmek mecbûriyetinde kalırız. Evet, İslâm'ı bu şekilde değerlendirmekle, mahdûd bir toprak parçasına münhasır, mahallî bir sistem olarak değerlendirmek arasında çok fark vardır. İkinci şekilde değerlendirdiğimizde, elbette onun cihâdını kendi toprağına yapılan hücûma karşı «savunma harbi» şeklinde kabul etmek mecbûriyetindeyiz.

İslâm, bir kavmin mezhebi veya bir bölgenin sistemi olmayıp âlemşümûl bir nizâm, ilâhî bir sistemdir. O yüzden herkesten önce hareket edecektir. O yüzden insanların din seçme hürriyetini engelleyen sultaları kaldıracaktır.

İslâm, elbette insanları hürriyetlerine ulaştırıp âlemlerin Rabbı olan Allah'ın rubûbiyetini ikrâr ettirip, kulları kullara kul olmaktan kurtarmak için hareket etmek mecbûriyetindedir. Bir tek Allah'a kulluk ise —pratik tatbikâtta ve İslâmî inançlara göre— ancak İslâm nizâmının gölgesinde tahakkuk edebilir. Teşrî' yalnız İslâm nizâmında Allah tarafından yapılır. Yalnız İslâm nizâmında kulların hâkimine de mahkûmuna da, siyâhına da beyazına da, zenginine de fakîrine de,

haklısına da haksızına da Allah'ın hükmü tatbîk edilir. Onun şerîatının huzûrunda herkes eşittir. Diğer şeriatlarda ise hepsinde de kullar, kullara kul olurlar. Çünkü hepsinde de insanların hayatına hâkim olan sistem, kulların koyduğu sistemdir. Sistem vaz'etmek ise ulûhiyyetin özelliğidir. Her kim; yanından çıkardığı sistemleri, kulların hayatına tatbîk etmek isterse ulûhiyyet iddiâ ediyor demektir. İster bunu açıktan açığa söylesin, ister söylemesin... Ve her kim insanlara böyle, sistem koyma hakkını tanırsa onların ulûhiyyetini kabul ediyor demektir. İster onlara ilâh adını versinler, ister vermesinler!..

İslâm; mücerred olarak inanç ve akîdeden ibâret değildir ki, inançlarını yalnız beyân yoluyla iknâ' ettirsin... İslâm, bütün insanlığı hürriyete kavuşturan hareketli bir cemiyet nizâmıdır. Diğer topluluklar ise sistemleri altında Müslümanları idâre edebilecek çapta değildirler. Onun için İslâm, bu âlemşümûl hürriyete mâni olan diğer sistemleri yıkmak mecbûriyetindedir. İşte «dinin tamâmen Allah için olması» budur. Onda diğer nizâmlarda olduğu gibi kullara boyun eğip kul olma yoktur.

Batı kültürünün baskısı altında ezilenler, müsteşriklerin hileli tuzaklarına tutulanlar, İslâm'ı bu şekilde anlamak istemezler. Zîrâ müsteşrikler İslâm'da cihâdı : «Dine sokmak için, ferdlere zorla baskı yapmak» diye anlatırlar. O habîs müsteşrikler, aslında bunun o şekilde olmadığını da çok iyi biliyorlar. Ancak, bu yollarla İslâm'ı ve İslâm'da Cihâd'ın çehresini kirletmektedirler... Bizim beyinsiz papağanlarsa hemen bu ithâmı (!) defetmek için başlıyorlar Cihâd'ı «müdâfaa (!) harbi» şeklinde göstermeye. İslâm'ın tabîatını ve asıl ödevlerini unutuyorlar. Onun ilk hedefinin, «İnsanlığın hürriyeti» olduğunu görmek istemiyorlar.

Bu bizim papağanların din anlayışını o garblı müsteşrikler bozmuşlar; gûyâ din bir vicdân meselesiymiş, İslâm yalnız vicdânlara hitâb edermiş, pratik hayatla ilgili bir sistem değilmiş, onun için de din için olan cihâd, inançları zorla vicdânlara yerleştirmek için cihâd olurmuş!...

Halbuki İslâm hiç de böyle değildir. İslâm Allah'ın, hayata hâkim olan sistemidir. O —hâkimiyyeti Allah'a vermekle— yalnız tek Allah fikrine dayalı sistemdir. Pratik hayatın günlük bütün ihtiyâçlarını karşılar.

İslâm'da cihâd : —tek cümleyle— İslâm sistemini getirme, İslâm nizâmını hayata hâkim kılma işidir. İnanç meselesi ise bütün siyâsî müessirler ortadan kalktıktan sonra, bu âlemşümûl nizâmın gölgesindeki ferdi vicdânen iknâ' etmeye bağlıdır. Ferd iknâ' olursa boyun eğip eğmemekte hürdür.

Burada sözü, İslâm cihâd'ının tabîatını ve esâsını çok güzel şekilde anlatan Pakistan İslâm Cemâatı'nın başkanı, asrımızın büyük ilim ve fikir adamı Üstâd Ebu'l-Alâ el-Mevdûdi'nin eb'adı küçük, şümûlü büyük olan «Allah yolunda cihâd» adlı eserine bırakıyoruz. Bu ince ve derin konuyu İslâm'ın hareket metodunu açık ve güzel şekilde gösteren bu eseri okuyucularımızın dikkatlice okuması için buraya iktibâs ediyoruz.

Frenkler, cihâd ta'bîrini kendi dillerine tercüme etmek istediklerinde, hep mukaddes harb şeklinde «Holywar» diye tercüme etmeyi âdet haline getirmişlerdir. Cihâdı aslî mâhiyetinden çıkarıp, yalancı ve cilâlı kılıklara sokmak isterler. İnanılmayacak derecede çirkin yalanlar uydurarak, edebî oyunlarla apaçık hakîkatların yüzünü kapkara gösterirler. Durum o hale gelmiştir ki, bir Avrupa'lıya göre cihâd; vahşîlik, kandökücülük, barbarlık demektir. Mahâretli ağızları, büyülü yazılarıyla gerçeklerin yüzünü boyamaktan çekinmemişlerdir. Ne zaman bu söz (cihâd sözü) işitilse, Avrupalı'nın gözünün önüne «kılıcını kınından çıkarmış, içi kin ve taassub ateşiyle kavrulan, rûhu vahşetle yanan, gözü dönmüş, «Allahü Ekber» çığlıkları atarak meydanlarda at koşturan, kılınç sallayan iğrenç yüzlü barbarlar ordusu» gelmiştir. Bu yabânî (!) herifler bir (kâfir) gördükleri zaman hemen boğazına sarılırlar. Adam ya : «Lâilâheillallah Muhammedün Rasûlullah» deyip kurtulur, yahut da bir kılıç darbesiyle boynu al kızıl kanlara bulanır.

Bu dâhî (!) herifler mâhirâne kullandıkları fırçalarıyla yukarıdaki portreyi çizmişler ve bu kıpkızıl boyayla altına şu ibâreyi yazmışlardır : «Bu, Müslümanların iyi kalbli milletlere karşı işledikleri cinâyetin portresidir.»

Ne korkunç bir yalan!

Bizim portremizi bu kadar âdî şekilde yalanlar katarak çizenler ne yazık ki, hayvânî duygularını dindirmek için barbarca, canavarlar gibi birbirlerinin boğazına sarılanların ta kendisiydiler. Onlar, mukaddes olmayan harbleriyle (Un Holy War) Doğuda ve Batıda zayıf, güçsüz milletleri esâretleri altında inim inim inletip, denizler aşırı ülkelerindeki malları için, Allah'ın zavallı insanlara bahşettiği madenleri çıkarıp, servet menba'larını götürüp tüketmişlerdir.

Bunlar, bizim cihâd prensibimizden pis ağızlarıyla lâf ederken, kalbleri mal mülk iştihâsıyla kıvranmakta, ellerinde makinalı tüfekler, altlarında zırhlı tanklar, üstlerinde saf saf olmuş uçaklar, arkalarında donatılmış milyonluk ordular. Zavallı geri kalmış milletlerin sessiz hayatını zehirleyip, gelirini kapışmaktadırlar. Bütün bunlarla birlikte pis iştihâları her gün biraz daha kabarmakta, hayvânî iştihâları körüklenmektedir.

Onlar, hiç bir zaman «Allah yolunda harb etmemişlerdir.» Ancak hayvânî arzularının, âdî isteklerinin, karışık düşüncelerinin yolunda savaşmışlardır.

Ne acâyibdir ki bu korkunç çıkartmalara, fecî bombardımanlara sahne olan zavallı geri kalmış ülkelerin bütün günâhları; Allah'ın kendilerine bahşettiği yeraltı kaynaklarına, yahut verimli arâzîlere sâhib bulunmalarıdır. İsterse buralarda hiç bir gelir kaynağı bulunmasın. Avrupa piyasası için açık pazar, eğlenmek isteyen gençler için seyâhat mahalli olabilmek ihtimâli en büyük suçtur. Acı olan tarafı, bu zavallı ülkelerin şanssızlık eseri olarak onların sömürüp te aç gözlerini doyuramadıkları memleketlerin yolları üzerinde bulunmalarıdır. Evet, bu bile acıklı bombardıman hareketleri için yeter bir suçtur. İşte bizim cihâd ve gazâmızı o şekilde gösterenlerin iğrenç durumu!..

Halbuki bizim fütûhât ve gazâlarımızın üstünden çağlar gelip geçmiştir.

Kendileriyse bugün hâlâ gûyâ medenî âlemin gözleri önünde câniyâne hareketlerine devâm etmektedirler. Allah için olsun söyleyin! Hangi geri kalmış ülke, bunlarla savaşan vatan evlâdlarının temiz kanlarıyla sulanmamıştır? Asya, Afrika, Amerika kıt'alarından hangisi bunların mel'ûn harblerinin acısını çekmemiştir? Ama bu dâhî (!) herifler, bizim suratımızı o kadar çirkin ve iğrenç kılığa sokmuşlar ki, kendilerininkine kimse bakamaz olmuş ve sırıtarak yapmış oldukları bu iğrenç portrenin bir yanına geçip gûyâ ilmî yoldan bizim tarihimize leke sürmeye başlamışlardır. Heriflerin yalancılıkta ve göz boyamakta mahâretlerine diyecek yok doğrusu...

Ama bizim bunlara kanmamız ve adamlarımızın aptallığı yürekler acısı...

Evet, bunların yaptıkları yukarıdaki portreye aldanarak bakmaktan daha büyük bir aptallık bulunur mu? Bizim Batı mukallidi aptallar, o portrenin karşısına geçip hakîkata tıpatıp uyduğunu, bu portreyi çizenlerin büyük sanatkâr, dâhî ve mütefekkir olduklarından bahsetmektedirler.

Bu iğrenç portreyi çizmek için san'at gücünü kullanan günâhkâr ellere ve gerçeklerin yüzünü boyayan gizli kalemlere göz atmayı hiç aklımıza getirmedik.

Bir kısmıysa, bu iğrenç yalanlara kanıp, bu sahte sanatkârların çizdiği portrelere bakıp Allah'ın değişmez hakîkatlarını tebdîl ederek, gûyâ bu dinin onların çizdiği portreye hakîkatta uyduğunu, fakat sonradan değiştirildiğini te'vîl yoluyla anlatır. Halka da dönüp derler ki: Bizim nemize gerek cihâd... Efendiler, İslâm iyilik dinidir. O, hep iyilikle hareket edip güzel söz, tatlı dille hakîkatları anlatmayı emreder.

(.....)

Peygamber önce, İslâm'ın ufuklarında doğduğu Arap Yarımadasından işe başlamış, orayı İslâm'ın hâkimiyeti altına almış. Sonra da kenar kabîleleri İslâm Devletine katmış. Daha sonra, yeryüzünde hüküm süren o günkü kralların tümünü Hak Dine davet etmiş, tek Allah'a kulluk etmeye çağırmıştı. Bu çağrıya uyanlar, İslâm sitesinin sınırları içine alınıp, onun ferdleri arasına girdi. Bu ilâhî davete kulak vermeyip, îmân etmeyenlerse öldürülmeye başlandı.

Allah'ın Yüce Rasûlü Refîk-ı A'lâ'ya kavuşunca, yerine geçen Halîfe Hz. Ebubekir devrinde, o günkü dünyanın en büyük krallıkları olan köhne Bizans ve kof İran üstüne akınlar başladı. Bu iki devlet, o günlerde yeryüzünün en haşmetli, en güçlü devletleriydi. Sıddîk-ı A'zam'ın açtığı bu çığır, Ömer'ül-Fârûk devrinde daha da hızlandı. İlk büyük İslâm Devletini kurma şerefi Ömer'indir. Onun zamanında İslâm Devletinin gölgesi, dünyanın iki büyük kıt'asının üstüne serilmişti.

Bu dinin tabîatı ve mâhiyeti, bu dindeki cihâd mefkûresinin tabîatı ve değeri ile alâkalı cihâd hareketinin plan ve proje safhalarıyla ilgili bu dinin hareket metodu hakkındaki bu açıklamaların ışığı altında... Allah Teâlâ'nın «Furkân günü» adını verdiği büyük Bedir savaşı hakkında gerekli ölçülerimizi koyabiliriz. Ve özetle bu savaşta nâzil olan Enfâl sûresinin hakkında giriş mâhiyetindeki bilgilerimizi arzedebiliriz.

Daha önce de açıkladığımız gibi büyük Bedir savaşı, İslâm'daki cihâd hareketinin ilki değildir. Ondan önce de birkaç kere gözcü müfrezeler çıkarılmıştı. Bunlar arasında sâdece birisinde savaş vukû bulmuştu. O da Abdullah İbn Cahş başkanlığındaki seriyyede olmuştu. Rasûlullah'ın Medîne'ye hicretinden onyedi ay sonra bir Receb ayında bu çatışma meydana gelmişti. Fakat hepsi de daha önce de söz ettiğimiz gibi İslâm'daki cihâd mefkûresine dayalı olarak gelişmişti. Evet bütünüyle bu seriyyeler, Rasûlullah'ı ve müslümanları yurdlarından çıkaran câhiliyyet ve İslâmiyette haremgâh olarak kabul edilen beyt'ül-harâm'ın mahremiyetini muhâfaza etmeyen Kureyş'lilere tevcîh edilmişti. Şu kadar var ki bu; İslâm cihâdının gelişmesi ve yayılması konusunda temel esâs değildi. İslâm'da cihâdda aslolan, insanın Allah'tan başkasına kulluktan kurtulması, yeryüzünde Allah'ın ulûhiyyetinin yerleştirilmesi, insanı köleleştiren putların yıkılması ve insanları insanlara kul olmaktan kurtarıp yalnız başına Allah'a kul ederek gerçek mânâda hürriyetin ilânıdır... Ve Kureyş o gün için yarımadada insanlarla Allah'a kulluk esâsı arasına giren ve kulları kendisine mahkûm eden putları temsîl ediyordu doğrudan doğruya... Elbetteki İslâm için, umûmî planı dâhilinde hareket etmek, müslümanlara fiilen vukû bulan ve zulüm ve tuğyân hareketini bertaraf edebilmek ve Medîne'deki İslâm

diyârını savaş ve düşmanlıktan muhâfaza etmek için, tabiî olarak bu putları çiğneyip geçmekten başka bir çıkar yol yoktu. Biz, bu yaklaşık mahallî sebepleri belirtirken devâmlı hatırımızda tutmamız gereken bir başka unsur daha vardır. O da bu dinin tabîatı ve bu tabîatın gerektirdiği hareket planıdır... Buna göre yeryüzünde Allah'ın hâkimiyetini gasbeden, ne şekilde olursa olsun kulları Allah'tan başkalarına kul eden putları bırakmamak, yok etmektir.

Bedir Savaşı

Biz, bu savaşta nâzil olan Enfâl sûresini sunmadan önce, bu büyük savaşın hâdiselerini kısaca özetleyelim ki sûrenin indiği atmosferi teneffüs etme imkânını bulalım. Âyetlerin ana gâyelerini kavrayalım. Bir yandan hâdiseler karşısındaki pratikliğini, bir yandan da hâdiselere yön verişindeki realizmini idrâk edelim. Gerçek odur ki Kur'an'ın âyetleri, sâdece lafzî ifâdeleriyle gerçek mânâda kavranılamaz. Ancak ve her şeyden önce o ifâdeleri, hareket tarihindeki atmosferine uygun bir hayat şartına girmek, müsbet realizmi ile uyuşmak ve onun canlı pratik faâliyeti ile faâliyet icrâ etmek ile mümkün olabilir. Her ne kadar Kur'an, karşılaştığı devredeki tarihî vak'alarla ilgili ve münhasır olma gibi bir durumdan uzak ve arınmış ise de bu uzaklık mesâfesi ancak o tarihî vak'aların ışığı altında açıklanabilir. Bundan sonra da onun kendisine hâs sürekli ilhâmları, devâmlı faâliyeti seyrine devâm eder. Yalnız bu dinle hareketini ayarlayan ve bu nassların ilk defa inmeye başladığı devrelerdeki insanların hayat tarzına uygun bir hayat tarzını benimseyenlerin ve onların karşılaştığı hallere benzer hallerle karşılaşanların hareketlerine nisbetle bu böyledir. Kur'an, oturup da onun hükümlerini lafzî mefhûmlarının ışığı altında sâdece belâgat yönünden açıklamaya çalışanlara hiç bir zaman için esrârını açmaz...

İbn İshâk diyor ki : Sonra Rasûlullah (s.a.) işitti ki Harb oğlu Ebu Süfyân, Şam'dan Kureyş'e âit büyük bir kervanla dönmektedir. Bu kervanda Kureyş'in malları ve ticâret metâı yer almaktadır. Kervanın başında Ebu Süfyân'la birlikte otuz veya kırk kişi bulunuyordu.

İbn İshâk diyor ki : Bana Muhammed İbn Müslim ez-Zührî, ona Âsım İbn Ömer İbn Katâde, ona Abdullah İbn Ebubekir, Yezîd İbn Rûman, ona da Urve İbn Zübeyr nakletmiştir. Diğer ulemâmız da İbn Abbâs (r.a.) dan naklediyorlar. Hepsi de bana hadîs nakletti. Bedir savaşı ile ilgili duyduğum hadîsleri burada topluyorum. Dediler ki :

Rasûlullah (s.a.) Ebu Süfyân'ın döndüğünü işitince müslümanları topladı. Ve onlara danıştı ve dedi ki: Bu Kureyş'in kervanı. Ona çıkınız, olur ki Allah size ganîmet ihsân eder. Herkes hazırlandı. Bir kısmı ça-

buk davrandı, bir kısmı yavaş. Bunun sebebi de onlar Rasûlullah'ın savaşacağını sanmıyorlardı. Zâd'ül-Meâd ve İmtâ'el-Esmâ adlı eserlerde zikredildiğine göre; hayvanın üstünde olanlara, hemen hazır olmalarını emretti ve bunun için fazla bir toplantı yapmadı.

İbn el-Kayyim el-Cevzî de diyor ki : Bedir'de hazır bulunan müslümanların hepsi, üçyüz küsûr kişiydi. Muhâcirlerden seksenaltı kişi vardı. Evs kabîlesinden altmışbir kişi, Hazreç kabîlesinden de yüzyetmiş kişi bulunuyordu. Evs kabîlesinden olanların kuvveti daha fazla, kudreti daha üstün idiyse de sayıları azdı. Çünkü onların evi Medîne'nin çevresindeydi. Halbuki savaş haberi hemen çıkmıştı. Ve Peygamber (s.a.) atının sırtında olanlardan başkası bizi ta'kîb etmesin, demişti. Medîne'nin kenarında bulunanlardan bir kısmı, peygamberden izin isteyip hayvanlarını getirmek istediler. Fakat peygamber bunu yapmadı. Maksadları, düşmanla karşılaşmak değildi. Zâten bunun için hazırlık yapmamışlardı. Donatımları da buna müsâit değildi. Fakat Allah Teâlâ, hiç bir mîâd olmaksızın düşmanlarıyla aralarını birleştirdi.

Ebu Süfyân Hicâz bölgesine yaklaşınca, çevreye haberciler salıverdi. Karşılaştığı süvârîlere soruyordu. Çünkü kafilede bulunan mallardan ve adamlarından korkuyordu. Hattâ süvârîlerden Hazreti Muhammed'in ve ashâbının savaş için çıktıklarını ve bundan sakınması gerektiğini bildiren bir haber işitince Gifâr kabîlesinden Damdam İbn Amr'ı ücretle tuttu, Kureyş kabîlesine varmasını ve mallarını korumalarını bildirmesini, çünkü Muhammed (s.a.) in arkadaşlarıyla birlikte taarruza geçtiğini söyledi. Bunun üzerine Damdam İbn Amr çabucak Mekke'ye gitti.

Makrizî «İmtâ el-Esmâ» adlı eserinde diyor ki : Mekke'liler Damdam İbn Amr şöyle deyinceye kadar ona kulak asmadılar : Ey Kureyş'liler, ey Gâlib oğlu Lüey sülâlesi, kervana (yani koku, misk, elbise ve yiyecek taşıyan kervana) Muhammed ve ashâbı taarruz etti. Yardıma koşun yardıma... Yemîn ederim ki kavuşacağınızı sanmıyorum. Damdam İbn Amr devenin kulağını kesmiş, gömleğini yırtmış ve eğerini ters çevirmişti. Kureyş'liler onun bu durumundan birşey anlamamışlar ve zorla savaş hazırlığına girmişlerdi. Ancak üç gün içerisinde mücehhez olabilmişlerdi. Bazılarının söylediğine göre, iki günde hazırlanmışlardı. Bu arada kuvvetlileri zayıflarına yardım etmişti. Süheyl İbn Amr, Zem'a İbn Esved, Tuayme İbn Adiyy, Hanzala İbn Ebu Süfyân, Amr İbn Ebu Süfyân halkı savaşa teşvîk ediyordu. Süheyl şöyle diyordu : Ey Gâlib oğulları, siz Muhammed'i ve o sapıkları kendi başlarına mı bırakacaksınız? Malınız ve kervanınızı vurmaları için Yesrib'lileri karşılıksız mı bırakacaksınız? Kim mal istiyorsa, işte mal. Kim de kuvvet istiyorsa, işte kuvvet. Ümeyye İbn Salt da, hemen şiirler söyleyerek onu övmeye başladı. Nevfel İbn Muâviye Kureyş'li kuvvet sâhibi kimselere

gitti ve onlara yardımda bulunacağını, binek vereceğini söyledi. Abdullah İbn Rebîa da dedi ki : İşte şu beş yüz dînâr. Onu istediğin yere kullan. Hüveytib İbn Abd'ül-Uzzâ'dan iki yüz dînâr aldı, üç yüz dînâr da daha koyarak silah ve bineği takviye etti. Tuayme İbn Adiyy de yirmi tane deve yükledi. Maûne'de kendi adamlarından bir kısım kimselere de kuvvetle yardımda bulundu. Kureyş'lilerden kim geri kalırsa ona bir elçi gönderiliyor ve savaşa girmesi için teşvîk ediliyordu. Ebu Leheb'e gittiler, ama Ebu Leheb kendisi de gitmek istemedi, başka birisini de yerine göndermeyi arzu etmedi. Söylendiğine göre yerine Muğîre oğlu Hişâm'ın oğlu Âs'ı gönderdi. Çünkü onun Ebu Leheb'e borcu vardı. Ebu Leheb; hadi savaşa git, borcum senin olsun, dedi. Ve o da gitti. Addas da (Addas Hıristiyan bir çocuktu. Rebîa oğullarından Utbe ve Şeybe, bir salkım üzümü tâif gününde Rasûlullah'a yollamıştı. Tâif'liler Rasûlullah'ın davetini çirkin şekilde reddetmişler ve peşine çocukları, beyinsizleri salarak taş yağmuruna tutmuşlardı. Tâ ki Rasûlullah'ın mübârek ayakları kanlar içerisinde kalmıştı. Bunun üzerine Rasûlullah, Utbe ve Şeybe'nin bahçesine sığınmıştı. Addas, Rasûlullah'ın durumunu görünce içerisine bir üzüntü gelmiş, onun eline sarılmış, ayaklarını öpmeye başlamıştı.) Rabîa oğullarından Şeybe ve Utbe'yi savaşa gittikleri için kınıyordu. Âs İbn Münebbih ile, Ümeyye İbn Halef'i de kınıyordu ki Utbe İbn Ebu Muayt ile, Ebu Cehil geldiler ve ona kızdılar. O da; bana vâdînin en güzel devesini satın alın, dedi. Onlar da, üçyüz dirheme en güzel bir deve satın aldılar ve binek için verdiler. Müslümanlar bunu da ganîmet olarak almışlardı. Kureyş'liler arasında savaşa çıkmayı en çok istemeyenlerden birisi de Hâris İbn Âmir idi. Damdam İbn Amr rü'yâsında Mekke'nin baştan aşağı kana boyandığını görmüştü. Abdulmuttalib'in kızı Âtike de rü'yâsında aynı şeyleri görmüştü. Bu rü'yâlar, Kureyş'in her evinden kan ve ölü çıkacağına işâret idi. İleri gelen kimseler, savaşa çıkmak istemediler. Ama birbirlerinin yanına vardılar ve teşvîk ettiler.. En çok savaşa gitmek istemeyen de Hâris İbn Âmir idi. Ümeyye İbn Halef, Rabîa oğullarından Utbe ve Şeybe, Hakîm İbn Hizâm, Ebu'l-Bahterî, Ali İbn Ümeyye İbn Halef, Âs İbn Münebbih. Öyle ki Ebu Cehil onların yanına geldi ve teşvîk etti. Ukbe İbn Ebu Muayt da ona yardım etti. Nadr İbn Hâris İbn Kelde de yardımcı oldu. Netîcede savaşa çıkmaya karâr verdiler. Kureyş her taraftan şarkılar söyleyerek, kadınlar tef çalarak yola revân oldu. Kurbânlar kesmeye başladılar, dokuz yüz elli kişiydiler tâm. Önde yüz atlı vardı. Süvârîlerden yüzü de zırhlı idi. Ayrıca piyâdelerden de zırhlı olanlar vardı. Allah Teâlâ'nın bildirdiği gibi yediyüz de deve bulunuyordu :

«Yurdlarından böbürlenerek, insanlara gösteriş yaparak çıkan ve

Allah yolundan men'edenler gibi olmayın. Allah onların işlediklerini her yönüyle bilendir.»

Rasûlullah'ın ve ashâbının yanına gelinceye kadar son derece artan bir kinle büyüklenmeyle dolmuşlardı. Çünkü Rasûlullah ve ashâbı, kendi kervanlarını almak istiyordu. Daha önce Amr İbn Hadramî ve beraberindeki kafileye raslamışlardı. Ebu Süfyân yetmiş kişilik kafileyle birlikte geldi. (İbn İshâk'ın rivâyetine göre kafile otuz kişiydi. İçlerinde Mahreme İbn Nevfel ve Amr İbn Âs da vardı. Ve kafilelerinde ticâret malı taşıyan bin tane deve bulunuyordu.)

Medîne'ye yaklaştıkları sırada son derece korkuya kapılmışlardı. Damdam İbn Amr ile kervan koruyucuları, Medîne'ye yaklaştıkları sırada yavaşladılar. Ebu Süfyân ise daha önde gitmiş ve Bedir'e kadar gelmişti. Çünkü önce kafileden korkuyor ve etrafı gözetliyordu. Ebu Süfyân kervanın yolunu değiştirirdi, Medine'den uzak sâhil taraflarına yöneldi. Bedir topraklarını sol tarafta bıraktı ve hızlıca gitti. Mekke'den kalkan Kureyş topluluğu da her menzilde duraklaya duraklaya geliyorlardı. İmr'ül-Kays oğlu Kays, Ebu Süfyân'dan onlara haber getirdi. Dönmelerini emrediyordu Ebu Süfyân. Çünkü kervanın kurtulduğunu haber vermişti. Binâenaleyh kendi kendinizi Yesrib halkına kırdırmayınız, diyordu. Buna ihtiyâç yoktur artık diyordu. Çünkü siz, kervanınızı ve malınızı korumak için çıkmıştınız, halbuki Allah onu kurtardı, diyordu. Kureyş'liler birbirlerine danıştılar ve Cuhfe denen yerden geri dönmek istemediler. Ebu Cehil dedi ki : Hayır vallahi Bedir'e varıp ta orada kurbânlar kesip, yemekler yeyip, içkiler içip, kadınlar oynatıp kalıncaya kadar ve bütün Araplara korku ve dehşet salıncaya kadar dönmeyiz. Bunun üzerine Kays, Ebu Süfyân'a vardı ve Kureyş'in geldiğini bildirdi. Ama Ebu Süfyân; vay kavmime, dedi. Mutlakâ bu Amr İbn Hişâm'ın, yani Ebu Cehl'in işidir, dedi. Halkın başına geçtiği için dönmek istemedi ve yanlış hareket etti, dedi. Yanlış hareket ise uğursuzluk ve eksikliktir, dedi. Eğer Muhammed bizimle karşılaşacak olursa bu çatışmada mutlakâ bizi yener, dedi.

İbn İshâk diyor ki : Sakîf kabilesinden Amr İbn Vehb'in oğlu Ahnes İbn Şüreyk, Zühre kabilesiyle müttefik idiler. Kureyş'liler Cuhfe'de iken şöyle dedi. Ey Zühre oğulları, Allah malınızı kurtardı ve arkadaşımız Mahreme İbn Nevfel'i de kurtardı, siz ise malınızı ve arkadaşınızı korumak için harbe çıkmışsınız, artık dönünüz. Çünkü çıkmanız için bir sebep kalmadı. Zâyiât vermeksizin geldiniz. Bunun söylediğini değil (Ebu Cehl'in). Bunun üzerine onlar döndüler. Zühre kabilesinden hiç kimse, bu durumu görmedi. Kureyş oymaklarından hepsinden de savaşa katılan topluluklar vardı. Yalnız Kâ'b oğullarından kimse yoktu. İmtâ el-Esmâ'da zikredildiğine göre, yalnız Tayme İbn Adiyy yirmi

deve kiralamış ve başına da adamlar koyarak Maûne'de onlara yetiştirmişti. Ebu Tâlib'in oğlu Tâlib'le Kureyş'lilerden bir kısmı arasında şöyle bir muhâvere geçmişti. «Vallahi biz Hâşim oğullarını bildik, siz bizimle beraber çıksanız da arzunuz Muhammed'le birliktedir.» Bunun üzerine Tâlib dönenlerle birlikte Mekke'ye döndü.

İbn İshâk diyor ki : Ramazân'dan birkaç gece geçmişti ki Rasûlullah ashâbıyla birlikte çıktı. Rasûlullah'ın ve ashâbının o gün yetmiş devesi vardı. Ve sırayla develere biniyorlardı. Rasûlullah'la Hz. Ali ve Ebu Mirsed'in oğlu Mirsed bir deveye sırayla biniyorlardı. Abdülmuttalib'in oğlu Hamza ile Zeyd İbn Hârise, Rasûlullah'ın kölesi Ebu Kebşe ve Enes de bir deveye nöbetleşe biniyorlardı. Hz. Ebubekir, Ömer ve Abdurrahmân İbn Avf da bir deveye nöbetleşe biniyordu.

Makrizî, İmtâ el-Esmâ'da diyor ki :

Rasûlullah Bedir'e yaklaştığı sırada Kureyş'in yola çıktığı haberi geldi. Bunun üzerine istişâre yaptı. Ebubekir kalktı ve dedi ki : İyi oldu, sonra Ömer kalktı iyi oldu, dedi ve şöyle devâm etti : Ya Rasûlallah Allah'a kasem ederim ki Kureyş ve şerefi izzet bulduğu zamandan beri zillete düşmedi. Küfrettiğinden beri îmâna gelmedi. Vallahi sen onun izzetini aslâ teskîn etmeyeceksin ve seninle savaşacaklar onlar. Sen de bunun üzerine hazırlığını yap ve savaşmaya başla. Sonra Mikdâd İbn Amr kalktı ve şöyle dedi : Ey Allah'ın Rasûlü, sen Allah'ın emri nasılsa öyle yap. Biz seninle beraberiz. Allah'a kasem ederiz ki İsrâiloğullarının peygamberlerine dedikleri gibi «Git sen ve Rabbın savaşın, biz burada oturanlardanız işte» demeyiz. Aksine biz deriz ki : Sen ve Rabbın savaşın, biz de sizinle birlikte döğüşenlerdeniz. Seni Hak peygamber olarak gönderen Allah'a kasem ederiz ki, sen bizi «Berk'ül-Ğımâd» a göndersen şüphesiz gideriz. (Berk'ül-Ğımâd, Yemen'in güney kısımlarında bir yer adıdır). Bunun üzerine Rasûlullah onlara hayır duâlarda bulundu, sonra şöyle buyurdu : Ey insanlar bana fikir verin. Bununla Rasûlullah Ansâr'ı kasdediyordu. Çünkü ikinci Akabe bîatında onlarla yapılan antlaşmada Rasûlullah'ı kendi yurdlarında, gelecek her türlü engellere karşı korumayı şart koşmuşlardı ve buna dayanarak da peygamber Medîne'ye hicret etmişti. İşte Rasûlullah onların sâdece yurdlarında kendisine yardım edeceklerini sanıyordu. Bunun üzerine Sa'd İbn Muâz kalktı ve dedi : Ey Allah'ın Rasûlü, öyle sanıyorum ki sen bizi kasdediyorsun. Ansâr'ın yerine ben cevab vereceğim. Hazreti Peygamber; evet, dedi. Bunun üzerine Sa'd devâm etti : Belki de sen, sana başka şekilde vahyolunan emirden ayrı şekilde buraya geldin. (Yani sen kervanı ta'kîb etmek üzere çıkmışken şimdi müşriklerle karşılaşmak zorunda kaldın demek istiyordu) Şüphesiz ki biz, sana îmân ettik ve seni tasdîk ettik. Getirmiş olduğun şeylerin hak olduğuna şehâdet

ettik. Ve biz sana verdiğimiz ahid ve mîsâkda, emrini dinleyip itâat edeceğimizi bildirdik. Ey Allah'ın peygamberi istediğin gibi yürü. Seni hak olarak gönderen Allah'a kasem ederim ki bize şu denizi geçmemizi emretsen ve sen önümüzde gitsen biz de senin peşinde o denize dalarız. Bir kişi de arkada kalmaz. Sen istediğini al, istediğini bırak. Mallarımızdan dilediğini al, dilediğini alma. Ve şüphesiz ki bizim malımızdan senin aldıkların, bıraktıklarından daha çok hoşumuza gidecektir. Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemîn ederim ki; ben, bu yola hiç gitmedim, bilmiyorum da nasıl olduğunu. Ve biz yarın düşmanla karşılaşmaktan sıkılmıyoruz da biz savaş zamanı sabredeceğiz. Karşılaştığımız zaman sadâkat göstereceğiz. Olur ki Allah seni sevindiren şeylerin bir kısmını bize de gösterir... Bir başka rivâyette de Sa'd İbn Muâz şöyle diyor : Şüphesiz ki biz, arkamızda kendi kavmimizden öyle kimseler bıraktık ki onlar seni bizden daha az sevmezler. Ve sana bizden daha az itâat etmezler. Onlar, sâdece kervanın ta'kîb edileceğini sandılar. Biz senin için burada bir çadır kuralım, sen onun içinde ol. Ve sana bineklerini hazırlayalım. Sonra biz düşmanımızla karşılaşalım. Şâyet Allah'ımız bizi üstün kılar ve düşmanımıza muzaffer ederse bu zâten istediğimiz şeydir. Şâyet öbür şekli tecellî ederse, sen bineklerinin üzerine atlar ve arkamızdan ulaşırsın... Bunun üzerine Hz. Peygamber, ona hayır duâda bulundu. Ve dedi ki : Allah bundan daha hayırlı bir şey emreder mi ya Sa'd... Sa'd'ın konuşmasından sonra meşveret bitince Rasûlullah buyurdu : Haydin Allah'ın bereketi üzerinize olsun. Gerçekten Allah bana iki bölükten birini vaadetti. Allah'a yemîn ederim ki ben o kavmin yerlere serilişini görür gibi oluyorum. ...Bunun üzerine topluluk; savaş için karşılaşacaklarını, kafilenin gittiğini anladılar. Rasûlullah'ın bu sözü üzerine yardım dilediler ve o günden itibâren sancakları çektiler. Sancak üç tane idi. Mus'ab İbn Umeyr taşıyordu birisini. Diğer iki sancak ise siyahtı. Birisi Hz. Ali'deydi, diğeri de Ansâr'dan birisindeydi. (Bu Sa'd İbn Muâz) Medîne'den çıkarken sancaklar çekilmişti.

Rasûlullah Ramazân'ın onyedinci cum'a gecesi yatsı vakti Bedir yakınlarında konakladı : Hz. Ali'yi, Zübeyr'i, Sa'd İbn Ebî Vakkâs'ı, Besbes İbn Amr (r.a.) ı su aramak üzere yolladı. Ve onlara küçük tepeyi göstererek buyurdu : Şu küçük tepenin yanında kuyu bulacağınızı ümîd ediyorum, dedi. Onlar gittiler, tepenin dönemeç yönünde Kureyş'li su taşıyıcılarını ve sakalarını buldular. Hepsi birden kaçarak Kureyş'in yanına geldiler, onlar dediler ki : Ey Gâlib oğulları işte İbn Ebî Kebşe (Hz. Peygamberi kasdediyorlardı) ve ashâbı suyunuzu da aldılar. Bu haber asker içerisine yayılınca herkeste bir nefret hissi doğdu. Üzerlerine yağmur yağıyordu. Saîd İbn Âs'ın oğlu Ubeyde'nin kölesi Ebu

Yessâr, İbn Haccac'ın oğlu Münebbih'in kölesi Eslem ve Ümeyye İbn Halef'in kölesi Ebu Râfi' o gece tutuldu. Peygamber efendimiz namaz kılarken yanına getirildiler. Onlar dediler ki; biz, Kureyş'in sucularıyız ve su götürmek istiyoruz. Bunun üzerine topluluk verdikleri haberden iğrendiler ve onları döğdüler. Döğünce biz Ebu Süfyân'ın adamlarıyız ve kervanda bulunuyoruz, dediler. Bunun üzerine onları bıraktılar ve Rasûlullah'ın yanına getirdiler. Rasûlullah buyurdu ki : Doğru söylerlerse döversiniz. Yalan söylerlerse bırakırsınız. Sonra onlara sormaya başladı. Bunun üzerine onlar haber verdiler. Kureyş'in o tepenin arkasında olduğunu, bir gün on deve, bir gün de dokuz deve kestiklerini bildirdiler. Mekke'den kimlerin çıkıp çıkmadığını da haber verdiler. Bunun üzerine Rasûlullah buyurdu ki : Sayıları dokuzyüz ile bin arasında olsa gerektir : İşte şu Mekke. Size en yürekli evlâdlarını attı...

Konakladığı yerde ashâbı ile birlikte istişâre etti. Habbâb İbn Münzir dedi ki : Biz kuyunun yakınına varalım, Çünkü ben Bedir kuyusunu da biliyorum ve onun asıl yerini de...

Bedir'e yakın bir yerde eski bir kuyu vardı ki suyunun tatlılığı ile meşhûrdu. Kuyuda çok su vardı ve suyu çekilmezdi. Sonra biz onun üzerine bir havuz çevirir ve içerisine kaplarımızı atar, istediğimiz gibi suyunu içer ve savaşırız. Bunun üzerine Rasûlullah buyurdu ki : Ey Habbâb, sen en güzel görüşe işâret ettin. (İbn Hişâm'ın, İbn İshâk'tan rivâyetinde de Habbâb İbn Münzir dedi ki : Ey Allah'ın Rasûlü bu konakladığımız yer Allah'ın seni indirdiği yer midir? Yani oradan ileri geri gidemez miyiz? Yoksa harb ve hîle konusundaki şahsî görüşünüz müdür? Rasûlullah; hayır, bu tamâmen harb ve hîle konusundaki şahsî görüşümdür, buyurdu. Bunu anlayınca Habbâb dedi ki : Ya Rasûlullah burası konaklanacak yer değil... Sonra işâret ettiği husûsu anlattı.) Bunun üzerine Rasûlullah kalktı, Bedir'e yakın eski bir kuyunun civârında konakladı. Ve o gece bir ağacın kökünün yanında namazını kıldı ve Ramazân'ın onyedinci günü cum'a gecesiydi. Habbâb'ın işâret ettiği husûsları yaptı. Allah Teâlâ, semâya emir vererek yağmur yağdırdı. Müslümanlara da yağmur isâbet etti. Kureyş'lilere de... O kadar yağdı ki taşınabilecek fırsat bulamadılar. Aralarında sâdece bir kum yığını vardı. Aslında yağmurun gelişi, mü'minler için bir nimet ve kuvvet idi. Müşrikler için de bir belâ ve musîbet. Ve o gece müslümanları bir uyku bastı. Ve uyudular. Öyle ki her birisinin boynu göğsünün hizâsına geliyordu da, yan tarafa düşünceye kadar farkına bile varmıyordu. Mâlik oğlu Râfi'nin oğlu Rifâa o gece ihtilâm olmuştu. Gecenin sonuna doğru gusletti. Rasûlullah, Ammâr İbn Yâsir ile Abdullah İbn Mes'ûd'u Kureyş'lileri gözetlemek üzere yolladı. Döndüklerinde Kureyş'lilerin yorgun olduklarını ve göğün üzerlerine inmekte olduğunu bildirdiler.

Eski kuyunun yanına indikleri sırada Rasûlullah'a bir çadır yapıldı. Sa'd İbn Muâz kılıç kuşanmış olarak kapıda durdu. Rasûlullah vak'anın geçeceği yere vardı ve teker teker Kureyş kâfirlerinin, başlarının düşecekleri yerleri ashâbına gösterdi. Şurası falanın düşeceği yer, şurası falanın diye belirtiyordu. Herkesin Rasûlullah'ın belirttiği yerlerde yatması emredildi. Önce saflar düzeltildi ve peygamber tekrâr kurduğu çadırına geldi. İçerde Hz. Ebubekir bulunuyordu.

İbn İshâk diyor ki : Kureyş, yürüyerek sabah ışıyıncaya kadar geldiler. Rasûlullah, onların kum yığınının etrafında dönüp vâdîye yerleştiklerini görünce buyurdu ki : Allah'ım işte şu Kureyş'liler Sana meydan okumak ve Rasûlünü tekzîb etmek üzere bütün kibirleri ve bencillikleri ile geldiler. Allah'ım Senin bana vaadettiğin zaferini ihsân et. Allah'ım yarın onlardan intikâmını al... Rasûlullah bunu söylerken Utbe İbn Rebîa, Kureyş'liler arasında bir kırmızı deve üzerinde görüldü. Ve dedi ki : Eğer Kureyş'lilerden her hangi birisinin yanında bir hayır bulunursa, bu kırmızı develinin yanında olacaktır. Eğer ona itâat ederlerse doğru yolu bulurlar.

Hufaf İbn Eyma veya babası Eyma Kureyş'le karşılaştığı zaman, onlara hediye ettiği kurbânlarla oğlunu yollamıştı. Ve demişti ki : Eğer isterseniz silah ve adamlarla size yardım ederiz. Onlar da bunun üzerine sen akrabâlarına sıla-i rahim yapmak istersen üzerine düşen vazîfeyi yaptın. Allah'a yemîn ederim ki eğer biz insanlarla savaşıyorsak kimseye karşı zaafımız yok, şâyet Muhammed'in sandığı gibi Allah ile savaşıyorsak kimsenin Allah'a gücü yetmez. Kureyş topluluğu Bedir'e inince; içlerinden birisi, Rasûlullah'ın bulunduğu yere doğru geldi. Bu Hakîm İbn Hizâm'dı. Rasûlullah buyurdu ki : Bırakın onu gelsin. O gün havuzdan su içenlerin hepsi öldürüldü. Yalnız Hakîm İbn Hizâm öldürülmedi. O da sonraları müslüman oldu ve İslâmiyette samîmiyet gösterdi. Sonra yemîninde direndiği zaman hep Bedir günü beni kurtaran Allah'a yemîn ederim ki, diye söze başlardı.

İbn İshâk diyor ki : Bana Ebu İshâk İbn Yessâr anlattı, diğer ilim erbâbı da Ansârın ileri gelenlerinden naklettiler. Dediler ki : Kureyş'liler yerleşince Umeyr İbn Vehb'i yolladılar. Muhammed ve ashâbını gözetle, dediler. O da atıyla müslüman askerlerin çevresinde dolaştı, sonra onlara vardı dedi ki : Üçyüz kişi olsalar gerek. Fazla veya noksan da olabilirler. Fakat bana mühlet veriniz de bunlara yardım gelip gelmeyeceğini öğreneyim. Sonra atını vâdîye sürdü, uzaklara gitti ve hiç bir şey görmedi. Bunun üzerine Kureyş'lilerin yanına geldi, birşey görmedim, dedi. Fakat ey Kureyş topluluğu, musîbetler mihnetleri de beraber getirir. Bırakın da biz Yesrib'lilere acı ölümleri tattıralım. Kılıçlarından başka sığınacakları bir yerleri yok o topluluğun. Allah'a yemîn

ederim ki onlardan bir adam, sizden birisiyle döğüşmekten başka birşey yapamaz. Eğer sizden bir kişiye onlardan birkaç tanesi düşerse daha rahat yaşama imkânı bulamazlar. Siz görüşünüze göre hareket ediniz.

Hakîm İbn Hizâm bunu işitince kalabalığın arasından yürüdü ve Utbe İbn Rebîa'ya vardı ve dedi ki : Ey Velîd'in babası, sen şüphesiz ki Kureyş'lilerin en büyüğü ve efendisisin. İçimizde senin buyurduğuna uyulur. Zamanın sonuna kadar hayırla anılmak ister misin? Nedir o Ya Hakîm dedi Utbe... Hakîm dedi ki : Bu halkı geri çeviresin, senin müttefikin olan Amr İbn Hadramî'yi de götüresin. Bunun üzerine Utbe öyle yaptım, bil dedi... Sen benim için böyle hareket ediyorsun. Onlarsa benim müttefikim. Üzerimde diyetleri var. Sen Hanzalîlerin oğlusun. Ama halkın başına başkalarının buyruk kesilmesinden korkarım, diyerek Ebu Cehl'i kasdetti. Sonra Utbe İbn Rebîa ayağa kalkarak yüksek sesle konuştu ve dedi ki : Ey Kureyş topluluğu, Allah'a yemîn ederim ki siz, Muhammed ve arkadaşlarıyla karşılaşırsanız hiç birşey yapamazsınız. Kasem ederim ki şâyet onları öldürecek olursanız, hiç kimse kimsenin yüzüne bakamaz. Çünkü ya amcasının oğlunu öldürmüş, ya dayısının, ya da aşîretinden birisinin. Öyleyse haydin dönün. Muhammed'le diğer arapları başbaşa bırakın. Şâyet onlar, Muhammed'i öldürecek olurlarsa zâten sizin istediğiniz de bu değil mi? Aksi olacak olursa sizinle anlaşırlar ve istediğiniz şeyi ona yapmış olmazsınız.

Hakîm diyor ki : Bunun üzerine koştum, Ebu Cehil'in yanına vardım. Baktım ki Ebu Cehil zırhını hazırlıyordu. Ona dedim ki; ey Ebu Hâkem, beni Utbe yolladı sana, şöyle şöyle dedi. Bunu Ebu Cehil işitince dedi ki : Vallahi onun yüreği korkudan şişmiş olsa gerek, Muhammed'i ve arkadaşlarını görünce... Hayır, vallahi biz dönmeyiz. Allah ya bize verir, ya Muhammed'e... Utbe bunu söylerken, Muhammed ve arkadaşlarını kestikleri deveyi yerken aralarında oğlu Ebu Huzeyfe'yi de görmüş (ki o müslümanlar arasında yer alıyordu) bunun üzerine sizi korkutuyor.

Sonra Âmir İbn Hadramî'ye bir adam yolladı ve dedi ki : Şu senin müttefikin var ya, o halkı döndürmek istiyor geriye. Halbuki sen, intikâmını gözünle gördün. Kalk ahdini söyle ve kardeşinin ölümünü bağıra bağıra anlat. Bunun üzerine Âmir İbn Hadramî kalktı, halkın arasında göründü, sonra başladı çığlık atmaya. Vay Amr, vay Amr... Harb kızıştı, herkes kendi durumundan şiddet duydu. Ve üzerlerindeki kötülüklerden çekinmek istiyor. Utbe'nin davet ettiği görüş de bunun üzerine kalabalık içerisinde benimsenmedi. Ebu Cehil'in; vallahi onun yüreğini korkuttuk, sözü Utbe'ye ulaşınca o; kimin korkudan yüreğinin şişmiş olacağını görür. (Korkaklaşarak kadınlara benzeyeceğini ifâde eden bir cümle kullandı) Ben mi, yoksa o mu dedi?

İbn İshâk diyor ki : Mahzûm kabîlesinden Abd'ül-Esed oğlu Esved çıktı. Bu kötü huylu, şirret bir adamdı. Ve dedi ki : And ediyorum Allah'a ki mutlak şekilde onların su birikintilerinden içeceğim, ya da onu yıkacağım. Yoksa bu uğurda öleceğim. Esved çıkınca ona karşı Abdülmuttalib'in oğlu Hamza çıktı. Karşılaştıkları vakit Hz. Hamza bir darbe indirdi üzerine. Esved'in ayağı burkuldu ve yarı diz üstü su birikintisinin önüne düştü. Beli üstü doğrularak ayağını dikmek istedi. Sonra havuza doğru sürünmeye başladı. Zannınca yemînini yerine getirmek istiyordu. Hz. Hamza (r.a.) peşini ta'kîb etti ve bir darbe ile havuzun önünde öldürdü.

Ondan sonra Utbe İbn Rebîa çıktı. Yanında Rebîa oğlu Şeybe ve kendisinin oğlu Velîd İbn Utbe vardı. Saflardan ayrılınca meydan okudu. Ona karşı ansâr'dan üç genç çıktı. Bunlar da Hâris ve Afrâ'nın çocukları Avf ve Muavviz'di. Bir diğeri de Abdullah İbn Revâha denilir er kişiydi. Kimsiniz dediler, biz Medîne'li ansârdan bir topluluğuz diye karşılık verince bizim size ihtiyâcımız yoktur, dediler. (İbn İshâk diyor ki : Utbe ansâr'lı gençlere şöyle dedi. Siz denk ve efendi kişilersiniz. Biz sizi değil, kendi kavmimizi istiyoruz.) Sonra bir münâdî seslendi ve dedi ki : Ey Muhammed, karşımıza kendi kavmimizden denk birisini çıkar. Bunun üzerine Rasûlullah buyurdu : «Kalk ey Halis oğlu Ubeyde, ey Hamza ve Ali»... Bunlar kalkıp da düşmana doğru yaklaşınca kimsiniz, dediler. Hz. Ubeyde; ben Ubeyde'yim, dedi. Hz. Hamza'da; ben Hamza'yım, Hz. Ali ise; ben Ali'yim, dedi. Bunun üzerine onlar; evet, denk kimseler, dediler. Hz. Ubeyde meydana atıldı içlerinde en yaşlı olan Utbe İbn Rebîa'ydı. O karşı çıktı. Hz. Hamza meydana atıldığında Rebîa oğlu Şeybe çıktı karşısına... Velîd İbn Utbe'ye de Hz. Ali karşı koydu. Hz. Hamza, hiç aman vermeden Şeybe'nin üzerine yürüdü ve öldürdü. Hz. Ali de fırsat vermeksizin Velîd'i öldürdü. Ubeyde'ye gelince, Ubeyde ile Utbe arasında birkaç darbe cereyân etti. Her ikisi de diğerine isâbet ettirdi ve yaraladı. Ama Hamza ile Ali, kılıçlarını kınından çıkararak Utbe'nin üzerine yürüdüler ve saldırdılar. Arkadaşlarına yardımcı oldular.

İbn İshâk diyor ki : Sonra insanlar, birbirlerinin içerisine girdiler ve birbirlerine yaklaştılar. Ama Rasûlullah emir buyurmuştu, kendisi emredinceye kadar hamle yapmamaları husûsunda. Ve demişti ki : Eğer Kureyş'liler sizi sıkıştıracak olurlarsa, siz onlara ok atarak karşı koyun. Sonra Rasûlullah safları yararak çadırına geldi ve içeri girdi. İçerde yalnız Hz. Ebubekir vardı, başka kimsecikler yoktu. Hz. Peygamber, Rabbına duâ ediyor ve va'dettiği zaferin tahakkuk etmesini istiyordu. Ve dedikleri arasında şu da vardı : Ey Allah'ım, eğer bugün şu topluluğu da helâk edecek olursan bir daha Sana ibâdet edecek kimse kal-

maz... Ebubekir de şöyle diyordu : Ey Allah'ın nebîsi. Rabbın muhakkak vaadini tahakkuk ettirecektir...

Makrizî'nin «İmtâ el-Esmâ» adlı eserinde şu rivâyet zikredilir : Abdullah bin Revâha Rasûlullah'a dedi ki : Ey Allah'ın Rasûlü, ben seninle istişâre etmek istiyorum. Gerçekten de Rasûlullah, istişâre edilmek istenenlerin en büyüğü ve en ulusuydu. Allah Teâlâ şüphesiz vaadini yerine getirmekten çok daha ulu ve büyüktür. Buna karşılık Rasûlullah buyurdu ki : Ey Revâha oğlu, Allah vaadini hiç yerine getirmez mi? Şüphesiz Allah vaadinde yalan çıkmaz.

İbn İshâk diyor ki : Rasûlullah çadırında iken, bir hafakana kapılmıştı. Sonra birden uyanıverdi ve buyurdu : Müjdeler olsun ey Ebubekir, işte geldi sana Allah'ın zaferi. İşte şu Cibrîl, atının yelelerinden tutmuş koşturup geliyor. İşte şu da iki ayağı arasında çıkan toz ve duman...

Hz. Ömer'in kölesi Mihca, bir ok isâbeti ile ölmüştü. Ve işte Bedir'de müslümanlardan ilk ölen buydu. Ona Hârise İbn Sürakâ, su birikintisinden içerken bir ok attı ve boğazına isâbet etti. Allah rahmet eylesin o da şehîd oldu.

Sonra Rasûlullah çıktı ve onları savaşa teşvîk etti ve buyurdu : «Muhammed'in nefsi yed-i kudretinde olan Allah'a yemîn ederim ki kim bugün onlarla savaşır, kaçmadan ilerleyerek sabırla ve hesâblı olarak öldürülürse şüphesiz Allah onu cennetine idhâl eder. Benî Seleme'nin kardeşi Umeyr İbn Hammam elinde hurma yiyordu. Bunu duyunca şöyle dedi : Ne iyi, ne iyi. Şimdi benimle cennete girmek arasında sâdece şunların öldürülmesi mi var? Sonra birden elindeki hurmaları fırlattı ve kılıcını aldı. Savaştı da savaştı. En sonunda rahmet-i ilâhiye'ye gark olarak öldü.

İbn İshâk diyor ki : Bana Âsım İbn Ömer İbn Katâde anlattı. Afrâ'nın oğlu Avf İbn Hâris dedi ki : Ey Allah'ın Rasûlü... Allah; kullarından kime güler? Rasûlullah buyurdu : Elini düşmana daldırıp da kaybedene... Bunun üzerine o, üzerindeki zırhı sıyırdı ve attı. Sonra kılıcını çekti ve başladı döğüşmeye. En sonunda o da Allah'ın rahmetine ulaştı.

İbn İshâk diyor ki : Bana Muhammed İbn Müslim İbn Şihâb ez-Zührî, Abdullah İbn Sa'lebe'den anlatıyor : O kalabalıkla karşılaşınca herkes birbirine girdiği vakit Ebu Cehil dedi ki : Allah'ım sıla-i rahmimizi kestin, bize bilinmeyen şeyleri verdin. Yarın, ondan intikâm alma günüdür.

İbn İshâk diyor ki : Sonra Rasûlullah yerdeki kumlardan bir avuç aldı ve onunla Kureyş'lilere doğru yöneldi ve buyurdu : Yüzleri arkalarına dönsün. Sonra avcundaki kumları üzerlerine serpti ve ashâbına

emretti : Direnin, dedi. En sonunda hezîmet olmuştu. Allah'ın emriyle Kureyş'in ileri gelenlerinden öldürülenler öldürüldü, esîr edilenler esîr edildi. Müslümanlar, Kureyş'lileri ellerinden tutup teslîm almaya başladıkları zaman, Rasûlullah çadırında bulunuyordu. Sa'd İbn Muâz da çadırın kapısında kılıç kuşanmış olarak dikilmiş duruyordu. Yanında ansâr'dan bir kişi daha vardı. Rasûlullah'ı koruyorlardı. Düşmanın onun üzerine doğru yürümesinden çekiniyorlardı. Bana anlatıldığına göre; Rasûlullah, Sa'd İbn Muâz'ın yüzünde yapılanlardan dolayı bir üzüntü hissetti. Ve buyurdu : Allah'a yemîn ederim ki ey Sa'd, sanki sen adamlarımızın yaptığından hoşlanmıyorsun. Sa'd dedi ki : Vallahi doğru ey Allah Rasûlü. Bu, daha ilk vak'aydı. Allah şirk ehlini elimize düşürdü. Adamları geri bırakmaktansa öldürmek daha iyi olurdu, dedi.

İbn İshâk diyor ki : Bana Ma'bed oğlu, Abdullah oğlu Abbâs anlattı. O da bazı yakınlarından duymuştu. Rivâyet İbn Abbâs'tan Rasûlullah o gün ashâbına şöyle demişti : İyice biliyorum ki Hâşim oğullarından ve diğerlerinden bazı kimseler zorla savaşa getirilmişler. Onları öldürmemize lüzûm yok. Sizden her kim, Hâşim oğullarından birisiyle karşılaşırsa sakın öldürmesin onu. Esed kabîlesinden Hâris İbn Hişâm'ın oğlu Ebu'l-Bahterî ile karşılaşan da onu öldürmesin. Abdülmuttalib oğlu Abbâs'ı gören de sakın onu öldürmesin. Çünkü o da zorla getirildi harbe. Utbe İbn Rebîa'nın oğlu Ebu Huzeyfe bunun üzerine dedi ki : Biz çocuklarımızı ve babalarımızı, kardeşlerimizi ve akrabâlarımızı öldürelim de Abbâs'ı mı bırakalım?... Allah'a yemîn ederim ki şâyet ben onunla karşılaşırsam kılıcımla delik deşik ederim. Bu haber Rasûlullah'a ulaşınca Hattâb oğlu Ömer'e dedi ki : Ey Ebâ Hafs. (Ömer diyor ki, Allah'a yemîn ederim ki Rasûlullah'ın beni bu lâkabla andığı ilk gündü o). İnsan, peygamberin amcasının yüzüne kılıçla vurabilir mi?... Hz. Ömer bunun üzerine dedi ki : Ey Allah'ın Rasûlü, bırak da onun boynunu şu kılıçla vurayım. Allah'a yemîn ederim o münâfık olmuş.

Ebu Huzeyfe diyor ki : O gün söylediğim bu sözden hâlâ korkarım. Nasıl benim günâhımın bağışlanacağını bilmem. Ve o da, mürtedlerle girişilen savaşta Yemâme günü şehîd olanlar arasında bulunuyordu. İbn Hişâm diyor ki : Rasûlullah, Ebu'l-Bahterî'yi öldürmekten nehyetmişti, çünkü peygamber Mekke'de iken ona hiç dokunmayanlardan birisiydi. Peygambere hiç bir gün eziyet etmemiş, kötülükle muâmele etmemişti. Benî Hâşim'le, Muttalib oğullarına karşı girişilen boykot mukâvelesinin yazılı bulunduğu kâğıdı yırtanlardan birisi de oydu. Fakat esîr olmak istemediğinden, bunun için karşı geldiğinden öldürülmüştü de.

İbn İshâk diyor ki : Bana Abdullah İbn Zübeyr'in oğlu Yahyâ anlattı. Babasından rivâyet etti. Ümeyye İbn Hâlef benim Mekke'deki

dostlarımdandı. O zaman benim adım Abdî Amr idi. Müslüman olunca Abdurrahmân adını aldım. Biz, Mekke'de bulunduğumuz sırada o benimle karşılaştığında derdi ki : Ey Abdî Amr. Babanın sana taktığı ismi bıraktın da başka bir isim mi seçtin? Ben; evet, derdim. O ise ben, Rahmân'ı tanımıyorum. İkimizin arasında birşey bulalım da onunla çağırayım seni. Sen de biliyorsun ki, ilk adınla çağırdığım zaman bana karşılık vermeyeceksin. Ben ise kabul etmediğim bir adla seni çağırmam, derdi. O, bana Abdî Amr diyerek çağırdığı zaman hiç cevab vermemiştim kendisine. Bunun üzerine dedim ki : Ey Ebâ Ali, istediğin adı koy. O da bunun üzerine Abdülillah diyelim sana, dedi. Ben de; olsun, dedim. Ve onunla karşılaştığımız zaman bana ey Abdülillah derdi, ben de cevâb verirdim ve konuşurduk. Bedir gününde karşılaştığımızda o, oğlu Ali ile duruyordu. Oğlunun elini eline almıştı. Ben de zırhlarımı çıkarmış, taşıyordum. Beni görünce, ey Abdî Amr diye seslendi. Cevab vermedim. Sonra : Ey Abdülillah, diye bağırınca; evet, dedim. Beni alır mısın dedi? Ben sana o taşıdığın zırhlardan daha faydalı olurum, dedi. Ben de peki, Allah emir verirse olur, dedim. Ve elimdeki zırhlarımı attım. Bilmiyorum kendisinin, bilmiyorum oğlunun ellerini tuttum. Yani esîr olarak aldım onları. Ve o, hep şöyle diyordu. Hiç bir zaman bugünkü gibi birşeye rastlamadım. Senin süte ihtiyâcın yok mu? (Yani beni kim esir ederse, karşılığında bol süt veren develeri fidye olarak veririm, onu demek istiyordu). Sonra çıktım, beraber yürüyordum.

İbn İshâk diyor ki : Bana Ebu Avn oğlu Abdülvâhid anlattı. Ona Saîd İbn İbrâhim anlatmış, ona da babası Abdurrahmân İbn Avf'dan nakletmiş. Abdurrahmân İbn Avf diyor ki : Ümeyye İbn Halef bana dedi ki : Ben, oğluyla kendisi arasında duruyordum, ikisinin de ellerinden tutmuştum. Ey Abdülillâh, sizden göğsündeki deve kuşu teleğiyle görülen adam kimdi. Ben, Abdülmuttalib oğlu Hamza dedim. O, işte o yaptı bize ne yaptıysa dedi... Abdurrahmân diyor ki : Allah'a yemîn ederim ki ben onları götürürken Bilâl rastladı bize. O, Mekke'de iken müslümanlıktan vazgeçmesi için Bilâl'e eziyet edenlerden birisiydi. Çölün en kızgın olduğu sıralarda Bilâl'i götürür, yakıcı kumların üzerine sırt üstü yatırır, sonra emreder bir koca taş getirirler, Bilâl'in göğsü üzerine korlardı. Sonra derdi ki : Sen ya böyle kalacaksın, ya da Muhammed'in dininden vazgeçeceksin. Ama Bilâl «Allah bir, Allah bir» diye karşılık verirdi hep.İşte o gün kâfirlerin reîsi Ümeyye İbn Halef Bilâl'i görünce; o kurtulduysa bana kurtuluş yoktur, dedi. Sonra Bilâl yüksek sesle bağırdı. Ey ansâr, kâfirlerin reîsi Ümeyye İbn Halef kurtulsa da kurtuluş yoktur ona, dedi. Hemen çevremizi sardılar ve üzerimize çullandılar. Adamın biri, kılıcını uzattı ve oğlunun bacağına bir darbe indirdi. Bunun üzerine Ümeyye, öyle bir çığlık attı ki eşine bir kere daha

rastlamadım. Sonra dedi ki : Kurtar kendini, yoksa kurtuluş imkânı yok. Yemîn ederim Allah'a ki kimse seni kurtaramaz. Sonra üzerine kılıçları ile birlikte hücûm ettiler. Ayrıldıkları sırada Abdurrahmân şöyle diyordu : Allah acısın Bilâl'e, merhamet etsin ona. Zırhım da gitti ve esîrlerimle ezdi beni.

İbn İshâk diyor ki : Rasûlullah (s.a.) savaştan fâriğ olunca, ölüler arasında Ebu Cehil'in aranmasını emretti. Bana Zeyd oğlu Sevr'in; İkrime'den, İbn Abbâs'tan, Abdullah İbn Ebubekir'den rivâyet ettiğine göre Ebu Cehil'le ilk karşılaşan Benû Seleme'nin kardeşi Amr İbn Cemuh'un oğlu Muâz'dı. Baktım ki kalabalık arasında Ebu Cehil, çevresi sarılmış bir ağaç gibi dikilmiş duruyordu. Ve diyorlardı ki : Ebu Hâkem'in elinden kurtulmaz o. Bunu işitir işitmez üzerine doğru yürüdüm ve imkânını bulur bulmaz hamle yaptım. Bir darbe indirmekle birlikte dizi üstü çöktü. Vallahi onu, çöktüğü zaman etli kısmının arasından çıkan hurma çekirdeğine benzettim. Bana oğlu İkrime bir darbe indirdi ve elimdekini düşürdü. Ben, yanımdaki bir deriye sarıldım. Onunla savaşmaktan zor kurtuldum. Tâm bir gün boyu savaştım. Onu hep gerime alıyordum, bir fırsatını bulur bulmaz üzerine ayağımı attım ve onu yere düşürdüm.

Sonra Ebu Cehil'le karşılaştı. Muavviz İbn Afrâ ona bir darbe indirdi ve sırt üstü yıktı. Muavviz onu öldürünceye kadar başında durdu. Sonra Rasûlullah (s.a.) ın Ebu Cehil'i aramak üzere gönderdiği emre binâen Abdullah İbn Mes'ûd ona rastladı. Bana kadar vârid olan rivâyete göre Rasûlullah (s.a.) buyurmuştu : Bakınız, ölüler arasında dizinde bir yara izi olan varsa odur. Çünkü birgün ben onunla çatıştığımda Abdullah İbn Cuda'nın yanında iki çocuktuk biz. Ve yavaşça onu ittik, diz kapağının üzerine düştü ve diz kapağında o düşüşün izi kaldı. Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.) diyor ki : Ben, onu son nefesini alırken buldum ve tanıdım. Ayağımı boynuna koydum, zâten o bana bir kere Mekke'de iken fenâ halde eziyet etmiş ve üzerime çullanmıştı. Sonra kendisine dedim ki : Ey Allah'ın düşmanı, Allah seni rezîl etti mi? Neyle rezîl etti? dedi. Ve bugün âkıbet kimindir? dedi. Ben: Allah'ın ve Rasûlünün, dedim.

İbn İshâk diyor ki : Benî Mahzûm kabîlesinden bir adam, zannımca İbn Mes'ûd idi. Şöyle diyordu : Ey davar çobanları. Ben yüksek bir yere çıkmıştım. Sonra kafasını kestim ve Rasûlullah'a getirdim. Ve dedim ki : Ey Allah'ın Rasûlü, işte bu Allah düşmanı Ebu Cehil'in kafasıdır. Bunun üzerine Rasûlullah buyurdu : Allah O'dur ki O'ndan başka ilâh yoktur. Sonra onun başını Rasûlullah'ın önüne attım, o da Allah'a hamd etti.

İbn Hişâm diyor ki : Meğâzî ilminin ehli olan Ebu Ubeyde ve diğerleri, bana anlattılar ki Ömer İbn Hattâb (r.a.), Saîd İbn Âs'a rastla-

dığında şöyle demişti : Ben seni görünce içinde birşey olduğunu sanıyorum. Öyle zannediyorum ki; sen, babanı öldürdüğümü kabul ediyorsun. Eğer onu öldürseydim, öldürdüğümden dolayı özür dilemezdim. Halbuki ben, Hişâm İbn Muğîre'nin oğlu Âs'ın iki dayısını öldürdüm. Babana gelince; ben, ona rastladığım zaman öküzün boynuzu ile aradığı gibi o da araştırıyordu. Amcası oğlu Ali onu kasdetti ve öldürdü.

İbn İshâk diyor ki : Bana Yezîd İbn Nu'mân, Urve İbn Zübeyr'den nakletti. O da Âişe (r.a.) den. Rasûlullah (s.a.) ölüleri kuyuya doldurmayı emredince, hepsini bir yere doldurdular. Sâdece Ümeyye İbn Halef müstesnâ. Çünkü o, zırhının içerisinde öldürülmüştü. Sallamak istediler, eti parçalandı. Onu da yerleştirdiler ve üzerine toprak ve taş attılar. Ölüler kuyuya doldurulunca Rasûlullah (s.a.) durdu ve şöyle buyurdu : Ey kuyuda yatanlar. Rabbınızın size vaadettiğini bir gerçek olarak buldunuz mu? Ben Rabbımın bana vaadettiğini gerçek olarak buldum. Hz. Âişe (r.a.) diyor ki : Ashâbı peygambere şöyle dedi : Ey Allah'ın Rasûlü, ölüler topluluğu ile mi konuşuyorsun? Rasûlullah (s.a.) buyurdu : Onlar, Rablarının vaadettiği şeyin gerçek olduğunu şimdi öğrendiler. Hz. Âişe (r.a.) diyor ki : Orada bulunanlar; senin söylediğini işittiler mi? diyorlardı. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) işittiler demedi de, öğrendiler dedi.

İbn İshâk diyor ki : Rasûlullah ölüleri kuyuya gömmeyi emredince Utbe İbn Rebîa tutuldu ve fırlatıldı. —Bana kadar gelen rivâyete göre; Rasûlullah (s.a.), Utbe İbn Rebîa'nın oğlu Ebu Huzeyfe'nin yüzüne bakıyordu. Ebu Huzeyfe'nin rengi değişmiş ve sararmıştı. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu : Ey Ebu Huzeyfe, öyle sanıyorum ki babanın durumundan dolayı içine birşey geldi. Veya buna benzer bir ifâde kullandı. Bunun üzerine Ebu Huzeyfe dedi ki : Hayır, ey Allah'ın Rasûlü. Allah'a kasem ederim ki ne babamın durumundan, ne de düştüğü âkıbetten şüphelenmedim. Yalnız babamdan sâdece iyi görüş, ahlâk ve fazîlet öğrendim. İsterdim ki o da İslâm'a girip hidâyete ersin. Fakat düştüğü âkıbeti görünce, temennî etmeme rağmen kâfir olarak öldüğünü hatırlayınca, işte bundan dolayı hüzne daldım. Bunun üzerine Rasûlullah Ebu Huzeyfe'ye hayırla duâ etti.

Sonra Rasûlullah, harp sâhasındaki eşyâları toplamalarını emretti. Eşyâlar toplandıktan sonra, müslümanlar arasında farklı görüşler belirdi. Eşyâları toplayanlar; bunlar bizimdir, diyorlardı. Düşmanla çarpışan ve düşmanın peşinde gidenler ise; hayır, asıl bizim hakkımızdır, diyorlardı.

Biz olmasaydık siz bunları elde edemezdiniz, diyorlardı. Rasûlullah'ı bekleyenler, düşmanın hücûmundan koruyanlar ise; vallahi siz o ganîmete bizden daha az müstehaksınız. Biz onları gördük, ama düşmanın

Rasûlullah'a hücûm etmesinden korkarak onu bekledik. Dolayısıyla almadık. Binâenaleyh biz, ganîmete sizden daha fazla hak kazandık ve müstahakız, diyorlardı.

İbn İshâk diyor ki : Bana Abdurrahmân İbn Hâris anlattı, ona da Süleymân İbn Mûsâ Mekhûl'den, ona da Ebu Ümmâme el-Bâhilî anlattı. Diyor ki; ben Ubâde İbn Sâmit'e ganîmetlerden sorduğumda şöyle dedi : Biz, Bedir'de bulunanlar hakkında nâzil oldu o âyet. Çünkü ganîmetler husûsunda ihtilâfa düşmüştük. Bir kısmımızın kötü huyu tutmuştu. Bunun üzerine Allah, onu elimizden aldı ve Rasûlüne verdi. Ve Rasûlullah onu müslümanlar arasında eşit seviyede dağıttı.

İbn İshâk diyor ki : Bana Abddüddâr oğullarının kardeşi Vehb'in oğlu Nebih anlattı. Şöyle ki : Rasûlullah (s.a.) esîrlerin yanına gelince; onları, ashâbı arasında paylaştırdı ve dedi ki : Esîrlere iyi muâmelede bulununuz. Umeyr İbn Hişâm'ın oğlu Ebu Azîz de esîrler arasındaydı. Ve Mus'ab İbn Umeyr'in baba-ana bir kardeşiydi. Ebu Azîz dedi ki : Beni, kardeşim Mus'ab İbn Umeyr'e veriniz. Ansâr'dan başka birisi onu esîr ediyordu. Elini iyi tut, onun anasının malı çoktur. Olur ki sana fazla fidye verir, dedi. Ebu Azîz diyor ki : Beni, Bedir'de Rasûlullah'ın yanına getirdikleri zaman, ansâr'dan bir kitlenin eline düştüm. Akşam veya sabah yemeklerine başlayacakları zaman bana ekmek verirlerdi. Kendileri de hurma yerlerdi. Çünkü Rasûlullah bizim hakkımızda onlara sıkı tavsiyelerde bulunmuştu. İçlerinden kimin eline bir ekmek parçası geçerse, onu hemen bana uzatırdı. Ben de utanır, tekrâr onlardan birisine verirdim. Onlarsa yine döndürür bana verirlerdi.

İbn Hişâm diyor ki : Ebu Azîz, Nadr İbn Hâris'ten sonra Bedir Savaşında müşriklerin sancaktârlığını yapıyordu. Kardeşi Mus'ab İbn Umeyr, onu esîr alan Ebu Yüsr'e söyleyeceği şeyleri söyleyince, kardeşi Ebu Azîz dedi ki ona : Ey kardeşim, bunlara mı tavsiye ettin beni? Bunun üzerine Mus'ab ona dedi ki : O benim kardeşim, bırak onu. Annesinden Kureyş'liler arasında fidye verilenlerin en üstün bedelini istediler ve dört bin dirhem karşılığında salıverdiler.

İbn İshâk diyor ki : Sonra Kureyş'liler, esîrlere fidye vermek için adam gönderdiler... (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, VI, 391-449).

﴿O﴾

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللَّهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ۝ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ
عَلَى الْقِتَالِ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا

أَلْفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾ الْآنَ خَفَّفَ اللَّهُ عَنكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا ۚ فَإِن يَكُن مِّنكُم مِّائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ ۚ وَإِن يَكُن مِّنكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٦٦﴾

64 — Ey Peygamber; Allah, sana ve sana tâbi olan mü'minlere yeter.

65 — Ey Peygamber; mü'minleri savaşa teşvîk et. Eğer sizden sabreden yirmi kişi bulunursa; ikiyüz kişiyi mağlûb ederler. Eğer sizden yüz kişi bulunursa; küfretmiş olanlardan binini mağlûb ederler. Çünkü onlar anlamazlar gürûhudur.

66 — Şimdi Allah yükünüzü hafifletti ve bildi ki; sizde bir zaaf vardır. O halde şâyet sizden sabırlı yüz kişi olursa; ikiyüz kişiyi mağlûb ederler. Şâyet sizden bin kişi olursa; Allah'ın izniyle iki bin kişiyi mağlûb ederler. Ve Allah, sabredenlerle beraberdir.

Allah Size Yeter

Allah Teâlâ bu âyetlerde peygamberini —Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun— ve inananları harbe, düşmanlarla ve akrânları ile vuruşmaya teşvîk ederek onlara yeteceğini, inananların sayısı az, düşmanların sayıları çok olup cemâatleri peş peşe gelse dahi onlara yardımcı olacağını, düşmanlarına karşı onları destekleyeceğini haber vermektedir. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ahmed İbn Osmân İbn Hakîm' in... Şa'bî'den rivâyetine göre o : «Ey peygamber, Allah sana ve sana tâbi olan mü'minlere yeter.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Allah, sana da seninle birlikte hazır bulunanlara da yeter. Atâ el-Horasânî ve Abdurrahmân İbn Zeyd'den de bu açıklamanın benzeri rivâyet edilmiştir. Bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Ey Peygamber mü'minleri savaşa teşvîk et» buyurmuştur. Allah Rasûlü (s.a.) bu sebeple düşman karşısında ashâbını saf halinde dizerken onları savaşa teşvîk ederdi. Nitekim Bedir günü müşrikler, kalabalık sayıları ve üstün hazırlıkları ile karşılarına durduğunda, ashâbına şöyle buyurmuştu : Genişliği gökler ve yer kadar olan cennete kalkınız. Umeyr : Genişliği göklerle yer kadar mı? diye sordu. Allah Rasûlü (s.a.) evet, buyurunca; peh peh, dedi.

Allah Rasûlü : Seni peh peh demeye sevkeden nedir? diye sordular. Onun ehlinden olabilmem umudu, dedi. Hz. Peygamber : Sen, muhakkak onun ehlindensin, buyurdular. Umeyr ilerledi ve kılıcının kını kırıldı. Bir miktar hurma çıkarıp onlardan yemeye başladı. Sonra onları kabıyla birlikte elinden atıp : Bunları yiyecek kadar yaşamışsam bu ne uzun hayattır, diyerek ilerledi ve katledilinceye kadar savaştı. Allah ondan hoşnûd olsun.

Saîd İbn el-Müseyyeb ve Saîd İbn Cübeyr'den rivâyete göre; bu âyet, Ömer İbn Hattâb müslüman olduğunda nâzil olmuştur. Onunla sayıları kırka ulaşmıştı. Ancak bu şüphelidir. Zîrâ âyet, hicretten sonra olay ise hicretten önce Mekke'de olmuştur. En doğrusunu Allah bilir.

Allah Teâlâ inananlara müjdeleyerek şöyle emrediyor : «Eğer sizde sabreden yirmi kişi bulunursa; ikiyüz kişiyi mağlûb ederler. Eğer sizden yüz kişi bulunursa; küfretmiş olanlardan binini mağlûb ederler.» Her bir kişi, on kişiye karşılıktır. Sonra bu emir neshedilmiş ve fakat müjde kalmıştır. Abdullah İbn Mübârek der ki : Bize Cerîr İbn Hâzim'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : «Eğer sizden sabreden yirmi kişi bulunursa; ikiyüz kişiyi mağlûb ederler.» buyuruldu. Böylece Allah Teâlâ, sayıyı onlardan hafîfletirken bu hafîfletilen ölçü kadar sabrı da azalttı. Bu hadîsin bir benzerini Buhârî de İbn el-Mübârek'den rivâyet etmiştir.

Saîd İbn Mansûr der ki : Bize Süfyân'ın... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, bu âyet hakkında şöyle demiştir : Onlardan yirmi kişinin, ikiyüz kişiden kaçmaması farz kılınmıştır. Sonra Allah Teâlâ onlara hafîfletti de : «Şimdi Allah, yükünüzü hafîfletti ve bildi ki; sizde bir zaaf vardır...» buyurdu. O halde yüz kişinin, ikiyüz kişiden kaçması gerekmez. (yaraşmaz). Bu hadîsin bir benzerini Buhârî de Ali İbn Abdullah'tan, o da Süfyân'dan rivâyet etmiştir.

Muhammed İbn İshâk der ki : Bana İbn Ebu Necîh'in Atâ'dan, onun İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Bu âyet nâzil olunca, müslümanlara ağır geldi ve yirmi kişinin ikiyüz kişiyle, yüz kişinin bin kişiyle savaşması gözlerinde büyüdü. Allah Teâlâ onlara bunu hafîfletip diğer bir âyetle kaldırdı ve : «Şimdi Allah, yükünüzü hafîfletti ve bildi ki; sizde bir zaaf vardır...» buyurdu. Düşmanlarının yarısı kadar olunca düşmanlarından kaçmaları elbette onlara yaraşmaz. Bundan az olduklarında ise, onlarla savaşmak üzerlerine vâcib değildir, onları görmezden gelmeleri câizdir. Bu görüşün bir benzerini Ali İbn Ebu Talha ve Avfî, İbn Abbâs'tan rivâyet etmişlerdir. İbn Ebu Hâtim, bu görüşün benzerinin; Mücâhid, Atâ, İkrime, Hasan, Zeyd İbn Eslem, Atâ el-Horasânî ve Dahhâk'dan rivâyet edildiğini söyler.

Hâfız Ebu Bekr İbn Merdûyeh der ki : Müseyyeb İbn Şerîk kana-

lıyla İbn Ömer (R. Anhümâ) dan rivâyete göre o : «Eğer sizden sabreden yirmi kişi bulunursa; ikiyüz kişiyi mağlûb ederler.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Bu âyet, Muhammed (s.a.) in ashâbı olan bizler hakkında nâzil olmuştur.

مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَىٰ حَتَّىٰ يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ ۚ تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٧﴾ لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٦٨﴾ فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٦٩﴾

67 — Hiç bir peygambere yeryüzünde savaşırken zaferler kazanıncaya kadar esîrler alması yaraşmaz. Geçici dünya malını istiyorsunuz. Allah ise âhireti istiyor. Ve Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.

68 — Eğer daha önceden Allah'ın geçmiş bir hükmü olmasaydı, aldıklarınızdan dolayı size büyük bir azâb dokunurdu.

69 — Artık elde ettiğiniz ganîmetten helâl ve temiz olarak yeyin. Allah'tan da sakının. Çünkü Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Âsım'ın... Humeyd'den, onun Enes (r.a.) den rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) Bedir günü esîrler konusunda insanlarla (ashâbı ile) istişârede bulunup : Muhakkak ki Allah Teâlâ, onlara karşı size güç ve kuvvet vermiştir, buyurdular. Ömer İbn Hattâb kalkıp : Ey Allah'ın elçisi, boyunlarını vur, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) ondan yüzünü çevirdi. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) dönüp : Ey insanlar, muhakkak Allah, onlara karşı size güç ve kuvvet vermiştir. Onlar, dün ancak sizin kardeşlerinizdi, buyurdular. Ömer kalkıp : Ey Allah'ın elçisi, boyunlarını vur, dedi. Hz. Peygamber (s.a.) ondan yüzünü çevirip döndüler ve insanlara aynı sözü söylediler. Ebubekir es-Sıddîk (r.a.) kalktı ve : Ey Allah'ın elçisi, uygun görürsen onları affet ve onlardan fidyeyi kabul buyur, dedi. Allah Teâlâ : «Eğer daha önceden Allah'ın geçmiş bir hükmü olmasaydı...» âyetini indirdi. Bu hadîsin bir benzeri, bu sûrenin başında Müslim'in Sahîh'inde İbn Abbâs'tan rivâyet edilen bir hadîste geçmişti. A'meş der ki : Amr İbn

Mürre kanalıyla... Abdullah'tan rivâyete göre; o, şöyle demiştir : Bedir günü olunca Allah Rasûlü (s.a.) : Bu esîrler hakkında ne dersiniz? buyurdular. Ebubekir : Ey Allah'ın elçisi, onlar senin kavmin ve âilendir. Onları bırak ve tevbeye davet et. Umulur ki Allah, onların tevbesini kabul buyurur, dedi. Ömer : Ey Allah'ın elçisi, onlar seni (memleketinden) çıkardılar, seni yalanladılar. Yürü, boyunlarını vur, dedi. Abdullah İbn Revâha ise : Ey Allah'ın elçisi, sen odunu bol bir vâdîdesin. Vâdîyi ateşe ver sonra onları içine at, dedi. Abbâs ise : Akrabâlık bağlarını kopardın, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) onlara hiç bir cevab vermeyerek sustular. Sonra kalkıp(çadıra veya haymeye) girdiler. Bir kısım insanlar : Ebubekir'in sözünü kabul buyuracak derken, diğer bazıları : Ömer' in sözünü kabul buyuracak. Diğer bazıları ise : Abdullah İbn Revâha'nın sözünü kabul buyuracak, dediler. Allah Rasûlü (s.a.) onların yanına çıkıp şöyle buyurdular : Muhakkak Allah Teâlâ, bazı kimselerin kalblerini sütten daha yumuşak oluncaya kadar yumuşatmış; bazılarının kalblerini de, taştan daha sert olacak kadar sertleştirmiştir. Ey Ebubekir, senin benzerin İbrâhîm (a.s.) dir. O şöyle demiştir : «Bundan sonra bana uyan bendendir. Bana karşı gelen kimseyi de Sana havâle ederim. Muhakkak ki, Gafûr, Rahim'sin.» (İbrâhîm, 36). Ey Ebubekir, senin benzerin Îsâ (a.s.) dir. O şöyle demişti : «Eğer onlara azâb edersen şüphesiz onlar Senin kullarındır. Şâyet bağışlarsan muhakkak ki Sensin Sen Azîz, Hakîm.» (Mâide, 118). Ey Ömer, senin de benzerin Mûsâ (a.s.) dır. «Mûsâ : Rabbımız, mallarını yok et, onların kalblerini sık; çünkü onlar, can yakıcı azâbı görmedikçe îmân etmezler.» (Yûnus, 88) demişti. Ey Ömer, senin benzerin Nûh (a.s.) dur. O da şöyle demişti : «Rabbım, kâfirlerden yeryüzünde yurt tutan hiç bir kimse bırakma.» (Nûh, 26). Sizler fakîrlersiniz. Onlardan hiçbirisi ya fidye, veya boynunun vurulması olmadan sizden kurtulmasın. İbn Mes'ûd der ki : Ben : Ey Allah'ın elçisi, Süheyl İbn Beydâ hâriç; zîrâ o, İslâm'ı zikretmiştir. (söylemiştir.), dedim. Allah Rasûlü (s.a.) sustular. Gökten başıma taş düşmesinden o günde olduğu kadar hiç korktuğumu hatırlamıyorum. (bilmiyorum.) Nihâyet Allah Rasûlü (s.a.) : Süheyl İbn Beydâ hâriç, buyurdular da Allah Teâlâ : «Hiç bir peygambere yeryüzünde savaşırken, zaferler kazanıncaya kadar esirler alması yaraşmaz...» âyetini indirdi. Hadîsi İmâm Ahmed ve Tirmizî, Ebu Muâviye kanalıyla A'meş'den; Hâkim de Müstedrek'inde rivâyet etmişlerdir. Hâkim; hadîsin isnâdının sahîh olduğunu, Buhârî ve Müslim'in tahrîc etmediklerini söyler. Hadîsi Hâfız Ebu Bekr İbn Merdûyeh de Abdullah İbn Ömer ve Ebu Hüreyre (R. Anhüma) den, onlar da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyet etmişlerdir. Bu konuda bir de Ebu Eyyûb el-Ansârî hadîsi vardır.

İbn Merdûyeh ve Müstedrek'inde Hâkim, —lafız İbn Merdûyeh'indir— Ubeydullah İbn Mûsâ kanalıyla... İbn Ömer'den rivâyet ederler ki o, şöyle demiştir : Bedir günü esirler alındığında Abbâs da onların içinde idi. Onu ansârdan birisi esîr etmişti. Ansâr onu öldürmekle tehdîd etmiş ve bu, Hz. Peygamber (s.a.) e ulaşmıştı. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular : Bu gece amcam Abbâs yüzünden uyumadım. Ansâr'ın onu öldürmüş olduklarını sandım. Ömer, Efendimize : Onlara gideyim mi? diye sordu. Ve Hz. Peygamber'in evet, buyurması üzerine ansâr'a varıp onlara : Abbâs'ı bırakınız, dediler. Onlar : Hayır, Allah'a yemîn olsun ki onu bırakmayız, dediler. Ömer kendilerine : Allah Rasûlü (s.a.) nün rızâsı olsa bile mi? diye sordu. Onlar : Eğer Allah Rasûlü (s.a.) nün rızâsı için ise al, dediler de Ömer onu aldı ve Abbâs onun eline geçince kendisine : Ey Abbâs, müslüman ol. Allah'a yemîn ederim ki senin müslüman olman, Hattâb'ın müslüman olmasından bana daha sevimlidir. Bunun sebebi, ancak Allah Rasûlü (s.a.) nün senin müslüman olmandan çok hoşlanacağını görmüş olmandır, dedi. Râvî şöyle devâm eder : Allah Rasûlü (s.a.) Ebubekir ile istişârede bulundu da Ebubekir : Onlar; senin aşîretindir, onları salıver, dedi. Ömer ile istişârede bulundu ve o : Onları öldür, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) onları fidye karşılığı bıraktı da Allah Teâlâ : «Hiç bir peygambere yeryüzünde savaşırken zaferler kazanıncaya kadar esîrler alması yaraşmaz...» âyctini indirdi. Hâkim bu hadîsin isnâdının sahîh olduğunu, fakat Buhârî ve Müslîm'in tahrîc etmediklerini söyler.

Süfyân es-Sevrî der ki : Hişâm İbn Hassân kanalıyla... Ali (r.a.) den rivâyete göre o, şöyle demiştir : Bedir günü Cibrîl Hz. Peygamber (s.a.) e gelerek : Ashâbını esîrler konusunda serbest bırak : Dilerlerse fidye alsınlar, dilerlerse gelecekte onların miktarınca kendilerinden öldürülmek üzere onları öldürsünler, dedi. Onlar : Fidye ve öldürülme, dediler. Hadîsi Tirmizî, Nesei ve Sahîh'inde İbn Hibbân, Sevrî kanalıyla rivâyet etmişlerdir ve bu, gerçekten garîb bir hadîstir.

İbn Avn, Ubeyde'den rivâyetle Ali'nin şöyle dediğini nakleder : Allah Rasûlü (s.a.) Bedir günü, esîrler hakkında şöyle buyurdular : Dilerseniz onları öldürürsünüz, dilerseniz fidye karşılığı onları bırakır ve fidyeden istifâde edersiniz. Ve onların sayısınca sizden şehîd olur. Hz. Ali der ki : Yetmiş kişinin sonuncusu Sâbit İbn Kays olmuştur ki o, Yamâme günü öldürüldü. Allah ondan râzı olsun. Bazıları bu hadîsi, Ubeyde'den mürsel olarak rivâyet etmişlerdir ki en doğrusunu Allah bilir.

Muhammed İbn İshâk der ki : İbn Ebu Necîh kanalıyla... İbn Abbâst'an rivâyete göre o : «Hiç bir peygambere yeryüzünde savaşırken... esîrler alması yaraşmaz.» âyet-i kerîme'sini «Size büyük bir azâb olunurdu.» kısmına gelinceye kadar okumuş ve şöyle demiştir : Kendile-

rine ganîmet helâl kılınmazdan önce bu Bedir ganîmetleridir. Şöyle buyurur : Kendisine yaklaşmadıkça bana isyân edene azâb etmeyeceğime dâir bir sözüm olmasaydı, mutlakâ aldığınız şeylerden ötürü size büyük bir azâb dokunurdu. İbn Ebu Necîh hadîsi Mücâhid'den de bu şekliyle rivâyet etmiştir. A'meş der ki : Bedir'de bulunan kimselere azâb etmeyeceğine dâir ondan bir hüküm geçmiştir. Bu sözün bir benzeri Sa'd İbn Ebu Vakkâs, Saîd İbn Cübeyr ve Atâ'dan da rivâyet edilmiştir. Şu'be'nin Ebu Hâşim'den, onun Mücâhid'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir : «Eğer daha önceden Allah'ın (Onların bağışlanacağına dâir) geçmiş bir hükmü olmasaydı...» Bu açıklamanın bir benzeri Süfyân es-Sevrî —Allah ona rahmet eylesin— den rivâyet edilmiştir. «Eğer daha önceden Allah'ın geçmiş bir hükmü olmasaydı...» âyeti hakkında Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan şunları rivâyet eder : «Eğer daha önceden Allah'ın (ganîmetler ve esîrlerin size helâl olduğuna dâir önceki kitabın anasında yani asıl kitabda) geçmiş bir hüküm olmasaydı, aldıklarınız (esîrler) dan dolayı size büyük bir azâb dokunurdu.» Allah Teâlâ : «Ganîmet olarak aldıklarınızdan yeyiniz.» buyurmuştur. Avfî de bu açıklamayı İbn Abbâs'tan naklederken bu görüşün aynısı Ebu Hüreyre, İbn Mes'ûd, Saîd İbn Cübeyr, Atâ, Hasan el-Basrî, Katâde ve A'meş'ten de rivâyet edilmiştir. Böylece «Eğer daha önceden Allah'ın geçmiş bir hükmü olmasaydı...» âyetinden maksad, bu ümmete ganîmetlerin helâl kılınmasına dâir hükümdür. İbn Cerîr —Allah ona rahmet eylesin— bu görüşü tercîh etmiştir. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Câbir İbn Abdullah (r.a.) tan rivâyet edilen şu hadîs de, bu görüşe delil getirilmektedir : Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Benden önceki peygamberlerden hiç birisine verilmemiş olan beş şey bana verildi : Bir aylık yoldan korku ile yardım olundum. Yeryüzü bana mescid ve temiz kılındı. Benden önce hiç kimseye helâl kılınmamışken bana ganîmetler helâl kılındı. Bana şefâat verildi. Her peygamber, kavmine gönderilirdi; ben ise bütün insanlara gönderildim.

A'meş, Ebu Sâlih'ten, o da Ebu Hüreyre (r.a.) den rivâyet ediyor ki Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Bizden başka hiç bir âdemoğluna ganîmetler helâl kılınmamıştır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Artık elde ettiğiniz ganîmetten helâl ve temiz olarak yeyin. Allah'tan da sakının. Çünkü Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.» buyurmuştur ki işte bu sırada (Bunun üzerine) esîrlerden fidye almışlardır.

İmâm Ebu Dâvûd Sünen'inde Abdurrahmân İbn el-Mübârek kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyet eder ki Allah Rasûlü (s.a.) câhiliye halkının fidyesini, Bedir günü dörtyüz kılmıştır. Âlimlerin cumhûruna göre; esîrler hakkındaki hüküm şöyledir : İmâm, (devlet başkanı) onlar hakkında muhayyerdir; Kurayza oğullarına yapıldığı gibi dilerse onları

öldürür. Bedir esîrlerine yapıldığı gibi dilerse onları mal karşılığı olarak fidye ile veya müslümanlardan esîr olanlar mukâbilinde fidye ile serbest bırakır. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.), Seleme İbn Ekvâ esîrleri içinde bulunan bir câriye ile iki kızı hakkında böyle davranmış ve onların karşılığında müşriklerin yanında bulunan müslüman esîrleri almıştır. İmâm dilerse esîr ettiklerini köle olarak bırakabilir. Bu; İmâm Şafiî ile âlimlerden bir grubun mezhebidir. Bu husûsta imâmlar arasında başka bir ihtilâf daha vardır. Ki bu konu, fıkıh kitablarındaki yerinde anlatılmıştır.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ قُل لِّمَن فِىٓ أَيْدِيكُم مِّنَ ٱلْأَسْرَىٰٓ إِن يَعْلَمِ ٱللَّهُ فِى قُلُوبِكُمْ خَيْرًا يُؤْتِكُمْ خَيْرًا
مِّمَّآ أُخِذَ مِنكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۚ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٧٠﴾ وَإِن يُرِيدُوا۟ خِيَانَتَكَ فَقَدْ خَانُوا۟ ٱللَّهَ
مِن قَبْلُ فَأَمْكَنَ مِنْهُمْ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٧١﴾

70 — Ey peygamber; elinizdeki esîrlere de ki: Eğer Allah kalbinizde hayır olduğunu bilirse; sizden alınandan daha hayırlısını size verir ve sizi bağışlar. Ve Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.

71 — Eğer sana hâinlik yapmak isterlerse; daha önce Allah'a da hâinlik etmişlerdi de Allah, onlara karşı sana imkân ve kudret vermişti. Ve Allah Alîm'dir, Hakîm'dir.

Esîrlere De Ki

Muhammed İbn İshâk der ki: Bana Abbâs İbn Abdullah İbn Muğaffel'in... Abdullah İbn Abbâs (R. Anhümâ) dan rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) Bedir günü şöyle buyurmuştur: Ben biliyorum ki Hâşim oğulları ve başkalarından bazıları, bizimle savaşa ihtiyâçları yokken istemeyerek çıkarılmışlardır. Sizden kim, onlardan —yani Hâşim oğullarından— birine rastlarsa; onu öldürmesin. Kim, Ebu'l-Bahterî İbn Hişâm'a rastlarsa; onu öldürmesin. Kim, Abbâs İbn Abdülmuttalib'e rastlarsa; onu öldürmesin. Muhakkak ki o, zorla (istemeyerek) çıkarılmıştır. Ebu Huzeyfe İbn Utbe şöyle dedi: Babalarımızı, çocuklarımızı, kardeşlerimizi ve aşîretlerimizi öldüreceğiz de Abbâs'ı mı bırakacağız? Allah'a yemîn olsun ki ona kavuşursam onu kılıçla getireceğim (kılıçla öldüreceğim). Ebu Huzeyfe'nin bu sözü, Allah Rasûlü (s.a.) ne ulaşınca Ömer İbn Hattâb'a: Ey Ebu Hafs, —Ömer der ki: Allah'a

yemîn olsun ki Allah Rasûlü (s.a.) beni ilk defa künyem ile çağırıyordu.— Allah Rasûlü'nün amcasının yüzüne kılıçla vurulur mu? diye sordu. Ömer : Ey Allah'ın elçisi, bana izin ver (şu adamın) boynunu vurayım. Allah'a yemîn olsun ki o münâfık olmuştur, dedi. Ebu Huzeyfe bundan sonra şöyle söylerdi : Söylemiş olduğum bu kelimeden Allah'a yemîn olsun ki hiç emniyyette olmadım ve Allah'ın buna karşılık bana şehâdeti (şehîdliği) keffâret olarak vermesine kadar ondan korkmaya devâm edeceğim. Nitekim Yemâme günü şehîd olarak öldürülmüştür. Allah ondan râzı olsun.

Yine İbn Abbâs'tan rivâyete göre o, şöyle demiştir : Esîrler iplerle bağlı hapis iken Bedir günü Allah Rasûlü (s.a.) akşamladı. Gecenin başında Allah Rasûlü (s.a.) uyumamıştı. Ashâbı kendisine : Ey Allah'ın elçisi, niçin uyumuyorsunuz? diye sordular. Abbâs'ı bağlıyken inlemesini işittim. Onu salıveriniz, buyurdular. Abbâs sustu ve Allah Rasûlü (s.a.) uyudular.

Muhammed İbn İshâk der ki : Bedir günü esîrlerin çoğunun fidyesini Abbâs İbn Abdülmuttalib vermişti. Zîrâ o, zengin birisiydi. Kendi fidyesi olarak yüz ûkkiye altın vermişti. Buhârî'nin Sahîh'inde Mûsâ İbn Ukbe kanalıyla... Enes İbn Mâlik'ten rivâyete göre; ansâr'dan bazıları, Allah Rasûlü (s.a.) nün yanına girmek için izin isteyip : Bize izin ver, kız kardeşimizin oğlu Abbâs'ın fidyesini terkedelim, dediler. Allah Rasûlü : Hayır, Allah'a yemîn olsun ki ondan bir dirhem bile bırakmayacaksınız, buyurdular.

Yûnus İbn Bükeyr'in Muhammed İbn İshâk kanalıyla... Zührî'den, onun da isimlerini belirttiği bir cemâatten rivâyetine göre; onlar şöyle demişlerdir : Kureyş, Allah Rasûlü (s.a.) ne esirlerinin fidyelerini göndermişti. Her kavim esîrlerinin râzı oldukları kadarıyla fidyelerini vermişti. Abbâs : Ey Allah'ın elçisi, ben, müslüman idim, dedi. Allah Rasûlâ (s.a.) : Senin müslümanlığını Allah en iyi bilendir. Eğer senin söylediğin gibi ise muhakkak Allah sana bunun karşılığını verecektir. Ama senin dış görünüşün bizim aleyhimize idi. Kendi fidyeni ve kardeşleri oğulları Nevfel İbn Hâris İbn Abdülmuttalib ile Akîl İbn Ebu Tâlib İbn Abdülmuttalib'in ve müttefikin Hâris İbn Fihr oğullarının kardeşi Utbe İbn Amr'ın fidyelerini de, buyurdular. Abbâs : Ey Allah'ın elçisi, bu benim yanımda yoktur, dedi. Hz. Peygamber : Sen ve Ümm'ül-Fadl'ın gömdüğü mal nerede? Hani sen ona; bu mal, oğullarım Fadl, Abdullah ve Kusem'indir, demiştin, buyurdular. Abbâs : Allah'a yemîn olsun ki ey Allah'ın elçisi, ben senin Allah'ın elçisi olduğunu kesin olarak biliyorum. Bu öyle bir şeydi ki ben ve Ümm'ül-Fadl'dan başka hiç kimse bilmiyordu. Ey Allah'ın elçisi, benim yanımda olan malımdan almış olduğunuz yirmi ûkkiyeyi benim için sayınız, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) : Hayır, bu Al-

lah'ın senden bize vermiş olduğu şeydir, buyurdular. Abbâs da kendinin, iki kardeşinin, iki oğlunun ve dostunun fidyelerini verdi de bu husûsta Allah Teâlâ : «Ey peygamber, elinizdeki esîrlere de ki : Eğer Allah kalbinizde hayır olduğunu bilirse sizde olandan daha hayırlısını size verir ve sizi bağışlar. Ve Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.» âyetini indirdi. Abbâs der ki : Allah Teâlâ yirmi ûkkiyenin yerine bana yirmi köle verdi. Hepsinin de elinde çalıştıracağı malı vardı. Bununla birlikte ben Allah Teâlâ'nın beni bağışlayacağını da umarım. Bu hadîsi İbn İshâk da İbn Ebu Necîh kanalıyla İbn Abbâs'tan rivâyetle yukardaki şekline yakın olarak bu âyetin tefsîrinde rivâyet etmiştir.

Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki : Bize İbn Vekî'nin... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre Abbâs şöyle demiştir : «Hiç bir peygambere yeryüzünde savaşırken zaferler kazanıncaya kadar esîrler alması yaraşmaz.» âyeti benim hakımda nâzil olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.) e müslüman olduğumu haber vermiş ve ondan, benden alınmış olan yirmi ûkkiyeyi benim fidyeme saymasını istemiştim. Bunu kabul buyurmadılar da, Allah Teâlâ buna bedel olarak bana malımın elinde olduğu ve hepsi de ticâret yapan yirmi köle bahşeyledi.

Yine İbn İshâk der ki : Bana Kelbî'nin... Câbir İbn Abdullah İbn Riâb'dan rivâyetine göre; o şöyle demiştir : Abbâs İbn Abdülmuttalib şöyle derdi : Allah'a yemîn olsun ki Allah Rasûlü (s.a.) ne müslüman olduğumu haber verdiğimde benim hakkımda nâzil olmuştur... Sonra İbn İshâk, hadîsin kalanını yukardaki hadîsde olduğu gibi zikretmiştir.

İbn Cüreyc der ki : Atâ el-Horasânî'den, onun da İbn Abbâs'tan rivâyetine göre : «Ey peygamber, elinizdeki esîrlere de ki...» âyetindekiler Abbâs ve arkadaşlarıdır. İbn Abbâs şöyle der : Hz. Peygamber (s.a.) e : Senin getirdiğine îmân ettik, senin, Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet ederiz, ve kavmimize karşı sana ihlâslı davranırız, dediler de Allah Teâlâ : «Eğer Allah kalbinizde hayır olduğunu bilirse; sizden alınandan daha hayırlısını size verir.» âyetini indirdi. Size îmân ve tasdîk verir. Sizden alınandan daha hayırlısını size bahşeder. Daha önce üzerinde bulunduğunuz şirk koşmayı «size bağışlar». Abbâs şöyle derdi : Bizim hakkımızda bu âyet inmemiş olsa da dünya benim olsaydı bunu istemezdim. Muhakkak ki O : «Sizden alınandan daha hayırlısını size bağışlar.» buyurmuştur. Benden alınandan, yüz kat daha hayırlısını bana vermiştir. «Sizi bağışlar.» buyurdu ki ben bağışlanmış olacağımı umarım.

Bu âyet hakkında İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha şöyle der : Abbâs Bedir günü esîr olmuş ve kendi fidyesi olarak kırk ûkkiye altın vermişti. Bu âyet okunduğunda Abbâs şöyle demiştir : Muhakkak Allah Teâlâ, bize iki haslet vermiştir ki onların karşılığında dünyanın

benim olmasını aslâ istemezdim : Bedir günü esîr olmuş ve kendi fidyem olarak kırk ûkkiye vermiştim. Bana kırk köle bahşeyledi. Ben Allah Teâlâ'nın bize va'detmiş olduğu bağışlanmayı da dilerim (umarım).

Bu âyetin tefsîrinde Katâde der ki : Bize anlatıldığına göre Allah Rasûlü (s.a.) ne Bahreyn malı seksen bin olarak getirildiğinde öğle namazı için abdest almışlardı. O gün susan hiçbir kimseye vermedi, isteyen hiçbir kimseyi de mahrûm bırakmadı. Onu dağıtıncaya kadar o gün namaz da kılmadı. Abbâs'a ondan almasını ve avuçlamasını emretti. Ve o da aldı. Abbâs şöyle derdi : Bu, bizden alınandan daha hayırlıdır ve ben bağışlanma umarım.

Ya'kûb İbn Süfyân der ki : Bize Amr İbn Âsım'ın... Humeyd İbn Hilâl'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : İbn el-Hadramî Bahreyn'den Allah Rasûlü (s.a.) ne seksen bin göndermişti. Ne bundan önce ve ne de sonra ona bundan daha çok mal gelmemişti. Bir hasırın üzerine dökülüp namaz için nidâ edildi. Allah Rasûlü (s.a.) gelip malın başında dikildiler. Mescid halkı (ehli) geldiler. O gün ne sayı ve ne de tartı vardı. Sâdece avuçlama vardı. Abbâs İbn Abdülmuttalib gelip üzerindeki bir örtüye avucu ile doldurdu. Sonra kalkmaya çalıştı da gücü yetmedi. Başını kaldırıp Allah Rasûlü (s.a.) ne : Ey Allah'ın elçisi, şunu benim üzerime kaldırıver, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) dişleri görününceye kadar tebessüm buyurup : Malın bir kısmını bırak ve güç yetirebileceğin kadarını al, buyurdular. O da öyle yaptı. Abbâs giderken şöyle diyordu : Allah Teâlâ, bize vaadetmiş olduğu ikiden birisini bizim için gerçekleştirdi. Diğeri hakkında ne yapacağını bilmiyoruz. «Ey peygamber, elinizdeki esîrlere de ki...» Sonra şöyle demiştir : Bu, bizden alınandan daha hayırlıdır. Allah'ın diğeri hakkında ne yapacağını bilmiyorum. Allah Rasûlü (s.a.), ondan bir dirhem kalmayıncaya kadar, bu malın başında dikilmeye devâm buyurmuşlardır. Âilesine bir dirhem bile göndermedi ve sonra namaza gidip namaz kıldılar.

Bu husûsta Hâfız Ebu Bekr el-Beyhâkî'nin rivâyet ettiği diğer bir hadîs şöyledir : Bize Ebu Abdullah el-Hâfız'ın... Enes İbn Mâlik'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) ne Bahreyn'den bir mal gelmişti. Onu mescide dökünüz, buyurdular. Bu; Allah Rasûlü (s.a.) ne getirilen malların en çoğu idi. Hz. Peygamber namaza çıkıp bu mala dönüp bakmadılar. Namazı bitirince gelip yanına oturdular. Kimi gördü ise ona verdiler. O sırada Abbâs geldi ve : Ey Allah'ın elçisi, bana ver. Ben, kendimin fidyesini ve Alîl'in fidyesini verdim, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) de ona : Al, buyurdular. Avuçlayıp elbisesine koydu. Sonra kaldırıp yüklenmeye çalıştı da güç yetiremedi. Birisine emret de bana kaldırıversin, dedi. Allah Rasûlü; hayır, buyurdular. O halde sen benim üzerime kaldırıver, dedi. Hz. Peygamber yine hayır, buyurdular. Abbâs onun bir kısmını döktü. Sonra sırtına yüklenip gitti. Onun hır-

sına şaştığından dolayı Allah Rasûlü (s.a.) gözden kayboluncaya kadar gözü ile onu ta'kîb etmeye devâm buyurdular. Orada bu maldan bir dirhem kalmayıncaya kadar, Allah Rasûlü (s.a.) oradan kalkmamıştır. Bu hadîsi, Buhârî Sahîh'inin muhtelif yerlerinde kesin ifâdelerle ta'lîk yaparak rivâyet etmiştir. İfâdesi; «İbrâhîm İbn Tahmân der ki...» diye başlar ve hadîsi rivâyet eder. Bazı bölümlerinde bu hadîs, yukardakinden daha tamâmdır.

Allah Teâlâ buyurur ki : «Eğer (Sana açıkladıkları sözlerinde) sana hâinlik yapmak isterlerse; onlar (küfretmek, Allah'ı inkâr etmek sûretiyle) daha önce Allah'a da hâinlik etmişlerdi de, bundan ötürü (Bedir günü esîr edilmek sûretiyle) sana (onlara karşı) imkân ve kudret vermişti. Ve Allah (onların yaptıklarını) en iyi bilendir ve bunda hikmet sâhibidir.» Katâde bu âyetin dinden dönüp müşriklere iltihâk ettiğinde (vahy) kâtibi olan Abdullah İbn Sa'd İbn Ebu Serh hakkında nâzil olduğunu söylemiştir. İbn Cüreyc, Atâ el-Horasânî'den o da İbn Abbâs'tan rivâyet eder ki, bu âyet; senin için, kavmimize öğüt vereceğiz dediklerinde, Abbâs ve arkadaşları hakkında nâzil olmuştur. Süddî ise bu âyeti genel mânâsı ile tefsîr etmiştir ki bu daha şümûllü ve daha açıktır. En doğrusunu Allah bilir.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوا
وَّنَصَرُوا أُولَٰئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۚ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُم مِّن وَلَايَتِهِم
مِّن شَيْءٍ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا ۚ وَإِنِ اسْتَنصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ إِلَّا عَلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ
وَبَيْنَهُم مِّيثَاقٌ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٧٢﴾

72 — Muhakkak ki îmân edip hicret eden, mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunda cihâd edenler; barındırıp yardım edenler, işte onlar; birbirinin dostudurlar. İmân edip de hicret etmeyenlere gelince; hicret edene kadar sizin onlarla bir dostluğunuz yoktur. Şâyet onlar da din husûsunda sizden yardım isterlerse; sizinle aralarında muâhede bulunan bir kavim aleyhinde olmamak üzere, onlara yardım etmek boynunuza borçtur. Allah yaptıklarınızı görendir.

İmân - Hicret - Cihâd

Allah Teâlâ, inananların sınıflarını zikredip onları şu kısımlara ayırır : Mallarından ve ülkelerinden çıkan, Allah'a ve Rasûlüne, dîninin ikâmesine yardım etmek üzere gelen, bu husûsta mallarını ve nefislerini bolca sarfeden muhâcirler. O esnâdaki Medîne halkından olan, muhâcir kardeşlerini evlerinde barındırıp onları mallarından istifâde ettiren, onlarla birlikte savaşmak sûretiyle Allah ve Rasûlüne yardımı eden müslümanlardan ibâret ansâr. İşte bunlar, birbirlerinin dostudurlar. Yani onlardan her bireri, diğerlerinin her bireri üzerinde hak sâhibidir. Bunun içindir ki Allah Rasûlü (s.a.), muhâcir ve ansâr'ın arasında kardeşlik kurmuş, her ikişer kişiyi kardeş yapmıştır. Onlar bu kardeşlikle, akrabâlıkla olan mîrâsçı olmadan önce (akrabâlıkla vâris olanların önünde) birbirlerine vâris oluyorlardı. Nihâyet bu, mîrâs âyeti ile Allah Teâlâ tarafından kaldırıldı. Bu husûs Buhârî'nin Sahîh'inde İbn Abbâs'tan rivâyetle mevcûddur. Bunu Avfî ve Ali İbn Ebu Talha da İbn Abbâs'tan rivâyet ederler. Mücâhid, İkrime, Hasan, Katâde ve başkaları da böyle söylemişlerdir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Vekî'nin... Cerîr İbn Abdullah'tan rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.), şöyle buyurmuşlardır : Muhâcirler ve ansâr birbirlerinin dostudur. Kureyş'ten kerhen müslüman olanlar ile Sakîf'den âzâd edilenler de kıyâmet gününe kadar birbirlerinin dostudurlar. Hadîsi, sâdece Ahmed İbn Hanbel rivâyet etmiştir.

Hâfız Ebu Ya'lâ der ki : Bize Şeybân'ın... İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş : Muhâcirler ve ansâr, Kureyş'ten kerhen müslüman olanlar ile Sakîf'den âzâd edilenler, dünyada ve âhirette birbirlerinin dostudurlar. Hâfız Ebu Ya'lâ, bu hadîsi Abdullah İbn Mes'ûd'un Müsned'inde bu şekilde rivâyet etmiştir.

Allah Teâlâ ve Rasûlü, Allah'ın kitabının bir çok âyetinde muhâcirler ile ansâr'ı övmüştür. Nitekim Allah Teâlâ, şu âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Muhâcirlerden, ansâr'dan en ileri ve önde gelenlerle, iyilikle onlara uyanlardan Allah râzı olmuştur. Onlar da Allah'tan hoşnûddurlar. Hem onlara altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır...» (Tevbe, 100), «Andolsun ki Allah, peygamberin ve o güçlük ânında O'na uyan muhâcir ve ansâr'ın tevbelerini kabul etti.» (Tevbe, 117), «Bu ganîmetler; yurdlarından ve mallarından edilmiş olan, Allah'tan bir lutuf ve rızâ dileyen, Allah'ın dinine ve peygamberine yardım eden fakîr muhâcirler içindir. İşte bunlar, sâdıkların kendileridir. Daha önceden o diyârı yurd edinmiş ve göğüslerine îmânı yerleştirmiş olanlar, kendilerine hicret edip gelenleri severler. Ve onlara verilenler karşısın-

da bir çekememezlik duymazlar. Kendileri zarûret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercîh ederler.» (Haşr, 8 - 9). Allah Teâlâ'nın : «Ve onlara verilenler karşısında içlerinde bir çekememezlik duymazlar.» (Haşr, 9) âyeti hakkında söylenenlerin en güzeli şudur : Onlar (ansâr), Allah'ın onların hicret etmeleri üzerine kendilerine verdiklerinin üstünlüğünü çekememezlik etmezler. Âyetlerin zâhirinden anlaşıldığına göre; muhâcirler, ansâr'dan önde tutulmuştur. Bu, âlimler arasında ittifâk edilen bir husûs olup bunda ihtilâf etmemişlerdir. Bu sebepledir ki İmâm Ebu Bekr Ahmed İbn Amr İbn Abdülhâlik el-Bezzâr Müsned'inde şöyle demektedir : Bize Muhammed İbn Ma'mer'in... Huzeyfe'den rivâyetine göre o : Allah Rasûlü (s.a.) beni, hicret ile ansâr'dan olma arasında muhayyer bıraktı. Ben de hicreti seçtim, demiştir. Sonra el-Bezzâr hadîsi sâdece bu yönüyle bildiklerini söylemiştir.

Allah Teâlâ : «İmân edip de hicret etmeyenlere gelince; hicret edene kadar sizin onlarla bir dostluğunuz yoktur.» buyurur ki; bunlar, inananların ikinci sınıfı olup, îmân eden ve fakat hicret etmeyerek bâdiyelerinde (köylerinde) ikâmet edenlerdir. Bunların savaşta bizzât hazır bulunmaları dışında ne ganîmette ve ne de beşte birde payları yoktur. Nitekim İmâm Ahmed der ki : Bize Vekî'nin... Büreyde İbn Husayb el-Eslemî (r.a.) den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) bir seriyye veya ordu üzerinde bir başkan (emîr, kumandan) gönderdiğinde ona Allah'tan korkmasını; onunla birlikte olan müslümanlara ise hayır tavsiye eder ve şöyle buyururdu : Allah yolunda Allah'ın ismi ile harbediniz. Allah'a küfredenlerle savaşınız. Müşriklerden bir düşmanına kavuştuğunda, onları şu üç hasletten birine davet et. Bunlardan hangisine icâbet ederse; bunu onlardan kabul et ve onları bırak : Onları İslâm'a davet et. İcâbet ederlerse onlardan kabul et ve onları bırak. Sonra onları, kendi ülkelerinden muhâcir'lerin ülkesine intikâl etmeye çağır ve onlara bildir ki bunu yaparlarsa muhâcir'lerin lehine olanlar onların da lehine; muhâcir'lerin aleyhine olan onların da aleyhine olacaktır. Kabul etmez ve ülkelerinde kalmayı tercîh ederlerse; onlara, müslüman bedevîler gibi olacaklarını bildir. Diğer mü'minler hakkında cârî olan Allah'ın hükmü, onlar hakkında da geçerli olacak ve müslümanlarla bizzât cihâd etmeleri dışında fey' ve ganîmetten payları olmayacaktır. Eğer onlar, kabul etmezlerse; onları cizye vermeye çağır. Şâyet kabul ederlerse; bunu onlardan kabul et ve onları bırak. Eğer bunu da kabul etmezlerse; Allah'tan yardım dile sonra onlarla savaş. Hadîsi sâdece Müslim rivâyet etmiş olup ondaki hadîste başka fazlalıklar da vardır.

Allah Teâlâ : «Şâyet onlar da din husûsunda sizden yardım isterlerse; sizinle aralarında muâhede bulunan bir kavim aleyhinde olma-

mak üzere, onlara yardım etmek boynunuza borçtur. Allah yaptıklarınızı görendir.» âyet-i kerîme'sinde şöyle buyurmaktadır : Benim dinim için savaşmak üzere hicret etmemiş olan bu bedevîler, düşmanlarına karşı sizden yardım isterlerse; siz, onlara yardım ediniz. Onlara yardım etmek sizin üzerinize vacîbtir. Zîrâ onlar, sizin dinde kardeşlerinizdir. Ancak sizinle aralarında belli bir müddete kadar bir muâhede bulunan kâfirlerden bir kavim aleyhinde sizden yardım isterlerse; siz, zimmetinizi bozmayınız. Ahidleştiğiniz kişilerle yemînlerinizi bozmayınız. Bu açıklama İbn Abbâs (r.a.) tan rivâyet edilmiştir.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ ﴿٧٣﴾

73 — Küfredenler ise birbirlerinin dostudurlar. Eğer siz bunu yapmazsanız; yeryüzünde bir fitne ve büyük bir fesâd olur.

Kâfirler Birbirlerinin Dostlarıdır

Allah Teâlâ, inananların birbirilerinin dostu olduğunu zikrettiğinde onlarla kâfirler arasındaki dostluğu da kesmiştir. Nitekim Hâkim Müstedrek'inde der ki : Bize Muhammed İbn Sâlih İbn Hânî'nin... Üsâme'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyetine göre O : İki din halkı birbirine mîrâsçı olmaz. Müslüman kâfire, kâfir de müslümana vâris olamaz, buyurup sonra da : «Küfredenler ise birbirlerinin dostudurlar. Eğer siz bunu yapmazsanız yeryüzünde bir fitne ve büyük bir fesâd olur.» âyetini okumuşlardır. Sonra Hâkim, hadîsin isnâdının sahîh olduğunu ve Buhârî ile Müslim'in tahrîc etmediklerini söyler. Ben de derim ki : Hadîs Buhârî ile Müslim'de Üsâme İbn Zeyd'den rivâyetle mevcûd olup bu hadîste Allah Rasûlü (s.a.) : Müslüman kâfire, kâfir de müslümana vâris olmaz, buyurmuşlardır. Müsned ve Sünen'lerde Amr İbn Şuayb'ın babasından, onun da dedesinden rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Değişik iki din sahipleri birbirlerine mîrâsçı olmazlar. Tirmizî, hadîsin hasen, sahîh olduğunu söylemiştir.

Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki : Bize Muhammed'in... Zührî'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) İslâm'a giren bir adamı tutmuş ve ona şöyle buyurmuştur : Namaz kılarsın, zekâtı verirsin, Beyt'i hacc edersin, Ramazân orucunu tutarsın ve muhakkak ki sen bir müşrikin ateşini ancak onunla harb halinde olduğun zaman görürsün. Hadîs, bu kanal-

dan rivâyetinde mürsel olup başka bir şekli ile muttasıl olarak rivâyet edilmiştir. Buna göre Allah Rasûlü (s.a.), şöyle buyurmuşlardır : Benim müşriklerin arasında olan her bir müslümânla hiç bir ilgim yoktur. Sonra da şöyle buyurmuşlardır : O ikisinin (müslüman ile müşriğin) ateşleri birbirini görmez.

Ebu Dâvûd «Kitâb el-Cihâd»ın sonunda şöyle der : Bize Muhammed İbn Dâvûd İbn Süfyân'ın... Semüre İbn Cündeb'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.), şöyle buyurmuşlardır : Kim, müşrikle birlikte olur ve onunla beraber otururbut; o da onun gibidir.

Hâfız Ebu Bekr İbn Merdûyeh'in Hâtim İbn İsmâil kanalıyla... Ebu Hâşim el-Müzenî'den rivâyet ettiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Dini ve ahlâkından hoşlandığınız birisi size geldiğinde onu nikâhlayınız. Eğer siz bunu yapmazsanız yeryüzünde bir fitne ve geniş bir fesâd olur. Ey Allah'ın elçisi... olursa? dediler de üç defa : Dini ve ahlâkından hoşnûd olduğunuz biri size gelirse; onu nikâhlayınız, buyurdular. Bu hadîsin bir benzerini Ebu Dâvûd ve Tirmizî de Hâtim İbn İsmâil kanalıyla tahrîc etmişlerdir.

Abdülhamîd İbn Süleyman kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyet edildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Ahlâkı ve dininden haşnûd olduğunuz birisi size geldiğinde onu evlendiriniz. Eğer siz bunu yapmazsanız yeryüzünde bir fitne ve geniş bir fesâd olur.

Allah Teâlâ : «Eğer siz bunu yapmazsanız yeryüzünde bir fitne ve büyük bir fesâd olur.» buyurur ki eğer siz müşriklerden uzak durup, inananlara dost olmazsanız insanlar arasında fitne meydana gelir. Bu; işin, durumun karışmasıdır. Ve inananla kâfirin karışmasıdır. Böylece insanlar arasında yaygın, uzun ve geniş bir fesâd meydana gelir.

وَالَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَهَاجَرُوا۟ وَجَٰهَدُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَٱلَّذِينَ ءَاوَوا۟ وَّنَصَرُوٓا۟ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُؤْمِنُونَ حَقًّا ۖ
لَّهُم مَّغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٧٤﴾ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مِنۢ بَعْدُ وَهَاجَرُوا۟ وَجَٰهَدُوا۟ مَعَكُمْ فَأُو۟لَٰٓئِكَ
مِنكُمْ ۚ وَأُو۟لُوا۟ ٱلْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِى كِتَٰبِ ٱللَّهِ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌۢ ﴿٧٥﴾

74 — İmân edip hicret edenler, Allah yolunda cihâd edenler, barındıranlar ve yardım edenler; işte onlar gerçek mü'minlerdir. Onlar için mağfiret ve cömertçe verilmiş rızıklar vardır.

75 — Sonra îmân edip de hicret edenler ve sizinle birlikte savaşanlar; işte onlar sizdendir. Hısımlar, Allah'ın kitabına göre birbirine daha yakındırlar. Muhakkak ki Allah, her şeyi bilendir.

Allah Teâlâ, inananların dünyadaki hükmünü zikrettikten sonra, âhirette onlar için neler olacağını da zikretmiş ve onlarda gerçek îmân bulunduğunu haber vermiştir. Nitekim bu, daha önce bu sûrenin başında da geçmişti. Allah Teâlâ onları bağışlama ile ve şâyet olmuşsa günâhlarından vazgeçme ile mükâfâtlandıracağını, onlara güzel, bol, temiz, şerefli, devâmlı, ebediyyen kesilmeyecek, sona ermeyecek, güzelliği ve çeşitli olmasından usanılmayacak rızıklar bahşedeceğini haber vermektedir. Sonra Allah Teâlâ, dünyada iken onların üzerinde bulundukları îmân ve sâlih amellerde kendilerine tâbi olanların, âhirette de onlarla birlikte olacağını haber vermektedir. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurmuştur: «Muhâcir'lerden, ansâr'dan en ileri ve önde gelenlerle, iyilikle onlara uyanlardan Allah râzı olmuştur. Onlar da Allah'tan hoşnûddurlar. Hem onlara altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. Orada ebedî kalıcıdırlar...» (Tevbe, 100), «Onlardan sonra gelenler ise, derler ki: Rabbımız bizi ve bizden önce îmân etmiş olan kardeşlerimizi bağışla. Ve îmân etmiş olanlar için kalbimizde kin bırakma. Rabbımız, muhakkak ki Sen Raûf'sun, Rahîm'sin.» (Haşr, 10). Üzerinde ittifâk edilen ve hattâ mütevâtir olarak sıhhatli kanallardan rivâyet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.): Kişi, sevdiği ile beraberdir, buyurmuşlardır. Başka bir hadîste ise: Kim, bir kavmi severse; onlarla birlikte haşrolunur, buyurulmuştur.

İmâm Ahmed der ki: Bize Vekî'nin... Cerîr'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: Muhâcirler ve ansâr, birbirlerinin dostudurlar. Kureyş'ten kerhen müslüman olanlar ile Sakîf'ten âzâd edilenler de kıyâmet gününe kadar birbirlerinin dostudurlar. Şerîk der ki: Bu hadîsin bir benzerini bize A'meş... Cerîr'den, o da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyet etmiştir. Her iki kanaldan olmak üzere hadîsi sâdece Ahmed rivâyet etmiştir.

Allah Teâlâ'nın: «Hısımlar, Allah'ın kitabına göre birbirine daha yakındırlar.» sözüne gelince; bu; Allah'ın hükmündedir. Değilse «Hısımlar» âyetinden maksad, ferâiz âlimlerinin kendilerine mîrâstan bir pay ayrılmayan, asabe yoluyla mîrâsçı olmayan, bilakis bir vârise ilhâk olunan akrabâlar hakkında ferâiz âlimlerinin kullanmış oldukları bir ta'bîr değildir. Bunlar teyze, dayı, hala, kız çocuklarının çocukları, kız kardeşlerin çocukları ve benzerleridir. Bazıları bu âyetin, bu husûsta delil

olduğunu sanmışlar ve bu âyetin bu konuda açık olduğuna inanmışlardır. Halbuki gerçekte âyet, bütün akrâbalıkları içine alacak şekilde geneldir. Nitekim İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Hasan, Katâde ve birçokları; bu âyetin, önceleri dostluk ve kardeşlikle birbirlerine mîrâsçı olma yoluyla vâris olmayı neşhettiği (kaldırdığı) görüşünü açıkça belirtmişlerdir. Buna göre âyet, özel ismi ile hısımları da içine almaktadır. Bunları mîrâsçı kılmayanlar ise başka delilleri öne sürmektedirler. Bu delillerin en kuvvetlisi : Muhakkak ki Allah Teâlâ her hak sahibine hakkını vermiştir. Vâris için vasiyyet yoktur, hadîsidir. Onlar derler ki : Şâyet bunlar hak sahibi olsaydılar, Allah'ın kitabında ismen belirtilmiş bir payları olurdu. Böyle olmadığına göre vâris değildirler. En doğrusunu Allah bilir.

Burası Enfâl sûresinin sonudur. Hamd ve Minnet Allah'adır. O'na tevekkül ederiz. O bize yeter ve O ne güzel Vekîl'dir.

ENFÂL SÛRESİNİN SONU

TEVBE SÛRESİ

TEVBE SÛRESİ

Tevbe Sûresinin Ana Mevzûu

Bu sûre Tevbe ve Berae' olmak üzere iki isimle bilinir. Tevbe'nin mahiyetini açıkladığı ve kabul şartlarını hatırlattığı için et-Tevbe olarak isimlendirilir. İkinci adı olan Berâe' ise sûrenin ilk kelimesinden alınmadır.

Bu sûre, Kur'an-ı Kerîm'de başlangıcına «besmele» konulmayan yegâne sûredir. Bu konuda müfessirler farklı sebepler öne sürüyorlarsa da, en doğrusu İmâm Râzî tarafından ortaya atılan; bizâtihî Hz. Peygamber tarafından sûrenin başlangıcında besmele yazdırılmamıştır. Bunun için Sahabîler besmeleyi sûrenin başına koymamışlar ve tabiîn de onların yolunu izlemiştir. Bu, Kur'an'ın ilk ve tam şekli ile muhafaza edilerek tahrif edilmeksizin korunması hususunda azâmî dikkat gösterildiğinin çok güzel bir delilidir, görüşüdür.

Bu sûre üç mevzûu ele almaktadır.

İlk mevzûu 9. Hicrî yılın Zilka'de ay'ı civarında vahyedilmiştir. Hac husûsundaki gerekli izahatı veren konunun önemine binaen, Hz. Peygamber Kâbe'ye hacc yapmak üzere yola çıkmış bulunan hacıların reisi Hz. Ebubekir'e, Hz. Ali'yi haberci olarak gönderdi. Hz. Ali'ye, öncelikle çeşitli arap kabilelerinin temsilcileri ile konuşarak müşriklere karşı izlenecek yeni politikanın tesbiti için gerekli bilgileri göndermesi husûsunda tâlîmât verdi.

İkinci mevzû, hicrî dokuzuncu yılın Receb ayında ya da az önce Hz. Peygamber'in Tebûk seferi için hazırlık yaptığı bir sırada gönderildi. Bu kısımda, inananlar, cihâd'ın içinde aktif rol alamaya teşvîk edilmekte ve bu görevden geri duranlar (kaçanlar) eski refahlarına yeniden kavuşmak istedikleri ve nifâkları, îmânlarındaki za'fiyetleri, gafletleri sebebiyle Allah yolunda canları fedâ etmekte tereddüte düştükleri için azarlanmaktadır.

Üçüncü bölüm Hz. Peygamber'in Tebûk seferi dönüşünde vahyedildi. Bu bölüm, aynı zaman dilimi içinde meydana gelen çeşitli vak'alar nedeniyle vahyedilmiş ve sonradan Hz. Peygamber tarafından Allah'ın gösterdiği ilhâm üzerine sûre'deki yerlerine yerleştirilmiş kısımlardan oluşmaktadır. Fakat bu durum, âyetlerin aynı konuda nâzil olunmaları ve aynı olaylar silsilesi içerisinde cereyân etmiş olmaları sebebiyle sûrenin bütünlüğünde bir kesikliğe yol açmaz. Bu bölüm, münâfıkları şeytânî hareketleri dolayısıyla uyarır, Tebûk seferinden geri kalan müslümanları azarlar. Allah, onların suçunu ortaya koyduktan sonra, Allah yolunda Cihâd'a katılmayan gerçek mü'minlerin suçunu da bağışlar.

Kronolojik sıralamaya göre birinci bölüm en sonra gelmeliydi. Fakat bu üç bölüm için en önemlisi, konularına göre sıralanmak olduğundan, mevzûlar konu bütünlüğü içerisinde sıralandı.

Tarihî Zemin :

Şimdi de sûrenin tarihî zemînini mütâlaa edelim. Bu sûrede ele alınan olaylar silsilesi, «Hudeybiye barış andlaşmasından» sonra meydana gelmiştir. Bu sıralarda güçlü, gâyet iyi organize olmuş ve medenî İslâm devletinin kurulması ile Arabistan'ın üçte biri İslâm'ın etkisi altına girmişti. Bu andlaşma, sağladığı nisbî barış ortamı sâyesinde İslâm'ın etkilerini yaymak için daha ileri imkânlar sunuyordu. Sözkonusu bu andlaşmanın imzalanmasından sonra, oldukça önemli sonuçlara yol açan iki olay meydana geldi :

Bu olayların ilki Arabistan'ın fethiydi. Hz. Peygamber çeşitli kabîlelere İslâm'ı tebliğ etmek için hey'etleri gönderebiliyordu. İki yıllık kısa bir süre sonunda İslâm, «Câhiliyye»nin eski hükümrânlığını geçersiz kılacak büyük bir güce ulaşmıştı. Kureyş'in gayretli insanlarının İslâm ile nihaî bir muhârebeye girişmek için andlaşmayı ihlâl etmeleri meseleyi tamâmen kızıştırmıştı. Fakat Hz. Peygamber, bu ihlâllerin Kureyş'lilere etraflarında yeterli gücü bir araya getirme imkânını vermemesi için gerekli fiilî tedbîrleri aldı. Ve anî bir akın ile Mekke'ye giderek sekizinci hicrî yılın Ramazân ayında Mekke'yi fethetti. Bu fetih,

«Câhiliyye»nin belkemiğini kırmasına rağmen, «Câhiliyye»nin ölüm haberini verecek olan Huneyn muhârebesinde İslâm'a karşı yeni bir saldırıya geçtiler. Hevâzin, Sakîf, Nadir, Cu'şum ve diğer arap kabîleleri İslâm'ın diriltici devrim'ini yıkmak için tüm güçlerini Huneyn'de biraraya getirdiler ama, bu şeytânî hesaplarında bozguna uğradılar. «Câhiliyye»nin bozgunu tüm Arabistan'a Dar'ül-İslâm (İslâm ülkesi) olma yolunu açtı. Arabistan'ın büyük bir kısmının İslâm hükümrânlığına girip ülkenin kıyı köşesine yayılmış «Câhiliyye»nin çok az sayıda taraftârının kalması Huneyn'in üzerinden henüz bir yıl geçmeden gerçekleşmişti.

İkinci olay, Arabistan'ın kuzeyinde Roma İmparatorluğu sınırına yakın bölgelerde yaşayan hristiyanların kışkırtıcı faâliyetlerinin neden olduğu Tebûk seferinin İslâm'ın muazzam, heybetli bir güç haline gelmesinde oynadığı roldür. Gerçekten Hz. Peygamber otuzbin kişilik bir orduyla Roma İmparatorluğu'nun üzerine doğru yürüdü ama, Roma'lılar harbetmekten sakındılar. Sonuç; Arap Yarımadası'nın dört bir tarafından gelen insanlar ve hey'etlerin İslâm'a bîatlarını ve Rasûlullah'a itâat edeceklerini belirtmek için Hz. Peygamberin Tebûk'ten dönüşünü beklemelerine yol açacak kadar Peygamber ve İslâm'ın gücünü artırmıştı. Bu mutlak muzafferiyeti Kur'an, Nasr sûresinde şöyle açıklar: «Ey Peygamber, Allah'ın yardımı ve fetih (zafer) e ulaştığın zaman insanların büyük gruplar halinde İslâm'ın hükümrânlığına girdiğini görürsün...»

Tebûk Seferi:

Tebûk seferi daha Mekke'nin fethinden önce başlayan Roma İmparatorluğu ile çatışmanın sonucudur. Hudeybiye andlaşmasından sonra, teblîğ hey'etlerinden biri Sûriye'ye komşu kuzey bölgelerinde yaşayan arap kabîlelerini ziyârete gitti. Buradaki insanların çoğunluğu Roma İmparatorluğu etkisi altında yaşayan hıristiyanlardı. Genel kabul görmüş uluslararası hukûk prensiblerini çiğneyerek, teblîğ hey'etinden onbeş kişiyi Zât'ül-Talah (ya da Zât-ı Itlah) olarak bilinen bölgeye yakın bir yerde öldürdüler. Sâdece hey'etin reîsi Kâ'b İbn Umeyr el-Ğıfârî kaçmayı başararak bu feci hâdiseyi müslümanlara bildirdi. Bununla birlikte Roma Hükümdârı Sezar'ın emrinde bulunan Basra'nın hıristiyan vâlisi Şurahbil İbn Amr, Hz. Peygamber tarafından aynı amaçla gönderilen elçi Hâris İbn Umeyr'i öldürdü.

Bu olaylar, Roma İmparatorluğu topraklarına komşu bölgelerde yaşayan müslümanların emniyyet ve selâmetini sağlamak için güçlü bir harekâta girişilmesi husûsunda Hz. Peygamberi iknâ' etti. Bunun için

hicrî sekizinci yılın Cemâziyelevvel ayında üçbin kişiden müteşekkil bir orduyu Sûriye sınırına gönderdi. Ordu Ma'an'a ulaştığında müslümanlar, Şurahbil'in kendileri ile savaşmak üzere 100.000 kişilik bir orduyla yola çıktığını ve kendisi Hums'ta bulunan Kral Cesar'ın da kardeşi Teodor komutasında 100.000 kişilik başka bir orduyu göndermekte olduğunu öğrendiler. Böylesi korku verici haberlere rağmen, müslümanların yiğit, küçük ordusu cesûrca ilerledi ve Şurahbil'in ordusu ile Mûte'de karşı karşıya geldi. Korkusuz, «müstezaflar ordusu» niteliğindeki müslümanları —bire otuzüç kişilik üstünlüğe sâhip olmalarına rağmen— mağlûb edemeyen düşmanların bu başarısızlığı, sonuçta müslümanların daha kuvvetli duruma gelmelerini sağladı. Bu savaş, İslâm'ın teblîği için oldukça yararlı bir imtihândı.

Sonuç olarak; Sûriye ve civârında yarı bağımsız devlet olarak yaşayan araplar, İran İmparatorluğunun etkisi altında Irak'a yakın Necd bölgesinde yaşayan arap kabîleler İslâm'a dönerek binler halinde İslâm'ı kucakladılar. Meselâ, reîsleri Gatafân, Zubyân, Fezâre gibi kabîleler aynı anda İslâm'ı kabul ettiler. Bundan başka, Roma İmparatorluğunun Arap ordularının komutanlarından olan Ferve İbn Amr el-Curâmî aynı dönemde İslâm'ı kabul etti ve îmânının gerektirdiği imtihânını verme husûsunda tüm ülkeyi mâteme boğan eziyyetlere katlandı. Kral Sezar, Ferve'nin İslâm'ı kabul ettiğini öğrenir öğrenmez yakalanarak huzûruna getirilmesini emretti. Sezar O'na : İki tercîhten birini seçmelisin. Ya İslâm'ı bırakıp yeniden özgürlüğüne ve eski mevkiine kavuşursun, ya da müslüman olarak kalıp ölümü tercîh edersin, dedi. O, tereddütsüz bir şekilde İslâm'ı seçerek Hak yolunda canını fedâ etti.

Kuşkusuz böylesi olaylar olduğu müddetçe Roma İmparatorluğu'nun Arabistan'dan sökülüp atılma tehlikesinin varlığını Sezar açıkça farkediyordu. Bunun için, Mûte'de kaybettiği itibârına yeniden kavuşmak amacıyla hicrî dokuzuncu yılda askerî hazırlıklara başladı. Gassânî ve diğer Arap komutanları da Sezar'ın emri altında ordularını toplamaya başladılar. İslâmî hareketi lehde ya da aleyhde etkileyebilecek en küçük ma'lûmâtı bile büyük bir dikkatle sürekli olarak ta'kîb eden Hz. Peygamber sözkonusu bu hazırlıkları haber alır almaz, bunun ne anlama geldiğini hemen anladı. Ve en ufak bir tereddüt geçirmeksizin Sezar'ın büyük gücüne karşı savaşmaya karâr verdi. Gâyet iyi biliyordu ki o anda gösterilecek en küçük bir korku ifâdesi, İslâmî hareketi üç büyük tehlike ile karşılaşacağı kesin başarısızlığa götürecekti. İlk olarak, Huneyn'de yerle bir edilen «câhiliyye»nin can çekişen gücü yeniden ayağa kalkabilirdi. İkincisi, devâmlı böylesi bir imkân çıksın diye dört gözle pusuda bekleyen Medîne'li münâfıklar bu durumu İslâmî hareket'e en büyük zararı vermek için kullanabilirlerdi. Zâten bu konuda

olanca hazırlıklarını yapıyorlar ve yapmışlardı. Meselâ; Ebu Âmir isimli bir râhib Gassânî'lerin hıristiyan kralına ve Sezar'ın bizzât kendisine bir takım şeytânî planları ihtivâ eden gizli mesajlar gönderiyordu. Bunun yanında, Medîne'li münâfıklar bu şenî amaçları için gizli toplantılar yapabilecekleri bir mescidi de Medîne civârında inşâ etmişlerdi. Üçüncü tehlike ise; zamanının diğer süper gücü İran'ı bozguna uğratmış ve komşu bölgelere korku salmış olan Sezar'ın direkt olarak müslümanlara saldırması tehlikesiydi. Eğer bu üç faktör (yani : Kureyş'in temsîl ettiği Arabistan «câhiliyye»si, Medîne'li münâfıklar ve zamanının süpergüçlerinden biri olan Roma İmparatorluğu) müslümanlara karşı ortak bir harekete geçme fırsatını bulurlarsa, bunun İslâm'ın o ana kadar kazandığı gücünü büyük oranda yitirmesi demek olacağı gâyet açıktı. Bundan dolayı Hz. Peygamber, zamanın iki süper devletinden biri olan Roma İmparatorluğuna karşı sefer hazırlıkları yapılmasını açık bir deklerasyonla müslümanlara ilân etti. Deklerasyon, ülkede kıtlığın hüküm sürmesi, beklenen ürünlerin henüz elde edilememiş olması, Arabistan'ın kavurucu yaz mevsiminin ilk sıcaklarının en yüksek derecelere ulaşmış olması ve genelde savaş hazırlıkları ve özelde araç-gereç nakliye masraflarını karşılayabilecek düzeyde yeterli paranın bulunmaması gibi zâhiren böylesi bir sefer karârı almaya son derece elverişsiz şartlar altında açıklanmıştı. Fakat tüm bu zorluklara rağmen, Hz. Peygamber vaz'iyyetin ciddîliğinin farkına varınca, hakk davanın ya ebedî kalmasını ya da yok olmasını doğuracak bu tarihî adımı atmaya karâr verdi. Önceki davranışlarının tâm tersine; Hz. Peygamber'in Roma İmparatorluğu'na karşı Sûriye'ye yapılacak seferi önceden açıkça ilân etmesi, sözkonusu bu seferin ne kadar büyük bir öneme sâhip olduğunu gösteriyordu. Genelde, sefere çıkılmadan önce, hangi tarafa sefere çıkılacağı ve hangi düşmana hücûm edileceğinin bilinmemesi için bütün tedbîrlerini alır ve hattâ Medîne'den çıkarken de yönü bilinmesin diye düşmanının yönüne doğru hareket etmezdi. Arabistan'ın tüm siyasal güçleri bu kritik karârın vahîm sonuçlarının ne olacağının farkındaydılar. «Câhiliyye»nin geriye kalan eski kalıntıları, bütün ümitlerini İslâm'ın Roma'lılar tarafından bozguna uğratılmasına bağlamış endîşeli bir şekilde sefer'in sonucunu bekliyorlardı. Münâfıklar da, müslümanların Sûriye'de mağlûb olmaları halinde, içeriden bir ayaklanma hareketi ile İslâm'ın gücünü kırmak için son şansa sâhip olacaklarını hesablıyorlardı. Bunun için, inşâ ettikleri mescidlerinde planlar yapmakta a'zamî istifâdeyi sağlıyorlar ve sefer hazırlıklarının başarısız kalması için ellerindeki tüm fırsatları değerlendiriyorlardı. Diğer yandan, gerçek mü'minler, yirmi iki yıldan beri uğrunda canla başla çabaladıkları «İslâmî hareket»in kaderinin, şimdi hassâs bir denge

noktasında olduğunun tamâmen şuurundaydılar. Eğer bu kritik noktada cesâret gösterebilirlerse, artık tüm dış dünyanın kapıları «İslâmî hareket»in yayılması için ardına kadar açılacaktı. Yok, eğer zayıflık ya da korkaklık gösterirlerse, Arabistan'da icrâ ettikleri bunca faâliyete ağıt yakacaklardı bundan böyle.

Bundan dolayı, İslâm'ın bu âşık öncüleri sefer için harâretli bir hazırlığa başladılar. Onların herbiri sefer hazırlıklarına yardımcı olmak husûsunda diğerlerini geçme yarışı içerisindeydiler. Hz. Osmân ve Hz. Abdurrahmân İbn Avf bu amaçla büyük miktarlarda para topladılar. Hz. Ömer hayatı boyunca kazandıklarının yarısını ve Hz. Ebubekir de kazancının tamâmını hîbe ettiler. İslâm davasının fakîr üyeleri de bu husûsta geri kalmadılar ve alınterleri ile kazanabildikleri, ne varsa sefer hazırlığı için harcadılar ve kadınlar da zînetleri ile bu kampanyaya katıldılar. Hayatlarını İslâm uğruna fedâ etmek arzusu ile donanmış binlerce gönüllü, Hz. Peygambere gelerek savaşa katılabilmeleri için orduda kendilerine de yer ayrılmasını ve silâh verilmesini ricâ ettiler. Savaşa hazırlık yapamamanın hüznünü gözyaşları ile büyüten bu insanların meydana getirdikleri manzara öylesine acıklı idi ki; Hz. Peygamber de onları donatamamanın kederini yaşıyordu. Kısacası; bu savaşın hazırlığı gerçek mü'minleri, münâfıklardan ayıran bir mihenk taşı olmaya başlamıştı. Kampanya sırasında hazırlıklarda geri kalmak, o kişinin İslâm ile çok sağlıksız bir ilişkisi olduğu anlamına geliyordu. Bundan dolayıdır ki; Tebûk seferinde bir kişinin geride kaldığını öğrenen peygamber, hemencecik şunları söyledi: O'nu yalnız bırakın. Eğer herhangi bir iyilikle karşılaşacaksa, Allah onu yeniden sizin içinize katacaktır. Eğer iyilikten nasîbi yoksa, sizi böylesi bir büyük günâhtan kurtardığı için Allah'a şükredin.

Özetle; Hz. Peygamber hicrî dokuzuncu yılın Receb ayında, İslâm'ın muzafferiyeti uğruna 30.000 kişilik savaşçısı ile Suriye'ye doğru sefere çıktı. Müslümanların sâhip olduğu deve sayısının çok az olması dolayısıyla, çoğunluğunun yürüyerek ve binme sırasının kendilerine gelmesini bekleyerek ilerlemek zorunda oldukları gerçeği hatırda tutulursa, bu seferin hangi şartlar altında yapıldığı daha iyi anlaşılmış olacaktır. Buna ilâve olarak, çölün kavurucu sıcağı ve yaygın su kıtlığı da sözkonusuydu. Fakat bu hâlisâne karârları, İslâm yolundaki samîmî sebâtları ve böylesi büyük zorluklar ve sıkıntılar karşısında gösterdikleri azimleri dolayısıyla «üstün derecelerle» mükâfâtlandırıldılar. Müslümanlar Tebûk'e ulaştıklarında, Sezar ve komutanlarının askerlerini cepheden çekmiş olduklarını ve kendileri ile savaşılacak düşmanın ortalarda olmadığını farkettiler. Böylece bir damla kan akıtmaksızın prestijlerini artıracak moral bir zafer kazandılar.

Bu konuyla ilgili olarak, Hz. Peygamberin savaş ve zaferleri üzerine çalışan tarihçilerin Tebûk seferi hakkındaki mütâlaalarının doğru olmadığına dikkatleri çekmek yerinde olacaktır. Hâdisenin, Roma ordularının Arabistan'ın sınır bölgelerinde toplanmaları haberleri ile irtibâtlandırılması son derece yanlıştır. Gerçekte Sezar ordularını toplamaya başlamıştı, ama Hz. Peygamber daha önce harekete geçerek sınır bölgelerine ulaştı ve Sezar ordularının saldırı için yeterli hazırlık yapmalarına fırsat vermedi. Bununla beraber, Sezar «tedbîr, yiğitliğin en iyi şeklidir» fikrinden hareketle ordularını sınır bölgelerinin gerisine çekti. İslâm yolunda savaşan 3000 savaşçının Mûte'de kendisinin 100.000 kişilik bir kuvvetini nasıl devre dışı bıraktığını da unutmamıştı. 30.000 kişilik bir İslâm ordusuna, hele bizzât Hz. Peygamber'in komutasındaki orduya, 200.000 kişilik bir kuvvetle olsa dahi meydan okuyamazdı.

Hz. Peygamber, Sezar'ın kuvvetlerini sınırdan geri çektiğini farkedince, problemin ya Sûriye topraklarına doğru ilerlemekle ya da ilerlemeyi Tebûk'de durdurup kazanılan moral saferin stratejik ve politik üstünlüklere dönüştürülmesi ile çözülebileceğine kanâat getirdi. O, ikinci şıkkı benimseyerek Tebûk'te yirmi günlük bir konaklamaya karâr verdi. Bu süre içinde, halen Roma İmparatorluğu'nun etkisi altında olan, ancak Roma İmparatorluğu ile İslâm Devleti arasında bir tercîh yapamayan küçük devletleri baskı altına alarak İslâm'ın hükümrânlığına iknâ' etti ve bu devletleri İslâm devletine bağımlı hale getirdi. Meselâ, Dümat'ül-Cendel'den Ukaydir İbn Abdülmelik Kindî, Eyle'den Yuhannâ İbn D'obah ve Maknâ, Cerbâ ve Ezruh'un liderleri gibi bazı hıristiyan reîsler Medîne İslâm Devletine «Cizye» ödemeyi kabul ettiler. Bunun sonucu olarak, İslâm devletinin sınırları Roma İmparatorluğuna kadar genişletildi ve bir zamanlar Sezar'ın müslümanlara karşı kullandığı Arap kabîlelerin çoğunluğu Roma İmparatorluğu'na karşı müslümanların müttefiki oldular.

Yukarıda anlatılan Tebûk'ün moral zaferi, müslümanlara Roma'lılar ile topyekûn uzun bir çatışmaya girmeden önce Arabistan'daki hâkimiyetlerini genişletmeleri için çok değerli bir fırsat sağlamıştı. Bu moral zafer sâyesindedir ki, o zamana kadar yakın bir gelecekte yeniden «câhiliyye»nin eski hükümrânlığına kavuşacağını umuyor olan, şirk'in âşikâr savaşçılarının ve şirklerini İslâm kisvesi altında saklayan münâfıkların tüm ümitleri kırılmıştı. Böylesi insanların büyük çoğunluğu, mevcûd şartların baskısı ile de olsa İslâm'ın gölgesine girdiler. Bu durum en azından, onların soylarından gelecekler arasından «gerçek mü'minler» çıkmasını mümkün kılacak bir başlangıçtı. Bundan sonra, eski rejimin bağlıları (câhiliyye taraftârları) son derece âciz bir

azınlık halinde kaldılar. Ama artık bu câhiliyye kalıntısı, Allah'ın gönderdiği elçisi'nin «İslâm Devrimi»ni tamâmlaması yolunda bir engel teşkîl edemezdi. (Mevdûdî, Tefhîm el-Kur'an, = The Meaning of the Qur'an, İngilizce metin, II; 345 - 355).

———oOo———

بَرَآءَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِۦٓ إِلَى الَّذِينَ عَٰهَدتُّم مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١﴾ فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ
وَاعْلَمُوٓا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَأَنَّ اللَّهَ مُخْزِي الْكَافِرِينَ ﴿٢﴾

1 — Müşriklerden muâhede yaptıklarınıza; Allah ve Rasûlünden bir ihtârdır:

2 — Yeryüzünde dört ay daha dolaşın. Ve bilin ki; siz, Allah'ı âciz bırakamazsınız. Hem Allah gerçekten kâfirleri rüsvây edendir.

Allah'tan İhtâr

Bu sûre, Allah Rasûlü (s.a.) ne nâzil olanların sonuncularındandır. Nitekim Buhârî'nin Ebu Velîd kanalıyla... Berâ'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Son nâzil olan âyet : «Senden fetvâ isterler. De ki : Size babası ve çocuğu olmayanın mîrâsı hakkındaki fetvâyı Allah veriyor...» (Nisâ, 176) âyeti; son nâzil olan sûre de Berâe'dir.

Bu sûrenin başında besmele çekilmez. Zîrâ sahâbe, Mushaf'ul-İmâm'da bu sûrenin başına besmele yazmamışlardır. Bu konuda tâbi oldukları zât mü'minlerin emîri Osmân İbn Affân (r.a.) dır. Nitekim Tirmizî der ki : Bize Muhammed İbn Beşşâr'ın... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Osmân İbn Affân'a : Mesânî (âyetlerinin sayısı yüzden az olan sûreler) den olduğu halde Enfâl ile Miûn (âyetlerinin sayısı yüz ve daha fazla olan sûreler) dan olan Berâe'yi birlikte yazıp aralarına besmele satırı yazmamaya ve bunları ilk yedi uzun sûre içine koymaya sizi sevkeden nedir? diye sordum, şöyle cevabladı : Allah Rasûlü (s.a.) nün bi'setinin üzerinden uzun bir zaman geçmişti. Ona çok âyetli sûreler iniyor; kendisine bir şey nâzil olduğunda kâtiblerden birini çağırıp : Bu âyetleri, içinde şu ve şu konuların zikredildiği sûreye koyunuz, buyuruyordu. Enfâl sûresi Medîne'de nâzil olan sûrelerin ilkidir. Berâe ise Kur'an'ın sonundandır. Bunun kıssası,

diğerinin kıssasına benzemektedir. Dolayısıyla ben, bunun ondan olduğunu sandım. Allah Rasûlü (s.a.), bunun ondan olduğunu bize açıklamazdan evvel vefât etti. Bu sebeple ben aralarını birleştirdim, aralarına besmele satırı yazmadım ve bunu yedi uzun sûre içine koydum. Hadîsi bu şekilde Ahmed İbn Hanbel, Ebu Dâvûd, Neseî, Sahîh'inde İbn Hibbân ve Müstedrek'inde Hakîm başka kanallardan olmak üzere Avf el-A'rabî'den rivâyet etmişlerdir. Hâkim hadîsin isnâdının sahîh olduğunu, Buhârî ve Müslim'in tahrîc etmediklerini söyler.

Bu sûrenin başı Allah Rasûlü (s.a.) ne, Tebûk gazvesinden döndüklerinde ve onlar haccda iken nâzil olmuştur. Sonra müşriklerin o sene bu mevsimde âdetleri üzere hazır bulunacakları, Beyt'i çıplak olarak tavâf edecekleri zikredildi de Allah Rasûlü onlarla birlikte olmayı hoş görmedi ve o sene insanlara hacc farzlarını ifâ ettirmesi, bu seneden sonra müşriklerin haccetmeyeceklerini bildirmesi ve insanlar arasında bu ihtârı ilân etmesi için hacc emîri olarak Ebubekir es-Sıddîk'i gönderdi. Onlar yola çıktıklarında, baba tarafından akrabâsı olduğu için Allah Rasûlü (s.a.) nden teblîğ alması için —ilerde açıklaması geleceği üzere— Ali İbn Ebu Tâlib'i peşinden gönderdi.

Allah Teâlâ buyurur ki : «(Bu), müşriklerden muâhede yaptıklarınıza Allah ve Rasûlünden bir ihtâr (bir ayrılma ve ayıklanma) dır. Yeryüzünde dört ay daha dolaşın.» Müfessirler burada ihtilâfa düşmüşlerdir. Bazıları şöyle derler : «Bu âyet, bir vakit ta'yîn edilmeksizin mutlak olarak kendileriyle ahid yapılanlar veya dört aydan daha az süre ile kendileriyle ahid yapılanlar içindir. Bunların süresi dört aya tamâmlanmış oluyor. Ama vakti ta'yîn edilmiş bir ahid ile kendileriyle ahidleşilenlerin süresi ne kadar olursa olsun. «O halde onlarla yaptığınız andlaşmayı sonuna kadar tamâmlayın. Muhakkak ki Allah müttakîleri sever.» (Tevbe, 4) âyeti gereğince ahid; süresinin sonuna kadardır. Ayrıca bir hadîste şöyle buyurulmaktadır : Kimin Allah Rasûlü (s.a.) ile bir andlaşması varsa onun andlaşması müddetinin sonuna kadardır. Bu, sözlerin en güzeli ve kuvvetlisi olup, İbn Cerîr —Allah ona rahmet eylesin— bu görüşü tercîh etmiştir. Bu görüş Kelbî, Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî ve bir çoklarından rivâyet edilmiştir.

Ali İbn Ebu Talha, «Müşriklerden muâhede yaptıklarınıza Allah ve Rasûlünden bir ihtârdır. Yeryüzünde dört ay daha dolaşın.» âyeti hakkında İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder : Allah'ın, Rasûlü ile andlaşma yapmış olanlar için sınır (tanıdığı süre) dört aydır. Yeryüzünde bu süre diledikleri yerde dolaşacaklardır. Kendisi ile andlaşma olmayanlar için Allah'ın koymuş olduğu süre, Nahr (hacda kurbân kesme günü) gününden başlamak üzere Muharrem ayının sonuna kadar olmak

üzere harâm ayların çıkmasıdır. Bu da elli gece eder. Harâm aylar çıktığında ise kendisiyle andlaşma olmayan için kılıcın konmasını emretmiştir. Bu görüşü Avfî de İbn Abbâs'tan rivâyet etmiştir. Bu da elli gece eder, sözünden sonra Dahhâk der ki : Allah Teâlâ, Muharrem ayı çıktığı zaman kendisi ile aralarında andlaşma olmayanlar için kılıcı koymasını peygamberine emretmiştir. İslâm'a girinceye kadar onlarla savaşacaktır. Kendisiyle andlaşma bulunanlar hakkında ise şöyle emreder : Nahr gününden başlayarak Rebîülâhir ayından on gün geçinceye kadar olmak üzere dört ayın bitiminde onlar hakkında da kılıcı koyacak, tâ ki onlar İslâm'a girinceye kadar.

Ebu Ma'şer el-Medenî der ki : Bize Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî ve başkalarının rivâyetine göre; onlar, şöyle demişlerdir : Allah Rasûlü (s.a.) dokuzuncu sene hacc mevsiminde hacc emîri olarak Ebubekir'i gönderdi. Ali İbn Ebu Tâlib'i de Berâe'den otuz veya kırk âyetle gönderdi de o, bunları insanlara okudu. Müşriklere yeryüzünde dolaşmaları için dört ay süre verdi. Bu âyetleri onlara arefe günü okuyarak müşriklere şu süreyi verdi : Zilhicce ayından yirmi gün, Muharrem, Safer, Rebîülevvel ayı ve Rebîülâhirden on gün. Bu âyetleri onlara menzillerinde (durak yerlerinde) okudu ve dedi ki : Bu yılımızdan sonra müşrik haccetmeyecek, Beyt'i çıplak aslâ tavâf etmeyecek.

Mücâhid'den naklen İbn Ebu Necîh der ki : «Allah ve Rasûlünden (andlaşma yapılanlara) bir ihtârdır.» Bunlar Huzâa, Müdlic ve kendisi ile bir andlaşma olanı başkalarıdır. Allah Rasûlü (s.a.) Tebûk'u bitirip geldiklerinde; hacca gitmek istediler, sonra şöyle buyurdular : Ancak müşrikler hazır bulunacak ve çıplak olarak tavâf edeceklerdir. Bu olmayıncaya kadar haccetmek istemiyorum. Ve Ebubekir ile Ali (R. Anhümâ) yi gönderdiler de, insanlara Zü'l-Mecâz'da ve hac mevsimlerinin hepsinde bîatleşmiş oldukları yerlerde insanlara tavâf ettirdiler. Kendileri ile andlaşma bulunanlara, dört ay daha emîn olacaklarını haber verdiler (ilân ettiler). Bunlar, peşpeşe gelen aylardır ki; Zilhicce ayının yirmisinden başlayıp, Rebîülâhir ayının onuncu gününe kadardır. Sonra onlar için hiç bir andlaşma kalmayacaktır. İnsanların hepsine îmân etmedikleri takdîrde kıtâli ilân ettiler. Süddî ve Katâde'den de böylece rivâyet edilmiştir. Zührî der ki : Sürenin başlangıcı Şevvâl'den itibâren olup, sonu da Muharrem'in sonudur.

Fakat bu, garîb bir sözdür. Hükmü kendilerine tebliğ edilmemiş olan bir müddet ile nasıl sorumlu tutulabilirler? Bu durum kendilerine, Nahr günü Allah Rasûlü (s.a.) nün ashâbının bunu ilân ettikleri sırada ortaya çıkmıştır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Haccı ekber günü, insanlara Allah ve Rasûlünden bir ilândır...» buyurmuştur.

وَأَذَانٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ ۚ فَإِن تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ وَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ ۗ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣﴾

3 — Büyük hacc günü, insanlara Allah ve Rasûlünden bir ilândır. Muhakkak ki Allah ve Rasûlü artık müşriklerden uzaktır. Eğer tevbe ederseniz; bu, sizin için daha hayırlıdır. Yok eğer yüz çevirirseniz; bilin ki siz, Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz. Küfredenlere elem verici bir azâbı müjdele.

Allah ve Rasûlü Müşriklerden Uzaktır

Allah Teâlâ buyurur ki : «Haccı ekber günü —ki bu gün; hacc vazîfelerinin ifâ edildiği günlerin en faziletlisi, en üstünü ve insanları en çok toplayanı olan kurbân kesme günüdür— insanlara Allah ve Rasûlünden bir ilân ve bir ihtârdır.» Muhakkak ki Allah ve Rasûlü, insanları kendine tevbe etmeye çağırıp şöyle buyurur : «Eğer (içinde bulunduğunuz şirk ve sapıklıktan) tevbe ederseniz; bu, sizin için daha hayırlıdır. Yok eğer yüzçevirir (üzerinde olduğunuz halde devâm eder) seniz; bilin ki siz, Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz. (Aksine O, size güç yetiricidir, siz onun eli altında (gücü dâhilinde) kahrı ve dilemesi altındasınız.) Küfredenlere elem verici bir azâbı (dünyada rüsvâylık ve azâbı, âhirette ise demir sopaları ve zincirleri, bukağıları) müjdele.»

Buhârî —Allah ona rahmet eylesin— der ki : Bize Abdullah İbn Yûsuf'un... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir :

بَعَثَنِي أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فِي تِلْكَ الْحَجَّةِ فِي الْمُؤَذِّنِينَ بَعْثَهُمْ يَوْمَ النَّحْرِ يُؤَذِّنُونَ بِمِنًى أَنْ لَا يَحُجَّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكٌ وَلَا يَطُوفَ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ قَالَ حُمَيْدٌ ثُمَّ أَرْدَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِعَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ فَأَمَرَهُ أَنْ يُؤَذِّنَ بِبَرَاءَةَ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ فَأَذَّنَ مَعَنَا عَلِيٌّ فِي أَهْلِ مِنًى يَوْمَ النَّحْرِ بِبَرَاءَةَ وَأَنْ لَا يَحُجَّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكٌ وَلَا يَطُوفَ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ

Ebubekir (r.a.) beni, o haccda müezzinler (ilân ediciler) içinde gönderdi. Ebubekir onları Nahr günü Minâ'da şöyle ilân etmeleri için göndermişti : Bu seneden sonra hiç bir müşrik haccetmesin. Beyt'i

hiçbir çıplak tavâf etmesin. Râvî Humeyd der ki : Sonra Hz. Peygamber (s.a.) arkalarından Ali İbn Ebu Tâlib'i gönderdi ve ona Berâe'yi (Berâe sûresini) ilân etmesini emretti. Ebu Hüreyre der ki : Ali, bizimle birlikte nahr günü Berâe'yi Minâ halkına ilân etti. Ayrıca bu seneden sonra hiç bir müşriğin haccetmeyeceğini, hiç bir çıplağın Beyt'i tavâf etmeyeceğini de ilân etti.

Yine Buhârî'nin Ebu Yemmân kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Ebubekir, Nahr günü Minâ'da : Bu seneden sonra müşrik haccetmeyecek, Beyt'i çıplak tavâf etmeyecek, diye ilân edenler içinde beni de gönderdi. Haccı ekber günü Nahr günüdür. Bu güne, insanların haccı asgar demeleri sebebiyle «ekber» denilmiştir. O sene Ebubekir, insanlara ilânda bulunmuş ve Allah Rasûlü (s.a.) nün de haccettiği vedâ haccı yılı hiç bir müşrik haccetmemiştir. Hadîsin lafzı Buhârî'den Kitâb el-Cihâd'da böyledir.

Abdürrezzâk'ın Ma'mer kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivâyetine göre; o, «Allah ve Rasûlünden bir ilândır.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Huneyn zamanı Hz. Peygamber (s.a.), Ci'râne'den umre için ihrâma girdi. (Ci'râne'den umre yaptı.) Sonra bu haccda Ebubekir'i hacc emîri yaptı. Zührî'den rivâyetle Ma'mer der ki : Ebu Hüreyre'nin rivâyet ettiğine göre; Ebubekir, kendisinin hacc emîri olduğu haccda Ebu Hüreyre'ye Berâe (sûresini) ilân etmesini emretmiştir. Ebu Hüreyre der ki : Sonra Hz. Peygamber (s.a.) bizim arkamızdan Ali'yi göndererek Berâe sûresini ilân etmesini ona emretmiştir. Ebubekir daha önce o hacc mevsiminde hacc emîri olarak kalmıştır. Bu hadîsin sevkedilişinde garîblik vardır. Şöyle ki : Ci'râne umresi senesi hacc emîri Attâb İbn Esîd'dir. Ebubekir ise dokuzuncu senedeki haccda hacc emîri olmuştur.

Ahmed der ki : Bize Muhammed İbn Ca'fer'in... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) Ali İbn Ebu Tâlib'i Mekke halkına Berâe sûresi ile birlikte gönderdiğinde onunla beraberdim. Ebu Hüreyre'nin oğlu Muharrer (veya Muharrir) der ki : Siz ne i'lân etmekteydiniz? O şöyle dedi : Biz, ilân ediyorduk ki cennete ancak mü'min girecek, Beyt'i çıplak tavâf etmeyecek, Allah Rasûlü (s.a.) ile arasında bir andlaşma olan kimsenin müddeti dört aya kadardır : Dört ay geçtiğinde Allah ve Rasûlü müşriklerden uzaktır. Bu seneden sonra bu Beyt'i hiç bir müşrik haccetmeyecek. Ben, sesim kısılıncaya kadar bağırıyor, nidâ ediyordum. Şa'bî, Muharrer İbn Ebu Hüreyre'den Ebu Hüreyre'nin şöyle dediğini nakleder : Allah Rasûlü (s.a.) İbn Ebu Tâlib (r.a.) i nidâ etmek üzere gönderdiğinde onunla birlikteydim. Onun sesi kısıldığında ben nidâ ediyordum. Ben : Siz neyi nidâ ile ilân ediyordunuz? diye sordum. O, şöyle cevâb verdi : Dört şeyi :

Kâ'be'yi hiç bir çıplak tavâf etmesin. Allah Rasûlü (s.a.) ile andlaşması olanın andlaşması, süresi sonuna kadardır. Cennete ancak inanmış nefisler (kimseler) girecektir. Bu senemizden sonra hiç bir müşrik haccetmeyecektir. Hadîsi İbn Cerîr, başka bir kanaldan olmak üzere Şa'bî'den rivâyet etmiştir. Şu'be ise hadîsi Muğîre'den, o Şa'bî'den rivâyet eder. Ancak onun hadîsinde şu kısım vardır : Kimin Allah Rasûlü (s.a.) ile arasında bir andlaşma varsa, bunun andlaşması dört aya kadardır. Ve râvî, hadîsin tamâmını zikretti. İbn Cerîr der ki : Bunun, hadîsi nakledenlerden birinin vehmi olmasından korkarım. Zîrâ süre hakkındaki haberler bunun hilâfınadır.

İmâm Ahmed der ki : Bize Affân'ın... Enes İbn Mâlik (r.a.) den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.), Berâe sûresini Ebubekir ile birlikte göndermişti. O Zü'l-Huleyfe'ye ulaştığında Allah Rasûlü : Onu benden veya Ehl-i Beyt'imden bir adam dışında kimse teblîğ etmesin, buyurdular ve onu (Berâe sûresini) Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.) ile birlikte gönderdiler. Hadîsi Tirmizî de Tefsîr kitâbında Bündâr kanalıyla... Hammâd İbn Seleme'den rivâyet etmiş ve Enes'den rivâyetle bu hadîsin hasen, garîb olduğunu söylemiştir.

Abdullah İbn Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Muhammed İbn Süleymân'ın... Ali (r.a.) den rivâyetine göre; o şöyle demiştir : Hz. Peygamber (s.a.) e Berâe'den on âyet nâzil olduğunda Hz. Peygamber (s.a.) Ebubekir'i çağırıp bunları Mekke halkına okuması için onlara gönderdi. Sonra beni çağırıp : Ebubekir'e yetiş. Ona nerede yetişirsen yazıyı ondan al ve Mekke halkına gidip bunu onlara oku, buyurdular. Cuhfe'de ona kavuştum ve yazıyı ondan aldım. Ebubekir, Hz. Peygamber (s.a.) e dönerek : Ey Allah'ın elçisi, benim hakkımda bir şey mi nâzil oldu? diye sordu. Allah Rasûlü : Hayır, fakat Cibrîl bana geldi ve : Bunu sen veya âilenden bir adamdan başkası edâ etmeyecek, dedi, buyurdular. Hadîsin isnâdında zayıflık vardır. Ebubekir (r.a.) in dönmesinden maksad, onun hemen dönmüş olması değildir. Aksine başka bir rivâyette açık olarak geldiği üzere o, Allah Rasûlü (s.a.) nün hacc emîri olarak gönderilmiş olduğu haccın farzlarını yerine getirdikten sonra dönmüştür.

Yine Abdullah İbn Ahmed İbn Hanbel der ki : Bana Ebubekir'in... Ali (r.a.) den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.), onu Berâe ile gönderdiğinde şöyle demişti : Ey Allah'ın peygamberi, ben fesâhat sâhibi ve hatîb değilim. Allah Rasûlü şöyle buyurmuş : Onu ya mutlakâ ben götüreceğim veya sen götüreceksin. O da şöyle demiş : Eğer çâre yoksa o halde ben giderim. Allah Rasûlü : Git, muhakkak Allah senin diline sebât verecek ve kalbine hidâyet bahşedecektir, buyurmuş ve elini onun ağzına koymuştur.

İmâm Ahmed der ki : Bize Süfyân'ın... Zeyd İbn Yüşey' —Hemdan'lı birisidir— den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Ali'ye Hz. Peygamber (s.a.) in kendisini Ebubekir ile birlikte hacca göndermiş olduğu günü kasdederek : Ne ile gönderilmiştin? diye sorduk. Şöyle dedi : Dört şeyle gönderildim : Cennete ancak inanmış kimseler girecektir. Beyt'i hiç bir çıplak tavâf etmeyecektir. Hz. Peygamber (s.a.) ile aralarında andlaşma olanın andlaşması, süresi sonuna kadardır. Bu senenizden sonra müşrikler, müslümanlarla birlikte haccetmeyecektir. Hadîsi Kılâbe kanalıyla Süfyân İbn Uyeyne'den rivâyet eden Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu söyler.

(.....)

İbn Cerîr der ki : Bize İbn Vekî'nin... Ali'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Berâe sûresi inzâl olunduğunda Allah Rasûlü (s.a.) beni dört şeyle gönderdi : Beyt'i hiç bir çıplak tavâf etmeyecektir. Bu yılınızdan sonra mescid-i harâm'a hiç bir müşrik yaklaşmayacaktır. Allah Rasûlü (s.a.) ile aralarında bir andlaşma olanın andlaşması, süresi sonuna kadardır. Cennete ancak inanmış kimse girecektir. Hadîsi İbn Cerîr, Muhammed İbn Abd'ül-A'lâ kanalıyla... Ali'den rivâyet etmiştir. Bu rivâyette o : Ben dört şeyle emrolundum... demiştir. Ve râvî hadîsin tamâmını zikretmiştir.

İsrâîl'in Ebu İshâk'tan, onun da Zeyd İbn Yücey'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Berâe sûresi nâzil oldu ve Allah Rasûlü (s.a.) önce Ebubekir'i, sonra Ali'yi gönderdi. Ali onu (Berâe sûresini) ondan aldı. Ebubekir döndüğünde : Benim hakkımda bir şey mi nâzil oldu? diye sordu da Allah Rasûlü : Hayır, fakat onu benim veya Ehl-i Beyt'imden birinin teblîğ etmesiyle emrolundum, buyurdular. Ali, Mekke halkına gitti ve onların içinde şu dört şeyi ilân etti : Bu seneden sonra hiç bir müşrik Mekke'ye girmeyecek. Beyt'i hiç bir çıplak tavâf etmeyecek. Cennete ancak müslüman kişi girecek. Allah Rasûlü (s.a.) ile aralarında bir andlaşma olanın andlaşması, süresi sonuna kadardır.

Muhammed İbn İshâk'ın Hakîm İbn Hakîm İbn Abbâd İbn Huneyf kanalıyla Ebu Ca'fer Muhammed İbn Ali İbn el-Huseyn İbn Ali'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.), insanlara haccettirmesi için Ebubekir'i göndermişken ona Berâe sûresi nâzil olduğunda: Ey Allah'ın elçisi, Ebubekir'e gönderseniz, denildi. Onu benim yerime ancak Ehl-i Beyt'imden birisi edâ edebilir, buyurup Ali'yi çağırdılar ve şöyle buyurdular : Bu kıssayı Berâe'nin içinden çıkar ve Minâ'da toplandıklarında Nahr günü insanlar içinde ilân et ki cennete hiç bir kâfir girmeyecektir. Bu seneden sonra hiç bir müşrik haccetmesin. Beyt'i hiç bir çıplak tavâf etmesin. Allah Rasûlü (s.a.) katında kendisi için bir andlaşma olanın bu andlaşması, süresi sonuna kadardır. Ali

(r.a.), Allah Rasûlü (s.a.) nün Adbâ (العضباء) isimli devesinin üzerine binip Ebubekir'e yolda yetişti. Ebubekir onu gördüğünde : Emîr olarak mı yoksa me'mûr olarak mı? diye sordu. O : Bilakis me'mûr olarak, diye cevab verdi. Beraberce gittiler. Ebubekir insanlara haccettirdi. Araplar o sene, câhiliye devrinde oldukları gibi haccdaki duraklarında idiler. Nihâyet kurban günü olunca; Ali İbn Ebu Tâlib Allah Rasûlü (s.a.) nün kendisine emretmiş olduğu şeyleri insanlar içinde kalkıp ilân etti. Ve şöyle dedi : Ey insanlar, cennete hiç bir kâfir girmeyecektir. Bu seneden sonra hiç bir müşrik haccetmesin. Beyt'i hiç bir çıplak tavâf etmesin. Kimin Allah Rasûlü (s.a.) katında bir anlaşması varsa; bu, süresine kadardır. O seneden sonra hiç bir müşrik haccetmedi, hiç bir çıplak Beyt'i tavâf etmedi. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) nün yanına geldiler. Bu, belirli süreye kadar müddet verilmiş olanlarla, o yıl ahîd alınmış olan müşrikler için bir «berâet» idi.

İbn Cerîr der ki : Bize Muhammed İbn Abdullah İbn Abdülhakem'in... Ebu es-Sahbâ el-Bekrî'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Ali İbn Ebu Tâlib'e hacc-ı ekber gününü sordum. Şöyle dedi : Allah Rasûlü (s.a.) insanlara haccettirmek üzere Ebubekir İbn Ebu Kuhâfe'yi göndermiş ve onunla birlikte beni Berâe sûresinden kırk âyetle birlikte göndermişti. Arefe günü Arafât'a gelince insanlara hutbe okumuş, hutbesini bitirince bana dönüp : Kalk ey Ali, Allah Rasûlü (s.a.) nün risâletini edâ et (yerine getir), demişti. Kalktım ve onlara Berâe sûresinden kırk âyeti okudum. Sonra döndük ve Minâ'ya geldik. Cemre'ye (şeytâna atılan taşları) attım. Devemi kestim, sonra başımı tıraş ettim. Ve anladım ki orada toplananlar, arafe günü Ebubekir'in hutbesinde bütünüyle hazır bulunmamışlardı. Çadırları dolaşıp onlara bu âyetleri okudum. İşte buradan hareketle bazıları, onun (hacc-ı ekber gününün) Nahr günü olduğunu sanmışlardır. Dikkat ediniz, o arafe günüdür.

Abdürrezzâk'ın Ma'mer'den, onun da Ebu İshâk'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Ebu Cühayfe'ye hacc-ı ekber gününü sordum, arafe günüdür, dedi. Ben : Bu bilgi senden mi, yoksa Muhammed (s.a.) in ashâbından mı? diye sordum. Hepsi onlardandır, diye cevab verdi. Yine Abdürrezzâk'ın Cüreyc'den, onun da Atâ'dan rivâyetine göre o, hacc-ı ekber gününün arafe günü olduğunu söylemiştir.

Ömer İbn Velîd eş-Şennî der ki : Bize Şihâb İbn Abbâd el-Ansarî'nin babasından rivâyetine göre o, Ömer İbn Hattâb'ın şöyle dediğini işitmiş : Bu, arafe günüdür, bu hacc-ı ekber günüdür. Hiç kimse bu günde kesinlikle oruç tutmasın. Râvî devâmla şöyle anlatır : Babamdan sonra (babamın ölümünden sonra) haccettim ve Medîne'ye varıp halkının en fazîletlisinin kim olduğunu sordum. Saîd İbn Müseyyeb'dir dediler. Ona varıp : Muhakkak ben Medîne halkının en fazîletlisini sordum,

Saîd İbn Müseyyeb'dir, dediler. Bana arafe günü orucundan haber ver, dedim. Ben sana benden yüz kat daha faziletli olanı haber vereyim : O, Ömer —veya İbn Ömer— dir. O günün orucunu yasaklar ve : O, hacc-ı ekber günüdür, derdi. Hadîsi İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim rivâyet etmişlerdir. İbn Abbâs, Abdullah İbn Zübeyr, Mücâhid, İkrime ve Tâvûs'tan rivâyet edildiğine göre onlar : Arafe günü hacc-ı ekber günüdür, demişlerdir. Bu husûsta İbn Cüreyc'in mürsel olarak rivâyet ettiği bir hadîs vardır : Bana Muhammed İbn Kays İbn Mahreme'den rivâyetle haber verildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.), arafe günü hutbe okumuş ve : Bu (gün), hacc-ı ekber günüdür, buyurmuşlardı. Bu hadîs, İbn Cüreyc kanalıyla... Misver İbn Mahreme'den başka bir şekilde de rivâyet edilmiş olup buna göre; Allah Rasûlü (s.a.), Arafât'ta onlara hutbe okumuş. Allah'a hamd ü senâdan sonra şöyle buyurmuştur : İmdi, muhakkak bu (gün) hacc-ı ekber günüdür.

Hacc-ı ekber günü hakkındaki ikinci görüş ise bunun, Nahr (haccda kurbân kesme) günü olduğu şeklindedir. Hüşeym'in İsmâîl İbn Ebu Hâlid'den, onun Şa'bî'den, onun da Hz. Ali (r.a.) den rivâyetine göre o : Hacc-ı ekber günü Nahr günüdür, demiştir. Ebu İshâk es-Sübey'î de Hâris İbn A'ver'in şöyle dediğini nakleder : Ali (r.a.) ye hacc-ı ekber gününü sordum : O, Nahr günüdür, diye cevab verdi. Şu'be'nin Hakem'den rivâyetine göre; o, Yahyâ İbn el-Bezzâr'ı şöyle derken işitmiş : Hz. Ali (r.a.), Nahr günü beyâz bir katır üzerinde çöle doğru gitmek üzere çıkmıştı. Bir adam gelip hayvanının yelesinden tuttu ve ona hacc-ı ekber'i sordu. Hz. Ali şöyle cevab verdi : O, bu günündür. Hayvanın yolunu serbest bırak. Abdürezzâk'ın Süfyân ve Şu'be kanalıyla... Abdullah İbn Ebu Evfâ'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiş : Hacc-ı ekber günü Nahr günüdür. Bu görüşün bir benzerini; Şu'be ve başkaları, Abdülmelik İbn Numeyr'den rivâyet etmişlerdir. Kezâ Hüşeym ve başkaları, bu görüşü Şeybânî kanalıyla Abdullah İbn Ebu Evfâ'dan da rivâyet etmişlerdir. A'meş'in Abdullah İbn Sinân'dan rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Muğire İbn Şu'be kurbân günü bir deve üzerinde bize hutbe okuyup : Bu, kurbân günüdür, bu Nahr günüdür, bu hacc-ı ekber günüdür, dedi. Hammâd İbn Seleme'nin Semmâk'den, onun İkrime'den, onun da İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o : Hacc-ı ekber; Nahr günüdür, demiştir. Ebu Cühayfe, Saîd İbn Cübeyr, Abdullah İbn Şeddâd İbn el-Hâd, Nafi' İbn Cübeyr İbn Mut'ım, Şa'bî, İbrâhîm en-Nehaî, Mücâhid, İkrime, Ebu Ca'fer el-Bâkır, Zührî ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem'den rivâyete göre onlar : Hacc-ı ekber günü; Nahr günüdür, demişlerdir. İbn Cerîr de bu görüşü tercîh etmiştir. Daha önce geçtiği üzere Buhârî'nin Sahîh'inde Ebu Hüreyre'den rivâyet edilen bir hadîse göre; Ebubekir onları, Minâ'da ilânda bulunmak üzere Nahr günü gön-

dermiştir. Bu husûsta başka hadîsler de vârid olmuştur. Nitekim İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki : Bana Sehl İbn Muhammed es-Sicistânî'nin... İbn Ömer'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.), vedâ haccında kurbân günü cemrelerin yanında durmuş ve : Bu gün hacc-ı ekber günüdür, buyurmuşlardır. İbn Ebu Hâtim ve İbn Merdûyeh de bu hadîsi Ebu Câbir Muhammed İbn Abdülmelik'den bu şekilde rivâyet etmişlerdir. Yine İbn Merdûyeh bu hadîsi Velîd İbn Müslim'den, o da Hişâm İbn el-Ğâz'dan rivâyet etmiştir. Ayrıca İbn Merdûyeh hadîsi Saîd İbn Abdülazîz'den, o da Nâfi'den rivâyet eder.

Şu'be'nin Amr İbn Mürre'den, onun Mürre el-Hemdânî'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) in ashâbından bir adamdan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) kırmızı renkte, kulağının ucu kesilmiş bir deve üzerinde aramızda kalkıp : Bu gününüzün hangi gün olduğunu biliyor musunuz? diye sormuştu. Nahr günüdür, dediler. Allah Rasûlü şöyle buyurdular : Doğru söylediniz, bu gün hacc-ı ekber günüdür.

İbn Cerîr der ki : Bize Ahmed İbn Mikdâm'ın... Abdurrahmân İbn Bekre'den, onun da babasından rivâyetine göre o, şöyle demiştir : O gün olduğunda Allah Rasûlü (s.a.) kendisine âit bir deve üzerine oturmuş, insanlar onun gemini tutmuşken : Bu, hangi gündür? diye sormuştu. Biz, sustuk ve sandık ki isminden başka bir şeyle onu isimlendirecek. Şöyle buyurdular : Bu gün, hacc-ı ekber günü değil midir? Bu hadîsin isnâdı sahîh olup aslı Buhârî'nin Sahîh'inde tahrîc edilmiştir. Ebu Ahvas'ın Şebîb İbn Ğarkade'den, onun Süleymân İbn Amr İbn Ahvas'dan, onun da babasından rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) nü vedâ haccında dinledim, bu hangi gündür? buyurdular. Hacc-ı ekber günüdür, diye cevab verildi. Saîd İbn Müseyyeb'den rivâyete göre; o, şöyle demiştir : Hacc-ı ekber günü; Nahr gününden ikinci gündür. Saîd İbn Müseyyeb'in bu sözünü İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir. Mücâhid de : Hacc-ı ekber günü; bütün hacc günleridir, demiştir. Ebu Ubeyd de böyle söyler. Süfyân ise şöyle demiştir : Hacc günü; Cemel günü, Sıffîn günü. Yani hepsinin günleridir. Sehl el-Serrâc der ki : Hasan el-Basrî'ye hacc-ı ekber günü soruldu da şöyle dedi : Hacc-ı ekberden size ne? O, Ebubekir'in Allah Rasûlü (s.a.) tarafından insanlara haccettirmek üzere görevlendirilerek haccettiği senedir. Bunu İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir.

İbn Cerîr der ki : Bize Vekî'nin ve Ebu Üsâme'nin İbn Avn'dan rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Muhammed İbn Sîrîn'e hacc-ı ekber gününü sordum, şöyle dedi : Allah Rasûlü (s.a.) nün haccı ile bedevîlerin haccının birleştiği (birbirine tevâfuk ettiği) gün olmuştur.

إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدتُّم مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُّوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٤﴾

4 — Yalnız muâhede yaptığınız müşriklerden, muâhede hükümlerinde size karşı bir eksiklik yapmayan ve aleyhinizde kimseye yardım etmeyenler, müstesnâdır. O halde yaptığınız anlaşmayı, sonuna kadar tamâmlayın. Muhakkak ki Allah, müttakîleri sever.

Bu, dört ay süre koymadan bir istisnâdır. Belli bir vakti olmaksızın mutlak olarak kendisi ile andlaşma bulunan kimsenin süresi (andlaşma süresi) dört aydır. Yeryüzünde dolaşacak ve kendisini kurtarmak üzere dilediği yere gidecektir. Ancak belli bir vakitle sınırlı andlaşma bulunanların süresi, andlaşmada konulan süredir. Daha önce geçen hadîste şöyle buyuruluyordu : Kimin Allah Rasûlü (s.a.) ile bir andlaşması varsa; onun andlaşması, süresinin sonuna kadardır. Fakat bu, andlaşma yapılanın andlaşmasını bozmaması, müslümanlara karşı hiç kimseye yardımcı olmaması, onların dışındakilere onların aleyhinde yardımda bulunmaması şartına bağlıdır. İşte süresinin sonuna kadar andlaşmasına ve zimmetine riâyet edilecek olanlar, bu durumda olan kimselerdir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, bu husûstaki andlaşmalara riâyete teşvîk ile : «Muhakkak ki Allah (andlaşmalarına riâyet eden) müttakîleri sever.» buyurmuştur.

İZÂHI

Şîîlerden bazıları; âdetleri olduğu üzere, Hz. Ali'nin bu özelliğini büyütüyor. Ona rivâyet bakımından sahîh olmayan ve akılla da kabul ve destek görmeyen şeyler isnâd ediyorlar. Bununla Hz. Ali'nin Ebubekir'den daha üstün olduğunu, halîfeliğe ondan daha lâyık olduğunu isbât etmek istiyorlar. Onlar, Cebrâîl'in Hz. Peygambere; Ebubekir'i azletmesini emretmiş ve Berâe sûresini peygamberin kendisi veya âilesinden birisinin ancak teblîğ edebileceğini söylemiştir. Bunun içindir ki Peygamber de Ebubekir'i teblîğ görevinden azletmiştir. Onlar bu olayı anlaşmaların feshi ve onunla ilgili meselelere hâs kabul etmeyip din için genel bir kâide olarak görüyorlar. Oysa sahîh hadîsler, din uğruna cihâd ve onu savunmada olduğu gibi dini teblîğ konusunda umûmîdir. Dini teblîğ bir görevdir, sadece şeref değil. Bu meyânda Rasûlullah ve-

haccında binlerce insanın duyup dinlediği konuşmasında : Burada bulunan bulunmayana teblîğ etsin, buyurmuştur. Bu husûs, Buhârî, Müslim ile diğer hadîs kitaplarında bir kaç yerde vardır. Bazı rivâyetlerde İbn Abbâs şöyle demektedir : Allah'a yemîn ederim ki, «burada bulunan bulunmayana teblîğ etsin,» sözü bütün ümmete verilen bir emirdir. «Benden bir âyet bile olsa, onu teblîğ ediniz.» hadîsi de vardır ki, bunu Buhârî ve Tirmizî rivâyet etmişlerdir. Gerçek bu olmasaydı, şüphesiz İslâmiyet o hızıyla dünyaya yayılmazdı. Şiîlerden bazıları, Rasûlullah'ın Ebubekir'i hacc emîrliğinden alıp yerine Ali'yi görevlendirdiğini iddiâ etmektedirler. Bu, halkın ve âlimlerin bildiği ve yaşanmış bir olaya dayanan rivâyetlere zıt bir iftirâdır. Doğrusu şudur : Hz. Ali (r.a.) özel bir emri teblîğ etmekle görevlendirilmiş idi. İslâmın sosyal bir esâsının yerine getirilmesi konusundaki genel başkanlığında Hz. Ali, Hz. Ebubekir'e tâbi idi. Hattâ, Ebubekir, Hz. Ali'nin emri teblîğ edeceği vakti tayîn ediyor : Kalk ey Ali, peygamberin elçiliğini teblîğ et, diyordu. Ayrıca Ebu Hüreyre'nin Buhârî, Müslim ve diğer hadîs kitaplarında vârid olan hadîsinde de yeraldığına göre, Ebubekir bu emri teblîğ konusunda ashâbtan bazılarına Hz. Ali'ye yardım etmeleri için ta'lîmât vermiştir.

Hz. Peygamberin müslümanların Mekke'den kurtuluşundan sonraki bu ilk haccın ifâsı husûsunda ve diğer hacc erkânı konusunda Hz. Ebubekir'i emîr ta'yin etmesi, tıpkı vefâtından önce onu namaz kıldırmakla görevlendirmesi gibi; Rasûlullah'ın yerine getirdiği İslâm'ın esaslarının yerine getirilmesinde onu ashâbın diğer liderlerine tercîhi anlamına geliyordu. Ashâbın çoğunluğu bu olayı peygamberin vefatından sonra onun başkanlığa aday gösterilmesi olarak kabul etmişlerdir. Dolayısıyla olay; Hz. Ali'nin değil, Hz. Ebubekir'in hilâfetine işârettir. Gerçek şu ki : Yüce Allah, onların ileride devlet başkanı olacaklarını biliyordu. Âlûsî bu mânâda bazı sözler söyledikten sonra şöyle demektedir :

Ehl-i Sünnetten bazıları, Ebubekir'in hacc konusunda insanlara başkan ta'yîn edilmesinde ve Ali'nin de orada andlaşmayı bozmayı teblîğ konusunda görevlendirilmesinde bir nükteyi zikretmektedirler. O nükte şudur : Ebubekir rahmet ve cemâl sıfatına mazhar idi. Nitekim İsrâ hadîsinde geçen Rasûlullah'ın «Ümmetimin ümmetime en merhametlisi Ebubekir'dir.» sözü bunu göstermektedir. Bunun için Hz. Peygamber rahmete konu olan müslümanların işini Ebubekir'e havâle etmiştir. Hz. Ali ise Allah'ın aslanı idi. O, celâl sıfatının mazharı idi. Binâenaleyh yüce Allah, kahr ve celâl sıfatı gerektiren kâfirlerin andlaşmasının feshi görevini ona vermiştir. Onlar kâfir ve müslümanın toplandığı büyük toplulukta birinden cemâl, ötekinden celâl sıfatı fışkıran iki göz gibiydiler. Bu söz şayet Rasûlullah'ın açık ta'lîli olmaz ise de şüphesiz

ki çok güzeldir. Biz diyoruz ki : Eğer Rasûlullah'ın Ali'yi kâfirlerin andlaşmalarını bozmak için kendi yerine göndermesini onun ehl-i beytinden olmasına bağlamak adı geçen nüktenin bir illet olmasına engel olursa da, bir hikmet olmasına mâni değildir.

Çağdaş şîîlerden birinin yeni bir kitabında, bu meselenin mubâlağa edilip büyütülmesinin bir başka örneğini gördüm. Hz. Ali ile ilgili diğer menkibelerde de hep böyle yapılmıştır. Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'i (r.a.) kötülemek için şüphe nedeni olmuştur. Sözkonusu eser, Cenab-ı Allah'ın kitabını da Hz. Ebubekir'in hicreti esnâsında Peygambere arkadaşlık ettiğini zikretmesini, Allah'ın mağarada onlarla beraber olduğunu açıklamasını kıymetsiz sayıyor ve Hz. Ebubekir için meziyet olmaktan çıkarıyordu. Aslında eğer şîa, şu günlerde rafızîlik, bid'atler, sünnetten çıkma propagandaları, ehl-i sünnet imâmlarını kötüleme gayretine düşmeselerdi; biz bu tebliğ konusundaki şüpheyi burada zikre değer bulmayacaktık.

Bahis mevzûu şîî yazar bu mesele ile ilgili rivâyetlerden; İbn Cerîr Taberî'nin Süddî'den naklettiği rivâyetleri özetleyerek şöyle demektedir : Tevbe sûresinin başındaki kırk âyet indiği zaman; Rasûlullah, hac için Hz. Ebubekir'i emîr sıfatıyla bu âyetleri ilân için Mekke'ye göndermiştir. Ebubekir Zü'l-Huleyfe'ye vardığında, Hz. Peygamber peşinden Ali'yi göndermiş görevi ondan almıştır. Rasûlullah'ın huzûruna dönen Ebubekir; Ya Rasûlallah, hakkımda bir şey mi indi? diye sormuştur. Hz. Peygamber bunun üzerine : Hayır, fakat bir şeyi benim adıma ben veya âilemden başka birisi tebliğ edemez, buyurmuştur. Bu olaya dayanarak müellif, Hz. Ali'nin peygamberin kendisi mertebesinde olup Allah katında ashâbın en hayırlısı ve üstünü olduğu hükmünü çıkarmıştır. Müellif devam ederek şöyle demektedir : Peygamber'in bu sözü Ali'nin O'ndan olması O'nun kendisi olması demektir. Bunu Ebubekir de biliyordu. Onun içindir ki Rasûlullah bu konuyu Ebubekir'e tekrâr söz konusu etmemiştir. İstidlâl yolunu bilen herkes bunun böyle olduğunu bilir. Hâricîlerden bazıları, Hz. Ali'nin bu üstünlüğünü gizlemeye çalışmış, Hz. Peygamberin «O bendendir» sözü onun neseb bakımından yakınlığı mânâsınadır, üstünlüğü anlamına gelmediğini iddia etmiştir. Bunlara göre arapların âdeti böyleydi, bir kimse anlaşmasını bozmak istediği zaman, bunu ya bizzat kendisi bozar veya en yakınını bunun için gönderirdi. Bunların yanıldığı bir nokta var. O da Abbâs'ın Hz. Peygamber'in neseb bakımından en yakını olduğudur. Rasûlullah buna rağmen niçin onu bu tebliğ görevi ile göndermemiştir? Müellif, ehl-i sünnetten hiç kimsenin bu hadîsi onların iddiâ ettiği mânâya almadığını çok iyi bilir. Ehl-i sünnet, böyle bir tebliğ konusunda ya an-

laşmayı yapanın kendisi bulunacağını veya yakın akrabâlarından birini göndereceğini söylemektedirler.

Ben diyorum ki bu zâtın ileri sürdüğü şüphesinin içinde kendi aleyhine delil bulunmaktadır. Şöyleki :

1) Bu tutucu Şiî rivâyetlerden Süddî'nin rivâyetini seçip almıştır. Çünkü bu rivâyet başka rivâyetlerde yeralmayan Şîa'nın te'vîl ve aşırılıklarına uygun muhtevâ taşımaktadır.

2) Süddî, bu sözü kendisi söylemiş, sahâbeden herhangi birinden nakletmemiştir.

3) Bu konuda bizim sahih senetlerle Ali, Ebu Hureyre v.b. den rivâyet ettiğimiz hadîs, Süddî'nin rivâyetine ters düşmektedir. Bizim rivâyet ettiğimiz daha tercîhe değerdir.

4) Konuyu tahkîk ettiğini iddia eden bu Şiî müellif, Süddî'nin sözünün tamâmını zikretmemiş, sadece bir kısmını almıştır. Süddî'den başkalarının da rivâyet ettiği ve bu müellifin kaydetmediği kısımda Rasûlullah, Ebubekir'e şöyle der : Ey Ebubekir, mağarada benimle beraber olmaktan, Kevser havzında arkadaşım olmaktan memnûn olmaz mısın? Evet ya Rasûlallah, dedi ve hacıların başında gitti. Hz. Ali de Tevbe sûresini götürdü. Kurban bayramı günü Ali kalktı ve şöyle konuştu : Bu seneden sonra hiç bir müşrik, Mescid-i Harâm'a girmeyecektir. Kâbeyi hiç bir kimse çıplak olarak tavâf etmeyecektir. Hz. Peygamber ile arasında bir anlaşma olan kimseye anlaşma süresince hak tanınır. Bu günler yemek ve içmek günüdür. Yüce Allah ancak müslüman olanları cennetine koyacaktır. Bundan sonra müşrikler döndüler birbirlerini suçlamaya başladılar. Ne yapıyorsunuz? Görmüyor musunuz, Kureyşliler müslüman oldu? dediler ve müslüman oldular. İbn Cerîr Taberî'nin tefsîrinde geçen Süddî'nin rivâyetinin tâm metni budur.

Eğer bu şîî müellif rivâyete dayanıyorsa —ki öyle görünüyor— daha önce açıkladığımız gibi, bu hadîs onun aleyhinde bir delildir. Ayrıca Hz. Ali'nin teblîğ ettiği o kırk âyet içinde «Eğer siz O'na yardım etmezseniz, (iyi bilin ki) iki kişiden biri olduğu halde kâfirler O'nu çıkardıkları zaman Allah O'na yardım etmişti. Hani onlar mağarada idiler, o zaman arkadaşına «Üzülme Allah bizimle beraberdir» diyordu.» âyeti de bulunuyordu.

Rasûlullah'ın verdiği bu görev Ebubekir'in üstünlüğünü, Hz. Peygamberin yanındaki özel mevkiini, böyle bir farîzanın yerine getirilmesinde Hz. Ebubekir'i yerine vekîl tâyin etmesinin, Hz. Ali'nin kendisine daha yakın olmasına rağmen, bu özel konuyu tebliğle Hz. Ali'yi görevlendirdiği zaman onu Hz. Ebubekir'in emrine vermesinin hikmetini açık-

lamaktadır. Bu meselede Ebubekir'in ona emir verdiği sahîh rivâyetlerde geçmektedir. Bunun içindir ki, bu râfızî, Rasûlullah'ın hayatının o en önemli hâdisesinde, Allah'ın emri ile peygamberin seçmesi sonunda Ebubekir'in kendisine yol arkadaşlığı etmesindeki şerefi inkâr etmekte, rivâyet edilen hadîsin bir kısmını almamaktadır. Bu önemli olay; İslâmın doğuşunu ve nûrunun dünyaya yayılışının başlangıcındaki hicret olayıdır. Eğer bu beraberlik basît bir şey olsaydı, Kur'an bunu zikretmezdi. Kur'an, Ebubekir'i insanlığın efendisine arkadaş olarak zikretmekte ve Allah'ın onlarla birlikte olduğunu belirtmektedir.

Sonra Hz. Peygamberin Ebubekir için «Kevser havuzunun başında arkadaşımdır..» demesi, onun kıyamet günü başkalarından farklı bir üstünlüğe, meziyyete sahip olacağını gösterir. Eğer o, kevser suyunun başına gelecek sâir mü'minler gibi bir insan olsaydı, o makâmda bu özel ifâdenin bir mânâsı olmazdı. Rasûlullah'ın sözleri mânâsızlıktan münezzehtir.

5) Süddî'nin rivâyetinde yeralan; benden bir kişi, sözünü Taberî ve diğerlerinde yeralan; ehl-i beytimden bir kişi sözü açıklamaktadır. Bu açık ifâde; «benden» kelimesinin; Hz. Ali'nin nefsinin Peygamber'in nefsi gibi olması, onun yerine kâim olması, ve ashâbın en üstünü olması iddiâsını ibtâl eder.

6) O müellifin bir kısım hâricîlere isnâd ettiği görüşleri tüm ehl-i sünnet ulemâsından hiçbirisi, bu konuda Hz. Ali'nin hiç bir özelliğinin olmadığını, onun bu olayda görevlendirilmesinin peygamberin yakını olmasından kaynaklandığını bu olayın sadece bir teblîğ olduğunu, Hz. Ali bakımından övünülecek bir durum olmadığını iddiâ etmemişlerdir. Bütün bunlar Rafızîlerin, Hâricîleri andıkları zaman ehl-i sünnete iftirâ etme alışkanlıklarından kaynaklanmaktadır. Şayet Hâricîler de bu konuda Hz. Ali'nin meziyyetini inkâr ediyorlarsa, Râfızîler de Hac emîrliği esnâsında, hac farîzasını edâ ve öğretme, müşriklere dini teblîğ konusunda Hz. Ebubekir'in Peygamber'e vekâlet etme meziyyetini inkâr etmektedirler. Ehl-i sünnet mu'tedildir. Her iki zâtın da üstün meziyyetlerini de kabul ederler. (Reşîd Rızâ Tefsîr el-Menâr, X, 192-197).

———oOo———

فَإِذَا انسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا
لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ فَإِن تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ
رَّحِيمٌ ﴿٥﴾

5 — Harâm olan aylar çıkınca; artık müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün. Onları yakalayın ve hapsedin. Her gözetleme yerinde onları bekleyin. Eğer tevbe ederler; namaz kılar, zekât verirlerse; yollarını serbest bırakın. Muhakkak ki Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.

Harâm Aylar Çıkınca

Müfessirler, bu âyette zikredilen harâm ayların hangi aylar olduğu husûsunda ihtilâf etmişlerdir. İbn Cerîr bunların : «Bunlardan dördü harâm olanlardır. İşte bu, en doğru nizâmdır. O halde bunlarda nefislerinize zulmetmeyin...» (Tevbe, 36) âyetinde zikredilen aylar olduğu görüşündedir. Bunu Ebu Ca'fer el-Bâkır söylemiştir. Fakat İbn Cerîr, onlar hakkında harâm ayların sonuncusunun Muharrem olduğunu söylemiştir. İbn Cerîr'in zâhib olduğu bu görüşü Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan rivâyet etmiştir. Dahhâk da bu görüştedir. Fakat bu şüphelidir. Âyetin akışından açıkça anlaşılan ise İbn Abbâs'tan Avfî tarafından rivâyet edilen görüştür. Bu görüşü Mücâhid, Amr İbn Şuayb, Muhammed İbn İshâk, Katâde, Süddî ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem de paylaşırlar. Buna göre burada kasdedilen : «Yeryüzünde dört ay daha dolaşın.» (Tevbe, 42) âyetinde belirtilen dört aylık süre; yeryüzünde serbestçe dolaşma süresidir. Sonra Allah Teâlâ : «Harâm olan aylar çıkınca...» buyurmaktadır. Allah Teâlâ'nın onlarla savaşmayı size harâm kıldığı, onlar için vermiş olduğu süre olan dört ayın bitiminde onları nerede bulursanız hemen öldürün. Sonra, harâm olan dört ayların hükmünün açıklanması yine bu sûrede ilerdeki bir âyetin tefsîrinde gelecektir.

Allah Teâlâ'nın : «Artık müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün.» âyeti geneldir. Fakat meşhûr olan görüş; bu âyetin, Harem'de savaşın harâm kılınmasıyla ilgili : «Onlar sizinle savaşmadıkça, siz de Mescid-i Harâm'da onlarla savaşmayın. Ancak onlar sizinle savaşırlarsa, siz de onları öldürün...» (Bakara, 191) âyeti ile tahsîs edilmiş olduğudur. Allah Teâlâ : «Onları yakalayın.» buyurur ki; onları, dilerseniz öldürmek sûretiyle ve dilerseniz esîr etmek sûretiyle yakalayın. «Onları hapsedin ve her gözetleme yerinde onları bekleyin.» Onları bulmanızla yetinmeyin. Bilakis onları sığındıkları yerlerde, kalelerinde muhâsara etmek, geniş olan yeryüzünü onlara daraltmak, ölünceye veya İslâma girmek zorunda kalıncaya kadar yollarda, geçecekleri yerlerde onları gözetleyin. «Eğer tevbe ederler; namaz kılar, zekât verirlerse; yollarını serbest bırakın. Muhakkak ki Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.»

Bunun içindir ki Ebu Bekir es-Sıddîk (r.a.), zekât vermeyenlerle savaşma husûsunda bu ve benzeri âyetlere dayanmıştır. Zîrâ bunlarda onlarla harbetmek ancak bu işleri işlemeleri şartıyla harâm kılınmıştır ki bunlar da İslâm'a girme, vâciblerini yerine getirmedir. Allah Teâlâ bu şartlardan en üstünü ile daha aşağı olanlarına işâret ve tenbîhte bulunmuştur. Şehâdetten sonra farzların en şereflisi, Allah'ın hakkı olan namazdır. Ondan sonra ise fakîr ve yoksulları ilgilendiren ve menfaati onlara geçen zekâtın yerine getirilmesi gelmektedir. Bu ise yaratıklarla ilgili işlerin (fiillerin) en şereflisidir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, bir çok yerde namaz ile zekâtı birlikte zikretmiştir. Buhârî ve Müslim'de İbn Ömer'den rivâyet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet edinceye, namazı kılıncaya ve zekâtı verinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Ebu İshâk'ın Ebu Ubeyde'den, onun da Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.) dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Siz namaz kılmakla ve zekâtı vermekle emrolundunuz. Kim, zekât vermezse; onun namazı da yoktur.

Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem der ki: Allah Teâlâ, namazı ancak zekât ile kabul buyurur. Ve o, şöyle demiştir: Allah Ebubekir'e rahmet eylesin, ne kadar anlayışlı ve bilgili imiş.

İmâm Ahmed der ki: Bize Ali İbn İshâk'ın... Enes'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.), şöyle buyurmuşlardır: Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet edinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet ettiklerinde, bizim kıblemize yöneldiklerinde, bizim kestiklerimizi yediklerinde ve bizim namazımızı kıldıklarında onların kanları, malları bir hak karşılığı olma durumu hâriç bize harâm kılınmıştır. Müslümanların lehine olan onların lehine, müslümanların aleyhine olan onların da aleyhinedir. Hadîsi Sahîh'inde Buhârî ve İbn Mâce dışındaki Sünen sâhibleri Abdullah İbn Mübârek kanalıyla rivâyet etmişlerdir.

İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki: Bize Abd'ül-A'lâ İbn Vâsıl el-Esedî'nin... Enes'ten rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kim, dünyadan yegâne Allah'a ihlâs ve îmân üzere, O'na hiç bir şeyle ortak koşmaksızın ibâdetle ayrılırsa; dünyadan Allah Teâlâ kendisinden hoşnûd olduğu halde ayrılmış olur. Enes der ki: Bu; ihtilâflardan, heveslerin çoğalmasından ve ayrılıklardan önce Rasûllerin Rablarından getirip tebliğ etmiş oldukları Allah'ın dinidir. Allah'ın kitabında bunun tasdîki son nâzil olan âyetler içindedir. Allah Teâlâ: «Eğer tevbe ederler; namaz kılarlar, zekât verirlerse; yollarını serbest bırakın.» buyurmaktadır. Onların tevbesi; putlardan sıyrılıp onları ter-

ketmek, Rablarına ibâdet etmek, namazı kılmak ve zekâtı vermektir. sonra Allah Teâlâ başka bir âyette de : «Eğer tevbe ederler; namaz kılarlar ve zekât verirlerse artık dinde kardeşlerinizdir.» (Tevbe, 11) buyurmaktadır. Hadîsi İbn Merdûyeh rivâyet etmiştir. Bu hadîsi, Muhammed İbn Nasr el-Mervezî de «es-Salât» isimli kitâbında İshâk İbn İbrâhîm kanalıyla... Ebu Ca'fer er-Râzî'den rivâyet etmiştir.

Bu âyet-i kerîme; hakkında Dahhâk İbn Müzâhim'in : Muhakkak ki bu, Hz. Peygamber (s.a.) ile müşriklerden herhangi birisi arasında bulunan her andlaşmayı, konulmuş her müddeti neshetmiş, kaldırmıştır, dediği kılıç âyetidir.

Avfî, bu âyet hakkında İbn Abbâs'tan rivâyetle şöyle demiştir : Berâe'nin nâzil olması ve harâm ayların çıkmasından beri müşriklerden hiçbirisi için ne bir andlaşma ve ne de bir zimmet kalmamıştır. Bu âyet inmezden önce, müşriklerden kendi lehine bir andlaşma bulunanların süresi dört aydır. Bu süre, Berâe'nin ilân edildiği günden başlayıp Rebîül-Âhır ayının başından onuncu güne kadardır. Ali İbn Ebu Talha ise İbn Abbâs'ın bu âyet hakkında şöyle dediğini nakleder : Allah Teâlâ, kendileriyle andlaşma yapılmış olanlar eğer İslâm'a girmezlerse peygamberine, kılıcı koymasını (onlarla harbi ilânı) emretmektedir. Kendileri lehine andlaşma yapılıp yemîn edilmiş kimselerin bunları bozmaları ise birinci şartı (dört ay süre tanınmasını) ortadan kaldırmaktadır.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... Ali İbn Ebu Tâlib'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Hz. Peygamber (s.a.) dört kılıçla gönderilmiştir : Birincisi müşrik Araplar hakkındaki kılıçtır. Nitekim Allah Teâlâ : «Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün.» buyurmuştur. İbn Ebu Hâtim; bu hadîsi bu şekilde muhtasar olarak rivâyet etmiştir. Ben öyle sanıyorum ki ikinci kılıç; Allah Teâlâ'nın : «Kitab verilmiş olanlardan Allah'a da, âhiret gününe de inanmayan, Allah ve Peygamberinin harâm kıldığını harâm saymayan ve hak din edinmeyenlerle —boyun eğip kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar— savaşın.» (Tevbe, 29) âyetinde zikredilmiş olan kitab ehli ile savaştır. Üçüncü kılıç, «Ey peygamber, kâfirler ve münâfıklar ile cihâd et.» (Tevbe, 73) âyetinde zikredilen münâfıklarla savaştır. Dördüncüsü ise Allah Teâlâ'nın : «Eğer mü'minlerden iki tâife birbirleriyle döğüşürlerse, aralarını düzeltin. Şâyet biri diğeri üzerine saldırırsa, o saldıranla Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar savaşın...» (Hucurât, 9) âyetinde zikredilen âsîlerle savaştır.

Sonra müfessirler, bu kılıç âyetinin mensûh olup olmadığı husûsunda ihtilâf etmişlerdir. Dahhâk ve Süddî bu âyetin : «Sonra onları ya karşılıksız veya fidye mukâbili salıverin.» (Muhammed, 4) âyeti ile mensûh olduğunu söylerken Katâde bunun tersini söylemektedir.

وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّىٰ يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْلَمُونَ ﴿٦﴾

6 — Eğer müşriklerden birisi senden emân dilerse; ona emân ver. Tâ ki Allah'ın kelâmını dinlesin. Sonra onu emîn olacağı yere kadar ulaştır. Bu; onların bilmez bir kavim olmaları sebebiyledir.

Allah Teâlâ bu âyette peygamberine hitâben şöyle buyurur : «Eğer (kendileriyle savaşmayı sana emrettiğimiz, canlarını ve mallarını mübâh görmeni sana helâl kıldığımız) müşriklerden birisi senden emân dilerse; (onun bu talebine icâbetle) ona emân ver. Tâ ki (senin kendisine okuyacağını ve Allah'ın huccetini onun aleyhine olarak ikâme etmek üzere dinden ona zikredeceğini) dinlesin. Sonra onu emîn olacağı yere kadar ulaştır. (O ülkesine, evine ve kendisini emniyyette hissedeceği yere dönünceye kadar emân içinde olmakta devâm edecektir.) Bu; onların bilmez bir kavim olmaları sebebiyledir.» Biz, böylelerinin benzerleri hakkındaki emânı; onlar Allah'ın dinini öğrensinler ve Allah'ın daveti kulları arasında yayılsın diye koymuşuzdur.

Bu âyetin tefsîrinde Mücâhid'den naklen İbn Ebu Necîh şöyle der : Bir insan ki sana inzâl olunanı ve senin söylediğini dinlemek (veya işitmek) üzere sana gelir. İşte bu kişi, sana gelip Allah'ın kelâmını işitinceye ve geldiği yerdeki gibi kendisini emîn göreceği yere ulaşıncaya kadar emniyettedir.

Bundan dolayıdır ki Allah Rasûlü (s.a.), doğruyu aramak veya bir elçilik sebebiyle kendisine gelenlere emân verirdi. Nitekim Hudeybiye günü kendisine Kureyş'ten bir elçiler grubu gelmişti. Urve İbn Mes'ûd, Mikrez İbn Hafs, Süheyl İbn Amr ve başkaları birer birer gelmişlerdi. Bunlar, Allah Rasûlü ile müşriklerin arasında bulunan bir mesele için gelip gitmekteydiler. Bu esnâda müslümanların Allah Rasûlü (s.a.) ne gösterdikleri ta'zîmi görmüşler ve bu, onları son derece şaşırtmıştı. Ayrıca hiç bir kral ve kayser'in yanında müşâhede etmedikleri şeyleri de görmüşlerdi. Bunlar kavimlerine dönmüşler ve bunu onlara haber vermişlerdi. İşte bu ve benzeri durumlar, onlardan bir çoğunun hidâyetinin en büyük sebeplerinden olmuştur.

Yine bu sebepledir ki Müseylime el-Kezzâb'ın elçisi Allah Rasûlü (s.a.) ne geldiğinde Hz. Peygamber ona : Müseylime'nin Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet ediyor musun? diye sormuş ve o da evet, demişti.

Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştular : Şâyet elçilerin öldürülmesi doğru olsaydı, senin boynunu vururdum. Allah Teâlâ, İbn Mes'ûd'un Kû'fe'de emîr olduğu dönemde onun boynunun vurulmasını takdîr buyurmuştur. O kişiye İbn en-Nevâha denilirdi. İbn Mes'ûd'un zamanında onun Müseylime'nin peygamberliğine şehâdet etmekte olduğu ortaya çıkmış ve İbn Mes'ûd ona birisini gönderip : Muhakkak sen şimdi bir elçi değilsin, deyip boynunun vurulmasını emretmiş ve bu uygulanmıştı. Allah ona rahmet eylemesin ve la'net etsin.

Burada gâye şudur : Kim, Dâr-ı harb'den Dâr-ı İslâm'a bir elçilik görevini yerine getirme veya bir ticâret, veya bir andlaşma veya mütâreke istemek veya cizyeyi getirmek veya benzeri bir sebeple gelir devlet başkanı veya onun nâibinden emân dilerse; Dâr-ı İslâm'a gelip gittiği sürece ve vatanına, kendisini emniyette göreceği yere dönünceye kadar kendisine emân verilir. Fakat âlimler der ki : Dâr-ı İslâm'da ona bir sene ikâmet etme imkânı vermek câiz değildir. Dört ay ikâmetine müsâade verilmesi ise câizdir. Dört aydan fazla ve bir seneden eksik olmak üzere bunlar arasındaki ikâmete müsâade edilecek süre hakkında İmâm Şâfiî ve diğer âlimlerden iki görüş rivâyet edilmiştir.

كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِندَ اللَّهِ وَعِندَ رَسُولِهِ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدتُّمْ عِندَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ
فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٧﴾

7 — Mescid-i Harâm'ın yanında muâhede yaptıklarınız müstesnâ, müşriklerin Allah yanında ve Rasûlünün yanında nasıl bir ahdi olabilir ki? Onlar, size doğru davrandıkça siz de onlara karşı doğru davranın. Muhakkak ki Allah, müttakîleri sever.

Allah Teâlâ burada müşriklere ihtârında, onlara dört ay mühlet verip sonra yetişilip yakalandıkları yerde onlar hakkında keskin kılıç koyma husûsundaki hikmetini beyân edip şöyle buyurur : «(Hudeybiye günü) Mescid-i Harâm'ın yanında muâhede yaptıklarınız müstesnâ, müşriklerin (Allah'a şirk koşup dururken, Allah'ı ve Rasûlünü inkâr ederlerken) Allah yanında ve Rasûlü yanında nasıl bir ahdi (emânı) olabilir (onlar içinde bulundukları durumda nasıl terk edilebilirler) ki?» Nitekim Allah Teâlâ, başka bir âyette de şöyle buyurmaktadır : «Onlar, küfredenlerdir. Sizi Mescid-i Harâm'ı ziyâretten ve bekletilmekte olan kurbânlıkları da mahalline ulaşmaktan men'edenlerdir...»

(Feth, 25). «Onlar (üzerinde akid yapıp anlaştığınız, aranızda on sene harbi terketme husûsundaki andlaşmalarına yapışmak sûretiyle) size doğru davrandıkça siz de onlara karşı doğru davranın. Muhakkak ki Allah, müttakîleri sever.» Allah Rasûlü (s.a.) ve müslümanlar da böyle yapmışlar, Mekke halkı ile andlaşma ve barış altıncı senenin Zilkade ayından başlayarak Kureyş'in andlaşmayı bozmasına kadar devâm etmiştir. Onlar andlaşmalı oldukları Bekr oğullarına Allah Rasûlü (s.a.) nün andlaşmalı olduğu Huzâa aleyhine yardım etmişler ve onlarla birlikte Huzâa'ya karşı Harem'de harbetmişlerdi. İşte o zaman Allah Rasûlü (s.a.) sekizinci senenin Ramazân'ında onlarla harbetmiş, Allah Teâlâ ona harâm beldenin fethini nasîb etmiş, onlara karşı kendisine güç, kuvvet ve imkân vermiştir. Hamd ve minnet Allah'adır. Bu gâlibiyet ve üstünlükten sonra onlardan müslüman olanları serbest bırakılmış ve kendilerine «Tulekâ» ismi verilmiştir. Bunlar, yaklaşık ikibin kişiydiler. Küfrü üzere devâm eden ve Allah Rasûlü (s.a.) nden kaçanlara ise Hz. Peygamber emân göndermiş ve dört ay süreyle diledikleri yere gitme müsâadesi bahşetmişti. Safvân İbn Ümeyye, İkrime İbn Ebu Cehil ve başkaları bunlar cümlesindendir. Bu emândan sonra Allah Teâlâ, onları tâm ve şâmil bir İslâm'a hidâyet buyurmuştur. Her takdîrde ve işinde Allah Teâlâ'ya hamdedilmiştir.

كَيْفَ وَإِن يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلًّا وَلَا ذِمَّةً ۚ يُرْضُونَكُم بِأَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبَىٰ قُلُوبُهُمْ وَأَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨﴾

8 — Nasıl olabilir ki, şayet size üstün gelselerdi hakkınızda ne yemîn, ne de bir vecîbe gözetirlerdi. Sizi ağızlarıyla hoşnûd etmeye çalışırlar ama kalbleri dayatır. Ve onların çoğu fâsıklardır.

Burada Allah Teâlâ, inananları müşriklere düşman olmaya ve onlardan uzaklaşmaya teşvîk buyurup Allah'a şirk koşmaları ve Allah Rasûlü'nü inkâr etmeleri sebebiyle kendileri için bir andlaşma olmasına hak kazanmamış olduklarını beyân buyurmaktadır. Şâyet onlar, müslümanlara gâlib gelselerdi; onlardan hiçbirini bırakmaz, terketmez ve onlar hakkında ne bir yemîn ve ne de bir vecîbe gözetmezlerdi.

İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha, İkrime ve Avfî, âyetteki (إِلًّا) kelimesinin akrabâlık, (ذِمَّةً) kelimesinin ise andlaşma olduğunu söylemişlerdir. Dahhâk ve Süddî böyle söyler.

(.....)

Mücâhid'den rivâyete göre de (لا) andlaşmadır. Katâde ise bu kelimenin karşılıklı yardım andlaşması olduğunu söylemiştir.

اِشْتَرَوْا بِاٰيٰتِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَلِيْلًا فَصَدُّوْا عَنْ سَبِيْلِهٖ اِنَّهُمْ سَآءَ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿٩﴾
لَا يَرْقُبُوْنَ فِيْ مُؤْمِنٍ اِلًّا وَّلَا ذِمَّةً وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُوْنَ ﴿١٠﴾ فَاِنْ تَابُوْا وَاَقَامُوا
الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ فَاِخْوَانُكُمْ فِي الدِّيْنِ وَنُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ ﴿١١﴾

9 — Onlar, Allah'ın âyetlerini az bir değere değişip O'nun yolundan alıkoydular. Gerçekten onların yapageldikleri şey ne kötüdür.

10 — Onlar, hiç bir mü'min hakkında bir vecîbe veya yemîn gözetmezler. İşte onlar, haddi aşanların ta kendileridir.

11 — Eğer tevbe ederler, namaz kılarlar ve zekât verirlerse; onlar artık dinde kardeşlerinizdir. Biz, âyetleri bilir bir kavim için açıklıyoruz.

Allah'ın Âyetlerini Az Bir Pahaya Değişenler

Allah Teâlâ, müşrikleri kötüleyip inananları onlarla savaşa teşvîk ederek : «Onlar, Allah'ın âyetlerini az bir değere değiştiler.» buyurmaktadır. Onlar, Allah'ın âyetlerine tâbi olma yerine değersiz dünya işleriyle oyalandılar. «O'nun yolundan alıkoydular.» İnananların Hakk'a tâbi olmalarına engel oldular. «Gerçekten onların yapageldikleri şey ne kötüdür. Onlar, hiç bir mü'min hakkında bir vecîbe veya yemîn gözetmezler.» Bu kısmın tefsîri ile bundan sonra gelen «Eğer tevbe ederler, namaz kılarlar...» âyetlerinin tefsîri daha önce geçmişti.

Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki : Bize Muhammed İbn Müsennâ'nın... Enes İbn Mâlik'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Kim Allah'ı birleme, tevhîd ve O'na ibâdet üzere O'na hiç bir şeyi ortak koşmaksızın dünyadan ayrılır, namazı kılar, zekâtı verirse; Allah Teâlâ kendisinden hoşnûd olarak dünyadan ayrılmış olur. İşte bu; peygamberlerin ihtilâflardan önce, heveslerin ve arzuların çeşitlenip çoğalmasından önce Rablarından getirip tebliğ etmiş oldukları

Allah'ın dinidir. Bunun Allah'ın kitabında tasdîki : «Eğer tevbe ederler (putları ve onlara ibâdeti terkedip sıyrılırlar) namaz kılarlar, zekât verirlerse; artık onların yollarını serbest bırakın.» âyetidir. Allah Teâlâ başka bir âyette de : «Eğer tevbe ederler, namaz kılarlar ve zekât verirlerse; onlar artık dinde kardeşlerinizdir.» buyurmuştur.

Bezzâr der ki : Bana göre —en doğrusunu Allah bilir ama— hadîsin sonu : Allah Teâlâ kendisinden hoşnûd olarak o kimse dünyadan ayrılmış olur, kısmıdır. Bana göre hadîsin kalan kısmı Rebî' İbn Enes'in sözündendir.

İZÂHI

Tarihin Işığında

Ve sonra... Bu âyetlerdeki hükümlerin geçerli olduğu sâha neresidir? Tarihî ictimaî sâha? Sâdece o zamanki Arap Yarımadası ahâlîsine mi mahsûstur? Yoksa onun, bütün zaman ve mekân boyunca devâm eden başka buudları var mıdır?

Bu âyetler, Arap Yarımadası'nda İslâm ordusu ile müşrik orduları arasındaki vâkıalara tevcîh edilmiştir. Bu âyetlerde vârid olan hükümlerin, o vâkıaları kasdettiğinde şüphe yoktur. Kezâ orada kasdedilen müşrikler de, yarımadada yaşayan müşriklerdir...

Hadd-i zâtında bu doğrudur. Fakat bu âyetlerin nihâî şümûl sâhasının, sâdece bundan ibâret olduğunu mu sanıyorsunuz?

Biz, bütün tarih boyunca müşriklerin müminlere karşı durumlarını düşünmek ve araştırmak zorundayız. Böylece bu âyetlerin hakîkî sâhasını meydana çıkarmış ve müşriklerin bütün tarih boyunca takındıkları tavrı tâm mânâsıyla görmüş oluruz.

Arap Yarımadası'ndaki durumu, meşhûr Siyer kitablarından ortaya çıkarabiliriz. Mekke'de İslâm'a davetin başladığı ilk gündenberi, bu sûredeki âyetlerin geldiği zamana kadar müşriklerin bu dine ve bu dinin mü'minlerine karşı tutumlarını tasvîr için, sâdece tefsîrimizin bu cüz'ünde serdedilen esâslar bile kâfi gelir.

Şu da bir gerçektir ki müslümanlar, Ehl-i kitab olan yahûdî ve hıristiyanlarla savaştıkları kadar müşriklerle savaşmak zorunda kalmamışlardır. Ama bu, hiç bir zaman müşriklerin müslümanlara karşı durumuna ve bu sûrenin bu bölümünde gelen âyetlerin tasvîr ettiği gibi onların dâimâ bu tutumlarında devâm ettiklerine dâir hükme aykırı düşmez :

Allah'ın âyetlerini az bir değere değişip (insanları) O'nun yolundan alıkoydular. Onların işledikleri gerçekten ne kötüdür.

Bu; Ehl-i kitab ve müşriklerin, müslümanlara karşı ilânihâye devâm eden tutumlarıdır. Ehl-i kitab hakkındaki sözü, sûrenin ikinci bölümüne bırakıyoruz. Müşriklere gelince; onların müslümanlara karşı bütün tarih boyunca değişmeyen âdetleri budur.

Bize göre İslâm, Hz. Muhammed'in risâleti ile başlamamış ancak Hz. Muhammed'le risâlet müessesesi mühürlenmiştir. Müşriklerin, daha önce gelen her Rasûle ve her risâlete karşı olan tutumları; şirkin, mutlak olarak Allah'ın dinine karşı olan tutumunu gösterir. Devâm edip giden uzun muhârebeler de, ebedî Allah kelâmının tasvîr ettiği gibi, istisnâsız bütün beşer tarihi boyunca şirkin değişmeyen durumunu gösterir.

Müşrikler; Hz. Nûh'a, Hz. Hûd'a, Hz. Sâlih'e, Hz. İbrâhîm'e, Hz. Şuayb'a, Hz. Mûsâ'ya, Hz. Îsâ'ya ve onlara inananlara kendi devrelerinde neler yapmadılar?.. Sonra Hz. Muhammed'e ve müslümanlara karşı neler neler yaptılar?.. Onlar, şâyet güçlü kuvvetli olurlarsa, mü'minlerle yaptıkları sözleşmeye ve te'mînâta riâyet etmezler...

Müşrikler, Tatarlar vâsıtasıyla müslümanlara neler yapmadılar ki?.. Sonra günümüzde bile Hz. Peygamberden ondört asır sonra her yerde mülhidler ve müşrikler neler yapıyorlar neler?.. Şaşmaz ve değişmez Kur'an âyetlerinin de ifâde ettiği gibi onlar, mü'minlerle yaptıkları sözleşmeye ve te'mînâta aslâ riâyet etmezler...

Putperest Tatarlar, Bağdat'ta müslümanlara saldırdıkları zaman tarihte eşine az rastlanan görülmemiş bir fâcia meydana gelmişti. Bu fâciayı İbn Kesîr'in «El-Bidâye ve'n-Nihâye» adlı eserinden özetleyelim. İbn Kesîr, hicrî 656 yılı hâdiselerini şöyle takdîm ediyor :

«Tatarlar, şehre girdiler ve kadın, erkek, çocuk, yaşlı, genç... ayakta durabilen ne kadar canlı varsa hepsini öldürdüler. Halkın bir çoğu mahzenlere, hayvan ağıllarına ve haşhaş tarlalarına sindiler. Buralarda günlerce hapis kaldılar. Bir grup insan bir hana sığınıyor ve hanın kapılarını kapatıyor. Tatarlar geliyor kapıları kırarak veya yakarak açıyor, içeri giriyorlar. Bunu gören zavallılar kaçışıyor ve en üst katlara doğru çıkıyorlar. Tatarlar onları yakalayıp joplarla öldürüyorlar. Handan dışarıya doğru oluk oluk kan akmaya başlıyor. —İnnâlillah ve innâileyhi râciûn.— Mescidlerde, câmi'lerde ve ağıllarda da aynı işlem tatbîk ediliyor. Yahûdîlerden, hıristiyanlardan ve kendilerine sığınan Râfızî Vezîr İbn Alkanî'nin evine kapananlardan başka bir tek fert kurtulamıyor. Bir de bazı tüccârlar mallarını, mülklerini vermek sûretiyle canlarını kurtarabiliyorlar. Bağdat, bütünüyle harâb edildi. Ancak parmakla sayılacak bir kaç insan ayakta kalabildi. Onlar da korku ve zillet içinde...

Bu fâcia'da Bağdat'ta öldürülen müslümanların sayısı hakkında

ihtilâf vardır. Bir kısmı; 800.000, bir kısmı da 1.000.000 diyordu. Başkaları da; 2.000.000 can telef edildiğini söylüyordu.

Lâ havle velâ kuvvete illabillah... Tatarların Bağdat'a girişleri Muharrem'in sonlarına tesâdüf eder. Kılıçlar kırk gün müddetle Bağdat' lıları biçmeye devâm etti. Mü'minlerin emîri halîfe Musta'sım Billah da, Safer ayının ondördüncü çarşamba günü katledildi ve kabri silindi gitti. O, 46 yaşını 4 ay geçmişti. Hilâfet müddeti ise, 15 sene 8 ay sürmüştür. Kendileriyle beraber yirmibeş yaşındaki büyük oğlu Ebu'l-Abbâs Ahmed de öldürüldü. Sonra yirmiüç yaşındaki ortanca oğlu Ebu'l-Fadl Abdurrahmân katledildi. En küçük oğlu Mübârek ile Hadîce, Fatma ve Meryem isimli üç kız kardeşi de esîr alındı.

«Vezîrin düşmanı olan Dâr'ül-Hilâfe hocası Şeyh Muhyiddîn Yûsuf İbn Şeyh ebu'l-Ferec İbn Cevzî'nin de hayatına kasdedildi. Abdullah, Abdurrahmân ve Abdülkerîm isimlerindeki üç oğlunun da hayatlarına son verildi. Devlet büyükleri teker teker öldürüldü. Kâtib Mücâhid İbn Ayberk, Şihabuddîn Süleymân Şah ve şehrin ileri gelenlerinden ve dinî reîslerden bir çoğu şehîd edildi. Abbâsîler'den bir adam, hilâfet sarayından çağrılır, çocukları ve karısı çıkarılır, sonra dümdüz olmuş kabristâna götürülür, o dehşet verici manzara gösterilir ve sonra da koyun keser gibi kesilir ve kızlarından câriyelerinden hangisi arzu edilirse esîr alınır... Şeyhler şeyhi, hilâfetin şahsiyeti Sadruddîn Ali İbn Neyyar da öldürüldü. Hatîbler, imâmlar ve hâfızlar kâmilen öldürüldü. Aylar boyunca Bağdat'ta câmi'ler, mescidler kapalı kaldı, cum'alar ta'tîl edildi.

Kırkıncı günün sonunda mukadder fâcia sona erince Bağdat'ın her tarafı çökmüş, yıkılmış ve parmakla sayılacak kadar az bir insan hayatta kalabilmişti. Yollarda ölülerden tepeler meydana gelmişti. Yağan yağmurlar; ölülerin şekillerini değiştirmiş, cesedler her tarafa dayanılmaz bir koku neşretmeye başlamıştı. Bu hal, temiz havayı bile değiştirmişdi. Bundan dolayı şiddetli bir vebâ baş gösterdi. Bu hastalık, hava yolu ile Şam diyârlarına dahi sirâyet etmişti. Kötü koku ve havanın değişmesi sebebiyle bir sürü insan dünyasını değişti. Vebâ, tâûn, belâ, musîbet, yokluk âdeta insanları mahvetmek için birleşmişlerdi.

Bağdat'ta emân verildiği haberi duyulunca, insanlar toprak altından, mahzenlerden, kuyulardan ve kabirlerden çıkmaya başladılar. Sanki mezârdan çıkan ölüler gibi idiler. Birbirlerini tanıyamıyorlardı. Anne evlâdını; kardeş, kardeşini tanıyamıyordu. Dışarda da şiddetli bir vebânın pençesine düştüler ve teker teker eriyip gittiler, önceden öldürülenlere iltihâk ettiler.

Bu, tarihî vâkıalardan bir tanesidir. Görüyoruz ki müşrikler, müslümanlara güçleri yeterse ne verilen sözlere, ne yapılan andlaşmalara

riâyet etmektedirler? Bu, tarihin uzak devirlerinde ve mâzînin karanlıklarında kaybolup giden Tatarlara mahsûs bir tarihî vâkıa mıdır?...

Hayır, aslâ!.. Modern devrin tarihî vâkıaları, bundan hiç de farklı değil... Hindistan'la Pakistan ayrıldıkları zaman, Hind putperestlerinin müslümanlara yaptıkları şenâat ve ihânetler, eski devirlerdeki Tatarların yaptıklarından hiç de aşağı kalmaz... Hindistan'dan hicret eden 8.000.000 müslümanın, —barbarların, Hindistan'da kalan müslümanlara yaptıkları zulümden kurtulmak için hicreti tercîh etmişlerdi.— sadece 3.000.000'u Pakistan'a ulaşabildi. Kalan 5.000.000 kişiye gelince; onların hesâbı, yollarda görülmüştür. Hindistan devleti tarafından gâyet iyi tanınan ve Hind hükümetinin ileri gelen kişileri tarafından korunan putperest, fakat muntazam bir insan sürüsü, müslümanlara tecâvüz üstüne tecâvüz etti. Yol boyunca onları kurbânlık koçlar gibi kestiler. Cesedlerini de akıllarına gelen her türlü şenâati işledikten sonra, kuşlara ve vahşî hayvanlara yem yaptılar. Bunların yaptıkları, Tatarların Bağdat'lı müslümanlara yaptıklarından —çok değilse— hiç de az değildir... Tanzîm edilmiş kuvvetlerin icrâ ettiği bu çirkin, şenî' ve korkunç fâcia, müslüman memurların Pakistan'a nakledildiği tren kervanında işlenmişti. Halbuki Hind dâirelerinde çalışan müslümanlardan arzu edenlerin hicret edebileceği husûsunda tâm bir ittifâk yapılmıştı. Ve bu kervanda ellibin memur vardı... Kervan, Hindistan'la Pakistan arasındaki «Hayber» geçidinde bir tünele ellibin kişi ile girmiş, fakat diğer taraftan dağılmış, parçalanmış, her tarafa yayılmış insan cesedlerinin parçaları ile çıkmıştı... Feleğin çemberinden geçmiş putperest Hint sürüsü, Tren'i Tünelde durdurmuş ve ellibin memurun paramparça olmasından kan, kemik ve et yığını haline gelmesinden sonra yoluna devâm etmesine müsâade etmişti. Yüce Allah'ın, eşsiz kelâmı ne kadar doğru :

«Nasıl ahidleri olabilir ki, fırsat bulup gâlib gelselerdi, size karşı ne akrabâlık bağlarına ve ne de muâhede hükümlerine aldırırlardı.»

Tatarların, komünist Rusya'daki ve Çin'deki halefleri, oradaki müslümanlara neler yaptılar neler?... Çeyrek asırda 26.000.000 müslümanın canına kıydılar... Her sene bir milyon kişi... Bu öldürme ameliyesi, devâm edip gitmektedir... İnsanı titreten, tüylerini diken diken eden o cehennemî işkenceler de caba. Bu yıl, Çin kıt'asında müslüman Türkistan'lılara karşı, Tatarların şenâatlerini gölgede bırakan olaylar vukû buldu. Müslüman liderlerden biri getirildi, ana caddede bir çukur kazıldı. İşkence ve baskı ile müslümanlar, insan pisliklerini getirmeye zorlandı. (Devlet onları bütün ahâlîden gübre olarak kullanmak için almıştı. Halbuki şimdi yemek olarak kullanıyordu!!!) getirilen pislikleri,

kuyudaki müslüman liderinin üzerine boşalttılar... Üç gün müddetle bu ameliye devâm etti... Ve sonunda adam, kuyuda boğuldu gitti!..

Komünist Yugoslavya da müslümanlara aynı şenâatleri uyguladı. İkinci dünya harbinden bu yana komünizmin Yugoslavya'ya yerleşmesini müteâkib milyonlarca müslümanın canına kıydı. Aynı katliâm ve aynı vahşî işkenceler halen devâm etmektedir. Erkekler, kadınlar pastırma makinelerine sokuluyor ve diğer taraftan etten, kemikten, kandan mamûl bir hamur halinde çıkarılıyordu.

Yugoslavya'da yapılan şenâatler, bütün komünist ve putperest devletlerde aynen uygulanmakta, bugün dahi aynı yüz kızartıcı işkencelere devâm edilmektedir. Yüce Allah'ın eşsiz kelâmı ne kadar doğru :

«Nasıl ahidleri olabilir ki, fırsat bulup gâlib gelselerdi, size karşı ne akrabâlık bağlarına, ne de muâhede hükümlerine aldırırlardı?»

«Ne akrabâlık bağlarına, ne de anlaşma hükümlerine riâyet ederler... Onlar taşkınların ta kendileridir.»

Bu durum sadece Arap Yarımadası'na hâs geçici bir durum değildi... Şurası muhakkak ve kat'î bir gerçektir ki; nerede mü'min kitleler bulunursa ve nerede yalnız ve yalnız Allah'a tapılırsa... Ne zaman ve nerede Allah'tan başkasına tapan mülhidler ve îmânsızlar da mevcûd olursa yukarda zikri geçen durumlar da bulunacaktır, aksi imkânsızdır. Zâten bundan dolayıdır ki yukardaki âyetler --her ne kadar yarımadadaki bir durumu ortadan kaldırmak ve inâdçı putperestlerle muâmele şekillerini beyân etmekte ise de-- zaman ve mekân kaydıyla sınırlı değildir... Çünkü ihtivâ ettiği hükümler her zaman ve her yerde geçerli hükümlerdir. Bunların uygulanma husûsuna gelince tamâmen tatbîk gücü ve imkânı ile alâkalıdır. Tıpkı Arap Yarımadası'nda olduğu gibi ne zaman ele imkân geçerse o zaman tatbîk sâhasına konur. Yoksa zaman ve mekânın değişmesiyle tebeddül etmeyen temel şartlar ve esâs hükümle ilgili değildir... (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il - Kur'an, VII, 198 - 203).

—oOo—

وَإِنْ نَّكَثُوٓا۟ أَيْمَٰنَهُم مِّنۢ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا۟ فِى دِينِكُمْ فَقَٰتِلُوٓا۟ أَئِمَّةَ ٱلْكُفْرِ
إِنَّهُمْ لَآ أَيْمَٰنَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنتَهُونَ ﴿١٢﴾

12 — Eğer andlaşmalarından sonra yine yemînlerini bozar ve dininize saldırırlarsa; o küfür önderlerini hemen öldürün. Çünkü onların yemînleri yoktur. Belki vazgeçerler.

Allah Teâlâ buyurur ki : Belli bir süre üzerine andlaştığınız bu müşrikler; yemînlerini, andlaşmalarını bozarlar ve dininizi ayıplamak ve kusûrlu görmek sûretiyle dininize saldırırlarsa... Bu âyetten hareketle Rasûlullah (s.a.) a söven veya İslâm dinine hücûm eden veya onu eksiklikle ithâm eden öldürülür. Allah Teâlâ : «O küfür önderlerini hemen öldürün. Çünkü onların yemînleri yoktur. Belki (içinde bulundukları küfür, inâd ve sapıklıktan) vazgeçerler.» buyurur. Katâde ve başkaları; küfür önderlerinin Ebu Cehil, Utbe, Ümeyye İbn Halef ve benzerleri olduğunu söylemiş, başka kişileri de saymıştır. Mus'ab İbn Sa'd hâricîlerden birine uğramıştı. Hâricî : İşte bu küfür önderlerindendir, demiş, Sa'd da : Yalan söyledin, aksine ben küfür önderleri ile savaştım, demiştir. Hadîsi İbn Merdûyeh rivâyet etmiştir. A'meş'in Zeyd İbn Vehb'den, onun Huzeyfe'den rivâyetine göre Huzeyfe : Bu âyetin hükmü altına girenlerle ondan sonra savaşılmamıştır, demiştir. Bu görüşün benzeri, Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.) den de rivâyet edilmiştir. Sahîh olan ise; her ne kadar bu âyetin iniş sebebi Kureyş müşrikleri ise de, hem onlar ve hem de başkaları hakkında genel olduğudur. En doğrusunu Allah bilir. Velîd İbn Müslim der ki : Bize Safvân İbn Amr'ın Abdurrahmân İbn Cübeyr İbn Nefîr'den rivâyetine göre; Ebubekir'in zamanında onları Şam'a doğru gönderdiğinde onlara şöyle demiş : Siz başlarının ortası tıraş edilmiş bir kavim bulacaksınız. Onlardan şeytânın oturak yerlerine kılıçla vurunuz. Allah'a yemîn olsun ki onlardan birini öldürmem onların dışında yetmiş kişiyi öldürmemden bana daha sevimlidir. Zîrâ Allah Teâlâ : «Küfür önderlerini öldürün.» buyurmuştur. Hadîsi İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir.

أَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا نَّكَثُوٓا أَيْمَٰنَهُمْ وَهَمُّوا بِإِخْرَاجِ الرَّسُولِ وَهُم بَدَءُوكُمْ
أَوَّلَ مَرَّةٍ ۚ أَتَخْشَوْنَهُمْ ۚ فَاللَّهُ أَحَقُّ أَن تَخْشَوْهُ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٣﴾
قَٰتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ
مُّؤْمِنِينَ ﴿١٤﴾ وَيُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ ۗ وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٥﴾

13 — Yemînlerini bozan, peygamberi yurdundan çıkarmaya teşebbüs eden bir kavim ile döğüşmez misiniz? Ki, önceleri kendileri başlamışlardır. Onlardan korkar mısınız? Şâyet mü'minler iseniz asıl korkmanız gereken Allah'tır.

14 — Onlarla savaşın ki Allah, sizin ellerinizle onları azâblandırsın, rüsvây etsin ve sizi onlara karşı üstün kılsın ve mü'minler topluluğunun göğüslerini ferâhlandırsın.
15 — Ve kalblerindeki öfkeyi gidersin. Allah dilediğine tevbe nasîb eder. Ve Allah Alîm'dir, Hakîm'dir.

Bu da Allah Rasûlü'nü Mekke'den çıkarmaya teşebbüs eden, yemînlerini bozan müşriklerle savaşa bir teşvîkten ibârettir. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır: «Hani küfredenler seni tutup bağlamak, yahut öldürmek veya çıkarmak için düzen kuruyorlardı. Onlar düzen kurarlarken Allah da düzenlerine mukâbele ediyordu. Allah düzen kuranlara mukâbele edenlerin en iyisidir.» (Enfâl, 30), «Rabbınız olan Allah'a inandığınızdan dolayı sizi ve peygamberi yurdunuzdan çıkarıyorlar.» (Mümtahine, 1), «Seni memleketten çıkarmak için zorladılar. O zaman senin ardından onlar da ancak çok az kalabilirler.» (İsrâ, 76).

Allah Teâlâ'nın «Önceleri kendileri başlamışlardır.» sözünden maksad, Bedir günüdür. Onlar, kervanlarına yardım için çıkmışlardı. Kervanın kurtulduğunu bilmelerine rağmen büyüklenme ve azgınlıkları sebebiyle savaş arzu ederek ilerlemeye ve yürümeye devâm ettiler. Nitekim bu, daha önce genişçe anlatılmıştı. Burada maksadın, andlaşmayı bozmaları ve andlaşmış oldukları dostları Bekr oğulları yanında Allah Rasûlü (s.a.) nün andlaşmış olduğu Huzâa'ya karşı savaşmış olmaları olduğu da söylenmiştir. Sonunda Allah Rasûlü (s.a.), Mekke fethi senesi onların üzerine yürümüş ve ma'lûm olaylar meydana gelmiştir. Hamd, Allah'a mahsustur. Allah Teâlâ: «Onlardan korkar mısınız? Şâyet mü'minler iseniz asıl korkmanız gereken Allah'tır.» âyetinde şöyle buyurur: Onlardan değil, Benden korkun. Kulların, gücünden ve azâbından korkmasına lâyık olan asıl Benim. İşler Benim elimdedir. Benim dilediğim olur, dilemediğim ise olmaz. Sonra Allah Teâlâ; düşmanları kendi katından bir emîrle helâk etmeye kâdir olmakla birlikte mü'minlere cihâdı farz kılmasındaki hikmeti beyân ve mü'minlere azîmet yolunu göstermek üzere şöyle buyurur: «Onlarla savaşın ki Allah, sizin ellerinizle onları azâblandırsın, rüsvây etsin ve sizi onlara karşı üstün kılsın ve mü'minler topluluğunun göğüslerini ferâhlandırsın.» Bu, bütün mü'minler hakkında[s] geneldir. Mücâhid, İkrime ve Süddî «Mü'minler topluluğunun göğüslerini ferâhlandırsın.» âyetinde Huzâa'nın kasdedildiğini söylemişlerdir.

(.....)

İbn Asâkir'in Ömer İbn Abdülazîz (r.a.) in bir müezzininin hal ter-

cemesinde Müslim İbn Yessâr'dan, o da Hz. Âişe (R. Anhâ) den rivâyet eder ki; Allah Rasûlü (s.a.) kızdığında burnunu tutar ve şöyle buyurmuş : Ey Ayşecik, «Ey Allah'ım, peygamber Muhammed'in Rabbı, günâhımı bağışla, kalbimin öfkesini gider ve beni sapıklığa düşürücü fitnelerden kurtar.» de. İbn Asâkir bu hadîsi Ebu Ahmed el-Hâkim kanalıyla Abdurrahmân İbn Ebu Cevn'den rivâyetle zikretmiştir.

«Allah (kullarından) dilediğine tevbe nasîb eder. (Kulları için doğru olanı) en iyi bilendir. (Kevnî ve şer'î sözlerinde ve işlerinde) hikmet sâhibidir.» O, dilediğini yapar, dilediği şeyle hükmeder. O, aslâ zulmetmeyen adâletli hâkimdir. Hayırdan ve şerden bir zerre ağırlığı dahi zâyi' etmez, bunlara dünya ve âhirette en uygun karşılıkları verir.

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً ۚ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾

16 — Yoksa siz, içinizden cihâd edip Allah'tan, peygamberinden ve mü'minlerden başkasını sırdaş edinmeyenleri Allah ortaya çıkarmadan bırakılıvereceğinizi mi sandınız? Allah yapageldiklerinizden haberdârdır.

Allah Teâlâ buyurur ki : Ey inananlar, gerçek azim sâhiplerinin yalancılarından ayrılacağı ve ortaya çıkarılacağı bir takım işlerle sizleri denemeden başıboş olarak sizleri bırakıvereceğimizi mi sandınız? Bu sebeple Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : «İçinizden cihâd edip Allah'tan, peygamberinden ve mü'minlerden başkasını sırdaş edinmeyenleri Allah ortaya çıkarmadan...» buyurmuştur. Onlar açıkta ve gizlide Allah'a ve Rasûlüne sevgilerinde samîmî ve ihlâslıdırlar. Allah Teâlâ, iki gruptan sâdece birini zikretmekle yetinmiştir. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır : «Yoksa insanlar inandık demeleriyle bırakılıvereceklerini ve kendilerinin denenmeyeceklerini mi sandılar? Andolsun ki Biz, onlardan öncekileri de denedik. Allah elbette doğruları bilir ve elbette yalancıları da bilir. (Ankebût, 2 - 3), «Yoksa Allah, içinizden cihâd edenleri ve sabredenleri belirtmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız?» (Âl-i İmrân, 142), «Allah; mü'minleri, oldukları halde bırakacak değildir. Nihâyet murdârı temizden ayıracaktır. Allah size gaybı da bildirecek değildir.» (Âl-i İmrân, 179).

Hâsılı Allah Teâlâ, kullarına cihâdı farz kılınca onda kendisi için hikmetler bulunduğunu da beyân etmiştir ki bu, kullarını; hangileri

O'na itâat edecek, kimler karşı gelecek diye denemesidir. Allah Teâlâ olanı, olacağı, şâyet olsaydı olmayanın nasıl olacağını da en iyi bilendir. Bir şeyi olmadan önce ve olduğu şekilde bilir. O'ndan başka ilâh, O'nun dışında Rabb yoktur. Onun takdîr edip yarattığını geri çevirip engelleyecek de yoktur.

مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللَّهِ شَاهِدِينَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِ ۚ أُولَٰئِكَ
حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿١٧﴾ إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ
وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ ﴿١٨﴾

17 — Müşriklerin, kendi küfürlerine kendileri şâhid iken; Allah'ın mescidlerini ta'mîr etme hakları yoktur. İşte onların bütün yaptıkları boşa gitmiştir. Ve onlar ateşte ebedî kalıcıdırlar.

18 — Allah'ın mescidlerini; ancak Allah'a ve âhiret gününe îmân eden, namaz kılan, zekât veren ve Allah'tan başka kimseden korkmayanlar ta'mîr ederler. İşte bunlar, hidâyete erenlerden olabilirler.

Allah'ın Mescidlerinin İ'mârı

Allah Teâlâ buyurur ki : Tek ve ortağı olmaksızın Allah'ın ismi üzere inşâ edilen Allah'ın mescidlerini, Allah'a şirk koşanların ta'mîr etmeleri yaraşmaz (gerekmez). Âyetteki (المساجد) «Mescidler» kelimesini tekil okuyanlar, bununla Mescid-i Harâm'ı kasdetmektedirler. O, yeryüzündeki mescidlerin en şereflisidir. İlk gününden tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdet için inşâ edilmiştir. Onu Halîlürrahmân te'sîs etmiştir. Onlar (müşrikler) ise; durumları ve sözleri ile kendi aleyhlerine olmak üzere kendi küfürlerine şâhiddirler. Nitekim Süddî der ki : Bir hıristiyana dinin nedir? diye sorsan; hıristiyanım, der. Yahûdîye dinin nedir? diye sorsan; yahûdîyim, der. Sâbii'ye sorsan Sâbiî'yim, müşriğe sorsan müşriğim, der.

«İşte onların bütün yaptıkları (şirk koşmaları sebebiyle) boşa gitmiştir. Ve onlar, ateşte ebedî kalıcıdırlar.» Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmaktadır : «Allah, onlara niçin azâb etmesin ki; onlar, kendileri ona ehil olmadıkları halde (insanları) Mescid-i Harâm'dan men'edip duranlardır. Hem O'nun dostu değillerdir. O'nun dost-

ları; ancak müttakîlerdir. Ama onların çoğu bilmezler.» (Enfâl, 34). Burada ise «Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve âhiret gününe îmân edenler... ta'mîr ederler.» buyurmakla mescidleri ta'mîr edenlerin îmân sâhibi olduklarına şâhidlik etmektedir. Nitekim İmâm Ahmed der ki : Bize Süreyc'in... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü, şöyle buyurmuştur : Mescide gitmeyi âdet edinen bir adamı gördüğünüzde onun îmân sâhibi olduğuna şehâdet ediniz. Zîrâ Allah Teâlâ : «Allah'ın mescidlerini; ancak Allah'a ve âhiret gününe îmân edenler (...) ta'mîr ederler.» buyurmuştur. Hadîsi Tirmizî, İbn Merdûyeh ve Müstedrek'inde Hâkim, Abdullah İbn Vehb'den rivâyet etmişlerdir. Abd İbn Humeyd de Müsned'inde şöyle der : Bize Yûnus İbn Muhammed'in... Enes İbn Mâlik'ten rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) : Mescidleri ta'mîr edenler; ancak ve ancak Allah'ın dostlarıdırlar, buyurmuştur. Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr'ın Abdülvâhid İbn Gıyâs kanalıyla... Enes'ten rivâyetinde ise Allah Rasûlü (s.a.) : Mescidleri ta'mîr edenler; ancak ve ancak Allah'ın dostlarıdırlar, buyurmuştur. Bezzâr hadîsin Sâbit'ten rivâyetinin sâdece Sâlih kanalıyla bilindiğini söylemektedir. Dârekutnî ise Müfred hadîsler arasında Osmân İbn Dînâr'ın kızı Hükâme kanalıyla... Enes'ten merfû' olarak rivâyet eder ki : Allah Teâlâ bir kavim için âfet ve musîbet dilediğinde; mescid halkına bakar ve bu musîbeti onlardan çevirir, buyurulmuştur. Ancak Dârekutnî bu hadîsin garîb olduğunu söyler. Hâfız Bahâ da Müstaksâ'da babası kanalıyla... Enes'ten merfû' olarak şu hadîsi rivâyet eder : Allah Teâlâ buyurur ki : İzzet ve celâlim hakkı için Ben, yeryüzü halkı için bir azâb düşünürüm. Evlerimi ta'mîr edenlere, Benim için birbirlerini sevenlere ve seherlerde bağışlanma dileyenlere baktığımda bunu onlardan çeviririm. Sonra İbn Asâkir bu hadîsin garîb olduğunu söylemiştir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Ravh'ın... Muâz İbn Cebel'den rivâyetine göre; Hz. Peygamber (s.a.), şöyle buyurmuştur : Şeytân, sürüden ayrılıp uzaklaşan koyunu kapan koyun kurdu gibi insanın kurdudur. Parçalanmaktan ve ihtilâfa düşmekten sakınınız. Cemâata, topluluğa ve mescide sarılınız.

Abdürrezzâk'ın Ma'mer kanalıyla... Amr İbn Meymûn el-Evdî'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Hz. Peygamber (s.a.) in ashâbına yetiştim. Onlar şöyle derlerdi : Muhakkak mescidler; yeryüzünde Allah'ın evleridir. Allah'ı oralarda ziyâret edenlere ikrâmda bulunmak Allah'ın üzerinde bir haktır. Mes'ûdî de Habîb İbn Ebu Sâbit ve Adiyy İbn Sâbit kanalıyla... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder : Kim, ezanı işitir ve buna icâbetle mescide gelip namaz kılmazsa; onun namazı yoktur. Allah ve Rasûlüne karşı gelmiştir. Allah Teâlâ : «Allah'ın mescidlerini; ancak Allah'a ve âhiret gününe îmân edenler (...) ta'mîr

ederler.» buyurmuştur. Hadîsi İbn Merdûyeh rivâyet etmiştir. Hadîs, başka bir kanaldan merfû' olarak da rivâyet edilmiştir. Bunun, başka kanallardan şâhidleri de vardır. Ancak burası bu konuda geniş bilgi verilecek yer değildir.

Allah Teâlâ : «Namaz kılan» buyurur ki bu, bedenî ibâdetlerin en büyüğüdür. «Zekât veren» buyurur ki bu yaratıklara iyilik ve ihsânla ilgili amellerin en faziletlisidir. «Allah'tan başka kimseden korkmayanlar» buyurur ki; onlar, ancak Allah'tan korkar ve O'nun dışındakilerden korkmazlar. «İşte bunlar, hidâyete erenlerden olabilirler.»

«Allah'ın mescidlerini; ancak Allah'a ve âhiret gününe îmân edenler (...) ta'mîr ederler.» âyeti hakkında Ali İbn Ebu Talha'nın rivâyetine göre İbn Abbâs şöyle dermiş : Allah'ı birleyen ve âhiret gününe îmân eden, Allah'ın indirdiklerine îmân eden. «(Beş vakit) namaz kılan. Allah'tan başka kimseden korkmayan.» Allah'tan başka kimseye ibâdet etmeyen. «İşte bunlar, hidâyete erenlerden olabilirler.» Bunlar; muhakkak ki kurtuluşa erenlerdir. Nitekim Allah Teâlâ peygamberi (s.a.) için : «Umulur ki, Rabbın seni öğülmüş bir makâma gönderiverir.» (İsrâ, 79) buyurmaktadır. Muhakkak ki senin Rabbın seni makâm-ı mahmûd'a ulaştıracaktır ki bu da şefâattır. Kur'an'daki her (عسى) kelimesi, vâcib anlamındadır. Muhammed İbn İshâk İbn Yessâr — Allah ona rahmet eylesin— da (عسى) kelimesinin Allah'tan bir hak olduğunu söylemiştir.

أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
لَا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٩﴾ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا
فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ أَعْظَمُ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿٢٠﴾
يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّاتٍ لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُقِيمٌ ﴿٢١﴾ خَالِدِينَ فِيهَا
أَبَدًا إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٢٢﴾

19 — Siz; hacılara su vermeyi, Mescid-i Harâm'ı ta'mîr etmeyi; Allah'a ve âhiret gününe inanan ve Allah yolunda cihâd edenle bir mi tuttunuz? Bunlar, Allah katında bir olamazlar. Ve Allah, zâlimler gürûhunu hidâyete erdirmez.

20 — Onlar ki îmân etmişler, hicret etmişler ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihâd etmişlerdir. Derece bakımından Allah katında çok büyüktürler. Ve işte onlar, kurtuluşa erenlerin kendileridir.

21 — Rabları onlara; kendinden bir rahmet, hoşnûdluk ve içlerinde tükenmez ve ebedî nimetler bulunan cennetleri müjdeler.

22 — Orada temelli kalıcıdırlar. Muhakkak ki Allah katında büyük mükâfât vardır.

İmân - Hicret - Cihâd

Avfî tefsîrinde İbn Abbâs'ın, bu âyetin tefsîrinde şöyle dediğini nakleder : Müşrikler : Allah'ın evini ta'mîr ve hacılara su verme işi, îmân edip cihâd edenden daha hayırlıdır, dediler. Harem ile öğünür, onun halkı ve ta'mîr edenleri olmakla büyüklenirlerdi. Allah Teâlâ onların bu büyüklenmelerini ve yüzçevirmelerini zikredip, müşriklerden Harem halkına şöyle buyurmuştur : «Âyetlerim size okunuyordu da siz ona arkanızı dönüyordunuz. Büyüklük taslıyor, gece ağzınıza geleni söylüyordunuz.» (Mü'minûn, 66 - 67). Yani onlar, Harem ile büyüklenirler ve gece etrafında toplanıp hezeyânlar savururlar, Kur'an'ı ve Hz. Peygamber (s.a.) i terkederlerdi. Allah Teâlâ, îmânı ve peygamberi (s.a) ile birlikte cihâdı; müşriklerin Beyt'i ta'mîrlerinden ve hacılara su vermelerinden üstün ve hayırlı tutmuştur. Allah'ın evini ta'mîr edip, ona hizmette bulunmaları şirk ile birlikte olduğu için Allah katında onlara bir fayda te'mîn etmeyecektir. Allah Teâlâ : «Bunlar, Allah katında bir olmazlar. Ve Allah, zâlimler gürûhunu hidâyete erdirmez.» buyurmuştur. Burada Allah'ın evini ta'mîr edenler olduklarını sananlar kasdedilmektedir. Allah onları şirk koşmaları sebebiyle zâlimler olarak isimlendirmiştir. Bu ta'mîr onlara hiç bir fayda vermeyecektir.

Bu âyetin tefsîrinde Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder : Bedir günü esîr edildiğinde Abbâs İbn Abdülmuttalib hakkında nâzil olmuştur. O, şöyle demişti : Eğer siz İslâm, hicret ve cihâd ile bizi geçmişseniz biz de Mescid-i Harâm'ı ta'mîr eder, hacıları suvarır ve esîrleri kurtarırdık. Allah Teâlâ da şöyle buyurdu : «Siz, hacılara su vermeyi, Mescid-i Harâm'ı ta'mîr etmeyi; Allah'a ve âhiret gününe inanan ve Allah yolunda cihâd edenle bir mi tuttunuz?... Ve Allah, zâlimler gürûhunu hidâyete erdirmez.» Yani bunlar şirke düşmüşlerdir. Ve Ben şirke düşmüş olanı aslâ kabul etmeyeceğim.

Dahhâk İbn Müzâhim der ki : Müslümanlar, Bedir günü esîr edi-

len Abbâs ve arkadaşlarına yönelip, şirk koşmalarından dolayı onları ayıpladılar. Abbâs : Allah'a yemîn olsun ki biz; Mescid-i Harâm'ı ta'mîr eder, esîrleri kurtarır, Beyt'i örter, hacılara su verirdik, dedi de Allah Teâlâ : «Siz; hacılara su vermeyi... Allah'a ve âhiret gününe inanan ve Allah yolunda cihâd edenle bir mi tuttunuz?...» âyetini indirdi. Abdürrezzâk'ın İbn Uyeyne kanalıyla... Şa'bî'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Bu konuda konuşan Ali ve Abbâs (R. Anhümâ) hakkında nâzil olmuştur.

İbn Cerîr der ki : Bana Yûnus'un... Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'den rivâyetine göre; o, şöyle diyor : Abdüddâroğullarından Talha İbn Şeybe, Abbâs İbn Abdülmuttalib ve Ali İbn Ebu Tâlib karşılıklı övündüler. Talha : Ben, Beyt'in sâhibiyim, anahtarı benim yanımdadır. Dilersem orada gecelerim, dedi. Abbâs : Ben sikâye (hacılara su verme) nin sâhibiyim. Ve bu görevi yerine getiriyorum. Dileseydim mescidde gecelerdim, dedi. Ali (r.a.) : İkinizin de söylediklerini anlamıyorum. Muhakkak ben, insanlardan altı ay önce kıbleye karşı namaz kıldım. Ben cihâdın sâhibiyim, dedi de Allah Teâlâ sonuna kadar olmak üzere «Siz; hacılara su vermeyi...» âyetini indirdi. Süddî de böyle söylemektedir. Ancak o : Ali, Abbâs ve Şeybe İbn Osmân karşılıklı övündüler... demiş ve hadîsin benzerini zikretmiştir.

Abdürrezzâk da Ma'mer kanalıyla... Hasan'ın şöyle dediğini nakleder : Ali, Abbâs, Osmân ve Şeybe hakkında nâzil olmuştur. Onlar, bu konuda konuştular da Abbâs : Hacılara su vermemizi terkedeceğimizi sanıyorum, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular : Hacılara su vermenize devâm ediniz. Muhakkak ki bunda sizin için bir hayır vardır. Hadîsi Muhammed İbn Sevr de Ma'mer'den, o ise Hasan'dan rivâyetle benzerini zikretmiştir.

Bu âyetin tefsîrinde bir de merfû' bir hadîs vârid olmuştur ki burada onu mutlakâ zikretmemiz gerekir. Abdürezzâk der ki : Bize Ma'mer'in... Nu'mân İbn Beşîr (r.a.) den rivâyetine göre; bir adam : İslâm'dan sonra hacılara su vermem dışında hiç bir amel işlememiş olsam aldırmam, demiş. Bir diğeri : İslâm'dan sonra Mescid-i Harâm'ı ta'mîr etmemden başka hiç bir amel işlememiş olsam aldırmam, demiş. Bir diğeri ise : Allah yolunda cihâd, söylediklerinizden daha fazîletlidir, demişti. Ömer (r.a.) onları bundan men'edip : Sesinizi Allah Rasûlü (s.a.) nün minberi yanında yükseltmeyiniz. —Bu, cum'a günü idi—. Fakat cum'ayı kıldığımızda Allah Rasûlü'nün yanına girelim, demişti. Bunun üzerine «Bunlar, Allah katında bir olamazlar.» kısmına kadar olmak üzere «Siz; hacılara su vermeyi, Mescid-i Harâm'ı ta'mîr etmeyi...» âyeti nâzil oldu. Hadîsin başka bir kanaldan rivâyeti şöyledir : Velîd İbn Müslim'in Muâviye İbn Selâm kanalıyla... Nu'mân İbn

Beşîr el-Ansârî'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlünün ashâbından bir grup içinde onun minberinin yanında idim. Onlardan birisi : İslâm'dan sonra hacılara su vermem dışında Allah için hiç bir amel işlememiş olsam aldırmam; bir diğeri : Bilakis Mescid-i Harâm'ın ta'mîri; bir başkası ise : Bilakis Allah yolunda cihâd; sizin söylediğinizden daha hayırlıdır, demişti. Ömer İbn Hattâb (r.a.) onları men'edip: Allah Rasûlü (s.a.) nün minberi yanında seslerinizi yükseltmeyin. —Bu, cum'a gününde idi— Fakat ben, cum'ayı kıldığımda Allah Rasûlü (s.a.) nün yanına girip sizin hakkınızda ihtilâfa düştüğünüz şeyin hükmünü ondan soracağım, dedi ve öylece yaptı. Allah Teâlâ : «Ve Allah, zâlimler gürûhunu hidâyete erdirmez.» kısmına kadar «Siz; hacılara su vermeyi ve Mescid-i Harâm'ı ta'mîr etmeyi...» âyetini indirdi. Hadîsi, Müslim Sahîh'inde; Ebu Dâvûd, İbn Cerîr —Hadîsin lafzı onundur— İbn Merdûyeh ve İbn Ebu Hâtim Tefsîr'lerinde, İbn Hibbân da Sahîh'inde rivâyet etmiştir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا آبَاءَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ أَوْلِيَاءَ إِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ
عَلَى الْإِيمَانِ ۚ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٣﴾ قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ
وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا
وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا
حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٤﴾

23 — Ey îmân edenler; eğer küfrü îmâna tercîh ediyorlarsa, babalarınızı, kardeşlerinizi dostlar edinmeyin. Sizden her kim ki onları dost edinirse; işte onlar, zâlimlerin kendileridir.

24 — De ki : Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, kabîleniz, elinize geçirdiğiniz mallar, durgunluğa uğramasından korktuğunuz ticâret, hoşunuza giden evler, size Allah'tan ve peygamberinden ve Allah yolunda cihâddan daha sevimli ise; o zaman Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyedurun. Ve Allah, fâsıklar gürûhunu hidâyete erdirmez.

Babalarınızı ve Kardeşlerinizi Bile

Allah Teâlâ babalar ve oğullar dahi olsalar küfrü îmâna tercîh ettiklerinde kâfirlerden ayrılmayı, uzaklaşmayı emredip onlarla dostluktan men'ederek bu husûsta onları tehdîd buyurur. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurmaktadır : «Allah'a ve âhiret gününe îmân eden bir kavmin babaları veya oğulları veya kardeşleri veya akrabâları da olsa Allah ve peygamberine muhâlefet eden kimselere sevgi beslediğini göremezsin. İşte onların kalbine Allah îmânı yazmış ve katından bir rûh ile onları desteklemiştir. Onları altından ırmaklar akan cennetlere sokacaktır.» (Mücâdile, 22).

Hâfız Beyhakî'nin Abdullah İbn Şevzeb'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Bedir günü Ebu Ubeyde İbn Cerrâh'ın babası ilâhları ona övmeye başlamış, Ebu Ubeyde ondan uzaklaşıp ayrılmıştı. Cerrâh bu husûsta fazla konuşunca oğlu Ebu Ubeyde üstüne yürüyüp onu öldürmüştü. İşte Allah Teâlâ bu husûsta : «Allah'a ve âhiret gününe îmân eden bir kavmin babaları veya oğulları veya kardeşleri veya akrabâları da olsa Allah ve peygamberine muhâlefet eden kimselere sevgi beslediğini göremezsin...» (Mücâdile, 22) âyetini indirdi.

Sonra Allah Rasûlüne âilesini, yakınlarını ve kabîlesini Allah ve Rasûlüne, Allah yolunda cihâda tercîh edenleri tehdîd etmesini emrederek şöyle buyurur : «De ki : Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, kabîleniz, ele geçirdiğiniz (ve kazandığınız) mallar, durgunluğa uğramasından korktuğunuz ticâret, (güzellik ve temizliğinden sevdiğiniz) hoşunuza giden evler size Allah'tan, peygamberinden ve Allah yolunda cihâddan daha sevimli ise; o zaman Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyedurun. (Sizin başınıza gelecek Allah'ın azâbını ve musîbetini bekleyin.) Ve Allah, fâsıklar gürûhunu hidâyete erdirmez.»

İmâm Ahmed der ki : Bize Kuteybe İbn Saîd'in... Zühre İbn Ma'bed'den, onun da dedesinden rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Biz, Allah Rasûlü (s.a.) nün yanındaydık. O, Ömer İbn Hattâb'ın elini tutmuştu. Ömer : Allah'a yemîn olsun ki ey Allah'ın elçisi, sen nefsim dışında bana her şeyden daha sevimlisin, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) : Sizden birisi, ben kendisine kendi nefsinden daha sevimli olmadıkça îmânı etmiş olmaz, buyurdular. Ömer : Sen şimdi Allah'a yemîn olsun ki bana nefsimden daha sevimlisin, deyince; Allah Rasûlü : İşte şimdi oldu ey Ömer, buyurdular. Hadîsi rivâyette tek kalan Buhârî, Yahyâ İbn Süleymân kanalıyla Abdullah İbn Hişâm'dan rivâyet etmiştir.

Buhârî'nin Sahîh'inde Allah Rasûlü (s.a.) den rivâyet edildiğine göre o :

Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki sizden hiçbi-

riniz ben kendisine babasından ve oğlundan daha sevimli olmadıkça îmân etmiş olmaz, buyurmuşlardır. İmâm Ahmed ve Ebu Dâvûd'un —lafız Ebu Dâvûd'undur— Ebu Abdurrahmân el-Horasânî kanalıyla... İbn Ömer'den rivâyetlerine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş : Bir malı veresiye olarak satıp, sonra bu satışın bedelinden daha az bir fiyatla geri satın aldığınızda, ineklerin kuyruklarına yapışıp zirâate râzı olarak cihâdı terkettiğinizde Allah Teâlâ size ancak dininize dönünce kaldıracağı bir zillet verir. Hadîsi İmâm Ahmed, Yezîd İbn Hârûn kanalıyla... Abdullah İbn Ömer'den, o da Allah Rasûlü (s.a.) nden yukardakine benzer şekilde rivâyet etmiştir. Bu, bundan önceki hadîsin bir şâhididir. En doğrusunu Allah bilir.

لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ
شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ
عَلَىٰ رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنْزَلَ جُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا
وَذَٰلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ﴿٢٦﴾ ثُمَّ يَتُوبُ اللَّهُ مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ
غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٧﴾

25 — Andolsun ki Allah, size birçok yerlerde ve Huneyn gününde yardım etmiştir. Hani, çokluğunuz sizi böbürlendirmişti de size bir faydası olmamıştı. Yeryüzü genişliğine rağmen size dar gelmişti. Sonra gerisin geri dönüp gitmiştiniz.

26 — Bilâhere Allah; Rasûlü ile mü'minlerin üzerine sekînetini indirmişti, görmediğiniz orduları da indirmişti. Ve kâfirleri azâba uğratmıştı. Kâfirlerin cezâsı buydu.

27 — Sonra Allah, bunun ardından dilediğinin tevbesini kabul eder. Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.

Huneyn Günü

İbn Cüreyc'in Mücâhid'den naklettiğine göre; bu, Berâe sûresinden nâzil olan ilk âyettir.

Allah Teâlâ, mü'minlere Allah Rasûlü ile birlikte katıldıkları gazvelerden birçok yerde yardımda bulunmak sûretiyle onlara olan ihsânını ve fazîletini zikretmektedir. Bu, Allah katından olup O'nun desteklemesi ve takdîri iledir. Değilse onların sayıları ve hazırlıkları ile değildir. Allah Teâlâ sayıları az veya çok olsun zaferin ve yardımın ancak kendi katından olduğunu onlara tenbîh etmektedir. Huneyn günü onların çoklukları onları böbürlendirmişti. Bununla birlikte bu, onlara hiç bir fayda vermemiş, Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte olan pek azı dışında geri dönüp gitmişlerdi. Sonra Allah Teâlâ, sayıları az dahi olsa zaferin ancak ve yalnız Allah katında ve onun yardımıyla olacağını onlara bildirmek üzere daha sonra genişçe açıklayacağımız gibi Rasûlüne ve onunla birlikte olan mü'minlere yardımını ve desteğini indirmiştir. Nice az topluluk Allah'ın izni ile çok topluluklara gâlib gelmiştir. Ve Allah sabredenlerle beraberdir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Vehb İbn Cerîr'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.), şöyle buyurmuştur : Arkadaşın hayırlısı dört, küçük askerî birliğin (seriyyenin) hayırlısı dörtyüz, orduların hayırlısı dörtbin'dir. Onikibin kişi azlıktan dolayı aslâ mağlûb edilemez. Hadîsi, bu şekliyle Ebu Dâvûd ve Tirmizî rivâyet etmişler, Tirmizî : Hasen, garîb bir hadîstir, Cerîr İbn Hâzim'den başka kimse hadîsi müsned olarak rivâyet etmemiştir. Hadîs, Zührî'den mürsel olarak rivâyet edilmiştir, demiştir. Hadîsin bir benzerini İbn Mâce, Beyhakî ve başkaları Eksem İbn el-Cevn'den rivâyet etmişlerdir. En doğrusunu Allah bilir.

Huneyn olayı, Mekke'nin fethinden sonra hicretin sekizinci senesi Şevvâl ayında meydana gelmiştir. Allah Rasûlü (s.a.) Mekke'yi fethedip işlerini yoluna koymuş, oranın bütün halkı müslüman olmuş ve Allah Rasûlü (s.a.) onları serbest bırakmıştı. Bu sırada kendileriyle savaşmak üzere Hevâzin'in toplandığı haberi geldi. Kumandanları Mâlik İbn Avf en-Nahrî idi. Sakîf'in tamâmı, Cüşem oğulları, Sa'd İbn Bekr oğulları, Hilâl oğullarının bazı grupları —ki bunlar az idiler— Amr İbn Âmir ve Avf İbn Âmir oğullarından bazıları onunla birlikteydiler. Yanlarında kadınları, çocukları, koyunları, yiyecekleri ile birlikte ilerlemiş ve topluca gelmişlerdi. Allah Rasûlü (s.a.) Mekke'nin fethi için kendisiyle birlikte gelen ordusu içinde onlara karşı çıktı. Muhâcir, ansâr ve arap kabîlelerinden müteşekkil onbin kişi idiler. Yanında Mekke halkından müslüman olanlar da vardı. Bunlar ikibin kişi içinde serbest bırakılanlardan idiler. Allah Rasûlü onları düşmana karşı yürüttü ve Mekke ile Tâif arasında Huneyn denilen bir vâdîde karşılaştılar. Savaş burada sabahın alacakaranlığında oldu. Vâdîye indiklerinde Hevâzin orada gizlenmişti. Karşılaştıklarında müslümanlar onları henüz hissetmemişlerdi

ki müslümanların üzerine atıldılar, ok yağdırdılar, kılıçlarını çekip kumandanlarının kendilerine emrettiği üzere tek bir kişinin hamlesi gibi toptan hücûm ettiler. İşte bu sırada müslümanlar Allah Teâlâ'nın da buyurduğu üzere geri dönüp gittiler. Allah Rasûlü (s.a.) yerinde kaldı. O gün o, düşmanın üstüne doğru sürdüğü beyâz katırına binmişlerdi. Amcası Abbâs sağ üzengisini, Ebu Süfyân İbn Hâris İbn Abdülmuttalib sol üzengisini tutmuş, katır hızlı gitmesin diye yavaşlatmaya çalışıyorlardı. Allah Rasûlü (s.a.) yüksek sesle ismini söylüyor, müslümanları geri dönmeye çağırıyor ve : Ey Allah'ın kulları, bana geliniz, ben Allah'ın Rasûlüyüm, diyordu. Bu halde iken : Ben peygamberim, yalan değil. Ben İbn Abdülmuttalib'im, diyordu. Ashâbından yüze yakını onunla birlikte yerlerinde kaldılar. Sayılarının seksen olduğunu söyleyen de vardır. Ebubekir, Ömer (R. Anhümâ), Abbâs, Ali, Fadl İbn Abbâs, Ebu Süfyân İbn Hâris, Eymen İbn Ümm Eymen, Üsâme İbn Zeyd ve başkaları bunlardandır. Allah hepsinden hoşnûd olsun. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) amcası Abbâs'a —Abbâs gür sesli idi— en yüksek sesiyle «Ey ashâb-ı şecere» diye seslenmesini emrettiler. Bununla Bîat-ı Rıdvân ağacını kasdediyorlardı. Onun altında muhâcir ve ansârdan müslümanlar Allah Rasûlü'nün yanından kaçıp dağılmayacakları husûsunda onunla bîatleşmiştiler. Abbâs : «Ey Semure ashâbı» diye onlara seslenmeye başladı. Bazan da : «Ey Bakara sûresi ashâbı» diye sesleniyordu. Onlar «Lebbeyk, lebbeyk» demeye başladılar, döndüler ve Allah Rasûlü (s.a.) ne doğru ilerlemeye başladılar. Hattâ onlardan birisi, devesi geri dönmediği için zırhını giymiş, devesinden inip onu serbest bırakarak kendisi Allah Rasûlü (s.a.) ne dönmüştü. Onlardan küçük bir grup geri dönünce Allah Rasûlü (s.a.) onlara yeniden hücûm etmelerini emredip Rabbına duâ ve O'ndan yardım diledikten sonra bir avuç toprak almış ve şöyle buyurmuştu : Ey Allah'ım bana olan va'dini yerine getir. Sonra da toprağı kavme (düşmanlara) karşı atmıştı. Onlardan hiç kimse kalmadı ki gözüne ve ağzına bu topraktan isâbet etmiş ve onu savaştan alıkoymuş olmasın. Sonra hezîmete uğradılar. Müslümanlar peşlerine düşüp onları ya öldürdüler veya esîr ettiler. Ashâbın (müslümanların) geri kalanları döndüklerinde esîrler Allah Rasûlü (s.a.) nün önünde yere serilmiş durumdaydılar.

İmâm Ahmed der ki : Bize Affân'ın... Ebu Abdurrahmân el-Fihrî'den —isminin Yezîd İbn Esîd, veya Yezîd İbn Enîd, veya Kürz olduğu söylenmiştir— rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Huneyn gazvesinde Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikteydim. Boğucu sıcak bir günde yürüdük. Ağaçların gölgeleri altına indik. Güneş batıya meyledince silahlarımı kuşandım, atıma bindim ve Allah Rasûlü (s.a.) ne gittim. O, çadırında idi. Selâm sana ey Allah'ın elçisi. Allah'ın rahmeti senin üzerine olsun.

Gitme vakti, dedim. Evet, buyurup ey Bilâl diye seslendiler. Bilâl, sanki bir kuşun gölgesindeymiş gibi, bir deve dikeninin altından sıçradı ve : Buyur, ben sana fedâ olayım, dedi. Allah Rasûlü : Atımı eğerle, buyurdular. Bilâl iki kanadı liften, hiç bir gösterişi ve süsü olmayan bir eğer çıkardı. Atı semerledi, bindiler ve biz de bindik. O gecemizde onlarla (düşmanlarla) karşılıklı saf halinde durduk, büyük (ağır) develer birbirine yaklaştı ve Allah Teâlâ'nın : «Sonra siz gerisin geri dönüp gitmiştiniz.» buyurduğu gibi müslümanlar gerisin geri dönüp gittiler. Allah Rasûlü (s.a.) : Ey Allah'ın kulları, ben Allah'ın kulu ve elçisiyim. Sonra atından indi ve bir avuç toprak aldı. Ona benden daha yakın olan birinin bana haber verdiğine göre toprağı (düşmanların) yüzlerine atmış ve : Yüzleri çirkinleşsin, buyurmuştu. Allah Teâlâ da onları bozguna uğrattı. Ya'lâ İbn Atâ der ki : Bana oğullarının babalarından rivâyetine göre; onlar, şöyle demişler : Bizden hiç kimse kalmamacasına gözleri ve ağızları toprakla doldu. Gökle yer arasında demirin yeni bir tasa sürtülmesi gibi bir gümbürtü (veya çınlama) işittik. Hadîsi bu şekliyle Hâfız el-Beyhakî de «Delâil'ün-Nübüvve» sinde Ebu Dâvûd et-Tayâlisî'den, o da Hammâd İbn Seleme'den rivâyet etmiştir.

Muhammed İbn İshâk der ki : Bana Âsım İbn Ömer İbn Katâde'nin... Câbir İbn Abdullah'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Mâlik İbn Avf yanındakilerle birlikte Huneyn'e çıktı. Allah Rasûlü (s.a.) ona doğru ilerledi. Onlar vâdînin boğazlarında ve kıyılarında (yanlarında) hazırlandılar (pusuya yattılar). Allah Rasûlü (s.a.) ve ashâbı gelip sabah alacakaranlıkta vâdîye indiler. Vâdîye iner inmez atlar yüzlerine sıçradı, üzerlerine atıldı. İnsanlar, hezîmete uğrayarak döndüler. Kimse kimseyi tutmuyordu. Allah Rasûlü (s.a.) sağına dönüp : Ey insanlar, bana geliniz. Ben Allah'ın elçisiyim, ben Allah'ın elçisiyim. Ben Abdullah oğlu Muhammed'im, diyordu. Hiç bir şey kalmamış, develer üstüste yığılmıştı. Allah Rasûlü (s.a.) insanların durumunu gördüklerinde : Ey Abbâs; ey ansâr topluluğu, ey Semure ashâbı, diye bağır, buyurdular. Onlar da lebbeyk, lebbeyk diye cevab verdiler. Bir adam devesini döndürmeye çalışıp buna güç yetiremeyince zırhını boynuna takıyor, kılıcını ve yayını alıyor, sonra sese doğru gidiyordu. Nihâyet Allah Rasûlü (s.a.) nün yanında onlardan yüz kişi toplandı ve karşı koymaya, vuruşmaya başladılar. Yapılan ilk çağrı ansâra idi. Sonra çağrı Hazrec'e yapıldı. Onlar, harbde çok sabırlı idiler. Allah Rasûlü (s.a.) üzengileri üzerinde doğrulup savaş yerine baktılar ve : İşte şimdi fırın kızıştı (kızdı), buyurdular. Râvî der ki : Allah'a yemîn olsun ki insanlar, Allah Rasûlü (s.a.) nün yanına döndüklerinde esîrler onun yanında yere atılmışlardı. Allah Teâlâ onlardan öldürdüklerini öldürdü, hezîme-

te uğrayanlar hezîmete uğradı. Allah Teâlâ onların mallarını ve çocuklarını Rasûlüne ganîmet olarak verdi.

Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Şu'be kanalıyla... Berâ İbn Âzib (R. Anhümâ) den rivâyete göre bir adam ona : Ey Ebu İmâre, Huneyn günü Allah Rasûlü (s.a.) nün yanından kaçtınız mı? diye sormuş ve o da şöyle cevablamış : Fakat Allah Rasûlü (s.a.) kaçmadı. Hevâzin kabîlesi atıcı bir kavim idi. Onlarla karşılaştığımızda üzerlerine hücûm ettik. Ve hezîmete (bozguna) uğradılar. İnsanlar ganîmete yöneldi. Bizi oklarla karşıladılar da insanlar bozguna uğradı. Gördüm ki Ebu Süfyân İbn Hâris Allah Rasûlü (s.a.) nün beyâz katırının gemini tutmuş, Allah Rasûlü : Ben peygamberim, yalan değil. Ben Abdülmuttalib'in oğluyum, diyordu.

Ben de derim ki : Bu, üstün bir cesâretin en yüksek mertebesidir. O, o günde ordusu yanından dağılmış, kızışmış harbin içinde iken bütün bunlara rağmen hızlı gidemeyen, ne hücûma ve ne de kaçmaya yaramayan bir katırın üzerindedir. Bununla birlikte onu düşmanların yüzlerine doğru mahmûzluyor, onu tanımayanlar tanısınlar diye yüksek sesle ismini ilân ediyor. Allah'ın salâtı, selâmı din gününe kadar onun üzerine olsun. Bütün bunların hepsi onun Allah'a güveninden, O'na tevekkül etmesinden, Allah'ın ona yardım edeceğini bilmesinden, kendisine gönderdiğini tamâmlayacağını, dinini diğer dinlere gâlib getireceğini bilmesindendir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : «Bilâhere Allah; Rasûlü ile (onunla birlikte olan) mü'minlerin üzerine sekînetini (karârlılık, sükûnet ve sebâtı) indirmişti, görmediğiniz orduları da indirmişti.» Bunlar, meleklerdir. Nitekim İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki : Bize Kâsım'ın... İbn Bürsün'ün kölesi Abdurrahmân'dan rivâyetine göre, ona Huneyn günündeki müşriklerden birisi şöyle anlatmış : Huneyn günü biz ve Allah Rasûlü (s.a.) nün ashâbı karşılaştığımızda onlar bize bir koyun sağılacak süre kadar bile dayanamadılar. Onları açıp dağıtınca, peşlerinden sürmeye başladık ve beyâz katırın sâhibine (binicisine) ulaştık. Bir de gördük ki o, Allah Rasûlü (s.a.) imiş. Onun yanında bizi beyâz, güzel yüzlü adamlar karşıladılar. Bize : Yüzler karârdı, çirkinleşti. Dönün, diyorlardı. Biz bozguna uğradık. Ve onlar omuzlarımıza çöktüler.

Hâfız Ebu Bekr el-Beyhakî der ki : Bize Hâfız Ebu Abdullah'ın... İbn Mes'ûd (r.a.) dan rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Huneyn günü Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikteydim. İnsanlar onun yanından geri dönüp gittiler. Ben, onunla birlikte muhâcir ve ansârdan seksen kişi içinde kaldım. Biz ilerledik ve onlara (düşmanlara) arkamızı dönmedik. İşte Allah'ın üzerlerine sekînet indirdikleri bunlardır. Allah Rasûlü (s.a.) katırı üzerinde öne doğru ilerliyordu. Katırı eğildi ve Allah Ra-

sûlü eğerden yana eğildi. Ben : Kalk, Allah seni yüceltsin, dedim. Bana bir avuç toprak ver, buyurdular. Alıp ona verdim ve bunu onların yüzlerine attı da gözleri toprakla doldu. Muhâcirler ve ansâr nerede? buyurdular. Ben oradalar dedim. Onlara seslen, buyurdular. Ben de onlara seslendim. Kılıçları sağ ellerinde bir şahâb (kayan yıldız parıltısı) gibi olduğu halde geldiler ve müşrikler gerisin geri dönüp gittiler. Hadîsin bir benzerini İmâm Ahmed de Müsned'inde Affân'dan rivâyet etmiştir.

Velîd İbn Müslim der ki : Bana Abdullah İbn Mübârek'in... Şeybe İbn Osmân'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Huneyn günü Allah Rasûlü (s.a.) nü yalnız ve çevresi boş görünce babamı, amcamı ve Ali ile Hamza'nın onları öldürdüğünü hatırladım ve kendi kendime : İşte bu gün ondan intikâmımı alacağım, dedim. Sağından vurmak için gittim ve Abbâs İbn Abdülmuttalib'i orada dikilir buldum. Üzerinde beyâz bir zırh vardı. Toz duman içinde parlayan bir gümüş gibiydi. Amcası, elbette onu terketmeyecek, yalnız bırakmayacak, dedim. Solundan vardım ve Ebu Süfyân İbn Hâris İbn Abdülmuttalib ile karşılaştım. Amcası oğludur, elbette onu yalnız bırakmıyacaktır, dedim. Arkasından vardım. Sâdece üzerine kılıçla atılmam kalmışken onunla benim aramda şimşek gibi bir alev parladı. Ben ateşin beni yakmasından korkup elimi gözüme koydum ve gerisin geri yürüdüm. Allah Rasûlü (s.a.) dönüp : Ey Şeybe, ey Şeybe, yaklaş bana. Ey Allah'ım, ondan şeytânı gider, buyurdular. Gözümü ondan çevirdim. Muhakkak ki o, bana gözümden ve kulağımdan daha sevimli idi. Ey Şeybe, kâfirlerle savaş, buyurdular. Hadîsi Beyhakî, Velîd'den rivâyetle zikretmiştir. Yine Beyhakî'nin Eyyûb İbn Câbir kanalıyla... Şeybe'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Huneyn günü Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte çıkmıştım. Beni ne İslâm ve ne de onu tanımam çıkarmış değildi. Fakat Hevâzin'in Kureyş'e gâlib gelmesini kabullenemeyip Allah Rasûlü'nün yanında dikilirken : Ey Allah'ın Rasûlü, ben alaca, karışık renkli atlar görüyorum, dedim. Ey Şeybe, onu ancak bir kâfir görür, buyurup eliyle göğsüme vurdular ve : Ey Allah'ım, Şeybe'ye hidâyet bahşet, buyurdular. Elini göğsüme ikinci kere vurup : Ey Allah'ım, Şeybe'ye hidâyet bahşet, buyurdular. Sonra üçüncü defa vurup : Ey Allah'ım, Şeybe'ye hidâyet bahşet, buyurdular. Allah'a yemîn ederim ki üçüncü defada elini göğsümden çekmemişti ki Allah'ın yaratıklarından bana ondan daha sevimli hiç kimse kalmamıştı... Ve Râvî insanların (iki ordunun) karşılaşması, müslümanların bozguna uğramaları, Abbâs'ın nidâsı, Allah Rasûlü (s.a.) nün Allah'tan yardım dilemesi ve Allah'ın müşrikleri bozguna uğratması husûsundaki hadîsin tamâmını zikretti.

Muhammed İbn İshâk der ki : Bana babamın... Cübeyr İbn Mut'im'

(r.a.) den rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Muhakkak ben, Huneyn günü Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikteydim. İnsanlar savaşırlarken birden gökten inen siyah, çizgili abaya benzer bir şey gördüm. Bizimle kavim arasına düştü. Bir de gördüm ki saçılmış karıncalar vâdîyi doldurdu. Netîce; kavmin (düşmanların) bozguna uğraması oldu. Bunun melekler olduğundan biz aslâ şüphe etmezdik.

Saîd İbn Sâib İbn Yessâr'ın babasından rivâyetine göre o, Yezîd İbn Âmir es-Süvâî —Huneyn'de müşriklerle birlikte bulunmuş ve sonra müslüman olmuştu— yi şöyle derken işitmiş : Biz, Huneyn günü müşriklerin kalblerine bırakılan korkuyu ona sorardık da çakıl taşlarını alıp bir tasın içine atar ve o çınlardı : İşte karınlarımızda bunun bir benzerini bulurduk. (Hissederdik veya hissetmiştik.) derdi. Bunun bir şâhidi, daha önceki Yezîd İbn Esîd hadîsinde geçmişti. En doğrusunu Allah bilir.

Müslim'in Sahîh'inde Muhammed İbn Râfi' kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyet edildiğine göre, Allah Rasûlü (s.a.) : Korku ile yardım olundum ve bana cevâmi'ul-Kelim verildi, buyurmuştur. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Bilâhere Allah; Rasûlü ile mü'minlerin üzerine sekîneti indirmişti. Görmediğiniz orduları da indirmişti. Ve kâfirleri azâba uğratmıştı. Kâfirlerin cezâsı buydu.» buyurmuştur.

Allah Teâlâ : «Sonra Allah, bunun ardından dilediğinin tevbesini kabul eder. Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.» buyurur ki; Allah, Hevâzin'in kalanlarının tevbesini kabul buyurmuş, onlar müslüman olarak Allah Rasûlü'ne gelmişler ve o, Cirâne'de Mekke'ye yaklaşmışken ona kavuşmuşlardı. Bu, Huneyn vak'asından yaklaşık yirmi gün sonradır. O sırada Allah Rasûlü (s.a.) onları esîrleri ve malları arasında muhayyer bırakmış, onlar da esîrlerini (almayı) tercîh etmişlerdi. Kadın ve çocuk olmak üzere altıbin esîr vardı ve Allah Rasûlü bunları onlara geri vermiş, mallarını ise ganîmeti alanlar arasında taksîm buyurmuştu. Kureyş'ten (istemeyerek müslüman olup da) serbest bırakılan bir takım kimselere onların kalblerini İslâm'a ısındırmak için develerden yüzer yüzer vermişti. Yüz deve verdikleri arasında Mâlik İbn Avf en-Nadrî de vardı. Onu, eskiden olduğu gibi kendi kavmi üzerine vekîl ta'yîn etmiştir.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِنَّمَا ٱلْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا۟ ٱلْمَسْجِدَ ٱلْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَٰذَا
وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦٓ إِن شَآءَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ
﴿٢٨﴾ قَٰتِلُوا۟ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَلَا بِٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ ٱللَّهُ

وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّىٰ يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَن يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴿٢٩﴾

28 — Ey îmân edenler; doğrusu müşrikler ancak necistir. Onun için bu yıllarından sonra Mescid-i Harâm'a yaklaşmasınlar. Eğer fakîrlikten korkarsanız, Allah dilerse sizi yakında kendi lutfu ile zenginleştirir. Muhakkak ki Allah, Alîm'dir, Hakîm'dir.

29 — Kitab verilmiş olanlardan; Allah'a da, âhiret gününe de inanmayan, Allah ve peygamberinin harâm kıldığını harâm saymayan ve hak din edinmeyenlerle —boyun eğip kendi elleriyle cizye verinceye kadar— savaşın.

Cizye Verinceye Kadar Savaş

Allah Teâlâ, dinleri ve kendileri temiz mü'min kullarına; dinleri pis olan müşrikleri, Mescid-i Harâm'dan sürmelerini bu âyetin nüzûlünden sonra onları oraya yaklaştırmamalarını emretmiştir. Bu âyetin nüzûlü hicretin dokuzuncu senesindedir. Bunun içindir ki Allah Rasûlü (s.a.) Hz. Ali'yi o sene Hz. Ebubekir (R. Anhümâ) ile birlikte göndermiş ve müşrikler içinde şöyle ilân etmesini emretmişti : «Bu yıldan sonra hiç bir müşrik haccetmeyecek, Beyt'i hiç bir çıplak tavâf etmeyecek.» Allah Teâlâ bunu tamâmlamış ve şerîat, takdîr olarak böyle hükmetmiştir.

Abdürrezzâk'ın İbn Cüreyc kanalıyla... Câbir İbn Abdullah'tan rivâyetine göre o, «Ey îmân edenler; doğrusu müşrikler ancak necistir. Onun için bu yıllarından sonra Mescid-i Harâm'a yaklaşmasınlar.» âyeti hakkında : Köle veya zimmet ehlinden biri olması durumu hâriç, demiştir. Bu, başka bir kanaldan merfû' olarak rivâyet edilmiştir. Şöyle ki:

İmâm Ahmed der ki : Bize Hüseyn'in... Câbir'den rivâyetine göre; Hz. Peygamber (s.a.), şöyle buyurmuştur : Andlaşmalı olanlar ve onların hizmetçileri dışında bu yılınızdan sonra hiç bir müşrik mescidimize girmesin. Bu hadîsin merfû' olarak rivâyetinde İmâm Ahmed tek kalmıştır. Mevkûf olarak rivâyetinin isnâdı, daha sıhhatlidir.

İmâm Ebu Amr el-Evzâî'nin bildirdiğine göre; Ömer İbn Abdülazîz (r.a.) : Yahûdî ve Hıristiyanların müslümanların mescidlerine gir-

melerini engelleyiniz, buyurmuş ve bu yasağının altına «Doğrusu müşrikler ancak necistir.» âyetini yazmıştır.

Atâ, «Bu yıllarından sonra Mescid-i Harâm'a yaklaşmasınlar.» âyetinden dolayı Harem'in tamâmı mesciddir, demiştir.

Bu âyet-i kerîme, mü'minin temizliğine delâlet ettiği gibi müşriğin necis olduğuna da delâlet etmektedir. Buhârî'nin Sahîh'inde zikredilen bir hadîste : «Mü'min; necis olmaz.» buyurulmuştur. Müşriğin bedeninin pisliğine gelince; Cumhûr, onun beden ve zâtının pis olmadığı görüşündedir. Zîrâ Allah Teâlâ, kitab ehlinin yiyeceğini helâl kılmıştır. Zâhirîlerden bazıları ise onların bedenlerinin de pis olduğu görüşündedir.

Hasan'dan rivâyetle Enes : Kim onlarla el sıkışmışsa abdest alsın, demiştir. Bunu İbn Cerîr rivâyet eder.

Allah Teâlâ'nın : «Eğer fakîrlikten korkarsanız, Allah dilerse sizi yakında kendi lutfuyla zenginleştirir.» kavli hakkında İbn İshâk der ki : İnsanlar : Çarşılarımız kapanacak, ticâret mahvolacak, oralardan elde etmekte olduğumuz faydalar gidecek, dediler de : «Eğer fakîrlikten korkarsanız, Allah dilerse sizi yakında (bunun dışında bir yoldan) kendi lutfuyla zenginleştirir... Boyun eğip kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar.» âyeti nâzil oldu. İşte bu, sizin korkmuş olduğunuz çarşıların kapanmasına bedeldir. Allah Teâlâ onlardaki şirk sebebi ile onlardan kesilmenize karşılık olarak kitab ehlinin boyunlarından size vermiş olduğu cizyeyi getirmiştir. Bu görüş İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Katâde, Dahhâk ve başkalarından da rivâyet edilmiştir.

«Muhakkak ki Allah, (sizin için uygun olanı) en iyi bilendir. (Size emrettiği ve yasakladığı husûslarda) hikmet sâhibidir.» Zîrâ o, fiillerinde ve sözlerinde kâmildir. Yaratmasında ve emrinde âdildir, mübârek ve yücedir. Bu sebepledir ki bu kazançların yerine zimmet ehlinden alacağınız cizye mallarını onlara vermiştir. Şöyle buyurur : «Kitab verilmiş olanlardan Allah'a da, âhiret gününe de inanmayan, Allah ve peygamberinin harâm kıldığını harâm saymayan ve hak din edinmeyenlerle —boyun eğip kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar— savaşın.» Onlar, gerçekte Muhammed (s.a.) i inkâr ettiklerinde elbette ki peygamberlerden hiç birine ve onların getirdiklerine sıhhatli bir îmânları kalmamıştır. Onlar ancak kendi indî görüşlerine, heveslerine ve içinde buldukları hallerde babalarına uymaktadırlar. Değilse Allah'ın şerîatı, dini olduğundan değil. Zîrâ onlar; ellerindekine sıhhatli bir îmân ile inanmış olsalardı, bu onları Muhammed (s.a.) e îmâna sevkederdi. Çünkü bütün peygamberler onu müjdelemiş ve ona uymayı emretmişlerdir. Halbuki o geldiğinde peygamberlerin en şereflisi olduğu halde

onu inkâr ettiklerinde onların geçmiş peygamberlerin şerîatlarına sarılmamış oldukları bilinir. Zîrâ o, Allah katındandır. Bilakis onlar; kendi dinlerine, zevkleri ve kendi arzularından dolayı yapışmaktadırlar. İşte bunun için diğer peygamberlere îmânları onlara fayda vermeyecektir. Çünkü onlar; peygamberlerin efendisi, en üstünü, sonuncusu ve en mükemmeli olanı inkâr etmişlerdir. Bu sebeple Allah Teâlâ : «Kitab verilmiş olanlardan; Allah'a da, âhiret gününe de inanmayan, Allah'ın ve peygamberinin harâm kıldığını harâm saymayan ve hak din edinmeyenlerle savaşın.» buyurmuştur. Bu âyet-i kerîme, evvel emirde müşriklerin işleri bitirilip insanlar Allah'ın dinine bölük bölük girdikten sonra kitab ehli ile savaş hakkında nâzil olmuştur. Arap Yarımadası'nda işler düzelince; Allah Teâlâ, Rasûlüne ehli kitab olan Yahûdî ve Hıristiyanlarla savaşı emretmiştir. Bu, hicretin dokuzuncu senesinde olmuştur. Bu sebeple Allah Rasûlü (s.a.) Bizans (Rûm) ile savaş için hazırlanmış, insanları buna davet etmiş ve bunu onlara açıklayarak Medîne çevresindeki arap kabîlelerini buna çağırmıştır. Onlar da toptan gelip yaklaşık otuzbin muhârib yanında toplanmıştı. Bu arada Medîne ve çevresindekilerden münâfıklar ve başkaları geri kalmıştı. Bu hâdise kurak ve kıtlık bir senede, son derece sıcak bir zamanda olmuştu. Allah Rasûlü (s.a.) Rûm ile savaş için Şam'a doğru yola çıkmış ve Tebük'e ulaştığında orada inerek Tebük suyu yanında yaklaşık yirmi gün ikâmet buyurmuşlardı. Sonra dönme husûsunda istihârede bulunmuş ve o seneki durumun sıkışıklığı ve insanların zayıflığı sebebiyle —açıklaması inşâallah ilerde gelecektir— geri dönmüştür.

Cizyenin sadece kitab ehli veya mecûsîler gibi onlara benzeyenlerden alınacağı görüşünde olanlar, bu âyet-i kerîme'yi delil getirirler. Onlara göre sahîh olan bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) nün Hecr mecûsîlerinden cizye aldığı kaydedilmektedir. Bu, İmâm Şâfiî ve kendisinden gelen meşhûr bir rivâyette İmâm Ahmed'in mezhebidir. Ebu Hanîfe —Allah ona rahmet eylesin— ise ehl-i kitab olsun, müşrik olsun bütün acemlerden alınır. Arapların ise sadece kitab ehlinden alınır, demiştir. İmâm Mâlik de şöyle der : Kitâbî, mecûsî, putperest ve diğerleri olmak üzere bütün kâfirlere cizye konulması câizdir. Bu mezheblerin kaynakları ve delillerinin zikredilmesinin buradan başka yeri (eser) vardır. En doğrusunu Allah bilir.

Allah Teâlâ buyurur ki : «(Müslüman olmazlarsa) boyun eğip (zelîl, hakîr ve alçak bir halde) kendi elleriyle (kahır ve galebe yoluyla) cizyeyi verinceye kadar...» Bu sebeble zimmet ehline ta'zîmde bulunulması, onların müslümanların üzerine yükseltilmesi câiz değildir. Bilakis onlar zelîl, küçük ve mutsuzdurlar. Nitekim Müslim'in Sahîh'inde Ebu Hüreyre (r.a.) den rivâyet edilen bir hadîste Hz. Peygamber (s.a.)

şöyle buyurmuştur : Yahûdî ve Hıristiyanlara ilk selâm veren siz olmayınız. Bir yolda onlardan biri ile karşılaşırsanız onu yolun en darına mecbûr bırakınız. Yine bu sebepledir ki mü'minlerin emîri Ömer İbn Hattâb onların zelîl kılınması, küçültülmesi ve tahkîri için bilinen şartları koşmuştur. Hâfız imâmların, Abdurrahmân İbn Ğanem el-Eş'arî'den rivâyetlerine göre; o, şöyle demiştir : Şam halkı Hıristiyanları ile barış andlaşması (musâlaha) yaptığında Ömer İbn Hattâb (r.a.) a şöyle yazılmıştı : Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla : Bu, filân ve filân şehir Hıristiyanlarından mü'minlerin emîri Allah'ın kulu Ömer için yazılmıştır. Muhakkak siz bize geldiğinizde biz nefislerimiz, zürriyyetlerimiz, mallarımız ve dinimiz halkı için sizden emân istedik. Sizin için kendimize şu şartları koştuk : Şehrimizde ve çevresinde yeniden manastır, kilise, özel ibâdet yerleri ve râhib manastırları ihdâs etmeyeceğiz. Onlardan harâb olanı yenilemeyeceğiz. Onlardan müslümanlara âit yerleri ihyâ etmeyeceğiz. Gece ve gündüz müslümanlardan birinin, kiliselerimize inmesini engellemeyeceğiz. Geçenler ve yolcular için kapılarını genişleteceğiz. Müslümanlardan bize uğrayanları üç gün ağırlayıp onlara yedireceğiz. Kiliselerimizde ve evlerimizde câsûs barındırıp sığındırmayacağız. Müslümanlara karşı hâinlik hisleri beslemeyeceğiz. Çocuklarımıza Kur'an'ı öğretmeyeceğiz. Şirkimizi açığa vurmayacak ve kimseyi buna davet etmeyeceğiz. İstedikleri takdîrde yakınlarımızdan hiç kimseyi İslâm'a girmekten men'etmeyeceğiz. Müslümanlara ta'zîmde bulunacağız. Oturmak istediklerinde, onlar için oturduğumuz yerden kalkacağız. Onların elbiselerinde, başlıklarında, sarıklarında, nâlinlerinde ve saç ayırmalarında onlara hiç bir şekilde benzemeyeceğiz. Onların sözü ile konuşmayacak, onların künyelerini kendimize künye edinmyeceğiz. Eğerli hayvana binmeyecek, kılıç kuşanmayacak, hiç bir silâh edinmeyecek ve yanımızda taşımayacağız. Yüzüklerimize arapça nakış yapmayacağız. İçki satmayacağız. Başlarımızın ön kısmındaki saçları kısaltacağız. Nerede olursak olalım elbiselerimize bürünecek, bellerimize zünnâr bağlayacağız. Kiliselerimizin üzerine açıkça haç dikmeyeceğiz. Müslümanların yol ve çarşılarından hiç bir yerde haçlarımızı ve kitablarımızı göstermeyeceğiz. Kiliselerimizde çanlarımızı ancak hafîfçe vuracağız. Müslümanların hazır bulunması halinde kiliselerimizde yüksek sesle okumayacağız. Bayram ve yağmur duâsına çıkmayacağız. Ölülerimiz yanında seslerimizi yükseltmeyeceğiz. Müslümanların yol ve çarşılarından hiç bir yerde onlarla birlikte açıkça ateş kullanmayacağız. Ölülerimizi onlarla komşu etmeyeceğiz. Müslümanları irşâda yeltenmeyeceğiz. Onların evlerindeki hallerine muttali' olmaya çalışmayacağız. Râvî der ki : Bu mektup Ömer'e geldiğinde şöyle ilâve etti : Müslümanlardan hiç kimseyi dövmeyeceğiz. İşte bunları ken-

dimiz, dinimiz halkı üzerine bizim için şart olarak kabul ettik. Ve bunun üzerine emânı kabullendik. Eğer biz kendimiz aleyhine sizin lehinize şart koşup, kendimize yüklediğimiz bu şartlardan herhangi birine muhâlefette bulunursak bizim için zimmet yoktur. İsyân eden ve karşı gelenler hakkında helâl olan bizden size helâl olur.

İZÂHI

Burada birkaç mesele vardır :

Birinci Mesele : Vâhidî, cizyeyi şöyle ta'rîf etmektedir : Cizye; anlaşma yapan kimsenin anlaşmaya karşılık verdiği şeydir. Âyette geçen «elleriyle» kelimesi üzerinde bir takım ihtilâflara düşülmüştür. Bu konuda Keşşâf şöyle demektedir : «elleriyle» kelimesinden, verenin veya alanın eli murâd olunabilir. Eğer bu kelime ile, verenin eli kasdolunursa iki mânâya gelebilir :

1) İtâat eden, karşı koymayan el ile denmek istenmiştir. Çünkü karşı gelen kendi eliyle vermez, itâat eden ve boyun eğen ise verir.

2) Onu elden ele, peşin olarak vermeleri kasdolunabilir. Verenin elinden alanın eline geçecek. Âyetteki «el» kelimesi ile alanın eli kasdolunduğunu düşündüğümüzde, bu kelime yine iki mânâya gelebilir :

1) Onlar bu cizyeleri müslümanların güçlü ve gâlib olan ellerine verecekler.

2) Onlar bu cizyeyi müslümanlar tarafından bir lutuf olmak üzere kabul edilmiş olarak verirler. Zîrâ onların cizyesini kabul etmek, canlarını bağışlamak onlar için büyük bir iyiliktir.

«Küçülerek» kelimesi, onların cizyeyi küçük ve aşağı görülen bir hal içinde vereceklerine işâret etmektedir. Cizye veren şahıs yürüyerek gelecek, oturmakta olan alıcıya ayakta durarak teslîm edecek, sakalından tutup; ver bakalım cizyeni, denecek. Bu kelimenin, cizyeyi vermekten öte bir mânâ taşımadığını söyleyenler de olmuştur. Fıkıh kitaplarında uzun uzadıya bahsedilen bu konuyla ilgili birçok hüküm vardır.

İkinci Mesele : Bu âyetten çıkan bazı hükümlerle ilgilidir.

Birinci Hüküm : Bu âyetten, bir müslümanın bir zimmîye karşı öldürülemeyeceğini anliyoruz. Şöyle ki, âyette «onlarla savaşın» buyuruluyor. Bu emir onlarla savaşmanın vâcib olmasını gerektiriyor. Bunun içine kâfirleri öldürmenin mübâh olduğu, onları öldürmekle bir müslümana kısas uygulanamayacağı hükmü de girer. «Boyun eğip kendi elleriyle cizye verinceye kadar» buyurulunca, cizye ile bu hükümlerin tümünün bittiğini anlıyoruz. Bütünün bitmesi için parçalarından birinin kalkması kâfîdir. Anlaşan zimmînin kanının mübâh olması, öl-

dürülmesini gerektiren durum ortadan kalkınca, bütünüyle kalkar. Bütünün kalkması için onun cüz'lerinin hepsinin kalkması gerekmez.

Bu noktada diyoruz ki: «Ehl-i kitab'la savaşınız» sözü, onları öldürmekle kısas vâcib olmayacağına delâlet eder. «cizye verinceye kadar» şıkkı ise; bu hükmün (kısasın), kalkmadığına delâlet eder. Çünkü o mecmûun kalkması için parçalarından birinin, meselâ, öldürülmelerinin vâcib oluşunun sona ermesi yetmektedir. Binâenaleyh, cizye verdikten sonra kısasın gerekmemesi lâzım gelir.

İkinci Hüküm: Kâfirler iki kısımdır:

a) Putlara ve güzel buldukları şeye tapanlar. Bunlar cizye karşılığı dinlerinde kalamazlar. Allah'tan başka hiç bir ilâh olmadığını söyleyinceye kadar bunlarla savaşmak gerekir.

b) Yahûdî, Hıristiyan, Sâmirîler ve Sâbiîler gibi ehl-i kitab olanlar. Bu kısımdaki son iki grup ve mecûsîlerin ehl-i kitab içindeki durumunu bizdeki bid'at ehline benzetebiliriz. Nitekim Rasûlullah (s.a.): Onlara ehl-i kitab muâmelesi yapınız, buyurmuş ve kendisi hicret eden bir mecusîden cizye almıştır. Bunlar, cizye vermek üzere müslümanlarla anlaşıncaya ve cizye verinceye kadar kendileri ile savaşmak vâcibtir. Biz, cizyenin ancak ehl-i kitab olanlardan alınacağını söyledik. Zîrâ Allah Teâlâ, bu âyette dört sıfat saydıktan sonra bunların ehl-i kitab olduğunu kaydetmiştir. Bu hükmü bunların dışına çıkarmak, hakkında nass olan bu kaydı atmayı gerektirir. Bu ise câiz değildir.

Üçüncü Hüküm: Cizyenin miktarı hakkındadır. Enes (r.a.), Hz. Peygamber (s.a.) in erginliğe ermiş olan her kâfir şahıs için bir dînâr cizye koyduğunu rivâyet etmektedir. Hz. Ömer (r.a.) ise bunların fakîrlerinin her birine oniki dirhem, orta halli olanlarına yirmidört, varlıklı olanlarına ise kırksekiz dirhem cizye koymuştur. Bizim arkadaşlarımız diyorlar ki: Cizyenin en azı, bir dînârdır. Ancak karşılıklı rızâ ile bunun üzerine çıkılabilir. Râzı olur da daha fazla bir rakam kabul ederlerse; ortahalli olana iki, zengin olana ise dört dînâr konur. Buna delilimiz şudur: Aslında bir mükellefin malını almak harâmdır. Ancak «cizye verinceye kadar» ibâresi, bir miktar almanın câiz olduğuna delâlet etmektedir. Bizim söylediğimiz miktar, en az olan rakamdır. Bunun üstündeki rakamlar aslında harâmdır. Cizye kelimesi ona delâlet etmez.

Dördüncü hüküm: Ebu Hanîfe'ye göre cizye yılın başında, Şâfiî'ye göre ise sonunda alınır.

Beşinci hüküm: Ebu Hanîfe'ye göre bir zimmî ölür veya müslüman olursa cizyesi sâkıt olur. Şâfiî'ye göre durum bunun tersidir.

Altıncı Hüküm: Biz diyoruz ki: Bunlar, Tevrât ve İncil şerîatından kalan hak üzere giden babalarına hürmetten dolayı bir cizye kar-

şılığı o bâtıl dinlerinde serbest bırakılıyorlar. Ola ki düşünür, Peygamberimizin doğruluğunu kabul ederler, işte bunun için onlara bir fırsat veriliyor. Bu konuda iki soru kalmış bulunuyor :

Birincisi : İbn Râvendî Kur'an'a şöyle hücûm ediyor : Önce kâfirlerin küfrü şu noktaya varmıştır, diyerek Kur'an'ın onları dikkate aldığını, sonra bir dînâr alınca da kendilerini dinlerinde serbest bırakıp, küfürlerine mâni olmadığını iddiâ ediyor?

Bunun cevâbı şudur : Cizye almanın gâyesi, onları küfürde serbest bırakmak olmayıp İslâm'ın güzelliklerini delillerinin kuvvetini görerek müslüman olurlar ümîdiyle onların kanını korumak, kendilerine bir süre şans tanımaktır.

İkincisi : Bunların kanının korunması için cizye vermeleri kâfî midir, değil midir?

Cevab : Buna ilâve olarak küfürlerinden dolayı küçülmeleri, zelîl ve hor olmaları da şarttır. Bunun sebebi de şudur : Akıllı bir insanın fıtratı bu duruma düşmekten hoşlanmaz. Kendisine böyle bir fırsat verilen kâfir; İslâmiyet'in yüceliğini, delillerinin kuvvetini, küfrün aşağılık ve zillet olduğunu görünce fıtratan İslâm'a geçmek ister. İşte cizyenin gâyesi budur. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XVI, 30-32).

——oOo——

وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ذَٰلِكَ قَوْلُهُمْ
بِأَفْوَاهِهِمْ يُضَاهِئُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٣٠﴾
اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا
أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَٰهًا وَاحِدًا لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٣١﴾

30 — Yahûdiler dediler ki : Uzeyr Allah'ın oğludur. Hıristiyanlar da dediler ki : Mesîh Allah'ın oğludur. Bu, onların ağızlarında dolaşan sözlerdir ki, daha önce küfretmiş olanların sözüne benzetiyorlar. Allah onları yok etsin, nasıl da uyduruyorlar.

31 — Onlar Allah'tan ayrı hahamlarını, râhiblerini rablar edindiler. Meryem Oğlu Mesîh'i de. Halbuki tek tanrıdan başkasına ibâdet etmemekle emrolunmuşlardır.

O'ndan başka ilâh yoktur. O; bunların şirk koştukları şeylerden münezzehtir.

Hahamlarını ve Râhiblerini Rab Edinenler

Bu da; Allah'a karşı yalan ve iftirâları, bu alçakça sözleri sebebiyle mü'minleri, Yahûdî ve Hıristiyanlardan kâfir müşriklerle savaşa Allah Teâlâ'nın bir teşvîkinden ibârettir. Yahûdîler Uzeyr hakkında : Muhakkak o Allah'ın oğludur, dediler ki Allah Teâlâ bundan yücedir. Süddî ve başkalarının zikrettiğine göre; onlarda bu husûstaki şüphe, şöyle meydana gelmiştir : Amâlika, İsrâiloğullarına gâlib gelip âlimlerini öldürüp büyüklerini esîr ettiklerinde Uzeyr İsrâiloğullarına ve onlardan ilmin gidişine ağlar olarak kalmıştı. Nihâyet göz kapakları düştü (uyuya kaldı). O bir gün çölde dolaşırken bir kabrin yanında : Vay yediren, vay giydiren! diyerek ağlayan bir kadın gördü. «Bundan önce sana kim yedirirdi? diye sordu. Kadın; Allah, diye cevab verdi. Uzeyr : Muhakkak Allah diridir, ölmez, dedi. Kadın : İsrâiloğullarından önce âlimlere kim öğretirdi? diye sordu. Uzeyr : Allah, dedi. Kadın : O halde sen onlara niçin ağlıyorsun ey Uzeyr? dedi. Uzeyr, kendisine bir nasîhat olduğunu anladı. Sonra ona : Filân nehre git ve ondan guslet (yıkan) ve orada iki rek'at namaz kıl. Muhakkak sen orada bir ihtiyarla karşılaşacaksın. O, sana ne yedirirse onu ye, denildi. Gidip kendisine emredileni yaptı ve bir ihtiyarla karşılaştı. İhtiyar ona : Ağzını aç, dedi. O, ağzını açtı ve ihtiyar üç kere onun ağzına büyük kor şeklinde bir şey koydu. Uzeyr insanların Tevrât'ı en iyi bilenlerinden olarak döndü ve : Ey İsrâiloğulları, size Tevrât'ı getirdim, dedi. Onlar : Ey Uzeyr, sen yalancı değildin, dediler. Kalkıp parmaklarından birine bir kalem bağladı ve bütün Tevrat'ı parmağıyla yazdı. İnsanlar düşmanlarından tekrâr yurdlarına döndüklerinde Uzeyr'in durumu kendilerine haber verildi. Bir dağa bırakmış (gizlemiş) oldukları Tevrât nüshalarını çıkarıp bununla karşılaştırdılar ve onun getirdiğinin sahîh olduğunu gördüler. Câhillerinden bazısı : Bunu ancak Allah'ın oğlu olduğu için yapmıştır, dediler.

Hıristiyanların Mesîh hakkındaki sapıklıkları ise açıktır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ her iki gürûhu birden yalanlamış ve : «Bu onların ağızlarında dolaşan sözlerdir.» buyurmuştur. Onların iftirâ ve kendiliklerinden uydurmaları dışında iddiâ ettiklerinin bir dayanağı yoktur. «(Kendilerinden önceki ümmetlerden) daha önce küfretmiş olanların sözüne benzetiyorlar.» Onlar nasıl sapıtmışlarsa bunlar da sapıtmışlardır. «Allah onları yoketsin.» İbn Abbâs der ki : Allah onlara la'net etsin. «Nasıl da uyduruyorlar.» Açık olduğu halde nasıl haktan sapıp bâtıla dönüyor, meylediyorlar.

«Onlar Allah'tan ayrı hahamlarını, râhiblerini rablar edindiler. Meryem Oğlu Mesîh'i de.» İmâm Ahmed, Tirmizî ve İbn Cerîr'in muhtelif kanallardan olmak üzere Adiyy İbn Hâtim (r.a.) den rivâyetlerine göre Allah Rasûlü (s.a.) nün daveti ona ulaştığında Şam'a kaçmıştı. O, câhiliye devrinde Hıristiyan olmuştu. Kızkardeşi ve kavminden bir grup esîr edildiler. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) kızkardeşine ihsânda bulundu ve ona (hediyyeler) verdi ve o da kardeşine dönerek onu İslâm'a ve Allah Rasûlü (s.a.) nün yanına gelmeye teşvîk etti. Adiyy Medîne'ye geldi. Kabîlesi Tayy içinde reîs olup babası Hâtim et-Tâî cömertlikle meşhûrdu. İnsanlar onun geldiğini haber verdiler. Adiyy, boynunda gümüşten bir haç olduğu halde Allah Rasûlü (s.a.) nün yanına girdi. Allah Rasûlü (s.a.) : «Onlar Allah'tan ayrı hahamlarını, râhiblerini rablar edindiler.» âyetini okudu. Adiyy der ki : Ben :Muhakkak onlar, onlara ibâdet etmediler, dedim. Evet, onlar onlara helâli harâm kıldılar, harâmı da helâl kıldılar. Ve onlar da kendilerine uydu. İşte onların onlara ibâdeti budur, buyurdular. Daha sonra Allah Rasûlü (s.a.) : Ey Adiyy, ne dersin? Seni «Allah en büyüktür.» denilmesi mi kaçırdı? Allah'tan başka daha büyük bir şey biliyor musun? Seni kaçıran nedir? «Allah'tan başka tanrı yoktur.» denilmesi mi seni kaçırdı? Allah'tan başka bir tanrı biliyor musun? buyurup onu İslâm'a davet etti. Adiyy müslüman oldu ve gerçek bir şehâdetle şehâdette bulundu. O, şöyle anlatır : Gördüm ki yüzü açıldı, neşelendi ve şöyle buyurdu : Muhakkak ki Yahûdîler gazaba uğramışlardır, Hıristiyanlar ise sapıtmışlardır. «Onlar Allah'tan ayrı hahamlarını ve râhiblerini rablar edindiler.» âyetinin tefsîrinde Huzeyfe İbn el-Yemmân, Abdullah İbn Abbâs ve başkaları : Muhakkak ki onlar (yahûdî ve hıristiyanlar) onların helâl ve harâm kıldıklarında onlara tâbi olmuşlardır, demiştir. Süddî ise şöyle der : Onlar, insanları nasîhatçı kabul ettiler (insanların nasîhatlarını dinlediler), Allah'ın kitabını ise terkedip arkalarına attılar. İşte bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Halbuki tek tanrıdan başkasına ibâdet etmemekle emrolunmuşlardır.» buyurmuştur. O, bir şeyi harâm kıldığında o harâmdır, onun helâl kıldığı helâldır. Koyduğu kanuna tâbi olunur. Hükmettiği şey uygulanır. Yerine getirilir. «O'ndan başka ilâh yoktur. O; bunların şirk koştukları şeylerden münezzehtir.» Ortaklardan, benzerlerden, yardımcılardan, zıdlardan, çocuklardan münezzeh, mukaddes ve yücedir. O'ndan başka tanrı, O'nun dışında Rab yoktur.

İZÂHI

Şimdi gerek mevzû yönünden gerekse tarihî gerçekler açısından Ehl-i Kitab'la İslâm cemiyeti arasındaki durumun Tabîatını bir nebze-

cik olsun arzetmeğe çalışalım... Çünkü o nihaî hükümleri zorunlu kılan başlıca unsur budur.

Ehl-i Kitab'la İslâm cemiyeti arasındaki durumun tabîatını açıklamak için evvelâ şunu söylemek lâzımdır.

Allah'ın serdetmiş olduğu ifâdeler, nihaî hakîkatin ta kendisidir. O'nun önünden ve arkasından bâtıl sızmaz.

Bu ifâdeler, Rabbânî olması sebebiyle, beşerî istinbât ve istidlâllerin ma'ruz kaldığı hatâlara da kat'iyyen düşmez...

İkinci olarak : Yüce Allah'ın takrîrlerini doğrulayan tarihî gerçekler üzerinde durmak lâzım...

Yüce Allah, Ehl-i Kitab'la müslümanlar arasındaki durumun tabîatını, Kitab-ı Kerîm'inin birçok yerlerinde beyân ediyor. Bazan sadece onlardan bahsediyor... Bazan küfreden müşriklerle beraber onları anlatıyor. Böylece aralarında İslâm'a ve müslümanlara karşı bir gâye beraberliğinin mevcûdiyetine, Ehl-i Kitab'ın küfredenleri ile müşriklerin küfredenlerinin İslâm'a karşı birleştiklerine dikkatimizi çekiyor... Bazan onların hakîki yönünü açıklıyor ve böylece İslâm'a ve müslümanlara karşı girişilen aktif beraberliği ve gâye birliğini ortaya koyuyor... Bu hakîkatleri dile getiren âyetler, bizim herhangi bir ilâvemize ihtiyâç hissettirmeyecek kadar açıklık ve kat'iyyet arzetmektedir... İşte bir kaç misâl :

«Ehl-i Kitab'tan olan kâfir olanlar da, müşrikler de Rabbınızdan size hiç bir hayır indirilmesini istemezler. Allah, rahmetini dilediğine tahsîs eder. Allah büyük lutuf ve ihsân sâhibidir.» (Bakara, 105).

«Sen milletlerine tâbi olmadıkça ne Yahûdiler, ne de hıristiyanlar senden aslâ hoşnûd ve râzı olmazlar. Ey Habîbim, onlara de ki, yol Allah'ın gösterdiği yoldur; İslâm'dır. Sana gelen vahy ve İslâm'dır. Sana gelen vahy ve İslâm'dan sonra hevâ ve heveslerine tâbi olacak olursan; Allah'ın azâbından seni koruyacak hiç bir dost ve yardımcı yoktur.» (Bakara, 120).

«Ehl-i Kitab'tan bir topluluk, sizi şaşırtıp dinlerine çevirmek istediler. Halbuki onlar, kendilerinden başkasını şaşırtıp saptıramazlar da, bunun farkında bile değillerdir.

Ehl-i Kitab'tan bir topluluk diğerlerine şöyle dedi : Mü'minlere indirilen Kur'an'a, gündüzün evvelinde inanın ve sonunda inkâr edin (ki, mü'minler şüpheye düşer de) olur ki dinlerinden dönerler.» (Âl-i İmrân, 70, 72).

«Ve kendi dininize bağlı olanlardan başkasına inanmayın. (Ey Rasûlüm onlara) de ki doğru yol; Allah'ın yoludur, İslâm dinidir. Ve size verilen Kitabın benzeri, hiç kimseye verilmediğine yahut mü'minlerin Rabbınız huzûrunda size üstün geleceklerine îmân etmeyin. De ki :

Doğrusu fazîlet ve ihsân Allah'ın elindedir. Onu dilediği kimseye verir ve Allah rahmeti bol olandır, her şeyi hakkıyla bilendir.

Ey îmân edenler! Eğer kendilerine kitab verilenlerden herhangi bir topluluğa uyarsanız, îmânınızdan sonra sizi çevirirler de, kâfir yaparlar.» (Âl-i İmrân, 73, 100).

«Kendilerine kitabdan bir nasîb verilen Yahûdî âlimlerine bakmaz mısın? Onlar sapıklığı satın alıyorlar ve sizin de yoldan sapmanızı istiyorlar.

Allah, düşmanlarınızı sizden daha iyi bilendir. Allah bir dost olarak da kâfîdir, bir yardımcı olarak da yeter.

Kendilerine kitab verilmiş olanların puta ve tâğût'a inanıp, küfredenlere : Bunlar mü'minlerden daha doğru bir yoldadır, diyorlar.» (Nisâ, 44, 45, 51).

Ehl-i Kitab'la müslümanlar arasındaki durumun hakîkatini belirtmek için sâdece bu örnekler bile kâfîdir. Onlar, kendilerine hak zâhir olduktan sonra, nefislerindeki hasedden dolayı müslümanların küfre dönmelerini arzu ederler. Onlar, müslümanları yahûdî veya hıristiyan yapmak için çalışırlar devâmlı. Bu gâye tahakkuk etmedikçe müslümanlardan aslâ râzı olamazlar, onlarla dost olmazlar. Tâ ki müslümanlar akîdelerini terketsinler... Onlar; putperest müşriklerin, müslümanlardan çok daha doğru bir yolda olduklarına şehâdet ederler!..

Müşriklerin, İslâm'a ve müslümanlara karşı nihâî hedeflerini, Yüce Allah'ın kelâmında açıkça görüyoruz :

«Sana harâm aydan ve onda savaştan soruyorlar. De ki : O ayda savaş yapmak büyük günâhtır. Fakat küfür ve inkârla insanları Allah yolundan çevirmek, Mescid-i Harâm'da tavâf ve namazdan alıkoymak, Peygamberi ve ashâbını Mekke'den çıkarmak Allah katında daha büyük günâhtır. Allah'a ortak koşmak fitnesi, müslümanların harâm ayda yaptıkları savaştan da beterdir. Ey mü'minler, kâfirlerin gücü yetse, sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşmalarından geri durmazlar. Sizden kim dininden döner de kâfir olarak ölürse; bu gibilerin yaptığı iyi şeyler, dünyada da âhirette de boşa gitmiştir; ve onlar Cehennem ehlidirler, orada ebedî olarak kalırlar.» (Bakara, 217).

«Sen onların (askerin) içinde olup «cephede» namaza durduğun zaman, askerlerini iki kısım yap, kir kısmı seninle namazda, diğeri düşman karşısında dursun. Hepsi de silâhlarını yanlarına alsınlar. Seninle namazda olup bir rek'at kılanlar düşman karşısına gitsinler. Düşman karşısında olup namaz kılmamış olanlar gelip ikinci rek'atı seninle kılsınlar ve onlar da tedbîrli bulunarak silâhlarını yanlarına alsınlar.

«Kâfirler arzu ederler ki, silâh ve eşyâlarınızdan gâfil bulunasınız da, size ansızın bir baskın yapsalar. Eğer yağmurdan dolayı size bir

eziyet olursa, hasta bulunursanız, silâhlarınızı bırakmanızda bir günâh yoktur. Bununla beraber ihtiyât tedbîrini alın. Allah kâfirlere hor ve rüsvây edici bir azâb hazırlamıştır.» (Nisâ, 102).

«Eğer onlar size üstün gelseler, hepinize düşman kesilirler; ve size ellerini, dillerini kötülükle uzatırlar; ve arzu ederler ki, hep kâfir olsanız!...» (Mümtehine, 2).

«Müşriklerle nasıl sözleşme olabilir ki, gâlib gelseler hakkınızda ne bir yemîn, ne de bir sözleşme gözetmezler. Ağızları ile sizi râzı etmeğe çalışırlar, fakat kalbleri gerisin geri çekilir. Onların çoğu küfürde ısrâr eden fâsıklardır.

Bir mü'min hakkında ne bir yemîn gözetirler, ne de bir zimmet «sözleşme». İşte bunlar, mütecâvizlerdir.» (Tevbe, 8, 10).

Müşrikler hakkında serdedilen bu Rabbânî ifâdelere baktığımız zaman, onların İslâm'a ve müslümanlara karşı nihâî hedeflerini öğrenmiş oluruz. Aynı zamanda Ehl-i Kitab'ın da nihâî hedeflerini ifâde eder. İlâhî ölçü onları da müslümanlarla müşrikler arasındaki durum gibi mütâlaa ediyor.

Her iki sınıf hakkında Kur'an-ı Kerîm'de nihâî ifâdeler şeklinde vârid olan âyetlere baktığımız zaman; bu ifâdelerin, değişmez bir tabiât gösterdiğini, müşrikler hakkındaki âyetlerde olduğu gibi muvakkat bir durumun tavsîfi mâhiyetinde olmadığını görürüz :

«Sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşa devâm ederler.»

Ehl-i Kitab hakkında da şöyle deniliyor :

«Sen, onların dinine tâbi olmadıkça yahûdî ve hıristiyanlar senden aslâ memnûn kalmazlar.»...

Bu husûsu iyice düşündüğümüz zaman, âyetlerin hiç bir şekilde te'vîline ihtiyâç hissetmeden aralarındaki münâsebetler husûsunda muvakkat ve ârızî bir durumu değil köklü bir hâleti ifâde ettiğini anlarız.

Yahûdîlerin ve hıristiyanların, bütün tarih boyunca İslâm'a ve müslümanlara karşı durumlarını göstermek kabîlinden tarihî vâkıalara şöyle bir göz atacak olursak, bu eşsiz ilâhî kelâmın kasdettiği noktaları eksiksiz ve açık olarak görürüz. Allah kelâmı, onların durumunu muvakkat bir hal olarak değil, sâbit ve sürekli bir tabîat olarak arzediyor.

Onlar hakkında daha önce de işâret ettiğimiz gibi Rasûlullah'ın ve bu dinin doğruluğunu kabul etmeleri ve İslâm cemâatına katılmaları gibi, müslümanlar için dostluk alâmetleri görülen tarihî vâkıaların şehâdet ettiği ve Allah kelâmının belirttiği bazı ferdî halleri istisnâ edersek; bunların ötesinde düşmanlık, inâd, her an kurulu tuzaklar ve bütün zaman boyunca ardı arkası kesilmeyen harplerle dolu bir tarihle karşılaşırız...

Yahûdîlere gelince; Kur'an'ın çeşitli sûreleri onların durumlarını,

savaşlarını, hîlelerini ve sahtekârlıklarını anlatır durur. Tarih, onların Medîne'de İslâm'la yüzyüze gelmelerinden bugüne kadar bir an bile düşmanlıklarının kesilmediğine şehâdet eder.

Bu uzun tarihî vâkıaları arzetmeye, yerimiz müsâit değildir. Fakat biz, yahûdîlerin bütün tarih boyunca İslâm'a ve müslümanlara tevcîh ettikleri bir çok korkunç savaşlardan sâdece bir kaçına işâret edeceğiz.

Yahûdîler, Medîne'de Rasûlullah'ı ve dinini, semâvî bir din ehlinin hak olduğunu bildiği bir dini ve peygamberi, karşılayabileceği en kötü duygu ve düşüncelerle karşılamıştı.

Yalanlar ve şüphelerle karşıladılar onu... Medîne'de müslümanlar arasına fitneler soktular... Vasıflarını gâyet iyi tanıdıkları halde Rasûlullah'ın risâleti hakkında etrafa şüphe yaydılar, münâfıklara yardım ettiler, onlara kucaklarını açtılar. Kıblenin tahvîli hâdisesinde ve diğer zamanlarda yaptıkları şeyler, alçakça kurulmuş oyunlarının örnekleridir. Onların bu gibi faâliyetlerine karşı birçok âyetler ve sûreler nâzil olmuştur. Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, Haşr, Ahzâb ve Tevbe sûreleri onların yaptıkları işlerin birçoklarını dile getirdiler.

Yahûdîlerin her zaman ahidlerini bozduklarına, müslümanlara karşı dâimâ kin ve adâvet hisleri ile meşbû' olduklarına tarih de şâhidlik eder.

Benî Kaynuka, Benî Nadir, Benî Kurayza ve Hayber yahûdîlerinin yaptıkları en canlı şâhidlerdendir. Kezâ tarih, bütün müşrikleri Ahzâb harbinde toplayıp birleştirdiklerine şehâdet eder.

İşte o tarihten beri yahûdîler, İslâm'a ve müslümanlara karşı oyunlarını devâm ettirmişlerdir. Râşid halîfe Hz. Osmân'ın öldürülmesi ile zuhûr eden ve sonra İslâm cemiyetinin her tarafına sirâyet eden o büyük fitnenin îcâdında en başta gelen unsur vazîfesini görmüşlerdir... Hz. Ali ve Muâviye arasındaki olaylarda da fitnenin başı olmuşlar ve kirli ellerini hadîse, siyere ve tefsîr rivâyetlerine kadar uzatmışlardır. Hattâ İslâm hilâfetinin yıkılması ve Bağdat'a yapılan Tatar saldırısının başlıca hazırlayıcısı olmuşlardır...

Modern tarihe gelince; yeryüzünün her bölgesinde müslümanların başına gelen felâketlerin arkasında yine onlar görünmektedir. İslâm dinini mahvetmek için yapılan her hamlenin arkasında onlar... İslâm âleminin her yerinde bu hamleleri devâm ettirip yaşatan her kuruluşun arkasında yine onlar faâliyet göstermektedirler...

Yahûdîlerin durumu, bu... Ehl-i Kitab'ın diğer kolu olan hıristiyanların durumuna gelince; onlar da düşmanlık husûsunda yahûdîlerden aşağı kalmazlar.

Bizans ile İran arasında asırlardır süren bir düşmanlık mevcûd idi... Fakat ne zaman ki İslâm, Arap Yarımadası'na hâkim oldu ve

kilise; eski putperestliklerin artıklarıyla, Hz. İsâ'nın sözlerini ve tarihini karıştırarak îcâd ettiği ve «Mesîhîlik» ismini verdiği bu dine karşı o hak dinin arzettiği tehlikeyi gördü... O zaman İran ve Bizans aralarında asırlardır devâm eden tarihî husûmetlerini unuttular ve bu yeni dine karşı müştereken cephe aldılar.

Bizans'lılar, yardımcıları Gassanîlerle birlikte bu dinin defterini dürmek için Şam'da toplanmaya başladılar. Bu hâdise, Basra vâlîsine Rasûlullah tarafından elçi olarak gönderilen Hâris İbn Umeyr el-Ezdî'nin Bizans'lılar tarafından öldürülmesinden sonra cereyân ediyordu. (Müslümanlar, elçileri emniyet altında kabul ederken, hıristiyanlar; peygamberin elçisini işkence ile öldürüyorlardı.) Rasûlullah da «Mu'te» harbinde onlara, Zeyd İbn Hârise, Ca'fer İbn Ebu Tâlib ve Abdullah İbn Revâha adlı üç büyük şehîdin riyâsetinde bir ordu gönderdi. Bazı rivâyetler Bizans ordusu 100.000 olmak üzere cem'an 200.000 kişilik bir düşman ordusundan bahsederler. Halbuki İslâm ordusu 3.000 cengâverden fazla değildi. Ve bu savaş, sekizinci hicret yılının Cemâziyel-evvelinde vukû buluyordu.

Sonra Tebûk savaşı... Bu sûrenin büyük çoğunluğu o savaşın etrafında dolaşır durur. (Yeri gelince, hâdiseyi etraflıca bahsetmeye çalışacağız). Sonra Rasûlullah'ın, vefâtından önce hazırlamış olduğu ordu. Bu dinin kökünü kazımak isteyen Bizans ordularına karşı Şam taraflarına göndermek imkânına ancak Râşid halîfe Hz. Ebubekir'in elde ettiği Üsâme İbn Zeyd ordusu...

Sonra Yermûk harbi ve o günden beri haçlıların kin kazanı kaynamaya devâm etti. Bu harbi müteâkib İslâm orduları Şam'da, Mısır'da, Kuzey Afrika'da ve Akdeniz adalarında devâm edip giden Roma İmparatorluğu'nun sömürüsüne son vermek faâliyetine geçti.

Kilisenin İslâm'a yönelttiği hücûmlar, sâdece tarihte ismiyle ma'rûf olan «haçlı savaşları» ndan ibâret değildir. İslâm'a yöneltilen hücûmlar, bu savaşlardan çok önce başlamıştı. Hakîkatte savaş çok eski tarihlerde; Bizans'lıların, İran'lılarla düşmanlıklarını unuttukları ve hıristiyan'ların Arap Yarımadası'nın her tarafında İslâm'a karşı İranlı'lara yardım ettikleri devirde başlamıştır. Sonra aynı keyfiyet «Mu'te» de devâm etmiş, sonra onu «Yermûk» olayı ta'kîb etmiştir. Sonra Avrupa'da İslâm'ın temeline Ehl-i Salîb ordusunun çöreklenmesiyle Endülüs'te kanlı ve vahşî endâmını göstermiştir. Tarihin bir benzerine daha şâhid olmadığı şekilde milyonlarca müslümana işkence etmek, onları öldürmek vahşetini irtikâb etmiştir... Sonra Şark'taki Haçlı savaşlarında da aynı hayâsızlık ve rezâletlerin fâili olmuştur. Müslümanlara karşı ne yapılan muâhedelere, ne de verilen söz ve te'mînâtlara riâyet etmişlerdir...

Fransız yazarı Güstave le Bonne, «Arap Medeniyeti» adlı eserinde der ki :

«İngiliz Richarde, canlarını kendisine teslîm eden, 3.000 esîri İslâm ordusunun gözleri önünde öldürmekle işe başladı. Halbuki onların kanlarını koruyacağına ahdetmişti ama onları öldürmekten geri durmadı. Fakat Eyyûb Oğlu Sultan Selahaddîn, Kudüs Hıristiyanlarına işkence etmedi. Sonra Philip ve Arslan Yürekli Richard'a hastalıkları sırasında azık ve ilâçla yardım elini uzattı.»

Kezâ yine hıristiyan bir müellif olan Gorgias da der ki :

«Hıristiyan'lar, Beyt-i Mukaddes'e çok çirkin ve âdî hücûmlarla yürüyüşe geçtiler. Ele geçirdikleri saraylarda yakaladıkları hacıların kanlarını akıtıyorlar, son derece şiddetle hareket ediyor ve karınlarını yarıyorlar, midelerinde altın bulunup bulunmadığını araştırıyorlardı... Fakat Selahaddîn-i Eyyûbî, Beyt-i Mukaddes'i ele geçirdiği zaman hıristiyan'lara emniyet ve güven bahşetti. Onlarla olan her türlü sözleşmeye vefâ gösterdi. Müslümanlar, kendilerini yataklarında bastırdıkları halde düşmanlarına yardım ve iyilik ellerini uzattılar. Hattâ âdil sultan, binlerce esîri serbest bıraktı. Bütün zaman boyunca devâm edecek bir iyilik ve ihsân meleği oldu. Patriği, haç ve kilise zînetlerini taşımakta serbest bıraktı. Emirlerin ve vâlîlerin, âilelerini ziyâret etmelerine izin verdi.»

«Kur'an'ın Gölgesinde» Haçlı savaşlarının tarihî şerhini uzun uzadıya anlatacak değiliz. Buna ne yerimiz ne de imkânımız müsâittir. Ancak şu kadarını belirtelim ki; bu savaş, hâlâ bitmemiştir. Günümüzde de sürüp gitmektedir hem de en acı şekliyle. Yakın zamanlarda Zengibar'da olanları hatırlamak, bu savaşın sürdüğünün açık delilidir. Orada müslümanlar aniden hücûma uğramışlar, 12.000 kişi öldürülmüş, kalan 4.000 kişi de adadan sürülerek denize dökülmüştür.

Hatırlayalım bir kerre Kıbrıs'ta olanları. Müslümanların yaşadığı bölgeyi abluka altına alan Rumlar, onları aç susuz bırakmak için her türlü yardımı önlemişler, üzerlerine hücûm ederek hunharca öldürmüşlerdi.

Habeşistan'daki müslümanlara ne zulümler yapılıyor?..

Aslen Somali'li olan müslümanların Somali'deki akrabâlarına iltihâk etmek için mürâcaat eden 100.000 müslümana ne yaptı kilise mensûbları?.. Güney Sudan'da haçlıların yapmaya çalıştıkları katliâmlar hepsi hepsi bunun en bâriz örneği...

Avrupa'lı bir müellifin 1944 senesinde neşrettiği bir eserinden nakledeceğimiz parçalar, haçlıların İslâm'a karşı düşüncelerini göstermesi bakımından yeterli bir belgedir :

«Biz birçok milletlerden korkuyorduk. Fakat geçirdiğimiz tecrübe-

lerden sonra, bu gibi korkuların yersiz olduğunu anladık. Biz, yahûdîliğin, komünizmin ve sarı ırkın arzettiği tehlikeden korkuyorduk. Ancak bütün bu korkular, bizim düşündüğümüz gibi netîcelenmedi, yahûdîlerden korkuyorduk; onları kendimize dost bulduk. Buna göre onlara eziyet edenler, bizim de düşmanımızdırlar. Sonra komünizmden korkuyorduk; onları kendimize müttefik bulduk. Sarı ırka gelince; onun karşısında büyük demokratik devletler duruyor... Fakat hakîkî tehlike, İslâm'da gizlenmektedir!.. Onun canlanıp genişleyerek hâkim olmasında temerküz etmektedir... Avrupa sömürgeciliğinin önüne çıkabilecek yegâne engel budur!..»

Haçlıların İslâm'a karşı ilân ettikleri ve halen de berdevâm olan o zorlu savaşların tarihçesini sunmakla daha ileri gitmeye gerek görmüyoruz. Daha önce çeşitli âyetler münâsebetiyle, bu savaşın tabîatını, asırlar boyu devâm ettiğini, defalarca tekrar etmiştik. Şimdi bu kısa ifâdeleri kâfî görüyor ve birkaç kaynağa işâret ediyoruz.

Daha önce beyân ettiğimiz gibi bu kısa sunuşta da, İslâm'ın insan hürriyetini umûmî mânâda ilân ettiğine ve yeryüzü câhiliyetinin de bu ilânı te'sîrsiz hale getirmek yolunda giriştiği faâliyetlere şâhid oluyoruz. Bu sûredeki son hükümler; beyân edilen hakîkatlerin hepsini içine almaktadır. Bu hükümler, muayyen bir zaman ve muayyen bir ahvâl için vaz'edilmiş değildir.

Onların indiği zamanların durum ve şartlarına benzer, durum ve şartların mevcûdiyeti halinde onlarla amel edilmesini engelleyecek şer'î bir hüküm bulamazsınız. İşte bu, hareketli İslâm nizâmının tabîatıdır. O, bu tabîatıyla beşerî vâkıalara müteaddid merhalelerde en realist şekilde yeniliğini koruyan hükümleriyle cevab verir.

Bu sûrede vârid olan nihâî hükümler aslında Arap Yarımadası'ndaki durumlara cevab vermektedir. Tebûk savaşına hazırlanışın sebeblerini beyân etmekte ve yarımadasının etrafında toplanan Rumlarla yardımcılarının,İslâm'a ve müslümanlara karşı kem gözle bakışlarını dile getirmektedir. Esâsen Ehl-i Kitab'ın İslâm'a ve müslümanlara karşı düşmanlığı yeni ve muvakkat bir mesele değildir. Onların İslâm'a ve müslümanlara karşı giriştikleri harbler de öyledir. Bu düşmanlıklar devâm edegelen ve halen de devâm etmekte olan bir keyfiyyettir... Müslümanları hıristiyan edinceye kadar harb ve benzeri şeylere başvurup uğraşmak isterler. Bu hal tarih boyunca devâm etmiş ve her şekliyle tesbît edilmiştir. Bundan dolayıdır ki bu meselelerle alâkalı hükümler, köklü, şümûllü, zaman ve mekânla mukayyed olmayan hükümlerdir... Fakat bu hükümlerle amel etmek, ancak aksiyoner İslâm nizâmının hudûdları dâhilinde mümkün olabilir. Bu nizâmı çok iyi anlamak gerekir... Hem de o hükümlerden söz etmeden evvel... Müslümanların

—isimden başka müslümanlıkla alâkası kalmayanların— kendi zaaflarını, Allah'ın sağlam ve metin dinine olan bağlılık derecelerini kontrol etmeleri lâzım gelir.

İslâm'ın fıkhî hükümleri, dâimâ İslâm nizâmına uygun şekilde yenilikler getirmiş ve getirecektir. Kur'an âyetlerinin tâm açıklığa kavuşabilmesi için fıkıh hükümlerine ihtiyâç vardır. Âyetler, hareketli ve İslâm nizâmına uygun olan fıkıh hükümleriyle şerhedilmediği takdîrde, boşluğa bırakılmış kalıplar halinde kalır. «İslâm nizâmına uygun hükümler» kaydının muhakkak sûrette konması lâzımdır. Zîrâ İslâm nizâmına uygun olmayan hükümler, beşer hayatıyla ilgili de olsa değer taşımaz. Aslında beşer hayatıyla ilgili meseleler İslâm nizâmına uygun şekilde İslâm dini tarafından ele alınmış ve incelenmiştir. Bu yönüyle fıkhî meselelerin ana umdelerinden sayılır.

Bu temel kâidenin ışığı altında, müslümanlarla Ehl-i Kitab arasındaki hâdiselere dâir hükümleri incelemek ve ihtivâ ettiği hikmetleri anlamak daha kolay olur. Bu hükümler ki; faâl İslâm hükümlerine uygun, müsbet, canlı, hareketli ve şümûllü hükümlerdir. (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il - Kur'an, VII, 235 - 245).

———oOo———

يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللَّهُ إِلَّا أَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ
الْكَافِرُونَ ﴿٣٢﴾ هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ
وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴿٣٣﴾

32 — Allah'ın nûrunu ağızlarıyla söndürmek isterler. Halbuki Allah nûrunu mutlakâ tamâmlayacaktır. İsterse kâfirler hoşlanmasınlar.

33 — Dinini bütün dinlere üstün kılmak için; Rasûlünü hidâyet ve hak din ile gönderen O'dur. İsterse müşrikler hoşlanmasınlar.

Müşrikler ve Kâfirler Hoşlanmasa da

Allah Teâlâ buyurur ki : Kitab ehli ve müşriklerden olan bu kâfirler, «Allah'ın nûrunu (Rasûlünü kendisiyle gönderdiği hidâyet ve hak dini mücerred mücâdele ve iftirâları ile) ağızlarıyla söndürmek ister-

ler.» Bu husûsta onların benzeri, güneşin şuâsını veya ayın nûrunu üflemesiyle söndürmek isteyenin durumu gibidir. Bu ise ulaşılamayacak bir şeydir. İşte Allah'ın, Rasûlünü göndermiş olduğu şey de mutlakâ tamâmlanacak ve üstün olacaktır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, onların istek ve dileklerine mukâbil olarak : «Halbuki Allah nûrunu mutlakâ tamâmlayacaktır. İsterse kâfirler hoşlanmasınlar.» buyurmuştur. Kâfir, bir şeyi örtüp kapatan kimsedir. Bundan dolayı geceye «kâfir» ismi verilmiştir. Zîrâ o, eşyâyı örtmekte, gizlemektedir. Çiftçilere de kâfir ismi verilmiştir. Zîrâ o da taneyi yerde örtmekte, gizlemektedir.

Allah Teâlâ : «Rasûlünü hidâyet ve hak din ile gönderen O'dur.» buyurmaktadır ki hidâyet; onun getirmiş olduğu doğru haberler, sahîh îmân ve faydalı ilimdir. Hak din ise dünyada ve âhirette faydalı, sıhhatlı amellerdir. «Dinini (diğer) bütün dinlere üstün kılmak için.» Sahîh bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) nün şöyle buyurduğu rivâyet edilir : Muhakkak ki Allah Teâlâ yeryüzünün doğu ve batısını benim için topladı. Ümmetimin hükümrânlığı ondan bana toplanana erişecektir. İmâm Ahmed der ki : Bize Muhammed İbn Ca'fer'in... Mes'ûd İbn Kabîsa -–veya Kabîsa İbn Mes'ûd— dan rivâyetine göre o, şöyle diyor : Muhârib (kabîlesin) den şu mahalle namaz kıldı. Namaz kıldıklarında; onlardan bir genç, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işittiğini söyledi : Muhakkak ki yeryüzünün doğu ve batıları sizin için fethedilecektir. Bunun çalışanları Allah'tan korkan ve emâneti yerine getirenler dışında muhakkak ateştedir.»

İmâm Ahmed der ki : Bize Ebu Muğîre'nin... Temîm ed-Dârî (r.a.) den rivâyetine göre o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş : Muhakkak bu iş, gece ve gündüzün ulaştığına ulaşacaktır. Allah Teâlâ azîzin izzeti veya zelîlin zilleti ile bu dinini girdirmediği köy, kasaba ve şehir bırakmayacaktır. Öyle bir izzet ki Allah onunla İslâm'ı azîz kılacak; öyle bir zillet ki Allah bununla küfrü zelîl kılacaktır. Temîm ed-Dârî şöyle dermiş : Muhakkak ben bunu ehl-i beytimde (âilemde) gördüm. Onlardan müslüman olanlara hayır, şeref ve izzet isâbet etti. Onlardan kâfir olanlar ise zillet, bayağılık, rezîllik ve cizyeye dûçâr kaldılar.

İmâm Ahmed der ki : Bize Yezîd İbn Abdirrabbih'in... Mikdâd İbn Esved'den rivâyetine göre o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş : Yeryüzünde Allah'ın İslâm kelimesini azîzin izzeti veya zelîlin zilleti ile bildirmeyeceği köyde, kasabada ve şehirde hiç bir ev kalmayacaktır. Ya Allah onlara izzet verip kendilerini bu din halkından kılacak, veya onlara zillet verip onlar buna boyun eğeceklerdir.

Yine Müsned'de denilir ki : Bize Muhammed İbn Ebu Adiyy'in... Adiyy İbn Hâtim'den rivâyetine göre o, şöyle dermiş : Allah Rasûlü

(s.a.) nün yanına girdim. Ey Adiyy, müslüman ol, kurtul, buyurdular. Ben : Muhakkak ben din sahiplerindenim, dedim. O : Ben senin dinini senden daha iyi bilenim, buyurdular. Ben : Sen benim dinimi benden daha iyi mi biliyorsun? diye sordum. Şöyle buyurdular : Evet, sen rakûsî —Sâbiîlik ve Hıristiyanlığa benzer, ikisi arası bir din— değil misin? Sen kavminin savaş ganîmetinin dörtte birini yemiyor musun? Ben; evet, deyince : Muhakkak bu, senin dininde sana helâl değildir, buyurdular. Bunu söyler söylemez bu söze boyun eğdim (kabullendim). Seni İslâm'dan alıkoyanın ne olduğunu da ben çok iyi biliyorum. Sen : Ona ancak insanların zayıfları, kuvvetsizleri ve arapların değer vermedikleri kişiler uymuştur, diyorsun. Sen Hîre'yi bilir misin? buyurdular. Ben : Görmedim, fakat işittim, dedim. Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki Allah Teâlâ bu işi mutlakâ tamâmlayacak ve sonunda bir kadın Hîre'den çıkıp hiç kimsenin kendisine refâkatı olmaksızın Beyt'i tavâf edecek. Kisrâ İbn Hürmüz'ün hazîneleri mutlakâ fethedilecek, buyurdular. Ben : Kisrâ İbn Hürmüz mü? diye sordum. Evet, Kisrâ İbn Hürmüz. Ve mal o kadar bol olacak ki kimse onu kabul etmeyecek, buyurdular. Adiyy İbn Hâtim der ki : İşte şu kadın, Hîre'den çıkıyor ve kimsenin refâkatı olmaksızın Beyt'i tavâf ediyor. Muhakkak ben Kisrâ İbn Hürmüz'ün hazînelerini fethedenler içindeydim. Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki üçüncüsü de mutlakâ olacaktır. Zîrâ onu Allah Rasûlü (s.a.) söylemiştir.

Müslim der ki : Bize Ebu Ma'n Zeyd İbn Yezîd'in... Âişe (R. Anha) den rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) nü : Lât ve Uzzâ'ya ibâdet edilmedikçe gece ve gündüz sona ermeyecek, buyururken işittim. Ve : Ey Allah'ın elçisi, muhakkak ki be,n Allah Teâlâ : «Dinini bütün dinlere üstün kılmak için; Rasûlünü hidâyet ve hak din ile gönderen O'dur. İsterse müşrikler hoşlanmasınlar.» âyetini indirdiğinde bunun tamâm olduğunu sanmıştım, dedim. Allah Rasûlü şöyle buyurdu : Bundan Allah'ın dilediği mutlakâ olacaktır. Sonra Allah temiz (hoş) bir rüzgâr gönderecek ve kalbinde bir hardal tanesi ağırlığı îmân olanlar vefât edecek. Ancak kendilerinde bir hayır olmayanlar kalacak da babalarının dinlerine dönecekler.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ
بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ۗ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنفِقُونَهَا

فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣٤﴾ يَوْمَ يُحْمَىٰ عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَىٰ
بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هَٰذَا مَا كَنَزْتُمْ لِأَنفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنتُمْ تَكْنِزُونَ ﴿٣٥﴾

34 — Ey îmân edenler; doğrusu hahamlar ve râhiblerin çoğu insanların malını haksızlıkla yerler. Ve Allah yolundan alıkoyarlar. Altını ve gümüşü biriktirip de onları Allah yolunda harcamayanlar; işte onlara pek acıklı bir azâbı müjdele.

35 — O gün cehennem ateşinde bunların üzeri kızdırılır ve bunlarla onların alınları, böğürleri ve sırtları dağlanır. İşte bu, kendiniz için biriktirdiğiniz. Tadın biriktirmiş olduğunuzu, denir.

Altın ve Gümüş Yığanlar

Süddî'nin söylediğine göre; hahamlar yahûdîlerden, râhibler de hıristiyanlardandır. Bu, onun da söylediği gibidir ki hahamlar, yahûdîlerin âlimleridir. Nitekim Allah Teâlâ bir âyette : «Rabba kul olanlar ve bilginler; onları günâh söylemelerinden ve harâm yemelerinden vazgeçirmeye çalışmalı değiller miydi?» (Mâide, 63) buyurmaktadır. Ruhbân, Hıristiyanların çok ibâdet edenleri, kıssîsler ise onların âlimleridir. Nitekim Allah Teâlâ bir âyette : «Bunun sebebi; onların içinde keşişler ve râhibler bulunmasından ve onların gerçekten büyüklük taslamalarındandır.» (Mâide, 82) buyurmuştur.

Burada maksad kötü âlimlerden ve sapıtmış âbidlerden sakındırmaktır. Nitekim Süfyân İbn Uyeyne : Âlimlerinizden kim bozulursa; onda yahûdîlere bir benzeme vardır. Âbidlerinizden bozulan ise hıristiyanlara benzemektedir, demiştir. Sahîh bir hadîste şöyle buyrulur : Sizden öncekilerin yollarından aynen onlar gibi, onların ölçü ve miktarında mutlakâ gideceksiniz. Yahûdî ve hıristiyanlar mı? dediler. Allah Rasûlü : Ya kim? buyurdular. Başka bir rivâyette ise : İran ve Rûmlar mı? diye sorulmuş, efendimiz : Onlardan başka kim olacak? buyurmuşlar.

Netîce olarak onların durum ve sözlerinde onlara benzemekten sakındırılmaktadır. Bunun içindir ki Allah Teâlâ : «İnsanların malını haksızlıkla yerler.» buyurmuştur. Muhakkak ki onlar din, makâm ve insanlar içindeki başkanlıklarıyla dünyayı yemişlerdir. İnsanların mallarını bunlarla yiyorlardı. Nitekim câhiliye halkı üzerinde bile yahûdî haham-

larının bir şerefi vardı. Onların câhiliye halkı katında onlara gelen haraç, hediyyeler ve vergileri vardı. Allah Teâlâ elçisini (s.a.) gönderdiğinde; onlar, riyâsetlerinin devâm etmesi hırsıyla sapıklıklarını, küfürlerini ve inâdlarını sürdürdüler. Allah Teâlâ ise onları peygamberlik nûru ile söndürdü, onlardan bunu soyup aldı ve bunun yerine zillet ve meskenet verdi de Allah'ın gazabına uğradılar.

Allah Teâlâ : «Ve Allah yolundan alıkoyarlar.» buyurur. Onlar harâm yemeleriyle birlikte insanları hakka uymaktan alıkoyup hak ile bâtılı birbirine karıştırıyorlar ve bilgisizlerden kendilerine uyanlara, onları hayra çağırdıklarını izhâr ediyorlardı. Halbuki onlar, sandıkları gibi olmayıp ateşe çağırıcıdırlar. Kıyâmet gününde onlara yardım da olunmayacaktır.

Allah Teâlâ : «Altını ve gümüşü biriktirip de onları Allah yolunda harcamayanlar; işte onlara pek acıklı bir azâbı müjdele.» buyurur. Bunlar, insanların başkanlarından (ileri gelenlerinden) üçüncü sınıftır (kısımdır). Muhakkak insanlar; âlimlere, âbidlere ve mal sâhiplerine muhtâçtırlar. Bunların durumları bozulunca elbette insanların durumları da bozulur. Nitekim şâirlerden birisi şöyle demiştir : «Dini krallardan, kötü hahamlardan ve ruhbânlardan başkası mı fesâda uğratacak?» Âyette geçen (الكنز) kelimesine gelince : Mâlik, Abdullah İbn Dînâr'dan rivâyetle İbn Ömer'in şöyle dediğini nakleder : O, zekâtı verilmeyen maldır. Sevrî ve başkalarının Ubeydullah kanalıyla... İbn Ömer'den rivâyetlerine göre; o, şöyle demiştir : Zekâtı verilmiş olan kenz değildir. İsterse yedi kat yerin altında olsun. Açıkta olup da, zekâtı verilmeyen ise kenzdir. Bu; İbn Abbâs, Câbir ve Ebu Hüreyre'den hem mevkûf, hem de merfû' olarak rivâyet edilmiştir. Ömer İbn Hattâb (r.a.) dan bunun bir benzeri rivâyet edilmiş olup o, şöyle demiştir : Zekâtını vermiş olduğun hangi mal olursa olsun kenz değildir. Velevki yere gömülmüş olsun. Zekâtını vermediğin hangi mal olursa olsun bu da yeryüzünde (yerin üzerinde) olsa dahi sâhibinin kendisiyle dağlanarak azâb edileceği kenzdir.

Buhârî'nin Zührî kanalıyla Hâlid İbn Eslem'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Abdullah İbn Ömer ile birlikte çıkmıştık. O, şöyle dedi : Bu, zekât nâzil olmazdan öncedir. Zekât nâzil olduğunda Allah Teâlâ onu mallar için bir temizlik kılmıştır. Ömer İbn Azîz ve İrâk İbn Mâlik'in söylediklerine göre bu âyeti : «Onların mallarından sadaka al...» (Tevbe, 103) âyeti neshetmiştir.

Saîd İbn Muhammed İbn Ziyâd'ın Ebu Ümâme'den rivâyetine göre o : Kılıçların süsü kenzdendir. Size ancak işittiğimi rivâyet ediyorum, demiştir. Sevrî ise Ebu Husayn kanalıyla... Hz. Ali (r.a.) nin : Dörtbin

ve daha aşağısı nafakadır. Bundan daha fazla olan ise kenzdir, dediğini nakleder. Bu rivâyet garîbdir. Altın ve gümüşü azaltmanın övülmesi, onları çoğaltmanın zemmi hakkında bir çok hadîsler vârid olmuştur. Ötekilere delâlet etmek üzere bunlardan bir kısmını buraya alıyoruz :

Abdürrezzâk der ki : Bize Sevrî'nin... «Altını ve gümüşü biriktirip de onları Allah yolunda harcamayanlar...» âyeti hakkında Ali (r.a.) den rivâyetine göre; Hz. Peygamber (s.a.) üç defa : Altın helâk olsun (yok olsun), gümüş yok olsun, buyurmuştur. Bu, Allah Rasûlü (s.a.) nün ashâbına ağır geldi de : Hangi malı edinelim? dediler. Ömer (r.a.) : Ben, bunu sizin için öğreneceğim, deyip; Ey Allah'ın elçisi, muhakkak senin ashâbına bu ağır geldi de hangi malı edinelim? dediler, dedi. Allah Rasûlü şöyle buyurdu : Zikreden bir dil, şükreden bir kalb ve dini üzere sizden birine yardım eden bir eş.

İmâm Ahmed der ki : Bize Muhammed İbn Ca'fer'in... Abdullah İbn Ebu Hüzeyl'den rivâyetine göre; ona bir arkadaşı, Allah Rasûlü (s.a.) nün şöyle buyurduğunu rivâyet etmiş : Altın ve gümüş yok olsun. Arkadaşımın bana rivâyetine göre o, Ömer İbn Hattâb ile gitmiş ve Ömer : Ey Allah'ın elçisi, altın ve gümüş yok olsun, buyurdunuz. Ne biriktirelim? diye sormuş da Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş : Zikreden bir dil, şükreden bir kalb ve âhirete yardımcı olan bir eş.

İmâm Ahmed der ki : Bize Vekî'nin... Sevbân'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Altın ve gümüş hakkında nâzil olan âyet indiğinde : Hangi malı edinelim? dediler. Ömer : Ben bunu sizin için öğreneceğim, deyip devesini hızlandırdı ve ona yetişti. Ben de peşinde idim. Ey Allah'ın elçisi, hangi malı edinelim? diye sordu. Allah Rasûlü şöyle buyurdu : Sizden birisi; şükreden bir kalb, zikreden bir dil ve sizden birine âhiret işinde yardımda bulunacak bir eş edinsin. Hadîsi Tirmizî ve İbn Mâce başka bir şekli ile Sâlim İbn Ebu Ca'd'dan rivâyet etmişler ve Tirmizî hadîsin hasen olduğunu söylemiştir. Buhârî'den nakledildiğine göre Sâlim bu hadîsi Sevbân'dan işitmemiştir. Ben de derim ki : Bu sebepledir ki bazıları bu hadîsi ondan mürsel olarak rivâyet etmişlerdir. En doğrusunu Allah bilir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, şöyle demiştir : «Altını ve gümüşü biriktirip de...» âyeti nâzil olduğunda; bu, müslümanlara ağır geldi ve : Bizden hiç kimse kendinden sonra çocuğuna kalacak bir mal bırakamayacak, dediler. Ömer : Ben sizi bu konuda rahatlatırım, dedi ve gitti. Sevbân da peşinden gitti. Ömer, Hz. Peygamber (s.a.) e varıp : Ey Allah'ın peygamberi, muhakkak ki senin ashâbına bu âyet ağır geldi, dedi. Hz. Peygamber (s.a.) : Muhakkak ki Allah; zekâtı, ancak mallarınızdan kalanları te-

mizlemek için farz kılmıştır. Mîrâsı ise ancak sizden sonra kalan mallardan farz kılmıştır, buyurdular. Ömer tekbîr getirdi, sonra Allah Rasûlü (s.a.) ona : Kişinin biriktirdiklerinin en hayırlısını sana haber vereyim mi? buyurup şöyle devâm ettiler : Sâlih bir kadın ki ona baktığında kendisini sevindirir, ona bir şey emrettiğinde itâat eder, onun yanından ayrılıp kaybolduğunda ise onun ırzını korur. Hadîsi Ebu Dâvûd, İbn Merdûyeh ve Müstedrek'inde Hâkim, Yahyâ İbn Ya'lâ'dan rivâyet etmişlerdir. Hâkim, hadîsin Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygun olduğunu ancak onların tahrîc etmediklerini söyler.

İmâm Ahmed der ki : Bize Revh'ın... Hassân İbn Atiyye'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Şeddâd İbn Evs (r.a.) bir seferde idi. Bir yerde konakladı ve kölesine : Bize, az şeyle yetinen birini getir ki onunla oyalanalım, dedi. Bunu onun için hoş görmediler de şöyle dedi : Müslüman olduğumdan bu yana söylediğim her kelimeyi ihtiyâtla söyledim. Ancak bu sözüm hâriç. Bunu benden ezberlemeyin. Ama size şu söyleyeceğimi iyi ezberleyin : Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiştim : İnsanlar altın ve gümüş biriktirdiklerinde siz şu kelimeleri biriktiriniz : Ey Allah'ım, Senden işlerde sebât, olgunlukta azîmet dilerim. Senden nimetine şükür, Sana güzel ibâdet, kalb-i selîm, doğru söyleyen bir dil ve Senin bildiğinin en hayırlısını dilerim. Senin bildiğin şeylerin kötülüğünden Sana sığınırım. Senin bildiğin (günâhlarım) için Senden bağışlanma dilerim. Muhakkak ki Allâm el-Ğuyûb Sensin.

Allah Teâlâ : «O gün cehennem ateşinde bunların üzeri kızdırılır ve bunlarla onların alınları, böğürleri ve sırtları dağlanır. İşte bu, kendiniz için biriktirdiğiniz. Tadın biriktirmiş olduğunuzu, denir.» buyurur. Bu söz kendilerine susturma, azarlama ve tekdîr sadedinde söylenecektir. Nitekim bir âyette de : «Sonra azâb olarak başına kaynar su dökün. Tad bakalım, hani güçlü olan, değerli olan yalnız sendin.» (Duhân, 49) buyurulur. Yani bu, onun karşılığıdır. O ise kendiniz için biriktirmiş olduğunuz şeylerdir. Bu sebepledir ki «Kim bir şeyi sever ve onu Allah'a itâattan öne alırsa onunla azâb olunur.» denilmiştir. İşte bu kişiler; o malları topladıkları ve bunları Allah'ın kendilerinden hoşnûd olmasından daha önemli sayıp tercîh ettikleri için bunlarla azâb edileceklerdir. Nitekim Ebu Leheb —Allah ona la'net etsin— Allah Rasûlü (s.a.) nün düşmanlığı husûsunda uğraşır ve karısı da bunda ona yardım ederdi. Kıyâmet gününde ise karısı ona azâbda yardımcı olacaktır. Onun boynunda toplanmış odunlar olacak. Dünyada ona en fazla şefkât besleyen olması itibâriyle azâbı çok daha şiddetli olacağından ateşte bunları onun üzerine atacaktır. Nitekim bu mallar sâhiplerine dünyada iken eşyânın en kıymetlisi olduğundan âhiret yurdunda onlara eşyânın en zarar-

lısı olacaklar ve cehennem ateşinde bunlarla dağlanacaklar. İşte sana onların zararı : Alınları, yanları (böğürleri) ve sırtları bunlarla dağlanacak.

Süfyân'ın A'meş kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Kendisinden başka tanrı olmayan Allah'a yemîn ederim ki; kul, kenz ile dağlanmayacak. Dînâr dînâra ve dirhem dirheme dokunmayacak. Fakat onun derisi genişletilip kızgın halde her bir dînâr ve dirhem ona konacak. Bunu İbn Merdûyeh, Ebu Hüreyre'den merfû' olarak rivâyet etmişse de bunun merfû' olarak rivâyeti sahîh değildir. En doğrusunu Allah bilir.

Abdürrezzâk der ki : Bize Ma'mer'in İbn Tâvûs'tan, onun da babasından rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Bana ulaştığına göre; kenz, kıyâmet günü yiğit bir insana çevrilecek de sâhibinin peşine düşecek. O kendisinden kaçacak ve kovalarken şöyle diyecek : Ben, senin hazînenim. Ondan neye yetişirse onu alacak.

İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki : Bize Bişr'in... Sevbân'dan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş : Kim kendinden sonraya bir hazîne bırakırsa; o, kıyâmet günü kendisi için ağzından dışarı çıkmış iki dişi olan, başı kel bir yiğit kişi halinde karşısına çıkarılır da peşine düşer. O kişi : Yazıklar olsun, kimsin sen? diye sorar. O ise : Ben senin kendinden sonraya bırakmış olduğun hazînenim, der ve onun peşinden gitmeye devâm ederek elini yakalar ve onu kırar, koparır. Sonra cesedinin (bedeninin) diğer yerlerinin peşine düşer. Hadîsi İbn Hibbân Sahîh'inde Yezîd kanalıyla Saîd'den rivâyet etmiştir. Hadîsin aslı Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Zinâd kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyetle mevcûdtur.

Müslim'in Sahîh'inde Süheyl İbn Ebu Sâlih'in babasından, onun da Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.), şöyle buyurmuştur : Malının zekâtını vermeyen hiçbir kimse yoktur ki kıyâmet günü malı, böğrünün, alnının ve sırtının dağlanacağı ateşten bir kılıç haline getirilmesin. Bu, insanlar arasında hükmedilip cennete veya cehenneme giden yolu görülünceye kadar süresi elli bin sene olan bir günde vukû bulacaktır... Ve Râvî hadîsin tamâmını zikretti.

Buhârî bu âyetin tefsîrinde der ki : Bize Kuteybe'nin... Zeyd İbn Vehb'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir :

مَرَرْتُ عَلَى أَبِي ذَرٍّ بِالرَّبَذَةِ فَقُلْتُ مَا أَنْزَلَكَ بِهٰذِهِ الْأَرْضِ قَالَ كُنَّا بِالشَّامِ فَقَرَأْتُ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ قَالَ مُعَاوِيَةُ مَا هٰذِهِ فِينَا مَا هٰذِهِ إِلَّا فِي أَهْلِ الْكِتَابِ قَالَ قُلْتُ إِنَّهَا لَفِينَا وَفِيهِمْ

Rabeze'de Ebu Zerr'e uğradım ve : Seni bu yere indiren nedir? diye sordum. Şöyle dedi : Biz Şam'da idik. «Altını ve gümüşü biriktirip te onları Allah yolunda harcamayanlar, işte onlara pek acıklı bir azâbı müjdele.» âyetini okudum. Muâviye : Bu, bizim hakkımızda değil. Bu ancak kitab ehli hakkındadır, dedi. Ben ise : Muhakkak bu bizim ve onların hakkındadır, dedim. Bunu, İbn Cerîr, Abser İbn Kâsım kanalıyla... Ebu Zerr (r.a.) den rivâyetle zikretmiş ve şunu ilâve etmiştir : Benimle onun arasında söz uzadı ve o Osmân'a yazıp beni ona şikâyet etti. Osmân bana kendisine gelmemi yazdı ve ben de gittim. Medîne'ye vardığımda insanlar etrafıma toplandılar. Sanki o günden önce beni hiç görmemişlerdi. Bunu Osmân'a şikâyet ettim de bana yakına otur, dedi. Ben : Allah'a yemîn ederim ki söylemekte olduğumu aslâ bırakmayacağım (terketmeyeceğim), dedim.

Ben de derim ki : Ebu Zerr (r.a.) in meşrebi âilenin nafakasından fazla olarak biriktirmeyi harâm sayıyordu. Bununla fetvâ verir ve insanları buna teşvîkle böyle emrederdi. Bunun hilâfına davranmayı ise büyük günâh görürdü. İşte Muâviye onu bundan men'etmiş, fakat o vazgeçmemişti. Muâviye onun bu husûsta insanlara zarar vereceğinden korktu ve mü'minlerin emîri Osmân'a yazarak onu şikâyet etti ve onu yanına almasını istedi. Hz. Osmân onun Medîne'ye gelmesini istedi ve Rabeze'de yalnız başına ikâmet ettirdi. Ebu Zerr (r.a.), Hz. Osmân'ın halîfeliğinde orada vefât etmiştir. Muâviye (r.a.) Ebu Zerr yanında iken onu imtihân etmişti. Acabâ işi sözüne uyuyor mu? diye. Kendisine bin dînâr göndermiş ve o da aynı gün onu dağıtmıştı. Sonra Muâviye beni senden bir başkasına göndermişti, ben yanılmışım. Altını geri ver, demiş, Ebu Zerr ise şöyle cevab vermiş : Yazık sana, muhakkak o mal benden çıktı. Fakat benim malım geldiğinde seninle onu hesaplaşırız. Ali İbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'tan rivâyetine göre bu âyet, geneldir. Süddî ise bu âyetin kıble ehli hakkında olduğunu söyler.

Ahnef İbn Kays der ki : Medîne'ye geldim. Ben, Kureyş'ten bir grubun da içinde bulunduğu bir halkada iken kaba elbiseli, kaba saba vücûdlu, sert yüzlü bir adam geldi. Başlarına dikilip : Biriktirenlere cehennem ateşinde kendisi için kızdırılacak taşları müjdele. Bunlar onlardan birinin memesi başına konacak da kürek kemiklerinin üstünden çıkacak. Kürek kemikleri üzerine konacak da o sarsılarakdan memesi başından çıkacak, dedi. Onlardan hiçbirinin ona bir cevab verdiğini görmedim. Sonra adam dönüp gitti. Bir gölgeliğe oturuncaya kadar peşinden gittim ve : Gördüğüm kadarıyla onlara söylediğin hoşlarına gitmedi, dedim. Muhakkak onlar hiç bir şey bilmiyorlar, dedi.

Buhârî'nin Sahîh'inde rivâyet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) Ebu Zerr'e şöyle buyurmuştur : Benim yanımda Uhud kadar altın olup

da borç için ayırdığım bir dînârı dışında ondan benim yanımda bir mikdar olduğu halde üçüncü bir günün geçmesi beni aslâ sevindirmez. En doğrusunu Allah bilir ama Ebu Zerr'i bu sözü söylemeye sevkeden işte bu hadîstir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Affân'ın... Abdullah İbn es-Sâmit (r.a.) den rivâyetine göre; o, Ebu Zerr ile birlikte imiş. Ebu Zerr yanında bir câriyesi ve kendisine getirilen ihsân ve hediyyeler olduğu halde çıkmış ve câriye ihtiyâçlarını gidermeye başlamıştı. Câriye yanında (bu paralardan) yedisini ayırmış. Ebu Zerr ise ona onunla bir şeyler satın almasını emretmiş. Abdullah der ki : Ortaya çıkacak bir ihtiyâcın ve sana gelecek bir müsâfir için keşke onu biriktirseydin, dedim. Şöyle dedi : Muhakkak dostum bana şöyle dedi : Keseye konulup ağzı bağlanan altın veya gümüş harcanıp bitirilinceye kadar Allah yolunda sâhibi için ateşten bir kordur. Hadîsi İmâm Ahmed Yezîd'den, o da Hemmâm'dan rivâyet etmiştir.

Hâfız İbn Asâkir, Ebu Bekr eş-Şiblî'nin hal tercemesinde ona varan bir isnâd ile Muhammed İbn Mehdî kanalıyla... Ebu Saîd (r.a.) den rivâyet eder ki Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Allah'a fakîr olarak kavuş, sakın ona zengin olarak kavuşma. O : Ey Allah'ın elçisi, bu benim için nasıl olur? diye sormuş da Allah Rasûlü : Senden isteneni geri çevirme, sana rızık olarak verileni saklama, buyurmuş. O : Ey Allah'ın elçisi, bu benim için nasıl olur? diye sormuş. Allah Rasûlü (s.a.) : Ya bu, yahut ateş, buyurmuş. Hadîsin isnâdı zayıftır.

İmâm Ahmed der ki : Bize Affân'ın... Hz. Ali (r.a.) den rivâyetine göre; o, şöyle dermiş : Suffe halkından bir adam öldü ve iki dînâr —veya iki dirhem— bıraktı. Allah Rasûlü (s.a.) : Bunlar iki kerre dağlamadır. Arkadaşınıza duâ ediniz, buyurdular. Bu hadîs başka kanallardan da rivâyet edilmiştir. Katâde'nin Şehr İbn Havşeb'den, onun da Ebu Ümâme Sudayl İbn Aclân'dan rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Suffe halkından bir adam öldü de dizâr (peştemâl) ında bir dînâr bulundu, Allah Rasûlü (s.a.) : Bir kerre dağlama buyurdular. Sonra başka bir adam öldü. Ve onun da dizârında iki dînâr bulundu. Allah Rasûlü (s.a.) : İki kerre dağlama, buyurdular.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... Allah'ın Rasûlü (s.a.) nün kölesi Sevbân'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Yanında kırmızı veya beyâz (dînâr ve dirhem) olduğu halde ölen hiç kimse yoktur ki, onun her bir kıratına mukâbil ayağından çenesine kadar dağlanacağı ateşten bir parça kılınmasın.

Hâfız Ebu Ya'lâ der ki : Bize Mahmûd İbn Hıdâş'ın Ebu Hüreyre (r.a.) den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Dînâr dînâr üzerine, dirhem dirhem üzerine konmaz. Fakat derisi ge-

nişletilir ve onunla alınları, böğürleri ve sırtları dağlanır. İşte bu, kendiniz için biriktirdiğiniz. Tadın biriktirmiş olduğunuzu. Hadîsin isnâdında bulunan Şeyh İbn Muhammed yalancıdır ve hadîsi metrûktür.

İZÂHI

İkinci Mesele : Arapça «kenz» kelimesi, toplamak mânâsınadır. Bir kısmı diğer bir kısmına eklenerek toplanan herşey yığılmış demektir. Sahâbenin bilginleri bu yerilen yığmanın ne mânâya geldiği konusunda ihtilâfa düşmüşlerdir. Bunların çoğu bunu; zekâtı verilmeyen maldır, diye tefsîr ediyorlar. Bu meyânda : Ömer İbn Hattâb (r.a.) : Zekâtı verilen mal, yığılmış olmaz; İbn Ömer (r.a.) : Zekâtı verilen bir mal yedi kat yerin altında da olsa yığılmış olmaz, zekâtı verilmeyen ise yerin üstünde bile olsa, yığılmış demektir, der. Câbir : Malının zekâtını verip de kötüsünü çıkardığın zaman o mal yığılmış olmaz, diyorlar. İbn Abbâs : «Onu Allah yolunda harcamazlar» âyetini mallarının zekâtını vermezler, tarzında tefsîr etmektedir. Kâdî bu kelimeyi, yalnız zekâtı vermemek tarzında anlamanın doğru olmadığını, bunu kendisinden çıkarılıp ödenmesi vâcib olan herhangi bir şeyin ödenmediği mal olarak anlamak gerektiğini ileri sürüyor. Bu konuda zekât, keffâretler, hacc, cum'a, âilenin nafakası, gerekli tazmînât, diyet arasında bir fark yoktur. Bunların hepsi bu tehdîdin kapsamına girmektedir.

Bu konuda ikinci görüş şöyledir : Çok mal yığıldığı zaman, ister zekâtı verilmiş olsun ister verilmiş olmasın yerilen yığmadır. Birinci görüş sâhipleri kendi görüşlerinin doğru olduğuna bir kaç delil getirmektedirler :

a) «Kazandığı onundur» âyeti insanın kazandığı bir şeyin onun hakkı olduğuna delâlet eder. Kezâ Hz. Peygamber (s.a.) : Allah, size mallarınızı sormaz. İyi mal; iyi insan için ne güzeldir. Her şahıs, kendi kazancına daha lâyıktır. Zekâtı verilen her mal, gizli de olsa yığılmış değildir. Zekât verilecek duruma gelip te zekâtı verilmeyen açıkta da olsa yığmadır, buyurmuştur.

b) Hz. Peygamber zamanında Osmân ve Abdurrahmân İbn Avf gibi zengin kimseler vardı. Rasûlullah (s.a.) bunları müslümanların ileri gelenlerinden sayarlardı.

c) Rasûlullah (s.a.) insanın ölümcül hastalığa düşünce malının üçte birini veya daha az bir miktarını tasadduk etmesini iyi görmüştür. Eğer mal yığmak harâm olsaydı, Hz. Peygamber (s.a.) böyle bir hastaya malının tümünü tasadduk etmesini emrederdi. Hattâ kişi henüz sağlıklı iken bunu emrederdi.

İkinci görüşün sâhipleri de birkaç delil ileri sürmektedirler :

a) Bu âyetin umûmî mânâsı, daha kesin bir tarzda mal yığmanın yasak olduğuna delâlet etmektedir. Buna rağmen kişinin, malının zekâtını verdikten sonra servet edinmesi mübâhtır, demek, âyetin zâhirini terketmek olur. Başka bir delil olmaksızın böyle bir tercîh yapılamaz.

b) Sâlim İbn Ca'd'ın rivâyet ettiğine göre, bu âyet nâzil olduğu zaman Hz. Peygamber (s.a.) üç kez; altın ve gümüş mahvolsun, buyurmuştur. Nasıl bir serveti edinelim ya Rasûlallah? diye sorulması üzerine; Allah'ı zikreden bir dil, sızlayan bir kalb, kendinize dininde yardımcı olacak bir eş, cevâbını vermiştir. Yine Peygamber (s.a.) : Kim ölür de sarı veya beyâz (altın) bırakırsa onunla dağlanır, buyurmuştur. Bir defasında bir adam ölmüş, kuşağında bir dînâr bulunmuş, Rasûlullah; bir dağlayıcı, buyurmuştur. Kuşağında iki dînâr bulunan bir başka ölü için de; iki dağlayıcı, buyurmuştur.

c) Sahâbe-i kirâm'ın bu konuda bir takım rivâyetleri vardır. Hz. Ali (r.a.) : Dörtbinden ziyâde olan her mal, zekâtı verilsin veya verilmesin bir yığma, biriktirme (kenz) olur, dermiş. Ebu Hüreyre (r.a.) : Sâhibi kendisiyle dağlanan her sarı veya beyâz (altın) bir yığmadır, dermiş. Ebu Derdâ (r.a.) zenginleşen bir fakîr gördüğünde yüksek bir yere çıkar : Ateş yüklü kervan geldi der ve servet yığanların alınlarının, yanlarının, bel ve karınlarının dağlanacağını müjdelerdi.

d) Cenâb-ı Allah, malı insanın ihtiyâcını gidermek için yaratmıştır. Bir insan ihtiyâcını giderecek kadar malı olduktan sonra ihtiyâcından fazla olduğu için kendisiyle faydalanamayacağı mallar toplayıp bununla ihtiyâcını giderecek kimselerin bunlardan faydalanmasına mâni olduğu zaman, bu insan bu haliyle Allah'ın hikmetinin görünmesine, ihsânının kullarına ulaşmasına mâni olmuş olur.

Burada şunu belirtelim ki : En uygun olan, dindâr bir insanın çok servet yığmamasıdır. Fakat şerîat açıkça bunu yasaklamamıştır. Birinci görüş takvâ, ikinci görüş ise fetvâ yoludur. Çok mal yığmaktan kaçınmanın daha doğru olduğunu şöyle izâh edebiliriz :

1) İnsan sevdiği bir şeyi elde ettikçe onu tattıkça, ona olan sevgisi ve meyli o ölçüde artar. Fakîr bir insan, mal zevkini tatmamış, bu zevkten habersiz gibidir. Bir miktar malı olsa, o ölçüde tadını almış olur ve yine o ölçüde ona meyli artar. Malı arttıkça aldığı zevk artar, onu elde etmek için hırsı ve meyli artar. O halde malı çoğaltmak hırsı arttırmaya sebep olmaktadır. Hırs ise rûhu, kalbi, nefsi yorar. Bunun zararı büyüktür. Bunun için akıllı bir insan, nefsine zarar vermekten kaçınmalıdır. Yine biz açıkladık ki; servet arttıkça hırs da artıyor. İnsan bir noktaya kadar servet edinince isteği ve hırsı bitiyor olsaydı, oraya ulaş-

mak için koşardı. Ancak durum böyle değildir. Servet arttıkça hırs ve bundan doğan zarar da artıyor. Bu zarar ve isteğin belli bir sınırı bulunmamaktadır. O halde insan, bu yolu baştan bırakmalıdır.

2) Mal kazanmak çok zordur. Onu korumak ise daha da zordur. İnsan ömrü boyunca bazan mal toplamak için, bazan onu korumak için yorulur durur. Sonra bakarsınız bütün bunlardan sonra edindiği fayda az olmakla beraber sonunda onu acılarla bırakır, gider. Bu hal apaçık bir hüsrândır.

3) Servet ve mevkiin fazlalığı azgınlık doğurur. Nitekim Allah Teâlâ : «Şüphesiz ki insan, kendini zengin görmesiyle azar» buyurmaktadır. Azgınlık insanı Allah'ın hoşnûdluğu makâmına ulaşmaktan alıkoyar, onu hüsrân ve zarara düşürür.

4) Cenâb-ı Allah zekâtı farz kılmıştır. Bu malı azaltmadır. Eğer serveti çoğaltmak bir fazîlet olsaydı, şerîat onu azaltma yoluna gitmezdi.

Niçin peygamberimiz (s.a.) : Yüksek el, alçak elden daha hayırlıdır, demiştir, diye sorulabilir.

Biz diyoruz ki : Yüksek el; malı verdiği için hayırlı el olmuştur. Bu el; malında meydana gelen azalma ile hayırlı olmuştur. Fakîr ise (alan el) malında meydana gelen o az bir artış ile birinci elden daha az hayırlı duruma düşmüştür.

Üçüncü Mesele : Zekât vermeyen kimseler hakkında birçok tehdîd vardır. Nakit paranın zekâtını vermeyenler hakkında «O cehennem ateşinde ısıtıldığı gün» âyeti mevcûddur. Hayvanların zekâtını vermeyenler hakkında şöyle bir hadîs rivâyet edilmektedir : Cenâb-ı Allah; hayvanlarının zekâtını vermeyenleri, bu hayvanları çok çok büyüterek bu kimselerin üzerine sürüp devâmlı olarak, cezâları bitinceye kadar tırnakları ile çiğnetmek, boynuzlarıyla süstürmek sûretiyle azâb eder.

Dördüncü Mesele : Bizce sahîh olan kavle göre, zînetlerin zekâtının verilmesi vâcibtir. «Altın ve gümüş biriktirip te Allah yolunda harcamayanları şiddetli bir azâb ile müjdele.» meâlindeki âyet buna delâlet etmektedir.

Bu korkutma, ancak erkekleri içine almaktadır. Kadınlar buna girmez, denebilir.

Biz buna cevâben şöyle deriz : Biz, hanımları için zînet eşyâsı edinen erkek hakkında konuşmaktayız. Yine altın ve gümüş biriktirmeye karşılık yapılan bu tehdîd müsâid bir davranışa karşı konmuş bir hükümdür. Çünkü servet yığma, kişiyi o malı kendisinin ihtiyâcı olmadığı halde muhtâç olanlara sarfetmekten alıkoyar. Muhtâç olmayan

bir insanın, muhtâç olan bir kimsenin mal edinmesini önlemesine mâni olmak gerekir. O halde bu korkutma uygun bir şarta dayanmaktadır. Bu şart bu hükmün illeti olduğuna göre; bu korkutma, o biriktirme içindir. Binâenaleyh nerede bu şart bulunursa, bu korkutma orada geçerli olur. Kezâ zekâtın vâcib olduğuna dâir gelen umûmî şartlar, mübâh olan zînet eşyâsında da mevcûddur. Meselâ, Peygamberimiz (s.a.) : Mallarınızın öşrünün dörtte birini veriniz. Dere kenarında yetişende öşrün dörtte biri vardır. Ey Ali, sana zekât vâcib değildir. Yirmi miskâlin olursa, yarım miskâl ver. Bir malda zekâttan başka bir yükümlülük yoktur. Üzerinden bir yıl geçmedikçe bir mala zekât gerekmez. İşte bu âyet ve bu hadîsler; mübâh olan zînet eşyâsında zekâtın gerekli olduğunu gösterir. Ve diyoruz ki : Ne Kur'an'da, ne de sünnette bu delilin karşısına çıkan bir delil, zînet eşyâsının zekâtının olmadığını gösteren bir âyet yoktur. Her ne kadar; mübâh olan zînet eşyâsında zekât yoktur, tarzında bir hadîs nakledilmiş ise de Tirmizî, bu konuda Hz. Peygamber'den gelen sahîh bir rivâyet olmadığını söylemektedir. Bu hadîsin sahîh olduğunu kabul etsek bile, oradaki «zînet» kelimesini «inci» mânâsına alırız. Çünkü Kur'an'da zînet eşyâsı olarak inci gösteril mektedir. O halde hadîste geçen «zînet» kelimesini, bu mânâya almak gerekir. Öyle ise bu hadîs, zînet eşyâsında zekât olmadığına delâlet etmez. Kezâ ihtiyâtlı olmak da bunu gerektirir. Ayrıca, nassa kıyâs ile karşı çıkılamaz. Çünkü nass kıyâstan üstündür. O halde bizim görüşümüz haktır. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XVI, 44 - 47).

Bu âyet-i kerîme'de stok para mutlak mânâda zikredilmiş olup hangi parayı şümûlü içine aldığı tahdîd edilmemiştir. İlim adamları arasında bu konuda ileri sürülmüş bazı görüşler vardır.. Bu görüşleri ileride açıklayacağız. Ancak, bu açıklamadan evvel mal stokunun cemiyet bünyesinde meydana getirdiği zararlar konusunda Fahreddîn Râzî (606/1210) nin bir açıklamasını kaydetmekte büyük fayda görmekteyiz. Fahreddîn Râzî, görüşünü dört madde halinde şöyle özetliyor :

1) İnsan bir şeyi çok sevip ona ulaşırsa ve sevdiği şeyi bulmaktan lezzet alırsa, o şeye karşı büyük sevgi besler ve ona çok meyl eder.

«İnsan fakîr olunca, sanki maldan faydalanma tadını hiç tatmamış ve o lezzetten gâfil olmuş gibidir. Fakat, az bir mala sâhip olunca, o mal miktarınca bir lezzet bulur. Ve bu sebepten mala karşı şiddetle meyl etmeğe başlar. Bu şekilde malın miktarı arttıkça, ondan aldığı zevk de çoğalır, mal talebindeki hırsı ve onu kazanma meyli daha da artar; dolayısıyla malın çokluğu, mal kazanma hırsının çoğalmasına sebep olur. Akıllı kimseler için gerekli olan husûs, kendine zarar verecek durumlardan sakınmasıdır. Yukarıda da açıkladığımız gibi, mal ne vakit çoğalırsa, buna karşılık hırs da çoğalır. Şâyet mal talebini sona erdi-

recek ve insan ihtirâsını kesecek bir sınır noktası takdîr edecek olursak, insanın yine o hudûda kadar çalışacağı muhakkaktır.

Mal çoğaldıkça artan hırstan doğacak zararların da büyük olacağı, binâenaleyh bu zarar ve taleplerin sonu gelmeyeceği hakkında kesin delil sâbit olunca, insan için ilk önce bu aşırı mal stokunu, dolayısıyla hırsını terketmesi vâcib olur.

2) Malı kazanmak çok güçtür; fakat kazandıktan sonra korunması ise daha güçtür. Bu sebeple insan, ömrü boyunca bir taraftan mal kazanmak, diğer taraftan onu korumak güçlükleri arasında kalıyor. Sonra insan, malının ancak cüz'î bir kısmından faydalanabilir, sonunda hasretlik içinde onu terk etmeğe mecbûr kalır. Bu ise, apaçık bir ziyândır.

3) Mal ve rütbenin çokluğu, insanda azgınlık bırakır. Azgınlık da kulun Rıdvân makamına (yani Allah'ın rızâsını kazanma) ulaşmasına mâni olur. Ve onu ziyâna götürür.

4) Cenâb-ı Allah zekâtı farz kıldı. Zekât, görünüşte malın bir nevi noksanlaşmasıdır. Malın çok miktarda elde bulunması eğer fazîlet olsaydı, İslâm dini onu noksânlaştırmaya çalışmazdı.

«Bu son izâh karşısında hatıra şöyle bir soru gelebilir : Malın elde bulunması fazîlet olmadığına göre, neden Hz. Peygamber veren elin, alan elden daha üstün olduğunu beyân buyurmuştur?

Bu soruya verilecek cevab şudur : Yüksek elden kasıd, hayır yapan eldir. Çünkü insan, malının az bir kısmını vermesi ile meydana gelen noksanlık, fakîrin elinde bir artış meydana gelmesine sebep oluyor. Bu bakımdan veren elin, alan elden üstün olduğu beyân buyurulmuştur. Yoksa bu Hadîs-i Şerîf, mal sâhiplerinin diğerlerinden daha üstün olduğunu izâh etmemektedir. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, IV, 630).

Mal stokunun insan bünyesinde ve toplumda meydana getireceği zararlara değindikten sonra, şimdi de malın hangi durumlarda stok edilmiş sayılacağı hakkında tahdîd koyan görüşleri kaydetmeğe çalışalım :

Bilginlerin çoğunluğu bu görüşte olup savunucuları şu ilim adamlarıdır :

1) Hz. Ömer : Hz. Ömer, malın stoku mevzûunda şöyle diyor : Zekâtı ödenen mal, toprak altında gömülü de olsa stok hükmüne dâhil değildir. Stok; zekâtı ödenmeyen maldır. Toprak altında gömülü olmasa da bu malın sâhibi onunla cehennem'de dağlanacaktır.

2) Abdullah İbn Ömer : İbn Ömer de aynen babasının görüşünde olduğunu söylemektedir.

3) Câbir : Câbir İbn Abdullah şöyle diyor : Malının zekâtını verdiğin zaman onun şerrini gidermiş olursun; artık bu mal stok değildir.

4) Abdullah İbn Abbas : İbn Abbâs «Mallarını stok edip Allah yolunda harcamayanlar» meâlindeki âyet-i kerîme'yi tefsîr ederken şöyle demiştir : Cenâb-ı Allah bu âyetle, mallarının zekâtını ödemeyenleri kasdediyor.

5) İkrime : Zekâtı ödenen mal stok değildir.

6) Süddî : Altın ve gümüşü stok edenlerden maksad, şu kıble ehli, yani müslümanlardır. Gömülü olmasa ve az da olsa zekâtı ödenmeyen mal stoktur. Zekâtı ödenen mal; çok da olsa stok değildir, diyor.

7) Âmir : Câbir, Âmir'e : Rafta durup zekâtı ödenmeyen mal stok mudur? diye sorunca Âmir : Kıyâmette onunla dağlanacak cevabını verdi.

8) Ebu Hayyân el-Endelûsî (v. 745/1344) : Ebu Hayyân, el-Bahr'ul -Muhît adlı tefsîrinde bu konuda şöyle diyor : Doğrusu malını stok edip Allah yolunda harcamayanlar, sarı ve beyâzları (paraları) bırakanları kötüleyen ve stok edilen mal ile dağlanılacağı hakkındaki hadîs-i şerîf'ler, zekâtın farz oluşundan öncedir. Paranın stok edilmesi ile ilgili tehdîd, onun hakkının ödenmemesine binâen vukû' bulmuştur. Birçok ilim adamları bu sebepten toprak altında gömülü olmasa da stok mal, zekâtı ödenmeyen maldır, demişlerdir.

Bu görüşü savunan ilim adamlarının dayandıkları delil, Buhârî'de zikredilen şu hadîs-i şerîf'tir : Talha b. Ubeydillah'dan rivâyet olunduğuna göre; bir adam, Hz. Peygamberin yanına gelerek ona İslâm'dan sordu. Hz. Peygamber : Günde beş vakit namaz kılmak, buyurdu.

Adam : Beş vakitten başka namaz borcum yok mudur? diye sordu.

Hz. Peygamber : Hayır, kendiliğinden kıldığın müstesnâdır, buyurduktan sonra şöyle devâm etti : Ramazân orucunu tutmak.

Adam : Ramazân orucundan başka oruç tutmak gerekir mi? dedi.

Hz. Peygamber : Hayır, ancak kendiliğinden tutarsan o müstesnâdır... Ve devâmla : Zekât vermek, buyurdu.

Adam : Zekâttan başka bir şey vermem gerekli midir? dedi.

Hz. Peygamber : Hayır, ancak kendiliğinden yaparsan bu müstesnâdır, buyurdu. Bundan sonra o adam şu sözleri söyleyerek oradan ayrıldı. Allah'a yemîn ederim ki, bu söylediklerinden ne fazla, ne de az yapacağım.

Hz. Peygamber de bu sözlerine karşılık ardından : Eğer doğru söylüyorsa; kurtulmuştur, buyurdu.

Bazı ilim adamlarına göre, cezâyı gerektiren stok mal; esîrlerin hüriyete kavuşturulması, açların doyurulması ve benzeri sosyal hakları ödenmeyen maldır.

Bu konuda Kâdî şöyle diyor : Âyette, yalnız zekâtı ödenmeyen malın stok sayılacağı mânâsını tahsîs eden bir karîne yoktur. Belki şöyle demek gerekir : Stok mal; kendinden ödenmesi gereken hakların ödenmediği maldır.

Bu görüş, stok mal mevzûunda umûmî bir hüküm ihtivâ edip kesin rakam belirtmesi bakımından enteresandır. Bu görüşü ileri süren müctehid, Hz. Ali'dir. Hz. Ali, yaşadığı devirde, yani sahâbe devrinde mes'ûliyeti gerektiren stok mallar için o devrin piyasasına göre bir tahdîd koyarak rakam vermiştir. Bu rakamlar, aynı zamanda o devrin içtimâî hayat seviyesi hakkında bizlere fikir vermektedir.

Cûde İbn Hebre'den rivâyet olunduğuna göre, Hz. Ali şöyle demiştir : Altın ile gümüşlerini stok edip Allah yolunda harcamayanlar meâlindeki âyet-i kerîme'yi tefsîr ederken : Dörtbin dirhem ile daha azı nafaka parasıdır. Dörtbin dirhemden fazlası ise stoktur, buyurdu.

Dörtbin dirhem para, o devirdeki satın alma gücüne göre düşünüldüğü takdîrde 800 koyun alabildiğini hesâb edersek, günümüz piyasasında bir koyun 400 TL. üzerinden hesâba katılırsa 360.000 TL. eder. Yani 360.000 TL. sından daha fazla para elde bulundurulamaz. Bulundurulursa stok hükmüne girer.

Bu parayı o devrin piyasasına göre değil de günümüzdeki râyic üzerinden hesâb edersek o zaman yaklaşık olarak 16.000 TL. eder ki bu miktar, ancak bir kimsenin senelik ihtiyâcını normal şartlar altında karşılayabilecek güçtedir.

Zekâtı ister ödensin, ister ödenmesin, ihtiyâçtan fazla elde bulundurulan paranın stok olduğu görüşünü şu ilim adamları savunmuşlardır :

1) Ebuzerr (r.a.) : İbn Abd'ül-Berr, Ebuzerr'den bu husûsta birçok rivâyetlerin nakledildiğini kaydettikten sonra şu rivâyeti nakliyor : Yiyecek maddeleri ile normal geçim imkânlarından fazla elde tutulan bütün mallar stok olup sâhibi şer'an zemmedilir. Tevbe sûresinin 34 ve 35. âyetlerindeki azâb tehdîdi bu konuda inmiştir.

Ebuzerr'in bu görüşüne sahâbenin büyük bir çoğunluğu ile Tabiîler de muhâliftir. Onlar, âyetteki azâb tehdîdini, zekâtlarını ödemeyenlere hamletmişlerdir.

Ebuzerr'in bu görüşünde ısrâr ettiğine dâir bir vak'a da zikredilmektedir.

Ebuzerr, çoluk-çocuğun nafakasından artan para veya diğer malların elde tutularak stok edilmesinin harâm olduğu hakkında fetvâ veriyor, insanları bu fikre teşvîk ediyor, hattâ bunun hilâfına hareket edenlere şiddetli davranıyordu. O sıralarda Şam vâlîsi bulunan Hz. Muâviye onu bu fetvâdan men'etti; fakat o, yine bildiğini söylemekten

çekinmedi. Bunun üzerine Hz. Muâviye, Ebuzerr'den zarar geleceği korkusu ile onu Halîfe bulunan Hz. Osmân'a şikâyet etti. Hz. Osmân'da Ebuzerr'i Medîne'ye celbederek Rabeze denilen yerde ikâmete mecbûr etti. Ebuzerr, işte bu sürgünde bulunduğu sırada Rabeze'de vefât etmiştir.

2) «Fıkh'es-Sünne» adlı kitabta kaydedildiğine göre; ashâbtan Şa'bî, Mücâhid, Tâvûs ve diğer sahâbîlerden nakledilen sahîh rivâyetlerde, onların da malda zekâttan başka hak bulunduğu görüşünde oldukları anlaşılmaktadır.

3) İbn Hazm : «Fıkh ez-Zekât» da nakledildiğine göre İzn Hazm, «el-Muhallâ» adlı kitâbında bu babtaki görüşünü şöyle açıklıyor : Fakîrlerin ihtiyâçlarını gidermek, her memleketin zenginleri üzerine farz kılınmıştır. Zekâtlar ihtiyâcı gidermediği takdîrde, devlet zenginleri buna zorlayabilir. Bu şekilde fakîrlerin zarûrî yiyecek maddeleri, kışlık ve yazlık giyecekleri, yağmur, güneş ve soğuktan koruyacak meskenlerle, içecek ihtiyâçları giderilir.

İbn Hazm'ın dayandığı deliller; şu âyet-i kerîme'lerle Peygamber Efendimizden rivâyet edilen bir hadîs-i şerîf'tir :

Cenâb-ı Allah Kur'an-ı Kerîm'de şöyle buyuruyor : «Akrabâya, fakîre ve yolcuya hakkını ver.»

«Allah'a ibâdet edin; hiç bir şeyi O'na ortak koşmayın. Ana-babanıza, yakınlarınıza, yetîmlere, fakîrlere, akrabâ komşuya, yakın komşuya, yakın arkadaşa, yolcuya ve elinizdeki kölelere iyilik yapın.»

«Sağcılar, Cennettedirler. Mücrimlere sorarlar : Sizi Cehenneme sokan şey nedir? Onlar da şöyle derler : Biz namazı kılanlardan değildik; yoksulu yedirmezdik.»

Peygamber Efendimiz de şöyle buyuruyor : Kim, insanlara acımazsa, Allah'ta ona acımaz.

Kimin elinde ihtiyâçtan fazla mal bulunur da müslüman kardeşini aç, çıplak ve perîşan gördüğü halde ona yardımda bulunmazsa, şüphesiz Cenâb-ı Allah ona acımaz.

4) Kurtubî : Kurtubî, tefsîrinde malda zekâttan başka hak olup olmadığı konusunda ileri sürülen görüşlerin münâkaşasını yaptıktan sonra kendi görüşünü şöyle açıklıyor : Bu konuda Ebuzerr'den rivâyet edilen görüşün hülâsası, âyet-i kerîme'nin, muhâcirlerin zayıf olduğu ve Hz. Peygamber'in kudreti; onların ihtiyâçlarını yetecek kadar gidermekten uzak bulunduğu şiddetli ihtiyâç zamanlarında inmiş olması muhtemeldir. O zaman hazînede, ihtiyâçlara cevab verecek kadar para yoktu; kıtlıklar ve âfetler kendilerine hücûm etmekteydi. Bu sebeple müslümanlar, ihtiyâçtan fazla malı elde bulundurmaktan neh-

yedildiler. İşte böyle zamanlarda parayı stok etmek, malı insanların istifâdesinden kaçırmak câiz değildir.

Sonradan Cenâb-ı Hak müslümanları büyük fetihlere muvaffak kılıp geniş imkânlar ihsân edince, 200 dirhem gümüşte 5 dirhem, 20 dînâr altında yarım dînâr, yani 1/40 hesâbı ile paradan zekât vermelerini emretti. Daha önce olduğu gibi, bütün mallarını vermeyi emretmeyip bir sene beklemek sûretiyle büyümeyi de şart koştu.

Bu açıklamadan anlaşıldığına göre, ihtiyâç ve zarûretler karşısında elde fazla mal biriktirmek, sorumluluğu gerektirmektedir.

5) Fahreddîn Râzî (v. 606/1210) : «Akrabâya hakkını ver; yoksula ve yolcuya da...» meâlindeki âyet-i kerîme'nin tefsîrinde görüşünü şöyle açıklıyor : Cenâb-ı Allah burada, ister zekâta tâbi olsun, ister olmasın; ister sene tamâmlanmış olsun, ister olmasın, malı bulunan herkes üzerine iyilik yapmaları gerektiğini kasdediyor. Çünkü burada iyilikten maksad, umûmî şefkattir. Müslümanın elinde fazla mal bulunmasa da şu üç sınıfa iyilikte bulunmak farzdır :

Zekât vermesi gerekmeyen bir kimsenin elinde, üzerinden sene geçmeyen bir malı, akarı bulunacak olsa, en yakın akrabâsına bakmak ona farzdır. (Meselâ; babası, anası, kardeşi gibi). Bunun gibi, zarûret zamanlarında akrabâ olmayan diğer fakîrler de böyledir. Zîrâ bir şeyi olmayan kimse, son dereceye varan ihtiyâç uçurumu üzerine geldiği zaman, elinde imkân bulunan bütün müslümanlara, (zekât borcu olmasa da) onun ihtiyâcını gidermek farz olur.

Yine bunun gibi, bir kimse bir çölde mahsûr kalsa, bir müslümanın da onu, emniyetli bölgeye kadar götürecek bir bineği bulunsa, zekât verme borcu olmasa da onu gereken yere götürmek müslümana farzdır.

6) Ahmed Mustafâ el-Merâğî (v. 1310/1892) : Yukarıdaki âyet-i kerîme'nin tefsîrinde şöyle diyor : İmâm A'zam Ebu Hanîfe bu âyetle çalışıp kazanmaktan âciz ve muhtâç oldukları zaman akrabâya ve diğer insanlara nafaka vermenin farz olduğunu istidlâl etmiştir. Bunun gibi malı olmayan fakîr, ihtiyâç vartasına düştüğü zaman, onun ihtiyâcını gidererek gelecek tehlikeleri önlemek de farzdır.

7) Muhammed Abduh : Zekâtın stok edilmesini yasaklayan âyet-i kerîme'nin tefsîrinde Abduh, görüşünü şöyle özetliyor : Burada stok ifâdesinden kasdedilen mânâ, altın ile gümüşü, yani parayı sandıklara koyup toprağa gömmek ve onu elde tutarak Allah yolunda harcamaktan hayır işlerinde ve toplumun faydalanacağı sâhalarda yatırmaktan alıkoymaktır.

Bakara sûresinin 177. âyet-i kerîme'sini tefsîr ederken de bu noktaya değinerek şöyle demektedir : Bu verme, ileride gelecek olan zekât vermekten başka bir şey olup iyilik yapma esâslarından biridir; ve farz-

dır. Bu fazîlet, zekât ödeme vaktinin dışında olup zekât verdikten sonra veya sene tamâmlanmadan fakîrlerin muztarr durumda bulundukları zamanlara mahsûstur. Böyle zamanlarda belli bir nisâb şart değildir. Belki herkesin durumuna bağlıdır.

Bir kimsenin yalnız bir çöreği bulunsa, kendisinin ve nafakasını te'mîn ile mükellef bulunduğu kimselerin de buna ihtiyâcı olmasa, buna karşılık bu çöreğe şiddetle ihtiyâcı olan birini görecek olsa, o çöreği ona vermesi farz olur. (Zîrâ açlıktan ölme tehlikesi vardır.)

Malda yalnız zarûret durumunda kalanların hakkı olmayıp belki Cenâb-ı Allah, mü'mine zekâtın dışında akrabâsına da nafaka vermeyi farz kılmıştır. (Halbuki akrabâya zekât verilmez. Ana-baba, oğul, torun gibi.) İnsanlar içinde iyilik yapılmaya en lâyık kimseler, kişinin yakınlarıdır. Zîrâ bir kimse ihtiyâç sâhibi olup ta akrabâsı içinde zengin birisi bulunsa, akrabâlık bağı ile kalbi ona yönelir.

İnsan, yaratılışı itibârı ile başkalarından çok akrabâsının fakîrlik ve yoksulluğundan ötürü elem çeker, düşkünlüklerinden dolayı alçalır; şereflerinden dolayı da şereflenir.

Kim akrabâsına iyilik etmeyip, kendisi nimetler içinde bulunmaktan zevk duyarken, buna karşılık akrabâsı şiddetli ihtiyâç içinde bulunursa, bu kimse hem din, hem de insanlık duygusundan uzaktır. En yakın akrabânın hakkı daha kuvvetli ve ona yardımda bulunarak iyilik yapmak daha fazîletlidir.

Yetîmlerin kefilleri öldüğü için onların ihtiyâçlarını te'mîn etmek; hal ve gidişlerinin kötüleşmemesi, terbiyelerinin bozulmaması ve hem kendilerine, hem de müslüman kardeşlerine faydalı birer uzuv olabilmeleri için zengin müslümanlara düşen bir görevdir.

Fakîrlere gelince, kendilerine ve çoluk-çocuklarının nafakasına yetecek kadar rızık te'mîninden âciz oldukları ve aza kanâat etmek sûretiyle ellerini başkalarına zilletle açmaktan kaçındıkları için, güçlü müslümanların onlara yardım etmeleri farzdır.

Yolcu, sefer esnâsında yalnız kalan, akrabâsına, çoluk - çocuğuna ulaşamayıp âciz kalan ve ana-babası, akrabâsı, çoluk-çocuğu yol olan kimsedir. Yolcuya yardım emrinde, insanları din tarafından seyâhate teşvîk vardır.

İsteyenler (dilenenler); geçici ihtiyâçların kendilerini insanlara el açmaya ittiği kimselerdir. Din açısından dilenmek harâmdır. Ancak zarûretler dolayısıyla olursa bu durum müstesnâdır. Bu takdîrde isteyen kimsenin, istemekte zarûret sınırını aşmaması gerekmektedir.

Kölelere de kendilerini hürriyete kavuşturmak için verilir. Bu verme, köleyi satın alıp serbest bırakmaya da, mevcûd köleleri serbest bırakmaya da, mükâteb kölelere yardımda bulunmaya da, esîrlerin ser-

best bırakılmasına da şâmildir. Kur'an-ı Kerîm'de bu çeşit yardımın müslümanların mallarında farz olan bir hak kılınışında, İslâm dininin köleleri âzâd etmeğe teşvîk ettiğine kuvvetli bir delil mevcûttur.

Yukarıdan beri saydığımız sınıflara zekât malından başka, iyilikte bulunmanın teşrîi, muayyen bir zaman ve muayyen bir nisâba mâlik olmakla kayıdlandırılmış değildir. Verilecek miktar, eldeki mala nisbetle orantılı da değildir. (Meselâ; 1/10, 1/20, 1/40 gibi.) Bu miktar, mutlak bir emre bağlı olup verenin imkânlarına göredir. Yaratılışı itibârı ile muhterem olan insanı yok olmaktan kurtarmak, gücü yeten her müslümana farzdır. Daha fazlası için ta'yîn edilmiş bir sınır yoktur.

İnsanların pek çoğu, Kur'an-ı Kerîm'in teşvîk ettiği sosyal adâlet esâslarına dayalı olan bu umûmî haklardan gâfildirler. Bu muhtâç sınıflardan yalnız dilencilere ihsânda bulunuyorlar. Halbuki isteyenlerin pek azı ihsân edilmeğe lâyıktır. Bunların çoğu imkân sâhibidir.

8) Seyyid Sâbık : «Fıkh es-Sünne» adlı kitâbında görüşünü şöyle açıklıyor : İslâm, mala bir vâkıa gözü ile bakar. O, hayatın can damarı, ferd ve toplumun nizâm dayanağıdır. Cenâb-ı Allah bir âyette şöyle buyuruyor : «Yüce Allah'ın sizin için hayat nizâmı yaptığı mallarınızı akılsızlara vermeyin.»

Bu âyet-i kerîme, malın herkese yetecek kadar gıdâ, giyecek eşyâ, mesken ve diğer zarûrî ihtiyâçları için dağıtılmasını gerektiriyor. Öyle ki toplumda sallanan ve imkânlardan mahrûm olan hiç bir ferd kalmayıncaya kadar...

Malın tevzîi için en uygun yol, zekât verme yoludur. Zekât, zenginin, sıkılmadan fakîrin seviyesini imkân seviyesine yükseltip, onu geçim sıkıntısı ve mahrûmiyet darlığından uzaklaştırma mevkiindedir. Zekât, zenginin fakîre verdiği bir minnet vesîlesi değildir. Zekât, Cenâb-ı Allah'ın gereken yerlere vermesi için zenginin eline emânet ettiği bir hakkıdır. Bundan şu hakîkat ortaya çıkıyor : «Mal, yalnız zenginlerin eline vakfedilmiş değildir. O, herkesin faydalanması için yaratılmıştır. Maldan faydalanmak husûsunda zenginlerle fakîrler müsâvîdir. Bu noktayı Cenâb-ı Allah, ganîmet mallarının taksîmi bahsinde şu şekilde açıklıyor : «Allah'ın, peygamberlerine (kendileri ile harbedilen kâfir) memleketlerin ahâlîsinden ganîmet olarak ihsân ettiği mallar; Allah'ın Rasûlünün, ona yakın olan akrabâsının, yetîmlerin, yoksullarla yolda kalmış yolcuların hakkıdır. Tâ ki o mal, sizden yalnız zenginlerin elinde dolaşan bir servet olmasın...»

Yani bu taksîm, malın sâdece zenginler elinde dolaşmamasını ve malın hem zenginlere, hem de fakîrlere tevzî edilmesini gerektirir.

Zekât malda farz olan bir haktır. Onunla fakîr ve düşkün insanların ihtiyâçları giderilir; ihtiyâçtan doğacak tehlikeler önlenir; zarûret du-

rumunda kalanların yaşayışları normal seviyeye çıkarılır; onları açlıktan kurtarır, korkulardan emîn kılar.

Zekâtlar, ihtiyâç ve zarûretleri gidermekten uzak kaldığı zamanlarda zekâttan başka bir hak ortaya çıkar. Bu hak, yalnız fakîrin yiyecek kadar ihtiyâcını te'mîn etmekle kayıdlıdır. Böyle zamanlarda zenginlerin mallarından yetecek kadar alınabilir. (Seyyid Sâbık, Fıkh es-Sünne, I, 414 vd.).

Bu bölüm Yunus Vehbi Yavuz'un, İslâm'da Zekât Müessesesi, (45 -86 İst. 1972) isimli eserinden alınmıştır.

———oOo———

إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِندَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ
مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ
كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿٣٦﴾

36 — Doğrusu ayların sayısı gökleri ve yeri yarattığı günden beri Allah'ın kitabında oniki aydır. Bunlardan dördü harâm olanlardır. İşte doğru din budur. O halde bunlarda nefislerinize zulmetmeyin. Müşrikler sizinle nasıl toplu olarak savaşıyorlarsa; siz de onlarla toplu olarak savaşın. Ve bilin ki muhakkak Allah, müttakîlerle beraberdir.

Ayların Sayısı

İmâm Ahmed der ki : Bize İsmâîl'in... Ebu Bekre'den rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.) haccında hutbe okudu ve : Dikkat ediniz, muhakkak zaman Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı gündeki şekli üzere dönmüştür. Sene oniki aydır. Bunlardan dördü harâm olanlardır. Üçü peşpeşedir : Zülka'de, Zülhicce, Muharrem ve Cumâdâ ile Şa'bân arasında Mudâr'ın Receb'i, buyurdu. Sonra : Dikkat ediniz, bu hangi gündür? diye sordu. Biz : Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dedik. Sustu ve nihâyet sandık ki isminden başka bir şeyle onu isimlendirecek. Nahr günü değil midir? diye sordu. Biz evet, dedik. Sonra : Bu, hangi aydır? diye sordu, biz : «Allah ve Rasûlü en iyi bilir, dedik. Sustu ve zannettik ki isminden başka bir şeyle onu isimlendirecek. Zülhicce değil midir?

buyurdu, biz evet dedik. Sonra : Bu, hangi beldedir? diye sordu, biz : Allah ve Rasûlü en iyi bilir, dedik. Sustu ve biz zannettik ki isminden başka bir şeyle onu isimlendirecek. Belde (Allah'ın beldesi) değil midir? buyurdu, biz; evet, dedik. Muhakkak kanlarınız ve mallarınız —râvî der ki : Öyle sanıyorum ırzlarınız da dedi— şu beldenizde, şu ayınızda, şu gününüzün harâm olduğu gibi size harâmdır. Sizler mutlakâ Rabbınıza kavuşacaksınız da size amellerinizden soracak. Uyanık olunuz. Benden sonra birbirinizin boynunu vuran sapıklar haline dönmeyiniz. Dikkat ediniz, teblîğ ettim mi? Burada bulunanınız bulunmayanınıza ulaştırsın. Olur ki ulaştıracağı kimse işitenlerin bazısından daha iyi ezberler, buyurdu. Hadîsi Buhârî tefsîr bâbında ve başka yerde rivâyet etmiştir. Müslim de Eyyûb kanalıyla... Abdurrahmân İbn Ebu Bekre'den, o ise babasından bu hadîsi rivâyet etmiştir.

İbn Cerîr der ki : Bize Muhammed İbn Ma'mer'in... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Muhakkak ki zaman Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı gündeki şekli ile dönmüştür (dönmektedir). Allah katında ayların sayısı gökleri ve yeri yarattığı günde Allah'ın kitabında onikidir. Onlardan dördü harâm aylardır. Üçü peşpeşe olup (biri de) Cumâdâ ile Şa'bân arasındaki Mudar'ın Receb'idir. Hadîsi Muhammed İbn Ma'mer'den rivâyet eden el-Bezzâr : Bu hadîs Ebu Hüreyre'den sâdece bu yönden rivâyet edilmiştir. Hadîsi İbn Avn da... Abdurrahmân İbn Ebu Bekre'den, o ise babasından rivâyet etmiştir, der.

Yine İbn Cerîr der ki : Bana Mûsâ İbn Abdurrahmân el-Mesrûkî'nin... İbn Ömer'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) vedâ haccında teşrîk günlerinin ortasında Minâ'da hutbe okuyup şöyle buyurdu : Ey insanlar, muhakkak zaman dönmüştür. O, bugün Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı gündeki şekli gibidir. Muhakkak Allah katında ayların sayısı onikidir. Onlardan dördü harâm aylardır. Onların ilki Cumâdâ ve Şa'bân arasındaki Mudar'ın Receb'idir. Zülka'de, Zülhicce ve Muharrem (diğer üç harâm aydır). Hadîsin bir benzerini veya aynını İbn Merdûyeh de Mûsâ İbn Ubeyde kanalıyla... İbn Ömer'den rivâyet etmiştir.

Hammâd İbn Seleme der ki : Bana Ali İbn Zeyd'in Ebu Hurre'den, onun er-Rukâşî'den, onun da sahâbî olan amcasından rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Teşrîk günlerinin ortasında Allah Rasûlü (s.a.) nün devesinin gemini tutmuş, insanları ondan uzaklaştırıyordum. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu : Dikkat ediniz, muhakkak ki zaman Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı gündeki şekli gibi dönmüştür. (dönmektedir). Muhakkak ki Allah katında Allah'ın kitabında gökleri ve yeri yarattığı günde ayların sayısı oniki aydır. Onlardan dördü harâm aylardır. On-

larda kendilerinize yazık etmeyiniz (zulmetmeyiniz). Saîd İbn Mansûr'un Ebu Muâviye kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, «Bunlardan dördü harâm olanlardır.» âyeti hakkında : Muharrem, Receb, Zülka'de, Zülhicce, demiştir.

Hz. Peygamber (s.a.) in hadîste : Muhakkak ki zaman Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı gündeki şekli gibi dönmüştür (dönmektedir), buyurmuş olması onun takdîm ve te'hîr, fazlalık ve eksiklik, geciktirme ve değiştirme olmaksızın evvelemirde Allah'ın yaratmış olduğu durumu bir tesbît ve anlatmadan ibârettir. Nitekim Mekke'nin harâm kılınması konusunda da : Muhakkak ki bu beldeyi Allah Teâlâ gökleri ve yeri yarattığı günde harâm kılmıştır. O, kıyâmet gününe kadar Allah'ın harâm kılmasıyla harâmdır, buyurduğu gibi burada da : Muhakkak ki zaman Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı gündeki şekli ile dönmüştür (dönmektedir), buyurmuştur. Bugün durum Allah Teâlâ'nın gökleri ve yeri yarattığı günde olduğu gibi kitabında aynen meşrû'dur.

Bu hadîs üzerinde müfessir ve mütekellimlerden birisi şöyle demiştir : Hz. Peygamber'in : Muhakkak ki (zaman) Allah Teâlâ'nın gökleri ve yeri yarattığı gündeki şekli gibi (şekli ile) dönmüştür, sözünden maksad şudur : Allah Rasûlü (s.a.) nün haccı o sene zülhicceye rastlamıştı. Araplar harâm ayları ertelerlerdi. Böylece senelerin çoğunda ve hattâ ekserîsinde Zülhicceden başka aylarda haccederlerdi. (Bazıları) Ebubekir es-Sıddîk'ın 9. senedeki haccının Zülka'de'de olduğunu sanmışlardır ki bu şüphelidir. Nitekim Nesî'den bahsederken bunu da açıklayacağız.

Bundan daha da garîbi Taberânî'nin seleften birisinden rivâyet ettiği bir hadîs içinde geçen şu sözlerdir : Vedâ haccı senesi müslümanların, yahûdîlerin ve hıristiyanların haccı bir güne rastlamıştı ki o da nahr günüdür. En doğrusunu Allah bilir.

Bu kısma Ek (Hâşiye)

Şeyh es-Sehâvî «el-Meşhûr fi Esmâ-i Eyyâm'iş-Şuhûr» ismi ile toplamış olduğu bir cüz'de şöyle der : Muharrem'e bu ismin verilmesi, onun harâm bir ay olmasındandır. Bana göre böyle isimlendirilmesi, onun harâm kılınmasını kuvetlendirmek içindir. Çünkü arablar bu ay üzerinde dilediklerî gibi tasarrufda bulunur; bir sene helâl, bir sene harâm sayarlardı. Bu kelimenin çoğulu muharremât, mehârim ve mehârîm olarak gelir. Safer ayına ise bu ismin verilme sebebi, onların (bu ayda) savaş ve sefer için çıktıklarında evlerinde olmamalarıdır. Bu kelimenin de çoğulu Erbiâ' ve Erbia olarak gelir. Rebî'ûl-Âhir de birincisi gibidir. Cemâziyel-evvel ayına bu ismin verilme sebebi ise bu ayda suların donmasındandır. Onlara göre aylar dönmezdi. Bu, şüphelidir. Zîrâ onların ayları hilâllere bağlıydı. O halde mutlakâ dönmesi gerekir. Herhalde bu

ismi vermeleri ilk isimlendirildiğinde soğuktan suların donmuş olmasındandır.

(.....)

Bu kelimenin de çoğulu cumâdiyât olarak gelir, müzekker ve müennesdir. Dolayısıyla cumâdâ el-Ûlâ, cumâdâ el-Evvel ve cumâdâ el-Âhir, cumâdâ el-Âhire denilir. Receb kelimesi, ta'zîm anlamına olan tercîb kökünden gelir. Çoğulu ercâb, ricâb ve recebât şeklindedir. Şa'bân ismi ise; yağma için kabîlelerin dağılması aslından alınmıştır. Şeâbîh ve Şa'bânât şeklinde çoğul yapılır. Ramazân ayına bu ismin verilmesi, sıcağın şiddetli olmasındandır. Ramezânât, Ramâzîn ve Ermiza şeklinde çoğul yapılır. O, Allah'ın isimlerinden bir isimdir, diyenin sözü ise hatâlı olup önem verilmez ve iltifât edilmez. Ben de derim ki : Bu husûsta bir hadîs vârid olmuşsa da zayıftır. Ben bunu Oruç Kitâbının başında açıkladım.

Şevvâl kelimesi dişiye aşmak üzere devenin kuyruğunu kaldırması anlamına gelen masdardan türetilmiştir. Şevvâvîl, şevâvîl ve şevvâlât şeklinde çoğul yapılır. el-Ka'de kelimesi kafın kesresi iledir. —Ben de derim ki : Kaf'ın tek fethası ile de olur.— Bu aya bu ismin veriliş sebebi, onların (arapların) bu ayda savaş ve yolculuk yapmamalarıdır. Zevât el-Ka'de şeklinde çoğul yapılır. el-Hicce kelimesi hâ'nın kesresi —ben de derim ki : Hâ'nın fethası ile de olur— iledir. Bu aya Zülhicce denmesinin sebebi haccı bu ayda yerine getirdiklerindendir. Zevât el-Hicce şeklinde çoğul yapılır.

Günlerin isimleri : İlki el-Ehad'dır. Âhad, Uhâd ve Vuhûd olarak çoğul yapılır. Sonra el-İsneyn'dir. Esânîn şeklinde çoğul yapılır. Sonra hem müzekker ve hem de müennes sayılan es-Sülâsâ'dır. Çoğulu Sülâsâvât ve Esâlis'dir. Sonra el-Erbiâ olup Erbiâvât ve Erâbî' şeklinde çoğul yapılır. Sonra el-Hamîs'dir. Ahmise ve Ahâmis şeklinde çoğul yapılır. Sonra Cümüa —Mimin zammesi ile sükûnu ile ve fethası ile okunur— dır. Çoğulu Cüma' ve Cümüât gelir. Sonra Sebt gelir ki kesme anlamına olan sebt kelimesinden alınmıştır. Sayılar burada sona ermektedir. Araplar ise günleri şöyle isimlendirmişlerdi : Evvel, Ehven, Cübâr, Debâr, Mu'nis, Arûbe, Şeyyâr.

(.....)

Allah Teâlâ : «Bunlardan dördü harâm olanlardır.» buyurur ki araplar câhiliye devrinde de bunları harâm kılmaktaydılar. Onlardan el-Besl adındaki bir grup dışında cumhûr'u dört ayı harâm sayardı. El-Besl ismindeki topluluk ise (dinlerinde) derinleşme ve zorlaştırma sebebiyle senede sekiz ayı harâm sayarlardı.

Hz. Peygamber : «Üçü peşpeşedir : Zülka'de, Zülhicce ve Muharrem, (Dördüncüsü ise) Cumâdâ ve Şa'bân arasındaki Mudar'ın Receb'idir.»

sözünde Receb ayını Mudar kabîlesine izâfe etmekle onların; Receb, Cumâdâ ve Şa'bân arasındaki aydır, sözlerinin sıhhatlı olduğunu beyân etmiştir. Halbuki Rabîa kabîlesi; harâm olan Receb ayının, Şa'bân ve Şevvâl arasındaki ay olduğunu sanırlardı ki bu ay bu gün Ramazân ayıdır. Bu sözleriyle Hz. Peygamber (s.a.) Rabîa'nın Receb'i olmayıp Mudar'ın Receb'i (nin harâm olan ay) olduğunu beyân etmiştir. Harâm aylar dörttür. Üçü birbirini ta'kîb eder, biri ise tektir. Bu, hacc ve umre farzlarının edâsı içindir. Hacc ayından önceki bir ay harâm kılınmış olup bu, Zülka'de ayıdır. Zîrâ onlar, bu ayda savaş yapmazlardı. Zülhicce ayı da harâm kılınmıştır. Zîrâ onlar haccı bu ayda yerine getirir, haccın farzlarını yerine getirmekle meşgûl olurlardı. Bundan sonra da bir ay harâm kılınmıştır ki Muharrem ayıdır. Bu, en uzak beldelerde olanların emniyyet içinde dönebilmeleri içindir. Senenin ortasında Receb'in harâm olması ise Allah'ın evine Arab Yarımadası'nın en uzak yerlerinden gelenlerin Beytullah'ı ziyâretle umre yapmaları, ziyâretten sonra vatanlarına bu ayda emniyyet içinde dönebilmeleri içindir.

Allah Teâlâ : «İşte doğru din budur.» buyurur ki bu, Allah'ın kitabında geçtiği üzere uyulacak, imtisâl edilecek ve Allah'ın aylar içinde bazılarını harâm kılmasıyla O'nun emrine uyulacak dosdoğru bir yol, bir şerîattır.

Allah Teâlâ : «O halde bunlarda (bu haràm aylarda) nefislerinize zulmetmeyin.» buyurur. Zîrâ diğerlerine göre günâh, bu aylarda daha ağırdır. Nitekim harâm beldede günâhlar, kat kat daha ağırdır. Allah Teâlâ bir âyet-i kerîme'de : «Kim orada zulm ile ilhâda yeltenirse biz onlara can yakıcı bir azâbı tattırırız.» (Hacc, 25) buyurur ki harâm ay da böyledir. Onlarda günâhlar daha ağırdır. Bu sebepledir ki İmâm Şâfiî ve âlimlerden bir çoğuna göre; diyet, harâm ayda daha ağırlaştırılır. Harâm (beldede) birisini öldüren veya ihrâmlı birini öldüren hakkındaki hüküm de böyledir. Hammâd İbn Seleme'nin Ali İbn Zeyd kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, «O halde bunlarda nefislerinize zulmetmeyin.» âyeti hakkında : Bütün aylarda, demiştir. İbn Abbâs'tan rivâyetle «Allah katında ayların sayısı... 12 aydır... O halde bunlarda nefislerinize zulmetmeyin.» âyeti hakkında Ali İbn Ebu Talha şöyle der : Bu ayların hepsinde. Sonra bunlardan dördünü ayırmış ve harâm kılmıştır. Onların harâmlarını büyültmüş, günâhı bunlardan daha büyük; sâlih amel ile bunun ecrini de büyük kılmıştır.

«O halde bunlarda nefislerinize zulmetmeyin.» âyeti hakkında Katâde der ki : Her ne kadar her halde zulüm büyük bir suç ise de, harâm aylarda zulüm diğer zamanlardaki zulümden daha büyük hatâ ve günâhtır. Allah Teâlâ yaratıklarından seçtiklerini seçmiştir. Meleklerden elçiler, insanlardan elçiler seçmiş, kelâm (söz) dan kendi zikrini seç-

miş, yeryüzünden mescidleri seçmiş, aylardan Ramazân ve harâm ayları seçmiş, günlerden cum'a gününü seçmiş, gecelerden kadr gecesini seçmiştir. Allah'ın büyüttüklerine ta'zîmde bulununuz. Anlayış ve akıl sâhipleri katında işler ancak Allah Teâlâ'nın büyültmesi ile ta'zîm görür.

Sevrî der ki : Kays İbn Müslim'den, onun da Hasan İbn Muhammed İbn el-Hanefiyye'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Onları harâm olmaları gibi harâm kılmamakla nefislerinize zulmetmeyiniz.

Muhammed İbn İshâk ise «O halde bunlarda nefislerinize zulmetmeyin.» âyetini şöyle anlar : Şirk ehlinin yaptığı gibi harâmlarını helâl, helâllarını harâm kılmayınız. Onların yapagelmekte oldukları nesh (harâm ayları erteleme), küfürde bir ziyâdelik olup bununla küfredenleri dalâlete düşürür. İbn Cerîr bu sözü tercîh etmiştir.

Allah Teâlâ buyurur ki : «Sizinle nasıl toplu olarak savaşıyorlarsa; siz de onlarla toplu olarak savaşın. Ve bilin ki muhakkak Allah, müttakîlerle beraberdir.» Harâm aylarda savaşa başlamanın harâm olup olmadığı husûsunda âlimler ihtilâf etmişlerdir : Bu; mensûh mudur, yoksa muhkem midir? Bu husûsta iki görüş vardır :

Birinci ve en meşhûr olan görüş bunun mensûh olduğudur. Zîrâ Allah Teâlâ burada : «O halde bunlarda nefislerinize zulmetmeyin.» buyurmuş ve müşriklerle savaşı emretmiştir. Âyetin akışının zâhirine bakılırsa bu, genel bir emirdir. Şâyet harâm ayda savaşmak harâm kılınmış olsaydı, burada sözün bu ayların çıkışı ile kayıdlanması gerekirdi. Ayrıca Allah Rasûlü (s.a.) Tâif halkını harâm olan bir ayda —ki Zülka'de ayıdır— muhâsara etmiştir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde mevcûd olduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a.) Hevâzin'e doğru Şevvâl ayında çıkmış, onların kuvvetlerini kırıp, mallarını (ganîmet olarak) aldığında onlardan hezîmete uğrayanlar dönmüş ve Tâif'e sığınmışlardı. İşte Allah Rasûlü (hemen) Tâife yönelmiş, orayı kırk gün kuşatmış ve fethetmeksizin dönmüştür. Efendimizin harâm ayda kuşatma yaptığı sâbittir.

Diğer görüş ise harâm ayda savaşa başlamanın harâm olduğu ve harâm ayın harâm kılınmasının mensûh olmadığıdır. Zîrâ Allah Teâlâ : «Ey îmân edenler, Allah'ın nişânelerine, harâm olan aya... hürmetsizlik etmeyin. (Mâide, 2), «Harâm ay harâm aya karşılıktır. Hürmetler karşılıklıdır. Kim size saldırırsa, siz de tıpkı onun saldırdığı gibi ona saldırın.» (Bakara, 194), «Harâm olan aylar çıkınca artık müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün.» (Tevbe, 5) buyurmuştur.

Daha önce de geçtiği üzere bunlar (harâm aylar) iki görüşten birisine göre yürütülen aylar olmayıp her sene sâbit (karârlı) olan dört aydır.

Allah Teâlâ'nın : «Sizinle nasıl toplu olarak savaşıyorlarsa; siz de müşriklerle toplu olarak savaşın.» sözünün öncesinden kesilmiş, başlangıç hükmü olması muhtemeldir. Böylece bir teşvîk kabîlinden olmaktadır. Yani nasıl onlar sizinle harbettiklerinde sizinle harb için toplanıyorlarsa; siz de onlarla harbettiğiniz zaman onlar için toplanın ve onların yaptıklarının bir benzeriyle onlarla savaşın. Âyetin bu kısmının, savaşa başlayanların müşrikler olması halinde harâm ayda müşriklerle savaş için mü'minlere bir izin verme niteliğinde olması da ihtimâl dâhilindedir. Nitekim Allah Teâlâ : «Harâm ay harâm aya karşılıktır. Hürmetler karşılıklıdır...» (Bakara, 194), «Onlar sizinle savaşmadıkça, siz de Mescid-i Harâm'da onlarla savaşmayın. Ancak onlar sizinle savaşırlarsa, siz de onları öldürün.» (Bakara, 191) buyurmuştur. Allah Rasûlü (s.a.) nün Tâif halkını kuşatması ve harâm ay girinceye kadar kuşatmaya devâm etmesine de bu şekilde cevab verilmiş oluyor. Zîrâ bu kuşatma, Hevâzin ile onların dostları olan Sakîf harbinin bir tamâmlayıcısı durumundadır. Savaşa başlayan, ordular toplayan, insanları harbe davet edenler bizzât onlardır. İşte o zaman daha önce de geçtiği üzere Allah Rasûlü (s.a.) onlara yönelmiş, onların üzerine yürümüştür. Onlar Tâif'e sığındıkları zaman kalelerinden çıkarmak için üzerlerine yürümüştür. Onlar müslümanlardan (bir takım mallar) almışlar, bir cemâatı öldürmüşlerdir. Kuşatma, yaklaşık kırk gün mancınıklar ve başka (harb aletleri ile) devâm etmiştir. Kuşatmanın başlangıcı helâl ayda idi. Hâram ay girmiş ve bir kaç gün (harâm ayda kuşatma) devâm etmiştir. Sonra Hz. Peygamber onlardan ayrılmıştır. Zîrâ ilkin bağışlanmayan sonra bağışlanır. Bu; kesinleşmiş, açıklığa kavuşmuş bir durumdur. Bunun çok benzerleri vardır. En doğrusunu Allah bilir. Şimdi bu husûsta vârid olan hadîsleri zikredelim. (İbn Kesîr burada bu hadîsleri zikretmemektedir. Eserin Ezher nüshasında bu kısımda yaklaşık dört satırlık bir boşluk vardır.) Biz bunları es-Sîre'de yazıp anlattık ki en doğrusunu Allah bilir.

إِنَّمَا النَّسِيٓءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُحِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِّيُوَاطِـُٔوا
عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ فَيُحِلُّوا مَا حَرَّمَ اللَّهُ زُيِّنَ لَهُمْ سُوٓءُ أَعْمَالِهِمْ ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
الْكَافِرِينَ ﴿٣٧﴾

37 — Nesî (harâm ayları ertelemek) ancak küfürde artıştır. Onunla kâfirler şaşırtılırlar. Bunu bir yıl helâl,

bir yıl harâm sayarlar ki, Allah'ın harâm kıldığına sayıca uysunlar da Allah'ın harâm ettiğini helâl kılmış olsunlar. Böylece onların amellerinin kötülüğü kendilerine süslenip güzel gösterildi. Allah, kâfirler gürûhunu hidâyete erdirmez.

Küfrü Artıran Nesî

Allah Teâlâ; Allah'ın kanunlarında kendi bozuk görüşleri ile tasarrufda bulunan, Allah'ın hükümlerini kendi zayıf arzuları ile değiştiren, Allah'ın harâm kıldıklarını helâl, helâl kıldıklarını da harâm kılan müşrikleri zemmeder. Onlarda öyle bir öfke, secâat ve kabîle gayreti (hamiyyeti) vardı ki düşmanlarıyla savaşma arzularını yerine getirmeye engel olan üç ayların harâmlığını çok uzun buluyorlardı. Bu sebeple İslâm'dan bir süre önce Muharrem ayını helâl kabul edip bu ayın haramlığını Safer ayına ertelemişler, böylece harâm ayı helâl, helâl ayı da harâm saymışlardır. Böylece dört harâm ayın sayısını da korumuş oluyorlardı.

(.....)

Ali İbn Ebu Talha «Nesî (harâm ayları ertelemek) ancak küfürde artıştır.» âyeti hakkında İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder : Cünâde İbn Avf İbn Ümeyye el-Kinânî her sene (hacc) mevsimini tesbît ederdi. Künyesi Ebu Sümâme idi. Dikkat ediniz, Ebu Sümâme günâh işlemez (günâha nisbet edilmez), ayıplanmaz. Dikkat ediniz, ilk senenin Safer ayı helâl aydır, diye nidâ etmiş; bir sene Safer ayını insanlara helâl ay kılmıştır. O, bir sene Safer ayını, bir sene de Muharrem ayını harâm ay saymıştır. İşte Allah Teâlâ'nın : «Nesî (harâm ayları ertelemek) ancak küfürde artıştır... Allah, kâfirler gürûhunu hidâyete erdirmez.» âyeti budur. Allah Teâlâ : «Nesî (harâm ayları ertelemek) ancak küfürde artıştır.» buyurur ki bir sene Muharrem ayını (helâl ay kabul edip) bırakırlar, bir sene de harâm kabul ederler. Bu açıklamanın benzeri Avfî tarafından İbn Abbâs'tan rivâyet edilmiştir.

Mücâhid'den rivâyetle Leys İbn Selîm der ki : Kinâne oğullarından bir adam her sene merkebi üzerinde (hacc) mevsimine gelir ve : Ey insanlar, ben ayıplanmam, günâh işlemem, söylediğimde şüphe yoktur. Muhakkak biz, Muharrem ayını harâm kıldık. Ve Safer ayını erteledik, der. Gelecek sene gelip bir önceki sözlerini söyleyip : Muhakkak biz, Safer ayını harâm kıldık ve Muharrem ayını erteledik, derdi. İşte Allah Teâlâ'nın : «Allah'ın harâm kıldığına sayıca —ki dörttür— uysunlar da (harâm ayı ertelemek sûretiyle) Allah'ın harâm ettiğini helâl kılmış olsunlar.» kavli budur. Bu açıklamanın bir benzeri Ebu Vâil, Dahhâk ve Katâde'den de rivâyet edilmiştir.

«Harâm ayları geciktirmek, küfrü arttırmaktan başka bir şey değildir.» âyeti hakkında Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem der ki: Bu olayın mes'ûlü Kinâne oğullarından Kalemmes deniien birisidir. Câhiliye devrinde yaşamıştır. Câhiliye devrinde harâm ayda kimse kimseye baskın vermezdi. Kişi, babasının kâtili ile karşılaşsa dahi ona elini uzatmazdı. Kalemmes ortaya çıkıp: Bizi çıkarınız (haydin baskına çıkalım), dedi. Bu, Muharremdir, dediler de: Bu yıl erteleriz. O ikisi bu sene iki Saferdir. Gelecek sene kazâ eder ve ikisini birden harâm sayarız, dedi ve öylece yaptılar. Gelecek sene olduğunda: Saferde savaşmayınız, dedi ve böylece Safer ayını Muharrem ile beraber harâm saydılar. Bu; harâm ayları geciktirme konusunda garîb bir açıklamadır. Ve şüphelidir. Zîrâ onlar, bir sene sâdece üç ayı harâm kılmış oluyorlar, onu ta'kîb eden senede ise beş ayı harâm sayıyorlar. O halde Allah Teâlâ'nın: «Bunu bir yıl helâl, bir yıl harâm sayarlar ki, Allah'ın harâm kıldığına sayıca uysunlar.» sözü nerede kalıyor?

Mücâhid'den bundan daha garîbi de rivâyet edilmiştir. Şöyle ki: Abdürrezzâk'ın Ma'mer kanalıyla... Mücâhid'den rivâyetine göre o, «Nesî (haram ayları ertelemek) ancak küfürde artıştır.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Allah Teâlâ haccı Zülhicce ayında farz kılmıştır. Müşrikler aylara Zülhicce, Muharrem, Safer, Rebî' (el-Evvel), Rebî' (el-Âhir), Cumâda (el-Ulâ), Cumâda (el-Âhir), Receb, Şa'bân, Ramazân, Şevvâl, Zülka'de isimlerini verirlerdi. Bir sene Zülhicce ayında hacc ederler, Muharrem ayını saymaz, zikretmezlerdi. Sonra döner ona Safer adını verirlerdi. Sonra Receb ayına Cumâdâ el-Âhira, Şa'bân ayına Ramazân, Şevvâl ayına da Zülhicce adını verirler ve o ayda hacc ederlerdi. Bu ayın ismi onlarda Zülhicce idi. Bu, Ebubekir'in son haccı Zülka'deye rastlayıncaya kadar böyle devâm etti. Sonra Hz. Peygamber (s.a.) (vedâ) haccını yaptığında bu, Zülhicceye rastladı. Hz. Peygamber (s.a.) in(vedâ haccındaki) hutbesindeki: Muhakkak ki zaman; Allah Teâlâ'nın gökleri ve yeri yarattığı şekline dönmüştür, sözü budur.

Mücâhid'in bu söylediği de şüphelidir. Zülka'de ayında olmuşsa, Ebubekir'in haccı nasıl sıhhatlı olabilir? Allah Teâlâ: «Hacc-ı ekber günü insanlara Allah ve Rasûlünden bir ilândır. Muhakkak ki Allah ve Rasûlü artık müşriklerden uzaktır.» (Tevbe, 3) buyururken bu nasıl mümkün olabilir? Allah Teâlâ'nın bu âyeti, Ebubekir'in haccında ilân edilmiştir. Şâyet Zülhicce ayında olmasaydı Allah Teâlâ: «Hacc-ı ekber günü» buyurmazdı. Mücâhid'in bu söyledikleri, senenin deverânı ve iki senede bir ayda haccetmeleri harâm ayları geciktirmeyi gerektirmez. Harâm ayları geciktirme, bunun dışında vukû bulmuştur. Onlar bir sene Muharrem ayını helâl sayar ve onun yerine Safer ayını harâm kılarlardı. Senenin sonuna kadar ayların tertîbi, sayısı ve isimlerini de-

ğiştirmeden devâm ederlerdi. İkinci bir sene Muharrem ayını harâm sayarlar, onu harâm olarak bırakırlardı. Ondan sonra Safer, Rebî', Rebî'... şeklinde sonuna kadar devâm ederdi. Allah'ın harâm kıldığına sayıca uysunlar diye Muharrem ayını bir sene helâl, bir sene harâm sayarlar ve böylece Allah'ın harâm kıldığını helâl kılmış olurlardı. Onlar bir senede dört ayın harâm kılınmasına sayıca uymuş olurlar, ancak bir keresinde peşpeşe gelen üç harâm aydan üçüncüsü olan Muharrem ayını harâm sayarlar bir keresinde de geciktirerek Safer ayına ertelerlerdi. Hz. Peygamber (s.a.) in : Muhakkak ki zaman Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı gündeki şekline dönmüştür. Sene oniki aydır. Bunlardan dördü harâmdır. Üçü peşpeşe olan Zülka'de, Zülhicce ve Muharremdir. (Dördüncüsü de) Mudar'ın Receb'idir, sözü hakkında daha önce konuşmuştuk. Yani ayların sayısı; harâm olanın harâm kılınması hususundaki durum, sayıca ve peşpeşe gelmede Allah'ın kitabında geçtiği üzeredir. Değilse arapların câhillerinin geciktirme ile bazısının harâm kılınmasını bazısından ayırmadaki uygulamaları gibi değil. En doğrusunu Allah bilir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Sâlih İbn Bişr İbn Seleme et-Taberânî'nin... İbn Ömer'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) Akabe'de durdu. Çevresine Allah'ın dilediği kadar müslüman toplandı. Lâyık olduğu şekilde Allah'a hamdedip senâda bulundu ve : Harâm ayları geciktirmek şeytândandır ve küfrü arttırmaktan başka bir şey değildir. Bununla kâfirler şaşırtılırlar. Bir sene helâl, bir sene harâm sayarlar, buyurdu. Onlar Muharremi bir sene harâm kılar, Saferi helâl sayarlar; bir sene de Muharremi helâl kılar, (Saferi harâm sayarlardı). İşte harâm ayları geciktirme budur.

Bu konuda İmâm Muhammed İbn İshâk Kitâb es-Sîre'sinde güzel ve faydalı sözler etmiş ve şöyle demiştir : Araplara (harâm) ayları geciktirip onlardan Allah'ın harâm kıldığını helâl, helâl kıldığını harâm edenlerin ilki Kalemmes'tir. O, Huzeyfe İbn Abd İbn Fukaym İbn Adiyy İbn Âmir İbn Sa'lebe İbn Hâris İbn Mâlik İbn Kinâne İbn Huzeyme İbn Müdrike İbn İlyâs İbn Mudar İbn Nizâr İbn Meadd İbn Adnân'dır. Ondan sonra bu işi sırasıyla oğlu Abbâd, Abbâd'ın oğlu Kala' İbn Abbâd, onun oğlu Ümeyye İbn Kala' onun oğlu Avf İbn Ümeyye, onun oğlu Ebu Sümâme Cünâde İbn Avf yapmışlar; Ebu Sümâme sonuncuları olmuş ve onun üzerine İslâm gelmiştir. Araplar haccı bitirdiklerinde onun etrafında toplanırlar, o, onların arasında hitâb eder; Receb, Zülka'de ve Zülhicce aylarını harâm kılar, bir sene Muharrem ayını helâl kılıp, onun yerine Safer ayını koyarak Allah'ın harâm kıldığına sayıca uysun diye bir sene onu harâm kılardı. Böylece Allah'ın harâm kıldığını helâl, helâl kıldığını da harâm kılmış olurdu.

İZÂHI

Nesî kelimesi, lügavî, örfî, şer'î olmak üzere üç bakış açısından farklı anlamlara gelir. Evvelâ asıl lügatte Nesî; hem masdar ve hem sıfat olur. Evvelemirde (نسأ ينسأ) fi'linden masdar (نسأ ونسأ ونسيئاً) gelir ki esâs mânâsı te'hîr etmek, geri bırakmak demektir. Nitekim (ما ننسخ من اية او ننسأها) kırâetinde (نؤخرها . ننسأها) «geri bıraktırırız» demektir. Alış-verişte veresiye demek olan (نسيئه) ismi de bu masdardan alınmıştır. Bazı ahvâlde te'hîr artırma ile alâkadâr olur da te'hîrin ya lâzımı veya melzûmu bulunur. Meselâ eceli te'hîr, ömrü artırmadır, bir seneye bir ay ziyâdesi, diğer seneyi bir ay te'hîr eder. Bir ay te'hîri, seneyi tezyîd olabilir. Bundan dolayı nesî' masdarı da, bazan tezyîd mânâsını müstelzim veya tezyîde müterettib olarak kullanılırsa da tâm mürâdifi olan esâs mânâsı te'hîrdir. Ve bunda tezyîdin bulunmadığı olabilir. Meselâ aynı sene içinde Muharrem ayı Safer, Safer ayı Muharrem farzedilerek bir te'hîr ve takdîm yapılırsa; sene yine on iki ay kalmış bir ay artırılmamış olabilir. Bu nükteye mebnîdir ki cumhûr, örfî ve şer'î mânâda da esâs olan en kat'î ve şâmil mânâ, te'hîr mânâsı olduğunu ehemmiyetle ihtâr ederler. Sonra nesî, bu te'hîr mânâsından mef'ül mânâsına fa'îl olarak (منسوء) yani muahhar mânâsına sıfat olur. Maktûl mânâsına katîl gibi. Bundan başka faîl mânâsına faîl olarak nâsi yani te'hîr eden mânâsına da olabilir. Nitekim «şehîd» şâhid demek de olabilir meşhûd demek de. İkinci olarak lügatın örfünde (النسئ) kelimesi, bu üç mânâ ile alâkadâr bir isimdir. Birincisi masdar mânâsından alınmış olarak özel bir te'hîr ismidir ki ay, te'hîr etmek demektir. Şöyle ki :

Arablar öteden beri ayları, hakîkî vechile kamerî aylar olarak tanıyor ve seneyi kamerî sene olarak on iki sayıyorlardı. Hangi isimlerle sayarlarsa saysınlar, ayları ve seneleri kamerî idi. İbrâhîm ve İsmâîl (a.s.) zamanından beri bu on iki aydan dört ay harâm aylara riâyet ediyorlar, bu aylarda yekdiğerine çapulculuk, gazve ve kıtâl yapmıyorlar, taabbüdle meşgûl oluyorlardı. Bu aylara o kadar hürmet ediyorlardı ki; hattâ bir adam babasının kâtiline bile rast gelse el uzatmıyor, dokunmuyordu. Bu dört harâm ayın ise Zülka'de Zülhicce, Muharrem üçü «serd» yani bir sıraya göre ardarda bulunduğundan geçimleri yalnız savaşmaya dayalı kabîlelere böyle sıra ile üç ay savaşsız kalmak güç gelmeye başlamış ve binâenaleyh savaşa fazla vakit bulmak için bunlardan birinin te'hîriyle ayların sırasını değiştirmişler ve bu vesîle ile

on iki ayda dört nisbetini de daha aşağı indirmek ve haccı dört mevsimden işlerine gelen bir mevsimde tutmak için altı ayda birer haftadan yirmi dört ayda bir ay artırıp genişletmişler ve bu durumda bir sene on iki buçuk ay i'tibâr edilmek gerekirken aylarına kamerî aylar olarak sayılabilmek ve dört harâm aylardan üçünün ardarda gelişini devâm ettirmek için dört haftayı ikinci sene nihâyetinde bir ay olarak toplayıp kebsederek bu seneyi on üç ay yapmışlar ve binâenaleyh bu on üçüncü ay senenin nihâyeti olan Zülhicceyi ta'kîb ettiğinden hakîkatte Muharrem olmak lâzım gelirken araya sokulmuş diğer bir ay i'tibâr edilib Muharrem, Safere te'hîr olunarak gelen sene bir ay geriye atılmış ve bundan dolayı artık aya «Safer-i âhir» denildiği gibi bu te'hîr keyfiyetine (نسأ . نسئ . انساء) ve (الصفر) ıtlâk edilmiş, te'hîr olunan Muharreme dahi (النسى) veya (النسيئ) denilmiş ve bu on üç aylık sene, nesî senesi olmuş ve bu sûretle billâssa harâm ayları hedef alan nesî ve ayları te'hîr âdeti ihdâs olunmuş, iki sene bir ay sayılmak lâzım gelen yirmi beş ay, biri on iki biri on üç ay i'tibâr edilen iki seneye sıkıştırılmış, yani müneccimlerin ta'bîrince iki senede bir ay kebsedilip siviştirilmiş ve binâenaleyh on iki ayda dört ay olan harâm aylar yerlerinden oynatıldıktan başka, on iki buçuk da dört nisbetine düşürülmüştü. Ve bu minvâl üzere her iki senede bir ay nesî ile on iki nisbetinde on iki ay sırasıyla bitirilerek yirmi beş senenin tâm bir senesi çalınır, yirmi dört sene yapılır idi ki, bunun on iki senesi on ikişer aylık seneler, on iki senesi on üçer aylık seneler olduğundan tâm bir kamerî sene bu on iki senenin içine kaynar gider. Kamerî sene yerine şemsi sene i'tibâr edilmiş olsa idi, bu bir kamerî sene otuz üç senede çalınmış olacak ve bir ay en az üç senede bir nesî edilmiş bulunacaktı ve otuz üç sene zarfında şemsî aylardan her biri şimdi bizde görüldüğü vech ile en az üç sene Muharrem, üç sene Safer ilh. üç sene Receb üç sene Ramazân, üç sene bayram, üç sene Zülhicce aylarına tesâdüf edecekti. Halbuki Arablarda her aya ikişer sene düşüyor ve yirmi dört senede devir tamâm oluyordu, demek ki onların esâs i'tibâr ettikleri sene bizim hesâbımızla bir güneş yılından dört beş gün fazla imiş, arada on gün değil yarım ay fark gözetiyorlarmış. Bundan anlaşılıyor ki Arabların bu nesî'i bazı takvîmcilerin son zamanlarda zannettikleri gibi üç senede bir ay kebseden Yahûdî ve Kildânî hesâbının aynı değildi, çünkü iki senede bir ay kebsediyorlardı. Maamafih âyetin hangi kebs olursa olsun, hepsine şâmil olduğunu göreceğiz. Yirmi beş senede bir senenin haccı ve hürmetleri hiç icrâ edilmeksizin tamâmen terk edilip sıvıştırıldıktan başka, hacc ancak birinci on iki aylık sene ile onu ta'kîb eden ilk on üç aylık nesî senesinde vaktine isâbet edebilir ve mütebâkî yirmi üç senenin hacc ve hürmetleri hep vaktinin dışında yapılmış olurdu.

Ve bu müddet zarfında ayların hürmetine hep kendilerinden başkasında i'tikâd ve i'tibâr edilerek kendi hürmetleri helâl sayılıp çiğnenmiş bulunurdu ve ancak yirmi beş senenin yani onların sayısı ile, yirmi beşinci ve hakîkatte yirmi altıncı sene başa dönmüş, aylar yine hilkati vech ile yerine gelmiş, Muharrem Muharreme Zülhicce Zülhicceye dönmüş tâm bir kamerî sene olur. Ve o zaman tekrâr hacc ve hürmete isâbet vukû bulurdu. Ve işte Aleyhissalâtü Vesselâm'ın vedâ haccında bu iki âyet mucebince nesîyi ibtâl edip «Zaman; Allah'ın gökleri yeri yarattığı gündeki haline tekrâr döndü» buyurduğu, onuncu hicrî nesî devrinin son bulup başa döndüğü bir sene olmuş idi.

Velhâsıl örfte masdar mânâsı ile (النسيئ) böyle ay geriletmek demek olan bir özel te'hîrdi ki Arabda cereyân eden şekli, bunun mâhiyeti değil özel bir nev'i demektir. Bunun Arabdaki şeklinden başka diğer sûretleri de mümkündür. Her kebs bir nesî ile alâkadârdır. Fakat her nesî'in bir kebs olması lâzım değildir, çünkü nesî ayların adedinde ve senenin mikdârında hiç bir artırma ve eksiltme yapılmadan Muharremi Safer, Saferi Muharrem, Ramazânı Bayram, Bayramı Ramazân yapmak gibi mücerred bir takdîm ve te'hîr sûretiyle de mümkündür. Halbuki bunda kebs yoktur. Beyân olunacak şer'î mânâ nokta-i nazarından mühim olan bu noktaya mebnîdir ki müfessirlerin hepsi nesî'in esâs mânâsı artırmaya münhasır olmayıp te'hîr demek olduğunu bilhassa ihtâr eylemişlerdir.

Bu vech ile nesî'in birinci örfî mânâsı anlaşıldıktan sonra gelelim ikincisine :

Yukardaki izâhâttan da anlaşıldığı üzere (النسيئ) bir de te'hîr olunan ayın kendisine ıtlâk edilmiş bir isimdir ki asıl lügattaki mef'ûl mânâsına faîl anlamından alınmıştır. Yukarıdaki tafsîlâttan da anlaşılacağı gibi Arablarda bu mânâca (النسيئ) Safer yapılan Muharrem oluyordu. Gerçi Muharrem, Safere te'hîr edilmekle gelen senenin bütün ayları da te'hîr edilmiş bulunuyordu. Ve binâenaleyh asıl lüğâta göre bunların hepsine nesî, ya'ni mensû demek sahîh olurdu. Fakat bunların te'hîri; ilkin ve bizzât değil Muharremin te'hîri dolayısıyla ikinci olarak ve bilvâsıta olduğundan örfte (النسيئ) kelimesi te'hîri diğer ayların te'hîrine sebeb ve vâsıta ittihaz olunan ayın ismi olmuştur ki bu da Muharrem idi. Daha açıkçası asıl Muharremden ibâret değil de bir sene on üçüncü ay olarak Safer başka bir ay sayılıp Muharremi Safere, Saferi Rebî'ül-Evvele ilh... gerileten ve diğer sene sayılmayıb Saferi Muharrem saydıran ve bu minvâl üzere bütün ayları dolaşarak on birinci sırasında Zülhicceyi Muharrem, on

ikinci sırasında ise bütün bir seneyi yutup Muharremi asıl Muharreme getiren aydır. Bu ay, kamerî seneden büyük olmak üzere asıl i'tibâr edilen kamerî olmayan senenin bir kamerî sene aylarından fazla olan ve bir aya bâliğ olmayan günlerini daha başta hesâba almayıp nesî ve te'hîr ederek bir aya bâliğ olduğu senede cem'edilmesinden müteşekkil bir ay demektir ki bu, hesâb olunup i'tibâr edildiği sene bu ikinci bir Safer sayılır. Muharem nesî olur, te'hîr edilmiş bulunur. Muharremin nesî'i hesâba alınıp kazâ edildiği senede bu te'hîr edilmiş, nesî olmuş bulunur. Bunun için müfessirler bu nesî ayını bir Muharrem, bir Sefer diye gösterirler ki Muharremden murâd, asıl veya i'tibârî Muharrem demek olduğu gibi, Seferden murâd da başka bir Seferdir ki bu Sefer sayıldığı sene Sefer, Muharrem; Rebî'ül-Evvel, Sefer olurdu ve yine bunun içindir ki Kâmûs'ta bu mânâ ile nesî ismini; câhiliyyet döneminde te'hîr edilen ay diye ta'rîf etmiştir. Birçoklarının kavlince örfte nesî'in bu mânâsı evvelkinin de esâsıdır. Birinci mânâda daha ziyâde nesâ yahud insâ ma'rûftur. Bunlardan başka (النسيئ) ism-i fâil mânâsında faîl olarak nesî hesâb ve her sene başını i'lân eden nesî'ciye bir unvân olmak üzere dahi istimâl edilmiştir ki nâsi' demektir. Gerçi bu mânâ meşhûr değildir. Hattâ ekseriyyet bunu zayıf addetmişlerdir.

İşte câhiliyyet devri araplarında bilinen (النسيئ) ismi, sırasıyla bu mânâlarda müşterek olarak kullanılıyordu. Ve bu âyet, bunlardan her birine derece derece işâreti ihtivâ ederek hepsini ibtâl eylemiş ve öyle sebep ve niteliklerle belirleyerek ibtâl eylemiştir ki; bunların delâletinden şerîatın genel olarak tahrîm ve tekfîr ettiği bir nesî mânâsının ta'rîfi hâsıl olmuş ve bununla yalnız câhiliyyet devri araplarının örfü olan özel şekliyle nesî değil, aynı şekilde olmamakla beraber aynı illet ve mânâyı içeren fiillerin de aynı sebeble küfrolacağını anlatmıştır.

Ve âyetin öncesine ve sonrasına göre sevk edilmiş olan nesî'in bu şer'î mânâ üzerindedir ki burada asıl tahkîk edilmesi lâzım gelen mânâ budur. Bu da âyetten bütün vuzûhuyla anlaşılacağı üzere arapların örfündeki nesî'nin zikrolunan üç mânâdan hangisiyle olursa olsun, zımnında sâbit ve bâtıl olmasına sebep olan mânâdır. Bu mânâ ayın hürmetini diğer bir aya te'hîr etmek, yani onda i'tibâr ve i'tikâd eylemek diye ta'rîf edilmiştir. Bu doğru olmakla beraber eksiktir. Âyetin başı ve sonu i'tibârıyla çıkan sonuca göre bunu şöyle ta'rîf etmek gerekecektir. Allah'ın harâm kıldığı herhangi bir harâmı helâl kılmak maksadıyla vakit te'hîri, hattâ o maksadla yapılan herhangi bir te'hîr veya artırma şer'î ahkâmın ilgilendiği husûs, önce ve bizzât mükellefin fiili olduğundan şer'î mânâda asl olan masdar mânâsıdır. Hernekadar ikinci

mânâ daha meşhûr olsa da âyetten zâhir olan mânâ; masdar mânâsıdır. Zîrâ belli ki küfr olan nesî; nesî edilen ay veya nesî yapan kimse değil, nesî yapmak işidir. Bunun için müfessirler bu âyetteki nesî kelimesinin doğrudan doğruya zâhir bulunan mânâsının masdarlık olduğunu ve muahhar ay mânâsı alındığı şekilde ziyâde küfre sebebdir, gibi bir te'vîl gözetilmek lâzım geleceğini ve nâsi' mânâsı da esâsen meşhûr olmadığını ve bu takdîrde de «küfürde ileri gitmiş fazla kâfir» mânâsıyla te'vîl edilmek gerektiğini ihtâr etmişlerdir. Maamafih bu mânâlar âyetten ibâre yoluyla olmasa bile işâret yoluyla anlaşıldığında da şüphe yoktur. Çünkü fi'lin hükmü fâilin ve mef'ûlün hükmünü de gösterir. (Elmalılı, M. Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, III, 2528 - 2534).

———oOo———

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمُ انْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ اثَّاقَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ
أَرَضِيتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ
إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٣٨﴾ إِلَّا تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ
وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئًا وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾

38 — Ey îmân edenler; size ne oldu ki : Allah yolunda elbirliği ile savaşa çıkın, denildiği zaman, yere çakılıp kaldınız. Yoksa âhireti bırakıp da dünya hayatına mı râzı oldunuz? Halbuki dünya hayatının geçimi âhiretin yanında pek azdır.

39 — Eğer elbirliği ile çıkmazsanız; sizi elîm bir azâbla azâblandırır ve yerinize sizden başka bir kavim getirir. Siz ona hiç bir şeyle zarar veremezsiniz. Allah her şeye Kadîr'dir.

Burada meyveleri ve gölgeyi şiddetli bir yaz sıcağında güzel bulup Tebûk gazvesinde Allah Rasûlü (s.a.) nden geride kalanların azarlanmasına başlanıp Allah Teâlâ şöyle buyurur : Ey îmân edenler, size ne oldu ki (Allah yolunda cihâda çağırılıp) : «Allah yolunda el birliği ile savaşa çıkın, denildiği zaman yere çakılıp kaldınız. (Tembelleştiniz ve

rahatlık, meyvelerin hoşluğu içinde kalmaya meylettiniz.) Yoksa âhireti bırakıp da dünya hayatına mı râzı oldunuz? (Bu işi âhiret yerine dünyadan hoşnûd olduğunuz için mi yaptınız?)» Daha sonra Allah Teâlâ dünyadan soğutma ve uzaklaştırma, âhirete teşvîk sadedinde : «Halbuki dünya hayatının geçimi âhiretin yanında pek azdır.» buyurur. İmâm Ahmed der ki : Bize Vekî' ve Yahyâ İbn Saîd'in... Fihr oğulları kardeşi Müstevrid'den rivâyetlerine göre Allah Rasûlü (s.a.) : Ahiretin yanında dünya, sizden birinin parmağını denize daldırmasından başka bir şey değildir. Hele bir baksın (parmağını denize daldırması) kendine ne getirecek? buyurmuş ve işâret parmağını göstermiştir. Hadîsi sâdece Müslim tahrîc etmiştir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Bişr İbn Müslim İbn Abdülhamîd el-Hımsî'nin Hams'da... Ebu Osmân'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Ebu Hüreyre'ye : Ey Ebu Hüreyre, Basra'daki kardeşlerimden senin şöyle dediğini işittim : Hz. Peygamber'i : Allah Teâlâ iyiliği bin kere bin iyilikle mükâfâtlandırır, buyurduğunu işittim. Ebu Hüreyre dedi ki : Bilakis Allah Rasûlü (s.a.) nün : Allah, iyiliği ikibin kere bin iyilikle mükâfâtlandırır, buyurduğunu işittim, demiş ve : «Halbuki dünya hayatının geçimi âhiretin yanında pek azdır.» âyetini okumuştur. Dünyadan geçen ve kalanı Allah katında pek azdır. Sevrî «Dünya hayatının geçimi âhiretin yanında pek azdır.» âyeti hakkında A'meş'in : Binitlinin azığı gibi, dediğini nakleder. Babasından rivâyetle Abdülazîz İbn Ebu Hâzim der ki : Öleceği zaman Abdülazîz İbn Mervân : Kefenleneceğim kefenimi bana getirin, ona bakayım, dedi. Kefeni önüne konulduğunda ona baktı ve şöyle dedi : Dünyada şundan başka geriye bıraktığım bir şey var mı? Daha sonra sırtını dönüp ağladı. Ey (dünya) yurdu, yazıklar olsun sana. Senin çoğun ne kadar az, azın ne kadar kısa ve biz sende ne kadar aldanma içindeyiz.

Sonra Allah Teâlâ cihâdı terk husûsunda tehdîdde bulunup : «Eğer elbirliği ile çıkmazsanız sizi elîm bir azâbla azâblandırır.» buyurur. İbn Abbâs der ki : Allah Rasûlü (s.a.) araplardan bir kabîleyi cihâda davet etti de ağırdan aldılar. Bunun üzerine Allah Teâlâ onlara yağmur vermedi. Bu onların azâbı oldu.

«Ve yerinize (peygamberine yardım ve dinini kâim kılmak için) sizden başka bir kavim getirir.» Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmaktadır : «Eğer (O'ndan) yüz çevirirseniz, yerinize sizden başka bir kavmi getirir, sonra da onlar sizin benzerleriniz olmazlar.» (Muhammed, 38), «(Cihâddan geri durmanız, ağırdan almanız ve yüz çevirmenizle) siz ona hiç bir şekilde zarar veremezsiniz. Allah her şeye (siz olmadan da düşmanlara karşı peygamberine yardım ve onu zafere kavuşturmaya) Kadîr'dir.» Bu âyet ile «Ağırlıklı ve ağırlıksız olarak elbir-

liği ile çıkın.» (Tevbe, 41), «Gerek Medîne'liler için, gerekse onların çevresinde bulunan bedevîler için Allah'ın peygamberinden geri kalmak, kendilerini ona tercîh etmek yaraşmaz...» (Tevbe, 120) âyetlerinin «Mü'minlerin hepsi de seferber olacak değildirler. Her topluluktan bir tâifenin dini iyi öğrenmek ve kendisine döndüklerinde kavmini uyarmak üzere geri kalmaları gerekmez mi?...» (Tevbe, 122) âyeti ile mensûh olduğu söylenmiştir. Bu, İbn Abbâs, İkrime, Hasan ve Zeyd İbn Eslem'den rivâyet edilmiştir. Bunu zikrettikten sonra İbn Cerîr : Bu, ancak Allah Rasûlü (s.a.) nün cihâda çağırdığı, bu emir kendileri hakkında taayyün eden kimseler hakkındadır. Şâyet terketmiş olsalardı, bu sebeple mutlakâ azâba dûçâr kalacaklardı, der ki bu güzel bir açıklamadır. En doğrusunu Allah bilir.

إِلَّا تَنصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي
الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا فَأَنزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ
عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَّمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَىٰ وَكَلِمَةُ
اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٠﴾

40 — Eğer siz ona yardım etmezseniz; doğrusu Allah ona yardım etmişti. Hani kâfirler onu çıkarmışlardı da, o ikinin ikincisiydi. Hani onlar mağarada idiler ve hani o, arkadaşına; üzülme, Allah bizimledir, diyordu. Bunun üzerine Allah ona sekînetini indirmişti, onu sizin görmediğiniz ordularla desteklemişti. Ve küfretmiş olanların sözünü alçaltmıştı. Allah'ın kelimesi ise o en yüce olandır. Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.

Allah Teâlâ buyurur ki : «Eğer siz ona (Allah Rasûlüne) yardım etmezseniz, (muhakkak ki Allah Teâlâ onun yardımcısıdır, onun destekleyicisidir. O, ona yeter. O, onu korur. Nitekim) doğrusu Allah, kâfirler onu (hicret yılı Mekke'den) çıkardıklarında bizzât yardım etmişti. İkinin ikincisinden ibâretti.» Müşrikler Hz. Peygamberi öldürmeye veya hapsetmeye veya sürgün etmeye kalkıştıklarında; o, onlardan kaçarak sadık arkadaşı Ebubekir İbn Ebu Kuhâfe ile beraber çıkmış ve peşlerinden onları aramak üzere çıkanlar geri dönsünler diye üç gün

Sevr mağarasına sığınmıştı. Sonra Medîne'ye doğru yürümüşlerdi. Ebubekir (r.a.) onlardan birisi kendilerinin farkına varır da onlardan Allah Rasûlü'ne bir eziyyet ulaşır diye korkmaya başlamış, bunun üzerine Hz. Peygamber onu sakinleştirip : Ey Ebubekir, üçüncüleri Allah olan iki kişi hakkında ne sanıyorsun? buyurmuştu. Nitekim İmâm Ahmed der ki : Bize Affân'ın... Ebubekir'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Biz mağarada iken Hz. Peygamber (s.a.) e : Şâyet onlardan birisi ayaklarına baksaydı, muhakkak bizi ayakları altında görürdü, dedim de o : Ey Ebubekir, üçüncüleri Allah olan iki kişi hakkında ne sanıyorsun? buyurdu. Hadîsi, Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde tahrîc etmişlerdir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Bunun üzerine Allah ona (iki görüşten meşhûr olanına göre Hz. Peygambere) sekînetini indirmişti.» buyurmuştur. Sekînetin Ebubekir üzerine indirildiği de söylenmiştir. Bu görüş İbn Abbâs ve başkalarından rivâyet edilmiş olup onlar : Zîrâ Allah Rasûlü zâten sekînet üzere idi, derler. Ancak bu, o durumda onun üzerine yeniden sekînet indirilmesine mâni değildir. Bu sebepledir ki : «Onu sizin görmediğiniz (meleklerden müteşekkil) ordularla desteklemişti ve küfretmiş olanların sözünü alçaltmıştı. Allah'ın kelimesi ise o, en yüce olandır.» buyurmuştur. İbn Abbâs burada «Küfretmiş olanların sözü»nden şirkin, «Allah'ın kelimesi»nden maksadın ise kelime-i tevhîd olduğunu söyler. Buhârî ve Müslim'de Ebu Mûsâ el-Eş'arî (r.a.) den rivâyet edildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.) ne kahramanlık, hamiyyet ve riyâ için savaşanlardan hangisinin Allah yolunda olduğu sorulmuştu. Kim sâdece Allah'ın kelimesi en yüce olsun diye savaşırsa; işte o, Allah yolundadır, buyurdu. «Allah (intikâmında, yardımında) Azîz'dir. (Tarafı güçlüdür. O'na sığınan haksızlığa uğramaz. Hitâbına sarılmakla korunan haksızlığa urğamaz. Sözlerinde ve işlerinde) Hakîm'dir.»

انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾

41 — Gerek hafîf, gerekse ağırlıklı olarak elbirliğiyle çıkın, mallarınız ve nefisleriniz ile cihâd edin. Eğer bilirseniz bu; sizin için daha hayırlıdır.

Hafîf ve Ağırlıklı Savaş

Süfyân es-Sevrî'nin babasından, onun da Ebu Duhâ Müslim İbn Sabîh'den rivâyetine göre, «Gerek hafîf, gerekse ağırlıklı olarak elbirli-

ğiyle çıkın.» âyeti Berâe sûresinden ilk nâzil olan âyettir. Mu'temir İbn Sümeymân'ın babasından rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Hadramî'nin sandığına göre ona insanlardan bazılarının, hasta veya yaşlı olması sebebiyle : (Geride kalmakla) günahkâr olmadım, dediği ve bunun üzerine Allah Teâlâ'nın : «Gerek hafîf, gerekse ağırlıklı olarak elbirliğiyle çıkın.» âyetini indirdiği zikredilmiştir.

Allah Teâlâ kitab ehlinin kâfirlerinden Allah düşmanı rûmlarla savaş için Tebûk gazvesi yılı Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte genel seferberliği emretmişti. Sürûr ve isteksizlik, zorluk ve kolaylık olmak üzere her durumda Allah Rasûlü ile beraber çıkmak mü'minlere zorunlu ve vâcib kılınmış ve : «Gerek hafîf, gerekse ağırlıklı olarak elbirliği ile çıkın.» buyurulmuştur.

Ali İbn Zeyd'in Enes'den, onun da Ebu Talha'dan rivâyetine göre o, «Gerek hafîf, gerekse ağırlıklı...» âyetinden orta yaşlılar ve gençleri anlayıp : Allah hiç kimseyi ma'zûr görmemiştir, demiş ve Şam'a çıkıp öldürülünceye kadar savaşmıştır. Bir rivâyete göre ise Ebu Talha Berâe sûresini okumuş ve : «Gerek hafîf, gerekse ağırlıklı olarak elbirliği ile çıkın. Mallarınız ve nefisleriniz ile cihâd edin.» âyetine gelince : Görüyorum ki Rabbımız, ihtiyarı ve genci ile elbirliği ile çıkmamızı emrediyor. Ey oğullarım, beni techîz ediniz, demişti. Oğulları : Allah sana rahmet eylesin. Sen ölünceye kadar Allah Rasûlü ile birlikte harbettin. Ölünceye kadar Ebubekir'le harbettin. Ölünceye kadar Ömer ile harbettin. Şimdi biz senin yerine harbederiz, dedilerse de kabul etmedi, deniz savaşına çıktı ve öldü. Ancak dokuz gün sonra onu defnedebilecekleri bir ada bulabildiler. (Cesedi) hiç değişmemişti. Onu (karşılaştıkları bu) adaya defnettiler.

İbn Abbâs, İkrime, Ebu Sâlih, Hasan el-Basrî, Şimr İbn Atiyye, Mukâtil İbn Hayyân, Şa'bî ve Zeyd İbn Eslem'den rivâyete göre onlar, «Gerek hafîf, gerekse ağırlıklı olarak elbirliği ile çıkın.» âyetinin tefsîrinde : Orta yaşlılar ve gençler, demişlerdir. İkrime, Dahhâk, Mukâtil İbn Hayyân ve birçokları da böyle söylemişlerdir. Mücâhid ise : Gençler ve ihtiyarlar, zenginler ve yoksullar, demiştir. Ebu Sâlih ve başkaları da böyle demiştir. Hakem İbn Uteybe de : Meşgûl olanlar ve olmayanlar, demiştir. Avfî «Gerek hafîf, gerekse ağırlıklı olarak elbirliği ile çıkın.» âyeti hakkında İbn Abbâs'ın : İstekli veya isteksiz olarak elbirliği ile çıkın, demiştir. Katâde de böyle söyler. Mücâhid'den rivâyetle İbn Ebu Necîh «Gerek hafîf, gerekse ağırlıklı olarak elbirliği ile çıkın.» âyeti hakkında şöyle der : Onlar : İçimizde ağır, muhtâç, çok işi olanlar var. Kiminin de işi çok dağınık, dediler de, Allah Teâlâ bu âyeti indirip gerek hafîf, gerekse ağırlıklı olarak elbirliği ile çıkmalarını emredip bu husûsta hiç bir mazereti ve onların bu sözlerini kabul etmedi. Hasan

İbn Ebu'l-Hasan el-Basrî de burayı; zorlukta ve kolaylıkta, şeklinde anlamıştır. Bütün bunlar, âyetin umûmî oluşunun birer netîcesi ve gereğidir. İbn Cerîr de bu görüşü tercîh etmiştir. İmâm Ebu Amr el-Evzâî der ki : Eğer sefer Rûm tarafına ise insanlar oraya ağırlıksız ve binitli olarak, şu sâhillere doğru ise ağırlıksız ve ağırlıklı, binitli veya yaya olarak çıkmışlardır. Bu ifâde, meseleye bir açıklama getirmiş oluyor. İbn Abbâs, Muhammed İbn Kâ'b, Atâ el-Horasânî ve başkalarından rivâyete göre bu âyet : «Her topluluktan bir tâifenin... geri kalmaları gerekmez mi?» (Tevbe, 122) âyeti ile mensûhtur ki bu husûsa ilerde temâs edilecektir. Süddî, «Gerek hafîf, gerekse ağırlıklı olarak elbirliği ile çıkın.» âyeti hakkında şöyle der : Zengin ve fakîr, güçlü ve zayıf olarak. Bir gün Hz. Peygambere bir adam gelmişti. Onun Mikdâd olduğunu söylerler. İri ve şişmandı. (Bu durumundan) şikâyetle kendisine izin verilmesini istedi de kabul etmedi. İşte o gün «Gerek hafîf, gerekse ağırlıklı olarak çıkın.» âyeti nâzil oldu. Bu âyet nâzil olduğunda bu durum insanlara ağır geldi de Allah Teâlâ bu âyeti : «Zayıflara, hastalara ve harcayacak bir şeyleri bulunmayanlara, Allah'a ve Rasûlüne sâdık kaldıkça bir sorumluluk yoktur.» (Tevbe, 91) âyeti ile neshetti.

İbn Cerîr der ki : Bana Ya'kûb'un... Muhammed'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Ebu Eyyûb Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber Bedir'de bulunmuş ve bir sene dışında müslümanların hiç bir gazvesinden geri kalmamıştır. O, şöyle dermiş : Allah Teâlâ : «Gerek hafîf, gerekse ağırlıklı olarak elbirliği ile çıkın.» buyuruyor. Ben ise ağırlıklı ve ağırlıksız olduğumu sanıyorum.

İbn Cerîr der ki : Bana Saîd İbn Amr'ın... Ebu Râşid el-Hubrânî'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) nün atlısı Mikdâd İbn Esved'i Hıms'da sarrâf sandıklarından bir sandığın üzerinde oturur buldum. Vücûdu büyükçe olduğu için sandıktan dışarı taşıyordu. Ve savaşa gidiyordu. Kendisine : Muhakkak ki Allah Teâlâ seni ma'zûr görmüştür, dedim. Şöyle cevab verdi : Bize el-Buhûs (Tevbe sûresi) gelmiştir. «Gerek hafîf, gerekse ağırlıklı olarak elbirliği ile çıkın.»

Harîz'in Hibbân İbn Zeyd'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Hıms vâlîsi olan Safvân İbn Amr ile beraber Efsûs taraflarındaki Cerâcime (Şam nabatîleri) üzerine sefere çıkmıştık. Dımaşk halkından kaşları gözleri üzerine düşmüş pîr-i fânî bir ihtiyara rastladım. Hücûma katılanlar içinde biniti üzerindeydi. Ona doğru ilerledim ve : Ey amca, Allah seni ma'zûr görmüştür, dedim. Kaşlarını kaldırdı ve : Ey kardeşim oğlu, Allah Teâlâ bizim ağırlıklı ve ağırlıksız olarak sefere çıkmamızı emrediyor. Allah Teâlâ kimi seviyorsa; onu imtihân eder. Sonra geri bırakır. Allah Teâlâ kullarından ancak şükreden, sabreden, zikreden ve yalnız Allah'a ibâdet edenleri imtihân eder, dedi.

Sonra Allah Teâlâ, kendi yolunda infâkta bulunmaya, O'nun ve Rasûlünün hoşnûdluğu için canları fedâ etmeye teşvîk edip : «Mallarınız ve nefisleriniz (canlarınız) ile cihâd edin. Eğer bilirseniz bu; sizin için daha hayırlıdır.» buyurur. Bu, sizin için dünyada ve âhirette en hayırlı olandır. Zirâ siz, az bir harcamada bulunuyorsunuz. Allah Teâlâ âhirette sizin için hazırlamakta olduğu şerefe ilâveten dünyada düşmanınızın mallarını da size ganîmet olarak vermektedir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) : Allah Teâlâ, kendi yolunda cihâd edeni öldüğü takdîrde cennete koymayı veya elde etmiş olduğu ecir ve ganîmetle evine döndürmeyi tekeffül etmiştir, buyurmuştur. Yine bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Hoşunuza gitmediği halde, cihâd üzerinize farz kılınmıştır. Bir şey hoşunuza gitmediği halde sizin için hayırlı olabilir. Bir şey de hoşunuza gittiği halde sizin için kötü olabilir. Allah bilir, siz bilmezsiniz.» (Bakara, 216) buyurmuştur. İmâm Ahmed'in rivâyet etmiş olduğu şu hadîs-i şerîf de bu kabîldendir : O der ki : Bize Muhammed İbn Ebu Adiyy'in... Enes'ten rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) bir adama : Müslüman ol, buyurmuştu. Adam : Kendimi isteksiz buluyorum, demiş, Allah Rasûlü : İsteksiz dahi olsan müslüman ol, buyurmuştu.

لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَّاتَّبَعُوكَ وَلَٰكِن بَعُدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ ۚ وَسَيَحْلِفُونَ
بِاللَّهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنفُسَهُمْ ۖ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٤٢﴾

42 — Eğer kolay bir kazanç ve orta bir sefer olsaydı; elbette senin arkana düşerlerdi Fakat zorluk onlara uzak geldi. Kendilerini helâk ederek : Gücümüz yetseydi, herhalde biz de sizinle beraber çıkardık, diye yemîn edeceklerdir. Allah biliyor ki; onlar muhakkak yalancılardır.

Allah Teâlâ burada Tebûk gazvesinde Hz. Peygamber (s.a.) den geride kalan ve bu konuda kendisinden izin istedikten sonra Hz. Peygamber (s.a.) ile birlikte çıkmayıp özürlü olmadıkları halde kendilerinin özürlü olduklarını belirterek oturanlara tevbîhde bulunuyor ve : «Eğer kolay bir kazanç —İbn Abbâs'ın söylediğine göre yakın bir ganîmet— ve orta (yakın) bir sefer olsaydı, elbette senin arkana düşer (bunun için seninle birlikte gelir) lerdi. Fakat (Şam'a kadar olan mesâfe) onlara uzak geldi. (Onlara döndüğünde size) kendilerini helâk edercesine : Gücümüz yetseydi, (ma'zeretlerimiz olmasaydı) herhalde

biz de sizinle beraber çıkardık, diye yemîn edeceklerdir. Allah biliyor ki onlar muhakkak yalancılardır.»

عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ ﴿٤٣﴾
لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ
وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿٤٤﴾ إِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَارْتَابَتْ
قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ ﴿٤٥﴾

43 — Allah seni affetsin. Doğrular sana besbelli olup yalancıları bilmeden önce neden onlara izin verdin?

44 — Allah'a ve âhiret gününe îmân edenler, geri kalmak için senden izin istemezler ki mallarıyla ve canlarıyla cihâd etsinler. Allah müttakîleri bilir.

45 — Senden ancak Allah'a ve âhiret gününe inanmayanlar ve kalbleri şüpheye düşüp, şüphelerinde bocalayanlar izin isterler.

Savaştan Kaçmak İçin İzin İsteyenler

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... Avn'dan rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Siz bundan daha güzel bir azarlama işittiniz mi? Azarlamadan önce af ile başlıyor. Ve buyuruyor ki : «Allah seni affetsin. Neden onlara izin verdin?» Müverrik el-İclî ve başkaları da böyle söylemişlerdir. Katâde der ki : Sizin de işittiğiniz gibi Allah Teâlâ peygamberini azarlamış, sonra Nûr sûresindeki : «Bir takım işleri için senden izin isterlerse, içlerinden dilediğine izin ver.» (Nûr, 62) âyetini indirerek dilediğine izin verme ruhsatını vermiştir. Bu açıklama Atâ el-Horasânî'den de rivâyet edilmiştir. Mücâhid ise bu âyetin Allah Rasûlü'nden izin isteyin. Eğer size izin verirse oturun. İzin vermezse yine oturun, diyen bir kısım insanlar hakkında nâzil olduğunu söyler. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «(Ma'zeret göstermede) doğrular sana besbelli olup yalancıları bilmeden önce neden onlara izin verdin?» buyurmuştur. Allah Teâlâ meâlen buyurur ki : Senden izin istediklerinde; bu konuda sana uyduklarını bildirenlerden doğrularla yalancıları ayırdedebilmen için keşke onlardan hiç birisine izin vermeseydin. Onlar, kendi-

lerine izin vermesen dahi savaştan geri kalmada zâten ısrârlıdırlar. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ; Allah'a ve Rasûlüne îmân eden hiç kimsenin savaştan geri kalma husûsunda izin istemeyeceğini haber vermiş ve şöyle buyurmuştur : «Allah'a ve âhiret gününe îmân edenler (savaştan) geri kalmak için senden izin istemezler, ki mallarıyla ve canlarıyla cihâd etsinler. (Zîrâ onlar, cihâdı bir ibâdet olarak görür ve çağırıldıklarında koşarak emre uyarlar.) Allah müttakîleri bilir. Senden ancak Allah'a ve âhiret gününe inanmayan (âhiret yurdunda amelleri için Allah'ın sevâbını ummayanlar) ve kalbleri (senin kendilerine getirdiklerinin sıhhatinde) şüpheye düşüp, şüphelerinde bocalayan (şaşkınlık içinde olan, bir adım ileri bir adım geri atanlar, herhangi bir şeyde sâbit kadem olmayanlar) izin isterler.» Onlar şaşkın, helâk olmuş bir kavimdir. Ne ona, ne de buna meyletmezler. Allah'ın saptırdığına elbette sen bir yol bulamazsın.

وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَلَٰكِن كَرِهَ اللَّهُ انبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ وَقِيلَ اقْعُدُوا
مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿٤٦﴾ لَوْ خَرَجُوا فِيكُم مَّا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَلَأَوْضَعُوا خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ
الْفِتْنَةَ وَفِيكُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٤٧﴾

46 — Eğer onlar çıkmak isteselerdi; elbette bunun için hazırlık yaparlardı. Fakat Allah onların davranışlarını çirkin gördü de kendilerini alıkoydu. Ve : Oturun oturanlarla beraber, denildi.

47 — Eğer onlar da aranızda çıksalardı size şer ve fesâdı arttırmaktan başka bir şey yapmazlar ve aranıza muhakkak bir fitne sokmak isteyerek koşarlardı. İçinizde onlara iyice kulak verenler de var. Allah zâlimleri çok iyi bilendir.

Allah Teâlâ buyurur ki : «Eğer onlar (seninle beraber savaşa) çıkmak isteselerdi; elbette bunun için hazırlık yaparlardı. Fakat Allah Teâlâ onların davranışlarını (katından bir takdîr olarak seninle birlikte çıkmalarını sevmeyip) çirkin gördü de kendilerini alıkoydu. Ve : (Takdîr gereği) oturun oturanlarla beraber, denildi.» Sonra Allah Teâlâ onların inananlarla birlikte çıkmalarını niçin hoş görmediğini beyânla

şöyle buyurur : «Eğer onlar da aranızda çıksalardı size şer ve fesâdı arttırmaktan başka bir şey yapmazlardı. (Zîrâ onlar, terkedilmiş korkaklardır.) Ve aranıza muhakkak bir fitne sokmak isteyerek koşarlardı. (Aranızda koğuculukla, düşmanlık, nefret ve fitne meydana gelmesi için çalışırlardı.) İçinizde onlara iyice kulak verenler (onlara itâat eden, sözlerini güzel bulup onların halini bilmemekle birlikte onların nasîhatlarını kabul eden) de var.» Bu ise inananlar arasında bir şer ve büyük bir fesâd meydana gelmesi netîcesini doğurur.

Mücâhid, Zeyd İbn Eslem ve İbn Cerîr : «İçinizde onlara iyice kulak verenler de var.» İçinizde onlar için haberleri dinleyip onlara ulaştıran câsûslar var, derler ki bu açıklama ile âyetin onların inananlarla birlikte çıkmalarına hâs olması özelliği kalmamış olur. Bilakis bu, bütün durumlar için geneldir. Birinci anlam, âyetin akışı ile münâsebettâr olması bakımından daha kuvvetlidir. Katâde ve onun dışındaki müfessirler bu görüştedirler.

Muhammed İbn İshâk der ki : Bana ulaştığına göre; izin isteyenler Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl ve Cedd İbn Kays olup bunlar, kavimleri içinde eşrâftan idiler. Allah Teâlâ onların inananlarla birlikte çıkmaları halinde ordu içinde fesâd çıkaracaklarını bildiği için onları geri bırakmıştır. Hz. Peygamberin ordusunda kavimleri içinde şeref sâhibi oldukları için onlara sevgi besleyen ve çağrılarına itâat edecek bir kavim vardı. Allah Teâlâ : «İçinizde onlara iyice kulak verenler de var.» buyurmuştur. Sonra Allah Teâlâ ilminin kemâline işâretle : «Allah zâlimleri çok iyi bilendir.» buyurup onlara; olacakları, olmayanın şâyet olsaydı nasıl olacağını en iyi bilen olduğunu haber vermiştir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Eğer onlar da aranızda çıksalardı size şer ve fesâdı arttırmaktan başka bir şey yapmazlardı.» buyurup şâyet çıkmış olsalardı hallerinin nasıl olacağını haber vermiştir. Bununla birlikte onlar çıkmamışlardır. Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır : «Eğer geri döndürülselerdi yine kendilerine yasaklanan şeylere döneceklerdir. Doğrusu onlar yalancılardır.» (En'âm, 28), «Şâyet Allah onlarda bir hayır görseydi onlara işittirirdi. Eğer işittirmiş olsaydı, yine de yüz çevirenler olarak arkalarını dönerlerdi.» (Enfâl, 23), «Şâyet onlara : Kendinizi fedâ edin, yahut; memleketinizden çıkın, diye emretmiş olsaydık, pek azı müstesnâ bunu yapmazlardı. Kendilerine öğüt verilen şeyleri yerine getirseydiler elbette bu; haklarında çok hayırlı ve süreklilik açısından daha sağlam bir hareket olurdu. O takdîrde onlara katımızdan büyük bir mükâfât verirdik. Ve şüphesiz onları doğru yola eriştirirdik.» (Nisâ, 66 - 68). Bu husûsta âyetler pek çoktur.

لَقَدِ ابْتَغَوُا الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ وَقَلَّبُوا لَكَ الْأُمُورَ حَتَّىٰ جَاءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ أَمْرُ اللَّهِ وَهُمْ كَارِهُونَ ﴿٤٨﴾

48 — Andolsun ki, onlar daha önce de fitne aramışlar ve sana karşı bir takım işler çevirmişlerdi. Nihâyet Hak ortaya çıktı ve onlar istemedikleri halde Allah'ın emri gâlib geldi.

Allah Teâlâ peygamberi (s.a.) ni münâfıklara karşı teşvîk ederek : «Andolsun ki onlar, daha önce de fitne aramışlar ve sana karşı bir takım işler çevirmişlerdi.» buyurur. Onlar uzun süre senin dinini yardımsız bırakmak, unutturmak, sana ve ashâbına karşı hîleler düzenlemek için düşünmüşler, araştırmışlardır. Bu, Hz. Peygamber (s.a.) in Medîne'ye gelişinin başlangıcındadır. Bütün araplar ona karşı birleşmiş, Medîne yahûdîleri ve münâfıkları onunla mücâdele etmişlerdir. Allah Teâlâ Bedir günü ona yardım edip kelimesini yüceltince Abdullah İbn Übeyy ve arkadaşları : Bu; ilerlemiş, gelişmiş bir iştir, demişler ve zâhiren İslâm'a girmişlerdi. Allah Teâlâ ne zaman İslâm'ı ve İslâm ehlini azîz kılsa; bu, onları öfkelendirir ve kendilerine ızdırap verirdi. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Nihâyet Hak ortaya çıktı ve onlar istemedikleri halde Allah'ın emri gâlib geldi.» buyurmuştur.

وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ ائْذَنْ لِي وَلَا تَفْتِنِّي أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿٤٩﴾

49 — Onlardan kimi de vardır ki : Bana izin ver, beni fitneye düşürme, der. İyi bilin ki; onlar, fitne içine düşmüşlerdir. Ve muhakkak ki cehennem kâfirleri çepeçevre kuşatıcıdır.

Allah Teâlâ buyurur ki : «(Ey Muhammed, münâfıklardan) onlardan kimi de vardır ki : Bana (savaştan geri kalmam için) izin ver Rûm kadınlarından câriyeler (genç kızlar) ile beni tecrübe etme, der İyi bilin ki; onlar, (bu sözleriyle) fitnenin içine düşmüşlerdir.» Muham-

med İbn İshâk'ın Zührî kanalıyla... Âsım İbn Ömer İbn Katâde ve başkalarından rivâyetine göre; onlar, şöyle demişlerdir : Bir gün Allah Rasûlü (s.a.) (savaş için) techîzatlanmış halde iken Seleme oğullarının kardeşi Cedd İbn Kays'a : Ey Cedd, bu sene Asfar oğulları savaşı için var mısın? diye sormuştu. O : Ey Allah'ın elçisi, bana izin verip beni fitneye düşürmesen. Allah'a yemîn olsun ki kavmim kadınlardan hoşlanmada benden daha şiddetlisi olmadığını iyi bilir. Asfar oğulları kadınlarını görürsem onlara sabredemeyeceğimden korkuyorum, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) ondan yüzünü çevirip : Sana izin verdim, buyurdu. İşte «Onlardan kimi de vardır ki bana izin ver, beni fitneye düşürme der.» âyeti Cedd İbn Kays hakkında nâzil olmuştur. Doğru olmadığı halde Asfar oğulları kadınlarından korktuğunu söylemiştir. Halbuki Allah Rasûlü (s.a.) nden geride kalması ve kendini ondan uzaklaştırması sebebiyle içine düşmüş olduğu fitne diğerinden çok daha büyüktür. Bu âyetin Cedd İbn Kays hakkında nâzil olduğu İbn Abbâs, Mücâhid ve bir çoklarından rivâyet edilmiştir. Bu Cedd İbn Kays, Seleme oğullarının eşrâfından idi. Sahîh bir hadîste belirtildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.), Seleme oğullarına : Ey Seleme oğulları, efendiniz kimdir? diye sormuş, onlar : Cedd İbn Kays'dır. Ama biz onu cimri biliriz, demişlerdir. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu : Hangi hastalık cimrilikter daha şiddetlidir? Fakat sizin efendiniz şu beyâz, cömert genç Bişr el-Berâ İbn Ma'rûr'dur. Allah Teâlâ : «Ve muhakkak ki, cehennem kâfirleri çepeçevre kuşatıcıdır.» buyurur ki onlar için oradan kaçacak, sığınacak bir yer yoktur.

إِنْ تُصِبْكَ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِنْ تُصِبْكَ مُصِيبَةٌ يَقُولُوا قَدْ أَخَذْنَا أَمْرَنَا مِنْ قَبْلُ
وَيَتَوَلَّوا وَهُمْ فَرِحُونَ ﴿٥٠﴾ قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا هُوَ مَوْلَانَا وَعَلَى اللَّهِ
فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿٥١﴾

50 — Eğer sana bir iyilik erişirse; bu onları fenâlaştırır. Bir kötülük erişirse de derler ki : Biz daha önceden tedbîrimizi almışızdır. Ve sevinerek dönüp giderler.

51 — De ki : Allah'ın bizim için yazdığından başkası bize erişmez. O bizim Mevlâmızdır. Onun için mü'minler Allah'a tevekkül etsinler.

Allah Teâlâ peygamberine onların düşmanlıklarını haber veriyor. Zîrâ ne zaman «Sana bir iyilik (peygamberi ve ashâbını sevindiren, düşmanlara karşı bir fetih, bir yardım ve zafer) erişirse; bu onları fenâlaştırır. Bir kötülük erişirse de derler ki : Biz daha önceden (ona uymamak, tâbi olmamak sûretiyle kaçınıp) tedbîrimizi almışızdır. Ve sevinerek dönüp giderler.» Allah Teâlâ onların bu tâm düşmanlıklarına nasıl cevab vereceklerini Rasûlü (s.a.) ne bildirip şöyle buyurur : «(Onlara) de ki : Allah'ın bizim için yazdığından başkası bize erişmez. (Biz O'nun dilemesi ve kaderi altındayız.) O, bizim Mevlâmız (efendimiz ve sığınağımız) dır. Onun için mü'minler Allah'a tevekkül etsinler.» Yani biz O'na tevekkül ederiz. O bize yeter. Ne güzel Vekîl'dir O.

قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَآ إِلَّآ إِحْدَى ٱلْحُسْنَيَيْنِ ۖ وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ أَن يُصِيبَكُمُ ٱللَّهُ بِعَذَابٍ
مِّنْ عِندِهِۦٓ أَوْ بِأَيْدِينَا ۖ فَتَرَبَّصُوٓا۟ إِنَّا مَعَكُم مُّتَرَبِّصُونَ ﴿٥٢﴾ قُلْ أَنفِقُوا۟ طَوْعًا
أَوْ كَرْهًا لَّن يُتَقَبَّلَ مِنكُمْ ۖ إِنَّكُمْ كُنتُمْ قَوْمًا فَٰسِقِينَ ﴿٥٣﴾ وَمَا مَنَعَهُمْ أَن تُقْبَلَ
مِنْهُمْ نَفَقَٰتُهُمْ إِلَّآ أَنَّهُمْ كَفَرُوا۟ بِٱللَّهِ وَبِرَسُولِهِۦ وَلَا يَأْتُونَ ٱلصَّلَوٰةَ إِلَّا وَهُمْ
كُسَالَىٰ وَلَا يُنفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ كَٰرِهُونَ ﴿٥٤﴾

52 — De ki : Bize iki güzelliğin birinden başka bir şeyin gelmesini mi bekliyorsunuz? Halbuki biz, Allah'ın kendi katından veya bizim elimizle size bir azâb getireceğini bekliyoruz. Öyleyse bekleyin, doğrusu biz de sizinle beraber bekleyenlerdeniz.

53 — De ki : Gerek istekli, gerek isteksiz olarak infâk edin, nasıl olsa kabul edilmeyecektir. Çünkü siz, gerçekten fâsıklık eden bir kavim oldunuz.

54 — Verdiklerinin onlardan kabul edilmesini engelleyen şudur : Onlar, Allah'a ve Rasûlüne küfretmişlerdir. Namaza tembel tembel gelirler ve mallarını da istemeye istemeye infâk ederler.

Allah Teâlâ buyurur ki : «(Ey Muhammed, onlara) de ki : Bize iki güzelliğin —İbn Abbâs, Mücâhid, Katâde ve başkalarının belirttiğine

göre şehîdlik veya size karşı zafer— birinden başka bir şeyin mi gelmesini bekliyorsunuz? Halbuki biz, Allah'ın kendi katından (bir musîbete sizi dûçâr kılmasını) veya bizim elimizle (sizi esîr etme veya öldürme ile) size bir azâb getireceğini bekliyoruz. Öyleyse bekleyin, doğrusu biz de sizinle beraber bekleyenlerdeniz.»

Allah Teâlâ buyurur ki : «De ki : Gerek istekli, gerek isteksiz olarak infâk edin. (İsteyerek veya hoşlanmayarak ne harcarsanız harcayın, ne nafaka verirseniz verin) nasıl olsa kabul edilmeyecektir. Çünkü siz, gerçekten fâsıklık eder bir kavim oldunuz.» Sonra Allah Teâlâ onlardan bunun kabul edilmeme sebebini beyânla : «Zîrâ onlar, Allah'a ve Rasûlüne küfretmişlerdir.» buyurur. Ameller ise ancak îmân ile sahîh olur. «Namaza tembel tembel gelirler.» Onların amelde ne niyyetleri ve ne de sıhhatli bir maksadları yoktur. «Ve mallarını da istemeye istemeye infâk ederler.» Sâdık ve Masdûk (olan Allah Teâlâ) onlar usanmadıkça Allah'ın usanmayacağını, Zâtının temiz olup ancak temizi kabul buyuracağını haber verir. Bu sebepledir ki onlardan ne bir amel ve ne de bir harcamayı kabul buyurmayacaktır. Zîrâ O, bunları ancak müttakîlerden kabul buyurur.

فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ ۚ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ
أَنفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿٥٥﴾

55 — Artık onların malları da çocukları da seni imrendirmesin. Doğrusu Allah, ancak bununla onlara dünya hayatında azâb etmeyi ve kâfirler olarak canlarının çıkmasını ister.

Allah Teâlâ burada Rasûlü (s.a.) ne hitâben : «Artık onların malları da çocukları da seni imrendirmesin.» buyurur. Başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır : «Onlardan bazılarına denemek için verdiğimiz dünya hayatının süsüne gözlerini dikme. Rabbının rızkı daha hayırlı ve daha devâmlıdır.» (Tâhâ, 131), «Kendilerine mal ve oğullar vermekle zannederler mi ki, iyilikde onlar için acele davranmaktayız. Hayır, farkında değiller.» (Mü'minûn, 55 - 56).

«Doğrusu Allah, ancak bununla onlara dünya hayatında azâb etmeyi ister.» âyeti hakkında Hasan el-Basrî : Bunların zekâtı ve Allah yolunda harcamak, demiştir. Katâde bu âyette takdîm ve te'hîr olduğunu söyleyip takdîrini şöyle yapar : Dünya hayatında onların malları

ve çocukları seni imrendirmesin. Doğrusu Allah, ancak bununla onlara âhirette azâb etmeyi diler. İbn Cerîr de Hasan'ın bu sözünü tercîh etmiş olup, bu kuvvetli ve güzel bir sözdür. Allah Teâlâ : «Kâfirler olarak canlarının çıkmasını ister.» buyurur ki Allah Teâlâ onları öldürdüğünde kendileri için daha acıtıcı ve azâb yönünden daha şiddetli olması için —Allah bizi bundan korusun— kâfirler olarak öldürmek ister. Bu, onların içinde bulundukları durumu onlar için derece derece arttırmak kabîlindendir.

وَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنَّهُمْ لَمِنكُمْ وَمَا هُم مِّنكُمْ وَلَٰكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْرَقُونَ ﴿٥٦﴾ لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَأً
أَوْ مَغَارَاتٍ أَوْ مُدَّخَلًا لَّوَلَّوْا إِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ ﴿٥٧﴾

56 — Ve Allah'a yemîn ederler ki; gerçekten sizinledirler. Halbuki onlar sizinle değildirler. Ancak korkak bir kavimdirler.

57 — Eğer sığınılacak bir yer, yahut mağaralar veya bir delik bulsalardı çabucak oraya yönelirlerdi.

Allah Teâlâ peygamberi (s.a.) ne onların korkularını haber vererek şöyle buyuruyor : «Allah'a yemîn ederler ki; gerçekten sizinledirler. Halbuki onlar (gerçekten) sizinle değildirler. Ancak korkak bir kavimdirler. (Onları yemîne sevkeden de budur.) Eğer sığınılacak bir yer (korunacakları bir kale ve korunacakları muhâfazalı bir yer) veya (dağlardaki) mağaralar veya bir delik (yeraltında bir in ve çıkışı olan bir yeraltı yolu) bulsalardı çabucak oraya yönelirlerdi.» âyette geçen (ملجأ), (مغارات), (مدخل) kelimeleri hakkında yukarda verdiğimiz açıklamalar İbn Abbâs, Mücâhid ve Katâde'ye âittir. Onlar, sizden ayrılıp bu yerlere gitmede acele ederler. Çünkü onlar sevgilerinden değil, istemeyerek sizin içinize karışmışlardır. Sizinle bir arada olmamayı isterler. Ne var ki şartlar zorladığı için bu duruma düşmüşlerdir. Bu sebepledir ki onlar, devâmlı bir üzüntü ve keder içindedirler. Bu sebeple her ne zaman mü'minler sevinse bu onlara ızdırab verir. Ve onlar, mü'minlerle karışmamış olmayı arzularlar. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Eğer sığınılacak bir yer, yahut mağaralar veya bir delik bulsalardı çabucak oraya yönelirlerdi.» buyurmaktadır.

وَمِنْهُمْ مَنْ يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَإِنْ لَمْ يُعْطَوْا مِنْهَا إِذَا هُمْ
يَسْخَطُونَ ﴿٥٨﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ رَضُوا مَا آتَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ سَيُؤْتِينَا
اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَرَسُولُهُ إِنَّا إِلَى اللَّهِ رَاغِبُونَ ﴿٥٩﴾

58 — İçlerinden kimi de sadakalar hakkında sana dil uzatırlar. Eğer kendilerine verilirse hoşlanırlar, verilmezse hemen kızarlar.

59 — Şayet onlar, Allah'ın ve peygamberinin kendilerine verdiklerinden hoşnûd olsalardı da : Bize Allah yeter, yakında bize bol nimetinden verir, Rasûlü de. Biz, ancak Allah'a rağbet edenleriz, demiş olsalardı.

Allah Teâlâ buyurur ki : «İçlerinden (Münâfıklardan) kimi de (dağıttığın zaman) sadakalar (ın bölüştürülmesi) hakkında sana dil uzatırlar. (Seni bu husûsta ithâm ederler. Halbuki ithâm edilecek, takbîh edilecek olanlar, ancak kendileridir. Bununla birlikte onlar bunu din gayretiyle yapmıyorlar. Bilakis kendi payları için hoşnûdsuzluk izhâr ediyorlar.) Eğer kendilerine verilirse hoşlanırlar, verilmezse hemen kızarlar.»

İbn Cüreyc'in Dâvûd İbn Ebu Âsım'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Hz. Peygamber (s.a.) e bir sadaka gelmişti. Onu oraya, buraya bölüştürdü ve nihâyet bitti. Arkasında ansârdan birisi vardı. Bu, adâletli değildir, dedi de bunun üzerine bu âyet nâzil oldu. Katâde «İçlerinden kimi de sadakalar hakkında sana dil uzatırlar.» âyetinde : Sadakalar husûsunda sana itirâz edenler vardır, dedikten sonra şöyle devâm eder : Bana anlatıldığına göre bedevîlikten yeni kurtulmuş çöl halkından birisi Allah Rasûlü (s.a.) ne geldi. Hz. Peygamber altın ve gümüş bölüştürüyordu. Ey Muhammed, Allah'a yemîn olsun ki, şâyet Allah sana adâletli olmanı emretmişse sen adâletli olmadın, dedi. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu : Yazıklar olsun sana, benden sonra sana kim adâletli davranacak? Ve şöyle devâm etti : Şu ve benzerlerinden sakının. Ümmetim içinde şunun benzerleri vardır. Kur'an'ı okurlar da boğazlarından aşağı geçmez. Onlar çıktığı zaman öldürün. Onlar çıktığı zaman öldürün. Onlar çıktığı zaman öldürün. Bana anlatıldığına göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle diyordu : Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki ben size bir şey veriyorsam veya vermiyorsam bu, benim sadece bir emânetçi olmamdandır.

Katâde'nin bu zikrettikleri, Buhârî ile Müslim'in Zührî kanalıyla... Huyvesıra —ismi Hurkûs'tur— kıssasında rivâyet ettikleri hadîse benzemektedir. Hurkûs, Huneyn ganîmetlerini Hz. Peygamber (s.a.) taksîm ettiği sırada karşısına çıkmış ve : Adâletli ol, muhakkak ki sen adâletli davranmadın, demişti. Hz. Peygamber : Eğer ben adâletli davranmadıysam kaybettim ve hüsrâna düştüm, buyurmuştur. Daha sonra onun peşinden geldiğini gören Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu : Muhakkak ki, şunun neslinden öyle bir kavim çıkacak ki biriniz onların namazıyla namazını, oruçlarıyla orucunu hakîr görecek. Okun yaydan çıktığı gibi dinden çıkacaklar. Onlara nerede kavuşursanız öldürün. Onlar gökyüzü altındaki öldürülenlerin en şerlileridir... Ve Râvî hadîsin kalan kısmını zikretti.

Sonra Allah Teâlâ onlara, içinde bulunduklarından daha hayırlısına işâretle : «Şâyet onlar, Allah'ın ve peygamberinin kendilerine verdiklerinden hoşnûd olsalardı da : Bize Allah yeter, yakında bize bol nimetinden verir, Rasûlü de. Biz ancak Allah'a rağbet edenleriz demiş olsalardı.» buyurur. Bu âyet büyük bir edeb ve üstün bir sır içermektedir ki hoşnûdluğu Allah ve Rasûlünün verdiklerinde ve yegâne Allah'a tevekkülde kılmıştır. Bu, Allah Teâlâ'nın : «Bize Allah yeter demiş olsalardı.» kavlidir. Rasûlüne itâat, emirlerine uyma, yasakladıklarını terketme, verdiği haberleri doğrulama ve izinden gitmeye muvaffak olmada yegâne Allah'a rağbet de böyledir.

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ
وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦٠﴾

60 — Sadakalar, Allah'tan bir farz olarak; ancak fakîrler, miskînler, sadaka üzerinde me'mûr olanlar, kalbleri ısındırılanlar, köleler, borçlular, Allah yoluna ve yolcu içindir. Ve Allah Alîm'dir, Hakîm'dir.

Zekâtın Verileceği Yerler

Allah Teâlâ bilgisiz münâfıkların Hz. Peygamber (s.a.) e itirâzları ile sadakaların bölüştürülmesi husûsunda ona dil uzatmalarını zikrettikten sonra sadakaları bölüştürenin, hükmünü beyân edenin, işini üzerine alanın bizzât kendisi olduğunu, kendi dışında hiç kimseyi bunları bölüştürmede vekîl kılmadığını, âyette zikredilenlere bizzât kendisinin

bölüştürdüğünü beyân etmektedir. İmâm Ebu Dâvûd Sünen'inde Abdurrahmân İbn Ziyâd —bu râvî zayıftır— kanalıyla... Ziyâd İbn Hârîs es-Sudâî (r.a.) den rivâyet ediyor ki o, şöyle demiştir : Hz. Peygamber (s.a.) e geldim ve ona bîat ettim. Bir adam geldi ve : Sadakadan bana ver, dedi. Hz. Peygamber ona şöyle cevab verdi : Muhakkak ki Allah Teâlâ sadakalar husûsunda ne peygamberin ve ne de başkasının hükmüne râzı olmamış ve bu husûsta bizzât kendisi hüküm vererek sekiz sınıfa paylaştırmıştır. Eğer sen bu sınıflardan isen sana veririm. Sadakaların bu sekiz sınıfın tamâmına mı yoksa onlardan imkân bulunana mı verileceği husûsunda âlimler ihtilâf etmiş olup bu husûsta iki görüş vardır :

Birinci görüş bu sekiz sınıfın tamâmına verilmesinin vâcib olduğudur. Bu, Şâfiî ile bir cemâatın sözüdür.

İkinci görüş ise tamâmını bölüştürmenin vâcib olmayıp onlardan birine vermenin câiz olduğu, diğerleri olmakla birlikte bütün sadakanın birine verilmesinin câiz olduğu şeklindedir. Bu, Mâlik ile selef ve haleften bir cemâatın sözüdür. Ömer, Huzeyfe, İbn Abbâs, Ebu'l-Âliye, Saîd İbn Cübeyr ve Meymûn İbn Mihrân bunlardandır. İbn Cerîr der ki : Bu, ilim ehlinin tamâmının görüşüdür. Buna göre sınıfların burada zikredilmesi sarf yerinin açıklanması içindir. Değilse vermenin hepsini kapsaması gerektiği anlamında değildir. Bu görüşlerin huccet ve kaynaklarının açıklanması yeri elbette burası değildir. En doğrusunu Allah bilir.

Meşhûr olan görüşe göre; burada fakîrlerin önce zikredilmesi, diğerlerine göre darlık ve ihtiyâçlarının şiddetli olmasındandır. Ebu Hanîfe'ye göre miskîn, durumu itibâriyle fakîrden daha kötü haldedir. Bu, onun söylediği gibidir. İbn Cerîr der ki : Bana Ya'kûb'un... Ömer (r.a.) den rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Fakîr, malı olmayan kimse değildir. Fakat fakîr kazancı bereketsiz olandır.

Cumhûr'un görüşü bunun hilâfınadır. İbn Abbâs, Mücâhid, Hasan el-Basrî ve İbn Zeyd'den rivâyete ve İbn Cerîr ile birçoklarının tercîhine göre fakîr; iffetli davranıp insanlardan bir şey istemeyendir. Miskîn ise isteyen (dilencilik yapan) evleri dolaşıp insanların peşlerinden (istemek üzere) gidendir. Katâde der ki : Fakîr, kötürüm olan, miskîn ise vücûdu sağlam olandır. Sevrî'nin Mansûr'dan onun da İbrâhîm'den rivâyetine göre onlar, muhâcirlerin fakîrleridir. Süfyân es-Sevrî der ki : Burada kasdedilen anlam, bedevîlere sadakadan bir şey verilmeyeceğidir. Saîd İbn Cübeyr ve Saîd İbn Abdurrahmân'dan da aynı açıklama rivâyet edilmiştir. İkrime ise şöyle der : Müslümanların fakîrlerine miskîn demeyiniz. Miskînler ancak kitab ehlinin miskînleridir. Şimdi bu sekiz sınıfla ilgili hadîsleri zikredelim :

Fakîrlere gelince; İbn Amr'dan rivâyet edildiğine göre, Allah Rasûlü (s.a.) : Sadaka; zengine, güçlü kuvvetli ve organları tâm olana helâl değildir, buyurmuştur. Hadîsi Ahmed, Ebu Dâvûd ve Tirmizî rivâyet etmişlerdir. Bu hadîsin bir benzerini Ahmed, Nesei ve İbn Mâce de Ebu Hüreyre'den rivâyet etmiştir. Ubeydullah İbn Adiyy'den rivâyete göre iki adam ona şöyle haber vermişler : İkisi Hz. Peygamber (s.a.) e sadakadan istemek üzere vardıklarında Hz. Peygamber gözlerini onların üzerinde gezdirmiş, onları güçlü kuvvetli görünce : Dilerseniz size vereyim. Ancak ne zenginin, ne de güçlü kuvvetli olup kazananın bunda payı yoktur, buyurmuş. Hadîsi Ceyyid ve kuvvetli bir isnâd ile Ahmed, Ebu Dâvûd ve Neseî rivâyet etmişlerdir. İbn Ebu Hâtim «Cerh ve't-Ta'dîl» isimli kitâbında der ki : Ebu Bekr el-Absî der ki : Ömer (r.a.) «Sadakalar fakîrlere... dir.» âyetini okudu ve : Onlar, kitab ehlidir, dedi. Ömer'in bu sözünü ondan Ömer İbn Nâfi' rivâyet etmiş olup babamın bunu söylediğini işittim.

Ben de derim ki : İsnâdının sahîh olması halinde bu, gerçekten garîb bir sözdür. İsnâdında geçen Ebu Bekr'in meçhûl olduğunu Ebu Hâtim belirtmemiş bile olsa o meçhûl hükmündedir.

Miskînlere gelince; Ebu Hüreyre (r.a.) den rivâyete göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur :

لَيْسَ الْمِسْكِينُ بِهٰذَا الطَّوَّافِ الَّذِي يَطُوفُ عَلَى النَّاسِ فَتَرُدُّهُ اللُّقْمَةُ وَاللُّقْمَتَانِ . وَالتَّمْرَةُ وَالتَّمْرَتَانِ قَالُوا : فَمَا الْمِسْكِينُ ؟ يَا رَسُولَ اللهِ ! قَالَ الَّذِي لَا يَجِدُ غِنًى يُغْنِيهِ . وَلَا يُفْطَنُ لَهُ ، فَيُتَصَدَّقَ عَلَيْهِ . وَلَا يَسْأَلُ النَّاسَ شَيْئًا

Miskîn, şu insanları çokça dolaşan, bir veya iki lokmanın, bir veya iki hurmanın kendisini çevirdiği kişi değildir. Ey Allah'ın elçisi, miskîn nedir? diye sordular : Kendini zengin edecek bir zenginlik (mal) bulamayan, hali anlaşılıp da kendisine sadaka verilmeyen ve insanlardan bir şey istemeyendir, buyurdu. Hadîsi Buhârî ve Müslim rivâyet etmişlerdir.

Sadaka üzerinde me'mûr olanlara gelince; onlar vergi me'mûru ve tahsîldârlar olup bundan bir paya hak kazanırlar. Bunların, kendilerine sadakanın harâm olduğu Allah Rasûlü (s.a.) nün akrabâlarından olmaları câiz değildir. Müslim'in Sahîh'inde Abdülmuttalib İbn Rabîa İbn Hâris'den rivâyetle sâbit olan bir hadise göre o ve Fadl İbn Abbâs Allah Rasûlü (s.a.) ne kendilerini zekât me'mûru yapması isteğiyle gittiklerinde Hz. Peygamber : Sadaka Muhammed'e, Muhammed'in âilesine helâl değildir. O, ancak insanların kirleridir, buyurmuştur.

Kalbleri İslâm'a ısındırılacak olanlara gelince; bunlar muhtelif kısımlara ayrılır : Onlardan; müslüman olmaları için verilenler vardır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) Safvân İbn Ümeyye'ye Huneyn ganîmetlerinden vermiştir. O Huneyn gazvesinde müşrik olarak bulunmuştu. O, şöyle demiştir : Bana vermeye devâm etti ve nihâyet bana insanların en sevimsizi olduktan sonra insanların bana göre en sevimlisi oldu. İmâm Ahmed der ki : Bize Zekeriyyâ İbn Adiyy'in... Safvân İbn Ümeyye'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Huneyn günü Allah Rasûlü (s.a.) bana verdi. Muhakkak ki o, bana göre insanların en sevimsizi idi. Bana vermeye devâm etti de sonunda bana insanların en sevimlisi oldu. Hadîsi Müslim ve Tirmizî, Yûnus kanalıyla Zührî'den rivâyet etmişlerdir. Onlardan; güzelce müslüman olmaları ve kalbleri İslâm'a ısındırılmak için verilenler vardır. Nitekim Hz. Peygamber Huneyn günü Kureyş'ten serbest bırakılanların ileri gelenlerinden ve eşrâfından bir cemâata yüzer deve vermiştir. O, şöyle buyurmuştu : Ben birisine, bir başkası bana daha sevimli olduğu halde, yüzüstü Allah Teâlâ onu cehennem ateşine atar korkusuyla veriyorum. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Saîd'den rivâyet edildiğine göre; Hz. Ali, Hz. Peygamber (s.a.) e Yemen'den toprağı içinde az bir miktar altın göndermişti. Hz. Peygamber bunu dört kişi arasında; Akra' İbn Hâbis, Uyeyne İbn Bedr, Alkame İbn Ulâse ve Zeyd el-Hayr arasında bölüştürmüş ve : Onları (İslâm'a) ısındırıyorum, buyurmuştur. Onlardan; benzerlerinin İslâm'a girmesi umularak, komşularından sadaka toplamaları umularak veya civâr ülkelerden İslâm beldesine vukû bulacak zararı önlemek üzere verilenler de vardır. Bunun tafsîlatıyla açıklaması fürû' kitablarındadır. En doğrusunu Allah bilir.

Hz. Peygamber (s.a.) den sonra İslâm'a ısındırılacaklara sadaka verilip verilmeyeceği husûsu ihtilâflıdır. Ömer, Âmir eş-Şa'bî ve bir cemâattan rivâyete göre Hz. Peygamber'den sonra onlara verilmez. Çünkü Allah Teâlâ, İslâm'ı ve İslâm ehlini azîz kılmış, onları ülkelerde yerleştirmiş ve kulların boyunlarını onlara zelîl kılmıştır. Diğerleri ise bilakis verilir, demiştir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) onlara Mekke'nin fethi ve Hevâzin vak'asından sonra vermiştir. Bu, ihtiyâç duyulabilecek bir durumdur ve onlara sarfedilir.

Kölelere gelince; Hasan el-Basrî, Mukâtil İbn Hayyân, Ömer İbn Abdülazîz, Saîd İbn Cübeyr, Nehaî, Zührî ve İbn Zeyd'den rivâyet edildiğine göre; onlar, mükâteb olan kölelerdir. Bu görüşün benzeri Ebu Mûsâ el-Eş'arî'den rivâyet edilmiştir. Bu, Şâfiî ve Leys'in görüşüdür. İbn Abbâs ve Hasan zekât ile köle âzâd edilmesinde bir beis olmadığını söylemişlerdir. Bu, İmâm Ahmed İbn Hanbel, Mâlik ve İshâk'ın da mez-

hebidir. Yani kölelik (rikâb) mükâtebe verilmesinden veya köle satın alınıp âzâd edilmesinden daha genel ve şümûllüdür : Köle âzâd etmenin ve kölelik bağını çözüp atmanın sevâbına dâir bir çok hadîs vârid olmuştur. Muhakkak ki Allah Teâlâ onun her bir organı karşılığı âzâd edenin bir organını (ateşten) âzâd eder. Bu, mükâfâtın amel cinsinden olmasındandır. «Ve yapmış olduğunuz (un karşılığın) dan başkasıyla cezâlandırılmayacaksınız.» (Sâffât, 39).

Ebu Hüreyre (r.a.) den rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur : Şu üç kişiye Allah'ın yardım etmesi bir haktır : Allah yolunda savaşan gâzî, borcunu yerine getirmek isteyen mükâteb (köle), iffeti arzulayarak nikâhlanan. Hadîsi İmâm Ahmed ile Ebu Dâvûd dışındaki Sünen sâhipleri rivâyet etmişlerdir. Müsned'de Berâ İbn Âzib'den rivâyete göre; o, şöyle demiştir : Bir adam geldi ve : Ey Allah'ın elçisi, beni cennete yaklaştıracak ve ateşten uzaklaştıracak bir ameli bana göster, dedi. Hz. Peygamber : Bir canı âzâd et ve bir kölelik bağını çöz, kaldır, buyurdu. Adam : Ey Allah'ın elçisi, ikisi bir değil mi? diye sordu da şöyle buyurdu : Hayır, bir canı âzâd etmen yalnız başına onu âzâd etmendir. Kölelik bağını çözmen ise onun bedeline (ücretine) yardım etmendir.

Borçlulara gelince; onların da kısımları vardır. Onlardan kimisi bir borç veya diyeti üstlenmiş, veya bir borcu garanti etmiş, kefîl olmuş ve bu kendisi üzerine vâcib olduktan sonra malına bir âfet gelmiş veya dininin edâsında ya da bir günâhta borçlanarak sonra tevbe etmiş olanlar vardır. İşte bunlara sadakadan verilir. Bu konudaki delil Kabîsa İbn Muhârık el-Hilâlî hadîsidir. O, şöyle demiştir : Bir diyeti üstlenmiştim. Allah Rasûlü (s.a.) ne geldim. Ve bu husûsta ondan istedim. Dur, bize sadaka geldiğinde ondan sana (verilmesini) emredeceğiz, buyurdu. Daha sonra : Ey Kabîsa, şu üçten biri müstesnâ, dilencilik helâl değildir : Bir diyeti yüklenen kişi, diyeti ödeyinceye kadar istemek ona helâl olur. Sonra istemeyi bırakır. Bir kişi de vardır ki malına bir âfet gelir. Yaşamasına yetecek —veya geçimini düzeltecek— kadar mala kavuşuncaya kadar istemek ona helâl olur. Bir kişi de vardır ki ona bir darlık isâbet eder de kavminden akıl sâhibi üç kişi kalkıp : Filânın başına bir darlık geldi ve ona istemek helâl oldu, derler. İşte yaşamasına yetecek —veya geçimini düzeltecek— kadarını elde edinceye kadar istemek ona helâldır. Bunların dışındaki isteme (dilencilik) sâhibinin yemiş olduğu bir harâmdır, buyurdu. Hadîsi Müslim rivâyet etmiştir.

Ebu Saîd'den rivâyete göre o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) nün zamanında bir adamın satın almış olduğu meyvelerine bir âfet gelmiş ve borcu çoğalmıştı. Hz. Peygamber (s.a.) : Ona sadaka veriniz,

buyurdu ve insanlar ona sadaka verdiler. Ancak borcunu karşılayacak miktara ulaşmadı. Hz. Peygamber (s.a.) alacaklılarına : Bulduğunuzu alınız, size bundan başkası yoktur, buyurdu. Hadîsi Müslim rivâyet etmiştir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Abdüssamed'in... Abdurrahmân İbn Ebu Bekr'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki : Kıyâmet günü Allah Teâlâ borçluyu çağırır, o, Allah'ın huzûrunda durdurulur. Ey Âdemoğlu, bu borcu hangi husûsta aldın ve insanların haklarını niçin zâyi' ettin? diye sorar. Ey Rabbım, muhakkak Sen bilirsin ki ben onu aldım, yemedim, içmedim ve zâyi' etmedim. Fakat elimde olana ya bir yangın, ya bir hırsızlık veya bir hasar geldi, der. Allah Teâlâ : Kulum doğru söyledi. Bu gün senin yerine onu (borcu) yerine getirmeye (edâya) en lâyık olan benim, der ve bir şey isteyip onun terazisinin kefesine koyar da iyilikleri kötülüklerinden ağır gelir ve Allah'ın fazlı, rahmeti ile cennete girer.

«Allah yolunda olanlar» a gelince; dîvândan hakları olmayan gâzîler bunlara dahildir. İmâm Ahmed, Hasan ve İshâk'a göre; bir hadîsin delâletiyle hacca gitmekte Allah yolunda olmaktır. Yolcu da böyledir. O, yanında bir şey olmayan ve bir beldeden geçen yolcudur. Yolculuğunda kendisine yardım edilmesini ister de, malı olsa dahi memleketine gidebileceği kadar kendisine sadaka verilir. Bir şeyi olmayan ve ülkesinden bir yolculuğa niyyetlenen kişi hakkında da hüküm böyledir. Gidiş ve dönüşüne yetecek kadarı zekât malından kendisine verilir. Bunun âyetten bir delili vardır. Ayrıca İmâm Ebu Dâvûd ve İbn Mâce'nin Ma'mer kanalıyla... Ebu Saîd (r.a.) den rivâyetlerine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Şu beş kişi dışında zengine sadaka helâl değildir : Sadaka üzerine me'mûr olan, sadakayı malı ile satın alan, borçlu, Allah yolunda olan gâzî, sadakadan kendisine verileni bir zengine hediyye eden yoksul. Hadîsi Süfyân, Zeyd İbn Eslem'den, o da Atâ'dan mürsel olarak rivâyet etmişlerdir. Ebu Dâvûd'un Atiyye el-Avfî'den, onun da Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Allah yolunda, yolcu, sana hediyye veren veya seni davet eden fakîr bir komşu müstesnâ sadaka bir zengine helâl değildir.

Allah Teâlâ : «Allah'tan bir farz olarak.» buyurur ki bu Allah'ın takdîri, farz kılması, bölüştürmesi ile mukadder bir hükümdür. «Ve Allah (işlerin dışlarını ve içlerini, kullarının faydasına olanları) en iyi bilendir (işlerinde, sözlerinde, kanun koymasında ve hükmetmesinde) Hakîm'dir. O'ndan başka ilâh ve O'nun dışında Rab yoktur.»

İZÂHI

Sadaka : İnsanın malından sırf Allah için muhtâcının mülküne geçirilmek üzere çıkardığı vergidir. Kelime; Allah'a sıdk (ve sadâkat) ile bağlılık mânâsından alınmadır. Sadaka vermek demek olan tasadduk kelimesi de, doğruluğu araştırma mânâsını tazammun eder. Sadaka mefhûmunun da üç aslî vasfı vardır : Fakr yani ihtiyâç, mülküne geçirmek, Allah için olmak. Sadaka, evvelemirde vâcib veya gönüllü yani nâfile olmak üzere iki kısımdır ki vâcib olan kısımına zekât adı verilir. Her iki kısmın da muhtelif envâı vardır : Meselâ arâzî zekâtı «öşür», koyun ve sığırın ticâret ve paranın, hazîne ve madenlerin zekâtı, canın zekâtı olan fıtır sadakası (fitre) bir kısmı açık mallardan, bir kısmı saklı mallardan olmak üzere hepsi vâcib sadaka olan sadaka ve zekât nev'indendir. Ve sadakalar cem'i, esâs i'tibâriyle bunların hepsine şâmildir. Fakat âyetin nihâyeti karînesiyle burada asıl kasdedilen husûs, ma'lûm olan farz sadakalar, yani zekât nevi'leridir. Binâenaleyh mânânın özeti şudur :

Meselenin hakîkatı münâfıkların zann ve arzuları gibi değil bütün muhtelif nevi'leriyle ma'lûm sadakanın cümlesi, zekât cinsi münhasıran şunlar içindir : Fakîrler ve yoksullar içindir. (وفی اموالهم حق للسائل والمحروم) âyetinin dahi gösterdiği vechile vâcib olan sadaka yani zekât, evvelâ bunların ma'lûm bir hakkıdır. Ve sadaka mefhûmu evvelâ ve bizzât fakr mefhûmu ile alâkadârdır. Ve nitekim Aleyhissalâtü Vesselâm bir hadîs-i şerîf'inde bunu şöyle ifâde buyurmuştur : Ben sadakayı zenginlerinizden alıp fukarânıza vermeye me'mûr edildim. Bununla sadakanın fukarâya âid olduğu ve vâcib olan sadaka, zenginin bir lutfu değil, fukarâ sınıfının zenginlerin zimmetine geçmiş bir hakkının, yani bir borcun geri iâdesi demek olduğu anlatılmıştır. Şu kadar ki bu hak doğrudan doğruya her fakîr şahsın husûsî hakkı değil, fukarâ sınıfının umûmî hakkıdır. Hem bizzât kendilerinden bir akid veya gasb ile alınmış bir mükteseb hak değil, Allah Teâlâ'nın emri ve havâlesi ile lutfedilmiş sâbit bir haktır, yani Allah'ın hakkıdır. Bundan dolayı sadaka, ancak Allah için sıdk-u sadâkatle verilir. Ne zenginin fakîre minnet ve eziyyete, ne de bir fakîrin bir zenginden taleb ve dâvâya hak ve salâhiyyeti olmaz ve hattâ her fakîrin her sadakayı almağa salâhiyyeti olmaz. Nitekim Peygamberin âilesinden olan fukarânın zekât almaları harâmdır. Ancak gönüllü sadakadan alabilirler. Kezâ usûl ve fürû'dan olan fukarâ ve yoksullara da zekât verilemez. Çünkü nafaka hakları-dır. Bir de fukarânın ellerinden alınmış bir emânet veya borç veya

gasb herhangi bir hakkını redd ve iâdede sadaka mânâsı bulunmaz. Bunun içindir ki; harâm maldan verilen şeyler hakîkatte sadaka olamaz, ya diğer bir özel hakkın kısmen iâdesi veya bir haksızlıktan diğer bir haksızlığa intikâl olur. Fakîr nefsinde muhtâç, yani gelirleri giderlerine yeterli olmamakla beraber biraz bir şeye mâlik bulunabilir de fakîrliğini gizleyebilir ve hattâ «iffetlerinden dolayı câhiller onları zengin sanırlar» buyruğunun ifâde ettiği gibi câhiller onu zengin zannedebilirler. Miskîn ise daha düşkündür, zâhiren dahi fakîrliği görülebilir haldedir. Meskenet, fakrdan fazla bir acz ve zillet anlamı ifâde eder. Maamafih aksine tefsîr edenler de olmuştur. Hâsılı bütün sadakalar, evvelemirde fukarâ ve miskînler içindir, bunların hakkıdır, bunların menfaatına mahsûstur. İlerde geleceği gibi diğerlerine yine onların menfaatı dolayısıyla veya fakîrlik ve ihtiyâc mânâsının varolması nedeniyle verilecektir. Şöyle ki :

«Ve sadakalar üzerinde âmiller» yani zekâtın toplanıp tahsîlinde çalışan tahsildârlar, kâtibler, muhâfızlar, meselâ ağnâm ve öşür me'mûrları, bunlara hizmet ettikleri sadakadan işlerinin ücreti verilir. Ve binâenaleyh bunlar için bir sadaka olmaz, işlerinin bedeli olan bir ücret olur ve bu iş ise fukarânın menfaatına âid bulunur.

Serahsî'nin el-Mebsût isimli eserinde zikredilir ki : Rasulûllah, gerek açık malların, gerekse saklı malların zekâtlarını alıp tahsîl için âmiller ta'yîn buyurdu, Hazreti Osmân'ın zaman-ı hilâfetinde saklı malların zekâtlarının tahsîlinde görülen müşkilâta binâen bunlar mü'minlerin kendi vicdânlarına bırakılarak yalnız açık malların zekâtları üzerine âmiller ta'yîn edilmekle yetinilmeye başlandı ki o zamandan beri ağnâm, öşür, madenler ve gümrük me'mûrları ta'yîn edilmekle beraber, saklı mallar zekâtının edâsı mükelleflerin kendilerine bırakılmaktadır.

«Ve kalbleri İslâm'a te'lîf edilenler». Rivâyetlerin özetine göre, bunlar başlıca üç kısım idiler. Bir kısmı bazı kâfirler idi ki, Rasûlullah bunların şerlerini def' ve müslümanlara eziyyetlerini men' ve diğer kâfirlere, müşriklere, zekâtı men'eyleyenlere karşı İslâm tarafına yardımcı olmaları için ihsânlarla kendilerini İslâm yolunda kullanırdı. Diğer bir kısmı kendilerine cömertce verilerek ve ihsân edilerek emsâlleri eşrâfın ve maiyyetlerinin İslâma girmeleri gözetilir ve kavimleri içinde müslüman olanların sebâtlarına karşı konulmaması gibi İslâmî menfaatlar nazarı i'tibâra alınırdı. Üçüncü bir kısmı da İslâm'a yeni dâhil olmuş ve niyyetleri henüz zayıf bulunan bir takım kimselerdi ki; fakir olmasalar bile kalbleri iyice İslâm'a ülfet ettirilib îmânları takviye edilmek için bilhâssa taltîf olunuyorlardı. Uyeyne İbn Hısn, Akra' İbn Hâbis ve Abbâs İbn Mirdâs bunlardan idi. İşte müellefet'ül-kulûb vasfı bu üç kısma da ıtlâk edilir. Üçünde de durumun îcâbı olarak İslâm'a

hizmet ile cihâd mânâsı ve fukarânın menfaatlarını muhâfaza hikmeti bulunabilir. Bununla beraber taraf-ı risâletten birinci kısma verilen ihsânların sadakalardan verildiği hakkında sarîh bir rivâyet yoktur. Rivâyetler, bunun ganîmetlerden verildiğini gösteriyor. En kuvvetli ihtimâl de bunun (واعلموا انما غنمتم من شیء فان لله خمسه وللرسول ولذی القربی) âyeti mûcibince bilhâssa Peygamberin payı olan beşte birin, beşte birinden verilmiş olmasıdır ki Rasûlullah'ın hâlis malıdır. Onun için İmâm Şâfiî gibi bazı imâmlar; burada müellefet'ül-kulûb vasfının gayr-i müslime değil müslümana âid olduğuna kâil olmuşlardır. Bundan başka Hazreti Ebubekir'in zaman-ı hilâfetinde mezkûr Uyeyne İbn Hısn ile Akra' İbn Hâbis —ki Necid'li idiler— kendisine gelmişler : Ey Rasûlullah'ın halîfesi, bizim tarafta otsuz, menfaatsız kır bir yer var, uygun görürsen bunu bize ver, demişler, müşârün ileyh de onu onlara ıktâ' eylemiş ve buna dâir bir yazılı belge de şâhid getirmiş idi. Fakat hazır bulunanlar arasında Hazreti Ömer yoktu, ikisi bir şâhid olsun diye kendisine vardılar, anlattılar, Hazreti Ömer bunu işitince yazılmış olan hattı ellerinden aldı, sildi ve yırttı. Dedi ki; Rasûlullah sizi İslâm'a te'lîf ediyordu ve o gün İslâm azdı, şimdi ise Allah Teâlâ İslâm'ı zenginleştirdi, gidiniz gücünüz yettiği kadar cehd ediniz, siz riâyet ederseniz Allah da gözetir. Bunun üzerine hiddetle dönüb Hazreti Ebubekir (r.a.) e mürâcaat ettiler. Halîfe sen misin Ömer mi? dediler. Müşârünileyh de; isterse o, buyurdu ve Hazreti Ömer'e muvâfakat etti, onun fiil ve görüşünü redd etmedi. Ashâbtan redd eden de olmadı. Binâenaleyh bundan şu hüküm çıkar ki; Hazreti Ebubekir ıktâ' yapmış, hükmü imzâ etmiş iken sonradan Hazreti Ömer'in fi'lini redd etmeyerek hükmünden derhâl rücû' eylemiş olması şunlara delâlet eyler : Demek ki meselede Hazreti Ömer'in ihtâr ettiği mânâyı derhâl anlamış ve tasdîk eylemiştir. Yani müellefe-i kulûb'a verilen ihsân, müslümanların azınlıkta bulunduğu hale münhasırdır. Ve bunda ictihâda yer yoktur. Zîrâ Ebubekir, ictihâda yer görse idi, imzâ ettiği bir hükmün feshini kabul edemezdi. Ashâbtan bunu inkâr eden de bulunmayınca, mesele icmâî bir mâhiyyet almış olur. Bunun için seleften birçokları müellefe-i kulûb payının bu sebeple kalktığına kâil olmuşlardır ki Hanefî ve Mâlikî mezhebinin meşhûr görüşü budur. Hanefî fakîhler sükûtî icmâ'a kâil olduklarından, bunu ashâb arasında üzerinde icmâ' edilmiş bir konu sayarlar. Ve derler ki : Müellefe-i kulûb payı İslâm'ın başlangıcında Rasûlullah devrinde düşmanın çokluğu ve müslümanların sayıca az olması durumuna mahsûs idi. Sonra Hazreti Ömer'in izâhı vechile Allah Teâlâ müslümanları öyle te'lîften müstağnî kılacak sûrette i'zâz eylemiştir. Şâyet bundan böyle müslümanlar öyle bir şeye muhtâç olurlarsa ancak mücâhedeyi terk ettiklerinden dolayı muhtâç olurlar ve her ne zaman

ictimâ ve teâdud edecek olurlarsa, müslümanların mallarından verecekleri bir mal ile başkalarını ısındırmaya muhtâc olmazlar. Ve öyle bir hal de; evvelemirde İslâm kardeşliğinin kuvvetlendirilmesi ve desteklenmesi ile meşgûl olmaları gerekir. Binâenaleyh müslümanların sadakalarından kâfirlerin zenginleri şöyle dursun, yeni müslüman nâmı altında da olsa fakîr olmayanlara mahzâ kalblerini ısındırmak için öncelikle pay ayrılamaz.

Mâlikîlerden Ebu Hayyân'ın tefsîrinde bu meseledeki görüşler şöyle özetlenmiştir : Hz. Ömer İbn Hattâb, Hasan, Şa'bî ve bir cemâat müellefe sınıfının İslâm'ın güç kazanıp ortaya çıkmasıyla bittiğini söylemişlerdir. Mâlikî ve Ebu Hanîfe mezhebinin meşhûr görüşü budur. Ve bazı hanefîler demişlerdir ki : Hilâfet-i Ebubekir'de İslâm'ın zuhûr ve izzetine binâen sahâbe, müellefe-i kulûbun payının bittiği konusunda icmâ' ettiler. Kâdı Abdülvehhâb demiştir ki : Bazı vakitlerde ihtiyâc hâsıl olursa, sadakalardan verilir. Ehl-i ilimden bir çoğu da demiştir ki : Müellefe-i kulûb kıyâmete kadar mevcûddur. İbn Atiyye demiştir ki : sınır boylarını düşünürsen kalblerin ısındırılmasına ihtiyâç olduğunu görürsün. Yûnus demiştir ki : Zührî'ye sordum; bunda nesih bilmiyorum, dedi. Ebu Ca'fer en-Nahhâs demiştir ki : Bunlar hakkında bu hüküm sâbittir : Bir kimse te'lîfe muhtâc olur ve onlardan müslümanlara bir âfet ilişmesinden korkar veya sonra güzelce müslüman olacağını ümîd ederse verir. Kâdî Ebubekir İbn el-Arabî de demiştir ki : Benim indimde hüküm şöyledir : İslâm kuvvetli olursa zâil olurlar ve eğer ihtiyâc bulunursa Rasûlullah'ın verdiği gibi payları verilir. Ktâb et-Tahrîr de mezkûr olduğuna göre; Şâfiî demiştir ki : Âmil ve müellefe-i kulûb şu zamanda yokturlar, altı sınıf kalmıştır evlâ olan, altısına sarftır. Maamafih mevcûd olurlarsa Şâfiî'nin mezhebi her sınıfın hükmünün mu'teber olmasıdır. Ancak şunu da unutmamalıdır ki : İmâm Şâfiî gibi bir çoklarına göre; müellefe-i kulûb vasfının İslâm'a dâhil olmamış bulunanlara tealluku yoktur. Nitekim zekât husûsunda sekiz sınıfın hepsinde müslüman olmak umûmiyetle şarttır. Gayr-i müslim fukarâya zekât değil, sadakalar verilebilir.

İkinci olarak fîsebîlillah kaydı, en genel anlam ile mülâhaza edildiği gibi sadakaların hepsinde vardır. Yukarda işâret edildiği gibi «Allah yolunda» olmak, sadakanın mâhiyetine dâhildir. Fukarâ, miskîn, köle ve borçlulara verilen de Allah yolundadır. Hattâ müellefe-i kulûba verilende de bir Allah yolunda mânâsı vardır, yoksa verilemezdi. Bunun böyle olduğu ma'lûm iken bir de bunlara mukâbil «Allah yolunda» buyurulması, bunun alel'umûm Allah yolunun dâhilinde bilhâssa bir fîsebîlillah demek olduğunu en genel anlam ile mülâhaza edilemeyeceğini derhâl anlatır. Bu sayılanlardan ayrı olarak sâir böyle Allah yolunda

demek gibi bir ta'mîm mânâsına da olamayacaktır. Çünkü bundan sonra «yol oğlu» tahsîsi böyle bir mânâya mâni'dir. Binâenaleyh bunun mânâsı; herhangi bir cihete fîsebîlillah sarf için demek olamaz. Buradaki fîsebîlillah zarfı esâs i'tibâriyle ne doğrudan doğruya sadakanın, ne de sarfının değildir. Bundaki mânâ, sadakalar fîsebîlillahtır, demekten ibâret olmadığı gibi «ve kölelere» de olduğu vechile; fîsebîlillah sarf içindir, demekten ibâret de değildir. Sadakanın öbürlerinden başka bilhâssa verilmesi lâzım gelen bir mahsûs masrafın zarfıdır ve Allah yolundakiler için demektir ki, Allah için bir mahsûs ibâdete mahsûr olanların özel vasfını anlatır. Sadaka mefhûmu karînesiyle de bunların muhtâcları ve ihtiyâclarını gidermek maksadına mebnî olduğu teayyün eder. Bu sûretle burada (للفقراء الذين احصروا فى سبيل الله) mazmûnunu özetleyen bir mânâ vardır. «Ve yol oğlu» atfı da bunların en ziyâde yolcu sınıfı ile tecânüslerini gösterir. Fukarâ ile miskînler, âmiller ile müellefe-i kulûb, köleler ile borçlular nasıl yakın iseler bunlar da öyle demek olur. Yani bunlarda bir yolculuk, bir sefer ve gurbet mânâsı bulunduktan başka, bu yolun Allah yolu olması ve bunların o yolda bir ihtisâs ve mahsûriyyeti bulunması özel bir sefer ile özel bir ibâdeti içinde toplayan bir inhisâr halinde bulunmaları mânâsı vardır. Demek ki diğer yerlere verilen sadakalar da fîsebîlillah olduğu halde bu sarf yerine verilen sadaka da Allah yolundadır. Binâenaleyh burada (فى سبيل الله) dan murâd özel bir mânâ olduğu zâhirdir. Ve bu mânâ evvelâ cihâd, ikinci olarak hacc, üçüncü olarak Allah için ilim tahsîli mülâhaza olunabilir. Bu vechile fîsebîlillah unvânı, şer'î örfte cihâdın özel adı olmuştur. Çünkü Allah için sefer ve inhisâr ile ençok bilinen ibâdet budur. Ve bunun için bütün müfessirler ve fukahâ bu mânâda müttefiktirler. Bununla beraber haccda da bu mânâ mevcûddur. Buna şümûl ile de tefsîr ve fıkıh vârid olmuştur. Suffe ehli gibi din ilmi tahsîline kendini vakfedenler de (للفقراء الذين احصروا فى سبيل الله) âyetinde nakledilmiştir. Velhâsıl fîsebilillah ta'bîrinin sâdece bir zarf veya vasıf olarak kullanılması ile burada olduğu gibi bir lakab olarak kullanılması arasında mühim fark vardır. Birincisi âmm, ikincisi hâss bir mânâdır. Evvelki mânâ ile her ibâdet, her hayır, her sadaka fîsebîlillahtır. Allah'ın rızâsı yolundadır. İkinci mânâ ile ise her sadaka fîsebîlillah değildir, fîsebîlillah sadaka özel bir sarf yerine verilen sadakadır ki bilhâssa i'lâyı kelimetullah yolundakilere verilen sadakadır. Bu farkın ma'rûf olmasına binâendir ki, bütün müfessirler ve ma'rûf olan imâm ve fakîhler bu «fîsebîlillah» sarf edilen yerden asıl murâd; mücâhidler olduğunda müttefiktirler. Binâenaleyh zekâtta, yani vâcib sadakalarda fîsebîlillah konusunda yakînen kabul edilen mânâ budur. İbn Ömer hazretlerinden;

hacc da fîsebîlillahtır, diye mervîdir. Fahreddîn Râzî tefsîrinde müfessirler; ve fîsebîlillah, yani gâzilerdir, diye tesbît ve müctehid imâmların kavilleri de bunun üzerine olduğunu özet olarak anlattıktan sonra şunu ilâve ederek, «Ve fîsebîlillah» ifâdesinin, lügatın zâhiri bakımından her gâziye inhisâr edilmesini gerektirmez. Bu mânâdan dolayı Kaffâl tefsîrinde bazı fukahânın; ölülerin kefenlenmesi, hisârların yapılması, mescidlerin ta'mîri gibi hayır şekillerinin hepsine sadaka vermeyi câiz gördüklerini çünkü fîsebîlillah lafzının hepsine âmm olduğunu nakletmiştir, demiş. Kâdî Beydâvî de (وقيل فى بناء القناطير والمصانع) diye bu kavli tevhîn ile kaydetmiştir. Filvâki' Râzî'nin bunu lafzın zâhiri ta'bîriyle bir nevi' te'yîd sûretinde nakletmesi doğru değildir. Bunda hem isim siyâkındaki fîsebîlillah lafzının bilinen özel anlamından, hem de izâh eylediğimiz vechile beyân siyâkındaki kırâetten bir zühûl vardır. Sahîh hadîste vârid olduğu üzere, Aleyhissalâtü Vesselâm buyurmuştur ki : Zengin için sadaka helâl olmaz, ancak fîsebîlillah veya yolcu, yahûd o âdem müstesnâdır ki miskîn bir komşusu vardır kendine tasadduk olunmuşta o miskîn komşusuna hediyye eylemiştir. Görülüyor ki; bu hadîs-i şerîf'teki fîsebîlillah lafzının, bütün hayır şekillerine âmm değil, muhtemil bile olmadığı gâyet vâzıhtır. O halde âyetin tefsîrinde bundan zühûl ile lafzın umûmunda zâhir telâkkî etmek nasıl doğru olur? Şüphesiz zâhir ve yakîn getirilen mânâ mücâhidîndir. Bunda diğer hayır şekilleri olsa olsa bir ihtimâl olur ki : Bununla nâfile sadakalarda amel câiz olsa bile vâcib sadakalarda câiz olamaz. Meselâ zekâta mahsûben mescid veya müsâfirhâne yapmakla borç edâ edilmiş olmaz. Onlar sadaka mâhiyyetinden hâriç doğrudan bir hayır ve kurbet olur. Hattâ vücûb derecesinde olanları da bulunur. Lâkin vâcib hayr, sadaka vermeyi iskât etmez. Ancak mücâhidlerin cihâdda muhtâç oldukları bütün levâzım ve mühimmât yanı «onlara karşı gücünüz yettiğince kuvvet hazırlayın.» mazmûnuna dâhil olup da yalnız kendileri tarafından tedâriki mümkün olmayan cihâd ihtiyâçlarının cümlesi bu fîsebîlillah içerisine dâhil olur. Ve asıl maksad, ihtiyâcı def' olduğundan ihtiyâcın mâhiyyetine göre bunları mücâhidler bizzat kendisine değil de cihad yönüne yani mücâhidlerin şahıslarına değil, umûmî vâlînin alarak sınıfının mülküne geçirilmek sûretiyle «Allah'ın mülkü» hükmünce ihtiyâcını def'i mânâsının kifâyet edebileceği mevzûu bahis üç ictihâd olabilir. Sadaka sahibi sadakasını fîsebîlillah olmak üzere muhtâc mücâhide mülk ederek veya İmâma teslîm ile vâcibi edâ etmiş olur. İmâm da onu velâyet icâbına göre kabz ve mücâhidlerin cihâddaki ihtiyâcına güzelce sarf ile velâyet ve emânet vazîfesini ifâ etmiş bulunur. Ve ihtiyâcın mâhiyetine göre; mücâhidin re'sen sübût veya mülk karârı lâzım ve matlûb olmayabilir. Meselâ erzâk şahsa tem-

lîk edilir ve silâh cihâd yerine «Allah'ın mülkü» hükmüne göre alınıp verilebilir. Ve bu sadaka öbürlerinden çok, sırf Allah'ın hakkı olarak edâ edilmiş bulunur. Ve o halde «yol oğlu» meselesi de aynı hükümde mülâhaza edilebilir.

Velhâsıl sadakaların hepsi, bu sekiz sarf yeri içindir ve bu sınıflara mahsûstur. Ve hepsinde de sadakanın sarfı ve alınması, fakîrlik ve ihtiyâç nedeni iledir. Yalnız sadaka üzerindeki âmillerle, müellefe-i kulûbun alışları sadaka olarak değildir. Sadaka, İmâm eliyle fukarâ için tahsîl olunur. Sonra da İmâm ondan müellefe-i kulûb'a, fukarâ vesâir müslümanlardan şerr ve eziyyeti def' ile İslâm'a muâvenet olmak ve bir mâlî cihâdı tazammun etmek üzere verir. Âmillere de sadaka değil, amellerinin karşılığı olarak verir ve binâenaleyh sadaka alanların hepsi, fakîrlik nedeniyle sadaka alabilir. Zenginlerinizden sadaka alıp onu fakîrlerinize vermekle emrolundum, hadîs-i nebevî'sinin mazmûnu da gösterir ki; yukarda zikrolunan hadîsteki üç müstesnâ da dâhil olmak üzere sadaka alması halâl olanların hepsi, ister asâleten, ister vekâleten olsun her halde bir fakîrlik sebebiyle alabilir. Ve sarf edilecek bu sınıflar, fakîrlik ve ihtiyâcın nedenlerini ve şekillerini beyân için zikrolunmuş ve gösterilmiştir ki fakîrliğin mutlak kısmı da vardır, izâfî türü de. Binâenaleyh «fakîrler ve miskînler içindir.» başlığı altında mülâhaza olunamayacak hiç bir sadaka yoktur. (Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili III, 2572 - 2582).

Zekâta Tâbi Olan Mallar :

Gerek umûmî ta'rîflerle ve gerekse özel olarak hadîs-i şerîf'lerde ve diğer kaynaklarda belirtildiğine göre, zekâta tâbi olan malları aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz :

1) Gümüş
2) Altın
3) Deve
4) Sığır
5) Koyun-keçi
6) Atlar ve diğer hayvanlar
7) Toprak mahsûlleri :
   a) Buğday
   b) Arpa
   c) Mısır
   ç) Diğer ürünler.
8) Meyveler :
   a) Hurma
   b) Üzüm
   c) Diğer meyveler.

9) Zînet eşyâsı
10) Madenler ve petrol ürünleri
11) Defîneler
12) Ticâret malları (Bkz. Aynî, Buhârî şerhi, IV. 283; İbn Mâce. Sünen, 580; Neseî, Sünen, II, 33; aynı eser V, 28; Ebu Dâvûd, Sünen. I, 358.)

1) Gümüşün Nisâbı

Başta Buhârî olmak üzere mu'teber hadîs mecmualarında kaydedildiğine göre, Hz. Peygamber devrinde para olarak kullanılan gümüşün nisâbı şu hadîs-i şerîf ile sâbittir :

Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyet olunduğuna göre, Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur : Beş ûkkiye'den az gümüşte, beş zevd'den az devede ve beş vesak'tan (bütün müctehidlerin ittifakı ile ûkkiye : 40 dirhem ağırlığında bir ağırlık ölçüsüdür. Zevd : üç ilâ otuz arasındaki deve topluluğuna verilen isimdir. Vesak : 60 sâ' olup 6240 dirhem, bugünkü ölçülerle 200 kg.'a tekâbül etmektedir. Buna göre beş vesak : 1000 kg. eder.) az hubûbâtta zekât verme mükellefiyeti yoktur. (Aynî, Buhârî şerhi, IV, 283. Ayrıca bkz : İbn Mâce, Sünen, I, 572; Ebu Dâvûd, Sünen (hâşiyeli) I, 224; Abdurrahmân el-Bennâ, Feth el-Rabbânî, VIII, 240; Müslim, Sahîh, II, 673; Neseî, Sünen, V, 12 - 26 vd; Ahmed Hanefî, Tenvîr'ul-Havâlik (Şerh-i Muvatta') I, Tirmizî, Sünen, II, 392.)

Bu hubûbât cinsleri de toprak mahsûllerinden buğday, arpa, hurma, kuru üzüm, incir, mısır ve bunlar gibi ölçekle ölçülen ürünlerdir.

Bir ûkkiye'nin kaç dirhem ağırlık olduğunu Tirmizî'nin rivâyet ettiği şu hadîs-i şerîf'ten öğrenmekteyiz :

Hz. Ali'den rivâyet edildiğine göre, Peygamber Efendimiz şöyle buyurdu : At ile kölenin zekâtını affettim. Sizler, her kırk dirhemde bir dirhem zekât verin. 199 dirhemde zekât yoktur. Fakat, gümüş 200 dirheme ulaştığı zaman, bu paradan 5 dirhem zekât vermek lâzımdır. (Tirmizî, Sünen, II, 384; Ayrıca bkz. İbn Mâce, Sünen, I, 570.)

Başka bir yolla yine Hz. Ali'den rivâyet olunan bir hadîs-i şerîf'te şöyle gelmiştir : Şüphesiz atlarla kölelerin zekâtını affettim. Fakat sizler, her kırk dirhemden bir dirhem zekât verin.

Bedreddîn el-Aynî, «Umdet'ul-Kârî» adlı Buhârî şerhinde, yukarıda meâllerini kaydettiğimiz hadîs-i şerîf'i izâh ederken şöyle diyor : Hadîs, fıkıh ve lügat âlimleri, şer'î ûkkıye'nin kırk dirhem olduğunda ittifâk etmişlerdir. Bu ûkkıye, Hicâz ûkkıye'sidir.

«Kitâb'ül-Mekâyîl» de de şöyle bir rivâyet nakledilmiştir : Câhiliyet devrinde Kureyş'e âit bir takım ağırlık ölçüleri bulunmaktaydı. İslâmi-

yet gelince, bu ölçüler arasında bulunan ûkkıye; eskiden olduğu gibi kırk dirhem olarak bırakıldı. (Aynî, Buhârî şerhi, IV, 285; Ayrıca bkz. Abdurrahmân el-Bennâ, Feth'ur-Rabbânî, VIII. 240.)

Yukarıdaki açıklamalar bize gösteriyor ki, hadîs-i şerîf'te beyân buyrulan ûkkıye, 40 dirhem olup beş ûkkıye 200 dirheme tekâbül etmektedir. Zekâtta itibâr edilen 200 dirhem gümüş nisâbı, külçe altın hesâbı ile olup ağırlık ölçüsüne göredir.

Günümüzde ise, milletlerarası ağırlık ölçüsü gramdır. Buna göre 200 dirhem gümüşün hesâbı şöyledir : 1 dirhem = 3,2 gr. 3,2 X 200 = 640 gr. Netîce itibârıyla gümüşün nisâbının 640 grama tekâbül ettiği anlaşılmaktadır. (bkz. Kâmil Mîras, Tecrîd terc. V, 55.)

Demek oluyor ki, Hz. Peygamber devrinde bugünkü ağırlık ölçülerine göre, o zaman para olarak kullanılan gümüşten 640 gr. veya buna denk madenî ve kâğıt paraya sâhip olan kimse, şer'an zengindir. Bu miktar, o devirde zekât vermekte bir ölçü olarak ta'yin edilmiştir.

2) Altının Nisâbı :

Kur'an-ı Kerîm'de ne gümüş, ne altın ve ne de diğer malların nisâbı hakkında açık veya kapalı bir hüküm yoktur. Nisâb hadîs-i şerîf'lerle tesbît edilmiştir.

Altının nisâbı hakkında Peygamber Efendimizden rivâyet edilen bir hadîs-i şerîf'i aşağıda zikrediyoruz :

Hz. Ali'den rivâyet edildiğine göre, Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur : Senin iki yüz dirhem gümüşün olduğu ve üzerinden de bir yıl geçtiği vakit, ondan beş dirhem zekât vermen gerekir. Altında yirmi dinâra kadar bir şey yoktur. Senin yirmi dinârın bulunduğu ve üzerinden bir yıl geçtiği vakit, ondan yarım dînâr zekât vermen gerekir. (Abdurrahmân el-Bennâ, Feth'ur-Rabbânî VIII, 240. Bu hadîs-i şerîf'in son bölümü, Seyyid Sâbık'ın «Fıkh'üs-Sünne» adlı kitâbında da kaydedilmiş olup, bu hadîs-i şerîf'i İmâm Ahmed, Ebu Dâvûd, Beyhakî de rivâyet ettiler. Buhârî tashîh etti, Hâfız da tahsîn etti, denilmektedir. bkz. Adı geçen eser, I, 340.)

İbn Ömer ve Hz. Âişe'den rivâyet olunan bir hadîs-i şerîf'te de şöyle buyurulmaktadır : Hz. Peygamber, her yirmi dînâr ve daha fazla altından yarım dînâr, kırk dînâr altından da bir dînâr altını zekât alırdı. (İbn Mâce, Sünen, I, 571.)

İmâm Mâlik, «el-Muvattâ» adlı hadîs mecmuasında şöyle diyor : Bize göre ihtilâf bulunmayan sünnet şudur : İki yüz dirhem gümüşte farz olduğu gibi, yirmi dînâr'da da zekât vermek farzdır. Yirmi dînâr ise, Mısır dirhem ölçülerine göre 28 dirheme denk gelmektedir. (Seyyid Sâbık, Fıkh'us-Sünne, I, 340.)

Bedreddîn el-Aynî de Buhârî şerhinde altının nisâbı hakkında şöyle demektedir : Altının nisâbı yirmi miskâl'dir. Bu husûsta itibâr edilen söz, icmâ'nın sözüdür. Ancak, Hasan-ı Basrî ve Zührî'nin : Kırk miskâlden az altından zekât lâzım gelmez, şeklinde bir görüşleri nakledilmiş ise de, her ikisinden meşhûr olan rivâyet, zekâtın yirmi miskâl'den lâzım geldiğidir.

Kâdî İyâz'ın da şöyle dediği rivâyet olunmuştur : Selefin bazısından, yirmi miskal'den az da olsa altının kıymeti iki yüz dirhem'e ulaştığı takdîrde ondan zekât lâzım geldiği husûsu rivâyet olunmuştur. Bu sözü söyleyen demiştir ki : kıymeti ikiyüz dirhem olmadıkça da yirmi miskalden zekât lâzım gelmez. (Aynî, Buhârî şerhi, IV, 278 ve 287).

Başlangıçta eşyânın karşılığı olarak kullanılan para, gümüştü. Altın sonradan gümüşün değerine göre tedâvüle girmiştir. Bu sebepten altının nisâbı hakkında bazı ihtilâflar belirmiştir. İleride bu konuya yer verileceğinden, şimdilik, bu kadarını söylemekle yetiniyoruz.

Altının nisâbını Hz. Peygamber devrine göre tesbîte çalıştığımız için, peşin olarak şunu söyleyebiliriz : Altından, yirmi miskalde yarım miskal zekât vermek gerekiyordu. Bugünkü ölçülere göre, yirmi miskal altının karşılığı ağırlık olarak 96 gr. dır. Buna göre 96 gr. altından 2,4 gr. zekât vermek farzdır.

3) Devenin Nisâbı :

Devenin nisâbı da yine Sünnet ile sâbittir. Yukarıda birinci maddede gümüşün nisâbını belirtirken kaydettiğimiz hadîs-i şerîf, devenin nisâbını da içine aldığı için, mezkûr hadîs-i şerîf'i burada da tekrârlamak zorundayız. Hadîs-i şerîf'in meâli şöyledir :

Beş ûkkıye'den az gümüşte, beş zevd'den az devede ve beş vesak'dan az toprak mahsûllerinde zekât verme mükellefiyeti yoktur. (Aynî, Buhârî şerhi, IV, 286.)

Buhârî şerhi «Aynî» ve diğer kaynaklarda, zevd kelimesinin ifâde ettiği mânâ hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bize bir fikir vermesi bakımından, bu görüşleri aşağıya alıyoruz :

1) Zevd, üç ile on arasındaki deve topluluğuna verilen addır. Zevd'in müfredi yoktur. Lügatçılarla Hâfız bu görüştedirler. (Zürkânî, Muvatta' şerhi, II, 41 vd.)

2) Başka bir görüşe göre de zevd, iki ile dokuz arasındaki dişi develere söylenir. Ebu Ubeyd bu görüştedir. (Aynî, Buhârî şerhi, IV, 286).

Ebu'l-Hasan en-Nadr İbn Şümeyl, «Kitâbu Nuût'il-İbil» adlı eserinde : Zevd kelimesinin erkek develer için de kullanıldığını kaydetmiştir.

3) İbn Arabî'ye göre zevd; otuza kadar olan deve topluluğuna denir. Ve yalnız dişi develere mahsûs bir ta'bîrdir.

4) Zevd sözü, üç deve demektir. Develer üç ve üçten fazla olduğu zaman : Falan adamın yanında zevd vardır, o'nun üç zevd borcu vardır, benim üç zevd borcum vardır, denilir.

5) Develer üç ilâ on beş arasında oldukları zaman : Falancanın zevdlerini gördüm, denilir.

6) Kazzâr «el-Câmi'» adlı eserinde şöyle demektedir : Fakîhlerin; beş zevd'den az devede zekât yoktur, sözlerinin mânâsı, bu cinsden beş demektir.

7) Ebu Ziyâd el-Kilâbî, kendi eseri olan «Kitâb'ül-İbil» inde şöyle diyor : Devenin üç adedi zevd'dir; ikisi zevd değildir. Zevd; üçten yirmiye kadar olan develere denir. Zevd'e bu adın verilmesinin sebebi, develer toplu olarak güdüldükleri içindir. (Aynî, Buhârî şerhi, IV, 286.)

8) İbn'ül-Esîr de «Kitâb'ün-Nihâye Fî Garîb'il-Hadîs» adlı eserinde, hadîs-i şerîf'te geçen zevd kelimesi hakkında : Develerden iki ilâ dokuz arasıdır, demektedir. Başka bir kavle göre de, üç ilâ on arası olup zevd lâfzı müennestir. «Baîr» kelimesi gibi müfredi yoktur.

9) Ebu Ubeyd de şu görüşü belirtiyor : Zevd dişi develerden olup, erkek develere söylenmez. Fakat hadîs-i şerîf'te geçen zevd kelimesi, erkek ve dişi develere şâmildir. Zîrâ erkek olsun dişi olsun, beş devesi bulunana zekât vermek farzdır. (İbn'ül-Esîr, Kitâb'ün-Nihâye Fî Garîb'il-Hadîs, Köprülü ktb. yz. nüsha, kısım-1, No : 471.)

10) Sahîh-i Müslim'in şerhi Nevevî'de de şu izâhât verilmektedir : Lügatçılara göre zevd, üç ilâ on arasındaki develere söylenir; müfredi yoktur. Nefer, raht = cemâat, kavim ve nisâ = kadınlar, kelimeleri de bunun gibidir. Lügat âlimleri, hadîs-i şerîf'teki beş zevd sözü, beş cemel (erkek deve), beş baîr (dişi deve), beş nisve (kadın) sözleri gibidir, diyorlar.

11) İmâm Sibeveyh'e göre zevd, üç dişi deveye denir. Çünkü, zevd kelimesi müennestir. (Zürkânî, Muvatta' şerhi, II, 41 vd; Nevevî, el-Minhâc, III, 4.)

12) Ebu Hâtem es-Sicistânî, bu konuda şöyle diyor : Lügat âlimleri bu kelimenin cem'inde kıyâsı terkederek; beş deveye, beş zevd demişlerdir. Bu ise, kâideye uygun değildir. (Nevevî, el-Minhâc Fî Şerh-i Müslim İbn Haccâc, III, 4.)

13) Bazıları da zevd'in bir deveye söylendiği görüşünü savunmuşlardır. İbn Kuteybe de aynı görüşte olup, diğer ilim adamlarının görüşleri, zevd'in tek deve olmadığını ve topluluk olduğunu, bu görüşün ise en seçkin ve makbûl bir görüş olduğunu söyleyerek bunlar «beş elbise» denilebileceği gibi, «beş zevd» de söylenebileceği husûsunu her

ne kadar delil olarak ileriye sürmüşlerse de, bu fikir, Ebu Amr tarafından «hiç bir değer taşımaz» ifâdesi ile reddedilmiştir, demektir. (Aynî, Buhârî şerhi, IV, 286.)

Yukarıdan beri onüç madde halinde sıraladığımız görüşlerin hepsi, zevd'in, develerin adedi ile ilgili bulunduğu, fakat yaşları ile alâkası olmadığı noktasında ittifâk etmektedirler. Aralarındaki ayrılık, yalnız develerin adetlerinin asgarî ve a'zamî hudûdunu tesbît etme husûsundadır.

Zevd, ister iki ve daha çok deve topluluğuna densin, ister üç ilâ on ve daha yukarısına söylensin, hadîs-i şerîf'in ifâde ettiği mânâ bakımından bir deve için kullanıldığı muhakkak olduğuna göre, yani bu ifâdeden beş adet deve kasdedildiğine göre; zevd'in bir deveye ad olduğu görüşünü tercîh ederek mânâ veriyoruz.

Kâmil Mîras : Tecrid tercümesinde mezkûr Ebu Saîd el-Hudrî hadîsini tercüme ederken, zevd kelimesini «en aşağı üçer yaşında beş deveden azında zekât yoktur» demiştir. (Kâmil Mîras, Tecrid-i Sarîh (terc.) V, 33).

Merhûm bu mânâyı neye istinâden verdiğini açıklamamıştır. Esâsen zevd kelimesinden, develerin yaşları hakkında bir mânâ çıkmamaktadır. Ancak develerin yaşları başka bir hadîs-i şerîf'le beyân buyurulmuştur.

Deve nisâbının beş adet olduğunu, Ebu Saîd el-Hudrî hadîsinden başka diğer hadîs-i şerîflerden de öğrenmekteyiz.

Sâlim İbn Abdillah'ın babasından, şöyle dediği rivâyet olunmuştur: Sâlim bana, Hz. Peygamber vefât etmeden önce zekât hakkında yazdırdığı bir yazıyı okuttu. O yazıda şöyle bir ibâre buldum : Beş devede bir koyun, on tanesinde iki koyun, onbeş tanesinde üç koyun, yirmide dört koyun, yirmi beşte ise iki yaşına girmiş dişi bir deve vermek gerekir. Otuz beşe kadar durum böyledir. Eğer iki yaşında dişi deve bulunmazsa, üç yaşında erkek bir deve verilmesi gerekir. Otuz beşi bir sayı geçtiği zaman kırk beşe kadar üç yaşına girmiş dişi bir deve vermek gerekir. Kırk beşi bir sayı yukarı geçince altmışa kadar dört yaşına basmış dişi bir deve vermek gerekir. Altmıştan bir yukarı geçerse yetmiş beşe kadar beş yaşına girmiş dişi bir deve vermek lâzım gelir. Yetmiş beşi bir yukarı çıkarsa doksana kadar üç yaşına basmış iki adet deve vermek gerekir. Doksandan bir fazla olursa, yüz yirmiye kadar dört yaşına basmış iki adet dişi deve vermek lâzım gelir. Develer yüz yirmiyi geçince, her elli devede dört yaşında dişi bir deve, her kırkta üç yaşına girmiş dişi bir deve vermek gerekir. (İbn Mâce, Sünen, I, 574; Tirmizî, Sünen, II, 87; Neseî, Sünen, V, 19; Buhârî, Tecrid Tercümesi, V, 222).

Devenin nisâbı ve daha fazlasından verilecek zekât miktarı, yukarıda meâllerini kaydettiğimiz hadîs-i şerîf'lerle sabittir.

Zekâta tâbi develerin yaşları hakkında kaynaklarda bir kayda rastlayamadık. Ancak deve nisâbı ve daha fazlasında verilecek zekât miktarını bildiren hadîs-i şerîf'lerin ifâdelerinden anlaşıldığına göre, yirmi beş deveye kadar dört koyun verilmesi gerekmektedir. Bu koyunların yaşı, zekâtları için itibâr edilen yaştır ki, bu da bir senedir. Keçiler koyun hükmüne dâhil olduklarından, onlarda da aynı şart mevcûddur. Sahîh olan rivâyete göre senesini tamâmlamayan koyunlar, zekât için kabûl edilmez. (bkz. İbn Hümâm, Feth'ul-Kadîr, I, 501).

Yirmi beş deve ve daha fazlasından iki yaşında bir dişi deve zekât vermek gerektiği daha önce açıklanmıştı. Buna göre, elde mevcûd develerin yaşlarının en az iki olması îcâbettiği netîcesi çıkmaktadır. Daha yukarısı için gerekli yaşlar da belirtilmiştir. Yalnız şu husûsu da belirtmek gerekir ki; zekât için verilecek develerin dişi olması şarttır. Ayn (deve) olarak verildiği takdîrde Hanefî mezhebine göre, erkek deve kabul değildir. Ancak, dişi devenin bedeli ödenirse kifâyet eder. (Bkz. İbn Hümâm, Feth'ul-Kadîr, I, 495).

Develerden verilecek zekâtta bir mesele daha ortaya çıkıyor: Meselâ, iki yaşında dişi bir deve zekât vermesi gereken kimseden, aynı yaşta fakat birbirinden değer ve vücut yapısı bakımından çok farklı develer bulunduğu takdîrde, bunların hangisine itibâr edilecek?

Bu konuda Hanefî mezhebinin görüşü şöyle belirtiliyor: Şüphe yok ki, devede asıl farz olan orta yaştır. Bunun için hem fakîr, hem de zenginin durumlarını göz önünde bulundurmak gerekir. Meselâ, bir kimsenin beş devesi bulunsa ve bunların içinde orta semizlikte iki yaşında veya zayıflığı dolayısıyla aynı değerde, fakat yaşça daha büyük bir dişi deve bulunsa, bu develerden orta derecede bir koyun zekât vermek lâzım gelir. Eğer develer içinde orta yapılı bir deveye denk gelecek deve bulunmazsa, iki yaşında dişi bir devenin kıymeti ile ondan daha üstün bir devenin kıymetine bakılır. Orta derecede bir deve ile semiz bir deve arasındaki kıymet farkı, koyunda da itibâr edilir.

Meselâ iki yaşında dişi bir devenin kıymeti elli dirhem, ondan daha düşüğünün kıymeti ise yirmi beş dirhem olsa, aradaki fark yarı yarıyadır. Bu durumda beş devede orta derecede bir koyunun yarı kıymetinde bir koyun zekât vermek gerekir.

Develer yirmi beş tane olup yaşları dört, beş veya iki olsa ve bunlar arasında orta semizlikte iki yaşında dişi bir deve veya değerce buna denk gelecek diğer yaşlarda hayvan bulunsa, yirmi beş devede orta vücutlu iki yaşında dişi bir deve vermek gerekir. Mal sâhibi, dilediği takdîrde bu devenin kıymetini öder veya bunun kıymetine denk gelecek

başka yaşta develer ödeyebilir. Eğer bunların arasında orta seviyede iki yaşında dişi deve veya buna denk bir deve bulunmazsa; o zaman farz olan miktar, iki yaşında dişi devenin en üstününe denk gelecek bir devedir. (Ebu Dâvûd, Sünen, I, 362.)

Zekât develerinin yaşı konusunda aynı yerine kıymet ödendiği takdîrde şu formülü de bu bahse ilâve edelim :

Peygamber Efendimiz malın zekâtının kırkta bir hesâbı ile ödenmesini emrediyor. Bu husûsta rivâyet edilen hadîs-i şerîf'in meâli şöyledir : (Mallarınızın) kırkta bir zekâtını verin :

Kırk dirhemden bir dirhem vermek gerekir. İki yüz dirhem tamâmlanıncaya kadar sizin üzerinizde bir borç yoktur. Para iki yüz dirhem olunca, ondan beş dirhem zekât vermek îcâbeder. İki yüz dirhemden fazlası da bu hesâba göredir.

Koyunda da kırkta bir zekât vermek gerekir. Otuz dokuz koyundan bir şey lâzım gelmez.

Sığır da otuz tane olunca bir yaşında bir sığır vermek gerekir. Kırk tanede ise, iki yaşında bir sığır verilir. Zirâat için kullanılan sığırlardan bir şey vermek gerekmez.

Develerden her yirmi beşinde beş koyun verilir... (Ebu Dâvûd, Sünen, I, 362.)

Kırkta bir hesâbı toprak mahsûllerine şâmil değildir. Toprak mahsûllerinde onda bir zekât vermek gerekmektedir. Kırkta bir hesâbı, mallar içindir. Mal ise yalnız para, hayvan ve diğer ticâret malları ile eşyâ için kullanılan bir ta'bîrdir. Bu husûsta ilim adamlarının görüşlerini aşağıda kaydetmekte fayda mülâhaza etmekteyiz :

«Emvâl», mal kelimesinin cemîdir. Araplar nazarında mal, insanın elde etmek istediği her şeye şâmildir. Deve maldır, sığır maldır, koyun maldır, diğer eşyâ maldır, hurma maldır, altın ve gümüş maldır. Bu sebepten Kâmûs ve Lisân'ül-Arab (Bkz. Kâmus-i Muhît, IV, 52 ve Lisân'ül-Arab, bâb'ül-Lâm) gibi lügatlarda mal, insanın sâhib olduğu bütün eşyâya şâmildir, ancak arapların köylüleri ekseriya hayvanlara mal derler; şehirliler ise çoğunlukla altın ve gümüşe mal demektedirler, denilmektedir.

İbn'ül-Esîr'e göre, aslında mal; sâhib olunan altın ve gümüşe denilir. Sonradan elde edilen diğer eşyâya da bu isim verilmiştir. Fakîhler ise, şer'an mal kelimesinin ifâde ettiği mânâyı ta'yînde ihtilâfa düşmüşlerdir.

Hanefî fakîhlerine göre mal; kendisinden faydalanılması ve toplanılması mümkün olan her şeye denir. Bir şeyde iki varlık gâlib olmadıkça ona mal denmez : Toplanma imkânı ve mu'tâd şekilde faydalanma imkânı... Toplanılan ve kendisinden faydalanılan her şey maldan

sayılır. Meselâ; toprak, hayvan, eşyâ ve para gibi sâhib olunan şeyler maldır.

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîlere göre : Menfaat sağlayan varlıklar maldır. Malın mal olması için, onlarca bizatihî toplanmış olması gerekli değildir. Belki aslı ve kaynağı bakımından toplanma imkânı kâfîdir. Şüphe yoktur ki menfaat te'mîn eden varlıklar, kaynağı itibârı ile toplanabilirler. Teşrî' ile uğraşan ilim adamları, bu görüşü kabul ederek te'lîf hakkı, îcâd hakkı ve benzeri hakları itibâr ettikleri gibi, maldan menfaatı da itibâr etmişlerdir. Bu sebeble onlara göre mal, fakîhlerce itibâr edilen maldan daha umûmîdir.

Bizim tercîh edeceğimiz husûs; hanefîlerin ta'rîfinin, Arap lügatlarının zikrettiği lügat mânâsına daha yakın olduğudur. Zekâtla ilgili hükümlerin tatbîki bakımından en uygun mânâ da budur. (Bkz. Kardâvî, Fıkh ez-Zekât, I, 125 vd.)

İslâm Ansiklopedisi'nde de mal kelimesinin kullanılışı hakkında şu açıklama verilmektedir: «Eskiden mal; mülk ve servet mânâsına gelmekte olup, bedevîler arasında bilhâssa deve, arâzî, para ve her hâlde şahıslaşmış malları ifâde etmekte idi. Kelime, «ma» ve «li» den meydana gelmekte ve umûmî olarak, bir kimseye âit herhangi bir şeyi ifâde etmektedir. Kelime «para» mânâsında «mâl-i sâmit»; buna mukâbil «mâl-i nâtık» da köle ve deve mânâsına gelmektedir.

İslâmiyetin para ve mala karşı olan vaz'iyyeti, dinî sâhada yazılan ilk eserlerden beri münâkaşa konusu olmuştur. Gazzâlî'nin, hâkim olan bu ahlâkî ve dinî görüşü, «İhyâ» nın ikinci kısmında, bilhâssa onüç ve ondördüncü kitapta temsîl edilmektedir.» (İslâm Ansiklopedisi, mal maddesi.)

Buraya kadar bazı ilim adamlarının görüşlerini kaydettikten sonra daha sağlam kanâat vermesi bakımından mal kelimesinin âyet ve hadîslerde kullanıldığı mânâyı belirtmeye çalışalım.

Cenâb-ı Allah Kur'an-ı Kerîm'de şöyle buyuruyor : «Onların mallarından zekât al...» (Tevbe, 103).

«Mallarınız ile çocuklarınız, fitneden başka bir şey değildir.» (Teğâbün, 15).

«Andolsun ki sizi korku, açlık ve mal noksanlığı ile imtihâna çekeceğiz.» (Bakara, 155).

«Allah size mallarınız ve evlâtlarınızla yardım eder.» (Nisâ, 29).

«Mallarınızı, aranızda bâtıl şekilde yemeyin.» (Bakara, 188).

Peygamber Efendimiz de Muâz İbn Cebel'i Yemen'e vâlî gönderdiği zaman ona şu direktifi vermişti : «Onlara bildir ki, Cenâb-ı Allah kendilerine, mallarından zekât vermelerini farz kılmıştır...» (Buhârî, II, 104; İbn Mâce, I, 568; Neseî, V, 2).

Beşîr İbn Hassasiyye'den şöyle dediği rivâyet olunmuştur : Hz. Peygamber'e : Zekât toplayanlar bize haksızlık ediyorlar; yaptıkları haksızlık miktarı mallarımızdan gizleyelim mi? diye sorduk. Hz. Peygamber; hayır, buyurdu. (Ebu Dâvûd, Sünen, I, 366).

Müctehidler ve Hadîs İmâmları da zekât bahsinde babların başında mal kelimesini kullandıkları görülmektedir. (Bkz. İbn Mâce, Sünen, I, 571; Neseî, Sünen, V, 23; Şafiî, Kitâb'ül Ümm, II, 66 ve Serahsî, Zekât bahsi).

Yukarıda kaydettiğimiz âyet ve hadîs meâllerinde de görüleceği gibi mal kelimesi, mutlak olarak zikredilmiş olup zekâta tâbi bütün malları içine almaktadır. Elde edilme imkânı olup da henüz edinilmeyen varlıklar, bu ifâdelere göre maldan sayılmıyor. Kırkta bir zekât vermeyi emreden hadîs-i şerîf, onda bir zekât verilmesi gereken toprak mahsûllerini bu ta'bîrin dışında bırakmaktadır. Bu durumda mal kelimesi, toprak mahsûlleri dışındaki bütün varlıklara şâmil gözükmektedir. O halde esâs konumuz olan develerin zekâtında, verilmesi mecbûrî develerin kıymeti ödenmek istendiği takdîrde, belli bir yaştaki devenin en iyisinden mi, yoksa orta derecede kıymet taşıyanı üzerinden mi ödeneceği müşkülünü, kırkta bir zekât vermeyi emreden hadîs-i şerîf'in ışığı altında çözmeğe çalışalım.

Hadîs-i şerîf'te kırkta bir zekât verilmesi emredildikten sonra, hangi mallardan kırkta bir zekât verilmesi gerektiği beyân buyrulmaktadır. Para, deve ve benzeri hayvanlarda kırkta bir nisbetlerinin birbirine uygun olduğu görülüyor. Meselâ, kırk koyunda bir koyun, beş devede bir koyun, yirmi beş devede bir deve veya beş koyun, kırk sığırda bir sığır, değer bakımından birbirine uzak olmayan ve çok yakın olan nisbetler vermektedirler. Mezkûr malların kırkta birlerinin birbirine denk olduğunu Şemseddîn es-Serahsî'de belirtmektedir. Kitâbında şöyle diyor : Ebu Hanîfe'ye göre : Sene başında ya malın bizzât kırkta birini vermek gerekir, yahut da değerinin kırkta birini vermek lâzım gelir. (Serahsî, Mebsût, III, 15).

Serahsî bu konuyu daha da aydınlatarak şöyle devâm ediyor : Nisâb ölçülerinde kıymete itibâr edilir. Zîrâ koyunun o devirdeki kıymeti beş dirhemdi. İki yaşında dişi bir devenin fiatı da kırk dirhemdi. Beş devede zekât vermenin farz oluşu ne ise, 200 dirhemde de odur. (Serahsî, Mebsût, II. 150).

İbn Hümâm da «Feth'ul-Kadîr» adlı kitâbında yukarıda Mebsût'dan naklettiğimiz görüşten bahisle şöyle demektedir : Zekâtta mallar için emrolunan miktar, kırkta birdir. Zîrâ Peygamber Efendimiz : Mallarınızın kırkta bir zekâtını verin, buyurmaktadır. Bir koyun, deve nisâbının kırkta birine yakındır. O devirde koyunun kıymeti beş dir-

hem, devenin kıymeti ise kırk dirhemdi. Beş devede bir koyun verilmesi, iki yüz dirhemde beş dirhem vermek gibidir. (İbn Hümâm, Feth'ul-Kadîr, I, 494; Bkz. Şeyhzâde Abdurrahmân, Dâmad, I, 197).

Şah Veliyullah, «Huccetullah'il-Bâliğa» adlı eserinde şöyle diyor: Beş deve, koyun nisâbının en ednâsı hükmünde kabul edilerek ondan bir koyun zekât verilmesi emredilmiştir. (Şâh Veliyullah, Huccetullah'il-Bâliğa, II, 506).

Deve, koyun, sığır ve Peygamber (s.a.) devrinde para olarak kullanılan gümüş ile altın arasında bir muvâzene olduğu anlaşılmaktadır. Hattâ diyebiliriz ki, altın ve gümüş nisâbında ta'yîn edilen miktar, diğer malların nisâblarının bir fiatı durumunda idi. Daha ileride de açıklanacağı gibi, bunların gerçekten eşyânın fiatı olarak ta'yîn edildiğini ileri süren ilim adamları da vardır.

Bu ma'lûmât ışığında şimdi biz netîceye varabiliriz: Mâdemi ki para ve eşyâ arasında bir muvâzene gözetilmişti, öyle ise beş devede verilecek zekât miktarı bedel olarak düşünüldüğü takdîrde, nasıl bir koyunun bedeli esâs alınacaktır? Bir yaşında koyunların ednâ ve a'lâsı arasında bölgelere göre epey farklar ortaya çıkabilir. Bu takdîrde meselâ deve zekâtını kıymet üzerinden ödeyen muhtelif kimselerin orta olarak kabul edebilecekleri koyunların fiatları arasında ihtilâf zuhûr edeceğinden, aynı konuda iki türlü ve birbirinden farklı muâmelenin icrâsı gerekecektir. Bu mahzûrdan tamâmen kurtulabilmek için şu yoldan hareket etmekte fayda olduğu kanaatindeyiz. Ebu Hanîfe'nin görüşünde olduğu gibi: Beş devenin fiatı takdîr edilmeli ve toplam değerinin kırkta biri zekât olarak verilmelidir.

4) Sığırın Nisâbı

Sığırın nisâbı, Muâz İbn Cebel'den rivâyet olunan şu hadîs-i şerîf ile sâbittir:

Muâz İbn Cebel şöyle diyor: Rasûlullah (s.a.) beni Yemen'e gönderdi ve her otuz sığırdan iki yaşında dişi veya erkek bir sığır, kırk sığırdan üç yaşında dişi bir sığır ve her yüklü sığırdan da bir dînâr para veya buna denk «Maâfir» (Maâfir, Hemedân kabîlesine nisbet edilen bir elbise cinsinin adıdır) elbisesi zekât almamı emretti. (Tirmizî, Sünen, II, 388; İbn Mâce, Sünen, I, 577).

Sığırın nisâbını bu hadîs-i şerîf'ten öğrenmekteyiz. Senelik zarûrî ihtiyâcından fazla olarak bu sayıda sığırı bulunan bir müslüman şer'an zengindir. Böyle bir kimse, bu nisâba ayn olarak veya bunun bedeli olarak sahip olmayanlara zekât vermesi gerekir. Otuz sığır veya otuz sığır değerinde parası olan kimseye zekât verilemez.

Sığırın nisâbında asgarî sınır otuzdur. Âzamîsi için muayyen bir sınır tesbît edilmiş değildir. Değişik sayılarda, değişik nisbetlerde zekât vermek gerekir. Biz, burada sığır zenginliğinin en aşağı hudûdunu tesbît etmek için bir delil olmak üzere mezkûr hadîs-i şerîf'i kaydetmekle yetiniyoruz.

Devede olduğu gibi, zekâta tâbi sığırların yaşı hakkında da bir kayda rastlamadık. Ancak, verilmesi gereken zekât sığırın yaşı, asgarî bir sınır olarak kabul edilebilir. Buna göre otuz sığırın yaşları en az iki veya iki yaşında bir sığırın değerinde olmalıdır.

Zekât olarak verilecek sığırın yaşı, bütün kaynaklarda belirtildiğine göre, ikidir. Yukarıda meâlen zikrettiğimiz hadîs-i şerîf'te bu yaş açıkça görülmektedir. Kırk sığırda ise, üç yaşında dişi bir sığır verilir. (Bkz. aynı eserler ve aynı sayfalar. Ayrıca : İbn Kudâme, el-Muğnî, II, 592 ve el-Ümm, II, 11, 61 vd; Serahsî, Mesbût, Kitâb'üz-Zekât). Sığırın zekâtını verirken iki yaşında ortalama bir danayı itibâr etmek lâzım gelir. Zîrâ en a'lâsını itibâr etmek, mal sâhibine zarar verir; en aşağısını itibâr etmek de fakîre zarar verir. Orta derecede bir sığır bulunamadığı veya mal sâhibi sığır yerine kıymetini ödemek istediği veya buna mecbûr kaldığı zaman orta derecede bir sığırın değerini hesâb ederek zekâtını verir. Yukarıda deve nisâbı bahsinde belirttiğimiz gibi, orta dereceyi bulmak güçlüğü bahis konusu olabileceğinden, sığır zekâtının kıymet üzerinden ödenmesi halinde de aynen en az iki yaşında otuz sığırın orta hallileri hesâb edilir; veya eğer mal elinde mevcûd ise, mevcûd otuz sığırın değerini hesâb ederek toplam değerinin 1/40 ını öder. Ve böylece zekât borcundan kurtulmuş olur. Ayn olarak ödemek istediği takdîrde de yine otuz sığırın toplam değerinin kırkta biri tutarında bir sığır vermesinin, mes'ûliyetten tamâmen kendini kurtarmak bakımından daha uygun olduğu düşünülmüştür.

5) Koyunun Nisâbı .

Koyunda zengin sayılmanın asgarî ölçüsü kırk adettir. Ancak bunların, senelik zarûrî ihtiyâçtan fazla olması şart koşulmuştur. Senelik ihtiyâçtan artan koyunlar kırka bâliğ olunca, bunlardan bir koyun veya bir koyunun karşılığında para ve eşyâ vermek farzdır.

Koyunun nisâbını Sünen-i İbn Mâce ve Sünen-i Tirmizî'de rivâyet olunan şu hadîs-i şerîf'ten öğrenmekteyiz : Koyunda 1/40 zekât verilir. 120 ye kadar böyledir. Koyunlar yüz yirmiyi aşınca iki yüze kadar iki koyun; iki yüzden fazla olunca üç yüze kadar üç koyun vermek lâzımdır. Koyunlar üç yüzden fazla olunca, her yüzde bir koyun verilir. Sonra dört yüze ulaşıncaya kadar bir şey vermek gerekmez. Zekât almakta

ayrı ayrı kimselerin koyunları birleştirilmez. Zekât vermemek için de toplu olan koyunlar birbirinden ayrılmazlar. Karışık halde bulunanlar ise, mülkiyet nisbetine göre hesâb edilirler. Zekâtta yaşlı veya kusûrlu olanlar kabul edilmez. (Tirmizî, Sünen, II, 387; bkz. İbn Mâce, Sünen, I, 574 ve 577).

Yukarıda meâlini kaydettiğimiz hadîs-i şerîf, koyun cinsinden asgarî zenginlik sınırını çizmekte, ayrıca muhtelif sayılardaki koyunlardan zekât vermekte ta'kîb edilecek yolu da göstermektedir.

Gümüş, altın, deve ve sığırda kırkta bir hesâbı ile zekât vermek gerektiği gibi, koyunda da bu prensib bâriz olarak görülmektedir. Yalnız nisâb miktarından daha çok sayıdaki koyun ve diğer mallardan verilmesi gereken zekâtların, hadîs-i şerîf'te beyân buyrulan 1/40 formülüne tamâmen uymadığı görülüyor. 1/40 hesâbı, mezkûr malların yalnız nisâblarında birbirine çok yakın bir nisbet arzettiği görülmektedir. Esâsen bizi ilgilendiren taraf da burasıdır.

Paradan verilecek zekâtta ise, durum tamâmen hadîs-i şerîf'e uymakta; nisâb miktarı ve daha fazlası için aynı nisbet uygulanmaktadır. Bunun sebebini kanâatimizce, hayvanların yetiştirilme ve beslenmesindeki zorluk ile, ansızın telef olma ihtimâlinin bulunmasına bağlamak gerektir. Parada ise, böyle bir külfet bahis konusu değildir; muhâfazası kolaydır. Bu sebeple hayvan cinsinden mala sâhib olanlar bazı durumlarda paraya göre daha az sorumludurlar. Burada hayvancılığa teşvîk olduğu noktası da göze çarpmaktadır. Parasını hayvanlara yatırıp, bunların sayılarını çoğaltanlara âdetâ bir bağışta bulunulmaktadır. Koyun nisâbını ta'yîn ettikten sonra, bir de ondan verilmesi gereken zekât hayvanının yaşını tesbîte çalışalım.

İmâm Şâfiî, zekât olarak verilecek koyunların yaşı hakkında şu rivâyeti naklediyor : Mis'ar'dan rivâyet edildiğine göre, şöyle demiştir : iki adam bana gelerek şöyle dediler : Rasûlullah (s.a.), insanlardan zekât toplamak için bizi görevlendirdi. Ben de onlara bulduğum yüklü ve en üstün bir koyunu çıkarıp verdim. Fakat, bunu bana iâde ederek : Rasûlullah (s.a.), bize yüklü koyunu almayı yasakladı, dediler. Ben de onlara orta derecede bir koyun verdim; onu aldılar. (Şâfiî, Kitâb'ül-Ümm, II, 14).

Hanefî mezhebine göre; koyunun zekâtında bir yaşını tamâmlamış bir hayvan alınır. Keçi de aynen koyun hükmüne bağlı olup, ondan alınacak zekât keçisinin bir seneyi tamâmlamış olması gerekir. Sahîh olan rivâyete göre, koyun ve keçide altı aylık hayvan zekât için kabul edilmez. (İbn Hümâm, Feth'ul-Kâdir, I, 508).

Kâsım İbn Sellâm zekât koyunlarının yaşları hakkında, rivâyetlere dayanan görüşünü aşağıdaki şekilde açıklıyor :

Koyunların zekâtında, sığırda olduğu gibi yalnız iki yaş itibâr edilir. Sığırda buna «Tebî'», ve «Müsinn» denilir; koyunda ise, aynı yaşlar için «Cezea» ve «Seniyye» ta'bîri kullanılır. (Yani sığırda nasıl, bir yaşını doldurmuş olmak şart koşulmuş ise, koyunda da aynı şart bahis konusudur. Ancak ondan farklı olarak koyunda altı ay ile bir yaş arasında olan koyunların da zekât için mu'teber oldukları görüşü vardır.) Bu husûsta hadîsler vârid olmuştur :

Mekhûl'den rivâyet olunduğuna göre; Ömer İbn Hattâb, koyunların zekâtı konusunda Süfyân İbn Abdillah'a şöyle demiştir : Koyundan bir yaşındakini veya senenin ekserisini tamâmlamış olanı zekât al.

Sâlim İbn Abdillah el-Muhâribî'den rivâyet edildiğine göre de : Hz. Ömer, bir bölgeye zekât toplama me'mûru gönderip ona ancak bir yaşında ve senenin ekserisini tamâmlamış koyunları zekât olarak almasını emretmiştir.

Zekâtta sığır ve koyunlar için erkek ile dişi arasında bir fark yoktur. Bunun gibi, devede olduğu üzere birinin diğeri üzerine yaş bakımından üstünlüğü de yoktur. (Kâsım İbn Sellâm, Kitâb'ül-Emvâl, 390).

Zekât koyunlarının yaşı konusunda az bir fark ile ileri sürülen görüşler arasında, bir yaşında olma şartını tercîh etmeye daha uygun buluyoruz. Zîrâ Hz. Ömer'in her iki yaşı atıf vâvı ile bir arada zikretmesi, bir yaşındaki koyun gösterişinde olanlar için makbûl olduğu ve zekât toplayanlara bir kolaylık olması bakımından çıkar yol gösterildiği anlaşılmaktadır. Her iki yaşın da esâs alınmasına imkân yoktur. Çünkü bir konuda bir tek esâs kabul edilir. Aksi takdîrde gerek ayn olarak ve gerekse bedel olarak zekât verecekler, müşkül ve değişik bir hükümle karşılaşabilirler. Meselâ, iki müslümandan biri altı aylık bir koyunu esâs alarak zekât öder, diğeri bir senelik koyunu esâs alarak öderse, arada muazzam bir fark belirir ki, bu da fakîrin zararına olur. Yalnız, mal sâhibi bir yaşında koyun bulamadığı ve zekâtını paraya çevirmek istemediği veya buna imkân bulamadığı takdîrde, bir yaşındaki koyun değerinde altı aylık bir koyunu ödeyerek borçtan kurtulabilir. Fakat bu koyunun, bir yaşındaki koyundan daha az değerde olmaması lâzımdır. Aksî halde farkını ödemelidir.

6) Atların Zekâtı :

Ebu Hüreyre'den rivâyet edildiğine göre, Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur : Müslümana atından ve kölesinden dolayı zekât lâzım gelmez. (Buhârî, Sahîh, II, 121; bkz. Müslim, Sahîh, II, 676; Tirmizî, Sünen, II, 392; Neseî, Sünen, V, 25 ve Ebu Dâvûd, Sünen, I, 369.)

Bu hadîs-i şerîf, mezhep imâmları ile diğer ilim adamları tarafın-

dan, zekâttan muâf tutulan temel ve zarûrî ihtiyâçlar bahsinde bir delil olarak kabul edildiği görülmektedir. Buna göre atlardan sûret-i kat'iyyede zekât lâzım gelmeyeceği görüşünü savunan olduğu gibi, ihtiyâçtan fazla elde bulunan; veya zevk için saklanan; veya ticârette kullanılan atlardan da zekât lâzım geleceği görüşünü savunanlar da vardır.

İmâm Ebu Yûsuf, İmâm Muhammed ve İmâm Şâfii'ye göre, haklarında nass (hadîs-i şerîf'ten delil) bulunmasına binâen kölelerle atlardan hiç bir sûretle zekât vermek gerekmez. (Bkz. İbn Hümâm, Feth'ul-Kadîr, I, 502; Dâmad, I, 200).

Ebu Hanîfe ve İbrâhîm en-Nahaî'ye göre ise; senenin ekserisini mer'alarda otlamak sûreti ile geçinen atlar, ister erkek olsun, ister dişi olsunlar onlardan zekât vermek gerekir. Hadîs-i şerîf'te beyân buyrulan : Atlardan zekât lâzım gelmeyeceği hükmü ise, harplerde kullanılan atlara mahsûstur. Muhârebelerde kullanılan atlar o devirde zarûrî ihtiyâçtan sayıldığı için, Hz. Peygamber onları zekâttan muâf tutmuştur. Bunların dışında ticâret için veya ihtiyâçtan fazla olarak bulundurulan atlar da zekâta tâbidir.

Atların zekâtında ta'kîb edilecek yol, Hz. Peygamber tarafından gösterilmiştir. Peygamber Efendimiz bir hadîs-i şerîf'lerinde şöyle buyuruyor : Sâime (senenin ekserisini mer'ada otlayarak geçinen cinsten) olan bütün atlardan bir dînâr veya 10 dirhem zekât vardır. (Bkz. Aynı eserler, 502 ve 200).

Bu hadîs-i şerîf, bizlere atların zekâtında ta'kîb edilecek yolu göstermektedir. Bir dînâr veya 10 dirhem, Hz. Peygamber devrinde iki koyun satın alabiliyordu. (Bkz. bu kitap, koyunun fiatı bahsi, s. 158). Atların sâhibi isterse bunu para olarak verir, dilerse iki koyun verir ve eğer isterse atın kıymetinin 1/40'ını verir. Atın değeri nisâb miktarına ulaşırsa hüküm böyledir. Eğer nisâb miktarı kıymet taşımıyorsa ondan zekât vermek gerekmez. Ticâret için kullanılan katır, eşek ve benzeri hayvanlar da atların statüsüne tâbidir.

İşte görülüyor ki, atlarda nisâb itibârî kıymet üzerindendir. Atların zekâtının kıymet üzerinden verilmesi Hz. Ömer'den rivâyet edilmiştir. (Bkz. İbn Hümâm, Feth'ul-Kadîr, I, 502 ve Şeyhzâde Abdurrahmân, Dâmad, I, 200.)

Burada bizim tercîh ettiğimiz görüş, Ebu Hanîfe ve İbrâhîm en-Nahaî'nin görüşleridir.

7) Toprak Mahsûllerinin Nisâbı :

Toprak mahsûllerinin zekâtı, Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyet edilen şu hadîs-i şerîf ile sâbittir :

Peygamber Efendimiz şöyle buyuruyor : Beş ûkkıye (iki yüz dirhem) den az gümüşte zekât yoktur. Beş zevd'den az devede zekât yoktur. Beş vesaktan az toprak mahsûllerinde de zekât yoktur. (Buhârî, Tecrid-i Sarîh (terc.) V, 32 Hadîs No : 692; bkz. Neseî, Sünen, V, 30).

Ûkkıye ve zevd ta'bîri hakkında gümüş ve deve nisâbları bahsinde yeteri kadar bilgi verilmiştir. Biz burada yalnız ölçek üzerinde duracağız.

Kaynaklarda belirtildiğine göre, bütün müctehidlerin ittifâkı ile bir ölçek, 60 sâ'dır. (Bkz. İbn Mâce, Sünen, I, 586; Tirmizî, Sünen, II, 392; Aynî, Buhârî şerhi, IV, 287; Şâfiî, el-Ümm, II, 28). Beş vesak, bu durumda üç yüz sâ' eder. Bugünkü ağırlık ölçülerine göre bir sâ'ın kaç kg. ettiğini bilmemiz gerekir ki, toprak mahsûllerinin nisâb miktarını bilmiş olalım. Bu husûsta derin araştırmalar yapan Prof. Kâmil Mîras birçok mütâlaaları kaydettikten sonra şu netîceyi veriyor :

Bir sâ' 1040 dirhem ağırlığındaki ölçeğe denildiğine göre, beş vesak, kesirsiz olarak 1000 kg. ve eski hesap ile 780 okka eder. Ancak Hz. Peygamberin sâ'ının miktarında Irak âlimleri ile Hicâz âlimleri arasında ihtilâf bulunup Irak'lılara göre, bir sâ' sekiz Bağdat rıtlı, Hicâz'lılara göre, 5,1/3 Medîne rıtlı olduğundan, beş vesaktan ibâret olan altmış sâ-ı Nebî, Irak'lılara göre 480, Hicâz'lılara göre de 320 rıtıl eder. (Bkz. İbn'ül-Esîr, en-Nihâye, IV, 223). Fakat rıtlın kesri, Irak'lılara göre 20 istar, Hicâz'lılara göre ise 30 istar olduğundan, aşağıda rakamlarla gösterileceği üzere netîce itibârıyla birdir. Yani bir sâ' 1040 dirhem'dir.

Irak'lılara Göre :

Bir sâ' = 8 rıtıl X 20 istar = 160 istar X 6,5 dirhem = 1040 dirhem.

Hicâz'lılara Göre :

Bir sâ' = 5, 1/3 rıtıl X 30 istar = 160 istar X 6,5 dirhem = 1040 dirhem.

Beş vesakın bin kilo ve eski hesap ile 780 okka olduğunu da rakamlar ile ayrı ayrı şöyle izâh ederiz :

5 vesak X 60 sâ' = 300 sâ' X 1040 dirhem = 312000/312 = 1000 kg.

5 vesak X 60 sâ' = 300 sâ' X 1040 dirhem = 312000/400 = 780 okka. (Kâmil Mîras, Tecrid-i Sarîh tercümesi, V, 81 vd.)

Beş vesak, bin kiloluk bir ağırlığa tekâbül ettiğine göre, toprak mahsûllerinin nisâbında itibâr edilen ölçü bir tondur. Senelik ihtiyâcından fazla bir ton toprak mahsûlü elinde bulunan kimseye, onda birini zekât olarak vermesi gerekir. Ayn olarak verilmek istenmediği takdîrde bu miktarın (onda bir) bedeli hesâb edilerek ödenir. Bu hüküm, yani onda bir zekât verilme hükmü, yağmur, nehir ve göze suları ile kendiliğinden sulanan toprakların mahsûllerine âittir. Dışardan bir emek sarfı ile sulanan toprak mahsûllerinde ise durum değişmektedir.

Bu husûsta Peygamber Efendimizden şu meâlde bir hadîs-i şerîf rivâyet edilmiştir :

Sâlim'in babasından rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu : Yağmur, nehir ve göze suları ile (kendiliğinden) sulanan veya kendiliğinden sulu olan arâzî mahsûllerinde onda bir, hayvanlar ve havuzlar yardımı ile sulanan toprak mahsûllerinde ise yirmide bir zekât verilir. (Neseî, Sünen, V, 31; bkz. Müslim, Sahîh, II, 675.

Bugün sulamada kullanılan hayvanların yerini motor gücü, havuzların yerini de barajlar almıştır. Gerek ibtidâî usûlde olduğu gibi hayvan ve havuzlar yardımı ile sulanan arâzî, gerekse motor ve baraj suları ile sulanan arâzî aynı hükme bağlıdır. Eğer baraj suyu para karşılığı te'mîn ediliyorsa, hüküm havuz suyu hükmündedir. Yok eğer bedava te'mîn ediliyorsa, o takdîrde kendiliğinden sulanan topraklar hükmü cârî olur. Yani onda bir zekâta tâbi olur.

Hayvan veya havuz yardımı ile veya bunların yerinde kullanılan motor, baraj ve benzeri teknik vâsıtalarla sulanan toprak mahsûllerinden yirmide bir, yani kendiliğinden sulanan arâzîlere nisbetle 1/2 nisbetinde daha az zekât alınmasının sebebi, bu gibi toprakların işletilmesinde dışardan bir güç tatbîk edilmesi netîcesi yapılan masraf ve çekilen zahmetlere binâendir. İslâm dini, sarf edilen enerjiyi ve yapılan masrafları göz önünde bulundurarak âdilâne bir hüküm koymuştur ki, müslümanlar mağdûr kalmasın.

Umûmî olarak toprak mahsûllerinin nisâb miktarını tesbît ettikten sonra, şimdi de hadîs-i şerîf'lerde zikri geçen toprak mahsûllerinden buğdayın nisâbı ile diğer ürünlerin nisâbını açıklamaya çalışalım.

a) Buğdayın Nisâbı :

Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyet edildiğine göre Peygamber Efendimiz şöyle buyuruyor : Buğday ile hurmada, beş ölçeğe ulaşıncaya kadar zekât farz olmaz. Gümüşte ise beş ûkkıyeye ulaşıncaya kadar, develerde de beş zevde varıncaya kadar zekât farz olmaz. (Neseî, Sünen, V, 30.)

Yukarıda da belirttiğimiz gibi beş ölçek 1000 kg. dır. Bir kimsenin senelik ihtiyâcından fazla olarak 1000 kg. buğdayı bulunursa, şer'an zengindir. Bu miktarın onda birini vermek farzdır. Eğer buğday mahsûlü, enerji ve para sarfı ile yetişiyorsa o zaman yirmide birini vermek gerekir.

b) Diğer Ürünlerin Zekâtı :

Buğdayı bir misâl olmak üzere aldık. Diğer tahıl ve ürünlerin zekâtı ise toprak mahsûlleri maddesinde zikrettiğimiz hadîs-i şerîf'e da-

yanmaktadır. Meşhûr Ebu Saîd el-Hudrî hadîs'i, Buhârî-i Şerîf'te, diğer kaynaklardan farklı olarak şu şekilde rivâyet edilmiştir :

Hubûbât maddeleri ile hurma beş ölçek, deve beş zevd, gümüş de beş ûkkıye olmadıkça bunlardan zekât vermek gerekmez. (Buhârî, Sahîh, II, 112 vd; Neseî, Sünen, V, 30 vd; bkz. Müslim, Sünen II, 674).

Yukarıdan beri maddeler halinde belirtmeğe çalıştığımız zekâta tâbi eşyâ ve gümüşün nisâbları, değişik rivâyet ve ifâdelerle tek kaynağa yani Ebu Saîd el-Hudrî hadîsine dayanmaktadır. Ancak değişik rivâyet yollarında bazı cins maddelerle kayıdlandırılmış olduğundan, özel olarak bu maddelerin nisâblarının dayandığı delilleri göstermek bakımından, bu hadîs-i şerîf'lerden birer örnek kaydetmeği uygun bulduk. Daha geniş bilgi için de dip notlarda kaynakları gösterdik. Gerektiğinde bu kaynaklara mürâcaat edilebilir.

Toprak mahsûllerinin tümünden mi, yoksa bir kısmından mı zekât lâzım geleceği husûsunda mezheb imâmları ve âlimler arasında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bize daha kesin bir kanâat vermesi bakımından bu görüşleri kaydetmekte fayda mülâhaza ediyoruz.

Zekâta Tâbi Toprak Mahsûlleri İle Meyve ve Sebzeler :

Hasan-ı Basrî ile Şa'bî'ye göre toprak mahsûllerinden yalnız haklarında nass bulunanlar zekâta tâbidir. Hadîs-i şerîf'lerde belirtilmeyen toprak mahsûlleri ile meyvelerden zekât alınmaz. Bu maddeler de şunlardır : Buğday, arpa, mısır, hurma, kuru üzüm. Şevkânî de bu mezhebi kabul etmiştir. (Seyyid Sâbık, Fıkh'üs-Sünne, I, 349.)

Ebu Hanîfe'ye göre yerden çıkan bütün mahsûllerden zekât alınır. Sebze, meyve ve diğer mahsûller arasında bir fark yoktur. Yalnız Ebu Hanîfe, toprağın işlenmesi ile âdette gelir te'mîn etme ve nemâ kasdetmeyi şart koşmuştur. Hattâ bu kadarla da kalmayarak odun, ot ve kamış ile meyvesiz ağaçlar dışında, ister kendiliğinden sulu olsun, ister dışardan bir enerji sarfı ile sulansın, bütün toprak mahsûllerinden zekât alınması görüşünü savunmuş ve azı ile çoğundan bir fark gözetmemiştir. O'na göre, toprak mahsûllerinin zekâtında nisâb ve havelân-ı havl de şart değildir. (İbn Hümâm, Feth'ul-Kadîr, II, 2.)

İmâm Ebu Yûsuf ve İmâm Muhammed'e göre, bir sene ilaçlanmadan kalmak şartı ile ister hubûbât olsun, ister şeker ve pamuk gibi tartı ile ölçülen mahsûller olsun, hepsinden zekât lâzım gelir. Eğer bu mahsûller, karpuz, kavun, hıyar, meyve, sebze ve benzeri bir sene kalamayan maddelerden olursa bunlardan zekât lâzım gelmez. (Seyyid Sâbık, Fıkh'üs-Sünne, I, 349; Ayrıca bkz. İbn Hümâm, Feth'ul-Kadîr, II, 3.)

Şihâbuddîn Ahmed el-Heytemî'nin «Tuhfet'ul-Muhtâc» adlı kitâbında kaydettiğine göre; zekât, yalnız yiyecek maddelerine mahsûstur.

Bunlar da : Hubûbât maddeleri, buğday, arpa, pirinç, mercimekle diğer yiyecek maddeleri ve yaş meyveler ile kuru üzümdür. (Şihâbuddîn Ahmed el-Heytemî, Tuhfet'ül-Muhtâç, III, 240.)

İmâm Mâlik zekâta tâbi olan toprak mahsûllerini sayarken : Buğday, arpa, mısır, pirinç, mercimek ve benzeri yiyecekleri zikrettikten sonra incir, elma ve nar gibi meyve ve sebzelerden zekât vermek gerekmediği görüşünü savunuyor. (Zürkânî, Şerh'ul-Muvatta', II, 71 ve 68; bkz. Seyyid Sâbık, Fıkh'üs-Sünne, I, 350.)

İmâm Şâfiî, insanlarca yiyecek maddesi kabul edilen mahsûllerden olmak şartı ile topraktan çıkan bütün ürünlerden zekât vermek lâzım geldiği görüşündedir. (Aynı eser, I, 350.)

İmâm Nevevî, Şâfiî mezhebinin görüşünü belirtirken yukarıda kaydettiğimiz maddeleri zikrederek şöyle demektedir : Bizim mezhebimize göre (Şâfiî) yeşilliklerden zekât lâzım gelmez. (Aynı eser, aynı sayfa).

İmâm Ahmed İbn Hanbel, ister yiyecek maddesi olsun, ister giyecek maddesi olsun, ister baklagiller olsun ve ister meyveler olsun, toprakta ekilen ve kuruyup kalabilen bütün mahsûllerden zekât lâzım geldiği görüşünü savunmuştur. (İbn Kudâme, el-Muğnî, II, 691; bkz. Seyyid Sâbık, Fıkh'üs-Sünne, I, 350.)

Görülüyor ki, İmâm A'zam'dan başka bütün mezheb imâmları ile diğer ilim adamları, toprak mahsûllerinin zekâtında bir sene elde kalmayı şart koşmaktadırlar. Ebu Hanîfe ise senede iki defa mahsûl veren toprakları nazar-ı itibâra alarak toprak mahsûllerinin bir sene elde kalmasını şart koşmamakta; ve ister az olsun, ister çok olsun, elde edilen bütün toprak mahsûllerinin zekâta tâbi olduğu görüşünü savunmaktadır. (İbn Âbidîn, II, 67). Bu bakımdan Ebu Hanîfe'nin görüşü dikkate şâyandır. Fakat toprak mahsûlleri için belli bir nisâb kabul etmeyişi, fakîrlerin durumu göz önünde bulundurulduğu takdîrde, müşkül bir mesele ortaya çıkarmaktadır.

Bizim tercîh edebileceğimiz husûs, toprak mahsûllerinde nisâb miktarından fazla olduğu takdîrde, hepsinden zekât lâzım geldiğidir. Buna göre, bazı meyvelerle sebzelerin nisâbını da aşağıda zikrediyoruz.

8) Meyvelerin Zekâtı

a) Hurmanın Nisâbı :

Hurmanın nisâbı da Ebu Saîd el-Hudrî hadîsinde vârid olan beş ölçek hükmüne girmekle beraber, husûsiyle hurma nisâbını tesbît eden hadîs-i şerîf bulunmasına binâen onu delil olması bakımından kaydediyoruz :

Câbir İbn Abdillah'dan rivâyet olunduğuna göre, Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur : Beş ûkkıye'den az gümüşten, beş zevd'den az deveden ve beş ölçekten az hurmadan zekât vermek îcâb etmez. (Müslim, Sünen, II, 673 ve Neseî, Sünen, V, 30; bkz. Tenvîr'ul-Havâlik, I, 241).

b) Diğer Meyvelerin Nisâbı :

Hurmadan başka kuru üzüm, incir ve diğer meyve cinslerinin nisâbları da toprak mahsûlleri nisâbına tâbidir. Yukarıda kaydettiğimiz görüşlerden elde ettiğimiz netîce bizi buraya götürüyor.

9) Sebzelerin Nisâbı

İmâm A'zam'a göre yukarıda da belirttiğimiz gibi, yerden çıkan bütün mahsûllerden zekât lâzım gelir. Baklagillerle diğer mahsûller arasında bir fark yoktur.

İmâm Ebu Yûsuf'a göre ise bir sene kalmak şartı ile baklagillerden zekât lâzım gelir.

Baklagillerden zekât lâzım gelmeyeceği husûsunda şöyle bir rivâyet nakledilmektedir : Muâz İbn Cebel'den rivâyet edildiğine göre, kendisi Peygamber (s.a.) e bir mektup yazarak baklagillerin zekâtını sordu. Hz. Peygamber de : Onlardan bir şey lâzım gelmez, buyurdu. (Tirmizî, Sünen, II.)

Tirmizî bu hadîs hakkında : İsnâdı sağlam değildir. Bu konuda Hz. Peygamber'den sahîh bir rivâyet gelmemiştir, demekte ve hadîs'in senedinde bulunan Hasan İbn Umâre'nin, hadîsçiler yanında zayıf bir râvî olduğunu, onu Şu'be ve diğerlerinin zayıf kabul ettiklerini beyân etmektedir.

Baklagillerin zekâtı hakkında vârid olan hadîslerin tenkîdinde Şevkânî şu bilgiyi vermektedir :

Mûsâ İbn Talha'nın, baklagillerden zekât lâzım gelmeyeceği hakkında rivâyet ettiği hadîs'i Dârekutnî, «illetler» bahsinde zikrederek : Doğrusu bu hadîs mürseldir, demiştir.

Hâkim de bu hadîs'i rivâyet etmiş olup : Mûsa İbn Talha büyük bir tâbiîdir; onun Muâz İbn Cebel'e yetiştiği inkâr edilemez, diyor.

İbn Abd'ül-Berr demiştir ki; Mûsa İbn Talha, Muâz ile ne karşılaşmış ve ne de onun sağlığına yetişmiştir.

İbn Adiyy : Bu hadîs'in bir topluluk tarafından zayıf kabul edildiğini rivâyet etmiş; meşhûr olan ise onun mürsel olduğudur, demektir.

Dârekutnî de bu hadîs'in aynını Hz. Ali'den rivâyet etmiştir, fakat onun rivâyet zincirinde Sakar İbn Hubeyb vardır. Sakar ise cidden zayıf bir râvîdir.

Dârekutnî'nin «Sünen» inde yine aynı konuda Muhammed İbn Caş'dan bir hadîs rivâyet edilmiştir. Bu hadîs'in senedinde Abdullah İbn Şiyb bulunmaktadır. Abdullah hakkında hadîsçilerce : «Hadîs çalar» ifâdesi kullanılır.

Yine Dârekutnî'de Hz. Âişe'den rivâyet edilen bir hadîs-i şerîf daha vardır ki, bu hadîs'in senedinde Sâlih İbn Mûsâ bulunduğu için zayıftır. (Bkz. Şevkânî, Neyl'ül-Evtâr, IV, 297 vd.)

Baklagilerden zekat lâzım gelmeyeceği görüşünü savunanların delilleri :

1) Mûsâ İbn Talha hadîs'i : Bu hadîs bazı yollardan her ne kadar zayıf olarak rivâyet edilmişse de diğer yollardan gelen rivâyetler onu kuvvetlendirmektedir. Bu şekilde hadîs, âyet ve diğer hadîslerdeki umûmi hükümleri tahsîs edecek kuvvet kazanmıştır.

2) Beyhakî, Taberânî ve Hâkim'in rivâyet ettikleri Ebu Mûsâ Hadîs'i : Peygamber Efendimiz Muâz'ı Yemen'e gönderdiği vakit ona şöyle buyurdu : Yalnız şu dört mahsûlden zekât al : Buğday, arpa, kuru üzüm, hurma. (İbn Mâce, Sünen, I, 580). Beyhakî, bu hadîs'in râvîlerinin güvenilir olduklarını söylüyor.

3) İbn Mâce ile Dârekutnî'nin Amr İbn Şuayb yolu ile rivâyet ettikleri hadîs-i şerîf : Rasûlullah (s.a.) yalnız buğday, arpa, hurma ve kuru üzümden zekât vermeyi emretmiştir. (Bkz. Şevkânî, Neyl'ul-Evtâr, IV, 297 vd) İbn Mâce bu hadîs'e mısırı da ilâve etmiştir.

Bu hadîs'in senedinde Muhammed İbn Ubeyd el-Arzemî bulunmaktadır ki, bu zatın hadîsi metrûktür.

4) Beyhakî'nin Mücâhid yolu ile rivâyet ettiği hadîs-i şerîf : Hz. Peygamber zamanında yalnız şu beş mahsûlden zekât alınırdı, dedikten sonra onları saydı.

5) Yine Beyhakî, Hasan yolu ile şu hadîs'i tahrîc etmiştir : Hz. Peygamber, yalnız on kalem eşyâdan zekâtı farz kıldı. (Râvî bundan sonra toprak mahsûllerinden mezkûr beş maddeyi zikretti ve); deve, koyun, sığır, altın ve gümüşü saydı.

6) Şa'bî'den rivâyet edildiğine göre şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) Yemen'lilere şöyle yazdı : Zekât yalnız buğday, arpa, hurma ve kuru üzümdendir.

Beyhakî diyor ki : Şu mürsel hadîslerin rivâyet yolları muhtelif olup bir kısmı diğerini takviye ediyor.

Şevkânî de bu delilleri zikrettikten sonra, yalnız hadîs-i şerîf'lerde adı geçen toprak mahsûllerinden zekât lâzım geleceği, diğer mahsûllerle baklagillerden zekât vermek gerekmediği görüşünü savunuyor. (Bkz. Şevkânî, Neyl'ul-Evtâr, IV, 297 vd.)

Baklagillerden zekât vermek gerektiği görüşünü savunanların delilleri :

1) Cenâb-ı Allah Kur'an-ı Kerîm'de şöyle buyuruyor : «Onların mallarından zekât al.» (Tevbe, 103). Bu âyet-i kerîme'nin mânâsı umûmîdir. Bütün toprak mahsûllerini içine almakta ve hiç birini istisnâ etmemektedir.

2) «Ey îmân edenler, kazandıklarınızın iyilerinden ve size yerden çıkardıklarımızdan infâk edin.» (Bakara, 267).

3) «Çardaklı ve çardaksız bağları, tatları ve yemişleri muhtelif hurmaları, hubûbâtı (tahılları), zeytinleri, narları, birbirine hem benzer, hem de benzemez bir halde meydana getiren Allah'tır. Her biri mahsûl verdiği zaman ürününden yeyin. Hasad (devşirme) günü hakkını (zekât) sadakasını verin.» (En'âm, 141).

4) Peygamber Efendimiz de şöyle buyuruyor : Yağmur suları ile sulanan toprak mahsûllerinde onda bir nisbetinde zekât lâzım gelir. (Neseî, Sünen, V, 31; Müslim, Sahîh, II, 675 ve İbn Mâce, Sünen, I, 581).

Bu son görüşü savunanlarca, baklagillerden zekât lâzım gelmediği konusunda rivâyet edilen hadîs, yukarıda kaydedilen sebeplere mebnî olarak zayıf kabul edilmiş olup, âyette ve Sahîh-i Buhârî'de nakledilen sağlam hadîslerin hükümlerini tahsîs edecek güce sâhip değildir. Binâenaleyh baklagillerden de zekât vermek gerekir.

Bizim kanâatimiz, her ne kadar hadîs-i şerîf'lerde zekâta tâbi mallar isim olarak zikredilmişse de bu hadîsler, o devirde Arabistan topraklarının en çok yetiştirdiği ürünlerden olmalarına binâendir. O devirde mevcûd mahsûllerin mahdûd oluşu, aynı topraklarda veya başka ülkelerin topraklarında modern usûllerle yetiştirilen diğer mahsûllerden zekât alınmayacağı mânâsına gelmez. Sünen-i İbn Mâce'de rivâyet edilen bir hadîs-i şerîf bu görüşü takviye ediyor :

Muâz İbn Cebel'den rivâyet edildiğine göre, Peygamber (s.a.) kendisini Yemen'e gönderdiği zaman ona şu emri verdi : Hubûbâttan hubûbât, koyundan koyun, deveden deve, sığırdan sığır al. (İbn Mâce, Sünen, I, 580).

Bu hadîs-i şerîf, Yemen'de yetişen toprak mahsûllerini gösteriyor; ve zekât alınması gereken belli başlı maddelerin isimlerini sayıyor. Diğer hadîs-i şerîf'lerde belirtilen toprak ürünlerinin isimleri de, o devirde müslümanlığın yayıldığı ülkelerde umûmiyetle zekâta tâbi mallara misâller verilmiştir. Hadîslerdeki kasr ifâdesi, bunlardan başka yetişen mahsûllerden kat'iyyen zekât alınmayacağı mânâsına gelmez.

Bu fikrimizi kuvvetlendiren delillerden biri de şudur : Meselâ, bir ülkede yukarıda belirtilen ürünlerden hiç biri yetişmese, buna karşılık çok değerli ve gelir sağlayan başka ürünlerden bol miktarda istihsâl

edilse, acabâ bu memleketin ahâlîsi zekâtla mükellef olmayacaklar mıdır? Zekât bütün mallara şâmil bir emir olduğuna ve İslâm toplumunun iktisâdî bünyesini takviye ettiğine göre, bir memleketin böyle bir emirden muâf tutulması düşünülemez. Hz. Peygamber devrinde bulunmayıp günümüzde keşfedilen kauçuk ve petrol ürünlerini buna bir misâl olarak zikredebiliriz. Bir kimse bütün hayatını veya geçiminin bir kısmını kauçuk ve petrolden te'mîn etse, hattâ bunlardan milyonlarca lira para kazansa, zekâta tâbi olmayacak mıdır? Hiç şüphe yoktur ki zekât, bu türlü ürünlere de şâmildir. Binâenaleyh hadîs-i şerîf'lerde ismi geçmeyip sonradan çıkan veya başka ülkelerde yetişen bütün toprak mahsûlleri, özellikle baklagiller de zekâta tâbidir.

Öşür ve Haraç Topraklarının Zekâtı

İslâm mâliyesine göre başlangıçta topraklar iki statüye tâbi kılınarak mütâlaa edilmiştir :

1) Öşür Toprakları,

2) Haraç Toprakları.

1) Öşür Toprakları : Bu topraklar, mahsûllerinden 1/10 nisbetinde zekât alınan topraklardır. Öşre tâbi topraklar : Sâhipleri kendi istekleri ile müslümanlığı kabul eden, yahut harple fethedilip müslüman fâtihler arasında ganîmet olarak bölüşülen veya ölü bulunup müslümanlar tarafından islâh edilen topraklardır.

2) Haraç Toprakları : Müslümanlar tarafından harple fethedilip muayyen bir vergi ödemek karşılığında müslüman olmayan sâhiplerinin ellerinde bırakılan topraklardır.

Öşür topraklarından zekât alındığı gibi, eskiden vergiye tâbi olup sonradan müslümanların ellerine geçen bu topraklardan da zekât alınması gerekir. Böyle topraklardan hem öşür (1/10 zekât), hem de vergi vermek gerekiyor.

İbn Münzir, bu görüşün ilim adamlarının ekserisi tarafından benimsendiğini söylüyor.

Ömer İbn Abdülazîz, Rebîa, Zührî, Yahyâ el-Ensârî, İmâm Mâlik, Evzaî, Sevrî, Hasan İbn Sâlih, İbn Ebî Leylâ, Leys, İbn Mübârek, Ahmed İbn Hanbel, İshak İbn Rahûyeh, Ebu Ubeyd ve Dâvûd da bu görüştedirler. Bunların dayandıkları deliller ise Kitab ve Sünnet ile Kıyâstır.

«Ey îmân edenler, kazandıklarınızın iyilerinden ve sizin için yerden çıkardıklarımızdan infâk edin.» (Bakara, 267).

Bu âyet-i kerîme ister öşre tâbi arâzî olsun, ister vergiye tâbi arâzî olsun mutlak olarak bunlardan çıkan mallardan vermeyi gerektiriyor.

Yağmur suları ile (kendiliğinden) sulanan topraklardan öşür (1/10 zekât) vermek gerekir. (Müslim, Sahîh, II, 675; bkz. Neseî, Sünen, V, 31)

Bu hadîs-i şerîf'in mânâsı da umûmî olup hem öşre tâbi topraklara, hem de vergiye tâbi topraklara şâmildir.

Zekât ile verginin muhtelif sebeplere mebnî bunlara hak kazananlar için birer hak oldukları; ve öşrün nass ile vâcib olmasına binâen ictihâdla ortaya konan verginin onu ortadan kaldırmayacağı husûsudur.

İmâm A'zam Ebu Hanîfe, vergiye tâbi gayr-i müslim'lerin topraklarından öşür alınamayacağı görüşünü kabul etmiştir. Ona göre, haraca tâbi gayr-i müslim topraklarında farz olan vergi, eskiden olduğu gibi, yalnız vergidir. Toprakta öşrün farz olmasının şartlarından biri bu toprakların vergiye tâbi bulunmamasıdır. (Seyyid Sâbık, Fıkh es-Sünne, I, 355 vd.)

Seyyid Sâbık'ın «Fıkh es-Sünne» adlı kitâbından naklen ilim adamlarının görüşlerini yukarıda kaydettik. Bu izâhâttan anlaşıldığına göre, İslâm'ın ilk devirlerde müslümanların ellerine geçen topraklar iki statüde toplanmaktaydı :

1) Kendiliğinden müslümanlığı kabul edenlerin ellerindeki topraklarla, harp netîcesi fethedilip ganîmet olarak müslüman fâtihlerin ellerine verilen ve müslümanların islâh ettikleri ölü arâzîler öşre, yani zekâta tâbi kılınmıştır.

2) Harp netîcesi fethedilip belli bir vergi ödeme karşılığında gayr-i müslim sâhiplerinin ellerinde bırakılan topraklar da haraca (vergiye) tâbi topraklar statüsüne girmiştir.

Bundan anlaşılıyor ki, başlangıçta müslümanların ellerindeki topraklardan 1/10 zekât; gayr-i müslimlerin ellerindeki topraklardan da muayyen bir vergi alınarak serbest bırakılmışlardır.

Birinci görüş, yani vergiye tâbi gayr-i müslimlerin ellerindeki topraklar müslümanların ellerine geçtikten sonra bunlardan hem öşür, hem de haraç lâzım geleceği görüşünü savunanlar, o devrin toprak statüsüne göre ikinci görüşü, yani İmâm A'zam'ın böyle topraklardan yalnız öşür vermek gerektiği görüşüne nazaran gerçeğe yaklaşmadıkları anlaşılmaktadır.

Ebu Hanîfe'nin görüşü, diğerlerinden daha sağlamdır. Zîrâ yukarıda da belirttiğimiz gibi o devirde öşür, müslümanların elinde bulunan topraklardan alınıyordu. Müslüman olmayanların mülkü tasarrufundaki topraklardan öşür değil, vergi alınıyordu. Bunun sebebi de sâhiplerinin müslüman olmaması idi. Müslümanlardan haraç alınamayaca-

ğına göre, ister fethedilen ülkelerden ellerine geçsin, ister sonradan gayr-i müslimlerden satın alınsın ve ister sonradan mal sâhibi müslümanlığı kabul etsin, vergiye değil, zekâta tâbi olması gerekir.

Konumuz toprağın zekâtı olduğuna göre, günümüzde müslümanların ellerinde bulunan topraklar için vergi arâzîsi veya öşür arâzîsi diye bir mesele bahis konusu değildir. Buna göre müslümanların topraklarını öşür arâzîsi statüsünde mütâlaa etmek gerekir.

Bunun bir delili de şudur : Meselâ; günümüzde bir müslüman toprağını gayr-i müslimlerden birine satsa, gayr-i müslim zekâtla mükellef olmadığına göre harâca tâbi olması gerekecektir. Binâenaleyh toprağın mâzîdeki statüsüne değil de, günümüzdeki statüsüne bakmak gerekiyor.

(.....)

10) Zînet Eşyâsının Zekâtı :

Zînet eşyâsının zekâtı konusunda Amr İbn Şuayb, babası yolu ile dedesinden şu rivâyeti nakletmiştir :

Yemen'li bir kadın kızı ile birlikte Rasûlullah (s.a.) ın yanına geldi; kızının elinde altından yapılmış iki adet kalın bilezik vardı. Hz. Peygamber kadına : Bunların zekâtını veriyor musun? diye sordu.

Kadın : Hayır, dedi.

Hz. Peygamber : Kıyâmet gününde Cenâb-ı Allah'ın bu iki altını senin koluna ateşten bilezik olarak takmasından hoşlanır mısın? buyurdu. Bunun üzerine kadın : Bilezikleri kızının kolundan çıkarıp Rasûlullah'ın önüne bıraktı ve şöyle dedi : Bilezikler, Allah ve Rasûlü içindir. (Neseî, Sünen, V, 38; bkz. Ebu Dâvûd, Sünen, I, 358).

Zînet eşyâsının zekâta tâbi olup olmadığı konusunda müctehidler arasında ihtilâf vukû'bulmuştur. Meseleyi daha etraflıca inceleyebilmek için bu görüşleri ve dayandıkları delilleri kaydettikten sonra, aralarında en kuvvetlisini tercîh edeceğiz.

Zînet eşyasının zekâta tâbî olmadığı görüşünü savunanlar :

1) İmâm Şâfiî : Şâfiî'ye göre, kadınların süs için takındıkları veya erkek ve kadınların sakladıkları inci, zeberced, yâkut, mercan ve denizden çıkan süs maddeleri ile diğer zînet eşyâsında zekât verme mükellefiyeti yoktur. Ona göre yalnız altın ile gümüşten zekât lâzım gelir. Sarı, demir, kalay, zînet taşları, kibrit ve toprak altından çıkan süs eşyâsından da zekât vermek gerekmez. Anber, denizden çıkan incilerle misk gibi kokular da aynı hükme tâbidir. (Şâfiî, el-Ümm, 35, 36).

a) Ebu Melîke'den rivâyet edildiğine göre; Hz. Âişe, kardeşinin kızlarına altın ve gümüş zînetler takar ve zekâtlarını ödemezdi.

b) Amr İbn Dînâr'dan rivâyet edildiğine göre o, şöyle demiştir : Bir adamın Câbir İbn Abdillah'a zînet eşyâsından zekât lâzım gelip gelmediğini sorduğunu duydum. Câbir : Zînet eşyâsından zekât lâzım gelmez, dedi. Adam : Bin dînâra ulaşsa da öyle midir? diye sordu.

Câbir : Bin dînâr çoktur, dedi. (Aynı eser, aynı sayfa).

c) Bu görüşü ileri sürenlerin en kuvvetli görünen delillerinden biri de; zînet eşyâsında nemâ (büyüme) kasdı bulunmadığıdır. Buna binâen zekât gerekmez diyorlar. Altın ile gümüşte nemâ kasdı kesilirse hüküm aynıdır. (Kurtubî, el-Câmi' li Ahkâm'il-Kur'an, II, 136).

2) İmâm Mâlik : Mâlik'e göre de cevher, inci, anber, kalay, bakır, demir ve benzeri madenlerle diğer zînet eşyâsından zekât lâzım gelmez. (Mâlik, el-Müdevvene, II, 22, 53.)

3) Ahmed İbn Hanbel, İshak İbn Rahûyeh, Ebu Sevr, Ebu Ubeyd ve İbn Ömer de aynı görüştedirler. (Kurtubî, Ahkâm'ul-Kur'an, VIII, 126; Mâlik, el-Müdevvene, I, 8).

Zînet eşyasından zekât lâzım geldiğini kabul edenler :

Süfyân es-Sevrî, İmâm A'zam Ebu Hanîfe ile Evzaî'ye göre, bütün zînet eşyâsından zekât vermek gerekir. Bunların dayandıkları delil, zekât âyetindeki emrin umûmî oluşu ve zînet eşyâsı ile diğerleri arasında bir fark gözetilmediği husûsudur.

İmâm Leys İbn Sa'd, zînet eşyâsında bir ayırım yaparak, zekâttan kaçırmak için yaptırılan zînet eşyâsından zekât lâzım geldiği görüşünü kabul etmiş; giyim için kullanılanları zekâttan iskât etmiştir. (Kurtubî, Ahkâm'ul-Kur'an, II, 136).

İmâm Serahsî, Mebsût'ta Hanefî mezhebinin görüşünü açıklarken şöyle demektedir : Bir kimsenin altın ve gümüş kapları bulunsa bunlardan zekât alınır. Fakat inci ile mücevherât buna benzemez. Ticâret gâyesine ma'tuf olmadıkları takdîrde bunlardan zekât alınmaz. (Serahsî, Mebsût, II, 37).

Burada ikinci görüşü, yani zînet eşyâsından da zekât lâzım geleceği görüşünü kabul edenlerin delilleri, birinci görüş sâhiplerine nazaran daha kuvvetli gözükmektedir. Zîrâ bu durumda bir kimsenin milyonlarını zînet eşyâsına yatırıp parasını ve malını zekâttan kaçırması önlenemez; zekâttan kaçmak için açık bir kapı bırakılmış olur. Bundan başka daha önce de açıkladığımız gibi, müslümanların mallarını stok etmelerine izin verilmiş olur ki, stok iktisâdî bünyeyi sarsar, cemiyeti mahveder.

Zînet eşyâsı da mal hükmüne dâhil olduğuna göre, zekâta tâbi olması gerekir. Piyasada, değeri milyonlara bâliğ olan mücevherât vardır. Birinci görüşü kabul edenlere göre, süs eşyâsından zekât verme mecbûriyeti kalktığı takdîrde, zenginlik ölçülerinde büyük bir nisbetsizlik doğar. Meselâ, 1.000.000 TL. değerinde mücevherâta sâhib olan

kimse zengin sayılmayacağı için zekât vermekle mükellef olmayacak; buna karşılık 96 gr. altını veya bu değerde parası bulunan kimseler zengin sayılacağından, böyle kimselerin îcâbında zekât vermesi gerekecektir.

11) Define ve Madenlerin Zekâtı :

Amr İbn Şuayb'ın, babası yolu ile dedesinden şu rivâyet nakledilmiştir : Hz. Peygambere kayıp eşyânın zekâtından soruldu. O da şöyle buyurdu : İşlek yolda veya şenlik bir köyde bulunanı bir sene ilân et. Eğer sâhibi gelirse (onundur). Sâhibi gelmezse senindir.

İşlek yol ile şenlik bir köyden başka yerlerde bulunan eşyâ ile defînelerden beşte bir zekât vermen gerekir. (Neseî, Sünen, V, 44).

Ebu Hüreyre'den rivâyet edildiğine göre Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur : (Sâhibi başında bulunmayıp mer'aya salıverilen) dilsiz, hayvanların yaraladığı hederdir. (Yani sâhibine tazmînât vermek gerekmez). Su kuyusuna düşen hederdir. Mâden kuyusuna düşen de hederdir. (Sâhibine bir şey ödemek gerekmez). Rikâz'da (yeraltı zenginliklerinde) ise 1/5 zekât vermek gerekir. (Buhârî, Tecrid-i Sarîh terc. V, 310 ve Neseî, Sünen, V, 312).

Rikâz bazılarına göre mâden ve mâdenlerden çıkan maddelerin tümüne verilen bir addır.

Mağrib dilinde ise rikâz, mâdenler ile yeraltında bulunan defînelere denilir. Bazıları ise, bu kelimeyi yalnız defînelere hâs bir isim olarak kullanmışlardır. (Dâmad, I, 212; bkz. Buhârî, Tecrid-i Sarîh, terc. V, 311).

Ta'rifât-ı Seyyid'de rikâz kelimesi şöyle ta'rîf edilmektedir : İster tabiî olarak bulunsun, ister sonradan konulsun, yer altında gizlenmiş bulunan maldır. (Ta'rîfât-ı Seyyid, 312).

Mâden : Gümüş, altın vs. gibi yeraltında bulunan cevher kaynağına denilir.

Defîne : Eskiden insanların toprağa gömdükleri altın, gümüş ve benzeri eşyâya denir.

Rikâz : Mâden ve defînelerin her ikisine şâmil daha umûmî bir mânâ ifâde eder. (Buhârî, Tecrid-i Sarîh, terc. V, 311). Yukarıdaki ma'lûmâtın ışığı altında günümüzün gerçeklerini daha bâriz olarak aksettirmesi bakımından onu şöyle ta'rif edebiliriz :

Rikâz : İster tabiî olarak bulunsun, ister sonradan konulsun, yer altındaki bütün kaynak ve zenginliklere şâmil bir ifâdedir.

Buna göre mâdenler, defîneler, petrol ve petrolden istihsâl edilen bütün ürünler, bu ifâdenin mefhûmu cümlesine girer.

İmâm Mâlik, mâdenlerin zekâtı konusunda: Emek sarfı ile istihsâl edilenlerin 1/40 hesâbı ile zekâta tâbi olmalarını; parça olarak bulunan ve fazla emek sarfedilmeden saf olarak elde edilen mâdenlerde ise, 1/5 hesâbı ile zekât almayı kabul etmiştir.

Saf hale getirilerek emek sarfedilen mâdenlerden 1/40, ham maddelerden de 1/5 zekât almayı öngören İmâm Mâlik, defînelerin zekâtında, ister emek sarfedilsin ister edilmesin, eskiden gayr-i müslimlerin toprağa gömdükleri defînelerden de 1/5 zekât alınması görüşünü savunmuştur. (Bkz. Mâlik, el-Müdevvene, II, 47 vd; Zürkânî, Muvatta, şerhi, II, 46 vd.)

İmâm Ahmed İbn Hanbel ile İmâm Şâfiî, mâdenlerin, nisâba göre zekâta tâbi olmaları gerektiği görüşünü kabul etmişlerdir. Bunların dayandıkları delil, gümüş ve altın nisâbında kaydettiğimiz: 200 dirhem gümüş ve 20 dînâr altından zekât vermek gerektiğini emreden hadîs-i şerîf'tir. (Bkz. Aynî, Buhârî şerhi, IV, 283 ve İbn Mâce, Sünen, I, 580 ve Abdurrahmân el-Bennâ, Feth'ur-Rabbânî, VIII, 240).

Ancak Hanbelî mezhebine göre; mâdenler, kâfirlerin toprağa gömdükleri mal olması hasebiyle, defînelerden ayrılmaktadır. Defîneler ganîmet mallarına benzediklerinden, 1/5 zekâta tâbidirler.

Mâdenler, defînelerden ayrı bir özellik arzettikleri için, diğer zekât malları gibi belli bir nisâba tâbidirler. Bunlarda gümüş ve altında olduğu gibi, 200 dirhem veya 20 miskale ulaşmak şarttır. Defîneler birden elde edildikleri için, bir senelik zaman geçmesi de şart değildir; elde edilenin tümünden 1/5 i alınır. Defîneler bu bakımdan toprak mahsûllerine benzemektedirler. (Bkz. İbn Kudâme, el-Muğnî, II, 25).

İmâm A'zam Ebu Hanîfe ise, üzerlerinden sene geçmesini ve nisâb miktarını doldurmasını şart koşmaksızın bütün defîne ve mâdenlerden 1/5 zekât lâzım geldiği görüşünü savunmuştur. Delili, yukarıda meâlini zikrettiğimiz hadîs-i şerîf'in umûmî oluşudur. (Bkz. İbn Kudâme, aynı eser, II, 25 ve Dâmad, I, 212).

Yukarıda kaydedilen bilgilerden anlaşıldığına göre, İmâm Mâlik, Şâfiî ve Hanbelî mezhebleri, yeraltı zenginliklerini kaynak olarak değil de hammadde ve işlenmiş maddeler olarak iki kısımda mütâlaa etmekte ve bağlı bulunduğu statüye göre 1/40 veya 1/5 zekâta tâbi olmaları gerektiğini kabul etmektedirler.

Ebu Hanîfe ve diğer müctehidlerin yaşadıkları devirlerde mâden denilince ilk akla gelen şey, altın ve gümüş gibi maddelerdi. Buna binâen mâdenler ve defîneler bahsinde altın ile gümüşten misâl verilmiştir.

Oysa ki medeniyet ilerledikçe mâden ocaklarından yüzlerce ürün

elde edilmiştir; yeraltı kaynaklarından petrol ile petrolden istihsâl edilen birçok maddeler keşfedilmiştir.

İmâm A'zam Ebu Hanîfe, hadîs-i şerîf'in umûmîliğine dayanarak mâden ve defînelerde 1/5 zekât alınması esâsını kabul ettiğine göre, günümüzde toprak altından çıkan bütün ürünlerle kıyâmete kadar çıkacak olanların da aynı hükmün umûmiliği içine girmesi gerekmektedir.

Hz. Peygamber devrinde ve yakın zamana kadar keşfedilmeyen petroller de yeraltında depo edilmiş birer hazîne olduklarına göre, rikâzın hükmü içine girmektedirler; bunlar yeraltı zenginliklerindendirler.

İslâm dininin büyüklüğü, meseleler karşısında küllî ve umûmî hükümler koymasındadır. Yukarıdaki ta'rîfinden de anlaşılacağı gibi, hadîs-i şerîf'te yeraltı kaynakları ifâdesi geçmektedir. Bu ifâde defîne, mâden, petrol ve bundan sonra bulunacak bütün maddelere şâmildir.

Hadîs-i şerîf'te bu maddelerden 1/5 zekât alınması esâsı vaz'edildiğine göre, ister işlenmiş halde bulunsun, ister hammadde halinde bulunsun, her ikisinden de 1/5 zekât alınmasını kabul eden Ebu Hanîfe'nin görüşünün, diğerlerine göre İslâm dininin gerçeklere uygun hükümlerini ifâde etmesi bakımından en doğru görüş olduğu kanaatindeyiz.

Zîrâ hammaddelerden verilecek 1/5 zekâtla, işlenmiş maddelerden verilecek zekât arasında bir fark yoktur. Bunların menşe'lerine itibâr olunmak gerekir. Çünkü bunlar yeraltı zenginliklerindendirler. Mâlikî ve Hanbelî mezheblerinin kabul ettikleri görüş, gümüş ve altın nisâbı ile mâdenleri aynı statüde mütâlaaya zorladığından kabulüne imkân yoktur.

İşlenmiş maddeler satılırken emeğe göre değerlendirildiğinden, hammaddelerle işlenmiş maddeler arasında bir fark gözetmeğe luzûm kalmamak gerekmektedir. Her iki çeşit mâdenlerden ve yeraltı kaynaklarından da 1/5 zekât alınması lâzımdır.

Temel İhtiyaçlar

Zekâtın farz olmasının şartlarından biri de, malın aslî ve zarûrî ihtiyâçların dışında kalmasıdır. Keyfî ve lüks harcamalarla israflar bundan hâriçtir. Malın zekâtında ayrıca üzerinden bir sene geçmesi şart koşulduğundan (Tirmizî, Sünen, II, 392) temel ihtiyâçlar, senelik olarak hesâb edilmelidir.

Temel ihtiyâçlar, bir sene müddetle mal sâhibine tanınan bir muâfiyettir. İslâm, mal sâhiplerine zarar verilmemesi ve zekâtların muntazam olarak ödenmesi için, bir garanti olmak üzere malda böyle bir muâ-

fiyet sınırı tanımıştır. Buna mal sâhibinin sigortası demek de mümkündür.

Keyfî ve zevkî harcamalara meydan verilmeden bütün zarûrî ihtiyâçları te'mîn edilen bir müslüman için, zekât ödemede hîle ve sahtekârlık düşünmeye imkân bırakılmadan zekâtın ödenmesi böylece garanti ediliyor. Temel ihtiyâçlar, mal sâhipleri için konulmuş âdilâne bir hükümdür. Biz burada nassların belirttiği hükümler, ilim adamlarının görüşlerinin ışığı altında temel ve zarûrî ihtiyâçların nelerden ibâret olduğunu tesbît etmeye çalışacağız.

Buhârî ve diğer Sünen'lerde Ebu Hüreyre'den rivâyet edildiğine göre, Peygamber Efendimiz temel ve zarûrî ihtiyâçlar konusunda şöyle buyurmuştur : Müslümana atı ve kölesinden dolayı zekât yoktur. (Buhârî, Sahîh, II, 121; bkz. Müslim, Sahîh, II, 676; Tirmizî, Sünen, II, 389; Neseî, Sünen, V, 25 ve Ebu Dâvûd, Sünen, I, 369).

At ile köle (hizmetçi) nin zarûrî ihtiyâçtan sayılması, harblerde kullanıldıkları ve ev ihtiyâçlarında kullanılmak sûretiyle İslâm dinince muhterem kabul edilen ve cemiyette köle mevkiinden kurtulan kadınlara, eski telâkkînin tâm aksine olarak onları birer efendi durumuna çıkarmak ve kendilerine yardımda bulunmak düşüncesine binâendir.

Atlarla kölelerden başka zarûrî ihtiyâçların tamâmını tesbît eden bir hadîs-i şerîf'e rastlanılmamaktadır. Diğer temel ihtiyâçların nelerden ibâret bulunduğunu Hz. Peygamber devrindeki ashâbın yaşayışlarını bildiren rivâyetlerden ve ilim adamlarının bu babda ileri sürdükleri fikir ve mütâlaalardan öğrenmekteyiz. Şimdi biz bu görüşleri ve rivâyetleri kaydettikten sonra günümüzde zarûrî ihtiyâçtan sayılabilecek eşyâ ve maddelerin neler olduğunu tesbîte çalışacağız.

Buna binâen Hanefî âlimleri demişlerdir ki; bir ilim adamının büyük bir servet kıymetine denk olacak kadar kitabları bulunsa fakat hepsine de ihtiyâcı olsa ona zekât verilebilir. Ancak ihtiyâçtan fazla nisâbı dolduracak kadar kitabı bulunduğu takdîrde ona zekât verilmez.

Ticâretle uğraşanların da meskenleri, hizmetçileri, yiyecek, giyecek ve binecekleri ile çoluk-çocukların yiyecek ve giyecekleri, ticâret gâyesine ma'tûf kullanmadıkları bâzı süslü çanaklar, inci at ve ticâret için olmayan eşyâdan isrâfa kaçmamak şartı ile zekât lâzım gelmez. Zîrâ zekâtın nisâbında nemâ (büyüme) şarttır. Adı geçen eşyâ, ticâret gâyesi dışında kullanmak için bulundurulduğu takdîrde, büyüme imkân ve maksadı bulunmadığından zekâta tâbi değillerdir. (Bkz. Serahsî, Mebsût, II, 197 vd.)

Yukarıda kaydettiğimiz görüşler bize şu noktayı hatırlatıyor : Zekât verilecek fakîrlerin hayat seviyelerinin çok düşük olması şart değildir. Hizmetçi tutabilecek seviyede maddî gücü olan bir müslüman,

eğer geçim sıkıntısına ma'rûz kalıyorsa hizmetçisini terke mecbûr edilmeyip ona zekâttan yardım yapılabilir. Daha önce de belirtildiği gibi, hizmetçi bulundurmak lüks olmayıp temel ihtiyâçlardandır. Bu durum bize gösteriyor ki, bir müslümanın zengin sayılabilmesi için epey miktarda maddî bir güce sâhib olması gerekiyor.

Günümüzde ise 20 miskal altın (96 gr.) ın piyasadaki değeri olan 2000 TL. ile bir müslüman, senelik zarûrî ihtiyâçlar çıkıldıktan sonra zengin sayılıyor. Halbuki hizmetçi, silâh, ev ve ev eşyâsının da te'mîn edilmiş bulunması lâzımdır. Zarûrî ihtiyâçları giderilmeyen kimse, nasıl zengin sayılabilir?

Temel ihtiyâçlar konusunda Yûsuf el-Kardâvî şu görüşü ileri sürüyor : Bizim kanaatimiz, temel ihtiyâçlar insanlar için zamanın şartlarına ve gelişmelere göre değişebilir. En doğrusu, temel ihtiyâçların tesbîtinin re'y ve ictihâda, devlet adamlarının takdîrine bırakılmasıdır.

Burada itibâr edilecek husûs, zekât vermesi gereken kimsenin, bakmakla mükellef bulunduğu çoluk-çocuğu, ana-babası ve akrabâsının da temel ve zarûrî ihtiyâçlarıdır. Zîrâ onların ihtiyâçları kendi ihtiyâcı gibidir.

Temel ihtiyâçlar şartını ortaya koymakla İslâm vergi hukûku, ancak yakın zamanlarda medenî vergi sisteminin ortaya koyduğu vergi muâfiyetini asırlarca evvel kurmakla öne geçmiş bulunmaktadır. (Bkz. Kardâvî, Fıkh ez-Zekât, I, 152.)

Daha önce de belirtiğimiz gibi İslâm, müslümana bir nevi vergi olarak yüklediği zekât farîzasında azımsanmayacak kadar bir muâfiyet sınırı koymuştur. Günümüzde bir müslümanın senelik ihtiyâcı, binek ve hizmetçi masrafları dâhil 30.000 TL. civârında bir para eder. Mükellefin hayatı bununla garanti altına alınmaktadır ki, ferd için bu bir hayat sigortası demektir.

Müslümanın zekât verirken senelik yiyecek, giyecek masrafları ile ömür boyu barınacağı ev, ev eşyâsı ve hizmetçi masraflarını çıktıktan sonra elinde kalan maldan zekâtın alınması, aynı zamanda zekât ödemeye teşvîk edici bir mâhiyet arzetmektedir.

Bugünkü vergi muâfiyet sistemi ile İslâm'ın tanıdığı muâfiyet sınırı karşılaştırıldığı takdîrde arada kıyâs götürmeyecek kadar büyük fark bulunduğu görülür.

Meselâ, bir kimsenin senelik zarûrî ihtiyâçları orta derecede bir yaşayış nazar-ı itibâra alınırsa, ev kirâsı da vermeye mecbûr olanlar için 18.000 TL. olarak kabul edildiği takdîrde hizmetçi ve binek masrafını da buna eklersek 30.000 TL. civârında bir meblağa ulaşır. 30.000 TL. günümüzde normal yaşama hakkına sâhip olmak için zarûrî ihtiyâçtandır. Bu harcamadan sonra eğer müslümanın elinde nisâb miktarı

mal kalırsa bu maldan zekât alınır. Nisâb miktarını zarûrî ihtiyâçlara âit masraflara eklersek ancak 40 - 45.000 TL. veya bu değerde malı bulunan kimse zekât vermeğe zorlanabilir. Yalnız şu noktayı da belirtmek îcâbeder ki, gereken masrafı yapmak veya yapmamakta ferd serbest bulunduğundan, fazla masrafı tercîh etmezse, o zaman yaptığı masraf ne ise o kadarı çıkarılır. Geride kalan mal nisâbı doldurunca ondan zekât alınır.(*)

1) Cessâs, «Ahkâm'ul - Kur'an» adlı tefsîrinde temel ihtiyâçlar konusunda şöyle diyor : Bazı ilim adamları 200 dirhem gümüş veya bunun karşılığı olan mesken, ev eşyâsı, hizmetçi ve zarûrî ihtiyâçlarda kullanılan at gibi temel ihtiyâçtan fazla eşyâya sâhib olan kimse müstağnî sayılır; başkasından yardım isteyemez. Hanefî mezhebinin görüşü de budur. Bunun delili, Ebu Bekr el-Hanefiyye'den rivâyet edilen şu hadîs-i şerîf'tir : Kim 200 dirhem gümüş (640 gr.) tutarında malı bulunduğu halde dilenirse haksız yere istemiş olur. (Cessâs, Ahkâm'ul-Kur'an, varak 564, Nur-i Osmâniye Ktb. yz. nüsh. No : 81/107).

2) Saîd İbn Cübeyr'den de şöyle dediği rivâyet edilmiştir : Evi, hizmetçisi, binek ve silâhı olan kimseye bunlara ihtiyâcı olmasa da zekât verilebilir. (Ebu Bekir er-Râzî, Ahkâm'ul-Kur'an, III, 130). Mâlikî mezhebinin görüşü de bu yoldadır.

Mâlikî fıkhı «el-Müdevvene» de şöyle bir rivâyet nakledilmiştir : Ömer İbn Abdülazîz, evi, hizmetçisi ve bineği bulunan kimseye zekât verilmelidir, demiştir. (Mâlik, el-Müdevvene, I, 57).

3) Gâlib İbn Ubeydillah'ın İmâm Hasan'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir : Rasûlullah (s.a.) ın ashâbı 10.000 dirhem (100.000 TL.) değerinde silâh, zırh ve mülkleri bulunduğu halde zekât kabul ederlerdi. (Cessâs, Ahkâm'ul-Kur'an, I, 564).

4) İbrâhîm en-Nehaî'den de şu rivâyet nakledilmiştir : Ashâb evi, hizmetçisi bulunan kimseyi zekât almaktan men'etmezlerdi. (Cessâs, Ahkâm'ul-Kur'an, Nuru Osmâniye ktb. yz. nüs. varak 564, No: 81/107).

5) İmâm Mâlik'in bu konudaki görüşü dikkate şâyandır. El-Müdevvene'de Mâlikî mezhebinin görüşü şöyle belirtiliyor : İmâm Mâlik'e evi ve hizmetçisi bulunan kimseye zekât verilip verilmeyeceği soruldu. O da şöyle cevab verdi :

Devirlere göre hüküm değişir. Eğer oturduğu evi satıp bunun parası ile başka ucuz bir ev te'mîn edip, geride iâşesini sağlayacak kadar para artmazsa, ona zekât verilebilir. Eğer mevcûd evini satıp parası ile ihtiyâca cevab verecek normal bir ev satın alabilir ve geride iâşesini te'mîn

(*) Eserin yazıldığı günlerdeki hayat şartları.

edecek kadar para artarsa, bu takdîrde o kimse zengin sayılacağından ona zekât verilemez. (Bkz. Mâlik, el-Müdevvene, I, 55.)

6) Hanefî mezhebine göre temel ihtiyâçlar :

Hanefî mezhebine göre, ihtiyâca cevab verebilecek mesken, zarûrî giyim eşyâsı, ev eşyâsı, binek hayvanları, hizmetçi ve harplerde kullanılan silâhlarla ilim adamlarının istifâde için bulundurdukları kitablar, zarûrî ihtiyâçtan sayılmaktadır. (Bkz. İbn Hümâm, Feth'ul-Kadîr, I, 487).

Yiyecek maddeleri ile sanatkârlara lâzım olan âletler ve zirâatla uğraşanların kullandıkları zirâat araçları da zarûrî ihtiyâçlrdan ma'dûd olup, bunlardan zekât lâzım gelmez. (Bkz. Seyyid Sâbık, Fıkh es-Sünne, I, 383).

Hanefî mezhebine göre, bir kimsenin 1000 dirhem parası ve 1000 dirhem de borcu olsa, buna karşılık ticârî gâye dışında kullandığı 10.000 dirhem değerinde bir evi ile hizmetçisi bulunsa, bunlardan zekât vermesi gerekmez. Zîrâ elindeki para borcuna mahsub edileceğinden yok hükmündedir. Ev ile hizmetçi de zarûrî ihtiyâçlardandır. Binâenaleyh bunların satılıp borca verilmesi gerekmez. Borç karşılığındaki para da yok hükmünde bulunduğundan, evi ve hizmetçisi bulunması müslümana zekât verilmesine mâni değildir. Çünkü bunlar onun ihtiyâçlarını gidermiyor, belki artırıyor. Ev ta'mîr ister, hizmetçi masraf ister. Hattâ bu konuda Hasan el-Basrî'den şöyle bir rivâyet nakledilmektedir :

Hz. Peygamber devrinde 10.000 dirhem parası bulunan bir kimseye zekât vermek helâl oluyordu. Kendisine : Bu nasıl olur? Denilince, cevaben : Bir kimsenin bu para değerinde evi, hizmetçisi, zırh ve silâhı bulunurdu. Bu eşyâya sâhib olan ashâb bunları satıp paraya çevirmekten de men'edilirlerdi.

Temel ihtiyâçlar konusunda Hanefî ve Mâlikîlerce kabul edilen görüşe göre, karşımıza şöyle bir mesele çıkıyor : Acabâ bir müslümanın elinde hizmetçi, ev, ev eşyâsı, silâh ve binek satın alabilecek kadar parası bulunsa, bu kimse şer'an zengin sayılabilir mi?

Ashâbtan 10.000 dirhem (Hz. Peygamber devrindeki satın alma gücüne göre, 100.000 TL.) değerinde hizmetçi, ev ve ev eşyâsı ile silâh ve bineğe sâhib oldukları halde zekât kabul edenler bulunduğunu öğrendiğimize göre, günümüzde bir müslümanın bu kadar parası elinde bulunsa, ihtiyâçlarına sarfettiği takdîrde o paradan elinde bir şey kalmazsa zekât vermesi gerekmez. Eğer ihtiyâçlarına sarf etmeden nisâb miktarı ve daha fazla parayı elinde bulundurursa o takdîrde zekâtını vermesi gerekir. (Yunus Vehbi Yavuz, İslâmda Zekât Müessesesi, 103 - 139, İst. 1972).

وَمِنْهُمُ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ قُلْ أُذُنُ خَيْرٍ لَّكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَيُؤْمِنُ
لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦١﴾

61 — İçlerinden öyleleri de vardır ki; o, her şeye kulak kesiliyor, diyerek peygambere eziyyet verirler. De ki: O, sizin için bir hayır kulağıdır. Allah'a inanır, mü'minlere inanır. Ve aranızda îmân etmiş olanlara rahmettir. Allah'ın Rasûlüne eziyyet verenler için elem verici bir azâb vardır.

Onlar bu sözleriyle şöyle demek istiyorlar : Kim ona bir şey söylese, onu doğruluyor, bizim hakkımızda kim ona bir şey bahsetse doğruluyor, biz gelip ona yemîn ettiğimizde bizi de doğruluyor. Bu anlam İbn Abbâs, Mücâhid ve Katâde'den rivâyet edilmiştir. Allah Teâlâ da şöyle buyurur : De ki : O, sizin için bir hayır kulağıdır. Doğrunun ve yalancının kim olduğunu tanır. Allah'a inanır, mü'minlere inanır, onları doğrular ve aranızda îmân etmiş olanlara rahmet, kafîrlere karşı bir huccettir. Allah'ın Rasûlüne eziyet verenler için elîm bir azâb vardır.

يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ لِيُرْضُوكُمْ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَن يُرْضُوهُ إِن كَانُوا مُؤْمِنِينَ
﴿٦٢﴾ أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّهُ مَن يُحَادِدِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا ذَٰلِكَ
الْخِزْيُ الْعَظِيمُ ﴿٦٣﴾

62 — Sizi hoşnûd etmek için Allah'a yemîn ederler. Halbuki Allah'ı ve Rasûlünü hoşnûd etmeleri daha doğrudur. Eğer mü'min iseler.

63 — Bilmezler mi ki; kim Allah'a ve Rasûlüne karşı koymaya kalkışırsa muhakkak ona, içinde ebedî kalacağı cehennem ateşi vardır. İşte bu en büyük rüsvâylıktır.

«Sizi hoşnûd etmek için Allah'a yemîn ederler...» âyeti hakkında Katâde der ki : Bana anlatıldığına göre; münâfıklardan birisi : Allah'a

yemîn olsun ki onlar, en hayırlılarınız ve en şereflilerinizdir. Muhammed'in söyledikleri her ne kadar hak ise de, onlar merkeblerden daha şerlidirler, demiş ve bunu müslümanlardan birisi işiterek : Allah'a yemîn olsun ki, Muhammed'in söyledikleri mutlak gerçektir. Ve andolsun ki sen merkebden daha kötüsün, demişti. (Müslüman) kişi Hz. Peygamber (s.a.) e koşup bu durumu haber verdi de Hz. Peygamber o adama (münâfığa) haber gönderip çağırttı ve : Seni böyle söylemeye sevkeden nedir? diye sordu. O kişi, kendi kendine la'net etmeye ve bunu söylemediğine dâir Allah'a yemîn etmeye başladı. Müslüman kişi ise : Ey Allah'ım, doğru söyleyeni doğrula, yalancıyı yalanla, dedi de Allah Teâlâ : «Sizi hoşnûd etmek için Allah'a yemîn ederler. Halbuki Allah'ı ve Rasûlünü hoşnûd etmeleri daha doğrudur. Eğer mü'min iseler.» âyetini indirdi.

Allah Teâlâ : «Bilmezler mi ki; kim Allah'a ve Rasûlüne karşı koymaya kalkışırsa muhakkak ona, içinde ebedî kalacağı cehennem ateşi vardır.» buyurur. Onlar yakînen bilmediler mi ki Allah'a ve Rasûlüne karşı koymaya, onunla harbetmeye, ona muhâlefet etmeye kalkışan kimse bir noktada, Allah ve Rasûlü de bir noktadadır. «Muhakkak ona, içinde hor ve azâblandırılmış olarak ebedî kalacağı cehennem ateşi vardır. İşte bu en büyük rüsvâylık, en büyük zillet ve en büyük mutsuzluktur.»

يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ أَنْ تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ قُلِ اسْتَهْزِئُوا
إِنَّ اللَّهَ مُخْرِجٌ مَا تَحْذَرُونَ ﴿٦٤﴾

64 — Münâfıklar; üzerlerine kalblerinde olanı haber verecek bir sûrenin indirilmesinden çekiniyorlar. De ki : Siz alay edin bakalım, Allah çekindiğinizi ortaya çıkarandır.

Mücâhid der ki : Aralarında sözü söylüyor, konuşuyorlar, sonra da : Umulur ki Allah bizim bu sırrımızı ifşâ etmez, diyorlardı. Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın : «Sana geldikleri zaman, seni Allah'ın selâmlamadığı bir şeyle selâmlarlar. Kendi içlerinden de : Söylediklerimiz yüzünden Allah'ın bize azâb etmesi gerekmez miydi? derler. Onlara cehennem yeter. Oraya gireceklerdir. Ne kötü dönüş yeridir!» (Mücâdile, 8) kavli gibidir. Bu âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur : «De ki : Siz alay

edin bakalım, Allah çekindiğinizi ortaya çıkarandır.» Allah Teâlâ Rasûlüne sizi rüsvây edecek ve sizin durumunuzu ona açıklayacak şeyleri yakında indirecektir. Nitekim başka bir âyette de : «Yoksa kalblerinde hastalık olanlar, onların kinlerini Allah'ın dışarı vurmayacağını mı sandılar? ... Sen onları yüzlerinden tanırdın. Andolsun ki, sen onları sözlerinin üslûbundan da tanırsın. Allah bütün amellerinizi bilir.» (Muhammed, 29 - 30) buyurmaktadır. Bu sebepledir ki Katâde : Bu sûreye el-Fâziha ismi verilirdi, ki münâfıkların rüsvây edicisidir, demiştir.

وَلَئِن سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ ۚ قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنتُمْ
تَسْتَهْزِئُونَ ﴿٦٥﴾ لَا تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُم بَعْدَ إِيمَانِكُمْ ۚ إِن نَّعْفُ عَن طَائِفَةٍ مِّنكُمْ
نُعَذِّبْ طَائِفَةً بِأَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿٦٦﴾

65 — Şayet onlara soracak olursan, diyeceklerdir ki : Andolsun ki biz dalmış oyalanıyorduk. De ki : Allah ile, O'nun âyetleri ve peygamberi ile mi alay ediyorsunuz?

66 — Ma'zeret beyân etmeyin, gerçekten siz inanmanızdan sonra küfrettiniz. İçinizden bir topluluğu affetsek bile, mücrimler oldukları için bir topluluğa azâb ederiz.

Ebu Ma'şer el-Medînî'nin Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî ve başkalarından rivâyetine göre şöyle demişlerdir : Münâfıklardan birisi : Bizim şu kurrâmızı ancak midelerine en düşkün, dilleri en yalancı ve düşmanla karşılaşma sırasında en korkaklarımız olarak görüyorum, dedi. Bu, Allah Rasûlü (s.a.) ne ulaştırıldı. Hz. Peygamber kalkmış, devesine binmişken (bu sözü söyleyen münâfık) geldi ve : Ey Allah'ın elçisi, andolsun ki, biz sadece eğlenip duruyorduk, dedi. Hz. Peygamber : «Allah ile, O'nun âyetleri ve peygamberi ile mi alay ediyordunuz... Mücrimler oldukları için bir topluluğa azâb ederiz.» buyurdu. Münâfığın ayakları taşlara takılıyor ve Allah Rasûlü (s.a.) ona dönüp bakmıyordu. O, Allah Rasûlü (sa..) nün binitinin gemine asılmıştı.

Abdullah İbn Vehb der ki : Bana Hişâm İbn Sa'd'ın... Abdullah İbn Ömer'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Tebûk gazvesinde birisi bir mecliste : Bizim şu kurrâmız kadar midelerine düşkün, dilleri yalancı ve düşmanla karşılaşma esnâsında korkak kimseyi hiç görme-

dim, demişti. Birisi mescidde : Yalan söyledin, fakat sen münâfıksın. Mutlakâ Allah Rasûlü (s.a.) ne haber vereceğim, dedi. Bu, Allah Rasûlü (s.a.) ne ulaştı ve Kur'an (âyet) nâzil oldu. Abdullah İbn Ömer der ki : Ben onu gördüm. Allah Rasûlü (s.a.) nün devesinin palanına (üzengisine) asılmış ve taşlar ayağını yaralıyorken : Ey Allah'ın elçisi, biz sadece eğleniyorduk, diyor ve Allah Rasûlü (s.a.) de : «Allah ile O'nun âyetleri ve peygamberiyle mi alay ediyordunuz? Ma'zeret beyân etmeyin, gerçekten siz inanmanızdan sonra küfrettiniz.» buyuruyordu. Bu hadîsin bir benzerini Leys de Hişâm İbn Sa'd'dan rivâyet etmiştir.

İbn İshâk der ki : Münâfıklardan bir grup içinde Amr İbn Avf oğullarından Ümeyye İbn Zeyd oğullarının kardeşi Vedîa İbn Sâbit ve Seleme oğullarının müttefiki Eşca' kabîlesinden Muhaşşin (veya Mahşî) İbn Humeyyir, Allah Rasûlü (s.a.) Tebûk'e giderken ona işâret ederek bir diğerine : Asfar oğullarıyla savaşmayı arapların birbirleriyle savaşması gibi mi sanıyorsunuz? Allah'a yemîn olsun ki yarın sizin iplerle bağlanmış olduğunuzu görür gibiyiz, diyorlardı. Bununla inananları üzmek ve korkutmak istiyorlardı. Muhaşşin İbn Humeyyir : Allah'a yemîn olsun ki bu sözümüz sebebiyle hakkımızda Kur'an (bir âyet) inmemesini ve buna mukâbil her birimize yüz sopa vurulmasının karârlaştırılmasını daha çok isterdim, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) —bana ulaştığına göre— Ammâr İbn Yâsir'e : O topluluğa yetiş; muhakkak ki onlar yandılar. Ne söylediklerini onlara sor. Eğer inkâr ederlerse : Bilakis evet, şöyle şöyle söylediniz de, buyurdu. Ammâr onlara gitti ve Allah Rasûlü'nün söylemesini emrettiği şeyleri söyledi de özür beyân etmek üzere Allah Rasûlü (s.a.) ne geldiler. Allah Rasûlü (s.a.) biniti üzerinde dururken Vedîa İbn Sâbit binitinin üzengisini tutmuş ve : Ey Allah'ın elçisi, biz sâdece eğleniyorduk, dedi de Allah Teâlâ : «Şâyet onlara soracak olursan, diyeceklerdir ki : Andolsun ki biz, dalmış oyalanıyorduk.» âyetini indirdi. Muhaşşin İbn Humeyyir : Ey Allah'ın elçisi, beni ismim ve babamın ismi geri bıraktı, dedi de bu âyette Muhaşşin İbn Humeyyir affedilen kişi oldu ve ona Abdurrahmân ismi verildi. Allah'tan şehîd olarak öldürülmesini ve yerinin bilinmemesini diledi. Yemâme günü öldürüldü ve ondan hiç bir iz bulunamadı. «Şâyet onlara soracak olursan, diyeceklerdir ki : Andolsun ki biz, dalmış oyalanıyorduk, diyeceklerdir.» âyeti hakkında Katâde der ki : Hz. Peygamber (s.a.) Tebûk gazvesinde iken münâfıklardan bir grup önünde yürüyor ve : Şu, Rûm saraylarını ve kalelerini fethedeceğini sanıyor. Heyhât, heyhât, diyorlardı. Allah Teâlâ peygamberi (s.a.) ni onların söylemiş olduklarına muttali' kıldı da : Şu kimseleri bana getirin, buyurup onları çağırtdı ve : Siz, şöyle şöyle dediniz, buyurdu. Onlar, biz sâdece dalmış oyalanıyorduk, diye yemînler ettiler.

Bu âyetin tefsîrinde İkrime der ki inşâallah Allah'ın kendisini affedeceği kişilerden birisi şöyle diyordu : EyAllah'ım, muhakkak ben benim kasdedildiğim bir âyet işitiyorum ki ondan tüyler ürperir ve kalbler titrer. Ey Allah'ım, benim vefâtımı senin yolunda öldürülme kıl. Hiç kimse : Ben gaslettim (cenâzesini yıkadım), ben kefenledim, ben defnettim, demesin. Yemâme günü öldürüldü de müslümanlardan hiç kimse onu bulamadı.

Allah Teâlâ buyurur ki : «Ma'zeret beyân etmeyin, (alay etmekte olduğunuz bu sözünüzle) gerçekten siz inanmanızdan sonra küfrettiniz. İçinizden bir topluluğu affetsek bile, (elbette hepiniz affedilecek değilsiniz. Bu günâhkâr ve hatâlı sözlerinden dolayı) mücrimler oldukları için bir topluluğa azâb ederiz.»

الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُم مِّن بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ
وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٦٧﴾ وَعَدَ
اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا هِيَ حَسْبُهُمْ
وَلَعَنَهُمُ اللَّهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٦٨﴾

67 — Münâfık erkeklerle, münâfık kadınlar birbirlerindendirler. Münkeri emreder ve ma'rûfu nehyederler. Ellerini sımsıkı tutarlar. Onlar Allah'ı unuttular; O da onları unuttu. Muhakkak ki, münâfıklar, fâsıkların kendileridir.

68 — Allah; münâfık erkeklerle, münâfık kadınlara ve kâfirlere cehennem ateşini va'detmiştir. Orada temelli kalıcıdırlar. Bu, onlara yeter. Ve Allah onlara la'net etmiştir. Onlara sürekli bir azâb vardır.

Münâfık Erkekler ve Kadınlar

Allah Teâlâ, mü'minlerin sıfatlarının zıddına olan münâfıkları takbîh buyuruyor. İnananlar ma'rûfu emredip münkerden nehyettiklerinde bunlar : «Münkeri emreder, ma'rûfu nehyederler. (Allah yolunda infâkda (harcamada) bulunmaktan) ellerini sımsıkı tutarlar. Onlar Allah'ı (zikri) unuttular; O da onları unuttu. (Onlara kendilerini unutanın muâmelesiyle muâmelede bulundu.)» Allah Teâlâ başka bir âyet-

te de şöyle buyurur : «Denilir ki : Siz nasıl ki bu güne kavuşacağınızı unuttuysanız, biz de sizi unutup terkettik...» (Câsiye, 34). «Muhakkak ki münâfıklar, fâsıkların kendileridir.» Hak yoldan çıkmış, sapıklık yoluna girmişlerdir. «Allah; münâfık erkeklerle, münâfık kadınlara ve kâfirlere, (yaptıkları zikredilen bu işleri üzerine,) cehennem ateşini va'detmiştir. Orada (münâfıklar ve kâfirler) temelli kalıcıdırlar. Bu, azâb olarak onlara yeter. Ve Allah onlara la'net etmiş (onları kovmuş, uzaklaştırmış) tır. Onlara sürekli bir azâb vardır.»

كَالَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ كَانُوٓا۟ أَشَدَّ مِنكُمْ قُوَّةً وَأَكْثَرَ أَمْوَٰلًا وَأَوْلَٰدًا فَٱسْتَمْتَعُوا۟ بِخَلَٰقِهِمْ فَٱسْتَمْتَعْتُم بِخَلَٰقِكُمْ كَمَا ٱسْتَمْتَعَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكُم بِخَلَٰقِهِمْ وَخُضْتُمْ كَٱلَّذِى خَاضُوٓا۟ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَٰلُهُمْ فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ ۖ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْخَٰسِرُونَ ﴿٦٩﴾

69 — Sizden öncekiler gibi. Onlar kuvvet bakımından sizden daha yaman, mallar ve çocuklar bakımından daha çoktular. Onlar hisselerince bundan faydalandılar. Sizden öncekiler hisselerince faydalandıkları gibi, siz de hissenizce ondan faydalandınız ve onların daldığı gibi siz de daldınız. İşte onların yaptıkları dünyada da, âhirette de boşa gitmiştir. Ve onlar, hüsrâna uğrayanların kendileridir.

Allah Teâlâ buyurur ki : Kendilerinden öncekilerin daha güçlü kuvvetli ve daha çok mal ve evlâd sâhibi olmalarına rağmen dünya ve âhirette Allah'ın azâbına uğramaları gibi bunlar da dünya ve âhirette azâba uğramışlardır. «Onlar hisselerince —Hasan el-Basrî'ye göre dinlerinden— faydalandılar. Sizden öncekiler hisselerince faydalandıkları gibi, siz de hissenizce ondan faydalandınız. Ve onların (yalan ve bâtıla) daldığı gibi siz de daldınız. İşte onların yaptıkları (çalışmalar) dünyada da âhirette de boşa gitmiştir. (Bozuk olmaları sebebiyle onlara, bu çalışmalarından hiçbir sevâb yoktur.) Ve onlar, hüsrâna uğrayanların kendileridir.» Zîrâ bu işler üzerine onlar için bir sevâb hâsıl olmamıştır.

İbn Cüreyc'in Ömer İbn Atâ kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, «Sizden öncekiler gibi...» âyeti hakkında şöyle demiştir : Bu

gece, geçen geceye ne kadar benzemektedir. Siz de tıpkı kendinizden evvelkiler gibisiniz. Bunlar İsrâiloğullarıdır. Bizi onlara benzetmiştir. Bilmiyorum, herhalde şöyle de demişti : Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki sizler mutlakâ onlara uyacaksınız. Hattâ onlardan birisi bir keler kovuğuna girse dahi siz oraya gireceksiniz.

İbn Cüreyc der ki : Bana Ziyâd İbn Sa'd'ın... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) : Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki sizden öncekilerin yoluna karış karış, arşın arşın, kulaç kulaç uyacaksınız. Hattâ onlar bir keler yuvasına girmiş olsalardı mutlakâ siz de girerdiniz. buyurdu. Onlar kimdir ey Allah'ın elçisi? Kitab ehli mi? diye sordular, ya kim? buyurdu. Hadîsi bu şekliyle Ebu Ma'şer de Saîd el-Makburî'den, o Ebu Hüreyre'den, o da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyet etmiş olup bunda şu fazlalık vardır : Ebu Hüreyre der ki : Dilerseniz Kur'an'ı okuyunuz : «Sizden öncekiler gibi. Onlar; kuvvet bakımından sizden daha yaman, mallar ve çocuklar bakımından daha çoktular. Onlar hisselerince bundan —Ebu Hüreyre bunun din olduğunu söyler— faydalandılar. Sizden öncekiler hisselerince faydalandıkları gibi, siz de hissenizce ondan faydalandınız. Ve onların daldığı gibi siz de daldınız.» Dediler ki : Ey Allah'ın elçisi, İran ve Rumların yaptığı gibi mi? Hz. peygamber : İnsanlar hep aynı değil mi? buyurdu. Bu hadîsin sahîh bir rivâyette şâhidi de vardır.

أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَقَوْمِ إِبْرَاهِيمَ وَأَصْحَابِ مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكَاتِ أَتَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٧٠﴾

70 — Onlara kendilerinden öncekilerin, Nûh, Âd ve Semûd kavminin, İbrâhîm kavminin, Medyen ve altüst olmuş şehirler halkının haberleri gelmedi mi? Peygamberleri onlara apaçık delillerle gelmişlerdi. Allah onlara zulmediyor değildi. Ama onlar kendilerine zulmediyorlardı.

Allah Teâlâ, elçilerini yalanlayan bu münâfıklara nasîhatta bulunarak buyuruyor ki : Onlara kendilerinden öncekilerden Rasûlleri yalanlamış ümmetlerin, haberleri gelmedi mi? Allah'ın kulu ve elçisi Nûh (a.s.) a îmân edenler dışında yeryüzünde bulunanların hepsinin

suda nasıl boğulduğu Hûd (a.s.) u yalanladıklarında Âd kavminin kuru rüzgârla nasıl helâk edildikleri Sâlih (a.s.) i yalanlayıp deveyi boğazladıklarında Semûd kavmini çığlığın nasıl yakalayıverdiği, Allah'ın İbrâhîm'i açık mucizelerle destekleyip kavmine göndererek nasıl yardım ettiği, kral Nemrûd İbn Ken'ân İbn Kûş el-Ken'ânî —Allah'ın la'neti onun üzerine olsun— yi nasıl helâk ettiği, Şuayb (a.s.) ın kavmi olan Medyen halkını gölgelik günün azâbı, zelzele ve çığlığın nasıl yakaladığı, altüst olmuş şehirler halkı olan Lût kavminin haberleri onlara gelmedi mi? Lût (a.s.) un kavmi şehirlerde otururlardı. Bu husûsta başka bir âyette Allah Teâlâ : «Altı üstüne gelen kasabaları da o kaldırıp çarptı.» (Necm, 53) buyurmaktadır. Söylendiğine göre, onların baş şehirleri Sodom olup burada, altüst olan şehir ile burası kasdedilmektedir. Netîce olarak Allah Teâlâ, peygamberi Lût (a.s.) u yalanlamaları sebebiyle ve bir de âlemlerde kendilerinden önce hiç kimsenin yapmamış olduğu bir fuhşu yapmaları yüzünden sonuncularına varıncaya kadar tamâmını helâk buyurmuştur.

«Peygamberleri onlara apaçık delillerle (kesin huccetlerle) gelmişlerdi. (Onları helâk etmekle) Allah onlara zulmediyor değildi. (Zîrâ peygamberler göndermek sûretiyle onların aleyhine delil ikâme etmiş, ma'zeretleri onlardan uzaklaştırmıştır.) Ama onlar (peygamberleri yalanlamaları, hakka zıt gitmeleri ile) kendilerine zulmediyorlardı.» Böylece azâba dûçâr kalmış ve yok olmuşlardır.

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ
وَيُقِيمُونَ الصَّلَوٰةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَوٰةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَٰئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ
اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٧١﴾

71 — Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin velîleridirler. Ma'rûfu emreder, münkerden nehyederler. Namaz kılarlar, zekât verirler, Allah'a ve Rasûlüne itâat ederler. İşte Allah bunlara rahmet edecektir. Muhakkak ki Allah, Azîz'dir, Hakîm'dir.

Mü'min Erkekler ve Kadınlar

Allah Teâlâ münâfıkların yerilmiş sıfatlarını zikrettiğinde hemen peşinden inananların övülmüş sıfatlarını zikredip : «Onlar birbirlerinin

velîleridir. (Onlar birbiriyle yardımlaşırlar, birbirlerine arka çıkarlar.)» buyuruyor. Nitekim sahîh bir hadîste Allah Rasûlü : Mü'min, mü'min için; biri diğerini kuvvetle tutan yapı gibidir, buyurmuş ve parmaklarını birbirine kenetlemiştir. Yine sahîh bir hadîste şöyle buyurulur : Birbirlerini sevmede ve birbirlerine merhamet etmede mü'minlerin misâli bir cesed gibidir. Ondan bir organ şikâyet ettiğinde (hastalandığında) cesedin diğer organları ateş ve uykusuzlukla ona katılırlar. «Ma'rûfu emreder, münkerden nehyederler.» Başka bir âyette Allah Teâlâ şöyle buyurur : «İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip, kötülükten alıkoyan bir topluluk bulunsun. İşte onlar, kurtuluşa erenlerdir.» (Âl-i İmrân,104).

Namaz kılarlar, Allah'a itâat ederler. Zekât verirler, Allah'ın yaratıklarına iyilik ederler. Emrettiklerinde ve yasakladıklarını terketmede Allah ve Rasûlüne itâat ederler. İşte Allah bunlara; bu sıfatlarla nitelenmiş olanlara rahmet edecektir. Muhakkak ki Allah, Azîz'dir. Kendisine itâat edeni azîz kılar. Muhakkak ki izzet Allah'ın, Rasûlünün ve mü'minlerindir. Bu sıfatları bunlar arasında bölüştürmesinde ve daha önce geçen münâfıklara âit sıfatları onlara tahsîsinde hikmet sâhibi olup Allah Teâlâ bütün yaptıklarında mutlak hikmet sâhibidir.

وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً
فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٧٢﴾

72 — Allah mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara, içinde temelli kalacakları ve altından ırmaklar akan cennetleri va'detti. Ve Adn cennetlerinde çok güzel meskenler de. Allah tarafından bir hoşnûdluk ise daha büyüktür. En büyük kurtuluş işte budur.

Allah Teâlâ, mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara içinde temelli kalacakları ve altından ırmaklar akan cennetlerde hazırlamış olduğu hayırlar, devâmlı nimetler ve çok güzel (yapılmış), içinde kalınması hoş meskenler hazırladığını haber veriyor. Nitekim Buhârî ve Müslim'de Ebu İmrân el-Cevnî kanalıyla Ebu Bekr İbn Ebu Mûsâ Abdullah İbn Kays el-Eş'arî'den ve onun da babasından rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Kabları ve içindekiler altından iki cennet, kabları ve içindekiler gümüşten iki cennet. Adn cennetinde bulunan topluluk ile Rablarına bakmaları arasında sâdece Kibriya örtüsü

vardır. Yine Buhârî ve Müslim'in tahrîc ettikleri bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Mü'min cennette bir tek inciden oyulmuş, uzunluğu altmış mil olan bir çadırda olacaktır. Mü'minin orada yanlarına vardığı eşleri olacak fakat bu eşlerden biri diğerini göremeyeceklerdir. Yine Buhârî ve Müslim'de Ebu Hüreyre'den rivâyet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur :

مَنْ آمَنَ بِاللهِ وَرَسُولِهِ وَأَقَامَ الصَّلاَةَ وَصَامَ رَمَضَانَ كَانَ حَقًّا عَلَى اللهِ أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ هَاجَرَ فِي سَبِيلِ اللهِ أَوْ جَلَسَ فِي أَرْضِهِ الَّتِي وُلِدَ فِيهَا قَالُوا يَارَسُولَ اللهِ أَفَلاَ نُنَبِّئُ النَّاسَ بِذَلِكَ قَالَ إِنَّ فِي الْجَنَّةِ مِائَةَ دَرَجَةٍ أَعَدَّهَا اللهُ لِلْمُجَاهِدِينَ فِي سَبِيلِهِ كُلُّ دَرَجَتَيْنِ مَا بَيْنَهُمَا كَمَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالأَرْضِ فَإِذَا سَأَلْتُمُ اللهَ فَسَلُوهُ الْفِرْدَوْسَ فَإِنَّهُ أَوْسَطُ الْجَنَّةِ وَأَعْلَى الْجَنَّةِ وَفَوْقَهُ عَرْشُ الرَّحْمَنِ وَمِنْهُ تَفَجَّرُ أَنْهَارُ الْجَنَّةِ

Kim Allah'a ve Rasûlüne îmân eder, namazı kılar, Ramazân orucunu tutarsa, ister Allah yolunda hicret etmiş, isterse doğduğu yerde oturmuş olsun onu cennete koyması Allah üzerinde bir haktır. Ey Allah'ın elçisi, bunu insanlara haber vermeyelim mi? dediler de şöyle buyurdu : Muhakkak ki cennette yüz derece vardır. Allah bunları kendi yolunda cihâd edenler için hazırlamıştır. Her iki derece arasında gökle yer arası kadar mesâfe vardır. Allah'tan istediğiniz zaman Firdevs'i isteyiniz. Muhakkak o, cennetin ortası ve en üstüdür. Onun da üstü Rahmân'ın arş'ıdır. Cennet ırmakları oradan kaynar. Bu hadîsin bir benzerini Taberânî, Tirmizî ve İbn Mâce'de Zeyd İbn Eslem kanalıyla... Muâz İbn Cebel (r.a.) den rivâyetle mevcûdtur. Hadîsin bir benzeri, Ubâde İbn es-Sâmit'den rivâyetle Tirmizî'de de vardır. Ebu Hâzim'den, onun da Sehl İbn Sa'd'dan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) : Muhakkak ki cennet halkı, cennetteki odada gökte yıldızı gördüğünüz gibi birbirlerini göreceklerdir, buyurmuştur. Hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde tahrîc etmişlerdir.

Sonra bil ki cennette arş'a yakınlığı sebebiyle «el-Vesîle» denilen bir derece vardır ki; bu, derecelerin en üstünüdür. Burası cennette Allah Rasûlü (s.a.) nün meskenidir. Nitekim İmâm Ahmed der ki : Bize Abdürrezzâk'ın... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Bana duâ ettiğinizde Allah'tan benim için Vesîle'yi isteyiniz. Ey Allah'ın elçisi, Vesîle nedir? denildi de : Cennetteki en üstün derecedir. Oraya sâdece bir kişi ulaşacaktır. Onun ben olacağımı umarım, buyurdu. Müslim'in Sahîh'inde Kâ'b İbn Alkame kanalıyla... Abdullah İbn Amr İbn el-Âs'dan rivâyete göre o, Hz. Peygamber (s.a.) i şöyle buyururken işitmiş : Müezzini işittiğiniz zaman

onun söylediği gibi söyleyiniz, sonra bana duâ ediniz. (Benim üzerime salevât getiriniz). Muhakkak ki kim bana bir salevât getirirse; buna mukâbil Allah Teâlâ, o kışiye on salevât eder. Sonra benim için Vesîle'yi isteyiniz. O, cennette öyle bir derecedir ki Allah'ın kullarından sâdece bir kula yaraşır. Onun ben olacağımı umarım. Kim benim için Vesîle'yi isterse; kıyâmet günü ona şefâatım vâki' olacaktır.

Hâfız Ebu'l-Kâsım et-Taberânî der ki : Bize Ahmed İbn Ali'nin... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Allah'tan benim için Vesîle'yi isteyiniz. Dünyada benim için onu isteyen hiç bir kul yoktur ki kıyâmet günü onun için şâhid —veya şefâatçı— olmayayım. İmâm Ahmed'in Müsned'inde Sa'd Ebu Mücâhid et-Tâî kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivâyete göre; o, şöyle demiştir : Ey Allah'ın elçisi, bize cennetten bahset. Onun binâları nasıldır? dedik. Kerpiçleri altın ve gümüş, sıvası misk, çakılları inci ve yâkut, toprağı za'ferândır. Kim ona girerse; ihtiyâçlı ve kötü halli olmaz, nimete kavuşur. Ebedî olur ve ölmez. Elbiseleri eskimez ve gençliği sona ermez, buyurdu. Hadîsin bir benzeri, İbn Ömer'den merfû' olarak rivâyet edilmiştir. Tirmizî de Abdurrahmân İbn İshâk kanalıyla... Ali (r.a.) den rivâyete göre Allah Rasûlü : Cennette öyle odalar var ki dışları içlerinden, içleri de dışlarından görülür, buyurdu. Bir bedevî kalkıp : Ey Allah'ın elçisi, bunlar kimin içindir? diye sordu. Bunun üzerine Allah Rasûlü : Hoş söz eden, yemek yediren, oruca devâm eden, insanlar uyurken geceleyin namaz kılanlar içindir, buyurdu. Tirmizî, hadîsin garîb olduğunu söyler. Hadîsin bir benzerini Taberânî de Abdullah İbn Amr ve Ebu Mâlik el-Eş'arî kanallarından olmak üzere Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyet etmiştir. Her iki hadîsin de isnâdı ceyyid ve hasendir. Taberânî'nin rivâyetinde soruyu soranın Ebu Mâlik olduğu kaydedilir. En doğrusunu Allah bilir.

Üsâme İbn Zeyd'den rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) : Cennete koşan yok mu? Muhakkak ki cennetin bir benzeri yoktur. O, —Kâ'be'nin Rabbına yemîn olsun ki— parlayan bir nûr, sallanan bir reyhân, yüce bir köşk, devâmlı akan bir nehir, olgun bir meyve, güzel bir eş, pekçok hulleler, selâmet yurdunda ebedî kalış, meyveler, yeşillikler, bol geçim, yüce ve güzel bir yerde nimet, buyurdu. Onlar, Allah dilerse, biz ona koşanlarız, ey Allah elçisi, dediler de şöyle buyurdu : Allah dilerse deyiniz, dediler. Hadîsi İbn Mâce rivâyet etmiştir.

Allah Teâlâ : «Allah tarafından bir hoşnûdluk ise daha büyüktür.» buyurur ki onların içinde bulunacakları nimetlerden Allah'ın hoşnûdluğu daha büyük, daha üstündür. Nitekim İmâm Mâlik —Allah ona rahmet eylesin— Zeyd İbn Eslem kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.) den rivâyet eder ki Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Allah Teâlâ

cennet halkına : Ey cennet halkı, buyurur. Onlar : Buyur Rabbımız, mutluluk ve hayır Senin elindedir, derler. Allah Teâlâ : Hoşnûd oldunuz mu? diye sorar. Onlar : Ey Rabbımız, niçin râzı olmayacağız ki yaratıklarından hiç birine vermediğin bize verildi, derler. Bundan daha üstününü size vermeyeyim mi? diye sorar. Onlar : Ey Rabbımız, hangi şeydir bundan daha üstünü? diye sorarlar da Allah Teâlâ : Sizin üzerinize hoşnûdluğumu helâl kılıp bundan sonra ebediyyen size gazab etmeyeceğim, buyurur. Buhârî ve Müslim bu hadîsi Mâlik'den rivâyetle tahrîc etmişlerdir.

Ebu Abdullah el-Hüseyin İbn İsmâîl der ki : Bize Fadl er-Ruhâmî'nin... Câbir İbn Abdullah'tan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Cennet halkı cennete girdiği zaman Allah Teâlâ : Arzuladığınız bir şey var mı, size arttırayım? buyurur. Onlar : Ey Rabbımız, bize verdiğinden daha hayırlı olan nedir? derler de Allah Teâlâ : Benim hoşnûdluğum en büyüktür, buyurur. Hadîsi el-Bezzâr Müsned'inde Sevrî kanalıyla rivâyet etmiştir. Hâfız Ziyâ el-Makdîsi de «Sıfat'ül-Cenne» kitâbında : Bu hadîs bana göre sahîh hadîs şartlarına uygundur, der. En doğrusunu Allah bilir.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ جَٰهِدِ ٱلْكُفَّارَ وَٱلْمُنَٰفِقِينَ وَٱغْلُظْ عَلَيْهِمْ ۚ وَمَأْوَىٰهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿٧٣﴾
يَحْلِفُونَ بِٱللَّهِ مَا قَالُوا۟ ۖ وَلَقَدْ قَالُوا۟ كَلِمَةَ ٱلْكُفْرِ وَكَفَرُوا۟ بَعْدَ إِسْلَٰمِهِمْ وَهَمُّوا۟ بِمَا لَمْ يَنَالُوا۟ ۚ
وَمَا نَقَمُوٓا۟ إِلَّآ أَنْ أَغْنَىٰهُمُ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ مِن فَضْلِهِۦ ۚ فَإِن يَتُوبُوا۟ يَكُ خَيْرًا لَّهُمْ ۖ وَإِن يَتَوَلَّوْا۟
يُعَذِّبْهُمُ ٱللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ ۚ وَمَا لَهُمْ فِى ٱلْأَرْضِ مِن وَلِىٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٧٤﴾

73 — Ey peygamber; kâfirler ve münâfıklar ile cihâd et ve onlara karşı çetin ol. Onların varacakları yer cehennemdir ve o ne kötü dönüş yeridir.

74 — Allah adına yemîn ederler ki : Bir şey söylemediler. Halbuki onlar, küfür sözünü söylemişler ve müslümanlıklarından sonra kâfir olmuşlardır. Başaramayacakları bir şeye yeltendiler. Halbuki öç almaya yeltenmeleri için Allah'ın ve Rasûlünün onları zenginleştirmesinden başka bir sebep de yoktur. Eğer tevbe ederlerse; onlar için hayırlı olur. Şayet yüz çevirirlerse; Allah onları dünyada

da, âhirette de pek acıklı bir azâba uğratır. Ve onlar için yeryüzünde bir dost ve yardımcı yoktur.

Ey Peygamber Kâfirlerle Cihâd Et

Allah Teâlâ Rasûlüne kâfirlerle, münâfıklarla savaşmayı ve onlara sert davranmayı emrediyor. Bunların yanında kendine tâbi olan mü'minlere kanat germesini de emretmiş, kâfirler ve münâfıkların âhiret yurdunda varacakları yerin cehennem olduğunu haber vermiştir. Daha önce de Hz. Ali İbn Ebu Tâlib'den rivâyetle geçtiği üzere o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) dört kılıçla gönderilmiştir : Bir kılıç; müşrikler için : «Harâm aylar çıkınca artık müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün.» (Tevbe, 5), bir kılıç; kitab ehlinin kâfirleri için : «Kitab verilmiş olanlardan Allah'a da, âhiret gününe de inanmayan, Allah ve peygamberinin harâm kıldığını harâm saymayan ve hak din edinmeyenlerle —boyun eğip kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar— savaşın.» (Tevbe, 29), bir kılıç; münâfıklar için : «Ey peygamber, kâfirler ve münâfıklar ile cihâd et.». Bir kılıç da âsîler için : «O saldıranla Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar savaşın.» (Hucurât, 9).

İbn Cerîr'in de tercîh ettiğine göre bu, açıkça münâfıklık ettiklerinde onlarla savaşmayı gerektirir. «Kâfirler ve münâfıklar ile cihâd et.» âyeti hakkında İbn Mes'ûd : Eliyle, kalbiyle buna da güç yetiremez ise yüzüne karşı kızgın davranarak (abûs bir yüzle) karşı çıksın, demiştir. İbn Abbâs ise : «Allah Teâlâ kâfirlerle kılıçla, münâfıklarla dille cihâdı emretmiştir. Ayrıca onlara yumuşak davranmayı gidermiş, kaldırmıştır, der. Dahhâk der ki : Kâfirlerle kılıçla cihâd et, münâfıklara sözle sert davran. Bu onlarla cihâddır. Mukâtil ve Rebî'den bu görüşün bir benzeri rivâyet edilmiştir. Hasan ve Katâde ise : Onlarla cihâd, onlara hadlerin uygulanmasıdır, derler. Bu sözler arasında bir zıtlık olmadığı söylenebilir. Zîrâ durumlarına göre bazan bununla, bazan diğeriyle cezâlandırılırlar. En doğrusunu Allah bilir.

Allah Teâlâ : «Allah adına yemîn ederler ki : Bir şey söylemediler. Halbuki onlar, küfür sözünü söylemişler ve müslümanlıklarından sonra kâfir olmuşlardır.» buyurur ki Katâde bu âyetin Abdullah İbn Übeyy hakkında nâzil olduğunu söyler. Cüheyne kabîlesinden olan Ansâr'dan olana ağır basmış ve Abdullah, Ansâra : Kardeşinize yardım etmeyecek misiniz? Allah'a yemîn olsun ki bizimle Muhammed'in durumu : Köpeğini semirt seni yesin, diyenin sözü gibidir, demişti. Ayrıca : Medîne'ye dönersek muhakkak ki azîz olan zelîl olanı oradan çıkaracaktır, demişti. Müslümanlardan birisi koşup bunu Hz. Peygamber (s.a.) e haber verdi de Hz. Peygamber Abdullah'a birini gönderip çağırttı ve ona sordu. Bunun üzerine Abdullah, bu sözü söylemediğine dâir Allah adına yemîn etmeye başladı. Allah Teâlâ da onun hakkında bu âyeti indirdi.

İsmâîl İbn İbrâhîm İbn Ukbe'nin amcası Mûsâ İbn Ukbe kanalıyla... Enes İbn Mâlik (r.a.) den rivâyetine göre; o, şöyle demiş: Harre olayında kavmimin başına gelenlere üzülmüştüm. Şiddetli üzüntümün kendisine ulaştığı Zeyd İbn Erkam bana yazdı ki o, Allah Rasûlü (s.a.) nün şöyle buyurduğunu işitmiş: Ey Allah'ım, ansârı bağışla, ansârın çocuklarını da bağışla. —İbn Fadl Allah Rasûlü'nün, ansârın çocuklarının çocukları hakkında böyle söyleyip söylemediğinde şüphe etmiştir.— İbn Fadl der ki: Enes'in yanında olanlardan birisi ona Zeyd İbn Erkâm'ı sordu da şöyle dedi: O, hakkında Allah Rasûlü (s.a.) nün; kulaklarının işittiklerini haber vermesinde Allah onun doğruluğunu izhâr etmiştir, buyurduğu kimsedir. Allah Rasûlü (s.a.) hitâb ederken münâfıklardan biri: Eğer şu doğru ise biz merkeblerden daha kötüyüz, demişti. Zeyd İbn Erkam: Allah'a yemîn olsun ki o doğrudur. Muhakkak sen merkebten daha kötüsün, demiş ve bu durum Allah Rasûlü (s.a.) ne ulaştırıldığında bu sözü söyleyen sözünü inkâr etmişti. Allah Teâlâ da Zeyd'in tasdîki makâmında olmak üzere bu âyeti yani «Allah adına yemîn ederler ki: Bir şey söylemediler.» âyetini indirdi. İşte bu, kulaklarının işittiğini haber vermesinde doğruluğunu Allah'ın izhâr buyurup tasdîk ettiği kişidir, kısmına kadar hâdisi Buhârî Sahîh'inde İsmâîl İbn Ebu Üveys kanalıyla İsmâîl İbn İbrâhîm İbn Ukbe'den rivâyet etmiştir. Herhalde hadîsin bundan sonrası Mûsâ İbn Ukbe'nin sözüdür. Hadîsi Muhammed İbn Füleyh de kendi isnâdı ile Mûsâ İbn Ukbe'den rivâyet etmiş, sonra: İbn Şihâb der ki... deyip bundan sonraki kısmını Mûsâ kanalıyla İbn Şihâb'dan rivâyetle zikretmiştir.

Bu kıssa hakkında meşhûr olan ise bunun Mustalik oğulları gazvesinde vukû bulmuş olmasıdır. Herhalde râvî vehmederek âyeti zikretmiş olsa gerektir. Bir başka âyeti zikretmek istemiş ve fakat bu âyeti zikretmiştir. En doğrusunu Allah bilir.

— Ek —

Bize Muhammed İbn İshâk'ın Zührî'den, onun Abdurrahmân İbn Abdullah İbn Kâ'b İbn Mâlik'den, onun babasından, onun da dedesinden rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) geldiğinde kavmim beni yakaladı ve: Sen şâir bir adamsın. Dilersen bazı sebepler ileri sürerek Allah Rasûlü (s.a.) ne özür beyân edebilirsin. Sonra bir günâh olursa Allah'tan mağfiret dilersin... dediler. Sonra râvî hadîsi uzunca zikredip dedi ki: Hz. Peygamber (s.a.) in beraberinde olanlardan haklarında Kur'an inen ve münâfıklardan geride kalanlardan birisi de Cülâs İbn Süveyd İbn es-Sâmit idi. Ümeyr İbn Sa'd'ın annesi ile evliydi. Umeyr, onun yanında yetîm idi. Kur'an nâzil olup ta Allah Teâlâ münâfıklar hakkında zikrettiklerini zikredince Cülâs: Allah'a

yemîn olsun ki eğer bu adam söylediklerinde doğru ise muhakkak biz merkeblerden daha kötüyüz, dedi. Bunu işiten Umeyr İbn Sa'd : Allah'a yemîn olsun ki, ey Cülâs, muhakkak ki sen bana insanların en sevimlisi, imtihân yönünden en güzeli ve hoşlanmadığı şeyin kendisine isâbet etmesini en çok istemediğim kimse idin. Fakat öyle bir söz söyledin ki; eğer ben onu anlatırsam, bu seni rüsvây eder. Eğer onu gizlersem, gizlemem beni helâk eder. Bunlardan birisi (birincisi) bana diğerinden daha hafîftir, dedi ve Allah Rasûlü (s.a.) ne gelip Cülâs'ın söylediklerini ona anlattı. Bu Cülâs'a ulaşınca hemen Hz. Peygamber (s.a.) in yanına gelip Umeyr İbn Sa'd'ın anlattıklarını kendisinin söylemediğini ve onun kendisine iftirâ ettiğini belirtip bu husûsta Allah'a yemîn etti. Bunun üzerine Allah Teâlâ onun hakkında : «Allah adına yemîn ederler ki : Bir şey söylemediler. Halbuki onlar, küfür sözünü söylemişler ve müslümanlıklarından sonra kâfir olmuşlardır...» âyetini indirip Allah Rasûlü (s.a.) nü buna muttali' kıldı. Cülâs'ın güzelce tevbe edip nifâktan sıyrıldığını rivâyet ederler. Hadîs bu şekliyle müdrectir. İdrâc edilen kısım hadîse muttasıl olarak gelmiştir. Sanki o, —en doğrusunu Allah bilir— bizzât İbn İshâk'ın sözü olup Kâ'b İbn Mâlik'in sözlerinden değildir.

Urve İbn Zübeyr der ki : Bu âyet, Cülâs İbn Süveyd İbn Sâmit hakkında nâzil olmuştur. O ve karısının oğlu Mus'ab Kubâ'dan gelmişlerdi. Cülâs : Şâyet Muhammed'in getirdiği hak ise; biz, üzerinde olduğumuz şu merkeblerimizden daha kötüyüz, dedi. Mus'ab : Ey Allah'ın düşmanı, Allah'a yemîn olsun ki söylediklerini Allah Rasûlü (s.a.) ne haber vereceğim, dedi. Hz. Peygamber (s.a.) e geldim. Ve benim hakkımda Kur'an inmesinden veya bana bir musîbet isâbet etmesinden veya onun hatâsına karıştırılmamdan korktum da : Ey Allah'ın elçisi, ben ve Cülâs Kubâ'dan geldik. Şöyle şöyle dedi! Onun hatâsına karıştırılmam veya benim başıma bir musîbet gelmesinden korkum olmasaydı, sana bunu haber vermezdim, dedim. Cülâs'ı çağırıp : Ey Cülâs, Mus'ab'ın bildirdiğini dedin mi? diye sordu. O yemîn etti. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Allah adına yemîn ederler ki : Bir şey söylemediler. Halbuki onlar, küfür sözünü söylemişler ve müslümanlıklarından sonra kâfir olmuşlardır.» âyetini indirdi.

Muhammed İbn İshâk der ki : Bana ulaştığına göre; bu sözleri söyleyen Cülâs İbn Süveyd İbn es-Sâmit olup, bu sözleri Allah Rasûlü'ne onun evinde yetîm olan Umeyr İbn Saîd ulaştırmış ve Cülâs bu sözleri inkârla söylemediğine dâir Allah'a yemîn etmiş; Allah Teâlâ onun hakkında âyet indirince tevbe etmiş, nifâktan sıyrılmış ve bana ulaştığına göre güzelce tevbe etmiştir.

İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki : Bana Eyyûb İbn İshâk İbn İb-

râhîm'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) bir ağacın gölgesinde oturuyordu. Muhakkak size (biraz sonra) bir insan gelip şeytânın gözleriyle bakacak. Geldiği zaman onunla konuşmayın, buyurdu. Çok geçmeden mavi gözlü bir adam çıktı geldi. Allah Rasûlü (s.a.) onu çağırıp : Sen ve arkadaşların bana ne ile hakâret ettiniz? diye sordu. Adam gidip arkadaşlarını getirdi ve söylemediklerine dâir yemîn ettiler de Allah Rasûlü (s.a.) onları affetti. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Allah adına yemîn ederler ki : Bir şey söylemediler...» âyetini indirdi.

«Başaramayacakları bir şeye giriştiler.» âyetinin Cülâs hakkında nâzil olduğu söylenir. Muhakkak ki Allah Rasûlü (s.a.) ne haber vereceğim, dediği zaman karısının oğlunu öldürmeye kalkmıştı. Âyetin Abdullah İbn Übeyy hakkında nâzil olduğu da söylenir ki o Hz. Peygamber (s.a.) i öldürmeyi kasd etmişti. Süddî der ki : Allah Rasûlü râzı olmasa dahi Abdullah İbn Übeyy'e tâc giydirmek isteyen bir takım kişiler hakkında nâzil olmuştur. Rivâyete göre Allah Rasûlü Tebûk gazvesinde iken yürüyüş sırasında gecelerden birinde münâfıklardan bir grup Hz. Peygamber (s.a.) e suikast düzenlemeye niyyet etmişlerdi. On küsûr kişi idiler. Dahhâk, bu âyetin onlar hakkında nâzil olduğunu söyler. Bu, Hâfız Ebu Bekr el-Beyhakî'nin «Delâil'ün-Nübüvve» isimli kitâbında rivâyet ettiği hadîste açıkça görülmektedir. Beyhakî, Muhammed İbn İshâk kanalıyla... Huzeyfe İbn el-Yemmân (r.a.) dan rivâyet eder ki o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) nün devesinin geminden tutmuş ben önden çekiyor, Ammâr da deveyi sürüyordu. —Veya ben deveyi sürüyordum, Ammâr da önden çekiyordu.— Biz, dağın bir yamacına vardığımızda birden orada Hz. Peygamberin önüne çıkan oniki süvâri gördüm. Allah Rasûlü (s.a.) ne onları haber verdim. Onları çağırdı. Onlar gerisin geri dönüp kaçtılar. Allah Rasûlü (s.a.) bize : O topluluğu tanıdınız mı? diye sordu. Biz : Hayır ey Allah'ın elçisi, yüzleri peçeli idi. Fakat biz binitlerini tanıdık, dedik. Bunlar, kıyâmet gününe kadar münâfıklardır. Ne istediklerini biliyor musunuz? buyurdu. Biz hayır, dedik. Onlar, Allah Rasûlü (s.a.) ne akabe (dağının yamacın) de galebe çalmak ve onu oradan atmak istiyorlardı, buyurdu. Biz : Ey Allah'ın elçisi, her kavmin, arkadaşlarının başını sana göndermesi için aşîretlerine birini göndermeyecek misin? diye sorduk. Hayır, arabların kendi aralarında : Muhammed bir kavimle savaştı. Allah Teâlâ onu onların üzerine gâlib kılınca döndü onları öldürdü, diye konuşmalarından hoşlanmam, buyurup sonra şöyle dedi : Ey Allah'ım, onlara dübeyle at. Biz : Ey Allah'ın elçisi, dübeyle nedir? diye sorduk. Onlardan birinin kalb damarına isâbet edip onu helâk edecek bir ateş parçasıdır, buyurdu.

İmâm Ahmed —Allah ona rahmet eylesin— der ki! Bize Yezîd'in... Ebu et-Tufeyl'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) Tebûk gazvesinden dönerken bir münâdîye emretti ve o, şöyle nidâ etti : Allah Rasûlü yamaç yolunu tutmuştur. Kimse o yolu tutmasın. Ḥuzeyfe Allah Rasûlü (s.a.) nün binitini geminden tutup çeker ve Ammâr' da sürerken birden binitleri üzerinde yüzleri peçeli bir grup gelip Allah Rasûlü'nün devesini sürmekte olan Ammâr'ın üstüne çullandılar. Ammâr (r.a.) onların binitlerinin yüzlerine vurmaya başladı. Allah Rasûlü (s.a.) Huzeyfe'ye : Dur, dur, buyurup binitinden indi. Hz. Peygamber inince o da indi. Ammâr döndüğünde : Ey Ammâr, o topluluğu tanıdın mı? diye sordu. Ammâr : Binitlerinin hepsini tanıdım. Fakat kavim peçeliydi, dedi. Hz. Peygamber : Ne istediklerini bilir misin? diye sordu. Ammâr : Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dedi. Hz. Peygamber : Allah Rasûlü (s.a.) nü ürkütüp atmak istediler, buyurdu. Ammâr, Allah Rasûlü (s.a.) nün ashâbından bir adama gitti. O : Allah için söyle, akabe ashâbı (yamaçta size karşı gelenler) kaç kişiydiler, biliyor musun? dedi. Ammâr : Ondört, şâyet sen de onlardan isen onbeş kişi idiler, dedi. Allah Rasûlü (s.a.), onlardan; Allah'a yemîn olsun ki biz, Allah Rasûlü'nün münâdisini işitmedik. Ve o topluluğun ne istediğini de bilmiyorduk, diyen üçünü ma'zûr gördü. Ammâr der ki : Ben şehâdet ederim ki kalan onikisi dünya hayatında ve şâhidlerin ortaya çıktığı günde Allah ve Rasûlüne düşmandırlar. İbn Lehîa'nın Ebu'l-Esved'den, onun da Urve İbn Zübeyr'den buna benzer rivâyetinde Allah Rasûlü (s.a.) insanlara vâdînin alt tarafında yürümelerini emretmiş, o, Huzeyfe ve Ammâr yamaca tırmanmıştılar. Yüzleri peçeli olarak bu rezîl gürûh, onların peşine takılıp yamaca tırmanıp ordan gitmek istemişler, Allah Teâlâ da Rasûlü (s.a.) ne onların maksadlarını bildirmiş, buna muttali' kılmıştı. Hz. Peygamber Huzeyfe'ye emretmiş, Huzeyfe onlara dönüp binitlerinin yüzlerine vurmuş, korkmuşlar ve kabâhatli olarak dönmüşlerdi. Allah Rasûlü (s.a.) onların isimlerini ve kendisini öldürme niyyetlerini Huzeyfe ve Ammâr'a bildirmiş ve gizlemelerini emretmişti. Yûnus İbn Bükeyr de, İbn İshâk'tan bu şekilde rivâyet etmiştir. Ancak burada onlardan bir cemâatın isimleri verilmiştir. En doğrusunu Allah bilir. Beyhakî'nin söylediğine göre, Taberânî'nin Mu'cem'inde de bu şekilde anlatılır. Anlatılan bu kıssanın sıhhatine Müslim'in rivâyet ettiği şu hadîs delâlet etmektedir : Müslim der ki : Bize Züheyr İbn Harb'ın... Ebu Tufeyl'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Huzeyfe ile akabe halkından bir adam arasında, halkın arasında olan şeyler olmuştu. Akabe halkından olan adam : Allah için söyle, akabe ashâbı kaç kişiydi? dedi. Topluluk Huzeyfe'ye : Mâdem sordun, haber ver, dediler. Huzeyfe : Bize onların ondört kişi olduğu haber verilmişti. Şâyet

sen de onlardan isen onbeş kişidirler. Allah'ı şâhid tutarım ki onlardan onikisi bu dünya hayatında ve şâhidlerin dikileceği günde Allah ve Rasûlüne düşmandırlar. Bizler, Allah Rasûlü (s.a.) nün münâdîsini işitmedik. Ve o topluluğun ne istediğini de bilmiyorduk, diyen üç kişinin ma'zereti ise kabul edilmiştir. Hz. Peygamber Harre'de iken yürüyüp; su az, benden önce hiç kimse oraya varmasın, buyurmuştu, oraya varınca kendinden önce bir topluluğun geldiğini görmüş o gün onlara la'net etmiş, dedi. Müslim'in Katâde kanalıyla Huzeyfe'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyet ettiği şu hadîs de yukardaki kıssanın sıhhatına şâhiddir : Hz. Peygamber buyurmuştur ki : Ashâbım içinde oniki münâfık var ki onlar cennete girmeyecek ve deve iğne deliğinden geçmedikçe cennetin kokusunu duymayacaklardır. Onlardan sekizine, kürek kemikleri arasından girip göğüslerinden çıkacak bir ateş parçası yetecektir. Bu sebepledir ki Huzeyfe'ye Allah'tan başkasının bilmediği «Sırrın sâhibi» denilmiştir. Yani o münâfıklardan bir grubu biliyordu. Bunu Huzeyfe'ye isnâd edenlerin zannına göre Allah Rasûlü (s.a.) onların kim olduğunu başkasına değil, sâdece ona bildirmişti. En doğrusunu Allah bilir.

Taberânî'nin Müsned'indeki Huzeyfe maddesinde akabe ashâbının isimleri belirtilmiştir. Taberânî'nin Ali İbn Abdülazîz'den, onun da Zübeyr İbn Bekkâr'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Onlar (akabe ashâbı) Muattib İbn Kuşeyr, Vedîa İbn Sâbit, Cedd İbn Abdullah İbn Nebtel İbn el-Hâris —bu kişi Amr İbn Avf oğullarındandır— Hâris İbn Yezîd et-Tâî, Evs İbn Kayziyy, Hâris İbn Süveyd, Sa'd İbn Zürâre, Kays İbn Fehd, Hublâ oğullarından Süveydâ ve Daîs Kays İbn Amr İbn Sehl Zeyd İbn Lusayt, Sülâle (?) İbn Hamâm (?) dır. Bu ikisi Kaynukâ' oğullarına mensûb olup müslüman olduklarını izhâr etmişlerdi.

Allah Teâlâ : «Halbuki öç almaya yeltenmeleri için Allah'ın ve Rasûlünün onları zenginleştirmesinden başka bir sebep de yoktur.» buyurur ki onların yanında Allah'ın onlara bereket ve Allah Rasûlünü onlara elçi olarak göndermesiyle kendilerini zengin kılmasından başka Hz. Peygamberin hiç bir suçu yoktur. Şâyet onlar hakkında mutluluk tamâmlanmış olsaydı, Allah Teâlâ Hz. Peygamberin getirdiklerine onları eriştirir ve hidâyetini bahşederdi. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) ansâra : Ben, sizi sapıklar olarak buldum da Allah benimle sizi hidâyete kavuşturmadı mı? Sizler parça parça idiniz de Allah Teâlâ benimle sizi birleştirmedi mi? Fakîrler idiniz de Allah Teâlâ sizi benimle zenginleştirmedi mi? buyurmuş ve sözlerinden hangisini söylemişse onlar : Allah ve Rasûlü en çok nimet verendir, demişlerdi. Bu ifâdeler ancak hiç bir günâh olmaması durumunda söylenir. Nitekim Allah Teâlâ : «Onlar, ancak Azîz, Hamîd Allah'a inandıkları için mü'minlerden öç almışlardı.»

(Bürûc, 8) buyururken Hz. Peygamber (s.a.) de : İyilik sahibinden öç alınmaya kalkışılırsa ve eğer fakîrse mutlâka Allah Teâlâ onu zengin kılar, buyurmuştur.

Sonra Allah Teâlâ onları tevbeye çağırıp şöyle buyurur : «Eğer tevbe ederlerse; onlar için hayırlı olur. Şâyet yüz çevirir (ve yollarında devâm eder) lerse; Allah onları (öldürülme, düşünce ve üzüntü ile) dünyada da (azâb, horluk ve hakîrlikle) âhirette de pek acıklı bir azâba uğratır. Ve onlar için yeryüzünde bir dost ve yardımcı da yoktur.» Onları mutlu kılacak, onlara imdâda gelecek hiç kimse yoktur. Kimse onlar için hiç bir hayır sağlayamaz ve hiç bir kötülüğü onlardan engelleyemez.

وَمِنْهُمْ مَنْ عَٰهَدَ ٱللَّهَ لَئِنْ ءَاتَىٰنَا مِنْ فَضْلِهِۦ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّآ ءَاتَىٰهُم
مِّن فَضْلِهِۦ بَخِلُوا۟ بِهِۦ وَتَوَلَّوا۟ وَّهُم مُّعْرِضُونَ ﴿٧٦﴾ فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِى قُلُوبِهِمْ إِلَىٰ يَوْمِ يَلْقَوْنَهُۥ
بِمَآ أَخْلَفُوا۟ ٱللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا۟ يَكْذِبُونَ ﴿٧٧﴾ أَلَمْ يَعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ
وَنَجْوَىٰهُمْ وَأَنَّ ٱللَّهَ عَلَّٰمُ ٱلْغُيُوبِ ﴿٧٨﴾

75 — İçlerinden kimi de : Eğer bize lutf ve kereminden ihsân ederse; andolsun ki, zekâtını vereceğiz ve muhakkak sâlihlerden olacağız, diye Allah'a ahdetmişlerdi.

76 — Ama Allah onlara lutf ve kereminden ihsân edince; cimrilik ettiler ve yüz çevirdiler. Onlar zâten dönektirler.

77 — Allah'a verdikleri va'di tutmadıkları ve yalanı âdet edindikleri için, kendisinin huzûruna çıkacakları güne kadar Allah kalblerine nifâk soktu.

78 — Bilmezler mi ki; Allah onların içlerinde gizlediklerini de, fısıltılarını da bilir. Ve Allah gaybları çok iyi bilendir.

Allah'ın Lutfundan Cimrilik Edenler

Allah Teâlâ buyurur ki : Münâfıklardan «Şâyet Allah Teâlâ kendi fazlından zengin kılarsa malından sadaka verip sâlihlerden olacağına dâir» Allah'a ahid ve söz verenler vardır. Halbuki onlar söylediklerini yapmamış, iddiâlarını doğrulamamışlardır. Sonucunda ise bu yaptığı-

na karşılık —Allah bizi bundan korusun— kıyâmet günü Allah'a kavuşacağı güne kadar kalblerinde bir münâfıklık yerleşecektir. İçlerinde İbn Abbâs ve Hasan el-Basrî'nin de bulunduğu müfessirlerden bir çoğu bu âyetin, Sa'lebe İbn Hâtıb el-Ansârî hakkında nâzil olduğunu söylerler. Bu hususta İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim'in Maân İbn Rifâa kanalıyla... Sa'lebe İbn Hâtıb el-Ansârî'den rivâyet ettikleri bir hadîse göre; o, Allah Rasûlü (s.a.) ne : Bana mal vermesi için Allah'a duâ et, demişti. Allah Rasûlü (s.a.) : Yazıklar olsun sana, ey Sa'lebe, şükrünü yerine getireceğin az, güç yetiremeyeceğin çoktan daha hayırlıdır, demişti. Sa'lebe tekrâr aynı şeyi söyleyince Hz. Peygamber : Allah'ın peygamberi gibi olmaya râzı değil misin? Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki, dağların benimle beraber altın ve gümüş olarak yürümesini isteseydim yürürlerdi, buyurdu. Sa'lebe : Seni hak ile gönderene yemîn ederim ki, sen Allah'a duâ eder ve O da bana mal verirse muhakkak her hak sâhibine hakkını vereceğim, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) : Ey Allah'ım, Sa'lebe'ye mal ver, diye duâ etti. Râvî devâmla şöyle anlatır : Sa'lebe bir koyun edindi. Koyun, kurdun ürediği gibi üredi. Medîne ona dar geldi ve oradan uzaklaştı ve Medîne vâdîlerinden birine indi. Nihâyet sâdece öğle ve ikindiyi cemâatla kılıp diğerlerini terketmeye başladı. Sonra koyun üredi, çoğaldı ve o (Medîne'den) o kadar uzaklaştı ki cum'a dışında namazları terketti. Koyun kurdun ürediği gibi üremeye devâm etti ve cum'ayı da terketti. Cum'a günü atlıları bekleyip onlardan haberler sormaya başladı. Allah Rasûlü (s.a.) : Sa'lebe ne yaptı? diye sordu. Onlar : Ey Allah'ın elçisi, bir koyun edindi ve Medîne ona dar geldi, deyip durumunu ona haber verdiler. Yazık Sa'lebe'ye, yazık Sa'lebe'ye, yazık Sa'lebe'ye, buyurdu. Allah Teâlâ : «Onların mallarından sadaka al ki, bununla onları temizleyip arıtmış olasın...» (Tevbe, 103) âyetini indirdi. Râvî şöyle anlatır : Hz. Peygambere sadaka (zekât) âyeti nâzil olunca Allah Rasûlü (s.a.) birisi Cüheyne kabîlesinden, diğeri Süleym kabîlesinden olmak üzere iki kişiyi zekât toplamak üzere gönderdi. Müslümanlardan nasıl zekât (sadaka) alacaklarını onlara yazdı ve : Sa'lebe'ye ve Süleym oğullarından filâncaya uğrayıp zekâtlarını alın, buyurdu. Çıkıp Sa'lebe'ye geldiler, ondan zekâtı istediler ve Allah Rasûlü (s.a.) nün mektubunu ona okuttular. Sa'lebe : Bu, cizyeden başka bir şey değil, bu, cizyenin kardeşinden başka bir şey değil, bilmiyorum nedir bu? dedi. Ayrılıp gittiler işlerini bitirince tekrâr ona döndüler. Yine ayrılıp gittiler. Süleym oğullarından olan kişiye vardılar. Onları dinledi sonra develerinin en iyilerine baktı ve onları zekât için ayırıp bunlarla zekât me'mûru olan iki kişiyi karşıladı. Zekât için ayrılan malları görünce : Sana vâcib olan bu değil, biz bunları senden almak istemiyoruz, dediler. Sa'lebe ise : Alın bunları.

Benim gönlüm bununla hoş olacak. (Ben bunları gönül hoşluğuyla veriyorum.) Şu diğerleri de benim içindir, dedi. Ve onları ondan kabul edip aldılar. Zekât toplama işini bitirdiklerinde döndüler ve nihâyet Sa'lebe'ye uğradılar. Mektubunuzu bana gösterin, dedi ve ona bakıp : Bu, cizyenin kardeşinden başka bir şey değildir. Siz gidin, ben görüşümü bildireceğim, dedi. Ondan ayrılıp Hz. Peygamber (s.a.) e geldiler. Allah Rasûlü onlar konuşmadan önce : Yazık Sa'lebe'ye, buyurup Süleym kabîlesinden olan kişiye bereket için duâ buyurdu. İkisi Hz. Peygambere Sa'lebe'nin ve Sülemî'nin yaptığını haber verdiler de Allah Teâlâ : «İçlerinden kimi de : Eğer bize lutf ve kereminden ihsân ederse; andolsun ki, zekâtını vereceğiz... diye Allah'a ahdetmişlerdi... Allah da kalblerine nifâk soktu.» âyetlerini indirdi. Allah Rasûlü (s.a.) nün yanında Sa'lebe'nin akrabâlarından birisi vardı. Bunu işitti ve çıkıp Sa'lebe'ye vardı. Ve : Vay sana ey Sa'lebe, Allah Teâlâ senin hakkında şöyle şöyle âyet indirdi, dedi. Sa'lebe çıkıp Hz. Peygamber (s.a.) e geldi ve zekâtını kendisinden kabul buyurmasını istedi. Hz. Peygamber : Doğrusu Allah, senin zekâtını kabul etmemi yasakladı, buyurdu. Sa'lebe başına toprak saçmaya başladı da Allah Rasûlü (s.a.) ona : İşte senin işin bu, sana emretmiştim, bana itâat etmemiştin, buyurdu. Allah Rasûlü (s.a.), zekâtını almamakta ısrâr edince Sa'lebe evine döndü. Allah Rasûlü (s.a.) onun zekâtını vefâtına kadar) almadı ve ondan hiç bir şey kabul etmedi. Halîfe olduğunda Ebubekir (r.a.) e geldi ve : Sen benim Allah Rasûlü katında derecemi ve ansâr içindeki yerimi biliyorsun. Zekâtımı kabul et, dedi. Ebubekir : Allah Rasûlü (s.a.) senden zekâtı kabul etmedi, deyip zekâtını kabul etmemekte ısrâr etti. Vefâtına kadar onun zekâtını almadı. Hz. Ömer (r.a.) halîfe olduğunda ona geldi ve : Ey mü'minlerin emîri, zekâtımı kabul et, dedi. Hz. Ömer : Ne Allah Rasûlü (s.a.) ve ne de Ebubekir senin zekâtını kabul etmemişken ben mi kabul edeceğim? dedi. Vefâtına kadar da onun zekâtını kabul etmedi. Sonra Hz. Osmân (r.a.) halîfe oldu. Ve ona gelip zekâtını kabul etmesini istedi. Hz. Osmân : Senin zekâtını Allah'ın Rasûlü (s.a.), Ebubekir ve Ömer kabul etmemişken ben mi kabul edeceğim? dedi ve zekâtını kabul etmedi. Sa'lebe Osmân'ın halîfeliği zamanında öldü.

Allah Teâlâ buyurur ki : «Allah'a verdikleri va'di tutmadıkları ve yalanı âdet edindikleri için, kendisinin huzûruna çıkacakları güne kadar Allah kalblerine nifâk soktu.» Allah Rasûlü (s.a.) nden rivâyet edilen sahîh bir hadîse göre; o, şöyle buyurmuştur : Münâfığın alâmeti üçtür : Konuştuğunda yalan söyler, va'dettiğinde va'dinden döner, kendisine bir şey emânet edildiğinde emânete hiyânet eder. Bu hadîsin birçok şâhidleri vardır ve en doğrusunu Allah bilir.

Allah Teâlâ : «Bilmezler mi ki; Allah onların içlerinde gizlediklerini

de fısıltılarını da bilir. Ve Allah gaybları çok iyi bilendir.» âyetinde onlara Allah'ın gizliyi ve açığı bildiğini, malları olunca sadaka verip şükredeceklerini açığa vursalar dahi, onların içlerinde (gönüllerinde) olanı en iyi bilen olduğunu, onları kendilerinden daha iyi bildiğini haber veriyor. Zîrâ O, gaybları çok iyi bilendir. Gaybı ve açık olanı, her bir sırrı ve iki kişi arasındaki fısıltıları, açığa çıkanı ve gizli olanı en iyi O bilir.

اَلَّذِيْنَ يَلْمِزُوْنَ الْمُطَّوِّعِيْنَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ فِى الصَّدَقٰتِ وَالَّذِيْنَ لَا يَجِدُوْنَ اِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُوْنَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللّٰهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿٧٩﴾

79 — Sadaka vermekte gönülden davranan mü'minlere dil uzatan ve güçlerinin yetebildiğinden başkasını bulamayanlarla eğlenenleri Allah maskaraya çevirir. Ve onlar için elîm bir azâb vardır.

Mü'minlere Dil Uzatanlar

Bunlar da münâfıkların sıfatlarındandır. Hiç kimse, her durumda onların ayıplamalarından ve dil uzatmalarından kurtulamaz. Hattâ tasaddukta bulunanlar dahi onlardan kurtulamaz : Onlardan birisi bol mal (zekât vermek üzere) getirse : Bu, riyakârdır, derler. Az bir şey getirse : Allah Teâlâ bunun sadakasından müstağnîdir, derler. Nitekim Buhârî der ki : Bize Ubeydullah İbn Saîd'in... Ebu Mes'ûd'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Zekât âyeti nâzil olduğunda; biz, sırtlarımıza yüklenir (getirir) dik. Bir adam geldi ve pek çok sadaka verdi. Riyakâr, dediler. Bir adam da geldi ve bir sâ' (miktarında) sadaka verdi. Allah Teâlâ bunun sadakasından müstağnîdir, dediler de «Sadaka vermekte gönülden davranan mü'minlere dil uzatan ve güçlerinin yetebildiğinden başkasını bulamayanlarla eğlenenleri Allah maskaraya çevirir.» âyeti nâzil oldu. Bu hadîs, Müslim'in Sahîh'inde Şu'be kanalıyla da rivâyet edilmiştir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Yezîd'in... Ebu Selîl'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Bizim Bakî'deki meclisimizde birisi yanımızda durdu ve şöyle dedi : Bana babam —veya amcam— rivâyet etti ki o, Allah Rasûlü (s.a.) nü Bakî'de şöyle buyururken işitmiş : Kim bir sadaka verecek? Kıyâmet günü bu sadakasında onun için ben şâhid olacağım. Sadaka olarak verme arzusu ile sarığımdan bir veya iki katını çözdüm, ancak âdemoğluna gelen (utanç) bana da geldi ve sarığımı yeniden sarıp bağladım. Bir adam geldi ki, Bakî'de onun kadar siyah, onun ka-

dar boyu kısa, onun kadar gözü çirkin birisini görmemiştim. Bir deveyi çekiyordu. Bakî'de o deveden daha güzelini görmedim. Ey Allah'ın elçisi, zekât mı? (Bu zekât olur mu?) diye sordu. Allah Rasûlü; evet, buyurunca : Bu deveyi al, dedi. Birisi ona dil uzatıp : Şu kimse şunu tasadduk ediyor. Allah'a yemîn olsun ki bu deve ondan daha hayırlıdır, dedi. Bunu işiten Allah Rasûlü (s.a.) üç defa : Yalan söyledin, bilakis o, senden ve bu deveden daha hayırlıdır, buyurup yine üç defa : Yüzlerce devesi olanlara yazıklar olsun, buyurdu. Kimler müstesnâ ey Allah'ın elçisi? diye sordular. Malı şöyle şöyle yapanlar müstesnâ, buyurup sağından ve solundan elleriyle topladı. Ve yine üç defa : Malı az, ibâdeti çok olan kurtuluşa ermiştir, buyurdu.

Ali İbn Ebu Talha, bu âyet hakkında İbn Abbâs'tan onun şöyle dediğini nakleder : Abdurrahmân İbn Avf, Allah Rasûlü (s.a.) ne kırk ûkkiye altın getirdi. Ansârdan birisi de bir sâ' yiyecek getirdi. Münâfıklardan birisi : Allah'a yemîn olsun ki Abdurrahmân getirdiğini sâdece gösteriş için getirmiştir, dedi. Muhakkak ki Allah ve Rasûlü şu bir sâ'dan müstağnîdir, dediler.

İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfî der ki : Bir gün Allah Rasûlü insanlara çıkıp onların içinde : Sadakalarınızı (zekâtlarınızı) toplayınız, diye nidâ etti. İnsanlar, zekâtlarını topladılar. Arkadan bir adam bir sâ' hurma getirdi ve : Ey Allah'ın elçisi, şu bir sâ' hurmayı geceleyin ücretle sırtımda iple su taşıyarak kazandım. Gece iki sâ' hurma kazanmıştım. Birini bıraktım, diğerini sana getirdim, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) ona bu bir sâ' hurmayı zekâtların içine serpmesini (koymasını) emretti. Bazıları onunla alay edip : Muhakkak ki Allah ve Rasûlü bundan müstağnîdir. Allah ve Rasûlü senin bu bir sâ'ını ne yapsın? dediler. Sonra Abdurrahmân İbn Avf Allah Rasûlü (s.a.) ne : Zekât ehlinden kimse kaldı mı? diye sordu. Hz. Peygamber; hayır, buyurunca Abdurrahmân İbn Avf ona : Benim yanımda zekâtlar husûsunda (zekât olarak verilmek üzere) yüz ûkkiye altın var, dedi. Ömer İbn Hattâb ona : Sen deli misin? dedi. O : Bende hiç bir delilik yoktur, dedi. Hz. Ömer : Yapacağını yaptın mı? diye sordu, o : Evet, benim sekiz bin (dirhem param) var. Dörtbinini Rabbıma borç olarak veriyorum. Kalan dörtbin ise benim içindir, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) ona : Tuttuğunda (vermeyip bıraktığında) ve verdiğinde Allah seni bereketlendirsin, buyurdu. Münâfıklar ona dil uzatıp : Allah'a yemîn olsun ki Abdurrahmân, bu verdiğini ancak gösteriş (riyâ) için vermiştir, dediler. Onlar yalancıdırlar. O, bu husûsta ancak gönülden davranmıştı. Allah Teâlâ onu ve bir sâ' hurma getiren yoksul arkadaşını ma'zûr gören bir âyet indirip kitabında şöyle buyurdu : «Sadaka vermekte gönülden davranan mü'minlere dil uzatan...» Mücâhid ve bir çoklarından da bu şekilde rivâyet edilmiştir.

İbn İshâk der ki : Mü'minlerden gönüllü sadaka verenler, Abdurrahmân İbn Avf idi. Dörtbin dirhem sadaka vermişti. Diğeri de Aclân oğullarından Âsım İbn Adiyy idi. Allah Rasûlü (s.a.) zekât vermeye teşvîk buyurmuştu. Abdurrahmân İbn Avf kalkıp dörtbin (dirhem) sadaka verdi. Âsım da kalkıp yüz vesak hurmayı sadaka verdi. Her ikisine de dil uzatıp : Bu, riyâdan başka bir şey değil, dediler. Ancak gücünün yetebildiği kadarını sadaka olarak veren ise Amr İbn Avf oğullarının dostu Üneyf el-İrâşî oğullarından Ebu Akîl idi. Bir sâ' hurma getirmiş ve bunu zekât mallarının içine boşaltmıştı. Aralarında ona güldüler ve : Allah Ebu Akîl'in bir sâ'ından müstağnîdir, dediler.

Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki : Bize Tâlût İbn Abbâd'ın... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatır : Allah Rasûlü (s.a.) : Sadaka veriniz, muhakkak ki ben bir hey'et göndermek istiyorum, buyurmuştu. Abdurrahmân İbn Avf gelip : Ey Allah'ın elçisi, benim yanımda dörtbin (dirhem) var. İkibinini Rabbıma borç veriyorum. İkibini de âilem içindir, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) : Verdiğinde Allah seni bereketlendirsin, yanında tuttuğunda Allah seni bereketlendirsin, buyurdu. Ansârdan birisi geceleyin iki sâ' hurma kazandı ve : Ey Allah'ın elçisi, iki sâ' hurma kazandım. Bir sâ'ı Rabbıma borç veriyorum, bir sâ' da âilem içindir, dedi. Münâfıklar onunla alay edip dil uzattılar ve : İbn Avf'ın vermiş olduğu ancak riyâ içindir. Ve : Allah ve Rasûlü şunun bir sâ'ından müstağnî değiller mi? dediler de Allah Teâlâ: «Sadaka vermekte gönülden davranan mü'minlere dil uzatan ve güçlerinin yetebildiğinden başkasını bulamayanlarla eğlenenleri Allah maskaraya çevirir.» âyetini indirdi. Sonra hadîsi Ebu Kâmil kanalıyla... Ömer İbn Ebu Seleme'den, onun da babasından mürsel olarak rivâyet etmiş ve Tâlût'tan başkasının hadîsi müsned olarak rivâyet etmediğini söylemiştir.

İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki : Bize İbn Vekî'nin... İbn Ebu Akîl'den, onun da babasından rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Geceleyin iki sâ' hurma karşılığı sırtımda iple su çektim. Bir sâ'ını yemeleri için âileme götürdüm. Diğerini takdîm etmek üzere Allah Rasûlü (s.a.) ne götürdüm. Allah Rasûlü (s.a.) ne gelip; bunu haber verdim de : Zekâtın içine kat, buyurdu. Kavim alay edip : Muhakkak ki Allah, şu yoksulun sadakasından (zekâtından) müstağnîdir, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Sadaka vermekte gönülden davranan mü'minlere dil uzatan...» meâlindeki iki âyeti indirdi. Hadîsi bu şekliyle Zeyd İbn Habâb'dan rivâyet eden Taberânî, Ebu Akîl'in isminin Habbâb olduğunu; Abdurrahmân İbn Abdullah İbn Sa'lebe de denildiğini ekler.

Allah Teâlâ : «... eğlenenleri Allah maskaraya çevirir.» buyurur ki onların bu kötü işlerine ve mü'minlerle alay etmelerine bir mukâbele kabîlindendir. Zîrâ cezâ, yapılan işin cinsinden olur. Allah Teâlâ onlara

karşı, alay edenin davranışı ile mukâbelede bulunmuştur. Böylece mü'minlere dünyada yardım etmiş; münâfıklara da âhirette elem verici bir azâb hazırlamıştır.

اِسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ
كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٨٠﴾

80 — Onlar için ister mağfiret dile, ister mağfiret dileme. Onlar için yetmiş defa mağfiret dilesen de Allah onları bağışlamayacaktır. Bu, Allah'ı ve Peygamberini inkâr etmelerindendir. Allah, fâsıklar gürûhunu hidâyete erdirmez.

Allah Teâlâ Peygamberi (s.a.) ne bu münâfıkların mağfiret dilenmeye ehil olmadıklarını, onlar için isterse yetmiş defa mağfiret dilese bile Allah'ın onları bağışlamayacağını haber vermektedir. Buradaki yetmiş sayısının, onlar için mağfiret dilemeyi kesmek için zikredildiği de söylenmiştir. Zîrâ arabların sözünde yetmiş sayısı, mübâlağa için zikredilir. Yoksa bu sayıyla tahdîd ve fazlasını bu hükmün dışında bırakmak için değil.

Burada mefhûm-ı muhâlif'in bulunduğu da söylenmiştir. Nitekim Avfî'nin İbn Abbâs'tan rivâyet ettiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.), bu âyet nâzil olduğunda : Rabbımı işittim, bana onlar husûsunda ruhsat verdi. Allah'a yemîn olsun ki yetmiş defadan fazla mağfiret dileyeceğim. Umulur ki Allah onları bağışlar, buyurmuştur. Halbuki Allah Teâlâ, onlara olan gazabının şiddetinden : «Onlar için mağfiret dilesen de, dilemesen de birdir. Allah onları kat'iyyen bağışlamayacaktır. Muhakkak ki Allah, fâsıklar gürûhunu hidâyete erdirmez.» (Münâfikûn, 6) buyurmuştur.

Şa'bî der ki : Abdullah İbn Übeyy'in hastalığı ağırlaşınca oğlu Hz. Peygamber (s.a.) e gelip : Muhakkak babam ölüm halindedir. Yanında bulunup ona duâ etmenizi isterdim, dedi. Hz. Peygamber (s.a.) : İsmin nedir? diye sordu. O Hubâb İbn Abdullah, dedi. Allah Rasûlü : Bilakis sen Abdullah İbn Abdullah'sın. Hubâb şeytân ismidir, buyurdu ve onunla birlikte gidip Abdullah İbn Übeyy'in yanında bulundu, ona gömleğini giydirdi. O, terli idi. Ona duâ etti. O bir münâfık olduğu halde ona duâ mı ediyorsun? denildi de şöyle buyurdu : Muhakkak ki Allah Teâlâ : «Onlar için yetmiş defa mağfiret dilesen de...» buyurmuştur. Muhak-

kak ki ben onun için yetmiş, yetmiş ve yetmiş defa mağfiret dileyeceğim. Hadîs Urve İbn Zübeyr, Mücâhid İbn Cebr ve Katâde İbn Diâme'den de rivâyet edilmiş olup bunları İbn Cerîr kendi isnâdları ile rivâyet etmiştir.

فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلَافَ رَسُولِ اللَّهِ وَكَرِهُوا أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ
اللَّهِ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ ﴿٨١﴾ فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا
وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٢﴾

81 — Allah'ın peygamberine muhâlefet için geri kalanlar, oturup kalmalarına sevindiler. Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihâd etmek hoşlarına gitmedi. Bu sıcakta savaşa çıkmayın, dediler. De ki : Cehennem ateşi daha sıcaktır. Keşki bilselerdi.

82 — Artık yaptıklarının cezâsı olarak az gülsünler, çok ağlasınlar.

Cihâddan Hoşlanmayıp Oturanlar

Allah Teâlâ, Tebûk gazvesinde Allah Rasûlü (s.a.) nün ashâbından geride kalanları, onun çıkışından sonra oturmalarıyla sevinen münâfıkları yermek, kınamak üzere buyurur ki : «Allah yolunda (Allah Rasûlü ile birlikte) mallarıyla, canlarıyla cihâd etmeleri hoşlarına gitmedi. (Birbirlerine) Bu sıcakta savaşa çıkmayın dediler.» Tebûk gazvesi gölgenin hoş ve meyvelerin bol olduğu şiddetli sıcak günlerde olmuştu. Bu sebeple : «Bu sıcakta savaşa çıkmayın.» demişlerdi. Allah Teâlâ ise elçisine : «De ki : (Muhâlefetiniz sebebiyle gideceğiniz) cehennem ateşi (kaçmış olduğunuz sıcaktan ve hattâ ateşten) daha sıcaktır.» İmâm Ahmed der ki : Ebu Zinâd kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyete göre; Allah Rasûlü (s.a.) : Âdemoğlunun yakmakta olduğu ateş, cehennem ateşinin yetmiş parçasından bir parçadır, buyurdu. Ey Allah'ın elçisi, bu (bir tek parça) bile yeterli olurdu, dediler de şöyle buyurdu : Bunun üzerine altmışdokuz parça daha arttırılmıştır. Hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde Mâlik'den rivâyetle tahrîc etmişlerdir. İmâm Ahmed der ki : Bize Süfyân'ın... Ebu Hüreyre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyetine göre, şöyle buyurmuştur : Sizin şu ateşiniz,

cehennem ateşinin yetmiş parçasından bir parçadır. İki kere denize sokulmuştur. Bu olmasaydı, Allah Teâlâ onda hiç kimse için bir menfaat kılmazdı. Bu hadîsin de isnâdı sahîhtir.

İmâm Ebu Îsâ et-Tirmizî ve İbn Mâce'nin Abbâs ed-Dûrî kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyetlerine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Ateş, bin sene yakılmış ve nihâyet kızarmış. Sonra bin sene daha yakılmış nihâyet beyâzlaşmış. Sonra bin sene daha yakılmış siyahlaşmış. O zifiri karanlık gece gibi simsiyahtır. Tirmizî, hadîsin Yahyâ dışında merfû' olarak hiç kimse tarafından rivâyetini bilmediğini söyler. Hâfız Ebu Bekr İbn Merdûyeh de hadîsi İbrâhîm İbn Muhammed kanalıyla... Şerîk İbn Abdullah en-Nehaî'den rivâyet etmiştir. Kezâ İbn Merdûyeh hadîsi Mübârek İbn Fudâle'den, o Sâbit'den, o da Enes'ten rivâyet eder ki o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) : «Yakacağı insanlar ve taşlar olan ateş...» (Tahrîm, 6) âyetini okuyup şöyle buyurdu : Bin sene yakıldı ve beyâzlaştı, bin sene yakıldı ve kızardı, bin sene yakıldı ve siyahlaştı. Onu alevleri dahi aydınlatmaz, gece gibi siyahtır. Hâfız Ebu'l-Kâsım et-Taberânî'nin Temmâr İbn Necîh —bu râvî hakkında ihtilâf edilmiştir— kanalıyla... Enes'ten merfû' olarak rivâyetine göre; doğuda cehennem ateşinden bir şerâre olsa, sıcaklığı batıda duyulurmuş.

Hâfız Ebu Ya'lâ'nın, İshâk İbn Ebu İsrâîl kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Şu mescidde yüzbin kişi veya daha fazlası olsa ve içlerinde cehennemliklerden birisi bulunsa da nefes alıp verse ve nefesi onlara değse, hem mescid ve hem de içindekiler yanardı. Bu hadîs garîbdir.

A'meş'in Ebu İshâk'dan, onun Nu'mân İbn Beşîr'den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Kıyâmet günü cehennemliklerin azâb bakımından en hafîf olanına ateşten iki pabuç giydirilir de pabuçlarının harâretinden beyni kaynar. İmâm Ahmed der ki : Bize Yahyâ'nın... Ebu Hüreyre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyetine göre; o, şöyle buyurmuştur : Cehennemliklerin azâb bakımından en hafîfi kendisine iki nâlin giydirilen ve bunlardan beyni kaynayan kimsedir. Bu hadîsin isnâdı ceyyid ve kuvvetlidir. İsnâd zincirindeki râvîleri Müslim'in şartlarına uygundur. En doğrusunu Allah bilir.

Bu husûsta hadîsler pek çoktur. Allah Teâlâ da Kitâb-ı Azîz'inde başka âyetlerde şöyle buyurur : «Fakat ne mümkün, çünkü o hâlis alevdir. Deriyi soyup kavurandır.» (Meâric, 15 - 16), «Başlarına kaynar su dökülecektir. Bununla karınlarındakiler ve derileri eritilir. Demir topuzlar da onlar içindir. Ne zaman oradan ve oradaki ızdırabtan çıkıp kurtulmak isteseler her defasında oraya geri döndürülürler. Yakıcı azâbı tadın, denir.» (Hacc, 19 - 22), «Şüphesiz ki âyetlerimizi inkâr edenleri

yakında ateşe atacağız. Derileri piştikçe azâbı duysunlar diye, derilerini değiştirip yenileyeceğiz.» (Nisâ, 56).

Bu âyet-i kerîme'de ise Allah Teâlâ : «De ki : Cehennem ateşi daha sıcaktır. Keşki bilselerdi.» buyurur ki şâyet onlar bilip anlasalardı, içinde bulundukları sıcaktan kat kat fazla olan cehennem ateşinden sakınabilmeleri için sıcakta Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte Allah yolunda cihâda çıkarlardı.

(.....)

Sonra Allah Teâlâ, bu münâfıkları yaptıkları bu işten dolayı tehdîdle : «Artık yaptıklarının cezâsı olarak az gülsünler, çok ağlasınlar.» buyurur. İbn Abbâs'tan rivâyetle İbn Ebu Talha der ki : Dünya azdır. Orada diledikleri kadar gülsünler. Dünya bitip Allah'a vardıklarında ağlamaya başlarlar. Ağıtları hiç kesilmez. Ebu Razîn, Hasan, Katâde, Rebî' İbn Hüşeym, Avn el-Akîlî ve Zeyd İbn Eslem de böyle söylemişlerdir. Hâfız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî der ki : Bize Abdullah İbn Abdüssamed İbn Ebu Hıdâş'ın... Enes İbn Mâlik'den rivâyetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş : Ey insanlar, ağlayınız, ağlayamazsanız ağlar görününüz. Muhakkak cehennem halkı, o kadar ağlayacak ki gözyaşları yüzlerinden ırmaklar gibi akacak. Gözyaşları kesilince gözlerinden kanlar akacak. Eğer gemiler bu gözyaşlarına koyulsa yüzerdi. Hadîsi İbn Mâce de A'meş kanalıyla Yezîd er-Rukâşî'den rivâyet etmiştir.

Hâfız Ebu Bekr İbn Abdullah İbn Muhammed İbn Ebu Dünyâ der ki : Bize Muhammed İbn Abbâs'ın... Zeyd İbn Refî'den merfû' olarak rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Cehennemlikler ateşe girdiklerinde, bir zaman gözyaşı dökerek ağlayacaklar. Sonra bir zaman gözlerinden irin dökerek ağlayacaklar. Cehennem bekçileri onlara : Ey mutsuzlar gürûhu, dünyada; halkına rahmet edilen bir yurtta ağlamayı terkettiniz. Bu gün kendisinden imdâd isteyeceğiniz birini bulabiliyor musunuz? diyecekler. Onlar seslerini yükselterek : Ey cennet halkı, ey babalar, analar ve çocuklar topluluğu, kabirlerden susuz olarak çıktık. Uzun süre susuz olarak durdurulduk. Bu gün biz yine susuzuz. Sudan veya Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden bize de akıtın, diye kırk sene duâ edecekler de onlara cevab verilmeyecek. Sonra onlara : «Siz böyle kalacaksınız.» (Zuhrûf, 77) diye cevab verilecek ve her türlü hayırdan ümitlerini kesecekler.

فَإِنْ رَجَعَكَ اللَّهُ إِلَىٰ طَائِفَةٍ مِّنْهُمْ فَاسْتَأْذَنُوكَ لِلْخُرُوجِ فَقُل لَّن تَخْرُجُوا مَعِيَ أَبَدًا وَلَن تُقَاتِلُوا
مَعِيَ عَدُوًّا ۖ إِنَّكُمْ رَضِيتُم بِالْقُعُودِ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَاقْعُدُوا مَعَ الْخَالِفِينَ ﴿٨٣﴾

83 — Allah seni onlardan bir topluluğa geri döndürür de; senden savaşa çıkmak için izin isterlerse, de ki: Benimle hiç bir zaman çıkmayacaksınız. Benim yanımda hiç bir düşmanla savaşmayacaksınız. Çünkü siz, baştan oturup kalmaya râzı oldunuz. Artık siz, geri kalanlarla birlikte oturun.

Allah Teâlâ elçisi (s.a.) ne emredip şöyle buyuruyor: «Allah seni (bu savaştan geri döndürüp) onlardan bir toplulukla —Katâde'nin söylediğine göre bunlar oniki kişidir— karşılaştırdığı zaman; eğer senden (seninle birlikte başka bir gazvede) savaşa çıkmak için izin isterlerse, (onlara bir azarlama ve cezâ olarak) de ki: Benimle hiç bir zaman çıkmayacaksınız. Benim yanımda hiç bir düşmanla savaşmayacaksınız.» Allah Teâlâ sonra bunun sebebini şöyle açıklıyor: «Çünkü siz, baştan oturup (geride) kalmaya râzı oldunuz.» Allah Teâlâ başka bir âyette: «Biz, onların kalblerini ve gözlerini çevirirız de ona ilk defa îmân etmedikleri gibi azgınlıkları içinde kör ve şaşkın bırakırız.» (En'âm, 110) buyuruyor ki kötülüğün cezâsı, hemen ardından bir kötülüktür. Aynı şekilde iyiliğin de sevâbı hemen ardından bir iyiliktir. Nitekim Allah Teâlâ, Hudeybiye umresi hakkında bir âyette şöyle buyurur: «Siz ganîmetleri almak için gittiğinizde geri kalanlar diyeceklerdir ki: Bırakın biz de arkanıza düşelim. Onlar, Allah'ın kelâmını değiştirmek isterler. De ki: Bize uymayacaksınız. Allah daha önce böyle buyurmuştur.» (Fetih, 15).

«Artık siz geri kalanlarla birlikte oturun.» âyeti hakkında İbn Abbâs: Savaştan geri kalanla erkeklerle birlikte, derken Katâde: Kadınlarla birlikte, demiştir. Zîrâ geride kalanlarla kadınlar kasdedilmiş olsaydı kelimenin çoğulu (الخوالف - الخالفات) şeklinde gelirdi. Böylece İbn Cerîr, İbn Abbâs'ın sözünü tercih etmiş oluyor.

وَلَا تُصَلِّ عَلَىٰٓ أَحَدٍ مِّنْهُم مَّاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَىٰ قَبْرِهِۦٓ ۖ إِنَّهُمْ كَفَرُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَمَاتُوا۟ وَهُمْ فَٰسِقُونَ ﴿٨٤﴾

84 — Onlardan ölen hiç birinin namazını aslâ kılma, kabrinin başında durma. Çünkü onlar, Allah'a ve Rasûlüne küfrettiler ve fâsıklar olarak öldüler.

Allah Teâlâ, Rasûlüne münâfıklardan uzak ve berî olmasını, onlardan birisi öldüğünde namazını kılmamasını, duâ etmek veya mağfiret

dilemek üzere kabri başında durmamasını emretmiştir. Zîrâ onlar, Allah'a ve Rasûlüne küfretmişler ve bu hal üzere ölmüşlerdir. Bu, münâfıklığı bilinen herkes hakkında genel bir hükümdür. Ancak âyetin nüzûl sebebi, münâfıkların başı olan Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl'dur.

Buhârî der ki : Bize Ubeyd İbn İsmâîl'in... İbn Ömer'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Abdullah İbn Übeyy öldüğünde; oğlu Abdullah İbn Abdullah, Allah Rasûlü (s.a.) ne gelip babasının kefenlenmesi için gömleğini vermesini istedi de Allah Rasûlü gömleğini ona verdi. Sonra namazını kıldırmasını istedi ve Allah Rasûlü (s.a.) onun namazını kıldırmak üzere kalktı. Ömer kalkıp Allah Rasûlü (s.a.) nün elbisesinden tuttu ve : Ey Allah'ın elçisi, Rabbın onun namazını kıldırmaktan seni men'ettiği halde onun namazını mı kılacaksın? dedi. Allah Rasûlü (s.a.) : Rabbım beni ancak muhayyer kılmıştır. O : «Onlar için ister mağfiret dile, ister mağfiret dileme. Onlar için yetmiş defa mağfiret dilesen de Allah onları bağışlamayacaktır.» (Tevbe, 80) buyurdu. Ben ise yetmişden fazla mağfiret dileyeceğim, buyurdu. Ömer : Muhakkak ki o, münâfıktır, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) onun namazını kıldı da Allah Teâlâ : «Onlardan ölen hiç bir kimsenin namazını kılma, kabrinin başında durma.» âyetini indirdi. Hadîsi Müslim de Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe kanalıyla Ebu Üsâme Hammâd İbn Üsâme'den rivâyet etmiştir. Hadîsi Buhârî de İbrâhîm İbn Münzir kanalıyla... Ubeydullah İbn Ömer el-Amrî'den rivâyet etmiş ve şöyle demiştir : Allah Rasûlü onun namazını kıldı ve onunla birlikte biz de kıldık. Allah Teâlâ da : «Onlardan ölen hiç bir kimsenin namazını kılma...» âyetini indirdi. Hadîsi bu şekliyle İmâm Ahmed de Yahyâ İbn Saîd el-Kattân kanalıyla Ubeydullah'tan rivâyet etmiştir. Hadîs buna benzer şekilde bizzât Ömer İbn Hattâb'dan da rivâyet edilmiştir. İmâm Ahmed der ki : Bize Ya'kûb'un... Ömer İbn Hattâb (r.a.) dan rivâyetine göre; o, şöyle diyor : Abdullah İbn Übeyy öldüğünde Allah Rasûlü (s.a.) onun namazına çağırıldı. Hz. Peygamber onun namazını kılmak için kalktı. Namazını kılmak üzere başında durduğunda döndüm ve göğsü hizâsında durdum. Ey Allah'ın elçisi, filân, filân günler —onun günlerini sayar— şöyle şöyle diyen Allah'ın düşmanı Abdullah İbn Übeyy üzerine mi (namaz kılacaksın)? dedim. Allah Rasûlü (s.a.) tebessüm buyurdu. Ben bunu fazlaca söyleyince : Geri çekil ey Ömer, ben muhayyer bırakıldım ve (onun namazını kılmayı) tercîh ettim. Bana «Onlar için ister mağfiret dile, ister mağfiret dileme. Onlar için yetmiş defa mağfiret dilesen de Allah onları bağışlamayacaktır.» denildi. Şâyet yetmişden fazla mağfiret dilediğimde bağışlanacağını bilsem mutlakâ mağfiret dilemeyi arttırırdım, buyurdu, sonra namazını kıldı ve onunla (cenâzesiyle) birlikte yürüdü, defin işi bitinceye kadar kabri başında durdu.

Allah ve Rasûlü en iyi bilen olduğu halde Allah Rasûlü (s.a.) ne karşı olan bu cür'etime ne kadar şaşılır. Allah'a yemîn olsun ki çok geçmeden şu iki âyet indi : «Onlardan ölen hiç bir kimsenin namazını kılma, kabrinin başında durma. Çünkü onlar, Allah'a ve Rasûlüne küfrettiler ve fâsıklar olarak öldüler.» Bundan sonra Allah Rasûlü (s.a.) hiç bir münâfığın namazını kılmadı ve vefâtına kadar hiç birinin kabri başında durmadı. Hadîsi bu şekliyle tefsîr bâbında Muhammed İbn İshâk kanalıyla Zührî'den rivâyet eden Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu söyler. Hadîsin bir benzerini Buhârî de Yahyâ İbn Bükeyr kanalıyla... Zührî'den rivâyet etmiştir. Bu hadîsin lâfzı şöyledir : Allah Rasûlü : Ey Ömer, benden geri dur, buyurdu. Ben fazla konuşunca : Ben muhayyer bırakıldım ve (namazını kılmayı) tercîh ettim. Şâyet yetmişden fazla mağfiret dilediğimde bağışlanacağını bilseydim mutlakâ yetmişden fazla mağfiret dilerdim, buyurdu. Allah Rasûlü namazını kılıp ayrıldı. Çok geçmemişti ki Berâe sûresinden şu iki âyet nâzil oldu : «Onlardan ölen hiç bir kimsenin namazını kılma, kabrinin başında durma...» Allah Rasûlü (s.a.) en iyi bilen olduğu halde Allah Rasûlüne karşı olan bu cür'etime sonraları çok şaştım.

İmâm Ahmed der ki : Bize Muhammed İbn Ubeyd'in... Câbir'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Abdullah İbn Übeyy öldüğünde oğlu Hz. Peygamber (s.a.) e gelip : Ey Allah'ın elçisi, şâyet sen (onun namazına) gelmezsen biz bununla devâmlı ayıplanacağız, dedi de Hz. Peygamber (s.a.) ona geldi ve kabrine indirilmiş olarak buldu. Kabrine konmadan önce (haber verseniz olmaz mıydı?) buyurdu. Mezârından çıkarttı, başından ayaklarına kadar üzerine üfürdü ve (kefen yerine) ona gömleğini giydirdi. Hadîsi Neseî de, Ebu Dâvûd el-Harrânî kanalıyla... Abdülmelik İbn Ebu Süleymân'dan rivâyet etmiştir.

Buhârî der ki : Bize Abdullah İbn Osmân'ın... Câbir İbn Abdullah'tan rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Hz. Peygamber (s.a.) Abdullah İbn Übeyy kabrine konulduktan sonra geldi, çıkarılmasını emretti de çıkarıldı. Onu dizlerine koyup tükrüğünden üzerine serpti ve ona gömleğini giydirdi. En doğrusunu Allah bilir. Hadîsi Buhârî, birçok yerde Müslim ve Neseî ile birlikte başka şekillerde olmak üzere Süfyân İbn Uyeyne'den rivâyet etmiştir.

İmâm Ebu Bekr Ahmed İbn Amr İbn Abdülhâlik el-Bezzâr Müsned'inde der ki : Bize Amr İbn Ali'nin... Câbir'den; Yûsuf İbn Mûsâ kanalıyla... Câbir'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Münâfıkların başı —Yahyâ İbn Saîd'in söylediğine göre Medîne'de— öldü. Namazını Hz. Peygamber (s.a.) in kıldırmasını vasiyyet etmişti. Oğlu Allah Rasûlü (s.a.) ne gelip : Muhakkak ki babam senin gömleğin ile kefenlenmesini vasiyyet etti. --Bu söz hadîsin Abdurrahmân İbn Muğrâ ed-

Devsî rivâyetindedir. Yahyâ ise hadîsinde şöyle demektedir : Allah Rasûlü onun namazını kıldı, ve gömleğini ona giydirdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Onlardan ölen hiç bir kimsenin namazını kılma, kabrinin başında durma.» âyetini indirdi. Abdurrahmân şöyle ilâve eder : Hz. Peygamber (s.a.) gitti ve namazını kıldı, kabri başında durdu. Geri döndüğünde Cebrâîl gelerek şöyle dedi : «Onlardan ölen hiç bir kimsenin namazını kılma, kabri başında durma.» Hadîsin isnâdında birşey yoktur ve baş tarafı bunu göstermektedir.

İmâm Ebu Ca'fer et-Taberî der ki : Bize Ahmed İbn İshâk'ın... Enes'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) Abdullah İbn Übeyy'in namazını kılmak istedi de Cibrîl elbisesinden tutup : «Onlardan ölen hiç bir kimsenin namazını kılma, kabri başında durma.» dedi. Hadîsi Hâfız Ebu Ya'lâ Müsned'inde Yezîd er-Rukâşî'den rivâyet etmiştir. Ancak Yezîd er-Rukâşî zayıftır.

Katâde der ki : Abdullah İbn Übeyy hasta iken Allah Rasûlü (s.a.) ne haber gönderdi. Hz. peygamber yanına gelince ona : Seni yahûdîlerin sevgisi helâk etti, buyurdu. Abdullah : Ey Allah'ın elçisi, beni azarlaman ve serzenişte bulunman için değil, bana mağfiret dilemen için sana haber gönderdim, dedi. Sonra Abdullah babasının kefenlenmesi için Rasûlullahtan gömleğini istedi. Hz. Peygamber gömleğini ona verdi, namazını kıldı ve kabri başında durdu. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Onlardan ölen hiç bir kimsenin namazını kılma, kabri başında durma.» âyetini indirdi.

Seleften bazılarının zikrettiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) nün gömleğini ona giydirmesinin sebebi şudur : Hz. Abbâs (Medîne'ye) geldiğinde ona bir gömlek aranmış, iri ve uzun boylu olması sebebiyle Abdullah İbn Übeyy'in dışında kimsenin elbisesi ona uymamış ve Abdullah İbn Übeyy elbisesini ona vermişti. Allah Rasûlü (s.a.) bu işi ona bir mükâfât (daha önce yaptığına bir karşılık olarak) yapmıştır. En doğrusunu Allah bilir. Yine bu sebepledir ki bu âyet-i kerîme'nin nüzûlünden sonra münâfıklardan hiç birinin namazını kılmamış, kabri başında durmamıştır. Nitekim İmâm Ahmed der ki : Bize Ya'kûb'un... Abdullah İbn Ebu Katâde'den, onun da babasından rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) bir cenâzeye çağırıldığında onun durumunu sorardı. Eğer hayırla yâd edilirse kalkıp onun namazını kılar; başka bir şekilde zikredilirse cenâze sâhiplerine : Onu siz alıp namazını kılın, buyurur ve namazını kılmazdı. Ömer İbn Hattâb da durumu bilinmeyen cenâzenin namazını kılmaz ve o cenâzenin namazını Huzeyfe İbn el-Yemmân kıldırırdı. Çünkü o, münâfıkların elebaşılarını bilirdi. Allah Rasûlü (s.a.) onları kendisine haber vermişti. Bu sebepledir ki

ona sahâbeden başka bir kimsenin bilmediği «sırrın sâhibi» denilirdi. Ebu Ubeyd'in «el-Ğarîb» kitâbında zikrettiğine göre; Hz. Ömer bir adamın cenâze namazını kılmak istemiş ve Huzeyfe onu çimdiklemişti. Sanki o, bu tavrıyla onun namazını kılmaktan engellemek istemişti.

Allah Teâlâ münâfıkların namazını kılmaktan, mağfiret dilemek üzere kabri başında durmaktan nehyettiğine göre; bu, mü'minler bakımından Allah'a yaklaşma yollarının en büyüklerindendir. Bunun için meşrû' kılınmış olup yapıldığında, bol ecir vardır. Sahîhlerde ve diğer hadîs kitaplarında Ebu Hüreyre'den rivâyetle sâbit olduğuna göre; Allah Rasûlü (s.a.) : Kim namazı kılınıncaya kadar cenâzede hazır bulunursa, ona bir kırat, defnedilinceye kadar cenâzede hazır bulunursa ona iki kırat var, buyurdu. İki kırat nedir? denildi de : Onların en küçüğü Uhud gibidir, buyurdu. Mü'minin kabri başında durmaya gelince; Ebu Dâvûd der ki : Bize İbrâhîm İbn Mûsâ er-Râzî'nin... Osmân (r.a.) dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Birisinin defin işi bittiğinde Hz. Peygamber (s.a.) (kabri) başında durur ve : Kardeşiniz için mağfiret dileyin, onun için destek isteyin. Muhakkak ki o, şimdi sorguya çekilmektedir, buyururdu. Hadîsi sâdece Ebu Dâvûd —Allah ona rahmet eylesin— tahrîc etmiştir.

وَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَٰلُهُمْ وَأَوْلَٰدُهُمْ ۚ إِنَّمَا يُرِيدُ ٱللَّهُ أَن يُعَذِّبَهُم بِهَا فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنفُسُهُمْ وَهُمْ كَٰفِرُونَ ﴿٨٥﴾

85 — Onların malları ve çocukları seni imrendirmesin. Allah bunlarla, ancak onlara dünyada azâb etmeyi ve kâfir oldukları halde canlarının zorla çıkmasını diler.

Bu âyet-i kerîme'nin bir benzerinin tefsîri daha önce (aynı sûrenin 55. âyetinde) geçmişti. Hamd, ancak Allah'a mahsûstur.

وَإِذَآ أُنزِلَتْ سُورَةٌ أَنْ ءَامِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَجَٰهِدُوا۟ مَعَ رَسُولِهِ ٱسْتَـْٔذَنَكَ أُو۟لُوا۟ ٱلطَّوْلِ مِنْهُمْ وَقَالُوا۟ ذَرْنَا نَكُن مَّعَ ٱلْقَٰعِدِينَ ﴿٨٦﴾ رَضُوا۟ بِأَن يَكُونُوا۟ مَعَ ٱلْخَوَالِفِ وَطُبِعَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٨٧﴾

86 — Allah'a îmân edin, Rasûlü ile birlikte cihâd edin, diye bir sûre indirildiğinde; içlerinden gücü yetenler senden izin isteyip: Bizi bırak da oturanlarla birlikte kalalım, derler.

87 — Geri kalanlarla birlikte oturmaya râzı oldular. Kalblerine mühür vurulmuştur onların. Bu yüzden onlar iyice anlamazlar.

Allah Teâlâ burada güç yetirdikleri ve zengin oldukları halde cihâddan geri duran, cihâddan yüz çeviren, oturup kalmak için Allah Rasûlünden izin isteyip: «Bizi bırak da oturanlarla birlikte kalalım.» diyerek ordunun savaşa çıkmasından sonra geride kalan kadınlarla birlikte oturup kalma aybını kendilerine revâ görenleri azarlayıp yeriyor. Harb çıkınca onlar, insanların en korkakları; emniyyet gelince de insanların en çok konuşanlarıdır. Allah Teâlâ onlardan bahisle başka bir âyette: «Korku geldiği zaman görürsün ki onlar, ölüm baygınlığı ile gözleri dönerek sana bakarlar. Korku gidince de iyiliğinizi çekemeyerek keskin dilleriyle sizi incitirler.» (Ahzâb, 19) buyuruyor ki emniyet durumu hâsıl olunca keskin, kuvvetli sözlerle dilleri bir karış olur, harbde ise en korkak yaratıklardır.

Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur: «Îmân etmiş olanlar: (Cihâd hakkında) keşki bir sûre indirilmiş olsaydı.» derler. Derken muhkem bir sûre indirilip de orada muhârebe zikrolununca kalblerinde hastalık olanların; ölüm korkusundan, bayılmış kimselerin bakışları gibi sana baktıklarını gördün. Korktukları başlarına gelsin. (Onlara gereken) itâattır ve güzel sözdür. Bunun için iş ciddileşince derhâl Allah'a sadâkat gösterselerdi kendileri için daha hayırlı olurdu.» (Muhammed, 20 - 21).

«(Cihâddan ve Allah Rasûlü ile birlikte Allah yolunda savaşa çıkmaktan yüz çevirmeleri sebebiyle) kalblerine mühür vurulmuştur onların. Bu yüzden onlar, iyice anlamazlar. (Kendileri için uygun olanı anlamazlar ki onu yapsınlar, kendileri için zararlı olan şeyi bilmezler ki ondan çekinsinler.)»

لَٰكِنِ ٱلرَّسُولُ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مَعَهُۥ جَٰهَدُوا۟ بِأَمْوَٰلِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ ۚ وَأُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمُ ٱلْخَيْرَٰتُ ۖ
وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿٨٨﴾ أَعَدَّ ٱللَّهُ لَهُمْ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا

ذَٰلِكَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ ﴿٨٩﴾

88 — Fakat peygamber ve onunla îmân etmiş olanlar; mallarıyla, canlarıyla cihâd ettiler. Bütün hayırlar, işte onlarındır. Ve işte onlar, felâha erenlerin kendileridir.

89 — Onlar için Allah; içinde ebedî kalacakları ve altından ırmaklar akan cennetler hazırladı. İşte bu, en büyük kurtuluştur.

Allah Teâlâ münâfıkları yerdikten sonra mü'minleri övüyor ve âhirette onların nelere sahib olacağını anlatıp onların durumlarını ve âkibetlerini beyânla : «Fakat peygamber ve onunla îmân etmiş olanlar; mallarıyla, canlarıyla cihâd ettiler... işte bu, en büyük kurtuluştur.» «(Âhiret yurdunda Firdevs cennetlerinde ve en yüce derecelerde (makâmlarda)), bütün hayırlar işte onlarındır.» buyuruyor.

وَجَآءَ ٱلْمُعَذِّرُونَ مِنَ ٱلْأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ ٱلَّذِينَ كَذَبُوا۟ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ ۚ سَيُصِيبُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٩٠﴾

90 — Bedevîlerden özür beyân edenler, kendilerine izin verilsin diye geldiler. Allah'a ve Rasûlüne yalan söyleyenler ise oturup kaldı. İçlerinden küfretmiş olanlara elîm bir azâb isâbet edecektir.

Ma'zeret Beyân Edenler

Sonra Allah Teâlâ, cihâdı terketme husûsunda Allah Rasûlü (s.a.) ne gelip özür beyân eden, içinde bulundukları zayıflığı ve çıkmaya güçlerinin olmadığını beyân eden özür sâhiplerinin durumunu açıklar. Bunlar, Medîne civârındaki arab kabîlelerindendirler.

Dahhâk, İbn Abbâs'tan rivâyetle onun âyetteki (ٱلْمُعَذِّرُونَ) kelimesini (ٱلْمُعْذِرُونَ) şeklinde tahfîf ile okuduğu ve : Onlar özürlülerdir, dediğini nakleder. Bunu İbn Uyeyne de Humeyd'den, o da Mücâhid'den rivâyet etmiştir. İbn İshâk der ki : Bana ulaştığına göre; onlar, aralarında Hufâf İbn Îmâ İbn Rahaza'nın da bulunduğu Ğıfâr oğullarından bir grup idiler. Âyetin tefsîri konusunda zâhir olan görüş bu-

dur. Zîrâ bundan sonra : «Allah'a ve Rasûlüne yalan söyleyenler ise oturup kaldı.» buyurmuştur ki onlar, gelmemiş ve özür beyân etmemişlerdir.

İbn Cüreyc, «Bedevîlerden özür beyân edenler, kendilerine izin verilsin diye geldiler.» âyeti hakkında Mücâhid'in şöyle dediğini nakleder : Onlar, Ğıfâr oğullarından bir gruptur. Geldiler ve özür beyân ettiler. Ancak Allah Teâlâ onların özürlerini kabul etmedi. Hasan, Katâde ve Muhammed İbn İshâk da böyle söylemişlerdir. En doğrusunu Allah bilir ama bundan sonra «Allah'a ve Rasûlüne yalan söyleyenler ise oturup kaldı.» buyurulduğuna göre, birinci görüş daha kuvvetlidir. Arablardan (bedevîlerden) diğerleri ise özür beyân etmek üzere gelmemişlerdir. Sonra Allah Teâlâ, onları elem verici bir azâbla tehdîd edip : «İçlerinden küfretmiş olanlara elîm bir azâb isâbet edecektir.» buyurmuştur.

لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَآءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَىٰ وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ
وَرَسُولِهِۦ ۚ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِن سَبِيلٍ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٩١﴾ وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَآ
أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَآ أَجِدُ مَآ أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوا۟ وَّأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا
أَلَّا يَجِدُوا۟ مَا يُنفِقُونَ ﴿٩٢﴾ إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَسْتَـْٔذِنُونَكَ وَهُمْ أَغْنِيَآءُ ۚ
رَضُوا۟ بِأَن يَكُونُوا۟ مَعَ الْخَوَالِفِ وَطَبَعَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٩٣﴾

91 — Zayıflara, hastalara ve harcayacak şeyleri bulunmayanlara, Allah'a ve Rasûlüne sâdık kaldıkça bir sorumluluk yoktur. İhsân edenleri hesâba çekmeye de bir yol yoktur. Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.

92 — Kendilerine binek vermen için sana geldiklerinde : Size bir binek bulamıyorum, dediğin zaman, infâk edecek bir şey bulamadıkları için üzüntüden gözleri yaşararak geri dönenlere de bir sorumluluk yoktur.

93 — Yol; ancak, zengin oldukları halde senden izin isteyen ve geride kalanlarla birlikte olmaya râzı olan kimseler içindir. Allah da onların kalblerini mühürledi. Bunun için onlar bilmezler.

Allah Teâlâ, savaştan geri kalıp oturanlardan bu durumlarından dolayı günâh kazanmayan özür sâhiblerini beyân ediyor. Önce bunlardan özrü kendisinden ayrı olmayanları zikrediyor ki bunlar; birlikte savaş ve cihâda güç yetirilemeyecek olan (yaratılışdaki) körlük, aksaklık, topallık ve benzeri zaaflardır. Daha sonra bir hastalık sebebiyle bedenine bir eksiklik, bir zayıflık ârız olanlar zikrediliyor ki bunlar da kişiyi Allah yolunda cihâda çıkmaktan alıkoymuştur. Veya bu zayıflık, harbe hazırlığa güç yetiremeyeceği fakîrliği sebebiyle olmuştur. İşte bunlar; oturmaları halinde ihlâslı olur, insanların kötü sözlerle morallerini bozmaz, onları savaştan ve Allah yolunda cihâddan caydırmazlarsa onlara bir günâh yoktur. Onlar, bu hallerinde dahi iyilik edenlerdir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «İyilik edenleri hesâba çekmeye de bir yol yoktur. Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.» buyurmuştur.

Süfyân es-Sevrî der ki : Abdülazîz İbn Refî'den, onun da Ebu Sümâme (r.a.) den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Havârîler : Ey Rûhullah, bize Allah için ihlâslı olanı haber ver, dediler de şöyle dedi : Allah'ın hakkını insanların hakkına tercîh eden, biri dünya diğeri âhiret işi olmak üzere iki işle (durumla) karşılaştığında âhiret için olanla başlayıp sonra dünya için olanla meşgûl olandır.

Evzaî der ki : İnsanlar yağmur duâsına çıkmışlardı. Aralarından Bilâl İbn Sa'd kalkıp Allah'a hamdetti ve senâda bulundu, sonra : Ey hazır bulunanlar, sizler kötülük yaptığınızı ikrâr ettiniz mi? diye sordu. Onlar; evet, dediler. Ey Allah'ım, biz Senin «iyilik edenleri hesâba çekmeye de bir yol yoktur.» buyurduğunu işitiyoruz. Ey Allah'ım, muhakkak ki biz kötülük yaptığımızı ikrâr ettik. Bizi bağışla, bize acı ve bize yağmur gönder, dedi, ellerini kaldırdı, insanlar da ellerini kaldırdılar da yağmur gönderildi.

Katâde, bu âyetin Âiz İbn Amr el-Müzenî hakkında nâzil olduğunu söyler. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... Zeyd İbn Sâbit'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) ne gelen vahyi yazardım. Berâe (sûresini) yazıyordum. Kalemi kulağımın üzerine koyduğum sırada savaşla emrolunduk. Allah Rasûlü (s.a.) kendisine indirilen âyete bakmaya başlamıştı ki bir a'mâ geldi ve : Ey Allah'ın elçisi, ben a'mâyım, durumum ne olacak? dedi de Allah Teâlâ : «Zayıflara, hastalara... bir sorumluluk yoktur.» âyetini indirdi.

Bu âyet hakkında İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfî der ki : Allah Rasûlü (s.a.) insanlara kendisiyle birlikte harbe çıkmalarını emretmişti. Ashâbından bir grup ona geldi. Abdulalh İbn Muğaffel el-Müzenî de içlerindeydi. Ey Allah'ın elçisi, bize binek ver, dediler. Hz. Peygamber onlara : Allah'a yemîn olsun ki, size bir binek bulamıyorum, dedi. Ağlayarak döndüler. Cihâddan geri kalıp oturmak onlara ağır gelmiş, harcayacak ve binecek birşey bulamamışlardı. Allah Teâlâ, onların Allah ve

Rasûlüne karşı aşırı sevgilerini gördüğünde kitabında onların ma'zûr olduklarına dâir : «Zayıflara, hastalara ve harcayacak bir şeyleri bulunmayanlara Allah'a ve Rasûlüne sâdık kaldıkça bir sorumluluk yoktur...» âyetlerini indirdi. Mücâhid, «Kendilerine binek vermen için sana geldiklerinde...» âyetinin Müzeyne kabîlesinden Mukarrin oğulları hakkında nâzil olduğunu söyler.

Muhammed İbn Kâ'b der ki : Onlar yedi kişi idiler : Amr İbn Avf oğullarından Sâlim İbn Umeyr, Vâkıf oğullarından Heramî İbn Amr, Mâzin İbn en-Neccâr oğullarından Selmân İbn Sahr, Hârise oğullarından Abdurrahmân İbn Yezîd Ebu Able. Bu Ebu Able eşyâsını sadaka olarak vermiş ve Allah Teâlâ bunu ondan kabul buyurmuştu. Selime oğullarından Amr İbn Aneme ve Abdullah İbn Amr el-Müzenî.

Muhammed İbn İshâk, Tebûk gazvesini anlatırken şöyle der : Sonra müslümanlardan bazıları Allah Rasûlü (s.a.) ne geldiler, ağlıyorlardı. Onlara «el-Bekkâûn» denilmişti. Ansârdan ve diğer kabîlelerden olmak üzere yedi kişi idiler : Amr İbn Avf oğullarından Sâlim İbn Umeyr, Hârise oğullarından Able İbn Zeyd, Mâzin İbn Neccâr oğullarından Ebu Leylâ Abdurrahmân İbn Kâ'b, Selime oğullarından Amr İbn Hamâm İbn Cemûh, Abdullah İbn Muğaffel el-Müzenî —Bazıları bu zâtın Abdullah İbn Amr el-Müzenî olduğunu söyler— Vâkıf oğullarından Heramî İbn Abdullah, İrbâz İbn Sâriye el-Fezârî'dir. Bunlar, ihtiyâçlı kimseler olup Allah Rasûlünden kendilerine binit vermesini istemişler o da : Size bir binek bulamıyorum, dediğinde harcayacak bir şey bulamadıklarından ötürü üzüntüden gözleri yaşararak dönmüşlerdi.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ömer İbn el-Evdî'nin... Hasan'dan rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) : Siz Medîne'de öyle kimseleri geride bıraktınız ki siz infâk ettiğinizde, bir vâdîyi geçtiğinizde ve düşmana karşı bir zafer kazandığınızda onlar ecirde size ortaktırlar, buyurmuş ve sonra : «Kendilerine binek vermen için sana geldiklerinde : Size bir binek bulamıyorum, dediğin zaman...» âyetini okumuştur. İmâm Ahmed der ki : Bize Vekî'nin... Câbir'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.), şöyle buyurmuştur : Siz Medîne'de öyle kimseleri geride bıraktınız ki siz bir vâdîyi geçtiğinizde ve bir yola girdiğinizde onlar ecirde size ortaktırlar. Onları hastalık (Medîne'de) alıkoymuştur. İbn Ebu Hâtim'in rivâyet etmiş olduğu hadîs Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Enes'den rivâyetle mevcûd olup bu hadîste Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur : Medîne'de öyle bir topluluk vardır ki siz bir va'dîyi geçtiğinizde ve yürüdüğünüzde, onlar sizinle beraberdirler. Onlar; Medîne'de oldukları halde mi? dediler de : Evet, onları özür alıkoymuştur, buyurdu. İmâm Ahmed'in yukarda zikrettiğimiz hadîsini Müslim ve İbn Mâce de muhtelif kanallarla A'meş'den rivâyet etmişlerdir.

Sonra Allah Teâlâ, zengin oldukları halde oturup kalmak için izin isteyenleri kınayıp yolculuk esnâsında geride bırakılan kadınlarla birlikte olmaya râzı olanları azarlayarak: «Allah da onların kalblerini mühürledi. Bunun için onlar bilmezler.» buyuruyor.

يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ ۚ قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَّأَنَا اللَّهُ مِنْ
أَخْبَارِكُمْ ۚ وَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ
بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٤﴾ سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْ
فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ ۖ إِنَّهُمْ رِجْسٌ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٩٥﴾ يَحْلِفُونَ لَكُمْ
لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ ۖ فَإِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَىٰ عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٩٦﴾

94 — Kendilerine döndüğünüz vakit de size özür beyân ederler. De ki: Özür dilemeyin. Size kat'iyyen inanmıyorum. Doğrusu Allah, bize haberlerinizi bildirmiştir. Allah da, Rasûlü de amellerinizi görecektir. Sonra hepiniz, görüleni de görülmeyeni de bilene döndürüleceksiniz. O, size neler yaptığınızı haber verecektir.

95 — Kendilerine döndüğünüz zaman; onlardan vazgeçmeniz için Allah'a yemîn edeceklerdir. Öyleyse onlardan yüz çevirin. Çünkü murdârdırlar. Yaptıklarının karşılığı olarak varacakları yer cehennemdir.

96 — Size yemîn ederler ki kendilerinden hoşnûd olasınız. Siz onlardan hoşnûd olsanız da şüphesiz ki Allah, fâsıklar gürûhundan hoşnûd olmaz.

Allah Teâlâ, onlar Medîne'ye döndüklerinde münâfıkların kendilerine özür beyân edeceklerini haber vererek şöyle buyurur: «De ki: Özür dilemeyin. Size kat'iyyen inanmıyorum. (Sizi aslâ doğrulamayacağım.) Doğrusu Allah, bize haberlerinizi (durumlarınızı) bildirmiştir. Allah da Rasûlü de amellerinizi görecek (Allah Teâlâ amellerinizi dünyada insanlara açık edecek)tir. Sonra hepiniz, görüleni de görülmeyeni de bilene döndürüleceksiniz. O, size neler yaptığınızı haber verecek

(hayrı ile şerri ile amellerinizi size haber verecek ve bunlardan dolayı sizi cezâlandıracak) tır.»

Sonra Allah Teâlâ, sizin onları bırakmanız (vazgeçmeniz) ve onları azarlamamanız için özür beyân ederek Allah'a yemîn edeceklerini haber verip şöyle buyurur : «Öyleyse (onlara bir hakâret olmak üzere) onlardan yüz çevirin. Çünkü onlar (ın içleri ve inançları) murdârdırlar. Yaptıkların (günâh ve hatâların) ın karşılığı olarak (âhirete) varacakları yer cehennemdir.»

Yemîn etmeleri nedeniyle mü'minler, onlardan hoşnûd olsalar dahi Allah Teâlâ'nın onlardan hoşnûd olmayacağını haber verip şöyle buyuruyor : «Şüphesiz ki Allah, fâsıklar gürûhundan (kendine ve rasûlüne itâatın dışına çıkanlardan) hoşnûd olmaz.»

الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ ۗ وَاللَّهُ
عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٩٧﴾ وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُ بِكُمُ الدَّوَائِرَ ۚ عَلَيْهِمْ
دَائِرَةُ السَّوْءِ ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٩٨﴾ وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ
وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرُبَاتٍ عِنْدَ اللَّهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ ۚ أَلَا إِنَّهَا قُرْبَةٌ لَهُمْ ۚ سَيُدْخِلُهُمُ
اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٩٩﴾

97 — Bedevîler; küfür ve nifâk bakımından daha yaman ve Allah'ın peygamberine indirdiğinin hudûdunu bilmemeye daha müsâittirler. Ve Allah Alîm'dir, Hakîm'dir.

98 — Bedevîlerden öyleleri de vardır ki; infâk edeceğini angarya sayar ve sizin başınıza belâlar gelmesini beklerler. Belâlar kendi başlarına olsun. Ve Allah Semî'dir, Alîm'dir.

99 — Bedevîlerden öyleleri de vardır ki; Allah'a ve âhiret gününe inanır, infâk ettiğini Allah katında yakınlığa ve peygamberin duâsına nâil olmaya vesîle sayar. Bilin ki; bunlar, kendileri için gerçek bir yakınlıktır. Allah, onları rahmetine girdirecektir. Muhakkak ki Allah, Gafûr'dur, Rahîm'dir.

Bedevîler

Allah Teâlâ Bedevîlerin arasında kâfirler, münâfıklar ve mü'minler olduğunu haber veriyor. Onların küfür ve nifâkları diğerlerinden daha büyük, daha şiddetli bunun için de Allah'ın Rasûlüne indirdiği hükümlerin haddlerini bilmemeleri için daha elverişlidir. A'meş'in İbrâhîm'den naklettiğine göre; o, şöyle demiştir : Zeyd İbn Savhân arkadaşlarıyla konuşurken bir bedevî yanına gelip oturdu. Zeyd'in eli Nihâvend savaşında yaralanmıştı. Bedevî : Allah'a yemîn olsun ki, senin sözün hoşuma gidiyor ama elin beni şüphelendiriyor, dedi. Zeyd : Elimden seni şüphelendiren nedir? O sol elimdir, dedi. Bedevî : Allah'a yemîn olsun ki bilmiyorum; sağ eli mi sol eli mi keserler? deyince Zeyd İbn Savhân şöyle konuştu : Allah doğru söyledi : «Bedevîler; küfür ve nifâk bakımından daha yaman ve Allah'ın peygamberine indirdiğinin hudûdunu bilmemeye daha müsâittirler.»

İmâm Ahmed der ki : Bize Abdurrahmân İbn Mehdî'nin... İbn Abbâs'tan onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyetine göre; o, şöyle buyurmuş : Kim çölde otururbut kabalaşır, kim av peşine düşerse unutur, yanılır, kim de yöneticiye giderse aldanır. Hadîsi Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Neseî muhtelif kanallardan olmak üzere Süfyân es-Sevrî'den rivâyet etmişlerdir. Tirmizî : Hasen'dir, garîbdir, sâdece Sevrî hadîsinden bilmekteyiz, der.

Çöl halkı sert ve kaba yapılı olduğu için Allah Teâlâ onlardan peygamber göndermemiştir. Peygamber, ancak kasabalar (köyler?) halkından çıkmıştır. Nitekim Allah Teâlâ : «Senden önce gönderdiğimiz elçiler de ancak kasabalar halkından, kendilerine vahyettiğimiz bir takım erkeklerdi.» (Yûsuf, 109) buyurmuştur. Bir bedevî, Allah Rasûlüne bir hediyye vermiş ve ancak Hz. Peygamber kendisine verdiğinin kat ve katıyla karşılık verdiğinde ondan hoşnûd olmuştu. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) : Bir Kureyş'li veya Sakîf'li veya ansârdan biri veya Devs ka'bilesinden biri dışında hediyye kabul etmemeye azmettim, buyurmuştur. Hz. Peygamber (s.a.) in saymış olduğu bu kabîleler Mekke, Tâif, Medîne ve Yemen gibi şehirlerde otururlardı. Onlar, huyca Bedevîlerden daha yumuşaktırlar. Zîrâ Bedevîlerin tabîatlerinde kabalık vardır.

Çocuğunu öpme hususundaki Bedevî hadîsine gelince; Müslim der ki : Bize Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe ve Ebu Küreyb'in... Âişe'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Bedevîlerden bazı insanlar, Allah Rasûlü (s.a.) ne geldiler ve : Çocuklarınızı öpüyor musunuz? dediler. Evet cevabı üzerine : Fakat Allah'a yemîn olsun ki biz öpmeyiz, dediler de

Allah Rasûlü (s.a.) : Allah sizden merhameti söküp almışsa ben ne yapabilirim? buyurmuştu. İbn Nümeyr : Allah senin kalbinden merhameti söküp almışsa... şeklinde rivâyet eder.

Allah Teâlâ : «Ve Allah Alîm'dir, Hakîm'dir.» buyuruyor ki îmân ve ilmi bildirmeye kimin müstehak olduğunu en iyi bilendir. İlmi veya cehâleti, îmânı veya küfrü ve nifâkı kulları arasında taksîm etmesinde hikmet sâhibidir. İlmi ve hikmeti ile yaptığından aslâ sorulmaz.

Allah Teâlâ yine Bedevîlerden bahisle şöyle buyurur : «Bedevîlerden öyleleri de vardır ki; (Allah yolunda) infâk edeceği şeyi (bir) angarya (ve kayıp) sayar ve sizin başınıza belâlar (âfetler, musîbetler) gelmesini beklerler. Belâlar kendi başlarına olsun. (Belâlar ve kötülükler onların başlarına dönsün.) Ve Allah (kullarının kendisine duâlarını) en iyi işitendir, (kimin yardıma kimin de terkedilmeye müstahak olduğunu) en iyi bilendir.»

Allah Teâlâ'nın : «Bedevîlerden öyleleri de vardır ki; Allah'a ve âhiret gününe inanır, infâk ettiğini Allah katında yakınlığa ve peygamberin duâsına nâil olmaya vesîle sayar.» âyetinde zikredilenler, bedevîlerin övülmüş olan kısmıdır. Onlar Allah yolunda infâkda bulunduklarını, Allah katında yakınlığa vesîle edinirler. Ve bununla Allah Rasûlü'nün kendileri için duâsını isterler. «Bilin ki; bunlar, kendileri için gerçek bir yakınlıktır. Allah, onları rahmetine de koyacaktır. Muhakkak ki Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.»

وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُم بِإِحْسَانٍ رَّضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ
وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتَهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٠٠﴾

100 — Muhâcirlerden, ansârdan en ileri ve önde gelenlerle, ihsân ile onlara uyanlardan Allah râzı olmuştur. Onlar da Allah'tan hoşnûddurlar. Hem onlara altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. Orada ebedî kalıcıdırlar. İşte budur en büyük kurtuluş.

Muhâcir ve Ansârdan İlkler

Allah Teâlâ, bu âyette muhâcir ve ansârın en ileri ve önde gelenlerinden, ihsân ile onlara uyanlardan hoşnûd olduğunu, kendilerine Naîm cennetlerini ve devâmlı nimetleri hazırlayarak hoşnûd olduğunu haber veriyor. Şa'bî, âyette zikredilen muhâcir ve ansârın en ileri ve

önde gelenlerinin; Hudeybiye yılı Rıdvân Bîatında bulunanlar olduğunu söyler. Ebu Mûsâ el-Eş'arî, Saîd İbn el-Müseyyeb, Muhammed İbn Sîrîn, Hasan ve Katâde bunların Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber iki kıbleye (Kudüs ve Kâ'be) doğru da namaz kılanlar olduğunu söylerler.

Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî der ki : Ömer İbn Hattâb «Muhâcirlerden, ansârdan en ileri ve önde gelenlerle...» âyetini okuyan bir adama uğrayıp elinden tuttu ve : Sana bunu kim okutuyor? diye sordu. O kişi: Übeyy İbn Kâ'b, diye cevab verdi. Hz. Ömer : Seni ona götürünceye kadar benden ayrılma, dedi. Übeyy İbn Kâb'a vardıklarında Hz. Ömer : Bu âyeti buna bu şekilde sen mi okuttun? diye sordu. Übeyy evet, deyince : Bunu Allah Rasûlü (s.a.) nden işittin mi? diye sordu. Onun evet cevabı üzerine : Öyle inanıyorum ki bizden sonra hiç kimsenin ulaşamayacağı bir mertebeye yükseltildik, dedi. Übeyy dedi ki : Bu âyetin tasdîki Cum'a sûresinin başındaki «Onlardan başkalarına da. Ki, henüz onlara katılmamışlardır. Ve O; Azîz'dir, Hakîm'dir.» (Cum'a, 3), Haşr sûresindeki : «Onlardan sonra gelenler ise, derler ki : Rabbımız, bizi ve bizden önce îmân etmiş olan kardeşlerimizi bağışla.» (Haşr, 10), Enfâl sûresindeki : «Sonradan îmân edip de hicret edenler ve sizinle birlikte savaşanlar; işte onlar sizdendir.» (Enfâl, 75) âyetleridir. Hadîsi İbn Cerîr rivâyet etmiştir.

Allah Teâlâ, muhâcir ve ansârın en önde ve ileri gelenleriyle, ihsân ile onlara uyanlardan râzı olduğunu haber vermiştir. O halde onlara kızan veya söven veya onlardan bazısına kızıp sövenlere yazıklar olsun. Özellikle Allah Rasûlünden sonra ashâbın efendisi, en hayırlısı, en üstünü yani Sıddîk-i Ekber, en büyük halîfe Ebubekir İbn Ebu Kuhâfe —Allah ondan râzı olsun— Râfızîlerden ayrılan bir gürûh —Allah bizi bundan korusun— ashâbın en üstünlerine düşmanlık etmiş, onlara buğz etmiş ve onlara sövmüşlerdir. Bu, onların akıllarının ve kalblerinin ters çevrilmiş olduğuna delâlet eder Allah'ın hoşnûd olduklarına sövdüklerine göre Kur'an'a îmân nerede; onlar nerede? Ehl-i sünnet ise; Allah'ın hoşnûd olduklarından hoşnûd olur, Allah ve Rasûlünün kötülediklerini kötüler, Allah'ın sevdiklerine sevgi besler, Allah'ın düşman olduklarına düşman olur. Onlar (Allah'a ve Rasûlüne) uyanlardır, bid'atçılar değil. Onlar (Hz. Peygambere) uyarlar, dağılmaz, ihtilâfa düşmezler. Dolayısıyla onlar, Allah'ın felâha ermiş taraftârları ve Allah'ın inanan kullarıdır.

وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِّنَ الْأَعْرَابِ مُنَافِقُونَ ۖ وَمِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلَى النِّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ ۖ نَحْنُ

فَنَحْنُ نَعْلَمُهُمْ سَنُعَذِّبُهُمْ مَّرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ إِلَىٰ عَذَابٍ عَظِيمٍ ﴿١٠١﴾

101 — Çevrenizdeki Bedevîlerden münâfıklar vardır. Medîne halkından da. Ki onlar, nifâk üzerinde diretirler. Siz bilmezsiniz onları, Biz biliriz. Onlara iki kere azâb edeceğiz. Sonra da onlar; daha büyük bir azâba döndürüleceklerdir.

Allah Teâlâ, elçisine Medîne çevresindeki arab kabîleleri içinde olduğu gibi bizzât Medîne halkı içinde de münâfıklar olduğunu haber veriyor. «Onlar, nifâk üzerinde diretirler (ve nifâkda devâm ederler.)»

Allah Teâlâ'nın : «Siz bilmezsiniz onları, Biz biliriz.» kavli O'nun : «Şâyet isteseydik Biz onları sana gösterirdik de sen onları yüzlerinden tanırdın. Andolsun ki, sen onları sözlerinin üslûbundan da tanırsın.» (Muhammed, 30) sözüne zıt değildir. Zîrâ bu, kendileriyle tanınacakları alâmetlerle (sıfatlarla) onları bilme kabîlindendir. Değilse o, yanında bulunanlardan nifâk ve şüphe edenlerin hepsini şahsen biliyor anlamına değildir. Bazan o, Medîne halkından onunla beraber olanlardan bir kısmında münâfıklık olduğunu bilirdi. Onlar, kendisini sabah akşam görmelerine rağmen nifâk içindeydiler. Buna İmâm Ahmed'in Müsned'inde rivâyet etmiş olduğu şu hadîs şehâdet etmektedir, şöyle ki :

İmâm Ahmed der ki : Bize Muhammed İbn Ca'fer'in... Cübeyr İbn Mut'ım'dan —Allah ondan râzı olsun— rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Ey Allah'ın elçisi, onlar sanıyorlar ki Mekke'de bizim için bir ecir, bir mükâfâat yok, dedim. Allah Rasûlü : Siz, bir tilki ininde olsanız bile, sizin ecirleriniz mutlakâ size gelecektir, buyurup başını bana doğru eğdi ve : Muhakkak ashâbım içinde münâfıklar vardır, buyurdu. Bunun anlamı şudur : Münâfıkların ve yalan haber yayanların bazısı, sıhhatlı olmayan sözler yayabilirler. Cübeyr İbn Mut'ım'in işitmiş olduğu söz, onların benzerlerinden çıkmış olabilir. «Başaramayacakları bir işe giriştiler.» (Tevbe, 74) âyetinin tefsîrinde de geçtiği üzere Allah Rasûlü (s.a.) münâfıkların ileri gelenlerinden on dört veya on beşini Huzeyfe'ye bildirmişti. Bu tahsîs, Hz. Peygamberin onların bütün ileri gelenlerine ve isimlerine muttali' olmasını gerektirmez. En doğrusunu Allah bilir.

Hâfız İbn Asâkir «Ebu Ömer el-Beyrûtî»nin hal tercemesinde Hişâm İbn Ammâr kanalıyla... Ebu Derdâ'dan rivâyet eder ki Harmele

adında birisi Hz. Peygambere gelmiş ve dilini göstererek; îmân şurada; eliyle kalbini göstererek; münâfıklık ta şurada. O Allah'ı çok az zikreder, demişti. Allah Rasûlü (s.a.) : Ey Allah'ım, ona zikreden bir dil, şükreden bir kalb ver. Ona benim sevgimi ve beni sevenlerin sevgisini bahşet. İşini hayra ulaştır, buyurdu. O : Ey Allah'ın elçisi, benim münâfıklardan arkadaşlarım var. Zîrâ ben onların reîsi idim. Onları sana getireyim mi? dedi de Allah Rasûlü : Bize kim gelirse onun için mağfiret dileriz. Kim de dininde ısrâr ederse; Allah onun için en uygun olandır. Sen kat'iyyen kimsenin (nifâkını gizleyen, örten) örtüsünü yırtma, parçalama, buyurdu. Hadisi Ebu Ahmed el-Hâkim de Ebu Bekr el-Bâğandî kanalıyla Hişâm İbn Ammâr'dan rivâyet etmiştir.

Abdürrezzâk der ki : Bize Ma'mer'in Katâde'den rivâyetine göre; o, bu âyet hakkında şöyle demiştir : Şu topluluklara neler oluyor da kendilerini insanları bilmek için zorluyorlar? Falân cennette ve filân cehennemde diyorlar? Onlardan birine kendisini sorsan; bilmiyorum, der. Yemîn ederim ki sen, kendini insanların durumundan çok daha iyi bilirsin. Senden önce peygamberlerin kendilerini zorladıkları bir şeye kendini zorladın. Allah'ın peygamberi Nûh : «Onların yapmakta oldukları şeyler hakkında bir bilgim yoktur.» (Şuârâ, 112), Allah'ın peygamberi Şuayb : «Îmân ediyorsanız, Allah'ın geri bıraktığı sizin için daha hayırlıdır. Yoksa ben sizi koruyucu değilim.» (Hûd, 86) demiş, Allah Teâlâ da peygamberi (s.a.) ne : «Siz bilmezsiniz onları, biz biliriz.» buyurmuştur.

Süddî'nin Ebu Mâlik'den, onun da İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, bu âyet hakkında şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) cum'a günü hutbede : Ey filân çık, muhakkak sen münâfıksın, ey filan çık, sen muhakkak münâfıksın, buyurup onlardan bazı kimseleri mescidden çıkarıp rüsvây etti. Onlar mescidden çıkarlarken Ömer geldi ve cum'ada bulunmadığı için onlardan utanarak gizlendi. İnsanların namazı bitirdiklerini sanıyordu. Onlar da durumlarını biliyor sanarak Ömer'den gizlendiler. Ömer gelip mescide girdi, bir de gördü ki namaz kılmamışlar. Müslümanlardan birisi ona : Müjde ey Ömer, Allah Teâlâ bu gün münâfıkları rüsvây etti, dedi. İbn Abbâs der ki : Allah Rasûlü onları mescidden çıkardığı zaman işte bu birinci azâbdır. İkinci azâb ise kabir azâbıdır. Bunun bir benzerini Sevrî de Süddî'den, o Ebu Mâlik'den rivâyet etmiştir. Mücâhid «Onlara iki kere azâb edeceğiz.» âyetinde öldürülme ve esîr edilmenin —bir rivâyette ise açlık ve kabir azâbının— kasdedildiğini, sonra da büyük azâba döndürüleceklerini söyler. İbn Cüreyc : Dünya azâbı, kabir azâbı ve sonra cehennem azâbına döndürüleceklerdir, demiştir. Abdurrahmân İbn Zeyd : Dünyadaki azâb, mallar ve çocuklardır, demiş ve : «Onların malları ve çocukları seni imren-

dirmesin. Allah bunlarla ancak onlara dünyada azâb etmeyi diler.» (Tevbe, 85) âyetini okumuştur. İşte bu musîbetler; onlar için azâb, mü'minler için ecirdir. Âhiretteki azâbları ise cehennemdedir. «Sonra da daha büyük bir azâba döndürüleceklerdir.» Yani cehenneme döndürüleceklerdir.

Muhammed İbn İshâk der ki : «Onlara iki kere azâb edeceğiz.» Bana ulaştığına göre bu; müslümanların içine girmeleri ve bu durumun onları sayısız kin ve öfkeye sevketmesidir. Sonra kabir azâbı, sonra döndürülecekleri büyük azâb; âhiret azâbı ve âhiretteki ebedî cezâdır.

Katâde'den rivâyetle Said, «Onlara iki kere azâb edeceğiz.» âyeti hakkında; bu iki azâbın, dünya azâbı ile kabir azâbı olduğunu söyler. «Sonra da daha büyük bir azâba döndürüleceklerdir.» Bana anlatıldığına göre; Hz. Peygamber (s.a.) münâfıklardan oniki kişiyi Huzeyfe'ye gizlice söylemiş ve şöyle buyurmuştur : Onlardan altısına cehennem ateşinden bir şerâre yetecektir. Onlardan birinin küreğinden girecek ve göğsüne ulaşacaktır. Altısı ise normal bir ölümle öleceklerdir. Yine bana anlatıldığına gör, Hz. Ömer'in onlardan olduğunu sandığı birisi öldüğü zaman Ömer İbn Hattâb (r.a.) Huzeyfe'ye bakarmış. Eğer o namazını kılarsa o da kılar, değilse terkedermiş. Bana anlatıldığına göre; Ömer, Huzeyfe'ye : Allah için söyle, ben onlardan mıyım? diye sormuş ve Huzeyfe : Hayır, senden başka hiç kimseden bu husûsta emîn değilim, demişti.

وَءَاخَرُونَ ٱعْتَرَفُوا۟ بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا۟ عَمَلًا صَٰلِحًا وَءَاخَرَ سَيِّئًا عَسَى ٱللَّهُ أَن يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٠٢﴾

102 — Diğer bir kısmı da günâhlarını itirâf ettiler. Onlar iyi ameli kötü ile karıştırdılar. Onlar ki, Allah onların tevbelerini kabul eder. Muhakkak ki Allah, Gafûr'dur, Rahîm'dir.

Allah Teâlâ harbden yüz çevirerek, yalanlama ve şüphe ile savaştan geri kalan münâfıkların durumunu beyân ettikten sonra savaştan tembellik, rahata düşkünlük sebebiyle, hakka îmân ve tasdîkleri olmakla beraber, geri kalan günâhkârların durumunu beyân etmeye başlar ve şöyle buyurur : «Diğer bir kısmı da günâhlarını itirâf ettiler.» Kendileriyle Rabları arasındaki şeyleri itirâf ettiler ve ikrârda bulundular. Onların bundan başka sâlih amelleri de vardır. Ancak bunlarla

onları karıştırmışlardır. İşte onlar, Allah'ın affı ve bağışlaması altındadırlar. Her ne kadar bu âyet belli bir takım kimseler hakkında nâzil olmuşsa da bütün günâhkâr; hatâlı ve iyi amele kötü ameli karıştıranlar hakkında umûmîdir. Mücâhid der ki : Bu âyet, boynunu eliyle işâret ederek Kurayza oğullarına : Muhakkak ki bu, bir boğazlamadır, diyen Ebu Lübâbe hakkında nâzil olmuştur. İbn Abbâs; bu âyetin Lübâbe ve arkadaşlarından bir grup hakkında nâzil olduğunu söyler. Bazıları; Ebu Lübâbe ve onunla beraber beş kişi hakkında nâzil oldu, demişlerdir. Onunla beraber yedi kişi veya dokuz kişi hakkında nâzil olduğu da söylenmiştir. Hz. Peygamber (s.a.) bir savaştan döndüğünde; kendilerini mescidin direklerine bağlamışlar ve Allah Rasûlü (s.a.) dışında kimsenin onları çözmemesi için yemîn ettirmişlerdi. Allah Teâlâ : «Diğer bir kısmı da günâhlarını itirâf ettiler.» âyetini indirince Hz. Peygamber (s.a.) onları serbest bırakmış ve onları affetmiştir.

Buhârî der ki : Bize Müemmel İbn Hişâm'ın... Semüre İbn Cündeb'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) onlara şöyle buyurmuş : Bu gece bana iki kişi geldi ve beni götürdüler. Altın ve gümüş kerpiçlerden yapılmış bir şehre vardık. Bir takım insanlarla karşılaştık. Yarısı senin gördüklerinin en güzeli gibi yaratılmış, diğer yarısı da senin gördüklerinin en çirkini gibi. İkisi onlara : Gidin ve kendinizi şu nehre atın, dediler. Kendilerini o nehre attılar, sonra bize döndüler. Onlardaki kötülük gitmişti. Ve en güzel bir şekle dönmüşlerdi. O ikisi bana : Bu Adn cennetidir, bu senin yerindir (evindir), dediler. Ve şöyle devâm ettiler : Yarısı güzel, yarısı da çirkin olan kavme gelince; işte onlar, sâlih amel ile kötü ameli birbirine karıştıranlardır. Allah onları bağışlamıştır. Buhârî bu âyetin tefsîrinde bu hadîsi muhtasar olarak da rivâyet etmiştir.

خُذْ مِنْ أَمْوَٰلِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِم بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَوٰتَكَ سَكَنٌ لَّهُمْ وَٱللَّهُ
سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٣﴾ أَلَمْ يَعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ ٱلتَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِۦ وَيَأْخُذُ ٱلصَّدَقَٰتِ وَأَنَّ
ٱللَّهَ هُوَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٠٤﴾

103 — Onların mallarından sadaka al ki, bununla onları temizleyip arıtmış olasın. Ve onlara duâ et. Senin duân şüphesiz ki, onlar için bir sükûnettir. Allah Semî'dir, Alîm'dir.

104 — Bilmezler mi ki; Allah, muhakkak kullarından tevbeyi kabul edecek ve sadakaları alacak olanın kendisidir. Ve muhakkak ki Allah, Tevvâb ve Rahîm'dir.

Onların Mallarından Zekât Al

Allah Teâlâ burada Rasûlüne, onların mallarından kendilerini temizlemek üzere sadaka (zekât) almasını emrediyor. Her ne kadar bazıları, buradaki zamîri «günâhlarını itirâf eden, iyi amel ile kötü ameli birbirine karıştıranlar.» a göndermişlerse de bu hüküm geneldir. Bu sebepledir ki arab kabîlelerinden zekât vermeyen bazıları, zekâtın İmâm'a verilmesinin olmayacağına (gerekmediğine) inanmışlardır. Onlara göre bu, sâdece Allah Rasûlü'ne hâs idi. Yine bu sebepledir ki «Onların mallarından sadaka al ki, bununla onları temizleyip arıtmış olasın. Ve onlara duâ et. Senin duân şüphesiz ki, onlar için bir sükûnettir.» âyetini delil getirmişlerdir. Hz. Ebubekir es-Sıddîk ve diğer sahâbe, onların bu te'vîllerini ve bozuk anlayışlarını reddetmiş ve Allah Rasûlü (s.a.) ne verdikleri gibi zekâtı halîfeye verinceye kadar onlarla savaşmışlardır. Hattâ Ebubekir es-Sıddîk : Allah'a yemîn olsun ki Allah Rasûlü (s.a.) ne vermiş oldukları devenin dizine bağlanan bir ipi —bir rivâyete göre bir dişi oğlağı— bile vermezlerse bunun için onlarla mutlakâ harb ederim, demiştir.

Allah Teâlâ : «Ve onlara duâ et (onlar için mağfiret dile).» buyurur. Müslim'in Sahîh'inde Abdullah İbn Ebu Evfâ'dan rivâyete göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü'ne bir kavmin sadakası (zekâtı) geldiğinde onlara duâ buyururdu. Babam zekâtını getirdi de : Ey Allah'ım, Ebu Evfâ âilesine merhamet buyur, diye duâ etti. Başka bir hadîste zikredildiğine göre; bir kadın : Ey Allah'ın elçisi, bana ve kocama duâ et, demiş, Hz. Peygamber de · Allah sana ve kocana merhamet etsin, buyurmuştur. «Senin duân şüphesiz ki, onlar için bir sükûnettir.» âyetindeki (سكن) kelimesini İbn Abbâs : Onlar için bir rahmettir, şeklinde anlamış, Katâde ise bu kelimenin vakâr anlamında olduğunu söylemiştir.

Allah Teâlâ buyurur ki : «Allah (senin duânı) en iyi işitendir. (Senin duâna kimin hak kazandığını ve buna kimin ehil olduğunu) en iyi bilendir.»

İmâm Ahmed der ki : Bize Vekî'nin... İbn Huzeyfe'den, onun da babasından rivâyetine göre; Hz. Peygamber (s.a.), bir adama duâ ettiği zaman; onun duâsı hem ona, hem çocuğuna hem de torununa ulaşırdı. Sonra İmâm Ahmed hadîsi Ebu Nuaym kanalıyla... İbn Huzeyfe'den de rivâyet etmiştir. Mis'ar der ki : —Bir keresinde de o, hadîsi Huzeyfe

kanalıyla zikretmiştir.-- Muhakkak ki Hz. Peygamber (s.a.) in duâsı; kişiye, çocuğuna ve çocuğunun çocuğuna ulaşırdı.

Allah Teâlâ'nın : «Bilmezler mi ki; Allah, muhakkak kullarından tevbeyi kabul edecek ve sadakaları alacak olanın kendisidir.» kavli günâhları azaltıp silen, günâhlardan kurtaran ve günâhları gideren tevbe ve sadakaya teşvîkten ibârettir. Allah Teâlâ tevbe eden herkesin tevbesini kabul buyuracağını, helâl kazançtan sadaka verenin sadakasını sağ eliyle kabul buyurup, bir hurmayı Uhud kadar oluncaya kadar arttıracağını haber vermiştir. Nitekim bu husûs, bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) nden rivâyet edilmiştir. Sevrî ve Vekî'nin... Ebu Hüreyre'den rivâyetlerine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Muhakkak ki Allah, sadakayı kabul buyurup sağ eliyle alır ve sizden birinizin mehrini arttırdığı gibi artırır. Öyle ki bir lokma, Uhud dağı gibi oluncaya kadar arttırır. Bunun Allah'ın kitabındaki tasdiki : «O, kullarından tevbeyi kabul eder ve sadakaları alır.» Ve : «Allah faizi mahveder, sadakaları arttırır.» (Bakara, 276) âyetidir. Sevrî ve A'meş' in... Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.) dan rivâyetlerine göre o : Muhakkak kı sadaka, isteyenin eline varmadan önce Allah'ın eline ulaşır, demiş ve sonra da : «Bilmezler mi ki; Allah, muhakkak kullarından tevbeyi kabul edecek ve sadakaları alacak olanın kendisidir.» âyetini okumuştur.

İbn Asâkir Tarih'inde «Abdullah İbn eş-Şâir es-Seksekî ed-Dimaşkî» nin hal tercümesinde —bu zât, fakîh olup Muâviye ve başkalarından rivâyette bulunmuştur. Havşeb İbn Seyf es-Seksekî İbn Hımsî de kendisinden rivâyette bulunmuştur— şöyle rivâyet eder : İnsanlar, Muâviye (r.a.) zamanında savaşa çıkmıştı. Başlarında Abdurrahmân İbn Hâlid İbn Velîd vardı. Müslümanlardan birisi, yüz rûm dînârını genîmetten çaldı. Ordunun dönüşünde pişmân olup emîre geldi. Ancak o, bunu kendisinden kabul etmeyip : İnsanlar dağıldı. Senden onu aslâ kabul etmeyeceğim. Tâ ki kıyâmet günü Allah Teâlâ onu getirinceye kadar, dedi. Şam'a gelince kabul etmesi için Muâviye'ye götürdü, o da kabul etmedi. Ağlayıp : «İnnâlillâh Ve İnnâ İleyhi Râciûn» diyerek onun yanından çıktı. Abdullah İbn eş-Şâir es-Seksekî'ye uğradı da kendisine : Seni ağlatan nedir? diye sordu. O da durumunu anlattı. Abdullah : Bana itâat eder misin? diye sordu. O; evet, dedi. Muâviye'ye git ve ona : Benden bunun beşte birini kabul et, de. Ona yirmi dînârını ver. Kalan seksen dînâra bak ve onu ordu için sadaka olarak ver. Muhakkak ki Allah, kullarından tevbeyi kabul eder. O, onların isimlerini ve yerlerini en iyi bilendir, dedi. Adam da böylece yaptı. (Bunu duyunca) Muâvıye (r.a.): Ona bu fetvâyı vermiş olmak, sâhib olduğum her şeyden muhakkak ki bana daha sevimlidir. Adam güzel yapmış, dedi.

İZÂHI

Hiç şüphe yok ki mal, insanlarca doğuştan sevilen bir şeydir. Bunun sebebi şudur : Kudret ve imkân, olgunluk sıfatlarından bir sıfattır. Olgunluk sıfatı ise, başka bir sebebe bağlı olmaksızın bizâtihi sevilir. Noksanlık sıfatı da hiçbir işte sevilmez. İşte mal da, o kudret ve imkânı elde etmeğe vesîle olduğundan, tabîatıyla sevilir. Yalnız şu var ki, mal sevgisi insanın kalbini kaplayınca onu, Allah'ı sevmekten ve öldükten sonrası için hazırlanmaktan gâfil kılar. Bu sebeple İlâhî hikmet; mal sâhiplerine, mala çok meyledip bütün varlığı ile ona yönelerek tapmalarını önlemek ve insanın gerçek mutluluğunun, yalnız mal biriktirmekte olmayıp onu Allah yolunda, dolayısıyla cemiyet uğrunda harcamakta olduğunu tenbîh etmek için, ellerinde bulunan malın bir kısmını onlardan almayı gerektirdi.

İslâm dininde zekâtın farz kılınması, insanı mala taptıran dünya sevgisi hastalığını kalbten silmek için konulmuş en iyi ilâçtır. Cenâb-ı Allah, zekâtı bu sebebe binâen farz kılmıştır. «Müminlerin mallarından sadaka al ki, bununla onları temizleyip arıtmış olasın.» meâlindeki âyetten kasdedilen mânâ budur.

Malın çokluğu, yukarıda bahsettiğimiz kuvvetin çoğalmasını ve kudretin kemâlini gerektirir. Malın artması da, kudretin artmasını icâb ettirir. Kudretin artması ise, o kudretten bir haz duymayı gerektirir. Bu hazzın artışı da insanı, onu artırmaya sebep olan malı daha çok elde etmek için çalışmaya sevkeder. Bu şekilde mesele, birbirine bağlı bir zincirleme ve devir meselesi haline gelir ki, bunun içinden çıkılmaz. (Mal hazzı, haz da malı artırır, böylece sonu gelmeyen bir zincirleme devredip gider). Zîrâ insan, çalışmasını artırdığı zaman, malı da artar. Bu artış ise, kudretin artmasına sebep olur, kudretin artması da fazla dadanmayı îcâbettirir. Dadanma; insanı, mal kazanmak için yine çok çalışmaya iter. Bu şekilde mesele bir devir meselesi olur ki, bu devrin ne sonu gelir, ne de bir noktada kesilir; devâmlı olarak dolaşıp durur.

İşte İslâm dini; bu sonu gelmeyen ve bir noktada kesilmeyen ihtirâs dâiresinin kesilmesi için bir nokta, bitmesi için bir son tesbît etmiş, Allah'ın rızâsını gözeterek kulun nefsini o sonu gelmeyen karanlık yoldan çevirip Allah'a yönelmesi için, bu maldan bir miktar vermeyi farz kıldı.

Malın çokluğu; kalbte katılaşma ve azgınlığın teşekkülüne sebep olur. Bu azgınlığın sebebi de, yukarıda zikrettiğimiz gibi, malın çokluğunun kudret kazanmaya sebep teşkîl etmesidir. Kudret ise bizâtihi

sevildiğine göre, insanda bir aşk meydana getirir. Âşık ma'şûkuna kavuşunca bu husûsta ileri gider; dolayısıyla insan da mal talebinde aşırı davranır. Bu esnâda, eğer mal toplamaya mâni bir hal ortaya çıkarsa insan, bütün gücü ve imkânları ile (meselâ, rüşvet vermek, baskı yapmak, tehdîd vs. gibi) o engeli ortadan kaldırmaya çalışır. İşte, nefsin azmasından kasdettiğimiz mânâ budur.

Yüce Kitab Kur'an-ı Kerîm'de bu konuya şu âyet-i kerîme ile işâret buyuruluyor: «Şüphesiz insan, kendini Allah'tan müstağnî görmek sûretiyle azar.»

Zekâtın farz kılınması; azgınlığı azaltıp kalbi Allah'ın rızâsını kazanmaya doğru iter. (Bu sebeple ferdde, diğer insanlara ve, topluma karşı bir merhamet hissi belirir. Merhamet damarları coşan insan, her türlü hayır ve yardımlaşma yollarına seve seve koşar.)

İnsanın iki türlü kuvveti vardır: 1) Nazarî kuvvet, 2) Amelî kuvvet.

1) Nazarî kuvvet: İnsanın Allah emirlerine saygı göstermekte olgunluk derecesine ulaşmasıdır.

2) Amelî kuvvet ise: İnsanın, halka şefkat husûsunda olgun ve üstün bir seviyeye ulaşmasıdır. İşte Yüce Allah, rûh cevherini, bu kemâl derecesine ulaştırmak için zekât vermeyi emretmiştir. O kemâl sıfatı da, insanın halka iyilikte bulunması, onlara hayırlı hizmetler ulaştırması ve cemiyeti, iktisâdî bunalım ile meydana gelecek âfetlerden kurtarmaya çalışmasıdır. Bu inceliğe işaretle Hz. Peygamber, şöyle buyurmuştur: Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanın.

Bir şeye muhtâç olmamak; o şeyi elde ettikten sonra ihtiyâcı gidermekten daha üstündür.

Bir şeyden müstağnî olmak: Bir şeyi elinde bulundurmamak sûretiyle ihtiyâçtan kurtulmak; daha doğrusu varlığa muhtâç olmamaktır. Konuyu, şöyle bir misâl ile genişletelim. Meselâ; lüks hayatı sevmeyen bir kimse, lüks yaşayışla alâkalı bütün imkânlardan müstağnîdir; bu tür hayata ve gereklerine ihtiyâç hissetmez. İşte buna, bir şeyden müstağnî olmak deniliyor.

Bir şey ile müstağnî olmak: Varlıkla ihtiyâcını gidermek, bir şeyi elde etmeğe mutlakâ ihtiyâç hissetmek, o şeyi elde etmeden yapamamak, bir şeye sâhip olmakla gâyesine ulaşmaktır. Bunu, yukarıdaki misâlin aksi ile izâh edersek meselâ; lüks hayata düşkün olan bir kimse, lüks için gereken mala ve malzemeye muhtâçtır. Bu hayatı te'mîn etmek için, gerekli imkânları elde ettikten sonra ancak lüks ihtiyâcını giderebilir. Birincisi, yani lükse meraklı olmayan insan için, bu malzeme ve imkânlara ihtiyâç yoktur. İkinci kişi, ancak birçok çalışma ve

yorulmalardan sonra birincinin seviyesine çıkabildiği için, birinci bundan daha üstündür.

Buna başka bir misâl daha vermek de mümkündür. Meselâ; normal olarak yürüyebilmek için bastona ihtiyâç hissetmeyen kimse, bastonsuz yürüyemeyen kimseden daha üstündür. Çünkü birincisi bastonsuz ihtiyâcını gideriyor, ikincisi ise gideremiyor; fakat netîce itibârıyla ikisi de aynı işi görüyor. Yukarıda belirtilen «bir şeye muhtâç olmamak, o şey ile ihtiyâcını gidermekten daha üstündür.» sözünden kasdedilen mânâ bu istikâmette düşünülmelidir.

Bir şey sebebi ile ihtiyâcını gidermek, o şeye muhtâç olmayı gerektirir. Çünkü o şey elde edilmeden ihtiyâç giderilmiş olmaz. (Meselâ; mal ile zengin olmak, o mala muhtâç olmayı gerektirir.) İhtiyâç, ancak o şeyi elde ederek müstağnî olduktan sonra kaybolur.

Bir şeye ihtiyâç hissetmemek, tâm anlamıyla bir zenginliktir. Bu türlü zenginlik ise, Allah'ın sıfatıdır. Bir şeye muhtâç olup onu kazandıktan sonra zengin olmak sıfatı da, kulların vasfıdır. Cenâb-ı Allah, bir kuluna çok mal verince, ona zenginlikten nasîb vermiş demektir. Ona zekât vermeyi emredince; Yüce Allah onu, varlıkla zengin olma derecesinden, daha yüksek bir makâm olan varlıktan müstağnî kalarak zengin olma derecesine yükseltmeyi murâd etmiştir.

İşte zekât, başkalarına ihtiyâç duymaksızın malı başkalarına vererek Yaratıcının sıfatı ile bir nevî sıfatlanmaktır.

Mala mal adı verilmesinin sebebi, herkesin ona karşı çok meyilli olmasına binâendir.

Mal tatlı, hoş kokuludur. Koku ise çabuk kaybolur; dağılıp gitmeğe yatkındır. Mal, sâhibinin elinde durduğu müddet içinde ölüme ve parçalanmaya mahkûm olan kimse gibidir. İnsan onu, iyilik, hayır ve insanlığın faydasına harcarsa, bir daha kaybolmayacak şekilde ebedîleşir. Zîrâ o mal, hayra dönüştüğünden dünyada devâmlı olarak övülmeyi, âhirette de mükâfâtlanmayı gerektirir. Bu konuda bir zâttan şöyle duydum; insan, altınları ile kabre girmez, diyordu. Ben de ona : Hayır, belki bunu yapmak mümkündür; insan altını Allah'ın rızâsı yolunda âmme menfaatına harcarsa onunla hem kabre, hem de kıyâmete gidebilir. İşte zekât, malın bu yolla ebedîleşmesine açılan büyük bir kapıdır.

Malı veren kimse meleklere, peygamberlere ve fazîletli kişilere benzer. Malı harcamaktan çekinerek elde tutmakla da herkesin kötülediği cimri insanlara benzer. Binâenaleyh malı vermek, elde tutmaktan çok daha iyidir. Zekât, bunun en kuvvetli müeyyidesidir.

İnsanın üç türlü varlığı vardır : Rûh, beden ve mal... İnsan, îmân etmekle emrolununca; rûh cevheri bu teklîfe uydu, namaz ile emrolununca; lisân zikre koyuldu, beden de amele başladı, mal ise geride kaldı.

Eğer mal, iyilik ve hayır yollarında sarfedilmezse; insanın mâlî konulardaki cimriliği, rûhî ve bedenî cimrilikten daha çirkin olur. Bu da mahzâ cehâletin eseridir. Çünkü, saâdetin üç mertebesi vardır :

1) Rûhî saâdet,

2) Bedenî saâdet, ki bu orta derecede bir mutluluktur.

3) Haricî saâdet, ki o da mal ve rütbe mutluluğudur.

Bu mertebeler, nefsânî mutluluklara hizmetçi durumundadır. Rûh, kulluk makâmına daldıktan sonra maldan dolayı cimrilik hâsıl olursa, hizmetçiyi, asıl mahdûm (hizmet edilen) dan daha üstün bir mertebeye çıkarmak gerekir. Bu da câhilliktir. Öyle ise akıllı insana lâzım olan; o malı yine Allah rızâsı yolunda sarfederek rûh ile beden arasında bir denge kurmaya çalışmaktır. İşte zekât, rûh ile beden arasındaki bu dengeyi sağlar.

İlim adamlarının dediklerine göre nimetin şükrü, onu verenin râzı olacağı yollarda sarfetmekten ibârettir. Zekât ise, mal nimetinin bir şükrüdür. Nimetin vericisine teşekkür etmek gerektiği sâbit olduğuna göre, zekâtın da vâcib olmasına hükmetmek gerekmiştir.

Mal, tabîatı itibârıyla sevilir. Malın elde bulunması şükretmeyi, elden çıkması da sabretmeyi gerektirir. Yüce Rabbımız, sanki kuluna şöyle buyuruyor : Ey zengin! Ben sana mal verdim ki, bu sebeble hakkını ödeyip şükredenlerden olasın; sâhib olduğun malın bir kısmını elinden çıkar ki, bu vesîle ile malın yokluğunu hatırlayarak sabredenlerden olasın. Ey fakîr, sana da çok mal vermedim; sabrettin, bu sebeble sabredenlerden oldun. Zengine ise, elindeki malından bir kısmını sana vermesini farz kıldım. Tâ ki bu mal, senin eline geçtiği zaman Bana teşekkür edip şükredenlerden olasın.

İşte zekâtın farzolması; hem zenginlere, hem de fakîrlere sabır ile şükrün ne demek olduğunu öğretiyor.

Cenâb-ı Allah malları yarattı; fakat aslında temel gâye mal değildir. Meselâ; altın ve gümüşü düşündüğümüz zaman, bunlardan bizâtihi faydalanmak çok az işler için mümkündür. Yaratılmalarındaki esâs gâye, kendileri vâsıtasıyla birçok menfaatlar sağlamak ve zararları gidermektir. Şu halde bunlar, birer vâsıtadan başka bir şey değillerdir.

İnsan ihtiyâcı kadar mal elde edince, başkasına bu ihtiyâcından verecek yerde o malı kendi elinde bulundurması kendisi için daha luzumludur. Diğer ihtiyâç sâhipleri ise, ihtiyâç vasfında ona ortak oluyorlar; fakat mal sâhibi, o malı elde etmek için bizzât çalışmakla onlardan farklı duruma geçer. O malın, sâhibi elinde bırakılması, diğer ihtiyâç sâhiplerine verilmesinden daha uygundur.

Fakat mal, ihtiyâcından fazla olup ona ihtiyâcı olan başka biri de bulunursa, bu takdîrde o mala sâhib olmayı gerektiren iki kuvvet or-

taya çıkar. Malın sâhibi için düşündüğümüz takdîrde mülkiyeti gerektiren sebep, o malı kazanmaya çalışması ve kalbinin kuvvetle ona bağlanmasıdır. Mala karşı bu bağlanış da bir nevî ihtiyâçtır.

Fakîr açısından düşündüğümüz zaman, onda mülkiyeti gerektiren sebep, mala ihtiyâcı olmasıdır. Bu ihtiyâç da mala bağlanmasını gerektirir. Birbiri ile çarpışan bu iki kuvvet ortaya çıkınca İlâhî hikmet, imkân nisbetinde her iki kuvvete de riâyet etmeyi gerektirirdi. İkisine de bir hak tanıdı. Bunu şöyle de izâh etmek mümkündür : Mal sâhibinin malı kazanma ve ona bağlanma, fakirin de ona ihtiyâcı olma hakkı ortaya çıktı. Cenâb-ı Allah, bu meyânda mal sâhiplerini mülkiyet husûsunda fakîrlere tercîh ederek malın çoğunu onların elinde bıraktı; imkânlar nisbetinde bu iki kuvvet arasında bir denge meydana getirmek için bir kısmını da fakîrlere ayırdı.

Gerçekten fakîrler, Allah'ın rızık vermeyi tekeffül ettiği kimselerdir. Zîrâ Yüce Allah, Kur'an-ı Kerîm'de şöyle buyuruyor : «Yerde yürüyen ne kadar canlı varsa, hepsinin rızkını vermek yalnız Allah'a âittir.»

Zenginler de Allah'ın birer tevzî me'mûru ve malının bekçisidirler. Çünkü zenginlerin ellerindeki mallar, gerçek mânâda Allah'ın malıdır. Eğer Cenâb-ı Allah o malı zenginlere vermeseydi, bir habbeye dahi sâhib olamazlardı. Çok akıllı ve zekî insanlar vardır ki, bütün şiddetiyle çalışmalarına rağmen ancak karınlarını doyuracak kadar rızık bulabilirler. Bununla beraber öyle ahmak, câhil kimseler de vardır ki, dünya nimetleri fazlasıyla ayaklarına gelir. Bu konuda bir şâir ne güzel söylüyor :

«Çok akıllı kimseler vardır ki geçim sıkıntısı çekerler,
Öyle câhil insanlar vardır ki onları nimetler içinde görürsün.
Akılları hayrete düşüren,
Ve deryâ gibi âlimleri zındık yapan işte budur.»

Malın gerçek sâhibinin Cenâb-ı Allah olduğu sâbit olunca; mal sâhibinin, hazîne bekçisine onun bir kısmını : «Kullarımdan ihtiyâç sâhiplerine ver» demesi garip karşılanmamalıdır. (Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, IV, 71 vd.)

Müslümana, namaz kılma ve zekât vermenin farz olduğuna delil olan bu âyet-i kerîme, aynı zamanda bu iki ibâdeti ifâ eden kimseye mal ve canının müslümanlar tarafından korunması imkânını getirir. Ancak İslâm'a göre had cezâsını gerektiren bir cinâyeti, ta'zîr ya da borçlandırmayı gerektiren bir suç işleyen kimsenin mal ve canı korunmaz.

Bazı fıkıh imâmları bu âyeti ileri sürerek namaz kılmayan ve zekât vermeyenin kâfir olacağına hükmetmişlerdir. Bu zâtlara göre, müşriklerin müslüman olmaları halinde bunun kabul edilmesi ve onların canlarının bağışlanması için üç şeyin birlikte bulunması şart koşulmuştur. Bunlar, Allah'a şirk koşmayı bırakmak, namaz kılmak ve zekât vermektir. Bu şartlardan herhangi biri bulunmadığı zaman müslümanlarla savaşan müşrikin, canını koruyacak olan müslüman olma özelliği gerçekleşmez. Bazı ilim adamları da zorla alınması mümkün olduğu ve Hz. Ebubekir (r.a.) in yaptığı gibi, vermeyenlerle savaşmak gerekeceği için zekât vermeyen kimsenin kâfir olmayacağını sâdece namaz kılmayanın kâfir olacağını söylemişlerdir.

Birinci görüşü ileri sürenler, Abdullah İbn Ömer'in merfû' olarak rivâyet ettiği şu hadîsi delil getirirler : Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed (s.a.) in O'nun kulu ve rasûlü olduğuna şâhidlik edinceye, namaz kılıp zekât verinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Bunları yerine getirdikleri zaman, İslâm'ın gerektirdiği durumlar hâriç, mal ve canlarını benden korurlar. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim rivâyet etmişlerdir. Buhârî'de ve üç Sünen kitabında bulunan, Enes (r.a.) in rivâyet etmiş olduğu hadîs de şöyledir : Lâilâhe illallah deyinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. İnsanlar bu cümleyi söyleyip namazımızı kıldıkları, kıblemize döndükleri ve bizim kestiğimiz gibi hayvan kestikleri zaman İslâm'ın gerekli kılındığı haller hâricinde mal ve canları bize harâm olur. Görülüyor ki; bu hadîste zekâttan bahsedilmemiş buna karşılık bizim kestiğimiz gibi hayvan kesmeleri şart koşulmuştur. Yani, hayvanlarını kestikleri zaman Allah'ın adını anarak kesmeleri istenmiştir.

Bu hadîs, Sünen ve diğer sahîh hadîs kitablarında farklı kelimelerle rivâyet edilmiştir. Bunlardan bazılarında, sahîh olduğu husûsunda ittifâk bulunan Ebu Hüreyre (r.a.) nin rivâyet ettiği hadîste olduğu gibi, sâdece kelime-i şehâdet'in zikredildiği görülmektedir. Câmi'üs-Sağîr'de de bulunan bu hadîsin mütevâtir olduğu da söylenmiştir. Ebu Hüreyre (r.a.) nin hadîsi şöyledir : Allah'tan başka ilâh olmadığına ve benim de Allah (c.c.) ın rasûlü olduğuma şâhidlik edinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. İnsanlar buna şâhidlik etttiği zaman, gerekli olduğu haller dışında mal ve canlarını benden korumuş olurlar... Bazı rivâyetlerde ise yalnız «lâilâhe illallah» cümlesinin söylenmesi istenmiştir. İşte bu farklı rivâyetlerden dolayı fukahâ bu konuda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bazı fıkıh âlimleri şöyle demektedirler : Namaz kılmamak, zekât vermemek günâhtır. Bunların birini veya ikisini yapmayan kimse İslâm dininden çıkmaz. Nitekim bu hadîs de bu hükmü doğurur. Bu hadîs Abdullah İbn Ömer ve Enes'in rivâyet

ettikleri hadîsten daha sahîhtir. Bunların dışında kalan fıkıhçılar ise şöyle demektedirler : Abdullah İbn Ömer ve Enes'in rivâyet ettikleri hadîste Ebu Hüreyre'nin hadîsinde bulunmayan kayıdlar vardır. Sika kimselerin yaptığı farklı rivâyetler kabul edilir. Bu gibi durumlarda mutlak olan mukayyed olana hamledilir.

Gerçek şudur : Bu âyet ve değişik lâfızlarla rivâyet edilen hadîsler aynı mânâya gelmektedir : Küfrü bırakmak ve İslâm'a girmek. İslâm'a girmek için, başta bilhâssa savaş meydanlarında kelime-i şehâdeti söylemek yeterlidir. Hattâ müşrikin «lâilâhe illallah» demesi bile kâfîdir. Çünkü müşrikler, ilk önce kendilerinden istenen bu kelimeyi inkâr ederlerdi. Hz. Peygamber (s.a.) Hâlid İbn Velîd (r.a.) Cezime kabîlesinden bazılarını «dinden çıktık,» demelerine rağmen öldürmesi üzerine onu tenkîd etmiş ve : Allah'ım, Hâlid'in yaptığı işten Sana sığınırım, buyurmuştu. Çünkü müşrikler bu kelimeyi söyleyerek İslâm'ı kasdeder, bir müşrik müslüman olduğu zaman; o, dinden çıktı, derlerdi.

Hz. Peygamber (s.a.) her yerde münâsib düşecek tarzda konuşurdu ise de hepsinde güttüğü gâye aynı idi. Bu gâye onun sözlerinin bütününden kesin olarak bilinirdi. Bu hadîslerde söylenmek istenen bazı hallerde Allah ve Rasûlünü kabul etmekle veya sâdece Allah'ı kabul ettiğini söylemekle gerçekleştiği kabul edilen küfrü bırakma ve İslâm'a girme, ancak esâslarını yerine getirme ve mümkün olduğunca gereklerini yerine getirme ile gerçekleşir. Sâdece bir müslüman kızgınlık, şehvet veya tenbellik sebebiyle bilmeyerek bu rükünlerden birini bırakırsa Allah'a tevbe eder ve af diler.

Bilinmektedir ki; asr-ı saâdette Yahûdîler, «lâ ilâhe illallah» cümlesini söylerlerdi. Ancak Yahûdîlerin bu cümleyi söylemesi, bir müşrik arabın söylemesi ölçüsünde bunların İslâm'ı kabul ettiklerini göstermez. Hattâ Yahûdîlerden bir grup vardı ki bunlar, «lâ ilâhe illallah» cümlesini söyledikten sonra bir de Rasûlullah (s.a.) ın Allah (c.c.) ın araplara göndermiş olduğu elçisi olduğuna inanırlardı. İslâm ulemâsı bu gibilerin, Rasûlullah (s.a.) ın bütün insanlara elçi olarak gönderildiğini kabul etmedikleri sürece, müslüman olamayacakları husûsunda ittifâk etmişlerdir. Zîrâ Allah Teâlâ «Biz seni ancak tüm insanlara müjdeleyici ve sakındırıcı olarak gönderdik» buyurmaktadır.

Görülüyor ki; İslâm, Hz. Peygamber (s.a.) in yapmak veya yapmamak nevinden olmak üzere getirmiş olduğu dinî emirlere, yaşayarak boyun eğmektir. Şu da bilinmelidir ki; bu yaşayarak boyun eğme, ancak Hz. peygamber (s.a.) in elçiliğine îmândan kaynaklanan rûhî bir teslîmiyet olduğu takdîrde Allah katında makbûl ve geçerli olabilir. Çünkü münâfıklar Rasûlullah (s.a.) a «biz senin Allah'ın rasûlü olduğuna inanıyoruz» diyor, namaz kılıyor, zekât veriyor ve savaşa katılı-

yorlardı. Allah (c.c.), münâfıkların yalan söylediklerine şâhidlik ediyor. İmân kesin ve doğru olduğu zaman, teslîmiyet rûhî, kalbî olur ve bunun peşini zorunlu olarak çoğu zaman ve bir bütün olarak yükümlülüklerde fiilî bir hayat ta'kîb eder. Arasıra herhangi bir sebeble bir farzı yapmamak veya bir günâhı irtikâb etmek îmânı ortadan kaldırmaz. Böyle bir insan, kendisini günâha iten o sebeb ortadan kalktığı zaman pişmân olur ve kendi kendini ayıplayarak Allah'tan af diler. Cenâb-ı Allah : «Allah'ın kabul edeceği tevbe, ancak bilmeden kötülük edip de sonra tez elden tevbe edenlerin tevbesidir...» buyurarak bu noktaya işâret etmektedir. Bir kimse bazı sebeblerden ötürü bir vakit veya birkaç vakit namazı terk eder, Allah'ın affını umar ve kazâ etmeyi düşünürse işlediği günâh o kesin îmânın gerektirdiği emir ve yasağın esâsındaki teslîmiyete zıd olmaz. Fakat bu affedilme ümîdi eğer bir özre mebnî olmazsa, kendini aldatmanın ötesinde bir değer ifâde etmez. Ancak, namaz vb. İslâmî emirleri önemsememek, edebsizlik ve kötülükler gibi dinî yasakları terk etmemek, İslâm'ın hakîkatı olan itâatı ortadan kaldırır. Bir insanda İslâm olmadan sahîh bir îmânın bulunması düşünülemez. İmân olmadan da tâm bir İslâm olmaz. Bu iki kavram birbirlerinden ayrılmazlar. Kelime-i şehâdeti söyledikten sonra İslâm'ın emir ve yasaklarını dikkate almayan, veya kelime-i şehâdet söylemekten başka herhangi bir İslâmî emri de yerine getirmeyen kimse kesinlikle aldanmıştır. Zaman zaman bazı kimselerin, İslâm'ın bir takım icâblarını gösteriş için yerine getirdikleri görülür. Bazı Batılı politikacıların Hicâz bölgesine girebilmek veya müslümanları denemek için biz müslümanız, müslüman olduk, demeleri gibi.

Özet olarak : İslâm'ı teblîğ edip te onun hak din olduğuna delil getirdikten sonra; müşriklerle savaşmayı bırakmak için bu üç şeyin şart koşulması bilfiil İslâm toplumuna dâhil olmaları içindir. Çünkü sâdece tevbe etmek, müşriklerin güvenlik altına alınmaları ve Mescid-i Harâm'a girebilmeleri, müslümanlarla beraber haccetmeleri ve Hicâz'da oturanlara uygulanan bir takım muâmelelere muhâtab olabilmeleri için yeterli değildir. Herne kadar daha önce de belirtildiği gibi, kelime-i tevhîdi veya kelime-i şehâdeti söyleyerek bir müşrikin dine döndüğünü ifâde etmesi, savaş meydanında canının bağışlanması için yeterli ise de böyle bir kimseye bundan sonraki hayatında müslüman muâmelesi yapmak için kâfî değildir. Bunun için İslâm esâslarını kabullenip yerine getirmek şarttır. Allah'tan başka bir ilâh olmadığına şâhidlik etmek, eğer bu şâhidliği yapan samîmî ise ibâdet etmek, hayvan boğazlamak gibi konularda Allah (c.c.) tan başkasına ibâdet etmeyi bırakmasını gerektireceği gibi; Hz. Muhammed (s.a.) in Allah'ın kulu ve peygamberi olduğuna şâhidlik etmek de teblîğ ettiği ilâhî emirlerde ona itâatı

gerektirir. Bu iki şâhidliğin gerektirdiği amel bunları te'yîd eder mâhiyette bulunmadığı zaman, bu şâhidlikler aldatmadan başka bir şey olmazlar. Şunu da biliyoruz ki : İslâm'ın hükümleri bir çok fiili yapmak ve birçoğunu da terketmekten meydana gelir. Bunların çoğu ise oruç ve hacc gibi İslâm'a girme anında yükümlülük konusu değildir. Bunun içindir ki, İslâm'a giriş anında en büyük olan iki esâs ile yetinilmiştir: Bunlar günde beş defa kılınması farz olan ve sosyal, psikolojik, dinî bir bağ olan namaz ile, sosyal, idârî ve ekonomik bir bağ olan zekâttır. Ki, bunları yerine getiren İslâm'ın diğer esâslarını kolaylıkla edâ eder.

Yine kesinlikle bilinmektedir ki; müslüman olup namaz kılmayı ve zekât vermeyi kabul ettiği halde gücü yetmesine rağmen haccı ve Ramazân orucunu yerine getirmeyen bir müşrikin müslümanlığı geçerli olmaz. Allah (c.c.) ve Rasûlü (s.a.) nün kesinlikle yasakladığı bir şeyi yasak olarak kabul etmediği zaman da sonuç aynıdır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) İslâmiyet'i kabul etmesi için zinâyı serbest kılmasını şart koşan bir bedevînin teklîfini kabul etmemiştir. Çünkü bir günâhı mübâh bilip o konuda Allah (c.c.) ın hükmüne boyun eğmemek ile, O'na boyun eğip îmân etmekle birlikte o günâhı işlemek arasında açık bir fark vardır. Fakat bazı ilim adamları, namaz ve zekâtın kesinlikle dinden olduğu bilinen ve üzerinde ittifâk bulunan diğer İslâm esâslarından farklı bir durum arzettiğini ileri sürmüşlerdir. Şöyle ki : Bu iki emri yerine getirmemek, İslâm'a girdikten sonra veya İslâm'ın hak ve bu iki emrin onun esâslarından olduğunu kabul edinceye kadar müslüman kaldıktan sonra dinden çıkma mânâsına küfür sayılır. Bazı âlimler ise bu iki emri yerine getirmeyenin küfründen dolayı değil de bir cezâ olarak öldürüleceğini söylemişlerdir. Bu hükmü yalnız namaz için ileri süren bazı âlimler ise Ramazân orucu ve hacc konusunda bunları terk etmenin küfür olmadığını, ancak bu terk helâl sayıldığı veya bile bile inkâr edildiği zaman küfür olacağını söylemişlerdir. Çünkü helâl saymak. İslâm'ın esâsı olan fiili ve teslimiyeti kaldırmaktan ibârettir.

Âyet-i kerîme ve aynı meâldeki Abdullah İbn Ömer (r.a.) in rivâyet ettiği hadîs-i şerîf; tenbellik veya şer'î olmayan bir özürden dolayı zaman zaman namazı terkeden bir müslümana uygulanacak hükmün; mürtede uygulanacak hüküm olacağına delâlet etmez. Buna delâlet etmediği gibi kasden bir müslümanı öldüren bir kâtilin işlediği suçun cezâsı olarak öldürüldüğü gibi öldürüleceğine de delâlet etmez. Çünkü bunlar, müslümanlarla savaşmakta olan müşriklerin savaş meydanında öldürülmeleri için gerekli olan şartı açıklamaktadır.

Şöyle bir fikir ileri sürülebilir : Hadîs, lâfzı itibâriyla kâfirlerle savaş konusunda genel ve mutlak bir özellik taşımakta olup, âyet gibi sâdece müşriklere hâs değildir. Biz bu noktada bir kaç meseleye temâs

edelim. 1) Yüce Allah bu sûrede ehl-i kitab'la savaşmanın genel gâyesinin dışında bir başka gâye ortaya koymuştur. Bu gâye cizye vermektir. Bu ise âyeti nesh veya tahsîs etmez. Çünkü kaynakları farklıdır. 2) Bu hadîs her halükârda bizimle savaşan kâfirlerle savaşın durdurulma noktasını göstermek için söylenmiştir. Bir müminin hangi fiili işlediği zaman kâfir olacağı konusu bunun kapsamına girmez. 3) Kâfirlerle savaşmak, ölümü hak etmiş bir müslümanı öldürmekten farklı bir şeydir. Nitekim bazı ilim adamları bu noktaya temâs etmişlerdir. Savaşmak iki topluluk arasında olan ortak bir fiildir : Şer'î öldürme ise suçu sâbit olanın cezâsını infâz etmektir. 4) Bu hadîsi âyetin delâlet ettiği dinden çıkma hükmü ve cinâyet cezâsından başka bir mânâya almak isteyenlerin yorumları kabule şâyân değildir. Çünkü bu gibi önemli hükümler, nassda mutlakâ bir sıhhat derecesi ister. Oysa bu hadîsin rivâyet zincirinde —bazı hadîscileri Buhârî'nin bu hadîsi kitabına almasını yadırgamaya iten— garîblik vardır. Bu gibi hadîslerde daha müsâmahakâr olan Ahmed İbn Hanbel, onu Müsned'ine almamıştır. Bazı ilim adamları, bu hadîsin sahîh olma şansının az olduğunu açıkça ifâde etmişlerdir. Nitekim Hâfız da bu hadîsin bütün muhâddislerin tahrîc ettiği Ebu Hüreyre'nin rivâyet etmiş olduğu söylemiştir. Hattâ bazı âlimler, namaz ve zekât lâfzı olmayan bu Ebu Hüreyre rivâyetinin mütevâtir olduğunu bile söylemişlerdir. Ebu Hüreyre'nin hadîsi tercîhe şâyândır. Sonra bu hadîs, Kur'an ve sünnet nevinden gelen diğer nasslarla da çelişir durumdadır. Cumhûr-u ulemâ da diğer nassları tercîh etmişlerdir. O halde hadîsin kâfirler hakkında genel olduğunu söylemek, ictihâdî bir şeydir. Biz bir müslümanı ancak rivâyet ve delâletinde ihtilâf olmayan kat'î bir nass ile tekfîr edebiliriz.

Namaz kılmayanın kâfir olacağını ileri süren âlimler; bu âyet ve hadîsle istidlâl noktasından daha uygun olan başka hadîsleri delil getiriyorlar. Buna rağmen ilk ve son devir fıkıhçılarının cumhûru, bu noktada bu zevâta karşı çıkmışlardır. Bu zâtların istidlâl ettiği hadîslerin iddiâlarına delâleti en açık olanı Ahmed İbn Hanbel, Müslim, Ebu Dâvûd ve Tirmizî'nin Câbir (r.a.) den merfû olarak rivâyet ettiği şu hadîstir : Kişi ile küfür arasında namazı terketmek vardır. Bir başka rivâyette «küfür» yerine «şirk» kelimesi geçmektedir. Bir de Ahmed İbn Hanbel ile dört sünen sâhibi ve diğerlerinin Büreyde'den merfû' olarak rivâyet ettikleri şu hadîs vardır : Bizimle onlar (kâfirler) arasında andlaşma namazdır. Kim onu bırakırsa kâfir olur. Bu iki hadîsten daha açık olanı Enes (r.a.) in rivâyet etmiş olduğu «Bir kimse kasden namazı bırakırsa kâfir olur.» hadîsidir. Bu hadisi Taberânî el-Evsat'ta rivâyet etmiştir. Doğrusu, Dârekutnî'nin dediği gibi bu hadîs mürseldir.

Ahmed İbn Hanbel, Abdullah İbn Mübârek ve İshâk İbn Rahûyeh

namaz kılmayanın kâfir olacağını söylemişlerdir. Hz. Ali (r.a.) nin de bu görüşte olduğu rivâyet edilmiştir. İçlerinde Ebu Hanîfe, Şâfiî ve Mâlik'in de bulunduğu ilk ve sonraki devir fakîhlerinin cumhûru ise namaz kılmayanın kâfir olmayıp fâsık olacağı, dolayısıyla kendisine tevbe ettirileceği görüşündedirler. Mâlik, Şâfiî ve diğerleri namaz kılmayan kimsenin tevbe etmediği takdîrde hadd cezâsı olarak öldürüleceğini ileri sürerken; Ebu Hanîfe, bir kısım Kûfe fıkıhçısı, Şâfiî'nin talebelerinden Müzenî de öldürülmeyip ta'zîr cezâsına çarptırılacağı, namaz kılıncaya kadar hapsolunacağı görüşünü savunurlar. Bu sonuncular namaz kılmayanın kâfir olacağı mânâsına gelen hadîsleri; inkâr etme veya helâl sayma şartına bağlamışlar ve bu hadîslerin bazı nasslarla ve Allah'tan başka bir ilâh olmadığına benim de Allah'ın elçisi olduğuma şâhidlik eden bir müslümanın kanı ancak üç şeyden biri ile helâl olur : Evli bir kimsenin zinâ etmesi, cana can durumu, İslâm toplumundan ayrılarak, dinden çıkma, hadîsi ile çeliştiğini söylemişlerdir. İbn Mes' ûd'un rivâyet ettiği bu hadîsin sahîh olduğunda ittifâk vardır. Ayrıca bu hadîs Müslim ve bazı hadîsçilerce Hz. Âişe (r.a.) kanalıyla da rivâyet edilmiştir ki, buna göre; İslâm toplumundan ayrılma, dinden çıkıp savaşma ile açıklanmıştır. Bu ikinci metin şöyledir : Bir de İslâm'dan çıkıp Allah ve Rasûlü ile savaşan bunun sonunda öldürülen veya asılan ya da sürgün edilen kimse. Bazı kimseler tarafından namazı bırakmanın küfür ve İslâm toplumundan ayrılma olduğu, dolayısıyla namazı terk edenin yukarıdaki istisnânın kapsamına girmeyeceği tarzında bir iddiâ ileri sürülmüşse de, daha önce İslâm'ın hakîkatını açıklarken bunlara gerekli, muknî' cevab verildiği için burada aynı meseleleri tekrâr etmeyeceğiz. Ancak bu zevât bir tek vakit namazın terk edilmesiyle kâfir olunacağını iddiâ etmektedirler. Bunlardan biri olan Şevkânî; namazı terketme, namaz kılmama fiili bir vakit ile de meydana gelmiş olur, demektedir. Ancak, bu görüş doğru değildir. Çünkü küllî bir kavram, mantıktaki cins gibidir. Herhangi bir parçasının yok olmasıyla tamâmen ortadan kalkmaz. Meselâ Ramazân'da bir gün oruç tutmayan bir kimse her halükârda oruç farîzasını terk etmiş olmaz. Nitekim bazı dersleri bırakan bir talebe de ilim taleb etmeyi bırakmış olmaz.

Denilebilir ki : Bir vakit namazı bırakıp ondan sonrakileri kılan kimse o bir vakit namazı kılmaması ile kâfir olur ondan sonrakileri kılarak da İslâm'a döner. Bizim bu görüşe cevâbımız şöyle olur : Eğer bir vakit namazı kılmamak İslâm'dan çıkmak mânâsına kâfir olmak ise; bu fiili işleyen bir kimsenin ondan sonraki vaktin namazını kılmakla dine dönmesi gerçekleşmiş olmaz. Meğer ki küfründen dolayı tevbe edip şehâdet getirerek tecdîd-i îmân etmiş olsun. Öte yandan, böyle bir müslümanın kâfir olduğunu söylemek, çok ciddî sonuçlar doğurmaktadır.

Meselâ, böyle bir kimsenin o güne kadar yapmış olduğu tüm hayırlar sonuçsuz kalır, öldürülmeyi hak eder, öldüğü zaman namazı kılınmaz, müslüman mezarlığına gömülmez, malı mirâsçısına verilmez, hazîneye devredilir. Mürted bir kimse öldürülürken tevbe ettirilmesi gerekmez, sözü de böyle bir iddîanın doğru olmayacağını göstermektedir. Bahsettiğimiz bu sözü söyleyen Ahmed İbn Hanbel'in, namazı bırakan kimsenin kâfir olmayacağını söylediği de rivâyet edilmektedir. Tabakât eş-Şâfiiyye kitâbında Şâfiî ve Ahmed İbn Hanbel'in namazı bırakan bir kimse hakkında münâzara ettiklerini zikreden Sübkî; konuyu şöyle sürdürmektedir : Şâfiî, Ey Ahmed bu kimse kâfir olur mu? dedi. Ahmed İbn Hanbel, evet, dedi. Şâfiî, peki, nasıl müslüman olabilir? demiş. Ahmed İbn Hanbel, lâ ilâhe illallah Muhammedün Rasûlullah, demekle, karşılığını vermiş. Şâfiî, adam bu sözü söylüyor, bırakmamış ki? demiş. Ahmed İbn Hanbel, öyle ise namaz kılarak müslüman olur, demiş. Şâfiî, kâfirin namazı sahîh olmaz. Namazla müslüman olunmaz, deyince Ahmed İbn Hanbel diyecek bir söz bulamamış.

Sözün özü : Yürekten inanılabilecek ve dinî anlayışın, dinin rahmet ve kolaylık olmasının gereği olan söz; îmân sâhibi bir müslümanın bir özre veya tenbelliğe mebnî olarak bir veya bir kaç vakit namazı kılmamakla yaptığı hayırların hükümsüz sayılıp cehennemde sonsuza dek yanmasını doğuracak şekilde dinden çıkmış olmayacağı sözüdür. Nitekim bir insanın, namazı sürekli veya arasıra terketmeyi âdet haline getirmesi, kıldığı zaman ilâhî bir emir olduğu düşüncesi, âhirette mükâfât ve cezâ niyeti olmaksızın yapması; bıraktığı zaman da herhangi bir günâh hissi olmadan, âilesi ve toplumu içinde yaşanagelen bir âdeti bırakır gibi bırakması mümkün değildir. Böyle bir şeyi ancak vahye, âhiret ve ilâhî cezâya inanmayan İslâm'dan isimden başka bir payı olmayan dinsizler yapabilir. Allah Teâlâ münâfıkları «onlar, namaza kalktıkları zaman üşenerek kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar, Allah'ı da pek az hatıra getirirler.» şeklinde tavsîf etmektedir. Bu konuda münâfık dahi olamayan böyleleri gerçek mü'min olabilirler mi?

Dinin hakîkatını ve Allah (c.c.) ın ferd ve toplumu ıslâh etmek için koyduğu kuralları bilmeyen bir takım taklîdçi müslümanlar, günler ve hattâ aylarca namaz kılmamaktadırlar. Yıl ve hattâ yıllar geçer de böyleleri sadece bazı cum'a, bayram ve nâdiren farz namazı kılarlar. Allah'a, peygamberine, âhiret gününe ve orada yapılacak olan sorgulama ve cezâlandırmaya cehâlet ve hurâfe karışık, taklîdî îmân ile îmân eden bu gibiler bu itâatsızlıkları sebebiyle günâhkâr olduklarına inanırlarsa da; bundan sonra işi ya Allah'ın rahmet ve bağışlamasına, ya hacc farîzası gibi günâhları temizleyici ibâdetlere veya şefâatçıların şefâatına bırakırlar.. Bu son üç meselede sahîh, zayıf ve mevzû birçok hadîs

rivâyet edilmektedir. Bu hadîsler, bazı kitablarda, matbû hutbe kitablarında çokça görülmektedir. Bir takım ehliyetsiz hatîbler, hurâfe merâklısı vâizler, bu gibi hadîsleri tekrârlayarak halka günâh işlemeyi basît gösteriyorlar. Hz. Peygamber (s.a) e iftirâdan başka bir şey olmayan ve Ramazânda milyonların cehennemden âzâd edildiğini anlatan hadîsler bunların tipik örneğini teşkîl ederler. Günâhları işlemek ve farzları terketmek için bu hadîslerden daha cesâret verici bir şey olamaz

Bu rivâyetlere aldanan halk, bu hadîslerin sahîhini zayıfından ayıramamakta ma'zûrdurlar. Hattâ bunlar, eskiden dinî olduğu kolaylıkla bilindiği halde bugün artık bilinemez olan şeyleri bilmemekte de ma' zûrdurlar. Ancak gerçek ilim adamlarının Allah (c.c.) ın affı konusunda vârid olan âyet ve hadîsleri halkın aldanmasını önleyecek şekilde anlatmaları gerekir. (Reşîd Rızâ, Tefsîr el-Menâr, X, 202 - 211).

Zekât Farîzası

Şimdi de İslâm'ın rükünlerinden biri de sosyal görünümlü bir rükün olan «Zekât»tan söz edelim. Zekât ile ilgili söylenebilecekler, İslâm'ın mâlî siyâsetiyle en yakından ilgili olan şeylerdir.

Zekât, maldaki haktır. Zekât bir taraftan ibâdettir, diğer taraftan sosyal bir görevdir. İslâm'ın ibâdetlerle ve sosyal hayatla ilgili görüşünü gözönünde bulunduracak olursak, şunu söyleriz: Zekât taabbudî bir görevdir. Bu nedenle o adı almıştır. Zekât; temizlik ye nemâ (büyüme, gelişme) demektir. Farz kılınmış bu hakkın ödenmesiyle borçtan bir kurtuluş ve vicdânın da temizlenmesidir. Aynı zamanda nefis ve kalbin cimrilikten ve bencillikten arınmasıdır. Mal sevimlidir, mülk de hoştur. Nefis başkalarına karşı maldan cömertlik gösterince, temizlenir, yücelir ve aydınlanır. Ayrıca o, kendisinde bulunan hakkın ödenmesi ve bundan sonra da helâl olması ile malın temizlenmesi demektir. Zekât; ibâdet anlamını da içerdiğinden İslâm, hassâsiyeti gereği kitab ehli olan zimmîlerden zekât vermelerini istememiş, bunun yerine onlara «cizye» koymuştur, ki böylelikle onlar da devletin kamu harcamalarına katılmış olsunlar. Zimmîlere, —istemiş olmaları dışında— İslâmî mükellefiyetlerden herhangi birisi onlara farz kılınmamış olur.

Böylelikle İslâm : «Tâ ki mal, sizden zengin olanlar arasında dönüp dolaşan bir devlet olmasın» diye ifâdesini bulan genel esâsının bir kısmını gerçekleştirmiş olur... Çünkü İslâm, insanların fakîrlik ve ihtiyâç içerisinde bulunmalarından hoşlanmaz; gücü yettiği takdîrde her ferdin kendi özel çalışması ve husûsî gelirleri ile yetecek kadarını elde et-

mesini, herhangi bir neden dolayısıyla bunu yapamadığı takdîrde ihtiyâcının toplum malından sağlanmasını kesinlikle istemiştir.

İslâm, insanların fakîrlik ve ihtiyâç içerisinde bulunmalarından hoşlanmaz. Çünkü o, daha büyük ve Allah'ın âdemoğullarına özel olarak verdiği insanî yüceliğe daha lâyık olan hedeflere yönelebilmeleri için, onları hayatın zorunlu maddî ihtiyâçlarının baskısından kurtarmak istiyor :

«Andolsun ki Biz, âdemoğullarını bir izzet ve şerefe mazhar kılmışızdır. Onlara karada, denizde taşıyacak (vâsıtalar) verdik, onlara güzel güzel rızıklar verdik, onları yarattığımızın bir çoğundan cidden üstün tuttuk.» (İsrâ, 70).

Allah insanları; akıl, duygu ve beden için zorunluluk ifâde etmekten öte bir takım rûhî arzularla fiilen üstün kılmıştır. Hayatın zarûrî ihtiyâçlarından kendilerine bu rûhî arzulara ve bu fikrî alanlara harcamak üzere imkân, gayret ve zamanı bulamayacak olsalar, bu yüce ve üstün kılınmışlığı kaybederler ve hayvan mertebesine düşerler. Hattâ hayvan çoğunlukla yiyecek ve içeceğini bulur. Hattâ bazı hayvanlar, yeteri kadar yiyecek ve içeceğini aldıktan sonra gider gelir, hoplayıp zıplar; bazı kuşlar da sevinçlerinden neşeli neşeli öter.

Yeme ve içme gibi zorunlu ihtiyâçlarının içerisinde çırpınan ve Allah'ın üstün kıldığı insanın uğraşması gereken şeylerle uğraşamaması bir yana, kuşun ve hayvanın elde edebildiğine bile sâhib olamayan insana, gerçekten insan nazarıyla bakılamaz, Allah'ın azîz kıldığı ve öyle nitelediği insan tipi bu olamaz. Bütün gayret ve zamanını harcadığı halde geçimine yetecek kadarını elde edemeyecek olursa; işte bu, insanı Allah'ın uygun gördüğü mevkiden aşağılara düşüren bir musîbet olur ve bu, içinde yaşadığı toplumu, Allah'ın tekrîmine (yüce ve şerefli kılmasına) lâyık olmayan aşağılık bir toplum olarak ayıplanacak hale getirir. Çünkü bu toplum, bu haliyle Allah'ın irâdesine ters düşmüştür.

İnsan, Allah'ın yeryüzündeki halîfesidir. Allah, hayatı ilerletmek ve geliştirmek, sonra da hayatı aydınlık kılmak ve güzellik ve aydınlığıyla da hayattan faydalanmak üzere onu yeryüzünde halîfe yapmıştır. Bundan sonra da kendisine verdiği nimetler dolayısıyla Allah'a şükretsin diye bu makâma oturtulmuştur. İnsan ise, hayatını —yeterli bile gelse— bir lokma uğruna tüketip gidiyorsa, bütün bunların hiç birisini yapamaz. Peki ya yeteri kadar ihtiyâçlarını karşılamayarak hayatını sürdürürse, tüm bunları nasıl gerçekleştirebilecek?...

Bir kısmı lüks ve israf seviyesinde, diğer bir kısmı fakîrlik ve mahrûmiyet düzeyinde yaşayan bir ümmetin ferdleri arasında bu derece farkların bulunmasını sonraları da bunun yoksulluk, açlık ve çıplak-

lığa varmasını İslâm, aslâ hoş karşılamaz. Böyle bir toplum, «İslâm ümmeti» olamaz. Rasûlullah (s.a.) da şöyle buyurmaktadır:

Herhangi bir yerde bulunanlar arasında bir kişi aç sabahlayacak olursa, onların üzerinden Allah'ın himâyesi kalkar.

Başka bir hadîste de şöyle buyuruyor:

Kendisi için sevdiğini kardeşi için de sevmedikçe; sizin herhangi biriniz (tâm) îmân etmiş olamaz.

İslâm, toplum kesimleri arasındaki bu farklılıkları hoş karşılamaz. Çünkü bunların arkasında toplumun temellerini paramparça eden kin ve nefretler gizlidir. Çünkü bunda rûhu ve vicdânı dejenere eden bencillik, katılık ve tamah vardır. Bunda muhtaçları zorunlu olarak hırsızlığa, gasba götüren veya zillete, şerefini ve yüceliğini satmaya mecbûr eden özellikler vardır... Bütün bunlar ise aşağılık şeylerdir. İslâm, toplumu bunlardan uzak tutar.

İslâm, malın zenginler arasında dönüp dolaşan bir devlet olmasını, çoğunluğun ise harcayacak bir şey bulamamasını hoş görmez. Çünkü bu, sonunda bu ümmet içerisinde hayatın, çalışmanın ve üretimin dondurulması sonucunu verecektir. Oysa bir ümmetin büyük çoğunluğunun elinde mal varsa; malın, bu büyük çoğunluğun hayatî zarûretlerinin giderilmesi için harcanması sonucunu sağlayacak, böylece mallara yöneliş çoğalacak, bu da üretimin çoğalması sonucunu doğuracaktır. Bu ise çalışabilecek durumda olan herkesin çalışmasına imkân sağlayacaktır... Böylelikle hayat; çalışma, üretim, tüketim çarkı, tabiî ve verimli dönüşüne devâm edecektir.

İşte bütün bu anlamlı gerekçeler dolayısıyla İslâm; zekâtı teşrî' etmiş, malda infâkı farz kılmış, verenler tarafından fazîletli bir davranış olarak değil de, hak sahiplerinin bir hakkı olarak farz kılmıştır. Onun için muayyen bir nisâb belirlemiş, gücü yetenlerin tümünü onu edâda bir araya getirmiştir. Zekât verilmeyecek en yüksek miktar, yirmi miskal altın değerine eşit olan maldır. Ayrıca bu yirmi miskal altının veya ona eşit değerdeki başka malın, sâhibinin zarûrî ihtiyâçlarından ve borcundan fazla olması, üzerinden de bir senenin geçmiş olması gereklidir. Bunun nedeni açıktır. Çünkü zekât alabilecek durumdaki birisinden zekât vermesi istenemez. Ekin ve meyvelere gelince; bunların zekâtı mevsimlik, hasad ve devşirme zamanlarında verilir. Ticâret malları, altın ve gümüşe göre değerlendirilir. Hayvanların zekâtı da altın ve gümüş oranlarına denk belirli oranlardadır. Bu oran da yaklaşık olarak öşürün dörtte biri (yani kırkta biri) kadardır... Rikâza gelince, —çeşitlerine göre «bu rikâz arâzî sâhibinin mi olacak yoksa toplumun mu olacak» ihtilâfının varlığı ile birlikte— onda da, beşte bir vardır...

Zekât almak hakkına sâhip olanlara gelince, Kur'an'ın belirlediği gibi bu kimseler şöyle sıralanır :

Fukarâ (Fakîrler) : Nisâbdan daha aşağı değerde olan mala veya nisâb değerinde mala sâhib oldukları halde, buna karşılık borçlu olan kimselerdir. Bu grup insanın bir şeylere mâlik oldukları açıktır. Ancak bu, az bir şeydir. İslâm ise, insanların kendilerine yetecek kadarına, hattâ mümkün olduğu kadar da dünyadan faydalanmakta kendilerine yardımcı olacak şekilde yetecek miktardan fazlasına mâlik olmalarını ister.

Mesâkîn (Miskînler) : Bunlar, hiç bir şeye mâlik olmayanlardır. Haliyle bunlar, zekât verilmeye fakîrlerden daha lâyıktırlar. Âyet-i kerîme'de fakîrlerin onlardan önce zikredilmiş olmalarından, az bir malın ellerinde bulunmasının fakîrlere yetmediğini seziyorum. Bu nedenle onlar da sanki miskînler gibidir. Çünkü İslâm'ın hedefi, yalnızca zarûrî ihtiyâçların karşılanması değildir. Daha önceden belirttiğim gibi, yetenden fazlasının sağlanmasıdır.

Zekât Âmilleri (Toplama Me'mûrları) : Bunlar, zekât toplayıcılardır. Zengin bile olsalar çalışmalarının karşılığı onlara verilir. Bu emeğin bir karşılığıdır. Bu ise emek ve ücret düzeni ile ilgilidir. İhtiyâç ve ihtiyâcın karşılanması ile ilgili değildir.

Müellefe-i Kulûb (Kalbleri Isındırılacaklar) : Bunlar, İslâm'a yeni girmiş olup hem kalblerindeki îmânı güçlendirmek amacı gözetilir, hem de başkaları —bu yolla— İslâm'a doğru çekilmeye çalışılır. Fakat bu harcama kapısı Hz. Ebubekir (r.a.) döneminde Ridde savaşlarından sonra Allah'ın İslâm'ı azîz kılmasıyla kapatılmış ve kalblerin mal ile İslâm'a ısındırılmasına gerek kalmamıştır. Bunlara zekât verilebileceğini Kur'an âyeti hükme bağlamış olmasına rağmen Hz. Ömer (r.a.), bu konuda tasarrufta bulunmakta bir sakınca görmemiştir.

Köleler : Bunlar, sâhipleriyle üzerinde anlaştıkları belirli bir miktardaki mal karşılığında hürriyetlerine kavuşacak olan mükâteb kölelerdir. Hürriyete kavuşmaları için kolaylık sağlamak amacıyla zekâttan onlara pay verilir.

El-Ğârimîn (Borçlular) : Borçları servetlerini kapsayan kimselerdir, bunlar. Ancak bu borçları ma'siyetten dolayı olmamalıdır; yine borcun nedeni lüks ve benzeri şeyler, olmamalıdır. Bunlara zekâttan bir pay verilmesi sûretiyle, borçlarını ödemelerine yardımcı olunur ve borç yükünden kurtarılmış olurlar. Ayrıca bunda şerefli bir hayat sürmelerine yardımcı olmak da vardır.

Fîsebîlillah (Allah yoluda) : Bu da genel bir harcama yeridir. Bunun sınırlarını şartlar çizer. Mücâhidlerin ihtiyâçlarının karşılanması, hastaların tedâvîsi, öğrenme imkânı bulamayanlara öğrenim sağlamak, İs-

lâm toplumunun herhangi bir faydasını sağlayan benzeri diğer husûslar, bu türdendir. Bu konudaki tasarruf, diğer şart ve ortamlar içerisinde sosyal her çalışmayı kapsayacak kadar geniş boyutlara ulaşır.

İbn'üs-Sebîl (Yolda Kalmış) : Harcayacak bir şey bulamayan ve malından uzakta bulunan kimselerdir. Savaş, talan ve zulümden dolayı hicret edip mallarını geride bırakan ve mallarından yararlanma imkânını bulamayan kimseler gibi.

İslâm bu grupların zekâttaki mallarını, ancak bizzât kendilerinin rızık aramak için özel yolların tümünü denemelerinden sonra tanır. İslâm, insanın kerâmetini (şeref ve haysiyetini) korumaya özen gösterir. Bu bakımdan o, her ferdin bir rızık kapısına sâhip olmasını ve bu konuda topluma bile boyun eğmemesini şiddetle ister.

Bu nedenle İslâm, çalışma yoluyla ihtiyâçtan kurtulmayı teşvîk etmiş ve içinde yaşayan her bir ferde çalışma imkânı hazırlamayı toplumun ilk görevi olarak belirlemiştir. Rasûlullah (s.a.) a birisi gelip ondan dilenir. Rasûlullah (s.a.), ona bir dirhem vererek, odunculuk yapıp, elinin emeği ile geçinebilmesi için onunla bir ip almasını emreder ve buyurur ki :

Sizden birinizin sırtında bir demet odun getirmesi, —versin veya vermesin— birisinden dilenmesinden daha hayırlıdır. (Buhârî, Müslim.)

Zekât şeklindeki bu yardım, toplum için bir muhâfaza, bütün gücünü harcadığı halde birşey elde edemeyen veya yetecek miktardan azını veya ancak yetecek kadarını elde edebilen kimseler için de bir garantidir. Diğer taraftan zekât; üretim, tüketim ve çalışma arasında malın sağlıklı ve mükemmel bir şekildeki dolaşımını gerçekleştirmek için, bütün toplum grupları arasında dönüp dolaşan bir devlet olabilmesi için de bir araçtır. Böylelikle İslâm; her ferdin bütün gücüyle çalışmasını, sosyal yardıma güvenerek çalışmayı bırakmamasını sağlamış, hem de ihtiyâcı olana açığını kapatacak şekilde yardımcı olmayı, zarûretlerin ağırlığını, ihtiyâçların baskısını üzerinden kaldırmayı ve ona şerefli bir hayatı kolaylaştırmayı gerçekleştirmiş olur. Bundan ayrı olarak da —önceden açıkladığımız gibi— ümmetin sermâyesinin sağlıklı dolaşımını garantilemiş olur.

Zekât; dayanışması ve karşılık garantisi bulunan, hayatının hiç bir cephesinde faizci düzenin hiç bir garantisine gerek duymayan bir toplumun ana direğidir.

Bizim duygularımızda ve İslâm düzeninin uygulanmasına tanık olmayan, bu düzenin îmânî bir tasavvur, îmânî bir terbiye, îmânî bir ahlâk esâsı üzeiine kurulduğunu, insan rûhunda özel bir şekilde dokunulduğunu, bundan sonra da doğru tasavvurlarını, temiz ahlâkını ve yüce fazîletlerini yerleştireceği düzenini kurduğunu görmeyen kuşak-

ların duygularında «zekât», bir şaşkınlığa yol açmıştır. Bu şaşkınlar, İslâm'ın «Zekât» ı, faiz esâsı üzerine kurulu câhilî düzenin karşısına koyduğunu, ferdî gayret veya faizden uzak bir yardımlaşma yoluyla da hayatı gelişir, iktisâdı ilerler hale getirdiğini, göremeyenlerdir.

İnsanlığa mal olmuş bu yüce tabloyu göremeyen bu bahtsız kuşakların hissinde bu tablo şaşkınlık uyandırmıştır. Bu bahtsız kuşaklar, faiz esâsı üzerinde yükselmiş materyalist düzenin çukurlarında doğmuş ve yaşamıştır. Cimrilikten, birbirini yemekten, ferdiyetçilikten, insanların vicdânlarına egemen olan ve malın, muhtâç olanlara ancak aşağılık faizle aktarılmasını öngören bencillikten başkasına tanık olmamıştır bu kuşaklar. Onların tanık oldukları bu düzenler, insanları bir mal birikimi olmadıkça veya mallarının bir kısmı ile faizci sigorta kurumlarına ortak olmadıkları sürece hiç bir garanti ve güvenlikleri olmaksızın yaşamak zorunda bırakmıştır. Bu düzenler, faizci yollarla elde etmediği sürece, sanâyii ve ticâreti, kendilerini ayakta tutan malı elde edemez hale düşürmüştür. İşte bu bahtsız kuşakların duygularında, bu faizci düzenden başka bir düzenin bulunmadığı, hayatın ancak bu temel üzerine kurulacağı kanısı yer etmiştir.

Bu kuşaklar, zekâtın şeklinden o derece hayrete kapılmışlar ki onu, gülünç ve ferdî bir ihsân sanıyorlar ve bu temel üzerine çağdaş hiç bir düzenin yükselemeyeceğini kabul ediyorlar: Kârı ile birlikte sermâyelerin yüzde iki buçuğunu ifâde eden zekâtın toplam büyüklüğü ne olacak ki? (Bu oran zirâat ve kenzlerde % 20'ye, % 10'a ve % 5'e kadar yükselir, diyorlar.) Halbuki İslâm'ın özel bir şekilde işlediği, tevcîhât (yöneltmeler) ve teşrîât (yasamalar) ile özel bir şekilde eğittiği içinde yaşamayanların vicdânlarındakine oranla daha yüce bir tasavvura sâhip özel hayat düzeniyle ortaya çıkardığı insanlar bu zekâtı verirler. Müslüman devlet de bu zekâtı, ferdî bir ihsân olarak değil, farz kılınmış bir hak olarak tahsîl eder ve onunla müslüman toplum içerisinde özel imkânları yeterli gelmeyen herkese güvenlik sağlayacak şekilde harcar. O kadar ki ferd, her durumda kendisinin de, çoluk çocuğunun da hayatının güvenlik altında olduğunu anlar; borcu sermâyesini kaplayan borçluların borcu, ticârî olsun veya olmasın zekât gelirinden ödenir.

Düzenin şeklîliği önemli değildir. Önemli olan düzenin rûhudur. Yöneltmeleriyle, yasamalarıyla ve düzeniyle İslâm'ın eğittiği toplum, düzenin şekil ve uygulamalarıyla uyum halindedir, yasama ve yöneltme ile birlikte mükemmeldir. Dayanışma, toplumun vicdânından ve nizâmından, uyumlu ve mükemmel halde ortaklaşa doğar. Bu gerçeği, diğer materyalist düzenlerin gölgesinde doğup büyümüş ve yaşamış olanlar düşünemezler. Fakat bu, biz müslümanların yakından bildiğimiz ve

îmânî zevkimizle zevkine vardığımız bir gerçektir. Eğer onlar, talihsizlikleri, nasîbsizlikleri ve liderliklerini ellerinde bulundurdukları insanların bedbahtlığı nedeniyle bu zevkten mahrûm iseler, onların payı da varsın bu olsun ve Allah Teâlâ'nın : «Îmân edip sâlih amel işleyen, namaz kılıp zekât verenler...» diye müjdelemiş olduğu bu hayırdan mahrûm kalsınlar... Ecir ve sevâbtan mahrûm olmalarının yanında rahat, huzûr ve endîşesizlikten de mahrûm kalsınlar. Onlar, başka bir nedenden değil, yalnızca câhillikleri, câhiliyetleri, sapıklıkları ve inâdları dolayısıyla tüm bunlardan mahrûm kalıyorlar. (S. Kutub, İslâm'da Sosyal Adâlet, 226 - 235).

Zekât konusunda Yûsuf el-Kardâvî de şu açıklamayı yapıyor :

Zekât, cimrilikten temizleme ameliyesidir. Allah'ın emrini yerine getirmek ve O'nun rızâsını kazanmak için müslümanın ödediği zekât, onu bütün günâhların kirlerinden, özellikle cimrilik ve başkalarını hor görme gibi kötü huylardan temizlemekten başka bir şey değildir. Nefislerin hazırladığı ve insanın kendisi sebebiyle imtihâna çekildiği bu çirkin huy cimrilik, onu yeryüzünde çalışmaya ve toprağı i'mâr etmeğe sevk eder. Mülkiyet, şahsiyet kazanma ve devâmlılık sevgisi, bu itici kuvvetlerdendir. İnsanın, elindeki varlığı başkalarından esirgeyip faydayı yalnız kendine ayırması da yine bu kötü huyun eseridir. Yüce Allah, bu konuda şöyle buyuruyor : «İnsan çok cimridir.»; «Zâten nefislerde kıskançlık hazırlanmıştır.» Yücelmek isteyen veya insanın kendini, dâimâ başkalarına tercîh etmek gibi bencillik hallerinden uzak tutması, kaçınılmaz bir zarûrettir.

Cimrilik, ferd ve toplum için tehlikeli bir âfettir. Bu sıfat, sâhibini kana bulaştırır; şeref ile oynatır, şerefini alçaltır; dini götürür, dinini satar; vatana götürür, vatanını satar, ihânet eder. Cenâb-ı Allah, nefsinin cimriliğinden korunanların kurtulacaklarını beyân buyurmaktadır : «Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, kurtulacak olanlar onlardır.» Bu âyet-i kerîme, Kur'an-ı Kerîm'de iki kerre zikrediliyor. Bunun sebebi, bu öldürücü zehirden korunmanın önemine dayanmaktadır.

Hz. Peygamber de bir hadîs-i şerîf'te şöyle buyuruyor : Cimrilikten sakının; çünkü cimrilik, sizden önceki ümmetleri yok etmiştir. İşte zekât; bu mânâda, sâhibini mahveden cimrilikten, malını da düşmanlıktan, zehirli bakışlardan koruyarak temizler. Mal sâhibinin ve malının temizlenmesi, verdiği zekât ve diğer harcamaların miktarı ile orantılıdır. Allah yolunda ne kadar çok sarfederse, kendini ve malını, kirlerden o nisbette temizler.

Zekât; sâhibini ve malı temizleme, mânâsını ifâde ettiği gibi, onu aynı zamanda hürriyete kavuşturur; mala bağlanmak, ona boyun eğerek esîr olmak ve paraya tapmak zilletinden kurtarıp serbestliğe kavuş-

turur. Zîrâ İslâm dini, müslümanı her türlü esîrlikten uzakta tutarak yalnız Allah'a tapmaya, ma'nevî ve insanî değerlere bağlı kalmaya iter; onun Allah'tan başka hiç bir varlığa boyun eğmeden hür bir hayat geçirmesini, kâinatta bulunan her şeyin efendisi olmasını emreder. Nübüvvet kandilinin saçtığı o nûrun, müslümanları Allah'tan başkasına tapmayı gerektiren bu öldürücü zehirden sakındırmasında şaşılacak bir şey yoktur.

Peygamber Efendimiz bir hadîs-i şerîf'lerinde şöyle buyuruyor : Altın ile gümüşe (paraya) tapanlarla kadifeye (lüks yaşayış) tapanlar helâk olmuştur...

Zekâtın ifâde ettiği mânâlardan biri de, mal sâhibinin şahsiyetini geliştirmesi ve halk arasındaki mevkiini yükseltmesidir. Elini hayırlı işlere uzatıp iyilik yapan, insanlara şefkat ve merhamet kanatlarını gererek Allah'ın hakkını ödemek için eli ile bizzât veren kimse içinde bir ferahlık duyar, zevkyâb olur; harp durumundaki müslüman orduya yardımda bulunan kimsenin duyduğu haz ve genişliği duyar. Çünkü o, beşerî zaafına ve nefsânî arzularına karşı harbediyor. İşte bu, nefsin tezkiyesi, gelişmesi ve ma'nevî temizliğidir. Âyetteki «tezkiye ve temizleme» den anladığımız mânâ budur. Tezkiye kelimesinin tahhir kelimesine atfedilmesi de bu mânâyı ifâde eder. Zîrâ Kur'an-ı Kerîm'de bulunan bütün kelimelerin ayrı ayrı mânâları vardır.

(İşte zekât, zenginin, toplumda itibâr sâhibi olmasını ve müsbet mânâda şahsiyet kazanmasını sağlar. Zekât vermeyen, diğer hayır işlerine de el uzatmayan cimrilerin, cemiyette en sevimsiz kimseler olması, şahsiyetlerinin zedelendiğine, mertebelerinin düştüğüne en güzel bir örnek teşkîl eder. Böyle insanlar, hiç bir zaman mutluluğa ve gönül hoşluğuna eremezler; malın, hakîkî mânâda saâdetini tadamazlar. Bir insan için, husûsiyle bir müslüman için en büyük mutluluk, içinde yaşadığı topluma faydalı hizmetler götürerek hem dünya, hem de âhiret saâdetini kazanmasıdır. Varlığından cemiyetin faydalanamadığı zenginler, toplum için tehlikeden başka bir şey değildir.)

Zekât, malın büyümesine ve bereketlenmesine sebebtir. Bazı insanlar bunu garib karşılıyorlar; zekât, görünüşte malı noksânlaştırıyor, nasıl olur da onu çoğaltır? diyorlar. Biz buna şöyle cevab veriyoruz :

Bu meseleyi gerçekten kavrayanlar, bu zâhirî noksânlaşmanın arkasında hakîkaten bir artışın bulunduğunu anlarlar. Zekâtta bütün mal için, husûsiyle zenginin kendi serveti için bir artış vardır. Çünkü mal sâhibinin verdiği az bir miktar, ona bilmediği bir taraftan kat kat iâde edilir. Bunun misâlini günümüzde görmekteyiz : Kalkınmış zengin devletlerin, bütçelerinden, bazı fakîr devletlere —Allah rızâsı için olmayıp— yalnız kendi sanâyi v.s. ma'mûllerini onlara satabilmek düşün-

cesine ma'tûf olarak onların satın alma güçlerini artırmak, dolayısıyla verdiklerinin birkaç mislini geri almak için yardım fonu ayırmaları, bu fikri açıklıkla ortaya koyuyor. (Zekâtta ise, Allah rızâsı gözetilmek zorunluluğu bulunduğu için, karşı menfaat düşünülemez. Fakat Cenâb-ı Allah, rızâsına uygun hareket edenlere elbette diğerlerinden daha çok verecektir. Bu veriş, gökten inme olmayıp yine cemiyetteki güçsüz şahıs ve müesseselerin güç kazanması sonunda refâha kavuşan toplumun kalkınması ile olacaktır. Ticârî hayatta yatırımların azalmasından doğan iktisâdî sıkıntılar, piyasa darlığı, umûma te'sîr ettiği gibi, ferdlere de te'sîr eder. Bu gerçek bize gösteriyor ki, kapital sâhipleri harcamaları kısıtladıkları takdîrde piyasada meydana gelecek darlıktan bizzât kendileri de zarar görür; daha az kazanırlar. Yatırımlar çoğaldıkça, kazançları da çoğalır. Zekât da geniş mânâda düşünüldüğü takdîrde, bir yatırımdır. Bu yatırımla piyasada ferahlık doğar, satın alma gücü noksân olanların güçleri çoğalarak piyasa daha hareketli duruma gelir. Netîce itibârıyla verilen zekâtlar, birkaç misli daha fazlasıyla geri döner.) Bu konuda Yüce Rabbımız şöyle buyuruyor : «Verdikleriniz yerine gelecektir. Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır.»

«Şeytân, sizleri fakîr olmaktan korkutuyor ve kötülükleri emrediyor. Allah ise sizlere, mağfiret ve fazîleti va'ediyor. Allah'ın hazînesi geniştir, O, her şeyi bilendir.»

«Allah faize verilen malı noksânlaştırır; zekâtı verilen malı ise çoğaltır.»

Yukarıda meâlleri zikredilen âyetlerin, toplum ve piyasadaki darlıkları giderecek harcamalara verdiği önem, cidden düşündürücü ve üzerine araştırmalar yapmayı gerektirici ehemmiyeti hâizdir.

Zekât, cimrilik ve para stokuna sebebiyet veren hırsın kapısına vurulan bir kilit; yatırım yapmaya alıştıran, bir âmil, hayır ve harcama yollarına açılan muazzam bir kapıdır.

İnsanlar, alışkanlık zaafları sebebiyle iyiliğe de kötülüğe de meyyâldırlar. Az da olsa insan, iyilik yapa yapa en büyük hayırsever ve vatanperver bir kimse olabildiği gibi, kötülük yapa yapa, vermeye vermeye nihâyet en cimri bir kimse olarak vatanına ve milletine karşı büyük kötülük işler.

Her devirde, özellikle yaşadığımız devirde müslüman ülkeler, iktisâdî bunalım içinde kıvranırken müslüman zenginlerin, paralarını yatırımdan kaçırmaları, yalnız nefsânî zevklerini düşünmeleri, hattâ zürriyetlerinin istikbâlleri endîşesi ile çırpınmaları, vatan ve milletlerinin âkıbetlerinden endîşe duymamaları, müslümanların dertlerini dert edinmemeleri, cemiyet ne olursa olsun bana ne? zihniyetiyle hareket etmekten başka bir şey değildir. Peygamber Efendimiz, bu tip kimseler

için şöyle buyuruyor : Kim, müslümanların işlerini düşünmezse; o, onlardan değildir.

Günümüzdeki müslümanların yürekler acısı durumu meydandadır. Malî güçsüzlük, yardımlaşmama, herkesin nefsî, nefsî diyerek ayrı bir yol tutması, iki müslümanın bir araya gelip toplumun dertlerini düşünmeğe vakit ayıramaz hale gelmeleri, öyle kötü bir çözülme ve dağılma meydana getirmiştir ki, bu durumun düzeltilmesi, birinci derecede önem kazanmıştır.

Mâlî ve iktisâdî konulara müteallik meseleler için bir çözüm yolu bulalım, denildiği zaman müslüman zenginler, teşkîlâtsızlıktan ve eleman noksânlığından şikâyetle kendilerini mes'ûliyetin dışına atarak ucuz kurtulma yolunu tercîh ediyor; ne yapalım? Kimseye güvenilmez oldu, demek sûretiyle veya birçok hayır işlerine yardım ettiklerini ileriye sürerek kendilerini ma'zûr kabul ediyorlar. Oysa ki, zenginler de İslâm cemiyetinin birer uzvu olduklarına göre, bu elemanları yetiştirmek ve teşkîlâtları kurmaktan, zekâtları bir cemiyet elinde toplayıp toplum için en faydalı sâhalara sarfetmekten bizzât kendileri de sorumludurlar. Sırf para vermek kâfî değildir. Çünkü müslümanın emrolunduğu cihâd; hem mal, hem de beden ile yapılan cihâddır. Kendi servetlerine servet katmak için nasıl gece-gündüz durmadan çalışıyorlarsa, sevdikleri ve bağlandıklarını iddiâ ettikleri dinlerinin yücelmesi ve cemiyetlerinin terakkîsi için de bir zaman ayırarak bizzât daha büyük bir gayretle çalışmadıktan sonra hiç bir zaman kendilerini sorumluluktan kurtaramazlar.

İşte zekât, kasalara tıkılan veya bu mânâda arsa ve binâlara yatırılarak toplumun istifâdesinden kaçırılan malın, cemiyet hizmetine yatırılması için alıştırıcı bir mâhiyet arzetmekte ve bu sâhanın kapısını fiilen açmaktadır. Zekât, bu açıdan çok büyük bir önem arzeder.

Zekât, mal sahibini harcamaya alıştırır. Pedagoji ve ahlâkçılarca, âdetlerin insan ahlâkı üzerinde onu yola getirmek ve istenilen istikâmete yöneltmek bakımından büyük te'sîri olduğunda ihtilâf yoktur. Bu sebebe mebnî : Âdet ikinci bir huydur, demişlerdir.

Harcamayı, husûsiyle hasad zamanında zirâat mahsûllerinin, kasasına giren parasının, küçük ve büyük baş hayvanlarının ve ticâret mallarının zekâtını her sene muntazaman vermeyi âdet edinen bir müslüman, her Ramazân fitresini verip, her bayram kurbânını keserse, artık vermek ve iyilik yapmak, bu müslümanın asıl sıfatlarından biri olur.

Veren nefis, harcamak ve iyilik yapmak i'tiyâdındaki hayır sever nefistir. Bu nefis, malının en iyisini hem kendisi, hem de başkası için verir. Böyle bir kimse, kendisinden su içilen ve zirâatte sulama işleri

için insanların faydalandıkları bir su kaynağı gibidir. Onlar, o kaynaktan istedikleri gibi faydalanırlar. Kaynak onlara geniş ölçüde bu imkânı tanır. İyiliksever insan da böyledir. Nereye giderse oradaki insanlara fayda sağlar. Bunun mükâfâtı da Allah'ın onu, kolaylığa müyesser kılmasıdır.

Zekât, başka bir yönden de kalbi Rabbına ve âhirete doğru yöneltmeye ve zararlı durumdaki dünya ve mal sevgisine karşı bir ilâçtır.

Şüphesiz Cenâb-ı Allah, müslümana mal toplamayı ve dünyanın hoş nimetlerinden faydalanmayı mübâh kılmıştır; fakat dünyanın, insan hayatının en önemli gâyesi olmasına rızâ göstermez. İnsan, daha büyük bir gâye için yaratılmıştır. Dünya ve dünyada bulunan her şey, insanın faydalanması için yaratılmış; insan da âhiret âleminde ebedî bir hayat sürmek ve bu dünyada, öbür âlem için hazırlanmaya ma'tûf gönderilmiştir. Dünya, âhirete uzanan köprüden başka bir şey değildir. Zekât, kalbten dünya sevgisini ve mala taparcasına bağlanarak hayat gâyesi yapma hastalığını tedâvî ederek onu esâs gâyeye yöneltir. (Yûsuf Kardâvî, Fıkh ez-Zekât, II, 857 - 871.)

Zekâtın toplumdaki hedeflerinden biri de, sosyal yönü ağırlıklı olan hedeftir. İhtiyâç sâhiplerine yardım etmek, fakîr, miskîn, borçlu ve yolda kalmış yolcular gibi zayıf insanların elinden tutmak, bu hedefin en bâriz noktalarından biridir. Bu sınıflara yardım edip ellerinden tutmak, onlara te'sîr ettiği gibi, birbirine bağlı bulunması hasebiyle bütün cemiyete de te'sîr eder. Doğrusu ferd ile cemiyet içiçe girmiş durumdadır. Belki cemiyet, ferdlerin meydana getirdiği topluluktan başka bir şey değildir. Ferdin şahsiyetini takviye eden, maddî ve ma'nevî bütün imkânlarını geliştiren her şey, hiç şüphesiz cemiyeti de kuvvetlendirir. İster farkına varsınlar, ister varmasınlar genel olarak topluma te'sîr eden her şey, ferde de tesîr eder.

Zekât, İslâm'da sosyal sigorta nizâmının bir parçasıdır. Bu sigortayı Garb, dar bir çerçeve içinde anlamıştır. Bu çerçeve de; âciz, kimsesiz ve fakîr kimselere yardım yapmak sûretiyle bir geçim sigortası anlayışıdır.

İslâm onu, derin ve gâyet geniş bir çerçeve içinde, maddî ve ma'nevî hayatın bütün yönlerini kapsayacak şekilde tanıtmıştır. Edebî, ilmî, siyâsî, savunma, cinâyet, ibâdet, medeniyet ve en son hayat sigortası bu dâirenin içine girmektedir. Hayat sigortasına, yanlış olarak sosyal sigorta adı verilmiştir. Bu mânâda sosyal sigorta, zekâttan çok daha geniş ve şümûllü bir nizâmdır. Çünkü o, hayatın bütün dallarına şâmil olan muhtelif çizgilerde ve beşerî münâsebetlerin bütün köşelerinde görünmektedir. Zekât, yalnız bu çizgilerden biri olup şimdi sosyal güven

lik ve sosyal sigorta denilen müesseselerin her ikisini de içine almaktadır.

Sosyal güvenlikle sosyal sigorta arasındaki fark şudur: Sosyal güvenliğe giren kimse, devâmlı olarak veya muvakkaten âciz kaldığı zamanlarda kendini garanti altına almak gâyesiyle oraya âidât öder.

Sosyal sigortada ise, ferdler muayyen bir prim ödemeksizin, doğrudan doğruya sosyal dengeyi devlet sağlar.

Şu bir gerçektir ki, bir sene zekât ödeyenler, öbür sene muhtelif sebeplerle zekât alacak derecede fakîr düşebilirler. Öyle kimseler de vardır ki, daha önce kendilerine zekât vermek farz olmadığı halde fakîr ve ihtiyâçlı olmakta devâm ettikleri için zekât almaya devâmlı hak kazanırlar. İşte bu açıdan mütâlaa edildiği takdîrde zekâtın bir sosyal sigorta olduğu görülür. Bu yönü ile zekât, nâfile sadakalara ihtiyâç kalmadan, sosyal sigorta yolunda atılan ilk adımdır.

Zekât, ferdin aczinden, sosyal sebeplerden ve beşerin, te'sîrinden kurtulamayacağı umûmî hallerden doğması düşünülen bütün ihtiyâç kapılarını kapamıştır. Zekât, ihtiyâç sâhibi bütün sınıflara; bu sınıfların bedenî, rûhî ve ahlâkî çeşitli ihtiyâçlarına şâmil bir sigortadır. Meselâ; İslâm, evlenmeyi tatmîni gereken ihtiyâçlardan saymıştır. İlim adamlarına lâzım olan kitaplarda böyledir.

Bu sigorta, yalnız müslümanlara mahsûs bir sigorta olmayıp müslüman devletin idâresi altında yaşayan bütün Kitab ehli gayr-i müslimlere de şâmildir. Nitekim Hz. Ömer, bir gün kapı kapı dolaşıp dilenen fakîr bir yahûdîye, Beyt'ül-Mâl (Bütçe) den kendisine yetecek kadar maaş bağlatarak bunu, o ve benzeri kimseler için bir başlangıç yapmıştı.

Hz. Ömer Şâm'a giderken hıristiyanlardan bir kısmının ayakları üzerine dikilip durduklarını görünce, onlara müslümanların hazînesinden maaş bağlanmasını emretti.

İşte bu, Garb'ın ancak yakın zamanda düşünebildiği sosyal sigortadır. Garb bunu, Allah rızâsı veya düşkünlere yardım için düşünmemiştir. Onda bu fikri doğuran âmil, taşkın ihtilâllerle Sosyalizm ve Komünizm gibi zehirleyici akımlardır. Nitekim İkinci Cihan Harbi Batı dünyasına halkı memnûn etme ve istiklâllerini devâm ettirme düşüncesi vermiştir.

Bu sosyal sigorta fikrinin ilk tezâhürü, 1941 senesinde vukû' bulmuştur. İngiltere ile A. B. Devletleri temsîlcileri, 1941 senesinde Atlantik Andlaşması için toplanmış ve bu toplantıda ferdler için sosyal sigorta teşkîlâtının gerçekleştirilmesini de karâra bağlamıştır.

Fakîrlerin haklarını zenginlerin pençesinden kurtarmak için, dinin farz kıldığı, İslâm devletinin tanzîm ettiği ve buna dayalı olarak kılıç-

ların çekildiği sosyal sigortayı gerçekleştirmek için İslâm'ın bu devletleri asırlarca geride bırakması hayret edilecek bir husûstur. Bununla beraber bazı yazarların, sosyal sigortayı bulmanın üstünlüğünü Avrupa'ya ircâ' ettiklerini de görüyoruz. Kendi tarihimiz ve mîrâsımız olan sosyal sigorta üzerine ise toprak serpiliyor. Hiç şüphe yoktur ki sosyal sigorta, müslüman hükümetin vergi toplama ve harcama bakımından üzerine dayanacağı bir nizâmdır. Bu sigorta, ferdî iyilik veya nâfile sadaka kabîlinden olmayıp belli başlı bir haktır. Mal sâhipleri bakımından farz olan bir vergidir. Zekât; toplama ve tevzî bakımından müslüman devletin dayanağı olan bir vergidir. Ancak, zekât devamlı olması hasebiyle kanunlara dayalı vergilerden ayrı bir özellik arzeder. Hükûmetler, zekâtı ihmâl edip aramadıkları zamanlarda da müslümanların îmânları ve müslümanlıkları, ancak bunu mallarından ayırıp vermekle tahakkuk edebilir. Çünkü Hz. Allah onu, kula, Rabbını râzı kılmak, kendini ve malını temizlemek için farz kılmıştır. Müslümanın onu gönül hoşluğu ve fakîrlere eziyyetten hâlî olarak ödemesi gerekmektedir. Zekâtı alan fakîr de onu, Allah'ın kuluna ihsân ettiği malda kendisinin bir hakkı olduğu ve bu haktan ötürü gerekirse harbedilebileceğini bilerek alır; zillet ve minnet altında kalmaktan kurtulur.

Müslüman toplum —üstâd Behî el-Hûlî'nin dediği gibi— sadece hissî değerleri ile değil rûhî değerleri ile Ümmet vasfını hâizdir. Bilakis Ümmetin temelinde, varlığını takviye eden rûhî değerler olmaksızın hissî değerlerin bir kıymeti yoktur. Bu sebeple İslâm'ın zekâta önem verdiğini, hakkına riâyet edip, onu desteklemek maksadı ile toplumun malından infâk yapılmasını farz kıldığını görüyoruz. Ma'nevî âlem için zekât, duygu âlemi için yemek - içmek gibi bir şeydir. İslâm, bu rûhî değerleri, zekâtın verileceği yerleri beyân eden âyet-i kerîme'nin işâret ettiği şu üç esâsta toplamıştır :

1) Toplumun ferdlerine tâm bir hürriyet tanımak :

Kur'an-ı Kerîm bu konuda kölelerin, kölelik zilletinden kurtarılmalarının müslümanlar üzerine farz olduğunu açıklıyor. Kölelerin hürriyete kavuşturulması husûsunda müslümanlara, mallarından belli bir miktarı vermelerini farz kılmakta, bütün insanlığın ilk defa öğrendiği yüce bir teşrî'dir. Zekâtın verileceği yerlerden biri, Tevbe sûresinin 59. âyetinde belirtilen köleler sınıfıdır.

2) Ferdlerin Bağış ve Mürüvvet Gayretlerini Toplum için Hissî veya Edebî Menfaat Sağlayan veya Olması Muhtemel Çirkin Halleri Cemiyetten Uzaklaştıran İyilik Yoluna Sarfetmek : Ferdlerin, hayır severlikte hudûdsuz kudretleri ve topluma âit muhtelif hizmetlere karşı kâbiliyetleri vardır. Bu kâbiliyetler, akıl vergisi gibidir. Cenâb-ı Allah onu boşuna yaratmamıştır; bilakis hayattaki vazîfesini yerine getirmek

ve kendi varlığını tahakkuk ettirmek için yaratmıştır. Toplum, ihtiyâçlarını bu şekilde giderir. Toplumda hayır yapma azminin yaygın bir hale gelmesi, yaşama ehliyeti ve şeref olarak kâfî gelir. Belki ferdlerin bizâtihi varlıklarının kaynağından, canından, hazînelerinin en kıymetli varlığı olan paraları ve mâdenlerinin en şereflisinden vermeleri, onlar için iyilik olarak kâfî gelir. Ve hayatta mânâların en şereflisini bahşederek insanlığı en üstün kıymet seviyesine yükseltir. İşte bu, Allah'ın insanlık için dilediği yüce örneklerden biridir.

3) İnsandaki fıtratı tezkiye için, özellikle Allah'a ulaşmak ve ferdî hayattaki gâyesine ulaştırmak için gönderilen ta'lîmât ve inanç esâslarına riâyet etmek. Bu gâye; âyet-i kerîme'de «Allah Yolunda» diye açıklanan sınıftır. Allah yolunda mefhûmuna giren ordu hazırlamak, düşmana karşı kendini müdâfaa ve İslâm dini uğrunda cihâd için yapılacak harcamalar, aslında inançların korunması ve bu uğurda çarpışmaktan başka bir şey değildir. Bu cihâd, sırf medeniyetle ilgili veya Allah ile alâkası kesilen kuru bir vatan mefhûmundan ibâret olmayıp aksine bu savaş, her şeyden önce Allah yolunda olan cihâddır. Allah yolunda yapılacak en önemli cihâd ise, inançların korunması, müdâfaası, yerleştirilmesi ve hâkimiyetinin devâm ettirilmesi yolunda yapılandır. (Yûsuf Kardâvî, Fıkh ez-Zekât, II, 879 vd.)

Zekâtın hedefi, senede bir kerre dolaşan ve muvakkat gibi görünen yardımlarla yalnız fakîrliğe karşı mücâdeleye münhasır değildir. Zekâtın önemli hedeflerinden biri de; mülk edinmenin esâslarını genişletmek, mülk sâhiplerinin adedini çoğaltmak ve güçlü, fakat ihtiyâçlı kimseleri, ömürleri boyunca kendilerine yetecek kadar varlığa sâhip olan zenginler sınıfına yükseltmektir.

Zekâtın hedefi, imkânların müsâade ettiği kadar fakîri zenginleştirip onu, ihtiyâç dâiresinden imkân dâiresine çıkarmaktır. Bu da her meslekten ihtiyâç sâhibi olan kimselere, kendi iş ve ihtiyâçlarına yetecek kadar mal vermek sûretiyle olur. Meselâ; ticâretle uğraşıp daralan ihtiyâç sâhibine, daha başka bir deyişle esnâf ve san'atkârlara sermâye, malzeme vs. te'mîn etmek, zirâatla uğraşanlara toprak ve toprağı işlemek için gerekli araç vs. vermek gibi.

İşte zekât bu şekliyle büyük bir hedefin gerçekleştirilmesine yardımcıdır. Bu hedef de fakîrlerin sayılarını azaltmak, mal sâhiplerinin adedini çoğaltmaktır. Bu, İslâm'ın iktisâdî ve içtimâî alanlardaki en büyük hedeflerinden biridir : Bütün insanların, yeryüzünde Allah'ın kullarına emânet ettiği hayır ve menfaatlarda ortak olması, hayır ve menfaatın yalnız zenginler sınıfına hasredilip diğerlerinin de bundan mahrûm bırakılmaması hedefi...

Yüce Allah şöyle buyuruyor : «Allah öyle bir Allah'tır ki, yeryü-

zünde ne varsa hepsini sizin faydalanmanız için yaratmıştır.» Âyetteki hepiniz sözü, yeryüzündekiler sözünü de te'kîd olabilir, muhâtab olan insanlar sözünü de... Her iki te'kîd mânâsına almaktan men'edecek bir karîne bulunmadığına göre mânâ şöyle olur : Yeryüzünde bulunan herşey bütün insanlar için yaratılmış olup yalnız bir sınıfın faydalanması için yaratılmış değildir. Bu nokta-i nazardan İslâm, gelir dağılımı adâletini sağlamakta ve toplumda mal sâhiplerini birbirlerine yaklaştırmaya çalışmaktadır. Bu da zekât nizâmı, harplerden elde edilen ganîmet malları ve diğer mâlî imkânlarla tahakkuk eder.

İslâm, toplumda muvâzenenin kurulmasına ve sınıfların bir kısmını diğer bir kısmına yaklaştırmaya gayret etmektedir. Kur'an-ı Kerîm'de ganîmet mallarının taksîmi bahsinde bu noktaya açıkça işâret edilmiştir.

İslâm; güç, kâbiliyet ve ilâhî ihsânlarda doğuştan bir farklılığın netîcesi olarak, insanlar arasında yaşama ve rızık taksîmindeki farklılığı ikrâr ediyor. Bu ikrârın mânâsı : İslâm; zengini kendi haline bırakıyor, istediği gibi zenginliğini artırsın, servet üstüne servet kazansın; buna karşılık fakîrin de fakîrliği artsın; sürünsün, bu vesîle ile her iki sınıf arasındaki mesâfe uzayıp gitsin; zenginler toplum içinde kendileri için köşklerde ve villalarda yaşayacakları yazılmış, nimet ve zenginliğe vâris olan yüksek bir tabaka olmaya; fakîrleri de mahrûmiyet ve sıkıntı içinde kulübelerde ölüme mahkûm edilen bir sınıf olmaya bırakıyor, demek değildir. Bilakis İslâm, hukûkî teşrîâtını, amelî nizâmlarını, teşvîk ve tavsiyelerini iki sınıf arasındaki mesâfeyi yaklaştırmak için sarfediyor.

Ben burada iki sınıf arasındaki mesâfeyi yaklaştıracak sebeplerden bahsedecek değilim. Ancak, aralarında bâriz bir ilişki olması itibârıyla zekâttan bahsedeceğim. Çünkü zekât, zenginden alıp, fakîre vermek ameliyesidir.

«O Allah ki, sizin için yeryüzünü müsahhar kıldı. O halde yeryüzünün etrafında gezin de Allah'ın rızkından yeyin.» (Mülk, 15) meâlindeki âyet-i kerîme'nin çağrısına uyarak faydalanmaya hazır olan yeryüzünün çevresinde dolaşıp vâdîlerinde rızık arayan; zirâat, san'at, ticâret veya çeşitli iş kollarında çalışan ve gayret sarfeden, güçleri yettiği kadar yerde ve gökte Allah'ın verdiği bütün nimetlerden faydalanarak ferdleri mükemmel bir şekilde çalışan sağlam bir İslâm cemiyetini düşünecek olursak; böyle bir cemiyette servetlerine zekât vermek farz olan güçlü mükelleflerin nisbeti ne kadar olur acabâ?...

Şüphesiz nisbet, cidden büyük ve böyle kimselerin sayısı da fazla olur. Aczinden dolayı çalışmayan, yahut âile ferdlerinin çokluğu ve gelirin azlığı, kendilerini acze düşürenlerin sayısı da daha az olur.

Toplumun bünyesini sarsan, bilerek veya bilmeyerek temelini yıkan en büyük âfetlerden biri de bir tarafta fâhiş bir servetin, diğer tarafta şiddetli ibr fakîrliğin, bir yanda bol miktarda paranın, öte yanda günlük rızkını te'mîn edemeyen düşkünlerin; bir tarafta çok yemenin verdiği zahmetten şikâyet ederek ellerini göbekleri karnı üzerine koyanların, öbür tarafta komşularında açlığın verdiği ızdırabtan şikâyet ederek elini böğrüne koyanların; bir yanda ihtiyâcı olmadığı halde fazladan boş olarak bekletilen muazzam köşklere sâhip olanların; öbür yanda komşuları arasında kendisi, zevcesi, ana-babası ve çocukları ile birbiri üzerinde istif halinde yaşamaya mecbûr kaldıkları bodrum katları, gece konduların bulunmasıdır.

Zekâtın hedefi, bu insanları birbirinden uzaklaştıran ve toplumun ağız tadını bozan sınıf farklarını ortadan kaldırmaktır. Zekât, en azından bu kendine uygun tarzda yaşama imkânı bulamayan fakîrler sınıfının sokaklara dökülerek kendini hissettirmesini önler. Bundan daha önemlisi; İslâm, fakîrlerin zenginler sınıfına yaklaşmalarını sağlayarak, onları orta sınıf haline getirmeyi hedef almasıdır. (Yûsuf Kardâvî, Fıkh ez-Zekât, II, 887 vd.)

Ferd Açısından Zekâtın Önemi :

İnsanlar, dinî ve ahlâkî müeyyidelerden uzak yaşayamazlar. Bir an için böyle yaşadıklarını düşünelim, o takdîrde cemiyet ferdlerini derhâl menfaatlar ve şahsî kaprisler kaplar; paraya ve maddeye karşı büyük bir sevgi ve bağlılık duygusu belirir. Maddeye karşı beliren bu bağlılık, zamanla insanı maddeperestliğe kadar götürür; en iğrenç kötülükleri âdet haline getirir, en gaddâr cinâyet ve zulümleri işlettirerek, toplum için en büyük felâketleri hazırlar.

Ferdlerin, bu ihtirâslarını yenebilmeleri ve mala karşı beliren aşırı sevgilerini cemiyet hizmetine döndürmek sûretiyle onları harcamalara alıştırmak için, Yüce İslâm Dini, müslüman zenginlere nakit paralarının kırkta birini (% 2,5), toprak mahsûllerinin onda birini ve hayvanların belli nisâba göre, belli bir kısmını, Kur'an-ı Kerîm'de beyân buyurulan yerlere vermelerini emretmiştir.

Zekât miktarı ise, malların cinslerine göre değişiktir. Bütün mallarla toprak mahsûllerinden ve diğer küçük ve büyük baş hayvanlardan alınan zekât miktarı, büyük bir yekûn teşkîl eder. Bunlar gereği gibi tevzî edildiği takdîrde, ilâhî tekeffül kısmen yerine getirilmiş oluyor. Dolayısıyla kul, Rabbına karşı, mal nimetinden ötürü şükür borcunu edâ eder. Her nimetin bir şükrü vardır; malın şükrü de vermektir. Lisân ile yapılan şükürle malın şükrü edâ edilemez. Zekât, malın şükrüne açılan bir kapıdır.

Zekât, toplumun iktisâden gelişmesine büyük ölçüde yardımcı olduğu için, sosyal dengeyi sağlar; cemiyette bir orta sınıf teşekkül etmesine âmil olur. İktisâdî güçler; iyi değerlendirildiği takdîrde, cemiyette bir refah husûle gelir. Bu refah, iktisâdî krizlerin düzelmesine, dolayısıyla fakîr ve düşkün kimselerin azalmasına ve sınıf mücâdelelerinin son bulmasına vesîle olur. Refah içinde yaşayan bir toplumda kıskançlık, hırsızlık, anarşi, soygun, mal ve can düşmanlığı görülmez; haklı davaların bâtıl savunucuları, haklı kılığına büründürdükleri fikirlerini yaymak için ne bir açık kapı ve ne de anarşi doğuracak bir ortam bulamazlar. Böylece fikirleri ve davaları iflâs eder.

Son zamanlarda İslâm cemiyetlerinde meydana gelen karışıklıklar, ihtilâller, anarşi hareketleri ve içtimâî bozukluklar, fikir adına işlenen birçok cinâyetler, ahlâksızlıklar, mal ve servet düşmanlığı, Komünizm propagandası ve bu meyânda silahlı hareketler: müslüman bir cemiyette İslâm'ın en mühim iktisâdî emirlerinden biri olan zekâtın verilmemesi sonucu, malların temizlenmemesi ve zenginlerin bu mühim emir karşısında gevşek davranmalarından doğan boşluklardan faydalanarak cemiyetin içine sızmıştır. Kısacası, içtimâî ve iktisâdî bozukluklar, zenginlerin ellerindeki mallların kirlerinden doğmuştur.

Bütün dünyada ve umûmiyetle İslâm memleketlerinde görülen bu krizler, iktisâdî açıklardan sızan İslâm dışı fikir cereyânları, müslüman memleketlerinde ne kadar tutunmuş ve ne kadar yayılma isti'dâdı göstermişse, bunun birinci derecede mes'ûlleri müslüman zenginler, ikinci derecede din âlimleri, üçüncü derecede yöneticilerdir.

Zekât, bu açıdan mütâlaa edildiği takdîrde, ferdi ve elindeki malını, düşmanlık, kıskançlık, anarşi ve hırsızlık gibi pisliklerden temizleyerek insanların malını da, canını da emniyet içinde bulundurur; mal sâhiplerinin, mallarından huzûr içinde faydalanarak can ve mal emniyeti içinde gönül hoşluğu ile yaşamalarını te'mîn eder.

Bütün mal sâhipleri, mallarının zekâtını muntazam olarak ödeyip diğer yatırım ve harcamalarda cemiyetin menfaatlarını da göz önünde bulundurarak hareket ettikleri takdîrde, bu emniyeti kendileri sağlamış olurlar. Malı tehlikeye düşüren, malın sâhibinden başkası değildir.

Zekât, cidden azımsanmayacak büyük bir meblağ teşkîl eder. Yalnız paradan değil, yukarıda mükerreren belirtildiği ve ilerde de mufassal olarak açıklanacağı gibi, gelir te'mîn eden bütün mallardan, yeraltı kaynakları ile toprak mahsûllerinden, hattâ baklagillerden dahi alındığı düşünülürse; senede milyarlarca lira değerinde zekât toplamak ve bununla birçok açık delikleri tıkamak mümkündür. Zekâtın verileceği yerler bahsinde de açıklanacağı üzere, bu miktarın sekiz sınıfa tevzî edilmesi gerekir. Bu sınıflardan biri de «Allah yolunda» başlığını taşır.

Bunun mânâsı çok geniştir. İslâm cemiyetlerinin kalkınması ve bu vesîle ile yabancı esâretinden kurtulması, birinci derecede Allah yolunda olma vasfını hâizdir; çünkü müslümanlar için en fecî durum, müslüman olmayanlara boyun eğmektir. Bundan kurtulmak için de mutlakâ kalkınmak, sanâyileşmek zorunluluğu vardır. Bu kalkınma, müslümanlar için en büyük ve çetin harplerden biridir. Zekât mallarından, her sene yüzlerce fabrika kurmak, çalışacak durumda olup da iş sâhası bulamayanlar için geniş ölçüde iş sâhaları açmak mümkündür. İslâm cemiyetlerinin birkaç sene bu şekilde gayret göstermeleri, iktisâdî bağımsızlığı elde etmek için kâfîdir. Bu sâyede fakîrlik önlenir; cemiyet içindeki hastalıklar tedâvi edilir; mal da, sâhibi de her türlü düşmanlıklardan, kötü bakışlardan korunarak ma'nevî kirlerden temizlenir.

Müfessir Muhammed Abduh, bu âyet-i kerîme'nin tefsîrinde şöyle diyor : Zekât; mal sâhiplerini cimrilik, düşkünlük, alçaklık, fakîrlere karşı kalb katılığı ve buna bağlı bütün kirlerden temizler. Mal sâhiplerinin nefislerini de hayır kazanmak ve berekete nâil olmak sûretiyle yükseltip bu vesîle ile hem dünya, hem de âhiret saâdetine ulaştırır. Burada temizleyen Hz. Peygamber; temizleme aracı da zekâttır. Tezkiye, büyümek mânâsında bir mübâlağa sîgasıdır; zirâî mahsûllerle benzerlerinin büyümesine işâret ediyor. (Zekât, büyük bir hamle ve hareket olduğu için malı büyütür. Yukarıda da belirtildiği üzere fabrikaların kurulması ve iş sâhalarının açılması, bu büyümenin güzel örneklerinden biri olabilir.)

Nefsin tezkiyesi ise, bilfiil Allah'a nisbet edilir. Çünkü Cenâb-ı Allah, yaratan, takdîr eden ve kulu, kendini temizleyecek işler yapmaya muvaffak kılandır. Nitekim bu babta şöyle buyuruyor :

«Eğer üzerinizde Allah'ın fazlı ve rahmeti bulunmasaydı, hiç biriniz temize çıkamazdı; fakat Allah, dilediğini temize çıkarır.» (Nûr, 21).

Tezkiye, Hz. Peygamber'e de isnâd edilir; çünkü o, nefisleri tezkiye edip mertebelerini yükseltmek üzere, Allah'ın buyruklarını beyân eden kavlî ve fiilî sünneti ile mü'minlerin terbiyecisidir.

Tezkiye, bazan da kula nisbet edilir; çünkü kendisi fâil durumundadır. Allah onu, nefsinin temizlenmesine ve yükselmesine sebep kılmıştır. Bu sebep, zekât ve benzeri hayırlı işlerdir. Kulun nefsinin tezkiyesine işâret eden âyet-i kerîme'nin meâli şöyledir : «Nefsini temizleyen kurtulmuş, azdıran da ziyândadır.» (Şems, 9 - 10), «Kendini temize çıkaran ve Rabbının adını anıp ta namaz kılanlar kurtulmuştur.» (A'la, 14, 15).

«Onlara duâ et» meâlindeki âyet-i kerime'nin mânâsı; Ey Peygamber! Zekât verenlere duâ et ve şefkat edip onların günâhlarının örtülmesini iste; çünkü senin duâ ve istiğfârın onlar için bir huzûrdur. Bu

sebeple günâh işleyip tevbe ettikleri zaman, içlerindeki ızdırab giderek tevbelerinin kabul edilişi dolayısıyla kalbleri tatmîn olur; zekât verdikleri zaman da, onu bizzât senin alman sebebiyle kabul edildiğinden emîn olarak feraha kavuşurlar. (Reşîd Rızâ, Tefsîr el-Menâr, XI, 24).

İslâm dini, müslüman ferdin, mâlî ve iktisâdî alandaki kanunlara riâyet etmekle mükellef olduğunu bildirir. Ferd, yaşadığı toplumda can ve mal emniyeti içinde hayat sürebilmesi için, devletin koyduğu vergileri noksânsız ödemek zorundadır. Devletin vergileri, kanunlar ve prensiblerle tahdîd edilmiştir. Gerektiğinde devlet, ağır vergiler yüklemek zorunda kalır. Bu durum karşısında ferd, ya hîleye başvurup malını vergiden kaçırmak veya hiç vergi ödemenek ister; hattâ tamâmen vergi ödemeyebilir. Bu gibiler pek çoktur.

Zekât veren bir müslüman ise, kuruşu kuruşuna, hattâ fazlasıyla hesâb ederek malının zekâtını ödemeye alışkın olduğundan, devletin yüklediği mâlî mükellefiyetlerde de aynı disiplin rûhu ile hareket etmeyi vicdânî bir borç bilir. Ticârî ahlâka sâhip olduğu için vergi kaçırmaz. Vicdânı buna mâni olur.

Hulâsa zekât, ferdi ticârî ahlâk bakımından eğiterek disipline sokar; diğer mâlî sorumluluklarda da dürüst hareket etme i'tiyâdını bahşeder; müslümanın aynı zamanda iyi bir vatandaş olmasını te'mîn eder. Böylece zekât veren müslüman bir zenginin, vergisini ödemesi de garanti edilmiş demektir.

Bir milletin, varlığını devâm ettirebilmesi için ferdlerinin iktisâdî meseleler hakkında bilgi sâhibi olması; mâlî gücün bağımsızlık savaşındaki rolünü kavraması îcâbeder. Devlete ödenmesi gereken bir kuruşun ihmâlinden doğacak çöküntü ve büyük tehlikelerin millî bünyede yapacağı tahrîbâtı müdrik olması gerekir.

İslâm dini diğer dinlerde görülmeyen zekât gibi mâlî bir ibâdeti müslümanın müslüman kalma şartlarından biri saymakla ona, mâlî konulardaki devlet emirlerinin önemini de tanıtmaktadır. Zekâtın Allah'a karşı bir ibâdet olarak vaz'edilmesi, onun ne derece büyük bir önemi hâiz bulunduğunu göstermektedir. Zekâtını ödemeyen bir zengin, diğer emirleri yerine getirse de müslümanlığını ikmâl edemez. Onun tâm bir müslüman olması için bu mâlî emri îfâ etmesi gerekir. Zîrâ zekât vermeyeceğini ilân ederek isyân eden bir mü'mine karşı devlet harb ilân ediyor.

Zekât veren mü'min; kalkınma ve faydalı işler başarmak zorunda olan devletin, iktisâdî güce sâhib olma, dolayısıyla diğer rakîb milletlere üstün gelme mecbûriyetinin şuûruna varmış bir vatandaştır. Böyle mü'min, zekât gibi devlete maddî güç te'mîn eden diğer emirleri de önemseyerek bu emirlerin gerçekleştirilmesinde ihmalkâr davranmaz;

bilakis tatbîk edilmelerinde yardımcı olur; bilir ki, bu emrin ihmâli devletin çökmesine, zayıflayarak başkalarının oyuncağı haline gelmesine ve toplumda iktisâdî problemlerin doğmasına sebebtir. İşte zekât müslümana bu şuûru da aşılar.

Buraya kadar zekâtın önemini, veren açısından ele aldık. Ve yapabildiğimiz kadarıyla açıklamaya çalıştık. Aynı konuda daha geniş araştırmalar yapıldığı takdîrde daha mükemmel izâhlar yapmak mümkün olduğunu belirterek bu faslı kapatalım. Ve zekâtın, alan açısından önemini açıklamaya çalışalım :

İslâm; insanların bolluk içinde refâha kavuşacakları, yerle göğün bereketlerinden faydalanacakları, başları üstünden ve ayakları altından rızıklar elde edecekleri; içinde, güven hissedecekleri güzel ve müreffeh bir hayat sürmelerini ister. Hz. Peygamber, dünya mutluluğu konusunda şöyle buyuruyor :

Dört şey, kişinin mutluluğunu sağlar :

Sâliha bir hanım, geniş bir mesken, iyi bir komşu ve kolay binilebilen bir binek.

Dört şey de mutsuzluktur :

Kötü bir komşu, kötü bir hanım, kötü bir binek ve dar bir mesken.

Evet, İslâm insanların zenginleşerek mutlu olmalarını ister, hiç bir şekilde fakîrlikle mes'ûd olmalarını istemez ve tavsiye de etmez. Husûsiyle İslâm'ın fakîrliğe karşı açtığı savaş çok büyüktür. İslâm, fakîrliği çirkin görmüştür.

İslâm nizâmı ile diğer dünya nizâmları arasındaki fark şudur : Maddeye bağlı nizâmlar, sâdece karın doyurmaya ve cinsî arzuları tatmîne ehemmiyet verir; maddî menfaat dâiresinden öteye geçmezler. Dünya nizâmlarının hedefi ve yeryüzündeki hayâl cenneti, refah olup ondan başka bir cennet hayâli ve ideali yoktur.

İslâm nizâmı ise, zenginlik ve refahtan başka önemli bir gâyeyi hedef alır. Bu hedef, insanların rûhları ile Rablarına yükselmeleridir. Rızık ve ekmek mücâdelesinin kendilerini, Allah'ı bilmek, O'na güzel bir şekilde bağlanmaktan meşgûl etmemesi, daha hayırlı ve daha devâmlı bir hayata kavuşma arzusu insanı bu hedefe götürür.

İnsanlar, kendileri ve çoluk çocuklarının rızkını bol miktarda te'mîn etme imkânına sâhib olunca, hayatlarından memnûn olarak, kendilerini zilletten kurtarıp korkulardan emîn kılan Rablarına karşı huzûr içinde ibâdete yönelirler. İslâm'ın fakîrliği kötülediğine, zenginlik ve müreffeh hayatı övdüğüne; Allah'ın Rasûlüne onu zengin kılmakla sitem etmesinden daha kuvvetli bir delil bulunamaz. Yüce Allah şöyle buyuruyor : «Rabbın seni yoksul bulup zengin etmedi mi?»

«Hatırlayın ki bir zamanlar siz yeryüzünde azlıktınız, zayıf sayılırdınız. İnsanların sizi tutup kapmasından korkuyordunuz. Size ev-bark verdi, yardımıyla destekledi ve temiz şeylerden rızıklandırdı.» (Enfâl, 26).

Peygamber Efendimiz de bir hadîs-i şerîf'te şöyle buyuruyor : Ey Allahım! Senden takvâ, iffet ve zenginlik isterim.

Kur'an-ı Kerîm, fakîrlik ve dar geçimi kâfirler ve âsîler için dünyevî bir cezâ yaptığı gibi, zenginlik ve müreffeh hayatı da sâlih müslümanlar için bir mükâfât yapmıştır. Yüce Allah'ımız bu noktayı işâreten şöyle buyuruyor : «Erkek olsun, kadın olsun kim inandığı halde iyi bir iş yaparsa, muhakkak onu müreffeh bir hayat ile yaşatacağız.» (Nahl, 97), «Eğer o memleketlerin ahâlîsi, inanıp Allah'tan korksalardı, şüphesiz onlara gökten ve yerden bereket kapılarını açardık.» (A'râf, 96), «Kim Allah'tan korkarsa ona, (darlıktan) çıkış yolu ihsân eder ve ona, ummadığı taraftan rızık verir.» (Talâk, 2-3), «Kim, Benim zikrimden (Kur'an'ımdan) yüz çevirirse, onun için dar bir geçim vardır. Ve kıyâmet günü onu, kör olarak haşredeceğiz.» (Taha, 124).

Âyet ve hadîslerden anlaşıldığına göre; tasavvufta fakîrliğin övülmesi, ona bu sâhada geniş ölçüde yer verilmesi; bunun aksine zenginliğin kötülenmesi ve halkın ondan sakındırılması, Fars Manicheistleri ile Hind mistikleri ve hıristiyan râhiblerinin ortaya attıkları fikirlerden başka bir şey değildir. Bu fikirler, her halde İslâm'a dışardan sokulmuş fikirlerdir.

İşte bu sebeple Cenâb-ı Allah, zekât vermeyi farz kılarak onu İslâm'ın esâslarından biri yapmıştır. Zekât, zenginlerden alınıp fakîrlere verilir. Onunla fakîrler; yemek-içmek, giymek, mesken ve evlenmek gibi, ilim adamlarına göre, insanın mübrem ihtiyâçlarından olduğu kabul edilen hayatî ihtiyâçlarını te'mîn ederler.

Fakîr, zekât sâyesinde hayata katılma imkânına sâhip olur ve Allah'a itâat yolunda O'na karşı olan vazîfelerini kalb huzûru içinde gereği gibi yerine getirebilir, kendisinin cemiyetin diri bir uzvu olduğunu, işe yaramaz bir varlık olmadığını, insan cemiyetinde kendisine itibâr edilen kimse olduğunu, elinden tutulup ona iyi bir şekilde muâmele edilerek sitemsiz ve eziyetsiz yardım ellerinin uzatıldığını anlar. Hattâ devlet elinden ve zekât müessesesinden zekât almak sûretiyle şahsiyeti rencîde olmaz başı dik, şerefli bir şekilde alır. Çünkü o, kendine ayrılan öz malını alıyor.

Fakîrin, cemiyette zâyi' olmadığını, toplumun kendisine önem verdiğini ve haklarına riâyet ettiğini bilmesi, onun şahsiyeti bakımından büyük bir kazançtır. Yalnız bu şuûr, bütün müslüman cemiyetler için küçümsenmeyecek bir servettir.

Hz. Peygamber bir hadîs-i şerîf'te şöyle buyuruyor : Veren el, alan elden daha üstündür.

Zekât, zannedildiği gibi fakîrleri tembelliğe sevkeden bir farîza değildir, bilakis çalışmaya teşvîk eder. İnsan için en zor şey, başkalarına muhtâç olmak, yabancıya el açıp şahsiyetini rencîde etmektir. Bir kimse aldığı zekât ile her ne kadar ihtiyâcını karşılasa da, kendini minnet esâreti altında kalma ve başkalarına yük olarak şahsiyeti zedelenme hâlet-i rûhiyesinden kurtaramaz; onda bir azim duygusu belirmeğe başlar. Veren elin, alan elden daha üstün olduğunu fiilen idrâk eden bu müslüman, vakârını korumak, cemiyet içinde şerefli bir mevkie oturmak için mutlakâ çalışıp kendi rızkını kendi te'mîn etmeğe, topluma yük olma zilletinden kurtulmaya gayret eder; yapılan yardımları, bedavadan geçinme vesîlesi edinmeyip, bunu bir basamak yapmak sûretiyle dünya varlığından nasîbini alma yollarına baş vurur ve alnının teri ile kazanmak zevkinden hisseyâb olur. Peygamber Efendimiz bu konuda şöyle buyuruyor :

Kimse, kendi el emeğinden daha hayırlı bir yemek yiyemez.

Zekât bu mânâsıyla düşünüldüğü takdîrde, fakîr kimselerin kalkınmasında büyük rol oynayan mühim âmillerden biri olduğu anlaşılır. Zekât sâyesinde ferd, hem kendini ihtiyâç ve zarüretten kurtarır, hem başkalarına yük olmaktan kurtulur, hem de çalışma azmi kamçılanır.

Zekâtın önemli faydalarından biri de, fakîrin kıskançlık ve kıskançlıktan doğan düşmanlık duygularını körleterek malın ve mal sâhibinin güvenliğini sağlamasıdır.

Dünyevî nimetlerden bolca faydalanma imkânına sâhip olan bir zengin müslüman ile, bu imkânları bulamayan fakîr bir komşusunu düşünelim. Eğer imkânsızlık sebebiyle çalışmayan veya hiç bir günâhı olmadığı halde geri kalmış cemiyetin umûmî gidişi içinde fakru zarûretle kıvranan, borç üstüne borç yaparak hayatını sürdüren o fakîr, zenginden yardım görürse, ona karşı sevgi ile bağlanır; servetinin genişlemesi için duâcı ve yardımcı olup kıskançlık ve düşmanlık duyguları kaybolur; onu mal sâhibine düşman etmek için harcanan çabalar da boşa gider; hiç bir akımın te'sîri altında kalmadan îmânını korur.

Günümüzdeki anarşik olaylar, kıskançlık, mal ve servet düşmanlığı, özellikle aristokrat muhîtlerde sık sık rastlanan hırsızlık ve adam kaçırma olayları, zekâtın cemiyet hayatına uygulanmadığı ve sosyal adâletin gerçekleştirilmediği toplumlarda meydana gelebilecek tehlikelere ve çöküntüye güzel bir örnek teşkîl etmektedir. Zekâtın hayata uygulandığı bir cemiyette, ferd ve cemiyet huzûr ve güven içinde bulunur. Hiç bir kimse malından ve canından aslâ endîşe duymaz.

Zekât vermekle mükellef olan zenginler, zekâtlarını kendileri tevzî ettikleri takdîrde, onu verecekleri fakîr bir müslüman bulup teslîm etmedikçe borçtan kurtulamazlar. Fakîrlerin çok olduğu ve zekâtın fakîr ferdlere verilmesinin luzumu belirdiği zamanlarda, zengin kimse bir fakîr bulup ona zekât vermekle mükelleftir. Fakîr, zenginin bu mes'ûliyetini kaldırıyor. Bu konuda Fahreddîn Razî şöyle diyor :

Zenginin, zekât verecek bir fakîr bulmaya mecbûr edilmesi şu mânâya gelir : Cenâb-ı Allah, gûyâ fakîre şöyle der : Ey fakîr! Ben seni, her ne kadar birçok mal ve nimetlerden mahrûm ettimse de, zengini sana borçlu kıldım. Zengine de her ne kadar çok mal verdimse de, Ben onu senin peşinde koşmaya mecbûr kıldım. Sen zenginin zekâtını kabul ederek onu cehennem ateşinden kurtarmakla, kendisine ikrâmda bulunmuş gibi oluyorsun. Ey fakîr, de ki : Dünyada kötülenmekle ârdan, âhirette de azâbtan kurtarmakla aslında belki Ben sana ikrâm ediyorum.

Bu açıklamaya göre; fakîr, cemiyette zenginlerin ibâdetlerinin kabulüne medâr bir uzuv olması sebebiyle kıymet ve itibâr sâhibi olur.

Toplum Açısından Zekâtın Önemi

Zekât, mülk isteklerinin çatışmasından doğacak dengesizliği gidererek muvâzene te'mîn eder. Ne tamâmen mal sâhibinin mülkiyetini yok eder, ne de tamâmen elinde bırakarak fakîrlerin de onu edinmelerine mâni olur.

(.....)

Zekât görünüşte her ne kadar mâlî bir nizâm ise de, aslında inanç, ibâdet, ahlâkî değerler, yönetim, cihâddan ayrı olmadığı gibi ferd ile toplum, hayat ile yaşayanlardan ayrı bir unsur da değildir.

Zekât, cemiyette malın varlıklı sınıflardan daha fakîr sınıflara aktarılmasını, dolayısıyla orta sınıfın çoğalmasını te'mîn eder.

Toplumda malın, yalnız zenginler elinde dolaşması; zengin sınıfın daha zengin, fakîr sınıfın da daha fakîr ve muhtâç duruma düşmesini gerektirir. Halbuki Cenâb-ı Allah malı yalnız bir sınıfın faydalanması için değil, bütün insanların faydalanması için yaratmıştır. Allah'ın ihsân ettiği maldan bütün insanların faydalanamadığı, daha başka bir deyişle, sınıf farklarının ortadan kalkmadığı cemiyetlerde para mutluluk getirmez, belki huzûrsuzluk konusu olur. İslâm dini bu sınıf farklarının ortadan kalkması ve cemiyette orta sınıfın çoğalması için etkili bir tedbîr alarak, zenginlerin elindeki varlıktan, ihtiyâç sâhibi olan, çalışamayan veya çalışma kudretine sâhib olduğu halde gerekli sermâye te'mîninden mahrûm olan kimselere, mallarının bir kısmını vererek onların mertebelerini ve güçlerini yükseltmeyi öngörmüştür.

Çok kimseler vardır ki iş yapabilecek kâbiliyete sâhib oldukları halde sermâye bulamadıkları için bir iş kuramamaktadırlar. Çünkü sermayesiz bir iş kurmak çoğu zaman mümkün değildir. İşte zekât, az da olsa bu sermâyeyi elde etme imkânını verir. İleride zekât miktarının ta'yîni bahsinde de belirtileceği gibi, Hanefî mezhebine göre bir fakîre nisâb miktarı veya daha fazla zekât vermek mekrûhtur. Nisâb miktarı 96 gram altın veya bu altının Hz. Peygamber devrinde satın aldığı ya 40 koyun, ya 30 sığır veya 35 devedir. Bugün 40 koyunun karşılığı, küçük bir iş çevirmek için normal bir sermâye sayılabilir. 39 koyun karşılığının fakîre verilmesinde adı geçen mezhebe göre bir beis yoktur. Fakîre verilebilecek en çok zekât miktarı 39 koyun olabileceğine göre, günümüzde bu miktar koyunun tanesi 400 lira hesâbı ile 15600 T.L.dır. Bu miktar ise, bir kimseye basit bir sermâye demektir. Kaldı ki, diğer mezhebler nezdinde durum daha da değişiktir. Şimdi onlardan da biraz bahsedelim.

İmâm Şâfiî ve İmâm Ebu Yûsuf'a göre, fakîre nisâb miktarı zekât vermekte bir mahzûr yoktur. Nisâb miktarından fazla vermek ise mekrûhtur.

Hanbelî mezhebine göre ise fakîre ne çok, ne de az ama tâm ihtiyâcı kadar zekât vermek câizdir.

İmâm Mâlik, verilecek zekât miktarında bir tahdîd koymuyor, bunu ictihâda bırakıyor. Ona göre zekât verirken cemiyetin ve cemiyet içindeki fakîrin durumunu, zekâtın verileceği diğer sınıfları da nazar-ı itibâra alarak verilecek zekât miktarını tesbît etmek gerekmektedir. Eğer fakîrlere vermek daha yararlı ise, toplumdaki fakîrlerin miktarına göre zekât verilir.

İmâm Mâlik'in bu görüşüne göre, fakîre verilecek zekât miktarının sınırı yoktur. Gerektiği zaman bol miktarda verilebilir. Zekâtın toplum açısından sağladığı faydaları daha güzel aksettirmesi bakımından bu görüş, diğer üç görüşten daha kuvvetli ve tercîhe şâyan gözükmektedir.

Buna göre, daha da serbest hareket ederek, durum müsâit olduğu takdîrde bir kimseye, onu mükemmel bir iş sâhibi yapabilecek kadar zekât vermek mümkün olmaktadır. Zekât müessesesini bu yönü ile düşündüğümüz takdîrde, toplumda muazzam bir hareketlenme meydana getirmeğe çok müsâit olduğunu görürüz. Bu haliyle zekât, cemiyette sınıflar arasındaki çatışmayı düşürerek bir alış-veriş husûle getirir; sınıf farklarını yok eder. Üst sınıfların düşkün sınıflara tazyîkleri azalır; alt sınıfların da mukâvemeti çoğalır. Böylece cemiyet içindeki çatışmalar önlenerek bir huzûr teessüs eder; her türlü eşkiyâlık ve anarşinin üreddiği zemin önlenerek telâfî edilir.

Toplumda orta sınıfın çoğalması, piyasada rahatlık meydana getirir. Mal yalnız bir sınıfın esîri olmaktan kurtularak fakîrlerin de satın alma güçleri çoğalır. Sırf zenginler değil, bütün cemiyet ferahlık içinde, sıkıntıya düşmeden istediğini alıp yiyebilme, istediği gibi yaşayabilme imkânına kavuşur. Malın yalnız zenginler elinde dolaşmasını kınayan şu âyet-i kerîme, bizlere bu konuda ışık tutmaktadır :

«Cenâb-ı Allah'ın, Peygamberine, kâfir memleketlerin ahâlîsinden ihsân ettiği ganîmet malları; Allah'ın, Peygamber'in, akrabâsının, yetîmlerin, yoksul ve yolcuların hakkıdır. Tâ ki mal, sizden yalnız zenginlerin elinde dolaşan bir devlet olmasın.» (Haşr, 7).

İslâm'ın beş temel emrinden biri olan zekât, aynı zamanda paranın stok edilmesini önleyen önemli bir iktisâdî tedbîrdir. Zekât, paranın yatırım yapılmasını öngörür. Elde tutulup yatırılmayan paradan alınan bir vergi gibidir. Bu vergi, 1/40 nisbetinde olup ana parayı kırk senede tüketeceği için sâhibini yatırım yapmaya teşvîk eder. Ticâret mallarından 1/40, satılan toprak mahsûllerinin parasından da 1/10 nisbetinde zekât alınmaktadır ki bu, yiyecek maddelerinin stokunu önlemekte çok etkili bir tedbîrdir. İş sâhalarına yatırılan paralardan zekât lâzım gelmeyişi de bu fikri kuvvetlendirmektedir. Zekât, ihtiyâçtan fazla, bir sene elde tutulan paradan alınır. Zekât verme emri ile Cenâb-ı Allah kula şu istikâmeti veriyor :

İnsanların faydalanması için yarattığım maldan başkalarını da faydalandıracaksın. (Bu yatırımla olur. Meselâ; bir kasabada bulunan zenginler o kasabada fakîr ve işsizlerin çalışacakları iş sâhaları açtıkları takdîrde onlar rızıklarını çalışarak kazanırlar, zekâta muhtâç olmazlar). Ya da paranı elinde tuttuğun takdîrde çalışma sâhası bulamayan fakîrlerin ihtiyâçlarını gidereceksin.

Parasını yatırıma aktaran kimsenin elinde para olmadığı için zekât vermekle mükellef değildir. Fakat, paranın ticâret niyeti ile arsa ve binâlara yatırılması halinde aynı problem bahis konusu olacağından, mes'ûliyet kalkmaz. Peygamber Efendimiz bu konuda şöyle buyuruyor:

Bütün harcamalar Allah yolundadır. Binâ müstesnâ; binâlarda hayır yoktur.

İhtiyâçtan fazla inşâ edilen bütün binâlar, sâhiplerine vebâldir.

Kim ihtiyâçtan fazla bir binâ inşâ ederse; kıyâmet gününde ona vebâl olacaktır.

Bu açıdan bakıldığı takdîrde zekât, müslümanları çalışmaya itici bir mâhiyet arzettiği görülür.

Para dışındaki toprak mahsûlleri, mâdenler ve petrollerden alınacak zekât miktarı da göz önünde tutulursa, zekâtın iktisâdî bakımdan önemi daha bâriz bir şekilde ortaya çıkar.

Dışardan bir güç tatbîki ile sulanmayan bütün toprak mahsûllerinden 1/10, insan gücü ile sulanan mahsûllerden 1/20, mâdenler ile defînelerden 1/5 nisbetinde zekât alınması öngörülmektedir. Bu miktarlar, malın piyasadan kaçırılarak stok edilmesinin toplum piyasasında meydana getireceği sıkıntı açısından ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. O demektir ki, 10 sene bekletilen toprak mahsûlleri, beş sene işletilmeyen mâdenler ve petrol yatakları sâhiplerinin elinden alınır.

Parada zekâtın 1/40, toprak mahsûllerinde 1/10 - 1/20 ve 1/5 olmasının sebebi, kanâatimizce paranın zamanla değerini kaybetme isti'dâdı göstermesi, toprak mahsûllerinde ise bu ihtimâlin bulunmamasına binâendir. Çünkü para, eşyânın karşılığıdır. Toprak mahsûlleri değer kaybetmeyip sâdece fiyatlarında yükselme ve alçalma olur. Fahreddîn Râzî zekâtın iktisâdî bakımdan önemini açıklarken şöyle diyor :

İnsan temel ihtiyâçlardan artan malı elinde tuttuğu zaman mal, yaratılış gâyesinden uzaklaşarak muattal kalır. Malın elde stok edilmesi, Allah'ın hikmetinin tezâhürüne mâni olmaya çalışmaktır. Bu ise câiz değildir. Bu sebeple Cenâb-ı Allah, malın bir kısmını fakîrlere vermeyi emretti ki, bu gâye tamâmen muattal kalmasın.

Kalkınmada büyük rolü olan para ve diğer maddelerin ilâhî bir emirle bir nevi vergiye tâbi tutulması, müslüman sayılmanın şartlarından biri olan zekât emri ile tahakkuk ediyor. Bu emir, İslâm dininin kalkınmaya, iktisâdî meselelere, tek kelime ile dünyaya verdiği önemi açıkça göstermeğe kâfîdir.

Şâyet ferd; saklanması kâbil toprak mahsûllerini satma gereği duymaz, toplumun ihtiyâç ve zarûretlerini nazara almaz da sırf kendi kârını düşünmeğe yönelirse; daha evvel devletçe miktarı tesbît ve tahmîn edilen malın zekâtı 1/10 nisbetinde elinden alınarak memleket menfaati için piyasaya arzedilir. Durum 10 sene bu şekilde devâm ederse, ana mal tükenerek asıl zarar sâhibine olur. İşte zekât, malın da bu şekilde stok edilmesini önler.

Parada 1/40, ilk bakışta basit gibi görünürse de rakamlar çoğaldıkça zekât miktarı da çoğalacağından, zengine bu parayı vermek ağır gelir. Meselâ; 1.000.000 TL.sından 25.000 lira zekât vermek gerekir. Bu ise parayı yatırıma sarf etme azmini güçlendirir. Hattâ bu sebebten bazı müslüman zenginlerin sene başında paralarını arsa ve binâlara yatırdıkları da görülmektedir. Bu durum ise, zekâtını ödememekten daha çok vebâli gerektirmektedir. Yukarıda kaydettiğimiz hadîs-i şerîf'lerde, bu vebâlin derecesi beyân buyurulmuştur. Parasını zekâttan kaçırıp arsa ve binâlara yatıranlar, insanları kandırabilirler, fakat Allah'ı nasıl kandıracaklar? Allah'ın bilgisinden, O'nun muhâsebesinden

gizleyebilecekler mi? Allah'a gerçekten inanan bir müslüman aslâ parasını zekâttan kaçırmaz, fakîrlerin hakkını yiyerek malına ve aşına harâm karıştırmaz. Müslüman, hem kendisini hem de cemiyetin menfaatlarını gözeterek paranın ve malın hizmete en uygun sâhalarda kullanılmasına gayret sarf eder; iktisâdî meselelerin cemiyetteki önemini idrâk ederek kanayan yaraları tedâvî etmenin yollarını araştırır. Mâlî konularda sarfedilen gayretler de bir cihâddır. Yüce Allah'ımız bu konuda şöyle buyurmaktadır :

«Mallarınız ve canlarınızla Allah yolunda cihâd edin. Eğer bilirseniz bu sizin için daha hayırlıdır.» (Tevbe, 41).

Hiç şüphe yoktur ki, zenginlerin paralarını iş sâhalarına çevirmek sûretiyle çalışabilecek işçilere iş sâhası açmaları, onları fakru zarûretten kurtaracağı için büyük bir hizmet ve cihâddır. Müslüman Türklerin din, dil, âdet, an'ane ve ahlâk ölçüleri tamâmen değişik yabancı ülkelere kadar çalışmak için gitmeleri, bu arada çoluk çocuklarının hıristiyan inanç ve terbiye metodlarına göre yetiştirilmeğe terk edilmeleri, müslüman âlem için en büyük bir felâket olduğunda hiç şüphe yoktur. İşçileri ve âilelerini bu felâketten kurtaracak iş sâhaları açmak, her halde büyük bir cihâddır. Müslüman işte bu şuura varmalı ve bütün hayatını ona göre tanzîm etmelidir.

Zekât, sosyal bir yardımlaşma olması hasebiyle toplum ferdlerinin birbirlerine şefkat, sevgi ve saygı bağları ile bağlanmasını sağlar; aralarındaki kıskançlık ve düşmanlık duygularını yok ederek zenginlere şükretmeyi ve şefkatı, fakîrlere de minnet esîrliği altında kalmamak için çalışma azmini aşılar. Ve ihsân edicilerine karşı duâcı olmayı öğretir. Meselâ; bir fabrikanın sâhibi, zekâtının tamâmını veya bir kısmını, fabrikasında çalışan dar gelirli işçilerine verdiği takdîrde, bu fabrikada iş sâhibine karşı grev yapmak, isyân etmek, düşmanca davranışlarda bulunmak, hâinlik gibi kötü hallerin vukûu düşünülemez.

Bu konuda büyük müfessir Fahreddîn Râzî şöyle demektedir : Halk, bir insanın kendilerine iyilik yaptığını, gelen âfetleri def'etmeğe çalıştığını bilince, onu tabîatıyla sever; kalpler mutlakâ ona meyleder. Hz. Peygamber bir hadîs-i şerîf'te şöyle buyuruyor : Kalpler, iyilik yapanı sevmeye, kötülük yapanı da sevmemeye zorlar.

Fakîrler, zenginlerin kendilerine mallarının bir kısmını sarfettiklerini bilirler ve malları çoğaldıkça daha da sarfedeceklerine kâni' olurlarsa, ona duâ ve minnet duyguları içinde yardımcı olurlar; malının daha da çoğalması için gayret gösterirler. Kalblerin büyük te'sîri, rûhların da harâreti vardır. Bu durumda duâlar, zengin kişinin hayır üzerinde kalmasına sebeb olur. Şu âyet-i kerîme bu noktaya işâret etmektedir. «İnsanlara faydalı olan (mal) ise yeryüzünde kalır.» (Ra'd', 17).

Peygamber Efendimiz de : Mallarınızı zekât vermek sûretiyle temizleyin, buyurmaktadır.

Toplumun hayatiyetini devâm ettirebilmesi, yukarıda da belirttiğimiz gibi, ferdlerinin birbirlerine karşılıklı sevgi ve saygı bağları ile bağlanmaları netîcesi toplum bütünlüğünün korunmasına bağlıdır.

Toplumda şiddetli ihtiyâç ve geçim sıkıntısına ma'ruz kalan ferdlerin gittikçe çoğalması, cemiyetteki birliğin yavaş yavaş bozulmasına ve bazı müzmin yaraların açılmasına yol açar. İçten ve dıştan toplum düşmanlarının tehlikeli istismârları netîcesi büyük tahrîbâta sebebiyet verir. Toplum düşmanları, çalışmalarını hızlandıracak zemin buldukça sûret-i hak'tan görünerek fakîr ve düşkünlerin haklı davalarını istismâr ederler, onları kucaklarına alırlar. Bu vesîle ile toplumun birliği bozulur : Bilerek veya bilmeyerek İslâma düşman olan cepheye iltihâklar çoğalmaya başlar. Çünkü insanın en zayıf tarafı, geçim darlığından kurtulma ve menfaat sağlama endîşesidir. Bu zayıf noktadan yakalanan ferd, menfaatını ve görünüşte hakkını müdâfaa etme uğruna işlemeyeceği kötülük, yapmayacağı ahlâksızlık yoktur. Böyleleri için rüşvet almak, cinâyet işlemek, hırsızlık ve şakîlik gibi en iğrenç davranışlar mübâh olarak kabul edilir. Büyük müfessir Fahreddîn Râzî, bu konuda şöyle demektedir :

Eğer zenginler, fakîrlerin mühim ihtiyâçlarını gidermezler ve bu noktadan doğacak yarayı tedâvî etmezlerse, şiddetli ihtiyâç ve geçim sıkıntısı onları, müslümanlığa düşman kimselerin cephesine katılmaya; veya hırsızlık, yol kesme, adam öldürme vb. kötülükleri işlemeğe sevkeder.

İşte zekât, bu açıdan büyük fayda sağladığı için Allah'ın hikmeti, onun kullara farz olmasını gerektirdi.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi zekât, paranın ve malın stok edilmesine karşı muazzam bir tedbîrdir. İhtiyâçtan fazla paranın elde tutulması, piyasada darlık husûle getirir. Malın elde saklanması veya bu hükme giren stoklar da netîce itibârıyla para darlığına götürdüğünden, aynı hükmün içinde yer almaktadır.

Zekât veren bir mü'min, parasını harcamaya alışarak yatırım yapmakta tereddüt göstermez. Para stokunun mes'ûlîyeti gerektirdiğini bildiği için, onu arsa ve binâlara yatırarak cemiyetin istifâdesinden kaçırmaz. Paranın arsa ve binâlara yatırılması, toplum için önemli bir fayda sağlamadığı gibi, ihtiyâçtan fazlası ekonomik yapıya önemli bir katkıda bulunmaz. Hattâ zararlıdır. Mülke yatırılan paralar, yalnız sâhibinin ve gelecek neslinin hayatlarını garanti edebilir; fakat cemiyetin ve memleket ekonomisinin zararına ters bir istikâmette gelişmelere sebebiyet verir. Piyasada para darlığı meydana gelir.

İslâm dini, bu acıklı manzarayı göz önünde bulundurarak toplum yararına yatırılmayan malın, toplum menfaatlarından kaçırılacak şekilde elde tutulmasını, sorumluluğu gerektiren stok hükmüne sokmuş; ve bunu kötü bir âkıbetle müjdelemiştir.

Cenâb-ı Allah bir âyet-i kerîme'de şöyle buyuruyor: «Biliniz ki, mallarınız ve evlâdlarınız, fitneden başka bir şey değildir. Allah katında ise, büyük mükâfât vardır.» (Enfâl, 28).

Bu âyet-i kerîme, malın fitne olduğunu beyân buyuruyor. Burada fitne, imtihân konusu mânâsına gelmektedir. Yoksa âdette kullanılan mânâsı ile düşünülecek olursa, bu takdirde dünya varlığından uzaklaşmak gerekecektir. Halbuki Yüce Rabbımız, müslümanların hem dünyaya, hem de âhirete aynı ölçüde çalışmalarını emretmektedir. Malın, fitne konusu olduğunu açıklamakla Yüce Rabbımız, onun hakkını vermemenin doğuracağı anarşiye ve çöküntülere işâret etmektedir. Peygamber Efendimiz de bir hadis-i şerîf'te bu noktayı şöyle açıklıyor:

Her ümmetin bir fitnesi vardır; benim ümmetimin fitnesi ise maldır.

İhtiyâçtan başka bütün binâlar, sâhibi için bir vebâldır.

Yukarıda meâllerini kaydettiğimiz âyet ve hadîs-i şerîf'ler, İslâm'da iktisâdın ve mâliyenin ne derece önem taşıdığını açıkça göstermektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, mâlî harcamaların Allah yolunda bir cihâd oluşu, dolayısıyla paranın harcanmasının ibâdetten sayılması da bu fikri kuvvetlendiriyor.

Zekât, malın cemiyet yararına harcanmasına yardımcı olup insan tabîatındaki yalnız kendini düşünme ve cimrilik gibi kötü alışkanlıklar zincirini kırar. Bu bakımdan değişik bir önem arzetmektedir.

Zekât, yalnız fakîrlere değil başlangıçta kaydettiğimiz diğer sınıflara da verilmesi gereken bir farîzadır. Onun önemi, bu sınıflar nazar-ı itibâra alınarak mütâlaa edilmesi gerekir. Zekâtın hem sosyal yönü, hem de iktisâdî yönü vardır. Bu bakımdan bir kalkınma hamlesidir.

(.....)

Zekât, fakîrler dışında zekât görevlilerine, borçlulara, kölelikten kurtulmak isteyenlere, yolda kalmış yolculara ve bilhâssa Allah yolunda olanlara verilmesi gerekir. Allah yolu, geniş mânâlı bir mefhûm olduğundan, Allah yolunda savaşanlar; Allah yoluna davet eden müesseseler ve müslüman toplumun bünyesini kuvvetlendiren sâhaları içine almaktadır. Durum ve gereklere göre; zekât, bu sınıflara tevzî edilir. «Allah yolunda» sınıfı, inançların tehlikeye düştüğü devirlerde hepsinden daha çok ehemmiyet kesbeder. İnançların zaafa uğramasına tes'îr eden sebep, gerileme ve iktisâdî darlık olduğu devirlerde bu sebebin or-

tadan kaybolması için gerekli yatırımları yapmak, hayır işlerine koşmak, en önemli vazîfelerden biridir. Bu şekliyle zekât, bir kalkınma hamlesidir. (Yunus Vehbi Yavuz, İslâm'da Zekât Müessesesi, 45 - 100, İstanbul, 1972).

———oOo———

وَقُلِ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ ۖ وَسَتُرَدُّونَ إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾

105 — De ki : İşleyiniz, Allah, Rasûlü ve mü'minler işlediklerinizi görecektir. Ve görüleni de, görülmeyeni de bilene döndürüleceksiniz. O, size neyi işlediğinizi bildirecektir.

Çalışın Bakalım

Mücâhid der ki : Bu, Allah'tan emirlerine muhâlefet edenler için bir tehdîddir. Allah Teâlâ'ya, Rasûlüne ve mü'minlere onların amelleri arzedilecektir. Kıyâmet günü bu, şüphesiz olacaktır. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «O gün siz huzûra alınırsınız ve hiç bir şeyiniz gizli kalmaz.» (Hâkka, 18), «O günde ki, sırlar yoklanıp meydana çıkarılacaktır.» (Târık, 9), «Göğüslerinde bulunanların derlenip toparlanacağı ân.» (Âdiyât, 10). Allah Teâlâ bazan bunları dünyada iken de açıklar. Nitekim İmâm Ahmed der ki : Bize Hasan İbn Mûsâ'nın... Ebu Saîd'den, onun da Allah Rasûlünden rivâyetine göre; o, şöyle buyurmuştur : Sizden biriniz kapısı penceresi olmayan katı, sert bir kayanın içinde amel yapmış olsa da Allah Teâlâ onun amelini olduğu gibi insanlara gösterir.

Yine vârid olduğuna göre; dirilenlerin amelleri, akrabâ ve aşîretlerinden olan ölülere berzâh'ta arzedilir. Nitekim Ebu Dâvûd et-Tayâlisî der ki : Bize Salt İbn Dînâr'ın Hasan'dan, onun Câbir İbn Abdullah'tan rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Muhakkak ki sizin amelleriniz akrabâ ve aşîretlerinize kabirlerinde arzedilir. Eğer amelleriniz hayır ise sevinirler. Aksi ise : Ey Allah'ım, Senin tâatını işlemesini ona ilhâm et, derler. İmâm Ahmed der ki : Bize Abdürrezzâk'ın... Enes'den rivâyetine göre, Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur : Muhakkak ki sizin amelleriniz, ölü olan yakınlarınıza arzolunur. Eğer hayır ise sevinirler. Değilse : Ey Allah'ım, bize hidâyet

verdiğin gibi onları da hidâyete kavuşturmadıkça onları öldürme, derler. Buhârî'nin rivâyetine göre Hz. Âişe (R. Anhâ) şöyle demiştir : Birisinin amelinin güzelliği senin hoşuna gittiğinde : İşleyiniz, Allah, Rasûlü ve mü'minler işlediklerinizi görecektir, de. Buna benzer şekilde ifâdeler, hadîste de vârid olmuştur. İmâm Ahmed der ki : Bize Yezîd'in... Enes'ten rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Sonunun nasıl olacağını beklemeden birinin ameline hayrân olmanız gerekmez. Amel yapan kişi, ömrünün bir zamanında — veya zamanının bir parçasında— sâlih amel işler. Şâyet o amel üzere ölürse, mutlakâ cennete girer. Bilâhere o kişi değişip kötü amel işleyebilir. Bir kul da vardır ki zamanının bir bölümünde kötü amel işler. Şâyet o amel üzere ölseydi mutlakâ cehenneme girerdi. Sonra değişir de sâlih amel işler. Allah Teâlâ bir kulu için hayır dilediğinde, ölümünden önce ona (hayır amel) işletir. Ey Allah'ın elçisi, ona (hayır ameli) nasıl yaptırır? diye sordular da : Onu sâlih amel işlemeye muvaffak kılar, sonra da o amel üzere onun rûhunu kabzeder, buyurdu. Hadîsi bu kanaldan rivâyette Ahmed İbn Hanbel tek kalmıştır.

وَءَاخَرُونَ مُرْجَوْنَ لِأَمْرِ ٱللَّهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٠٦﴾

106 — Diğer bir kısmı da Allah'ın emrine bırakılmışlardır; ya onlara azâb eder veya tevbelerini kabul eder. Allah Alîm'dir, Hakîm'dir.

İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Dahhâk ve birçokları derler ki : Bunlar, tevbeden geri bırakılan üç kişidir : Mürâre İbn Rebî', Kâ'b İbn Mâlik, Hilâl İbn Ümeyye. Oturup tenbellik, rahata meyletme, korunma, meyve ve gölgenin hoşluğuna dalarak Tebûk gazvesinden geri kalıp oturmuşlardı. Bu geri kalmaları, şüphe ve münâfıklıklarından değildi. Onlardan bir grup Ebu Lübâbe ve arkadaşlarının yaptığı gibi kendilerini (mescidde) direklere bağlamışlar, diğer bir grup ise bunu yapmamışlardı. İşte bunlar anılan üç kişidir. (Kendilerini direklere bağlayanların) tevbesi diğerlerinden önce kabul olmuş, bunların tevbesi ise : «Andolsun ki Allah, peygamberin ve güçlük anında ona uyan muhâcir ve ansârın tevbelerini kabul etti... Geri bırakılan üç kişiye de yeryüzü bütün genişliğine rağmen dar gelmişti...» (Tevbe, 117, 118) âyeti nâzil oluncaya kadar geri bırakılmıştı. Nitekim bu konunun açıklaması ilerde Kâ'b İbn Mâlik hadîsinde gelecektir.

Allah Teâlâ : «Ya onlara azâb eder veya tevbelerini kabul eder.» buyurur ki onlar, Allah'ın affı içindedirler. Dilerse onlara bunu,

dilerse diğerini yapar. Ancak O'nun rahmeti gazabına üstün gelmiştir. O, «Alîm'dir, Hakîm'dir.» Kimin azâba ve kimin de affa müstehak olduğunu en iyi bilendir. İşlerinde ve sözlerinde yegane hikmet sâhibidir. O'ndan başka ilâh ve O'nun dışında Rab yoktur.

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللَّهَ
وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَلَيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٠٧﴾
لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لَمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ
أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ ﴿١٠٨﴾

107 — Zarar vermek, küfretmek, mü'minlerin arasını açmak ve daha evvel Allah'a, peygamberine karşı savaşan kişiyi beklemek ve gözetlemek üzere bir mescid edinenler: Biz iyilikten başka bir şey istemedik, diye yemîn ederler. Allah şehâdet eder ki; onlar hiç şüphesiz yalancılardır.

108 — Orada aslâ durma. İlk gününden takvâ üzerine kurulmuş olan mescid, içinde durmana daha uygundur. Orada temizlenmek isteyen adamlar vardır. Allah, temizlenmek isteyenleri sever.

Dırâr Mescidi

Bu âyetlerin nüzûl sebebi şöyledir : Allah Rasûlü (s.a.) nün Medîne'ye gelmesinden önce orada Hazrec kabîlesinden Ebu Âmir er-Râhib isminde birisi vardı. Câhiliye devrinde hıristiyan olmuş, kitab ehlinin ilmini okumuş ve câhiliye devrinde ibâdet etmiş olup Hazrec kabîlesi içinde büyük bir yer sâhibiydi. Allah Rasûlü (s.a.) Medîne'ye muhâcir olarak gelip müslümanlar onun etrafında toplanınca, İslâm kelimesi en yüce olunca, Allah Teâlâ Bedir günü onları üstün kılınca la'netli Ebu Âmir hiddetinden dilini gösterdi ve düşmanlığını izhâr etti, düşmanlara yardımcı oldu ve Kureyşli müşriklere, Mekke kâfirlerine kaçıp gitti. Onları Allah Rasûlü (s.a.) ne karşı harbe teşvîk etti. Arap kabîlelerinden onlara muvâfakat edenler toplanıp ta Uhud senesinde müslümanlara karşı çıktıkları zaman müslümanların başına gelenler gelmiş, Allah onları imtihân etmiş ve sonuçta güzel âkıbet müttakîlerin olmuştu. Bu fâsık, her iki saf arasına çukurlar kazmıştı. Allah Rasûlü (s.a.) o gün

bunlardan birine düşmüş ve yaralanmıştı. Yüzü yaralanmış, sağ alt çenesinin ön dişi kırılmış, başı yarılmıştı. Bu Ebu Âmir savaşın başlangıcında kendi kavmi olan Ansâra doğru ilerlemiş, onlara hitâb ederek onları kendine yardıma ve muvâfakata meylettirmek istemişti. Onun sözünü (sesini) tanıdıklarında : Ey fâsık, ey Allah'ın düşmanı. Allah senin gözünü aydın etmesin, demişler, üzerine yürüyüp dövmeye kalkışmışlardı. O : Benden sonra andolsun kavmime bir kötülük isâbet etmiş, diyerek dönmüştü. Mekke'ye firârından önce Allah Rasûlü (s.a.) onu Allah yoluna çağırıp, ona Kur'an okurdu. O ise müslüman olmamakta diretir inâd ederdi. (Firârından sonra) Hz. Peygamber (îmândan) uzak, kovulmuş olarak ölmesi için ona bedduâ etti de bedduâsı onu tuttu. Uhud da iş bitip de Allah Rasûlü (s.a.) nün durumunun devâmlı bir yükselme içinde olduğunu görünce; Ebu Âmir, Hz. Peygambere karşı yardım istemek üzere Rûm kralı Hirakl'e gitti. Hirakl, ona vaadde bulunup ümit verdi. O da Hirakl'in yanında (bir süre) ikâmet etti. Orada iken kavmi olan Ansâr'da nifâk ve şüphe içinde bulunan bir gruba yazıp onlara vaadlerde bulundu. Allah Rasûlü (s.a.) ile savaşacak bir ordu ile birlikte onların yanına geleceği, ona gâlib geleceğini bildirdi ve durumu tersine çevireceği konusunda ümid verdi. Mektuplarını iletmek üzere kendisinin yanından gelecek kimselerin sığınabilmesi için bir yer yapmalarını emretti. Burası daha sonra onların yanına geldiğinde onun için bir gözetleme yeri olacaktı. Kubâ mescidi civârında bir mescid inşâsına başladılar. Yapılarını kurup tahkîm ettiler. Bu işi Hz. Peygamber (s.a.) in Tebûk'e çıkışından önce bitirdiler ve Allah Rasûlü'nün gelerek mescidlerinde kılacağı namazla bu mescidi makbûl saydığına delil olarak kullanmak üzere gelmesini ve mescidlerinde namaz kılmasını istediler. Bu mescidi sâdece içlerindeki zayıf ve hastalıklıların soğuk ve yağmurlu gecelerde namaz kılmaları için yaptıklarını söylediler. Allah Teâlâ peygamberini orada namaz kılmaktan korudu da : Şimdi biz sefere çıkmak üzereyiz. Fakat Allah dilerse döndüğümüzde, buyurdu. Allah Rasûlü (s.a.) Tebûk'den Medîne'ye dönmek üzere yola çıktığında, onlarla arasında bir gün ya da bir günün bir bölümü kadar zaman kalmışken mescid-i dırâr'la ilgili vahiy geldi ve bu mescidi binâ edenlerin, bu mescidleriyle ilk günden takvâ üzerine kurulmuş olan Kubâ mescidindeki mü'minler cemâatını bölme ve küfür maksadı taşıdıkları bildirildi. Allah Rasûlü Medîne'ye gelişinden önce bu mescidi yıkmak üzere adam gönderdi. İbn Abbâs'tan rivâyetle «Zarar vermek, küfretmek... üzere bir mescid edinenler...» âyeti hakkında Ali İbn Ebu Talha der ki : Bunlar ansârdan bir gruptur. Bir mescid kurmak istediler. Ebu Âmir onlara : Bir mescid binâ edin. Gücünüz yettiğince kuvvet ve silâh hazırlayın. Ben Rûm kralı Kayser'e gidiyorum. Rûm diyâ-

rından bir ordu getireceğim, Muhammed ve ashâbını (Medîne'den) çıkaracağım, dedi. Mescidlerini bitirdiklerinde Hz. Peygamber'e gelip mescidimizin inşâsını bitirdik, senin orada namaz kılmanı ve bize bereketle duâ etmeni isteriz, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Orada aslâ (namaza) durma. İlk gününden takvâ üzerine kurulmuş olan mescid, içinde namaza durmana daha uygundur... Allah zâlimler gürûhunu hidâyete erdirmez.» âyetlerini indirdi. Saîd İbn Cübeyr, Mücâhid, Urve İbn Zübeyr, Katâde ve âlimlerden bir çoğundan bu şekilde rivâyet edilmiştir.

Muhammed İbn İshâk İbn Yessâr'ın Zührî kanalıyla... Âsım İbn Ömer İbn Katâde ve başkalarından rivâyetine göre; onlar, şöyle demiştir : Allah Rasûlü Tebûk'den gelişinde Medîne'ye bir günden az bir mesâfede bulunan Zû Evân'da konakladı. Daha önce o, Tebûk için hazırlanırken mescid-i dırâr'ın sâhipleri ona gelmişler ve : Ey Allah'ın elçisi, biz hastalıklı ve ihtiyâçlı kimseler için yağmurlu ve soğuk gecelerde (namaz kılmaları için) bir mescid inşâ ettik. Gelip orada bize namaz kıldırmanı isterdik, dediler. Hz. Peygamber : Ben şimdi yola çıkmak üzereyim ve meşgulüm. —Veya buna benzer bir söz söyledi— Allah diler de gelirsek (dönersek) size gelir ve orada size namaz kıldırırım, buyurdu. (Dönüşünde) Zû Evân'da konakladığında bu mescidin haberi (mescid-i dırâr olduğu) nâzil olunca Allah Rasûlü (s.a.) Sâlim İbn Avf oğullarından Mâlik İbn ed-Dahşum ve Ma'n İbn Adiyy'i —veya Bil'aclân kabîlesinden olan kardeşi Âmir İbn Adiyy'i— çağırdı ve : Gidin, halkı zâlim olan şu mescidi yıkın ve yakın, buyurdu. Sür'atle çıkıp Mâlik İbn ed-Dahşum'un topluluğu olan Sâlim İbn Avf oğullarına geldiler. Mâlik, Ma'na : Beni bekle, âilemden sana ateş getireyim, dedi. Âilesinin yanına girip yapraklı bir hurma dalı aldı, onu yaktı, sonra çıkıp hızla gittiler ve mescide girdiler. Mescid halkı mescidin içindeydi. Mescidi yaktılar, yıktılar. İçindekiler kaçıp dağıldı. İşte onlar hakkında Kur'an' dan : «Zarar vermek, küfretmek üzere bir mescid edinenler...» âyetleri nâzil oldu. Ve râvî kıssanın devâmını sonuna kadar zikretti. Bu mescidi inşâ edenler on iki kişidir : Ubeyd İbn Zeyd oğullarından Hazâm İbn Hâlid Amr İbn Avf oğullarından birisi, —bu şekâvet mescidi fikri onun evinde çıkarılmıştı—. Ubeyd oğullarından ve Ümeyye İbn Zeyd oğullarının dostu Sa'lebe İbn Hâtib. Dubey'a İbn Zeyd'den Muattib İbn Kuşeyr. Dubey'a İbn Zeyd oğullarından Ebu Habîbe İbn Ez'ar, Amr İbn Avf oğullarından ve Sehl İbn Huneyf'in kardeşi Abbâd İbn Huneyf, Câriye İbn Âmir ve iki oğlu Mücemmi' İbn Câriye ve Zeyd İbn Câriye, Nebtel el-Hâris —bunlar Dübey'a oğullarındandır— Dubey'a oğullarından Bahzec, Dubey'a oğullarından Bicâd İbn Osmân, Ümeyye oğullarının dostu olan Vedîa İbn Sâbit. Bunlar Ebu Lübâbe İbn Abdülmünzir'in topluluğudur.

«(Bu mescidi binâ edenler : Bu mescidi binâ etmekle ancak hayır murâd ettik ve insanlara acıdığımızdan bunu inşâ ettik.) Biz iyilikten başka bir şey istemedik, diye yemîn ederler.» Allah Teâlâ da buyurur ki : «Allah şehâdet eder ki; onlar hiç şüphesiz (maksadlarında ve niyyetlerinde) yalancılardır.» Onlar, bu mescidi ancak Kubâ mescidine zarar vermek, Allah'a küfretmek, mü'minleri parçalamak ve kendisine râhib denilen gerçekte ise fâsık olan Allah ve Rasûlü ile harbeden Ebu Âmir el-Fâsık için —Allah ona la'net etsin— bir hazırlık olmak üzere inşâ etmişlerdir. Allah Teâlâ'nın : «Orada aslâ (namaza) durma.» kavli Allah tarafından Rasûlüne bir yasaklamadır. Ümmeti de orada namaz kılma husûsunda kendisine tâbidir.

Daha sonra Allah Teâlâ, ilk gününden Allah'a, Rasûlüne itâat ve takvâ üzere, mü'minleri toplamak, İslâm ve ehline sığınak olmak üzere inşâ edilmiş olan Kubâ mescidinde namaza teşvîk etmiştir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «İlk gününden takvâ üzerine kurulmuş olan mescid, içinde (namaza) durmana daha uygundur.» buyurmuştur. Âyetin akışı (ifâdeleri), Kubâ mescidi hakkındadır. Bu sebepledir ki sahîh bir hadîste Allah Rasûlü : Kubâ mescidinde namaz umre gibidir, buyurmuştur. Yine sahîh bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) nün Kubâ mescidini binitli ve yaya olarak ziyâret ettiği kaydedilmiştir. Bir hadîste belirtildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.), Kubâ mescidini Amr İbn Avf oğullarına ilk gelip konakladığında inşâ ve te'sîs etmiş ve kıble yönünü ona bizzât Cibrîl ta'yîn etmiştir. En doğrusunu Allah bilir.

Ebu Dâvûd der ki : Bize Muhammed İbn A'lâ'nın... Ebu Hüreyre (r.a.) den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : «Orada temizlenmek isteyen adamlar vardır.» âyeti, Kubâ halkı hakkında nâzil olmuştur. Su ile istincâ ederlerdi de onlar hakkında bu âyet indi. Hadîsi Tirmizî ve İbn Mâce, Yûnus İbn Hâris kanalıyla rivâyet etmişlerdir ki o, zayıftır. Tirmizî, hâdîsin bu kanaldan rivâyetinin garîb olduğunu söyler.

Taberânî der ki : Bize Hasan İbn Ali el-Ma'merî'nin... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : «Orada temizlenmek isteyen adamlar vardır.» âyeti nâzil oldu. Allah Rasûlü (s.a.) Uveym İbn Sâide'ye birini gönderip (onu getirtti ve) : Allah'ın sizi övdüğü şu temizlenme nedir? diye sordu. Ey Allah'ın elçisi, bizden bir erkek veya kadın büyük abdest bozmadan çıktığında mutlakâ fercini —veya mak'adını, demiştir— yıkar, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) de : İşte o, budur, buyurdu. İmâm Ahmed der ki : Bize Hüseyn İbn Muhammed'in... Uveym İbn Sâide el-Ansârî'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatmış : Hz. Peygamber (s.a.) Kubâ mescidinde onların yanına gelmiş ve : Muhakkak Allah

Teâlâ mescidinizin kıssasında temizlenmeniz husûsunda sizi güzelce övmüştür. Sizin yapagelmekte olduğunuz bu temizlenme nedir? buyurmuş ve onlar şöyle demişler : Ey Allah'ın elçisi, biz bir şey bilmiyoruz. Şu kadar var ki bizim, yahûdîlerden komşularımız var. Onlar, büyük abdestten sonra dübürlerini yıkıyorlardı. Biz de onların yıkadığı gibi yıkadık. Hadîsi İbn Huzeyme Sâhîh'inde rivâyet etmiştir. Hüşeym'in Abdülhamîd el-Medenî'den, onun da İbrâhîm İbn İsmâîl el-Ansârî'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) Uveym İbn Sâide'ye : Allah'ın sizi : «Orada temizlenmek isteyen adamlar vardır. Allah temizlenmek isteyenleri sever.» kavliyle neden övmüştür? buyurdu. Onlar : Ey Allah'ın elçisi, biz dübürleri suyla yıkarız, dediler. İbn Cerîr der ki : Bana Muhammed İbn Sâbit'in şöyle dediğini işittim : «Orada temizlenmek isteyen adamlar vardır. Allah, temizlenmek isteyenleri sever.» âyeti nâzil oldu. Onlar, büyük abdestten sonra dübürlerini yıkarlardı. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Yahyâ İbn Âdem'in... Muhammed İbn Abdullah İbn Sellâm'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) Kubâ'ya geldiğinde : Muhakkak ki Allah Teâlâ, temizlik husûsunda sizi hayırla övmüştür. Bana haber vermeyecek misiniz? buyurdu. Bununla «Orada temizlenmek isteyen adamlar vardır. Allah, temizlenmek isteyenleri sever.» âyetini kasdediyordu. Onlar, şöyle dediler : Ey Allah'ın elçisi, biz Tevrât'da su ile istincânın bize farz kılındığını gördük.

Âyette kasdedilen mescidin, Kubâ mescidi olduğunu seleften bir topluluk açıkça belirtmişlerdir. Bunu Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan; Abdürrezzâk da Ma'mer kanalıyla... Urve İbn Zübeyr'den rivâyet etmişlerdir. Atiyye el-Avfî, Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem, Şa'bî, ve Hasan el-Basrî de böyle söylemişlerdir. Beğavî, bu görüşü Saîd İbn Cübeyr ve Katâde'den rivâyet eder.

Sahîh bir hadîste takvâ üzere kurulmuş olan mescidin, Medîne'deki Allah Rasûlü (s.a.) nün mescidi olduğu da vârid olmuştur ki bu haber sahîh'dir. Âyetle bunun arasında bir çelişki söz konusu değildir. Zîrâ Kubâ mescidi, ilk gününden takvâ üzere kurulmuşsa elbette Allah Rasûlünün mescidi buna daha lâyıktır. Bu sebepledir ki İmâm Ahmed İbn Hanbel Müsned'inde şöyle der : Bize Ebu Nuaym'ın... Übeyy İbn Kâ'b'dan rivâyetine göre; Hz. Peygamber (s.a.) : Takvâ üzere kurulmuş olan mescid, şu benim mescidimdir, buyurmuştur. Hadîsi sâdece Ahmed İbn Hanbel rivâyet etmiştir. İmâm Ahmed der ki : Bize Vekî'nin... Sehl İbn Sa'd es-Sâidî'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü'nün zamanında iki kişi, takvâ üzere kurulmuş olan mescid konusunda ihtilâf ettiler. Birisi : O, Allah Rasûlü (s.a.) nün mescididir,

derken; diğeri : O, Kubâ mescididir, demişti. Hz. Peygamber (s.a.) e gelip ona sordular da : O, benim şu mescidimdir, buyurdu. Bu hadîsi de sâdece İmâm Ahmed rivâyet etmiştir. İmâm Ahmed der ki : Bize Mûsâ İbn Dâvûd'un... Saîd İbn Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.) den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Takvâ üzere kurulmuş olan mescid konusunda iki kişi münâkaşa etti. Birisi : O, Kubâ mescididir, dedi. Diğeri ise : O, Hz. Peygamber (s.a.) in mescididir, dedi. Hz. Peygamber (s.a.) : O, benim şu mescidimdir, buyurdu. Hadîsi sâdece İmâm Ahmed rivâyet etmiştir. İmâm Ahmed der ki : Bize İshâk İbn Îsâ'nın... İbn Ebu Saîd'den, onun da babasından rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : İlk günden takvâ üzere kurulmuş olan mescid hakkında iki kişi münâkaşa etti. Birisi : O, Kubâ mescididir, diğeri : O, Allah Rasûlü'nün mescididir, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) : O, benim mescidimdir, buyurdu. Hadîsi Tirmizî ve Neseî, Kuteybe'den, o da Leys'den rivâyet etmiş ve Tirmizî hadîsin sahîh olduğunu belirtmiştir. Hadîsi ilerde geleceği üzere Müslim de rivâyet etmiştir. İmâm Ahmed der ki : Bize Yahyâ'nın... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Biri Hadre oğullarından diğeri Amr İbn Avf oğullarından iki kişi takvâ üzere kurulmuş olan mescid hakkında ihtilâf ettiler. Hadre kabîlesinden olan : O, Allah Rasûlü'nün mescididir, dedi. Amr İbn Avf kabîlesinden olan ise : O, Kubâ mescididir, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) ne geldiler ve bunu ona sordular da şöyle buyurdu : O, bu mesciddir, Allah Rasûlü'nün mescididir. Kubâ mescidini kasdederek de : Onda çok hayır vardır, buyurdu. Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki : Bize İbn Beşşâr'ın... Humeyd el-Harrât el-Medenî'den rivâyetine göre; o, Ebu Seleme İbn Abdurrahmân İbn Ebu Saîd'e : Babanın takvâ üzere kurulmuş olan mescid konusunda neler konuştuğunu hiç işittin mi? diye sormuş. O, babasının şöyle dediğini nakletmiş : Allah Rasûlü (s.a.) ne geldim ve hanımlarından birinin evinde onun yanına varıp : Ey Allah'ın elçisi, takvâ üzere kurulmuş olan mescid nerededir? diye sordum. Yerden bir avuç çakıl alıp yere saçtı. Sonra : O, sizin şu mescidinizdir, buyurdu. Humeyd der ki : Ona şöyle dedim : Babanın bu şekilde zikrettiğini işittin mi? Hadîsi sâdece Müslim, Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe ve başkaları kanalıyla... Humeyd el-Harrât'dan rivâyet etmiştir. Selef ve haleften bir topluluk; bu mescidin, Hz. Peygamberin mescidi olduğunu söylemişlerdir. Bu görüş Ömer İbn Hattâb ve oğlu Abdullah ile Zeyd İbn Sâbit ve Saîd İbn Müseyyeb'den rivâyet edilmiş olup İbn Cerîr bu görüşü tercîh etmiştir.

«İlk gününden takvâ üzerine kurulmuş olan mescid; içinde namaza durmana daha uygundur. Orada temizlenmek isteyen adamlar vardır. Allah temizlenmek isteyenleri sever.» âyeti; ilk inşâ edilirken tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdet üzere kurulmuş eski mescidlerde nama-

zın; sâlihler ile abdesti mükemmel almaya riâyet eden, pislik şüphelerinden sakınan âbidler cemâatıyla beraber namaz kılmanın müstehâb olduğuna delâlet eder. İmâm Ahmed der ki : Bize Muhammed İbn Ca'fer'in... Ebu Ravf'dan rivâyetine göre; o, Hz. Peygamberin ashâbından birisinden şöyle rivâyet eder : Allah Rasûlü (s.a.) onlara sabah namazını kıldırdı ve Rûm sûresini okudu, (kırâette) yanıldı. Namazı bitirdiğinde şöyle buyurdu : Doğrusu Kur'an'ı karıştırdık. Çünkü sizden bizimle beraber namaz kılan bazı kimseler abdesti güzel almıyorlar. Kim bizimle beraber namazda hazır bulunursa abdesti güzel alsın. İmâm Ahmed hadîsi başka iki kanaldan olmak üzere Abdülmelik İbn Umeyr kanalıyla... Zû'l-Kelâ'dan da rivâyet etmiş; o Hz. Peygamber (s.a.) ile beraber namaz kılmış... Ve yukardaki hadîsi olduğu gibi zikretmiştir. Bu da delâlet ediyor ki temizliğin mükemmel oluşu; ibâdeti yerine getirmeyi kolaylaştırır, tamâmlanmasına, mükemmelleştirilmesine ve rükünlerinin tâm olarak edâsına yardımcı olur.

«Allah, temizlenmek isteyenleri sever.» âyeti hakkında Ebu'l-Âliye der ki : Suyla temizlenmek elbette güzeldir. Fakat onlar, günâhtan temizlenenlerdir. A'meş : Günâhtan tevbe ve şirkten temizlenme, der. Muhtelif kanallardan olmak üzere sünen ve başka eserlerde zikredildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.), Kubâ halkına : Temizlik husûsunda Allah Teâlâ sizi övmüştür. Siz ne yapıyorsunuz? diye sormuş ve onlar da : Su ile istincâ ediyoruz, demişlerdir.

Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki : Bize Abdullah İbn Şebîb'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : «Orada temizlenmek isteyen adamlar vardır. Allah, temizlenmek isteyenleri sever.» âyeti, Kubâ halkı hakkında nâzil olmuştur. Allah Rasûlü (s.a.) onlara sordu da : Biz taştan sonra su ile istincâda bulunuruz, diye cevab verdiler. Bezzâr : Hadîsi Zührî'den rivâyette Muhammed İbn Abdülazîz tek kalmıştır. Oğlu dışında ondan kimse rivâyet etmemiştir, der. Ben de derim ki : Fakîhler arasında meşhûr olduğu için hadîsi bu lâfzı ile zikrettim. Daha sonraki muhaddislerden birçoğu veya tamâmı bunu bilmemiştir. En doğrusunu Allah bilir.

أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ تَقْوَىٰ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ أَم مَّنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ شَفَا جُرُفٍ
هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٩﴾ لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذِي
بَنَوْا رِيبَةً فِي قُلُوبِهِمْ إِلَّا أَن تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١١٠﴾

109 — Binâsını Allah korkusu ve rızâsı üzerine kuran kimse mi daha hayırlıdır, yoksa binâsını bir yar kenarına kurup da onunla birlikte kendisi de cehennem ateşine yuvarlanan kimse mi? Allah zâlimler gürûhunu hidâyete erdirmez.

110 — Kalbleri paralanıncaya kadar kurdukları binâ kalblerinde kuşku kaynağı olmaya devâm edecektir. Allah Alîm'dir, Hakîm'dir.

Binâsını Allah Korkusu Üzerine Kuran İle Binâsını Bir Yar Kenarına Kuran Kimse

Allah Teâlâ buyurur ki : Binâsını Allah korkusu ve Allah'ın hoşnûdluğu üzere kuran kimse ile, zarar vermek, küfretmek, mü'minleri parçalamak, daha önceden Allah ve Rasûlü ile harbedene bir gözetleme yeri olmak üzere mescid yapan elbette bir değildir. Bunlar, binâlarını «bir yar kenarına kurmuş» olup bunun misâli cehennem ateşindedir. «Allah zâlimler gürûhunu hidâyete erdirmez.» Allah, fesâd çıkaranların işini aslâ düzeltmez.

Câbir İbn Abdullah der ki : Zarar vermek üzere kurulan mescidi gördüm. Hz. Peygamber (s.a.) zamanında ondan duman çıkıyordu. İbn Cüreyc der ki : Bize anlatıldığına göre; bazı kimseler, (orayı) kazmışlar ve oradan duman çıktığını görmüşlerdir. Katâde de böyle söylemiştir. Halef İbn Yâsîn el-Kûfî der ki : Allah Teâlâ'nın Kur'an'da zikretmiş olduğu münâfıkların mescidini gördüm. Orada bir çukur vardı ve o çukurdan duman çıkıyordu. Bu gün orası bir mezbeleliktir. Bu haberi İbn Cerîr —Allah ona rahmet eylesin— rivâyet etmiştir.

Allah Teâlâ : «Kalbleri paralanıncaya kadar, kurdukları binâ, kalblerinde kuşku kaynağı olmakta devâm edecektir.» buyurur ki bu şenî' işe kalkışmaları sebebiyle bu, onlarda ve onların kalblerinde bir münâfıklık, bir şüphe doğurmuştur. Nitekim buzağıya tapanların kalblerine de buzağı sevgisi doldurmuştu.

Allah Teâlâ : «Kalbleri paralanıncaya kadar.» buyurur ki buradan maksad, onların ölümleridir. Bu açıklamayı İbn Abbâs, Mücâhid, Katâde, Zeyd İbn Eslem, Süddî, Habîb İbn Ebu Sâbit, Dahhâk, Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem ile selef âlimlerinden bir çoğu yapmıştır. «Ve Allah (yaratıklarının amellerini) en iyi bilendir. (Hayır olsun, şer olsun bu amelleri ile onları cezâlandırmasında) hikmet sâhibidir.»

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُم بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ ۚ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ ۖ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنجِيلِ وَالْقُرْآنِ ۚ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ
مِنَ اللَّهِ ۚ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُم بِهِ ۚ وَذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١١١﴾

111 — Muhakkak ki Allah, mü'minlerin mallarını ve canlarını, karşılığı cennet olmak üzere satın almıştır. Onlar, Allah yolunda savaşırlar; öldürürler ve öldürülürler. Tevrât'da, İncil'de ve Kur'an'da kendi üzerine hak bir vaaddir. Kim Allah'tan daha çok ahdini yerine getirebilir? Öyleyse yaptığınız alış-verişe sevinin. En büyük kurtuluş işte budur.

Allah Teâlâ, canlarını ve mallarını Allah yolunda cömertçe veren inanmış kullarına bunlara bedel cenneti verdiğini haber veriyor. Bu, O'nun fazlı, keremi ve ihsânı iledir. Kendisine itâat eden kullarına kereminden, lutfundan onlardan cennetin karşılığını kabul buyurmuştur. Bu sebepledir ki Hasan el-Basrî ve Katâde şöyle söylerler : Allah'a yemîn olsun ki, Allah Teâlâ onlarla bîatlaşmış ve bedellerini çok yüksek tutmuştur. Şemr İbn Atiyye : Hiç bir müslüman yoktur ki boynunda Allah'ın bîatı olsun da ona vefâ göstermesin veya o bîat üzere ölmesin, demiş ve sonra bu âyeti okumuştur. Yine bunun içindir ki : Kim, Allah yolunda hamle ederse (cihâd ederse), yani bu ahdi kabul edip ona vefâ gösterirse; Allah ile bîatlaşmıştır, denilmiştir.

Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî ve başkaları der ki : Akabe gecesi Abdullah İbn Revâha (r.a.) Allah Rasûlü (s.a.) ne : Rabbın ve kendin için dilediğini şart koş, demişti. Allah Rasûlü : Rabbım için O'na ibâdet etmenizi ve O'na hiç bir şeyle ortak koşmamanızı şart koşuyorum. Kendim için de canlarınızı ve mallarınızı nelerden koruyorsanız, beni de ondan korumanızı şart koşuyorum, buyurmuştu. Onlar : Bunu yaparsak bizim için ne var? diye sorduklarında Hz. Peygamber : Cennet, buyurmuştu. Onlar : Kazançlı bir alış-veriş; alış-verişi bozmayız ve bozulmasını istemeyiz, demişler. Bunun üzerine : «Muhakkak ki Allah, mü'minlerin mallarını ve canlarını, karşılığı cennet olmak üzere satın almıştır...» âyeti nâzil olmuştur.

Allah Teâlâ : «Onlar, Allah yolunda savaşırlar; öldürürler ve öldürülürler.» buyuruyor ki ister öldürsünler, ister öldürülsünler, isterse

hem ölsün, hem öldürülsünler her üç durumda onlar için cennet vâcib olmuştur. Bu sebepledir ki Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde bulunan bir hadîste şöyle buyurulur : Allah Teâlâ kendi yolunda (cihâda) çıkana kefîl olmuştur. O, sırf Benim yolumda cihâd ve rasûlleri tasdik için cihâda çıkmıştır. İşte Allah Teâlâ, eğer o ölürse; kendisini cennete koymayı tekeffül eder. Veya ona ecir veya ganîmetten elde ettikleriyle beraber evine döndürecektir.

Allah Tâlâ'nın : «Tevrât'da, İncil'de ve Kur'an'da kendi üzerine hak bir vaaddır.» kavli yukardaki va'di bir pekiştirmedir. Bunu kendi nefsine yazdığını ve bu va'dini (önceki) büyük kitablarda rasûllerine bildirdiğini buradan haber vermektedir. Bu büyük kitablar; Mûsâ'ya indirilmiş olan Tevrât, Îsâ'ya indirilmiş olan İncil ve Muhammed (s.a.) e indirilmiş olan Kur'an'dır.

Allah Teâlâ : «Kim Allah'tan daha çok ahdini yerine getirebilir?» buyurur ki O, aslâ va'dinden hulfetmez, dönmez. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir?» (Nisâ, 87, 122). Bu sebebledir ki burada da : «Öyleyse yaptığınız alış -verişe sevinin. En büyük kurtuluş işte budur.» buyurur. İşte bu ahdin gereğini yerine getiren, bu ahdine vefâ gösterenler buna mukâbil kazanmış oldukları büyük kurtuluş ve devâmlı nimete sevinsinler.

İZÂHI

Bilindiği gibi, Huneyn savaşında İslâm ordusunun sayısı düşman ordusunun üç katıdır. Ancak İslâm ordusunun içinde ikibin adet Mekke'li olduğu gibi, küfrünü gizleyen intikâm almak için mü'minlerin fırsatını kollayan, Hz. Peygamber (s.a.) i öldürmek isteyen münâfıklar, îmânı zayıf kimseler, cihâd ederek hakkı yükseltmek için değil de sırf ganîmet için savaşa katılmış olan bazı genç kimseler de bulunmaktadır.

İşte bu saydıklarımız ok yağmuru başlayınca gerisin geriye kaçtılar. İslâm ordusu paniğe kapıldı ve bu gibi durumlarda normal olarak meydana gelen durum meydana geldi; bunların dışında kalan İslâm askerleri korkudan değil de mecbûriyetten dolayı geri çekildiler, dağıldılar. Bu olayda Allah (c.c.) ın hikmeti müslümanları eğitmek idi. Rasûlullah (s.a.) her zamanki gibi sebât etti. Kendisine yakın olan ehl-i beyt'i ve kendisinden hiç ayrılmayan Ebubekir, Ömer ve İbn Mesûd (r.a.) gibi muhâcirlerin ileri gelenleri de Hz. Peygamber (s.a.) le beraber kalıp sebât ettiler. İbn Mes'ûd (r.a.), Hz. Peygamber (s.a.) ile beraber sebât edenlerin seksen kişi olduğunu rivâyet etmektedir. Bunların sayısının daha az olduğunu söyleyenler, sâdece Rasûlullah'ın yakı-

nında gördüğü kimseleri hesâba katmaktadırlar. Ancak bu demek değildir ki, bunların dışında kalan tüm ordu korkuya kapılarak dağılmış ve yerini bildiği halde Rasûlullah (s.a.) ı kasden terketmişti. Gerçek şu ki; ordu, oklardan canını kurtarmak için kaçan yeni yetme müslümanlar ve Mekke'lilere bakarak dağılmıştı. Binlerce kişiden oluşan bu insanların çoğu etrafındakiler gibi Hz. Peygamber (s.a.) in yerini bilmiyordular. Hz. Abbâs (r.a.) ın bağırması üzerine Rasûlullah (s.a.) ın bulunduğu yeri öğrenen müslümanlar, özellikle Ansâr dönüp toparlanmakta gecikmemişlerdir. Bunlar, hadîsçi ve tarihçilerin rivâyet ettikleri haberlerdir.

Râfızîler ise âdetleri üzere bu konuda bütün sahâbeyi suçlamaktadırlar. Bunlara göre; bütün ashâb korkuya kapılmış, Allah'a karşı gelmiş, Rasûlullah'ı ölüme terk ederek kaçmışlardır. Bunun içindir ki Enfâl sûresinde geçen ilâhî tehdîde ve gazâba müstahak olmuşlardır. Ancak sayıları onu geçmeyen bir grup Hz. Ali (r.a.) ye uyarak Rasûlullah (s.a.) ile beraber sebât etmişti. Hz. Peygamberle beraber kendiliğinden sebât eden tek insan Hz. Ali'dir. Eğer o olmasaydı o gün Rasûlullah (s.a.) öldürülecek ve İslâm dini de yeryüzünden silinecekti.

Bu sûrenin beş ve altıncı âyetlerini açıklarken bazı çağdaş Şîa ulemâsının yazmış olduğu bir kitabtan bahsettik. Yine orada bu zevâtın, hicretin dokuzuncu senesinde bu sûrenin ilk âyetlerini okumak için Hz. Ali (r.a.) nin gönderilmesini fazla abarttıklarını, buna mukâbil Hz. Ebubekir (r.a.) in hacc başkanlığına getirilmesini küçümsediklerini zikretmiş ve bu konudaki şüpheleri dağıtmıştık.

Mezkûr kitabın müellifi Hz. Ali (r.a.) nin Rasûlullah (s.a.) ile birlikte sebât etmesini ise ondan daha fazla abartmış öte yandan diğer sahâbeyi çirkin şekilde tahkîr etmiştir. Bu zâtın iddiâsına göre; o gün Hz. Ömer (r.a.) de kaçanlar arasındaymış ve onunla birlikte bütün müslümanlar kaçmışlar. Yalnız Hz. Ali (r.a.) ve diğer üç kişi (bir rivâyete göre dokuz kişi) onunla birlikte kaçmamışlar.

Burada şunu hemen ifâde edelim ki; bu zâtın Hz. Ömer (r.a.) hakkında ileri sürdüğü iddiâ hiç bir muhaddis ve siyer müellifince doğru bulunmamıştır. Müellif Buhârî'nin Katâde (r.a.) den rivâyet ettiği hadîse dayanmaya çalışmaktadır. Buna göre Müslümanların dağıldığı ve Hz. Ömer'in de aralarında olduğu anlatılıyor. Katâde sözün burasında şöyle devâm ediyor : Bir de baktım, Ömer (r.a.) de insanların içinde. Bunlara ne olmuş, ya Ömer? dedim. Ömer, Allah'ın takdîri, dedi. Sonra insanlar, Hz. Peygamber (s.a.) in bulunduğu yere döndüler. Müellif böyle naklediyor. Biz, onun iddiâsında yer alan cehâlet ve iftirâyı açıklama durumundayız. Çünkü o, kendine göre âyeti tefsîr etmek iste-

mektedir. Onun durumunu açıklayalım ki, kitabına rastlayanlar yanlış bilgi edinmekten kurtulabilsinler.

Hadîsi tümüyle almayan bu râfızî âlimi sâdece Ebu Katâde (r.a.) nin : Bir de baktım, Ömer topluluk içindeydi, sözüne nazarını teksîf etmektedir. Çünkü, şâyet Ömer (r.a.) in sebât edenler arasında bulunduğu bilinmese, Ebu Katâde'nin sözü müsâid olduğu için onu «kaçan insanlar» içinde diye tefsîr etmek istiyor, denebilir. Bu ihtimâle binâen olmalıdır ki Kastalânî, bu sözü Hz. Ömer (r.a.) in kaçmayanlar arasında olduğu tarzında yorumlamıştır. Hz. Ömer (r.a.) nasıl savaştan kaçan bir korkak olabilir? O, Rasûlullah (s.a.) ın İslâm'ı kendisiyle güçlendirmesi için Allah (c.c.) a duâ ettiği ve Allah'ın da kabul buyurduğu zâttır. Hattâ İbn Mes'ûd (r.a.), Ömer (r.a.) müslüman oluncaya kadar, Allah (c.c.) a alenen ibâdet edilmediğini bildirmektedir.

Aynı Râfızî bütün sahâbeye, hattâ «Bî'at'ür-Rıdvân» ehline de iftirâ etmektedir. O ashâb ki, Allah (c.c.) onları Kur'an'da övmüş kendilerinden râzı olduğuna ye'mîn etmiştir. «Andolsun ki, o ağacın altında sana bîat ederlerken Allah, mü'minlerden râzı olmuştur. Kalblerinde olanı bilmiş, onlara güven indirmiş ve onları pek yakın bir fetihle mükâfâtlandırmıştır. Muhammed Allah'ın elçisidir. Beraberinde bulunanlar da kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler. Onları rükûa varırken, secde ederken görürsün. Allah'tan lutuf ve rızâ isterler. Yüzlerinde secde izinden nişânları vardır. Bu, onların Tevrât'taki vasıflarıdır. İncil'deki vasıfları da şöyledir : Onlar filizini yarıp çıkarmış gittikçe onu kuvvetlendirerek kalınlaşmış gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler ki bu zirâatçıların da hoşuna gider. Allah böylece onları çoğaltıp kuvvetlendirmekle kâfirleri öfkelendirir. Allah, inanıp sâlih amel işleyenlere mağfiret ve büyük mükâfât va'detmiştir.»

Bu ve benzeri Râfızî kitapları Râfızîlerin sahâbeye kâfirlerden daha çok kızdıklarını göstermektedir. Çünkü Râfızî olan müellif; tüm sahâbenin Mekke'li müellefe-i kulûb'un peşinden giderek savaş alanından kaçtıklarını iddiâ etmektedir. Rasûlullah (s.a.) ın yanında üç kişinin dışında kimse kalmadı diyor. Bunlar : a) Ali (r.a.); Hz. Peygamber (s.a.) in önünde kılıç sallıyordu. b) Abbâs (r.a.); Hz. Peygamber (s.a.) in devesinin yularını tutuyordu. c) Ebu Süfyân İbn Hâris İbn Abdülmuttalib (r.a.); Hz. Peygamber (s.a.) in devesinin üzengisini tutmaktaydı. Bu üçüncü şahıs hakkında ihtilâf vardır. Bu zâtın Rasûlullah'ın sol yanında bulunmakta olan İbn Mesûd (r.a.) olduğunu söyleyenler de vardır. Öte yandan orda Benu Hâşim'den dokuz kişinin sebât ettiği de rivâyet edilmiştir.

Müellif, «Sonra Allah; Rasûlü ile mü'minler üzerine sekînetini (sükûnet sağlayan emniyyetini) indirdi.» meâlindeki âyetin, bu savaş-

ta Hz. Peygamber (s.a.) ile birlikte sebât eden mü'minler hakkında nâzil olduğunu iddiâ etmektedir. Buna şu sorularla cevab verilir : O halde âyet niçin birbirini ta'kîb mânâsını ifâde eden (ثم) ile bir öncesine bağlanmıştır? Sekînetin inmesi Bî'at-i Rıdvân ehli Ansâr ve Muhâcirlerin savaş alanına dönmesini gerektirmez mi? Ya da onların dönmesi üzerine bu sükûnetin doğması îcâb etmez mi? Müellefe-i kulûbun savaş alanından kaçması sonucu kapıldıkları panik ortadan kalktıktan sonra geri dönmemişler midir? Meydana gelen panik ve keşmekeş Rasûlullah (s.a.) ın ve Abbâs (r.a.) ın çağırması ve kendisinin bulunduğu mahalli bilmelerinden sonra Yüce Allah'ın üzerlerine sekînet indirmesiyle dağılmamış mıdır?

Doğrusu şudur ki : Bu âyette sekînetin savaş alanından kaçmaktan sonra olduğuna delâlet eden (ثم) edâtının kullanılması, sekînetin zıddı olan panik müellefe-i kulûb'un dağılması ile olmuştur. Ve büyük kalabalığın dağılması ile de umûmî bir hal almıştır. Bu gibi hallerde bu, tabiî bir durumdur. Sebebi ve başlangıcı farklı olsa da netîcesi aynı olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.) ise müslümanların bu durumuna üzülmüş, zihnî sıkıntıya düşmüştür. Bundan sonra Yüce Allah'ın mü'minleri imtihân etmekteki hikmeti tamâmlanınca peygamberine sükûnetini indirmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) amcası Abbâs (r.a.) a Muhâcir ve Ansârı geri çağırmasını emretmiştir. Abbâs (r.a.) ın onları çağırması ile Allah (c.c.) onların üzerine sekînet indirmiş, onlar da Allah ve Rasûlüne icâbet etmişlerdir.

Olayı istediği biçimde aktaran ve birtakım bâtıl yorumlarla karıştıran bu Râfızî, savaş hakkında nâzil olan iki âyeti tahrîf etmeye yeltenmiş, bu âyetlerin Rasûlullah (s.a.) ile beraber sebât eden ve kendi iddiâsına göre, üç veya bir kişinin dışında kalanları kınamak için indirildiğini iddiâ etmiş, sahâbeyi küfrü gerektiren bir yerme ile yermiştir. Sözün burasında müellif şöyle diyor :

«Nerede kaldı sizin Allah (c.c.) a verdiğiniz söz? Rıdvân bî'atı günü bırakıp kaçmayacağına dâir ettiğiniz yemin? Şunu bilesiniz ki; kaçan cehennemdedir, öldürülen ise şehîd olmuştur. Allah (c.c.) a vermiş olduğunuz söze uymadınız. Yüce Allah «Allah mü'minlerden mallarını ve canlarını cennet karşılığında satın almıştır. Çünkü onlar Allah yolunda savaşırlar, öldürürler ve öldürülürler. (Bu) Allah üzerine hak bir vaaddır.» buyurmuştur. Sözünüzü mü bozdunuz, yoksa bî'atı mı? Ki, savaşa bakmadan, orduya aldırmadan sırtınızı dönüp kaçıyorsunuz? Kim bunu yaparsa Allah'ın gazabına uğrar.» Müellif Huneyn savaşı ile ilgili âyeti tefsîr ederken Allah (c.c.) ın kelâmını böyle tahrîf ediyor. O âyet ki, Yüce Allah'ın mü'minlere olan lutfunu, savaşın başında mey-

dana gelen panik ve dağılmadan sonra kendilerine yapmış olduğu yardımını hatırlatmaktan başka bir şey değildir. Bu zâtın bundan maksadı, Kur'an'da geçen sahâbe ile ilgili övgüleri yoketmek, onları Allah katında mahlûkâtın kötülerinden saymak, onlar hakkında Allah (c.c.) ın rızâsını gazâba, cennet va'dini cehennem tehdîdine çevirmek istemektir.

Bu Rafızî'nin şu bi'at âyetini nasıl eksik bıraktığını görüyorsunuz değil mi? Çünkü âyetin devâmı, onun görüşünün karşısında ve yorumunu bozan bir delil durumundadır. Allah Teâlâ burada şöyle buyuruyor : «O halde O'nunla yapmış olduğunuz bu alışverişten dolayı sevinin işte bu (gerçekten) büyük kurtuluştur.» Şâyet Yüce Allah onların verdikleri sözü bozacaklarını veya bu bî'atı feshettiklerini bilseydi, onlara sevinmeyi emretmez, başka bir şeyi değil de sâdece bu işi büyük bir kurtuluş diye ifâde buyurmazdı. Müellif «Yoksa bî'atı fesih mi ettiniz?» sözüyle Ansârın Akabe bî'atında kendi mal ve canlarını korudukları gibi Hz. Peygamberin de mal ve canını koruyacaklarına dâir Rasûlullah (s.a.) a verdikleri söze işâret etmektedir. İşin garîbi, Allah (c.c.) ve Rasûlü (s.a.) sahâbenin (r.a.) verdiği sözü yerine getirdiğine şâhidlik ederlerken, bu Râfızî hıyânet ettiklerini, kasıdlı olduklarını ve bî'atı feshettiklerini iddiâ etmektedir.

Müellif bundan sonra sözü tekrâr Hz. Ömer (r.a.) in savaştan kaçtığı iddiâsına getiriyor. O Ömer (r.a.) ki, Allah (c.c.) kendisiyle İslâm'a kuvvet kazandırmış, onun görüşüne uyan âyet indirmiştir. O Ömer (r.a.) ki, Hz. Peygamber (s.a.) den sonra Kur'an'ı yeryüzüne en çok yayan kimsedir.

Bütün sahâbeye iftirâ eden bu kişi sonra şöyle devâm ediyor : Müslümanların halini, düştükleri bâdireyi, Yüce Allah'ın kendilerini kınamasını ve o cesûr asker, üstün insanla Hz. Ali (r.a.) ile sahâbenin ileri gelenlerine, Ansâr ve Muhâcirinin büyüklerine ve kendilerine îmâ ve işâret olunan kimselere karşı nasıl övündüğünü düşünecek olursan, o zaman Hz. Ali (r.a.) nin büyüklüğünü, Allah (c.c.) ve Rasûlü (s.a.) katındaki derecesini din ve devlet uğruna ne denli mücâdele yaptığını anlarsın. Müellif, bunlardan başka bütün mü'minlere hakâret mânâsında bir sürü şâirâne lâflar ediyor. İşi iyice azdırarak Zübeyr, Talha, Sa'd İbn Ebu Vakkâs gibi Peygamber (s.a.) tarafından cennetle müjdelenmiş kimseleri; Allah ve Rasûlünün kılıcı, Şâm ve Irak fâtihi, İslâm sancaktârı Hâlid İbn Velîd'i, Ebu Dücâne, Sa'd İbn Ubâde, Hâris İbn Summe ve Ebu Eyyûb gibi İslâm kahramanlarını, isimlerini vererek suçluyor. Sonra Hz. Ali (r.a.) yi; nasıl da o dağınıklığa karşı koydu, onun uzaydan daha geniş olan göğsü ve kaderden daha geçerli olan kalbi ile

ters çevirmeyi başardı, diyerek bu paniğin, sahâbenin kalblerini bozduğu, darmadağınık ettiği yalanını söylemek durumunda kalıyor. Ve yemîn ederek; o, Hz. Peygamber (s.a.) in ashâbı (r.a.) arasından bu olayın mükâfâtı ile ayrıcalık kazanıyor, onun şerefiyle üstünlük elde ediyor, onun şerefiyle doluyor, diyor. İftirâ edip diğer ashâba hakâret yağdırdığı ve Allah adına yalan söylediği takdîrde ancak aşırılığının tâmâmlanacağını sanıyor.

Sonra bu sözleri —diğer sahâbeye hakâret ettiği gibi— Rasûlullah'la (s.a.) beraber sebât eden dokuz kişilik Hâşimî topluluğuna hakâret etmek için söylemediğini, onlara sâdece neseblerinden ötürü hakâret etmediğini, yoksa bunların da bir cesâret ve üstünlüğü olmadığını —oysa bu da bir hakârettir— söyleyerek şöyle devâm ediyor : «Kendisinden başka hak ilâh olmayan Allah'a yemîn ederim ki; bunlar ancak Ali (r.a.) sebât ettiği için sebât etmişler, onun savunmasından dolayı tutunabilmişlerdir. Çünkü Hz. Ali (r.a.) nin onları korumak ve savunmak için yeterli olacağını biliyorlardı. Çünkü tarihi inceleyen, azıcık okuyan bir kimse Hâşimîlerden olan bu şahısların daha önce kahramanlıkları olmadığını bilir. Tarih bunların o güne kadar hiç bir kimseyi öldürdüklerini yazmamıştır.»

«Allah aşkına bana söyleyiniz. Cesâret ve metânetini bildikleri Hz. Ali (r.a.) şu dokuz kişinin içinde bulunmasaydı onların herhangi biri sebât eder miydi? Vallahi hayır!.. O zaman kıyâmet kopar, Rasûlullah (s.a.) öldürülür, din ve devlet giderdi. Bu ümmetin kurtuluşunu müteâkib yok olması, yaşarken yıkılması demektir. İşte Hz. Ali (r.a.) nin Rasûlullah (s.a.) ı koruması, onunla beraber yüzü (?) aşmayan savaşçının sebât etmesi Hz. Peygamber (s.a.) in yaşamasına, din ve devletin bakâsına halkın yok olmaktan kurtulmasına sebeb olmuştur.»

Müellif, bu şâirâne hayâllerden, râfızîce iftirâlardan sonra halîfelik konusunda din, devlet ve devlet başkanlığı işlerine Allah (c.c.) ın kendisine işâret buyurduğu zâttan başkalarını seçtiklerinden dolayı ümmeti suçlamaya yöneliyor.

Bundan sonra da Buhârî, Müslim ve benzeri sahîh hadîs kitabı sâhiplerini suçlamaya geçiyor. Çünkü bu zâtlar, bu konuda kendisinin ve emsâlinin yaptığı gibi Allah (c.c.) a Rasûlüne (s.a.) Ansâr ve Muhâcirîne iftirâ etmemektedirler. Buhârî ve Müslim'i suçlarken bu konuda şöyle diyor : «Buhârî ve Müslim'e şaşıyorum. Bu çok önemli meselede Ali (r.a.) yi nasıl sözkonusu etmiyorlar? Oysa Kur'an bu olayda onu zikrediyor.» Biz, el-Menâr mecmuâsında onun Buhârî ve Müslim'e iftirâlarını cevablandırmıştık. Burada ise Allah (c.c.) ın kitabını savumalım ve ona yaptığı iftirâyı cevablandırmaya çalışalım.

Cenâb-ı Allah Kur'an'da ne lâfzan ve ne de zımnen Hz. Ali'nin Huneyn'de mü'minleri kurtardığını ifâde buyurmamıştır. Yüce Allah mü'minleri kendisinin kurtardığını şöyle ifâde etmektedir : «Allah size çok yerde ve Huneyn'de yardım etti.» ve «sonra Allah sekînetini Rasûlünün ve mü'minlerin üzerine indirdi». Ne Hz. Ali'nin ve ne de —şiîlerin onlardan başka kimsenin Rasûlullah (s.a.) ın yanında sebât etmediğini iddiâ ettikleri— üç veya dokuz kişinin üzerine indirdiğini söylememektedir. Hz. Peygamber (s.a.) le beraber adları bilinen 80 kişinin daha orada sebât ettiğini söyledik. Bu rivâyetler, bu 80 kişiden başka kimsenin orada sebât etmediğini de gerektirmez. Yüce Allah Kur'an'ında «Sizin görmediğiniz ordular (melekler) gönderdi de (onlarla) kâfirlere azâb etti», buyurmaktadır. Görülüyor ki, Allah Teâlâ burada kâfirlere Hz. Ali (r.a.) nin azâb ettiğini, onları bozguna uğrattığını söylememiştir. Bunu ne bir muhaddis, ne de bir siyer bilgini söylememiştir.

Eğer müellif «bu zâtlar oldum olası Hz. Ali (r.a.) nin meziyetlerini saklarlardı onun için böyle bir şeyden bahsetmiyorlar» gibi bir iddiâda bulunursa; buna şöyle cevab veririz : Muhaddisler ve siyer âlimleri Hz. Ali (r.a.) nin meziyetlerini anlattıkları kadar hiç bir sahâbenin meziyetlerini anlatmamışlardır. Buhârî ve Müslim Hz. Peygamber'in sebât ettiğini bildirip te Hz. Ali'den bahsetmemişlerse; bu olayda Ebubekir ve Ömer (r.a.) i de zikretmemişlerdir. Buhârî ve Müslim bilinen şartlarına uyduğu için Abbâs ve Ebu Süfyân İbn Hâris (r.a.) i özellikle zikretmişlerdir. Müellif Buhârî'den muallak bir rivâyet naklederek bu rivâyetin Ömer (r.a.) in savaştan kaçanlar arasında olduğunu gösterdiğini, bu zâtın Muâviye hakkında hiç bir şey rivâyet etmediğini, oysa Ali (r.a.) hakkında birçok hadîse yer verdiğini de iddiâ etmektedir.

Eğer Buhârî ve Müslim güvenilirliğinden emîn olamadıkları bazı râfızîlerin rivâyetini kabul etmemişlerse bundan dolayı niçin kınansınlar? Biz görüyoruz ki; bu zât gibi müellifler aşırılıklarından dolayı, sahâbeye iftirâ ve onları haksız yere yerme maksadıyla Allah (c.c.) a ve Rasûlüne (s.a.) iftirâ edebilmekte, Allah (c.c.) ın âyetlerini tahrîfe cür'et edebilmektedirler.

Şunu ifâde edelim ki, Buhârî ve Müslim'in bu dürüstlüklerinde şaşılacak hiç bir şey yoktur. Asıl şaşılacak olan Râfızî'nin halidir : Olmayan bir şeyi, hattâ aksi olan bir şeyi Allah (c.c.) ın kitâbına isnâd ederken, Huneyn savaşında Hz. Peygamber (s.a.) le beraber Ali (r.a.) ve onunla beraber cesâret, îmân ve Rasûlullah (s.a.) ın hayatına önem verdiklerinden dolayı değil de, onun sebâtına dayanarak üç veya dokuz kişiden başka kimsenin sebât etmediğine yemîn ederken nasıl oluyor da utanmıyor?

Bundan başka, «O olmasaydı Rasûlullah (s.a.) ölecek, din ve devlet yok olacaktı» gibi iddiâlarda bulunurken; Allah (c.c.) tan ve Hz. Ali (r.a.) nin bütün meziyetlerini kendisinden aldığı Rasûlullah (s.a.) tan nasıl utanmıyor? Utanmıyor da Rasûlullah (s.a.) la beraber tek başına onun sebât ettiği tarzında iftirâ ederek Rasûlullah (s.a.) ı, dini ve bütün halkı ona borçlu kılıyor. İddiâ ettiği olayın bir an için gerçek olduğunu kabul etsek bile; bu, bahsettiğimiz borçluluğu gerektirmez. Çünkü, zâten Muhâcir ve Ansâr'ın savaş alanına dönmesi ve nihâyet onları savaş alanında desteklemek için meleklerin inmesiyle Rasûlullah (s.a.) ve beraberindekilere önce Allah'ın lutfu, sonra desteği, müyesser olmuştur.

Bu zât Yüce Allah'ın «Ey Rasûl, Rabbından sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır.» âyetine inanmıyor olmalı ki, Rasûlullah (s.a.) ın öldürülmesinden söz ediyor?

Bilmiyor mu ki, Hz. Ali (r.a.) yanında bulunmadığı halde Rasûlullah (s.a.) nice insanlar ve topluluklar tarafından öldürülmek istenmiş ve Allah (c.c.) kendisini onlardan korumuştur?

Bu zât, Allah (c.c.) ın Kur'an ve hadîste Peygamberini muzaffer kılacağı ve dinini bütün dinlerden üstün yapacağına dâir va'dini, düşmanlarını ise perîşan edeceğini de mi bilmiyor? Rasûlullah, (s.a.) Hevâzin kabîlesinin Huneyn'de savaşmak için toplamış olduğu şeylerin müslümanlara ganîmet olacağını biliyordu. Buna rağmen müellif «Ali (r.a.) olmasaydı Hz. Peygamber (s.a.) öldürülür, İslâm devleti yıkılır, ümmet helâk olurdu.» sözünü nasıl sarfedebiliyor? Hevâzin kabîlesi, diğer arapların yapamadığı bir şeyi yapmaya kâdir miydi? Öte yandan müslümanlar her bakımdan onlardan daha güçlü değiller miydi? Bütün bunlardan başka Allah (c.c.) ın yardımı onlara tahsîs edilmemiş miydi?

Müslümanları Râfızîliğe döndürmek için muhaddislere ve sahâbeye hakâret etmek olur şey mi?

Sağlam akıl, bağımsız fikir sâhibi ve İslâm tarihinden haberi olan herkes kesinlikle bilmektedir ki; Rasûlullah (s.a.) ın ashâbı (r.a.) korkak değil, aksine insanların en cesûru idiler. Yüce Allah Peygamber (s.a.) ini yardımı ve ashâbı ile desteklemişti. Sâdece Hz. Ali (r.a.) ile değil. Nitekim Cenâb-ı Allah «O, seni yardımıyla ve mü'minlerle destekleyendir.» buyurmuştur. Şunu da bilmek gerekir ki; Bedir savaşında Rasûlullah (s.a.) ile beraber bulunanlar da sayıca az, yaya ve aç kimselerdiler. Bununla beraber, Allah (c.c.) onları kendilerinin üç katı olan Kureyş ordusuna ve ileri gelenlerine karşı muzaffer kılmıştır. İşte bu mü'minler, sayı bakımından Bedir'in şartlarının tamâmen aksi olan bu savaşta Hevâzin kabîlesi ile savaşmaktan korkacak değillerdi.

Ancak Allah Teâlâ onları imtihân etti. Bu imtihânın sebebini daha önce söylemiş bulunuyoruz. Ki Yüce Allah, kendisine, inâyetine, Rasûlüne (s.a.), onu yardımıyla destekleyeceğine îmânlarının artmasını, sâdece sayı bakımından çoğunlukta olmalarına aldanmamalarını istiyordu.

Biri çıkıp ta kendisini aşırılık kuşatan, aklını taassub alan bu Şiî'nin yemînine zıt bir yemîn etse ve dese ki : Allah (c.c.) a yemîn ederim ki, Hz. Peygamber (s.a.) i peygamberlerin (a.s.) sonuncusu, dinin tamâmlayıcısı, âlemlere rahmet olarak gönderen Allah (c.c.), onu kâfirlere karşı muzaffer kılmaya, baskıncıların baskınına karşı korumaya Hz. Ali (r.a.) veya bir başkasının yardımıyla değil, sırf kendi lutfuyla kendisi üstlenmiştir. Eğer Allah (c.c.))Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.) i yaratmamış veya Hz. Ali (r.a.) Huneyn savaşında Rasûlullah (s.a) ın ordusunda bulunmamış olsaydı, Hz. Peygamber (s.a.) öldürülmeyeceği gibi, din de yeryüzünden silinmeyecek, ümmet yok olmayacaktı. Allah (c.c.) da Peygamberine vermiş olduğu zafer sözünü yerine getirecekti. Evet şimdi, sahâbenin tümünü sevmekte olan bir Sünnî Allah (c.c.) ın kitabına, Rasûlullah (s.a.) ın sünnetine, doğru tarihe uygun olan bu yemîni etse, bu yemîn Allah (c.c.), Rasûlü (s.a.) ve Hz. Ali (r.a.) nezdinde, şu Şiî'nin cehâletle ve bütün zikrolunanlara uymayan taassubu ile yapmış olduğu yemînden daha doğru ve daha güzel olurdu. «Allah'ın yoldan sapıttırdığı bir kimse için artık hiç bir yol gösterici olamaz.» (Reşîd Rızâ, Tefsîr el-Menâr, X, 311 - 321).

---oOo---

اَلتَّآئِبُوْنَ الْعَابِدُوْنَ الْحَامِدُوْنَ السَّآئِحُوْنَ الرَّاكِعُوْنَ السَّاجِدُوْنَ الْاٰمِرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ
وَالنَّاهُوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُوْنَ لِحُدُوْدِ اللّٰهِ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿١١٢﴾

112 — Tevbe edenler, ibâdet edenler, hamd edenler, seyâhat edenler, rükû' edenler, secde edenler, ma'rûfu emredenler, münkeri nehyedenler, Allah'ın hudûdunu koruyanlardır. Mü'minleri müjdele.

Bu güzel sıfatlar ve güzel huylar; mukâbilinde Allah'ın canlarını ve mallarını satın almış olduğu mü'minlerin sıfatlarıdır. Onlar : Bütün günâhlardan «tevbe edenler», kötülükleri terkederler, ibâdet ederler, Rablarının emirlerini yerine getirirler, ve ona ibâdete devâm ederler.

Onların söz ve fiilleri bunlardır. Sözle yapılan amellerin en özeli hamdetmektir. Bu sebepledir ki : «Hamd edenler...» buyurmuştur. Amellerin en fazîletlisi ise oruçtur. Oruç; yemek, içmek ve cimâ' gibi lezzetleri terketmektir. Burada seyâhat ile kasdedilen işte budur. Bu sebepledir ki : «Seyâhat edenler.» buyurmuştur. Hz. Peygamber (s.a.) in hanımları da : (سائحات) (Tahrîm, 5) âyetinde bununla nitelenmişlerdir. Yani onlar, oruç tutanlardır. Aynı şekilde «rükû' ve secde edenler.» buyurmuştur. Bunlarla birlikte onlar, Allah'ın yaratıklarına fayda verirler. Ma'rûfu emretmek, münkerden nehyetmek sûretiyle Allah'a itâata onları irşâd ederler. Zîrâ onlar, neyin yapılması gerektiğini, neyin de terkedilmesi gerektiğini bilirler. O, helâl kılma ve harâm kılmasında Allah'ın hükümlerinin hudûdunu muhâfaza etmektir. Bu muhâfaza hem ilim, hem de amel bakımından olacaktır. Onlar, hem Allah'a ibâdet eder ve hem de yaratıklarına nasîhat ederler. Bu sebepledir ki : «Mü'minleri müjdele.» buyurmuştur. Zîrâ îmân, bütün bunları içine almaktadır. İşte bu sıfatlarla nitelenmiş olanlara ne mutlu.

Süfyân es-Sevrî'nin Âsım kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre o : «Seyâhat edenler, oruç tutanlardır.» demiştir. Aynı görüş Saîd İbn Cübeyr ve Avfî tarafından İbn Abbâs'tan da rivâyet edilmiştir. Yine İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha der ki : «Allah Teâlâ'nın Kur'an'da zikretmiş olduğu her seyâhat; oruç tutanlardır.» Dahhâk —Allah ona rahmet eylesin— de böyle söylemiştir. İbn Cerîr der ki : Bize Ahmed İbn İshâk'ın... Âişe (R. Anhâ) dan rivâyetine göre o : Bu ümmetin seyâhati oruçtur, demiştir. Burada seyâhat edenlerden maksadın, oruç tutanlar olduğu Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Atâ, Ebu Abdurrahmân es-Sülemî, Dahhâk İbn Müzâhim, Süfyân İbn Uyeyne ve başkalarınca da söylenmiştir. Hasan el-Basrî ise : Seyâhat edenler; Ramazân ayında oruçlu olanlardır, demiştir. Ebu Amr el-Abdî de : Seyâhat edenler; mü'minlerden oruca devâm edenlerdir, demiştir. Bu sözün bir benzeri, merfû' bir hadîste de vârid olmuştur. Şöyle ki : İbn Cerîr'in Muhammed İbn Abdullah kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) : Seyâhat edenler; işte onlar, oruçlu olanlardır, buyurmuştur. Bu hadîsin mevkûf olarak rivâyeti daha sıhhatlidir. Yine İbn Cerîr der ki : Bana Yûnus'un... Ubeyd İbn Ümeyr'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Hz. Peygamber (s.a.) e seyâhat edenler soruldu da : Onlar, oruçlu olanlardır, buyurdu. Bu da ceyyid bir mürseldir.

Bunlar, görüşlerin en sıhhatli ve en meşhûr olanlarıdır. Ancak seyâhatin cihâd olduğuna delâlet eden haberler de vârid olmuştur. Şöyle ki : Ebu Dâvûd'un Sünen'inde Ebu Ümâme'den rivâyet ettiği bir ha-

dise göre bir adam : Ey Allah'ın elçisi, bana seyâhat için izin ver, demişti. Hz. Peygamber (s.a.) : Ümmetimin seyâhati Allah yolunda cihâddır, buyurdu. İbn Mübârek'in İbn Lehîa'dan rivâyetine göre; Umâre İbn Ğaziyye, ona şöyle haber vermiş : Allah Rasûlü (s.a.) nün yanında seyâhat anılmıştı. Allah Rasûlü şöyle buyurdu : Allah Teâlâ bunun yerine bize Allah yolunda cihâd ve her bir yüksek yerde tekbîri vermiştir. İkrime'den rivâyet edildiğine göre o : Onlar, ilim öğrenenlerdir, (İlim peşinde koşanlardır.) demiştir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem de : Onlar muhâcirlerdir, demiştir. Her iki görüşü de İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir.

Burada seyâhattan maksad; sâdece yeryüzünde seyâhat etmeyi ve çöllerde, mağaralarda, dağların tepelerinde yalnız kalmayı ibâdet sayanların anladığı mânâ değildir. Zîrâ bu, fitne ve dinde sarsıntılar olduğu günlerin dışında meşrû' değildir. Buhârî'nin Sahîh'inde Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Kişinin en hayırlı malı, peşine düşerek dağların tepelerine, yağmurların düştüğü yerlere gideceği ve böylece dinini fitnelerden koruyacağı koyun olacaktır.

Avfî ve Ali İbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'tan rivâyetlerine göre; o, «Allah'ın hudûdunu koruyanlardır.» âyeti hakkında : Allah'ın tâatı üzere kâim olanlardır, demiştir. Hasan el-Basrî de böyle söylemiştir. Ondan gelen rivâyetlerden birinde ise o : Allah'ın farzlarını koruyanlardır, demiştir. Başka bir rivâyette ise : Allah'ın emri üzere şâhid ve kaîm olanlardır, demiştir.

İZÂHI

Kur'an'ı hıfzettiğim, onu durmadan okuduğum sıralarda ve daha sonraki çeyrek asırdan fazla bir zaman boyu Kur'an üzerinde yaptığım etüdler esnâsında bu âyetleri sayılamayacak kadar okudum ve dinledim... Ama şu anda «Kur'an'ın Gölgesinde» onunla karşılaştığım zaman, daha önce okuduklarımın hiç birinde idrâk etmediğim, kavramadığım şeyleri kavradım, idrâk ettim...

Korkunç bir âyet bu... Bu âyet, mü'minleri Allah'a bağlayan alâkaların gerçek yönünü ve müslüman olarak Allah'a verdikleri bîatın hakîkî vechesini açıklıyor. Kim, bu bîatı verdikten sonra onun muhtevâsına riâyet ederse; o, gerçek mânâda bir mü'mindir. Ve ona «mü'min» vasfını vermek uygun düşer. Çünkü onda îmânın hakîkatı temessül etmektedir. Aksi takdîrde îmânın şahısta tahakkuk edip etmediğini, araştırmak gerekecektir.

Bu bîatın mâhiyeti, Allah Teâlâ'nın bize fazl u keremi ile belirttiği gibi, Hak Teâlâ mü'minlerin mallarını ve kendilerini zât-ı ilâhîsi için satın almıştır. Böylece mü'minler, her şeylerini Allah'a vermişlerdir. Artık mü'minin Allah yolunda herhangi bir şeyini esirgemesi söz konusu değildir... Aslında almak veya vermek mü'minin irâdesi dışında cereyân etmektedir. Bu, böyle bir satın almadır. Alış veriş bitmiştir. Bundan sonra satın alan zât dilediği gibi sarfedebilir. Satılan kimse için artık söz hakkı yoktur. Sâdece çizilen plâna uygun olarak yolda yürümek, sağa sola bakmadan, hangisini seçeceğim, demeden, münâkaşa ve mücâdeleye dalmadan yürümek düşer ona... Her emre; başımla gözüm üstüne, diyerek itâat etmek düşer kendisine... Bütün bunların bir karşılığı vardır... Cennet... Gidilecek yol ise cihâd yolu, ölmek ve öldürülmek yolu... Netîce... Ya zafer... Ya şehâdet...

«Allah şüphesiz, Allah yolunda savaşıp öldüren ve öldürülen mü'minlerin canlarını ve mallarını —Tevrât, İncil ve Kur'an'da söz verilmiş bir hak olarak— cennete karşılık satın almıştır.»

Kim, bu şartları kabul ederek kendini satarsa... Kim, bu alış verişe râzı olup el sıkışırsa... Kim, bu bedeli beğenip îcâblarını yerine getirirse... İşte o mü'mindir... Mü'minler onlardır ki, kendilerini Allah yolunda satmışlardır. Bu alış verişe karşılık koyması da Allah'ın bir fazl u keremidir. Yoksa canlarını da, mallarını da veren o değil midir? Malların ve canların sâhibi Allah değil mi?.. Ne var ki Hak Teâlâ, insanoğluna ikrâm olarak bir irâde gücü vermiş, bu irâde ile alış verişlerini —hattâ Allah ile bağlantısını— yürütmesini te'mîn etmiştir. Yine lutf ve ihsânı ile insanoğlunun hayatını bir takım ahid ve anlaşmalarla tanzîm etmiş ve bunlara bağlı kalmasını istemiştir. Bu ölçülerden şaşmayı da insanlık derecesinden düşüp hayvanlık derekesine inme olarak değerlendirmiştir. Hem de hayvanlığın en kötüsü olarak... «Gerçekten de Allah indinde yürüyen canlıların en kötüsü küfredenlerdir. Onlar îmân etmezler. Onlar ki sen kendilerinden söz almıştın da sonra her defasında ahidlerini bozar olmuşlardı. Ve onlar sakınmazlar.» Nitekim cezâ veya mükâfât noktası olarak da, bu ahde sadâkatı veya hiyâneti almıştır.

Şüphe yok ki bu bîat, son derece dehşetengîz bir bîattır. Bunca dehşetiyle o, her mü'minin boynunun borcudur. Gücü yettiği müddetçe, îmân ortadan kalkmadan bu bîatın ortadan kalkması söz konusu olamaz... İşte ben, şu satırları yazarken aynı korkuyu ve dehşeti bizzât hissediyorum. Ve bu noktadan geliyor endîşem :

«Allah, şüphesiz Allah yolunda savaşıp öldüren ve öldürülen mü'minlerin canlarını ve mallarını -Tevrât, İncil ve Kur'an'da söz verilmiş bir hak olarak— cennete karşılık satın almıştır.»

Sen yardım et bize Allah'ım!.. Bu akid ve sözleşme çok zor, gâyet müdhiş... Şu yeryüzünün doğusunda, batısında kendilerinin müslüman olduklarını sanan insan yığınları... Oturmuşlar... Yeryüzünde Allah'ın Ulûhiyyetini hâkim kılmak için cihâd nedir bilmiyorlar... Kulların hayatına tasallut edip Allah'ın hakkını gasbetmiş olan tâğutları yıkmak için çalışmıyorlar... Ölmüyorlar... Öldürülmüyorlar... Birbirlerini kırmaları, cihâdla ilgisi olmayan ölümlerdir. Sen yardım et bize Allah'ım!..

Gerçekten de şu mübârek sözler, onu ilk duyanların kalbinde bir yankı yapıyor ve mü'min gönüllerde derhâl yaşamaya başlayan bir vâkıa oluyordu. Onların zihinlerinde bu mübârek sözler, mücerred mânâda öğrenilmeye çalışılan lâf yığını değildi. Sâdece duygular dünyasında yaşanan mücerred his yığını halinde de kalmıyordu... Onlar, derhâl harekete geçip ona göre amel etmek için dinliyorlardı bu mübârek sözleri. Gözle görülen bir hareket haline dönüştürmek için... Yoksa düşünülen ve zihinden geçen şekiller halinde kalması için değil... İkinci Akabe bîatında böyle kavramıştı Revâha oğlu Abdullah (r.a.) bu mübârek kelâmı... Muhammed İbn Kâ'b ve diğerleri naklederler ki; İkinci Akabe bîatının yapıldığı gece Revâha oğlu Abdullah (r.a.) Allah'ın Rasûlüne der ki : Hem Rabbın için, hem de kendin için dilediğin şeyleri şart olarak koş. Bunun üzerine Rasûlullah buyurur : Rabbım için koyduğum şart; O'na kulluk etmenizdir. O'na başkasını eş koşmamanızdır. Kendim için ileri sürdüğüm şart ise; kendi canınızı ve malınızı koruduğunuz şeylerden beni de korumanızdır. Bunun üzerine Revâha oğlu Abdullah der ki; biz bunları yaptığımız zaman elimize ne geçecek? Allah'ın Rasûlü : Cennet, buyurur. Orada bulunanlar da hep birlikte : Kârlı bir kazanç. Ne azaltırız, ne de vazgeçeriz, derler.

İşte böyle... «ne azaltırız, ne de vazgeçeriz». Onlar, bu sözü iki alış verişçi arasında geçerli olan bir pazarlık ve el sıkışma olarak kabul etmişlerdi. Artık mesele bitmişti. Akid tamâmlanmıştı. Bundan bir daha geri dönmenin imkânı kalmamıştı. «ne azaltırız, ne de vazgeçeriz.» Bu el sıkışmadan sonra alış veriş tamâmlanmıştır. Bir daha dönüş imkânı veya muhayyerlik söz konusu değildir. Bu alış verişin karşılığında alınan bedel cennettir. Ancak bu bedel vaadedilen bir bedel değil, doğrudan doğruya alınan bir bedeldir. Öyle değil mi, bu ilâhî bir vaad değil mi? Satın alan Allah Teâlâ değil mi? Bu bedeli va'deden Yüce Yaratıcı değil mi?.. Ve bu O'nun, daha önceki semâvî kitablarında da geçerli olan ezelî va'di değil mi?...

«Tevrât, İncil ve Kur'an'da söz verilmiş bir hak olarak.»

«Verdiği sözü Allah'tan daha çok tutan kim vardır?»

Doğru... Verdiği sözü Allah'tan daha çok tutan kim vardır?..

Gerçek odur ki cihâd, her mü'minin omuzuna yüklenmiş olan bir

bîattır. Evet, doğrudan doğruya her mü'minin omuzuna yüklenmiş olan bir bîat... Peygamberlik müessesesi kurulalıdanberi ve Allah'ın dini yeryüzünde görülelidenberi bu böyledir... Aslında bu, Allah'ın değişmez kanunudur. Bu kanun olmadan ne hayat muntazaman seyrine devâm edebilir, ne de kurtuluş imkânı olur... Çünkü :

«Şayet Allah, insanların bir kısmını bir kısmı ile def'etmemiş olsaydı, bütünüyle yeryüzü fesâd bulurdu.»

Çünkü :

«Şayet Allah, insanların bir kısmını bir kısmı ile def'etmemiş olsaydı, içinde Allah'ın adı çokça anılan mescidler, ma'bedler, kilise ve havralar yıkılırdı.»

Elbette hak, Hak yolunda seyrine devâm edecektir. Elbette bâtıl, Hakkın yolunu kesip seyrine engel olmaya çalışacaktır. Her iki hareket de gâyet normaldir... Ve elbette Allah'ın dini, yeryüzünde kulları kullara kul olmaktan kurtarıp, sâdece Allah'a kul ederek hakîkî hürriyetlerini vermeye çalışacaktır... Elbette o yoluna devâm ederken karşısına putlar, şeytânlar dikilecektir. Hattâ putların ve şeytânların yolunu kesmesi mutlak şekilde îcâbedecektir. Ve bunun yanı sıra, Allah'ın dini, elbette yeryüzünde insanların gerçek hürriyetlerine ulaşmaları için harekete geçecektir. Hakkın Hak yolunda azimle ilerlemesi ve bâtıla yol vermemek için bir an bile durmaması işte bunun için şarttır... Yeryüzünde küfür bulunduğu müddetçe... Yeryüzünde bâtıl bulunduğu müddetçe... Yeryüzünde insanın insanlık şeref ve haysiyetini ayaklar altına alan Allah'tan başkasına kulluk sürüp gittikçe... Allah yolunda cihâd da devâm edecektir... Allah'a verilen söz, her mü'minin yüklendiği mecbûrî bir mükellefiyettir... Aksi takdîrde îmândan söz edilemez... «Her kim ki savaşmadan, kendisini savaşa hazırlamadan ölürse münâfıklıktan bir şu'be içerisinde ölür.»

«Öyleyse yaptığınız alış verişe sevinin. İşte bu, en büyük saâdettir.»

Sevinin... Kendinizi ve malınızı Allah'a adadığınız için sevinin... Allah'ın va'dettiği gibi karşılık olarak cenneti aldığınız için sevinin... Nedir mü'minin kaybettiği burada?.. Kendi nefsini ve malını Allah'a adayan, teslîm eden ve bunun karşılığında cenneti satın alan mü'min ne kaybetmektedir?.. Allah'a kasem ederim ki hiç bir şey kaybetmemektedir. Gün gelecek mutlakâ ölecektir... Ve bir gün malı da kaybolacaktır... İster bunları Allah yolunda harcasın ister başka yollarda, bir gün mutlakâ fânîliğe mahkûm olacaktır... Ama karşılık olarak satın alınan cennet gerçek bir kazançtır. Gerçek mânâda araştırılacak olursa karşılığı mümkün olmayan son derece kârlı bir karşılıktır. Aslında nasıl olursa olsun cennete karşılık verilen şeyler, bir gün kendiliğinden yok olacaktır zâten...

Allah için yaşayan insanın yüceliğini, ulvîliğini de bir kenara bırakalım... Allah için yaşayan kişi üstün olursa, Allah'ın kelâmını üstün kılmak, Allah'ın dinini yerleştirmek ve Allah'ın kullarını Allah'tan başkasına kulluk etmek zilletinden kurtarmak için üstün olur... Canını verdiği zaman da, Allah yolunda şehîd olur. Şehîd olarak Allah'ın va'dettiği hayatın kendi hayatından daha iyi olduğunu görüp yaşamaya başlar. Dünyada Allah için yaşayan insan, zâten her adımında, her hareketinde kendisinin bütün yeryüzü kuvvetlerinden güçlü olduğunu, yeryüzünün her türlü bağlarından âzâde ve sıkletinden ağır bulunduğunu hisseder. Allah için yaşayan insanda îmân; kederleri, inanç; hayatı yenerek yoluna devâm eder.

Doğrusu, sâdece budur, büyük kazançların kazancı. Bu kazançtır insana insanlığın gerçek mânâsını sağlayan. Zarûretlerin baskısından ve kirliliğinden insanı kurtaran... İnsanı âlemlerden üste getiren... Akîdeyi hayata yeğ tutturan... Ve bunlara bir de... cennet... eklenince... artık bu, münâkaşasız, sevindiren bir kazanç olur. Kâr üstüne kâr... Münâkaşa mevzûu ve şüphe emâresi bulunmayan bir kazançtır bu...

«Öyleyse yaptığınız alış verişe sevinin. İşte bu, en büyük saâdettir.»

Şimdi bir nebze Allah Teâlâ'nın şu mübârek kelâmı üzerinde duralım :

«Tevrât, İncil ve Kur'an'da söz verilmiş bir hak olarak.»

Allah yolunda cihâd edenlere Allah'ın mukarrer va'di Kur'an-ı Mübîn'in birçok yerlerinde defalarca tekrâr edilmiş ve üzerinde etraflıca durulmuştur. Bu, herkesçe ma'lûm olan şeydir. Kur'an-ı Kerîm Allah yolunda cihâdın, Rabbânî nizâmın tabîatında yer almış önemli bir unsur olduğunu şüpheye mahal bırakmayacak şekilde açıkça beyân etmiştir. Çünkü Kur'an'a göre cihâd; yalnız zaman ve mekâna değil, bizzât beşer realitesine cevab vermek için yegâne başvurulması gereken yoldur. Mâdem ki câhiliyyet sâdece nazariye halinde ortaya çıkmıyor, aksiyon halinde belirip kendisini maddî kuvvetlerle savunuyor, İslâm'ın alemşümûl vahdâniyyet fermânını yaymasının önüne dikiliyor, bu fermâna kulak vermek isteyenlere engel oluyor, İslâm'ın yeryüzünde kulları kullara kulluktan kurtarma icrââtına mâni oluyor, öyleyse ona sâdece nazariyeler ile cevab vermek mânâsız olur. Bu alemşümûl fermâna engel olduğu gibi, kullara kul olmayıp, kulların yaradanına kul olmayı hedef edinen, putpereslikten kurtulup gerçek hürriyetine ulaşan İslâm cemiyetine katılacak a'zâlara da engel olan câhiliyyetin karşısına mücerred nazariyeler ile çıkmak olamaz!..

İşte bunun için İslâm, insanın hürriyet fermânı olan bildirisini bütün cihâna yaymak yolunda kat'î harekete geçmiştir. Yaygın haldeki câhiliyyet cemiyetlerini koruyan maddî güçlere karşı da, maddî kuvveti

ile mücâdeleye girişmek zorundadır. Evet, kendi mantığı îcâbı olarak kulların kullara kulluğunun devâmını sağlamak ve alemşümûl İslâmî diriliş hareketini bastırmak için faâliyet gösteren sistemlere maddî güçlerle karşı koymak mecbûriyetindedir.

Tevrât ve İncil'de Allah'ın mücâhidlere va'dettiği şeylere gelince, bu noktanın bir nebze açıklanması gerekiyor...

Bugün gerek yahûdîlerin elindeki Tevrât'ın, gerekse hıristiyanların semâvî kitab kabul ettikleri İncil'in Allah'ın elçisi Mûsâ ve Îsâ (a.s.) ya nâzil olan kitablar olduğunu söylemek mümkün değildir. Hattâ yahûdîler ve hıristiyanlar bile, bu iki kitabın asıl nüshalarının elde bulunmadığı husûsunda münâkaşaya girmemektedirler. Her iki kitabın da asıl nüshalarının ortadan kaybolmasından uzun bir müddet sonra, başkaları tarafından kaleme alındığını kabul etmektedirler. Elde bulunan nüshaların, sâdece orijinal nüshadan hatırlarda kalan bölümler olduğunu tartışmasız kabullenmektedirler. Nitekim bu parçalar da, asıl nüshanın çok az bir kısmını teşkîl etmektedirler. Çoğunluğu ise başkaları tarafından kaleme alınmıştır.

Buna rağmen Ahd-i Kadîm adı verilen kitablar mecmuâsında cihâd mevzûunda pek çok işâretler vardır. Yahûdîleri, düşmanları olan putperestlere karşı savaşa teşvîk eden, kendi tanrılarını ve onun dinini gâlib getirmek için çarpışmaya sevkeden bölümler yer almaktadır. Şu kadar var ki meydana getirdikleri tahrifler; hem onların Allah mefkûresini, hem de Allah yolunda cihâd anlayışlarını değiştirmiştir.

Bugün hıristiyanların elinde bulunan İncil'e gelince; onda cihâd ile ilgili hiç bir işâret ve hatırlatmaya rastlanmamaktadır. Ne var ki biz hıristiyanlığın tabîatı ile ilgili geçerli olan terimleri ve mefhûmları değiştirmek zorundayız. Çünkü bugün geçerli mefhûmlar, tamâmen bu muharref İncil'lerden çıkarılmıştır. Allah'ın peygamberlerine gönderdiği her gerçek kitabında ise cihâda önemli bir yer verilmiştir.

Allah Teâlâ bütün kitaplarında; Allah yolunda savaşan, ölen ve öldürülenlere cennet verileceğini bildirmiştir. Bu ifâdeler asıl itibâriyle hem Tevrât'ta, hem İncil'de, hem de Kur'an-ı Mübîn'de mevcûddur... İşte, bu konuda söylenecek en kesin ve en doğru söz. Bunun dışında hiç bir kimseye söz söyleme yetkisi yok...

Şüphesiz cihâd, her mü'minin boynunun borcudur. Bu, Allah tarafından onun omuzlarına yüklenmiş bir ahiddir... Evet, her mü'minin... Hem de risâlet müessesesi ve Rasûller gerçeği kurulalıdan, ortaya çıkalıdan beri...

Şu kadar var ki Allah yolunda cihâd, mücerred mânâda bir savaş atılımından ibâret değildir. Yalnız cihâd; amel, ahlâk, duygu ve ibâdet şeklinde ortaya çıkan îmân kâidesinin üzerindeki zirve kısmıdır. Allah'ın

kendileriyle anlaşma yaptığı mü'minler, îmân hakîkatını kendi şahıslarında temessül etmeye çalışan inanmışlar ise, işte şu asîl îmânî gerçeklere sâhib olanlardır :

«Allah'a tevbe edenler, ibâdet edenler, hamdedenler, O'nun uğruna gezenler, rükû' edenler, secde edenler, iyiliği teşvîk edip kötülükten vazgeçirmeye çalışanlar ve Allah'ın hükümlerini hakkıyla gözetenler.»

«Tevbe edenler» geçmiş günâhlarına istiğfâr ederek Allah'a dönenler... Tevbe; geçmiş günâhlara pişmânlık duyup, geriye kalan şeyler için Allah'a teveccühün ifâdesidir. Günâhlardan kaçınmanın ve fiilen sağlanan amel-i sâlihin ifâdesidir. Nitekim gerçek mânâda tevbe, ancak amel-i sâlih ile tahakkuk eder. Şu halde tevbe; temizlenip arınmanın, Allah'a teveccüh edip doğru yolu bulmanın ifâdesidir.

«İbâdet edenler» Yalnız ve yalnız Allah'a yönelen ve sâdece O'na ibâdet edip kul olanlar. Sâdece O'nun Rubûbiyyetini kabullenenler... Bu vasıf, onların kendilerinde mevcûddur. Zâten hareketleri bu vasıflarını isbâtlamaktadır. Nitekim bütünüyle Allah'a yönelmek, itâat etmek, fiilen ve kavlen O'na ittibâ etmek de bu vasfı isbât etmektedir. Allah'ın Rubûbiyyetini Ulûhiyyetini pratik ve amelî olarak kabullenmenin ifâdesidir zâten bu.

«Hamdedenler»... Kalbleri tamâmıyla gerçek nimet verenin nimetini itirâfla dolu olanlar. Gizli açık, sıkıntılı ve bolluk anlarında lisânları hep Allah'a hamd ile kımıldayanlar... Bolluk anında nimeti ihsân edene karşı şükrân vazîfesini îfâ eden, sıkıntılı anlarda Allah'ın imtihânındaki rahmeti idrâk edenler... Gerçek mânâda hamd, sâdece bolluk ve rahat anındaki hamd değildir. Asıl hamd, sıkıntılı anlarda yapılan hamddir. Mü'min gönlü, Âdil ve Rahîm olan Allah'ın bir mü'mini, sâdece imtihân için zorluklarla karşı karşıya getireceğini idrâk eder ve bu sırrı idrâk ne kadar zor olursa olsun Allah'a hamd ve senâda bulunur...

«Onun uğruna gezenler» Bu grup hakkında ihtilâf vardır. Bilginlerden bir kısmı; bunlardan maksad muhacirlerdir derken, bir kısmı da, bunlardan maksad mücâhidlerdir, demektedirler. Diğer bazıları ise, bunların ilim talebi için diyâr diyâr gezenler olduğunu söylemektedirler. Bu kimselerin oruç tutanlar olduğunu ileri sürenler de vardır. Biz bunların; Allah'ın bütün yaratıklarında ve kâinat kanunlarında gizlediği hikmetleri düşünüp araştıran kimseler olduğu kanaatındayız. Nitekim Kur'an'da bu meâlde ifâdelere rastlanmaktadır : «Muhakkak ki göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün değişmesinde akıl sahipleri için deliller vardır. Onlar ki Allah'ı ayakta, otururak ve yanları üstü zikrederler. Göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler. Rabbımız, şüphesiz Sen bunu boş yere yaratmadın, tenzîh ederiz Seni, derler.» Tevbe, ibâdet ve hamdden sonra bu vasıfların zikredilmiş olması,

bizim görüşümüze daha uygundur. Tevbe, ibâdet ve hamd ile birlikte Allah'ın mülkünü tefekkür ve Allah'a sığınmanın yer alması ve Allah'ın yaratıklarındaki hikmeti düşünmek, yaratma işleminin üzerine kâim olduğu hakkı bilmek daha muvâfıktır... Gâye, yalnız idrâk ile yetinip bütün ömrü mücerred teemmül ve ibretle geçirmek değildir. Bu idrâk ve tefekkür ile birlikte bu esâsa dayalı olarak hayat binâsının kurulması ve i'mârı lâzım gelir.

«Rükû' edenler, secde edenler»... Namazları yerine getirenler ve namazı kendilerinden ayrılmaz bir sıfat olarak kabul edenler. Rükû' ve secdeyi, kendilerini diğerlerinden ayıran mümeyyiz bir vasıf olarak kabullenenler...

«İyiliği teşvîk edip kötülükten vazgeçirmeye çalışanlar» Allah'ın şerîatının hâkim olduğu bir cemiyet vücûd bulup, bu cemiyet sâdece Allah'ın dinine bağlanırsa. O'ndan başka kimsenin dinine tâbi olmazsa... İyiliği teşvîk ve kötülükten sakındırmaya çalışmak bu cemiyetin hedefi olursa... Elbette ki bu cemiyet, Allah'ın nizâmı ve şerîatı dışında yapılan hatâ ve sapkınlıklara meydan vermeyecektir. Ama; yeryüzünde Allah'ın hâkimiyyetine dayalı bir cemiyet bulunmaz, tek başına Allah'ın nizâmı hükümrân olmazsa, böyle bir cemiyette en isâbetli hareket ve başta gelen vazîfe; Allah'ın hâkimiyyetini ikâme edip, müslüman cemiyetin tekevvününü sağlamaktır... Kötülükten sakındırmak mevzûunda ön plâna alınacak mesele ise; insanları kullara kul yapan putperestlik kapılarının kapatılmasıdır. Muhammed (s.a.) e inananlar, onunla birlikte hicret edip ilk olarak birlikte savaşanlar, önce Allah'ın şerîatı ile hükmeden bir müslüman devletin kurulması ve şerîatın buyruklarına uyan müslüman toplumun inşâsı için çalışmışlardı. Ancak bu husûsları yerine getirdikten sonradır ki, itâat ve isyân ile ilgili ve teferruât sayılacak konulardaki emri bilma'ruf ve nehyi anil münker vazîfesini yerine getirmeye başladılar.Hiç bir zaman asıl enerjilerini böyle basit şeyler için harcamadılar. İslâm devleti kurulmadan ve müslüman toplumun yapısı inşâ edilmeden önce, çabalarını ancak bütün esâsların esâsı durumunda olan bu temelin inşâsına harcadılar. İyiliği emretmek, kötülükten alıkoymak prensibinin mefhûmu da realitelerin îcâbına göre değerlendirilmelidir. Büyük kötülükler nehyedilmeden ve büyük iyilikler emredilmeden önce ikinci veya üçüncü derecedeki kötülüklere veya iyiliklere geçmek olmaz. İlk İslâm cemiyetinin yapısı kurulurken bu husûs üzerinde dikkatle durulmuştur.

«Ve Allah'ın hükümlerini hakkıyla gözetenler»... Bu gözetim, hem kendi nefislerinde tatbîk, hem de başkalarında tatbîk içindir. Allah'ın hükümlerini çiğneyenlere veya dinlemeyenlere mukâvemet etmektir. Ne var ki bu da ma'rûfu emretmek ve münkeri nehyetmek gibidir. Ki,

ancak müslüman bir cemiyette söz konusu olabilir. Müslüman cemiyet ise; yalnız ve yalnız Allah'ın şerîatının hâkim olduğu cemiyettir. Sâdece Allah'ın hükmünün geçerli olduğu cemiyettir. Hâkimiyet, teşrî' ve Ulûhiyyet yetkisinin sâdece Allah'a âit olduğunu kabullenen toplumdur. Allah'ın nizâmı dışındaki putperestlik nizâmları ile kendi kendini idâreye yeltenmeyen cemiyettir. Bütün çabalar, önce bu cemiyeti inşâ etmek için harcanmalıdır... Nerede böyle bir cemiyet inşâ edilirse orada Allah'ın hükümleri hakkıyla gözetilir. Nitekim ilk İslâm cemiyetinin kuruluşunda da böyle olmuştur.

İşte Allah'ın kendisinden bîat aldığı îmânlı cemiyet budur. Ve işte o cemiyetin mümeyyiz vasıfları... Kulu Allah'a döndüren, günâh işlemekten alıkoyan ve amel-i sâlihe sevkeden bir tevbe. Allah'a yaklaştıran ve Allah'ı asıl Ma'bûd, hedef ve gâye olarak gösteren bir ibâdet. Allah'a tâm teslîmiyyetin ve rahmeti ile adâletine sonsuz güvenin ifâdesi olarak, gerek bollukta gerek darlıkta O'na hamd ü senâ etmek. Mahlûkâtın temel plânında mevcûd olan hak ve hikmeti dile getiren Allah'ın kâinattaki delilleri ile birlikte seyredip kâinat mülkünde dolaşmak. Bu, insanın bizzât kendisinin islâh olma durumunu geçip, kulları ve bütünüyle hayatı islâh hedefine yönelen iyiliği emretmek, fenâlıktan alıkoymak yoludur. Allah'ın hudûdunu tecâvüz edenleri geri çeviren ve başkalarının bu hudûdu çiğnemesini önleyen bir muhâfızlıktır bu...

İşte Allah'ın cennet üzerine bîat aldığı mü'minler. Onların hem canlarını hem de mallarını cennet karşılığında satın almıştır. Allah'ın dini; Rasûller ve risâlet müessesesi kurulalıdanberi böyle devâm etmektedir.

Allah nizâmını yüceltmek için Allah yolunda cihâd... Allah'a meydan okuyan —hâşâ— Allah düşmanlarına karşı savaşmak... Veya hak ile bâtıl arasındaki sürekli savaşta şehîd düşmek... İslâm ile câhiliyyet, Allah'ın şerîatı ile putçu nizâmlar, hidâyet ile dalâlet arasındaki bitmez tükenmez çatışmada can vermek...

Hayat, boşuboşuna oyun ve eğlenceden ibâret değil ki... Hayat sâdece hayvanlar gibi yeyip, içip, eğlenmekten ibâret değil ki... Hayat alçakça bir sulhtan, basit bir istirâhattan ve kolay barışlara gönül bağlamaktan ibâret değil ki... Hayır, asıl hayat, hak yolunda savaşmak... Hayır yolunda cihâd etmek... Allah nizâmını yüceltmek ve muzaffer kılmak için ter dökmek... Veya Allah yolunda şehîd olmak... Sonra da cennet ve Allah'ın rızâsı...

İşte Allah'a inananların çağırıldıkları gerçek hayat... «Ey îmân edenler, sizi size hayat verecek olan şeylere çağırdıkları zaman Allah'ın ve Rasûlullah'ın dâvetine icâbet edin.»

... Ne kadar doğru söylüyor âlemlerin yaradanı... Ne kadar doğru söylüyor Allah'ın yüce Rasûlü... (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, VII, 415 - 425).

———oOo———

مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ
مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١١٣﴾ وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ
مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ ﴿١١٤﴾

113 — Cehennem ashâbı oldukları muhakkak meydana çıktıktan sonra, akrabâ bile olsalar, müşrikler için mağfiret dilemek peygambere ve mü'minlere yaraşmaz.

114 — İbrâhîm'in babası için mağfiret dilemesi; sadece ona verdiği bir vaaddan dolayı idi. Ama onun Allah'ın düşmanı olduğu kendisine belli olunca; ondan uzaklaştı. Muhakkak ki İbrâhîm, çok içli ve halîm idi.

Müşrikler İçin Mağfiret Dilemek

İmâm Ahmed der ki : Bize Abdürrezzâk'ın... İbn el-Müseyyeb'den, onun da babasından rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Ebu Tâlib'in vefâtı esnâsında Hz. Peygamber (s.a.) onun yanına girdi. Ebu Cehil ve Abdullah İbn Ebu Ümeyye onun yanındaydılar. Hz. Peygamber : Ey amca, Allah'tan başka hiç bir ilâh yoktur de. Bu kelime ile ben Allah katında senin için bir delile sâhip olayım, dedi. Ebu Cehil ve Abdullah İbn Ebu Ümeyye : Ey Ebu Tâlib, Abdülmuttalib'in dininden yüz mü çevireceksin? dediler. Onlar böyle söylemeye devâm ettiler de sonunda onun konuştuğu son söz : Abdülmuttalib'in dini üzere, demek oldu. Hz. Peygamber (s.a.) : Sana mağfiret dilemekten men'olunmadığım sürece senin için mutlakâ mağfiret dileyeceğim, buyurdu da : «Cehennem ashâbı oldukları muhakkak meydana çıktıktan sonra akrabâ bile olsalar, müşrikler için mağfiret dilemek peygambere ve mü'minlere yaraşmaz.» âyeti ile : «Muhakkak ki sen, her sevdiğini hidâyete erdiremezsin...» (Kasas, 56) âyetleri nâzil oldu. Hadîsi Buhârî ve Müslim tahrîc etmişlerdir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Yahyâ İbn Âdem'in... Hz. Ali (r.a.) den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Müşrik olan ana babasına mağfiret dileyen birini işittim, müşrik oldukları halde kişi ana babasına mağfiret diler mi? dedim. İbrâhîm babasına mağfiret dilemedi mi? dedi. Bunu Hz. Peygamber (s.a.) e söyledim de : «Cehennem ashâbı oldukları muhakkak meydana çıktıktan sonra akrabâ bile olsalar, müşrikler için mağfiret dilemek peygambere ve mü'minlere yaraşmaz... Ama öldüğünde onun Allah'ın düşmanı olduğu kendisine belli olunca, ondan uzaklaştı.» âyetleri nâzil oldu. «Öldüğü zaman.» kısmını bilmiyorum, Süfyân mı, yoksa İsrâîl mi söyledi; yoksa hadîsin metni içinde midir? Ben de derim ki : Bu, Mücâhid'den rivâyetle sâbit olup, o : Öldüğü zaman, demiştir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Hasan İbn Mûsâ'nın... İbn Büreyde'den, onun da babasından rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Biz, Hz. Peygamber (s.a.) ile beraberdik. Bizi indirdi (konaklattı). Biz, onunla beraber yaklaşık süvâri bin kişi idik. İki rek'at namaz kıldı. Sonra yüzünü bize çevirdi. Gözlerinden yaşlar dökülüyordu. Ömer İbn Hattâb kalkıp; babam anam sana fedâ olsun, dedikten sonra : Ey Allah'ın elçisi, sana ne oldu? diye sordu. Şöyle buyurdu : Ben Rabbımdan ümmetime mağfiret dileme husûsunda istekte bulundum, bana izin vermedi. Onlara acımamdan dolayı gözlerim yaşardı. Ben size üç şeyi yasaklamıştım : Sizi kabir ziyâretinden men'etmiştim, onları ziyâret ediniz. Zîrâ kabirleri ziyâret, size hayrı hatırlatır. Üç günden sonra kurbânların etlerini size yasaklamıştım; yeyiniz ve ondan dilediğinizi alıkoyunuz. Kablardan içmeyi size yasaklamıştım; hangi kabdan dilerseniz için, sarhoşluk veren şeyi içmeyin.

İbn Cerîr'in Alkame İbn Mersed kanalıyla Süleymân İbn Büreyde'den, onun da babasından rivâyetine göre; Hz. Peygamber (s.a.), Mekke'ye geldiğinde, bir kabir kalıntısının yanına gidip oturdu. Ona hitâb etmeye başladı, sonra ağlayarak kalktı. Biz : Ey Allah'ın elçisi, senin yapmış olduğun şey bizi şüphelendirdi, dedik. Şöyle buyurdu : Annemin kabrini ziyâret konusunda Rabbımdan izin istedim, bana izin verdi. Ona mağfiret dilemek için izin istedim, bana izin vermedi. Allah Rasûlünün o günkünden daha çok ağladığı görülmemişti.

İbn Ebu Hâtim Tefsîr'inde der ki : Bize babamın... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) bir gün kabristana çıktı. Biz de peşinden gittik. Geldi ve nihâyet kabristanda bir kabrin yanında oturdu. Uzunca münâcâtta bulundu, sonra ağladı. Onun ağlaması ile biz de ağladık. Sonra Ömer İbn Hattâb kalkıp ona doğru gitti. Önce onu, sonra bizi çağırdı ve : Sizi ağlatan nedir? buyurdu. Biz : Senin ağlamana ağladık, dedik. Buyurdu ki : Yanında

oturduğun kabir Âmine'nin kabridir. Rabbımdan onu ziyâret için izin istedim, bana izin verdi. Sonra râvî, hadîsi başka bir şekliyle rivâyet eder. Sonra da buna yakın olarak İbn Mes'ûd hadîsini zikreder. Onda şu fazlalık vardır : Rabbımdan ona duâ için izin istedim, izin vermedi. Bunun üzerine : «Akrâba bile olsalar, müşrikler için mağfiret dilemek peygambere ve mü'minlere yaraşmaz.» âyeti indi. Beni bir çocuğun annesi için hissettiği üzüntü kapladı. Size kabir ziyâretini yasaklamıştım, kabirleri ziyâret ediniz. Zîrâ o, âhireti hatırlatır. Bu hadîsle aynı anlamda diğer bir hadîs-i şerîf şöyledir : Taberânî der ki : Bize Muhammed İbn Ali el-Mervezî'nin... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) Tebûk gazvesinden dönüp de umre yaptığında, Usfân yokuşuna indiğinde ashâbına : Ben size dönünceye kadar yokuşa arkanızı verin, buyurdu. Gitti ve annesinin kabrinin yanında indi. Rabbına uzunca münâcâtta bulundu, sonra ağladı ve ağlaması arttı. Onlar da onun ağlamasına ağladılar ve : Allah peygamberinin burada ağlaması, ancak ümmeti hakkında onun güç yetiremeyeceği bir şey meydana geldiğindendir, dediler. Onlar ağladığında Hz. Peygamber kalktı, onlara döndü ve : Sizi ağlatan nedir? buyurdu. Onlar : Ey Allah'ın Peygamberi, senin ağlamana ağladık ve : Herhalde ümmetin hakkında senin güç yetiremeyeceğin bir şey vukû buldu, dedik. Hayır, bir kısmı olmuştur. Fakat annemin kabrine indim, kıyâmet günü ona şefâat etmeme izin vermesi için Allah'a duâ ettim. Bana izin vermedi. Ona acıdım, zîrâ o benim annemdir ve ağladım. Sonra Cibrîl bana geldi ve : İbrâhîm'in babası için mağfiret dilemesi, sâdece ona verdiği bir va'dden dolayı idi. Ama onun Allah'ın düşmanı olduğu kendisine belli olunca ondan uzaklaştı. Sen de annenden İbrâhîm'in babasından uzaklaştığı gibi uzaklaş, dedi. Ona acıdım, zîrâ o benim annemdir. Rabbımdan, ümmetimden dört şeyi kaldırmasını diledim : Onlardan ikisi kaldırıldı, ikisini kaldırmayı ise kabul buyurmadı : Gökten taş yağdırılması, yeryüzünden boğulma, fırkalara ayrılmamaları ve bazısının hıncını bazısını tattırmaması husûsunda Rabbıma duâ ettim. Allah onlardan; gökten taş yağmasını ve yerden boğulmayı kaldırdı. Katil ve karışıklığı kaldırmayı ise kabul buyurmadı. Allah Rasûlü (burada) ancak annesinin kabrine yönelmiştir. Zîrâ o, bir kedâ ağacı (hurmaya benzer bir ağaç) altına defnedilmişti ve Usfân onlarındı.

Bu, garîb bir hadîs olup siyâkı da garîbdir. Hatîb el-Bağdadî'nin «es-Sâbık ve'l-Lâhık» isimli eserinde meçhûl bir sened ile Hz. Âişe'den rivâyet etmiş olduğu şu hadîs münker olması hasebiyle çok daha garîbdir : Bu hadîste anlatıldığına göre Allah Teâlâ, Hz. Peygamberin annesini diriltmiş, o îmân etmiş, sonra (tekrâr eski haline) dönmüş. Süheylî'nin «er-Ravd» isimli eserinde içinde meçhûl râvîlerin bulunduğu

bir isnâd ile rivâyet etmiş olduğu şu hadîs de aynı şekilde münker ve son derece garîbdir : Muhakkak ki Allah Teâlâ babasını ve anasını Hz. Peygamber için diriltmiş ve her ikisi de ona îmân etmiş. Hâfız (Ömer İbn Hasan) İbn Dihye der ki : Bu, Kur'an'ın ve icmâ'ın reddettiği uydurma bir hadîstir. Allah Teâlâ : «Kâfir olarak ölenlerin tevbesi kabul değildir.» (Nisâ, 18) buyurmuştur. Ebu Abdullah el-Kurtubî : Bu hadîsin muktezâsı... der ve İbn Dihye'ye cevab verir. Onun bu istidlâlinin özeti şudur : Muhakkak ki bu, yeni bir hayattır. Nitekim batışından sonra güneş dönmüş ve Hz. Ali ikindiyi kılmıştır. Tahâvî der ki : Bu, yani güneş hadîsi sâbittir. Kurtubî der ki : O ikisinin (Hz. Peygamberin anne ve babasının) diriltilmeleri aklen ve şer'an muhâl değildir. Ben işittim ki Allah Teâlâ, Hz. Peygamberin amcası Ebu Tâlib'i diriltmiş ve o kendisine îmân etmiştir. Ben de derim ki : Bütün bunlar, hadîsin sahîh olmasına bağlıdır. Şâyet hadîs sahîh ise elbette bunlara bir mâni yoktur. En doğrusunu Allah bilir.

İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfî, «Akrabâ bile olsalar, müşrikler için mağfiret dilemek peygambere ve müşriklere yaraşmaz.» âyeti hakkında der ki : Allah Rasûlü (s.a.) annesine mağfiret dilemek istedi de Allah Teâlâ onu bundan men'etti. Muhakkak ki Allah'ın Halîli İbrâhîm, babası için mağfiret dilemiştir, dedi de Allah Teâlâ : «İbrâhîm'in babası için mağfiret dilemesi; sâdece ona verdiği bir vaaddan dolayı idi.» âyetini indirdi. Yine bu âyet hakkında İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha der ki : Onlar bu âyet nâzil oluncaya kadar onlara (akrabâları olan müşriklere) mağfiret dilerlerdi. Bu âyet nâzil olunca, ölüleri için mağfiret dilemekten men'olunmadılar. Sonra Allah Teâlâ : «İbrâhîm'in babası için mağfiret dilemesi...» âyetini indirdi.

Bu âyet hakkında Katâde der ki : Bize anlatıldığına göre, Hz. Peygamber (s.a.) in ashâbından bazıları : Ey Allah'ın peygamberi, muhakkak ki bizim babalarımızdan komşuluğu güzel olan, akrabâlarına gelip giden, esîrleri kurtaran, zimmetlerine vefâ gösterenleri vardır. Onlar için mağfiret dilemeyelim mi? dediler. Hz. Peygamber (s.a.) : Evet, Allah'a yemîn olsun ki, ben de İbrâhîm'in babası için mağfiret dilediği gibi babama mağfiret diliyorum, buyurdu da Allah Teâlâ : «Cehennem ashâbı oldukları muhakkak meydana çıktıktan sonra akrabâ bile olsalar, müşrikler için mağfiret dilemek peygambere ve mü'minlere yaraşmaz.» âyetini indirdi. Sonra Allah Teâlâ, İbrâhîm'i ma'zûr görerek : «İbrâhîm'in babası için mağfiret dilemesi, sâdece ona verdiği bir va'dden dolayı idi. Ama onun Allah'ın düşmanı olduğu kendisine belli olunca, ondan uzaklaştı.» buyurmuştur. Râvî der ki : Bize anlatıldığına göre, Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur : Bana öyle kelimeler vahyolundu ki onlar kulağıma girdi, kalbime yerleşti : Müşrik olarak

ölen kimseye mağfiret dilememekle emrolundum. Kim, malının fazlasını verirse; bu onun için en hayırlı olandır. Kim de tutar (vermez ise) bu onun için en kötü olandır. Allah Teâlâ (hiç kimseyi) yalnızca kendine yetecek kadar malı olduğundan dolayı infâk etmeyenleri kınamaz.

Sevrî'nin Şeybânî'den, onun da Saîd İbn Cübeyr'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Yahûdî birisi ölmüştü. Onun müslüman bir oğlu vardı. Müslüman olan oğlu onunla beraber (onun cenâzesine) çıkmadı. Bu, İbn Abbâs'a anlatıldığında şöyle dedi : Onunla beraber yürümesi ve onu defnetmesi gerekirdi. Hayatta olduğu sürece de onun salâhı için duâ etmeliydi. Öldüğünde ise onu kendi haline bırakmalıydı. Sonra şöyle dedi : İbrâhîm'in babası için mağfiret dilemesi, sâdece ona verdiği bir va'dden dolayı idi. Ama onun Allah'ın düşmanı olduğu kendisine belli olunca, ondan uzaklaştı. Ona duâ etmedi.

Bunun sıhhatine Ebu Dâvûd ve başkalarının Ali İbn Ebu Tâlib'den rivâyet etmiş oldukları şu hadîs şehâdet etmektedir : Bu hadîste Ali İbn Ebu Tâlib der ki : Ebu Tâlib öldüğünde : Ey Allah'ın elçisi, senin ihtiyar, dalâlette olan amcan ölmüştür, dedim. Buyurdu ki : Git ve onu defnet. Bana (geri) gelinceye kadar hiç bir şey konuşma. Ve râvî hadîsin tamâmını zikretti. Rivâyete göre; amcası Ebu Tâlib'in cenâzesi ile karşılaştığında Allah Rasûlü (s.a.) : Ey amca, muhakkak sana akrabâlığı yerine getirdim, buyurmuştu.

Atâ İbn Ebu Rebâh der ki : Zinâdan hâmile kalmış bir Habeş'li kadın dahi olsa kıble ehlinden bir kimse üzerine duâyı elbette bırakacak değilim. Zîrâ ben, müşrikler dışında Allah'ın duâyı men'ettiğini aslâ işitmiş değilim. Allah Teâlâ : «Müşrikler için mağfiret dilemek peygambere ve mü'minlere yaraşmaz.» buyurmuştur.

İbn Cerîr'in İbn Vekî' kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre; o, şöyle dermiş : Ebu Hüreyre ve annesi için mağfiret dileyene Allah rahmet eylesin. Ben : Ya babası için? diye sordum da : Hayır, muhakkak ki babam müşrik olarak ölmüştür, dedi.

«Ama onun Allah'ın düşmanı olduğu kendisine belli olunca, ondan uzaklaştı.» âyeti hakkında İbn Abbâs der ki : İbrâhîm babası ölünceye kadar onun için mağfiret dilemekte devâm etti. Onun Allah'ın düşmanı olduğu kendisine belli olunca ondan uzaklaştı. Bir rivâyette ise o, şöyle demiştir : Öldüğünde onun Allah'ın düşmanı olduğu kendisine belli oldu. Mücâhid, Dahhâk, Katâde ve başkaları da —Allah onlara rahmet eylesin— böyle söylemişlerdir.

Ubeyd İbn Umeyr ve Saîd İbn Cübeyr der ki : Kıyâmet günü Hz. İbrâhîm babasıyla karşılaştığında ondan uzaklaşacaktır. Babasının yüzü boz renkli ve bulanık olacak, ey İbrâhîm, ben sana karşı gelirdim, bu

gün ise karşı gelmeyeceğim, diyecek de Hz. İbrâhîm : Ey Rabbım, (yaratıkların) diriltileceği günde beni rüsvây etmeyeceğini bana va'detmemiş miydin? Uzaklaştırılmış babamdan daha şiddetli bir rüsvâylık var mı? diyecek. Ona : Arkana bak, denilecek. Bir de görecek ki, o (babası) çamura bulanmış bir erkek sırtlan olmuş. Sonra ayaklarından tutulup ve ateşe atılır.

Allah Teâlâ : «Muhakkak ki İbrâhîm çok içli ve halîm idi.» buyurur. Süfyân es-Sevrî ve birçoklarının Âsım İbn Dehdele kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre o : (الاواه) kelimesinin çok duâ eden anlamına geldiğini bildirmiştir. Başka bir kanaldan olmak üzere bu, İbn Mes'ûd'dan da rivâyet edilmiştir. İbn Cerîr der ki : Bana Müsennâ'nın... Abdullah İbn Şeddâd İbn el-Hâd'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) otururken birisi : Ey Allah'ın elçisi, Evvâh nedir? diye sordu da : Çokça niyâzda bulunan, buyurup : Muhakkak ki İbrâhîm çok içli ve halîm idi, dedi. Hadisi İbn Ebu Hâtim, İbn el-Mübârek kanalıyla Abdülhamîd İbn Behrâm'dan rivâyet etmiştir ki o : Çok tazarrû'da bulunan, çok duâ edendir, demiştir. Sevrî'nin Seleme İbn Küheyl kanalıyla... Ebu Ubeydeyn'den rivâyet ettiğine göre; o, İbn Mes'ûd'a (الاواه) kelimesini sormuş da : O, çok merhametli olandır, demiş. Mücâhid, Ebu Meysere Amr İbn Şurahbil, Hasan el-Basrî ve Katâde de bu kelimenin; çok merhametli, Allah'ın kullarına çok acıyan anlamında olduğunu söylemişlerdir. İbn el-Mübârek'in Hâlid kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, «el-Evvâh»; Habeş dilinde yakîn sâhibi anlamınadır, demiştir. İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfî de bu kelimenin, yakîn sâhibi anlamına olduğunu söyler. Mücâhid, Dahhâk, Ali İbn Ebu Talha ve Mücâhid'in İbn Abbâs'tan rivâyetlerine göre; el-evvâh, mü'mindir. Yine İbn Abbâs'tan rivâyetle İbn Ebu Talha: Fazlaca tevbe eden mü'min, ibâresini kaydetmiştir. Avfî ise İbn Abbâs'tan rivâyetle bu kelimenin, Habeş dilinde mü'min anlamına olduğunu söyler. İbn Cüreyc de aynı görüşü paylaşır. Ahmed der ki : Bize Mûsâ'nın... Ukbe İbn Âmir'den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) Zû el-Bicâdeyn adındaki kişi için : O, Evvâh'tır, buyurmuştu. Bunun sebebi; o kişinin, Kur'an'da Allah'ı çok zikretmesi ve duâda sesini yükseltmesidir. Hadîsi İbn Cerîr rivâyet etmiştir. Saîd İbn Cübeyr ve Şa'bî, (الاواه) kelimesinin tesbîh eden anlamında olduğunu söylerler. İbn Vehb'in Muâviye İbn Sâlih kanalıyla Ebu Derdâ (r.a.) dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Kuşluk namazına ancak Evvâh olan devâm eder. Ebu Eyyûb'dan naklen Şüfeyy İbn Mâni' : «el-Evvâh»; hatâları anıldığı zaman onlardan mağfiret dileyendir, demiştir. Mücâhid'den rivâyete göre ise Evvâh; kendini muhâfaza eden, korkan, günâhı gizlice işleyip yine

gizli olarak ondan tevbe edendir. Bütün bu görüşleri İbn Ebu Hâtim —Allah ona rahmet eylesin— zikretmiştir.

İbn Cerîr der ki : Bize İbn Vekî'nin... Hasan İbn Müslim İbn Bennâk'dan rivâyetine göre; birisi Allah'ı çokça zikreder ve tesbîh ederdi. Bu, Hz. Peygamber (s.a.) e zikredildi de : Muhakkak o, Evvâh'tır, buyurdu. Yine İbn Cerîr der ki : Bize Ebu Küreyb'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre, Hz. Peygamber (s.a.) bir ölüyü defnetmişti. Rasûlullah : Allah sana rahmet eylesin. Muhakkak ki sen Evvâh idin, buyurdu. Burada onun Kur'an'ı çokça okuduğunu kasdediyordu. Şu'be'nin Ebu Yûnus el-Bâhilî kanalıyla... Ebu Zerr'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Birisi Beyt-i Harâm'ı tavâf ediyor ve duâsında : Evveh, evveh (oh, oh) diyordu. Bu, Hz. Peygamber (s.a.) e anlatıldı da : O, muhakkak ki Evvâh'tır, buyurdu. Ebu Zerr der ki : Bir gece çıkmıştım; bir de ne göreyim? Allah Rasûlü (s.a.) yanında lâmbalar ile o adamı geceleyin defnediyor. İbn Cerîr'in rivâyet etmiş olduğu bu hadîs garîbdir.

Kâ'b el-Ahbâr'dan rivâyet edildiğine göre; o, «Muhakkak ki İbrâhîm çok içli idi.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Cehennem zikredildiği zaman : Ah ateşten! dermiş. İbn Abbâs'tan rivâyetle İbn Cüreyc; âyetteki (الاواه) kelimesinin, fakîh anlamında olduğunu söylemiştir.

İlim imâmı Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki : Bu görüşlerin en evlâsı; Muhakkak ki o, çokça duâ edendir, diyenlerin görüşüdür. Âyetin akışına münâsib olan da budur. Zîrâ Allah Teâlâ, İbrâhîm'in babasına olan bir va'dinden dolayı ona mağfiret dilediğini zikretmiştir. Hz. İbrâhîm çok duâ ederdi, kendisine zulmeden ve hoşlanmayacağı şeyleri yapan kimseye karşı halîm idi. Bu sebepledir ki : «Babası Hz. İbrâhîm'e : Sen benim tanrılarımı beğenmiyor musun, ey İbrâhîm! Andolsun ki bundan vazgeçmezsen seni taşlarım, uzun bir müddet benden ayrıl git, dediğinde; İbrâhîm dedi ki : Selâm olsun sana, senin için Rabbımdan mağfiret dileyeceğim. Zîrâ O, bana karşı çok lutufkârdır.» (Meryem, 46 - 47) âyetinde zikredilen şiddetli eziyetine rağmen babası için mağfiret dilemiştir. Kendine olan eziyyetine rağmen ona karşı halîm davranmış, ona duâ etmiş, onun için mağfiret dilemiştir. İşte bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Muhakkak ki İbrâhîm çok içli ve halîm idi» buyurmuştur.

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَاهُمْ حَتَّىٰ يُبَيِّنَ لَهُم مَّا يَتَّقُونَ ۚ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ
شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾ إِنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ يُحْيِي وَيُمِيتُ ۗ وَمَا لَكُم

مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١١٦﴾

115 — Allah bir kavmi hidâyete erdirdikten sonra; sakınacakları şeyleri onlara açıklamadıkça dalâlete düşürmez. Muhakkak ki Allah, her şeyi bilendir.

116 — Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Öldürür ve diriltir. Sizin için Allah'tan başka bir dost ve yardımcı da yoktur.

Allah Teâlâ burada, kendi şerefli nefsinden ve adâletli hükmünden haber verir ki; O, kendilerine risâlet ulaştıktan sonra aleyhlerine huccet ve delil ikâme edilmiş olmadıkça bir kavmi dalâlete düşürmez. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurmaktadır : «Semûd kavmine gelince; onlara doğru yolu göstermiştik. Ama onlar, körlüğü doğru yola tercîh ettiler.» (Fussilet, 17).

«Allah bir kavmi hidâyete erdirdikten sonra; sakınacakları şeyleri onlara açıklamadıkça dalâlete düşürmez.» âyeti hakkında Mücâhid der ki : Allah Teâlâ'nın mü'minlerin müşrikler için mağfiret dilemeleri husûsundaki beyânı husûsîdir. İtâat ve ma'siyet olan şeyleri yapınız veya bırakınız şeklinde ifâde etmesi ise umûmîdir.

İbn Cerîr der ki : Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : Size bir yasaklama gelip te terketmediğiniz durumlarda Allah Teâlâ size hidâyetini bahşedip te Zâtına ve elçisine îmân etmenizi sağladıktan sonra müşrik olan ölülerinize mağfiret dilemenizden dolayı Allah sizin hakkınızda sapıklık (dalâlet) hükmü verecek değildir. Bir şeyin çirkin olduğunu size onu yasaklamak sûretiyle beyân etmeden önceki duruma gelince; muhakkak ki siz O'nun nehyini kabul edip, yasaklarına uyacaksınız. Bu durumda elbette O, sizin dalâlete düşmeniz için hükmedecek değildir. Zîrâ itâat da, günâh da ancak emredilen ve yasaklanan şeylerden dolayıdır. Emredilmeyen ve yasaklanmayan husûslarda kul ne mutî' ve ne de âsî olmaz.

Allah Teâlâ : «Göklerin ve yerin mülkü Allah'a âittir. Öldürür ve diriltir. Sizin için Allah'tan başka bir dost ve yardımcı yoktur.» buyurur. İbn Cerîr der ki : Burada Allah Teâlâ, inanan kullarını müşriklerle ve küfrün ileri gelenleriyle savaşa, göklerin ve yerin mâliki Allah'ın yardımına güvenmelerine, O'nun düşmanlarından korkmamalarına teşvîk ediyor. Zîrâ onlar için Allah'ın dışında bir dost ve Allah'tan başka bir yardımcı yoktur.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ali İbn Ebu Dilâme el-Bağdâdî'nin... Hâkim İbn Hizâm'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) ashâbı arasında iken birden onlara : Benim işittiğimi işitiyor musunuz? diye sordu. Onlar; biz bir şey işitmiyoruz, dediler de Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu : Doğrusu ben, göğün iniltisini işitiyorum. İnlediği için de onu ayıplamamak gerekir. Zîrâ ondaki her karış yerde ya üzerinde secdede veya kıyâmda olan bir kimse vardır. Kâ'b el-Ahbâr der ki : Yeryüzünde bir iğne başı kadar yer yoktur ki orası ile görevli bir melek olmasın. Bu melekler oranın bilgisini Allah'a yükseltir, ulaştırırlar. Göğün melekleri kumlardan daha fazladır. Arş'ı taşıyan (melekler) den birinin topuğu ile başı arasındaki mesâfe yaya yürüme ile yüz yıllık mesâfedir.

لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ
مِن بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِّنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَءُوفٌ
رَّحِيمٌ ﴿١١٧﴾

117 — Andolsun ki Allah, peygamberin ve güçlük anında ona uyan muhâcir ve ansârın tevbelerini kabul etti. İçlerinden bir kısmının kalbleri kaymak üzere iken yine de onların tevbesini kabul buyurdu. Çünkü O, kendilerine Raûf ve Rahîm'dir.

Mücâhid ve birçokları, bu âyetin Tebûk gazvesinde nâzil olduğunu söylemişlerdir. Onlar suyun ve azığın zor bulunduğu, boğucu sıcağın ve kuraklığın hâkim olduğu son derece zor şartlarda Tebûk savaşına girmişlerdi.

Katâde der ki : Müslümanlar Tebûk savaşında boğucu sıcakta ve Allah'ın bildiği zorluklar içinde Şam'a gittiler. Bu seferde onlar, şiddetli bir sıkıntıya dûçâr kaldılar. O kadar ki bize anlatıldığına göre; iki kişi, bir hurmayı ortadan yarıp paylaşıyordu. Bir grup hurmayı aralarında elden ele dolaştırır; birisi hurmayı somurur, sonra üzerine su içer; sonra bir diğeri hurmayı emer, sonra üzerine su içermiş. İşte bunun için Allah Teâlâ onların tevbelerini kabul buyurmuş ve bu gazvelerinden (sâlimen) geri döndürmüştür.

İbn Cerîr der ki : Bana Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ'nın... Abdullah İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; Ömer İbn Hattâb'a «güçlük anı» nı sormuşlardı. Ömer İbn Hattâb şöyle anlattı : Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber bunaltıcı sıcakta Tebûk'e doğru çıktık. Bir yerde konakladık. Susuz kalmıştık. O kadar ki boynumuzun kopacağını sandık. O kadar ki birisi su aramak üzere gider, bir şey bulmadan döner ve boynunun kesileceğini (kopacağını) sanırdı. (Dûçâr kaldığımız susuzluk o derece idi ki) kişi devesini keser, karnındaki pisliği çıkarıp sıkar, ondan çıkan suyu içer ve kalanı da ciğerinin üzerine koyardı. Ebubekir es-Sıddîk : Ey Allah'ın elçisi, muhakkak Allah Teâlâ hayır duâyı senin için âdet haline getirmiştir. Bizim için duâ et, dedi. Allah Rasûlü : Bunu ister misin? diye sordu. Onun; evet, cevabı üzerine ellerini kaldırdı, ellerini geri indirmemişti ki gökyüzü değişti ve kapkara bulutla doldu, sonra yağmur yağdı. Yanlarında olan kapları doldurdular. Sonra gidip baktık ki yağmur askerin bulunduğu yeri geçmemiş.

«Andolsun ki Allah, peygamberin ve güçlük anında ona uyan muhâcir ve ansârın tevbelerini kabul etti.» âyetini İbn Cerîr şöyle tefsîr eder : Andolsun ki Allah; peygamberin; nafaka, binek, azık ve su husûsunda güçlük anında ona uyan muhâcir ve ansârın tevbelerini kabul buyurdu. İçlerinden bir kısmının kalbleri, Allah Rasûlü'nün bu sefer ve gazvesinde başlarına gelen meşakkat ve zorluk sebebiyle, Allah Rasûlü'nün dini husûsunda şüpheye düşmek ve haktan kaymak üzere iken yine de onların tevbesini kabul buyurdu, sonra onlara Rablarına dönüşü, dini üzere sebâtı bahşeyledi. Çünkü O, Raûf ve Rahîm'dir.

وَعَلَى الثَّلٰثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا حَتّٰى إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ
أَنفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَن لَّا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ
التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١١٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ ﴿١١٩﴾

118 — Geri bırakılan üç kişiye de yeryüzü bütün genişliğine rağmen dar gelmiş ve nefisleri de kendilerini sıkıştırmıştı da, Allah'tan başka sığınacak hiç bir şey olmadığını anlamışlardı. Sonra onları da eski hallerine dönsünler diye tevbeye muvaffak kıldı. Muhakkak ki Allah, Tevvâb, Rahîm olandır.

119 — Ey îmân edenler; Allah'tan korkun ve sâdıklarla beraber olun.

Yeryüzü Kendilerine Dar Gelen Üç Kişi

İmâm Ahmed der ki : Bize Ya'kûb İbn İbrâhîm'in... Kâ'b İbn Mâlik'den rivâyetine göre; o, Tebûk gazvesinde Allah Rasûlü (s.a.) nden geri kalması husûsundaki hadîsi şöyle anlatıyor : Tebûk gazvesi dışında hiç bir gazvede Allah Rasûlü (s.a.) nden geri kalmamıştım. Bir de Bedir gazvesinde geri kalmıştım. Ancak bu gazveden geri kalan hiç kimse ayıplanmamıştı. Allah Rasûlü (s.a.) (Bedir gazvesinde) Kureyş kervanına doğru (onu hedef alarak) yola çıkmış ve Allah Teâlâ onlarla düşmanlarını umulmayan bir şekilde biraraya getirivermişti. Akabe gecesi; İslâm üzerinde ona el verdiğimizde Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber bulundum. Bunun yerine insanlar arasında daha çok anılır ve daha çok meşhûr olsa da Bedir'de bulunmuş olmamı istemezdim. Tebûk gazvesinde Allah Rasûlünden geri kalmam husûsundaki haberime gelince; bu gazveye katılmayıp geri kaldığım zaman kadar güçlü, kuvvetli ve bolluk içinde olmamıştım. Allah'a yemîn olsun ki bu gazveye gelinceye kadar hiç iki binitim olmamıştı. Tebûk gazvesine gelinceye kadar Allah Rasûlü'nün çıkmış olduğu gazvelerde nereye çıkacağı bilinmesin diye onu gizlemediği (sanki başka bir tarafa gazveye çıkılıyormuş hissini vermediği) gazveler son derece azdır. Tebûk gazvesinde ise Allah Rasûlü (s.a.) şiddetli sıcakta gazveye çıkmış, çölde uzak bir sefere ve kalabalık bir düşmana karşı yönelmişti. İşte bu gazvede, düşmanları için hazırlansınlar diye müslümanlara durumu açıklamış ve yöneldiği tarafı onlara haber vermişti. Allah Rasûlü (s.a.) nün yanında müslümanlar çoktu. Onların isimleri bir kitabda —Râvî dîvânı kasdediyor— toplanmamıştı. Gizlenmek isteyen çok az kişi, hakkında Allah'tan bir vahiy inmedikçe durumunun gizli kalacağını sanmıştı. Allah Rasûlü meyvelerin ve gölgenin insanlara sevimli geldiği bir zamanda savaşa çıktı. Ben de bu gazveye çıkmaya niyyetli idim. Allah Rasûlü (s.a.) ve onunla birlikte mü'minler bu harbe hazırlandılar. Ben de onlarla birlikte harbe hazırlanmak için döndüm. Ama hiç bir hazırlık görmedim. Kendi kendime : İstediğim zaman ben bunu yapabilirim, diyordum. Ben bu şekilde devâm ederken insanlar, ciddiyetle işe sarıldılar ve bir sabah Allah Rasûlü ve yanındaki müslümanlar yola çıktılar. Ben hiç bir hazırlık yapmamış ve : Bir veya iki gün sonra hazırlanır, sonra onlara iltihâk eder, yetişirim, demiştim. Onlardan ayrıldıktan sonra hazırlanmak üzere çıktım, ama hiç bir hazırlık yapmamış olarak döndüm. Sonra tekrâr çıktım ve hiç bir hazırlık görme-

miş olarak döndüm. Ben bu şekilde devâm ederken onlar, sür'atle yol almış oldukları için savaşa geç yetişmiştim. Yola çıkıp onlara yetişmeye niyetlendim. —Keşke bunu yapmış olaydım— Sonra bu benim için mukadder değilmiş. Allah Rasûlü (s.a.) nün harbe gitmesinden sonra insanların yanına çıktım, aralarında dolaştım. Sâdece münâfıklığı için ayıplanan veya Allah'ın özrünü kabul buyurduğu bazı kimseleri görmüş olmam beni hüzünlendiriyordu. Tebûk'e ulaşıncaya kadar Allah Rasûlü (s.a.) beni hatırlamamış. Tebûk'de halkın arasında otururken : Kâ'b İbn Mâlik ne yaptı? buyurmuş. Selime oğullarından birisi : Ey Allah'ın elçisi, kendisini beğendiği ve iki cübbeye sâhib olduğu için geri kaldı, demiş. O kişiye Muâz İbn Cebel : Ne kötü söyledin, Allah'a yemîn olsun ki ey Allah'ın elçisi, biz onun için hayırdan başka bir şey bilmeyiz, demiş ve Allah Rasûlü (s.a.) susmuşlar. Kâ'b İbn Mâlik devâmla şöyle anlatır : Allah Rasûlü (s.a.) nün Tebûk'ten ayrılıp dönüşü haberi bana ulaştığı zaman beni bir üzüntü aldı ve bir yalan düşünmeye başladım. Yarın onun öfkesinden ne ile kurtulacağım, diyordum. Bu husûsta âilemden aklı eren herkesten yardım istedim. Allah Rasûlü (s.a.) geldi, denildiğinde bütün bâtıllar benden uzaklaştı ve hiç bir şekilde kurtulamayacağımı anlayıp doğru söylemeye karâr verdim. Allah Rasûlü (s.a.) sabahleyin teşrîf buyurdular. Bir seferden geldikleri zaman önce mescide gider ve orada iki rek'at namaz kılar, sonra orada otururdu. (Bu seferinden dönüşünde de) böyle yaptığında geride kalanlar kendisine gelip ondan özür dilemeye ve ona yemîn etmeye başladılar. Seksen küsûr kişiydiler. Allah Rasûlü (s.a.) onların açıkladıkları özürlerini kabul buyurup kendileri için mağfiret diliyor ve içlerinde sakladıkları şeyi Allah'a havâle ediyordu. Nihâyet ben geldim. Kendisine selâm verdiğimde öfkeli bir tebessümle tebessüm etti, sonra bana : Gel, buyurdu. Yürüyerek geldim ve önüne oturdum. Bana : Seni geri bırakan nedir, bineğini satın almamış mıydın? diye sordu. Ey Allah'ın elçisi, eğer senin dışında dünya halkından birinin yanına oturmuş olsaydım, bir bahâne beyân ederek onun öfkesinden kurtulmayı düşünürdüm. Bir mücâdele verdim. (Kendi kendime çok düşünüp mücâdele ettim.) Fakat sonunda inandım ki bu gün, sana hoşnûd olacağın bir yalan söylersem muhakkak Allah Teâlâ seni bana (daha sonra) mutlakâ kızdıracaktır. Şâyet sana doğruyu söylersem, bu husûsta bana sen kızacaksın. Fakat ben bunun Allah katında affa mazhar olmam için elverişli olcağını umarım. Allah'a yemîn olsun ki benim bir özrüm yoktur. Yine Allah'a yemîn olsun ki (bu gazvede) senden geri kaldığımda hiç bu kadar boş (meşgûliyetsiz) ve eli bol durumda olmamıştım, dedim. Allah Rasûlü (s.a.) : Muhakkak ki bu, doğru söylemiştir. Senin hakkında Allah hüküm verinceye kadar kalk, git, buyurdu. Kalktım, Selime

oğullarından bazıları koşup peşimden geldiler ve : Allah'a yemîn olsun ki bundan önce senin bir günâh işlediğini bilmiyoruz. Geride kalanların beyân ettikleri gibi Allah Rasûlü (s.a.) ne özür beyân etmekten âciz kaldın. Halbuki Allah Rasûlü (s.a.) nün senin için mağfiret dilemesi bu günâhın için sana yeterdi, dediler. Allah'a yemîn ederim ki bana o kadar serzenişte bulundular ki dönüp kendi kendimi yalanlamak istedim. Sonra onlara : Benim bu yaptığımı kimse yaptı mı? diye sordum. Onlar; evet dediler, iki kişi daha senin gibi yaptı. Ve senin söylediğini söylediler. Sana söylenenler onlara da söylendi. Ben kim bu iki kişi? diye sordum. Mürâre İbn Rebî' el-Âmirî ve Hilâl İbn Ümeyye el-Vâkıfî, dediler. Ve Bedir'de bulunmuş güzel ahlâk sâhibi, sâlih iki kişiyi zikrettiler. Bana o ikisini söyledikleri zaman dönüp gittim. Allah Rasûlü müslümanların (Tebûk gazvesinden) geri kalan üç kişiyle konuşmasını yasakladı. İnsanlar bizden uzaklaştı ve bize karşı değiştiler. O kadar ki yeryüzü bana garib gelmeye başladı. Sanki burası benim tanıdığım yeryüzü değildi. Bu şekilde elli gece kaldık. İki arkadaşım evlerinde ağlayarak oturup kaldılar. Ben o topluluğun en genci ve güçlüsü idim. Müslümanlarla beraber namazda hazır bulunuyor, çarşılarda dolaşıyordum. Kimse benimle konuşmuyordu. Namazdan sonra Allah Rasûlü meclisinde otururken ona varıyor, selâm veriyor ve kendi kendime : Selâmımı almak için dudaklarını hareket ettirdi mi, hareket ettirmedi mi? diyordum. Sonra ona yakın bir yerde namaz kılıyor, ona gizlice bakıyordum. Namaza döndüğüm zaman bana bakıyor, kendisine döndüğüm zaman ise yüz çeviriyordu. Müslümanların benden uzaklaşmaları bu şekilde uzayınca, yürüdüm ve Ebu Katâde —amcam oğlu olup bana insanların en sevimlisidir— nin duvarına tırmandım, ona selâm verdim. Allah'a yemîn olsun ki selâmımı almadı. Ona : Ey Ebu Katâde, Allah için söyle, benim Allah ve Rasûlünü sevdiğimi biliyor musun? dedim. Sustu. Tekrâr Allah'ın adını vererek sordum. Yine sustu. Üçüncü kere Allah'ın adını vererek sordum : Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dedi. Gözümden yaşlar boşandı, geri döndüm ve duvara tırmandım. Ben, Medîne çarşısında yürürken Şam Nabatîlerinden Medîne'ye satmak üzere yiyecek getirenlerden biriyle karşılaştım. Kâ'b İbn Mâlik'i kim gösterir? (Bana Kâ'b İbn Mâlik'i kim gösterir?) diyordu. İnsanlar beni ona göstermeye başladılar. Geldi ve bana Gassân kralından bir mektup getirdi. Ben (okuma yazma bilen) olduğum için mektubu okudum. Şunlar yazılıydı : Bundan sonra; bize ulaştığına göre Allah seni horluk, hakâret yurdunda kılmamışken arkadaşın sana cefâ ediyormuş. Bize iltihâk et, seni rahata erdirelim? Mektubu okuduğumda : İşte bu da imtihândır, dedim. Ve onu fırına atıp yaktım. Nihâyet elli gecenin kırk gecesi geçtiği zaman bir de gördüm ki Allah Rasûlü (s.a.) nün

elçisi bana geliyor : Allah Rasûlü senin karından ayrılmanı emrediyor, dedi. Onu boşayayım mı, yoksa ne yapayım? diye sordum. Bilakis ondan ayrıl, ona yaklaşma, dedi. İki arkadaşıma da bu emrin bir mislini göndermişti. Hanımıma : Âilene git ve bu husûsta Allah hüküm verinceye kadar onların yanında kal, dedim. Hilâl İbn Ümeyye'nin hanımı Allah Rasûlü (s.a.) ne varıp : Ey Allah'ın elçisi, muhakkak ki Hilâl güçsüz, kuvvetsiz bir ihtiyardır. Hizmetçisi de yok. Ona hizmet etmemi kerîh görür müsün? diye sordu da : Hayır, fakat sana aslâ yaklaşmasın, buyurdu. Kadın : Allah'a yemîn olsun ki onda hiç bir şeye karşı bir hareket yok. Vallahi senin bu emrin vukû bulduğundan bu yana bu güne kadar devâmlı ağlıyor, dedi. Âilemden bazısı bana : Hanımın konusunda Allah Rasûlü (s.a.) nden keşke izin isteseydin. Hilâl İbn Ümeyye'nin hanımına, kendisine hizmet etmesi için izin verdi, dediler. Ben : Allah'a yemîn olsun ki bu husûsta Allah Rasûlü (s.a.) nden izin istemeyeceğim. Ben genç birisiyim, kendisinden izin istediğim zaman Allah Rasûlü (s.a.) nün bana ne söyleyeceğini bilmiyorum, dedim. Bundan sonra on gece kaldık ve bizimle konuşmayı yasaklamasından itibâren bizim için elli gece tamâm oldu. Sonra ellinci gecenin sabahında bizim evlerin birinin üstünde sabah namazını kıldım. Allah Teâlâ'nın bizim hakkımızda buyurduğu gibi bütün genişliğine rağmen yeryüzü bana dar gelmiş bir vaziyette otururken Sel' dağına çıkmış birinin en yüksek sesiyle : Ey Kâ'b İbn Mâlik, müjde, diye bağırdığını duydum. Secdeye kapandım ve anladım ki bir ferahlık (keder ve üzüntüden kurtuluş) gelmiştir. Allah Rasûlü (s.a.) sabah namazını kıldığı sırada Allah'ın bizim tevbemizi kabul buyurduğunu ilân etti. İnsanlar bana ve iki arkadaşıma müjde vermeye geldiler. Birisi bana doğru at koşturuken Eslem (kabîlesi) den birisi de koşup dağa çıkmıştı. Zîrâ ses, attan daha sür'atliydi. Bana müjdeyi veren sesin sâhibi bana geldiğinde elbisemi çıkardım ve müjdesine karşılık üzerimdeki iki elbiseyi ona giydirdim. Allah'a yemîn olsun ki o gün, benim o iki elbisemden başka verecek bir şeyim yoktu. İki elbise ödünç aldım, onları giydim ve Allah Rasûlü (s.a.) ne doğru yola çıktım. İnsanlar bölük bölük beni karşılıyor ve tevbemin kabulünden dolayı beni tebrîk ediyor : Allah'ın tevbeni kabul etmesi kutlu olsun, diyorlardı. Nihâyet mescide girdim. Allah Rasûlü (s.a.) mescidde etrafında insanlar olduğu halde oturuyordu. Talha İbn Ubeydullah kalkıp bana doğru koştu ve beni kucaklayıp tebrîk etti. Allah'a yemîn olsun ki muhâcirlerden onun dışında kimse kalkmadı. —Kâ'b Talha'nın bu hareketini hiç unutmazdı.— Kâ'b devâmla şöyle anlatır : Allah Rasûlü (s.a.) ne selâm verdiğimde sevinçten yüzü parıldayarak : Annenin seni doğurduğundan berî üzerinden geçen şu günde sana hayrı müjdelerim buyurdu. Ben : Ey Allah'ın elçisi, senin katından mı, yoksa

Allah katından mı? diye sordum. Allah Rasûlü (s.a.); bilakis Allah katından, buyurdu. Râvî der ki : Allah Rasûlü (s.a.) sevindiği zaman yüzü aydınlanır ve sanki bir ay parçası olurdu da sevinci bundan bilinirdi. Önüne oturduğum zaman : Ey Allah'ın elçisi, tevbemin kabulü nedeniyle Allah ve Rasûlü için malımdan bir sadaka vermek istiyorum, dedim. Malının bir kısmını kendine ayır, bu senin için daha hayırlıdır, buyurdu. Ben : Hayber'deki hissemi tutuyorum, deyip şöyle devâm ettim : Ey Allah'ın elçisi, Allah Teâlâ beni yalnızca doğruluğumdan dolayı kurtarmıştır. Kaldığım sürece yalnızca doğruyu söylemem muhakkak ki benim tevbemin kabul olmasının nedenidir, dedim. Allah'a yemîn olsun ki Allah Rasûlü (s.a.) ne doğruyu söylediğimden beri Allah Teâlâ'nın hiç bir müslümana bana verdiğinden daha güzelini verdiğini bilmiyorum. Allah Rasûlü (s.a.) ne bu sözleri söylediğimden beri Allah'a yemîn olsun ki şu günüme kadar aslâ yalana teşebbüs etmedim. Bundan sonra da Allah'ın beni bundan koruyacağını umarım. Allah Teâlâ : «Andolsun ki Allah, peygamberin ve güçlük anında ona uyan muhâcir ve ansârın tevbelerini kabul etti. İçlerinden bir kısmının kalbleri kaymak üzere iken yine de onların tevbesini kabul buyurdu. Çünkü O, kendilerine Raûf ve Rahîm'dir. Geri bırakılan üç kişiye de yeryüzü bütün genişliğine rağmen dar gelmiş ve nefisleri de kendilerini sıkıştırmıştı da, Allah'tan başka sığınacak hiç bir yer olmadığını anlamışlardı. Sonra onları da eski hallerine dönsünler diye tevbeye muvaffak kıldı. Muhakkak ki Allah Tevvâb, Rahîm olandır. Ey îmân edenler, Allah'tan korkun ve sâdıklarla beraber olun.» âyetlerini indirdi. Kâ'b der ki : Allah'a yemîn olsun ki Allah Teâlâ bana İslâm hidâyetini verdikten sonra, o gün Allah'ın Rasûlü (s.a.) ne doğru söylemiş olmaktan daha büyük bir nimet bahşetmemiştir. Zîrâ o gün yalan söylemek sûretiyle helâk olanlar gibi Allah Rasûlü'ne yalan söyleyip helâk olmamıştım. Zîrâ Allah Teâlâ vahyi indirdiğinde, Allah Rasûlü'ne yalan söyleyip helâk olmamıştım. Zîrâ Allah Teâlâ vahyi indirdiğinde, Allah Rasûlü'ne yalan söyleyenler hakkında şu âyeti indirmişti : «Kendilerine döndüğünüz zaman onlardan vazgeçmeniz için Allah'a yemîn edeceklerdir. Öyleyse onlardan yüz çevirin, çünkü murdârdırlar. Yaptıklarının karşılığı olarak varacakları yer cehennemdir. Size yemîn ederler ki, kendilerinden hoşnûd olasınız. Siz onlardan hoşnûd olsanız, şüphesiz ki Allah fâsıklar gürûhundan hoşnûd olmaz.» Biz —üç kişi— Allah Rasûlü (s.a.) ne yemîn ettiklerinde Allah Rasûlü'nün yemînlerini kabul buyurup bîat aldığı, haklarında mağfiret dilediği kimselerden geriye bırakılmıştık. Allah Rasûlü (s.a.), Allah hakkımızda hüküm verinceye kadar bizim işimizi te'hîr etmişti. İşte Allah Teâlâ bu husûsta : «Geri bırakılan üç kişiye de...» buyurmuştur. Bizi geri bırakması ve duru-

mumuzu te'hîr etmesi, daha önce zikredilen gazveden geri kalmamızla geri bırakılmamız değildir. Bu, Allah Rasûlü'ne yemîn edip ona özür beyân ederek Allah Rasûlü'nün yemînlerini kabul ettiği kimseler içindir.

Bu; sahîh, sâbit ve sıhhatinde ittifâk edilmiş bir hadîstir. Buhârî ve Müslim hadîsi Sahîh'lerinde Zührî'den yukardakine benzer şekilde rivâyet etmişlerdir. Bu hadîs-i şerîf, bu âyetin en güzel ve en geniş bir şekilde tefsîrini içermektedir. Hadîs, seleften birçoğu tarafından da bu âyetin tefsîri sadedinde rivâyet edilmiştir. Hadîsi «Geri bırakılan üç kişiye de...» âyeti hakkında A'meş. Ebu Süfyân'dan, o da Câbir İbn Abdulalh'tan nakleder. Bu üç kişi; Ka'b İbn Mâlik, Hilâl İbn Ümeyye ve Mürâre İbn Rabîa olup hepsi de ansârdandır, der. Mücâhid, Dahhâk, Katâde, Süddî ve birçokları da böyle söylemişlerdir. Bunlar : Mürâre İbn Rabîa, demişlerdir. Saîd İbn Cübeyr'den gelen bir rivâyette ise : Rebî' İbn Mürâre, denilmiştir. Hasan el-Basrî ise : Rebî' İbn Mürâre veya Mürâre İbn Rebî', demiştir. Dahhâk'dan gelen bir rivâyette : Mürâre İbn Rebî', denilmiştir. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde de böyle kaydedilmiş olup, doğru olanı da budur.

Hadîste geçen : Bedir'de bulunmuş iki kişinin ismini verdiler, kısmı hakkında : Bu, Zührî'nin yanılgısıdır. Bu üç kişiden birinin bile Bedir'de hazır bulunduğu bilinmiyor, denilmiştir. En doğrusunu Allah bilir.

Allah Teâlâ (bu âyet-i kerîme'lerde) bu üç kişiyi sıkıntı ve kederden kurtardığını zikrediyor. Müslümanlar, onlardan elli gün ve gece ayrılmışlar, nefisleri onları sıkıştırmış, bütün genişliğine rağmen yeryüzü kendilerine dar gelmiş, çıkış yolları kapatılmış, ne yapacaklarını bilmez hale gelmişler ve fakat Allah'ın emrine sabredip boyun eğmişler, geri kalmaları husûsunda Allah Rasûlü (s.a.) ne doğru söylemeleri sebebiyle Allah Teâlâ onları sıkıntıdan kurtarıncaya kadar sebât etmişlerdir. Onların savaştan geri kalmaları, bir özürden dolayı değildir. Bu sebeple bir süre cezâlandırılmışlar, sonra Allah Teâlâ onların tevbesini kabul buyurmuştur. İşte doğru söylemelerinin âkıbeti, onlar için bir hayır ve tevbelerinin kabulü olmuştur. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Ey îmân edenler, Allah'tan korkun ve sâdıklarla beraber olun.» buyurmuştur. Yani doğru söyleyiniz, doğruluğa yapışınız, doğru söyleyenlerle olunuz ki helâktan kurtulasınız ve Allah Teâlâ sizin işlerinize bir ferâhlık ve çıkış yolu kılsın. İmâm Ahmed der ki : Bize Ebu Muâviye'nin... Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.) den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Doğruluğa sarılınız. Muhakkak ki doğruluk iyiliğe, iyilik de cennete götürür. Kişi, doğru söylemeye ve doğruluğu aramaya ve tercîh etmeye devâm ederse sonunda Allah katında sıddîk

olarak yazılır. Yalandan sakının. Muhakkak ki yalan günâha, günâh da ateşe götürür. Kişi, yalan söylemeye ve yalanı arayıp tercîh etmeye devâm ederse, Allah katında yalancı olarak yazılır. Hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde tahrîc etmişlerdir. Şu'be'nin Amr İbn Mürre kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.) dan rivâyetlerine göre; o şöyle demiştir : Ciddî de olsa, eğlenmek için de olsa yalan hiç doğru değildir. Dilerseniz : «Ey îmân edenler, Allah'tan korkun ve sâdıklardan olun.» âyetini okuyun. İbn Mes'ûd âyeti : «Sâdıklarla beraber olun.» şeklinde değil de «sâdıklardan olun.» şeklinde okumuş ve : Bunda herhangi bir kimseye bir ruhsat görüyor musunuz? demiştir. Abdullah İbn Ömer' den rivâyete göre o, âyeti şöyle anlamıştır : Allah'tan korkun ve sâdıklarla (Muhammed (s.a.) ve ashâbı ile) beraber olun. Hasan el-Basrî der ki : Eğer sâdıklarla beraber olmak istersen, dünyada zühde ve (diğer) din sâhiplerinden geri durmaya koyul.

مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ أَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ وَلَا
يَرْغَبُوا بِأَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهِ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ
فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَطَئُونَ مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَيْلًا إِلَّا
كُتِبَ لَهُمْ بِهِ عَمَلٌ صَالِحٌ إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٢٠﴾

120 — Gerek Medîne'liler için, gerekse onların çevresinde bulunan Bedevîler için; Allah'ın peygamberinden geri kalmak, kendilerini ona tercîh etmek yaraşmaz. Çünkü Allah yolunda susuzluk, yorgunluk, açlık, kâfirleri kızdıracak bir yere ayak basmak ve düşmana karşı başarı kazanmak karşılığında; onlara mutlakâ bir sâlih amel yazılır. Muhakkak ki Allah, ihsân edenlerin mükâfâtını zâyi' etmez.

Allah Teâlâ Medîne halkından ve Medîne çevresindeki arap kabîlelerinden Tebûk gazvesinde Allah Rasûlü (s.a.) nden geriye kalanları tekdîr buyurup azarlıyor. Vukû bulan meşakkatde ona yardımcı olmaktan kendilerini uzak tutmalarını da takdîr buyuruyor. Muhakkak ki onlar kendilerini ecir ve mükâfâttan mahrûm etmişlerdir. Zîrâ : «Allah yolunda susuzluk, yorgunluk, açlık, kâfirleri kızdıracak, (düşmanlarını

korkutacak) bir yere ayak basmak ve düşmana karşı (bir zafer ve başarı) kazanmak karşılığında; —ki bu ameller onların kaderlerine dâhil olmayıp onların fiillerinden neş'et etmiştir— onlara mutlakâ bir sâlih amel (ve bol sevâb) yazılır. Muhakkak ki Allah, ihsân edenlerin mükâfâtını zâyi' etmez.» Allah Teâlâ başka bir âyette de şöyle buyurur : «Muhakkak ki Biz, iyi hareket edenlerin ecrini zâyi' etmeyiz.» (Kehf, 30).

وَلَا يُنفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِيًا إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ
اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢١﴾

121 — Onlar, küçük veya büyük nafaka olarak ne infâk ederlerse, ne kadar yol giderler ve bir vâdî geçerlerse; mutlakâ onların lehine yazılır ki Allah yaptıklarının en güzeli ile mükâfâtlandırsın.

Allah Teâlâ buyurur ki : Bu Allah yolunda savaşanlar «Küçük veya büyük, (az veya çok) nafaka olarak ne infâk ederlerse, (düşmana karşı yürümede) ne kadar yol giderler ve bir vâdî geçerlerse; mutlakâ kendilerine onların lehine yazılır.» Allah Teâlâ burada : «Bu, yazılır.» buyurmamış ve «Onların lehine yazılır.» buyurmuştur. Zîrâ bu ameller, onlardan sâdır olmuştur. Yine bu sebepledir ki : «Kendilerini yaptıklarının en güzeli ile mükâfâtlandırsın için...» buyurmuştur. Mü'minlerin emîri Osmân İbn Affân (r.a.) ın bu âyet-i kerîme'den büyük bir hissesi vardır. Zîrâ o bu gazvede büyük nafakalar infâk etmiş, çok mal harcamıştır. Nitekim Abdullah İbn İmâm Ahmed der ki : Bize Ebu Mûsâ el-Anezî'nin... Abdurrahmân İbn Habbâb es-Sülemî'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) hutbe îrâd buyurdu ve güçlük ordusuna katılmaya teşvîk buyurdu. Osmân İbn Affân (r.a.) : Koşumları ve silâhlarıyla beraber yüz devenin donatımı benim üzerime, dedi. Allah Rasûlü tekrâr teşvîk buyurdu da Osmân : Koşumları ve silâhlarıyla diğer bir yüz devenin donatımı da benim üzerime, dedi. Sonra Allah Rasûlü minberden bir basamak inip tekrâr teşvîk buyurdu da Osmân İbn Affân : Koşumları ve silâhlarıyla beraber diğer bir yüz devenin donatımı daha benim üzerime, dedi. Râvî der ki : Allah Rasûlü (s.a.) nün elini şöyle yaptığını —elini hareket ettirdiğini— gördüm. Abdüssamed burada elini hayret edenler gibi çıkardığını söyler. Bun-

dan sonra (herhangi bir) amel işlememiş de olsa Osmân'a bir şey yoktur, buyurdu.

Yine Abdullah der ki : Bize Hârûn İbn Ma'rûf'un... Abdurrahmân İbn Semure'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) güçlük ordusunu techîz ettiği sırada Osmân, Hz. Peygamber (s.a.) e elbisesinin içinde bin dînâr getirdi ve bunları Allah Rasûlü (s.a.) nün kucağına döktü. Bu günden sonra yapacakları İbn Affân'a zarar vermez, buyurup bunu defalarca tekrârladı.

«Ne kadar yol giderler ve bir vâdi geçerlerse... Onların lehine yazılır.» âyeti hakkında Katâde der ki : Bir kavim Allah yolunda âilesinden uzaklaştığı ölçüde Allah'a yakınlığı artar.

وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا كَافَّةً ۚ فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا
فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٢٢﴾

122 — Mü'minlerin hepsi de seferber olacak değildirler. Her topluluktan bir tâifenin dinini iyi öğrenmek ve kendisine döndüklerinde kavmini uyarmak üzere geri kalmaları gerekmez mi? Olur ki kaçınırlar.

Bir Grup ta Dinde Derin Bilgi Sâhibi Olmak İçin Savaşa Çıkmasın

Bu âyet kabîlelerin de Allah Rasûlü ile birlikte savaşa çıkmalarını sağlayan bir açıklama niteliğindedir. Allah Rasûlünün Tebûk savaşına, kabîlelerin de kendisiyle birlikte savaşa çıkmalarını bir açıklamasıdır. Seleften bir grup, Allah Rasûlü (s.a.) sefere çıktığında her müslümana sefere çıkmanın vâcib olduğu görüşündedirler. Zîrâ Allah Teâlâ : «Gerek hafif, gerekse ağırlıklı olarak elbirliğiyle çıkın...» (Tevbe, 41) ve : «Gerek Medîne'liler için, gerekse onların çevresinde bulunan Bedevîler için Allah'ın peygamberinden geri kalmak yaraşmaz.» buyurmuştur. Bunlar derler ki : Bu hüküm bu âyetle neshedilmiştir.

Şöyle de denebilir : Allah Teâlâ kabîlelerin; hepsi savaşa çıkmadığı takdîrde her kabîleden küçük bir grubun savaşa çıkmasını istemektedir. İşte burada bu husûs beyân ediliyor : Allah Rasûlü ile beraber savaşa çıkanlar ona inen vahyi öğrenecekler ve kavimlerinin yanına döndüklerinde düşmanın durumu hakkında vukû bulan şeylerle kavimlerini uyaracaklardır. Böylece belirli bir sefere çıkma işinde onlar için iki durum (hem savaşa çıkma ve hem de Hz. Peygambere inen vahyi

öğrenme) birleşmiş olacaktır. Hz. Peygamber (s.a.) den sonra ise kabîlelerden sefere çıkan grup ya dini iyice öğrenmek veya cihâd için çıkacaklardır. Bu, kabîleler üzerine bir farz-ı kifâyedir.

İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha der ki : «Mü'minlerin hepsi de seferber olacak değildirler.» âyetinde Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : Mü'minler toptan sefere çıkıp da Hz. Peygamber (s.a.) i yalnız başına bırakacak değillerdir. «Her topluluktan bir tâifenin dinini iyi öğrenmek üzere geri kalmaları gerekmez mi?» Burada seriyyeler kasdedilmektedir. Onlar, ancak Hz. Peygamberin izni ile seriyyeye çıkarlardı. Seriyyeler geri döndüklerinde onlardan sonra Kur'an inmiş olur ve oturanlar (seriyyeden geri kalanlar) bunu Hz. Peygamber (s.a.) den öğrenmiş olurlar da : Muhakkak ki Allah Teâlâ peygamberinize Kur'an indirmiştir ve biz onu kendisinden öğrendik, derlerdi. Bu seriyyelere çıkanlar, kendilerinden sonra Allah Teâlâ'nın peygamberine indirdiğini öğrenmek üzere geri kalırlar ve diğer seriyyeler gönderilirdi. İşte Allah Teâlâ'nın : «Dinini iyi öğrenmek üzere...» buyurması budur. Burada buyurur ki : Allah Teâlâ'nın peygamberlerine indirdiğini öğrenmeleri ve seriyyeler kendilerine döndüğü zaman onlara öğretmeler için.

«Olur ki kaçınırlar.» Mücâhid der ki : Bu âyet, Muhammed (s.a.) in ashâbından bazıları hakkında nâzil olmuştur. Onlar çöllere çıkmışlar, insanlardan iyilik ve istifâde edecekleri bolluk elde etmişler, insanlardan bulduklarını hidâyete çağırmışlardı. İnsanlar kendilerine : Biz sizi arkadaşlarını terketmiş ve bize dönmüş görüyoruz, demişlerdir. Onlar da içlerinde bir sıkıntı duyarak hep birden çölden gelip Hz. Peygamber (s.a.) in huzûruna girmişlerdi. Allah Teâlâ buyurur ki : «Her topluluktan (hayrı isteyen) bir tâifenin dinini iyi öğrenmek, (insanların içinde olan sözleri dinlemek ve kendilerinden sonra Allah'ın indirdiklerini iyice öğrenmek) ve kendisine döndüklerinde kavmini (bütün insanları) uyarmak üzere geri kalmaları gerekmez mi? Olur ki kaçınırlar.»

Bu âyet hakkında Katâde der ki : Allah Rasûlü (s.a.) ordular gönderdiği zaman, Allah Teâlâ onlara peygamberini (s.a.) yalnız bırakmamalarını, bir grubun dinini iyice öğrenmek üzere Allah Rasûlü ile beraber kalmasını, bir grubun da kavmini davet etmek üzere, kendilerinden öncekilerin başına gelenlerle onları sakındırmaları için gitmesini emretmiştir.

Dahhâk der ki : Allah Rasûlü (s.a.) bizzât gazâya çıktığı zaman özür sâhipleri dışında müslümanlardan hiç kimsenin ondan geri kalması helâl değildir. Hz. Peygamber kendisi ikâmet buyurup da seriyye gönderdiği zaman ise onların ancak Hz. Peygamberin izni ile çıkmaları onlara helâldir. Kişi, seriyyeye katılarak savaşa çıkınca Kur'an nâzil

olursa Allah Rasûlü (s.a.) kalan ashâbına bunları okurdu. Seriyye döndüğü zaman Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber kalanlar onlara : Sizden sonra Allah Teâlâ peygamberine Kur'an indirdi, deyip onlara okurlar ve onlara dinlerini iyice öğretirlerdi. İşte Allah Teâlâ'nın : «Mü'minlerin hepsi de seferber olacak değildirler.» sözü budur. Allah Teâlâ buyurur ki : Allah Rasûlü ikâmet buyurduğu zaman «Her topluluktan bir tâifenin geri kalmaları gerekmez mi?» Bununla kasdedilen şudur : Hz. Peygamber (s.a.) otururken müslümanların tamâmının sefere çıkmaları gerekmez. Hz. Peygamber oturduğu zaman seriyyeler gönderilirse insanların büyük bir kısmı onunla beraber oturur, kalırdı.

İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha der ki : «Mü'minlerin hepsi de seferber olacak değildirler.» âyeti cihâd hakkında değildir. Allah Rasûlü (s.a.) Mudar'ın kuraklık senelerine dûçâr kalmasına bedduâ buyurduğunda, onların ülkeleri kuraklaşmıştı. Onlardan bir kabîle bütünüyle gelir ve sıkıntı içinde Medîne'ye konarak yalancı oldukları halde müslüman olduklarını söylerlerdi. (Bu gelişleriyle) Hz. Peygamber (s.a.) in ashâbını sıkıntıya sokmuş oldular. Allah Teâlâ da elçisine onların (gerçek) mü'minler olmadıklarını haber verdi ve Allah Rasûlü onları aşiretlerine geri gönderdi. Kavimlerini de onların yaptıklarını yapmamaları husûsunda uyardı. İşte Allah Teâlâ'nın : «Kendisine döndüklerinde kavmini uyarmak üzere geri kalmaları gerekmez mi? Olur ki kaçınırlar.» sözü budur.

Bu âyet hakkında İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfî der ki : Arap kabîlelerinden her birinden bir grup ayrılıp Hz. Peygamber (s.a.) e gelir, dinî konularda dilediklerini ona sorarak dinlerini iyice öğrenirler ve Hz. Peygambere : Ne yapmamızı emredersin? Kavmimize vardığımızda aşîretlerimize ne söylememiz gerektiğini bize bildir, derlerdi. Allah Rasûlü onlara Allah'a ve elçisine itâatı emreder, kavimlerine namazı ve zekâtı emretmelerini söylerdi. Onlar kavimlerine vardıklarında : Muhakkak ki kim İslâm'a girerse; o bizdendir, derler ve onları uyarırlardı. O kadar ki kişi babasından ve anasından bile ayrılırdı. Allah Rasûlü (s.a.) onlara haber verir ve kavimlerini onlarla uyarırdı. Kavimlerine döndüklerinde onları islâma çağırır, onları ateşten sakındırır ve onlara cenneti müjdelerlerdi.

İkrime der ki : «Eğer elbirliğiyle çıkmazsanız sizi elîm bir azâbla azâblandırırız.» (Tevbe, 39), «Gerek Medîne'liler için gerekse onların çevresinde bulunan bedevîler için Allah'ın peygamberinden geri kalmak yaraşmaz.» âytleri nâzil olduğunda münâfıklar : Muhammed'den geri kalan ve onunla beraber sefere çıkmayan çöl halkı helâk oldu, dediler. Hz. Peygamber (s.a.) in ashâbından bazıları dinlerini öğretmek üzere çöldeki kavimlerinin yanına gitmişlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ :

«Mü'minlerin hepsi de seferber olacak değildirler. Her topluluktan bir tâifenin geri kalmaları gerekmez mi?» âyetini indirdi ve : «Kabul olunduktan sonra Allah'ın dini hakkında, tartışmaya girişenlerin delilleri Rabları katında boştur...» (Şûrâ, 16) âyeti nâzil oldu.

Hasan el-Basrî der ki : Her topluluktan bir tâifenin dinini iyi öğrenmek üzere sefere çıkmaları gerekmez mi? Çıkanların Allah Teâlâ'nın kendilerini müşriklere karşı muzaffer kılmasını, onlara yardımını görmek sûretiyle dinlerini iyice öğrenmeleri ve kendilerine döndüklerinde kavimlerini uyarmaları için sefere çıkmaları gerekmez mi?

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ قَٰتِلُواْ ٱلَّذِينَ يَلُونَكُم مِّنَ ٱلْكُفَّارِ وَلْيَجِدُواْ فِيكُمْ غِلْظَةً
وَٱعْلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلْمُتَّقِينَ ﴿١٢٣﴾

123 — Ey îmân edenler; kâfirlerden size yakın olanlarla savaşın. Ve onlar sizde sertlik görsünler. Ve bilin ki; Allah, muhakkak müttakîlerle beraberdir.

Kâfirler Sizde Sertlik Görsünler

Allah Teâlâ mü'minlere önce kâfirlerin önde gelenleriyle İslâm diyârına en yakın olanlarla, sonra onları ta'kîb edenlerle savaşmalarını emrediyor. Bu sebepledir ki Allah Rasûlü Arap Yarımadası'ndaki müşriklerle savaşmaya başlamıştır. Sonra Mekke, Medîne, Tâif, Yemen, Yemâme, Hecr, Hayber, Hadramût ve Arap Yarımadası'nın diğer bölgeleri ile diğer arap kabîlelerinden insanlar bölük bölük Allah'ın dinine girdiklerinde kitab ehli ile savaşa başlamış, Arap Yarımadası'na insanların en yakını ve kitab ehli olmaları sebebiyle İslâm'a davete insanların en lâyığı olan rumlarla savaş için ordu hazırlamıştır. Tebûk'e kadar varmış, sonra insanların sıkıntıya düşmeleri, ülkenin kuraklığı ve durumun darlığı sebebiyle geri dönmüştür. Bunlar, Allah Rasûlünün hicretinin 9. senesinde meydana gelmiştir. Hicretin 10. senesi vedâ haccı ile meşgûl olmuş ve vedâ haccından onsekiz gün sonra Allah Rasûlü vefât etmiş; Allah Teâlâ onu kendi katındaki nimetlere nâil kılmıştır.

Hz. Peygamberden sonra İslâm yıkılmaya yüz tutmuş haldeyken vezîri, sıddîkı ve halîfesi Ebubekir (r.a.) işi üzerine almış, Allah Teâlâ dini onunla sağlamlaştırmış, İslâm'ın direklerini sağlamlaştırmış, kendilerine galebe çalmak sûretiyle dinden dağılanları geri çevirmiş, irtidâd edenleri İslâm'a döndürmüştür. Ebubekir zekât vermeyi reddeden rezîl

kişilerden zekâtı almış, hakkı bilmeyenlere açıklamış ve üstlendiği görevi Allah Rasûlüne niyâbeten yerine getirmiştir. Daha sonra haça tapan rumlara ve ateşe tapan iran'lılara karşı İslâm ordularının hazırlığına girişmiş, risâletin bereketiyle Allah Teâlâ ona ülkelerin hepsini nasîb etmiş, Kisra ve Kayser ile kullardan onlara itâat edenlerin burunlarını yere sürtüp, ordularını dize getirmiş, Allah Rasûlü'nün haber verdiği şekilde onların hazînelerini Allah yolunda harcamıştır.

Hz. Ebubekir'in kendisinden sonra tavsiye ettiği veliahdı demek olan Allah'a çokça sığınan mihrâb şehîdi Ebu Hafs Ömer İbn Hattâb el-Farûk'un ellerinde iş tamâmlanmış, kemâle ermiş ve Allah Teâlâ onunla inkârcı kâfirlerin burunlarını yere sürtmüş, azgın ve münâfıkları hor, zelîl kılmıştır. O, doğuda ve batıda ülkeler fethetmiş, uzaktan, yakından diğer ülkelerin hazîneleri ona taşınmış, o da şerîata uygun şekilde ve hoşnûdluk yolunda bunları dağıtmış, bölüştürmüştür.

Övülmüş olarak yaşayan Hz. Ömer şehîd olarak vefât ettiğinde muhâcir ve ansârdan ashâb-ı kirâm, mü'minlerin emîri ve evinde şehîd edilmiş olan Osmân İbn Affân'ın halîfeliğinde icmâ' etmiştir. En geniş anlamıyla riyâset elbisesini müslümanlara giydirmiş, Allah'ın en yüce huccetleri diğer iklimlerdeki kulların boyunlarına uzanmış, yeryüzünün doğu ve batılarında İslâm gâlib gelmiş, Allah'ın kelimesi yüce olmuş ve dini en üstün olmuştur. Bu hanîf ümmet, Allah'ın düşmanlarına karşı gâyesinin en yücesine erişmiştir. Ne zaman başka bir ümmete gâlib gelseler, onlardan bir sonrakine geçiyor, sonra onları ta'kîb eden zâlim ve fâcirlere intikâl ediyorlardı. Bunda Allah Teâlâ'nın : «Ey îmân edenler, kâfirlerden size yakın olanlarla savaşın ve onlar sizde sertlik görsünler.» âyetine imtisâl etmiş, sarılmış oluyorlardı. Allah Teâlâ : «Ve onlar sizde sertlik görsünler.» buyurur ki kâfirler, kendileri ile savaşırken sizde bir sertlik görsünler. Kâmil mü'min, ancak mü'min kardeşine karşı yumuşak ve düşmanı kâfire karşı sert olan kişidir. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Allah'ın sevdiği ve onların da O'nu sevdikleri, mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı zorlu bir kavim getirir.» (Mâide, 54), «Muhammed Allah'ın Rasûlüdür. Beraberinde bulunanlarda kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler.» (Feth, 29), «Ey peygamber, kâfirler ve münâfıklar ile cihâd et ve onlara karşı çetin ol.» (Tevbe, 73), «Ey peygamber kâfirler ve münâfıklarla savaş. Onlara karşı sert davran.» (Tahrîm, 9). Bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) : Ben çok gülen, çok savaşanım, buyurmuş ve bununla dostunun yüzüne gülen, Allah düşmanlarının ileri gelenleri ile çokça savaşan olduğunu beyân buyurmuştur.

Allah Teâlâ : «Ve bilin ki Allah, muhakkak müttakîlerle beraberdir.» buyurur ki kâfirlerle savaşın, Allah'a tevekkül edip güvenin ve

bilin ki, kendisinden korkup itâat ettiğiniz takdîrde muhakkak Allah sizinle beraberdir.

Bu ümmetin en hayırlıları olan üç nesilde, durum son derece istikâmet üzere olup Allah'a itâata riâyet ediliyordu. Onlar, dâimâ düşmanlarına karşı gâlib geliyor ve pekçok fetihler yapıyorlardı. Düşmanlar devâmlı horluk ve hüsrân içindeydiler. Sonra fitneler, hevâ ve hevesler ile hükümdârlar arasında ihtilâflar meydana gelince İslâm ülkelerinin etrafındaki düşmanlar tamâa düşüp İslâm ülkelerine doğru ilerlediler. Kralların birbirleriyle uğraşmaları sebebiyle onlara engel olunamadı. Sonra İslâm ülkelerine doğru ilerleyip etraftaki birçok ülkeleri ele geçirdiler, devâm ederek İslâm ülkelerinden birçoğunu istilâ ettiler. Şüphesiz ki iş, ondan önce de sonra da Allah'ın elindedir. Müslüman lardan ne zaman bir kral kalkıp Allah'ın emirlerine itâat etmiş, Allah'a tevekkül edip güvenmişse; Allah Teâlâ ona ülkelerin hepsini nasîb etmiş ve Allah'ın sevmesi ölçüsünde düşmanlarından İslâm topraklarını geri alabilmiştir. Müslümanları Allah'ın düşmanları kâfirlere karşı muzaffer kılacak, onların kelimesini diğer ülkelerde yüceltecek ve bu husûsta yardım istenecek yalnız Allah'tır. Muhakkak ki O, Cömerttir, Kerîm'dir.

وَإِذَا مَآ أُنزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُم مَّن يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَٰذِهِ إِيمَٰنًا ۚ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟
فَزَادَتْهُمْ إِيمَٰنًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿١٢٤﴾ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا
إِلَىٰ رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا۟ وَهُمْ كَٰفِرُونَ ﴿١٢٥﴾

124 — Bir sûre indirilince; onlardan kimi: Bu, hanginizin îmânını artırdı? der. İmân etmiş olanlara gelince; onların îmânını artırmıştır. Ve onlar, birbirleri ile müjdeleşirler.

125 — Kalblerinde hastalık bulunanların ise, murdârlıklarına murdârlık katmıştır. Ve kâfir olarak ölmüşlerdir.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Bir sûre indirilince; münâfıklardan kimi: Bu hanginizin îmânını artırdı?» der. Birbirlerine bu sûre hanginizin îmânını artırdı? derler. Allah Teâlâ da buyurur ki: «İmân etmiş

olanlara gelince; onların îmânını artırmıştır. Ve onlar, birbirleri ile müjdeleşirler.»

Bu âyet, îmânın artıp eksilebileceğine delâlet eden delillerin en önemlilerinden biridir. Selef ve halef âlimleriyle imâmların çoğunun mezhebi budur. Birçoklarından bu husûsta icmâ' bile rivâyet edilmiştir. Buhârî Şerhinin başında bu konudan uzunca bahsedilmiştir.

«Kalblerinde hastalık bulunanların ise murdârlıklarına murdârlık katmıştır.» Onların şüphelerine yeni şüpheler eklemiştir. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Kur'an'dan mü'minler için rahmet ve şifâ indiririz. Zâlimler için ise ancak hüsrânı artırır.» (İsrâ, 82), «De ki : Bu, îmân edenlere hidâyet ve şifâdır. Îmân etmemiş olanların ise kulaklarında ağırlık vardır. Ve bu; onlara kapalıdır. Sanki bunlara uzak bir mesâfeden sesleniliyor da anlamıyorlar.» (Fussilet, 44). Allah Teâlâ'nın kalblere hidâyet bahşettiği şeyin onların sapıklık ve helâkine sebeb olması bahtsız oluşlarının bir bölümüdür. Nitekim mizâcı kötü olan (mizâcı düzgün olanların) beslendiğiyle beslenmiş olsaydı bu, ancak onun fesâdını ve noksânlığını artırırdı.

أَوَلَا يَرَوْنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَّرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٢٦﴾
وَإِذَا مَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ نَّظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ هَلْ يَرَاكُم مِّنْ أَحَدٍ ثُمَّ انصَرَفُوا ۚ صَرَفَ اللَّهُ
قُلُوبَهُم بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَفْقَهُونَ ﴿١٢٧﴾

126 — Onlar görmezler mi ki; her yıl bir veya iki kere belâlara çarpılıyorlar da yine tevbe etmiyorlar. Ve ibret almıyorlar.

127 — Bir sûre indiği zaman; birbirlerine bakarlar ve : Sizi bir kimse görüyor mu? der, sonra dönüp giderler. Allah onların kalblerini döndürmüştür. Çünkü onlar, anlamazlar gürûhudur.

Allah Teâlâ buyurur ki : Bu münâfıklar «Her yıl bir veya iki kere belâlara çarpılıyor (deneniyor) lar da yine (geçmiş günâhlarından) tevbe etmiyorlar ve (gelecek hallerinden) ibret almıyorlar.» Mücâhid; onların, kuraklık, kıtlık ve açlıkla denendiklerini (deneneceklerini) söylerken, Katâde; senede bir veya iki defa savaşla deneneceklerini söylemiştir.

Şerîk'in Câbir kanalıyla... Huzeyfe'den rivâyetine göre; o, «Onlar görmezler mi ki, her yıl bir veya iki kere belâlara çarpılıyorlar.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Biz, her sene bir veya iki yalan duyardık. İnsanlardan büyük bir kitleyi onunla sapıtırdı. Huzeyfe'nin bu sözünü İbn Cerîr rivâyet etmiştir. Enes'den rivâyet edilen bir hadîste şöyle denilir : İş mutlakâ zorlaşacak, insanlar cimrileşecek ve hiç bir sene olmayacak ki kendisinden sonraki daha kötü olmasın. İşte bunu peygamberiniz (s.a.) den işittim.

«Bir sûre indiği zaman birbirlerine bakarlar ve : Sizi bir kimse görüyor mu? der, sonra dönüp giderler. Allah onların kalblerini döndürmüştür. Çünkü onlar, anlamazlar gürûhudur.» âyeti de münâfıklardan haber vermektedir. Allah Rasûlü (s.a.) ne bir sûre indiği zaman : «Onlar birbirlerine bakarlar ve : Sizi bir kimse görüyor mu?» der, sonra hakdan yüzçevirip, ayrılıp dönüp giderler. İşte onların din husûsundaki durumları budur. Onlar hakkın yanında sebât etmez, onu kabul etmez ve onu anlamazlar. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «O halde bunlara ne oluyor ki, öğütten yüz çeviriyorlar? Ürkek yaban eşekleri gibi. Ürkmüş olan arslandan.» (Müddessir, 49 - 51), «O küfredenlere ne oluyor ki, gözlerini sana doğru dikip bakmaktadırlar. Sağdan ve soldan halka halka olarak.» (Meâric, 36-37). Bunlar, öyle bir kavimdir ki haktan kaçıp bâtıla gitmek üzere senin yanından sağa ve sola dağılıp uzaklaşırlar.

Allah Teâlâ'nın : «Sonra dönüp giderler. Allah onların kalblerini döndürmüştür.» kavli : «Fakat onlar yoldan sapınca, Allah da onların kalblerini saptırmıştı.» (Saff, 5) âyeti gibidir ki onlar kitabını anlamazlar, onu anlamayı istemezler. Aksine ona karşı bir şaşkınlık ve nefret durumundadırlar, içindedirler. Bu sebepledir ki yaptıkları bu işe düşmüşlerdir.

لَقَدْ جَآءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِالْمُؤْمِنِينَ
رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢٨﴾ فَإِن تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ
الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿١٢٩﴾

128 — Andolsun ki; size kendinizden bir peygamber gelmiştir. Sıkıntıya uğramanız kendisine ağır gelir. Sizin üzerinize düşkündür, mü'minlere raûf ve rahîm'dir.

129 — Eğer yüz çeviririerse; de ki : Allah, bana yeter. O'ndan başka hiç bir tanrı yoktur. Ben O'na tevekkül ettim ve O büyük Arş'ın Rabbıdır.

Allah Teâlâ burada mü'minlere kendilerinden, kendi cinslerinden ve kendi dinleri üzere bir elçi gönderme nimetini haber veriyor. Nitekim İbrâhîm (a.s.) : «Rabbımız onların arasından bir peygamber gönder.» (Bakara, 129) demiş, Allah Teâlâ da : «Andolsun ki Allah, mü'minlere büyük bir lutufda bulunmuştur. Zîrâ onlara, kendi içlerinden bir peygamber göndermiştir.» (Âl-i İmrân, 164) buyurmuştur. Burada da : «Andolsun ki, size kendinizden bir peygamber gelmiştir.» buyurur. Bu peygamber sizin içinizden ve sizin dilinizle gelmiştir. Nitekim Ca'fer İbn Ebu Tâlib, Necâşî'ye; Muğîre İbn Şu'be de Kisrâ'nın elçisine şöyle demiştiler : Muhakkak ki Allah, bizim aramızdan bir peygamber göndermişti. Onun nesebi ve sıfatı, çıkışı ve girişi, doğruluğu ve emîn oluşu bilinir... Ve râvî hadîsi bütünüyle zikretmiştir.

Süfyân İbn Uyeyne'nin Ca'fer İbn Muhammed'den, onun da babasından rivâyetine göre; o, «Andolsun ki; size kendinizden bir peygamber gelmiştir.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Câhiliye devrinde doğmuş olmaktan dolayı Hz. Peygambere hiçbir zarar isâbet etmemiştir. Allah Rasûlü (s.a.) de şöyle buyurmuştur : Ben nikâhlı (âileden) doğdum, zinâdan değil. Bu hadîs, başka bir kanaldan mevsûl olarak rivâyet edilmiştir. Hâfız Ebu Muhammed Hasan İbn Abdurrahmân er-Râmehürmüzî'nin «el-Fâsıl Beyne'r-Râvî ve'l-Vâî» isimli eserinde Ebu Ahhem Yûsuf İbn Hârûn İbn Ziyâd kanalıyla... Ali'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) : Âdem'den babamın ve anamın beni doğurmasına kadar nikâh (lı âileden) doğdum, zinâdan doğmadım. Bana câhiliye devrinin ahlâksızlıklarından hiç bir şey dokunmamıştır, buyurmuştur.

Allah Teâlâ : «Sıkıntıya uğramanız kendisine ağır gelir.» buyurur ki ümmetini sıkıntıya sokan ve onlara zor gelen şeyler ona ağır gelir. Muhtelif kanallardan olmak üzere Hz. Peygamber'den rivâyet edilen bir hadîste o : Ben müsâmahakâr hanîf dini ile gönderildim, buyurmuştur. Sahîh bir hadîste : Muhakkak ki bu din kolaylıktır, buyurulmuştur. Onun şerîatının bütünü kolay, müsâmahakâr, mükemmeldir. Allah Teâlâ kime kolaylaştırmışsa, bu din ona kolaydır.

«Sizin üzerinize düşkündür.» Sizin hidâyetinize, dünya ve âhiret faydasının size ulaşmasına düşkündür. Taberânî der ki : Bize Muhammed İbn Abdullah el-Hadremî'nin... Ebu Zerr'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü gökte kanat çırpan kuşa varıncaya kadar Allah Rasûlü her şeyden bilgi vermiş olarak bizden ayrılmıştır. Allah

Rasûlü (s.a.) buyurmuştur ki : Cennete yaklaştıran ve ateşten uzaklaştıran hiç bir şey yoktur ki size açıklanmış olmasın.

İmâm Ahmed der ki : Bize Ebu Fatn'ın... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Allah Teâlâ harâm kıldığı her bir şeye sizden bazılarının göz dikeceğini elbette bilir. Kelebeğin veya sineğin (ateşe ve ışığa) düşmesi gibi sizin peşpeşe ateşe düşmemeniz için muhakkak ki ben sizin kuşaklarınızdan tutmuş, sarılmışımdır.

İmâm Ahmed der ki : Bize Hasan İbn Mûsâ'nın... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre (bir gece) rü'yâsında Allah Rasûlü (s.a.) ne iki melek gelmiş; biri ayakları ucuna, diğeri başucuna oturmuş. Ayakucuna oturan başucuna oturana : Şuna ve şunun ümmetine bir misâl ver demiş. Öteki şöyle demiş : Bunun ve ümmetinin misâli bir kavimdir ki onlar, yolculuklarında bir çölün başına varmıştır. Yanlarında çölü geçebilecekleri ve dönebilecekleri azıkları yoktur. Onlar bu durumda iken abâ giymiş birisi kendilerine gelir ve : Ne dersiniz, sizi otları bol bir bahçeye, su dolu bir havuza götürsem, benim peşimden gelir misiniz? der. Onlar; evet, derler ve onları götürüp otları bol bir bahçeye, su dolu bir havuza eriştirir. Yerler, içerler ve beslenirler. Onlara : Sizin bu halinizi artırsam, burayı bana bıraksanız ve sizi otları bol bir bahçeye, su dolu bir havuza götürsem bana uyarmısınız? der. Onlar; evet, derler. Muhakkak ki sizin önünüzde otları bundan daha bol bir bahçe, suları bundan daha çok bir havuz vardır, benim peşimden geliniz, der. Onlardan bir grup : Doğru söyledi, Allah'a yemîn olsun ki ona uyacağız, derler. Diğer bir grup ise : Biz bundan hoşnûd olduk, burada kalacağız, derler.

Bezzâr der ki : Bize Seleme İbn Şebîb ve Ahmed İbn Mansûr'un birlikte... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivâyetlerine göre; bir bedevî bir husûsta kendine yardımcı olmasını istemek üzere Allah Rasûlü (s.a.) ne gelmişti. —İkrime : Öyle sanıyorum ki bir kan (diyet) husûsunda dedi— Allah Rasûlü (s.a.) ona bir miktar bir şey verdi. Sonra : Sana iyilik ettim mi? diye sordu. Bedevî; hayır, güzel yapmadın, dedi. Müslümanlardan bazısı öfkelenip ona karşı gelmeye çalıştılar. Allah Rasûlü onlara bırakmalarını işâret etti. Allah Rasûlü (s.a.) kalkıp evine vardı, bedevîyi eve çağırdı ve ona : Muhakkak sen bize geldin, bizden istedin ve biz de sana verdik. Sen ise söylediğin şu sözü söyledin, buyurdu. Allah Rasûlü ona bir miktar daha verdi ve : Sana iyilik ettim mi? diye sordu. Bedevî : Evet, Allah Teâlâ seni hayırlı aşiret ve âile ile mükâfâtlandırsın, dedi. Hz. Peygamber (s.a.) : Muhakkak sen bize geldin, bizden istedin ve biz de sana verdik, sen de söylediklerini söyledin. Ashâbımın gönüllerinde sana karşı bundan dolayı bir öfke meydana

gelmiştir. Sen geldiğin zaman onların önünde benim önümde söylediğini söyle ki onların kalblerindeki öfke gitsin, buyurdu. Adam; pekiyi, dedi. Bedevî tekrâr meclise geldiğinde Allah Rasûlü : Muhakkak ki arkadaşınız bize gelmiş, istemiş ve biz de ona vermiştik. O ise söylediğini söylemiş ve biz de onu çağırıp ona vermiştik. O râzı olduğunu sanıyor. Ey bedevî öyle mi? buyurdu. Bedevî : Evet, Allah Teâlâ seni hayırlı akrabâlarla mükâfâtlandırsın, dedi. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu : Benim ve şu bedevînin misâli, bir adam gibidir ki onun bir devesi vardır ve o kaçmıştır. İnsanlar devenin peşine düşerler. Ancak sâdece onun kaçmasını arttırırlar. Devenin sâhibi onlara der ki : Devemle aramı serbest bırakın. Muhakkak ki ben ona karşı daha yumuşağım ve onu en iyi bilenim. Deveye yönelir ve yerden bir miktar toz alıp devesini çağırır. Deve gelir ve isteğine (çağrısına) icâbet eder. O kişi de yükünü devenin üzerine yükler. Daha önce söylediğini dediğinde şâyet ben de size uysaydım muhakkak ki cehenneme girerdi. Sonra Bezzâr hadîsin bu kanaldan başka rivâyetini bilmediklerini söyler. Ben de derim ki : İbrâhîm İbn el-Hakem İbn Ebân'ın durumundan dolayı bu hadîs zayıftır. En doğrusunu Allah bilir.

Allah Teâlâ burada : «Mü'minlere Raûf ve Rahîm'dir.» buyurmaktadır. Nitekim bu Allah Teâlâ'nın ona bir emri olup, bir âyette bu şöyle belirtilmektedir : «Mü'minlerden sana uyanlara kanatlarını aç. Şâyet sana baş kaldırırlarsa de ki : Ben sizin yaptıklarınızdan uzağım. Azîz, Rahîm'e tevekkül et.» (Şuarâ, 215 - 217).

Allah Teâlâ : «Eğer yüz çevirirlerse de ki : Allah bana yeter.» buyurur. Senin onlara getirmiş olduğun temiz, mükemmel, şümûllü şerîattan yüz çevirirlerse; Allah bana yeter de. O'ndan başka ilâh yoktur ve ben O'na tevekkül ettim, de. Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Doğunun ve batının Rabbıdır. O'ndan başka ilâh yoktur. Öyleyse O'nu vekîl edin.» (Müzzemmil, 9).

«Ve O, büyük Arş'ın Rabbıdır.» O, her şeyin mâliki ve yaratıcısıdır. Zîrâ O, göklerde ve yerdeki yaratıkların hepsinin tavanı ve toplayıcısı olan büyük Arş'ın Rabbıdır. Arş'ın altında ve göklerle yeryüzü arasında ne varsa hepsi Allah'ın kudreti altındadır. O'nun ilmi her şeyi kuşatmıştır. Takdîri her şey hakkında geçerlidir. O, her şeye Vekîl'dir.

İmâm Ahmed der ki : Bana Muhammed İbn Ebu Bekr'in... İbn Abbâs'tan, onun da Übeyy İbn Kâ'b'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Kur'an'dan son nâzil olan ayet, sûrenin sonuna kadar olmak üzere : «Andolsun ki; size kendinizden bir peygamber gelmiştir.» âyetidir. Abdullah İbn İmâm Ahmed der ki : Bize Ravh İbn Abdülmü'min'in... Übeyy İbn Kâ'b (r.a.) dan rivâyetine göre; onlar, Ebubekir (r.a.) in halîfeliğinde Kur'an'ı mushaflarda toplamışlardı. Bazı kim-

seler yazıyor ve onlara Übeyy İbn Kâ'b imlâ ettiriyordu. Berâe sûresinden «Sonra dönüp giderler. Allah onların kalblerini döndürmüştür. Çünkü onlar, anlamazlar gürûhudur.» âyetine geldiklerinde Kur'an'dan son nâzil olanın bu olduğunu sandılar. Onlara Übeyy İbn Kâ'b : Bu âyetten sonra Allah Rasûlü bana iki âyet daha okuttu : «Andolsun ki; size kendinizden bir peygamber gelmiştir. Sıkıntıya uğramanız kendisine ağır gelir. Sizin üzerinize düşkündür, mü'minlere raûf ve Rahîm'dir... Ve O, büyük Arş'ın sâhibidir.» deyip şöyle devâm etti : Kur'an'dan son nâzil olan âyet işte budur. Kur'an; kendisinden başka hiç bir ilâh olmayan Allah ile başladığı gibi, yine onunla bitmiştir. Bu, Allah Teâlâ'nın : «Senden önce gönderdiğimiz her peygambere : Benden başka tanrı yoktur, Bana kulluk edin, diye vahyetmişizdir.» (Enbiyâ, 25) âyetidir. Bu hadîs de garîbdir. İmâm Ahmed der ki : Bize Ali İbn Bahr'ın... Abbâd İbn Abdullah İbn Zübeyr'den (r.a.) rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Hâris İbn Hazeme, Ömer İbn Hattâb'a Berâe sûresinin sonundan iki âyeti, «Andolsun ki; size kendinizden bir peygamber gelmiştir...» âyetini getirdi. Hz. Ömer : Bunun üzerine seninle beraber kim vardı? diye sordu. O : Bilmiyorum, Allah'a yemîn eder ve şehâdet ederim ki ben bu âyeti Allah Rasûlü (s.a.) nden işittim, anladım ve ezberledim, dedim. Hz. Ömer : Ben de şâhidim ki bu âyeti Allah Rasûlü (s.a.) nden işittim, dedi ve şöyle devâm etti : Şayet bunlar üç âyet olsalardı, mutlakâ onları başlıbaşına bir sûre yapardım. Kur'an'dan bir sûreye bakın ve bu âyeti ona koyun. Ve bu âyeti Berâe sûresinin sonuna koydular.

Daha önce de geçtiği üzere Kur'an'ın toplanması fikrini Ebubekir es-Sıddîk (r.a.) a veren Ömer İbn Hattâb'dır. Ebubekir, Zeyd İbn Sâbit'e emretmiş ve o da Kur'an'ı toplamıştır. Hz. Ömer onlar yazarken yanlarında bulunurdu. Sahîh bir haberde belirtildiğine göre, Zeyd şöyle demiştir : Berâe sûresinin sonunu Huzeyme İbn Sâbit —veya Ebu Huzeyme— de buldum. Daha önce de geçtiği üzere her ne kadar âyeti ilk defa onlara getiren Huzeyme İbn Sâbit ise de sahâbeden bir topluluk da bu âyeti Allah Rasûlü (s.a.) nden duyduklarını hatırlamışlardır. En doğrusunu Allah bilir.

Ebu Dâvûd'un Yezîd İbn Muhammed'den, onun Abdürrezzâk İbn Ömer —müslümanların güvenilirlerinden ve çok ibâdet edenlerindendir— den onun Müdrik İbn Sa'd'dan —Yezîd'in söylediğine göre bu zât da güvenilir bir şeyhdir— onun Yûnus İbn Meysere'den... onun da Ebu Derdâ'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Kim sabah ve akşam : «Allah bana yeter, O'ndan başka hiç bir tanrı yoktur. Ben O'na tevekkül ettim ve O, büyük Arş'ın Rabbıdır.» diye yedi kere söylerse onu hüzünlendiren şeye karşı Allah ona yeter.

İbn Asâkir'in Abdürrezzâk İbn Ömer'in hal tercemesinde Ebu Zür'a ed-Dimaşkî kanalıyla... Ebu Derdâ'dan rivâyetine göre; o, şöyle dermiş : Hiç bir kul yoktur ki doğru veya yalancı olarak yedi kere : «Allah bana yeter, O'ndan başka hiç bir tanrı yoktur. Ben O'na tevekkül ettim ve O, büyük Arş'ın Rabbıdır.» desin de kendisini üzen, hüzünlendiren şeye Allah yeterli olmasın. Bu, garîb bir fazlalıktır. İbn Asâkir, bu hadîsin bir benzerini fazlalığı ile beraber Abdürrezzâk Ebu Muhammed'in hal tercemesinde Ahmed İbn Abdullah İbn Abdürrezzâk'dan, o dedesi Abdürrezzâk İbn Ömer'den şeklinde bir rivâyet zinciri ile merfû' olarak rivâyet etmiştir. Ancak bu hadîs de münkerdir. En doğrusunu Allah bilir.

İZÂHI

İslâm öncesi Arap toplumuna baktığımızda bir sistemin gelişip yayılabilmesi için zorunlu olan unsurlardan hiçbirinin mevcûd olmadığını görürüz. Ne tabiî çevre, ne sosyal yapı, ne tarihî altyapı, ne de insan unsuru bakımından İslâm öncesi Arap toplumu, kapsamlı ve evrensel bir düşünce sistemini hazırlayacak imkânlara sâhip değildi.

Şöyle ki; tabiî çevre bakımından Arap Yarımadası, tarih öncesi dönemlerden beri insan hayatı için elverişli bir tabîat yapısına sâhip değildi. Yeterli yeraltı ve yerüstü zenginlikleri, insan hayatı için elverişli iklim şartları, ekonomik imkânları, ulaşım kolaylıkları ve yeterli besin kaynakları bulunmadığı için; tarihin en eski devirlerinden beri burada geniş yerleşim merkezleri kurulmamıştır. Milâddan önceki asırlarda Sînâ Yarımadası'nda (Vâdi Mağara'da) bakır madeni ocakları bulunuyordu. Kuzey Arabistan'da Medyen civârında altın madeni yataklarına rastlanıyordu. Ayrıca Güney Arabistan'da Bab'ül-Mendeb boğazı civârında Hadramût'ta buhur ve günlük ticâreti yapılmaktaydı. (Philip Hitti, Siyâsî ve Külürel İslâm Tarihi, I, 59-60). Her bakımdan fakîr olan bu çöllerde gündelik hayat öylesine meşakkatli ve zor idi ki; hemen hemen hiç bir büyük devlet bu kum yığınlarına sâhip olmayı düşünmemiştir.

Sosyal yapı bakımından Arap cemiyeti kabîlecilik, soy-sop ve asabiyet bağı üzerine oturuyordu. Göçebe ve yerleşik olmak üzere ikiye ayrılan halk tabakası, büyük çoğunluğu itibâriyle deve sürülerini otlatarak geçimlerini sağlıyorlardı. Bilhâssa Orta ve Kuzey Arabistan halkının çoğunluğu göçebeydi. Çok küçük yerleşim merkezleri ancak vâhâlarda ve içmek için açılmış su kuyularının başlarında bulunuyordu. Yerleşik halk, daha çok ticâret kervânlarının güzergâhındaki mahaller-

de oturuyordu. Kendileri de geçimlerini ticâret ve kervancılıkla sağlıyorlardı. Bunlara şehirli anlamına medenî (Civil) adı veriliyordu. Bedevî denilen ve çölde göçebelikle, develerini otlatarak geçinen büyük halk yığınları ise yaz-kış otlaklar peşinde dolaşıyorlardı.

Toplum hayatı tamâmıyla kabîle sistemine dayanıyordu. «Reîs», «Şeyh», «Seyyid» denilen kabîle reîsleri, mutlak yetkiye sâhip bulunuyorlardı. Çok evlilik esâsına dayanan âilede; erkek tek hâkim idi. Kadının hemen hemen hiçbir yetkisi yoktu. Diğer herhangi bir eşyâ gibi kadın da babadan oğula intikâl ediyordu. Abdullah İbn Abbâs'ın ifâdesine göre, «bir kişinin babası ölünce hanımları o kişiye kalırdı. Ya mehrini verinceye kadar kadını kendi yanında alıkordu, yahut ta kadın ölür malı o kişiye kalırdı.» (Ebu'l-Hasan Nedevî, Müslümanların Gerilemesiyle Dünya Neler Kaybetti, 109) Süddî'nin ifâdesine göre, «bir kişinin babası, kardeşi veya oğlu ölür de geriye karısı kalırsa, ölenin vârislerinden birisi erken davranarak elbisesini kadının üzerine atardı. O zaman bu kişi, o kadını almaya veya mehrini alarak başka biriyle nikâhlamaya hak kazanırdı.» (Taberî, Tefsîr, IV, 308). Kız çocuğu olan bir baba günlerce halk arasında dolaşmaktan utanırdı. Bu sebeple kız çocuklarını diri diri toprağa gömerlerdi. Hz. Ömer başta olmak üzere kız çocuğunu diri diri toprağa gömen babaların İslâm sonrası acıklı hâtıraları İslâm kaynaklarında geniş olarak anlatılır. Evlilik müessesesi ise kadına bakış tarzının sapıklığından kaynaklanan bir düşüklük içinde idi. Hz. Âişe (r.a.) nin naklettiğine göre, araplar arasında dört çeşit nikâh şekli vardı : «Normal olarak bugünkü gibi nikâh. Bir adam birinin kızı veya evlâdlığı ile nişanlanır, mehrini öder ve evlenirdi. İkinci tür nikâhlanma da şöyle idi : Bir kişinin karısı âdetten temizlenince o kimse karısına; falancaya var ve ondan hâmile kal, derdi. Ve o kişi bir daha karısına hiç yaklaşmazdı. Kadının hâmile olduğu anlaşılınca, adam isterse karısına tekrâr yaklaşırdı. Daha çok çocuğun soylu olması için böyle yapılırdı ki buna «istibdâ» nikâhı adı verilirdi. Bir başka nikâh şekli de şöyle idi : On kişiden aşağı olmamak üzere bir grup birleşerek bir kadının yanına varırlar ve hepsi onunla münâsebette bulunurlardı. Şâyet kadın hâmile kalırsa, çocuğun doğumundan birkaç gün sonra, kadın o on kişiye haber yollardı. İçlerinden hiç birisi gelmemezlik edemezdi. Hepsi biraraya gelince kadın, falanca çocuk senindir, derdi ve on kişiden beğendiği kişiye çocuğunu verirdi. Bu adam o çocuğu almamazlık edemezdi. Ve nihâyet dördüncü bir nikâh şekli de şöyle idi : Birçok kişi toplanarak bir kadının yanına varırlardı ve kadın gelenlerden hiç birini geri çevirmezdi. Umûma âit olan bu kadınlar kapılarının üzerine bir işâret çekerlerdi. Kadın hâmile kalıp doğum yapınca bütün erkekler gelip başına toplanır ve çocuğun babasını tesbît için bir yetkili

(ehl-i vukûf) seçerlerdi. Çocuk ehl-i vukûf'un tesbît ettiği kişiye verilir ve onun adıyla anılırdı. Teslîm edilen şahıs çocuğu kabul etmekten kaçınamazdı.» (Buhârî, Kitâb el-Nikâh, VI, 132 - 133).

Kumar son derece yaygındı. Hattâ mallarıyla birlikte kadınlarını kumara verenler bulunuyordu. Faiz son derece yaygındı ve toplumda ticâret faiz esâsına dayanıyordu. Faiz, parada katlanma ve hayvanlarda yaş hesâbına göre olurdu. (Taberî, Tefsîr, IV, 59). İçki ve fal da çok yaygındı.

Her kabîlenin özel bir putu vardı. «Ensâb» adı verilen putlar, toplu mahallerde bulunmayan, ancak ferdler tarafından dikilen taşlardan oluşuyordu. (İbn el-Kelbî, Kitâb el-Asnâm, 33). Bir adam yolculuğa çıkıp herhangi bir yerde konakladığı zaman, yerden dört taş alır, en düzgününü seçerek kendine ilâh edinirdi. Diğer üçünü ise tenceresinin altına koyardı. Gideceği zaman seçtiği taşlar olduğu yerde kalırdı. (İbn el-Kelbî, Kitâb el-Asnâm, 44). Belirgin bir âhiret inancı yoktu. Meleklerin, Allah'ın kızları olduğunu kabul ediyorlardı.

Kabîlecilik öylesine yerleşmiş idi ki, «ister zâlim olsun, ister mazlûm olsun» herkes kendi kabîlesinden olana yardım ediyordu. Kabîleler arası savaşlar uzun yıllar devâm edip gidiyordu. Nitekim «Eyyâm'ül -Arab» adını alan destânî metinler, bu kabîle savaşlarının kahramanlıklarını anlatıyordu. Bu ismi alan üç büyük savaş olmuştu.

a — Yevm el-Buâs : Ficâr harbi de denilen bu savaş, Medîne'deki Evs ve Hazreç kabîlesi arasında ve dört dönem olarak uzun süre devâm etmiştir.

b — Yevm el-Bessûs : V. asrın sonlarına doğru meşhûr Arap kabîlelerinden Benu Bekr ile Benu Tağlib arasında cereyân etmiştir. Kıssat'ül-Zîr adlı halk destânında anlatılan bu savaş «Bessûs» adlı kadına âit bir dişi devenin yaralanması sonucu çıkmış ve kırk yıl sürmüştür.

c — Yevm ed-Dâhis v'el-Ğabrâ : Bu çatışma Abes kabîlesi reîsine âit Dâhis isimli bir at ile, Zübyân kabîlesi reîsine âit Ğabrâ isimli atın yarışması sırasında, Zübyânî'lerin rakîblerine haksızlık etmeleri üzerine çıkmıştır. Bu savaşta meşhûr halk şâiri Antere İbn Şeddâd (522 - 615) şiirleri ve silâhıyla ün kazanmıştır. Savaş, İslâmiyet'in gelişine değin sürmüştür. (P. Hitti, Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi, I, 134 - 136).

Araplar için mükemmel insan olmanın üç şartı vardı : Belâğat, okçuluk ve ata binmek.

Sosyal yapı itibârıyla Arapların insanlık ortak câmiasına verebilecekleri hemen hemen hiç bir evrensel değerleri yoktu.

Tarihî alt yapı bakımından da Arap cemiyeti son derece yetersiz idi. Araplar, tarih sahnesinde çok geç zamanlarda görünmeye başla-

mışlar ve İslâm öncesinde, yarımadanın dışına ulaşabilen bir varlık göstereınemişlerdir. Devlet kurma süreci araplarda çok geç zamana rastlar. Nerde ise tarihte söz sâhibi olan devletler kurulur, yıkılır ve ancak araplar o yıkılış döneminde devlet kurma sürecine girerler. Bu da yarımadanın dar sınırları dışına aslâ çıkamaz.

Şöyle ki; Araplar genellikle Arab-ı Bâide (Âd, Semûd, Tasm ve Cedis kavimleri gibi yokolup gitmiş araplar) ve Arab-ı Bâkiye (varlıklarını devâm ettiren araplar) diye ikiye ayrılırlar. Arab-ı Bâkiye de ikiye ayrılır :

a — Arab-ı Âribe. Bunlar, Yemen'de yaşayan Güney araplarıdır. Tevrât'ta Joktan diye geçen Kahtânî'ler bu gruba girer.

b — Arab-ı Müsta'ribe. Hz. İsmâîl'in soyundan gelen, Adnân kanalıyla Rasûlullah'a ulaşan Kuzey araplarıdır. Bunlar Hicâz, Necid, Palmyra ve Nabt'ta yaşayan Nizârî'ler ve Maadilerdir.

Yarımadanın tarihinde ilk devletleşme sürecine Güney Arabistan'da rastlanıyor. Güney Arabistan'da Main veya Maan devleti adı verilen M.Ö. 1400-650 yılları arasında yaşadığı sanılan küçük bir devlet kurulmuştur. Daha sonra yine aynı bölgede başkenti Ma'rib olan Sabâ devleti kurulmuştur. (M.Ö. V. - M.Ö. II. asır) Hz. Süleymân ile ilişkisinden Tevrât'ta bahsedilen Sabâ melikesi Belkîs bu devletin kraliçesi idi. Kezâ Habeşistan'a bu adı veren «Habasat» kavminin de bu devletin mensûbu olduğu sanılmaktadır. Bilâhere Güney Arabistan'da Himyerî devleti kurulmuştur. (M.Ö. II. - M. 525). Meşhûr Zu Nüvâs isimli devlet adamının Hıristiyan Habeş'liler ile mücâdelesi destânlara konu olmuştur. Kezâ Fil ordusunun komutanı olan Ebrehe el-Eşrem (Dudağı yarık Ebrehe) San'â'da Külleys tapınağını yaptırarak, arapların Mekke'yi bırakıp oraya gelmelerini istemiş, bunu başaramayınca ünlü, fillerle donatılmış ordularıyla Mekke'ye saldırmıştır. Seyf İbn Zi Yezn de Güney Arabistan'da Habeş'lilere karşı İran'lıların desteğiyle başkaldırmış ve netîcede Güney Arabistan 629 da müslümanlar tarafından fethedilene değin bir İran eyâleti haline dönüşmüştür.

Kuzey Arabistan'da devletleşme süreci ise daha geç zamanlara rastlamaktadır. Nabatî Krallığı (M.Ö. IV. asrın sonları) Akabe körfezinin kuzeyindeki Petra kentini başkent yapmış bilâhere Roma İmparatoru Trianus tarafından yıkılmıştır. Tedmür devleti (I. Asır) ise kral Uzeyne (Edentus) ile karısı Zenobya (Zeyneb-Zennube) ile şöhret bulmuştur. Uzeyne, İran ile savaşarak başkent Medâin (Ktesiphon) i zabtetmiş ancak karısının hîlesi sonucu öldürülmüştür. İmparatoriçe olan Zenobia Mısır'ı Roma'lıların elinden almış bilâhere Roma orduları tarafından esîr edilerek devleti yıkılmıştır (274). Kuzey Arabistan'da ku-

rulan devletlerden birisi de Gassânî devletidir. (III. Asır) Komşularıyla iyi ilişkiler kuran bu devletin ünlü hükümdârı Hâris, Bizans imparatorları tarafından Basileus unvânı ile taltîf edilmiştir. 613 te İran'lılar tarafından yıkılmıştır. Lahmî (Hîre) devleti ise (III. Asır ortaları) Hîre'de kurulmuş ve Hâlid İbn Velîd tarafından yıkılmıştır. (633) (Küçük İslâm Ansiklopedisi, Arabistan maddesi). Bu devletlerde yönetim biçimi mutlak monarşi idi, krallık ve kabîle reîsliği verâsetle intikâl ederdi.

Kıyaslanacak olursa araplar, tarihî altyapı bakımından da son derece zayıftılar. Nitekim devletleşme süreci Bâbil'de (M.Ö. 4500-728), Mısır'da (M.Ö. 4400 - 525), İsrâiloğulları'nda (M.Ö. 2300), Hitit'lerde (M.Ö. 2000 - 546), Fenikeliler'de (M.Ö. 1600 - 800), Asurlular'da (M.Ö. 1830 - 535), İran'da (M.Ö. 900), Hindistan'da (M.Ö. 900), Yunanistan'da (M.Ö. 900 - 146), Çin'lilerde (M.Ö. 3341), Japonlar'da (M.Ö. 1200) ve Türk'lerde (M.Ö. 220) yıllarında başlamıştır. Buna karşılık bu devletlerin birçoğu, dünyanın büyük bir kesiminde, hâkimiyetlerini uzun asırlar sürdürmüşler ve parlak medenî gelişmelere katkıda bulunmuşlardır.

Kültür bakımından da İslâm öncesi arapların insanlığa takdîm edecekleri birşey yoktu. Yazının gelişmediği, dolayısıyla okuma yazma bilmeyen —Kur'an'ın ta'bîriyle ümmî— bu toplumda kültürel bakımdan evrensel etkinlikler göze çarpmaz. Beşerî kültür varlığının en önemli sâhası olan güzel san'atlar alanında edebiyat müstesnâ hemen hemen hiç bir gelişme görülmez. Kalıcı ve âbidevî çapta bir mi'mârî eser görülmediği gibi, mûsikî, resim ve heykel dallarında çok cılız ve sâdece çöl insanının ilkelliklerini yansıtan verimlerin dışında, san'at değerini hâiz eserler yoktur. Yazının teşekkülü çok geç zamanlara rastladığı için süsleme ve hat san'atı da gelişme kaydetmemiştir.

Edebiyat sâhasına gelince, İslâm öncesi Arap toplumunda yazılı edebiyat mahsûlleri hemen hemen yok gibidir. Bugün karşımızda duran eserler ise İslâm sonrası dönemlerde yazıya aktarılmış, oral (simâî) mahsûllerdir. Hikmetli sözler ve darb-ı meseller halindeki halk edebiyatının meşhûr isimleri Eksem İbn Sayfî, Hâcib İbn Zürâre ve Huss'un kızı Hind, İslâm'ın gelişinden önceki yakın dönemlerde yaşamışlardı. Halbuki aynı dönemlerde dünya edebiyatının klasikleri ürünlerini vereli asırlar olmuştu.

Araplarda edebiyatın gelişen tek dalı şiirdir. Araplar her şâire şiirini ilhâm eden ve fısıldayan bir cin olduğunu ve şâirin o cin ile dostluk kurduğunu kabul ediyorlardı. Panayırlarda, yıllık toplantılarda dinî ve millî günlerde şiirlerini okuyan şâir, Arap insanı için gaybın habercisi veya kâhin gibi idi. Çölün bitmez tükenmez ufukları içinde yol alan, hayvanını otlatan bir bedevî için, zengin bir yapıya sâhip olan

Arap dili, ifâde edilmez bir hazîne sayılırdı. Bu zengin dilin en iyi yorum vâsıtası ise şiirdi. Şiirin gelişme tarihi de çok eskilere varmaz. Bilâhere Emevîler devrinde derlenip yazılı hale getirilen câhiliyyet devri şiirinin en eski mahsûlleri ancak 500 yılı civârına kadar iner. Yukarda zikredilen Bessûs savaşı esnâsında Mühelhil (öl. 531) kasîdeleriyle kavmini harekete geçirmişti. Yine bu dönemde muallakât adı verilen askı şiirleri ortaya çıkmıştır. Nitekim Tâif yakınlarındaki Nahle mevkiinde kurulan Ukâz, Mecenne ve Zü'l-Mecâz panayırlarında toplanan halk huzûrunda tertîb edilen şiir yarışları esnâsında birinci gelen şiirler Ka'be'nin duvarına asılarak halka teşhîr ediliyordu. Ve genç olsun, yaşlı olsun bütün araplar birinci gelen bu şiirleri okumaktan sonsuz haz duyuyorlardı. Bu yarışmada birinci gelen şiirler arasında, daha sonra «Muallakât-ı Seb'a» adı verilecek olan yedi askı şâirlerinin (İmrı'ül Kays öl. 540), Tarafa, Züheyr, Lebîd, Amr İbn Külsûm, Antere (öl. 615), Nabiğa el-Zübyânî bazan da Hâris ve A'şâ'nın adı geçer) gibi câhiliyye devrinin ünlü isimleri bulunuyordu. Muallakât, daha sonraları Emevîler devrinde Mufaddal ed-Dabbî tarafından (öl. 786) el-Mufaddaliyyât isimli eserde toplanmıştır. Klâsik devir Arap şiirinin başlıca konuları, medh (övme), fahr (övünme), mersiye (ağıt), Risâ (ağıt söyleme), hicâ (hicvetme), nasîb, tegazzül, teşebbüb (kadın ve aşk şiirleri), i'tizâr (özür dileme), isti'tâf (şefkât dileme), vasf (niteleme), teşbîh (benzetme), hamâse (yiğitlik ve kahramanlık), mülah (hafîf şiirler) ve lehv (eğlence) gibi konulardı. Bu konular, çoğunlukla dar çöl hayatının çerçevesinin dışına taşmayacak şekilde anlatılıyordu. Sevgilinin yurdundan göçmesi, sevgiliye ifâde edilen duygular, sevgilinin kabîlesinin kahramanlığı, sevgilinin bineğinin —genellikle deve ve at— tasvîri, çölde konaklama yeri, sevgilinin çadırı ve nihâyet konak yerinden göçetmiş olan sevgilinin kabîlesinden arta kalan ocak vs. gibi şeylerin tasvîrinden ibâret olan bu şiir, hiç bir zaman için evrensel boyutlara ulaşamamıştır. İslâm gelinceye kadar da, yarımadanın sınırlarının dışında okunup ezberlenmiş değildi. Ancak İslâm'ın gelişinden sonra, onu getiren kavmin malı olan bu eserler yarımadanın dışına taşabilmiştir.

İslâm öncesi Arap cemiyetinin gelişmiş olduğu yegâne sâha olan edebiyatın durumu bu idi. Ancak konularının dışında bu edebiyatın inkârı imkânsız bir husûsiyeti vardı ki bu da çok zengin bir yapıya sâhip olan Arap dilinin kıvraklığı ve zenginliğiydi. İşte Arap insanına edebiyat zevkini bu zengin dil veriyordu. Konusu son derece zayıf, fakat lisânî cephesi fevkalâde üstün olan bu edebiyata İslâm aynı zamanda Kur'an-ı Kerîm ile zengin bir muhtevâ kazandırmıştır.

Gelişmesini İslâm'dan önceki iki asrın ötesine indiremeyen şiir sanı'atı ile de araplar İslâm'dan önce insanlığa takdîm edecek bir hazîneye sâhip değillerdi.

Nihâyet son önemli faktör olan insan unsuru bakımından da İslâm öncesi Araplar bir varlık gösterememişlerdi. Arap insanı, şahsî kâbiliyeti itibâriyle hiç bir konunun derinliğine inecek çapta değildi. Kabîle taassubu ile dolu olan bu topluluk, kabîlesiyle iftihâr etmenin ve gösteriş için canını vermenin ötesinde ne teknik bakımdan, ne de nazarî ilimler yönünden dikkat çekici bir yetenek gösterebilmiştir. İnsan zekâsının en önemli ifâdelerinden birisi olan felsefe dalında varlık göstermemişlerdi. Nitekim bu husûsu Şehristânî şöyle ifâde ediyor : «Arap hakîmleri çok az bir topluluktur. Hikmetlerinin çoğu da düşünce boşluklarından ve tabiat bozukluğundan ibârettir.» (el-Milel ve'n-Nihal, II, 60).

Arap insanının bu konudaki yetersizliğini Ahmed Emîn de şöyle belirtiyor : «Arap insanı, kâinâta umûmî ve evrensel olarak bakmamıştır... Bilakis o, çevresine göz atarken, hayrânlığını te'mîn eden bir manzara görecek olursa harekete gelerek, içinden bir veya birkaç mısra veya darb-ı mesel veya hikmet dolu söz coşuverir... O manzaranın derinliklerine inmek, temellerini ve mâhiyetini inceden inceye değerlendirip ona kapsamlı biçimde bakmak ise Arap zekâsı iie uyuşmayan bir şeydir. Bunun da ötesinde o, birşeye bakarken o şeyi derinliğine düşünerek kuşatmaz. Sadece hayrânlığını tahrîk edecek özel noktaları üzerinde durur.» (A. Emîn Fecr'ül-İslâm, 41 - 42).

İlmî ve teknik alanda ise hiç bir varlık göstermemişlerdir. Ancak bazı astrolojik ve astronomik bilgilere sâhip bulunuyorlardı ki bunlar o günün dünyasında bilinenlere nisbetle bir hiç mesâbesindeydi.

Görülüyor ki; İslâm öncesi Arap toplumu ve insanı, çağında yaşanan hayat tarzından habersiz, dışındaki dünya ile boy ölçüşemeyecek derecede geri ve hiç bir alanda başarı gösterememiş bir toplumdu. İşte İslâm bu toplumu aldı, kendi özel eğitim sistemiyle terbiye ederek cihânın en hareketli kavimlerinden, en bilgin ve en medenî toplumlarından biri haline getirdi. Bu gelinen nokta neydi ve bu gelişin sırrı nerede saklıydı?

Bu gelişmenin sırrı, Rasûlullah'ın getirmiş olduğu sistemin ana kaynağında; Kur'an'da saklıydı ve Allah'ın Rasûlü bu insanların üzerine zaman zaman şefkatla, zaman zaman ibret dolu dersler, öğütler vererek eğilmiş ve onları cihânın en seçkin insanları durumuna getirmişti. Ümmetine karşı böylesine özenli davranan peygamberin getirdiği risâletin önemini iyice kavramış olan ashâbı; onun öldüğü gün dehşete kapılarak «Muhammed öldü» diyenleri reddetmiş, hattâ Hz. Ömer gibi bazıları da «Muhammed öldü diyenleri bu kılıcımla öldürürüm» diyerek karşı çıkmış ama bu çıplak gerçeği de Kur'an'ın buyruğunu hatırlayarak kabul etmişlerdir.

İşte kendi aralarından çıkan peygamberin Arap insanına ve daha sonra tüm insanlığa kazandırdığı bu değerler, şu kadar asır sonra bile tüm ihtişâmıyla gözler önündedir. (Bekir Karlığa, İslâm Düşüncesine Giriş, 50 - 60; Basılmamış Ders Notları).

İslâm'ın Doğduğu Zaman Dünya Milletlerinin Durumu :

Yukarda İslâm'ın —dolayısıyla İslâm düşüncesinin— doğuşu sırasındaki Arabistan ve Arap toplumunun durumunu gözden geçirdik. Acabâ o zaman dünyanın diğer milletleri düşünce, kültür ve medeniyet alanında hangi noktada bulunuyorlardı?

İslâm öncesi dünyanın durumu Arabistan'dan hemen hemen farksızdı. Dünyadaki kültürel durgunluk her yanda etkinliğini sürdürüyordu. Kocamış iki kültür bölgesi Bizans ile İran hiç bir yeni fikir getirmiyordu insanlık âlemine. Uzak Doğu'da yeni bir fikir ışığı yanmadığı gibi, ne Kuzeyde ne de Güneyde insanlığa bir kurtuluş ufku gösterecek çapta bir fikir meş'alesi yanmıyordu. En uzak doğudan Batıya doğru gelindiğinde milletlerin ve devletlerin durumu kısaca şöyleydi :

a — Çin : M.Ö. 1450 - 1050 yılları arasında Shang sülâlesinin hâkimiyyeti ile tarihte büyük bir devlet kuran Çin'de; bilâhere, M.Ö. 1050 - 242 yılları arasında Chou sülâlesi iktidârı ele geçirdi.

Çin'de M.Ö. 551 - 479 yılları arasında yaşamış olan Konfüçyüs (Kung-Fu-Tseu) Çin toplumunu uzun asırlar etkileyecek olan fikir sistemini kurar. Aynı dönemlerde yaşayan Lao-tse'nin Taoizm'i, Hindistan'dan gelmiş olan Budizm'in etkisiyle kaybolmaya başlar. 220 - 589 yılları Çin tarihinin parçalanma dönemidir. Bu devirde pek çok devletçikler kurulur ve dağılır. Nihâyet 580 yılları civârında Sui devleti Çin'e hâkim olur. Ve bu dönemde Çin'de Budizm müesseseleşir, Budist tapınakları bir nevi bankerlik kurumları haline gelir. Çin'in ekonomik hayatında faizle muâmele gören Budist râhiblerin etkisi fazla olur. (Wolfram Eberhard, Çin Tarihi, 189).

Çin ile yakın ilişki içerisinde bulunmamış olan Arap Yarımadası sâkinleri, Çin'in eski ve köklü bir tarihinin bulunduğundan haberdâr olmalıdırlar ki, Rasûlullah : «İlim Çinde de olsa arayın» buyurmuştur. M. Hamîdullah'a göre Hz. Peygamber, Ummân'a yaptığı ticârî seyâhatta Çin'lilere rastlamıştır. (İslâm Peygamberi, I, 20).

b — Japonya : Japonların dünya polltikasında görünmeye başladıkları dönem tarihin çok geç bir devrine rastlamaktadır. Güneş tanrıçasının soyundan geldiklerini bildiren Japon rivâyetlerine göre, Jimmo -Tenno (Mikado) M.Ö. 660 da imparator olur ve ilk japon devletini kurar. Daha sonra bu milletin kültürel hayatı hakkında fazla bilgiye rastlanmaz. Çin'li seyyâhların günlüklerinden bilgi edinilmektedir. 250 yılında Yamato devleti kurulur. Bu devlet IV. yüzyılda Budizm'i res-

men kabul eder ve böylece Rasûlullah'ın yetiştiği dönemde Budist kültür Japonya'ya hâkim olur. (Wolfram Eberhard, Uzak Doğu Tarihi, 37 - 38, Ankara, 1957).

c — Hindistan : Mîlâddan önce yaklaşık 900 yıllarında Ârî ırka mensûb olanlar, bugünkü Hindistan'a gelip yerleşmişlerdi. Aryânîler kast sistemi ile dört sınıfa ayrılmışlardı. Bu sınıflardan birinden diğerine geçiş olmazdı :

1 — Brahmanlar (râhibler)
2 — Kasitaryalar (prensler ve askerler)
3 — Vasiaslar (çiftçiler ve hayvancılar)
4 — Çudralar (işçiler ve köleler)

Ârî ırka mensûb olmayanlar ise bu kast sisteminin dışında ve daha aşağı bir mertebede bulunuyorlardı.

M.Ö. 560 yılında Gottama Buddha dünyaya gelir ve Hind'li insanın tabîat karşısındaki zaaf ve aczini bir nevi içe dönüşle ve gerçeklerden kaçışla telâfî etmeye çalışır. Aynı dönemlerde Jainizmin kurucusu olan Jina (M.Ö. 540) da dünyaya gelir. Daha sonra M. Ö. 400 yılı dolaylarında Hindistan'da Mağada devleti kurulur. M.Ö. 327 yılında Yunanlı İskender Hindistan'ı zabtederek ülkesine katar. İskender'in çekilmesinden bir süre sonra ise M.Ö. 298 Morya devleti kurulur. M.Ö. 155 yılında da Saka türkleri Hindistan'a hâkim olurlar. 308 yılı civârında Gupta devleti Hind birliğini yeniden kurar ve 455 de dağılır. Nihâyet 450 de Eptalidler Hindistan'da iktidârı ele geçirirler.

Hindistan'da Hıristiyanlığa benzer bir üçlü ilâh sistemi (trimurti) hâkim idi.

1 — Brahma (yaratıcı tanrı)
2 — Vişnu-Krişna (koruyucu tanrı)
3 — Şiva (yokedici ve yenileyici tanrı)

Putlar kolleksiyonunu andıran Hind Budizminde bir zaman geldi ki putların sayısı 400 milyona ulaştı. (M. Hamîdullah, İslâm Peygamberi, I, 20).

Rasûlullah'ın geldiği dönemden kısa bir süre sonra Budizm Hindistan'dan tamâmen kovulacaktır. Mîlâdî 606 yılında Kuzey Hindistan, Sanekar kralının oğlu olan Harş tarafından ele geçirildi. Harş İmparatorluğunu Güneye doğru genişletti. Kısa bir süre sonra yenildi ve böylece Hindistan'da tâm bir anarşi hüküm sürmeye başladı ve uzun yıllar daha güçlü bir devlet kurulmadı. (Y. Hikmet Bayur, Hindistan Tarihi, I, 41 - 121, Ankara,1946).

d — Türkler : Tarihi mîlâddan önce ikinci binlere kadar uzanan türklerin tarih sahnesinde belirmesi bir hayli geç dönemlere rastlar.

M.Ö. 1050 - 242 yılları arasında Çin'de hüküm sürmüş olan Çhou hânedânının Türk olduğu bazı kaynaklarca belirtilmektedir.

Türk milletinin devletleşme sürecine geçişi, M.Ö. 220 yıllarında Teoman Yabgu tarafından kurulan Hun devleti ile olur. M.Ö. 48 yılında Türk devleti, Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrılır. 216 - 394 yılları arasında Siyenpiler (Tabgaçlar), 394 - 552 yılları arasında Avarlar, 552 - 745 yılları arasında da Göktürkler hâkim olurlar. 552 yılında Göktürk Hâkânı Bûmin Kağan imparator olmuş ve ondan sonra 12 kağan iktidâra gelmiştir. Rasûlullah'ın geldiği devirde Göktürk devleti Doğu ve Batı kağanları tarafından yönetiliyordu, ancak etkin bir rol oynayamıyordu.

e — İran : M.Ö. 2750 - 640 yılları arasında bugünkü İran'da Elâmlılar hâkim bulunuyordu. Başkentleri Sus kenti olan Elâmlılar ilkin Akad, sonra Asur, sonra da Pers İmparatorluğunun egemenliği altına girmişlerdir. Daha sonra M.Ö. 708 de bu bölgede Medler hâkim olmuşlardır. 153 yıl bu devletin hâkimiyetinden sonra M.Ö. 555'te Kirus'un, büyük babasını esîr etmesi sonucunda Pers İmparatorluğu kurulmuştur. Ahmenidler denilen bu hânedânın kurucusu olan Kirus, 546 da Lidya devletini, 539 da Babil'i alarak, imparatorluğunu bütünüyle İran, Afganistan, Kuzey Hindistan, Belucistan, Güneybatı Türkistan, Mezopotamya, Küçük Asya, Suriye, Lübnan, Kıbrıs, Filistin ve Güney Kafkasya'ya kadar genişletmiştir. Onun yerine geçen oğlu Kambiz, Mısır ve Batı Libya'yı da imparatorluğuna katmıştır. M.Ö. 521 yılında Darayawuş diye bilinen meşhûr Dârâ (Yunanca Darius) bu geniş imparatorluğa, Trakya, Makedonya, Batı Karadeniz kıyıları, Sind, Pencap ve Orta Asya'da büyük bir toprak parçasını ekleyerek doğuda Çin ile komşu yapmıştır.

Büyük İskender'in Asya seferine çıkmasıyla Pers İmparatorluğuna bir süre ara verilir. İskender M.Ö. 331 de Gavgamela ve Arbela (Erbil) da III. Dârâ'nın ordularını dağıtır, 330 da Ekteban'a (Hemedân) girerek Pers İmparatorluğuna son verir. Ancak İskender fırtınasının dinmesinden sonra M.Ö. 249 da Arsakiler (Partlar) yeniden İran devletini kurarlar ve 475 yıl boyunca İran'ı yönetirler. M.S. 226 da Arsakilerin yerini Sâsânîler alırlar. Başkentleri Ktesiphon (Medâin) idi. Zerdüşt dinine mensûb olup, Pehlevî farsçası konuşurlardı. İlk imparator I. Erdeşir'dir. Sâsânîler Roma İmparatorluğuyla sürekli mücâdele ettiler.

Rasûlullah'ın geldiği dönemde I. Husrev Enuşirwan (531 - 579) (İslâm kaynaklarında Nûşirevân-ı Âdil diye geçer.) imparator bulunuyordu. Bu imparator İran'ın hudûdlarını, Küçük Asya ve Yemen'e kadar genişletti. Bunun yerine geçen oğlu Hürmüz Türkzâd (579 - 589) Türk anadan doğma idi. Onun yerine geçen II. Hüsrev Pervîz (589 - 628)

Rasûlullah'ın devrinde imparator idi. Bu dönemde Bizans ile İran arasında Doğu Akdeniz ve Anadolu'da büyük mücâdeleler oluyordu. Aynı devirde güneyde bir volkan gibi genişleyen İslâmî hareketten habersiz iki büyük devlet birbiriyle toprak mücâdelesi içinde idiler. 617 yılında Üsküdar'a kadar olan arâzîyi alan İran'lılar Bizans İmparatorluğunun başkentinin karşı kıyılarına yerleştiler. 626 da Kadıköy'ü aldılar. Muhteşem Sâsânî İmparatorluğu kendini mahvedecek tehlikeyi sezmeksizin, Boğazlara hâkim olmanın sevinç sarhoşluğu içindeydi. Nihâyet 642 de III. Yezdigerd İslâm orduları tarafından Nihâvend meydan muhârebesinde yenilerek 651 kasımında öldürüldü. Kızı Bibi Şehr-Bânû Hz. Hüseyin ile evlendi.

Rasûlullah'ın geldiği esnâda gerçekten yeryüzünün iki süper devletinden birincisi olan İran, Zerdüşt dinine mensûb ve Mazdeizm'in hâkimiyeti altında idi. Mazdek'e göre kadınlar ve mülk eşit olarak paylaşılmalıydı. İsteyen isteyen kadınla birlikte olabilirdi. Hattâ imparatoriçe bile herkesin birleşme vâsıtası olabilirdi. (Bkz. M. Şemseddin Günaltay, İran Tarihi, I - II, İstanbul, 1947).

f — Habeşistan : Habeşistan'ın halkı aslen Arabistan'dan buraya göç etmiş kavimlerdendi. Daha sonra Habeşistan Hıristiyanlığı kabul ederek, Kıbtî kilisesine bağlandı. Ve muhtelif def'alar Arabistan'a hücûm edip burayı hâkimiyetleri altına aldılar. Habeş imparatorlarına «Necâşî» denirdi (Negus). Arabistan'ı ele geçiren Habeş'liler buraya umûmî bir vâlî atadılar. Bu idâre böylece devâm edip gitti. Nihâyet Rasûlullah'ın geldiği sıralarda Arabistan umûmî vâlîsi Aryat, Ebrehe isimli bir kumandan tarafından öldürüldü. Habeş imparatoru durumu düzeltmek için Ebrehe'yi Arabistan umûmî vâlîsi olarak atadı. 570 yılında fillerle donatılmış ordusuyla birlikte Kâ'be'yi yıkmaya tevessül etti ise de Ebâbîl kuşlarının attıkları taşlar sonucu mağlûb olarak geri döndü.

g — Bizans : Roma devletinin doğu bölümü, daha sonra Bizans adını almıştır ki araplar buna «Rûmiyye» diyorlardı. Roma devleti M.Ö. 216 yılında Roma Cumhûriyeti ile Makedonya Krallığı arasında 11 yıl devâm eden I. Makedonya savaşı ile varlığını göstermeye başlar. Roma M.Ö. I. yüzyılda Akdenizi bir göl haline getirdiği gibi Doğu'da Anadolu'yu Fırat'a kadar alarak İran ile sınırdaş olur. 395 yılında imparator Büyük Theodosius imparatorluğunu Doğu ve Batı olmak üzere ikiye böler. Doğu Roma'nın başkenti Konstantinopolis, Batı Roma'nın başkenti de Roma olur. İmparator Konstantinus, 313 yılında Hıristiyanlığı meşrû' din olarak tanır ve bilâhere Büyük Theodosius 379 da devletin resmî dini haline getirir. Theodosius'un büyük oğlu Arcadius Doğu Roma imparatoru olarak İstanbul'da, Honorius ise Batı Roma

imparatoru olarak Roma'da babalarının yerine geçerler. Ancak Batı Roma, 80 yıl sonra 476 da yıkılır. Böylece Doğu Roma imparatorları tek başlarına Roma imparatoru olarak devâm ederler. Charlamagne'nin 800 yılında kendini Batı Roma imparatoru ilân etmesine değin durum böyledir. Sayısı 72 olan Roma imparatorlarının 40 ı öldürülmek sûretiyle tahtı terketmişlerdir.

Doğu Roma, 395 ten 1453 e, Fâtih'in İstanbul'u fethine kadar devâm eder. Resmi dili latince olan Bizans'ta bilâhere VI. yüzyılın sonunda resmî dil Yunanca olmuştur. Ekonomik bakımdan gâyet müreffeh yaşayan Bizans 1071 Malazgirt yenilgisiyle bu etkinliğini yitirmiştir.

Rasûlullah'ın bi'seti esnâsında Bizans'ta Latin asıllı Mauricius hânedânından I. Mauricius (582 - 602), Grek asıllı Phocas hânedânından I. Phocas (602 - 610) ve Ermeni asıllı Heraclius hânedânından I. Heraclius (610 - 641) iktidârda bulunuyordu. Sürekli İran'la savaşan Bizans, zaman zaman İran'a karşı mağlûb olmuştur. Nitekim Hicretin 6. yılında Ninova'da İran'lıları yenilgiye uğratmışlardı. Bu sırada dünyanın birinci süper devleti olan Bizans, 641 e doğru Sûriye, Filistin, Mısır gibi en büyük eyâletlerini müslümanlara kaptırdı.

Fikrî ve siyâsî hercümerç içerisinde bulunan Bizans da insanlığa taze kan verecek bir rûha sâhip bulunmuyordu.

Görülüyor ki; Mîlâdın yedinci asrında insanlık, dünyanın her tarafında dinamizmini yitirmiş, yaşlı bir organizmaya benziyordu. İnsanlık, organizmaya canlılık verecek bir kurtarıcıyı beklemekte son derece haklıydı. Çünkü kurtuluşu beklemekten başka birşey yapamıyordu. Beklenen kurtarıcı, dünyanın en ücrâ köşesinden çıktı. İlkel bir toplumda yeni bir dinamizm insanlığa yepyeni ümidlerin ufkunu açtı.

Rasûlullah'ın doğduğu dünyayı Mehmed Âkif bize şöyle tasvîr etmektedir :

Ondört asır evvel yine bir böyle geceydi,
Kumdan, ayın ondördü, bir öksüz çıkıverdi!
Lâkin, o ne hüsrândı ki : hissetmedi gözler;
Kaç bin senedir, halbuki, bekleşmedelerdi!
Nereden görecekler? Göremezlerdi tabiî :
Bir kerre, zuhûr ettiği çöl en sapa yerdi!
Bir kerre de, ma'mûre-i dünya, o zamanlar,
Buhrânlar içindeydi, bugünden de beterdi.
Sırtlanları geçmişti beşer yırtıcılıkta;
Dişsiz mi bir insan, onu kardeşleri yerdi!
Fevzâ bütün âfâkını sarmıştı zemînin,
Sâlgındı, bugün şarkı yıkan tefrika derdi.

(Safahat, VII. kitap, Gölgeler, 500)

Ve Büyük Değişim :

Rasûlullah, dünyanın o gün için bilinen üç kıt'asının tâm orta noktasında ve bu sebeble kısa zamanda çevreye yayılma imkânı bulunan bir muhîtte zuhûr etti. Dünyanın Doğusunda veya Batısında, Kuzeyinde veya Güneyinde değil, tâm merkeze en yakın olan bir bölgede dünyaya geldi. Böylece her yere rahatlıkla yayılma imkânı buldu.

Rasûlullah, siyâsî otoritenin en az etkili olduğu bir muhîtte zuhûr etti. Eğer çok güçlü devlet otoriteleri ile mücâdele etmek durumunda kalsaydı, Hz. Îsâ gibi daha başlangıçta ağır zulüm ve işkencelere ma'rûz kalabilirdi. Kaldı ki otorite bakımından çok zayıf olan Arabistan'da bile fevkalâde tehlikelere ma'rûz kalmıştır.

Yeraltı ve yerüstü kaynakları itibârıyla dünyanın en verimsiz bir muhîtinde zuhûr etti. Böylece dünyada hâkim olan otoritelerin —doğarken— baskısı ile yüz yüze gelmekten uzak kalması mümkün oldu. Yeraltı ve yerüstü zenginliklerinin olmaması dış güçlerin ve özellikle iki süper gücün dikkatini üzerine çekmekten alıkoydu. Öyle ki Bizans ve İran; ancak tehlike kendi saraylarını tehdîd edecek duruma geldiği zaman işin önemini farkettiler.

Arabistan tabiî olarak bir fikir sisteminin yayılmasına elverişli en sâkin bir ortam idi.

Rasûlullah son derece ibtidâî hayat süren bir toplumda zuhûr ettı. Çünkü bu toplum, her bakımdan medenîleşmemiş olmakla bâkir bir durum arzediyordu. Bâkir toplumlar; oturmuş kurumlara sâhip olmadıkları için, gelenekleşmiş ve hattâ kireçleşmiş ilkelerden yoksun olurlar. Bu ise onlara rahat hareket etme imkânı sağlar. Bu yüzden çok atak davranabilirler. Halbuki kurumlaşmış toplumlar, çok zor hareket etme kâbiliyyetine sâhiptirler. Bu sebeple hızlı atılımlar da yapamazlar.

Ayrıca bâkir toplumlarda, refâhın getirdiği gevşeklik bulunmayacağı için, herşeye kolaylıkla katlanılabilir. Hattâ insanlar seve seve kendilerini tehlikeye atabilirler. Nitekim Germenler Roma'lıları, Moğollar Çin'lileri bu sebeple mağlûb etmişlerdir. Ölüm korkusu medenî toplumlarda daha fazla görülmektedir. Zîrâ hayatın nimetlerinden yararlanma isteği; olur olmaz mâcerâlara atılmaya engel olmaktadır.

Buna karşılık ticâret ile iştigâl, dünyanın terkedilmiş bölgesinde yaşayan bu insanlara, dünyada olup bitenlerden haberdâr olma fırsatı sağlıyordu.

Arabistan'ın verimli bir alanda bulunmayışı, Arap ırkının göçler ve savaşlarla dejenere olmasını önleyen önemli bir faktör olmuştur. Eğer Akdeniz kıyıları veya Anadolu gibi verimli toprakları olsaydı; dünya fâtihlerinin gözü Arabistan'ın üzerinde olurdu ve bu da Arap insanının değişik kanlarla karışması sonucunu doğururdu.

İslâm öncesi dönemde arapların büyük bir etkinlik gösterememiş olmaları, onların yeni sisteme uyum göstermeleri için en büyük sebep oldu. Bu insanlar kendilerinin dünyanın en üstün, en zekî en seçkin kavmi olduklarını iddiâ etmiyorlardı. Ayrıca göğün veya güneşin çocukları olduklarını da söylemiyorlardı. Ama çok ilkel bir kabîle taassubu içindeydiler.

Hz. Muhammed gerek soyu-sopu, gerekse şahsiyyeti itibârıyla yeni bir sistemi yüklenmeye en müsâit kişiliğe sâhibti. Okuma yazma bilmeyişi, onun kafasının olumsuz şartlanmalardan uzak olmasını sağlıyordu. Kavminin içinde emîn bir kişi olarak, sözünde doğru olması; onun fikrinin benimsenmesinde önemli bir unsurdu. Ticârî kâfilelere katılmış olması da ona, çevresindeki dünyayı ve insanlığı kendi vatandaşlarına göre daha yakından tanıma imkânı sağlamıştı.

Arap dili de İslâm risâletinin teblîğinde önemli bir unsur teşkîl ediyor. Zîrâ kelime yapısı, kalıpları ve çekimi ile bu dilin yapısı, evrensel bir mesajın insanlığa ulaşmasında uygun bir vâsıta olabilecek durumdaydı. Dilin yapısından gelen bu zenginlik ve etkileyici hitâbet kâbiliyyeti, İslâm'ın anlatılmasında büyük bir görev üstlenmiştir.

İşte Rasûlullah böyle bir vasatta ve böyle bir kişilik ile İslâm'ın mesajını getirdi. İnsanları önce kendi iç dünyalarına ve dış âleme yönlendirerek dikkatleri hep varlıklar âlemine çekti. Gerçek ve her türlü sapkınlıktan uzak tek bir Allah inancı ile insanın başka şeylere ve varlıklara karşı durumunu sağlamlaştırdı. Böylece insanlar, kula kul olmaktan veya herhangi bir şeye, kendinden geçercesine bağlanmaktan kurtuluyorlardı.

Bütün insanların eşitliğini haykırarak, arap cemiyetinde hâkim olan kabîlecilik taassubunu yıktı. Kavmi ve kabîlesiyle övünmeyi çok seven bu topluluğa, üstünlüğün takvâda olduğunu söyledi. Bir toplum yapısı için gerekli olan bütün ıslâhâtı getirdi.

Ezilen zümreleri —köleler, kadınlar, fakîrler— ayağa kaldırarak onların hakkını te'mînât altına aldı. Kavmin liderliğini yapmış ve zulmü ile kötü ün salmış kişileri, bu davranışlarından alıkoydu. Vazgeçmeyenleri uslandırarak adâleti hâkim kıldı.

Bölgenin dar sınırlarını aşmamış olan Arap insanına, evrenin tüm enginliğini hedef olarak gösterdi. Böylece artık bu insanlar için yalnız Arabistan'a hâkim olmak amaç değildi, tüm dünyada «i'lâyı kelimâtullah» için savaşmaya başladılar.

Basît ve değersiz hedeflere değil, bütün insanlığa şâmil hedeflere, doğru yöneltti onları. Ve böylece çölün dar sınırlarının dışına taşmalarını sağladı.

Katı ve ilkel bir hayat yaşayan bu topluma, metafiziğin engin kapılarını açtı. Mücerred konulara ve özellikle gayb alanına açılmalarını sağladı. Buna mukâbil soyutlamalardan da uzak tutmayı başardı.

Sıcak iklimin genel karakteristiği olarak çabuk kızan ve sinirlerine hâkim olmayan bu topluma, nefsine hâkim olmayı ve kızgınlığını aklıyla ve îmânıyla frenlemeyi öğretti.

O güne değin kültürün çetin ve zahmetli handikapları içine girmemiş olan bu toplumu, kültür faâliyeti içerisine çekti. Okuma yazma dahi bilmeyen insanları, yalnız dünyanın değil, göklerin meseleleriyle uğraşan topluluklar haline getirdi.

O güne değin kabîlesi uğruna, âilesi uğruna, hattâ atı ve devesi uğruna ölüme giden insanları, Allah'ı ve akîdesi uğrunda ölüme giden insanlar haline dönüştürdü.

Bu gerçeği çok iyi kavramış olan ilk müslümanlar, bunu her yerde rahatlıkla söylüyorlardı. Nitekim İran ordusunun karargâhına bir elçi olarak giden Reb'î İbn Âmir bu gerçeği şöyle dile getiriyordu :

«Bizi buralara Allah gönderdi. Allah'ın dilediği kadarıyla kulları kullara kul olmaktan kurtarıp Allah'a kul etmektir murâdımız. Dünyanın darlığından, dünya ve âhiretin bolluğuna eriştirmektir maksadımız. Dinlerin zulmünden İslam'ın adâletine getirmektir istediğimiz.» (İbn Kesîr, el-Bidâye ve'l-Nihâye'den naklen Nedvî, Müslümanların Gerilemesiyle Dünya Neler Kaybetti, 168).

Kezâ Habeşistan'a giden müslümanları, geri getirtmek için Mekke'li müşrikler tarafından Necâşî'ye gönderilen elçiler, «ey kral, içimizden birkaç budala genç, senin memleketine sığındı, onlar kendi kavimlerinin dinini terketti, ama seninkini de kabul etmedi. Buna mukâbil sizce olduğu gibi, bizce de yeni bir din îcâd ettiler. Bu mültecilerin hatâ ve günâhlarını herkesten iyi bilen ebeveynleri, amcaları ve yakınları arasındaki en yüksek şahsiyetler onların iâdesini istemek için bizi gönderdiler.» derler. Bunun üzerine müslümanlar adına söz alan Hz. Ca'fer şöyle der : «Ey kral, doğrusu biz câhil idik putlara tapardık, şehvetimizin esîri idik. Zayıflara zulmeder ve çirkin olan her şeyi işlerdik. İşte böyle bir zamanda Allah aramızdan bize Rasûlünü gönderdi. Onun emînliğini, namusunu, bütün fazîletlerini eskiden beri bilirdik. O, bize başkasına fenalık yapmaktan kaçınmayı, bir olan Allah'tan başkasına tapınmamayı, namaz kılmayı, zekât vermeyi ve iyi olan her şeyi yapmayı öğretti. Bu, bizim hoşumuza gitti ve tatbîk etmeye başlıyorduk, fakat hemen ardından hemşehrilerimiz bize zulmetmeye başladılar...» (İbn Hişâm, es-Sîre, 217-221). Nitekim Hz. Peygamberin geldiği sıralarda Mekke'de toplam okuma yazma bilenlerin sayısı 20 kişiyi aşmı-

yordu. (M. Hamidullah, İslâm Peygamberi, II, 69). Rasûlullah, Bedir savaşında esîr düşenlerden fidye olarak kişi başına 4000 dirhem alıyordu. Buna mukâbil Medîne'li 10 çocuğa okuma yazma öğretenleri fidyesiz bırakacağını bildiriyordu. (A.g.e. II, 75).

İnsanların genellikle en çok zorluklarla karşılaştığı konular, alışkanlıklarını terketmeleridir. Bilhâssa tiryâkîlik peydâ eden alışkanlıkları bırakmak çok zordur. İşte Rasûlullah bu alanda da eşine ender rastlanır büyük bir başarı gösterdi. İçkinin oluk oluk aktığı Arap toplumu, içkiyi yasaklayan âyet-i kerîme inince; istisnâsız Medîne'li herkes, bu vazgeçilmesi çok zor olan alışkanlıklarını bırakarak, evlerinde depo ettikleri şarapları testi testi sokaklara dökmüşler ve bir daha ağızlarına içki koymamışlardır. Nitekim İbn Cerîr Taberî, bize bu konuda çarpıcı bir örnek aktarmaktadır : «Ebu Büreyde babasından nakleder ki; o, şöyle demiş : Topluca oturmuş içki içiyorduk. Bir süre içtikten sonra kalkıp Rasûlullah'ın yanına gittim, selâm verip oturdum. Bu sırada Mâide sûresindeki içkiyi yasaklayan (90-91) âyetler nâzil olmuştu. Hemen kalkıp arkadaşlarımın yanına geldim ve yeni gelen bu âyet-i kerîme'yi okumaya başladım. «Artık vazgeçtiniz değil mi?» cümlesine geldiğimde o esnâda elinde içki kâsesi bulunan arkadaşlarım, kâselerindeki içkinin bir kısmını içtiler bir kısmını döktüler. Kadehler üst dudakların altında durakaldı. Hemen henüz yutmamış oldukları kalan içki artıklarını tükürerek; vaz geçtik ya Rab, dediler ve içki içmeyi bıraktılar...» (İbn Cerîr Taberî, Câmi'ül-Beyân Fî Tefsîr'il Kur'an, Mâide sûresi, 90-91. âyetlerin tefsîri. Ayrıca İbn Kesîr, Türkçe çev. V. 2448 - 2460).

Rasûlullah'ın gerçekleştirdiği değişimin boyutlarını gözler önüne serecek sayfalar dolusu parlak nümûneler, İslâm tarihlerinde kaydedilmektedir. Konumuza ışık tutması için yalnızca bu birkaç örnek ile yetiniyoruz.

Rasûlullah; o câhil, ilkel ve gelişmemiş toplumu 23 sene gibi çok kısa bir süre içerisinde eğiterek, çağlarındaki en gelişmiş medenî toplumların seviyyesinin üstüne çıkarmıştır. Tarihte varlık göstererememiş bu toplumu, o günkü iki süper devlete üstün gelecek düzeye çıkarmıştır. Bunu yaşayan ilk müslümanlar, bu akılları durdurucu hârika karşısında kendilerinden geçiyor ve İslâm öncesi dönemdeki hallerini, düşünce ve davranışlarını hatırladıkça, gülümseme ile karışık bir utanç duyuyorlardı. Bunun en parlak örneği Hattâb oğlu Ömer (r.a.) dir.

Rasûlullah'ın en büyük mucizelerinden birisi olan bu eşsiz değişimi sağlayan güç kaynağı neydi? Verilecek biricik cevab onun getirmiş olduğu Kur'an'ın ortaya çıkardığı dünya görüşüdür. Bu dünya görüşü o insanları, çölün ufuklarından kâinâtın enginliklerine açıvermişti.

Kur'anî dünya görüşünün ortaya koyduğu düşünce sistemi sâyesinde gerçekleştirilmişti bu anlatılması güç değişim.

Peygamberin ashâbı bu değişimin ne demek olduğunu; bizzât yaşadıkları câhiliyyet hayatı ile İslâm hayatını karşılaştırarak biliyor ve Allah Rasûlünün kendileri için ne kadar değerli ve o nisbette de merhamet ve şefkat nümûnesi olduğunu ikrâr ediyorlardı. (Bekir Karlığa, İslâm Düşüncesine Giriş, Basılmamış Ders Notları, 1 - 19).

TEVBE SÛRESİNİN
SONU